

פְּרִשְׁת שְׁמוֹת פָּרָק א הֵן בְּעֵינֵי הַנְּסִים אֲשֶׁר סִנְפְּרוּ בְּתוֹרַתְנוּ רְאִיתִי קִצַּת מַחְכְּמֵי אֲנֻמָּתָנוּ הַמְתַּפְּאָרִים בְּהַתְּפַלְסְפוֹתֵם וּבִפְרִט הַרְלֵב"ג בְּסִפְר מַלְחָמוֹתָיו הַרְבֵּה לְהַשִּׁיב טְעֻנוֹת וּלְהוֹצִיא הַכְּתוּבִים מִפְּשׁוּטֵם וּיִמְשְׁכֵם בְּעֵבְרוֹת חֲדָשִׁים מְקֻרָב בָּאוּ לֹא שִׁיעְרוּם יִרְאֵי ה' וְחוֹשְׁבֵי שְׁמוֹ, וּבִאֲמַת קַל לְהִסִּיר מוֹסְרוֹתָיו וְעִבּוּתָיו לְנַתֵּק פִּפְשֵׁתִים אֲשֶׁר בְּעָרוּ בְּאֵשׁ, אוֹלָם יִתְחַיֵּיב הָאֲרִיכוֹת אֲשֶׁר שִׁנְאָה נִפְשֵׁי, וְעוֹד שְׂאִין זֶה הַמְּכַוֵּן הַמִּינְעֵד מֵאֵתִי בְּחִבּוּר הַזֶּה.

אֲמַנָּם פִּי כֵן הַפְּלֵל הַיּוֹצֵא מִטְעֻנוֹתָיו עַל הַנְּסִים הוּא, שְׂאֵם נִיחַ שְׁהַש"י הוּא פּוֹעֵל הַנְּסִים אִם כֵּן תִּהְיֶה פְּעוּלַת שְׁכָל הַפּוֹעֵל נִכְבְּדַת מִפְּעוּלָתוֹ יִתְב', שְׁפְעוּלַת שְׁכָל הַפּוֹעֵל הִיא עַל הַסְּדוֹר הַטְּבָעִי מִתְמַדַּת וּפְעוּלַת הַנְּסִים הִיא הַרִיסַת הַסְּדוֹר הַטְּבָעִי וּבִטּוּלוֹ, גַּם בִּידִיעַת הַש"י פָּשׁט יָדוֹ לֹא מֵר שְׂאֵם יִדְעֵתוֹ הִיא עֲצוּמוֹתוֹ אִם כֵּן בְּרַבּוּי הַיְדִיעוֹת יִתְרַבֶּה הָעֲצוּמוֹת וְכֵן בְּהַשְׁתַּנּוּת הַיְדִיעָה יִשְׁתַּנֶּה הָעֲצוּמוֹת, וְעַתָּה אוֹדִיעָה הַמְשַׁכֵּיל אֶת אֲשֶׁר אֵתִי בְּעֵינֵי הַנְּסִיוֹנוֹת וְהַיְדִיעָה וְכִאֲשֶׁר תִּשְׁקִיף הַשְּׁקִפַת עֵיוֹן בְּדַבְרֵי הֵן תִּמְצָא הֵיוֹת טְעֻנוֹתָיו נוֹפְלוֹת מֵאֲלֵיהֶן וְכִבֵּר יִדְעֵת מֵה שְׁכַתְבֵתִי בְּחִבּוּרֵי זֶה חֵלֶק ב' פכ"א בְּעֵינֵי הַיְדִיעָה ע"ש וְאוֹמֵר לָךְ הַצְּעוֹת הַצְּרִיכוֹת לְעֵינֵי זֶה: הַצְּעָה א'.

מֵה שְׁכַבֵּר הוֹכַחְנוּ חֵלֶק א' בְּפָרָק י"ג שְׁכָל מֵה שְׁבָרָה הַקַּב"ה מְשַׁמֵּם וְאָרְץ וְכָל צְבָאָם כְּלָם לֹא נִבְרָאוּ רַק לְהַעֲשׂוֹת מִן הָאֵין נֶפֶשׁ הַשְּׁלֵם נִצְחִית, וְא"כ כָּל מַעֲשֵׂה שְׁמִים וְאָרְץ אֵינָה רַק מְלֵאכָה אַחַת, וְהַעֲד שְׁכֵן נֶאֱמַר וַיְכַל בְּיוֹם הַשְּׁבִיעִי מְלֵאכָתוֹ וְלֹא אָמַר מְלֵאכּוֹתָיו, שְׁגִילָה לָנוּ הַכְּתוּב בְּזֶה שְׁכָל מַע"ב הוּא לְמַכְלִית דְּבַר אֶחָד לְבַד, וְעוֹד אֲמַרְנוּ פ"י שְׁמָה שְׁנֵאֱמַר נַעֲשֵׂה אָדָם הַפּוֹנֵה שְׁהַבּוֹרָא יִת' אָמַר כֵּן לְכָל מַע"ב דְּרָךְ צְוּי לְהַשְּׁלִים כָּל חֲסְרוֹנוֹתָיו, כְּנוֹסַח הַבְּרָכָה שְׁתִּיקְנוּ ז"ל וְחֲסְרוֹנָם עַל כָּל מֵה שְׁבָרָה, שֵׁר"ל שְׁחֲסֵרוֹן כָּל הַנְּפִשׁוֹת שְׁבָרָה מְנוּטָל עַל כָּל מַע"ב, וְאֲמַרְנוּ ג"כ שְׂאוּמוֹרוֹ נַעֲשֵׂה אָדָם הֵיזָה הוֹדְעָה לְכָל מַע"ב שְׁלֹא נִבְרָאוּ רַק לַעֲשׂוֹת נֶפֶשׁ הַשְּׁלֵם נִצְחִית.

וּמֵה שֵׁנֵא' אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת שְׁבָה הַעֲשִׂיָּה הַזֹּאת אֵל מֵה שְׁנֵאֱמַר נַעֲשֵׂה אָדָם כְּאֵלוֹ יֹאמֵר אֲשֶׁר בְּרָא אֱלֹהִים לַעֲשׂוֹת אֶת הָאָדָם שְׁלֵם: הַצְּעָה ב'. שְׁכָל הַנְּבְרָאִים לֹא יוֹסִיפוּ לוֹ יִתְבַּרְךָ שְׁלֵמוֹת אֲבָל בְּרָא הַקַּב"ה כָּל הַנְּבְרָאִים לְהוֹצִיא יָקָר מִזּוּלָל שֶׁהִיא נֶפֶשׁ הַשְּׁלֵם מִן הָאֵין הַמְּנוֹחֵט אֵל הַנִּצְחִית, וְנִתְחַיֵּיב הָעֵינֵי לְהִיוֹת כֵּן אַחֲרֵי הֵיוֹתוֹ יִתְב' מְסוּלָק מִן הַחֲסְרוֹנוֹת לְבִלְתִּי הֵיוֹתוֹ מוֹנֵעַ טוֹב מִבְּעָלָיו, כְּאֲשֶׁר הָאֲרַכְתִּי הַבְּיָאוֹר שֵׁם חֵלֶק א' פָּרָק י"ג ע"ש: הַצְּעָה ג'.

שְׁהַיְדִיעָה הַנֶּאֱמַרְת בַּש"י הִיא הַשְּׁגָחָה, וְאִם נִיחַ שֶׁהַש"י מְשַׁגֵּחַ בְּדַבְר פְּחוֹת יִהְיֶה חֲסְרוֹן בְּחֻקוֹ ח"ו, וְעַל פִּי הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה אֲמַרְתִּי שֵׁם בְּפָרָק הַהוּא שְׂאִין יְדִיעַתוֹ יִת' מִקְּפַת בְּמֵה שְׁעַתִּיד הָאָדָם לַעֲשׂוֹת כִּי הוּא דְבַר פְּחוֹת מְאֹד.

אַחֲרֵי שְׂאִין צִוְרָךְ בְּאוֹתָהּ יְדִיעָה לְעֵינֵי הַשְּׁגָחָה נֶפֶשׁ הַשְּׁלֵם נִצְחִיתוֹתָהּ שֶׁהוּא הַמְּכַלֵּית אֲשֶׁר לוֹ נִבְרָאוּ כָּל הַנְּבְרָאִים, וְאַחַר שֶׁהוֹכַחְנוּ שְׁכָל הַנְּבְרָאִים כְּלָם לְמַכְלִית אֶחָד וְהַפְּל מְלֵאכָה אַחַת, א"כ אֵין כָּאֵן רַק יְדִיעָה אַחַת וְלֹא תִתְרַבֶּה וְלֹא תִשְׁתַּנֶּה, וְאוֹתָהּ הַיְדִיעָה הוּא עֲצוּמוֹתוֹ יִת' שְׂאִין לוֹ תִנְאָר חוּץ מִמֶּנּוּ, וְאוֹמֵר לָךְ מַלְמָה"ד וְעַם הֵיוֹת מְרַחֵק רַב בֵּין הַמְשַׁל אֲשֶׁר אוֹמֵר אֵלֶיךָ וְהַנְּמַשֵּׁל, לֹא אֲסוּר מִלְקַרֵּב הָעֵינֵי וְיִהְיֶה מֵה שִׁיְהִיָּה, וְהוּא מְשַׁל לְצוּרָךְ שִׁיְדַע לַעֲשׂוֹת גְּבִיעַ זֶהָב וְיַדַע שְׁכַדִּי לַעֲשׂוֹת יְצֻטְרָךְ לְהַבְעִיר עֲצִים וְאַחַר הַהַבְעֵר צְרִיךְ לְכַבּוֹתָם

לעשות פחמים ואח"כ צריך לחמם הזקב באש כדי להתיכו ולהוציאו מן האש שיתקרר להקשותו כדי לרקעו בקורנס, הנה עם היות בפעולות הללו כמה הפכיות בעירה וכבוי והתכה והקשאה, הנה ידיעת כלם אינה רק ידיעה אחת והיא עשיית הגביע.

שתכף שעלה במחשבת הצורף לעשותו ידע הכל, ועל אותה הידיעה נקרא צורף וגם אחר שעשה הגביע לא נתחדשה לו ידיעה, והזכרתיך מה שכתבתי ח"א פ"י שמה שגאמר נעשה אדם בצלמנו, הנה זה צווי לכל מעשה בראשית שיהיו פלים והכנה להגעת נפש השלם אל הנצחיות, וא"כ הנסים שנעשו לפרסם האמונה אשר ממנה ימשך הנצחיות לנפש השלם, הקב"ה הוא הפועל אותם וקדמה הידיעה בהם והיא הפעולה הנכבדת מכל הפעולות, אחר היות נמשך ממנה התכלית אשר לסבתו נבראו כל הנבראים, ובזה נתבאר לה היטב שכל ידיעה שאינה ענין צריך אל אותו תכלית אינה שלמות בחקו כי היא פחותה מאד.

ובזה ג"כ תבין ענין הנסים אשר אמרנו שהיא פעולה נכבדת ושהקב"ה הוא הפועל אותם, וגם סידור הטבע המתמיד הקב"ה הוא הפועל אותו שגם הוא ענין לפרסם האמונה אשר ממנה ימשך לנפש השלם הנצחיות.

לפי שא"א לעשיית נסים אם לא הנה נשם סידור טבעי מתמיד קודם להם, כי הוא מחדש בטובו בכל יום מע"ב, ואם הנה הנס מתמיד לא הנה פלא כי איננו רק הריסת ההתמד, וזו היא פוננת רז"ל שאמרו תנאי התנה הקב"ה עם הים שיקרע, שרצו לומר בזה שכל הנסים שהם הריסת הטבע וכן התמד הטבע הכל פעולה אחת הן, שכלם הם להשלים הנפש ולהגעתה אל הנצחיות שע"י ראות השלם התמד הטבעיות והריסתם יפיר היות אדון שברא הכל, והפתוב הודיע היות כל מעשה שמים וארץ מלאכה אחת כמו שנא' מכל מלאכתו אשר עשה ולא אמר מלאכותיו, ועם היותם רבים הענינים שגבראו ומתחלפים בחוקר ומתחלפים בצורה עכ"ז אחרי היותם לתכלית אחד אינם רקמלאכה אחת, ומה שארז"ל תנאי התנה הקב"ה עם הים פוננתם ז"ל על כל הנסים, ומה שלא אמרו פן רק על הים לבד הוא לפי שקריעת הים נדאי יורה על חדוש העולם יותר משאר הנסים, והעד מה שגאמר מלפני אדון חולי ארץ.

וכבר ראיתי מי שחשב שעמידת השמש ליהושע הנה יותר נפלא להיותה בשמש והיתה טענתם שהוא נס חשוב מאד בעליונות מעלה מן הים, אבל אין הדברים פן שעמידת השמש אחר היות צבא השמים משפילים לא יפלא כל כך שיעשו מצות האלוה כמו הים שאין בו השפלה.

ונוד ע"ה ביאר זה באמרו הללוהו צבא השמים ולא אמר עושי דברו פחו שגאמר על הדברים הבלתי משפילים אש וברד שלג וקיטור רוח סערה עשה דברו, והנה הקדמתי לה כל זה טרם החלי בסיפור מעשי מצרים והנסים שנעשו בה למען לא יבהילוה זממיה בראותה דברי רלב"ג והדומה להם.

ואזכירך שנית כי תבא על דברי אלה שלא תחליט היותה מבין אותם אם לא שתשים עינך על חלק א' מחבורנו פ"י ופרק י"ג: ובכן אבא אל ענין השעבוד והלחץ המופלג אשר נשתעבדו במצרים, כי יפלא מאד בחק המשפט האלהי המפורסם לכל היותו על

צד הצדק והיחוש המוחלט היא: יתכן שיצאה גזרה מלפניו יתב' שישמעבדו אבותינו במצרים על לא חמס בכפיהם.

והנה רז"ל פ"ד דנדרים נחלקו על מה נענש אברהם שנשמעבדו שם בניו, וז"ל המאמר שם א"ר אבהו מפני מה נענש אברהם ונשמעבדו בניו במצרים רז"ו שנה מפני שעשה אנגריא בת"ח שנאמר וירק את חניכיו ילידי ביתו שמנה עשר וישלש מאות וירדוף עד דן, ר' שמואל בר נחמני אמר מפני שהפריזו על מדותיו של הקב"ה שנאמר במה אדע כי אירשנה, ר' יוחנן אמר מפני שהפריש בני אדם מלבא תחת פנפי השכינה שנא' תן לי הנפש והרכוש קח לה, עכ"ל מאמרם ו"ל.

והנה בהשקפה ראשונה במאמרם זה יראה ששמעבדו מצרים היה לסבת חטאו של אברהם שעליו נענש ורעו באותו השעבוד המופלג. וכבר הביא מדרש רבה סותר לזה אמר ר' פנחס בשם ר' אושעיה רבה אמר הקב"ה לאברהם צא וכבוש הדרך לבניך, ע"כ.

הרי לה שנגזר על בניו שיירדו למצרים קודם שעשה אנגריא וקודם שאמר במה אדע וקודם שנא' תן לי הנפש, שפבר ירידת אברהם למצרים היתה קודם כל אלה, ורבי יוחנן בעצמו שאמר שחטאו של אברהם היה שהפריש בני אדם מלבוא תחת פנפי השכינה הוא בעצמו דרש גבי וישב הים לאיתנו לתנאו הראשון תנאי התנה הקב"ה עם הים מששת ימי בראשית שיקרע שנא' יקוו המים ותראה היבשה, שמנה נראה מבואר שיירידת בני ישראל במצרים היה דבר נגזר מששת ימי בראשית, ולא יתכן לומר שנגזר קודם דבר הנמשך לסיבת חטא, וכל זה דרשו להורות על היות ירידת האומה ישראלית למצרים דבר הכרחי ומחוייב להשגת שלמותם פפי הנראה מדבריהם.

אבל מדברי מאמרם פ"ד דנדרים יראה בהשקפה ראשונה היות ירידתם לסיבת חטאו ורוע בחירתו של אברהם, אשר מלבד שיפלא מאד מדברי המאמרים הסותרים שהזכרנו שהם סברות הפוכות מן הקצה אל הקצה, שמדברי אלו יראה היותו השעבוד ההוא עונש מוחלט, ולפי המאמרים שהזכרנו יראה היות השעבוד הזה שפך והשגת שלמות מופלג, עוד יפלא שהיאף יתכן לומר שהיה השעבוד הזה לסבת חטאו של אברהם שנענש בכף.

ואנחנו עיינו הרואות שבמראה בין הבתרים שנראה הש"י לאברהם באהבה וחיבה נודעת ומפורסמת יתרה על אחת כמה טובה כפולה ומכופלת מתחלתה ועד סופה, שבתחלת המראה תקף אמר לו שפך הרבה מאד ואנכי מגן לה ובסופה נאמר ביום ההוא פרת ה' ברית את אברהם לאמר לזרעה נתתי את הארץ הזאת, באופן שכל המראה היה היתה דברי אהבה עצומה ויעוד על טובה מופלגת מיועדת לו ולזרעו והיאף בשאר לו במראה הזאת יעוד רע ומר שעבוד ת' שנה עינוי ולחץ והשלכת בנייהם אל היאור ובעבודה קשה ומררו חיייהם לסבת חטאו שחטא נגדו יתב', ובשגם יבשרהו בהצלחתם ושיעשה להם דין ושיצאו ברכוש גדול בדור רביעי מה נחמה תהיה לאותה הדורות שנולדו בשעבוד ובלחץ ומתו במרירות חיייהם, ועוד אם היה השעבוד הזה לסבת חטאו של אברהם ועונש לו היאף לא מצינו האבות פלם שאחד מהם יבקש מאתו ית' לבטל גזרה זאת, ובאמת היום שנגזר על אבותינו שלא יפנסו לארץ הקובע לדורות עם היות שאחר מ' שנה נכנסו, כ"ש שהיה ראוי יום שנגזר עליהם שיירדו למצרים ויהיו בעינוי ולחץ ומרירות חיים ולא נגאלו רק אחרי רז"ו שנה, שהיה ראוי לקובעו לדורות

ולתזכירו אפי' שנגאלו ועוד היאך יספיק הדעת האנושי שבמשפט ה' ישרים צורי ולא עולתה בו יעלה פן שעל שעשה אנגריא יהיו נדונים בנ"ו ת' שנה, וכמה נפשות שנתקרו מצד הלחץ, או מפני הקטאים האחרים שהונפרו במאמר שהוא שונאי נראה שאין שיעורם מספיק להביא [העונש] המופלג שהוא על זרעו זהו מה שיפלא בענין זה: גם יפלא מאד בדברי השלמים ההם בעצמם בפ"ד דנדריים תחלה אומרם מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בנ"ו במצרים רד"ו שנה, שאם היתה הפנונה להשיב על שאלתם זאת ענין הקטאים ההם אשר הזכירו, א"כ הנה ראוי לומר להם מפני מה נענש אברהם ונגזר על בנ"ו שעבדו במצרים ת' שנה, שעם היות שהקב"ה מיהר את הקץ הלא הגזרה היתה ת' שנה והיה להם להעמיד שאלתם על הגזרה כמו שהודיעו בין הבתרים: ספק ב' אומרם מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו בנ"ו במצרים רד"ו שנה, כי היה מספיק אומרם מפני מה נענש אברהם ונשתעבדו מבלישיזכיר כמה זמן נשתעבדו, אחרי שלא היתה תקירת השלמים ההם בדרוש שהוא על כמות הזמן אשר נשתעבדו, רק על עיקר השעבוד חקרו לדעת מהות קטאו של אברהם: וגם אם נבחר ונקרב לומר שירידת אבותינו למצרים לא היה לסבת קטא פלל, א"כ ראוי לנו לחקור מה זאת התזקת הטובה אשר חנייבנו לו ית' על הוצאתו אותנו משם והוא המלך במשפט יעמיד ארץ למה לא יציל עשוק מיד עושקו והמנקה מיד מכהו אחרי היותו חף בלי פשע.

ועוד ישאר לנו מן הצעקה והתלונה על המצרים על כל אותו הזמן שלחצו אותנו על לא חמס בכפנו. ואמנם בח"ב ממאמרנו זה שנקרא מעשי אבות בפ"ח וט' וי' נתבאר ביאור רחב כל המראה של בין הבתרים ועניניה, להורות שכל ענין ירידת בני אברהם למצרים היה מחוייב ומוכרח להשגת שלמות והיא הבשורה הנבחרת מכל הבשורות שנתבשר אברהם במראה ההיא, כי כל מגמת פני אברהם היתה לפרסם אלהותו ית' ושהוא ברא וחדש הכל יש מאין וסילק והכזיב כל שאר האמונות הבטלות, וכל חשקו ותאנתו שהש"י ירבה זרע לא היתה רק כדי שע"י זרעו יתפרסם אלהותו ית' ויכלתו והשגחתו בפרטים וכאשר בשרו השי"ת שזרעו יהיה עבד ושיגאלם באופן שעל ידם יתפרסם אלהותו, הנה זאת היתה לו בשורה עליונה ומובחרת על כל הבשורות שבבשר אותו, שכבר נתבאר שבירידת זרעו למצרים וביציאתם משם נתפרסם אלהותו ויכלתו והשגחתו בפרטים, כמו שנאמר הנסה אלהים לבא לקחת לו גוי וגו' וכמו שנתראה בהדיא מאומו מצרים כי אני ה' בקרב הארץ על ההשגחה, וכן פי לי כל הארץ על היכולת, וכמו שהנפש לא תשיג השלמות הנצחית רק בהכנסה בגוף, העכור השפל, כמו כן האומה הישראלית בכללה לא השיגה שלמותה רק בירידתם אל המקום המטונף שהוא של המצריים אשר כל עניניהם בכחות הטומאה והכשוף, וכאשר הנפש לא תשיג המנוחה והנחלה עד צאתה מן הגוף, כמו כן ישראל לא באו אל המנוחה והנחלה רק אחרי צאתם ממצרים, וכן תמצא שנקראת האומה הישראלית מתחלתה נפש, כי באברהם נאמר הנפש אשר עשו וביעקב נאמר נפש יוצאי ירך יעקב, ורצון השי"ת היה להיותם על שבעים נפש נגד שבעים לשון ושבעים אומות, והנה היותנו מפוזרים בין האומות עד ביאת משיח צדקנו הוא גם כן אל התכלית הנבחרת הנה שיתפרסם אלהותו בכל האומות אשר הם מפוזרים שם, ואם גם בזה תמצא אומה שלא נתפרסם אלהותו בכל האומות אשר הם מפוזרים שם, עליהם נאמר שפוף תמתך על הגוים אשר לא ידעוך, וזה הוא הבטחת הנביא שנאמר עליה

ומלאה הארץ דעה את ה', ואחר שנתבאר מה שנתבאר ממראה בין הבתרים בפרקים הקודמים ח' ט' ויו"ד בחלק ב' הנקרא מעשי אבות, שמכלל הביאור שם יצא לנו שיירידת אבותינו למצרים היא היתה לאברהם לבשורה אמתית ומן פלגת ושלח היתה ח"ו לסיבת חטא.

עתה אבא לפירוש המאמר פ"ד דנדרים וישוּב הספקות שנתעוררו בו. והוא שהשאלים הים לא נחלקו לומר על עונש מה הנה השעבוד, כי השעבוד לדעת כלם הנה להגעת השלמות לאומה ישראלית ובשורתה לאברהם עליונה ומשנבחת על כל הבשורות אבל לפי שצאמר לו כי גר יהיה זרעך בארץ לא להם ועבדים וענו אנתם ת' שנה, שהמוכן מזה הנה אמנם שבין מה שיהיו בארץ לא להם ובין מה שיהיו בעבודה וענוי שיהיה ת' שנה, על פן שאלו השאלים הים שאם פן הנה ראוי שיהיו בגלות ר' שנה ובענוי ר' שנה, כמו שהפכותב שטר מתנה סתם לשנים חולקים בשנה, כמו כן הנה ראוי לחלק הת' שנה לשנים בשווי חצים בגלות בארץ לא להם וחציים בעבודה וענוי, וזו היתה שאלת השאלים הים למה נענש אברהם ונשתעבדו רד"ו שנים שלא הנה להם להשתעבד רק ר', ועל זה השיבו השאלים הים כל אחד לפי דעתו לתת טעם למה נתוספו י' שנים לשעבוד, ובה נתישבו הספקות כלם שנתעוררו במאמרם זה: פרק ב אחרי שבארנו היות ירידת אבותינו למצרים לתכלית השגתם הטוב המוחלט, עוד נבאר מראה בין הבתרים ונאמר הספקות שנתעוררו כבר בהם בח"ב פ' ח' ט' י' ועוד קצת ספקות אשר לא הזכרנום שלא הוצרך ביאורם שם, אבל לא נזכיר כל ביאור דברי המראה רק הספקות הנוגעים אל ענין בשורת ירידת מצרים האמורה שם כדי שיקל עלינו ביאור הענינים הנמשכים ממנה להם: תחלה על אומרו אנכי מגן לה שאין זו בשורה שהנדרף הוא צריך למגן לא הרודף, אם פן בשורו שיהיה נרדף ושהוא יהיה מגן לו.

ספק ב' אומרו מה תתן לי, שאם הפנונה לומר כמ"ש הרמב"ן ומה יהיה שכרי בלא בנים לא הל"ל רק למה זה תתן לי כמו שאמר עשו למה זה לי בכורה, וכן רבקה אמרה למה לי חיים כי פשהאדם פנונתו לומר שאין לו צורך בענין אחד יאמר למה זה לי ולא יאמר מה תתן לי: ספק ג' אומרו ואנכי הולך ערירי וכן משק ביתי הוא דמשק אליעזר, ובאמירה זאת לא אמר דבר, שאם הפנונה הנה לומר שהעבד יירש אותו כבר אמר את"כ וכן משק ביתי יירש אותי, ואם פנונתו כמו שפרש"י ז"ל ואלו הנה לי בן הנה בני ממנה על שלי, אם פן זה הפך מ"ש קודם מה תתן לי כי אומרו מה תתן לי רצה לומר שאין לו צורך בממון אחרי שאין לו בנים, וכאן אני רואה שהוא חושש על שהעבד ממנה הרי שהוא חפץ בממון וחושש לו ספק ד' אומרו דמשק אליעזר ורז"ל דרשו שדולה ומשקה מתורתו של רבו, שלפי מדרשם זה מה היתה פנונת הכתוב שבשום מקום לא הזכירו בשם זה, וראה פאן להזכירו בשם זה סותר לטענתו שכל טענת אברהם היתה על היותו מצטער שעבד יורשו והיאך יזכירו לשבח בהיותו דולה ומשקה מתורתו והרי זו טענה לשלא יצטער כל כך אם יירשנו פנון שהוא דולה מתורתו: ספק ה' אומרו ואנכי הולך ערירי כאלו הוא מתייאש מלהוליד וקלא באותם הזמנים היו מולידים זקנים הרבה ממנו: ספק ו' היאך יתכן שתהיה המראה ההיא עם כל ההבטחות האלו לענין תועלות מדומות אשר הבל המה וראש המאמינים יעשה כל כך עיקר מהם, עד שהוא דואג שהעבד יירש הממון אחרי, או שהעבד יהיה ממנה על הממון: ספק ז' אומרו לא יירשך זה כי אם

הינצא ממעיה והיה מספיק אומר אשר יצא ממעיה הוא יירשף: ספק ח' אומר והאמין בה' וגו', שגרא שמה שאמר לו בפעם ראשונה והבטיחו על רבוי הזרע כמו שגאמר ושמתי את זרעך בעפר הארץ יראה שח"ו אברהם לא האמין, וזה לא יתכן ספק ט' לחקור הפוננה על אומר ויחשבה לו צדקה ומה ביאורו: ספק י' אומר במה אדע כי אירשנה והוא מופלא שפבר חשבוהו כמהרהר אחר מדותיו במדרשם ו"ל: ספק י"א מה האות שהגיע אל אברהם באלו המשולשים עד שחייבו אמתות ההבטחה ההיא, ואם היה הענין רמז כמו שפירושו אם פו היא הןבטח על ידי הרמזים יתר עז על ההבטחה ראשונה, ומנין לו שיתקנים ענין הרמזים ההם: אמנם תנישב דעת המשפיל בכל הספקות האלו במה שאמרנו כי זאת הבשורה אשר בשרו היתה בשורה טובה ומפולגת, גם תבאר היטב אחרי ישוב הספקות הנזכר במקראות אשר הנפרנום.

ונאמר שאחרי שאברהם השיב למלך סדום הרמותי ידי אל ה' אל עליון קונה שמים וארץ, שאמר פו להיות רצונו להכריז אלהותו יתב' ולפרסם שהוא אדון הכל וחדש הכל יש מאין, לכן אמר לו הקב"ה שפן יתמיד וישקוד על הפרסום ההוא ושלא יירא, ולהראות לו אהבתו הנעימה אליו אמר אנכי מגן לך.

שאין ספק שאחרי שהוא היה מסלק ומכזיב אמונתם גם הם ירדפוהו ויבקשוהו לסלקו מן העולם ועל זה היה צריך למגן ועוד הודיענו כי כשהקב"ה יציל את הצדיק מיד האויב על ידי אבוד והמתת האויב לא תתפרסם ענצם אהבתו אל הצדיק, שאפשר שאבודו ומיתתו של האויב ההוא היה מפני רשעתו ממקום אחר ולא מחמת אהבת האל יתב' את הצדיק ההוא, אבל כשהקב"ה מציל את הצדיק על דרך היותו מגן לו ולא ניח לאיש לעשוקו הנה בזה תתפרסם ענצם אהבתו יתברך אל הצדיק ההוא, וכן היה אמר דוד ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי.

שפירושו שכשהקב"ה הוא מגן בעדו זה הוא כבודו לפי שתתפרסם אהבתו אליו, כאשר הורחב הביאור שם במראה בין הבתרים ואחר שאמר לו השי"ת שהוא מגן לו אמר לו שלענין ההכרזה שהוא משתדל בכל עוז לפרסם אלהותו יתברך שפרו הרבה מאד, וכאשר שמע אברהם ששפרו הרבה מאד על ענין ההכרזה שהוא משתדל בה, אמר ה' מה תתן לי פלומר אם תתן לי שכרי שפירוש מלת שפר הוא חלף עבודת ההכרזה שאני עושה הנה יהיה מעט מזער לפי שאין ההכרזה שאני עושה בעולם פוללת לכל הנבראים, כי אני הולך ממקום למקום להכריז ערירי ר"ל יחידי עם פן משק ביתי [שגם] הוא דולה מתורתו ובהיותנו ב' אנשים לבד א"א לנו לעשות הפרסום פראוי וזה אומר מה תתן לי, ואמר עוד הן לי לא נתת זרע לא ח"ו שהיה לו ספק על ההבטחה שהבטיחו אבל ר"ל שאם היית נותן לי זרע מימי הבחורות היו גם פו זרעי בעוזרי לענין ההכרזה, ולכך אמר שגם ההכרזה הזאת שאני עושה בן ביתי יורש אותי בפעולה הזאת ואחרי מיתתי הוא לבדו ידלה מתורתו, כי פבר היה בטוח שיתן לו זרע כמו שהוא ית' הבטיחו אבל היה ירא פן יתן לו הזרע סמוך למיתה שלא יספיק לו הזמן ללמד לזרעו אמונותיו שיכריזו גם הם.

ולכך השיב לו השי"ת שלא יירשנו זה, ר"ל לא יירשף זה העבד בפעולה הזאת אבל עבד אחר והוא היה יוצא ממעיה שעל ידו יתפרסם אלהותו, ובהיות שתאנות לבו של

אברהם וכל מגמת פניו היתה שתהיה ההכרזה בשלמות, ועם היות שיבשרהו בזרע לא יספיק לו לתשלום פוננת ההכרזה אם לא יהיה רבוי מןפולג לכן בשרו שיהיו ככוכבי השמים, וגם במראה הזאת לא אמר לו פעפר הארץ אבל אמר ככוכבים, פלומר שפמו שהכוכבים מאירים לכל העולם ומספרים פבודו יתב' פמו שפאמר השמים מספרים פבוד אל פמו כן יהיו זרעו שפפרסמו אלהותו ית' בכל העולם, כי בקשת אברהם ותאנתו על רבוי הזרע לא היתה פפוננתו רק להשלים על ידם פפוננתו השלמה בענן הפרסום בפאלהות דאל"כ אין רבוי הזרע בשורה לחכם פלל, שפמו שזרעו יקרא זרעו ג"כ יקרא זרעו של אביו וימשך עד אדם הראשון שפכלם זרעו כי ברפת רבוי הזרע לאברהם הרי גדולה ברפת קרח על ברכתו שאם זרעו של אברהם הוא אלף אלפי אלפים הרי זרעו של תרח אלף אלפי אלפים ואחד, אמנם אין ספק שפל בשורה על רבוי הזרע לאדם הוא בשורת קיום מינו פאמונותיו ובדעותיו לא הרבוי במה שהוא רבוי, והנה אחר שאמר לו הש"י כי שפרו הרבה מאד האמין אברהם שהקב"ה יתן לו טובה הרבה אבל לא יהיה נקרא שפר רק צדקה יקרא, כי השפר לא יאמר רק על מה שהוא חלף העבודה, ובהיות בעיני אברהם פעולתו בהכרזה קטנה מאדלרוב ענותנותו לכך אמר פו, וכאשר ראה השי"ת שאברהם האמין שיתן לו טובה הרבה אבל דרף צדקה, שפרף שפר לפעולתו יהיה מועט.

אמר לו הקב"ה אתה חושב שהשפר שאמרתי לך שהוא הרבה מאד הוא לסבת ההכרזה לבד וכינון שאין ההכרזה פוללת גם השפר יהיה מועט, פו עלה במחשבתך אבל אין הדברים פן שפונדם שהתחלת להכריז אני הוא שהוצאתיך מאור פשדים לתת לך הארץ, אם פן מאז שפרך קצוב לפני ואינו בשביל ההכרזה וזה טעם סמיכות שהסמיך הפתוב אומר אני ה' אשר הוצאתיך וגו' אל מה שפאמר ניחשבה לו צדקה.

ובזה ייטב טעמו מאד שפאשר אמר לו שהוציאו לתת לו הארץ לרשתה אמר במה אדע כי אירשנה, שפירושו מנין לי ראה שהיא ירושה לי הרי יאמרו לי א"ה שגזולה היא פדי וכמו שפרש ר' יצחק שהתחיל התורה בבראשית משום פח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, אם פן אומר פאן אברהם במה אדע כי אירשנה לא ח"ו שהיה מסתפק בנתינת הארץ, אבל היה מבקש לקבל התורה מאת השי"ת פדי שפפונרסם שהקב"ה הוא אדון פל והוא נתנה לו) כי פאשר ראה שפרו ברבוי הזרע ואח"פ בנתינת הארץ אמר אם זרעי ברבויים יקחו הארץ מיד הפנעני יתחלל ש"ש באמרם אומה שאומרים שיש להם תורת אמת והישרת צדק הנה גזלו הארץ מיד הפנעני ברבויים, והיתה שאלת אברהם פאן מהשי"ת פמי שיתן מתנה לראובן וראובן שואל ממנו השטר שיש פידו שהשדה שלו מימי קדם שיוכל להראות שבעל השדה בעצמו נתנה לו ולא יאמרו גזולה היא, פמו כן אמר אברהם אחר שהקב"ה אמר לו לתת לך את הארץ הזאת לרשתה, כי היה מספיק שיאמר לתת לך את הארץ כי קודם במראות שלפני זאת לא אמר לו רק לשון נתינה, אבל עתה שאמר לו לשון ירושה לכך השיב במה אדע כי אירשנה, פאלו אמר במה אודיע שהיא ירושה ולא גזולה, ואל תתמה באומרי פן שפן דרשו ז"ל וינח ביום השביעי הניח לעולמו שהוא פועל יוצא.

ועל זה השיב לו השי"ת והראה לו התמשה משולשים ההם, שיובן זה עם מאמר ז"ל שאמרו בריף רתמנא דיהב לן אורין תליתאי על יד תליתאי פנרח תליתאי ביומא תליתאי,

שְׁכַבְר יִפְלֵא לְדַעַת מָה הָיָה אוֹמְרוּ בְּרִיף רַחֲמָנָא דִּיהֵב לָן וְכוּ' פְּאֵלוּ נְמִשֶׁף תּוֹעֵלֶת גְּדוּל אוֹלִינוּ מֵהֵיּוֹת הַפֶּל מְשׁוֹלֵשׁ, עַד שֶׁהָיָה בְּעַל הַמַּאֲמָר מְיֻחָד בְּרִכָּה לְשִׁבַח לַהֲשִׁי"ת עַל הֵיּוֹת הָעֲנִינוּ בְּמִסְפָּר מְשׁוֹלֵשׁ וְזֶה אֵין סִפְק כִּי מָה לָנוּ אִם הָיוּ כָּלֵם מְרַנְּבָעִים אוֹ מְחַנְּמָשִׁים אוֹ מְשׁוֹלֵשִׁים, וּמָה לָנוּ אִם הָיוּ לְמִשְׁהָ עֲשָׂרָה אַחִים אוֹ שֶׁהָיָה נוֹתֵן הַתּוֹרָה בְּחֻדֵשׁ הָרֵאשׁוֹן אוֹ בְּיוֹם הַשָּׁנָי, אָמְנָם בְּמָה שְׁאֲמַרְנוּ יִתְיַשֵּׁב מְאֹד שְׁאֲבָרְהֶם כְּאֲשֶׁר אָמַר שׁ בְּמָה אֲדַע כִּי אֵירָשְׁנָה, שֶׁהֵיטָה בְּקִשְׁתּוֹ שִׁיתֵּן לוֹ הַתּוֹרָה וְהַקַּב"ה רָמַז לוֹ אֶת הַמְשׁוֹלֵשִׁים לְהוֹרוֹת לוֹ עַל נְתִינַת הַתּוֹרָה עַד שֶׁהוֹדִיעוּ הָעֲתִידוֹת הֵיּוֹת הַתּוֹרָה מְשׁוֹלֵשֶׁת וְהַשְּׁלִיחַ מְשׁוֹלֵשׁ וְהָאֲנָמָה מְשׁוֹלֵשֶׁת וְהֵיּוֹם יוֹם שְׁלִישִׁי, לָכֵן אָמַר בְּעַל הַמַּאֲמָר בְּרִיף רַחֲמָנָא וְכוּ', כְּלוֹמַר בְּרוּף שׁוֹמֵר הַבְּטָחָתוֹ כְּמוֹ שֶׁהָרָאָה לְאַבְרָהָם בְּן קַיִים דְּבָרוּ.

וְאוֹמְרוּ אוֹרְזֵן תְּלִיתַאי פִּירְשׁוּהוּ קִצַּת הֵיּוֹת הַפְּנוּנָה עַל תּוֹרָה נְבִיאִים וְכַתּוּבִים, וַיִּתְּכֵן יוֹתֵר שְׁנִקְרָאת מְשׁוֹלֵשֶׁת שְׁנִיתָנָה בְּשִׁלְשָׁה זְמַנִּים, מִיֵּלָה לְאַבְרָהָם וְשִׁבְתָּ בְּמָרָה וְתוֹרָה בְּסִינַי, וּבַח"ב הִרְחַבְתִּי בְּאוֹר בְּאֲנָפֵן אַחַר גַּם כֵּן: וְנִשׁוּב לְעֲנִינוּ שְׁעַתָּה כְּאֲשֶׁר הָרָאָה הַשִּׁי"ת לְאַבְרָהָם מִתֵּן תּוֹרָה לִיִּישֵׁב דַּעַתוֹ דֵּהֵינּוּ הַשְּׁטֵר לְהֵרָאוֹת שֶׁהוּא אָדוֹן לְכֹל, עוֹד בִּיָּאֵר לוֹ תְּשׁוּבָה עַל מַחְשַׁבְתּוֹ שֶׁחֲשַׁב שְׁעָבַד יִירָשְׁנוּ וְהוּא אָמַר לוֹ שְׁאֲמַת הוּא שְׁעָבַד יִירָשְׁנוּ אֲבָל אוֹתוֹ הָעָבַד שֶׁרָאָה בְּאַצְטֵגְנִינוֹתוֹ יֵהִיו זָרְעוֹ, וְאָמַר לוֹ אֵיךְ יֵהִי עֲבוּדְתֶם וְכַמָּה זְמַן יִמְשֹׁף לָהֶם בְּעַבְדוֹת וּמְתֵי יִשׁוּבוּ שָׁם, כְּאֵלוֹ אָמַר שְׁמַאֲתָ אֲשֶׁר יֵהִי זָרְעוֹ עָבַד וְשֶׁהוּא יוֹצִיאֵם וַיַּעֲשֶׂה דִין לְמִשְׁעַבְדִּים אוֹתָם מִזֶּה יוֹדַע בְּגוּיִם שֶׁהוּא אָדוֹן כֹּל כְּמוֹ שְׁנִאֲמַר לְמַעַן תִּדַּע כִּי לַה' הָאָרֶץ, וְכִבְרָ נִתְבָּאֵר בַּח"ב הַנִּקְרָא מַעֲשֵׂי אָבוֹת פָּרַק מ"א חֲשַׁבּוֹן הַת' שְׁנָה וְכֵן חֲשַׁבּוֹן הַת"ל שְׁנָה שְׁשִׁנִּיהֶם צָדְקוֹ יִחַדְדוּ, וְעוֹד יְבֵא עֲנִינוּ זֶה בְּבִיאוֹר רַחֵב בְּפִירוּשׁ הָאֲגָדָה בַּס"ד, וְגַם בְּחֻלְק שְׁנֵי פ"ט בְּאַרְתֵי טַעַם לְאוֹמְרוֹ דוֹר רְבִיעִי יִשׁוּבוּ הִנֵּה וְכֵן לֹא שְׁלֵם עוֹן הָאֲמוּרִי: וְאַתָּה הַמְשַׁפִּיל כְּאֲשֶׁר יַעֲלֶה לְפָנֶיךָ לְרַצוֹן לְדַעַת מָה עֲמָדֵי בְּשִׁלְמוֹת בְּעֲנִינוּ כֹּל הַמְרָאָה הַזֹּאת, שִׁים עֵינֶךָ בְּחֻלְק שְׁנֵי הַנִּקְרָא מַעֲשֵׂי אָבוֹת וּבְפִירוּשׁ הַהֲגָדָה וּבְפָרַק זֶה וַיַּעֲלוּ לָךְ הַדְּבָרִים כֹּלֵם בְּמָרָאָה הַזֹּאת כְּאֲשֶׁר הוֹרוּנִי מִן הַשָּׁמַיִם עַל נִכּוֹן, וְאַחֲרֵי הַבִּיאוֹר בְּמָרָאָה הַזֹּאת שֶׁהֵיטָה בְּשׁוֹרָה לְעֲנִינוּ יִרְיַדְתֶּם לְמַצְרַיִם וַיַּצִּיאֲתֶם מִמֶּנָּה הִנֵּה אָבֵא אֵל בִּיאוֹר הַמְקִרָאוֹת שְׁבֵאוֹ בְּמַעֲשֵׂי יַצִּיאַת מִצְרַיִם מִתְּחִלַּת פְּרִשְׁתָּ וְאַלְהָ שְׁמוֹת: פָּרַק ג' וְאַלְהָ שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, כְּתַב הַרְמַב"ן ו"ל ו"ל טַעַם וְאַלְהָ שְׁמוֹת כִּי הַכְּתוּב יִרְצָה לְמַנּוֹת עֲנִינוּ הַגְּלוּת מַעַת רַדְתֶּם לְמַצְרַיִם כִּי אִזְ גָּלוּ בְּרֵאשׁ גּוֹלִים כְּאֲשֶׁר פִּירְשִׁיתִי, וּלְפִיכָךְ יִחַזְרוּ אֵל תְּחִלַּת הָעֲנִינוּ שֶׁהוּא מְפֹסֵק וְכֹל זָרְעוֹ הִבִּיא אֹתוֹ מַצְרַיִמָה וְשָׁם כְּתוּב אַחֲרָיו וְאַלְהָ שְׁמוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל הַבָּאִים מַצְרַיִמָה וְגו' וְאוֹתוֹ הַפְּסוּק בְּעֲצָמוֹ הוּא שֶׁהַחֲזִיר בְּכָאֵן כִּי אַע"פ שֶׁהֵם שְׁנֵי סְפָרִים הַסְּפוּר מְחֻנְבָּר בְּדְבָרִים בָּאִים זֶה אַחַר זֶה וְכוּ' עַד וְרַבִּי אַבְרָהָם אָמַר כִּי בְּעֵבֹר שֶׁהַזְּכִיר בְּסוּף הַסְּפָר הָרֵאשׁוֹן כִּי רָאָה יוֹסֵף לְבָנָיו בְּנִים שְׁלִשִׁים הַזְּכִיר כִּי גַם אַחֲיוּ בְּרַדְתֶּם הָיוּ מוֹעֲטִים וְשִׁפְרוּ וּרְבוּ, וְאֵינְנוּ נִכּוֹן.

וְרַש"י כְּתַב אַעפ"י שְׁמַנְאָן בְּחִיָּהֶם חֲזוֹר וּמְנָאֵן אַחַר מִיתָתוֹ בְּשְׁמוֹתֶם לְהוֹדִיעַ הַבְּתֵם שְׁנִמְשָׁלוּ כְּפּוֹכְכִים שְׁמוֹצִיאָן בְּמִסְפָּר וּמְכַנְּסוֹן בְּמִסְפָּר שְׁנִאֲמַר הַמוֹצִיאֲבִמִּסְפָּר צְבָאֵם לְכֹלֵם בְּשֵׁם יִקְרָא, וְאֵלוֹ דְּבָרֵי אֲגָדָה וְהֵם דְּבָרִים שֶׁל אָמַת בְּעֲנִינוּ הַחֲבוּב שֶׁהַקַּב"ה מְחַבְּבֵן וְכוּפֵל שְׁמוֹתֶם תְּדִיר אֲבָל קָשׁוּר הַפְּסוּקִים וְחַבּוּרָם בְּנֵא"ו הוּא כְּמוֹ שֶׁפִּירְשִׁיתִי עַכ"ל הַרְמַב"ן ו"ל וְלְדַעַתִּי אֵין צוּרָה לְכֹל הַדּוּחֻקִּים הַלְלוּ אַחַר שְׁנִדְקַדְק בְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב שֶׁקוֹדֵם בְּפִרְשַׁת וַיִּגַּשׁ נֹאֲמַר וְאַלְהָ שְׁמוֹת וְגו' יַעֲקֹב וּבְנָיו וְלֹא נֹאֲמַר אִישׁ וּבֵיתוֹ, וְהַטַּעַם בְּעֲנִינוּ זֶה

הוא לומר שפשוטו למצרים היו כלם נקראים בני יעקב, ולא היה נזכר רק בית אב אחד והוא ישראל באופן שהיו נקראים בית ישראל לבד, וכל בניו ובניו לא היה להם בית אב שיקראו על שמו רק על שם יעקב, ולכך אמר שם אלה שמות בני ישראל יעקב ובניו.

אבל פאן אחר שסיפר ביאתם במצרים אמר איש וביתו כלומר שאחר שבאו במצרים ונתחייבו שם נקראו בשם בית אבות ונעשה כל אחד בית אב לעצמו, שראובן בית אב אחד ושמעון בית אב אחד וכן כלם שלא היו סומכין עוד על שלחנו של יעקב והעד מה שנאמר ויכלכל יוסף את אביו ואת אחיו ואת כל בית אביו, כי יפלא אומרו ואת אחיו ואת כל בית אביו, אבל יובן שרצה להודיע שעתה נשתנו שמותם, שקודם כשיצאו מארץ כנען לא היה להם שם אחר זולת בני ישראל אמנם אחר שבאו מצרימה היה השם הכולל ועוד היה להם שם פרטי כל אחד בית אב שלו, עד שקודם לא היה נאמר על אחד מהם רק פלוני הוא בן יעקב ואפילו שהיה מבני בניו של יעקב, אבל אח"כ יאמר פלוני הוא מבני ראובן או מבני שמעון ואפילו היה מבני בניו בניהם, והיה אומרו פאן ראובן שמעון לוי ויהודה וגו' כלומר כל זרעו של ראובן היו נקראים על שם ראובן וכל זרעו של שמעון היו נקראים על שם שמעון והעד הנאמן על דברינו אלה שפאן לא אמר ובני ראובן חנוך ופלוה כמו שנאמר בפ' ויגש, כי אם היה הענין כפרש"י ז"ל שחזר ומנאן או כפי הרמב"ן שיחזור לתחלת הענין או כפי הראב"ע שרצה לומר היותם מעטים, הלא לכל הפירושים הללו היה ראוי להזכיר בני ראובן ובני שמעון וכן כלם כמו שהזכירם פ' ויגש, אבל יאות מאד לפי דרכנו שיהיה אומרו ואלה שמות בני ישראל ראובן שמעון וגו' ויהי כל יוצאי ירדן יעקב ע' נפש פאלו יאמר שכל הע' נפש היו נקראים על שם אבותיהם ראובן ושמעון, וזה אומרו ויוסף היה במצרים פאלו יאמר שלעולם בניו היו נקראים בני יוסף, והוא שאמר הכתוב עוד ויהי כל נפש יוצאי ירדן יעקב שבעים נפש, לתת טעם על המשפחות שנמנו שנאמר לחנוך משפחת החנוכי וכן כלם שלא נעשו ראשי משפחות רק מן השבעים שיגדו למצרים, עם היות שכל בני יעקב הולידו גם כן במצרים לא נעשו ראשי משפחות רק אלה.

וכן הביא הרמב"ן ז"ל ראיה שהיו ליוסף בנים זולת מנשה ואפרים ממה שנא' בטרם תבוא שנת הרעב פנראה שאחר הרעב נולדו לו, עם היות שבפ' פנחס לא הוזכרו רק מנשה ואפרים, וכן יובן שגם לשאר השבטים היו בנים עכ"ז לא נמנו ראשי משפחות רק אותם שהיו מכלל מנין ע' נפש, וזה גם כן נתינת טעם אל מה שבני מנשה ואפרים הוזכרו לראשי משפחות כמו משפחת המכירי וכל האחרים, לפי שהוא היה במצרים ושלכך אפילו בניו שלא נמנו מכלל השבעים שעדיין לא נולדו אפילו הכי היו לראשי משפחות כיון שעשאו יעקב במצרים כראובן ושמעון.

וענין הנא"ו שכתב פה ואלה שמות הוא להוסיף על הראשונים פאלו יאמר שקודם לא היה שם רק בני יעקב ועתה יהיה להם שם נוסף על שם זה מאיזה בית אב ומאיזו משפחה הם, והטעם שהביא הכתוב זה בראש החנוך קודם שהזכיר מה שאמר פרעה הבה נתחכמה לו.

לפי שהוא הקדמת נתינת טעם שבראות פרעה משפחה כזו היותם נחלקים לשנים עשר ראשי אבות וכל בית אב לכמה משפחות ועכ"ז כלם לב אחד יחד נקראים בני איש אחד דהיינו בני ישראל, הנה זו היתה סבה להתעורר שנתקרא מהם, וזה אומרו הן עם בני ישראל, וכן ונלחם בנו ועלה, וכן אמר הבה נתחכמה לו הפל בלשון יחיד.

להורות שכל יראתו היתה היותם נקראים בני איש אחד. וכבר באומרו רב ועצום ממנו פירשו קצת המפרשים ממנו בעצמו שאינם מתערבים עם שאר אומות, ופירשוהו כן לראותם שהוא אומר היותם רב ועצום מן המצרים ואח"כ אמר פן ירבה שגראה שעדיין לא רבו כל כך.

ומהרי"א כתב שאין מלת ממנו שבה רק על העוצם לא על הרבוי, ואינו נכון כי מה שנאמר רבים ועצומים ממה יסתור זה שישב גם אל הרבוי כמו שנאמר כי אתם המעט. ואין צורך לדעתי לכל זה שאומרו רב ועצום ממנו הוא כאלו יאמר מתרבה ומתעצם יותר מן המצרים, וכמוהו על כל רב ביתו, וכן ארף אפים רב תבונה שפירושו מרבה תבונה שכן השלים הפתוב וקצר רוח מרים אונת ואלו היתה פנונת הפסוק לומר שמי שהוא ארף אפים הוא רב תבונה הל"ל וקצר רוח רם אונת לא מרים אונת, ואם כן כמו כן אומרו כאן כי רב הוא רוצה לומר מתרבה הוא, שפכר ראה פרעה שבשבעים נפש ירדו ועתה נהיו לכמה מאות אלפים.

ואם מאז שירדו ישראל למצרים היו מתרבים מצריים בערף זה לכל שבעים מהם הנה היו לכמה אלפי אלפים, ולכך אמר פרעה שישאל רב ועצום מהם אחרי שהם מולידים יתר מהם על אחד כמה וכמה: וקרוב מזה אל הפשט יתכן לומר שנדאי ישראל לא היו אז רבים מן המצריים, אבל הנה להם רמות הלכב על המצריים להיותם מזמן יוסף מושגחים מן המלכות, וכמו שהוא ידוע עד היום שכל הצרות גם הגרושים לא היו לנו רק מהיותנו מתנהגים בגאווה ורום הלכב, וזה הנה תרעומתו של פרעה, וכדי להוציא מהם רמות הלכב ויהיו נכנעים תחת המצריים שם עליהם ענין העבודה ההיא, ואם כן אומרו הנה עם בני ישראל רב ר"ל גדול ורם הלכב ומשתרר, כמו ורב יעבד צעיר, וכן רבי המלך, וכן רב טבחים, רב פועלים, קרית מלך רב.

אמנם מה שנאמר אחר כך פן ירבה הוא על רבוי הכמות כפשוטו שהיה ירא שלא ירבו בכמות גם כן: פרק ד אומרו אשר לא ידע את יוסף, יתכן לפי הפשט שאמר הפתוב שלא ידע את אמונתו של יוסף שאם היה יודע אמונתו עם המלכות לא היה חושד את הנמשכים ממנו שיהיו מורדים במלכות, שאם היה חושדם אין טעם שלא הבהת יוסף או בשביל הטובה שעשה להם היה המלכות בסכנת מרידה.

ובאומרו הבה נתחכמה כתב הרמב"ן ז"ל שהיתה החכמה מפני המשפט שלא היה רוצה להרגם בחרב. ונכנס ז"ל להדחק בזה מה שלדעתי אין צורך, כי יתכן שגם קודם העינוי היה היו נדאי עובדים למלך והנה המלך עושה אנגריא בהם כמנהג ועתה לא נתחדש רק מנוי השרים על המסים, ובא האות היות הדברים כן שלא נאמר ויתן עליהם מסים כמו שנאמר ויתן מס על הארץ רק וישימו עליו שרי מסים, כי קודם לכן היו עושים בהם אנגריא לעבוד המלך ככל המלכים שעושים אנגריא באנשים שהם פבושים תחת

מלכותם פְּשֵׁהְמֶלֶךְ צָרִיף לַעֲבוּדָה, אֲבָל לֹא הִיְתָה אֲנִגְרִיא קְבוּעָה עַד שֶׁפְּרָעָה גָזַר לַעֲשׂוֹתָהּ קָבַע.

וְעֵשָׂה זֶה שֶׁפִּשְׂאִין אֲנִגְרִיא קְבוּעָה אֵין שֵׁם שָׂרִים קְבוּעִים אֲמָנָם אַחֲרֵי שֵׁשׁם עֲלֵיהֶם אֲנִגְרִיא קְבוּעָה, שֵׁם עֲלֵיהֶם שָׂרֵי מָסִים, וְהִתְחַפְּמוֹת הָיָה שֶׁיִּפְנֹעַ לְכָבֶם וְגַם שֶׁיַּעֲשׂוּ אֲנִגְרִיא חוּץ לְעִיר לְבָנוֹת פִּיתוּם וְרַעֲמָסָס וְכוּן כֹּל עֲבוּדָה בְּשָׂדֵה שֶׁכָּל יוֹם הָיוּ מְוַכְרִים לְלֶכֶת שֵׁם וְלַעֲבֹד עֲבוּדָה קָשָׁה שֶׁהִדְרָף מִמַּעַט פ"ו, וְזֵהוּ עֵינֹוּי כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר עָנָה בְּדָרָף פָּחִי, וְכוּן אַרז"ל כִּי הִטִּיילִין עוֹנֵתָן בְּכָל יוֹם וְהַפּוֹעֲלִים שֶׁעוֹשִׂים מְלָאכָה בְּעִירָם עוֹנֵתָן שְׁתִּים בְּשָׁבוּעַ וְאִם עוֹשֶׂה מְלָאכָה בְּעִיר אַחֲרֵת וּבָא וְלָן בְּכָל לַיְלָה בְּבֵיתוֹ אַחַת בְּשָׁבוּעַ מִפְּנֵי טוֹרַח הִדְרָף, וְהָאִיף יְהָרֹג אוֹתָם בְּחֶרֶב כְּמוֹ שֶׁכָּתַב הַרְמַב"ן וְהוּא צָרִיף בָּהֶם לְאֲנִגְרִיא שֶׁל הַמֶּלֶךְ וְלִמְלָאכְתּוֹ וְהַפְּתוּב מְכָרִיו שֶׁהָיוּ תוֹהִים עַל שֶׁשְׁלְחוּ אוֹתָם וְאוֹמְרִים מַה זֹאת עָשִׂינוּ כִּי שְׁלַחְנוּ אֶת יִשְׂרָאֵל מִעֲבָדְנוּ וְזֵה גַם כֹּן טַעַם אֲמָרוֹ וְעָלוּ מִן הָאָרֶץ שֶׁהָיָה וְדָאֵי יָרָא שְׁלֵא יִלְכוּ לָהֶם כְּפִשׁוּטוֹ.

אֲבָל לֹא הָיָה רוּצָה בְּרַבּוּיִים בְּיַתֵּר עַז עֲלֵיהֶם לִירְאָתוֹ מִן הַמְּרִידָה, וְזֵה הָיָה צָרִיף לְחַכְמָה וְלַעֲצָה כְּדֵי שֶׁיִּתְרַבּוּ לְפִי צוֹרָף הַעֲבוּדָה וְלֹא יוֹתֵר כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר עוֹד. וְאֲמָנָם עֲנִין אוֹמְרוֹ וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים פִּרְש"י עַל פִּי הָאֲגָדָה בְּתֵי כְּהֹנָה וּבְתֵי לוּיָה שֶׁכֵּן אַרז"ל ג"כ שֶׁשְׁפָרָה וּפְוָעָה הָיוּ יוֹכְבָד וּמְרִים וּי"א יוֹכְבָד וְאֵלִישָׁבַע.

וּכְבָר יִפְלֵא מֵאֵד זֶה כְּפִי הַפִּשְׁט שֶׁהֵיֵאָף יַעֲלֶה עַל לֵב שֶׁפְּרָעָה יִצְנָה לַעֲבָרִיּוֹת שֶׁהֵם בְּעֲצָמָם יִהְיֶה יְלָדֵי הַעֲבָרִים. וְעוֹד יֵשׁ לְשֵׁאוֹל מַה שֶׁנֶּאֱמַר וַתִּירָאֵן הַמִּיִּלְדוֹת אֶת הָאֱלֹהִים וְעוֹד וַיִּיטִיב אֱלֹהִים לַמִּיִּלְדוֹת וְכוּן חֲזַר לוֹמַר וַיְהִי כִּי יָרָאוּ הַמִּיִּלְדוֹת, וְאִם הָיוּ הַצְּדָקְנִיּוֹת הָהֵם מַה זֹאת הִחֲזַקְתָּ הַטּוֹבָה עַל שֶׁיָּרָאוּ אֶת הָאֱלֹהִים וְהֵלֵא דִין הוּא, שֶׁאֲמָרוּ יִהְיֶה וְאֵל יִהְיֶה: אֲמָנָם נִרְאָה שֶׁעַם הָיִיתָ שְׂרֹז"ל דָּרְשׁוּ כֹן אֵין מְקַרָא יוֹצֵא מִיַּדֵּי פִשׁוּטוֹ שֶׁאֲמָרוּ וַיַּעַשׂ לָהֶם בָּתִּים לְשׁוֹן עֶבֶר יוֹבֵן וְדָאֵי שֶׁכְּבָר נַעֲשׂוּ לָהֶם הַבָּתִּים הָהֵם וְלֹא עַל הַעֲתִיד, וְעוֹד הֵיֵאָף יִתְכַן לוֹמַר שֶׁהַצְּדָקְנִיּוֹת הָהֵם לְפִי שֶׁלֹּא הָרְגוּ הַיְלָדִים שֶׁהֵם חֲיִיבִים מִיְתָה עֲלֵיהֶם אֲפִילוֹ מִצַּד מִצּוֹת בְּנֵי נֹחַ שֶׁיִּחְזַק לָהֶם טוֹבָה וַיֵּאמֶר הַכְּתוּב שֶׁלְכָף זְכוּ לְבָתֵי כְּהֹנָה וּמְלָכוֹת, אֲבָל וְדָאֵי מְדַרְשֵׁיהֶם ז"ל הֵם עַל יְסוּד קְבֻלָּתָם הָאֲמִיתִית שֶׁיִּוְכְבָד וּמְרִים קְבֻלוֹ שְׁכָר לַעֲנִין שֶׁזְכוּ לְבָתֵי כְּהֹנָה וּמְלָכוֹת כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר, וְהַפִּשְׁט לֹא יִזַּח.

וְטָרָם שֶׁנֶּבֶא אֵל בִּיאֹר פִּשְׁט הַכְּתוּב הַזֶּה וְקִיּוּם דְּבָרֵי הָאֲגָדָה גַּם כֹּן נִדְקָדַק בְּקִצָּת הַתְּעוֹרְרוֹת אֲשֶׁר מֵהֶם נִגִּיעַ אֵל הַבִּיאֹר הַנִּזְכָּר, וְנֶאֱמַר שֶׁהַעֲנִין נְבוּף בְּרֵאוֹתָנוּ שֶׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ בְּאָרֶץ גִּשְׁוֹן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר עָמִי עוֹמֵד עֲלֵיהָ, וְלְפִי מַה שֶׁנֶּאֱמַר אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מְצָרִים נִרְאָה הָיִיתָם בְּמְצָרִים וְשֵׁם נֶאֱמַר גַּם כֹּן וּפְסַחְתִּי עֲלֵיכֶם שֶׁדָּרְשׁוּ ז"ל מְדַלַּג הָיָה מִבְּתֵי יִשְׂרָאֵל לְבָתֵי מְצָרִים כְּנִרְאָה שֶׁהָיוּ בְּמְצָרִים.

וְכוּן נֶאֱמַר וּשְׂאֵלָה אִשָּׁה מִשְׁכַּנְתָּהּ אוּ מִגֵּרַת בֵּיתָהּ, וְאִם כֹּן נִרְאָה שֶׁהָיוּ בְּמְצָרִים. וְלֹא יִתְכַן לוֹמַר שֶׁכָּל זֶה נֶאֱמַר עַל גִּשְׁוֹן, כִּי אֵין סִפְק שֶׁגִּשְׁוֹן הִיְתָה עִיר קְטַנָּה וְאֲנָשִׁים בָּהּ מְעַט וְאִיף יִתְכַן שֶׁכָּל הַרְכוּשׁ הַגָּדוֹל לֹא לְקַחוּ כִּי אִם מֵאָרֶץ גִּשְׁוֹן, וְעוֹד שֶׁהַכְּתוּב מְכָרִיו וַיִּנְצְלוּ אֶת מְצָרִים.

אבל ידמה לדעתי שיעקב ובניו היו בארץ גשן עד שפרו ורבו ולא יכלה הארץ לשאת אותם כי היו רבים מאד על פני השדה ועל שפת היאור, פאשר עד היום הזה הם הישמעאלים וילדיהם כלם על פני השדה בשפת היאור שאין להם בתים לדור בהם, וכן היו כל בני ישראל כמו שנאמר ותמלא הארץ אותם ושם היו פרים ורבים על פני השדה, כמו שדרשו ז"ל במה שנאמר אם תשכבון בין שפתים ושם היו נזקקים לבעליהם, ולכן נאמר רבבה כצמח השדה נתתיך ותרבי ותגדלי, שהפנונה לומר שבשדה היתה עיקר הפריה והרבייה, שאם היתה הפנונה לומר באומרו רבבה כצמח השדה על עוצם רבוי כבר מיצט ההבטחה שהיתה להיותה פעפר הארץ וכחול וכוכבים, אבל יתכן כמו שאמרנו שהיו ממש פרים ורבים בשדה כצמח השדה ולא נשארו, בגשן רק מתי מעט אשר הכיל להם המקום, ולא היו מצריים בגשן כלל כמו שנאמר אשר עמי עומד עליה.

והנה פרעה לא היה התחכמותו למעטם ממה שהם אבל היה התחכמותו שלא יתרבו יותר כמו שנאמר פן ירבה. וכבר ראוי לשאל מה היתה פנונת פרעה, שאם היתה הפנונתו להרוג כל הזכרים הלא סוף הענין תכלה כל האומה, ואם היה רוצה בכליונה למה לא יכלה אותם בחרב, וכבר כתב הרמב"ן שהיה נראה גנאי דומה למרד למלך שיהרוג עם פבוש תחתיו ואין זה מספיק שהריגת הילדים אשר לא חטאו הוא נדאי יותר אכזריות ויותר מרד מזה.

ומ"ש הרמב"ן שהיה מראה פנים לעצמו שהוא עושה בסתר, אינם דברים ולא מנהג הדיוט פן כל שכן שאינו מנהג מלך לעשות בסתר, ועוד מי מעכב על ידו שלא יעליל עליהם שהם מורדים במלכות ועל ידי עלילה זאת יהרגם.

ועוד שהפתוב מכריז שהיו תוהים על עבודתם ואומרים מה זאת עשינו כי שלחנו את ישראל מעבדנו: לכן נדאי נראה כמו שאמרנו שהיה רצונו בהם אבל לא ברבויים יותר מדאי מפני היראה שלא ימרדו כפשט הכתוב שנאמר ונלחם בנו ולא היה חפץ בכליונם, אם פן ראוי לשאל מה היתה פנונתו בהריגת הזכרים שאדרבה הם ראוי לעבודה יותר מן הנקבות לכה נראה שפרעה היה מתחכם בזה שלא יתרבו ממה שהם וגם לא יתמעטו, וזה היה צריך התחכמות גדול, ולא היה רוצה להרוג הגדולים שהם ראויים לעבודתו וכל מחשבות לבו היו לתועלתו לא לכלותם, כי מי הוא המלך אשר לו עבדים שירצה לכלותם ואדרבה קונים עבדים בכסף מלא אבל הענין היה שכאשר נראה בעיניו שאם ישראל יתרבו עוד תפול יראת מרידה למלכות ובאותו הכמות שהיו לא היה לו חשש מרד כמו שנאמר פן ירבה, הנה אמר להרוג הזכרים שלא יתרבו אבל החזיה הנקבות, שכאשר יראה שיתמעטו הזכרים יותר מדאי ואינם פדי עבודתם של מצרים, הנה ידוע שזכר אחד מספיק לכמה נקבות, ובדרך זה היה בטוח שלא תחסר עבודתו וגם שלא יתרבו עד שיוכלו למרוד בו.

ולא היתה גזרת פרעה להרוג הזכרים רק לאותם הפרים ורבים על פני השדה, ולכה הקדים לומר ותמלא הארץ אותם, שעל אותם שמלאו את הארץ בקש התחכמות לא על אותם שהיו בארץ גשן.

ונראה שבשגם יתמעטו וימותו כל הזכרים מהם כבר ישארו זכרים שייספיקו אחרי היות שם הרבה נקבות, עד שבהתחכמות זה היה מתמיד לו עבדים כפי הצורך ולא היה

מתגירא ממרד, ולכך צוה למילדות להרוג הזכרים: והמילדות שנאמר שהיו שנים יש לשאול מה שפבר טען ראב"ע שהיא אפשר שהיו שתי מילדות לכל כף עם רב.

והשיב הוא שהיו שפרה ופועה שרות על המילדות ולכן צוה להם אבל הצווי הנה לכל המילדות. אבל יתכן לומר קרוב מזה סמוך אל מה שארז"ל שפרה שמשפרת את הנולד ופועה שפפעפת, שזה ידוע עד היום שהיולדת פאשר תלד המילדת נותנת הנולד לזולתה והיא מתעסקת לשפיר, ואם כן הם שני מינים ושניהם נקראים מילדות.

באופן שמה שנאמר פאן ויקרא פרעה למילדות ר"ל לשני מיני המילדות, ששם מין האחת שפרה ושם מין השני פועה ואת כלם קרא, אבל נדאי לדעתי היו המילדות מצריות לא עבריות, ומה שנאמר ויאמר מלך מצרים למילדות העבריות ר"ל שמילדות את העבריות לא שהם עבריות.

ונה יהיה פלא שעם היותם מצריות הנה בהם יראת אלהים ולא עשו כדבר פרעה. ונה אומרו וייטיב אלהים למילדות וירב העם ויעצמו מאד, שיש לשאל למה התחיל בלשון יחיד וירב העם והשלים לשון רבים ויעצמו אבל נראה היות פירושו שע"י זה נתעשרו המילדות ע"י רבוי העם.

ואמרו ויעצמו שב אל המילדות שנתעשרו, וכבר נאמר כי עצמת ממנו מאד על העושר, ולכן נאמר לשון רבים שב אל המילדות וכאשר ראה פרעה שלאותם בני ישראל שהיו על פני השדה לא הועילה לו תחבולת המילדות, לפי טענתם שאמרו כי לא כנשים המצריות, הנה ביקש לו דרך אחרת ועשה בתים במצרים שישבו בהם אותם בני ישראל שהיו על פני השדה.

ועל זה נמשך ואמר סמוך לזה שעשה להם בתים, ואז צוה לעבדיו להשליכם ליאור, והנה נדאי לא הנה הצווי לכל העם שאם כן היו צריכים כל העם ללכת בכל בתי ישראל לבקש הילדים לקיים מצות המלך.

אמנם אחר שעשה להם בתים ביניהם צוה לכל שכן הקרוב לבית העברי שיראה היולד שישליכהו ליאור, ומה שהוא צוה גם כן לכל עמו להרוג הילדים אחר שעשה הבתים הללו לבני ישראל הנה לשתי תועלות מועילות להשלמת פוננתו.

תועלת ראשונה שהמילדות אמרו לו בטרם תבא אליהן המילדת וגו', ואמרו כן לפי שהמילדות היו במצרים והם היו על פני השדה אם כן טרם תבא אליהם ממצרים הם יולדות ולכך הביאם תוך מצרים ועשה להם בתים וגם למילדות עשה בתים אצלם ותועלת שנית שאם ינצלו קצת הילדים מידי המילדות הרי ציונה לעמו שהם שכניהם שישליכום אל היאור והודיע הפתוב ענין הבתים הללו שפנה במצרים לכוננתו הרעה.

והשי"ת פרע לו מדה נגד מדה, שפרעה הביאם תוך מצרים ועשה להם בתים שידורו כם להרוג את זכריהם ושם בין כל בית ובית מישראל בית של מצרי, והקב"ה פסח על הבתים של ישראל והרג את בכוריהם וגם נצלו אותם כמו שנאמר ושאלה אשה משכנתה ומגרת ביתה שזה לא הנה להם אם היו נשארים בשדה..

ולכך נאמר אני יוצא בתוך מצרים, שבגשן לא היו שם כלל מצריים כמו שנאמר גם כן בקהיא אשר עמי יושב עליה. ובזה יתישב שבאהרן לא הוצרכו להצפינו לפי שעדיין לא עשה הפתים, והגרושין שדרשו ו"ל שעשה עמם לא היה רק אחרי עשיית הפתים תוך מצרים.

ולהעמיד דברי מדרשם ו"ל יתכן לומר שהשרות שהיה להם המינוי על המילדות היו יוכבד ומרים או יוכבד ואלישבע, אחת על המין שמשפחת ואחת על המין שמפעפעת אמןם לא היו המה בעצמם מילדות, וכשקראפרעה למילדות לא קרא רק המילדות ועליהם יקרא תגר למה לא הרגו הילדים לא על השרות שלהם שאינם מילדות ועליהם נאמר שיראו את האלהים, וכאשר עשה פרעה לבני ישראל אשר בשדות בתים תוך מצרים הנה ודאי עשה גם כן בתים לשרות של המילדות הממונות על המקס, ועל זה דרשו שפרעה עשה להם בתים והקב"ה עשה להם בתי כהונה ומלכות, והיה בשכר שהם שתייהם עמדו לדבר על לב המילדות המצריות לבלתי הרוג הילדים, ובדרךנו זה יתישבו המקראות על פשוטם ומדרשם ו"ל לא יזח כלל: פרק ה היטב דרשו ו"ל במה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא שנתמלא הבית אורה, ואין זה תימה שפה שעתידה לדבר עם הקב"ה ופנים שנאמר עליהם פנים אל פנים דבר ה' שיהיו מאירים.

אמן עם מאמרם ו"ל [שאמר] שילדה אותו בן ו' חדשים ויום אחד והכריחו כן מפני אומרם שלא יכלה עוד הצפינו רק ג' חדשים, וע"ז כתב ר"י ערמאה בעל העקינה שמה שנאמר ותרא אותו כי טוב הוא אמר כן לפי שהילדת לששה חדשים הנה היא חושבת אותו נפל, וזהו מה שנאמר שהיא הפירה שהיה שלם באיבריו ולכך הצפינה אותו והוא נכון ויתכן עוד לומר לפי הפשט סמוך אל מה שארז"ל שבא גבריאל והכה את משה כדי שיבכה, גם אמרו ו"ל שהיו מולכים המצריים ילד שיבכה כדי שגם הילד בבית יבכה, ובזה יובן לפי הפשט כי כאשר ראתה שמששה לא היה בוכה ע"כ אמרה שהוא טוב ולכך הצפינו, שכן אמרים על הילד שאינו רגון לבכות שהוא ילד טוב, והעד שלא היה בוכה שהוצרך גבריאל להכותו שיבכה.

וכאשר ראתה כי טוב הוא ואפשר להצפינו לכך ותצפנהו. ומה שהצפינו ג' חדשים ולא יכלה עוד הצפינו אפי' שנאמר שילדו אותו לוט', יתכן שכשהיה קטן פחות מג' ירחים לא היה קולו נשמע, וכשנהיה בן ג' חדשים היה קולו עב ולכך נתייראה, וזהו שאמר הפתוב והנה נער ודרשו ו"ל קולו כנער באופן שאפי' שהיה טוב ולא היה מרבה לבכות אבל פשהיה בוכה היה נשמע קולו, ומה שנהיה קולו עב כנער אחר ג' חדשים לא קודם זה, לפי שבהיותו בן ג' ירחים היה מתן תורה שבז' באדר נולד וביום ו' בסיון שנשלמו ג' ירחים הוא עד מתן תורה, ומאז נתן לו הקב"ה קול חזק שישמעו ס' ריבוא כמו שפרש"י במה שנא' והאלהים יעננו בקול שנתן לו קול חזק.

וכבר הרבו המפרשים לתת טעם אל מה שפחרה יוכבד להשליכו ליאר. והמדרש ידוע שאמרו שהאיצטרוגליו מצאו באצטגנינותם שפכר לקה במים, וכל אלה דברי אגדה אבל לפי הפשט לא יכלה עוד להצפינו בבית הצפינו בסוף על שפת היאר לחזור לקחתו כדי להניקו, וזהו שנאמר בבת פרעה ותרא את התכה בתוך הסוף כי הצפינתו תוך הסוף: ואמרו ותשלח אמתה דרשו ו"ל שנשתרבה ידה ורש"י פי' שפחתה וא"כ אמרו

ונערוותיה הולכות על יד היאר מאמר אין צורה בו כלל ויותר נכון ע"פ מדרשם ו"ל שמה שנא' ונערוותיה הולכות אמר פן לומר שאפ"ל שנערוותיה הולכות על יד היאר לא שלחה אחת מהם אבל היא בעצמה שלחה ידה.

אמנם אם שלחה שפחתה לא היה צריך להודיע שנערוותיה היו הולכות על יד היאר והוא דבור נותר: ותפתח ותראהו את הילד מדרש אגדה נער בוכה ילד היה ומנהגו פנער. וכתב הרמב"ן על אגדה זו ונ"ל ועל דעתי אין צורה לכל זה פי הילד מיום הולדו יקרא נער כמו שנא' מה נעשה לנער היולד וכן ויבקש דוד את האלהים בעד הנער, ויקרא ילד והוא גדול כמו שנאמר בישמעאל וישמע אלהים את קול הנער וכן והנער נער, לומר שהוא ילד קטן פן כ"ד חדשים פאשר נגמל מחלב מיד העלתהו עכ"ל הרמב"ן: ואני נפלאתי שבכל אלה שהביא הרמב"ן לא ראינו שיאמר ילד ונער גם שניהם כמו שאמר כאן, והוא טעם האגדה האמורה שלכה דרשו פן פי היה מספיק אומרו ותפתח ותראהו את הילד והנה בוכה ועל מלת נער הנותרת דרשו פן.

ועוד שלדעתי ילד נקרא גם הגדול כמ"ש הרמב"ן אבל קטן שלא נתנער משדי אמו לא יקרא נער והראיה שהביא רמב"ן ממה שנאמר מה נעשה לנער היולד אינה ראיה, ששם היתה הפוננה לדעת משפט הנער ומעשהו אחר שיגדל ולכה קראו נער והראיה שהביא ממה שנאמר ויבקש דוד את האלהים בעד הנער לא ידעתי מי אמר לו שלא היה גדול פן שנתים, ואפשר שלכה דרשו ו"ל שביילד פן ג' חדשים קראו נער לומר שהיה ילד ומנהגו פנער: ועל מה שנאמר ותקרא שמו משה קצת מפרשים אמרו שקראה לו שם בלשון מצרי מענין היותו משוי מן המים והתורה תרגמה אותו השם אל לשון עברי, ומהרי"א הרבה להשיב ע"ז ופירש שאומרו ותקרא שמו שם אל יוכבד לא אל בת פרעה.

ואין לדבריו מקום לפי פשט הכתוב שאם יוכבד קראה לו משה לא יתכן לומר מן המים משיתיהו פי אדרבה היא השליכתו למים ולא משתה אותו מן המים, ועוד אם יוכבד קראה לו השם למה לא קראה אותו פן תכה שהגיע לידה, עוד כתב שמשה בהיותו בבית יוכבד ידע מולדתו, ואני לדעתי אין הדברים פן.

וטרם בואנו אל הנרצה בענין זה נקדים שיפלא מה שאמר הכתוב ויהי לה לבן, פי לא מצאנו בכל הספור מה שנתנהגה עמו כאם לבן ואם פן מה הוצרה לומר שהיה לה לבן, ועוד יפלא שכיון ששמו של משה נגזר מהיותו משוי מן המים א"כ תכה כשמשתה אותו מן המים היה לה לקוראו בשם זה: אבל נראה שבאשר הביאה יוכבד את משה לבתפרעה פאשה מניקת שמביאה הילד לאמו, חשב משה שהוא בנה של בת פרעה, וזהו שנאמר ויהי לה לבן שמשה חשב שהיא אמו, וע"כ קראה אותו אז משה בלשון הקדש כדי שידע משה שמילדי העברים הוא ושאינו בנה, וזהו שהסמיך הכתוב ואמר ויצא אל אחיו כאלו יאמר שאחר שנודע אליו היותו מילדי העברים יצא אל אחיו וסיפרה התורה שמשה היתה מדתו להציל עשוק, שע"כ הכה את המצרי ואמר לרשע למה תכה רעה, והציל פנות יתרו מיד עושקיהם, ותכה בחר בו ה' לגאול את ישראל על ידו אבל הם לא נגאלו עד אשר צעקו אל ה': ובמה שנא' שני עברים נצים דרשו רז"ל במדרש שמות רבה שהם דתן ואבירם, ויתכן שיצא להם זה ממה שאמרו מי שמך לאיש וכן אמרו בפירשת קרח

כי תשתרר עלינו גם השתרר, וגם יצא להם זה שפאן קראם נצים וגם שם פרשת פנחס נאמר אשר הצו על משה בהצותם על ה'.

גם דרשו ז"ל שם במה שנאמר למה תפה רעה רשע פמותה. ודרשו ג"כ שם הם שאמרו נתנה ראש ונהם שהותירו מן המן, ויצא להם זה ממה שנאמר שם ויותירו אנשים וכאן נאמר אנשים עברים שהיה מספיק שיאמר שני עברים, ומה שדרשו שם אמרו נתנה ראש יתכן שיצא להם ממה שנאמר איש אל אחיו שדתו נאבירם אחים היו בני אליאב.

וכאן מה שדרשו רעה רשע פמותה דרשו פן מאחר, שלא קראם אחים, וזה מבואר שהוא ודאי אמר לכל אחד מהם רשע שלא יפה רעהו, והעד שכן השיבו שניהם מי שמה לאיש שר ושופט עלינו שכנראה על שניהם היה שופט.

ומה שנאמר ויאמר לשון יחיד וכן להרגני ודאי היה דתו המדבר שהוא גדול מאבירם ויתכן שבקשו לדרוש פן שם הם היו בכל הרשעיות והמרידות לפי שיפלא שדתו נאבירם נכנסו בעובי הקורה לחלוק עם משה יותר מקרח מבילתי שיהיו מבקשים לא פהונה ולא שררה, ולכן דרשו ששנאה ישנה היתה להם על משה שקראם רשעים ומפני זה היו מבקשים למרוד בו על דרך הוכח לץ וישנא: ומה שנא' ויהי בימים הרבים הים פ' הרמב"ן שירמז על הימים שהיה משה בורח.

פי בנעוריו ברח וכבר הובא בספר ילקוט בשם רז"ל שהיה מלך בכוש, ואפשר ראו על פכה ממה שנא' פי אשה כושית לקח. אבל לפי הפשט יתכן שאומרו ויהי בימים הרבים הים שב אל כל הימים שישבו במצרים, והעד מה שנאמר פ' חקת ונשב במצרים ימים רבים וירעו וגו' ואמר הכתוב שלא זעקו אל ה' רק אחר ימים רבים שאם היו זועקים קודם לכן היה גואלם: ובמה שנאמר וישמע אלהים את נאקתם וכן וירא אלהים וידע אלהים, פרש"י נתן עליהם לב.

והרמב"ן האריך בזה. וילדעתי הכתוב בעצמו פירוש הדברים, שפאן נאמר שמיעה וראיה וידיעה, ושלשתם ביאר הכתוב שנאמר ראה ראיתי את עני עמי ואת צעקתם שמעתי פי ידעתי את מכאוביו, שגם שלשתם ביאר זולתי ששונה הסדר שכתב הראיה קודם לשמיעה.

ונה לפי ששם שסיפר ענין הצעקה שצעקו סיפר תכף שמיעת צעקתם, אבל פאן שהיה הקב"ה מספר למשה הענין רצה. להודיעו שטרם שצעקו הוא ראה את עניו, על דרך מה שנאמר והיה טרם יקראו ואני אענה עוד הם מדברים ואני אשמע, אבל לא גאלם עד שצעקו וכינון שבאתי אל הכתוב הזה אבארהו לה, שכבר יש לשאל בכתוב הזה שקודם אמר שטרם יקראו והוא יענה ואח"כ פפוחת וגורע מהבטחה זו אמר עוד הם מדברים ואני אשמע שכנראה שלא ישמע רק אחר הדיבור אבל יתכן לומר בכתוב הזה המשל למי שמבקש מאתו ית' לרפאות את החולה והנה קודם שיקרא כבר הקב"ה ענה ושלח לו רפואה.

ואמנם הצדיק המתפלל על החולה הזה אינו יודע שכבר ענה לו השי"ת ושלח מלאך וירפאהו והוא שוקד ומתמיד בתפלות והקב"ה שהוא חפץ בתפלתו של צדיקים עם היות שכבר הפיק רצונו קודם שיקרא אליו עכ"ז הוא שומע תפלתו, ואפילו שאין צורך לו

לאותה תפלה שפָּכַר הפיק רצונו ומעתה לא הִיָּה צָרִיף לְשִׁמוּעַ הַתְּפִלָּה אֲפִילוּ הִכִּי הוּא שׁוֹמְעָה מֵאֲהָבָתוֹ לְשִׁמוּעַ תְּפִלָּתוֹן שֶׁל צְדִיקִים, וְהוּא אֹמְרוֹ וְהִיָּה טָרָם יִקְרָאוּ וְאֲנִי אֶעֱנֶה עוֹד הֵם מְדַבְּרִים וְאֲנִי אֲשַׁמְעֵם, ר"ל אַחַר שֶׁעֲנִיתִי לָהֶם וּכְבָר הַפְּקֵמִי רְצוֹנָם עוֹדָם מִתְּפִלָּלִים וְאֲנִי שׁוֹמֵעַ: וְנָשׁוּב לְעִנְיָן שֶׁכֵּן הַקִּדִּים לֹא רָאָה רְאִיתִי וְשִׁמְעֵתִי צִעְקָתוֹ, שֶׁהֶרְצוֹן לֹא מָר שְׁטָרָם שֶׁהֵם צִעְקוּ כְּבָר הוּא עֲנָה וְרָאָה עֲנִיִּים וְעַכ"ז שָׁמַע צִעְקָתָם: וְיָמָּה שֶׁיֵּשׁ לְשֵׂאֵל בְּפִרְשֵׁי הַסֵּפֶר הוּא, שֶׁתְּחַלֵּה אֲמַר הַסֵּפֶר בְּעֵר בְּאֵשׁ וְהַסֵּפֶר אֵינְנוּ אֲנִיכָל וְאֵת"כ אֲמַר מְדוּעַ לֹא יְבַעַר וְהִיָּה לוֹ לֹא מְדוּעַ אֵינְנוּ אוֹכֵל.

וְהַטַּעַם כִּי בְּתַחֲלַת הַהִשְׁקָפָה נִרְאָה לוֹ שֶׁהַסֵּפֶר בּוֹעֵר אֲבָל אַחַר שֶׁרָאָה שֶׁאֵינְנוּ אֲנִיכָל אֲמַר אִם כֵּן אֵינּוּ בּוֹעֵר שָׂאֵם הִיָּה בּוֹעֵר הִיָּה אוֹכֵל וְאַחַר שֶׁהִבִּיט אֶל נִכּוֹן וְהִבִּין שֶׁאֵינּוּ בּוֹעֵר אֲמַר מְדוּעַ לֹא יְבַעַר.

אָמְנָם יֵשׁ לְשֵׂאֵל מָה טַעַם אֹמְרוֹ וּמִשָּׁה הִיָּה רוּעָה וְגו' וַיִּנְהַג אֶת הַצִּיאָן אַחַר הַמְּדַבֵּר וַיָּבֵא אֶל הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה. שֶׁהִיָּה מִסְפִּיק אֹמְרוֹ וּמִשָּׁה הִיָּה רוּעָה אֶת צִיאָן יִתְרוֹ חֲתוּנָתוֹ פֶּהוּן מְדִין וַיָּבֵא הַר הָאֱלֹהִים חֲרָבָה וְיָמָּה לוֹ לֹא מְדִין שֶׁנִּהְיָ אֶת הַצִּיאָן אַחַר הַמְּדַבֵּר, וְרַש"י ז"ל עַל פִּי הָאֲגָדָה אֲמַר לְהַתְּרַחֵק מִן הַגִּזּוּל וְגַם צ"ל שֶׁקְרָאוּ כָּאֵן הַר הָאֱלֹהִים עַל שֵׁם הָעֵתִיד: אֲבָל יִתְּכֵן עוֹד קְרוֹב מְזָה אֶל פְּשׁוּטָן שֶׁל דְּבָרִים שֶׁהוֹדִיעֵנוּ הַפְּתוּב שֶׁמִּשָּׁה הִיָּה רוּעָה אֶת הַצִּיאָן אַחַר הַמְּדַבֵּר מְקוּם הַתְּבוּדָדוּת, וְהִיָּה מִתְּבוּדָד וְהוֹלֵף עַד שֶׁבָּא אֶל הַר הָאֱלֹהִים, שֶׁכְּבָר הִיָּה מֵאֵז נִרְאָה הָהָר הַהוּא הַר חֲמָד, וְהוֹלֵף שֵׁם לְהִיּוֹתוֹ נְכֹסֶף מֵאֵד הַשְּׁגַת הַנְּבוּאָה וּלְכַף קְרָאוּ מִשָּׁה מֵאֵז הַר הָאֱלֹהִים: וְעַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרָא מִלְּאֵף ה' אֵלָיו הַרְמַב"ן פֶּתַח בְּשֵׁם הַרְמַב"ע כִּי אֱלֹהִים כָּאֵן הוּא הַמִּלְאָף וְטַעַם אֲנִכִּי אֱלֹהֵי אֲבִיךָ יְדַבְּרֵהְשִׁלִּים בְּלִשׁוֹן שׁוֹלְחוֹ, וְאֵינְנוּ נִכּוֹן כִּי מִשָּׁה גְדוֹל הַנְּבוּאָה לֹא יִסְתִּיר אֶת פְּנֵיו מִן הַמִּלְאָף.

וּפִירֵשׁ הַרְמַב"ן ז"ל שֶׁכָּאֲשֶׁר כִּינּוֹן לְבוֹ וְסָר לְרֵאוֹת נִתְּגַלָּה אֵלָיו מִרְאָה שְׁכִינָה ע"כ. וַיִּתְּכֵן לְדַעַתְנוּ שֶׁהַדְּבָרִים מִיְּשׁוּבִים מֵאֵד שֶׁאֹמְרוֹ וַיִּרָא מִלְּאֵף ה' אֵלָיו פִּירוּשׁוֹ שֶׁנִּרְאָה לוֹ לְמִשָּׁה הִיּוֹת בְּסֵנָה מִלְּאֵף ה', וְאַחַר שֶׁחָשַׁב בְּאֵמֶת שֶׁהוּא מִלְּאֵף ה' וְרָאָה עִמּוֹ הָאֵשׁ וְשִׂאִין הַסֵּפֶר בּוֹעֵר הִבִּין שֶׁהַמִּלְאָף הִרְאָה לוֹ הַמִּרְאָה הַזֶּה לְהִיּוֹת אֵשׁ תּוֹף הַסֵּפֶר וְשִׁלָּא יִהְיֶה נְבַעַר לְרִמּוֹז וּלְהוֹרוֹת לוֹ דְּבָר עַל דְּבָר עֲמֻק וְנִסְתָּר וּלְכַף סָר לְרֵאוֹת וּלְעִיִּין מָה עֲנִין הַמִּרְאָה הַגְּדוֹל הַהוּא שֶׁהַמִּלְאָף הִרְאָה לוֹ וְיָמָּה יִרְצָה לְרִמּוֹז בּוֹ, וְעַל הָאֵמֶת לֹא הִיָּה שֵׁם כִּי אִם שְׁכִינָה בְּעֶצְמָה רַק לְמִשָּׁה נִרְאָה לוֹ הִיּוֹתוֹ מִלְּאֵף, וְזֶה אֹמְרוֹ וַיִּרָא מִלְּאֵף ה' אֵלָיו שֶׁנִּרְאָה אֵלָיו מִלְּאֵף, וְהִיָּתָה רְאִיתוֹ מִלְּאֵף מְלֻבֵד רְאִיתוֹ הָאֵשׁ, בְּאֹפֶן שֶׁנִּרְאָה לוֹ שֵׁם מִלְּאֵף וְרָאָה ג"כ הַסֵּפֶר בּוֹעֵר וּלְכַף רְצָה לְהִתְקַרֵּב אֵלָיו: וְאֹמְרוֹ וַיִּאֲמַר ה' אֵל מִשָּׁה אֵל תְּקַרֵּב הַלּוֹם שֶׁל נְעֻלְיָךְ מֵעַל רִגְלֶיךָ כִּי הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד עָלָיו אֲדַמַּת קֹדֶשׁ הוּא.

הִנֵּה יִתְּכֵן הִיּוֹת זֶה טַעַם אֶל שְׁלִיפַת הַמְּנַעֵל לֹא אֶל אֲזוּהָרְתוֹ לְבִלְתִּי הַתְּקַרֵּב. כִּי אִם הִיָּה לְבִלְתִּי הַתְּקַרֵּב הִי"ל אֵל תְּקַרֵּב כִּי הַמְּקוֹם הַזֶּה אֲדַמַּת קֹדֶשׁ הוּא, שְׁיֻכַּן עַל מְקוֹם הַסֵּפֶר עֲצָמוֹ וְלֹא הִיָּה לוֹ לֹא מְקוֹם אֲשֶׁר אַתָּה עוֹמֵד.

אֲבָל יִרְאָה שֶׁאֹמְרוֹ אֵל תְּקַרֵּב הַלּוֹם הִיָּה הַפְּנוּנָה לֹא מְשִׁיב רִיחַ לְקִירוֹב יוֹתָר שֶׁכְּבָר בְּמְקוֹם שֶׁהוּא עוֹמֵד הוּא אֲדַמַּת קֹדֶשׁ, וּמִשָּׁם יִכָּל לְהִבִּין הַעֲנִין שֶׁהוּא הִיָּה רוּעָה לְהִתְקַרֵּב כְּדִי שִׁיּוֹדִיעֵהוּ הַמִּלְאָף מָה עֲנִין הַמִּרְאָה שֶׁהִרְאָה לוֹ שֶׁהָאֵשׁ בּוֹעֵר וְהַסֵּפֶר לֹא יְבַעַר וְאֵל מָה לְרִמּוֹז.

והנה השכינה כאשר ראתה שסר בעיונו לדעת מה ירמוז המראה ההוא ושהיה רוצה לשאול זה מן המלאך, אמר לו הקב"ה שאין לו צורך להתקרב פי משם יודיעהו וענין שליפת המנעל פאן וכן ביהושע, כבר אמרו קצת שהפנונה אל התפושטות מן החומר, אבל לפי פשט הפתוב יראה נדאי שהיה הצווי שליפת המנעל ממש פי ענינו הכנעה כמו שנאמר במלחמת אבשלום שהיה דוד הולך ויחרף דרך הכנעה וענין שנאמר ביהושע של נעלה ובמשה של נעליה לשון רבים, הטעם שבמשה היתה השכינה עצמה מדברת עמו והוצרה פאן תוספת הכנעה, אמנם ביהושע לא היה רק מלאך ולהורות ע"ז לא נאמר ביהושע רק של נעלה.

ובהיות שליפת המנעל הכנעה באה הצווי ביוה"כ לעשות פן להיות תלויות עינינו ומבקשים פפרה. והנה ביהושע נאמר ויעש פן אמנם במשה לא נאמר שעשה פן, פי אחרי שאין בדבר הזה של שליפת המנעל רק הכנעה, כבר משה עשה הכנעה גדולה מזו שהסתיר פניו, ועל מה שחשב שהוא מלאך סילק מחשבתו ואמר אנכי אלהי אביה ולא מלאך ולכך הסתיר פניו, ועל מה שהיה רוצה לדעת המראה ההיא שהאש בוער והסנה אינו נבער מה ירמוז בזה הודיענו ואמר לו ראה ראיתי את עני עמי, פלומר שרמוז לו במראה ההיא שפמו שהסנה בוער באש ואינו נבער כמו כן ישראל נשרפים בתוך אש של מצרים ואינם פלים, וכמו שהסנה עם היות שאינו בוער באש אין ספק שאם יתמיד האש עליו לא יצמח ולא יצליח כמו כן ישראל במצרים ע"י הענוי והלחץ עם היות שאינם פלים עכ"ז לא יצמיחו ולא יצליחו בעוד היותם במצרים ובזה ביאר לו רמוז המראה שראה שהיא הנה מבקש לדעת אותו.

והמשיל ישראל לסנה על היותם ריקים מן המצות כמו שהסנה ריק אין בו פירות לא יצליח לכל כמו שנאמר ואת עירום וערבה. ובהיות שפך זה לא יספיק לישוב דעתו של משה שהוא היה זר בעיניו קודם ענין המראה על מה הוא רומז, ועוד היה תמה פי אפי' שירמוז אל מה שיהיה למה זה הראה לו הענין ההוא יותר מלזולתו, עד שמפני זה כאשר אמר לו השי"ת מה ירמוז ענין הסנה, עוד אמר לו פי הסנה אשר הורה אליו הרמז ההוא פדי שהוא יהיה שליח להוציאם, וזה אמרו ועתה לכה ואשלחך וגו' ובדרך פנו זה יתיישבו הספקות שנתעוררו בהם המפרשים פלם, וכבר טענו ג"כ על מה שנאמר אנכי אלהי אביה שהיל"ל אלהי אותו אבל יתכן שפאשר בתו של פרעה נתנה אותו ליוכבד והיא החזירתו לה פאלו היתה מניקת לנער לבד ושבת פרעה היא אמן עד שמשה חשב היותו פן לבת פרעה, הנה על פן בישר אותו השי"ת שהוא פן עמרם ולכן אמר לו אלהי אביה, וכן על דרך זה גם פן אמר לו הלא אהרן אחיך הלוי פי היה מספיק אמרו אהרן אחיך אמנם גם שם הודיעו היות אהרן אחיו שהוא משבט לוי, והנה אחר זה נמשך שהקב"ה הודיעו שטרם יקרא לפניו הצדיק שהוא יענה ולכך הקדים לומר ראה ראיתי עני עמי ואח"כ אמר וצעקתם שמעתי.

אמנם אמרו שנית ועתה הנה צעקת בני ישראל באה אלי וגם ראיתי את הלחץ יפלא מאד מה ענין אמרו ועתה שמורה על תכיפות הזמן ומהירותו הנה טעמו שמשה עם כל ישראל כבר היו מקובלים ענין מראה בין הבתרים ושעתידי הקב"ה לשחרר אותם אחר

ת' שְׁנָה, וְהָעֵד שְׁפָף הָיוּ מְקוֹבְלִים שְׁעֵתִידִים מְצָרִים לְשַׁעֲבָדָם וְשַׁעֲתִיד לְשַׁחֲרָרָם מֵהָאֵל שֶׁאָמַר יוֹסֵף פֶּקוּדֵי יְפֻקֹּד אֱלֹהִים אֲתָכֶם וְהַעֲלִיתֶם אֶת עַצְמוֹתַי מִזֶּה.

וְכֹאשֶׁר הָיוּ מְקוֹבְלִים שִׁשְׁתַּחֲרָרוּ בְּנֹדָאֵי הָיוּ יוֹדְעִים גַּם כֵּן גְּבוּל הַזְּמַן אַחֵר ת' שְׁנָה, וְהָיָה זֶר בְּעֵינַי מִשֶּׁהָיָה יִשְׁתַּחֲרָרוּ עִתָּה שְׁלֹא עָבְרוּ עֲדֵינָן רַק רַד"ו שְׁנָה לְכֵן אָמַר לוֹ הַקַּב"ה דָּבָר בְּטַעְמוֹ וְהִתְחִיל וְאָמַר אֲנֹכִי אֱלֹהֵי אֲבֹרָהּם וְיִצְחָק וְיַעֲקֹב, כְּלוֹמַר שֶׁהִבְטִיחַ לְשַׁחֲרָרָם אַחֵר ת' שְׁנָה אֲבָל אַחֵר שֶׁרָאָה שֶׁהַמְצָרִים לֹחֲצִים אוֹתָם יָתֵר עַל מֵה שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם שְׁלֹכָה רוֹצֵה לְהוֹצִיאָם קוֹדֵם הַת' שְׁנָה שֶׁנִּגְזַרוּ עֲלֵיהֶם, וְעַל זֶה נֹאמַר פֶּקוּדֵי פִקְדוֹתַי אֲתָכֶם וְאֵת הַעֲשׂוֹי לְכֶם בְּמְצָרִים, רָצָה לוֹמַר הַעֲשׂוֹי בְּמְצָרִים שְׁלֹא נִגְזַר בְּמִרְאָה בִּיּוֹהֲבֵתִים אֲבָל מְצָרִים עוֹשִׂים כֵּן, וְזֶה אוֹמְרוֹ הִנֵּה צַעֲקוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי ר"ל שֶׁהֵם לֹא הָיוּ צוֹעֲקִים עַל הָעֲבוּדָה וְהַעֲנִיּוּ שֶׁכָּבֵר יָדְעוּ שֶׁנִּגְזַר עֲלֵיהֶם עֲבוּדָה וְעֲנִי כִּמוֹ שֶׁנֹּאמַר וְעַבְדוּם וְעֲנִי אוֹתָם אַרְבַּע מֵאוֹת שְׁנָה, אֲבָל הִיְתָה צַעֲקוֹתָם עַל הַלַּחֲץ הַנוֹסֵף כִּמוֹ שֶׁנֹּאמַר וְאֵת צַעֲקוֹתַי שֶׁמְעִתִי מִפְּנֵי עֲבוּדְתָם רַק מִפְּנֵי נִוְגְשִׁיו, וְאַחֵר שֶׁהָיוּ צוֹעֲקִים כְּדִין עַל הַלַּחֲץ הַנוֹסֵף עַל הַגְּזֵרָה הִנֵּה שֶׁמַּע צַעֲקוֹתָם, וְזֶה אוֹמְרוֹ וְגַם רָאִיתִי אֵת הַלַּחֲץ אֲשֶׁר מְצָרִים לֹחֲצִים ר"ל שֶׁמְצָרִים מוֹסִיפִים עַל הַגְּזֵרָה א"כ הֵם מוֹסִיפִים לַחֲץ עַל הַגְּזֵרָה וְנֹאנִי מִמַּעַט זְמַן הַגְּזֵרָה וּמְמַהֵר אֵת הַקֵּץ.

וְזֶה אוֹמְרוֹ וְעִתָּה לְכָה וְאִשְׁלַחְךָ ר"ל שֶׁעִתָּה יוֹצִיאָם עִם הָיִת שְׁלֹא הִגִּיעַ הַזְּמַן, וְכָל זֶה אָמַר הַשִּׁי"ת לְמִשֶּׁה כְּדִי לְתַת טַעַם אֶל מְהִירוֹת הַקֵּץ נֶגֶד הַקְּבָלָה הַמְקוֹבְלָת לְהֵם שִׁעֲבָדוּם ת' שְׁנָה וּבִזְזָה יִתְיַשֵּׁב עַל דַּעַת הַמְשֻׁכִּיל אוֹמְרוֹ ב"פ וְעִתָּה, שֶׁקוֹדֵם אָמְרוּ וְעִתָּה הִנֵּה צַעֲקוֹת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בָּאָה אֵלַי וְחִזַּר לוֹמַר וְעִתָּה שְׁנִית, כְּאֵלּוֹ אָמַר עִתָּה הִגִּיעַ אֵלַי צַעֲקוֹתָם קוֹדֵם הַזְּמַן הַקְּבוּעַ, לְפִי שֶׁצוֹעֲקִים עַל הַתוֹסֵפֶת שֶׁמוֹסִיפִים עַל הַגְּזֵרָה, לְכֵן עִתָּה לְכָה וְאִשְׁלַחְךָ כְּלוֹמַר קוֹדֵם זְמַן הַקְּבוּעַ מֵאִז: וְיֵמָּה שֶׁנֹּאמַר אֶל מְקוֹם הַכְּנֻעֵנִי וְלֹא הַזְכִּיר הַשִּׁשָּׁה עֲמָמִים וְלֹא אָמַר אֶל הַכְּנֻעֵנִי הַחֲתִי וְגו', יִרְאָה הָיִת הַדְּבָרִים נְמֻשָּׁכִים אֶל מֵה שֶׁנֹּאמַר שְׁנַח קָלַל אֵת כְּנֻעַן שִׁיְהִי עָבֵד עַבְדִּים לְאֲחִיו, וְאַחֲרַי שִׁיְשָׁרְאֵל הָיוּ עַבְדִּים לְמְצָרִים שֶׁהוּא אֲחִיו שֶׁל כְּנֻעַן הִנֵּה בָּא מְקוֹם הַכְּנֻעֵנִי עַל פִּי הַדִּין לְיִשְׂרָאֵל כְּאֲשֶׁר הִרְחַבְנוּ הַדְּבוּר בַּפ' נַח, וְע"כ כְּאֲשֶׁר אָמַר הַשִּׁי"ת לְמִשֶּׁה שֶׁרְצוֹנוֹ לְהַעֲלוֹתָם עַל הַשְּׂבָעָה עֲמָמִים הוֹדִיעוּ שֶׁכֵּלֵם מְקוֹם הַכְּנֻעֵנִי: וְיֵמָּה שִׁיְפֹלָא מְאֹד עַל מֵאֵמֶר מִשֶּׁה אֲדוֹנָיו הוּא שֶׁאָמַר מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶּךָ אֶל פְּרַעֲהַ, שֶׁהִיאָה יִתְכֵן שִׁיְתַעֲלֵם מִמֶּנּוּ שֶׁהַשְּׁלִיחַ מִתְּלַבֵּשׁ מִמַּעֲלַת הַמְשַׁלַּח, וְיֵמָּה גְּדוּלָה וּמַעֲלָה יִתְיַרָה תִּהְיֶה בְּמִין הָאֲנוּשִׁי יָתֵר עַל מַעֲלָתוֹ אַחֲרֵי שֶׁהַקַּב"ה מְדַבֵּר עִמוֹ וּמְשַׁלְּחוֹ.

וְאִין לָהּ מַעֲלָה גְּדוּלָה עַל זֹאת בְּמִין הָאֲנוּשִׁי, וְהִיאָה יֹאמַר מִי אֲנֹכִי: סֶפֶק ב' עַל אוֹמְרוֹ מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶּךָ אֶל פְּרַעֲהַ וְכִי אוֹצִיא וְגו', וְהָיָה נְאוֹת לוֹמַר מִי אֲנֹכִי כִּי אֵלֶּךָ לְהוֹצִיא אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שֶׁזֶהוּ עֵיקַר הַשְּׁלִיחוֹת לְהוֹצִיאָם: סֶפֶק ג' מֵה עֲנִין הָאוֹת שֶׁנֹּאמַר וְזֶה לָהּ הָאוֹת כִּי אֲנֹכִי שְׁלַחְתִּיךָ בְּהוֹצִיאָה אֵת הָעָם מִמְצָרִים תַּעֲבֹדוּן אֵת הָאֱלֹהִים עַל הָהָר הַזֶּה, כִּי הִיאָה יְהִיָה הָאוֹת עַל הַשְּׁלִיחוֹת הָיִתוֹ בְּאֲמִיתוֹת עַל יְדֵי מֵה שֶׁעֲתִיד לְהִיְוֹת, וְעִתָּה בְּעַת הַשְּׁלִיחוֹת הוּא צָרִיף לְאוֹת שֶׁה' שְׁלַחוֹ לֹא אַחֵר כֶּף: סֶפֶק ד' מֵה עֲנִין הָאוֹת הִנֵּה שִׁיְהִי תְּשׁוּבָה עַל מֵה שֶׁמְשָׁה אָמַר לְהַשִּׁי"ת הָיִתוֹ שֶׁפֵּל אֲנָשִׁים וְשִׁאִינוֹ כְּדָאֵי לְלַכֵּת לְפְרַעֲהַ וְלְהוֹצִיא אֵת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים: אֲמָנָם יִתְכֵן לוֹמַר בְּהִיְתֵר הַסִּפְקוֹת הַלְלוּ שֶׁמְשָׁה כְּאֲשֶׁר שָׁמַע שֶׁהַקַּב"ה אָמַר לוֹ נֹארַד לְהַצִּילוֹ מִיַּד מְצָרִים וּלְהַעֲלוֹתוֹ מִן הָאֲרֶץ הַזֵּה אֶל אֲרֶץ טוֹבָה, שְׁזוֹ הִיא

עיקר ההבטחה שהנבטחו האבות לתת לזרעם את הארץ, וראה שלא עשה אותו שליח לשני הדברים האמורים, רק להוציאם לבד ולא להעלותם כמו שנאמר לכה ואשלחך להוציא, הנה אמר משה מי אנכי פי אלה וכי אוציא כלומר כשאעשה שליחותי ואלה אל פרעה ואוציא את ישראל מה אהיה אני, שפיון שאין אתה משלם אותי רק להוצאה הרי לא נתקיימה הבטחת האבות על ידי, ומה היא הטובה אשר אני עושה להם להוציאם פיון שאין אני מעלה אותם לארץ, וכן היה שאמרו לו ישראל טוב לנו עבדך את מצרים ממנונו במדבר, ולכה היתה טענתו של משה לומר שגם שילך ויוציאם הרי אין לו פלל מעלה יתירה מזה, וגם ישראל מה טוב היא להם ההוצאה ממצרים שאמנם משה חשב כשאמר לו השי"ת לכה ואשלחך שתכף שיבא אל פרעה בשליחותו ית' שתכף פרעה ישלחם, שלא נודע לו ענין האנתות והמכות שצריך לעשות, עד שהקב"ה אמר לו ולא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה שאז ידע היותו צריך לעשות אותות ומופתים, וא"כ היטיב לומר בשגם יבא בשליחותו ית' אל פרעה להוציאם ותיכף ישלח מה היא הטובה שעשה להם והרי יהיה הדיוט כבראשונה והם [אנה] ילכו, באופן שהיה רצונו של משה שהקב"ה יעשה אותו שליח גם כן להעלותם לא"י, שאז יהיה רשום במעלה שנתקיימה הבטחתו לאבות על ידו.

ועל זה השיב לו הקב"ה שעם היות שלא יהיה שליח להעלותם לא"י, יהיה אדם רשום ומפורסם מאד ויטיב לישראל טובה גדולה. וזה אמרו כי אהיה עמך, שהנה יהיה רשום כאשר שכנתו שרויה עליו ואמר לו עוד שיהיה לו אות ורשום עצום במה שיתן להם התורה, והוא אמרו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וגו' מעבדון את האלהים, א"כ אין מעלה גדולה ויתירה על זאת.

והנה אין לך שליחות משנכח ממה שתנתן התורה על ידך כי לעולם תהיה נקרא שלוחי, והוא אמרו וזה לך האות כי אנכי שלחתיך וגו' מעבדון את האלהים בהר הזה. ובזה נתיישבה דעתו של משה שבשגם לא יעלה אותם לא"י פיון שיקבלו התורה על ידו בתרצה בשליחות.

והוא מה שתקנו ישמח משה במתנת חלקו וגו' כליל תפארת בראשו נמת בעמדו לפניך על הר סיני כי מלת חלקו לא תפול רק בנשאך חלק אחר שאינו בכלל חלק זה, אבל יובן במה שאמרנו שמשה שמח ונתרצה בחלקו זה שנמת לו השי"ת שתנתן התורה על ידו בשגם לא יעלה אותם לארץ ישראל: וטעם אמרו הנה אנכי בא אל בני ישראל ואמרת להם אלהי אבותיכם שלחני אליכם ואמרו לי מה שמו, כבר נתחבטו המפרשים איש לזרכו פנה, והרמב"ן ז"ל הביא פלם וסלקם ובחר לו דרך אחרת ע"ד נסתר.

אמנם יתכן לפיהפשט שמשה אדוננו גם יחידי סגולה אשר בדור ההוא כבר היו יודעים שם המפורש וכמו שדברשו ז"ל על מה שנאמר הלהרגני אתה אומר שהרגו בשם המפורש, אמנם שמות הקודש המורים על המדות לא ידעום עדיין שאותם השמות הם הוראה כפי ענין הבחירות אשר יתחדשו בקיום דברי התורה ויעודה על המניעה מן הקיום, אבל קודם קבלתם התורה והמצות לא היה שם צורך אל ידיעת שם אחר רק המורה על האלהות ביחוד היותו אלוה והוא שם המפורש ולא היה ידוע רק ליחידי סגולה, וכאשר ראה שהקב"ה בשרו שהוא יהיה שליח לתת התורה לישראל כמ"ש

תעבדון את האלהים על ההר הזה, ראה שיהיה צורך בידיעת שאר השמות אשר כפי המדות, אם מצד נתינת התורה והמצוות ויעודם, ואם להיותו שלוח אל כל פללות העם אשר אי אפשר להבינם שם המפורש.

ולכך אמר הנה אנכי בא אל בני ישראל, ר"ל הנה נתבאר שאני שלוח אל כלל פללות עם בני ישראל כיון שאמרת שעל ידי יקבלו התורה, אם כן מה הוא השם שאוכל לומר להם שבאותה מדה אני שלוח.

והקב"ה השיבו אהיה אשר אהיה, שענינו באומרו אשר אהיה ר"ל שמדת רחמים קודמת והבחירה בבלתי נאות תחדש מדת הדין, כמו שארז"ל ארורים הרשעים שמהפכים מדת הרחמים למדת הדין, באופן שהשיב לו על פי שאלתו שם כפי המדות ואמר שהוא ית' אין בו השתנות, ובשגם יתן עונש לרשעים הוא בעצמו, ולכן אמר אהיה אשר אהיה, וכבר אמר הנביא על ענין זה כהמס דונג מפני אש יאבדו רשעים מפני אלהים, כי אין דבר רע יורד מן השמים, ואח"כ חזר וביאר שלא יאמר להם שהוא שלוח רק ממדת רחמים, שמדת הדין אין לה מקום רק אחרי התחדש בחירה רעה בנבראים, ולכך אמר לו שלא יאמר להם רק אהיה שלחני אליכם: והנה יש לשאל מה הענין שאמר הקב"ה למשה ב"פ השם של ד' שיאמר אותו להם.

שקודם אמר ה' אלהי אבותיכם וגו' שלחני אליכם וחזר שנית ואמר שיאמר לזקנים אלהי אבותיכם. ונדמה לומר בזה שמה שנאמר זה שמי לעולם וזה זכרי לדור דור רצה להודיע היותו שם המיוחד שהיה לו קודם שברא העולם וכן אחר בריאת העולם.

באופן שאין השם הזה מורה על דבר כלל, כי שם אלהים וכן שאר השמות כל אחד יורה על מדה אבל השם המיוחד אינו מורה על דבר ואין בו הוראה כלל ולכן הזכיר השם הזה ב"פ לומר שכן הי' שמו מקודם שברא העולם וגם אחר שבראו: גם יתכן כפירוש"י ז"ל במעט הרחבת ביאור על דבריו ז"ל, שבהיות בלתי אפשר לומר לכללות עם שם המפורש, אמר בראשונה למשה לומר להם שם של ד' כפי מה שנקרא בלשון אדנות, וכאן נישן רשות לקרות שם הנכתב בד' אותיות בלשון אדנות ולא מצאנו רשות לקרות בתורה על פה מה שלא נכתב לפנינו זולתי כאן.

וביאר לו ששם ההוי"ה כפי מה שנקתב הוא שמו לעולם אבל כפי מה שנקרא בלשון אדנות הוא זכרו לדורות שאין מזכירין באותיותיו, ולשם של ד' כפי הנכתב אמר שהוא השם המיוחד לו והנקרא בלשון אדנות הוא זכרו שכן מזכירין אותו, וזהו שנאמר ביום ההוא יהיה ה' אחד ושמו אחד, שמאחרי שאר השמות מורים כפי המדות, והמדות ענינם כפי בחירות המין האנושי, כי מפני בחירה בלתי נאותה הוצרכה מדת הדין, לכן נאמר שאז תמלא הארץ דעה את ה' וכן נאמר ארצה כבקר יאכל תבן, שכל זה נאמר להורות על שלא תמצא בחירה רעה, אם כן יהיה שמו אחד, כי לא יצטרך לקראו בשאר השמות, וזהו שאמר דוד ה' שמו לעולם ה' זכרה לדור ודור, שהכוננה באומרו ה' שמו לעולם ר"ל אפילו קודם הבריאה הנה שמו כפי מה שנקתב, ובאומרו ה' זכרה הוא כפי מה שנקרא שהם בנקודה אחד שב"א וחול"ם וקמ"ץ, כי ע"כ ארז"ל שפנה גדול הנה מבליע את השם בנעימות, שאחרי היותם בנקודתם שונים ותנועת השפתים אחת, הנה לא היו מפירים בו אפילו חבריו שתוף אורה הנגון הנה מבליעו: ומכאן ראה שאין

מקום להשיג על שלוחי צבור שמנגנים בשם בעצמו ואפילו שמרבים מוצאות על ידי הניגון.

ועוד אמרתי להביא סמך לזה ממה שנאמר רננו צדיקים בה' לישרים נאנה תהלה שהל"ל רננו צדיקים לה' אבל אמר בה', ועוד מה ענין אומר לישרים נאנה תהלה שנראה כאומר לישרים היא נאנה ולא לזולתם.

אמנם יתכן על הדרך שאמרנו שאפילו בשם ה' בעצמו יאות הניגון והרינה, שלישרים היא נאנה תהלה והרינון אפילו בשמו ית' בעצמו מאחר שקל פנונתם לשם שמים, וע"ד זה יובן ג"כ מה שנאמר ויאמר עוד אלהים אל משה, כי אומר עוד יורה על היותו נותן לו רשות יותר ממה שניתן לו קודם לכן, והוא שקודם לכן לא ניתן רשות לומר לכללות עם רק השמות אשר הם כפי המדות, אבל שם ההוי"ה לא ניתן רשות כלל ואח"כ נתן לו עוד רשות שיאמר להם שם של ד' כפי מה שנקרא, אמנם עם היות שניתן לו רשות לומר להם שם ההוי"ה שיהיה נכתב באופן אחד ושיהיה נקרא באופן אחר, הנה ורזו שגם זה יש בו טעם עמוק ונסתר ושללא יאמר זה לכללות העם רק לזקני ישראל מהם יבינו לזה טעם למה לא תהיה הקריאה כפי הכתובה: ועוד נתבאר במאמר זה סיבת שינוי הקריאה מן הכתיבה, כי אחרי שהיו אז בזמנים ההם אמונות לענין האלהות שחשבו מן הנמנע היות נמשכים שני הפכים מפשוט אחד, עד שעל פן בא באמונתם היות האלהות שנים ח"ו אחד מריע ואחד מטיב, וכן כ' הראב"ד בספר הקבלה שהיתה אמונת מאנ"י, באופן שאם ניתן לבני אדם שם ההוי"ה כפי מה שנקרא היומרחיקים שתי פעולות הפפיות מפשוט אחד, ואם הנה ניתן השם כפי מה שנקרא בלשון אדנות, הנה היו"ד האחרונה תורה על רבוי כשהיא קמוצה, כמו עיני, ידי, ואם פן ח"ו היו באים להאמין שניות לכן נתגלה בשם של ההוי"ה בעצמו שמורה על הפשיטות המוחלט והוא בעצמו נקרא בל' אדנות ביו"ד אחרונה שמורה על שתי היכולות: ובמה שנאמר שהש"י אמר למשה שיאמר לפרעה דרו שלשת ימים גלו, יראה תימה שהוא ית' יצנה למשה גביאו לומר דבר שקר.

אבל אחר התעוררות במה שראינו שאמר לו הש"י דרו צווי ושאלה אשה משכנתה שלא היה פאן מקום למצנה הזאת, ועוד שגם אח"כ נאמרה מצנה זאת שנית ונראה היותה פה בלתי צריכה, הנה בזה ההתעוררות יובן מה שאמר לו שיאמר דרו ג' ימים וגו' כי הנה זה פנתינת טעם שאחר שגזרה החכמה האלהית שינצלו את מצרים דרו השאלה כאשר יתבאר במקומו פ' י"ג טעם לזה, הנה אמר לו שיאמר דרו ג' ימים שאם יאמר ללכת מפל וכל לא הנה הרכוש אשר ינצלו דרו השאלה רק דרו מתנה, ולא הנה דבורו שקר שהרי לא אמר שלא ילכו יתר על דרו שלשת ימים, אבל אמר שאחר דרו שלשת ימים תהיה העבודה להשי"ת, ועל פי דרכנו זה נתבאר ישוב המקראות וסדורם על נכון: פרק ו במה שנאמר ואני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלוך ולא ביד חזקה, ראה רש"י ז"ל שפותר לזה שנאמר וביד חזקה יגרשם מארצו, והוא יאמר שלא יתן אתכם להלוך ולא ביד חזקה.

ופירש"י ז"ל מפני זה וז"ל ולא ביד חזקה אם אין אני מראה לו ידי החזקה, פלומר כל עוד שאין אני מודיעו ידי החזקה לא יתן אתכם להלוך והרמב"ן כתב וז"ל והנכון בעיני

לא יתן אתכם להלך בדבור ולא ביד חזקה, עד שאשליח ידי בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך ביד חזקה ובזרוע נטויה ובמורא גדול ובאותות ובמנפתיים, עכ"ל וכבר דונק הלשון לרש"י ודונק הענין להרמב"ן ז"ל מבואר כי הפתוב מכריז ואומר כי ביד חזקה יגרשם, מארצו ולא הזכיר זרוע נטויה ולא מורא גדול ולא אותות ולא מופתים: אמנם לדעתי מבוארים הדברים אחר שנתעורר קצת למה הוצרך לומר למשה פה ונתתי את חן העם, שפבר בעת היציאה אמר לו הש"י דבר נא באזני העם וישאלו, עוד ספק ב' באומרם ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבך ואחרי כן ישלח אתכם, שהיה לו להשלים הדבור כפי מה שהתחיל והיל"ל ואחרי כן יתן אתכם להלך, או היל"ל קודם ואני ידעתי כי לא ישלח אתכם מלך מצרים, כמו שהשלים לשון שליחות, ולמה אמר קודם לשון הליכה ואח"כ לשון שליחות אבל יתכן לדעתי שהקב"ה אמר לו שפרעה לא יתן אותם להלך אפילו ביד חזקה כפשוטו, שמעולם אפילו אחרי מפת בכורות לא נתרצה פרעה שילכו לחרות, אבל היה שולח אותם על מנת שישובו כמו שנאמר גם צאנכם גם בקרכם קחו פאשר דברתם, שאמרו פאשר דברתם רצונו אל מה שאמר משה דרך שלשת ימים במדבר גלכה ונזבחה לאלהינו דאל"כ מאי אמרו פאשר דברתם, וז"א הקב"ה למשה אפילו ביד חזקה לא יתן אותם להלך, אבל יחשוב שישובו לעבודתם, ובה ימצאו חן וישאלו, כי אם היה משלחם ע"מ שלא לשוב אם כן לא היה זה השאלה אבל היה מתנה, באופן שהודיע הקב"ה למשה שמה שפרעה לא יתרצה לשחררם מכל וכל הוא לרעתם פי על כן ישאלו וינצלו את מצרים: ואמרו ושלחתי את ידי וגו' ר"ל שע"י האותות כלם לא יסכים רק לשלוח אותם, וכבר ארז"ל ששלח אונקטורין עמהם, וכל זה הוצרכה החכמה האלהית להודיע למשה לפי שהיה נראה פסרון פבוד בחק האומה ישראלית לומר גלכה נא דרך שלשת ימים ושתהיה הפוננה ללכת מכל וכל, והיה ראוי לכופו לשלחם מכל וכל ולא בדברים הללו שנתראה שרצונו להציאם ברמאות, כי זה חסרון בחק מי שיהיה כ"ש בחקו ית'.

לכן הקדים הקב"ה להודיעו למשה שמאתו יתב' הוא שלא יתרצה פרעה לשלחם אפילו ביד חזקה כדי שישאלו וינצלו את מצרים. ומה שנאמר ביד חזקה יגרשם, ר"ל שיגרשם לפי שעה על מנת שישובו שהרי ארז"ל כן ששלחו אחריהם אונקטורין, וזהו שנאמר ואחרי כן ישלח אתכם ולא אמר ואחר כך יתן אתכם להלך, שזה לא יעשה לעולם, אבל ע"י המכות והנפלאות ישלחם לזבח על מנת לשוב כפי שאלת משה ממנו, ובה הדרך יתכן ישוב המקראות והענין כפשוטו: ובמה שנאמר ויען משה ויאמר והן לא יאמינו לי ולא ישמעו בקולי כי יאמרו לא נראה אליה ה', כתב הרמב"ן אותה שעה דבר משה שלא פהוגו, הקב"ה אמר לו ושמעו לקולך והוא אמר והן לא יאמינו לי, מיד השיבו הקב"ה בשיטתו ונתן לו אותות לפי דבריו, לשון אלה שמות רבה.

ור"א אמר ע"ד הפשט פי ה' אמר שיאמינו בו הזקנים, רק לא הזכיר שיאמינו העם או שישמעו לקולו ואולי לא יאמינו בלב שלם, ואיננו נכון. אבל יתכן שנאמר כי ושמעו לקולך איננה הבטחה רק צוואה ושמעו לקולך כי ראוי להם שישמעו ותבא אתה וזקני ישראל אל מלך מצרים, וכן ושמעו מצרים כי העלית בכחה ואמרו אל יושב הארץ, ראוי שיהיה פכה, וכן בזאת תדע פי אנכי ה', ראוי לא מתקיים, וכן והאמינו לקול האנת

האחרון בפרשה הזאת ורבים פו, והנכון בעיני פי ושמעו לקולך לבא עמך אל המלך ולומרלו אלהי העברים נקרא עלינו פי מה יפסידו.

והנה השם הודיעו פי לא יתן אותם מלך מצרים להלך, ולכן אמר משה והן לא יאמינו לי אחרי ראותם שלא יתן אותם פרעה להלך ולא ישמעו עוד לקולי כלל, פי יאמרו לא נראה אליה ה', שאלו היית שליח השם לא ימרה פרעה את דברו, או שיאמרו לא נראה אליה השם הגדול במדת רחמים לעשות לנו אותות ומופתים כאשר אמרת פי אינה גדול מהאבות, ולכך לא שמע פרעה שאלו פרעה היה מאמין בדבריה היינו יוצאים עכ"פ ואין עונותינו מבדילים בינינו ובין הרחמים, עכ"ל הרמב"ן: והן אמת אין להשיב על מדרש אגדה אבל זר מאד לומר שהקב"ה ישיב למשה כפי שיטתו ויאמר לו והיה אם לא ישמעו לקול האות הראשון אחר שקבר אמר לו שנדאי ישמעו לקולו.

ומה שפירש הר"א פי אומרו ושמעו לקולך הוא צנואה פי ראוי להם שישמעו, לא ידעתי מה צורך היה לומר למשה שראוי הוא שישמעו לקולו, ובמה שפירש הרמב"ן שלא יאמינו עוד לקולו כשיראו שפרעה ימאן לשלחם, זר מאד שהרי לא היה צריך לזקנים שישמעו לקולו רק עד שילכו עמו לפרעה אבל אחר שהלכו ואמרו נזבחה מה לו אם לא יאמינו עוד, ומה יש עוד לזקנים לעשות הלא עליו לבדו המלאכה לגמור: אבל לדעתי שאומרו ושמעו לקולך הוא תנאי, כמו שנאמר ושמע אישה והחריש לה שפירושו אם ישמע, כמו כן אמר הקב"ה למשה שאם ישמעו זקני ישראל לקולו שילכו עמו, ואם לא ישמעו שילך לבדו, והעד שכן היה שמשה ואהרן לבדם הלכו והזקנים נשטמו, וכבר משה אמר שנדאי לא יאמינו לו שנראה אליו ה' ולכך נתן לו האותות, והאמת כן היה שלא האמינו שמשה ישחררם כמו שיבא עוד ביאורו בס"ד שלא נאמר רק ויאמינו פי פקד ה' אבל לא האמינו שמשה יוציאם, ולכך נשטמו אחד אחד ולא הלכו עמו אל פרעה, ולכך כשנשטמו הלך הוא עם אהרן לבדו, שאם לא היה הצווי רק שילך עם זקני ישראל מי נתן לו רשות שילך בלעדם, אבל תנאי היה כאשר אמרנו והוא הנכון: פרק ז לענין האותות שנתן הקב"ה למשה המטה לנחש והיז מצורעת כפר פירש"י על פי מדרשם שתפס אומנתו של נחש ולקה בצרעת.

והרמב"ן ז"ל פירש באופן אחר, ויתכן לדעתי היות הדברים כפשוטם שמשה היה מתעצם לומר שישראל לא יאמינו לו לפי שקבלתם מהאבות הייתה שעתידים להשתעבד ת' שנה, ולפי זה נראה שמשה לא נתיירא באומרו לא יאמינו פי רק שלא יאמרו שמלאך נראה אליו לא ה' ובהיות שאין מלאך עושה שתי שליחיות בפרט הפכים זה לזה הנראה לו האותות הללו, וזה אמר הכתוב פ' האזינו ראו עתה פי אני אני הוא ואין אלהים עמדי אני אמית ואחיה מחצתי ואני ארפא ואין מידי מציל, שרצונו לומר כשיראו שימית ויחיה יתפרסם פי הוא הוא ולא מלאך פי אין המלאך עושה שתי שליחיות וכמו כן פה כאשר רצה להראות שהוא נראה בעצמו למשה נתן לו ג' אותות, נגד אני אמית ואחיה הנה היה אות הנחש שהיה מטה וחי ושב מטה, ונגד מחצתי ואני ארפא היה ענין היז המצורעת שפחץ וריפא, והיה צרעת להיותו החלי הקשה להתרפאות מכל החולאים, ואמר ואין מידי מציל שפירושו שאם ימחץ ולא ירפא אין אחר יכול לרפאתו ותשאר המכה קיימת, נגד זה נתן לו אות הפיכת המים לדם ושישאר דם וזהו שנאמר והיו ויהיו לדם ב"פ לומר

שָׁפֶן יִהְיוּ וְלֹא יִהְפְּכוּ עוֹד לְמִים, וְלִפֵּי דְרָכָנוּ זֶה יִתְּכֵן ג"כ לִיִּישָׁב דְּבָרֵי אַגְדָּה שְׁדָרְשׁוּ ו"ל הַיּוֹתֵם עַל נִכּוֹן שְׁפִינֵן שְׁנֵהֶפֶף לְנַחֵשׁ וְלֹא לְבָרְיָה אַחֲרֵת וְכֵן צָרַעַת וְלֹא מִכָּה אַחֲרֵת, יִהְיֶה הַטַּעַם עַל הַלְשׁוֹן הָרַע כְּמוֹ שְׁדָרְשׁוּ ו"ל.

אֲמַנָּם סִידוֹר הַשְּׁלִישֶׁה אוֹתוֹת וְעַנְיָנָם עַל הַסֵּדֵר הַזֶּה נִתְּיָשָׁב הַיּוֹתֵם עַל דְּרָף הַכְּתוּב שֵׁנֵא 'רְאוּ עִתָּהּ כִּי אֲנִי אֲנִי הוּא וְגו' כְּאֲשֶׁר בִּיאָרְנוּ: וּבְעֵנִין אוֹמְרוּ כִּי לֹא אִישׁ דְּבָרִים אֲנִכִּי יֵשׁ כְּמָה סְפָקוֹת שֶׁהִתְעוֹרְרוֹת נְאוֹת בָּהֶם: סְפָק א' וְהוּא פְּלֵאֵי הֵיאָף יִתְּכֵן שְׁמִישָׁה בְּתַחֲלַת הָעֵנִין קִבֵּל הַשְּׁלִיחוֹת וְאָמַר הִנֵּה אֲנִכִּי בָּא אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְגו' וְאָמְרוּ לִי מַה שְּׁמוֹ וְגו', וְעוֹד שְׁנִית קִבֵּל הַשְּׁלִיחוֹת שֶׁהָרִי לֹא טָעַן רַק שְׁלֵא יִשְׁמְעוּ בְּקוֹלוֹ וְהֵיאָף יִתְּכֵן שְׁעִתָּה שֶׁהַשִּׁיב הַקב"ה לוֹ כֹּל טַעְנוֹתָיו שֶׁיִּבְעַט בְּשְׁלִיחוֹת מִפְּנֵי הַיּוֹתוֹ כְּבֵד פָּה, וְזֶה הַל"ל טָרַם כֹּל הַיּוֹתוֹ כְּבֵד פָּה: סְפָק ב' אוֹמְרוּ כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן, כִּי הִפָּה יִכְלֹל כֹּל אֵיבָרֵי הַדְּבֹר שֶׁהֵם הַלְשׁוֹן הַשְּׁנַיִם וְהַחִקֵּף וְהַגְּרוֹן וְהַשְּׁפָתִים, וְמַה עֵנִין אוֹמְרוּ כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן: סְפָק ג' אוֹמְרוּ מִי שָׁם פָּה לְאָדָם אוֹ מִי יְשׁוּם אֶלֶם, כִּי אוֹמְרוּ מִי שָׁם פָּה הֵטִיב לוֹמַר כֵּן שֶׁהַפְּנוּנָה לוֹמַר שֶׁיִּהְיֶה עִם פִּיו, אֲבָל אוֹמְרוּ מִי יְשׁוּם אֶלֶם אֵין לוֹ עֵנִין לְעֵנִין זֶה אֲבָל אֲדַרְבָּה הֵיא הַנּוֹתָנָת: סְפָק ד' שֶׁיִּפְּלֵא מְאֹד עַל מִשָּׁה אֲדוּנָנוּ עַל גִּוְדֵל סְרַבְנוֹתוֹ נִגְדַּה' לְחִזּוֹר וְלוֹמַר לוֹ בְּלִתִּי שׁוּם טַעְנָה שְׁלַח נָא בְּיַד תְּשַׁלַּח: סְפָק ה' שֶׁהִנֵּה לוֹ לוֹמַר בִּי ה' אֵל נָא תְּשַׁלַּחנִי, וְלֹא לְתַת עֲצָה לְהַשׁ"י לוֹמַר שֶׁיִּשְׁלַח בְּיַד אַחֵר: סְפָק ו' שְׁפִינֵן שְׁנֵתְרַעַם מִשָּׁה עַל הַפָּה וְהַלְשׁוֹן, הִנֵּה רְאוּי לְהַשִּׁיב לוֹ מִי שָׁם פָּה וּמִי שָׁם לְשׁוֹן: סְפָק ז' אוֹמְרוּ אֲנִכִּי אֶהְיֶה עִם פִּיךָ וְהוֹרִיתִיךָ אֲשֶׁר תְּדַבֵּר, שְׂאִין זֹו תְּשׁוּבָה עַל טַעְנָתוֹ.

שֶׁהוּא לֹא אָמַר שְׂאִינוּ יוֹדַע מַה לְדַבֵּר אֲבָל אָמַר שֶׁהוּא כְּבֵד פָּה, וּבְכַרְק ה' הַתְּרַנוּ הַסְּפָק הַזֶּה אֲבָל יִתְּכֵן לוֹמַר בְּהִיתָר כֹּל הַסְּפָקוֹת הַלְלוּ כְּמוֹשְׁאֲמָרְנוּ שְׁמִישָׁה אֲדוּנָנוּ כְּאֲשֶׁר רָאָה וְהִפִּיר בְּטַעְנוֹתוֹ שְׁלֵא אָמַר לְהַשִּׁיב יִתְּכֵן בְּתַחֲלַת הָעֵנִין, שְׂאִינוּ רְאוּי לְשְׁלִיחוֹת לְהִיּוֹתוֹ כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן, אֲבָל קִבֵּל לְעִשׂוֹת הַשְּׁלִיחוֹת, וְהִנֵּה זֶה מְגוֹנָה שְׁקוֹדָם יִקְבֵּל הַשְּׁלִיחוֹת וְאַחֵר שֶׁהַשִּׁיב טַעְנוֹתָיו יֹאמַר שְׂאִינוּ רְאוּי לְשְׁלִיחוֹת לְכֵן נִתְּנָצַל וְאָמַר לְפָנֵי הַשׁ"י שֶׁהוּא אֵינוּ בְּעַל דְּבָרִים ר"ל אֵינוּ בְּקִי בְּטַעְנוֹת שְׂאוֹמְרוּ דְּבָרִים הִנֵּה הוּא כְּאֵלוֹ אָמַר טַעְנוֹת, כְּמוֹ מִי בְּעַל דְּבָרִים יִגַּשׁ אֵלַי שְׁפִירוֹשׁוּ טַעְנוֹת.

וְזֶה אוֹמְרוּ שֶׁהוּא אֵינוּ אִישׁ יוֹדַע בְּטִיב טַעְנוֹת שְׂאֵם הֵייתִי יוֹדַע בְּטַעְנוֹת תְּכַרְךָ בְּרֵאשׁוֹנָה הִנֵּה לִי לוֹמַר שְׂאִנִּי כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן קוֹדָם שְׂאִקְבֵּל הַשְּׁלִיחוֹת. בְּאוֹפֵן שֶׁהַכְּנִיס פְּרָכְתוֹ וְנִתְּנָצַל פָּה לוֹמַר שְׂמֵאֵז דְּבָרוֹ אֵלָיו הִנֵּה לוֹ לוֹמַר שֶׁהוּא כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן, וְזֶה אוֹמְרוּ גַם מִתְּמוֹל גַם מִשְׁלִשְׁתָּיִם גַם מֵאֵז דְּבָרְךָ אֵל עֲבָדְךָ כִּי כְּבֵד פָּה וְגו': וְמַה שֵׁנֵא' כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן, לְדַעַתִּי כְּבֵד פָּה שָׁב אֵל כְּלָלוֹת הַפָּה שֶׁהֵם הַשְּׁפָתִים וְהַלְשׁוֹן וְהַחִקֵּף וְהַשְּׁנַיִם וְהַגְּרוֹן, וְכְבֵד לְשׁוֹן ר"ל שֶׁהִנֵּה כְּבֵד בְּפִיו הַלְשׁוֹן שֶׁל הַמְּצָרִים, שְׁכַבֵּר הִנֵּה זְמַן רַב שֶׁיִּצְאָ מִשָּׁם וְשָׁכַח לְשׁוֹנָם, וְלִכְךָ אָמַר כְּבֵד פָּה וְכְבֵד לְשׁוֹן.

וְכַדוּמָה לָזֶה אָמַר יִשְׁעִיָּה יַעַן כִּי נִגַּשׁ הָעָם הַזֶּה בְּפִיו וּבִשְׁפָתָיו כְּבִדוּנִי, שְׁוֹדָאֵי יֵשׁ לְטַעוֹן שְׁבִכְלָל הַפָּה הֵם הַשְּׁפָתִים, אֲבָל בְּגִלוֹת הַחַל הִנֵּה רְאוּתִי מַעֲשֶׂה וְנִזְפָּרְתִי הַלְכָה, שְׂרֵאִיתִי בְּקִצָּת מְקוֹמוֹת זְרִיזִים מְאֹד בְּעֵנִין הַפָּה לְהַחְמִיר בְּאִסּוּר וְהִיתָר.

מקמירים חנוניות יתרות מאד ובתפלה זריזים מאד. ולענין אסורים החמורים פרבית וגזל ושנאת חנם ודומיהם נכשלים מאד, אמרתי אכן זהו שנאמר בפיהם ובשפתם כבודני פי בפיהם נאמר על המאכל של איסור והיתר, ובשפתם נאמר על התפלה.

ועל פן השלים הנביא ואמר שזו מצות אנשים מלומדה: ונשוב לעניננו שלכה לא אמר לו הקב"ה ומי שם לשון רק מי שם פה שהוא פולל, ואמרו או מי ישום אלם אמר פן פאלו יאמר אני עשיתי במום זה וכה אני רוצה אותה שפיון שאני שמת בך המום הזה א"כ פבר ידעתי שיש בך מום זה) שלפי טבע הענין בכל שליחות שישלח מלה לזולתו יאות לשלוח איש שיהיה פכד פה פדי שלא ידבר רק באמצעות מליץ, פי אמנם השליח ידבר מה שהוא מצוה משולחו למלה ההוא.

אבל לענות למלה על מה שיאמר לו צריף חריצות גדול, וזו היתה טענת משה שאינו איש דברים, ועל זה השיב לו השי"ת שכן הוא רוצה שיהיה פכד פה פדי שאהרן והיה נביאו, פי פאשר ידבר השליח ע"י מליץ יהיה לו פנאי לחשוב מה להשיב למלה, משא"כ פאשר ידבר הוא בעצמו עם המלה בלתי מליץ, ובהיות שהשליח צריף להיותו פקי פדבור וגם במענה לענות על דברי המלה, אמר לו הקב"ה פי אמנם על דבור ראשון שהוא ידבר למלה אמר לו והוריתך את אשר תדבר, ועל המענה שיצטרף לענות למלה אמר לו שנתן אותו פאלהים לפרעה ואהרן יהיה נביאו ומליץ שלו, באופן שיהיה לו פנאי לחשוב על התשובה, א"כ היותו פכד פה הוא יותר נכון לשליחות מן הפחינה הזאת, ואחר שבארנו שאמרו לא איש דברים ר"ל שאינו יודע בטענות, הנה באה התשובה נכונה לומר והוריתך את אשר תדבר: ואמרו אחר כל אלה שלח נא פיז תשלח, לא ח"ו שהיה פועט בשליחות לבלתי לכתו לפרעה, אבל אדרבה זו היתה קבלת שליחותו ית' והוראת רצונו להיותו שליח רץ ומהיר לדבר ה', שאמרו שלח נא פיז תשלח היא פקשה מאתו ית' שב אל מה שאמר לו השי"ת ונאני ידעתי פי לא יתן אתכם מלה מצרים להלך ולא פיז חזקה ושלחתי את ידי והפיתי וגו' ואח"כ ישלח אתכם, ועל זה ביקש משה מאתו יתב' שאותה היד שהוא עתיד לשלוח שנאמר ושלחתי את ידי שישלח אותה חכה, והיה אמרו שלח נא פיז תשלח פאלו אמר פי אדני שלח עתה פיז שאמה עתיד לשלוח, לפי שאין אני איש דברים להרבות בטענות, ועל זה חרה אפו ותברך עליו שהפונה האלהית היתה ברבוי האנות והנפלאות פדי לפרסם האלהות, כמו שנא למען ספר שמי בכל הארץ, ובהיות שבקשתו של משה שישלח עתה אותה היד היתה פנונתו פדי למעט הדברים כמו שאמר לא איש דברים אנכי, לכן השיב לו יתב' הלא אהרן אחיך הלוי ידעתי פי דבר ידבר הוא, ובזה השיב לו על מה שטען ששכח הלשון של המצריים ושהוא פכד עליו, והוא פאלו אמר הלא ידעתי שאהרן שלא זו ממצרים הוא פקי בלשון ויהיה מליץ ביניכם פאשר אמרנו: פרק ח הן מה שנאמר ויקח משה את אשתו ואת בניו וירכיבם על החמור יאות להתעורר בכמה ספקות.

ספק א' מה זה אשר הקדים הכתוב לומר לקיחת אשתו ובניו ואח"כ יספר מה שנאמר לו במדן הדברים שיידבר אל פרעה ואחר זה ישוב לומר מה [שקרה] לו פדבר במלון, והנה הסדר הנכון פפי סגנון הענין שייספר מה שנאמר לו במדן ואחר זה היה נאות לספר לקיחת אשתו ובניו ומה שקרה לו חכה פדבר במלון.

ספק ב' מה הוא הצורך לומר אם הרפיכם או באו ברגליהם, ובמה שנאמר ויקח אברהם את שרי אשתו ואת לוט בן אחיו לא נאמר שרכבו כלל, וכבר תמצא בחלק ב' פ"ז טעם אל מה שנאמר ונתרפנה על הגמלים, וכל לב משפיל יתעורר לדעת ענין ספור הרכיבה מה התועלת הנמשך ממנו: אמנם יראה שרצה להורות לנו הפתוב שצפורה היתה תוך מי לידה עד שהנצרה משה להרפיכם, ועוד אמר שהרפיכם על מין החמור, להיות ידוע שהרפיכה קשה לחולים מפני התנועה הבלתי שונה אם על הסוסים וכש"כ על הגמלים אמנם מין החמור רכיבתו נאותה בתנועה ישרה שונה מאד בלתי נרגשת וכן ראיתי בארץ הערב שמוכרין החמורים ולהראות תנועתו השונה יוליך הרוכב קערה מלאה מים בידו וירויץ והמים אינם נשפכים, ולהורות שצפורה היתה חולה אמר שהרפיכם על החמור: כבר אמרו רז"ל לענין מה שנאמר ויבקש המיתו שעל שנתרשל על המילה נענש מיתה.

וקצת תימה שיתחייב מיתה על מה שאין בו חיוב מיתה, ובפרט שהיה עסוק במצוה באותו השליחות הנכבד להוציא ישראל מצרה ועוד יפלא להבין ענין מאמר צפורה שאמרה חתן דמים אתה לי ואחר שניצול אמרה חתן דמים למולת.

גם יאות להבין סמיכות סיפור ענין זה אל ענין ההתראה שעשה לפרעה, שאמרו ויהי בדרך במלון נראה פאלו הוא סיפור דבק אל מה שנאמר למעלה אבל יתכן מאד בהיתר הספקות הללו שמשנה לא מל את אליעזר בהיותו עסוק במצות השליחות, והש"י פדי להזהירו על המילה אמרו ברמז ההתראה שיעשה לפרעה, פדי שגם הוא יזדרז למול את בנו, ולפיכך אמר לו בני בכורי ישראל שלח את בני ויעבדני ותמאן לשלחו הנה אנכי הורג את בנו בכורך, מה שלא מצינו אח"כ שאמר משה לפרעה רק שלח עמי ויעבדני ולא נאמר בני בכורי ישראל ולא אמר שלח את בני רק פה שאמר לו הש"י כן פדי שייבין הדברים וישלח את הבן לאחור למול, פי הש"י לא צוה לו שיקח אשתו ובניו עמו, אבל היה ראוי פדי שלא ימול ויצא לדרך שיהיה ספנה לתינוק שייניח התינוק והאשה, ולכך אמר לו שלח את בני, ר"ל ברמז שישלח את צפורה ואת בניה לעבוד הש"י במילה, ואם לאו, שיהרג בנו בכורו, באופן שהיתה התראה לפרעה ושגם משה עצמו יקח משל מן ההתראה שהיא וישלח את הנער לאחור למדין פדי שימול, וזהו סמיכת הענין באמרו ויהי בדרך במלון שכפאשר ראה הקב"ה.

שמשה לא הרגיש בהתראה הנה בקש להמית את גרשום בכורו אמנם צפורה הבינה בהתראה שהיא ותכף שראתה שבנה בכורה היה בספנה מלה את אליעזר. ולהיות ענין החיתון נאמר על התקרבות שיקרב איש אל זולתו, לכך גם הבן הנמול שהוא נכנס ומתקרב תחת פני השכינה יקרא חתן.

באופן שאמרה על אליעזר חתן דמים אתה לי, כלומר גרשום בכורי נהרג בשבילך וכאשר ראתה שנתרפא הפכה הדברים לטובה ואמרה חתן דמים למולת, כלומר הדמים שאמרת לא יהיה פירושם הריגת גרשום אבל דמי מילה, פי נראה אליה שבאמרה חתן דמים אתה לי הרי פתחה פיה לשטן ולכך החזירה פוננת הדבור לטובה, וכאשר הבין משה שאותה ההתראה היתה ג"כ לו שאמר לו שלח את בני, הנה שלחה לאחור את צפורה ובניה, וזהו שנאמר אחר שלוחיה, פי במה שנאמר שלח את בני ויעבדני היה הצווי שישלח צפורה והנער למדין: ובמה שנאמר בני בכורי ישראל כתב רש"י ז"ל

לשון גדולה כמו גם אני בכור אתגהו זהו פשוטו, ומדרשו פאן חתם הקב"ה על המכירה וכבר יפלא לפשט וגם למדרש אומרו בכורי, שאם לשון גדולה לא יתכן לומר בכורי) וגם למדרש הל"ל בן בכור, אבל אומרו שהוא בכור לו יתב' צריף ישוב.

לכן יתכן לומר שאמרו בכורי הוא יובן עם מאמרם ז"ל שאמרו צא ולמד משפופרת שיעקב היה טפה ראשונה. א"כ היטב לומר בני בכורי, פלומר לי היה בכור אבל לאנשים היה עשו בכור שיצא לאויר העולם ראשון, אבל להקב"ה שבורא הטופות יעקב הוא הבכור כיון שגשלה טיפת יעקב קודם לטיפת עשו.

אמנם לכל זה יפלא שהיה נראה מזה שגם עשו נקרא בנו אבל הוא פשוט לא בכור, והתורה אמרה בנים אתם לה' אלהיכם לא שאר העמים, לכן לא יתכן לומר שכבר ידוע שלימות המשיח נאמר יהיה ה' אחד ושמו אחד, וכל האמות יפירו מלכותו יתב' כמו שגראה מכל הנבואות, ולכן נאמר בני בכורי ישראל שהם האומה הראשונה שהפירו אביהם שבשמים א"כ הם בכור לו, אבל שאר האמות יפירו באחרונה וכלם יהיו בנים כאשר יפירו אביהם, אבל ישראל הם יהיו במעלת הבכור, ומה שגאמר בנים אתם ולא אומות על הזמן שקודם לימות המשיח אמר כן.

וגם מטעם זה נקרא ראשית תבואתו כי גם כל האומות עתידים להיות תבואתו להפיר בוראם, אבל ישראל הם ראשית ועוד שזכו לתורה שנקראת גם כן ראשית: פרק ט הן יפלא מאד מה שגאמר פן יפגענו בדבר או בחרב.

ראשונה שלא נאמר זה בשליחותו שיאמר כן שנית יפלא היאך יתכן שהם אנוסים שפרעה איננו רוצה לשלחם ושיבא להם העונש בדבר או בחרב, ואנוס רחמנא פטריה ולא יתכן כן בחזק יושר משפטי ה' אמת, וגם לא יתכן לומר שדברי משה אדוננו יהיו דרף איום במה שהוא חסרון בחזק המשפט האלהי, ובמה שפירש הראב"ע שאומרו יפגענו שב אל ישראל ואל מצרים, לא נתיישב זה בלשון הפתוב.

גם מה שארז"ל פן יפגעו היו צריכים לומר אלא שחלקו כבוד למלכות, יפלא מאד שמפני כבוד המלכות יפתח משה אדוננו פיו לשטן. אבל הנכון בעיני שאומרו פן יפגענו בדבר או בחרב, ר"ל שהעבודה הזאת אשר הש"י מצווה להם היא כדי לכפר עונותיהם ולהגין עליהם מן הרעות.

ואם לא יעשו העבודה הזאת הרי כשיקרה לעולם דבר או חרב יפגע להם, ר"ל יקרה להם ג"כ מאחר שלא עשו העבודה להגין עליהם, ולפי דרכנו זה יהיה אומרו בדבר או בחרב ר"ל כשיקרה דבר או חרב בעולם, ואומרו פן יפגענו ר"ל פן יפגענו העון ולא יצילם מן הדבר, ובזה נתן טעם ואמר שלכוהם מוכרחים להשתדל שישלחם שאם לא ישתדלו הרי הם עוברים בצון על רצונו יתברך, באופן שהעון במניעת ההשתדלות יפגעם כאשר יקרה דבר או חרב, ואמר דבר או חרב לפי שיגיע להם ג"כ נזק מזה, כי עפוש האויר בדבר הוא דבק וכ"ש חרב: ואומרו למה משה ואהרן שהזפירם בשם פתב הרמב"ן ז"ל שדרף כבוד הזפירם בשם ואין דעתי נוחה לדרוש לכך זכות לרשע ההוא.

אבל נראה שהיתה פוננתו לומר שמשה ואהרן בודים הדברים מלבם לא מאת ה' לכן הזפירם בשם, כאלו יאמר משה ואהרן הם העושים מעצמם, שכאשר הלכו משה ואהרן

לפני פרעה הלכו עמקם רבים מבני ישראל, וכדי שייבינו העם שמשה ואהרן בודים הדברים מלבם ושאינ דברייהם מפי ה' אמר להם פן, והזכיר שמותם פאלו הוא אומר להם אין הדברים הללו באים רק ממשה ואהרן, ואח"כ הפך פניו פנגד העם ואמר לכו לסבלותיכם וגירש אותם מפניו, וידעתי שהרבה מאד מהמון העם של ישראל הלכו אחרי משה ואהרן לראות מה ישיב פרעה, ועל פן אמר פרעה הן רבים עתה עם הארץ, לפי שפלם היו צועקים נזבחה לאלהינו כמו שאמר פרעה על פן הם צועקים לאמר נלכה וגו' ולענגן מדרשם ו"ל שהביא הרמב"ן שבאותה צרה שלא ניתן להם תבן היו ו' חדשים.

לפי פשט הכתוב אין הדברים נראים פן רק שני ימים. כמו שנאמר מדוע לא כליתם חקכם ללבון פתמול שלשון גם תמול גם היום, ואפשר שבפעם ראשונה שבאו משה ואהרן אל פרעה לא הספיקו לעשות האותות לפני פרעה עד היום הג' ועל פן נאמר והיה כי ידבר אליכם פרעה לאמר תנו לכם מופת ומה שטענו כל המפרשים על אומרם והצל לא הצלת את עמך, שפבר הודיעו השו"ת שלא ישלחם ולא ביד חזקה, הרמב"ן ו"ל השיב על הראב"ע ופירש דרף אחרת ע"ש, וידעתי אין פאן טענה כלל שלא אמר משה שלא הצילם מארצו שישלחם לחירות, אכל אמר שלא הצילם מהרעה שחדש לעשות לבלתי תת להם תבן, ונתנירא שלא ימשך זמן והם בצרה הזאת להיותם מופים, לכן בפשו"ה הקב"ה ואמר עתה תראה כלומר תכף תראה מה שאעשה לפרעה, כי תכף כשבא משה ועשה האותות לפני פרעה עוד לא שיעבד אותם כבראשונה, וזהו שנאמר והוצאתי אתכם מתחת סבלות מצרים והצילתי אתכם מעבונתם שבראה כפל ענגן במלות שונות, אכל אין הדברים כפל רק הפנונה לומר שתכף יצילם מן הסבלות דהיינו אותה הצרה ואח"כ יצילם מכל העבונה, אכל לא ירצה לשלחם.

והעד כי במפת הדם שהיא הראשונה נאמר ויחזק לב פרעה ולא שמע אליהם פבראה שפבר היתה ההצלה מן העבונה לא חסר רק שלא שמע אליהם לשלחם: פרשת וארא פרק י בענגן אומרם הן בני ישראל לא שמעו אלי ואיך ישמעני פרעה, טענו קצת מפרשים ו"ל דהאי ק"ו פריכא היא, שפבר נאמר שלא שמעו אל משה מחמת קוצר רוח ועבונה קשה.

הרמב"ן ו"ל נלחץ לומר שמשה חשב שמחמת פחיתותו לא שמעו אליו, אכל לדעתי יתישב הענגן באופן אחר, כי משה פבר סיפר לישראל ב"פ שהקב"ה שלח אותו להוציאם ממצרים, אחת קודם שדבר אל פרעה, ואחת אחר שדבר עם פרעה והרע להם לבלתי נתון להם תבן, והנה בפעם הראשונה נאמר ויאמן העם וישמעו כי פקד ה' את בני ישראל וכי ראה את ענינם, וזה יפלא שאחר שהקב"ה אמר למשה שהוא שלחו להוציאם כמו שנאמר ואמרת אליהם פקוד פקדתי אתכם ואת העשוי לכם במצרים, ואח"כ נאמר וידבר אהרן את כל הדברים אשר דבר ה', הרי ודאי אמר להם שהש"י אמר פקוד פקדתי אתכם, וא"כ הנה מספיק אומרם ויאמן העם ולמה הוצרך לומר ששמעו כי פקד ה' פיון שהאמינו לכל דברי אהרן הרי הפקידה בכלל.

אכל נראה שישיראל, ר"ל זקני ישראל, כאשר ראו דברי משה האמינו ושמעו וקבלו ממנו כי פקד ה' את עמו אכל לא האמינו שהוא יהיה השליח המוציא אותם אכל חשבו

שהוא שִׁלְחוּ הַקֹּב"ה לְמִבְשָׁר לְבָד, כִּי נִרְאָה בְּעֵינֵיהֶם שְׂאִינָנוּ כְּדַאי לְכַף לְהִיּוֹתוֹ עֶרְל שְׂפָתַיִם.

וְלָכֵן נֹאמַר וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' פָּאֵלוֹ אָמַר שְׁהֶאֱמִינוּ חֲצֵי הָעֲנָן לֹא כָלוּ, וּבַפֶּעַם הַשְּׁנִיָּה שִׁדְבָר לֹא דָבָר רַק עִם אוֹתָם שָׁהוּ בַעֲבוּדָה קָשָׁה, הָאֲנָשִׁים הַמְּנַרְעִים עֲלֵיהֶם, וְהִנֵּה הַדְּבוּר הַזֶּה אֲלֵיהֶם לְנַחֵם וּלְדַבֵּר עַל לִבָּם לִיִּישָׁב דַּעְתָּם, וְגַם אֵלֶּה לֹא שָׁמְעוּ אֲבָל מִקְּוָצָר רוּחַ וּמַעֲבֹדָה קָשָׁה.

וּלְפִי שְׂבַפְעַם הֶרְאִישׁוּנָה לֹא הֶאֱמִינוּ שִׁיְהִי מֹשֶׁה הַשְּׁלִיחַ וְשֶׁהוּא יוֹצִיאָם. לְכַף נֹאמַר בְּפָרָשָׁה הַזֹּאת אָנִי ה' וְהוֹצֵאתִי אֶתְכֶם מִתַּחַת סְבָלוֹת מִצְרַיִם, וְכֵן נֹאמַר וַיִּדְעֻתָם כִּי אָנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם הַמוֹצִיא כָּלוּמַר אֵין מֹשֶׁה הַמוֹצִיא אֲבָל אָנִי בְּעֵצָמִי.

וְכַאֲשֶׁר אָמַר הַקֹּב"ה שְׁנִית לְמֹשֶׁה בְּאֵ דָבָר אֵל פָּרְעֹה שֶׁהַפְּנוּנָה לְשׁוֹלְחוֹ שֶׁהוּא יוֹצִיאָם, הַטִּיב לִזְמַר הֵן בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֹא שָׁמְעוּ אֵלֵי כָלוּמַר לֹא קִבְּלוּ מִמֶּנִּי שְׂאֵנִי אֶהְיֶה הַשְּׁלִיחַ וְאָנִי אוֹצִיאָם, בְּרִאוּתָם פְּחִיתוּתִי שְׂאֵנִי עֶרְל שְׂפָתַיִם אִם כֵּן אֵיךְ יִשְׁמְעֵנִי פָּרְעֹה וַיִּאֱמִין שְׂאֵנִי הַשְּׁלִיחַ לְהוֹצִיאָם.

בְּאֵןפֶן שְׂאֵין הַדְּבָרִים שְׂבִים אֵל מַה שְׂנֵא' וְלֹא שָׁמְעוּ אֵל מֹשֶׁה מִקְּוָצָר רוּחַ אֲבָל הַדְּבָרִים שְׂבִים אֵל תַּחֲלַת הַשְּׁלִיחוּת שְׂנֵאמַר וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' שְׂלֵא הֶאֱמִינוּ הִיּוֹתוֹ רַק מִבְּשָׁר לֹא שְׁלִיחַ לְהוֹצִיאָם וְהִנֵּה זֶה מִפְּנֵי הִיּוֹתוֹ עֶרְל שְׂפָתַיִם לֹא הֶאֱמִינוּ שִׁיְהִי שְׁלִיחַ לְדַבֵּר עִם פָּרְעֹה.

וְהַעֲדָ שְׂלֵא הֶאֱמִינוּ הִיּוֹתוֹ שְׁלִיחַ לְהוֹצִיאָם, שֶׁהִזְקִנִים לֹא הִלְכוּ עִמּוֹ, אֲבָל נִשְׁמְטוּ אֶחָד אֶחָד כַּמ"ש רז"ל, וְכֵן הַפְּתוּב אוֹמַר וְאַחַר בָּאוּ מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן וְלֹא הִזְכִּיר הַזְּקֵנִים: וְעַל מַה שְׂנֵאמַר וַיִּדְבַּר ה' אֵל מֹשֶׁה וְאֵל אַהֲרֹן וַיִּצְוֶם אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל.

נִתְחַבְּטוּ הַמְּפָרָשִׁים שְׁרַש"י ז"ל וְהֵרָאב"ע כְּתִבּוּ שֶׁזֶה הוּא הַצְּוִי שֶׁהַזְּקֵנִים כַּפְּרָא"ח שְׂנֵא' דָּבָר אֵל פָּרְעֹה אֵת כָּל אֲשֶׁר אָנִי דוֹבֵר אֵלֶיךָ, וְכֵאֵן כִּינֹן שֶׁהַזְּכִיר מֹשֶׁה וְאַהֲרֹן הַפְּסִיק בִּיחֻסָם. וְהַרְמַב"ן ז"ל בִּיקָשׁ לוֹ דָּרֵךְ אַחֲרָת, וְאַפְשָׁר יִהְיֶה לְדַעַתִּי מַה שְׂנֵא' וַיִּצְוֶם אֵל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאֵל פָּרְעֹה לְהוֹצִיא, ר"ל שְׂאֲחֵרֵי שִׁיְהִיו שְׁנִיָּהֶם שְׁלוּחִים גַּם פָּרְעֹה גַּם יִשְׂרָאֵל יִאֱמִינוּ וַיִּשְׁמְעוּ וַיִּקְבְּלוּ שֶׁהֵם שְׁלוּחִים לְהוֹצִיא, שְׁלִמְבְּשָׁר כְּבָר הִנֵּה מְסַפִּיק אֶחָד.

וְאִם כֵּן אֵין זֶה הַתַּחֲלַת עֲנָן אֲבָל גָּמַר תְּשׁוּבָה לְאוּמְרוֹ שִׁיִּשְׂרָאֵל וְגַם פָּרְעֹה לֹא יִשְׁמְעוּ אֵלָיו הִיּוֹתוֹ שְׁלִיחַ, שְׂעַכְשָׁיו שְׁשִׁנִּיָּהֶם שְׁלוּחִים יִאֱמִינוּ וּמַה שֶׁהַזְּכִיר שְׂבִט רְאוּבֵן וְשְׂבִט שְׂמַעוֹן. לְדַעַתִּי יִתִּישָׁב עִם מֵאֲמָרָם ז"ל שְׂאֲמָרוּ בְּרִיךְ רַחֲמָנָא דִּיהֵב לָן אוּרִינֵן תְּלִיתַאי ע"י תְּלִיתַאי, וּפְיָרְשׁוּ הַמְּפָרָשִׁים מֹשֶׁה אַהֲרֹן וּמְרִים, שְׂאֲפָשָׁר ג"כ הִיּוֹת תְּלִיתַאי דְּהִינֵנוּ מִשְׂבָּטוֹ שֶׁל לִוי שֶׁהוּא שְׁלִישִׁי.

וּלְכַף בַּתַּחֲלַת סְפוּר הָעֲנָן בְּהוֹצִיאָו אוֹתָם מִמִּצְרַיִם יַחַס רְאוּבֵן וְשְׂמַעוֹן וְלִוי שֶׁהוּא הַשְּׁלִישִׁי, וְכִבָּר צְדָקָה לְאֵה אֲמִנוּ שְׂאֲמָרָה הַפֶּעַם יִלְוֶה אִישִׁי אֵלֵי, שֶׁהוּא הָעֲנָן שְׂרַמְזוּ בּוֹ שְׂע"י שְׂבִט לִוי יִלְוֶה הַקֹּב"ה לְכַנְסֵת יִשְׂרָאֵל לְתַת לָהֶם הַתּוֹרָה.

וְזֶהוּ שְׂאֲמָרָה כִּי יִלְדַתִּי לוֹ שְׁלִשָּׁה בְּנִים שֶׁהִגִּיעוּ הַדְּבָרִים לְמִרְאָה בֵּין הַבְּתָרִים כְּמוֹ שְׂפִירְשָׁנוּ שָׁם בַּח"א מִחִבּוּרָנוּ עַל הַחֲמִשָּׁה מְשׁוּלָשִׁים שֶׁהִרְאָה לוֹ הַשִּׁ"ת לְאַבְרָהָם וְאַח"כ

הִרְאָה לוֹ מִתֵּן תּוֹרָה: עוֹד יִדְמָה לוֹמֵר נֶכּוֹן מִזֶּה אַחֵר שְׂנֵדֶקְדֵק בְּלִשׁוֹן הַפְּתוּב שֶׁבְּרֵאוּבוֹן
גַּם בְּשִׁמְעוֹן לֹא אָמַר אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי רֵאוּבוֹן אוֹ בְּנֵי שִׁמְעוֹן עִם הַיּוֹת שֶׁכָּבַר הַזְּכִיר שְׁמוֹתָם
רַק בְּלוּי, אֲבָל רִמְזָה הַתּוֹרָה שֶׁלֹּא רֵאוּבוֹן וְלֹא שִׁמְעוֹן נִתְנַבְּאוּ עַל גְּלוּת מִצְרַיִם רַק לּוֹי.

וְהַעֲד עַל זֶה שֶׁהִנֵּה לֹא תִמְצָא בְּשִׁמּוֹת בְּנֵי רֵאוּבוֹן וְשִׁמְעוֹן דְּבַר שִׁיּוּרָה עַל הַגְּלוּת, אֲבָל לּוֹי
נִתְנַבְּא עַל עֲנִין הַגְּלוּת הַעֲתִיד לֵהְיוֹת, וְקָרָא שֵׁם לְבָנָיו לְאוֹת. וְהִנֵּה קָרָא הֶרְאִישׁוֹן גִּרְשׁוֹן
עַל שֵׁם הַגְּרוּת, וְהַשְׁנִי קִהַת עַל שֵׁם הַחֻלְשָׁה וְהַצָּרָה הַעֲתִידָה לְבֹא עַל יִשְׂרָאֵל, וְלִכֵּן קָרָא
קִהַת עַל דְּרָף שֶׁנֶּאֱמַר קִהַת הַבְּרִזָּל, וְכֵן שְׁנֵי בְּנֵים תִּקְהִינָה, וְהַשְׁלִישִׁי קָרָא מְרַרִי עַל שֵׁם
וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם וְלִרְמִזּוֹ הַתּוֹרָה טַעַם אֵל מֵה שֶׁזָּכָה לּוֹי לֵהְיוֹת הַגּוֹאֲלִים מִבְּנֵי וְלֹא מִבְּנֵי
הָאֲחִים הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ הִבִּיא אֶת רֵאוּבוֹן וְאֶת שִׁמְעוֹן, וְלֹא כְּתִבָּה אֵלֶּה שְׁמוֹת בְּנֵי רֵאוּבוֹן
וּבְנֵי שִׁמְעוֹן לְפִי שֶׁלֹּא הִקְבִיעוּ שְׁמוֹתָם עַל הוֹרָאת דְּבַר, אֲבָל בְּלוּי אָמַר וְאֵלֶּה שְׁמוֹת
שֶׁקִּבַּע שְׁמוֹתָם עַל עֲנִין הַגְּלוּת שֶׁהָיָה לּוֹי מִצְטַעַר מְאֹד, וְלִכְפֹּד זָכָה עַל דְּרָף שֶׁנֶּאֱמַר שִׁישׁוּ
אֶתְּהָ מְשׁוּשׁ כָּל הַמִּתְאַבְּלִים עֲלֶיהָ, וְלִכְפֹּד לֹא הִנְצִרָף לֵהִבִּיא גַּם כֵּן שֶׁאֵר הַשְּׂבָטִים הַקְּטָנִים
מִלוּי, רַק הַגְּדוֹלִים מִמֶּנּוּ, לוֹמֵר שֶׁעִם הַיּוֹתָם גְּדוֹלִים לֹא זָכוּ לְכֹפֵד: וְאִמָּנָם יִפְלֵא קִצַּת מֵה
שֶׁחֲזַר הַפְּתוּב לוֹמֵר דְּבַר אֵל פְּרַעֲזָה מְלֶךְ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר אָנִי דוֹבֵר אֵלָיָהּ.

תַּחֲלָה יֵשׁ לְשֵׁאוֹל שֶׁאֵלֶּתָּ מֵה בָּאָה לְרַבּוֹת דְּפִשְׁטָא דְּשִׁלִּיחַ נֶאֱמַן עוֹשֶׂה שְׁלִיחוּתוֹ, וְעוֹד
כִּינּוֹן שֶׁכָּבַר אֲמַרְנוּ שֶׁהַקַּב"ה צִוָּה לְשִׁנְיָהֶם לְמִשְׁה וְלֵאמֹר כִּדִּי שִׁישְׁמְעוּ יִשְׂרָאֵל וְגַם פְּרַעֲזָה
א"כ מָה חֲזַר מִשְׁה לוֹמֵר וְאִיךָ יִשְׁמַע אֵלֵי פְּרַעֲזָה.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדֵק לְמָה שִׁנְיָה הַלִּשׁוֹן לוֹמֵר אִיךָ יִשְׁמַע אֵלֵי וְלֹא אָמַר אִיךָ יִשְׁמְעֵנִי כְּמוֹ שֶׁאָמַר
קוֹדֵם לָכֵן. וְעוֹד מֵה זֶה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בַיּוֹם דְּבַר ה' אֵל מֹשֶׁה וְהָיָה מִסְפִּיק אוֹמְרוֹ וַיִּדְבַּר ה' אֵל
מֹשֶׁה בְּאַרְצֵ מִצְרַיִם לֵאמֹר אָנִי ה' דְּבַר אֵל פְּרַעֲזָה מְלֶךְ מִצְרַיִם אֶת כָּל אֲשֶׁר אָנִי דוֹבֵר
אֵלָיָהּ.

גַּם צָרִיף לִינִישֵׁב אוֹמְרוֹ אָנִי ה' שְׂרַש"י ז"ל פִּירַשׁ כְּדַאי אָנִי לְשִׁלְחָה וְלִקְנִי, וְזֶה דוֹחֵק
שֶׁכָּבַר נֶאֱמַר אָנִי ה' בְּרֵאשׁ הַפְּרָשָׁה וּפִירַש"י נֶאֱמַן לְקַיִם דְּבַרִּי שֶׁהַבְּטַחְתִּי לְאַבוֹת: לְכֹפֵד
נִרְאָה שֶׁאוֹמְרוֹ וַיְהִי בַיּוֹם דְּבַר ה' אֵל מֹשֶׁה שֶׁב אֵל מֵה שֶׁאָמַר לוֹ וְאָנִי אֶקְשָׁה, שֶׁלֹּא מִצָּאֵנוּ
שֶׁאָמַר עֲנִין הַהַקְשָׁאָה רַק לְמִשְׁה כְּמוֹדִיעַ אֵלָיו הַסּוֹד שֶׁהוּא יִקְשָׁה לִב פְּרַעֲזָה.

וְלִכְפֹּד אָמַר לוֹ דְּבַר אֵל, פְּרַעֲזָה אֶת כָּל אֲשֶׁר אָנִי דוֹבֵר אֵלָיָהּ, בְּרִצְנוֹתוֹ לוֹמֵר שֶׁאֲפִילוֹ מֵה
שֶׁאָמַר לוֹ הַקַּב"ה מֵה שֶׁעֲתִיד לֵהִקְשׁוֹת לְבוֹ שְׁגַם זֶה נִתֵּן לוֹ רְשׁוּת שִׁיאֵמַר אוֹתוֹ לְפְרַעֲזָה,
וְעַל כֵּן אָמַר אָנִי ה' כְּלוֹמֵר כָּל מְשַׁפְּטֵי יִשְׂרָאֵל וְלִפִּיכֹפֵד תּוֹדִיעֵהוּ שֶׁאָנִי מִקְשָׁה אֶת לְבוֹ,
וְכַדוּמָה לְזֶה נִמְצָא שֶׁמְכִיֵּהוּ הָיָה נְבִיא אֶמֶת וְאָמַר לְאַחֲאָב שֶׁהַקַּב"ה אָמַר מִי יִפְתָּה אֶת
אַחֲאָב, וְהִיאָף יִתְכַּן שֶׁנְּבִיא אֶמֶת יִגְלֶה סוֹדוֹתָיו ית' שֶׁהוּא אָמַר מִי יִפְתָּה וְהַנְּבִיא מְגַלֶּה
אוֹתוֹ לוֹ, אֲבָל כֹּפֵד הֵם דְּרַכִּי ה' וּמְשַׁפְּטֵי יִשְׂרָאֵל לֹא יִלְקָה אֵלֶּה א"כ יִתְרָה.

וְעַל זֶה לֹא נֶאֱמַר בְּדַבּוּר זֶה לֶךְ אֵל פְּרַעֲזָה אוֹ בֹא אֵל פְּרַעֲזָה דְּבַר, רַק דְּבַר אֶת כָּל אֲשֶׁר
אָנִי דוֹבֵר אֵלָיָהּ, כִּי לֹא הָיָה זֶה צוּי רַק נְתִינַת רְשׁוּת שִׁיִּדְבַּר לוֹ אִפְּלִי מֵה שֶׁהַקַּב"ה דְּבַר
אֵלָיו דְּרָף סִיפּוֹר שֶׁהוּא עֲתִיד לֵהִקְשׁוֹת לְבוֹ שֶׁל פְּרַעֲזָה שִׁיאֵמַר אוֹתוֹ לְפְרַעֲזָה.

וּמִטַּעַם זֶה לֹא אָמַר מֹשֶׁה אִיךָ יִשְׁמְעֵנִי רַק אִיךָ יִשְׁמַע אֵלֵי, כִּי קוֹדֵם הָיְתָה כְּוֹנֵנָתוֹ לוֹמֵר
שֶׁלֹּא יִקְבַּל פְּרַעֲזָה שֶׁהוּא שְׁלִיחַ הַש"י, שֶׁאֲפִלִּי יִשְׂרָאֵל לֹא הֶאֱמִינוּ וְלֹא קִבְּלוּ, וְלִכֵּן אָמַר לֹא

ישמעני לעשות רצוני במה שאני אומר בשמה, אבל עתה לא היתה הפנונה רק פשאמר לו שידבר לפרעה ענין ההקשאה אמר שפרעה לא יקבל ממנו, וזהו ששאמר לא ישמע אלי פרעה ר"ל לא ישמע מה שאני אומר לו ענין ההקשאה בשם עצמי.

ונה השיב לו הש"י שאפילו שמשה יאמר לו בשם עצמו ענין ההקשאה, יהיו דבריו לפני פרעה פאלו הם דברים בשם אלהים, וזה אומר ראה נתתי אלהים לפרעה. ועוד שאמר שאמרנו שמה שנא את כל אשר אני דובר אליך שפנונתו לומר שיאמר לו ענין ההקשאה, ושמשה אמר שפרעה לא יקבל דבריו אמר לו השי"ת שפמו שאין פח בעם לשמע קול אלהים אבל ישמעו לקול הנביא כמו שאמרו ישראל דבר אתה עמנו ונשמעה ואל ידבר עמנו אלהים, כמו כן אמר הקב"ה שפרעה יהיו בעיניו דברי משה כדברי אלהים, שיתלה החסרון בעצמו שאין בו פח להבין דבריו וישמעם מפי אהרן פאלו הוא נביאו, וזה אומר נתתי אלהים לפרעה.

ועתה גילה הקב"ה למשה ליישב דעתו במה שהוא שאלשלח נא ביד תשלח שפרשנוהו לעיל במקומו שהיתה פנונת משה לומר שאותה היד שאמר לשלח את"פ שישלח אותה תיכף לפי שאינו איש דברים הנה פאן אמר לו הש"י כי פנונתו לפרסם אלהותו ית' ושלכך יקשה את לבו למען הרבות האנות והמכות במצרים, כי קודם לזה לא אמר לו השי"ת רק נאני ידעתי כי לא יתן אתכם מלך מצרים להלך ולא ביד חזקה.

ובזה חשב משה שאמר הקב"ה פן בהיותו יודע קשיות ערפו של פרעה, אבל לא חשב שהקב"ה על פי מדותיו יקשה לבו, ולכך אמר שלח נא ביד תשלח לשבר קשיות ערפו בפעם אחת, אבל עתה ביאר לו השי"ת שהוא המקשה לבו ר"ל בהיותו בא עליו במכות קטנות, כאשר יתבאר לפנים בפ' שאחר זה, כי בזה יקשה לבו וזה יהיה סבה כדי שידעו מצרים את יכלתו ית' ומדותיו הטובות: פרק יא בענין ההקשאה הזאת האמורה כי נפלאות היא בעין כל משפיל רואה ויודע כי הצור תמים פעלו כל דרכיו משפט, שהיא יצדק במשפטי ה' ישרים לומר שהש"י שולח לפרעה נביאו לומר שלח עמי והוא יקשה לבו לבלתי שלחם ויסיר ממנו הבחירה.

רש"י ז"ל פתב כדי ליישב הדעת בענין זה וז"ל, נאני אקשה מאחר שהרשיע והתריס פנגדי וגלוי לפני שאין נחת רוח באומות עע"א לתת לב שלם לשוב טוב לי שיתקשה לבו, עכ"ל.

והנה אין ישוב זה מספיק לדעתי שרבותינו אמרו בא לטמא פותחין ליה, אבל שיקשה לבו לחטא נגדו זה לא יתכן בחק הבורא עם בריותיו: אמנם לדעתי כאשר יושקף השקפת עיון אין בדבר הזה זרות כלל.

כי אם היה רצונו יתב' שתכף ישלחם בלתי אותות ומופתים, א"כ למה גזר אומר שישעבדו אותם שהרי לא שעבדום המצריים רק בגזרתו יתב', וגזרתו בשעבוד הזה לא היה רק לפרסם אלהותו יתב' ע"י זרעו של אברהם אהבו, ואם היה שולחם תכף לא היתה מתקיימת הפנונה האלהית וא"כ המכות והעונשים שנתן לפרעה כלם היו לקיום הפנונה בפרסום האלהות, ולא להיות פרעה חייב בעונשים ההם שפכר הוא היה מקשה לבו, כי באופן אחר לא היתה מתקיימת הפנונה בפרסום.

א"כ זה אינו חסרון בחק משפטי יתברר אפילו שנגיח שהסיר הבחירה ממנו, מאחרי שכל הפנונה הראשונה הייתה לפרסום ההוא וכיון שהמפות שהביא עליהם לא היו לשם עונש על שלא היה רוצה לשלוח רק להשלמת הפנונה בפרסום כמו שהתורה הכריזה לאמר למען ספר שמי, א"כ אין דבר זה נוגע אל משפטי ית'.

והנה בבריאת יצה"ר שאין דבר רע ממנו דרשו ז"ל טוב מאד זה יצה"ר לפי שעם היותו רע להיותו נברא לתכלית טוב הרי קראו טוב, והנה המשפט צודק רק בבחינה אל התכלית במעשה ההוא, ועל פלב נאמר שקבל שחר פי רוח אחרת הייתה עמו.

אמנם פי כן אפשר לומר שאין ההקשאה האמורה פאן הסרת בחירה. ויתכן לומר שאין פירוש הפתוב חלילה שהוא יקשה את לבו וימנע ממנו הבחירה לבלתי שלחם, אבל אמר הקב"ה שבהיות מדותיו יתב' עם בריותיו בחסד וברחמים, לא כמלה בשר נדם שיעיר או ממלכה אשר ימרו את פיו לבלתי עשות מצותו תכף ידגם לפי חרב, פי הקב"ה אין מדתו פן אבל יתרה בהם וייסר אותם בנחת כדי שישובו אליו, ולא ידגם למיתה רק אחרי הסרבנות המופלג.

ונה אמר הפתוב ואני אקשה את לבו, ר"ל אם הייתי בא עליו כמלה ב"ו תכף בחרב ובחנית כבר היה נכנע תכף על פרחו, אבל מה שאני מתנהג ע"פ מדותי עם בריותי בנחת ובהתראות וביסורים בלתי קשים כדי שישוב, אלו מדותי ידעתי שיהיו לפרעה למכשול ולמוקש, פי לא יחשוב שאני כף מדותי להתנהג בנחת אבל זדון לבו ישיאנו לחשוב שמבלתי יכולת לבא עליו בפעם אחד ולא אשנה כמלה ב"ו, לכן אני בא עליו באלו המפות דם צפרדע כנים.

וגם ענין זה רצה הקב"ה להודיעו ולהתרות לו שלא יטעה כמו שנאמר פי עתה שלחתי את ידי ואף אותה ואת עמך בדבר ותכחז מן הארץ ואולם בעבור זאת העמדתיך וגו'. וכן תמצא שנאמר בסיחון הקשה את רוחו, שגם שם היה מה שצנה ה' למשה שישלח לו דברי תחנונים ידבר רש, חשב שמבלתי יכולת לבא להלחם עמו שלח דברי תחנונים, באופן שאותו מעשה שלוחות האנשים שהיתה ממדת טובו יתב' הייתה לפוקה לסיחון וזה אומר ז"ל ארורים הרשעים שמהפכים מדת הרחמים למדת הדין.

והעד המפורסם על היות פן פירוש ענין ההקשאה כאשר אמרנו נתבאר בכתוב בהדיא באומר פי אני הכבדתי את לבו למען שיתי אותותי אלה, שהפנונה לומר שהכביד את לבו במה ששם עליו אלו האותות הקטנים על פי מדותיו יתב' הישרות בזה הנכבד לבו שחשב שהוא מבלתי יכולת.

ונה שנאמר בעבור הראותה את פחי ולמען ספר שמי, פי נראים דברים כפולים פי ספור השם הוא גם פן הוראת הכח. אמנם במה שאמרנו יתכן שהוא כאלו יאמר אם הייתי בא עליך במכה אחת ולא אשנה כבר הייתי מראה פחי ולא היה לה מקום לומר מבלתי יכולת, אבל לא היה נודע שמי שאני מתנהג במדת רחמים, אמנם עתה שבאתי עליך בהתראות וביסורים בלתי קשים ולבסוף אראה לה את פחי, הנה אז יספר שמי בארץ פי אני חנון ורחום עם בריותי ואני בא עליהם בנחת להשיבם אלי לעשות רצוני ויספר גם פן יכלתי על ידי סרבנותה: ובדרך פנו זה יתישב מאד ענין ההקשאה האמורה, ולא עוד

אֵלָא שְׁגַם זֹאת הִתְקַשְׁאָה רְצָה הַשִּׁי"ת בְּמַדּוּתֵיּוֹ הַיִּשְׁרוּת שְׁמִשָּׁה יֹאמֵר אוֹתוֹ לְפָרְעָה, שְׁמָה שֶׁהִקְב"ה בָּא עָלָיו בְּנַחַת אֵינּוּ מִבְּלַתִּי יְכוֹלֵת אֲבָל הוּא מִמַּדַּת רַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו, וְשִׁלְכָהּ לֹא תִהְיֶה מַדַּת רַחֲמָיו לְמַכְשֵׁלָה לּוֹ שְׁיִחְשָׁב שֶׁהוּא מִבְּלַתִּי יְכוֹלֵת וַיִּקְשָׁה לְבוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִבּוֹר זֹאת הִעֲמַדְתִּיהָ.

וְאִם גַּם זֹאת לֹא הוֹעִיל כִּי לְעוֹלָם חָשַׁב הָיֹוֹת אֵלּוֹ הַמַּפּוֹת הַנִּקְלוּת מִבְּלַתִּי יְכוֹלֵת לְהַפּוֹת גְּדוּלוֹת מֵהֶם, וְכֵן יִתְבָּאֵר בַּס"ד בְּפִי הַהֲגָדָה, וְכֵן יִתְבָּאֵר מִתּוֹךְ הַסִּימָנִים שֶׁנֶּמְנָר' יְהוּדָה דַּצ"ךְ עַד"ש בֵּאח"ב שֶׁרְבוּ נֹתְנֵי הַטְּעָמִים לְסִימָנִים הִלְלוּ אֲבָל אֲנַחְנוּ עַל פִּי דָרְכָנוּ זֶה פְּרִשְׁנוּם עִם מַה שֶׁנֶּאֱמַר אֲשֶׁר הִתְעַלְלַתִּי בְּמַצְרִים שֶׁפִּירוּשׁוֹ שְׁחַקְתִּי, שְׁזָהוּ בִּיאֹר הַשְּׁחֹק שֶׁהַמֶּכֶה הִרְאֵהוּ הִיָּתָה דָם בִּיאֹר חוּץ לְעִיר רַחֹק מִגּוֹף הָאָדָם, הִנֵּה חָשַׁב פְּרַעַה שֶׁאֵין יְכוֹלֵת לְשׁוּם אֵלוֹהַ עַל הַשָּׁר שֶׁלָּהֶם לִיגַע בְּגוֹפָם, בָּאָה הַמֶּכֶה הַשְּׁנִינְיָה הַצְּפָרְדְּעִים יוֹתֵר קְרוֹב אֶל הַגּוֹף כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְעָלוּ וּבָאוּ בְּבֵיתָהּ.

וְהֵן רְאִיתִי שְׁמַהֲרִי"א כָּתַב שֶׁאֵלּוֹ הַצְּפָרְדְּעִים הֵם אוֹתָם שֶׁנִּקְרָאִים בְּלִשׁוֹן עֲרַב תַּמְסַא"ח, וּפִירֵשׁ שְׁמָה שֶׁאֲרַז"ל שֶׁהֵיוּ מְסַרְסִים אוֹתָם ר"ל שֶׁהֵיוּ אוֹכְלִים בְּנִיָּהֶם וְנִשְׁאָרִים בְּלַתִּי זָרַע פְּסָרִיסִים. וּבִאֲמַת לֹא יָדַעְתִּי לְמָה הָעֵלִים הַכְּתוּב מְלוֹמֵר שֶׁהֵיוּ אוֹכְלִים בְּנִיָּהֶם, וְעוֹד אֲנִי אוֹמֵר שֶׁלֹּא רָאָה מַהֲרִי"א תַּמְסַא"ח, שְׂאֵם הִנֵּה רוֹאֶה לֹא הִנֵּה אוֹמֵר כֵּן, כִּי אֲנִי רְאִיתִים בְּנִילוֹס וְתִמָּה אֲנִי אִם אֶפְשֶׁר שֶׁיִּכְנָסוּ בְּבַתִּים לְרוֹב גְּדָלָם וְכָל שֶׁפֶן בְּתַנּוּרֵיהֶם וּבְמִשְׁאָרוֹתָם, וְהֵיוּ אוֹכְלִים גַּם הַגְּדוֹלִים אִם הִנֵּה הַצְּפָרְדְּעִים הוּא הַנִּקְרָא תַּמְסַא"ח.

וּבִאֲמַת רְאִיתִי שְׁתַּמְסַא"ח אֶחָד בָּלַע אִישׁ עִם חֲרָבוֹ עַל יְרֵכּוֹ וְקִשְׁתּוֹ וְחֻצָּיו. גַּם כָּתַב הוּא ז"ל שֶׁבָּאוּ מִן הַיָּם שֶׁל כּוֹשׁ וְהַכְּתוּב אוֹמֵר וְשָׂרַץ הַיָּאֹר.

אֲמַנָּם לְדַעְתִּי אֵין אֲנִי צְרִיכִים לְכָל זֶה שֶׁהֵם הַצְּפָרְדְּעִים שֶׁמְקַרְקְרִין כְּשֶׁאֲרַז"ל מְקַרְקְרִין בְּמַעֲיָהֶם עַד הַיּוֹם. כִּי מַה שֶׁהַכְּנִיס אֶת מַהֲרִי"א ז"ל לֹאֵר כֵּן מִפְּנֵי שֶׁנֶּאֱמַר רַק בִּיאֹר תִּשְׁאָרְנָה ב"פ אֵין זֶה תִּמָּה, לְפִי שֶׁמִּשָּׁה אָמַר לְפָרְעָה כֵּן שֶׁכָּבַר הִיָּתָה אֶפְשָׁרִית הַסֵּרֵת הַצְּפָרְדְּעִים עַל אַחַת מִג' פְּנִיִּם, אוֹ שֶׁיִּמּוּתוֹ כְּנֹלָם גַּם מִן הַיָּאֹר, אוֹ שֶׁיִּשׁוּבוּ אֶל הַיָּאֹר, אוֹ שֶׁיִּמּוּתוֹ מַה שֶׁחוּץ לַיָּאֹר כֶּאֱשֶׁר הִנֵּה.

וְלָכֵן אָמַר אַחֲרֵי שֶׁרְצָה פְּרַעַה לְאוֹת שֶׁהוּא מַעֲשֶׂה ה' עֲנִין הַהִסְרָה. כִּי הָעֲלִיָּה כָּבֵד עֲשָׂאוּהָ הַחֲרִטּוּמִים וְחָשַׁב שֶׁמִּשָּׁה דָּרַךְ אֶצְטַגְנִינוּתוֹ יָדַע שֶׁאֵז יַעֲלוּ הַצְּפָרְדְּעִים, אִם כֵּן אָמַר מִשָּׁה אִם יִשׁוּבוּ אֶל הַיָּם אֵין זֶה אוֹת כִּי אֵל מְקוֹמָם הַטְּבָעִי הוֹלְכִים.

וְאִם יָמוּתוּ כָּלָם הָרִי יֹאמֵר גַּם כֵּן שֶׁבִּאֲצַטְטַגְנִינוּתוֹ יָדַע שֶׁיִּמּוּתוֹ כָּלָם, לְכָהּ אָמַר לּוֹ לְאוֹת מְנוּבָהק שֶׁבִּיאֹר תִּשְׁאָרְנָה, וְלַחֲזוֹר הָעֲנִין שֶׁיִּפִּיר בָּאוֹת הַהוּא חֲזוֹר לֹאֵר שְׁנִית רַק בִּיאֹר תִּשְׁאָרְנָה.

וְכֵן הִיָּתָה שְׂאֵלֵת פְּרַעַה שֶׁבִּיאֹר תִּשְׁאָרְנָה, שֶׁכֵּן אָמַר וַיִּסַּר הַצְּפָרְדְּעִים מִמֶּנִּי וּמֵעַמִּי, כִּי הִנֵּה לּוֹ לְאוֹת כְּשֶׁיִּסִּיר מִמֶּנּוּ וּמֵעַמּוֹ וְלֹא מִן הַיָּאֹר, וְלָכָהּ נֶאֱמַר שֶׁמִּשָּׁה צָעַק עַל דְּבַר הַצְּפָרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפָרְעָה, כִּי הִנֵּה מְסַפִּיק אוֹמְרוֹ וַיַּעֲתֵר אֵל ה' כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּעִרְוֵב אֲבָל עַל דְּבַר הַצְּפָרְדְּעִים אֲשֶׁר שָׁם לְפָרְעָה, ר"ל כִּי אוֹתָם לְבַדָּם יָמִית וּבִיאֹר תִּשְׁאָרְנָה, וְעַל זֶה הוֹצִיָּה צָעָקָה, וְזוֹ הִיא שְׁנִיתִי קְרָבָה הַמֶּכֶה אֵלָיו בְּבֵיתוֹ וּבְחֻדְרָיו וְלֹא שֶׁת לְבוֹ גַּם לָזֶה, בָּאָה מִכָּה ג' קְרוֹבָה מִמֶּשׁ אֶל הַגּוֹף וְהִיא מַכַּת הַכְּנִיִּים.

ויכבד בראותו שְׂבָאָה המַפְּהָ וְהַגִּיעַ עַד הַגּוֹף בָּאָה לוֹ קִצַּת מִן הַיְרָאָה. אֲבָל כַּאֲשֶׁר בָּא הָעָרוֹב הֵנָּה חֲזָרָה הַמַּפְּהָ הַזֹּאת לְהִתְרַחֵק מִן הַגּוֹף יוֹתֵר מִמָּה שֶׁהָיוּ הַכְּפָיִים.

ויכבד הַנּוֹקְשָׁה לְקִצַּת מְפָרְשִׁים מֵה שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִפְתַּת עָרוֹב וַיַּעַשׂ ה' כֵּן מֵה שֶׁלֹּא נֶאֱמַר כֵּן בְּשֵׁאֵר הַמִּכּוֹת, וְאִין זֶה קוֹנְשֵׁי שְׂרָצָה הַשִּׁי"ת שֶׁקִּצַּת מִכּוֹת יַעֲשֶׂה מִשֶּׁה לְבַדּוֹ וְקִצַּתֶּם אֶהְרֹן לְבַדּוֹ וְקִצַּתֶּם שְׂנֵיָהֶם, דְּהֵינּוּ הַשְּׁחִין, וְזוֹ עֲשֶׂה הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ לְכֵן נֶאֱמַר וַיַּעַשׂ ה' כֵּן.

ויכמו כֵּן נֶאֱמַר בְּדָבָר וַיַּעַשׂ ה' אֶת הַדָּבָר הַזֶּה, וּבִכְבוֹרוֹת וְה' הִפָּה כָּל בְּכוֹר, וּמִשֶּׁה עֲשֶׂה בְּרַד אַרְבֵּה חֲשׂוֹף. וְאֶהְרֹן דַּצ"ךְ וּמִשֶּׁה וְאֶהְרֹן יַחַד שְׁחִין.

גַּם זֶה הָיָה מִכְּלָל מֵה שֶׁשׁוֹחֵק בּוֹ שֶׁקוֹנֵדִים רָאָה שֶׁאֶהְרֹן עֲשֶׂה דַצ"ךְ בְּמִטְהוֹ וְאִח"כ רָאָה שֶׁנַּעֲשׂוּ עָרוֹב וְדָבָר בְּלִתֵּי שׁוּם מִטָּה וְאִח"כ חֲזַר בְּמִפְתַּת שְׁחִין מְלֵא חֲפָנֵי שְׂנֵיָהֶם וְאִח"כ בְּרַד אַרְבֵּה חֲשׂוֹף חֲזַר ע"י מִשֶּׁה, עַד שֶׂבָאָה מִפְתַּת בְּכוֹרוֹת עַל יָדוֹ וְלֹא ע"י אַחֵר וּבְהִתְחַלְפוֹת הַפּוֹעֲלִים תִּהְיֶה הַיְרָאָה הַלֵּיאוֹת כַּאֲשֶׁר יַעֲשׂוּ בְּעַלֵּי הַמְּלֵאכוֹת הַכְּבָדִים שֶׁמִּתְחַלְפִּים מִפְּנֵי הַלֵּיאוֹת, וּמִפְּנֵי זֶה הָיָה הַהִתְחַלְפוֹת שְׁחֹק לְהִרְאוֹת הַלֵּיאוֹת דְּהֵינּוּ חֶסְרוֹן יְכוּלָּת: וְנִשְׁוֹב לְעֵנִין שֶׁכַּאֲשֶׁר בָּא הָעָרוֹב חֲזַר לְהַקְשׁוֹת לְבוֹ וְלַחֲשׁוֹב שֶׁאִין לוֹ יְכוּלָּת לִיגַע בְּגוֹף הָאָדָם, בָּא הַדָּבָר בְּבִהְמוֹת בַּב"ח כְּבָר הָיָה זֶה מִיְתָה בְּגוֹף הַב"ח, עַכ"ז חֲשַׁב שֶׁאִין לוֹ יְכוּלָּת בְּגוֹף הָאָדָם, בָּא הַשְּׁחִין שֶׁהוּא דָּבֵק בְּבִשְׂרוֹ וּבְעוֹרוֹ יוֹתֵר מִן הַכְּפָיִים כְּבָר הָיָה לוֹ יוֹתֵר יְרָאָה.

אֲבָל עַכ"ז לֹא חֲשַׁב שֶׁיֵּשׁ לוֹ יְכוּלָּת לְהִרְגֵם שֶׁאִם הָיָה לוֹ יְכוּלָּת לְהִרְגֵם כְּבָר הָיָה הוֹרְגֵם כְּמִלְךָ ב"ו שֶׁהוֹרֵג הַמְּמַאֲנִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹנוֹ, בָּאָה הַמַּפָּה הַזֹּאת וְהִיא הַבְּרַד חֲזַר לְהִתְרַחֵק מִגּוֹף הָאָדָם חֲזַר וְנִתְחַזַּק בְּאִמוּנָתוֹ לִזְמַר שֶׁאִין לוֹ כֹּחַ לְהִרְגוֹ אוֹתָם, בָּא הָאֲרָבָה וְהוּא קָרוֹב מִן הַבְּרַד כִּי הַבְּרַד לֹא הִזִּיק רַק בְּשִׂדָּה אֲבָל הָאֲרָבָה כִּפְסָה עֵין הָאֲרָץ וְחֲשׂוֹף הָאֲרָץ. אִח"כ בָּאָה הַמַּפָּה הַזֹּאת וְהִיא מִפְתַּת הַחֲשׂוֹף קְרוֹבָה אֶל הַגּוֹף מִמֶּנּוּ.

שֶׁהָרִי נֶאֱמַר וְלֹא קָמוּ אִישׁ מִתְחַתָּיו, עַד שֶׂבָאָה חֲרוֹנָה בָּאָה מִפְתַּת בְּכוֹרוֹת שֶׁאֶמְרוּ כְּלָנוּ מֵתִים. אִם כֵּן נִתְבָּאָר הָיִיתָ זֶה הַשְּׁחֹק שֶׁנֶּאֱמַר עָלָיו אֲשֶׁר הִתְעַלְלִיתִי, שֶׁרַאשׁוֹנָה הָיְתָה רְחוּקָה וּב' קְרוֹבָה מִמֶּנּוּ וּג' קְרוֹבָה מִמֶּנּוּ וּד' חֲזָרָה לְהִתְרַחֵק וְכֵן חֲמִשִּׁית קְרוֹבָה מִמֶּנּוּ וְשִׁשִּׁית קְרוֹבָה מִמֶּנּוּ וְשִׁבְעִית חֲזָרָה לְהִתְרַחֵק, וְזֶהוּ הַסִּימָן שֶׁנִּתְּנָה ר' יְהוּדָה ג' ג' וד'.

וְגַם מֵה שֶׁרַאִינוּ שֶׁבְּקִצַּת מִכּוֹת נֶאֱמָרָה הַתְּרָאָה וּבְקִצַּתֶּם לֹא עֲשֶׂה לוֹ הַתְּרָאָה הָיָה מִכְּלָל הַשְּׁחֹק שֶׁהָיָה אוֹמֵר מְקַרָּה הֵם כָּל אֵלֶּה וְקִצַּתֶּם נוֹדַע לְמִשֶּׁה עַל יְדֵי אֲצִטְגִּינּוֹת אוֹ כְּשׁוֹף וְקִצַּתֶּם לֹא נוֹדַעוּ וְאֵל יִפְלֵא בְּעֵינֵיךָ לֵאמֹר מֵה עֵנִין כָּל הַמִּכּוֹת הָאֵלֶּה לֹא זוֹלָתָם, כִּי כָּל הַמִּכּוֹת הָאֵלֶּה הֵם הָיוּ אוֹתוֹת וְהַתְּרָאוֹת עַל הַמַּגְפָּה בְּמִפְתַּת בְּכוֹרוֹת כִּי כְּבָר יִפְלֵא מֵאֵד שֶׁהַתְּרָאָה רַאשׁוֹנָה שֶׁעֲשֶׂה מִשֶּׁה לְפָרְעָה עַל פִּי ה' הָיְתָה, וְאִם מֵאֵן אִתָּה לְשַׁלַּח הַנְּגִי הַרְג אֶת בְּנֵי בְּכָרְךָ, וְאִח"כ הִפָּהוּ בַּט' מִכּוֹת אַחֲרוֹת חוּץ מִמֶּנּוּ.

אֲבָל הָעֵנִין הוּא לְדַעְתִּי כִּי כָּל ט' מִכּוֹת הִלְלוּ הָיוּ הַתְּרָאָה לְמַגְפָּה בְּכוֹרוֹת. וְכֵן תִּמְצָא בְּהִדְיָא הַחֲכָם הַטְּבָעִי אֲבָן סִינַי אֲשֶׁהִבִּיא בְּסִפְר ד' מִן הַקְּאֵנוֹן מֵאֲמַר ד' פ"א בְּאוֹתוֹת הַמַּגְפָּה עֵנִין עֲפוּשׁ הַמִּים וְאִמַר וַיִּלְל, הֵנָּה יְקָרָה לְאוֹרֵי מֵה שֶׁהוֹדַעְנוּךָ בְּסִפְר הַכְּלָלִי כְּמוֹ שֶׁיְקָרָה לַמִּים מֵהַשְּׁתַּנּוּתוֹ בְּאִיכוֹתוֹ לְחֹם וְקוֹר וּבְהַשְּׁתַּנּוּתוֹ בְּטְבָעִי לְעוֹבֵי וְעִכְרִירוֹת כְּמוֹ שֶׁיִּתְעַפְּשׂוּ הַמִּים וְיִתְעַפְּשׂוּ.

וכמו שהמים לא יתעפשו על ענין פשיטות אבל למה שיתערב מהם מגשמים עפריים רעים ימזגו בהם ויחדשו לכללם איכות רע וכו' עד ולפעמים יקרו עפושים בתוך הארץ לסבות יוסבל מציאותם והפסידו המים והאוויר עכ"ל.

הרי לה שלפעמים בהפסד ועפוש האוויר יתעפשו גם המים, באופן שמפת הדם שהוא עפוש המים היה אות לעפוש האוויר במגפה, וכן תמצא באבן סינ"א באותו פ' עצמו באותות המגפה ונ"ל שם פ"ג, ואמנם האותות אשר על דרך ההתחברות לסבה כמו שתראה הצפרדעים הגה הרבו ותראה הרמשים הנולדים מן העפוש ירבו ע"כ, הרי לה שהצפרדעים והפגים והארבה הם אותות למגפה.

עוד שם בפרק שהוא ונ"ל ותראה ב"ח רעי הטבע כמו אל עלאק הסיאנסמ"ש וכינצא בהם יברחו מקיניהם ואולי יעזבו בניהם ע"כ. הרי לה שהערוב גם הוא אות למגפה.

וענין הדבר במקנה פשוט היותו אות גם כן למגפה. גם בפ"ב כתב בקדחת המגפה ונ"ל, ולפעמים יקרו עמה שחיני הפה וצמחים קטנים צהובים הרי שגם השחין אות למגפה: ומה שנאמר בשחין לאהרן ולמשה קחו מלא חפניכם ואח"כ משה זרקו לבדו והיה זה זר מהרי"א כתב שהיה ד' חפנים לד' רוחות העולם.

ובאמת אין בפירושו זה בנותן טעם, אבל לפי פשט הכתוב הוא שאמר שיקחו פשיעור חפניהם, וזהו אומרו מלא חפניכם כמו אם יתן לי בלק מלא ביתו. וכבר אמרנו שזו היתה המפה שרצה השי"ת שיעשו משה ואהרן יחד וקצת מכות משה לבדו וקצת אהרן לבדו וקצתם הקב"ה לבדו וכמה יאות דרכנו זה שיוכן מה שנאמר במפת הברד ומטר לא ניתף ארצה.

פי יראה סיפור אין צורך בו פלל פי מה יוסף או מה יגרע אם ניתף מטר או לא ניתף. אבל יתבאר היטב שהעבים יבשים בלי מטר גם הוא אות למגפה, ונ"ל אבן סינ"א בפ"ג ויעברו עבים בלשים ומטר אין.

גם נתבאר שם שהחשף סימן ואות למגפה, ונ"ל ו' סינ"א פרק ג' אותות הדבר ממה שיורה הדבר העצמות והערפל ע"כ הרי נתבאר שכל הט' מכות היו מענין ההתראה הראשונה ששלח לו הנני הרג את בנה בכנף, ועל כן קראם אותותי אלה שכתב היו מכות מזיקות וגם אותות למגפה כדי שישוּב מזדון לבו.

עוד תראה פי היה ענין העשור מכות מורים על שהוא ברא כל מעשה בראשית ברא השמים אמר נטה ידך על השמים ויהי ברד להורות שהם נכנעים למצותו. ברא היבשה שהוא העפר היה פגים.

ברא הרוח ויהפוך ה' רוח שהוכחו כרצונו. ברא מים היו לדם.

ברא עשב מזריע נתנו מאכל לארבה. ברא עץ עושה פרי הפהו הברד.

ברא מאורות הביא עליהם חשף. ברא שרץ העוף הביא במצותו הארבה, ברא שרץ המים הביא הצפרדע.

ברא חיותו ארץ הביא הערוב ולפי שהחשוב שבנבראות הם המאורות נכנע קצת בענין החשף. וזהו אשר התעללתי פי לא הפה המאורות קודם אבל באחרונה, ולא הוכו

הבכורות רק באחרונה שנגבראו באחרונה: וכמה שלפעמים נאמר בא אל פרעה ולפעמים נאמר התיצב או ונצבת, כבר טען מהרי"א זה ואמר שקצת ההתראות היו בסתר וקצתם בגלוי אבל לדעתי ההתיצבות נאמר על העזות כמו שנאמר שדנתו ואבירם יצאו נצבים והיה זה בכלל השחוק, שלפעמים היה אומר למשה בא דבר שהוא בלשון בקשה ולפעמים אמר התיצב להכעיסו, והיה הענין שכל מקום שנאמר כבד לב פרעה או והכבד את לבו שפירושו שהכבדות בא מעצמו, הנה תכף יאמר למשה לשון התיצבות כי על פן הקדים לומר כבד לב פרעה, פאלו יאמר אפילו שתתיצב לפניו בעזות לא ישלחם, כי הפנונה היתה שלא ישלחם כמו שנאמר למען רבות מופתי, ועל פן היה אומר שכבד לבו מאן לשלוח אם פן התיצב להכעיסו, אבל כאשר נאמר שהשי"ת הכביד לבו לא נאמר אחריו שיתיצב מפני שכבר הגיע אליו רפות הלב מעט, ברוך הוא וברוך שמו אשר מאד עמקו מחשבותיו: פרק יב כבר בארנו פרק ז' ענין האנות בהפיכת המטה לנחש ורפואת היד מצורעת לפי הפשט שהם מופת על שגראה אליו ה' ולא מלאך.

ועוד נאמר בנסתר שענין הפיכת המטה לנחש ושחזר להיות מטה בכפו, היה לפי שכאשר בא משה לומר לישראל דברי ה' שאמר והייתי להם לאלהים, שאמנם היתה זאת בשורת נתינת התורה היתה קשה בעיניהם.

כמו שארז"ל כפה עליהם החר כגיגית, כי היו יראים שמה לא יוכלו לכבד את יצר לב האדם הרע, לכן הראה להם שהנחש שהוא מכונה היצר הרע בו נהיה למטה בכפו וגם זאת היתה בשורה להם שתפסוק מהם זנהמת הנחש בהר סיני.

אמנם לפרעה נהיה לתנין להראות לו שהתנין יתפוף לעז, כי מלך מצרים הוא מכונה בשם התנין הגדול ואמנם ענין היד המצורעת רמז להם במה שבשרם אח"כ ואמר כי אני ה' רופאך.

ובזה נתבאר שהיו אלה האנות ענין לענינו, כי כן יתכן שכל אות שנאמר בכל מקום הוא ענין לאותו ענין. וכן בשמואל כאשר אמר להם לישראל שחטאו במה ששאלו מלך היה האות שהיה אז ימי קציר חטים והמטיר.

וזה היה לדעתי פן לפי שאין ספק שלא היה שם חטא בשאלת מלך שהרי מצנת עשה היא כמו שנאמר שום תשים עליה מלך, אבל החטא היה ששאלוהו קודם זמנו, ולכך נתן להם אות ענין לענין זה שעם היות שהמטיר הוא ברכה לעולם, בבואו שלא בזמנו דהיינו ימי קציר חטים לקללה תחשב.

וכן יחזקיהו כאשר נתן לו ישעיהו אות כי יתרפא ויעלה ביום השלישי בית ה' הנה היתה האות שישוב עשר מעלות אמנם ביקש יחזקיהו כי ישוב הצל אחרנית, ר"ל הנה רוצה אות שיהיה ענין לענינו שכאשר שבה הגזרה שנגזרה עליו למות אחרנית פן יהיה לאות כי ישוב הצל אחרנית.

ועל פן יאות כאשר אמרנו שגם אלו האנות שעשה משה בענין המטה לנחש וכן היד מצורעת היו ענין לענין שאלתם והתרת ספקם שהיה להם כמו שאמרנו: ואמרו ואת המטה אשר נהפך לנחש תקח בידך אמר פן לפי שאותו שנהפך לנחש לפני ישראל היתה המטה של משה, וזה שנהפך לתנין לפני פרעה היה של אהרן שכן נאמר וישלך אהרן

את מטהו: ובמה שנאמר ויאמרו הסרטונים אל פרעה אצבע אלהים היא ויחזק לב פרעה, פירש הראב"ע שאמרו הסרטונים שלא באה זאת המפה על ידי אהרן בעבור ישראל רק מפת אלהים היא כפי מערכת הכוכבים כי פרעה לא פיקחש הבורא ע"כ.

והרמב"ן טען עליו וסילק פירושו ופירש כמו שפרש"י ו"ל שהודו היות המפה ע"י אהרן. ולפי הראב"ע לא ידעתי מה יאמר על מה שנאמר אני יאורי ולי עשיתיני שפנראה הנה מכחיש הבורא.

ולפי הרמב"ן ו"ל גם כן יפלא אמרו ויחזק לב פרעה. שנראה שמדברי הסרטונים נתחזק, וכבר הנה אפשר לומר לפי הרמב"ן ו"ל שאמרו כאן שנתחזק לבו ולא שמע אליהם שוב אל הסרטונים שעצת הסרטונים היתה לשלח את ישראל.

ולכך אמרו לו אצבע אלהים היא, והוא נתחזק לבו ולא שמע לעצתם: אמנם יראה עוד לומר שהסרטונים אמרו שעליית הצפרדעים מן המים אל היבשה היא נגד הטבע, אבל היות הכנים מן העפר הוא טבע שזו היא תולדותם.

כי שני מיני כנים הם יש מין שהם מן הזיעה ויש מין שהם מן העפר, ולכך אמרו אצבע אלהים היא כלומר טבע הוא ואין זו מפה, וכבר הרחבנו הדבור בענין זה ח"א פי"ט ע"ש. וכן פי' הרמב"ם גבי הלחות כתובים באצבע אלהים שכתב הוא ו"ל שפך היו כתובים בטבע.

וכבר השיגו על הרמב"ם קצת בקושבם שהוא מיעט בכבוד הלחת באמרו שלא כתב אותם האלהים אבל שהיו כן כתובים מששת י"ב, ולדעתי לא מיעט הרמב"ם בכבוד הלחות אבל אדרבה הרבה והגדיל כבודם, כי כבר ידוע שפל המאמינים קדמות חושבים שהטבע קדמון כך הנה לעולמים ואם כן אחר שימצאו לחות שהטבע חרת אותם שכתוב בהם ששת ימים עשה ה' את השמים ואת הארץ הרי אין לה עדות גדול מהודאת בעל דין פיון שהטבע עצמו העיד כן.

וכבר ארז"ל כשנאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך שא"ה אמרו לכבוד עצמו הוא דורש. אם כן זהו באמת שנקראו לחת העדת, שזו היא עדות ברורה יותר ממה שיקתבם הוא בעצמו ית', שאם הוא כתבם גם כן יאמרו א"ה לכבוד עצמו הוא דורש.

והיטב לומר כן שאין ליחס להקב"ה פעולה מלאכותית, לכך נראה שגם פה אמרם הסרטונים אצבע אלהים היא ר"ל שהוא טבע ואינו מפה. ומה שנאמר שעשו להוציא את הכנים ר"ל שרצו להבריחם, שאם היו דרך פשוף היו יכולים להוציאם ולהבריחם, ולכך אמרו שהוא טבע: והנה בענין מה שנאמר במפת הערוב ושמתי פדות כן עמי ובין עמך.

יפלא שאם בא להודיע הצלת היהודים מן המפה של הערוב ה"ז כפל דברים נוספים שכבר נאמר והפליתי ביום ההוא את ארץ גשן. והרמב"ן ו"ל השיב שהפנונה באמרו ושמתי פדות שאפילו במצרים אם ימצאו חסיות איש יהודי לא יזיקוהו.

ומהרי"א כתב שענין הפדות שמאותו היום נסתלק השעבוד מישראל ואמרו פדות בין עמי ובין עמה כתב שפמו שיהיו היהודים אצל המצריים יהיו המצריים אצל היהודים ואלו בעיני דברים שאין בהם בנותן טעם.

וגם במה שכתב הרמב"ן ז"ל אין הדברים מתיישבים, שלדעתי יחוייב לומר שלא היו דברים ואריות טורפים אנשים בשווקים, שאם היה פן לא יאמר על טריפת האנשים והריגתם תשחת הארץ מפני הערוב, אבל היו נחשים ועקרבים ושורפים וצפעונים והדומה להם שנוכנסים לבתים, וע"כ לא אמר ובאו בביתה כמו שנאמר בצפרדעים.

רק ומלאו בתיך וגם האדמה אשר הם עליה ר"ל העפר אשר הבתים עליו, שאם היו אריות ודובים ומלאה הארץ לא היו משאירים להם שריד ופליט, ומאחר שלא היו רק שרצים ורמשים ארסיים והם בבתי מצרים או יזיקו ג"כ העשבים מן הארץ על ידי הארס, א"כ יצטרף לומר פשהיהודי נכנס בבית המצרי או שיאכל מן העשבים שלא יזיקנו הארס, וזה רחוק, ואפ"ל נניח שהם אריות ודובים ונחשים והדומה להם גם פן ושלא ימיתו היהודי שנוכנס במצרים, אין זה דבר שיקרא אות.

כי היהודים אשר יפנסו במצרים הם בטלים במיעוטם, וכמה וכמה מצריים נשארו במצרים שלא מתו. א"כ מה אות יהיה שהיהודים שנוכנסו לא מתו אולי מקרה הוא והיאך יקרא זה אות מפורסם עד שעליו אמר הכתוב למחר יהיה האות הזה.

אבל לדעתי פוננת הכתוב באמרו ושמתי פדות הוא כי בעלי חיים בלתי מדברים אין בהם השפלה, ובשכוי שהוא מבחין בין יום ובין לילה אנו מברכים להשי"ת שנתן לו כל כף בינה להבחין, כ"ש שאין לבעלי חיים הבחנה להבחין בין יהודי לנקרי ובין עובד אלהים לאשר לא עבדו.

וע"כ אחר שאמר שיפליא את ארץ גשן מפני העם העומד עליו, ואמר שפנה ידע שה' משגיח בפרטים בקרב הארץ, הרי נתבאר בכלל זה שלא יזיקו לשום יהודי בכ"מ שיהיה. ומה שנאמר שהפלאה לארץ גשן הוא נוסף ע"ז שבעבורם לא ימצאו השרצים בארץ גשן ולא יזיקו אפ"ל המצריים שיהיו שם כמו שכתב הרמב"ן ואחר שהבטיח על ההפלאה הזאת שלא יזיקו לשום יהודי בכ"מ שיהיה לפי שה' משגיח בקרב הארץ, יפלא שהב"ח לא יפול עליהם הצווי ואין להם הבחנה עד שיועיל סימן כמו שנעשה בדם פסח במזוזות לפי שהמשחית פשנתן לו רשות אינו רוצה להבחין אבל יש לו השפלה ע"י סימן, וא"כ יפלא איך תהיה ההצלה מן הב"ח שאין בהם השפלה להבחין, לכן אמר שישים פדות פלומר שישים שומרים מלאכי פדות שישמרו ישראל מהשרצים, כמו שנאמר כי מלאכיו יצוה לך וגו' על שחל ופתן תדרוך תרמוס כפיר ומנין, ששם הודיע גם פן שלא יתן הצלה מן הב"ח שאין בהם השפלה רק ע"י מלאכים שישמרום, וכמו כן שם פה מלאכים שיבדילו בין מצרי לישראל וישמרו הישראלי מן ההיזק: פרוק יג וילענן מה שנא' והפשתה והשעורה נפתה נפלאו כל המפרשים, ובפרט הרמב"ן ז"ל כתב לא ידעתי למה נכנסו שני הפסוקים האלו במקום הזה, וכתב בשם גאון שפירש קודם שתיראון ואמרם ה' הצדיק כבר הופתה הפשתה והשעורה וזה לא ישוב לרפואה אבל החטה והפוסמת לא גפו עדיין ומעתה לא יפסד לכם דבר ואין לי טעם בפירוש הזה, כי הברך הפה כל עשב השדה וכל העץ שבר, ולא נמלטו החטה והפוסמת רק מפני שהם אפילות לא צומח כלל

או מפני קטנותן לא נפסדו כי עוד תצמחנה וא"כ אפילו ירד עליהם הברד עוד ימים לא זיק, ואין צריך להודיע לו מה שנפסד כי בסור הברד יראה.

ועל דעתי שהם דברי משה אל פרעה שאמר להם ידעתי כי טרם סור המכות תיראון ואח"כ תשנו באולתכם אבל הפשטה והשעורה נוקתה והחטה והכנסמת שהן לכל חיתכם לא גופו במפה הזאת והן ביד האלהים לאבד אותם מכם אם תשובו ותחטאו לפניו רמוז להם למה שאמר ואכל את יתר הפליטה הנשארת לכם מן הברד עכ"ל ולפי פירושו זה לא היה צ"ל רק שהחטה והכנסמת לא הופו ולא היה צריך לומר שהפשטה והשעורה הופו, וכבר נמשך הרמב"ן אחרי מה שפירש במה שנאמר כי טרם תיראון וגו' פירש עוד כי קודם בא המפה יראון ואח"כ תשובו ותמרו: ולענין אומרם כצאתי העיד פירש כי פרעה היה ממהר ורוצה שתכף ישתיק הקולות והברד.

ומשה הודיעו שזה א"א עד שיבא מן העיר ויפרוש בפיו ובזה יוכן שפה הוצרך לומר כצאתי העיר, שבשאר המכות שאמר לו להעטיר והעטיר לא אמר כצאתי ועם היות שם גלולים אבל הענין הוא שבשאר המכות שפרעה לא היה כל כף ממהר לכך לא אמר כצאתי שכבר היה לו זמן להעטיר חוץ לעיר, אבל כאן בברד שפרעה היה מבקש תכף להשתיק הברד והקולות ולא היה אפשר לו להעטיר בעיר מלאה גלולים הוצרך לומר שבצאתו העיר יפרוש בפיו.

והנה מה שפירש הרמב"ן ז"ל במה שנאמר כצאתי העיר נכון מאד כפי מדרשם ז"ל שאמרו שלא רצה להתפלל בעיר מלאה גלולים, אבל יפלא שאין יתכן שמשא יאמר לפרעה שאין נכון להתפלל בעיר שהוא מלאה גלולים, וא"ת שלא היה חושש ממנו, א"כ כאשר אמר פרעה זכחו לאלהיכם בארץ למה לא אמר לו שהיא מלאה גלולים, ועוד לא מצינו שאין להתפלל לש"י בעיר שיש בה ע"א ושתהיה כל העיר אסורה להתפלל בתוכה, ודג"ל היה מתפלל בביתו וכיון פתיחין ליה ולא היה חושש לע"א של גלולים נכ"ל הגלולים של הפסדים.

ועוד שהרמב"ן ז"ל אמר טעם על נכון למה אמר משה לפרעה בזאת התפלה שאינו רוצה לעשותה בעיר מפני הגלולים ולא אמר פן בשאר התפלות והיה טעמו על מהירות פרעה למנוע הברד.

אבל אין טעמו זה מספיק להשיב למה הוצרך הכתוב לומר שיצא את העיר יתר על שאר התפלות שעשה שלא נאמר בהם רק ויצא מעם פרעה, וכבר היה מספיק מה שסיפר הכתוב שאמר לפרעה כצאתי העיר: אבל לדעתי לפי הפשט יתישב מאד אחר שדקדק גם כן אומרם פה פרישת פנים ולא הזכיר תפלה כמו שנא' בשאר התפלות ויעתר או ויצעק, והענין הוא שבכל נגע או מחלה שיהיה במקום אחד הנביא אשר יתפלל להסרת החלי או המכה שהוא יתפלל שם במקום המכה, כמו שנאמר באלישע ויבא ויסגור הדלת בעד שניהם ויתפלל אל ה', וכן אמר שם נעמן הנה אמרתי אלי יצא יצא ועמד וקרא בשם ה', כנראה שהמנהג והראוי פן להתפלל במקום היות המכה על הסרתה.

וכ"ש כאשר לא יתפלל קלל רק יעשה מעשה להסיר החולי, כמו נטיית המטה וכדומה לזה, שודאי צריך להיותו במקום המכה ובאותו הצד שהיא המכה. ולכך אמר משה

לפרעה שבצפרדע ובערוב שהיה צריך הסרה בקום עשה, וכן בארבה כמו שנאמר וסרו הצפרדעים.

וכן וסר הערוב, וכן וסר מעלי שנאמר בארבה ע"כ הוצרה תפלה. אבל לעגן הברד שאין צורה רק בשב אל תעשה, כמו שנאמר הקולות יחדלון, לא הוצרה תפלה רק רמז בעלמא, ולכן בפרישת פנים זולתי תפלה יספיק.

ואמנם נדאי היה צריך פרישת פנים במקום המכה. והנה הצפרדע היה גם כן תוך מצרים ובבתיהם וכן הערוב וכן הארבה שנחשף הארץ ממנו לכן התפלל תוך העיר.

אבל הברד שלא היה הנזק שלו רק בשדה. כמ"ש שהיגרא דבר ה' הניס אל הבתים.

א"כ הוצרה הדבר לעשות פרישת הפנים חוץ לעיר. וזה אומרו כצאתי את העיר אפרוש פני והקולות יחדלון כי אין צורה לתפלה.

ובזה יתישב פשט הפתובים כלם פפי פשוטם: וילעגן מה שנאמר והפשטה והשעורה נפתה וכתב הרמב"ן שמה שנא' והחטה והפוסמת לא נכו הוא המותר שהותר הברד, אין הדברים כן, שהרי בהדיא נאמר שאכל הארבה את כל פרי העץ שהותר הברד אם כן כבר הותר הברד פרי העץ: אבל לדעתי יראה לומר בישוב הדברים שנדאי הדברים הללו היו דברי משה אל פרעה.

כי אחרי שאמר לו טרם תיראון האלהים שהיה מוכיח אותו על קושי ערפו, אמר לו שהפשטה והשעורה הנכו לקשיותם והחטה והפוסמת לא הנכו לרכותם, כפרש"י כי השעורה אביב בפרה ועמדה בקשיה וכן הפשטה גדלה כבר והוקשה לעמוד בגבעוליה. ופירש גם כן כי אפילות הנה רכות ויכולות לעמוד. ובזה היה רומז לפרעה ומוכיחו שלא יחא קשה עורף.

שהפשטה והשעורה לקשיותם הנכו והחטה והפוסמת הרפים לא הנכו. וכבר אמרנו שלפי מה שפירש הרמב"ן שלא היה כאן רק הודעה שעדיין נשאר במה להכותם.

א"כ לא היה צריך לתת טעם למה אלו הנכו ולא היה צ"ל רק מה שלא הנוכה. אמנם כאשר אמרנו הוא נכון מאד, שעיקר אמירתו לפרעה היה הטעם לרמז לו שהקשה הנוכה והרה לא הנוכה: וילעגן אומרו כי אני הכבדתי את לבו למען שייתי אותי.

כבר אמרנו בפרק הקודם שפירושו הוא שאמר השי"ת למשה שבמה שהבאתי עליו אותות אלה קלים, פפי מדת הרחמים שאני מתנהג עם בריותי שלא יעיר כל חמתו בפעם אחת, לכה הכביד לבו כי היה בעיניו לבלתי יכולת: ובמה שנאמר לעגן הארבה ואחריו לא היה כן, פרש"י שביואל היה כבד משל משה במינין הרבה.

והרמב"ן השיב עליו ופירש ז"ל כי גדול היה מאד מפל אשר נהנה במקרה העולם. כי לפניו ולאחריו איננו בא כמוהו ובגדלו ידעו כי מפת אלהים היא שאין רגילות לבא כן באחד הזמנים, וגם אותו של יואל מפת אלהים עכ"ל.

וידעתי אין אנו צריכים לזה שבמצרים היה הארבה כבד מחמת רבוי לא מחמת גדלו כמו שנאמר אמר ויבא ארבה וילק ואין מספר. אבל אותו של יואל היו גדולים מאלו

אבל לא היו כל כך רבים, באופן שהרובי הזה לא היה ולא יהיה וגם הגודל שהוא שהיה בימי יואל לא היה ולא יהיה.

כמו שנאמר שם בקול מרפבות על ראשי ההרים ירקדון וגו'. ומה שנאמר עם רב ועצום כמנהו לא נהיה מן העולם, ר"ל שפן ברבוי ובעוצם ר"ל בגודל לא היה כמנהו, כי לפעמים כבר ימצא אחד או שנים שהיו גדולים כמותם אבל ברבוי ועוצם כלם גדולים לא היה כמנהו: ובמה שנא' גם אתה תתן בידינו, יפלא שמדבריו אלה נראה שכבר ידע שהקרבות יהיו מן הצאן והבקר, וכן אמר לו כי ממנו נקח לעבוד, והיאף יאמר ונאנחנו לא נדע מה נעבד פינו שכבר אמר לו הן נזבח תועבת מצרים לעיניהם הרי הודיעו היות הקרבות מן הצאן.

גם יש לראות מה הענין הזה שפרעה היה רוצה לשלוח אותם ולעכב המקנה. ואם היה זה דרך משפון שישובו, וכי יתכן שישובו לעבודות בעבור המקנה.

ואם היתה פוננתו על השלל לבד, גם זה לא יתכן שיתרצה שילכו לקחת המקנה בלא משפט אחרי שהולכים ברשותו. אבל נראה שפרעה בהיותו רוצה לחקור אם אמת אתם שרוצים לעבוד ולשוב, אמר הנה העבודה ג' מינים.

או עבודה זו תפלה, או קרבות, או שמחת חג, ואם היה קרבות כבר אמר ילכו הגברים והפוננה עם הצאן, ואם היא שמחת חג ילכו גם הטרף ולא הצאן, ואם היה תפלה למה תוליכו הצאן.

לכן אמר לו משה שאין העבודה ידועה עד בואם שמה, אם קרבות או תפלה או שמחת חג לבד. ולכך צריך גם הטרף והצאן.

ואמרו הן נזבח את תועבת מצרים, ר"ל אם תהיה העבודה קרבות ודאי תהיה מן הצאן ואם נזבחה לעיניהם יסקלוננו: ואמרו כי ממנו נקח לעבוד את ה' יפלא שאין זו טענה לשלא תשא פרוסה, ואדרבה טענה שישאיר מקצת פינו שאין העבודה רק במקצת.

אבל יובן שמשא אמר שהעבודה צריך שתהיה חלק מן הכל דהיינו אחד מן העשרה או מן המאה. לכך מוכרח שלא תשא פרוסה שאם ישאר קצת יהיה בלתי מעושר, וזה אמרו ממנו נעבוד ר"ל מחלק לקוח מהכל נעבוד: ובמה שנאמר גם אתה תתן בידינו זבחים ועולות כתב הרמב"ן לא אמר משה דבר זה להעשות וכו' ולדעתי שנתקיים שהרי אמר הפתוב וגם ערב רב עלה אתם וצאן ובקר מקנה כבד מאד, ולא היה צריך לומר זה שכבר נתן להם רשות כמו שנאמר גם בקרבכם קחו וילכו, אבל נראה שפאשר אמר להם לכו עבדו את ה' פדברכם, ר"ל שיקחו משלו ואח"כ אמר גם צאנכם גם בקרבכם קחו, שאמרו פן לרבות הוא על מה שיקחו משלו ולכך נאמר צאן ובקר מקנה כבד מאד שודאי שב אל מה שנאמר עלה אתם והיה כאלו אמר שצאן ובקר ומקנה כבד מאד עלה אתם ממה שלא היה שלהם, שאם היה כלו שלהם לא הל"ל רק גם צאנכם ובקרבם לקחו, היה רב או מעט, שלא היה מקומו פאן לומר מה שנתן להם ה' רק מה שהוציאו ממצרים: עוד יתכן שנתקיים ופרעה נתן להם זבחים ועולות, ובמה שנאמר לכו עבדו את ה' פדברכם הפוננה לומר שיעבדו את ה' בשלו כמו שדברו, שהם כבר דברו שהוא יתן זבחים ועולות ויהי בזה נתן להם רשות שיקח משלו.

עוד יתכן נכון מכלם לומר שנתקנים מה שאמר משה גם אתה תתן בדינו במה שלקחו פסח מצרים, שפיון שונאמר משכו וקחו נראה שהיה אומר להם שיקנו במשיכה לבד משל המצריים פקונה מן ההפקר, דאל"כ היה מספיק שיאמר קחו לכם כמו שהיה הצווי שאמר לו הקב"ה ויקחו שיה לבית אבות שיה לבית.

ומה שפרש"י ו"ל במה שונאמר משכו שכתב מי שיש לו צאן ימשו משלו. זה באמת לא היה צריך הכתוב לאומרו, שונדאי מי שיש לו לא יקנה.

ונה היה הנס הגדול שהיו לוקחים משל מצריים ולא היו רשאים לומר דבר, פי כבר היה לו לומר מקננו ילד אתנו גם אתה תתן בדינו, שהחדיש הוא מה שהוא יתן משלו, אבל אחר שאמר גם אתה תתן בדינו מבואר הוא שגם שלהם יקחו.

אמנם במה שאמרנו יתישב, שקודם אמר שיתן בידם ר"ל שיהיה להם רשות לקחת משלהם לעשות זבחים דהיינו קרבן פסח, ואס"כ שגם מקניהם ילד עמם לעבוד במדבר. וכבר ידעת שהיד נאמרת על הרשות, וכמוה ניושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים שפירושו מרשות מצרים, וכמו כן אומרו תתן בדינו ר"ל שיתן ברשותנו לקחת: אמנם ענין השאלה הזאת לאמר שישאלו אשה משפנתה זר ורחוק מההקש השכלי שאמר לו מלא כל הארץ לו הפספ ולו הזהב והוא שופט כל הארץ ובמשפט יעמידה ובחר לו ישראל לסגולתו כדי לתת להם תורה והישרה נכונה, ואפילו בנתינתו להם הארץ לא רצה שיאמרו א"ה ליסטים אתם כמו שדרש רבי יצחק ושלכך התחיל התורה בבראשית משום פח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים, והיא הספימה מדת משפטיו ישרים שישאלו אשה משפנתה ושינצלו את מצרים, וזה יהיה חסרון להדיוט שבהדיוטות על אחת כמה לאומה נבחרת אשר בחר בם בורא עולם מכל האומות והבדילם מהם במדותיהם ובדרכיהם, שונדאי לא יתכן להנהיגם בתחלת הנהגתם בפעולה מגונה כזאת וכבר רצו לומר שענין השאלה הזאת היתה שלא על מנת להחזיר, שכן נמצא לשון שאלה בענין מתנה כמו שונאמר בגדעון ויהיה מספר נזמי הזהב אשר שאל, והיתה השאלה ההיא שלא על מנת להחזיר.

אבל לדעתי אין הגדון דומה, שענין שאלת גדעון לא היתה לעצמו רק לעשות אפוד לרבים, אבל לא יצדק לשון שאלה כשרוצה הדבר לעצמו. ועוד שהשאלה היתה אשה משפנתה ואשה רשות אחרים עליה ואיך תתן ממנה, ועוד בשגם ימצא לשון שאלה בשואל מתנה, ודאי לא יתכן שיאמר שפלוני השאיל לשמעון והוא בתורת מתנה.

ובענינו נאמר נתן את חן העם וישאילום ואין ראיה ממה שונאמר מים שאל חלב נתנה, פי המים מנהג העולם להשקות בלא מחיר, אבל אין מנהג העולם בדבר אחר, מה גם עתה פלי כסף וכלי זהב: אבל לדעתי הדבר הזה הוא כמו שאמרו רז"ל בהרבה מקומות הוא עשה שלא פהוגן לכן עושים גם כן בו שלא פהוגן, פי אמנם פלא על דבריהם ו"ל היאך יתכן לנו לעשות שלא פהוגן, אבל ודאי הענין הוא לומר שעושים לו שלא פהוגן כדי להורות שמה שעשה הוא גם כן היה שלא פהוגן.

וכמו כן אחרי שפרעה עשה שלא פהוגן להחזיק באנשים לעבדים שבאו תחת צל קורתו והוא שלח עגלות להביאם, ולא עוד אלא להשליך בניהם אל הים, לכן רצה המשפט

האלהי הישר שיעשה בהם שלא כהוגן כדי להתפרסם שגם הוא עשה שלא כהוגן ולא כדרך המלכים.

ועוד שלפי הדין פיון שפרעה כשהביאם מארץ פנעו אמר להם טוב כל ארץ מצרים לכם הוא מאז הפקיר ממונם להם ודינא דמלכותא דינא. גם יתכן להיות ענין זה מדה כנגד מדה שהמצריים שעבדום תחלה בפה רף ואח"כ בפרך, כמו כן הם נצלו את מצרים בפה רף דרף ואלה ועוד נראה לומר בזה דבר נכון מכלם שלהיות כל ענין ירידת אבותינו למצרים ויצאתם משם לטובתם שישגו ההצלחה הנצחית ושעל ידם יתפרסם אלהותו ית' ויכלתו והשגחתו בשפלים, הנה בא החיוב מצד חקמתו ית' להעשות המעשה הזה בענין ההשאלה הזאת, כי אחרי שנתפרסם יכלתו ית' במעשה הנסים בהריסת הטבע, עוד היה נמשך מן הענין הזה מחשבה בטלה לומר שיכלתו מתפשט להרוס הטבע.

אבל מין האדם שהוא בעל בחירה ורצון אין יכולת ביזו ח"ו להטותו אל רצונו, ובא העד לחושב המתשבה הזאת ממה שראינו שפרעה לא רצה לשלוח את ישראל ולא יכול הקב"ה להטותו שישלחם עד שהוכרח להביא עליו מכות ויסורין שע"י פן שלח אותם, והנה היתה המתשבה הזאת חסרון בחק יכלתו ית' והפתוב אמר לב מלך ביזו ה' לכל אשר יחפץ יטנו ואם היה עושה שפרעה ישלחם מרצונו אם פן היה נעלם יכלתו בהריסת הטבע, לכן הוציאם ע"י שהביא עליו מכות ויסורי בהריסת הטבע ונתן את חן העם בעיניהם עד אשר השאילום, להורות שביזו היכולת להטות לב האדם אל מה שהוא רצונו ית' עם היות הדבר שהוא רע לאדם שהוא, כמו שעשה למצרים שאחר שבאו עליהם כמה מכות ויסורים וכל מחייתם הלכה לבד ולא רבה ומקניהם לדבר וכל זה מחמת ישראל, אף גם זאת הטוה לבכם להשאילם וינצלו את מצרים, פי על ידי כך נתפרסם היכולת בכל מיני האפשרות, הן לבטל הטבע והן לבטל הבחירה במין האנושי, כמו שנאמר לב מלך ביזו ה' לכל אשר יחפץ יטנו.

וכמו שראינו בענין אחשוורוש שנדאי מי שלא יאמין שיש יכולת ביזו ה' לבטל בחירת האדם ולהטותו לעשיית רצונו לא יאמין בענין אחשוורוש שהיה נס מאתו ית' אבל יחשבו מקרה.

וכן יראה נכון לנתינת טעם אל מה שאנו עם ה' ונחלתו נצטוינו בשלשה אלה ימי הצלה שהוקבעו דהיינו בהצלת מצרים ימי הפסח, ובהצלתנו בימי אסתר ימי הפורים, ובהצלתנו על ידי חשמונאי ובניו ימי חנוכה, פי אמנם כמה הצלות הצילנו הקב"ה ולא הוקבעו הימים ההם.

אבל בהיות שאין ההצלה אשר ירצה להציל איש את הנאהב לו מיד מפהו, רק בג' אופנים, או שהאובה ילחם עם הרודף ומיתהו, או שיתן פח לנאהב להמיתו, או שהרודף בעצמו ימית עצמו, והנה אלו הג' מינים מן ההצלה הם הם הימים אשר הוקבעו לזכרון לפי שהם סוגים עליונים לכל מיני ההצלות.

ועל הג' הצלות הללו צפה דוד המע"ה ואמר לולי ה' שהיה לנו בקום עלינו אדם אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו אזי המים שטפנונו נחלה עבר על נפשנו אזי עבר על נפשנו המים הזידונים ברוח ה' שלא נתנונו טרף לשניהם נפשנו כצפור נמלטה מפח יוקשים

הפח נשבר ונאנחנו נמלטנו עזרנו בשם ה' עושה שמים וארץ, והנה במזמור הזה, דרשו ז"ל אדם ולא מלה זה המן.

ונה ידוע שמלת אזי [מורה] על זמן ואם היתה נבואת דוד על הוראות זמן אחד, כבר היה מספיק שיאמר אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו המים שטפנו נחלה עבר על נפשנו עבר על נפשנו המים הזדונים אמנם אומרו אזי בכל ענין וענין נתבאר היות הפנונה על זמנים מתחלפים, ובהיות ענין המזמור מסודר על המן כמו שדרשו ז"ל התחיל בו ואמר שלולי ה' שקה לנו, גם אחרי שהרגו ישראל על אלף במלכות אחשורוש הנה אותם שנשארו בחיים היו בולעים אותנו מפני שהרגנו קרוביהם בחרון אפם, ונה אומרו אזי חיים בלעונו בחרות אפם בנו.

ועל הצלת ים סוף שנאמר שניער פרעה וחילו אמר שלולי ה' שקה לנו אזי המים שטפנו, כמו שדרשו ז"ל שרו של ים הנה אומר אלו עובדי ע"א ואלו עובדי ע"א. ועל ההצלה הג' שמלכות יון שקה בימי חשמונאי היו רוצים להעבירנו על דת.

אמר אזי עבר על נפשנו המים הזדונים כפי מנהגם, ואמר אח"כ ברוך ה' שלא נתנו טרף לשניהם, שכבר הם היו בולעים אותנו שלענין בליעה אין צורך לשניהם. וברוך ה' שאפילו עם שניהם לא יכלו לנו.

ואמר אח"כ על כל הג' הצלות הללו שהצד השונה שבהם הוא שהאיוב נהרג ונאנחנו נמלטנו, ע"י הקב"ה, או אם על ידינו, או אם ע"י עצמם. והנה בים סוף נאמר ה' ילחם לכם ואתם תחרישון והוא המין האחד, מן ההצלות.

ובחשמונאים מסר גבורים ביד חלשים והוא המין השני. ובפורים הטה לב אחשורוש שישליט ישראל על עמו בעצמו והוא המין הג' שאמרנו שהוא ימית עצמו: ובמה שנאמר ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים, כתב הרמב"ן שלא היו מצרים שונאים אותם וכו' עד ולא יתכן לפרש פי ויתן ה' את חן העם בעיני מצרים הוא חן השאלה כי עתה בזמן ההבטחה לא יאמר ויתן ה' אבל הנה אומר ואני אתן, עכ"ל.

ולפירושו זה יפלא מה שהסמיה אומרו ויתן ה' את חן העם אל מה שנאמר וישאלו, ועוד מה תועלת הנה לישראל מאהבתם או משונאתם. אבל נראה לומר שכאן היתה השאלה ששאלו, ושם שנאמר וה' נתן היתה השאלה כמו שנאמר וישאלו, באופן שהוצרכו לחן שלא יהיו שונאים אותם כדי שהם ישאלו, שאין אדם יכול לשאל משונאו ולא מלאנו לבו ויתבייש ואח"כ בעת הנתינה הוצרך נתינת חן שנית כדי שיחנו וישאלו.

ושתי נתיבות החן היו לענין השאלה, ועל פן הסמיה פאן הדברים אל אומרו וישאלו איש מאת רעהו ושם הסמיה אל אומרו וישאלו: פרשת בא פרק יד במה שנאמר למען רבות מופתי פירש"י ז"ל מפות בכורות וקריעת ים סוף ולנער את מצרים עכ"ל.

והרמב"ן ז"ל כתב עליו ולא יתכן זה בעבור שאמר ולא שלח את בני ישראל מארצו עכ"ל. ולדעת פירש"י ז"ל הוא על נכון, כי כבר פירשנו בפ"ו ממאמרנו זה שהקב"ה אמר למשה כי לא יתן אתכם מלה מצרים להלך ולא ביד חזקה, שהפנונה לומר שמעולם לא יתבצה שילכו מפל וכל אפילו ביד חזקה אבל ישלחם לעבוד ה' ע"מ שישובו וגם זה לא יתבצה אלא ביד חזקה, אם פן זהו שאמר פה הכתוב ולא ישמע אליכם פרעה שילכו

מפל וכל, למען רבות מופתי רצה לומר מפת בכורות וקריעת ים סוף ולנער אותם כמו שפירש"י ו"ל.

ובא האות על זה מה שנאמר ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים, פי עד היום ההוא שניער אותם לא יצאו מתחת ידם ורשותם. ומה שטען הרמב"ן ו"ל ממה שנאמר ולא שלח, אין זו טענה כי אדרבה היטיב לומר הכתוב שפרעה לא שלחם אפילו במפת בכורות, ר"ל לא שלחם מפל וכל רק על מנת שישוּבו, ובא האות שלא נאמר עד כאן רק ושלח את בני ישראל, אבל כאן הוסיף לומר מארצו שפירושו נדאי שלוח מן הארץ מפל וכל.

וכבר יפלא היאך הסכים דעת עליון לשלוח דברים ע"י עבדו נאמן ביתו לומר שישלחם לעבדו ה' שהמוכן שישוּבו, ואח"כ שילכו מפל וכל. אבל נתיישב הענין הזה עם התעוררת שנתעורר במה שנאמר ונאנחנו לא נדע מה נעבד, פי למה יאמר נביא ה' דברים כאלו וכי הוא לא היה יודע מה שיעבדו ומי הכריחו לומר דברים הללו, ועוד הלא נאמר כי ממנו נקח לעבד.

אבל נראה שמשנה אדוננו כאשר אמר לפרעה נלכה נא דרך שלשת ימים, שהמוכן הוא שפוננתם לשוב כדי שלא יאמר פרעה משה בדאי הוא אמר לשוב ואח"כ הוא בורח ואין דעתו לשוב, לכה הקדים לומר לו שפוננתו לא נדע מה נעבד, כאלו אמר אנחנו נכנסים לעבדותו וכל אשריאמר אלינו נעשה, באופן שאם יאמר אלינו שלא נשוב אנחנו מחוייבים לעבדותו ולעשות רצונו, ולכה אמר משה בקריעת ים סוף לא תספו לראותם, כלומר מעתה היא מצות ה' שלא נשוב, שפבר נתקיים מה שהקדמתי לומר לו שהעבדה תהיה כפי רצון ה' יתברך, ולכה הוקבעה מצנה בתורה מאתו ית' שלא לשוב במצרים כדי להפטר ממה שאמר משה דרך שלשת ימים נלך, שאחרי שהודיעו שהם נכנסים לעבדות השי"ת ואם הוא יצוה שלא ישובו הנה נדאי לא ישובו לכן צוה אותם, ומחוייבים הדברים היותם פן שהיאך יטענו משה שצריך אל כל הבקר והצאן לזבוח, וכי בעבדה אחת יזבחו כלם.

ובשגם נרצה לומר פן וכמו שפירשנו בפרק הקודם במה שנאמר ונאנחנו לא נדע מה נעבד, עכ"ז יש לומר שזה היה טענה להוליך כל הבקר והצאן, ושארם לא נדע מה נעבד היה הפוננה לומר אין אנו יודעים מה נעבד ואפשר תהיה עבדה תמידית עולמית.

ולכן למה נניח המקנה שלנו פה, באופן שפבר ביאר לו שאם ה' ירצה שלא ישובו שנדאי לא ישובו. ולכה קצף פרעה ואמר לא תוסף ראות פני, פינן שאמר לו שהוא ספק אם ישובו או לא.

ועכ"ז אחר מפת בכורות ששלחם חזר להזכיר התנאי שישוּבו כמו שנאמר ולכו עבדו את ה' כדברכם, וזהו שנאמר ויגד למלך מצרים כי ברח העם, ר"ל שהוא שלחם לעבד את ה' על הספק, אם השי"ת יגזור שלא ישובו שהוא היה נדאי חושב שהם דברי משה שישוּבו, והגיד לו כי ברח העם ושצוון ה' היה שישוּבו.

והעד שפבר שבו וחנו לפני פי החירות ולכה דרך. וזאת היתה התחבולה האלהית כאשר תבאר לפנים וטעמה בצדה: פרק טו מה שנאמר בעשור לחדש הזה ויקחו להם איש

וגו', ש'עם ה'יות ש'אמרו ש'אין ט'עם ב'מצות וכמו ש'השיגו ה'אחרונים על ה'רמב"ם ז"ל, עכ"ז.

נראה ודאי ש'מה ש'אמרו פ'ן הוא לו'מר ש'אין ל'בקש ט'עם ל'מצות א'בל כ'אשר י'היה ט'עם מ'בואר אין ז'ה ח'סרון א'ל ה'מצוה פ'לל. ו'על ז'ה פ'תב ה'רמב"ן ז"ל ק'צת ט'עמים ב'קצת מ'צות ו'לא ב'כלם, ו'כן נ'ראה ל'תת ט'עם מ'תק'בל ל'מצוה רא'שונה ש'צונו ה'שי"ת ל'קחת ה'שה ל'פסח ג' י'מים ק'ודם ש'ח'טתו ו'כ'ב'ר ר' מ'תיא פ'ן ח'רש ג'ם פ'ן נ'תן ט'עם כ'מו ש'פ'תב ר'ש"י ז"ל.

א'בל א'ינו ט'עם מ'ספ'יק ל'מה ד' י'מים ו'לא ג' או ה', ו'א'מנ'ם ל'בא א'ל ט'עם ז'ה נ'קדים ב'מה ש'אמרו ז"ל ש'נקרא ש'בת ה'גדול ש'בת ש'לפנ'י ה'פסח ל'פי ש'בו נ'ע'שה נ'ס ג'דול, ש'פסח מ'צרים ה'יה י'ום ה' ו'עשור ה'יה ב'שבת ו'היו רו'אים ה'מצר'יים ש'לוק'חים א'לה'יהו ו'קו'שרין ב'כרעי מ'טתו ו'ש'י'נהו ק'הות ש'אינ'ם ר'שאים לו'מר ל'הם ד'בר, ו'ב'ד'בר'יהם א'לו ז"ל י'קשה ש'לא מ'צינו ש'הוק'בע ז'כר ל'נס ב'יום ש'היה ה'נס ב'אותו ה'זמן כ'ל כ'ף י'מים ב'שבוע, ש'אין א'נו מ'קפידים ר'ק על כ'מה י'מים ב'חדש ש'יציאת מ'צרים ה'יה ב"ד ו'מג'ילה נ'קראת ב"ד ו'תנו'פה בכ"ה ו'אין א'נו רו'אים ב'אי'נה י'ום מ'ן ה'שבוע ה'יה ה'נס ב'ראשון או ב'שני או ב'שלישי, וא"כ ה'יה ל'נו ל'קרא י'ום ע'שירי ב'ניסן י'ום ג'דול כ'י'ן ש'בו נ'ע'שה נ'ס ג'דול.

א'מנ'ם נ'ראה ש'ב'נת'ינת הט'עם א'ל מה ש'צוה ה'ש"י ל'קחת ה'שה מ'עשור ל'חדש י'ובן ו'ית'שב ג'ם ז'ה, ו'הוא ש'ל'היות י'רידת י'שראל ל'מצרים ו'יציאת'ם מ'שם ה'פל א'ל ת'כלית ש'ית'פרסם א'להותו י'ת' ב'עולם ש'הוא ב'ראו ו'חדשו י'ש מא'ין, ש'מי ש'לא ח'דש ה'ט'בע י'ש מא'ין לא י'וכל ל'הרסו מ'מה ש'ה'וט'בע בו.

וכ'אשר נ'ת'פרסם ב'אות'ם ה'נסים ש'ע'שה ה'קב"ה ב'מצרים ב'טול ה'ט'בע ו'הריסתו, נ'ת'פרסם ש'הוא ב'רא ה'עולם י'ש מא'ין. וע"כ ר'צה ה'ש"י ש'יק'חו א'ת ה'שה ב'עשור ל'חדש, מ'פנ'י ש'היה ש'בת ש'הוא א'ות כ'י ש'שת י'מים ב'רא ה' א'ת ה'שמים ו'א'ת ה'ארץ.

וכ'אשר נ'ת'פרסם ל'מצר'יים ז'ה כ'מו ש'נא'מר ו'נד'עו מ'צרים כ'י א'ני ה', ע'ד ש'היו רו'אים קו'שרים א'לה'יהו ל'שחטו ו'היו ש'ותק'ין ו'היו ש'י'ניהם ק'הות, נ'ת'פרסם פ'חיתות א'לה'יהם ש'כ'ב'ר ראו ב'מו'פת ש'יש א'לוה ש'כ'רא ה'פל י'ש מא'ין ו'לא ה'יו מ'חש'בין א'לה'יהם ל'כלום, ו'קודם א'ותה ה'שבת ה'יו כ'ל ה'שבתות פ'חותים ב'מע'לה ב'עיני ה'א'ומות ש'לא ה'יו מ'א'מינים בו ר'ק ב'קדמות.

א'בל א'ותו ה'שבת נ'היה ב'א'מת ג'דול מ'אד כ'י כ'ב'ר ראו שה' ב'רא ה'פל י'ש מא'ין ו'הוא א'שר לו ה'כח ל'הר'ס ה'ט'בע, ו'כ'י'ן ש'מ'צות ה' ה'יתה ל'קחת ה'שה ב'עשור ל'פי ש'היה ש'בת ל'הג'דיל א'ת ה'שבת ל'עיני ה'מצר'יים, על פ'ן א'נו קו'ראים ה'שבת ש'לפנ'י ה'פסח ש'בת ה'ג'דול, י'היה ע'שירי ב'ניסן או י"ב, ו'ב'ד'ר'כנו ז'ה י'ת'י'ש'בו ה'ד'בר'ים על נ'כון.

ו'מן ה'ט'עם ה'זה ב'עצ'מו ר'צה ה' י'ת' ש'ית'חילו ל'מנ'ות ה'ח'ד'שים מ'ניסן ו'הוא ר"ה ל'מ'לכ'ים ל'כו'לי ע'למא א'פילו ל'מ"ד ש'בת'שרי נ'ב'רא ה'עולם ו'א'פילו ש'אז ה'יה ה'שבת ה'ראשון א'שר בו ש'בת ו'י'נ'פ'ש א'פי' ה'כי כ'י'ן ש'לא נ'ת'פרסם ב'עולם ר'ק ע'ד ש'בת ל'פנ'י ה'פסח ש'הוא ב'ניסן ש'אז נ'ת'פרסם מ'לכותו י'ת'בר'ך ק'ב'עוהו ר"ה ל'מ'לכ'ים, ד'מ'לכותא ד'אר'עא כ'ע'ין מ'לכותא ד'רקיעא ו'הוא ה'מ'מ'לי'ך מ'לכ'ים מ'לך מ'לכ'ים, ו'על ז'ה ה'ס'מ'י'ך מ'צ'נתו על ה'ח'ד'ש

שְׁיִהְיֶה רֹאשׁ לַחֲדָשִׁים וְסֻמוּף לְזֶה שְׁצִינָה עַל לְקִיחַת הַשָּׂה לְהִיּוֹתָם שְׁתִּיחָם מִטַּעַם אֶחָד שְׁפָאוּ גַתְפָּרְסָם יְכַלְתוּ וּמְלֻכוֹתוֹ יִתְבָּרַךְ לְנִצְחָה: פָּרַק טוּ בְּעֵנְיָן שְׁנֹאֲמַר וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים כְּתַב רַש"י ו"ל אִם שָׁל עֵץ גִּרְקָבֶת וְשָׁל מִתְּכַת נְמֻסָּת.

וְהַרְמַב"ן כְּתַב שְׁיִרְמֹז לְשָׁרֵי מַעְלָה. וּלְפִירַש"י קָשָׁה כִּי מָה הִנֵּה הַתּוֹעֵלֶת בְּרִקְבוֹן הָעֵץ וּבַהֲמָסָת הַמִּתְכַּת הַלְּזֶה יִקְרָא שְׁפָטִים.

וּלְהַרְמַב"ן קָשָׁה לָמָּה יִלְקוּ צָבָא הַמְרוּם, וְאִם בְּעַד עוֹבְדֵי הַשְּׁמֵשׁ יִלְקָה הַשְּׁמֵשׁ אִם כֵּן עוֹבְדֵי הַגְּלִגְלִים הִנֵּה רְאוּי שְׁיִלְקוּ הַגְּלִגְלִים. אָבָל לְדַעְתִּי הִנֵּה טָלָה לְבַד הָאֱלוֹהִים שְׁלֵהֶם וְכָל מִי שֶׁהִנֵּה נוֹלַד בְּתַחֲלַת כְּנִיסַת הַשְּׁמֵשׁ בְּטָלָה הָיוּ תּוֹפְסִים אוֹתוֹ לְאֱלוֹהִים אוּ לְקַדוֹשׁ כְּמוֹ שְׁיֵשׁ לְאֻמוֹת עַד הַיּוֹם אֲנָשִׁים שְׁתּוֹפְסִים אוֹתָם בְּמַעְלָה יִתִּירָה וְקוֹרְאִים אוֹתָם קַדוֹשִׁים, וְכָל מִי שֶׁנוֹלַד בְּיוֹם חַג שְׁלֵהֶם קוֹרְאִי אוֹתוֹ בְּשֵׁם חַג הַהוּא.

וְכֵן הִנֵּה מְנַהֵגִם שְׁאוֹתָם שֶׁהָיוּ נוֹלָדִים בְּמִזְל טָלָה הָיוּ קוֹרְאִים אוֹתָם כְּמוֹ שְׁקוֹרְאִים בְּלִשׁוֹנָם מִזְל טָלָה, וּבְאוֹתָם עָשָׂה שְׁפָטִים כְּמוֹ בְּכּוֹרוֹת וְזֶהוּ שְׁנֹאֲמַר וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִפָּה ה' בָּהֶם כָּל בְּכוֹר וּבְאֱלֹהֵיהֶם עָשָׂה ה' שְׁפָטִים, שְׁגַם אוֹתָם הָיוּ מְקַבְּרִים.

דַּל"כ מַה עֵנְיָן סִפּוֹר מִשְׁפֵּט בְּאֱלֹהֵיהֶם אֲצַל הַקְּבוּרָה כִּי אֵין שֵׁם הַסִּפּוֹר לְבַד צְאוֹתָם לְעֵינֵי כָּל מִצְרַיִם שֶׁהָיוּ מְקַבְּרִים וְהָיוּ רוֹאִים יִשְׂרָאֵל יוֹצְאִים וּמַה עֵנְיָן סִפּוֹרוֹ שֵׁם הַרְקָבֶת הָעֵץ וְהַמָּסָת הַמִּתְכַּת אוּ הַמִּשְׁפָּטִים שֶׁעָשָׂה בְּמְרוּם.

וּמַה שְׁלֵא אָמַר לְשׁוֹן הַכָּאָה גַם בְּאֱלֹהֵיהֶם, לְפִי שֶׁהַבְּכוֹרוֹת הָיוּ מֵתִים פְּתוּאִים אָבָל אֱלֹהֵיהֶם עַל יְדֵי יְסוּרִים רַעִים. לְכֵן אָמַר לְשׁוֹן שְׁפָטִים וְלֹא הִנְזַכַּר בְּפִתּוּב שֶׁהִיָּתָה יִרְאָתָם זוֹלָתִי הַטָּלָה, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר כִּי תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם כָּל רְעוּעָה צָאן, וְכֵן תוֹעֵבֶת מִצְרַיִם גִּזְבַּח לַה' אֱלֹהֵינוּ.

עוֹד חִזּוּק לְדַבְּרֵינוּ אֵלֶּה מַה שֶׁנֶּאֱמַר בְּיִרְמְיָהּ וְשִׁבְרָה אֶת מִצְבּוֹת בַּיִת שְׁמֵשׁ אֲשֶׁר בְּאַרְץ מִצְרַיִם וְאֶת בְּתֵי אֱלֹהֵי מִצְרַיִם יִשְׂרׁוּף בְּאֵשׁ, וְהִנֵּה מַה שְׁנֹאֲמַר בַּיִת שְׁמֵשׁ כְּכָר פִּירַש"י ו"ל שְׁלֵא הִנֵּה הַשְּׁמֵשׁ עֲבוֹדַת מִצְרַיִם רַק שְׁבוּיֵי סִנְחָרִיב עָשׂוּ הַמְזַבְּחוֹת הָהֵם, אָבָל בְּאֱלֹהֵי מִצְרַיִם אָמַר וְיִשְׂרׁוּף בְּתֵיהֶם וְיִוֹלִיכֶם בְּשִׁבִי וְלֹא יִפּוֹל לְשׁוֹן שְׁבִי בְּפִסְלֵי עֵץ וּמִתְכַּת אוּ בְּצִלְמֵי צָבָא מְרוּם רַק בְּאֲנָשִׁים: וּבְמַה שְׁנֹאֲמַר וַיֹּאמֶר מִשָּׁה כֹּה אָמַר ה' כַּחֲצוֹת הַלַּיְלָה וְגו', יִפְּלֹא שֶׁהַדְּבָרִים הַלְלוּ שֶׁדָּבַר מִשָּׁה אֵל פְּרַעֲזָה דָּבַר אוֹתָם, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר וַיִּרְדּוּ כָּל עַבְדֵיָהּ, וְאוֹמְרוּ לְמַעַן תִּדְעוּן ל' רַבִּים נִרְאָה שְׁלֵא הִנֵּה מְדַבֵּר עִם פְּרַעֲזָה, וְאֵין מַחֲקֵי הַמּוֹסֵר שֶׁיִּדְבַּר אֶדָם עִם הַמֶּלֶךְ וַיִּכְלֹל עַבְדָּיו עִמּוֹ, וְלַעוֹלָם לֹא נֶאֱמַר רַק לְמַעַן תִּדְעוּ בְּלִשׁוֹן יְחִיד, וּכְשֹׁאֲמַר טָרַם תִּירְאוּן מִפְּנֵי ה' אֱלֹהִים בְּיָאֵר הַדְּבָרִים וְאָמַר אֲתָה וְעַבְדֵיָהּ, אָבָל סִתָּם שֶׁיִּכְלֹל הַעַבְדִּים עִם הַמֶּלֶךְ אֵין זֶה מַחֲקֵי הַמּוֹסֵר, וְעוֹד שְׁאֲמַר מִבְּכוֹר פְּרַעֲזָה וְכֵן הָיוּשֵׁב עַל כֶּסֶף וְנִרְאָה שְׁלֵא הִנֵּה הַדְּבוּר עִמּוֹ, שֶׁהַל"ל מִבְּכוֹרָה הָיוּשֵׁב עַל כֶּסֶף.

אָבָל יִתְכַּן שְׁמִשָּׁה כְּאֲשֶׁר אָמַר לֹא אֲנִסִּיף עוֹד רְאוֹת פְּנֵיהָ תִּכְרַף הַפָּה פְּנֵיו כְּלִפֵּי הַעַבְדִּים עִם הִיּוֹתוֹ לְפָנֵי פְּרַעֲזָה, וְלִכְרַף דָּבַר פְּעָמִים לְנוֹכַח וּפְעָמִים לְנִסְתָּר: וּמַה שְׁטָעֵנוּ ג"כ הַמְּפָרְשִׁים עַל אוֹמְרוֹ וְאֲתָם לֹא תִצְאוּ אִישׁ מִפֶּתַח בֵּיתוֹ, וְרַש"י פִּירַשׁ שְׁלִילָה הוּא רְשׁוֹת לְמַחְבָּלִים.

וְהַרְמַב"ן טָעַן עָלָיו וּפִירַשׁ שְׁצִנָּה כֵּן כְּדֵי שְׁלֵא יִפְגַּע בּוֹ אֶדָם וְלֹא יִסְתַּכַּל וְכו'. וְגַם זֶה זָר כִּי לֹא יִתְכַּן שְׁאֵם כֵּן הַמִּצְרַיִים שְׁיִצְאוּ הָיוּ מְסִתְּכָלִים ח"ו.

אבל לדעתי יהיה הענין בטחון, שזה ידוע שפאשר ישמעו העם צעקה בעיר יצאו מפתח ביתם לדעת מה זה מפני יראתם פן תדבקם הרעה, לכן הבטיחם שלא יפחדו מחמת צעקת המצריים ושללא יצאו מפתח ביתם, והיתה גם כן מצוה שבהיות גלוי לפניו שהמצריים ימהרו לשלחם לכן ציוה להם שלא יצאו בדבר המצריים בלילה עד הבקר, שלא יראה כעבדים הבורחים, כמו שנאמר ממחרת הפסח, ושמה שנא' פ' ראה הוציא ה' אלהיך ממצרים לילה כבר פירשו ששב אל הרשות הניתן מאת פרעה שהיה בלילה זהו לפי דרכו של רש"י.

אמנם על פי דרכנו יתכן מאד שהיה צווי גמור כדי שהמשחית לא ינגוף אותם כיון שניתן רשות למשחית ולא היה נמנע רק מן הבתים שהיתה שם השכינה שורה: פרק יז מה שהוא הספק המפורסם לכל שבו נתחבטו ראשונים ואחרונים לענין נתינת האות על המשקוף והמזוזות, וענין הפסיחה על הבתים עם היות מוסכם שהיתה מפת בכורות על יד הקב"ה בעצמו כמו שדרשו ז"ל ועברתי בארץ מצרים אני ולא מלאך והפתי כל בכור אני ולא שרף, מלבד זה יפלא מאד אומרו ולא יתן המשחית.

והר"ן כתב בדרשותיו שעם היות שהשי"ת היה המפה לא ימנע שיעברו עמו משחיתים. ומהרי"א בפירושו על ההגדה טען הרבה על פירושו של הר"ן ז"ל ע"ש והוא כתב בשם ר"י אבודרקה שהמשחית הנזכר הוא כינוי להשי"ת או יהיה שם נאמר על ההשחית.

והוא מהרי"א פירש לעצמו שאומרו לא יתן המשחית הפנונה על המצריים שאין לאל ידם לבא אל בתי היהודים להנצקם מהם ואין צורך לסלק אלו הפירושים ולהרחיקם, כי כלם אינם מספיקים לישוב דעת המשפיל: אבל לדעתי יתיישבו כל הספקות הנזכרים באופן נכון כפשוטו של כתובים, כי המשחית היה משחית ממש והיה נוגף ומכניס עפוש האויר בכל מי שהיה מוצא פי כבר ניתן רשות למשחית, ורוב מצרים היו נגפים במגפה אבל לא מתו מהם רק הבכורות כי הקב"ה היה הוא בעצמו ההורג אותם, ולכך הוצרך אות דם על המשקוף ועל שתי המזוזות כפשוטו, שהיה אות וסימן למלאך המשחית כדי שלא יהיו נגפים כלל, לא להצילם מן המוות, כי הקב"ה בעצמו ההורג המפיר ומבחין בין טפה לטפה.

ולכך אמרו המצריים פלנו מתים לפי שהיו כלם נגפים במגפה מן המשחית: ובמה שנאמר ונתה צעקה גדולה במצרים כי אין בית אשר אין שם מת. פרש"י אם אין שם בכור גדול הבית מת.

הרמב"ן כתב שלפי הפשט בכורי מצרים שמתו היו פטר רחם שכן תחתיהם לא הוקדשו רק פטר רחם עכ"ל ויתכן לפי דרכנו שלהיותם כלם נגפים וחסבו שכלם מתים היו צועקים שאין בית אשר אין שם מת, וזה היה נוסח הצעקה לא שהדבר היה כן, אבל לא מתרק כל בכור, וכבר נאמר ומצרים מקברים כל בכור.

ובזה יאות מה שנאמר וראיתי את הדם ופסחתי עליכם ולא יהיה בכם נגף למשחית. כי ביאר מאד הדברים היותם פאשר אמרנו, כי הפסיחה פירושה שבמקום המצוה היתה שכינה שרויה, באופן שהיה המשחית פוסח עליהם שעל בית המצרי לא היתה שם נראה שכינה שורה, ובעבור זה היה רשות למלאך המשחית ליכנס שם, אבל בבית הישראל

ששכינה היתה נראת שרויה שם מפני מצות הקרבן לא היתה רשות למלאך המשחית ליפגס במקום שכינה, ולכך נאמר ולא יהיה בכם נגף ולא אמר ולא תמותו וכן נאמר בהדיא ולא יתן המשחית לבא אל בתיכם, ובס"ד אאריף יותר בפירוש ההגדה ויתבארו הדברים בארובה בפתובים האלה: ובמה שנאמר ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה.

כבר במראה בין הבתרים שנאמר ועבדום וענו אותם ארבע מאות שנה פתב רש"י ז"ל שמשנולד יצחק היו ת' שנה של יצחק שנולד יעקב וק"ל שהיה יעקב פשיירד למצרים הרי ק"ץ ורד"ו שהיא קבלה מאבותינו הרי ת', וכאן פתב ושלשים שנה היו משנולד גזרת בין הבתרים עד שנולד יצחק.

והרמב"ן ז"ל הביא פירושו של רש"י וכתב שהוא דעת רבותנו, אבל הקשה שהרי אברהם היה בן ע"ה שנה בצאתו מחרן ואחר זה היה מראה בין הבתרים. ותיירץ הרמב"ן ז"ל שישנו בסדר עולם שאברהם היה בשעה שנדבר עמו בין הבתרים בן שבעים שנה שנאמר ויהי מקץ שלשים שנה וארבע מאות שנה, וחזר לחרן ועשה שם ה' שנים שנה ואברהם בן חמש ושבעים שנה.

ובאמת קשה שכל מסעותיו של אברהם הנופרו חוץ מזה והרמב"ן ז"ל לא נתקרה דעתו בדרך זה של סדר עולם. וכתב שלפי הפשט יתכן כי ה' אמר לאברהם ידוע תדע כי טרם תתיי לה את הארץ הזאת גם יהיה זרעה בארץ לא להם ימים רבים ארבע מאות שנה, ולא חשש להודיע השלשים כי אמר לו עוד ודור רביעי ישובו הנה להודיע שלא ישובו מיז לסוף עד הדור הרביעי שיהיה שלם עון האמורי, ירמזו לשלשים שנה הללו, כי עמדם במדבר מ' שנה לא היה אלא מפני עון האמורי שלא שלם.

ויהיה שיעור הפתוב ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה שישבו שם למלאת להם בן בארץ לא להם וכו' ועוד חזר בו הרמ"ב ז"ל מפירושו זה ופירש באופן אחר וגם הביא פירש הרא"ב, ולא נאריף להביא כל פירושיהם והדוחקים אשר בכלם דרף הפשט שפכר נתעורר הרמ"ב ז"ל בקצתם.

אבל גם לפירושו רבו הדוחקים. תחלה אומרו שמה שהלכו במדבר מ' שנה היתה בשביל שלא נשלם עון האמורי, ואין פשט הפתוב כן, אבל אדרכה נאמר בהדיא היותו בעון המרגלים שנאמר יום לשנה יום לשנה תשא את עונותיכם ארבעים שנה.

ועוד לומר שהגזרה היתה ל' שנה יותר ושלא חשש הקב"ה לומר אותם הל' שנה לאברהם, גם זה לא יתכן שהש"י לא יאמר לנביא רק השיעור המכונן, ובמפת בכורות ארז"ל משה אמר פתצות והקב"ה שידע השעות אמר בפתצות שדקדק אפילו ברגע אחד.

ובפירושו השני שאמר שהוא מחנור מן הכל והשלשים שנה הם תוספת עליהם בעבור הדור שהוא עכ"ל, גם זה יהיה נגד מה שקבעו ז"ל בספור יציאת מצרים שהקב"ה ממהר את הקץ. ומהרי"א כתב פ' לך לך שמה שכתוב בסדר בא אל פרעה שלשים שנה וארבע מאות שנה, היו פפי האמת על הדיוק תכ"ה והפתוב לא חשש כי אם לחשבון הגדול וכל זה נדחקו מבילתי יכולת לתקן ענין החמשה שנים הנוספים: אבל יתכן לדעתי ליטב כל הדברים על נכון בצמצום רב הן הסימן של רד"ו שהוא מסורת קבלה מאבותנו, והן מה

שנא' בְּמִרְאָה בֵּין הַבְּתָרִים וְעַבְדוּם וְעָנוּ אוֹתָם ת' שְׁנָה, וְהָן מָה שֶׁנֶּאֱמַר פֶּה וּמוֹשֵׁב בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר יֵשְׁבוּ בְּמִצְרַיִם שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּת' שְׁנָה וְיִהְיֶה מִקֶּץ שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּת' שְׁנָה וְיִהְיֶה בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם וְנִקְדָּיִם קִוְדָם בּוֹאֲנוּ אֶל הַבְּיָאוֹר הַתְּעוֹרְרוֹת עַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה', מָה עֲנִינוּ הַפֶּל הַזֶּה וּמָה יִרְבֶּה.

וְעוֹד שֶׁהִיא מִסְפִּיק אוֹמְרוּ יֵצְאוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שֶׁהֲזָכַר כְּמָה פְּעָמִים בַּתּוֹרָה וּבַפְּרָשָׁה זֹאת בְּעֵצְמָה נֶאֱמַר וְיִהְיֶה בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה הוֹצִיא ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אָמַר צְבָאוֹת וְלֹא אָמַר כָּל כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כָּאֵן.

וְקוֹדָם זֶה ג"כ נֶאֱמַר וַיִּסְעוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אָמַר וַיִּסְעוּ כָּל צְבָאוֹת ה' מִרְעַמְסֵס. וְאַחַר שֶׁנֶּתְעוֹרְרָנוּ לְדַקְדֵק עֲנִינוּ זֶה נִבְא אֶל בְּיָאוֹר הַחֲשָׁבוֹן וְנֶאֱמַר, שֶׁהִנֵּה אֲבָרְהָם הָיָה בֶן ע"ה שְׁנָה בְּצֵאתוֹ מִחֶרֶן, וּבָזֶה יִהְיֶה הַחֲשָׁבוֹן שֶׁנֶּאֱמַר בְּמִרְאָה הַהוּא יֵשֶׁר וְנֶאֱמַן כְּמוֹ שֶׁפָּתַח רַש"י.

שְׁמֵנִינָם מְלִידַת יִצְחָק ס' עַד שֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב וּק"ל שֶׁהִיא יַעֲקֹב כְּשִׁירָד וּרְד"ו הַמְקוֹנָל מֵאַבוֹתֵינוּ הָרִי ת', אֲבָל אָמְרוּ כָּאֵן שְׁלֹשִׁים שָׁנָה וּת' שְׁנָה הָיָה מִפְּנֵי שֶׁבָּאוֹתָהּ שְׁנָה שִׁיֵּצֵא אֲבָרְהָם מִחֶרֶן שֶׁהִיא בֶן ע"ה יָרַד לְמִצְרַיִם מִפְּנֵי הָרָעַב, וּמֵאַז מוֹנֵה הַפְּתוּב, הָרִי לָךְ כ"ה עַד לֵידַת יִצְחָק וּס' עַד לֵידַת יַעֲקֹב וּק"ל כְּאֲשֶׁר יָרַד לְמִצְרַיִם וְה' שָׁנִים שֶׁכָּלְכַל יוֹסֵף אֶת אָחִיו, שֶׁנֶּאֱמַר עוֹד ה' שָׁנִים אֲשֶׁר אֵין חֲרִישׁ וְקִצִּיר, שֶׁאוֹתָם אֵינָם נִמְנִים בְּכָלֵל הַרְד"ו שְׁנָה, שֶׁהַפְּתוּב אוֹמֵר רְד"ו וְשִׁבְרוּ לָנוּ אֶת־כָּל א"כ אֵין הַמְנִינֵן רַק מֵאַז שֶׁהִתְחִילוּ לֶאֱכֹל מִשְׁלֵהֶם, כִּי אוֹתָם הֵם שָׁנִים הָיוּ אוֹכְלִים עַל שֶׁלְּחָנוּ שֶׁל מֶלֶךְ.

וּלְכֹךְ כְּשֶׁרָצָה לְהוֹדִיעַ לְאַבְרָהָם יָמֵי הַצֶּעַר שֶׁנֶּגְזַר עַל זְרַעוֹ לֹא מָנָה רַק מְלִידַת יִצְחָק. וְלֹא מָנָה בְּכָלֵל הַמְנִינֵן הֵם שָׁנִים שִׁיֵּאֲכְלוּ מִשְׁלֵחָנוּ שֶׁל מֶלֶךְ, שֶׁאוֹתָם לֹא הָיוּ יָמֵי צֶעַר.

אֲבָל כָּאֵן רָצָה לְהוֹדִיעַ הַחֲשָׁבוֹן מֵאַז שֶׁהִתְחִילוּ הַמְשַׁפְּחָה הַזֹּאת שֶׁל אֲבָרְהָם לְהִיוֹתָם בָּאִים לְמִצְרַיִם כְּפּוֹפִים תַּחְתָּם. א"כ כִּינֵן שֶׁהַכּוֹנֵנָה פֶּה לְמִנּוֹת כְּמָה שָׁנִים עָבְרוּ מֵעַתַּת שֶׁהִתְחִילָה מִשְׁפָּחָה זֹאת לְרִדַת מִצְרַיִם וְעַד שִׁיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה, הִנֵּה הַנְּכַרְח לְמִנּוֹת הַפֶּל בֵּין יָמֵי צֶעַר וּבֵין כְּשֶׁהָיוּ אוֹכְלִים עַל שֶׁלְּחָנוּ שֶׁל מֶלֶךְ, כִּי אֵין כּוֹנֵנַת הַפְּתוּב כָּאֵן לְהוֹדִיעַ כְּמוֹת יָמֵי צֶעַר רַק כְּמוֹת הַיָּמִים שֶׁהַמְשַׁפְּחָה הַזֹּאת יָרְדָה לְמִצְרַיִם וְעַד שִׁיֵּצְאוּ.

וְהִנֵּה הֵם בְּאֵמַת ת"ל שְׁנָה בְּצִמְצוּם רַב, שֶׁכֵּן חָמַשׁ וְשִׁבְעִים יָרַד אֲבָרְהָם הָרִי כ"ה עַד לֵידַת יִצְחָק, וּבֶן ס' הָיָה יִצְחָק כְּשֶׁנּוֹלַד יַעֲקֹב, וּבֶן ק"ל הָיָה יַעֲקֹב כְּשִׁירָד לְמִצְרַיִם, וְה' שָׁנִים שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים מִשְׁלֵחָנוּ שֶׁל מֶלֶךְ, וּרְד"ו שְׁנָה שִׁיֵּאֲכְלוּ מִשְׁלֵהֶם וְנִשְׁמַעְבְּדוּ, הָרִי לָךְ ת"ל שְׁנָה בְּצִמְצוּם.

וּלְפִי שֶׁהִיָּתָה כּוֹנֵנַת הַפְּתוּב כָּאֵן לְמִנּוֹת מִתְחִילַת יְרִידַת אֲבָרְהָם לְמִצְרַיִם לְכֹן אָמַר בְּעֵצָם הַיּוֹם הַזֶּה יֵצְאוּ כָּל צְבָאוֹת ה' וְלֹא אָמַר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, לְכָלֵל אֶת אֲבָרְהָם שֶׁאֲבָרְהָם וְדָאֵי מְכָלֵל צְבָאוֹת ה' הוּא, וְהִיא כְּאֵלוֹ אָמַר מֵעַתַּת שֶׁהִתְחִילוּ צְבָאוֹת ה' לְרִדַת לְמִצְרַיִם וְעַד שִׁיֵּצְאוּ מִמֶּנָּה הָיוּ ת"ל שְׁנָה.

וְזֶהוּ שֶׁאֵרְזו"ל אָמַר הַקַּב"ה לְאַבְרָהָם צֵא וְכַבּוּשׁ הַדְּרֹךְ לְבְנֵי־ךָ, כְּלוֹמַר שֶׁמֵּאַז הִתְחִיל הַמְנִינֵן. וְע"פ דְּרַבְנּוּ זֶה כָּל הַסְּפִקוֹת הַנּוֹתְרוֹ עַל נִכּוֹן וְהַחֲשָׁבוֹנוֹת כְּלָם צְדָקוֹ יַחֲדָיו אֵין כּוֹשֵׁל: פָּרַק יַח בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר לְכוּ עַבְדוּ אֶת ה' כְּדַבְּרֵכֶם פִּירֵשׁ הַרְמַב"ן ז"ל פִּיוֹס שִׁירְצוֹ לְצֵאת, לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁהִיא מִסְפִּיק אוֹמְרוֹ קוֹמוּ צְאוּ מִתּוֹךְ עַמִּי וּמָה לוֹ אִם יַעֲבְדוּ אֶת ה' אוֹ לֹא יַעֲבְדוּ.

אָבֵל לְפָנִים יִתְבָּאָר עֲנִין זֶה בִּס"ד עִם מַה שְּׁנֵאָמַר וּבִרְכָתָם גַּם אוֹתִי. וְכָל הַפְּתוּבִים שְׁנֵאָמַר וְהַגְּדָתָ לְבִנְךָ בְּיוֹם הַהוּא לֵאמֹר בְּעֵבוֹר זֶה וּגּו' יִתְבָּאָרוּ בְּפִירוּשׁ הַהַגְּדָה בִּס"ד.

וּבְמַה שְּׁנֵאָמַר פֶּטֶר חֲמוֹר תִּפְדֶּה בְּשֵׁה פֶרֶשׁ"י עַל דַּעַת רז"ל גְּזֵרָה הִיא לְפִי שְׁנִמְשָׁלוּ בְּכוּרֵי מִצְרַיִם לְחַמּוּרִים וְעוֹד שְׁסִייעוּ אֶת יִשְׂרָאֵל בִּיצִיאָתָן מִמִּצְרַיִם טְעוּנִים מִכֶּסֶף וְזָהָב. וְלְפִי הַפֶּשֶׁט יִפְלֵא שְׁאֲדַרְבָּה בְּבֵאוֹר מוֹרִים הַפְּתוּבִים הַיּוֹת הַפְּדִיוֹן וְזָכַר לְמַה שְּׁנִיצוּלוֹ מִן הַמְּנוֹת שֶׁלֹּא מֵתוּ עִם כָּל בְּכוֹר בְּהֵמָה שְׁמֵתוּ בְּמִצְרַיִם, וְא"כ אֵיךְ יוֹרֵה עַל שְׁהַבְּכוּרוֹת שֶׁל מִצְרַיִם דּוֹמִים לְחַמּוּרִים וְגַם מַה שֶּׁפֶרֶשׁ"י שְׁסִייעוּ יִשְׂרָאֵל בִּיצִיאָתָם א"כ לְעֲנִין זֶה לֹא הִיָּה רְאוּי שְׁיִמּוּתוֹ וְאֲדַרְבָּה לֹא הָיוּ צָרִיכִים פְּדִיוֹן.

אָמְנָם עַל פֶּשֶׁט הַפְּתוּבִים יִתְכַּן לֵאמֹר שֶׁלֹּא הִיָּה לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל בְּהֵמָה טְמֵאָה זוּלָתִי חַמּוּרִים, וְהַעֲדַע עַל זֶה מַה שְּׁנֵאָמַר לֹא חַמּוֹר אֶחָד מֵהֶם נִשְׁאָתִי וְלֹא אָמַר לֹא סוּס וְלֹא גָמֵל. וְאֵל תִּתְמָה שְׁגַם לְפֶרֶשׁ"י שְׁפָתָב שְׁסִייעוּ בִּיצִיאָתָן צָרִיף לֵאמֹר שֶׁלֹּא הִיָּה לָהֶם לֹא סוּס וְלֹא גָמֵל שְׁאֵם הִיָּה לָהֶם לְמַה לֹא סִייעוּ גַם הֵם שְׁהָרִי מִשָּׂא גָמֵל גְּדוֹל מִשָּׁל חַמּוֹר וְאֵם סִייעוּ לְמַה לֹא יִפְדּוּ ג"כ בְּכוּרֵיהֶם, אֲלֵא וְדַאי שֶׁלֹּא הִיָּה לָהֶם בְּהֵמָה טְמֵאָה זוּלָתִי חַמּוּרִים וְנִצוּלוֹ מִן הַמְּנוֹת מִשָּׂאָר בְּכוֹר בְּהֵמָה שְׁבַמִּצְרַיִם וְלִכְף נִצְטוּוּ עַל פְּדִיוֹנָם וְעַד שְׁנִי עַל זֶה מַה שְּׁנֵאָמַר פְּרִשֵׁת קִרַח סֵתָם שְׁהַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה יִפְדֶּה בְּשֵׁה, שְׁנִרְאָה שֶׁלֹּא הִיָּה שֵׁם רַק חַמּוֹר וּבְשִׁבִיל זֶה לֹא חִשְׁבָה הַתּוֹרָה לְבָאָר שְׁאִין פְּדִיוֹן רַק לְחַמּוֹר, וְכַתֵּב בְּהֵמָה טְמֵאָה סֵתָם כְּאֵלוֹ יֵאמַר שְׁהַבְּהֵמָה הַטְּמֵאָה שְׁהִיָּה לָהֶם יִפְדֶּה גַם מַה שְּׁנֵאָמַר וְהִיָּה כִּי יִשְׁאַלְךָ בִּנְךָ וְשָׂאָר הַפְּתוּבִים עַד סוּף הַפְּרָשָׁה יִתְבָּאָר בְּפִירוּשׁ הַהַגְּדָה בִּס"ד בְּסוּף חֵלֶק זֶה.

וּכְבָר נִתְבָּאָר בְּפִי"ג מַה שְּׁנֵאָמַר וְה' נָתַן אֶת חַן הָעַם, וְכֵן נִיטָן טַעַם לְסִבָּה עַל עֲנִין הַרִיגַת הַבְּכוּרוֹת וְלֹא זוּלָתָם וְכֵן מִצְוַתוֹ יֵת' לְהִיּוֹת הַבְּכוּרוֹת קוֹדֵשׁ לוֹ וְהַבְּכוּרִים נְרֵאִשִׁית הַעֲרִיסוֹת דְּהִיָּינוּ חֵלָה, וְכֵן בְּחַר אֶת יִשְׂרָאֵל וּקְרָאָם בְּנֵי בְּכוּרֵי וְכֵן נִקְרְאוּ רֵאִשִׁית תְּבוּאָתוֹ. וְכָל זֶה מִטַּעַם אֶחָד שֶׁלְּפִי שְׁנִתְפַּשְׁטָה אֲמוּנַת הַקְּדָמוֹת בְּעוֹלָם טָרָם הָאִיר אוֹרוֹ שֶׁל אֲבָרָהֶם, וְלֹא הָיוּ מֵאֲמִינִים הַיּוֹת רֵאִשׁוֹן לְטַבַּע, וּבֵא אֲבָרָהֶם וּפְרָסָם הַיּוֹת מִצִּיאוֹתוֹ יֵת' מִחֻוּיָּב וְשֵׁהוּא חִידוּשׁ וּבְרָא אֶת הַפֶּל.

וְאֲנַחְתִּי הַמִּצְרַיִים לְבִלְתִּי הַיּוֹתָם מֵאֲמִינִים הַיּוֹת שֵׁם רֵאִשׁוֹן הָיוּ עוֹבְדִים מוּל טְלָה עַל הַיּוֹתוֹ רֵאִשׁוֹן לְמַזְלוֹת וְזֶהוּ תוֹעֵלַת הַסְּפוּר שְׁסַפְרָה הַתּוֹרָה הַיּוֹת שְׁרָה עֲקָרָה וְרִבְקָה עֲקָרָה וַיַּעֲקֹב טָפָה רֵאִשׁוֹנָה כְּמוֹ שְׁדָרְשׁוּ ז"ל מִשָּׁל לְשַׁפּוֹפְרַת, וְגַם אוֹתָהּ הַבְּכוּרָה שְׁהִיָּתָה לְעֵשׂוֹ שְׁיִצָּא רֵאִשׁוֹן וְקִנְיָתָ יַעֲקֹב עָלֶיהָ כִּי יָדַע הַיּוֹת הַבְּכוֹר קִדְשׁ לָהּ.

וְרָצָה לְהוֹדִיעַנו הַש"י בַּתּוֹרָה שֶׁלְּפִי מַעֲרַכַת הַכּוֹכָבִים לֹא הָיוּ בְּנִים לְשָׁרָה, וְאָמְנָם הַקַּב"ה שֶׁדַּד הַמַּעֲרָכָה וְהָרַס עֲנִינָה עַד שְׁהוֹלִידָה אֶת יַצְחָק, וְעַם הַיּוֹת שְׁאָדָם הִיָּה הַנְּבִיא הָרֵאִשׁוֹן וְאוֹתוֹ הִיָּה נְאוֹת לְהַקְרָא בֶּן בְּכוֹר לְהַקַּב"ה, אֵין הַדְּבָרִים כּוֹ, כִּי אָדָם הִיָּה רֵאִשׁוֹן מִן הָאֲדָמָה.

אָבֵל הַפֶּטֶר הַרְחָם רֵאִשׁוֹן שְׁיִצָּא בְּעוֹלָם נֶגֶד מַעֲרַכַת הַכּוֹכָבִים וְנֶגֶד כָּל מַעֲרַכוֹת הַשָּׁמַיִם רַק עַל פִּי מִצְוַתוֹ וּגְזֵרָתוֹ וּרְצוֹנוֹ יֵת' הִיָּה יַצְחָק. וּבְהִיּוֹת יַעֲקֹב טָפָה רֵאִשׁוֹנָה שֶׁל יַצְחָק נִקְרְאוּ יִשְׂרָאֵל בְּנֵי בְּכוּרֵי וְכֵן רֵאִשִׁית תְּבוּאָתוֹ כִּי יַעֲקֹב נִקְרָא בֶּן בְּכוֹר, וְכֵן תִּקְנוּ ז"ל בְּנוֹסַח הַבְּרָכוֹת הַמְּסוֹדְרוֹת אָבֵל אֲנַחְנוּ עִמָּךְ וְכו' עֲדַת יַעֲקֹב בְּנֵה בְּכוּרָה, שְׁבַעְרָה הָאֲנָשִׁים

היה עשו בכור פינן שיצא ראשון לאויר העולם, אבל יעקב הוא הבכור בערף מי שיצא הטפות פינן שהיא טפה ראשונה.

ולכך פאשר הביא הקב"ה בעולם האומה הזאת הקדושה שפרסמו היות הוא ית' ראשון לטבע ושהוא חדשו מאין, רצה שיתקדשו כל הראשיות דהיינו בכור אדם ובכור בהמה ובכורים וחקלה.

וע"כ הרג בכורי מצרים לפי שמצרים היו מכבדים אותם על שם מזל טלה שהיא ראשון למזלות לכך נהרגו. וזהו שהתרה בהם שלח בכורי נאם לא אז יהרג בכורו, באופן שכל זה הוא לפרסם היות יתברך, ראשון לכל מה שנברא ושהוא חידש הכל ובה יתישב הדעת במה שיפלא בתחלת המחשבה מה זה שלכל האומות והמשפחות שנבראו בעולם ניתן רשות לכבוש הארץ וכן כבשוה וחקקו אותה ביניהם, ולאומה הקדושה הנבחרת מאתו ית' לא היה כלל חלק בכבישה ההיא כשאר האומות עד שהוצרך לתת להם חלקו של פנעו, אמנם על האמת היה פו לפי שאין להם לישראל חלק כלל במערכת הכוכבים שלכך נקראו מערכות אלהים חיים, ולא יצא מציאות אומה ישראלית לעולם רק ע"י שדוד ונהרסת המערכות.

וא"כ העולם השפל אשר תחת ממשלת מערכות הכוכבים לא היה להם לישראל חלק ונחלה בו. וזה שאמרו רז"ל אין מזל לישראל, וזהו שנאמר אשר חלק להם פי פאשר מלאו את הארץ וכבשוה הנה נחלק להם העולם השפל עם המערכות אשר העולם נמסר מאתו ית' תחת הנהגתם אבל חלק ה' עמו הוא יתב' המציאם בריה חדשה נגד מערכות השמים ובחר ונתן להם ארץ פנעו שהיא באמצע העולם, שפמו שהש"ץ המכריז לעם מה שצריך לסדורם ולהנהיגם הנה יעמוד באמצע העם כדי להשמיע דבריו לכל, פו רצה השי"ת שיהיו ישראל שהם המכריזים ומפרסמים אלהותו ית' באמצע העולם, וכמו שהושם עץ החיים באמצע הגן פו שם האומה ישראלית באמצע העולם ולסבה זו רצה שישתעבדו במצרים כמו שבארנו פו בתחלת חבורנו זה, שהיה כדי שתתקיים פוננת אברהם וכל חשקו בפרסום אלהותו ית' ע"י זרעו, וכמו שבארנו במראה בין הבתרים באריכות.

ורצה שיהיה השעבוד במצרים יתר משאר האומות לשני טעמים, אחד שגם מצרים סמוך לאמצע העולם ושם תהיה הכרזת קריעת ים סוף והניסים המודיעים אלהותו ועוד טעם שני לפי שמצריים היו חכמים יותר מכל שאר באי עולם בחכמת הפשוף שמכחישים פמליא של מעלה.

שכאשר יודו הם יכולות האל גם שאר האומות משכו אחריהם. ועוד לפי שכנעו חטא נגד אביו לגלות ערותו ואביו קללו שיהיה עבד עבדים לאחיו, הנה עשה השי"ת לישראל שהיו עבדים לאחיו של פנעו דהיינו מצרים כדי שכנעו יהיה עבד לישראל ויתקיים שיהיה עבד עבדים לאחיו וזהו שנא' בנתינת הארץ לישראל שנתנה להם מורשה, שהלא במלחמות לקחיה והיא קראה מורשה, וכן נאמר וירשתם אותה.

אבל האמת פו שהיתה ממש ירושה שירשו אותה מנח, שנח זכה בכל הארצות וחלקם לבניו והעביר נחלת פנעו למי שיהיה עבד לאחיו וכינן שמצרים הוא אחיו וישראל נהיו

עבדים למצרים, הרי א"י להם ירושה והיה פאומר ואחריו לפלוני, פן אומר נח שלא תהיה ארץ פנען לו רק עד שיבאו עבדי אחיו ושאז יהיה הוא עבד להם וקנה עבד קנה ממונו.

וכבר נתבאר ענין זה באריכות בח"א פ"ל במה שקלל נח את פנען וכינן שזכו מפי נח הרי היא ירושה להם. ולכך הקב"ה שפטר בנו פאשר נתן התורה דבור ראשון צנה על האלהות וכן דבור שני על השבת ושגם הוא על אמונת האלהות שחידש העולם, ואחר שצנה על האמונה באלהות תכף צנה בכבוד אב ואם.

וכמה נאה גילה לנו הפתוב זה באומר למען יאריכון ימיה על האדמה אשר ה' אלהיה נתן לה. וכבר קצת מפרשים גלאו למצא הפתח מה ענין שזכר זה לענין זה.

ולמה אמר למען יאריכון ימיה על האדמה, ובשילוח הקיץ לא נאמר רק והארבת ימים ולא אמר על האדמה. ועם היות שבהרבה מצות נאמר למען תאריכון ימים על האדמה, יאות ג"כ נתינת טעם בכלם שכלם היו פנענים עושים הפכם, כמו שנאמר כי בכל אלה נטמאו הגוים אשר אני משלח מפניכם, אבל בעשורת הדברות לא נאמר רק בכבוד אב ואם.

וידעתי הטעם שאמר השזכר הנה שיאריכון ימיהם על האדמה, היה פאומר לא יתקצרו ימיה כמו שנתקצרו ימי פנען על האדמה הזאת על אשר בזה את אביו ולא פבדו כי על פן קללו שיהיה עבד עבדים לאחיו, ואתם שהייתם עבדים למצרים אחיו של פנען זכיתם בארצם.

וישתבח שמו יתב' שנתן לנו תורת אמת אשר בה רמז לנו כל הנסתרות: פרשת בשלח פרק יט כי קרוב הוא, פירש הרמב"ן ז"ל אבל הנכון שיאמר כי לא נחם אלהים דרוך ארץ פלשתים אשר הוא קרוב וטוב לנחותם בדרוה הוא, עכ"ל, וזה הפך ממה שפירש למעלה בחשבון הת"ל שנה, ששם כתב שלכו הלוכו במדבר מ' שנה לפי שלא נשלם עון האמרי, אם פן לא היה טוב לנחותם דרוה קרוב פיון שעדיין לא הגיע הזמן שתנתן להם הארץ.

אמנם לבא אל ביאור הפרשה הזאת נקדים הספקות אשר יאות להתעוררות בהם: ספק א' אומר ויהי בשלח פרעה, כי אין כאן ענין אל השליחות שפבר נאמר, שפרעה שלחם, אבל היה לו לומר ויהי פהוציא ישראל ממצרים ולא נחם אלהים: ספק ב' שלא היה לו לומר ולא נחם אלהים בנאו"ו, שמאחר שנהו הספור שרצה לתת טעם למה לא נחם בדרוה הקרוב, אם פן הל"ל ויהי בשלח פרעה את העם לא נחם בלא נאו"ו: ספק ג' מה הענין הנה מועיל שילכו בדרוה רחוקה או בדרוה קרובה כדי שלא ישובו, שהלא אפילו שיוליכם בדרוה רחוקה וכי בשביל זה לא יוכלו הם לשוב בדרוה הקרובה: ספק ד' שמאחרי שענין עליית חמושים וענין לקיחת משה עצמות יוסף היה קודם שיסיעו לדרוה פעמיהם, אם פן היה לו להקדים ולומר ויהי בשלח פרעה את העם וחמושים עלו בני ישראל ויקח משה עצמות יוסף וגו' ולא נחם אלהים וגו'.

או הל"ל קודם פ' בשלח ענין עליית חמושים ולקיחת העצמות: ספק ה' למה גזרה החכמה האלהית בתחבולה ההיא לאמר שישובו ויחננו לפני פי החירות כדי שיירדוף אחריהם

פרעה, ונהלא קבר שלחם כפי רצונו, ואם פן מה היתה הפנונה בכל הענין הזה, ומה היתה חטא פרעה עד שנתחייב טביעה בים פיון שפבר הודה ונכנע.

ועוד שבמראה בין הבתרים לא נתייעד לאברהם ענין הטביעה הזאת. ואין לה לומר שזה בכלל מ"ש וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי שודאי זה אינו שהרי נאמר ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, שהציאה מארץ מצרים ברכוש גדול היתה היעוד האחרון שנאמר לאברהם, אם פן ודאי לא היתה הדין בטביעה בכלל אומרו דן אנכי, שהרי קודם הטביעה היתה הציאה ברכוש גדול גם למשה בסנה לא נתייעד טביעה זאת שהרי לא נתייעד דבר אחרי יציאתם ברכוש גדול, ולא נאמר רק שישלחם ביד חזקה וברכוש גדול, ומה זה נתחדש עד שגזרה החכמה האלהית בתחבולה ההיא כדי להטביעו.

ועוד שלא נאמר מה התועלת הנמשך לישראל מזה, אבל אדרבה פחד ורעדה אחרתם בראותם מצרים רודפים. ורבותנו אמרו שאין לומר הלל מפני שמעשיו טובעים בים, וזה תימה שמדבריהם ז"ל נראה שלא היתה השי"ת חפץ בטביעתם ועינינו הרואות שאחר שהציל את ישראל רצה שיעשו התחבולה ההיא כדי שירדוף אחריהם, ואם פן למה היתה הסבה שהכריחה התחבולה ההיא שירדוף אחרי ישראל, פיון שאין רצונו בטביעת מעשיו.

ואם היתה רוצה לקרוע הים קבר היתה יכול לקרועו מפלי הטביע שום אדם כמו שעשה בירדן: ספק ו' מה שנאמר בפ' בא שפרעה כאשר שלחם אמר וברכתם גם אותי, כי סיפור דבריו של פרעה בזה מותר מאחר שלא ברכו אותו ולא נהיה מן הדבור הזה שום פועל, מה צורך לספר שפרעה אמר פן (והוא פה התעוררות הספק הזה שלא במקומו להיות היתרו נמשך בכלל היתרות הספקות האלה שהזכרנו): אמנם נראה בהסרת הספקות הללו, כי פרעה כאשר שלחם ואמר לכו עבדו את ה' וברכתם גם אותי לא היתה זה פיוס כמו שכתב הרמב"ן, שלדעתי אין לדרוש עליו זכות, כי אדרבה בעת שליחותו את ישראל הראה עוד סרבנותו וגאנותו והיותו מחזיק עצמו אלוה כבראשונה, וקודם לא היתה רוצה להודות שיש שם אלוה כמו שאמר לא ידעתי את ה'.

אמנם אחר שראה כל המכות הודה שיש שם אלוה אבל שהוא שותף עמו ורצה להשוות עצמו ולהשתתף באלהות, עד שהחציף לומר שכמו שראוי לעבד האלוה פן ראוי לעבד אותו גם פן.

ולכן אמר להם כששלחם לכו עבדו את ה' וברכתם גם אותי, כלומר כמו שתעבדו לאלוה בעבודה תעבדוני גם אני בברכה על ששלחתי אתכם, שהיה רצונו שיברכו אותו כמו שמברכין להשי"ת על הטובה אשר יגמול וזהו מלת גם שנאמר וברכתם גם אותי כלומר לשתף עצמו והעד הנאמן על זה שקודם לענין הערוב אמר העתירו בעדי, והיה דרך היתול שסופו הוכיח שלא שלחם אבל פאן אמר וברכתם גם אותי, וכאשר ראה הקב"ה עזותו ורשעו שהוא מחזיק עצמו אלוה ועודנו עומד בטומאתו לומר שברצונו שלחם להחזיק לו טובה ולברכו על אשר נתן להם רשות, הנה נתחייב הטביעה בים, ועל פן נאמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו, כלומר שעד עתה חושב היותו שותף עמי אבל עתה ידעו כי אני ה' ולכך התחילה פרשה זו לומר ויהי בשלח פרעה ולא אמר ויהי בצאת ישראל, לומר טעם אל מה שירצה לספר שנהיתה התחבולה האלהית להטביעו.

וְהָיָה כְּאִלּוּ אָמַר וַיְהִי בְּשִׁלַּח פְּרַעֲה אֶת הָעָם שְׁלִיחוֹת בְּתַצִּיפוֹת וְהַקֵּב"ה לֹא רָצָה לְנַחֲתָם בְּדֶרֶךְ קָרוֹב וְהִנֵּה הוֹלִיכֶם דֶּרֶךְ יָם סוּף, לְפִי זֶה נִהְיָה עֲנִין הַתַּחֲבֹּלָה הָאֱלֹהִית לַעֲשׂוֹת שְׂיִרְדוֹן אַחֲרֵיהֶם לְהַטְבִּיעוֹ, שְׂאֵם הָיָה שׁוֹלְחֵם כְּרֹאֵי בְּהַכְנָעָה וְהוֹדָאָה לְגִדְוֹלְתוֹ וַיִּכְלְתוּ ית' לֹא הָיָה עוֹשֶׂה שְׂיִרְדוֹן, כְּלוּמַר שְׂלֹא יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת שְׁלַכְתַּחֲלָה הוֹלִיכֶם דֶּרֶךְ יָם סוּף כְּדִי לְהַטְבִּיעַ אֶת פְּרַעֲה בַיָּם שְׂאִין הַדְּבָרִים כֹּן, שְׁלִסְבָּה אַחֲרַת שְׁהָיָה פֶן יִנְחַם הָעָם לְאוֹתָהּ סִבָּה הוֹלִיכֶם דֶּרֶךְ יָם סוּף, אֲבָל בְּשִׁלַּח פְּרַעֲה אֶת הָעָם בְּאוֹתוֹ הַתַּצִּיפוֹת וְהַגְּאֹוָה, וּמִלְבַּד זֶה עֲלֵתָה הַסְּכָמְתוֹ יתב' לְהוֹלִיכֶם דֶּרֶךְ יָם סוּף פֶן יִנְחַם הָעָם, לְפִיכָּה נִהְיָתָה הַתַּחֲבֹּלָה הַהִיא לְהַטְבִּיעוֹ בַיָּם.

וְהוֹמַר בְּזֶה הַסְּפֵק שְׁנַתְעוֹרְרָנוּ שְׂאֵמַר וְלֹא נַחַם בְּנֹא"ו, כִּי אֵין פֶּאן סִיפּוֹר הָעֲנִין אֲשֶׁר לֹא נַחַם דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים, אֲבָל כָּל הַפְּנוּנָה לְסִפּוֹר טַעַם אֶל הַתַּחֲבֹּלָה הָאֱלֹהִית שְׁהָיָתָה כְּדִי לְהַטְבִּיעַ אֶת פְּרַעֲה, בְּאִנְפֶן שְׁעוֹנוֹתָיו יִלְכְּדוּהוּ אֶת הָרָשָׁע.

וּכְבָּר יוֹעִיל הָעֲנִין לְהוֹלִיכֶם בְּדֶרֶךְ רַחוּקָה שְׂלֹא יוּכְלוּ לְשׁוּב בְּקָרוּבָה, שְׁנָה בִּינְאָר הַפְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ שְׁהַסֵּב אֶת הָעָם דֶּרֶךְ הַמְּדַבֵּר שֶׁא"י הָיָתָה בְּמִזְרָחָה שְׁל מִצְרַיִם, וְאִם הָיוּ הוֹלִיכִים דֶּרֶךְ יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם לֹא"י דְּהֵינּוּ דֶּרֶךְ אֶרֶץ פְּלִשְׁתִּים הָיוּ בְּאִים לְכַבּוֹשׁ הָאֶרֶץ בְּתַחֲלָה מִמִּעֲרָבָה שְׁל א"י, כִּי לְעוֹלָם הָיוּ פְּנִיָהֶם לְמִזְרָח.

אֲבָל כְּאֲשֶׁר הִסֵּב אוֹתָם הַשֵּׁם הִנֵּה בָּאוּ פְּנִיָהֶם אֶל דְּרוּמָה שְׁל א"י, וְהַעֲד מַה שְׂנֵאָמַר בְּמִרְגְּלִים עָלוּ זֶה בְּנִגְבַּ וּמִדְרוֹם הָיוּ צְרִיכִים לְהַתְחִיל לְכַבּוֹשׁ, וְאִם כֹּן בְּרֹאוֹתָם מִלְחָמָה אִם הָיוּ רוֹצִים לְשׁוּב בְּדֶרֶךְ הַקָּרוּבָה לֹא הָיָה אֲפֹשֶׁר לָהֶם לְבֹא אֶל דֶּרֶךְ פְּלִשְׁתִּים אִם לֹא יַעֲבְרוּ בְּתוֹךְ אוֹיְבֵיהֶם דְּהֵינּוּ מִתּוֹךְ אֶרֶץ כְּנַעַן, וּלְכַּף הָיוּ צְרִיכִים לְשׁוּב בְּדֶרֶךְ שְׂבָאוּ.

וּלְדַעֲתִי זֶהוּ שְׂאֵמְרוּ נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִם כְּמוֹ שְׂיִבֵּא בַס"ד בְּהַרְחַבְתַּת בִּיאוּרוֹ שְׁם בְּמִקוּמוֹ גַּם כֹּן, הוּא שְׂאֵמְרוּ בְּלִבְּם בְּדֶרֶךְ הַקָּרוּבָה א"א לְשׁוּב וּבְדֶרֶךְ רַחוּקָה שְׂבָאוּ מִי יִנְחָנוּ בְּמִדְבָּר, שְׂבִהֲלִיכָה הָיָה הָעֲנִין וְהַעֲמוּד לְנַחֲתָם הַדֶּרֶךְ.

לְכֹן אָמְרוּ נִתְּנָה רֹאשׁ ר"ל שְׁנִיָתָן מִס לְגִלְגוֹלָת, כִּי כֹן עַד הַיּוֹם הָעוֹבְרִים דֶּרֶךְ הַמְּדַבֵּר לֹא יָדְעוּ הַדֶּרֶךְ וַיַּחְזִיבוּ לְקַחַת מֵאֲנָשֵׁי הַמְּדַבֵּר לְנַחֲתָם וְנוֹתְנִים מִס לְגִלְגוֹלָת וְאֲנָשֵׁי הַמְּדַבֵּר הוֹלִיכִים עִמָּהֶם לְנַחֲתָם, לְכֹן אָמְרוּ נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִמָּה שְׂפִירוּשׁוֹ נִיָתָן מִס לְרֹאשׁ וְנִשׁוּבָה לְמִצְרַיִם: וְנַחְזוֹר אֶל הָעֲנִין שְׂאֲנַחְנוּ בּוֹ, שְׂאֲחַר שְׂגִילָה הַפְּתוּב שְׁכֹן הָיָתָה הַפְּנוּנָה הָאֱלֹהִית מִבְּתַחֲלָה לְנַחֲתָם דֶּרֶךְ יָם סוּף כְּדִי שְׂלֹא יִנְחַם הָעָם, וְעַתָּה רֹאֵה שְׂפִרְעָה שְׁלַחֵם בְּאוֹתוֹ רוּם לְבוּבַחֲצִיפוֹת שְׁהָיָה רוֹצֶה לְהִרְאוֹת עֲצָמוֹ שְׁוֹתָף בְּאֱלֹהוֹת, הִנֵּה אִז חִיָּיְבָה הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית לְהַשְׁפִּילוֹ בְּאוֹתָהּ הַתַּחֲבֹּלָה שְׂיִרְדוֹן אַחֲרֵיהֶם, כִּי קוֹדֵם לְכֹן לֹא הָיָתָה הַפְּנוּנָה הָאֱלֹהִית רַק לְקִרְוַע הַיָּם כְּאֲשֶׁר קָרַע הַיַּרְדֵּן כְּדִי שְׂיִשְׁמְעוּ הָעַמִּים, אֲבָל לֹא לְהַטְבִּיעַ אֶת פְּרַעֲה.

שְׂאִין הַכֶּרֶס לֹוֹמַר שְׁקָרִיעַת יָם סוּף לֹא הָיָה רַק לְהַטְבִּיעַ אֶת פְּרַעֲה, כִּי מַה שֶׁאֲרֹז"ל שְׂמִשְׁשֵׁת י"ב הַתְּנָה הַקֵּב"ה עִם הַיָּם לְהִיּוֹתוֹ נִקְרַע לְפָנֵי יִשְׂרָאֵל, וְדַרְשׁוּ כֹן מֵאוֹמְרוֹ יְקוּוּ הַמַּיִם, לֹא מִפְּנֵי זֶה יִתְחַיֵּב לְהַטְבִּיעַ אֲנָשִׁים בְּתוֹכוֹ.

וּבְרִבּוֹת הַפְּתוּב לְהִרְאוֹת הַפְּנוּנָה הָאֱלֹהִית לְהוֹלִיכֶם דֶּרֶךְ רַחוּקָה כְּדִי שְׂלֹא יִשׁוּבוּ לְפִיכָּה כְּתַב כְּאִן עֲנִין עֲלֵיָתָם מְזוּיָיָנִים, לֹוֹמַר שְׂאֵם לֹא הָיוּ עוֹלִים מְזוּיָיָנִים הִנֵּה הָיָה נִרְאָה הָיָתָם

בוטחים שה' ילחם להם, שעם היות שהם הולכים להוריש הפנעני מארצו הולכים בלתי כלי זיון, אבל עללייתם ממצרים מווינינים הראו היות מחשבתם שבגבורתם ירצו לנחול את הארץ, ולכה אמר הש"י אלו חושבים שבמלחמה טבעית ינצחו שבועה עממים, והנה ידע יתב' היותם רבים ועצומים מהם א"כ פאשר יראו שבמלחמה טבעית לא יוכלו להורישם ישובו למצרים כמו שהיה שאמרו נתנה ראש, ובח"ד מתבורנו זה בענין המרגלים יורחב הדבור בענין זה.

ואם פן היה פאן אומרו ונחמושים נתינת טעם אל מה שראה פנונתם השי"ת ושעל פן רצה להוליקם דרך רחוקה שלא יוכלו לשוב במהירות. ומתוך שישוהו יתקרו וינחורו בתשובה כמו שהיה הענין באמת.

ועוד סיפרה תורה בגנות ענין עללייתם חמושים שהיה להם לראות מלפם בראשם דהיינו משה שלא לקח פלל כלי זיון ולא לקח עמו רק עצמות יוסף דהיינו עשיית המצנה ההיא לקח לו לכלי זיון.

ובזה הותרו כל הספקות אשר נתעוררו בהם: פרק כ פבר אמרנו שפרעה חייבה אותו החקמה האלהית העונש, שהוא להטבע בים על אשר נשא לבו בעת השליחות לדצותו להראות היותו משותף באלהות.

ועתה יש לשאל בענין פרעה ועבדיו על אומנם מה זאת עשינו כי שלחנו ישראל מעבדנו, כי אמנם פאשר יעשה האדם דבר בבחירתו ובכצונו יכול היטב לגנות הבחירה ההיא ולהתחרט ממנה לאמר מה זאת עשיתי.

אבל מה שהאדם עושה בהכרח ע"י יסורין לא יכול לגנות הענין שהוא ולומר מה זאת עשיתי כמתחרט, כי ההכרח לא ישופח ולא יגונה. אמנם לפי הפשט יתכן לומר שהטיבו לומר פן באמנם שוטים היינו, שאחרי שהש"י כל מה שעשה לנו ההתראה אם לא נשלחם לא היה רק הנני הורג בנה בכורו, אם פן אחרי שפבר עשה אותו והרג הבכורות מה זאת עשינו לשלחם, פינן שפבר הביא עלינו כל מה שאמר להביא אם לא נשלחם: או יתכן לומר עוד כי פרעה ועבדיו ראו היותם נבוכים בארץ וחסבו להתזירם לעבודתם, ובהיות זה גנאי גדול להם נגד שאר מלכים באמנם שחררו מצרים את עבדיהם אח"כ רדפו להתזירם, לכן אמרו מה זאת עשינו כי שלחנו, פאלו רצונם לומר הנה אנחנו לא שחררנום עד שיהיה גנאי לנו אם נחזירם לעבודתנו, פלומר מה עשינו להם עד שנשתחררו, הלא שטר שחרור לא עשינו להם, גרעון פסוף לא עשינו, אם פן מה זאת עשינו כי שלחנו פלומר לא עשינו דבר שיקראו משולחים ומשונחררים, אם פן אינו גנאי לנו נגד שאר מלכים שנחזירם לעבודתנו: ובזה יובן שלכה נאמר וירא ישראל את מצרים שעל זה דרשו ז"ל שכל אחד היה רואה את אדוניו מת, ולמדו זה ממה שנאמר מת בלשון יחיד ולא אמר בלשון רבים מתים, ולא סופר בדבריהם ז"ל ל מה תועלת היה לישראל פשיראה אדוניו מת.

אבל יתכן לומר שהנה הקב"ה אמר בג' דברים העבד משתחרר בשטר ובגרעון פסוף ובמיתת האדון. ואמנם הם אמרו שלא עשו דבר שנשתחררו לא שטר ולא גרעון פסוף אמר אם פן אני אשחררם במיתת האדון, ועל פן נאמר ויושע ה' ביום ההוא, פלומר שלא

היו נקראים משונחררים עד היום שהוא שפל אחד ראה אדוניו מת: ועוד [יאות] התעוררות בקצת ספקות אשר בפרשה הזאת פדי לבא אל ביאורה: ספק א' אומרו וירדוף אחרי בני ישראל ועוד חזר לומר וירדפו מצרים אחריהם, מה הם אלו השתי רדיפות: ספק ב' אומרו שהשיגו אותם על פי החירות לפני בעל צפון ולמעלה נאמר שישאל חנו לפני פי החירות לא על פי החירות, ואם הפל א' למה שינה הלשון, ועוד ששם נאמר נכחו תחנו: ספק ג' שלא ימלט או שמשא אמר להם התחבולה האלהית, שמה שרצה שישבו ויחנו לפני פי החירות הוא פדי שפרעה ירדוף אחריהם להנקם ממנו, או שלא אמר להם דבר, ואם יעלה על הדעת שלא הודיע התחבולה האלהית עוד נאמר שלא ימלט או שהם היו הולכים אחרי הענן מבלי הביטם אם למזרח או למערב, או שהיו לעולם רואים ומשתדלים להתרחק מן האויב, ואם היו הולכים לתנאם אחרי הענן מה זה שנאמר דבר אל בני ישראל וישבו הלא לא היה צריך דבור רק פשילף הענן וישבו גם הם וישבו, ואם היו משתדלים להתרחק מן האויב דהיינו ממצריים, אם כן איזו טענה אמר להם שישבו לאחור כלפי האויב ולהתקרב למצריים.

ואם נאמר שמשא הודיעם התחבולה האלהית כאשר הדעת נוטה, א"כ כאשר ראו פרעה רודף למה צעקו הלא על מנת פן שבו לאחור פדי שירדוף: ספק ד' אמרם המבלי אין קברים במצרים לקחתנו וגו' כי האדם כאשר יאמר לחברו האם חשבת ענין זה, צריך שלאותו ענין יהיה אפשרות קרוב לחשוב פן, אבל שיאמר לו החשבת לעלות בשמים נראה טענה בלתי נאותה, שאחר שראו שמשא גם הוא באותה ספנה עמהם ויותר מהם, היה ראוי שיאמרו איזו טענה שהיה באפשרות שעל פן עשה אותו וחשבה לטובה, אבל שיאמרו מבלתי אין קברים הלא זה נודע שאין לה אדם שאין לו ד' אמות ושלא יחסרו קברים במצרים: ועוד יש לשאול שהל"ל המבלתי אין מקום לקבור, כי לא יקרא קבר רק אחר שיש שם איש שנקבר בו, ואברהם לא אמר תנו לי קבר רק אחזת קבר, ואם היות שנאמר איש ממנו לא יכלה את קברו, פבר היתה תשובה על מה שאמר אחזת קבר, אבל לקרא המקום הפנוי לכתחלה קבר הוא זר: ספק ה' אומרו וישגו אותם חוננים על הים, שכבר הנפיר באיזה מקום השיגום והפסיק ולא הודיע פרטי המקום שהשיגום ואמר שהיו המשיגים כל סוס רכב פרעה וגו' והיה לו להקדים לומר וישגו אותם חוננים על הים על פי החירות לפני בעל צפון, ואח"כ להודיע מי הם המשיגים ושם כל סוס פרעה וחילו: ספק ו' אומרו ופרעה הקריב וישאו בני ישראל את עיניהם והנה מצרים נוסע, ולמה לא אמר והנה פרעה נוסע כמו שהתחיל נאמר ופרעה הקריב, או הל"ל ומצרים הקריבו כמו שהשלים לומר והנה מצרים נוסע אחריהם.

(ובהיות שישבו הספקות הללו יהיה בהתקשר הענינים יחד יתיישבו זה עם זה. הנה נציע עוד פרק אחר זה בזכרון שאר הספקות אשר בפרשה שאחרי זאת ואחרי יבא פרק בהיתר כל הספקות יחד וביאורם): פרק כא ספק ז מה ענין הצעקה שנאמר ויצעקו אל ה', שקצת מפרשים אמרו שהיתה צעקת תרעומת.

ולא ידעתי היאך יתכן והפתוב אומר ותרא את עני אבותינו במצרים ואת זעקתם שמעת על ים סוף, וקצתם אמרו שהיו שתי פתות: ספק ח' אמרם לקחתנו למות, והל"ל לקחתנו ליהרג פיון שהמצריים היו רוצים להרגם: ספק ט' מה זה אמרם לקחתנו למות ולא

השלימו דבורם כמו שהתחילו לשון הוצאה, והיה להם לומר מה זאת עשית לנו להוציאנו ולמה התחילו בלשון לקיחה: ספק י' אומרו לא תוסיפו לראותם, אם היה מצנה או הבטחה שבוזה נחלקו המפרשים.

ולשני הפירושים יפלא כי לענן מצנה או הבטחה בין כה ובין כה מה ענן אומרו כי אשר ראיתם והוא דיבור מותר והיה מספיק אומרו לא תוסיפו לראותם: ספק י"א מה שאמר משה ה' ילחם לכם ואתם תחרישון, למה מנע מהם התפלה, ואם היתה הצעקה תרעומת מה צורך לומר שיחרישון שאחר התשועה נדאי לא תרעמו: ספק י"ב אומרו מה תצעק אלי ולא מצינו שצעק: ספק י"ג למה נאמר בענן קריעת הים הרים את מטף ונטה ידך מה שבשאר המכות לא נאמר רק נטה את ידך: ספק י"ד מה שנאמר ובקעהו כאלו תצא פעולת הבקיעה ממנו.

שהל"ל ויבקע כמו שנא' והפית בצור ויצאו מים ולא אמר והוצא מים: ספק ט"ו אומרו ואני הנני מחזק את לב מצרים ואח"כ אמר ואפכה בפרעה והל"ל ואפכה במצרים כמו שהתחיל: ספק ט"ז שפבר נאמר ואני אחזק את לב פרעה.

ומה ענן החזיק השני שנאמר ואני הנני מחזק את לב מצרים: ספק י"ז טעם לענן נסיעת עמוד האש והענן, וכבר ארז"ל לקבל בליסטראות, אבל לפי הפשט צריך ישוב: ספק י"ח אומרו ויאר את הלילה למה היה האור הזה ולמי היה: ספק י"ט מה שנא' ולא קרב זה אל זה כל הלילה.

שאם פירוש הדברים שב אל מחנה מצרים ומחנה ישראל, לא יתכן לומר לא קרב זה אל זה רק פשטניהם משתדלים בקירוב ההוא, אבל כשזה בורח וזה רודף לא היה לו לומר רק לא קרב מחנה מצרים לישראל, שמצרים לבד היו המשתדלים להתקרב: ספק כ' אומרו ויולך ה' את הים ואין לשון הולכה נופל בענן זה, והל"ל וה' הטיל רוח על הים כמו שנאמר ביונה ויטל ה' רוח וגו': ספק כ"א למה ברוח קדים ולא בזולתו וכבר דרשו ז"ל שהוא הרוח שבו נפרע מן הרשעים והטענה במקומה למה נפרע בו מן הרשעים ולא בזולתו: ספק כ"ב מה שנאמר וישם את הים לחרבה, והיה מספיק אומרו ויחרב כמו שנאמר ויגער בים סוף ויחרב: ספק כ"ג מה שנאמר ויבקעו המים אחר שנא' וישם את הים לחרבה, והפך זה הל"ל ויבקעו המים וישם את הים לחרבה שהבקיעה קדמה: ספק כ"ד למה נאמר ויבקעו המים והל"ל ויבקע הים כמו שהתחיל אומרו וישם הים, וכבר דרשו ז"ל שכל המימות נבקעו, אף גם זאת לפי הפשט צריך ישוב: ספק כ"ה שאומרו ויבקעו המים נראים כפל ענן עם מה שנאמר וישם את הים לחרבה, כי לומר שלא היה שם אפילו טיט כבר נאמר שהלכו ביבשה: ספק כ"ו והוא נפלא היאך היה השגעון הזה בפרעה ועבדיו לראות הים בקוע חומה מכאן ומכאן ונכנסו בו, דבר שלא היה ולא נשמע כמוהו.

ובראותם לבד ההנהגה בכבודות אמרו אנוסה מפני בני ישראל כי ה' נלחם להם במצרים, ובבקיעת הים נכנסו שאין לה שגעון גדול מזה וכבר כתב הרמב"ן שהיה שגעון אבל שזה היה החזיק שהחזיק הקב"ה לבו עד שנכנס, וא"כ הוא יפלא מה היה צריך לכל אותה תחבולה שישבו ויחננו כדי שירדוף אחריהם, ולמה לא החזיק לבו לרדוף מבלתי שיטריח את ישראל.

אבל ודאי שהקב"ה רוצה שהרשע בעצמו יפול במועצותיו, וא"כ יפלא מה השגועון המןפולג הזה שנוכנסו פהבים בקוץ לשנים והמים להם חומה. ומהרי"א בפירוש ההגדה תירץ שנוכנס בחשף שלא ראה שהוא נכנס לים, וגם זה תימה שמלה פמוהו שם בתוך מלכותו לא ידע מקום קרקעית הים, וכ"ש אותה הירידה המןפולגת לירד בים: ספק כ"ז אומרו וישקף ה' אל מחנה מצרים בעמוד אש, וכבר דרשו ו"ל ששפר האופנים, אמנם לפי פשוטו צריך ישוב מה היה ההממה הזאת: ספק כ"ח אומרו ויסר אנפן מרפבותיו וינהגהו בכבדות שזה הפך הפנונה שאדרבה היתה הפנונה שירדפו עד אמצע הים, והיה צריך זרוז וקלות לעגלות שלא יצטרף לנערם בים ועוד צריך לדקדק אומרו אנפן לשון יחיד ולא אמר אנפני מרפבותיו: ספק כ"ט אומרו וינער קודם שגא' ששבו המים, ואם פירוש הנייעור הזה כמו שדרשו ו"ל שנייער אותם פקדנה מלמעלה למטה היה ראוי לומר קודם ששבו המים ואח"כ לומר שנייער אותם: ספק ל' מה שגא' לענין קריעת ים סוף וידעו מצרים פי אני ה', וכבר נאמר פרשת וארא שבהוצאה שיוציא אותם מתוכם ידעו פי אני ה', כמו שגא' וידעו פי אני ה' בנטותי ידי על מצרים והוצאתי את בני ישראל מתוכם: ספק ל"א מה שגא' וירא ישראל את היד הגדולה אשר עשה ה' במצרים, ואדרבה מה שעשה להם היתה היד הגדולה שעברו ביבשה, אבל מה שנטבעו המצריים לא היה צריך יד גדולה שהמים מטבעם שבים אל מקומם: ספק ל"ב אומרו ויט משה את ידו וישב הים, פי מה צורך לנטיה זאת כי בסור סיבת רוח קדים הלא ישובו מעצמם: פרוק כב הנה עשינו פרוק לעצמו בבניאור וישוב היתר הל"ב ספקות אשר נתעוררנו בהם.

פי בהתבאר אנפן הענין איך שהיה, יותרו כל הספקות להיות קצתם נתלים זה בזה. ונאמר פי אמנם הענין היה כאשר הקדמנו שאין ספק שמששת ימי בראשית התנה הקב"ה עם הים שיבקע כמו שדרשו ו"ל ממ"ש יקוו המים.

ועוד יתכן כמ"ש בחבורנו ח"א הנקרא מעשי בראשית פ"ג שייסוד המים נברא מקשיי פאבן, כאשר נראה עד היום בחורף כאשר יתרחק השמש שהמים נעשים קרח פאבן כ"ש בעת הבריאה שעדיין לא נברא השמש.

וה' צוה במה שאמר יקוו פאלו אמר יזלו שיהיו נוזלים לא מקשיים. וכאן בקריעת ים סוף חזרו למה שהיו שכן התנה עמם.

וזהו שנאמר היות המים פחומה וכן נאמר קפאו תהומות. וכבר בח"א מחבורנו פ"ג על הפתוב שנאמר ולמקנה המים קרא ימים שאמר בלשון רבים אמרנו שהיתה הפנונה שמאז קראם ימים להיותו עתיד מקנה המים להקרע לשנים לכה קראו ימים ע"ש, ולא היתה הפנונה בתנאי שהוא להטביע מצרים בתוכו רק לקורעו כאשר הוביש מימי הירדן מפניהם למען יבהלו אלופי אדום וימוגו כל יושבי פנען, שהרי לא נתייעד זה ענין הטביעה לא לאברהם בין הבתרים ולא למשה בסנה.

אבל רוע מעלליו של פרעה ורום לבבו וזדונו הגיעו שאמר לישראל שיעבדו את ה' וגם שיברכו אותו פאלו משתף עצמו לש"ש, כאשר הרחבנו הדבר פרוק כ' ע"ש. ורצה הקב"ה להראות למצרים ולהודיעם שהוא ה' ואין אחר משתתף עמו ולזה היה הענין ברצונו ית' שאחרי שהלכו ישראל ממצרים היתה התחבולה האלהית שישבו ויחזרו פדי להחזיק לבו לרדוף אחריהם, ובהיותו מהיר ונרזיז לעשות הרדיפה הזאת כמו שארז"ל

שהוא בעצמו אסר רכבו, הנה יצא הוא קודם בשש מאות רכב בחור ואחר שיצא הוא לרדוף רדפו גם כל מחנה מצרים אחרי פרעה, ונהו שנגמר אמר אויב ארדוף אשיג אחלק שלל כמו שיבא בס"ד בפירוש השירה.

פי פרעה אמר לכל מחנה מצרים שהנה הוא עם השש מאות רכב בחור שלו שהם קלים למרוץ שהוא רוצה לרדוף את ישראל כדי להשיגם. ואמר להם עוד אל ירע בעיניכם ותחשבו שלפי שאני קודם לכם שלפי זה אקח לעצמי השש מאות רכב בחור כל השלל, פי אע"פ שאתם תאחרו לבא אפי' הכי אחלק עמכם, זה אומרו אחלק שלל ואל תאמרו בלבבכם היאך תרדוף שש מאות אלף רגלי בשש מאות רכב, שאני ימלאני לבי להוציא חרבי מעלי ולהורישם בלי חרב רק בידי לבד.

ונה אומרו תמלאמו נפשי אריק חרבי תורישמו ידי. וכן סיפר הכתוב שהקב"ה התחזיק לב פרעה לרדוף אחרי בני ישראל והתחזיק ג"כ לב מצרים לרדוף אחרי פרעה ואלו הם השתי רדיפות שנגמרו, והותר הספק הא' וספק ט"ו וט"ז.

ומה שנגמר שהשיגו אותם על פי החירות, אין הפוננה שפרעה השיג את ישראל, אבל הפוננה שמחנה מצרים השיג את מחנה פרעה שם והותר הספק השני ובא הסיפור לענן זה שהשיגום לפי שהקב"ה רצה שפרעה וחילו לבד ירדפו תוף הים, ומחנה מצרים רצה שלא יפנסו ביים פי לעדות לבד הובאו שם.

ונה שנא' וידעו מצרים פי אני ה' והותר הספק כ"ט, ונתחזק לכם לרדוף פאשר תבאר עוד. והנה אין ספק שפאשר אמר הקב"ה למשה דבר אל בני ישראל וישבו ויחנו וגו' ואמר פרעה גבוכים הם בארץ וחוזקתי את לב פרעה ורדף אחריהם, ודאי כל הדברים שהם אמר משה לישראל שפדי להשמיד את פרעה ואת חילו תהיה פוננת המתחבולה היא, אבל לא גילה הקב"ה שהוא ילחם להם ויטביעום ביים, ועם כל זה פאשר שמעו ישראל שהשי"ת יחזיק לב פרעה לרדוף אחריהם שמחו על זה, פי לא חשבו שיחזק רק לב פרעה וחילו לבד, ר"ל המלך ועבדיו כמו שנגמר ואכבדה בפרעה ובכל חילו, וכבר ידעו ישראל שחיל המלך ועבדיו היו שש מאות רכב או יותר מעט, ועל פן שמחו עלענן המתחבולה שהיא שחשבו שם להרוג את פרעה ואת חילו כאיש אחד.

אבל כשראו שפרעה הקריב וראו ג"כ כל מחנה מצרים רודפים אחריהם הנה הגיע להם היראה המופלגת, וזה אומרו וירדפו מצרים אחריהם ר"ל אחרי השש מאות רכב והשיגום חונים שראו זה את זה מחנה מצרים את מחנה פרעה, וכן אומרו שראו שפרעה הקריב ר"ל השש מאות רכב לבד.

ואמרו גם פן ומצרים נוסע אחריהם ר"ל כל רכב מצרים נוסעים אחרי פרעה וחילו, ולכן לא אמר רודפים אחריהם רק נוסעים, פי היו נוסעים אחרי פרעה לא רודפים ואז נתייראו וצעקו, ובזה הותרו ספק ג' וה' וו': אמנם ספק ד' יובן שאמרו ישראל למשה, פאשר ראו שמשוה לא אמר להם רק שפרעה וחילו לבד ירדוף אחריהם, ועתה ראו כל מצרים נוסע אחריהם אמרו א"כ ח"ו לא שלחך השי"ת לעשות המעשים האלה.

וּלְכֹהֵן הַזֹּצֵרִים לֹא יִתְּכֶם כִּי מָה עָשׂוּ לָוִי. וְלֹא יִתְּכֶם כִּי מָה עָשׂוּ לָוִי. וְלֹא יִתְּכֶם כִּי מָה עָשׂוּ לָוִי. וְלֹא יִתְּכֶם כִּי מָה עָשׂוּ לָוִי.

וְעוֹד מִלְּבַד זֶה לֹא הָיוּ יְכוּלִים לֹאמַר לוֹ שְׂפָדִי לְהִרְעֵ לָנוּ הוֹצֵאתָנוּ שְׂגָם אֶתְּךָ בְּצָרָה עִמָּנוּ, אֲבָל אֲפָשֶׁר לְהִיוֹתָּ יוֹדֵעַ כַּמָּה הַשְׁתַּדֵּל יַעֲקֹב לְבִלְתִּי הָיִיתָ נִקְבֵּר בְּמִצְרַיִם, וְכֵן יוֹסֵף לְהַעֲלוֹת עֲצָמוֹתָיו, שֶׁהָרִי אֶתְּךָ מֵעֵלָה אוֹתָם עִמָּךְ שֶׁנִּרְאָה הָיִיתָ הַקְּבוּרָה בְּאַרְצֵי מִצְרַיִם פְּחִיתוֹת וְגִרְעוֹן גָּדוֹל לְתַגְמוּל הַנֶּפֶשׁ לְכֵן הוֹצֵאתָנוּ, וְעַל פֶּן כְּאֲשֶׁר לְקַחַת עֲצָמוֹת יוֹסֵף לְסִבָּה זֹאת, כֵּן לְקַחַת גַּם אוֹתָנוּ לְמוֹת בְּמִדְבָּר וְלָכֵן אָמְרוּ לְשׁוֹן לְקִיחָהּ, וְזֶה אָמַרְם אִם הָיִיתָ כֹּהֵן כִּי אֵין קְבָרִים לְכָל אֲבוֹתֵינוּ כַּמָּה דוֹרוֹת שֶׁמָּתוּ לְאֲלֵפִים בְּמִצְרַיִם לְקַחַתָּנוּ שֶׁנִּהְיָ אֲנַחְנוּ טוֹבִים מֵהֶם, הֲלֹא כְּמוֹ כָּל אֲבוֹתֵינוּ שֶׁהֵם קְבוּרִים בְּמִצְרַיִם הֲיָה לָךְ לְהֵנִיחַ אוֹתָנוּ ג"כ לְהַקְבֵּר בְּמִצְרַיִם, וְלָמָּה בָּאתָ עָלֵינוּ בְּדֶרֶךְ זֶה שֶׁה' שֶׁלָּחָךְ לְהוֹצִיאָנוּ וּבְזֶה הַתּוֹרָה הַסֵּפֶק הַזֶּה וְהַח' וְהַט': וְעַנֵּן הַצֵּעָקָה הָיִיתָ לֵה' תִּפְלָה שֶׁיִּצְעִילֶם כְּאֵלֹהֵי חֲטָאוֹ נִגְדוֹ יִתְּב' לְשִׁמּוֹעַ אֶל מִשְׁחַת בִּלְתִּי הָיִיתָ שְׁלוּחוֹ לַעֲשׂוֹת כָּל זֶה, שֶׁכְּבָר חָשְׁבוּ שֶׁכָּל מַה שֶׁעָשָׂה הָיִיתָ בְּחֻקְמַת הַכְּשׁוּף לֹא בְּשִׁלְיחוֹת ה', וּבְזֶה הַתּוֹרָה הַסֵּפֶק הַזֶּה: וְאוֹמְרוּ לֹא תוֹסִיפוּ לְרְאוֹת הוּא מְקוֹנֶשֶׁר וְנִמְשָׁךְ עִם מַה שֶׁאָמַר הַתִּיבְּבוּ וְרָאוּ אֶת יְשׁוּעַת ה' אֲשֶׁר יַעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם שֶׁהָיִיתָ כֹּהֵן לֹא יִתְּכֶם לֹא תוֹסִיפוּ לְרְאוֹתָם, כְּאֵלֹהֵי אָמַר אִם תִּשְׁתַּקְּעוּ בְּלִבְכֶם הַנִּפְלְאוֹת שֶׁיַּעֲשֶׂה לָכֶם הַיּוֹם הַזֶּה לֹא תוֹסִיפוּ לְרְאוֹתָם.

אֲבָל אִם תִּשְׁכַּחוּ הַנִּפְלְאוֹת אֲשֶׁר הִפְלִיא לַעֲשׂוֹת אֶתְכֶם, הֲיָה תוֹסִיפוּ לְרְאוֹתָם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּקִלְלוֹת וְהִשְׁבִּיחָה ה' אֱלֹהֵי מִצְרַיִם בְּאֵינִי, וּבְזֶה הַתּוֹרָה הַסֵּפֶק הַזֶּה. וְהִנֵּה כְּאֲשֶׁר רָאָה מִשְׁחַת שֶׁיִּשְׂרָאֵל חָשְׁבוּ לְהִלָּחֵם בְּפִרְעֹה וּבְחִילוֹ וּשְׁבַגְבוּרָתָם יִנְצְחוּם וְעַל פֶּן שֶׁמָּחוּ לַעֲשׂוֹת הַתַּחֲבוּלָה הָאֱלֹהִית, וְעַתָּה שֶׁרָאוּ כָּל מִצְרַיִם נוֹסֵעַ נִתְיַרְאוּ הֲיָה הוֹצִיא מִלְּבָבְךָ הַמְּחַשְׁבָּה הַזֹּאת וְאָמַר שֶׁלֹּא יִירָאוּ, שֶׁעַנֵּן הַתַּחֲבוּלָה הָאֱלֹהִית לֹא הָיִיתָ עַל מְנַת שֶׁיִּשְׂרָאֵל יִלְחָמוּ עִמָּהֶם וְיִהְרָגוּם, אֲבָל ע"מ שֶׁהוּא יִלְחָם לָהֶם וְהֵם יִחְרִישׁוּן.

ר"ל שֶׁלֹּא יִלְחָמוּ כִּי הַנִּלְחָם צוֹעֵק וְנִלְחָם לָכֶּךָ אָמַר וְאַתֶּם תִּחְרִישׁוּן, וְכְאֲשֶׁר אָמַר לָהֶם כֵּן כִּינֵן לְבוֹ ג"כ לְשִׁמּוֹעַ וְאָמַר אוֹתוֹ דֶּרֶךְ תִּפְלָה וְצֵעָקָה שֶׁה' יִלְחָם לָהֶם. וְלָכֶּךָ אָמַר לוֹ הַקְּב"ה שֶׁיִּיאֵמַר עַנֵּן זֶה שֶׁהוּא אוֹמַר ה' יִלְחָם לָכֶם שֶׁיִּיאֵמַר אוֹתוֹ בְּנִחַת דֶּרֶךְ הוֹדְעָה לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא דֶּרֶךְ תִּפְלָה וְצֵעָקָה אֶל ה'.

וְלָכֵן אָמַר מַה תִּצְעַק אֵלַי דְּבַר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, ר"ל אֵלֵינוּ הַדְּבָרִים שֶׁאֶתְּךָ אוֹמַר ה' יִלְחָם לָכֶם, דְּבַר אוֹתָם אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הוֹדְעָה וּבְזֶה יִסְעוּ כִּי הַנֶּרְדָּף כְּאֲשֶׁר יִרְאֶה שְׂאִין מְקוֹם לְנוֹס יִהְיוּ פָּנָיו אֶל הַרְוֹדָף וְיִצְמָד בְּמִקְוָמוֹ, אֲבָל כְּאֲשֶׁר יוֹדִיעוּהוּ שְׂאִין צָרִיף שֶׁהוּא יִלְחָם הֲיָה יִהְיוּ עָרְפוּ אֶל הַרְוֹדָף וְיִלָּךְ לוֹ לְדַרְכוֹ.

וּבְזֶה הַתּוֹרָה סֵפֶק י"א וי"ב: וְעַנֵּן אוֹמְרוּ הֲרָם אֶת מִטָּה. הֲיָה לָכֶם שֶׁלְּפָעֵמִים הַטָּבַע מִקְפִּיא הַמַּיִם כ"ש בְּרוּחַ חֲזָק וְיִתְיַרְאוּ לִיכְנֹס, לָכֵן אָמַר הַש"י הֲרָם אֶת מִטָּה שֶׁיִּירָאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁע"י הַרְמַת הַמִּטָּה נִבְקַע לֹא דֶּרֶךְ טָבַע, וְלָכֵן נֶאֱמַר וּבְקַעְהוּ, וְהַתּוֹרָה סֵפֶק י"ג וי"ד וְלִדְעָתִי שֶׁעֲמוּד אִשׁ בְּלִילָה לֹא מֵשׁ כָּלֵל מִלְּפָנֵי הָעַם גַּם בְּמוֹתוֹ לִילָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לֹא יִמִּישׁ, וְגַם לֹא יִתְּכֶם שֶׁבָּאוּתוֹ לִילָה יִמִּישׁ עֲמוּד הָאִשׁ מִלְּפָנֵיהֶם, שֶׁהָרִי אָמְרוּ וי"ל רְאוּתָה שֶׁפָּחָה עַל הַיָּם,

והיאף יראו נפלאותיו אם לא היתה להם אורה, וגם עמוד הענן לא מש מעולם ביום מלפני העם, אבל אותו הלילה הלה מלפניהם עמוד הענן ובא לאחריהם.

ועשה פן לפי שהיה הולך עמוד אש לפני העם. וזה נדאי שאם יראו מצרים עמוד אש הולך לפניהם ינוסו פי מי ימלאנו לבו להלחם בעם מושגח מן השמים שעמוד אש הולך לפניהם להאיר להם, ולכה בא עמוד הענן בין מחנה ישראל למחנה מצרים כדי שלא יראו עמוד האש וינוסו: והנה עוד היתה תחבולה שנית פי ניצוץ אור עמוד האש היתה מפה בענן והיתה מתפשטת בכל האנפק, והיתה זה שאם יראו מצרים שבמקום שישראל הולכים היתה אור להם והם בחושף ידמו נדאי ג"כ ינוסו, אבל באשר עמוד האש נתפסה מעיניהם ע"י עמוד הענן המפסיק ונתפשט האור בכל האנפק, לא נהיתה להם שום שינוי.

ועל פן לא אמרו לנוס וזאת היתה תחבולת הענן לכסות עמוד האש שלא יראו אותו המצריים וינוסו. ואמרו נהי הענן והחשף ויאר את הלילה, ר"ל לפי שפשהאדם יש לו בלילה נר לפניו אין ראות עיניו מתפשט רחוק אבל אם יהיה בלי נר לפניו בחשף הוא רואה מרחוק יותר ממה שיראה עם הנר, וזה אמר שעל ידי שנתפסה עמוד האש בהפסק עמוד הענן האירה הלילה.

והעד הנאמן על דברינו שלכסות עמוד האש הושם עמוד הענן אחריהם מה שנאמר ביהושע וישם מאפל ביניכם ובין המצרים, ולכה האיר להם הלילה בכל האנפקולא היתה זר בעיניהם דבר עד שינוסו.

ועוד רצה הקב"ה שמחנה מצרים יראו בעיניהם את פרעה וחילו טובעים בים, לכן האיר את הלילה ואז המצריים יהיו עדות על טביעתו. כמו שיבא הביאור שאמרו לא קרב זה אל זה רוצה לומר מחנה מצרים אל מחנה פרעה, שעם היותם שתי המחנות משתדלים להתקרב זה אל זה, אפי' הכי לא קרב זה אל זה, כי כן היתה רצונו יתברך שפרעה וחילו דהיינו שש מאות רכב בחור יוטבעו וכל רכב מצרים יהיו עדים ויראו באבודם, וזה"ש נאכבדה בפרעה ובכל חילו.

והעד גם פן מה שנאמר וידעו מצרים כי אני ה' בהכבדי בפרעה ברכבו ובפרשיו. ובזה נתבאר ענין גסיעת הענן בספק י"ז, והומר ספק וי"ט: נעתה נבאר אנפן הקריעה ההיא.

והוא שהש"י הוליד את הים ברוח עזה הולכה ממש שהרוח דוחה המים מהים אל היבשה כמנהג, והרוח היתה מוכרח להיותו כדי להוליד המים אל היבשה נגד פרעה וחילו שיהיה רוח קדים, לפי שאחוריהם היתה פלפי מצרים א"כ היו פניהם למזרח, וכדי לדחות המים מן הים כנגדם מוכרח שיהיה רוח קדים.

ומכאן התחיל ליפרע מרשעים לעולם ברוח קדים, אפילו שהיה אפשר ברוח אחר פיון שהתחיל בו. גם אפשר שהוא נפרע מן הרשעים ברוח קדים שבא מא"י, כדי שיידעו שממקום שהשכינה שורה בא עליהם הרעה, באנפן שהרוח אחר שנבקע הים הוציא המים לחוץ ליבשה ובהיות הים בקוע גם המים היוצאים משני חלקי הים נדאי היתה יבשה ביניהם, פי חצי הים שופך לכאן וחציו שופך לכאן.

והנה פרעה וחילו עם היותם רואים המים שיצאו מן הים לא נתייראו, שכן טבע הים ומנהגו באשר ידחה אותו הרוח יוליד המים חוץ לשפת הים כמה מילין, ולא נמנעו

מליכנס תוך אותם המים שיצאו, שפבר ידעו מקום קרקעית הים היותו עדיין רחוק כמה מיליון, ולכן נכנסו באותם המים ולא חששו כלל, והעד על היות הענן פן שדחה המים מן הים והוציאם חוץ מהים מה שצאמר בעמוס הקורא למי הים וישפכם על פני הארץ.

ונהו וישם את הים לחרבה שהרוח דוחה מי הים אל היבשה, ואח"כ נאמר ויפקעו המים שוב אל המים שיצאו מן הים, שלא יקרא ים רק מה שהוא בגבול הים על קרקעיתו, אבל מה שיצא לחוץ קרא מים, ועליהם נאמר ויפקעו שגם המים שיצאו נבקעו, ובני ישראל נכנסו בים ממש בקרקעיתו.

ולז"א אח"כ וירדפו מצרים ויבאו אחריהם וחרו ופירש שלא באו בים רק כל סוס פרעה ורכבו ופרשיו, דהיינו השש מאות רכב בחור ובישראל אמר שבאו בתוך הים, אבל בפרעה לא אמר רק אל תוך הים, כלומר שבאו ורדפום עד שהנרדפים הגיעו סמוך לתוך הים.

וכאשר הגיעו שם השקיף עליהם הש"י בעמוד אש, ר"ל שנתגלה להם העמוד אש ההולך לפני מחנה ישראל. וענן וישקף הוא כמו ותשקף בעד החלון שהוא ההראות בחלון.

וכן הנה זה שעשה בענן מקום פנוי כדי שיתגלה להם עמוד אש ונהו ויהם מחנה מצרים, כי אין לה הממה ורעדה גדולה מזו בראותם עמוד אש מן השמים הולך לפני ישראל להאיר להם, והיאף לא ימס לבכם ויהנה למים.

ואומר ויסר את אופן מרכבותיו שוב אל מחנה מצרים שפבר הם היו רודפים בכל עוז, וכאשר ראו עמוד אש הולך לפנייהם נבהלו וקשרו האופן האחד של כל מרכבה ומרכבה, שפן מנהג כשרוצה בעל העגלה שלא תלה במרוצה ובפרט בירידה קושר אופן אחד שלא תגלגל במרוצה, והג' האחרים מתגלגלים וגוררים הרביעי בלתי גלגול ומחמת פן אין העגלה הולכת במרוצה רק בכבדות.

ונהו שפאשר ראו עמוד אש הולך לפני ישראל ונבהלו נתניעצו לראות בענייניהם ושלא לרוץ במרוצה, ולכן קשרו אופן מרכבותם לבלתי רוע, ואמרו וינהגו בכבדות שוב אל מנהיג מחנה מצרים, שאחר שקשרו האופנים נתניעצו ואמרו אנוסה לפי שהם מושגחים מאתו ותברך שהרי הולך לפנייהם בעמוד אש והפכו פניהם אל מצרים, והמים שיצאו פאשר נטה משה ידו ושבו למקומם הנה אותם המים נייערו את מצרים תוך קרקעית הים.

והעד שפן נאמר קודם וירדפו מצרים ויבאו אחריהם כל סוס פרעה רכבו ופרשיו אל תוך הים ולא אמר בתוך הים, אבל כשצאמר וינער נאמר בתוך הים שהנייעור הנה שאותם המים נייערו אותו מחוץ לים בתוך הים ממש דהיינו בקרקעית גבול הים.

והנה עם היות שנסתלק רוח קדים לא היו שבים המים רק בנחת פפי טבעם לשוב אל מקומם. ולכך הוצרך שיטה משה ידו וישובו כדי שישובו בכח גדול כדי לנער אותם בעל פרחם תוך הים.

ואחרי שנתבאר היות אופן הקריעה והרדיפה פן פאשר תשקיף בהשקפת עיון, תמצא שעל פי דרכנו זה הותרו כל הספקות ספק כ' וכ"א וכ"ב וכ"ג וכ"ד וכ"ה וכ"ו וכ"ז וכ"ח

וכ"ט ול' ול"א ול"ב עד אחד מהם לא נותר: פָּרַק כג כָּבַר אָמַרְנוּ שֶׁהִיוּ הַמְצָרִים שְׁנֵי מַחְנוֹת אֶחָד מִתְּנֵה פְרָעָה וְחִילוֹ כְּשֵׁשׁ מֵאוֹת רֶכֶב בַּחֹר, וְהַשְּׁנֵי כָּל רֶכֶב מְצָרִים, וְנִתְבָּאָר זֶה בְּכַתּוּב בְּהִדְיָא שְׁנָאֵמַר וַיִּשְׁנֹבוּ הַמַּיִם וַיִּכְסּוּ אֶת הַרְכָּב לְכָל חֵיל פְּרָעָה, הָרִי לָהּ שָׂבָא לְמַעַט חֵיל מְצָרִים, וְכֵן בְּשִׁירָה מְרַפְּבוֹת פְּרָעָה וְחִילוֹ יָרָה בָּיָם, וְהִיָּה זֶה שְׁרָצָה הַקַּב"ה לְהַנָּקֵם מִפְּרָעָה שֶׁהִיָּה עוֹשֶׂה עֲצָמוֹ אֱלֹוֶה לְכֵן הִטְבִּיעַ אוֹתוֹ בָּיָם, וְהִחְזִיק אֶת לֵב חֵיל מְצָרִים שִׁיבֹאוּ אַחֲרֵיהֶם כְּדִי שִׁיִּרְאוּ טְבִיעַת פְּרָעָה וְהַשְּׁפִלְתּוֹ, כְּמוֹ שְׁנָאֵמַר וַיִּדְעוּ מְצָרִים כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְּבֹדִי בְּפְרָעָה וְעַתָּה נָבֵא בְּזֶה אֵל בִּיאוֹר הַשִּׁירָה וְלֹא נִזְכִּיר הַסְּפָקוֹת שֶׁבָּהּ שְׁפִלָּה סְתוּמָה וּדְבַר־הַיְבֻלְתִּי מוֹבִינִים וְנָאֵמַר מֵה שִׁיאוֹת בְּבִיאוֹרָה.

וְטָרַם כָּל נִתְעוֹרָר שֶׁעַל מָה הִתְחִיל מֹשֶׁה אֲדוֹנָנוּ בְּשִׁירָה וְאָמַר אֲשִׁירָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה סוּס וְרוֹכְבּוֹ רָמָה בָּיָם, וְעַל אַחַת כַּמָּה שֶׁאֵרֶז"ל שֶׁתְּחַלַּת הַשִּׁירָה הוּא אָמַר אוֹיֵב כְּאֲשֶׁר נִתְבָּאָר בַּח"א מִחֲבוּרָנוּ זֶה פ"א ע"ש.

אָמְנָם יִרְאֶה שֶׁהִיָּה כְּאֵלֹו יֹאמַר שֶׁלֵּהִיּוֹת שֶׁמַּעֲשֶׂה יָדָיו נְטַבְעִים בָּיָם, אֵין רְאוּי לֹוֹמַר שִׁירָה, אֲבָל אַחַר שֶׁפְּרָעָה גָאָה גָאָה לְהִיּוֹתוֹ רוֹצֶה לְשַׁתֵּף עֲצָמוֹ בְּאֱלֹהוֹת וּלְמַרְוֹד בְּבוֹרָא יִתְבָּרַךְ כְּמוֹ שְׁאֵמַרְנוּ בַּפ' י"ט בְּמֵאֵמַר זֶה הִנֵּה יֵשׁ לָנוּ רְשׁוֹת לֹוֹמַר שִׁירָה עַל טְבִיעַתוֹ.

וּבִהְיֹוֹת הַכְּתוּב הַזֶּה כְּמוֹ רְשׁוֹת לֹוֹמַר שִׁירָה אֲמַרָה מְרִים שִׁירוֹ לָהּ כִּי גָאָה גָאָה, כְּאֵלֹו לֹא יָאוֹת לֹוֹמַר שִׁירָה עַל טְבִיעַת מַעֲשָׂיו וְהִיא נֹוֹתֶנֶת רְשׁוֹת לְנָשִׁים לֹוֹמַר שִׁירָה בְּשִׁבִיל שְׁנִתְגָּאָה וְאָמַר וּבִרְכַתְּם גַּם אוֹתִי כְּאֵלֹו הוּא גַּם כֵּן אֱלֹוֶה, וּלְכַף אָמַר סוּס וְרוֹכְבּוֹ רָמָה בָּיָם שֶׁמֵּאֲחַר שֶׁעֲשֶׂה עֲצָמוֹ אֱלֹוֶה הַשְּׁלִיף גַּם הַסּוּס לָיָם, שְׁכֵן אֵרֶז"ל בַּע"א וּמִשְׁמִשְׁיָהּ יוֹלִיף הַנָּאָה לָיָם הַמְּלַח, כֵּן עֲשֶׂה הַשִּׁי"ת, פְּרָעָה עֲשֶׂה עֲצָמוֹ אֱלֹוֶה הָרִי הַעֲבָדִים וְהַסּוּסִים מִשְׁמָשִׁי ע"א הוֹלִיכֶם כָּלֵם לָיָם הַמְּלַח וּבִהְיֹוֹת שִׁיִּשְׂרָאֵל הָיוּ נִרְפִים בְּאֲמוּנָה וְלֹא נִתְחַזְּקָה אֲמוּנָה שֶׁלִּימָה בְּלִבָּם עַד קָרִיעַת יַם סוּף כַּמ"ש בְּהִדְיָא וַיֵּאֱמִינוּ בָּהּ וּבְמִשְׁה עֲבָדוּ לְכֵן אָמַר מֹשֶׁה שִׁירָה עַל שְׂרָאָה שְׁנִתְחַזְּקָה הָאֲמוּנָה בְּיִשְׂרָאֵל.

וְלִהְיֹוֹת שְׂרָאֵינוּ שְׁתֵּי סְבוֹת שֶׁמִּפְּנֵיהֶם נַעֲשִׂית הַתְּחַבּוּלָה הָאֱלֹהִית שִׁיתְחַזֵּק לָבוּ שֶׁל פְּרָעָה לְרָדוֹף אַחֲרֵיהֶם לְהַטְבִּיעוֹ, אֶחָד שְׁרָצָה הַקַּב"ה לְפָרְסֵם שֶׁהוּא הָאֱלֹהִים אֵין עוֹד מְלַבְדּוּ, כְּמוֹ שְׁנָאֵמַר בְּהִדְיָא וַיִּדְעוּ מְצָרִים כִּי אֲנִי ה' בְּהַכְּבֹדִי וְגו', וְסָבָה אַחֲרַת שִׁיתְחַזְּקוּ יִשְׂרָאֵל בְּעַנְיֵן הָאֲמוּנָה שֶׁלֵּהִיּוֹתֵם עִם קִשָּׁה עוֹרָף, הִנֵּה הֵם הָיוּ מַחְזִיקִים בְּקַבְּלַת אֲבוֹתֵיהֶם כִּי עַל כֵּן הָיוּ נִרְפִים בְּאֲמוּנָה בְּשִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהִיּוֹתֵם מְקוֹנְפִלִים שִׁישְׁתַּעֲבָדוּ ת' שְׁנָה וְלֹא הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁהַקַּב"ה יִמְנֶה הַשְּׁנִים מְלִידַת יִצְחָק, אֲבָל חֲשַׁבוּ שֶׁהַמְּנִין מִן ת' שְׁנָה יִתְחִיל מַעַת רַדְתָּם לְמְצָרִים.

וּבִהְיֹוֹתֵם רוֹאִים שֶׁעֲדִינֵן לֹא עָבְרוּ מֵהֶם רַק רַד"ו לֹא הָיוּ רוֹצִים כָּלֵל לְהֵאֱמִין בְּשִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה לְהִיּוֹתֵם מַחְזִיקִים בְּאֲמוּנַת קַבְּלַת אֲבוֹתֵיהֶם וְאֲבוֹתֵיהֶם מֵאֲבוֹתֵיהֶם עַד אַבְרָהָם. וּכְבָר יָבֵא בְּפִירוּשׁ הַהַגָּדָה שֶׁזֶהוּ שִׁסְיָדָר לֹוֹמַר שֶׁהַקַּב"ה מְחַשֵּׁב אֶת הַקֶּץ ר"ל שֶׁשָּׁם בְּחֻשְׁבוֹן הַת' שְׁנָה אוֹתָם הַק"צ, דְּהֵינּוּ ס' מְלִידַת יִצְחָק עַד לִידַת יַעֲקֹב וְק"ל שֶׁהִיָּה יַעֲקֹב כְּשִׁירָד לְמְצָרִים.

וּבִהְיֹוֹת שְׂרָאוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁקִּשְׁיֹוֹת עָרְפָם לְהִחְזִיק בְּקַבְּלַתֵם וְרִצּוֹת ה' לְפָרְסֵם אֱלֹהוֹתוֹ וְתַהֲלָתוֹ שֶׁהוּא וְאֵין אַחַר, כְּמוֹ שְׁנָאֵמַר כְּבוֹדִי לְאַחַר לֹא אֶתֵן וְתַהֲלָתִי לְפָסִילִים, וְאֵלֹו הָיוּ

שְׁתֵי סְבוֹת עֲצָמִיּוֹת עַל עֲנָן הַטְּבַעַת פְּרָעָה וְחִלּוֹ בַיָּם, עַל כֵּן כִּאֲשֶׁר אָמַר מֹשֶׁה אֲשִׁירָה לָהּ כִּי גָאָה גָאָה, הַשִּׁיבּוֹ הֵם עֲזִי וְזַמְרַת יְהוָה לִי לִישׁוּעָה.

שְׁפִירוּשׁוֹ עֲזוּתִי כְּמוֹ שֶׁאָרְזוּ"ל ג' עֲזִים הֵן, יִשְׂרָאֵל בְּאוֹמוֹת, וְקוֹשֵׁי עַרְפֵי לְהַחְזִיק בְּקַבְּלֹתַי וְגַם זַמְרַת וּתְהִלַּת ה' שֶׁהַקַּב"ה רָצָה לְפָרְסָם אֱלֹהוֹתוֹ אֵלּוֹ הַשְׁתֵּי סְבוֹת הָיוּ לִי לִישׁוּעָה כִּי לִשְׁתֵּי סְבוֹת הִלְלוּ נְהִיָה הָעֲנָן הַזֶּה.

וְלִהְיוֹת הָעֲנָן כִּאֲשֶׁר אָמַרְנוּ שִׁישְׂרָאֵל כָּל מָה שֶׁהָיוּ מִתְעַצְּמִים לְבַלְתִּי הָאָמִין בְּשִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה הִנֵּה הָיָה לְסִפָּה שֶׁהָיָה אוֹמֵר לָהֶם לְהוֹצִיאֵם בְּשִׁלְיָחוֹת ה', וְהֵם הָיוּ מְקַנְבְּלִים מֵאֲבִיהֶם אֲבָרְהָם שֶׁהִשְׁעִבּוּד ת' שְׁנָה, וְעַתָּה שְׁנִתְאַמַּת לָהֶם שִׁלְיָחוֹתוֹ שֶׁל מֹשֶׁה וְהִבִּינוּ וַיִּדְעוּ בְּאִמוּנָה שֶׁהָאֱלֹהִים שֶׁאָמַר לְאַבְרָהָם וְעַבְדּוֹם וְעָנּוּ אוֹתָם ת' שְׁנָה הוּא הָאֱלֹהִים שֶׁמָּהָר אֵת הַקֶּץ וְהוֹצִיאֵם, לְכֵן אָמַר זֶה אֵלֵי וְאִנְיָהוּ אֱלֹהֵי אָבִי וְאִרְוֹמְמָנָהוּ, כְּלוֹמֵר זֶה הוּא אֵלֵי שֶׁהוֹצִיאֵנִי וְזֶה בְּעֲצָמוֹ הוּא אֱלֹהֵי אָבִי שֶׁאָמַר וְעָנּוּ אוֹתָם ת' שְׁנָה וְאִרְוֹמְמָנָהוּ.

וּבְהִיוֹתָם בְּאִמוּנָתָם עַל פִּי קַבְּלָתָם מֵהָאֲבוֹת שֶׁעֲתִידִים לְהִשְׁתַּעַבְדֹּ וְשֶׁאֵח"כ יַעֲשֶׂה דִין לְמִשְׁעַבְדִּים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְגַם אֵת הַגּוֹי אֲשֶׁר יַעֲבֹדוּ דָן אֲנִי גַם הָיוּ מְקַנְבְּלִים שֶׁלְעֲנָן הַחֲמָס הִבִּיא הַמַּבּוּל, וְכֵן הַחֲרִיב סְדוֹם, וְכֵן קִרְאוּ אֲבָרְהָם שׁוֹפֵט הָאָרֶץ, וְלֹא נִגְלָה רַק בְּאֵל שְׁדֵי שֶׁהוּא מִדַּת הַדִּין, הִנֵּה יִשְׂרָאֵל גַּם כֵּן חֲשַׁבְוּהוּ שׁוֹפֵט יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט לְהַצִּיל עֲשׂוּק, וְכֵן נֶאֱמַר וַיֵּאֱמֶן הָעָם וַיִּשְׁמְעוּ כִּי פָקַד ה' שֶׁכָּבַר הָיְתָה זֹאת אִמוּנָתָם.

אֲבָל שֶׁהַקַּב"ה רוֹצֵה שִׁיְהִיָּה לוֹ דִּינָה בְּתַחֲתוֹנִים וְשִׁיעֲבָדוֹ אוֹתוֹ וְשִׁיבִיא הָעֲנָנִשׁ לְמִי שִׁימְרֹד בּוֹ, לֹא הִגִּיעוּ עַדִּינָן לְמִדְרַגַּת אִמוּנָה זֹאת, כִּי חֲשַׁבּוּ שֶׁאֵין הַקַּב"ה חוֹשֵׁשׁ עַל בְּנֵי אָדָם בְּשָׂגָם לֹא יֵאֱמִינוּ בּוֹ, כִּי זֶה יָדוּעַ שֶׁהַשׁוֹפֵט אֵין עֲנִינּוֹ רַק לְהַצִּיל עֲשׂוּק וַיִּהְרֹג אֵת הָעוֹשֵׂק אוֹ הָרוֹצֵחַ אֵת רַעְהוֹ אוֹ עוֹשֵׂה לְרַעְהוֹ רַעְהוֹ, אֲבָל הַמֶּלֶךְ בְּשָׂגָם לֹא יַעֲשֹׂק הָאָדָם אֵת רַעְהוֹ וְלֹא יִרְיַע לוֹ, אֲפִילוֹ הֵכִי אִם לֹא יִקְבַּל מִלְכוּתוֹ יִהְרַגְנוּ וְזוֹ הִיא כָּל מִלְחָמַת הַמֶּלְכִים, כִּי כָּל אֶחָד מִבְּקִשׁ שִׁיכְפּוֹשׁ הַמֶּלֶךְ הָאֲחֵר תַּחֲתָיו שִׁיִּקְבַּל מִלְכוּתוֹ וְלִכְּךָ עוֹשֵׂה מִלְחָמָה עִמּוֹ.

וְהִנֵּה כִּאֲשֶׁר רָאוּ יִשְׂרָאֵל מָה שֶׁעָשָׂה הַקַּב"ה לְפָרְעָה בְּשִׁבִיל שְׁמֵרַד בּוֹ וְנִתְגָּאָה לְעֲשׂוֹת עֲצָמוֹ אֱלוֹהֵי הַנֵּה הוֹדוּ שֶׁהַקַּב"ה מְלַבֵּד שֶׁהוּא שׁוֹפֵט בֵּין אִישׁ לְרַעְהוֹ גַּם כֵּן הוּא רוֹצֵה שֶׁהָאֲנָשִׁים יִקְבְּלוּ עוֹל מִלְכוּתוֹ, וְעַתָּה שֶׁרָצָה הַשִּׁי"ת לְתַת לְיִשְׂרָאֵל תּוֹרָה וּמִצְוֹת וְשִׁיִּדְעוּ אֱלֹהוֹתוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּדְעַתְּ אֵת ה' אֱלֹהֶיךָ, הִנֵּה עָשָׂה הָעֲנָן הַזֶּה לְפָרְעָה לְעִינֵיהֶם כְּדִי שִׁיֵּאֱמִין יִשְׂרָאֵל שִׁיעֲשֶׂה מִשְׁפָּט ג"כ לְמוֹרְדִים בּוֹ.

וְזֶה רָאוּ בְּהִדְיָא שֶׁעֲנָן הַמִּשְׁפָּט בֵּין אִישׁ לְרַעְהוֹ כְּכָר רָאוּ בְּמִצְרַיִם הַמַּכּוֹת שֶׁהִבִּיא עֲלֵיהֶם כְּדִי שִׁישְׁלַחֵם וְלֹא יִחְזִיקוּ בָהֶם שְׁלֹא כְּדִין, אֲבָל אֲחֵר שִׁיִּצְאוּ לְחִירוֹת שִׁיעֲשֶׂה לְפָרְעָה תַּחֲבוּלָה שִׁיִּרְדוּן אֲחֵרֵיהֶם לְהַטְּבִיעוֹ כְּכָר הִבִּינוּ שֶׁאֵין בְּזֶה עֲשִׂיית מִשְׁפָּט בֵּין אִישׁ לְרַעְהוֹ, אֲבָל מִפְּנֵי הִיוֹתוֹ חוֹשֵׁב עֲצָמוֹ אֱלוֹהֵי עֲשָׂה לוֹ כֵּן.

אֲכֵן אָמְרוּ ה' אִישׁ מִלְחָמָה מְלַבֵּד שֶׁהוּא שׁוֹפֵט גַּם הוּא אִישׁ מִלְחָמָה, שֶׁכְּמוֹ שֶׁהַמֶּלֶךְ עוֹשֵׂה מִלְחָמָה רוֹצֵה שֶׁזּוֹלָתוֹ יִהְיֶה נִכְנָע אֵלָיו כִּי הַקַּב"ה ג"כ הוּא מֶלֶךְ וּמִעֲנִישׁ הַמּוֹרְדִים בּוֹ וְלִכְּךָ הַכְּרִיזוּ מִלְכוּתוֹ וְאָמְרוּ ה' מֶלֶךְ לְעוֹלָם וָעֶד, וְאֲחֵר שֶׁנִּכְנָסָה אִמוּנָה זֹאת בְּלִבָּם הִיוֹתוֹ שׁוֹפֵט בֵּין אִישׁ לְרַעְהוֹ וְגַם אִישׁ מִלְחָמָה, בְּזֶה הִגִּיעַ אֲלֵיהֶם וְהִבִּינוּ שֶׁעַל כֵּן

נקרא שמו אדני מורה על שני הענינים הללו, וזה אמרם ה' איש מלחמה ה' שמו, ואח"כ
בביאור ענין זה אמרו עוד שעל פן מרכבות פרעה וחילו ירה בים ומבחר שלישי טבעו
ביום סוף שאחרי חושבו עצמו אלוה לא רצה להשאיר אפילו אחד מפל העבדים שלו,
כמו שנאמר לא נשאר בהם עד אחד פדין במשמשי ע"א: ובמה שנאמר לכל חיל פרעה
הבאים אחריהם בים ופלא כי מה ענין אומרם הבאים אחריהם, שאם פירושו הבאים
אחרי בני ישראל, ידוע הוא שמי שלא בא אחריהם לא נטבע.

עוד נתעורר במה שנאמר פה ומבחר שלישי טבעו, שקודם אמר לענין המרכבות וחילו
ירה בים. ובשלישים אמר שטבעו מעצמם בלא ירייה.

אבל יתיישבו הדברים על נכון מאד על פי דרכנו שאמרנו, כי אמנם נאמר ויקח שש
מאות רכב בחור וכל רכב מצרים ושלישים על פלו, שפירושו שעל רכב מצרים מינה
משוריו ומשלישיו להנהגתם למלחמה, כי המון העם לא ידעו בטיב המלחמות, ולכך מינה
פרעה שרים שלישים על כל המון העם של מצרים ולדעתו נקראו שלישים להיותם
שלישיים למלך, כי השני יקרא משנה כמו שנאמר משנה למלך אחשורוש, באופן
שהשליטים שלו היו פקידים על רכב מצרים, והנה הענין שהקב"ה נייער וירה פרעה
וחילו בים.

ועם היות שכל רכב מצרים לא באו בים פאשר אמרנו, הנה השלישים אשר היו פקידים
עליהם שהיו עבדי פרעה גם הם רצו במרוצה. תוך הים אחרי פרעה, באופן שלא הוצרך
לניער ולירות אותם בים שהם רדפו אחרי אדוניהם ומעצמם טובעו, ולכך נאמר שכל
חיל פרעה הבאים אחריהם, ר"ל אחרי פרעה וחילו, דהיינו השלישים לא נשאר אפי'
אחד, שהרי אפילו השלישים שנתאחרו עם רכב מצרים עשה השי"ת שגם הם באו
אחריהם ונטבעו כדי שלא ישאר מן העושה עצמו אלוה ומעובדיו אפילו אחד, וזה אמרו
ישראל בשירה מרכבות פרעה וחילו דהיינו שש מאות רכב ירה ונייער בים, ומבחר
שלישיו שהיו עם רכב מצרים טבעו מעצמם שבאו אחריהם ר"ל כעבדים המבקשים
אחרי אדוניהם פן באו גם הם בים אחרי פרעה וחילו שפכו נייער אותם, כי השלישים
פאשר ראו אדוניהם נטבע נכנסו גם הם ונטבעו אבל רכב מצרים נשארו חוץ לים, וזה
היה הפלא שלא נשאר אחד מעבדיו שפלים נטבעו.

ועליהם נאמר תהומות יכסימו ירדו במצולות כי נענשו בדין זה ועל השלישים הממונים
על כל רכב מצרים אמר צללו כעופרת. ובזה יתיישב שיראה כפל ואין זה כפל שכאן
אמר על השלישים ושם נאמר על פרעה וחילו: ומה שאמר כאן תהומות יכסימו לשון
עתיד הנה פן להודיענו שימים וכל תהומות נזדרזו לכבוד השי"י להיותם נפרעים
מהרשעים ואמרו בשירתם שיירדו כמו אבן כדי שתהומות יכסימו, ר"ל שפדי שגם
התהומות יהנה להם חלק בנקמה הוכרח הדבר שיירדו במצולות כמו אבן, שפדי שימותו
הם כבר בטפח אחד תחת המים יספיק למיתתם.

אבל היתה הירידה כמו אבן כדי שגם התהומות יהנה להם חלק ויכסו אותן, ולכן נאמר
יכסימו לעתיד פאלו יאמר כדי שתהומות יכסימו לכך ירדו במצולות כמו אבן. עוד אמרו
בשירתם אחרי שהפליגו בסופור גודל הנקמה שנהיתה במצרים, כי יראה כחסרון בחק
הבורא יתב' שיתנהג במדת הדין הקשה לכן אמרו שפלו רחמים והפל נעשה בימיו.

אָבֵל הָרְשָׁעִים מְהַפְכִין הַרְחָמִים לְדִין וְלָכֵן אָמְרוּ יְמִינָהּ ה' נֶאֱדָרִי בַפֶּחַח יְמִינָהּ ה' תִּרְעֵץ אוֹיֵב, כְּבִיכּוֹל פְּאֵלוֹ הִימִין נִרְעָצַת מִן הָאוֹיֵב שֶׁהֵם הַרְחָמִים שְׂמֵת־הַפְּכִין מִפְּנֵי הָרְשָׁע. עוֹד כַּאֲשֶׁר אָמְרוּ ה' אִישׁ מִלְחָמָה נִרְאָה לָהֶם פְּאֵלוֹ אָמְרוּ ג"כ חֲסָרוֹן בַּחֶק יִכְלְתוּ יתב' שְׁצָרִיךְ לַעֲשׂוֹת מִלְחָמָה בִּיתוֹשׁ קָטָן כְּפָרְעָה.

לָכֵן אָמַר עוֹד כְּמִבְּאֵר שְׁבָרוֹב גָּאוֹנוֹ יָקוּם הוּא עֲצָמוֹ לְהָרוֹס אוֹיֵב, אָבֵל אִם יִרְצָה יִשְׁלַח חֲרוֹנוֹ יֹאכְלֵמוּ כְּקֶשׁ. וְכַמְבִּיאִים רְאִיָּה לְדַבְרֵיהֶם אָמְרוּ שֶׁהָרִי בְרוּחַ אַפָּה נֶעְרְמוּ מִים נִצְבוּ כְּמוֹ נֶד נִזְזִלִים, כ"ש שְׂאֵם תִּרְצָה תֵּאֶפְלָמוּ כְּקֶשׁ.

וְחִזַּר אֶל סִפּוּר רֹב גְּאֻנָּתוֹ וְעִזּוֹתוֹ שֶׁל פְּרָעָה וְאָמַר שֶׁכַּאֲשֶׁר יֵצֵא מִמְצָרִים לְרִדּוֹן אַחֲרֵי יִשְׂרָאֵל וְהָיוּ לוֹ שֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב בַּחֹר וְרָאָה שֶׁכָּל רֶכֶב מְצָרִים בָּא אַחֲרָיו אָמַר לָהֶם שֶׁהוּא רוֹצֵה לְהַקְדִּים בְּרִדְיָפָה לְהִיּוֹתוֹ קֵל מֵהֶם בְּשֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב בַּחֹר, וְשָׂאֵל יַחֲשָׁבוּ שֶׁהוּא הוֹלֵךְ קוֹדֵם וַיִּזְכֶּה בְּשִׁלָּל כִּי אֶחָד עִמָּכֶם, וְשָׂאֵל תֵּאֶמְרוּ אֵיכָה תִּרְדּוֹן בְּשֵׁשׁ מְאוֹת רֶכֶב שֵׁשׁ מְאוֹת אֶלֶף אִישׁ, עַל זֶה הִשִּׁיב וְאָמַר תִּמְלָאֵמוּ נִפְשֵׁי פִירוּשׁוֹ כְּמוֹ אֲשֶׁר מְלָאוּ לְבוֹ.

כִּי כֹּה אָמַר תִּמְלָאֵנִי נִפְשֵׁי שְׂאָרִיק חֲרָבִי מְעַלִּי וְאוֹרִישׁ אוֹתָם בְּיַדִּי זוּלַת חֲרָב שֶׁפֶן הָיוּ פְּחוּתִים וְשִׁפְלִים בְּעֵינָיו שֶׁבִלְתִּי חֲרָב יִכְנִיעֵם, וְאָמְרוּ עוֹד בְּשִׁירְתָם מְדָה נִגְדַּת מְדָה כִּי הִנֵּה הָרְשָׁע הַהוּא הִגְדִּיל עֲצָמוֹ בְּפִיו לְדַבֵּר עֲתָק, וְהִנֵּה גְדוֹל וְגִבּוֹהַּ מְאֹד, וּבְכִפּוֹ יֹאמַר כֵּן.

וְאַתָּה נִשְׁפָּת בְּרוּחָהּ כְּסָמוֹ יָם, כְּלוֹמַר בְּרוּחַ אַפָּיָה כְּסָמוֹ יָם וְאַבְדָּה גְבוּרָתָם. וְאָמְרוּ צָלְלוּ כַּעֲפוּרַת בְּמִים אֲדִירִים יִפְלֵא נְדָאִי שְׂמֵאֲחֲרֵי שְׁרָצוֹן הַמְּשׁוֹרֵר הִנֵּה לְהַפְּלִיג בְּסִפּוּר הַבְּלִילָה לֹא הִנֵּה לוֹ לוֹמַר שֶׁצָּלְלוּ כַּעֲפוּרַת בְּמִים אֲדִירִים כִּי בְּמִים רַבִּים שְׂאִינָם אֲדִירִים תִּהְיֶה הַצְּלִילָה יוֹתֵר מִןפְּלִגְתָּ וְיוֹתֵר מִהֲרָה.

אָבֵל יִתְכַן שְׂאוֹמְרוֹ אֲדִירִים שֶׁב אֶל פְּרָעָה וְעֵבְדִיו שֶׁהָיוּ מְשֻׁבְּחִים בְּאֲדִירוֹת לְכַבֵּשׁ בִּידֵיהֶם בְּלֹא חֲרָב וְהִנֵּה צָלְלוּ כַּעֲפוּרַת, וְהִנֵּה טַעַם הַפְּתוּב כְּאֵלוֹ יֹאמַר צָלְלוּ כַּעֲפוּרַת אֲדִירִים בְּמִים.

וְאַחַר שֶׁסִּפֵּר בְּאֲדִירִים שֶׁהִנֵּה מְשֻׁבְּחַת פְּרָעָה אָמְרוּ שֶׁעַל פִּי הַאֲמַת הִנֵּה הֶבֶל נִרְיָק כָּל אֲדִירוֹתוֹ וְשָׂאִין אֲדִיר כַּהֲשִׁי"ת. וְכַדִּי שֶׁלֹּא לְהַמְשִׁיל עַנְיָן אֲדִירוֹתוֹ ית' לְאֲדִירוֹת שֶׁהִנֵּה מְשֻׁבְּחַת פְּרָעָה אָמַר מִי כְּמִכָּה נֶאֱדָר בְּקִדְשׁ, שְׂאֲדִירוֹת פְּרָעָה בְּטוֹמָאָה וּלְדַעָה.

וְאַחַר שֶׁסִּפֵּרוּ אֲמוֹנַת אֲנָשׁ שֶׁהֲאֵמִינוּ הָיוֹת לוֹ שְׂתִי הַיְכּוֹלוֹת כְּמוֹ שְׂאֲמָרְנוּ שׁוֹפֵט וְאִישׁ מִלְחָמָה כִּי הַשׁוֹפֵט הוּא הַמְּטִיב, שְׂאֲפִילוֹ שֶׁהוּא מְרִיעַ לְעוֹשֶׁק, הַכּוֹנֵנָההִיא לְהַטִּיב לְעֹשֶׁק וַיִּקְרָא מְטִיב, אָבֵל הָיוֹתוֹ אִישׁ מִלְחָמָה לְמוֹרַד בּוֹ הִנֵּה בָּנָה הוּא נִקְרָא מְרִיעַ, וְכַאֲשֶׁר נִלְאוּ הַלְּבָבוֹת לְחֲשׁוֹב בְּעַנְיָן זֶה שֶׁיִּמְשָׁכוּ הַהַפְּכִים מִן הַפְּשׁוּט הַמְּוַחֵלֵט לָכֵן אָמַר נוֹרָא תִּהְיוֹת עוֹשֶׂה פְּלֵא, שְׂאֲמְרוּ בָּזֶה שֶׁהָיוֹתוֹ נוֹרָא בְּשִׂמְתִי תִּהְיוֹת זֶהוּ פְּלֵא, וְאַח"כּ כְּמִבְּאֵרִים קָצַת אָמְרוּ שֶׁהַכֹּל לְפִי הַמְּקַבֵּל כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כַּהֲמַס דּוֹנָג מִפְּנֵי הָאֵשׁ יֵאָבְדוּ רְשָׁעִים מִפְּנֵי אֱלֹהִים, וְכִּמוֹ שְׂאֲמְרוּ ז"ל מוֹצִיא חֲמָה מִנְּרִתָקָה שׁוֹרְפַת הָרְשָׁעִים וְהִיא רְפוּאָה לְצַדִּיקִים, וְלִכְּדֹ אָמְרוּ נְטִיָּה יְמִינָהּ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ נְחִית בְּחֶסֶד עִם זוֹ גְּאֻלָּתָהּ וּגּו', כְּלוֹמַר גַּם שְׂתִיָּהּ אֲתָה עוֹשֶׂה בְּנְטִיָּה אַחַת שֶׁבְּמָה שֶׁנְּטִיָּה יְמִינָהּ תִּבְלַעְמוּ אֶרֶץ, בְּאוֹתָהּ נְטִיָּה כַּעֲצָמָה נְחִית בְּחֶסֶד וּבְרַחֲמִים עִם זוֹ גְּאֻלָּתָהּ וּבָהּ כַּעֲצָמָה נִהְלֵת אוֹתָם אֶל נוֹה קִדְשׁ: וְאָמְרוּ אַז נִבְהָלוּ שְׂמֵלַת אַז תּוֹרָה עַל הוֹרָאָה זְמַן וְשִׁלְיַת זְמַן זוּלַתוֹ הוּא הַטַּעַם שְׂאֲמַר אַז נִבְהָלוּ, לוֹמַר שֶׁאַח"כּ

שָׂרְאוּ שֶׁהִשִּׁי"ת קָצַף עֲלֵיהֶם וְשָׁלַח הַנְּחָשִׁים הַגָּדוֹל לֹא נִבְהָלוּ, וְהָעֵד שֶׁכֵּן בָּלַק נֹאמֵר שֶׁלֹּא נִתְיַיְרָא מֵהֶם רַק לְהִיּוֹת רַבִּים כְּמוֹ שֶׁנֹּאמֵר כִּי רַב הוּא, וְלִפִּי זֶה מְלֹא לְבוֹ לְשִׁלּוֹחַ אֶל בְּלַעַם שֶׁיִּקְלָלֵם שֶׁחָשַׁב שֶׁהִקְבִּ"ה בְּרוֹגֵז עִמָּהֶם, וְזֶה הַשִּׁיב בְּלַעַם לְבָלַק שֶׁטָּעָה בְּחֻשְׁבוֹנוֹ שֶׁאֵין הִקְבִּ"ה בְּרוֹגֵז עִמָּהֶם וְהוּא שֹׁמֵר מֶה אֲזַעֲזֵם לֹא זַעַם ה'.

אָבֵל אֲזַ בַּעַת קְרִיעַת יַם סוּף פֶּאֶשֶׁר שֶׁמְעוּ הָעַמִּים שֶׁאֲתָהּ בַּעַל הַשָּׁמַיִם יְכוּלוֹת יִרְגְּזוֹן וְחִיל אַחַז יוֹשְׁבֵי פְלִשְׁתִּים, וּבְכַנְעַן אָמַר כָּל יוֹשְׁבֵי כְנַעַן לִפִּי שֶׁכָּבַר הָיָה מִפְּנֵי רֶסֶם שֶׁאַרְצָן כְּנַעַן נִדְרָ אוֹתָהּ לְאַבְרָהָם.

וְזֶה יִתְבָּאֵר הַיּוֹת הַדְּבָר כֵּן מִמָּה שֶׁנֹּאמֵר מִבְּלַתִּי יְכוּלַת ה' לְהִבְיָאֵם אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע וְגו' הָרִי שֶׁהָיָה מִפְּנֵי רֶסֶם לְאוֹמוֹת שֶׁנִּדְרָ לָהֶם אָרֶץ כְּנַעַן, וְחִזֹּר אֶל מַה שֶׁאָמַר שְׁנִית שֶׁבְּאוֹתָהּ נְטִיטָה יָד תִּבְלַעְמוּ אָרֶץ וּבְאוֹתָהּ נְטִיטָה יָד בְּעֶצְמָהּ נָחָה בְּחֻסָּד אֶת יִשְׂרָאֵל וְכָלוּ בְיָמָיו, וְעוֹד הוֹסִיף לֹמַר שֶׁגַם לְעֵתִיד בְּאוֹתָהּ נְטִיטָה יָבֹאוּ אֶל הַמְּנוּחָה וְהַנְּחָלָה.

וְהִנֵּה קוֹדֵם שֶׁהִתְחִיל הַשִּׁירָה נֹאמֵר וַיֵּרָא יִשְׂרָאֵל אֶת הַיָּד כִּי אֲזַ רָאוּ הַיָּד הַגְּדוֹלָה בְּנִקְמַת הָרָשָׁעִים, וַיֵּרָאוּ אֶת ה' רוֹמֵז עַל הַיְכוּלַת הָאֶחָד אֲשֶׁר לָקַח נִקְמָתוֹ מִן הַמְּצַרִּים, וְעַל זֶה כְּמוֹדִים עַל הָאֲמוֹנָה שֶׁיֵּשׁ לוֹ שְׁמִי הַיְכוּלוֹת אָמַר מִקֶּדֶשׁ ה' כּוֹנֵנוּ יְדִי, כְּלוֹמַר הַשָּׁמַיִם יְכוּלוֹת יִתְפָּרְסוּ בְּבִגְדֵי ב"ה שֶׁיִּשְׁכַּחוּ בְּתוֹכָם לְהַשְׁגִּיחַ עֲלֵיהֶם וְהוֹדוּ עַל מַלְכוּתוֹ, וְאָמְרוּ ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד, שֶׁהַמַּלְכוּת יִהְיֶה שְׁלָמָה בְּשָׁמַיִם הַיְכוּלוֹת וּפְרִסוּמָם, וּמִסְדְּרֵי הַתְּפִלוֹת סִדְרוּ לֹמַר זֶה הַפְּסוּקָה ה' יִמְלֹךְ לְעוֹלָם וָעֶד פְּעַמִּים רוֹמֵז עַל הַשָּׁמַיִם יְכוּלוֹת, וְאֶחָד כִּי קָבְעוּ לֹמַר עַד בְּיוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד, שֶׁאֲחַר שֶׁכָּל עֲנֵן הַשִּׁירָה כָּבַר הָיָה לְהַגִּיד הַיּוֹתוֹ שׁוֹפֵט וּמְלֹךְ אִישׁ מִלְחָמָה נִהְיֶה לֹמַר כִּי לֹה' הַמְּלוּכָה וּמְשֻׁלָּה בְּגוֹיִם וְעָלוּ מוֹשִׁיעִים בְּהַר צִיּוֹן לְשִׁפּוֹט אֶת הַר עֲשׂוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁלְעֵתִיד יִגִּיחַ מִדַּת הַמְּשֻׁפָּט לְיִשְׂרָאֵל שֶׁיִּשְׁרָאֵל יַעֲשׂוּ מְשֻׁפָּט בְּאוֹמוֹת עַ"א וְהוּא יִהְיֶה מְלֹךְ כּוֹלֵל.

וְהִנֵּה קָבְעוּ עוֹד מִסְדְּרֵי הַתְּפִלוֹת לֹמַר בְּיוֹם הַהוּא לֹמַר כִּי לְעוֹלָם נִדְאִי הוּא אֶחָד הָיָה הוּא וְיִהְיֶה, אָבֵל שְׁמוֹ בְּקִרְיָאֲתוֹ בְּשֵׁם אֲדֹנָי מוֹרָה עַל רַבּוּי הַיְכוּלַת, אָבֵל לְעֵתִיד לְבֵא יִקְרָא שֵׁם הַהוּנָה כְּכַתְּבוֹ הַמּוֹרָה עַל יְכוּלַת הַרְחָמִים לְבַד, כִּי לֹא יִצְטָרֵף עוֹד דִּין כִּי תִמְלֵא אָרֶץ דְּעָה וּבְאוֹמוֹת הָעוֹלָם עַ"א יִשְׂרָאֵל יַעֲשׂוּ הַדִּין כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְשִׁפּוֹט אֶת הַר עֲשׂוֹ, וְזֶהוּ קֶשֶׁר הַפְּסוּקִים הַלְלוּ שֶׁסִּדְרוּ סְמוּךְ לְשִׁירָה: פָּרַק כִּד בְּפִירוּשׁ הַהַגְדָּה אֲשֶׁר סוֹדְרָה לְסִפּוּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם כִּי בְּפִירוּשָׁה יוֹשְׁלָם הַמְּכַוֵּן אֲשֶׁר יַעֲדֵנוּ בְּבִיאוֹר כָּל הַמְּקַרְאוֹת אֲשֶׁר נֹאמֵר לְעֵנֵן יְצִיאַת מִצְרַיִם הַמְּפֹנְזִים בְּכָל הַתּוֹרָה וְגַם הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר יָפְלוּ בְּעֵנֵינָהּ וְהִתְרַם, וּנְבָאֵר כָּל פְּסִיקָא וּפְסִיקָא בְּפָנֵי עֶצְמָהּ: הָא לְחַמָּא עֲנִיָּא וכו'.

לְבֵא אֶל בִּיאוֹר הַפְּסִיקָא הַזֹּאת נִקְדִּי הַסְּפָקוֹת שֶׁהִתְעוֹרְרוּת מְחַוֵּיב בָּהֶם. סְפַק א' כָּבַר קְדָמוֹנֵי הַמְּפָרְשִׁים לְהִתְעוֹרֵר וְלֹמַר לְמָה סוֹדֵר פָּרַק זֶה בְּלִשׁוֹן אַרְמִי.

וּמָהר"י אַבְרָהָם הִבִּיא דְּעוֹת מֵאֲשֶׁר קְדָמוֹהוּ בְּעֵנֵן זֶה שֶׁקָּצַתְם אֲמָרוּ שֶׁסוֹדֵר בל' אַרְמִי כְּדִי שֶׁלֹּא יָבֹאוּ הַמְּזִיקִים שֶׁמְבִינִים בל"ה ק לְלַכְלָךְ הַסְּעוּדָה, וְטָעַן עַל זֶה וְאָמַר שֶׁהוּא סְפַק סְפַקָא בְּכַמָּה מְדַרְגוֹת.

רֵאשׁוֹנָה בְּמִצִּיאוֹת הַשָּׂדִים, וְהַשְּׁנִית שֶׁיְבִינּוּ בְּלִשׁוֹן הַקֶּדֶשׁ וְלֹא בְּלִשׁוֹן אַרְמִית. וְעוֹד הַרְבֵּה לְהַשִּׁיב עַל זֶה וְהָאָרִיף מְאֹד.

עוד כתב דעת אחר שנתן טעם כדי שלא יבינו מלאכי השרת ולא יתחילו לשורר וטען גם כן על פירוש זה באומרו שהיה ראוי א"כ לומר הלל בלשון ארמי שהוא שיר המנוחס ללילה הזה וגם טען ממה שאמרו שגבריאאל לימד את יוסף שבעים לשון ואם כן נתבאר היותם מבינים בלשון ארמי.

ובאמת לא ראה מה שנאמר בגמרא בסוטה פ' אלו נאמרין ששם אמרו שכל המלאכים אינם מבינים לשון ארמי חוץ מגבריאאל שהוא מבין וכאן לא אמרו רק שלא יבינו מלאכי השרת. עוד כתב בשם מי שקדמו שכתרו לסדר פרק זה בלשון ארמי כדי שיבינו הטף, והוא טען על זה שא"כ פרק מה נשתנה הוא יותר נגד הנשים והטף ממה שהוא הפרק הראשון.

אמנם מהרי"א ז"ל על פי דרכו הסכימה דעתו לאמר בסילוק כל הספקות הנזכרות שסדרו לומר זה בלשון ארמי לפי שאין העניינים מבינים בלשון הקדש וזו היא הכרזה לעניינים שיבאו לאכול באומרו כל דכפין ייתי ויכול וכו' עד כמו שנאמר ושמתת וגו' ובאמת כפי דעתו של מהר"י אברנבאל שהיא הכרזה לעניינים היתה ראוי להיותה בפתח הבית לא על השלחן אחר שפבר סגר הפתח, גם היתה ראוי להיותה קודם שיקדש וקודם שיטול ידיו וקודם אכילת הפרס כדי שגם העני יצא ידי חובתו, ועוד יותר היה ראוי לעשותה הכרזה זאת בשאר חגים שגם בהם נאמר ושמתתם, ממה שיעשה הכרזה זו בפסח, כי בענין פסח אמרו ז"ל אין לה עני שבישראל שאין לו ד' כוסות.

ועוד טען מהרי"א בפסקא זאת לומר למה קראו לחמא עניא, והביא ו' דעות בנתינת טעם לזה. א' מ"ש שמואל פרק ערבי פסחים לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, ועל זה כתב שהוא בלתי מספיק כי גם על הפסח והמרור יש עניית דברים וכו' ועוד שהנה הפתוח קרא את המצה לחם עוני ולא היה זה מפני ההגדה כי עדיין לא נתקנה, עכ"ל מהרי"א והנה רצה לסלק דעתו של שמואל בדברי הבאי, כי באמת שמואל נתן טעם אל מה שקראו הפתוח לחם עוני ודרש שיש בו עניית דברים, כיון שצינתה התורה ואמרה והגדת לבנה וגו' בעבור זה.

והראשון ז"ל בשעשה שמצה ומרור מונחים לפניו, הרי אין לה עניית דברים גדול מזה שהוא עניית על שאלת הבן. ומה שטען שגם במרור ובפסח יש עניית דברי אין מקום לטענתו כלל, כי עיקר הסעודה הוא הלחם, ועוד שלא מצינו מצוה בהגדה לבנים על ענין אכילת מרור ולא שאלה מן הבנים עליו, ולא נאמר שאלה לבנים רק על ענין הקרבן פסח ועל ענין המצה.

כי בענין קרבן פסח נאמר כי יאמרו אליכם בניכם וגו' ואמרתם זבח פסח הוא לה'. ועל המצה שנאמר מצות יאכל את שבעת הימים נאמר והגדת לבנה ביום שהוא לאמר בעבור זה עשה ה' לי, ועם היות שדרשו ז"ל בשעשה שמצה ומרור מונחים לפניו, אין הענין מחוייב שתהיה ההגדה ועניית הדברים על המרור לתת טעם לאכילתו, אבל להודיע לבד שההגדה מחוייבת בשעשה שהמצה ומרור מונחים לפניו דהיינו בלילה.

ובזה הותרו הספקות אשר נתעורר בו מהרי"א על דברי שמואל שאמר שנקרא לחם עוני על שם שעונין עליו עוד האריך שם מאד מהרי"א להביא כל הו' דעות והביאם

בְּחֻשְׁבוּ שְׁפִלְמֵם אֵל כְּפִינָה אַחַת לַחַת טַעַם לָמָּה קִרְאוּ הַכְּתוּב לַחֵם עֲוֹנִי, וְאִין הַדְּבָרִים כֵּן אַחַר הַהִשְׁקָפָה הַנְּכוּנָה בְּעִיּוֹן, שְׁשִׁמוּאֵל בְּפֶרֶק עֲרֵבִי פְּסָחִים אָמַת נָתַן טַעַם אֵל הַכְּתוּב שְׁקִרְאוּ לַחֵם עֲוֹנִי, אֲבָל הָאֲחֵרוֹנִים לֹא הִיָּה נְתִינַת טַעַמָם רַק אֵל מָה שְׁקִרְאוּ מְסֻדֵר הַהֲגָדָה לַחֲמָא עֲוִיָּא וְלֹא קִרְאוּ בְּשֵׁם מִצָּה.

כִּי הַטַּעַם הַג' שֶׁהֵבִיא שְׁנִקְרָא לַחֵם עֲוֹנִי וְאָמַר שְׁמִפְנֵי עֲבוּדְתָם בְּמִצְרַיִם לֹא הָיוּ מְנִיחִים אוֹתָם מִצְרַיִים לְלוּשׁ עֵיסוֹתָם וְלֹאֲנֻכְלָה פְּרָאוּי. לֹא יִתְכַּן לֹמַר שְׁמִטַּעַם זֶה קִרְאוּ הַכְּתוּב כֵּן.

שְׁלֹא אָמַר הַכְּתוּב וְאֲכַלְתָּ לַחֵם עֲוֹנִי, אֲבָל צָנָה לְאֲכֹל לַחֵם עֲוֹנִי כִּי בַחֲפִזוֹן יִצְאָתָּ, וְאֵם הִיָּה מִטַּעַם זֶה הַל"ל כִּי לַחֵם עֲוֹנִי אֲכַלְתָּ בְּמִצְרַיִם אֲמַנְם נְתִינַת הַטַּעַם הַנִּזְכָּר אֵינְנו רַק אֵל מְסֻדֵר הַהֲגָדָה שְׁקִרְא הַמִּצָּה שְׁאֲנוּ אוֹכְלִים לַחֲמָא עֲוִיָּא שְׁפִמוּהָ אֲכַלְנוּ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם, וְלִכְּךָ אָמַר שְׁמִצְרַיִים לֹא הָיוּ מְנִיחִים אוֹתָם לְלוּשׁ פְּרָאוּי, שְׁאֵם הִיָּה הַכְּפִינָה לֹמַר שְׁהַמִּצָּה הַזֹּאת שְׁאֲנוּ אוֹכְלִים הִיא כְּמוֹ הַמִּצָּה שְׁאֲפוּ מִן הַבֶּצֶק שֶׁהוֹצִיאוּ, לֹא הִיָּה אוֹמַר דִּי אֲכַלוּ אֲבִהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם שֶׁהִלֵּא לֹא אֲכַלוּהָ בְּמִצְרַיִם, לְכֵן פִּירֵשׁ שֶׁהִיא כְּמוֹ הַלַּחֵם שֶׁהָיוּ אוֹכְלִים בְּהִיוֹתָם עֲבָדִים, כִּי נִרְאָה לוֹ דְחֻק לֹמַר שְׁאוּמְרוּ דִּי אֲכַלוּ אֲבִהֶתְנָא בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם יִהְיֶה פִּירוּשׁוֹ בְּגִבּוּל מִצְרַיִם, וְכֵן הַטַּעַם הַד' שֶׁהֵבִיא עַל שֵׁם עֲוִיָּים שֶׁל מִצְרַיִם, מְבִנְיָא ג"כ שְׁנִכְנַס בְּפִרְצָה דְחֻקָּה כְּדִי לִיִּישֵׁב מָה שְׁסוּדֵר בְּהֲגָדָה בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם, וְכֵן הַטַּעַם הַה' שֶׁהֵבִיא שְׁנִקְרָא לַחֵם עֲוֹנִי עַל שֵׁם קֶרְבֵּן עֲוִי, מְבִנְיָא גַם כֵּן שֶׁהַכְּפִינָה לִיִּישֵׁב אוּמְרוּ בְּאַרְעָא דְמִצְרַיִם, וְלִכְּךָ אָמַר שְׁפִשֵׁם שֶׁהָיוּ עֲוִיָּים בְּמִצְרַיִם וְאוֹפִים עֵיסָה קִטְנָה כְּמוֹ כֵּן עֲתָה בְּמִצָּה.

וְכֵן פִּירֵשׁ הַרְמַב"ן ב' פִּירוּשִׁים, א' עַל הַכְּתוּב שְׁקִרְאוּ לַחֵם עֲוֹנִי, וַא' עַל הַמְסֻדֵר שְׁקִרְאוּ לַחֲמָא עֲוִיָּא. וְהַפִּירוּשׁ הַב' הוּא שְׁנִקְרָא לַחֵם עֲוֹנִי שְׁלֹא יֵאָכֵל מִצָּה עֲשִׂירָה.

וְאֵם הִיָּה כְּפִינָת פִּירוּשׁוֹ זֶה עַל הַכְּתוּב, אֵם כֵּן הַכְּתוּב שְׁאָמַר שְׁבַעָה יָמִים תֹּאכַל לַחֵם עֲוֹנִי הִיָּה אֲסוּר לְאֲכֹל מִצָּה עֲשִׂירָה כָּל ז', בְּאֲנֹפֶן שְׁבַחְרָנוּ שְׁהַטְעַמִּים שְׁנִתְּנוּ הָאֲחֵרוֹנִים הֵם אֵל מָה שְׁקִרְאוּ מְסֻדֵר הַהֲגָדָה לַחֲמָא עֲוִיָּא: אֲבָל אֲנַחְנוּ נִרְאָה לַחֵם עֲוֹנִי טַעַם נִכּוֹן אֵל מְסֻדֵר הַהֲגָדָה שְׁנִקְרָא לַחֲמָא עֲוִיָּא וְלָמָּה סִידְרוּ בְּלִשׁוֹן אֲרָמִי, וְגַם נִבְאָר לָמָּה כָּל פֶּרֶק זֶה הִרְאִישׁוֹן לֹא הָיוּ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּזֵמַן שְׁבַח מ"ק קִיָּים לַהוֹדִיעַ שֶׁהַמִּצָּה הִיא לַחֵם עֲוֹנִי, כִּי זֶה יֵשׁ לְשִׁאוֹל לְכָל הַפִּירוּשִׁים שֶׁהִזְכַּרְנוּ וְכ"ש לְפִירוּשׁוֹ שֶׁל מַהֲרִי"א.

וְכִבֵּר נִתְבָּאָר בְּדְבָרֵי הַרְמַב"ם בְּנוֹסַח הַהֲגָדָה בְּזֵמַן ב"ה שְׁלֹא הָיוּ אוֹמְרִים פֶּרֶק זֶה, וְנִאֲמַר כִּי הַנְּכוּן לֹמַר בְּפֶרֶק זֶה הוּא שְׁפִאֲשֵׁר גָּלוּ בְּבֵית שְׁנֵי חַג פֶּסַח רִאשׁוֹן שֶׁהָיוּ שָׁם בְּלִיל פֶּסַח וְרָצוּ לְקִיָּים מִצְוַת סִיפּוּר יִצְיַאת מִצְרַיִם וְיִישְׁבוּ עַל שְׁלֶחַנָם, זָכְרוּ אֵת צִיּוֹן שְׁשָׁם בְּצִיּוֹן הָיוּ מִתְקַרְבִּים הַשְּׁכֵנִים וְהָאוֹהֲבִים וְהָיוּ מִתְמַנְּנִים לְאֲכֹל קֶרְבֵּן פֶּסַח וְהָיוּ שְׂמֵחִים לַעֲשׂוֹת רְצוֹן קוֹנָם, וְשָׁם בְּגִלּוּתָם שְׁרָאוּ שְׁאִין קֶרְבֵּן פֶּסַח וְשִׁישׁ לָהֶם לְאֲכֹל כְּזִית מִצָּה שְׁמוּרָה זָכָר לְקֶרְבֵּן פֶּסַח וְלֹא נִתְחַבְּרוּ הָאוֹהֲבִים וְהַקְּרוֹבִים כְּמִנְהַג וְרָאוּ עֲצָמָם יְחִידִים גְּלִמוּדִים עֲבָדִים גּוֹלִים מְאַרְצָם, הִתְחִילוּ כְּמִקּוֹנְנִים עַל צִיּוֹן לְקִיָּים מָה שְׁנִאָמַר אֵם לֹא אֲעֲלֶה אֵת יְרוּשָׁלַיִם עַל רֹאשׁ שְׁמֹחֲתִי.

ואמרו על סעודתם זאת בראשה, הא לחמא, כי הסעודה בכללה נקראת לחם כמו שנאמר שימו לחם, וכן מדוע לא בא בן ישי אל הלחם, כמו בן אמרו הם בגלות על סעודתם, פקא לחמא עניא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, ר"ל אין סעודתנו זאת בליל פסח של שמחה כמו שהיינו עושים בכל שנה בארץ ישראל, אבל סעודתנו זאת היא ממש כסעודות שהיו עושים אבותינו כשהיו עבדים במצרים, שהיתה ודאי סעודת ענוי כזאת שאנחנו פה בגלות אוכלים ביגון ואנחה.

ובדרך קינה השלים לומר שבכל ליל פסח לא היו רשאים לקרוא מי שלא נתמנה על אכילת הפסח שאינו נאכל אלא למנויו, והטעם לדעתי לפי שאין לעשות שני פגשים או יותר קרבן פסח בבית א' רק פגש א' ולכן אינו נאכל אלא למנויו שמה רבו האורחים ותהיה סעודה שאינה מספקת, לכן אמרו דרך קינה כי הלילה הזה שאנו אוכלים פזית מצה שמורה במקום קרבן פסח, כל דכפין ייתי ויכול וכל דצריך ייתי ויפסח.

ואחר שזכרו את ירושלים וקוננו עליה לקיים מה שנאמר אם לא אעלה את ירושלים על ראש שמחתי, כמו בן פשרצו להתחיל בשמחת החג זכרו את ירושלים ואמרו פרק זה דרך קינה, ואח"כ התחילו בנחמה ובתפלה ואמרו השתא הכא לשנה הבאה בארעא דישראל השתא עבדי לשנה הבאה בני חורין.

ולשני טעמים הללו אמרו שם בגלות פרק זה בלשון ארמי. א' כדי שיצטערו הטף והנשים על חרבן ירושלים, ועוד טעם שני שהנוסח שהיו אומרים בזמן ב"ה מתחיל ממה נשתנה, וכיון שאין פרק ראשון זה מכלל הנוסח אמרוהו בלשון ארמי, ושאר הנוסח שהוא חובה אמרו בלשון הקדש כמו שהיו אומרים בזמן בית המקדש: מה נשתנה וכו'.

יש להתעורר כמה ספקות ספק א' בכללות הפסקא הזאת מה הנה הצורך בשאלה הזאת עד שארז"ל אין אשתו שואלו הוא שואל לעצמו, ולא מצינו בתורה שנאמר בה מצוה זו שיהיה חיוב בשאלה רק תנאי כי ישאלה בנה, ואנחנו רואים שרז"ל עשו השאלה הזאת כל כך מחוייבת עד שנאמר שהמגיד בלתי שאלה לא יצא ידי חובתו, והצריכו לעשות כמה שינויים כדי שישאלו, שהתורה לא חייבה לעשות רק אכילת המצה והמרור והפסח שהם זכר לענין הנסים שהיו.

ספק ב' למה לא ישאל על שאר השינויים והלא אין לה שינוי גדול מזה שבשאר הלילות של י"ט תקף אחר קדוש אנו בוצעים המוציא על הפת ואנו אוכלים סעודתנו והלילה הזה אנו מוזגים כוס שני ועונין עליו כמה דברים וקורים הלל, ומהרי"א טען למה לא ישאלו על הפסח ועל חיוב ד' פוסות ועל פעמים נט"י, ובאמת לא הבנתי דבריו שבזמן שב"ה קיים ודאי היו שואלין ואומרים שבכל הלילות אנו אוכלים בשער צלי ומבן של ושלוך הלילה הזה פלו צלי, ועל פעמים נט"י לא ידעתי חיוב זה רק לבעל הבית מפני טיבול ראשון, והיינו שאלת הטיבול, ולפי דעתו הנה לו גם כן לשאול שבכל הלילות אין אנו מברכין על אכילת מרור ועל אכילת מצה.

אבל הא ודאי שבכלל שאלת המרור והמצה היא הברכה שהברכה חובה היא פיון שנאכלים, וכן הנטילה חובה פיון שטיבולו במשקה, ואין נטילה זו כדי לעשות שינוי ולא מפני היות עבדים ונגאלו, וכיון שלא תפול תשובת עבדים היינו על שאלה זו איך

יתכן לשאל אותם: אמנם יתכן לומר בישוב הספקות בפסקא זאת, שאמנם מפניך הוא השינויים הנמצאים הם תחת ג' סוגים, והם שאמרו ו"ל בבדיקת הריאה יתיר, או חסיר, או חליף, ובזה הדרך רצה המגיד לומר שהלילה הזה יש בו מן השינוי ממה שיהיה בשאר הלילות בכל שלשתם, שבראשון אמר שבכל הלילות אין אנו מטבילים אפילו פעם אחת הלילה הזה שתי פעמים שהרי פאן תוספת מפניךם ולכן סיפר שבכל הלילה הזה שני טיבולים תוספת על שאר הלילות אח"כ אמר השינוי השני שהוא חסיר, שבכל הלילות אנו אוכלין חמץ ומצה והלילה הזה פלו מצה, שנחסר החמץ מכל וכל, עוד אחר זה אמר השינוי הג' והוא חליף באמרו שבכל הלילות אנו אוכלים שאר ירקות הלילה הזה מרור במקום שאר ירקות, באופן שמחליפים מרור בשאר ירקות.

ואחר שאמר כל הסוגים שבכללם כל השינויים, לא הוצרך לומר שינוי אחר להקשות שיאמר שינויים אחרים, ואחר שאמר כל השינויים בענין הסעודה אמר השינוי הגדול באנשים במדה בלתי נאות שכל חכמי לב ספרוה לגנאי, פי הגאנה מגונה ולא ינתן יקר לבעליה וזה מבואר שהסיבה מורה על גובה הלב ועל החרות המופלג, והנה הטעם עוד על הספור בשינויים בסדר זה נגד הד' בנים כפי מה שסודרו תחלה החכם ואחריו הרשע ואחריו התם ושאנו יודע לשאל, פי החכם לא ישאל ולא יפלא בענינו רק על התוספת, לפי שהחכם תהיה לו מדת ההסתפקות ויתמה על התוספות, אמנם הרשע שבטן רשעים תחסר לא ישאל למה זה רק על החסרון שנחסר החמץ מלפניו, ולפי זה היה הסדר בזמן קרבן פסח שהיו אומרים אצל חמץ ומצה הלילה הזה פלו צלי, להיותו גם הוא מכלל שינוי החסרון שנחסר המבושל, עם היות שהיה ראוי להקדים ענין הפסח לכל השאר לא הקדימו אבל סדרוהו אצל שאלת חמץ ומצה, אמנם התם לא ישאל רק בראותו דבר שאינו מורגל בו, וכראותו המרור שהוא אינו מורגל רק בשאר ירקות ישאל מה זאת שאינו יודע מה הוא המרור, ושאנו יודע לשאל בזה יבחן שאנו יודע אחרי שלא ישאל בכל השינויים ההווים בסעודה, וגם לא יתמה בראותו שמחייבים אותו לאכול בהסיבה יתבאר שנדאי איני יודע לשאל, פינן שעושה כל השינויים האלה ונוסף עליהם שינוי בגופו בעצמו לחייבו לאכול בהסיבה ושומק, ועם היות שרז"ל בגמרא נתנו טעם לטיבול ראשון, יתכן גם כן לומר שבהיות חיוב בלילה הזה לספר אנפן ירידתם במצרים כמו שנאמר ירד מצרימה אנוס על פי הדבור, נצטוינו לעשות שני טיבולים, אחד קודם הסעודה נגד מה שהיה קודם ירידתם והיא היתה סיבה לירידתם דהיינו טיבול הפתנת בדם, ואחר כן טיבול השני זכר לאמרו וטבלתם בדם אשר בסף והגעתם אל המשקוף, ואמנם חיוב ההסיבה שהוא על החירות המוחלט יתבאר טעמו בפרק שאחר זה: עבדים היינו וכו'.

הספקות הנזכרות בפסקא זאת שצריכים השקפה והתעוררות הם: ספק א' אמרו עבדים היינו לפרעה במצרים שהיה מספיק אמרו עבדים היינו במצרים ומהרי"א השיב על זה שהיה מלך קשה רע מעללים, ולא ידעתי מה יאמר באמרו שנית משועבדים היינו לפרעה במצרים, שפרעה זה ידענו היותו רע מעללים אבל באותו פרעה שהיה עתיד להיות בזמן בנינו ובני בניהו מי יאמר שיהיה רע מעללים, ואולי יהיה כפרעה שהיה בזמן יוסף שפיבד את בני ישראל והטיב לעשות עמם: ספק ב' היאך תהיה זו תשובה על פללות השאלה באותם השינויים: ספק ג' למה התחיל באמרו עבדים היינו ואח"כ שינה

ה'לשון ואמר משועבדים היינו ולמה לא אמר עבדים כפי מה שהתחיל: ספק ד' אומר
מצוה עלינו לספר ביצ"מ שכל המספר ביציאת מצרים הרי זה משנפח, שאומר הרי זה
משנפח נראה שאין שם חיוב רק אם יספר יהיה משנפח אבל אינה מצוה, והוא בעצמו
הקדים לומר מצוה עלינו לספר ביציאת מצרים.

ומהרי"א ליישב את זה בחר לגרוס וכל המרבה לספר ביציאת מצרים הרי זה משנפח,
באופן שפונתו לומר שהספור מצוה והרבי בו שבת. אמנם הרבוי הזה צריך להבין
מה הוא, אם הוא לספר ולחזור ולספר כמה פעמים זה אחר זה ואפילו הוא פועל בטל,
לפי שכל פעם יחשב מצוה בפני עצמה כשאר תלמוד תורה, או הרבוי הוא שידרוש
ושחקור ביציאת מצרים וכן בספקות שבה ובטעמים הצריכות לישב הענינים, שנדאי
כל זה בכלל המצוה בספור הוא שישפור פראוי מלתא בטעמיה.

והנה הגרסא כפי מה שהביאה הרמב"ם ז"ל היא כל המספר ביציאת מצרים ולא הביא
כל המרבה, ועם כל זה כתב וכל המאריך בדברים שאירעו ושהיו הרי זה משנפח, באופן
שנתבאר שבאומר המספר ר"ל בדברים שאירעו לאבותינו ושהיו, ומבואר שגם
הרמב"ם ז"ל כיון ליישב ספק זה שהזכרנו: ספק ה' שקודם שיתחיל הא לחמא הנה ראוי
לומר שמצוה עלינו לספר וכל המספר משנפח, ואח"כ הנה לו להתחיל הספור אם
הנה הפך הראשון מכלל ספור יציאת מצרים: עוד ספק ו' שמנין למגיד שאנו ובנינו
היינו משועבדים, והלא תחת האפשרות יש כמה וכמה מיני הצלות, או שהם ישחררונו
ברצונם, או שיהיה כמו שאמרו כי תקראנה מלחמה ונוסף גם הוא: לכן נאמר ביישוב כל
הספקות הנזכרות, שאחר שאמר המגיד השינויים ואמר ענין ההסיפה המחוויבת לכל
להורות על החירות ורום הלבב המנוחלט.

גמון תשובה על זה ואמר שאין זה מרום לבב אבל להורות שעבדים היינו לפרעה במצרים
והוציאנו ה' ביד חזקה, שהעבד שאדוניו שחרר אותו מרצונו אין לו רום לבב פי עד כל
ימי עולם הוא כפוף תחת האדון.

ועוד שהעבד שהיה עבד ונשתחרר רוצה לפרסם השחרור ויעשה כל מה שאפשר לו
להורות על השחרור המנוחלט, ואלו לא הוציאנו ר"ל שאלו לא הוציאנו ביד חזקה רק
ברציני, שפמו שהמציא חזן לעם בעיני מצרים והשאילום הנה אפשר להמציא להם חזן
בעיני פרעה לשלחם, וכבר יראה שלא נמשך שום תועלת לישראל מהיות יציאתם ביד
חזקה, לכן אמר המגיד שאם לא הנה מוציאם ביד חזקה היו בנינו ובני בנינו משועבדים
לפרעה במצרים, שאין ספק שהעבד המשוחרר שאדוניו שחררו לעולם העבד שהוא עם
היות שלא יקרא עבד עם כל זה הוא משועבד לאדניו.

וכן בני ובני בניו עד עולם, דאל"כ הנה כפוי טובה, ולא הנה החירות מוחלט אם הנה
משועבד. ומפני זה גם כן לא רצה הש"י להוציאם ברצון פרעה רק בעל פרחו ע"י מכות
משונות ורעות באופן שלא נשארו משועבדים לו כלל.

וכן בזה יתיישב מה שאמר ר"ג שהוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה, שאמר
קודם עבדות ואח"כ אמר שעבוד ואין זה הפך, כי מעבדות לחירות נאמר בערך אבותינו
שיצאו ממצרים, ואמרו משעבוד לגאולה הוא בערכנו אנחנו ובנינו שע"י שהוציאנו

בְּיַד חֲזָקָה הוֹצִיא אוֹתָנוּ מִשְׁעֶבֶד שֶׁלֹּא נָהִיגָה מְשׁוֹעֲבָדִים לַפְרָעָה עַל שֶׁשִׁחְרָרְנוּ בְּרָצוֹנוֹ, וּבְזֶה יִהְיֶה הַחֲרִוּת מְוַחֵלֵט, שְׁאֵם הִיָּה בְּרִיצוּי לֹא הִיָּה הַחֲרִוּת מְוַחֵלֵט כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ עַד שֶׁלְּזָכָר זֶה נִתְחַיֵּיבָנוּ הַהִסְיָה.

וְעַל זֶה אָמַר עֲבָדִים הָיִינוּ לַפְרָעָה בְּמִצְרַיִם שֶׁהַזְּכִיר פְּרָעָה לְזִמְרָה, שֶׁאֲפִילוֹ שְׂאוֹתוֹ פְּרָעָה וְאוֹתָם הַמִּצְרַיִם שֶׁשִׁחְרָרוּם כְּבָר יְמוֹתוֹ סָפוּ תַּמּוֹ) הִיָּה נִשְׁאָר הַיּוֹתָם מְשׁוֹעֲבָדִים לְשֵׁם שֶׁל פְּרָעָה וּלְשֵׁם הַמְּקוֹם שֶׁל מִצְרַיִם, כִּי יָדוּעַ שֶׁפְּרָעָה אֵינּוּ שֵׁם הַעֲצָם אֲבָל כָּל מִי שֶׁהִיָּה מְלֻד בְּמִצְרַיִם נִקְרָא פְּרָעָה.

וְזֶה כְּאֵלּוֹ אָמַר שְׁאֵם לֹא הוֹצִיאָנוּ בְּיַד חֲזָקָה לְעוֹלָם הָיִינוּ מְשׁוֹעֲבָדִים לְתַת תְּשׁוּאוֹת חֵן לְמִצְרַיִם עַל שֶׁשִׁחְרָנוּ. וְאַחַר שֶׁהוֹדִיעַ הַטּוֹבָה הַכְּפוּלָה שֶׁעָשָׂה הַקָּב"ה עִמָּנוּ לְהוֹצִיאָנוּ בְּיַד חֲזָקָה וְלֹא בְּרִיצוּי כְּדִי שֶׁיִּהְיֶה הַחֲרִוּת מְוַחֵלֵט, אָמַר עוֹד שֶׁאֵין הַסִּיפּוֹר שֶׁל מִצְרַיִם כְּשֶׁאֵר סִיפּוֹרִים שֶׁאֵין הָאָדָם מְסַפֵּר לְחַבְרֵי מַעֲשֵׂה שֶׁהִיָּה רַק לְמִי שֶׁלֹּא יָדַע הַמַּעֲשֵׂה הַהוּא, אֲבָל סִיפּוֹר יְצִיאַת מִצְרַיִם שֶׁיּוֹדַע כָּל הָעֵנָן כְּמוֹ שֶׁהִיָּה אֲפִילוֹ הַכִּי מְצוּהָ עָלֵינוּ לְסַפְרוֹ, לְכִי שֶׁכָּל הַמְּסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשׁוֹבָח, וְלִהְיוֹתוֹ שְׂבַח לְנוּ צְנוּהָ לְסַפְרוֹ וּלְהַזְכִּירוֹ שְׁאֵם הִיָּה הַקָּב"ה מוֹצִיאָם ע"י רִיצוּי בְּרָצוֹן פְּרָעָה וּמִצְרַיִם לֹא הִיָּה שְׂבַח הַסִּיפּוֹר שֶׁל יְצִיאַת מִצְרַיִם, כִּי הָאָדָם שֶׁיְסַפֵּר שֶׁהִיָּה עֲבָד וְשֶׁאֲדוֹנָיו שִׁחְרָרוּ מְרָצוֹנוֹ גְּנָאִי הוּא לּוֹ וְלֹא שְׂבַח, וְזֶה אוֹמְרוֹ שֶׁהוּא מְצוּהָ עָלֵינוּ לְסַפֵּר בִּיצ"מ וְלִזְמַר גַּם כֵּן בְּכָל הַסִּיפּוֹר שֶׁכָּל הַמְּסַפֵּר הָרִי זֶה מְשׁוֹבָח, אִם כֵּן עֵיקַר הַסִּיפּוֹר לְבָנִים הוּא לְזִמְרָה לְהַם שֶׁכָּל הַמְּסַפֵּר בִּיצ"מ הוּא מְשׁוֹבָח וְאֵינוֹ גְּנָאִי לוֹ, וְהִיָּה כְּאֵלּוֹ יֹאמַר מְצוּהָ עָלֵינוּ לְסַפֵּר וְלִזְמַר שֶׁכָּל הַמְּסַפֵּר הוּא מְשׁוֹבָח, וְאֵין אוֹמְרוֹ עֲבָדִים הָיִינוּ תְּשׁוּבָה אֶל הַשִּׁינּוּיִים שֶׁעוֹשִׂים בְּסַעוּדָה רַק אֶל שִׁינּוּי הַהִסְיָה הַמּוֹרָה עַל רוּם לְכַבֵּשׁ שֶׁהִיא מִן הַמַּדּוֹת הַמְּגוֹנוֹת, שֶׁר"ל שֶׁעַם הַיּוֹת רוּם הַלֵּב וְהַגְּאוּהָ מְגוֹנָה בְּעֵנָן הִיָּה הוּא מְשׁוֹבָח, וְתְּשׁוּבָת שֶׁאֵר הַשִּׁינּוּיִים בָּאָה אִתָּם כְּמוֹ שֶׁאֲמַר מְצוּהָ זֶה שֶׁאֵנוֹ אוֹכְלִין וְכֵן מְרוֹר זֶה שֶׁאֵנוֹ אוֹכְלִים, אֲבָל תְּשׁוּבָת הַטִּיבוֹלִים גַּם הִיא בְּכָלל אוֹמְרוֹ עֲבָדִים הָיִינוּ כִּי אֵין הַעֲבָדִים מְטַבְּלִים קוֹדֵם הַסַּעוּדָה רַק הַשָּׂרִים וְהַמְּלָכִים לְעוֹרֵר הַתְּאוּהָ, וּבְדַרְכָּנוּ זֶה יִתְּשׁוּבוּ כָּל הַסַּפְּקוֹת שֶׁנִּתְּעוֹרְרוּ בָּהֶם בְּכָרָק זֶה: מַעֲשֵׂה בְּרַבִּי אֱלִיעֶזֶר וְכו' הִנֵּה אַחַר שֶׁסִּיפֵר כִּי הַמְּסַפֵּר בִּיצִיאַת מִצְרַיִם הָרִי זֶה מְשׁוֹבָח וְאֵינוֹ גְּנָאִי לוֹ כִּינֵן שֶׁלֹּא יֵצְאוּ עַל יְדֵי רִיצוּי, וְנִתְּבָאָר מִזֶּה שֶׁאֵינוֹ מְסַפֵּק בְּאוֹמְרוֹ עֲבָדִים הָיִינוּ וְהוֹ הוֹצִיאָנוּ, אֲבָל יֵצְטָרֵף לְתַת טַעַם וְעֵנָן לְכָל פְּרָט וּפְרָט מִמַּה שֶׁהִיָּה וּלְבָאָר שֶׁהַפֶּל הִיָּה לְצוֹרָף, וּלְזֶה הִבִּיא רְאִיָּה מְאוֹתָם הַשְּׁלֵמִים שֶׁהָאֵרִיכוּ בְּסִיפּוֹר כָּל אוֹתוֹ הַלְּלָה, שֶׁאֵין סַפֵּק שֶׁלֹּא הִיָּה שֵׁם סִיפּוֹר הַיְצִיאָה לְבַד אֲבָל נִתְּיַנַּת טַעַם עַל כָּל וּפְרָט וְשֶׁהַפֶּל הִיָּה לְצוֹרָף הָעֵנָן וְשֶׁלְּכָף הָאֵרִיכוּ.

אִם כֵּן הִבִּיא רְאִיָּה מְכָאן שֶׁכָּל אָדָם חַיִּיב לְסַפֵּר בִּיצ"מ מִן הַטַּעַמִּים וְהַסַּבּוֹת כְּפִי הַשְּׁגָתוֹ, וּמַהרִ"א כָּתַב שֶׁהַבָּאֵת הַמַּעֲשֵׂה מְאוֹתָם הַשְּׁלֵמִים הִיָּתָה רְאִיָּה אֶל מַה שֶׁאֲמַר שֶׁאֲפִילוֹ כְּלָנוּ חַכְמִים מְצוּהָ עָלֵינוּ לְסַפֵּר.

וְזֶה לֹא יִתְּכֵן שְׁאֵם כֵּן הוּא כְּלָנוּ הָיִינוּ מְחֻנְיָבִים לְסַפֵּר כָּל הַלְּלָה כְּמוֹ שֶׁעָשׂוּ הֵם, וְאִם אַתָּה אוֹמַר שֶׁמָּה שֶׁעָשׂוּ הֵם הוּא יִתֵּר עַל הַחַיּוּב אִם כֵּן אֵין כְּאֵן רְאִיָּה מְאוֹתָם הַשְּׁלֵמִים לְחַיִּיב הַסִּיפּוֹר כְּשֶׁכָּל חַכְמִים, כִּי מַה שֶׁסִּיפְרוּ הֵם הִיָּה שֶׁרָצוּ לְעֲשׂוֹת יִתֵּר עַל הַחַיּוּב.

אָמַנְם וְדַאי שְׁעַל מַה שְׁאָמַר שְׁאֶפְּלוּ כְּלָנוּ חֲכָמִים אָנוּ חַיִּיבִים לְסַפֵּר אֵין צָרִיף רְאָיָה, שְׁפִינֵן שֶׁהַפְּנוּנָה הִיָּה לְפָרְסָם שְׁאֵין אָנוּ מִתְבַּיְיָשִׁים מִמָּה שֶׁהֵינּוּ עֹבְדִים כִּינֵן שְׁיִצְאָנוּ בְּעַל פְּרָחוּ אִם פֶּן מַה לִּי אִם אֲנַחְנוּ חֲכָמִים אוֹ אֵין אֲנַחְנוּ חֲכָמִים, וְאֲדַרְבֵּה יוֹתֵר שֶׁהָאֲנָשִׁים גְּדוֹלִים יִתְרַבֶּה הַחַיּוּב שְׁאִם יִהְיוּ שׁוֹתֵקִים נִרְאֶה כְּמִתְבַּיְיָשִׁים מִמָּה שֶׁהֵיוּ עֹבְדִים.

עוֹד פִּירֵשׁ מֵהֵרָרִי"א שְׁבַנֵי בְּרַק רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁהֵיוּ מְסוּבִין עַל כָּלִים מִבְּרִיקִים בְּזִהְרָם חוֹר כְּרָפֶס וְתַכְלֵת, וּפִי' כֵּן מִחֲמַת רֹב דוֹחֵקוֹ וְהִלְחֵץ אֲשֶׁר לְחֻצוֹ לוֹמַר כֵּן. וְזֶה הִיָּה שְׁנִרְאֶה אֵלָיו דְּבַר בְּלִתי נִכּוֹן שְׁשֵׁם מְקוֹם יִקְרָא בְּשֵׁתִי מְלוֹת דִּהֵינּוּ בְּנֵי בְּרַק, וְכֹאֲשֶׁר רָצָה מֵהֵרָרִי"א לוֹמַר שְׁבַרַק הוּא שֵׁם מְקוֹם, הִנֵּה אָמַר שְׁמֵלֵת בְּנֵי ר"ל תְּלַמִּידִים אוֹ אֲנָשֵׁי הַמְּקוֹם שְׁנִקְרָא בְּרַק, וּבְאֵמַת נִפְלְאָה נִשְׁגָּבָה מִנִּי שֶׁהִיאָה נִעְלָם מִמֶּנּוּ הַפְּתוּב פְּרִשְׁת מִסְעֵי וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקֹן שֶׁהָרִי שֵׁם הַמְּקוֹם נִקְרָא בְּנֵי יַעֲקֹן ב' מְלוֹת.

וְעוֹד נִעְלָמָה מִמֶּנּוּ הִלְכָה בְּסִנְהֶדְרִין פְּרַק דִּינֵי מְמוֹנוֹת צָדֵק צָדֵק תְּרַדְוֵן אַחַר ר"י בְּפִקִיעֵין אַחַר ר' עֲקִיבָא בְּבְנֵי בְּרַק, הָרִי לָהּ שְׁבַנֵי בְּרַק הִיָּה מְקוֹמוֹ שֶׁל ר"ע, וְעוֹד נִעְלָם מִמֶּנּוּ הַגּוֹרֵל הַשְּׁבִיעִי בִּיהוֹשֻׁעַ בְּחִלְנוֹת הָאָרֶץ בְּנִחְלַת מִטָּה דֵּן שְׁשֵׁם נֶאֱמַר בְּהִדְיָא וַיְהוּד וּבְנֵי בְּרַק וְגַת רִימּוֹן: אָמַר רַבִּי אֱלִיעֶזֶר ב"ע וְכו'.

רַבּוּ הַסְּפָקוֹת בְּפִסְקָא זֹאת. סְפָק א' שֶׁזוֹ מִשְׁנָה הִיא סוּף פ' מְאִימְתִי, וְאִם כְּוֹנֵת הַמַּגִּיד הוּא לְהִבְיָא רְאָיָה שְׁמִזְכִּירִין בְּלִילוֹת יְצִיאַת מִצְרַיִם לְמָה לֹא הִבְיָא הַמִּשְׁנָה כְּצוֹרֵתָה סוּף פ"א דְּבַרְכוֹת שֵׁת"ק אָמַר מִזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת.

סְפָק ב' שְׁרַש"י פִּי' שֵׁם עַל מִשְׁנָה זֹאת וְנ"ל מִזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת יְצִיאַת בַּק"ש וְאֵע"ג שְׁאֵין לִלְהָ זְמַן יְצִיאַת דְּכִתִּיב וְרִאִיתֶם אוֹתוֹ אוֹמְרִים אוֹתוֹ בְּלִילָה מִפְּנֵי יְצִיאַת מִצְרַיִם שְׁבָה, וְלִזְאֵת יְפֹלָא מְאֹד מְאֹמְרוֹ שֶׁל רַאב"ע שְׁפִינֵן שְׁעֵיכּוּב זְכִירַת פ' יְצִיאַת אֵינוֹ אֵלָּא מִפְּנֵי הַיְצִיאַת, לֹא הִל"ל רַק לֹא זְכִיתִי שְׁתֹּאמַר פ' יְצִיאַת בְּלִילוֹת כִּינֵן שְׁדַרְשֵׁת כֵּן זוּמָא הִיָּתָה עַל פ' יְצִיאַת שְׁתֹּאמַר.

וְעוֹד מַה הִיא הִרְאָיָה שְׁמִבְיָא מִבֵּן זוּמָא שְׁצָרִיף לְקִרוֹת פְּרִשְׁת יְצִיאַת בְּלִילָה, שֶׁהָרִי כֵּן זוּמָא לֹא אָמַר רַק שְׁצָרִיף לְהַזְכִּיר יצ"מ בְּלִילוֹת, וְאִם כֵּן לֹא יִחַןיִיב לוֹמַר רַק אַחֲרֵי וְהִיָּה אִם שְׁמוֹעַ אֲנִי ה' אֱלֹהֵיכֶם אֲשֶׁר הוֹצֵאתִי וְלֹא לְקָרָא פ' יְצִיאַת כִּינֵן שְׁאֵינוֹ זְמַנָּה.

וְעוֹד שְׁפָכַר הִיָּה מִסְפִּיק מַה שְׁקָבְעוּ בְּתַפְלַת עַרְבִית לוֹמַר הָאֵל הַעוֹשֶׂה לָנוּ נְסִים וּנְקָמָה בְּפָרְעָה וְכו'. וְעוֹד לְמָה הִבְיָא הַמַּגִּיד מִשְׁנָה זוֹ בְּהַגְזַת לֵיל פֶּסַח, שְׁאִם לְהִבְיָא רְאָיָה שְׁמַגִּידִים בְּלִילֵי פֶסַח כְּמוֹ שְׁכַתֵּב מֵהֵרָרִי"א הִלָּא כְּבָר דְּרָשׁוּ וְנ"ל בְּעֵבֹר זֶה בְּשַׁעֲה שְׁמַצָּה וּמְרוֹר מְנוּחָה לְפָנֶיהָ.

עוֹד יְפֹלָא שֶׁהָרִי חֲכָמִים נִחְלְקוּ עַל כֵּן זוּמָא וְהִלְכָה כְּחֲכָמִים וְלָמָּה אַר"א עַד שְׁדַרְשֵׁה כֵּן זוּמָא. וְעוֹד לְמָה הִבְיָא הַמַּגִּיד דְּבַרֵי חֲכָמִים כִּינֵן שְׁאֵין רְאִיָּתוֹ רַק מִבֵּן זוּמָא, וְעוֹד מַה צְוֹרֵף לְהִבְיָא רְאָיָה לְשְׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת וְהִלָּא נֶאֱמַר בְּפִתוּב יְצִיאַתֶּם מִמִּצְרַיִם לִילָה, אִם כֵּן אֲדַרְבֵּה הִיָּה צָרִיף רִיבּוּי שְׁתַּחֲיִיב לְהַזְכִּירֶם בְּיוֹם.

עוֹד יֵשׁ לְדַקְדָּק בְּלִשׁוֹן שְׁרַאב"ע אָמַר לֹא זְכִיתִי שְׁתֹּאמַר יְצִיאַת מִצְרַיִם וְלֹא אָמַר שְׁיִזְכִּיר יְצִיאַת מִצְרַיִם כְּלִשׁוֹנוֹ שֶׁל תַּנָּא קָמָא שְׁאָמַר מִזְכִּירִין יְצִיאַת מִצְרַיִם בְּלִילוֹת: הַאֲמַנְם נִרְאֶה בְּיָשׁוּב כֹּל הַסְּפָקוֹת הָאֵלֶּה, שְׁאֲמַנְם כֵּן זוּמָא וְחֲכָמִים שֶׁהִבְיָא רַאב"ע בְּאוֹתָהּ מִשְׁנָה לֹא

היו חולקים על ענין הנזכרת יציאת מצרים בלילה דפשוט הוא שעיקר הנס הלא היה בתצי הלילה אבל מחלוקתם היה אם יש לספר יצ"מ בגליות או בימות המשיח, שכן זומא דרש שמספרים בגליות שדומים ללילה ואסמכוה אקרא שנא' כל ימי חייה, ואגב דת"ק קאמר מזפירין יצ"מ בגליות הובאו שם דברי ראב"ע ולא נסתפק ר' אליעזר לענין הנזכרת יציאת מצרים בלילה, וידוע שדברי ת"ק דאמר מזפירין פולי עלמא מודו אבל בענין החיוב בגליות נסתפק, וחקמים מודים לכן זומא אבל דורשים אפילו לימות המשיח והוצרכה דרשה לענין הגלות אם יש להזכיר יציאת מצרים פיון דאפתי עבדי אנו כמו שיהקדים המגיד לומר השתא עבדי.

ולכך אמר ר' אליעזר שברוב חכמתו לא זכה להביא ראיה שאומרים יצ"מ בזמן הגלות, וחקמים שנחלקו עליו לא אמרו שלא לומר אותם בגליות. אבל אמרו לדרוש הפל לימות המשיח ושהגליות הם בכלל אומרו ימי חייה לכן אמר ימי חייה לעוה"ז כלומר עוה"ז כולל בין בזמן הבית ובין בגלות.

ועל זה המגיד פאשר סיידר ההגדה בבבל בגלות, הביא ראיה ממשנה זאת שאומרים יצ"מ בגליות ר"ל בגלות עם היותם עבדים לאחרים, דהנה אמינא כמו שארז"ל שאין אומרים הלל בפורים דאפתי עבדי אחשורוש אנו, והביא המגיד גם דברי חכמים להגיד גודל מעלת סיפור יצ"מ שיהיה אפילו לימות המשיח.

שפיון שגדלה מעלתה כל כך שיש לספרה אפילו לימות המשיח ובגליות שאנו עבדים אם כן ראוי לקרא פ' ציצית שלא בזמנה מפני יצ"מ שבה, ובזה נתיישב שהביא דברי חכמים, וכבר בארנו שלענין סיפור יצ"מ בגליות לא נחלקו ובמה שאר"א הריני כן שבעים עם היות שאמרו בגמרא פרק תפלת השחר שיצאו לו שערות לבנות, יפלא מאד שאחרי שלא היה זמן מה היה הפלא שלא זכה לדעת דרשת בן זומא.

ועוד תמיהה שנית שאותו הצדיק ישבח עצמו בחכמה ויאמר הריני כבן שבעים. אבל דמה ויתכן לדעתי לומר על פי דרכנו שהיה אומר ר"א הריני כבן שבעים ר"ל שפמו שאותם שגלו בין בית לבית שהיו שבעים שנה כמו שנאמר ימי השמה שבתה למלאת שבעים שנה, ואז באותם הע' שנה לא ספרו ביצ"מ להיותם עבדים, והאות שעל זה תמצא שנאמר בבבלי בית שני בעזרא ויעשו חג המצות שבעת ימים בשמחה פי שמחם ה', פנראה שבתוך הע' שנה לא ספרו ביצ"מ לעשותו בשמחה, כי אין לומר שנאמר עשית על קרבן שהרי לא עשו קרבן לא בשמחה ולא בדאגה.

אם כן הטיב לומר ר"א שהוא כבן שבעים ר"ל פאותו הדור שהיו באותם שבעים שנה ושלא זכה למצא ראיה שתאמר יצ"מ בגלות עד שדרשו בן זומא, וכן בן זומא וחקמים לא היה מחלוקתם אם מזפירין יצ"מ בגליות ר"ל בגליות, רק מחלוקתם על ימות המשיח, שאפילו חכמים אומרים שהוא עיקר ויציאת מצרים טפלה.

ולפי שכן זומא היה הדורש על הגליות הביא את דברי בן זומא וגם הביא דברי חכמים פיון שאינה חולקים עליו ולהיות ר"א פמה שנים אחר בית שני שפבר אמרו שהיה עשירי לעזרא, על כן אמר הריני כבן שבעים שלא ספרו ביצ"מ.

ואפֿשר שְׁמָה שְׁאָמְרוּ בְּגִמְרָא פֶּרֶק תְּפִלַּת הַשַּׁחַר הֵינּוּ דְאָמַר רַבב"ע הֲרִינִי כְּכֹן שְׁבָעִים, הַפְּנוּנָה לֹמַר שְׂרַבב"ע פִּינּוּ ג"כ לְהִיּוֹתוֹ כְּכֹן ע' בִּי"ח שׁוֹרוֹת שִׁיבָה, שְׁנַעֲשֶׂה לוֹ נֶס, שְׁדַבֵּר בְּלִשׁוֹן חֲכָמָה שֶׁהוּא כְּמוֹ אוֹתָם שְׁגָלוּ שְׁבָעִים שְׁנָה וְהוּא ג"כ כְּכֹן שְׁבָעִים בִּי"ח שׁוֹרוֹת שְׁעָרוֹת לְבָנוֹת שְׁיִצְאוּ בְּזִקְנוֹת.

דָּאָם לֹא פִינּוּ לְשָׁנֵי הָעֵנְיָנִים מָה הָיָה צָרִיף לֹמַר שֶׁהוּא כְּכֹן שְׁבָעִים הָיָה מְסַפִּיק שְׁיֵאמַר לֹא זִכִּיתִי שְׁתֵּאמַר יצ"מ בְּלִילוֹת עַד שְׁדַרְשָׁה בֶּן זֹמָא, אֲבָל אָמְרוּ הֲרִי אֲנִי כְּכֹן שְׁבָעִים אָמַר בֶּן מְכַנִּינָן עַל שְׁנֵי הָעֵנְיָנִים, וּבְזָה יָאוֹת שְׁלֵא הָיָה מְשַׁבַּח עֲצָמוּ בְּחֲכָמָה.

וְעוֹד שְׁפִינּוּ שְׁלֵא הָיָה זְמַן בְּשָׁנִים מָה הָיָה נִפְלָא שְׁלֵא זָכָה וּמָה יַעֲשֹׂוּ הַשְּׁעָרוֹת לְבָנוֹת לְשִׁיזְנָה: בְּרוּף הַמְּקוֹם וכו'. מֵהֲרִי"א הֲרַבָּה לְדְרוֹשׁ לְמָה נֶאֱמַר כָּאֵן בְּרוּף הַמְּקוֹם, וְהִבִּיא כָּל חֲקִירַת הַמְּקוֹם וְהַמְּקוֹמָם, וְהַשְׁתַּדֵּל לְתַת טַעַם אֵל שְׁלֵא אָמַר בֶּן בְּשָׂאָר פְּרָקִים פְּרָקִים.

וְסוּף דְבָרֵי ו"ל וּלְפִי שְׁמַעְלַת מְצִיאוֹתוֹ ית' בְּלִתִּי מוֹשֵׁג וְלֹא נוֹדַע לְשׁוּם נִמְצָא עַד שְׁמַלְאָכִי הַשְּׁרַת הָיוּ שׁוֹאֲלִים אֵיזָה מְקוֹם כְּבוֹדוֹ לְהַעֲרִיצוֹ, ר"ל אֵיזוֹ מַעֲלָה הִיא מְכַבֵּדוֹ ית' לְשִׁנְעָרִיצָהוּ בָּהּ, לְכֹן אָמַר הַמַּגִּיד לְבִלְתִּי הַכָּשֵׁל בְּדַבְּרֵי בְּרוּף הַמְּקוֹם, עכ"ל דְבָרֵי מֵהֲרִי"א ו"ל.

וְהֵם לְדַעְתִּי בְּלִתִּי נְכוֹנִים, כִּי לְמָה נֶאֱמַר לְפָנִים שֶׁהַקַּב"ה מְצִילֵנוּ מִיָּדָם וְכֹן שְׁלֵא אוֹתָנוּ בְּלִבְד גָּאֵל הַקַּב"ה וְלֹא אָמַר הַמְּקוֹם, וְאַח"כ אָמַר עַכְשָׁיו קָרְבָנוּ הַמְּקוֹם וכו', וְעוֹד לְמָה לֹא יֵאמַר עַל שְׁבַח כְּמָה טוֹבוֹת לְמְקוֹם עֲלֵינוּ שְׁבָה נְתִינַת הַתּוֹרָה הַשֵּׁם הַמְּיֻחָד וְלֹא תוֹנָא אַחַר כָּלֵל.

אֲבָל אֵין סִפְק שְׁאִין כָּאֵן מְקוֹם לְאוֹתָם הַדְּבָרִים שְׁכַתְב מֵהֲרִי"א, אֲבָל יִתְכַן שְׁהַמַּגִּיד רָצָה לְשַׁבַּח לְהַש"י עַל הַתּוֹרָה וְהַהִישְׁרָה שְׁנַתְּנוּ לָנוּ, וְלֹא רָצָה לְהַזְכִּיר לֹא שֵׁם וְלֹא מַלְכוּת. שְׁמַחְלוֹקֶת רַב ור' יוֹחָנָן הוּא שָׂרַב אָמַר שְׁפָרְכָה שְׁיֵשׁ בָּהּ שֵׁם אַעפ"י שְׁאִין בָּהּ מַלְכוּת הָיוּ בְּרַכָּה, וּמִפְּנֵי שְׁפָכָר תִּקְנוּ לְזָה רז"ל בְּרַכָּה עַל עֲנִין נְתִינַת הַתּוֹרָה בֵּא"י נוֹתְנוּ הַתּוֹרָה לֹא רָצָה לְהַזְכִּיר שֵׁם מִן הַשְּׁמוֹת, וְכֹן בְּעֲנִין אוֹמְרוּ קָרְבָנוּ הַמְּקוֹם שֶׁהוּא עַל נְתִינַת הַתּוֹרָה נִמְשָׁף אַחֲרֵי הַלְשׁוֹן שֶׁהַתַּחֲוִיל: חֲכָם מָה הוּא אוֹמַר וכו'.

הַסִּפְק הַפּוֹלֵל בְּכָל תְּשׁוּבַת הַבְּנִים הוּא שְׁלֵא אָמַר הַמַּגִּיד לְכָל אֶחָד תְּשׁוּבָתוֹ כְּפִי מָה שְׁאָמְרָה תּוֹרָה בְּצַד שְׁאֵלְתוֹ. וּכְבָר הַשִּׁיב מֵהֲרִי"א לְעֲנִין שְׁאֵלְתָה הַבֵּן הַחֲכָם שֶׁהַפְּנוּנָה הִיא שְׁיֵאמַר לוֹ תְּשׁוּבָה מְלַבֵּד הַתְּשׁוּבָה שֶׁהַזְנוּפְרָה בַּתּוֹרָה, וְכֹן אָמַר בְּבוּ הַרְשָׁע.

וְאָמַר עוֹד שֶׁהַתְּשׁוּבָה שְׁנֶאֱמְרָה לְרָשָׁע הִיא בְּעֵבּוֹר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי הִיא מוֹשְׁאֵלְתָה מִפְּרִשְׁת הַתָּם, וְאֵין סִפְק שְׁבִשְׁגָם נְסֻכִים לִישָׁב דְבָרֵי הַמַּגִּיד בְּטֵלָא עַל גְּבִי טֵלָא, עוֹד יְפִלָּא שְׁאֵלְתָה הַחֲכָם מָה הַעֲדוֹת לֹא בָּאָה בַּתּוֹרָה עַל עֲנִין יצ"מ רַק עַל כָּל כְּלָלוֹת הַמְּצוֹת, וְשְׁאֵלְתָה הַרְשָׁע גַּם כֹּן לֹא בָּאָה רַק עַל קָרְבֵן פֶּסַח לְבַד, וְשְׁאֵלְתָה הַתָּם גַּם כֹּן לֹא בָּאָה רַק עַל קְדוּשׁ הַבְּכוֹרוֹת לְכֹן נִרְאָה שֶׁהַמַּגִּיד רָצָה לְהוֹדִיעַ הַתְּשׁוּבָה הַנְּכוּנָה לְכָל אֶחָד מִן הַבְּנִים הָאֵלֶּה כְּפִי תְּכוּנָתוֹ וּמָה שְׁאָמַר הַמַּגִּיד בְּרוּף הַמְּקוֹם שְׁנַתְּנוּ תּוֹרָה וְשִׁנְגַד ד' בְּנִים דְבָרָה תּוֹרָה, יִתְכַן הָיוֹת הָעֲנִין דְרָף שְׁבַח לְמְקוֹם בְּרוּף הוּא שְׁנַתְּנוּ תּוֹרָה שְׁחַשְׁשָׁה לְהַזְכִּיר כָּל מִינֵי הַבְּנִים הַנְּמַצָּאִים.

וְעַם הָיוֹת שֶׁהִבִּיא אוֹתָם לְעֲנִין שְׁאֵלְתָם שֵׁם, וְכָל הַשְּׁאֵלוֹת הֵהֵם הָיוּ שְׁאֵלְתָה חֲכָם, עַם כָּל זֶה נָתַן הַמַּגִּיד שְׁבַח לְהַש"י שְׁנַתְּנוּ לָנוּ תּוֹרָה נְדַרְשָׁת לְכָמָה פָּנִים, עַד שֶׁהַבְּנִים כְּאֲשֶׁר יִרְצוּ

לשאל מאבותיהם על ענין השינויים הללו וירצו לקחת לשון מן הפתוב, הנה פל א' ומצא לו לשון כפי תכונתו ולא הזכיר המגיד הד' בנים רק פסד עומק שאלתם כדי לומר באחרונה הבן שאינו יודע לשאל את פתח לו: והנה שאלת החכם אמנם היא על דרך חקירה בפרטים אחר שיודע הכולל, ושאלת הרשע על דרך סתירה בפרטים, וגם הוא ידע הכולל וכוננתו לסתור ולהכחיש, אמנם שאלת התם היא על דרך מי שאינו מבין רק פללות הענין לא הגיע התעוררותו למדרגת החקירה על הפרטים.

ולכן החכם שואל מה העדות והחקים ידמה היות לו קצת ידיעה בכולל ושהוא חוקר בפרטים לישוב דעתו. והרשע גם כן חוקר בפרטים אבל לסותרם פמי שכבר הסכים בדעתו שאין הדברים אמת, וקדמה לו קצת ידיעה וכוננתו איננה רק לסתור, והוא אומר מה העבודה הזאת לכם, שפנראה שפבר הוא יודע מה העבודה הזאת אבל שואל לאמר למה היא לכם, ועל כן לקח לו דרך השאלה לשון הפתוב ההוא, ומלת מה תשמע במקום למה כמו מה זאת עשה אלהים לנו, וכן מה תצעק אלי שפירושים למה.

אבל הבן שהוא תם איננו שואל רק פללות הענין שאינו יודע מהותו ולא קדמה לו ידיעה פלל ולכן אמר מה זאת, וכן מצינו שיצחק שאל לאברהם כבן חכם ואמר הנה האש והעצים ואיה הש, כלומר האש והעצים אני יודע שנמצאים מן ההפקר ואתה מביאם עמך והשש שאינו נמצא מן ההפקר [אנה] הוא, הרי שהיתהלו קצת ידיעה ומצדה הנה חוקר בישוב הענין במה שתמה, אבל עשו שאל פרשע פאשר ראה מוליכי המנחה אמר מי לה פל המנחה, נראה כמקנתר שפבר ידע שהם שלו אבל שאל למה הם לו כפרש"י שם, ויעקב שהוא איש תם פשראה בפקר והנה היא לאה שאל מה זאת שהיא שאלת התם ממש שתמה על פללות הענין למה נתן לו לאה ולא רחל, ולא נתעורר בתשובה הפשוטה שאין לתת הצעירה לפני הבכירה, וישמעאל הוא שאינו יודע לשאל ועליו נאמר והוא יהיה פרא אדם.

ולפיכך המגיד נתן שבחו להש"י שנתן תורה שהזכירה לשון הד' שאלות הללו בד' לשונות נגד ד' בני האבות, שפל הבנים מתחלקים לאלו הד' מינים, ולא היו התשובות שנאמר בפתוב פל אחת הראויה לשואל שהוא אבל היו התשובות לענינים הנשאלים, דהיינו על פסח ועל פללות המצות, ויהיה מי שיהיה השואל, פי יהיה תם חכם או רשע וישאל על הפסח תשובתה תהיה ואמרתם זבח פסח.

ואם תהיה על הבכורות תהיה התשובה בחונק יד הוציאנו וגו' ויהי פי הקשה פרעה לשלחנו ויהרוג ה' פל בכור וכאשר תהיה השאלה על פל העדות והחקים שניתנו בתורה תהיה התשובה עבדים היינו לפרעה במצרים וגו' ויצננו ה' אלהינו לעשות את פל החקים האלה ליראה את ה' אלהינו, אמנם פאן לא בא המגיד לומר רק שאחר שצריך לספר יצ"מ ולהשיב לשואל, אמר שיש ד' לשונות בשאלה בתורה, עד שהבן החכם פאשר יראה בליל פסח השינויים הנזכרים, יבחר לו בשאלתו הלשון הנבחר שפכלם לפי פנונתי ויקחנו בהשאלה, וכן הרשע לפי רשעתו יבחר לו ג"כ, וכן התם, פי פל אדם המדבר או כותב אגרת לרעהו יקח בהשאלה מן הפתובים ויסדר דבורו על לשון הפתוב פי כן יאות, ולכך אלו הבנים השואלים פל אחד מהם ישאל לו לשון פתוב אחד כפי תבונתו ודעותיו וכפי המבוקש בכוננתו וכדי לעורר את האב שיפיר את תכונת הבן ומבוקשו מתוך לשון

שאלתו אמר המגיד הלשונות הללו, וגם כְּדִי שְׁלִמְדוּ הַבְּנִים הַלְשׁוֹן הֶרְאוּי כְּפִי תְּכוּנָתָם וְלֹא יִשְׁאַלוּ בְּלִשׁוֹן שְׂאִינוּ הַגּוֹן, וְלִזֶּה אָמַר שְׁלִבֵּן הַשּׁוֹאֵל בְּלִשׁוֹן הַחֶכֶם יִשִּׁיב לוֹ פְּתָכָם בְּעוֹן מִקְּדוּשָׁתוֹ, וְהַשּׁוֹאֵל כְּרִשְׁעוֹ יוֹכִיחֵנוּ עַל רִשְׁעוֹ, וְהַשּׁוֹאֵל פֶּתָם יִשִּׁיבֵנוּ אֲבָל לֹא בְּעוֹן מִקְּדוּשָׁתוֹ לְהַבִּין, וְשְׂאִינוּ יוֹדְעֵי לְשָׂאֵל יִסְפֵּר לוֹ הַעֲנִין לְבַד.

ומעתה נבוא אל פְּרִטֵי הַסְּפָקוֹת שְׁבִפְרָק זֶה שְׂאֲנַחֲנוּ בוֹ: סֶפֶק א' בְּתִשׁוּבָה לְחֶכֶם שְׂאִי אֵמַר לוֹ פְּהַלְכוֹת הַפְּסָח, לָמָּה הִנְצַרְךָ לֹאמַר מֵהַ מִן הַהִלְכוֹת יֵאמַר לוֹ, וְאַחַר שְׂרָצָה לֹאמַר לוֹ אַחַת מִן הַהִלְכוֹת לָמָּה אָמַר הַלְכָה זֶה יֵתֵר עַל אַחֲרוֹת, גַּם צָרִיךְ לְבָאֵר מֵלֵת אֵין מִפְּטִירִין, שְׂמַהרִי"א נִדְחַק לְפָרֵשׁ שֶׁהוּא לְשׁוֹן דְּבוּר כְּמוֹ יִפְטִירוּ בְּשִׁפְהָ יִנְיֵעוּ רֵאשׁ.

ולפי זה לא יִהְיֶה הַצּוּי שְׂלֵא יֵאכְלוּ דְבַר אַחַר אֲכִילַת הַפְּסָח. גַּם מֵלֵת אֲפִיקוֹמֵן יִצְטַרְךָ בְּיֵאוּר.

וּלְדַעֲתִי גַם שְׂתִי הַמְּלוֹת הָאֵלֶּה הֵם בְּלִשׁוֹן יִנְן שְׂפִשְׁהֵם רוֹצִים לֹאמַר אִישׁ לְרַעְהוּ תִטְעוֹן זֶה אוֹמְרִים אֲפִטֵּר, וְכֵן גַּם כֵּן מִמֶּשׁ בְּלִשׁוֹן עֲרַבִי וְכֵן בְּלִשׁוֹן אֲשִׁפְנוּ וְאֲפִיקוֹמֵן נִקְרָא בְּלִשׁוֹן יִנְן מֵהַ שְׂאוּכְלִים לְהַעֲבִיר שְׂמֻנוּנִית הַפֶּה, וְהִיא מְלֵה מְוֹרֶכֶת מִשְׂתִּי מְלוֹת, שְׂאִי בְּלִשׁוֹן יִנְן רוֹצֶה לֹאמַר עַל, וְקוֹמֵן רָצָה לֹאמַר שְׂוֹמֵן, וְהִיא אוֹמְרוֹ אֲפִיקוֹמֵן כְּאֵלֶּי יֵאמַר עַל שְׂוֹמֵן, וְכֵן אוֹמְרֵם אֲפּוֹטְרוֹפּוֹס שְׂפִירוּשׁוֹ עַל אֲדָם, שְׂאִי פִירוּשׁוֹ עַל וְטְרוֹפּוֹס פִירוּשׁוֹ אֲדָם, וְכֵן אֲשֶׁר הַיּוֹנִים יִרְצוּ לֹאמַר לְמִשְׁרָתִים שְׂיִבִיאוּ לָהֶם פִּירוֹת הַמַּעֲבִירִים שְׂמֻנוּנִית הַפֶּה אוֹמְרִים תְּבִיאוּ אֲפִיקוֹמֵנָא.

ועל פי דְּרַפְנוּ זֶה יִהְיֶה פִירוּשׁ אֵין מִפְּטִירִין אַחַר הַפְּסָח אֲפִיקוֹמֵן, אֵין טוֹעֲמִים אַחַר הַפְּסָח עַל הַשְׂוֹמֵן ר"ל דְּבַר לְהַעֲבִיר הַשְׂמֻנוּנִית מִן הַפֶּה, וְהַדְּבָרִים מִיּוֹשְׁבִים עַל נְכוּן: אֲמַנְם יֵשׁ לְשָׂאוֹל שְׂהַחֶכֶם גַּם כֵּן אָמַר אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם שֶׁהוֹצִיא עֲצָמוֹ מִן הַכֶּלֶל.

ומהרי"א בְּפִירוּשׁ הַהַגְדָּה שְׂקִרְאוּ זָבַח פְּסַח נִכְנַס בְּכִמְהָ דוּחֻקִים לְיִישֵׁב זֶה ע"ש. אֲבָל לְפִי דְרַפְנוּ נִדְאִי יִבְחֵן הַיּוֹת שְׂאֵלָה זֶה שְׂאֵלַת חֶכֶם בְּאֵמֶת, שֶׁהוּא אֲמַנְם שְׂאֵל שְׂפִי אֲשֶׁר יִצְוָה לְהַעֲשׂוֹת פּוֹעֵל א' זָכַר לְדְבַר א', הַמְשָׁל בְּזֶה עֲשִׂיית הַסּוֹפָה זָכַר לְעַנְי פְּבוֹד, הַגְּהָ הַסְּפִיק בְּצוּי עַל עֲשִׂייתָהּ מִבְּלִתִּי שְׂיִצְוָה לְהַגִּיד הַדְּבַר הַהוּא לְבָנִים שֶׁהוֹלִיכֵנוּ בְּעַנְי פְּבוֹד, אִם כֵּן כָּאֵן בְּפִסַּח שְׂאֲנוּ עוֹשִׂים חֻקֵי הַפְּסַח וְהַמְצָה וְהַמְרוֹר זָכַר יִצִּי"מ וְלְעַנְיִים שֶׁהוּא בְּהַלְמָה לָמָּה הִנְצַרְךָ הַצּוּי בְּהַגְדַת הַעֲדוֹת לְבָנִים לֹאמַר עֲבָדִים הָיִינוּ, הָרִי כְּכָר יִבִּין הַדְּבָרִים מִתּוֹךְ הַחֻקִים כְּמוֹ בְּסוֹפָה, וְאִם לֹא יוֹכֵן מִתּוֹךְ הַחֻקִים הִנֵּה רָאוּי שְׂיִבֵא הַצּוּי בְּהַגְדָּה לְבַד וְיֵמַר צִוְרָךְ בְּחֻקִים גַּם בְּסוֹפָה, וְלִכֵּן אָמַר הַבֵּן הַחֶכֶם מֵהַ הַעֲדוֹת וְהַחֻקִים, לָמָּה הִנְצַרְךָ לְעֲשׂוֹת חֻקִים וְלִהְיוֹד גַּם כֵּן לְבָנִים עַנְי יִצִּיאַת מִצְרַיִם.

וּבְזֶה יִתְיַשֵּׁב שְׂגַם הוּא אוֹמַר אֲתָכֶם כְּמוֹצִיא עֲצָמוֹ מִן הַכֶּלֶל, שֶׁהַבֵּן אֵינוֹ חַיִּיב לְהַעֲדִיד אֱלֹא לְשָׂאֵל כְּמוֹ שְׂנֵאֵמַר שְׂאֵל אֲבִיךָ וְיִגְדֶּךָ, וְאֵינוֹ מַעֲדִיד רַק הָאֵב לְבָנָיו שְׂשִׁיחֵיו לוֹ בְּנִים, אִם כֵּן הִיטִיב לֹאמַר מֵהַ הַעֲדוֹת וְהַחֻקִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֱלֹהֵינוּ אֲתָכֶם נִגְדַת אֲבִינוּ וְאִמּוֹ שֶׁהֵם מִצְוּוֹתֵי לְהַגִּיד לְבָנִים, וּבָאָה הַתִּשְׁבּוּבָה עַל שְׂאֵלַת הַחֶכֶם נִכּוֹנָה מְאֹד לֹאמַר שְׂאֵם לֹא הִיְתָה הַפְּנוּנָה בְּעֲשִׂיית הַחֻקִים הָיִינוּ הַפְּסַח וְהַמְצָה וְהַמְרוֹר רַק לְזָכוֹר שֶׁהָיִינוּ עֲבָדִים בְּמִצְרַיִם וְשְׂיִצְאָנוּ מִשָּׁם, לֹא הִנֵּה בָּא צוּי עַל הַגְּדַת הַעֲדוֹת וְהַחֻקִים, כִּי הִנֵּה מִסְּפִיק עֲשִׂיית הַחֻקִים כְּמוֹ עֲשִׂיית הַסּוֹפָה שֶׁהַסְּפִיקָה מִבְּלִתִּי שְׂנֵהֵיחֵהּ מִגִּידִים לְבָנִים עֲדוֹת שֶׁהוֹלִיכֵנוּ בְּצֵל עַנְי

כבוד, אבל בהיות ביצי"מ הכרח אל נתינת טעם אל הפרטים שנהיו בה, אשר אשר זה א"א להודיע הטעמים בעשייתם חקים לבד לפיכך הוצרה הציווי אל הגדת העדות גם כן.

ואמר שפושם שהוא שואל דרך חכמה שישבי לו גם כן דרך חכמה ויאמר שצטוננו לבלתי אכול אפיקומן אחר הפסח, שאם יאכל דבר המעביר השמנונית מן הפה הרי בטל טעם הפסח, כמו כן אם היינו עושים החקים דהיינו פסח מצה ומרור מבלתי שהיינו מגידים בעדות טעמי פרטי הדברים שנהיו הנה ענין נעדר הטעמים, ולהגיד סיפור הענין בלתי עשיית החקים עד שישאלו הבנים גם כן לא יתכן שאין הדבר המסופר נקבע בלב האדם רק כאשר יגיע אליו שיראה מעשים משונים מן המורגל ויפלא ויחשוק ויכסוף בלבו לדעת סיבת השינויים ההם, הנה כאשר תגיע אליו התשובה שישקיט צמאו ויפק תאנתו נדאי תשאר התשובה ההיא תקועה וקבועה בלבו.

ובזה נתיישב מה ששאלנו פרק זה ואמרנו למה הצרכו רז"ל השאלה מן הבנים, שהוצרה השאלה לענין מאד: רשע מה הוא אומר וכו'. כבר נתבאר שהשאלה לא תהיה רק על אחד מג' פנים.

או שישאל על דבר אחד ידע איכותו וסבותיו ונעלם הטעם בפרטיו, או שידע כל האיכות ומהות וסיבות הדבר ולא נעלם ממנו בפרטיו כלל אבל תמה בכל כללות הענין שהוא על היותו פולו נותר בעיניו לא ירצה, או שישאל שלא הבין סבת הענין שהוא כלל.

והנה הראשונה היא שאלת החכם כאשר אמרנו, לכן אמר עתה על השואל השני שידע הענין והסבה והכל נותר בעיניו ובלתי ישר, ובהיות בכתוב ד' לשונות הללו שודאי שם במקומם כלם היו שאלת החכם, שמה שנאמר לענין קרבן פסח מה העבודה הזאת לכם היטיב לומר כן, שפאשר יראה הבן החכם שכל הקרבנות יש להם חלק לבני אהרן מהם והם מקריבים אותם וצולים או מבשלים ושהעבודה הזאת יעשו כל עדת ישראל, נדאי ישאל לומר מה טעם העבודה הזאת היא לכם ולא לפניהם כשאר הקרבנות, אף גם זאת כאשר היו מונחים לפני האדם מצה ומרור וזה הבן יקח בהשאלה לשון זה שנאמר שם לענין הפסח וישאל בו על המצה והמרור שאינם עבודת קרבן, הרי נדאי כיון שידע עשיית המצה והמרור וסיבת אכילתם והוא שואל מה העבודה הזאת לכם ויבנו דבריו שפוננתו לומר למה העבודה הזאת לכם, שכל זה מותר או מכחיש ומכזיב הדברים ולכן קראו רשע.

ונהו שאמר המגיד להקהות את שניו באמרו לו גם כן לי תשובה מןשאלת שנאמר בכתוב לאיש הבלתי שואל. ומשום שנאמר בתשובה הזאת מלת לי, צנה להשיב בה לו נגד מה שהשאל הרשע שהוא לשון השאלה ההיא ובחר בה להיות נאמר בה לכם, ולא אמר אשר צנה ה' לכם כמו שאמר החכם, כי הרשע בלבו יכחיש היותם מצות ה'.

ומפני שהרשע שהוא אמר מה העבודה הזאת על המצה והמרור אמר המגיד להשיב לו פענין בעבור זה עשה ה' לי, שמראה לו באצבע המצה והמרור כמו שדרשו בשעשה שמצה ומרור מונחים לפניך כדי שיתפרסם אלהותו ית' ויהיה לדעתי פירוש הכתוב הנה שנא' בעבור זה עשה ה' לי כלומר אין אנחנו עושים המצה והמרור בעבור יצי"מ אבל בעבור

שנאכל המצה והמרור ויתפרסם אלהותו הוציאנו ממצרים, ולסבה זאת גם כן הורידנו שם, ובהיות הלשונות שאלו הד' בנים שואלים בהם מן השאלים, ולא כמו שחשבו אחרים שחשבו ששאלת החכם היתה בפתוב מאיש חכם ושאלת הרשע היתה שאלת רשע, לכן נאמר חכם מה הוא אומר וכן רשע מה הוא אומר וכן תם מה הוא אומר, פאילו יאמר חכם איזה לשון יבחר וישאל לעצמו, ורשע גם כן מה ישאל, ותם מה ישאל, שכבר אחר ששאל דברה על ד' בנים הל"ל בחכם נאמר כה וברשע נאמר כה, אמנם יבין נדאי באומרו חכם מה הוא אומר, ר"ל לשון החכם הצדיק פשוטאל שישאל במצה ומרור הוא דרכו לשאל בלשון זה וכן ברשע ובתם, ובדרכנו זה תנישבו כל הספקות שנתעוררנו בפרק זה: תם מה הוא אומר כו' ושאנו יודע לשאול כו'.

כאן טען מהרי"א על הפרשות הללו שמה ראה משה פיון שהקב"ה לא צינה לו רק על הבכורות למה לו לצוותם על המצה והחמץ, כמו שנאמר שם ויאמר משה אל העם וגו' ועוד למה הזכיר הפסח והמרור, וכבר השיב שם על פי דרכו.

אמנם אנחנו נתקרב לפשוטן של דברים כפי מה שיעדנו ונתעורר עוד קצת על מה שאמר משה לישראל היום אתם יוצאים בחדש האביב ועבדת את העבודה הזאת בחדש הזה, כי מה היתה ההקפדה הזאת שיהיה לעולם החג באביב, שמאחר שאין הכוונה רק לזכור יצי"מ אחת בשנה, אם כן מה ההקפדה שיהיה באביב.

וכן חזרה תורה במצוה זו פ' משפטים אחר שצוה על השבת ובפ' כי תשא אחר שהזהיר על ע"א שנאמר אלהי מסכה לא תעשה לה חזר באזהרת האביב, ובפ' ראה אחר שצוה על קדושת בכור בהמה עוד חזר באזהרה.

אבל יראה היות הדברים כאשר בארנו בפרקים הקודמים, כי קדושת כל הראשיות דהיינו בכור אדם ובכור בהמה וראשית עריסות ובכורים כלם באו לעורר הלקבות על האמונה האמתית שהש"י חידש העולם מאין והוא ראשון לכל, ושעל כן ראוי לעבדו בכל הראשיות, כי המצריים בהיות אמונתם הקדמות בחרו להם לע"א הטלה שהוא בכור למזלות, וכבר ידוע שבתנועה סבובית לא יתכן לומר ראשון, אמנם על פי החשבון מצאו שבעת תליית המאורות במעשה הראשית תחלת תנועתם היתה מתחלת מזל טלה ולכך אמרו היותו בכור, וגם המצריים העובדים מזל טלה יקראוהו בכור אפילו שהם מאמינים בקדמות לפי שפשיכנס השמש בטלה יהיה התחלת האביב והתחלת הצמחים והפירות.

ולכך היו קוראים מזל טלה ראשון והיו מאמינים היותו מושל על כל הפירות הראשונים ומכללם פרי הבטן הראשון שהוא פטר רחם בקשבם שאין ראשון אחר, ועל זה צינה הקב"ה לשוחטו והכה בכוריהם אל הכוונה הזאת, לאמר שהבכורות אשר לפי דעתם היו מושפעים ממזל טלה שהוא בכור יעשה בהם דין, ולכן אמר משה במפת בכורות אחר שאמר לפרעה ומת כל בכור, אמר למען תדעון אשר יפלה ה' בין מצרים ובין ישראל, כי הם חשבו שאם פסק השפעת טלה וימותו הבכורות הנה ימותו ג"כ הבכורות של ישראל, ואמר גם כן שהש"י יספיק השפעת של טלה וימותו בכוריהם, אבל הבכורות של ישראל הם תחת כנפי הראשון האמתי ושהוא יפלה ביניהם, ולכן כאשר אמר לו הקב"ה למשה שיקדש הבכורות רצה לומר לישראל הענין מלתא בטעמיה ואמר

להם שינפירושיצאו בחדש האביב שהוא טלה שהוא בכור למזלות ואח"כ אמר להם מצות קדושת הבכור.

והטעם במה שאמר הקב"ה על הבכורות לי הם, לפי שאינם תחת טלה כמו בכורי מצרים אבל הם לראשון האמתי, וכן בפ' דברים הסמיך אזהרה על האביב לעגנו הבכור גם פן מטעם זה, וכן בפ' משפטים אחר אזהרת השבת שמורה על חדוש העולם שהוא ית' הוא ראשון האמתי פתב גם פן אזהרה על האביב, וכן בפרשת פי תשא אחר שהזהיר ואמר אלהי מסכה לא תעשה לך שהיו עושים טלסמ"א לטלה חזר עוד להזהיר על עגנו האביב: ומה שטענו מהרי"א למה נאמר פה בנה לשון יחיד והגדת לבנה, וכי ישאלה בנה, לדעתה הוא הטעם שאחר היות השאלה על מצנת הבכורות מסתמא הבכור יהיה השואל על השתנותו משאר הבנים, אמנם לעגנו שאלת טעם אל הפסח שכל הבנים שנים אמר והיה כי יאמרו אליכם בניכם לשון רבים.

ומה שאמר המגיד שהתם יקח בהשאלה לשון השאלה הזאת בלשון הגה לומר על המצה והמרור המונחים לפניו מה זאת, אינו מפני שהכתוב שם היתה השאלה על המצה והמרור והבכורות כמו שכתב מהרי"א, שודאי השאלה לא היתה רק על הבכורות, שאילו היתה השאלה בכתוב על כלם הל"ל לשון רבים מה החקים האלה.

ועוד לא היתה התשובה על המצה רק על החפזון שהוציאנו שמהירות אפיקת המצה תורה אל החפזון. וכן לא היתה התשובה על המרור רק שמררו את חייכם, ולא היתה התשובה בחונק יד רק על הבכורות שהפה בפניהם שהוא מורה על החונק.

אמנם כי כן השאיל המגיד לשון השאלה הזאת אל הבן התם, בשגם הוא שואל על שינוי המצה והמרור והטיבול וההסבה, אפילו הכי להיות השאלה הזאת קצרה במלות הגה זה מורה על חוסר ידיעת פללות מהות העגנו להיותו תם, ואפשר יכוין התם שהוא באמרו מה זאת פאלו אמר מה הלילה הזאת משאר הלילות, באופן שתהיה שאלתו כוללת כל השינויים.

והתימה למהרי"א שכתב שהתורה דברה נגד התם, ששאלת התם כפי מה שנאמר בתורה גם פן היתה כוללת שאלתו לדעת טעם אל הפסח ואל המצה ואל המרור, דא"כ הוא הנה לו למגיד לומר כל התשובה ולא חציה, שהמגיד לא הביא סוף התשובה שנאמר שם ויהי פי הקשה וגו', אבל יאות לפירושונו מאד שאין זה רק לשון מושאל אל הבן התם, שהרי הספיקה חצי התשובה לשאלתו, כי הוא לא שאל רק מה עגנו שנוי הלילה ההיא בכללות, והשיב ששינוי זה הוא מפני שהקב"ה הוציאנו מבית עבדים בלילה ההוא, ומה שהביא היות הציאה בחונק כפר אמרנו שהציאה בחונק יד ולא דרך רצוי עשתה השיחרור המוחלט לבלתי היותנו משועבדים אליהם כלל.

והבן התם ירצה ודאי בתשובה זו, שכאשר יודיעוהו שזו הלילה יצאו מבית עבדים ושלפיקה נשתנית משאר הלילות לא יתעורר למה אלו השינויים ולא זולתם ולמה כל פה שינויים, ולכן תהיה לו תשובה זאת מספקת לרוות צמאו: יכול מראש חדש כו'.

מה מאד פלא בפסקא זאת היותו דורש פאן זמן חיוב הספור ולא בשאר הבנים האמנם יתכן לדעתה שמאחר שאין תשובת הבנים האחרים באה רק כפי שאלתם, והם אינם

שואלים רק מפני ראותם השינויים הנעשים בלילה ההוא, אם פן מבואר היות ההגדה להם מחוייבת באותו הלילה בשעה שמצה ומרור לפניו שהמצה והמרור סיבה לשישאלו, אמנם האיש שידע שאין בכנו דעת ומדרגת בינה לשאל מפני השינויים, הנה עולה ודאי על הדעת שלא יהיה חייב להגיד לו כלל, ואם ירצה להגיד הזמנים שנים אפי' שלא יהיו מצה ומרור מונחים לפניו, לכה דרשו רז"ל שתהיה ההגדה ביום ההוא ובלילה ההיא לא קודם לכו.

ולא אמר המגיד בשעה שמצה ומרור מונחים לפניו שיוכן לפני הבן, לפי שהבן ההוא אינו מתפעל ואיננו ג"כ מרגיש בשינוי המצה והמרור והנה אם פן פאילו אינם מונחים לפניו, אעפ"כ אמר תגיד לו בשעה שמונחים לפניו, ולא אמר הפתוב והגדת לבנה בלילה ההוא לפי שהיינו אומרים שחייב ההגדה תהיה לבלתי שואל אפילו אחר אכילת המצה והמרור, אמנם דרשו ז"ל שאחר שישמע הבן ההגדה יידע הסבה ופרטיה, אחר כף יאכל המצה והמרור לשם מצנה, ולפי זה גם פן הנה עולה על הדעת שייגיד לו מבעוד יום קודם אכילת מצה.

עד שלזה הוצרך לדרוש יכול מבעוד יום ולא דרש פן בשאר הבנים: מתחלה עובדי אלילים כו'. הספקות אשר תחוייב בהם ההשקפה בפסקא זאת.

ספק א' מה ענין סיפור האמונה הרעה שהיתה לאבותינו אצל סיפור הגס של יצי"מ, ומה ענין אומרו מתחלה עובדי ע"א הנה אבותינו, הנה מספיק אומרו עובדי ע"א היו אבותינו ועכשיו קרבנו לעבודתו.

ספק ב' שאח"כ אומר שנא' ויאמר יהושע וגו' פאלו מביא ראיה שקרבנו, ובאותם הפתובים שהביא לא נתבאר בהם נתינת התורה שהנה הקירוב לעבודתו, פי אין הסיפור מגיע בהם רק עד ירידת יעקב ובניו מצרימה ואם פירוש קירוב העבודה הוא אומרו ואקח את אביכם אם פן לא הנה לו לומר ועכשיו רק ואז פי מלת ועכשיו תורה שבזמן חג הפסח קרבנו.

ספק ג' על רוע סדר המגיד שהתחיל בספור עבדים היינו וחזר לאחור בספור עבר הנזהר ומסיפור עבר הנזהר הנה נאות שיתחיל הסיפור אם הוא מענין הסיפור. ספק ד' מה ענין הסיפור פאן בנחלת עשו שנתן לו את הר שער: אמנם נראה ודאי שהמגיד הפליג בסידור הנכון ואמר תשובה אל שאלת מה נשתנה נכונה מאד, שאחר שאמר שהיינו עבדים שנה ודאי סיפור גנאי לאדם שהנה עבד עם היות שנשתחרר, חזר ואמר שמתחלה קודם היותנו עבדים היו אבותינו עובדי ע"א, ועכשיו ר"ל בזמן ההוא שנעשינו עבדים קרבנו המקום לעבודתו, שבמה שעשה אותנו עבדים למצרים והוציאנו קרבנו לעבודתו, לפי שבירידתנו למצרים נתפרסם אלהותו על ידינו שזו היא עבודתו לפרסם אמיתותו.

ונה אומרו שמה שהיינו עבדים אינו גנאי לפי שמתחלה קודם שהיינו עבדים לא היינו קרובים לעבודתו, וכינן שבמה שנעשינו עבדים קרבנו לעבודתו הרי הוא שבח ואינו גנאי, ומביא ראיה לדבריו שעבדו ע"א ושמוגדל אהבתו את אברהם הורידם למצרים לעבודתו, מן הפתובים ביהושע, ולענין הע"א אמר ויעבדו אלהים אחרים.

וילעגןן שקירב אותם לעבודתו בירדת מצרים הביא ראיה ממה שנתן הנחלה לעשו שפיון שניתנה נחלה לעשו הרי נתפרסם שלא נקרא זרעו של אברהם שנאמר עליו גר יהיה זרעה בארץ לא להם ועבדום וגו' ומאחר שעשו נתנישב בארץ נחלתו הרי אינו נקרא זרעו של אברהם אשר הבטיחו הש"י שע"י זרעו תושלם פוננתו בפרסום האלהות.

ובזה הביא ראיה נכונה מן הפתוב שקרבנו המקום לעבודתו, שמאחרי שמירידת מצרים נתפרסם אלהותו ית' ולתכלית זה נהיתה ירידתם לעבודת מצרים לקרבם לעבודתו אם כן נקראת עבודת מצרים עבודתו ית' על שם התכלית.

ולפי שיעלה במחשבה שמה שאמר עבדים היינו הוא גנאי, בא להודיע סותר לזה שקודם היה גנאי אבל עבדות מצרים הוא שבח לנו אחרי שהיא עבודתו ית'. וכבר טען מהרי"א מה ראה יהושע לזפור בדבריו לישראל עגנו עשו וירושתו, ואם רצה להודיע כל זרע יצחק למה לא הודיע ג"כ כל זרע אברהם מבני קטורה וישמעאל, אבל במה שאמרנו נתנישבו ספקותיו והותרו שהיתה פוננתו להודיעם שמאז רצה ה' שהם יהיו נקראים זרע אברהם לא עשו, פיון שישב בארץ נחלתו מבלתי היותו עבד, ולא היה לו צורך להזכיר בני קטורה ולא ישמעאל, שפבר היה פשוט שאינם נקראים זרעו של אברהם פיון שנאמר ביצחק יקרא לה זרע אבל בעשו שהוא זרעו הנצרך לומר כן: ומה שטען עוד על מה שאמר יהושע ויעקב ובניו ירדו מצרים שזה היה סימן היותו אוהב את עשו, כל זה נסתלק במה שאמרנו שאדרבה היתה אהבה וחבה יתירה לישראל: ומה שטען באומרם ויעקב ובניו ירדו מצרימה שיורה שהם ירדו מצרונם ורז"ל דרשו וירד שם אנוס על פי הדבור, בזה לא הבנתי דבריו, שמה בין אומרם על יעקב לבדו וירד לשון יחיד או על יעקב ובניו לשון רבים ירדו עד שזה יורה היותם יורדים בצרון, האמנם העגנו מבואר שכל אדם נכספה נפשו להשגת השלמות, ובבחינה מוחלטת וחשק מופלג יטרח וישתדל להשיגו.

האמנם אם היה אפשר לו להשיג השלמות מבלתי שום טורח פבר טוב לו אז מעתה להקל מעליו הטורח ההוא. אבל כאשר גזרה החכמה האלהית שהאדם יתחייב לעשות השתדלות נמרץ וגייעה מופלגת להשגת השלמות ומבלעדי גייעה לא יושג השלמות, הנה מן הבחינה הזאת הוא אנוס ומוכרח אל הגייעה, באופן שכל מה שהוא דרך הצעה אל השגת השלמות מבחינת החשק אשר לאדם להשגתו, ואמר באמת היותו יגע בחפץ מוחלט ורצון גמור.

ומבחינה אחרת שפבר גזרה החכמה האלהית שלא יושג השלמות רק ע"י גייעה הנה תהיה הגייעה מוכרחת לא בחיריית, פיון שאין אפשרות להשגה בלתי גייעה, כמו כן אחר היות עגנו ירידת מצרים דרך והצעה אל השגת השלמות הנפשיי בפרסום האלהות הנה היתה הירידה שם לבני יעקב שמחה רבה ומופלגת מן הבחינה ההיא, פיון שפבר גזרה החכמה האלהית שא"א להשגת השלמות בלתי הירידה ההיא.

ומבחינת היות הירידה מצפה על צער עוני ולחץ הנה היתה מוכרחת אליהם הירידה כדי להשיג השלמות. וזה אמרם אנוס על פי הדבור רוצה לומר שהיה אנוס מפני שפבר גזרה חכמתו ית', דאל"כ מאי אומרם אנוס על פי הדבור שנדאי לא אנס אותו שום מלך או אדם אחר כפי הספור.

ועוד שהש"י ג"כ לא אמר לו רק אל תירא מרדה מצרים אם פן לא אנסו רק הבטיחו ואין ספק שאנוס הנה להיותם רוצים ובחורים בהשגת השלמות שלא הנה אפשר בלתי עבדות כמו שאמרנו ובה יובנו דברי הוושע פשאמר להם לישראל הדברים הללו שאבותם היו בעבר הנהר ושהיו עובדים ע"א, שהיו נראים בהשקפה ראשונה דברי מותר ומצינו היותם נצרכים מאד וכבר אמרנו טעמו.

ועוד יובן הענין באמת שהתועלת נמשך שם בסוף דבריו שהנה אומר להם שיבחרו לעבוד מה שעבדו בעבר הנהר או במצרים או במעשה ארץ כנען או שיבחרו בעבודת השם יתברך ולכה גם פן הקדים לומר להם פן: ברוך שומר הבטחתו כו'.

ויאמר לאברם וגו'. הפתוב הנה כבר נתבאר ענינו בכלל ביאור מראה בין הבתרים חלק ב' מן המאמר הנה פ"א עד פ"ח.

אמנם מה שהביא המגיד פה ענינו הנה לאות ולמופת לאמתות הדרך אשר בחרנו בו במראה ההיא, שאם הנה עולה על דעת שירידת אבותינו למצרים הנה לסיבת חטא ועון אברהם כמו שפירש הרמב"ן ז"ל שם, וכמו שהנה נראה בהתחלת העיון במאמר ז"ל שנתבאר ענינו באותם הפרקים הנזכרים מן המאמר הנה.

הנה פה המגיד ברצונו לתת שבח להקב"ה ששמר הבטחתו לא הנה לו צורך להביא רק עד מה שאמר לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול. שהיא הבטחת הטוב, וכך הנה לו לומר ברוך שומר הבטחתו שהקב"ה מחשב את הקץ כמו שנאמר וגם את הגוי אשר יעבדו דן אנכי ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

אבל ממה שהביא פל הכתוב לראיה שקיים ההבטחה ואמר ידוע תדע פי גר יהיה ורעה, פנראה שגם גזרת העבדות היתה בשורה וחלק מן ההבטחה ההיא, ונתבאר אם פן מאד שפל הכתוב בזה הנה בשורת הטוב הפוחלת והבטחה שלימה שהבטיחם שהם הם יהיו אשר יעבדו ויענו אותם, לא בני שמעאל ולא בני קטורה ולא בני עשו, ולכן אמר ברוך שומר הבטחתו לישראל שהם ירדו למצרים ולא זולתם מזרע אברהם, שעל ידם נשלמה פוננת הצדיק שהוא ותאונותו לפרסם אלהותו ית' בירידת בניו למצרים ויצאתם על הדרך שיצאו ביד חזקה.

ולכה הביא ראיותו אל שמירת ההבטחה מראש הכתוב שנאמר ידוע תדעפי גר יהיה ורעה. ואומרו שהקב"ה מחשב את הקץ כבר נתבאר בחלק זה פי"ז ביאור רחב ע"ש, שהחשבון צודק ומדוקדק מאד כאשר יחשב ממראה בין הבתרים שהנה אברהם פן ע"ה עד לידת יצחק כ"ה שנה עד לידת יעקב ששים שנה הרי פ"ה, עד רדת יעקב למצרים ק"ל שנה הרי רט"ו שנה, ה' שנה שאכלו משלחנו של פרעה שאינם בכלל רד"ו שמה ושברו אוכל והם הם מה שנאמר עוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר ועליהם נאמר ויכלל יוסף וגו' ואם פן מאחר שאכלו משלחנו של פרעה לא באו לכלל מנין רד"ו שמה ושברו לנו אוכל, באופן שנהיה החשבון מאתים ועשרים ורד"ו שהנה הסימן המקובל אצלנו, הרי לה ת"ל בדקדוק וצמצום רב, ומנין הת' שנה שנאמרו בין הבתרים לא התחיל חשבונם רק מלידת יצחק כמו שאמר לו גר יהיה ורעה ונאמר ביצחק יקרא לה זרע, שמלידת יצחק עד לידת יעקב ששים שנה ומלידת יעקב עד רידתו למצרים ק"ל שנה,

הרי לנו ק"ץ שנה ורד"ו שנה שהיו שם הרי ת' שנה בצמצום, מלבד הה' שנים שאכלו משלחנו של מלך לא באו לחשבון רד"ו כמו שאמרנו וכ"ש שלא באו לחשבון עינוי ולחץ.

וידמה עוד לומר שהמגיד משבח ומפאר לשם ית' על שחישב הק"ץ שנה שאמר לאברהם שהם הששים מלידת יצחק עד לידת יעקב והק"ל שהיה יעקב ברחתו למצרים הרי ק"ץ, שפיון שעדיין לא היו במצרים לא היו לו למנותם מפלל הת' שאמר לאברהם ועליהם אמר המגיד ברוך הוא שמחשב את הקץ ושללא התחיל חשבון הת' מירידת יעקב למצרים זו היא נוסחת הרמב"ם ו"ל: והיא שעמדה לאבותינו וכו'.

הספקות בפרק הזה: ספק א' היא עמדה הבטחה זאת לדורות והיא איננה רק עד יציאת מצרים, ועוד מנין לו זה, שאם ראיתו מלבן הארמי כמו שנראה בתחלת ההשקפה, הלא גם ענין לכן היה קודם יציאת מצרים והיא? יאמר שהבטחה ההיא נמשכת לכל דור, שבאמרו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול ושלמה שם ההבטחה: ספק ב' מה הבטחה היא זאת שבכל דור ודור נהיה נרדפים והוא מצילנו מידם, הלא אויבינו טוב להם מבילתי הבטחה שהם אינם נרדפים אבל רודפים ואינם צריכים להצלה מידינו: אמנם יתכן שימשך ישוב הספקות הללו והיתרם על פי דרכנו שאנחנו בו, שאחרי שאמר המגיד לשבח לשם ית' ששמר ההבטחה שהבטיח לאברהם שורעו ית' עבד, ושע"י כן תושלם פוננתו בפרסום האלהות, ושמר ההבטחה ההיא לישראל, לא לבני קטורה ולא לבני שמעאל ולא לבני עשו, שאחד מהם לא נהיה עבד, אמר עוד שמעשה יצי"מ כבר היה נשפח מן האומות עד שהפרסום שנהיה אז לא היה להועיל לילא שבכל דור ודור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם, כי בזה ית' הפרסום מיכלתו ית' ואהבתו אלינו בכל דור ודור, וית' אמרו והיא שעמדה איננו שב אל ההבטחה שנאמר לאברהם בין הבתרים, אבל שב אל מה שעומדים עלינו בכל יום לכלותנו, כי מה שעומדים בכל יום עלינו לכלותנו היא שעמדה לאבותינו לתשלום פוננתם בפרסום האלהות על ידינו שאנחנו ורעם, כי האמנם לא תתפרסם אהבתו ית' אלינו כאשר יתרוג הקמים עלינו כי אפשר לומר שאין הריגתו אותו לאהבתו אותנו אבל לשנאתו אותם, מה שאין כן כאשר יצילנו מידם בדרך היותו מגין עלינו כי אז תתפרסם אהבתו העצומה אלינו ותתאמת עד אשר אין ספק בה.

ונהו שכאשר ראה אברהם שנצח אותם המלכים ורדפם והפם, הנה בא לו מן היראה לומר אולי המלכים ההם שנואים לפניו ית' והייתי אני שבט אפו ח"ו ולא היה הנצחון לאהבתו אותי, שאם היה לסבת אהבה היה עוזרני להציל לוט מבילתי שאצטרף לרדפם ולהפוטם, כי על דרך זה נאמר גם ענוש לצדיק לא טוב.

וכאשר נמשכה לאברהם היראה הזאת מן הספה אשר זכרנו אמר לו השי"ת אל תירא אברהם אנכי מגן לך, ר"ל אל תחשוב שאני הצלתך ע"י הריגת המלכים לשנאתי אותם, כי אני מגן לך פלומר אהבתי עצומה אליך ולא שבט אפי אתה, ובהיות ההצלה על דרך ההגנה מורה על עוצם אהבה.

לכן לא נאמר מגן רק לאברהם הנקרא אהבו של הש"י, וכן ראינו במטבע הברכה ומביא גואל לבני בנייהם למען שמו באהבה מלך עוזר ומושיע ומגן. פי הזכיר האהבה בהיותו רוצה לתת שבת לשם ית' על שהוא עוזר ומושיע אותנו על דרך ההגנה שהוא מגן לנו.

וכן ראינו בנדוד בברחו מפני אבשלום שסידר שיר ושבח ותפלה להש"י בספר תהלים מזמור שלישי אמר ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי, וכבר יראה שיפלו במזמור שהוא כמה ספקות, תחלה אומרו מה רבו צרי רבים קמים עלי, שנראה היותו מתפלל בצרתו זאת של אבשלום על כל הקמים עליו, ואין זה דרך המתפלל שדי לו שיסתפלל על צרה בשעתה, ועוד שמאומרו ואתה ה' מגן בעדי נראה שאינו מתפלל כלל על צרתו מאבשלום, שאילו היה מתפלל על צרתו מאבשלום היה אמר ואתה ה' תהיה נא מגן בעדי, אבל אומרו ואתה ה' מגן בעדי נראה שאין זו תפלה להונה אבל סיפור לשעבר שרבים קמים עליו ושהקב"ה מצילו, וכן המשיך הדבור ואמר אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני, שגם זה סיפור מה שעבר.

ומה שיקשה מאד הוא אומרו את"כ בלשון תפלה על ההונה בצרת אבשלום קומה ה' הושיעני ואת"כ ג"כ שב אל סיפור מה שעבר אמר כי הכית את כל אויבי לחי שני רשעים שברת, עוד יחייב ישוב על אומרו לה' הישועה על עמך ברכתך סלה, כי אין תפלה זאת מן הענין במקום הזה.

אמנם לפי דרכנו שאנחנו נמשכים אחריו יתיישבו הדברים באר היטב, כי כאשר ראה דוד מלחמת אבשלום שהיו נלחמים ישראל קצתם בקצתם, נתיירא להתפלל על הנצחון שמה ינצח ע"י אבוד נהריגה ח"ו, לכן התחיל לספר ולומר שלשעבר נגד רבים שהיו קמים עליו הנה הש"י היה עוזרו דרך הגנה.

ונה אומרו ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי, הפונה לומר שבהיות הש"י מצילאותו ע"י הגנה זה היה כבודו ומרים ראשו, שמה יתפרסם עוצם אהבת הש"י אליו) והמשיך הדבור ע"ד זה שהקב"ה היה מצילו מבלתי שילחם אף בהיותו ישן, ונה אומרו אני שכבתי ואישנה הקיצותי כי ה' יסמכני.

ואחר שהקדים הצעה זאת לומר שההצלה ע"י הגנה היא כבודו, התחיל להתפלל על צרת אבשלום ואמר קומה ה' הושיעני ואמר שיושיע אותו על ידי הגנה, שאם רצונו ית' להראות לו תשועה גם בשני המינים דהיינו ע"י הגנה להיות מגן לו וגם ע"י הריגת ואבוד האויב, לפי שעל דרך ההגנה היא להורות על האהבה אליו, וע"ד הריגה ואבוד האויב היא להורות היותו שונא את שונאיו, אמר דוד כבר זה עשית כמה פעמים כי הכית כל אויבי לחי שני רשעים שברת, אבל הישועה שאני מבקש עתה הוא ע"ד ההגנה שלא היה רצונו שיהיה נהרג א' מישראל במלחמה זו ואפילו אבשלום שהוא הרוצח עצמו כמו שנתבאר שם בסיפור הענין.

ונה אומרו לה' הישועה על עמך ברכתך סלה, ר"ל יש ביד ה' ישועה להושיעו מאבשלום ושלא ימשך נזק כלל לאומה ישראלית כאומרו על עמך ברכתך סלה: ונשוב לענין שהמגיד אמר שמה שקמים עלינו בכל דור ודור לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם ואינו הורגם היא תהלתנו שבה יתפרסם אהבתו העצומה אלינו.

ומה שְׁהִיבֵא רֵאִיָּה מִלִּבֵּן הָאֲרָמִי כַּאֲשֶׁר יָבֹא בְּפָרֶק שְׁאֶחָר זֶה אֵין פְּנוּנְתוֹ לְהִבִּיא רֵאִיָּה
עַל שֶׁבְּכָל דּוֹר וְדוֹר קָמִים עָלֵינוּ לְכַלּוֹתֵנוּ וְשֶׁהֵבֵטְחָה לְאַבְרָהָם עֲמֻדָה לְאַבוֹתֵינוּ וְלָנוּ,
שְׁהָרִי אֵין מִלִּבּוֹ הָאֲרָמִי כָּלֵל רֵאִיָּה עַל זֶה, שְׁאוֹתָה הַהֲצֵלָה מִלִּבֵּן הָאֲרָמִי הִיָּתָה לְאַבוֹתֵינוּ.

וְגַם אֵין רֵאִיָּה שֶׁהֵבֵטְחָה לְאַבְרָהָם לְבַד עֲמֻדָה לוֹ, וְאַדְרָבָּה נֹאֲמַר שֶׁם שְׁזָכוֹת אַבְרָהָם
וְיִצְחָק עֲמָדוֹ לוֹ, כִּי שֶׁם אָמַר יַעֲקֹב לוֹיִל אֱלֹהֵי אָבִי אֱלֹהֵי אַבְרָהָם וּפְחַד יִצְחָק הָיָה לִי, הָרִי
שֶׁלֹּא תִלְהַ הַצֵּלְתוֹ בְּהֵבֵטְחַת אַבְרָהָם לְבַד, אָמַנְם יִתְבָּאֵר שְׁרֵאִיָּת הַמַּגִּיד אֵינְנָה רַק שֶׁהֲצֵלָה
ע"י הַהֲגָנָה הִיא מְעוֹלָה וּמְשׁוֹבַחַת פְּאוּמְרוֹ וְהַקַּב"ה מְצִילֵנוּ מִיָּדָם שְׁאֵינּוּ מְמִית אוֹתָם.

שְׁהָרִי פְרַעָה לֹא גָזַר רַק עַל הַזְּכָרִים וְלָבֶן בִּיקָשׁ לְעַקֹּר אֶת הַכָּל וְעַכ"ז לֹא הִרְגוּ הַש"י
אֶבֶל הָיָה לְמַגֵּן לִיעֲקֹב, וְלִהְיוֹת אֵלֹהֵי הַשְּׁתֵי תְשׁוּעוֹת דְּהֵינּוּ אַחַת ע"י הַרִיגַת הָאוֹיֵב וְאַחַת
עַל יְדֵי הַהֲצֵלָה וְהַהֲגָנָה כָּל אַחַת מֵהֶם יֵשׁ בָּהּ מִן הַשְּׁבִיחַ, כִּי ע"י הַגָּנָה תוֹרָה עַל הָאֲהָבָה
וְהַרִיגַת הָאוֹיֵב תוֹרָה עַל הִיּוֹתוֹ שׁוֹנֵא אֶת שׁוֹנְאֵינוּ, לָכֵן בְּלָבֶן הַצֵּיל עַל יְדֵי הַגָּנָה אֶפִּילוּ
שְׁהִיָּה מְבַקֵּשׁ לְעַקֹּר אֶת הַכָּל וּבִיִּצִי"מ בְּהַרִיגַת הָאוֹיֵב הֵינּוּ הַבְּכוֹרוֹת, וְכֵן כַּאֲשֶׁר חָטָא
בְּאוּמְרוֹ וּבְרַכְתָּם גַּם אוֹתִי כְּמוֹ שֶׁנִּתְבָּאֵר בְּמִקְוֹמוֹ, הִנֵּה אֲזַ עֲשֵׂה שְׁיִרְדוּף אַחֲרֵיהֶם בְּיָם
וְהָרַג אוֹתוֹ וְנִתְקַיְיָמָה אֲנֹפֶן הַהֲצֵלָה הַשְּׁנִיָּה, יִשְׁתַּבַּח שְׁמוֹ הַגָּדוֹל: צֵא וּלְמַד מֵה בִּיקָשׁ לָבֶן
וְכו', כִּבְּרַ בְּאֲרָנוּ שְׁאֵין פְּנוּנַת הַמַּגִּיד בְּרֵאִיָּתוֹ זֹאת רַק לְהִבִּיא רֵאִיָּה שֶׁהֲצֵלָה ע"י הַגָּנָה
בְּלִיתִי הַרִיגַת הָאוֹיֵב מְשׁוֹבַחַת מְאֹד, בְּרֵאוּתֵנוּ שְׁלָבֶן בִּיקָשׁ לְעַקֹּר אֶת הַכָּל וְהַש"י עִם כָּל
זֶה לֹא הִרַג אוֹתוֹ אֶבֶל הַצֵּיל יַעֲקֹב מִיָּדוֹ.

אֶבֶל הַסְּפִקוֹת שֶׁהִתְעוֹרְרוּ מְחַנְיָיִב בְּהֶם בְּפָרֶק זֶה הֵם אֵלֹהֵי: סְפִק א' אוּמְרוֹ צֵא וּלְמַד מֵה
בִּיקָשׁ לָבֶן, שְׁאֵם הַפְּנוּנָה עַל מֵה שֶׁנֹּאֲמַר יֵשׁ בְּיָדֵי לְעֲשׂוֹת עִמְכֶם רַע, לְמָה לֹא הִבִּיא הַמַּגִּיד
אוֹתוֹ הַפְּתוּב שֶׁנֹּאֲמַר יֵשׁ לֹאֵל יְדֵי לְעֲשׂוֹת עִמְכֶם רַע אֶבֶל הִבִּיא הַפְּתוּב בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה
שֶׁנֹּאֲמַר אֲרָמִי אוֹבֵד אָבִי: סְפִק ב' לְמָה לֹא נֹאֲמְרָה בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה הַהֲצֵלָה כְּמוֹ שֶׁנֹּאֲמְרָה
הַסְּפִקָה, וְאֵין לָהּ לֹמַר שֶׁהֲצֵלָה יְדוּעָה כִּינּוֹן שֶׁלֹּא אָבְדוּ, שְׁאֵם כֵּן גַּם יִצִי"מ יְדוּעָה וְלְמָה
הַנְּצָרָה לֹמַר מִבִּיא הַבְּכוֹרִים וְיִוְצִיאֵנוּ ה': סְפִק ג' אִם הַפְּנוּנָה הִיא שְׁהִיָּה רוֹצֵה לְהַרְגֵּן אֶת
כָּלֵם, כְּמוֹ שֶׁכָּתַב מֵהֲרִי"א שֶׁיִּצָּא לוֹ זֶה מֵאוּמְרוֹ הַבְּנִים בְּנֵי, אִם כֵּן יוֹתֵר מִבְּנוֹאֲרִים הַדְּבָרִים
שֶׁם בְּסִפּוֹר הַמְּעֻשָׂה פ' וְיִצָּא מִמָּה שֶׁהֵם בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה וְלְמָה לֹא הִבִּיא הַמַּגִּיד רֵאִיָּתוֹ
מִשֶּׁם: סְפִק ד' אִם הַפְּנוּנָה לֹמַר שְׁהִיָּה לָבֶן רוֹצֵה לְהַרְגוֹ הֲלֹא גַם עָשׂוּ רָצָה לְהַרְגוֹ,
וּמֵהֲרִי"א הַשִּׁיב שְׁאֵין הֵבֵטְחַת אַבְרָהָם מִתְּפִשְׁטוֹת רַק עַל מִי שְׁאֵינּוּ זִרְעוֹ אֶבֶל עָשׂוּ גַם הוּא
זִרְעוֹ, אֵלֹהֵם דְּבָרָיו.

וְהוּא בְּעֲצָמוֹ כָּתַב שֶׁהֵבֵטְחָה נְמִשְׁכַּת עַד שֶׁעֲבוּד גְּלִיּוֹת, וְאִם כֵּן הוּא הָרִי נִתְבָּאֵר שְׁהִיָּתָה
הַהֵבֵטְחָה אֶפִּילוּ נִגְדַ זִרְעוֹ שֶׁהוּא אֲדוֹם אֶחָד מִד' מִלְּכִיּוֹת. וְעוֹד יֵשׁ לְהַתְעוֹרֵר עַל הַלְּשׁוֹן
שֶׁתִּפְּס וְאָמַר אֲרָמִי אוֹבֵד: סְפִק ה' לְמָה לֹא הַזְּכִיר מִבִּיא הַבְּכוֹרִים מִתְּחִלָּה מְעֻשָׂה סִפּוֹר
מֵה שְׁקָרָה לְאַבְרָהָם בְּאוֹר כְּשִׁדִּים וְכֵן כָּל מֵה שְׁקָרָה לִיִּצְחָק, אֶבֶל הַתְּחִיל מִיַּעֲקֹב וְלְמָה
לֹא הַזְּכִיר שֶׁהֲצִילֵם מִמִּלְחָמַת עֲמֶלֶק: אָמַנְם יִתְכֵן לֹמַר בְּיָשׁוּב הַעֲנִין שֶׁכַּאֲשֶׁר נֹאֲמְרָה
הֵבֵטְחַת נְתִיבַת הָאָרֶץ לְאַבְרָהָם וְלִיִּצְחָק שֶׁאָמַר לְכָל אֶחָד מֵהֶם לְזַרְעָה אֶתֵּן עַדִּין לֹא
נִתְאַמַּת הִיּוֹת הַהֵבֵטְחָה הִיא לְאֻמָּה יִשְׂרָאֵלִית, לְכִי שְׁאָמַנְם אַבְרָהָם יִצָּאוּ מִזִּרְעוֹ כְּמָה
אֻמּוֹת, וּמִיִּצְחָק שְׁנֵי לְאֻמִּים.

אבל כאשר הבטיח את יעקב שהיתה מטתו שלימה, אז נגמר באמתות היות ההבטחה לאומה ישראלית לא לזולתם. ובהיות מביא הבפורים רוצה לספר החסד אשר עשה הש"י עמנו בנתינת הארץ לנו אשר הוא מביא מפרניה, לכן התחיל בייעקב וסיפר מה שקרה לייעקב עם לבן, שלבן רצה לעקור את הכל, ברצותו לומר שאברהם נתברך בכל, כלומר שפרץ זרעו להיות ממנו הרבה קליפות, ויצחק נתברך מפל שהיה לו עשו קצת מן הקליפה, ויעקב שהוא הכל, באופן שלא היה אחד מהם פלו שלם בלי קליפה רק יעקב שלא היה זרעו נפרד כמו שהיה באברהם וביצחק שבני יעקב נקראו גוי אחד.

ולכן אמרו ליוסף בני איש אחד אנחנו שנים עשר אחים, כלומר אפילו שנפרדו הגופים האחד מן האחד בנשמות אין אנחנו נפרדים להורות על האחדות המוחלט באמונה. והנה לבן היה משתדל להעביר את יעקב על הדת ולפתותו אחרי ע"א, ולכך אמר ארמי אובד אבי פי כן נאמר וכו' האובדים מארץ אשור שפירושו שהנעברו על דת, והוא אומר אח"כ והנודחים שפירושו לע"א, וכו' האות שלבן היה מבקש מאד להעביר את יעקבאומרו נכסוף נכספה לבית אביך למה גנבת את אלהי, שיפלא מאד שהלא תלונתו אליו למה גנב את אלהיו, בשגם לא הלוך כלל או הלוך למקום אחר תפול התלונה למה יגנוב את שלו.

אבל נראה באר היטב שלבן היה שמח שיעקב ידבק באלהיו ויגנבנו, אבל אמר לו טענה מופלגת לאמר פיון שנכספת לבית אביך שהם שונאים הפסילים והתורפים, אם פן למה גנבת את אלהי וכן ראינו שלא הסיר יעקב אלהי הנכר מביתו והיו בני ביתו אדוקים בהם עד בואו לבית אל, שישם צנה אל ביתו ואמר הסירו את אלהי הנכר אשר בתוככם, ולכן כאשר ראה מראה הסולם הראה לו לענין ההשגה שקצתם עולים בה כר"ע וחביריו, וקצת יורדים בה כאלישע כמו שבארנוהו במקומו, מפני זה הראה הסולם פהתראה לו שלא יטה לבו אחרי לבן ועבודותיו הגזרות ולכך אמר הוא פשנתעורר אם יהיה אלהים עמדי ושמרני בדרך הזה ונתן לי לחם לאכול וכגד ללבן, ר"ל שישמור אותו שלא יפשל בדרך הזה שהוא בו בענין השגתו באלהיות שלא יצא מאותו הדרך.

ואמרו ונתן לי לחם וגו' היתה הפנונה שלא ימשך אחרי התועלות המדומות רק בהסתפקות, כי לא תושלם ההשגה רק ע"י ההסתפקות שבנה ישוב בשלום אל בית אביו ולא אמר ושבתי בשלום אל באר שבע אבל אמר אל בית אבי, כלומר שאהיה באמונתם ויבדעוטיהם כאחד מהם.

וביאר עוד ואמר והיה ה' לי לאלהים, כלומר שעם זה יהיה ה' לי לאלהים, ופירושו גם פן שיתרצה הקב"ה שיקרא שמו עלי כמו שנקרא אלהי אברהם ואלהי יצחק שיקרא אלהי יעקב. ותכף אמר שהכל שהוא עתיד לתת לו שתהיה המטה שלימה שאז יוכל ליתן מעשר, אבל אם הם מחולקים באמונתם אין מעשרים ממין על אשר אינו מינו.

ובנה יובן מה שנאמר כאשר רדף לבן אחרי יעקב אמר לו הבנות בנותי והבנים בני, שהבנות בנותי יצדק אומרו פן על רחל ולאה, אבל הבנים בני זה לא יצדק שיקרא את בני בנותיו בני שאין הבנים של האם אבל הם של האב והיאך יאמר שהם בניו לפני האב.

וכן וְכָל אֲשֶׁר אַתָּה רוֹאֶה לִי הוּא נִרְאֶה מִתֵּר שְׂאֵחַר שְׂאֵמֵר הַבְּנוֹת וְהַבְּנִים וְהַצֵּאֵן מִה הוּא הַפֶּל שְׁנִשְׂאֵר. אָבֵל אָמַר פֶּן עַל הַדֶּרֶךְ שְׂאֵמֵרְנוּ שְׁלֶבֶן אָמַר לִיעֲקֹב שְׁהַבְּנוֹת וְהַבְּנִים הֵם עֲדֵיין בְּאֵמוֹנוֹתַי וּבְדַעוֹתַי, וּלְכֹה קִרְאֵם בְּנָיו וְשִׁהִיָּה יָכוֹל לַעֲכָבֵם, וְכֵן הַצֵּאֵן שְׁהַרוּיִחַ בְּבִיתוֹ יָכוֹל בְּדִין לַעֲכָב כִּינֹן שְׂאֵינֹו מְקַבֵּל אֲמוּנָתוֹ: וּמֵה שְׂאֵמֵר הַמַּגִּיד שְׁלֶבֶן בִּיקָשׁ לַעֲקֹר אֶת הַפֶּל, ר"ל הַפֶּל שְׂיִרְשׁ מֵאַבְרָהָם רָצָה לָבֹן לַעֲקָרוֹ.

וְהִבִּיא רֵאֵייתוֹ מִהִהַגְדָּה הַמְחַנְיִיבֵת אֶל מְבִיאֵי הַבְּכוֹרִים שְׁמֵתְחִיל לְסַפֵּר בְּגִנוֹת אֲרָמֵי אוֹבֵד אָבִי, פֶּלוֹמֵר בִּיקָשׁ לְהַעֲבִירוֹ עַל דָּת וּבִשְׁבִיל זֶה יִרְדַּ לְמַצְרַיִם. וּבְזֶה תְּבִין טַעַם נִכוּן אֶל מֵה שְׁהַסְמִיָּה לֹמֵר וַיִּרְדַּ מַּצְרַיִמָּה אַחַר שְׂאֵמֵר אֲרָמֵי אוֹבֵד אָבִי, כִּי הִיָּה פֶּאִילֹו יֹאמֵר מִפְּנֵי שְׂאֵרְמֵי הִיָּה אוֹבֵד אָבִי יִרְדַּ מַּצְרַיִם.

וְהַטַּעַם שְׁהַרְעֵב לֹא נֹאמֵר שְׁהִיָּה רַק בְּאֲרִיץ פֶּנַעַן כִּי בְּאֲרִיץ אֲרָם לֹא הִיָּה רַעֲב, אָבֵל יַעֲקֹב לְהִיוֹתוֹ יִרְאֵ פֶּן יִכְשִׁיל אֶת בְּנָיו לֹא שְׁלַחֵם לְקִנּוֹת שְׁבָר בְּאֲרָם אֲצֵל לָבֹן אָבֵל שְׁלַחֵם לְמַצְרַיִם: וּבְזֶה יִתְיַשֵּׁב הַכְּתוּב שְׁנֹאמֵר וַיֹּאמֵר הִנֵּה שְׁמַעְתִּי כִּי יֵשׁ שְׁבָר בְּמַצְרַיִם רַד"ו שְׁמָה וְשָׁבְרוּ לָנוּ מִשָּׁם כִּי הִיָּה מְסַפִּיק אוֹמְרוֹ רַד"ו שְׁמָה וְשָׁבְרוּ לָנוּ וְנַחֲזִיָּה וְלֹא נְמוֹת וְלָמָּה חֲזַר לֹמֵר מִשָּׁם.

אָבֵל יֹאוֹת לְפִי דִרְכָּנוּ שְׂאֵמֵר שְׁבָרוּ לָנוּ מִשָּׁם לֹא מֵאֲרִיץ אֲרָם. וְזֶה אוֹמְרוֹ וְנַחֲזִיָּה וְלֹא נְמוֹת שְׁוֹדַאי מִי שְׁיַחֲזִיָּה לֹא יְמוֹת.

אָבֵל אָמַר וְנַחֲזִיָּה בְּעוֹלָם הִזֶּה וְלֹא נְמוֹת בַּעוֹה"ב, שְׂאֵם אַתֶּם הוֹלְכִים לְלָבֹן אוֹלֵי יִכְשִׁיל אַתְכֶם בְּאֵמוֹנָתוֹ וְלָכֵן תִּלְהֵ מְבִיא הַבְּכוֹרִים יִרִידַת יַעֲקֹב בְּמַצְרַיִם בְּמֵה שְׁלֶבֶן הִיָּה מְבַקָּשׁ לְאַבְדוֹ וְלְהַעֲבִירוֹ עַל דָּתוֹ, וְאָמַר אֲרָמֵי אוֹבֵד אָבִי וַיִּרְדַּ מַּצְרַיִמָּה פֶּאִילוֹ אָמַר בַּעֲבוּר שְׁלֶבֶן הִיָּה מְבַקָּשׁ לְאַבֵּד אֶת אָבִי בְּאֵמוֹנָתוֹ לָכֵן יִרְדַּ מַּצְרַיִם, וְאוֹמְרוֹ אוֹבֵד אָבִי וְלֹא הַזְפִּיר אֶת יַעֲקֹב בְּשֵׁם, הַפְּנוּנָה לְהוֹדִיעַ שְׁיַעֲקֹב הוּא אָבִינוּ לֹא אָבִי אֲנוּמָה אַחֲרַת, אָבֵל אַבְרָהָם וַיַּחֲזִק הֵם אָבוֹת ג"כ לְאֲנוּמוֹת אַחֲרוֹת וְלֹא נִקְרְאוּ אָבִי סֵתָם, וְזֶהוּ שְׁלֹא רָצָה שְׁמְבִיא הַבְּכוֹרִים יִזְפִּיר רַק מִהַתְחַלָּה הָאֲנוּמָה יִשְׂרָאֵלִית שְׁהִיָּתָה נְבֻדַּלַת מִשְׂאֵר הָאֲנוּמוֹת מִן הָאֲחֻנָּה, שְׁזֶה אֲמָנָם לֹא הִיָּה עַד יַעֲקֹב שְׁמֵטָתוֹ הִיָּתָה שְׁלִימָה.

וְהַטַּעַם שְׁלֹא הִבִּיא מַעֲשֵׂה מַלְחָמַת עֲמֶלְק, יִיבֹן בַּעֲנִין סְמִיכוֹת פְּרִשַׁת בְּכוֹרִים לְפָרֶשֶׁת עֲמֶלְק, שְׁהִיָּה אוֹמְרוֹ תִמְחָה אֶת זִכָּר עֲמֶלְק וְהִיָּה כִּי תָבֵא וּגו' פֶּאוֹמֵר כְּשִׁתְּבִיא בְּכוֹרִים לֹא תִזְפִּיר אֶת עֲמֶלְק לְפִי שְׁעֲדֵיין לֹא נִשְׁלָמָה מַלְחָמַת ה' עִמוֹ.

וְכֹאֲשֶׁר יַעֲוִינֵנוּ דְבָרֵינוּ אֵלֶּה עַל פִּי דִרְכָּנוּ זֶה יוֹתֵרוֹ כֹּל הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר נִתְעוֹרְרָנוּ בָּהֶם בְּפָרֶק זֶה: וַיִּרְדַּ מַּצְרַיִמָּה אָנוּס וְכו'. הַסְּפָקוֹת בְּפִסְקָא זֹאת הֵם: סְפָק א' אוֹמְרוֹ וַיִּרְדַּ מַּצְרַיִמָּה אָנוּס שְׁלִשׁוֹן וַיִּרְדַּ מוֹרָה עַל הַרְצוֹן לֹא עַל הָאֲנוּס, כִּי כֹל פְּעוּלָה שְׁלֹא נֹאמֵר בָּהּ שְׂאֲחֵרִים אָנוּסוּהוּ הַפְּעוּלָה תוֹרָה עַל הַבְּחִירָה לֹא עַל הַהִכָּרַח: סְפָק ב' מֵה יוֹסִיף לַעֲנִין הַבָּאֵת הַבְּכוֹרִים וְלַעֲנִין סְפוּר שְׁבַח הָאֲרִיץ שְׁנִינְתָּנָה לָנוּ אִם בָּא יַעֲקֹב לְמַצְרַיִם בְּאֲנוּס אוֹ בְּרָצוֹן: סְפָק ג' אוֹמְרוֹ אָנוּס עַל פִּי הַדְּבוּר וְאַדְרָבָה אֲנַחְנוּ רוֹאִים שְׁיַעֲקֹב יִרְדַּ וּבָא עַד בְּאֵר שְׁבַע וְשָׁם אָמַר לוֹ הַש"י אֵל תִּירָא מִרְדָּה מַצְרַיִם, כְּמִי שְׁמַבְטִיחַ אֶת אֶהוּבֹו שְׁלֹא יִרְא מִהַמְשֻׁף אַחַר רְצוּנוֹ וְשִׁהוּא יִהִיָּה בְּעֶזְרוֹ.

גם מפלל הספק הזה יתבאר מה ראה יעקב לעשות שם בבאר שבע זבחים לאלהי אביו יצחק ולא הזכיר את אברהם. וכבר נתבאר זה במקומו ח"ב פל"ב, ומה שהשיב רש"י ז"ל חייב אדם בכבוד אביו יותר מבכבוד זקנו לפיכך תלה בייצחק ולא באברהם ע"כ.

באמת כי זה אינו טעם מספיק שפיר הנה יכול להזכיר שניהם כמ"ש פ'רשת וישלח ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם ואלהי אבי יצחק ה' האומר אלי שוב לארצך. וכן אמר ללבו לולי אלהי אברהם ופחד יצחק הנה לי, ומה שנאמר וישבע יעקב בפחד אביו יצחק ולא נאמר שנשבע באלהי אברהם, הוא הטעם שלבן אמר אלהי אברהם ואלהי נחור ישפטו בינינו ואם הנה אומר אלהי אברהם הלשון הנה מסופק אם פנונתו באומר אלהי אברהם על מה שהנה עובד טרם שהזכיר את בוראו.

ולכך לא הזכיר יעקב רק את יצחק, ובא האות שהזכירו רז"ל לומר פאן אלהי אברהם קדש, ולכך גם פן בהיותו נשבע ללבן לא נשבע רק בפחד יצחק להשמר מכוננת לבן, אבל פאן אין זה טעם מספיק שחייב יותר בכבוד אביו כמו שפרש"י: גם יתכן להתעורר עוד אשר בהתעוררותו זה נבא אל ישוב הספק הקודם, והוא שלא מצאנו שיעקב בנה מזבח אשר זבח הזבחים עליו ולפיכך נראה שיעקב לא היתה פנונתו לזבח עד שבא לבאר שבע ומצא שם המזבח שבנה אביו יצחק כמו שנאמר פ' תולדות ויבן שם מזבח ויקרא בשם ה' ולא נאמר שזבח זבחים עליו, ולכך נאמר שזבח לאלהי אביו יצחק לתשלום פנונת אביו שבנה המזבח ההוא: ונשוב עוד אל הספק השלישי שהזכירו שלא מצאנו אונס זה שיהיה על פי הדבור וכבר הנה אפשר לדחות ולומר שהם ב' דברים, אחד שהיה אנוס כדי לראות את יוסף, ושני שהיה על פי הקב"ה וברשותו, אבל איננו ישוב שלם: ספק ד' בפ' זה אומר ויגר שם מלמד שלא ירד להשתקע אלא לגור, ומביא ראיה מן הפתוב באומר לגור בארץ באנו, וזה תימה שביא ראיה מן הפתוב לכתוב אחר ובכמו זה אומרים ז"ל מאי אןלמיה דהאי מהאי: ספק ה' שאדרבה יש ראיה מן הפתוב שירד שם להשתקע שהרי הקב"ה אמר לו לגוי גדול אשימך שם ועל דעת זה והבטחה זו הלה לו שם.

ואין מקום לומר שהבנים הלכו להשתקע שהרי נאמר לגור בארץ באנו לשון רבים, ועוד שפיר דרשו ז"ל ואנכי אעלה גם עלה הבטיחו שיהיה נקבר בארץ, אם פן על דעת למות במצרים ירד שם: ספק ו' מה ענין הסיפור שבא לגור ולא להשתקע אל ענין מביא הבפורים וסיפורו בשבח הארץ והנפלאות הטובות שגמלו הש"י, וגם בפתוב הנה עצמו נתעורר הרמב"ן ז"ל במה שנאמר כי אין מרעה ואמר שפיר הרעב הנה בארץ מצרים כמו בארץ פנעו, ונדחק שם מאד ונלחץ מחמת טענתו זאת.

ובאמת אין זו טענה כי כמו שעשה יוסף לצבור בר בשבע שני השבע להספיק לשבע שני רעב כמו כן צבר את המספוא ואת התבן לבהמה והעד ויתן מספוא לחמוריהם, ועוד שזה ידוע ששמירת התבואה לכמה שנים לא תהיה רק בהעמיד אותם תוך השפולת כפי מה שנקצרה בלתי דישה.

וזהו לדעתי מה שנא' ותעש הארץ בשבע שני השבע לקמצים, ובא האות היות הדברים כן מה שנא' כי עוד חמש שנים אשר אין חריש וקציר ולא אמר דיש, כי אין ספק פאשר אין חריש אין קציר, אבל אמר כן לומר שלא היה חריש וקציר אבל דיש היה, ואם כן היטב אמרו בני יעקב כי אין מרעה, שבמזרים היה תבן ומספוא מספיק לבהמות.

ועוד לא ידעתי מי אמר להרב"ן ו"ל שלא היה שם מרעה דשן ושמן לבהמות בעשבים העולים בהרים בלתי השקאת גילוס, והרעב שהיה במזרים לא היה רק מן התבואה מפני שלא עלה גילוס ואין לחרוש ולא לזרוע, וזהו שנאמר כי כבד הרעב בארץ כנען ר"ל כבד ממה שהוא במזרים שאין מרעה כלל ובמזרים לא נאמר כבד, ועוד אם לא היה שם מרעה לבהמות.

באמת היה יוסף מפסיד בסחורתו לקחת מקניהם כמו שנאמר ואתנה לכם במקניכם וגו' בסוסים: ספק ז למה הצריכה התורה את מביא הבכורים להזכיר הרעות שעשו לנו המזריים ושהיתה ציאתנו משם על ידי יד חזקה וזרוע נטויה ומורא גדול, שנראה מתוך הדברים הללו שאם היה חסר אחד מן התנאים שהזכרנו לא היינו מחוייבים להביא בכורים: ואשר יאות לומר בהיתר כל הספקות שהזכרנו הוא, שאמנם חייבה התורה למביא הבכורים לומר כל הצריך לענגו בקיצור מןפלג, והתחיל לומר הסיבה שירד יעקב למזרים.

כי בהיות לכו מבקש לעקור את הפל היה מוכרח יעקב לשלוח בניו למזרים פאשר נתבאר בפסקא שלפני זה. ובהיות קשה בעיני מסדר ההגדה שבמקום היות נאות שהכתוב יבחר בקיצור הסיפור כל מה שאפשר לו הנה האריך הדברים בלתי צריכים כלל, שהיה מספיק אומרו ויגר מזרימה במתי מעט ומה צורך להגיד ספור הדבר בפרידה אחרי שאין פרידה ההיא דבר שיתחדש ממנו ידיעה או ענגו, שבאומרו ויגר מזרים נתפרסם שירד שם.

ולכו בא מסדר ההגדה לתת טעם לאומרו ויגר מזרימה, שנדאי רצה להורות על היות יעקב אנוס בפרידה ההיא, כשארז"ל ראוי היה יעקב לירד למזרים בקולרין ובשלשלאות של ברזל אבל הש"י רצה וסיבב סבות לקיים מה שנאמר אמשכם בעבותות אהבה, וקרא המשיכה הזאת שהיא על פי הדבור לפי שהיא סיבב הסיבות.

ונתחייב מביא הבכורים לומר זה פדי להודיע גודל חסדו ית' היותו עמנו, שלא רצה לתת לנו נחלה כמו שנתן לעשו אבל רצה קודם שיתפרסם אלהותו ית' היותו בעל הבירה ואדון הפל ואחר כך לתת לנו תורה הישרה, ואחר כל זה שתבא אלינו נחלת הארץ ולא יאמרו או"ה שאומה של בזוזות אנחנו, כמו שא"ר יצחק על מה שנאמר פח מעשיו הגיד לעמו לתת להם נחלת גוים.

ושלזה היתה מוכרחת ומחוייבת אלינו ירידתנו למזרים, שאל"כ לא היה יכול לומר מביא הבכורים האדמה אשר נתת לי ה', עד שיברר שאין אנחנו אומה של בזוזות, ואם"כ על מה שאמר ויגר שם אמר מסדר ההגדה מלמד שלא ירד להשתקע ולא אמר מלמד שלא נשתקע ושרות היה לעולם, כי אנחנו רואים שנדאי נשתקע.

אָבֵל לְתִיקוֹן הַלְשׁוֹן הִבִּיא רְאִיָּה מֵהַכְּתוּב הָאֶחָד שֶׁנֶּאֱמָר 'לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ, שְׁפִירוּשׁוֹ לְגוֹר הֵיטָה פְּנוּנְתָנוּ פְּשָׁאֵנוּ מֵאֶרֶץ כְּנָעַן אָבֵל אַחֵר כִּי פְּשָׁאֵמָר לוֹ הַקֵּב"ה וְאֵנְכִי אֶעֱלֶה גַם עִלָּה הַנִּכְרַח לְהִשְׁאֵר שֵׁם שְׁהָרִי אָמַר לוֹ וַיּוֹסֶף יִשְׁתִּית יָדוֹ עַל עֵינָיו.

וְלִכֵּן אָמְרוּ וְעַתָּה יָשְׁבוּ עִבְדֶיךָ, כְּלוֹמַר שְׁעַתָּה הִסְכִּימוּ לְהִשְׁתַּקֵּעַ, וְזֶה אֹמְרוֹ וְעַתָּה יָשְׁבוּ נָא עִבְדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּזְשׁוֹן. וְלִפְיֶךָ הִבִּיא כָּל הַכְּתוּב שֶׁלֹּא הָיָה צָרִיךְ לְהִבִּיא מֵה שֶׁנֶּאֱמָר וְעַתָּה יָשְׁבוּ נָא עִבְדֶיךָ בְּאֶרֶץ גִּזְשׁוֹן רַק עַל הַדָּרָה שֶׁאֲמַרְנוּ וְכֵן הִשִּׁיב פְּרֻעָה הוֹשִׁיב אֶת אַחִידָה וְכֵן נֶאֱמָר וַיִּתֵּן לָהֶם אֶחָדָה בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם וְגו' כְּאֲשֶׁר צִוָּה פְּרֻעָה, שְׁאֶחָד שֶׁהִבְטִיחוּהוּ"י לֹאמֹר שֵׁם וְאֶעֱשֶׂה לְגוֹי גָּדוֹל נִמְלֶךְ לְהִשְׁתַּקֵּעַ שְׂבָא מִבֵּיא הַבְּכוֹרִים לְלַמֵּד שְׂבָא לְגוֹר וְנִמְלֶךְ, וְלִכְךָ אָמַר הַמַּגִּיד גַּם כֵּן מְלַמֵּד שֶׁלֹּא יֵרֵד לְהִשְׁתַּקֵּעַ וְלֹא אָמַר וַיִּגַּר שֵׁם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר לְגוֹר בְּאֶרֶץ בְּאֵנוּ כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּפִסְקָא שֶׁאֲח"ז בְּמַתִּי מְעַט שֶׁנֶּאֱמָר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ וְגו', שֶׁאֲמַנְם סִיפֵר כָּל זֶה לֹאמֹר שֶׁכִּינּוֹן שְׂבָאוֹ לְגוֹר וְאֲח"כּ נִשְׁתַּקְעוּ עַד שֶׁאֵם לֹא הָיוּ הַצָּרִים מְרִיעִים לָהֶם לֹא הָיוּ מְבַקְשִׁים לְלָכֶת מִשָּׁם, לִכְךָ נִתְחַיְיבוּ הַיְסוּרִים הָעֲצוּמוֹת הָהֵם יֵתֵר עַל מַה שֶׁנֶּאֱמָר לְאַבְרָהָם בֵּין הַבְּתָרִים, וְעוֹד סִיפֵר שֶׁהוּ"י הוֹצִיא אוֹתָנוּ בְּיַד חֲזָקָה וּבְזֵרוּעַ נְטוּיָה וּבְאוֹתוֹת וְגו' לְתַת לָהֶם הָאֶרֶץ, כְּמוֹ שֶׁדָּרַשׁ ר' יִצְחָק כַּח מְעַשְׂיוֹ הַגִּיד לְעַמּוֹ לְתַת לָהֶם נִחְלַת גּוֹיִם, שֶׁהוֹדִיעַ לָהֶם מַעֲשֵׂה בְּרָאשִׁית לְהוֹדִיעַ שֶׁהוּא בְּרָא הַכֹּל, וְהוּא הַשֹּׁטֵר שֶׁבִּיקָשׁ אֲבָרָהָם כְּמוֹ שֶׁנֶּתְבָאֵר בַּח"ב מִן הַמַּאֲמָר הַזֶּה שֶׁהַשֹּׁטֵר הִיא הַתּוֹרָה הַמְעִידָה שֶׁהוּא אֲדוֹן כָּל הָעוֹלָם, וְהַאוֹתוֹת וְהַמּוֹפְתִים שֶׁעָשָׂה בְּמִצְרַיִם הֵם עַדֵי הַשֹּׁטֵר, עַד שֶׁאֲחָרֵי שֶׁמִּבִּיא הַבְּכוֹרִים הִבִּיא רְאִיוֹתָיו שֶׁהָאֶרֶץ נִתְּנָה לוֹ מֵאֵת מִי שֶׁהוּא אֲדוֹן הָאֶרֶץ וְעַדֵי בְּחוֹתְמוֹ יִכִּין לוֹ, אִזּוֹ אָמַר הֵיטֵב בְּשִׁמְחָה רַבָּה הָאֲדַמָּה אֲשֶׁר נִתְּתָ לִי ה'.

וְאַחֵר הַהִשְׁקָפָה הַנִּכְוָנָה בְּדִבְרֵינוּ אֵלֶּה יִתְרוֹ כָּל הַסְּפָקוֹת שֶׁנִּתְעוֹרְרָנוּ בָּהֶם בְּפִסְקָא זֹאת: בְּמַתִּי מְעַט כו'. גַּם כָּאֵן אֹמְרוֹ בְּמַתִּי מְעַט שֶׁנֶּאֱמָר וְגו' אֵין הַכְּנֻנָה לְהִבִּיא רְאִיָּה, אָבֵל הַכְּנֻנָה תִּיקוֹן לְשׁוֹן כִּי לְגוֹדֵל הַקִּיצוֹר שֶׁנֶּאֱמָר מִבֵּיא הַבְּכוֹרִים יִמְשֶׁף קֶצֶת הַשְּׂמֹנֹת בְּהַכְּנַת הָעֵנָן.

כִּי אֹמְרוֹ וַיִּגַּר שֵׁם בְּמַתִּי מְעַט נִרְאָה שֶׁכָּל יְמֵי הַיּוֹתֵם גָּרִים בְּאֶרֶץ לֹא לָהֶם הָיוּ בְּמַתִּי מְעַט, לִכְךָ בִּינָר שֶׁאֹמְרוֹ בְּמַתִּי מְעַט שָׁב אֶל הַיְרִידָה לֹא אֶל הַגְּרוּת. וְזֶה אֹמְרוֹ שֶׁבְּמַתִּי מְעַט הַנֶּאֱמָר כִּי שָׁב אֶל מַה שֶׁנֶּאֱמָר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֵיךָ.

וְעוֹד הֵיטָה פְּנוּנַת הַסִּיפּוֹר לֹאמֹר שֶׁאֹמְרוֹ בְּמַתִּי מְעַט בְּעֶרְףְךָ אֶל מַה שֶׁהָיוּ אִזּוֹ אֵין הַדְּבָרִים כֵּן, כִּי אִישׁ א' אֲשֶׁר יָהִיו לוֹ יוֹצְאֵי יָרְכוּ ע' נֶפֶשׁ לֹא יִקְרָא מַתִּי מְעַט, וְאֲדָרְבָּה יַעֲקֹב לֹא הָיוּ לוֹ עַדִּין ע' נֶפֶשׁ וְהָיָה נִרְאָה אֵלָיו הָיּוּתוֹ רַב הַכְּמוֹת כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמָר וְעַתָּה הֵייתִי לְשָׁנֵי מַחְנֹת.

לִכְךָ בִּינָר שֶׁאֹמְרוֹ בְּמַתִּי מְעַט שָׁב אֶל מַה שֶׁנֶּאֱמָר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יָרְדוּ אֲבוֹתֵיךָ, שְׁפִירוּשׁוֹ הַיּוֹתֵם מְעַט בְּעֶרְףְךָ אֶל מַה שֶׁנֶּתְרַבּוּ אֲח"כּ בְּחֻסָּד אֱלֹהֵי לֹא שֶׁהָיוּ מְעַט בְּעֶרְףְךָ מַה שֶׁהָיוּ אִזּוֹ, שֶׁגַּם אִזּוֹ הָיוּ רַבִּים כְּאֹמְרוֹ קִטְנֵתִי מִכָּל הַחֻסָּדִים.

וּבְדָרְפֵנוּ זֶה יוֹתֵר סִפְקָא א' מִןפְּלֶג בְּפִסְקָא זֹאת, שֶׁמָּה לוֹ לְהִבִּיא הַכְּתוּב בַּפ' עַקֵּב שֶׁיָּרְדוּ בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ וְלֹא הִבִּיא הַכְּתוּב פְּרֻשַׁת וַיִּגַּשׁ שֶׁנֶּאֱמָר כָּל הַנֶּפֶשׁ לְבֵית יַעֲקֹב הַבָּאָה מִצְרַיִמָּה שְׁבָעִים, שֶׁאֵם הָיָה מִבֵּיא כְּתוּב זֶה הָיָה נִרְאָה כְּאֵלוֹ פְּנוּנָנוּ לֹאמֹר שֶׁהָיוּ מְעַט בִּירִידָתָם לֹא

בְּעֶרְףְּ אֵל מֵהַ שְׁנֹתֵרְבוּ, וְאִין זֶה רְאוּי שְׁנִקְרָא ע' נֶפֶשׁ יוֹצְאֵי יֵרֶךְ אִישׁ אֶחָד שְׁהֵם מְתֵי מְעֻט, לְכֹף הַבֵּיא הַפְּתוּב שְׁנֹאֲמַר בְּשִׁבְעִים נֶפֶשׁ יֵרְדוּ אֲבוֹתֵיהֶם מִצְרִימָה וְעַתָּה שְׁמַרְהָ אֱלֹהֵיהֶם כְּכֹכְבֵי הַשָּׁמַיִם לְרוֹב: וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי כו'.

מהרי"א פתב שְׁמִסְדֵּר הַהֲגָדָה דְּרֵשׁ מִמֶּלֶת גוֹי לְבַד שְׁהִיוּ מִצְוִינִים וְאִם כֵּן לֹא הָיָה לוֹ לְהֵבִיא כִּי אִם וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי כִּינֵן שְׁאֲחֵר כֶּף הוּא דוֹרֵשׁ מֵלֶת גְּדוּל עַל רִיבּוּי הַכְּמוֹת. וְעוֹד יֵשׁ לְרֵאוֹת מֵהָ רֵאָה הַמַּגִּיד לְהוֹצִיא הַכְּתוּב מִפְּשׁוּטוֹ שֶׁהוּא עַל רִיבּוּי הַכְּמוֹת שֶׁהַפְּתוּב אוֹמֵר בְּהִקְדָּא וַיִּרְבּוּ הָאֲמָנִם לִיִּישָׁב הַפֶּרֶק הַזֶּה נִתְעוֹרַר עַל מֵה שְׁתִּרְגַּם אוֹיִנְקְלוֹס, שְׁבִפְרִשְׁת לֵךְ לֵךְ נֹאֲמַר לְאַבְרָהָם וְאַעֲשֵׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוּל וְהוּא ז"ל תִּרְגַּם לְעַם סִגִי, וְכֵן פִּרְשֵׁת וַיִּגַּשׁ נֹאֲמַר לִיעֶקֶב כִּי לְגוֹי גְּדוּל אֲשִׁימָךְ שֵׁם וְהוּא ז"ל תִּרְגַּם גַּם שֵׁם עִם סִגִי, וּפְר' תִּשָּׂא נֹאֲמַר לְמִשֵּׁה וְאַעֲשֵׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְּדוּל וְהוּא ז"ל תִּרְגַּם לְעַמָּא רַבָּא, וְכֵן פ' וְאַתְחַנֵּן נֹאֲמַר שֵׁם רַק עִם חֲכָם וְנִבּוֹן הַגּוֹי הַגְּדוּל הַזֶּה, וְכֵן עוֹד שֵׁם נֹאֲמַר כִּי מִי גְּדוּל אֲשֶׁר לוֹ אֱלֹהִים קְרוֹבִים אֵלָיו וְגו' וְכֵן עוֹד שֵׁם וְיָמִי גוֹי גְּדוּל אֲשֶׁר לוֹ חֲקִים וְגו', וּבְכָלֵם תִּרְגַּם וּמֵאן עַמָּא רַבָּא, וּפְהָ בְּעֵנִין שְׁאֲנַחְנוּ בּוֹ פ' כִּי תִבֵּא שְׁנֹאֲמַר וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי גְּדוּל גַּם כֵּן תִּרְגַּם לְעַם רַב.

וּכְבָר נִתְבָּאָר מֵהָ שְׁפִי אוֹיִנְקְלוֹס בְּשִׁנּוֹתוֹ אֵת טַעְמוֹ בְּמֵלֶת גְּדוּל בְּפִרְקִים שְׁעֵבְרוּ וּבְאֲרָנוּ שְׁלֵהִיּוֹת עֵנִין הַגְּדוּלָה נֹאֲמַרְת לְפַעְמִים עַל גְּוֹדֵל הַכְּמוֹת וְרִבּוּיוֹ כְּמוֹ הַתְּנִינִים הַגְּדוּלִים וְכֵן עָרִים גְּדוּלוֹת וְרַבִּים כְּמוֹהֶם, וְתִהְיֶה נֹאֲמַרְת גַּם כֵּן עַל גְּוֹדֵל הָאִיכוֹת כְּמוֹ וְהָאִישׁ מִשֵּׁה גְּדוּל וְכֵן וְה' בְּרַף אֲדִנִי וַיִּגְדַּל וְרַבִּים כְּמוֹהֶם, הַגָּה לְפִי זֶה תִּרְגַּם אוֹתָם אוֹיִנְקְלוֹס כֹּל מְקוֹם כְּפִי עֵנִינוּ.

וּכְשִׁתְּרַגַּם עִם רַב כְּוֹנֵנְתוֹ עַל גְּוֹדֵל הָאִיכוֹת, וּכְשִׁתְּרַגַּם עִם סִגִי כְּוֹנֵנְתוֹ עַל גְּוֹדֵל הַכְּמוֹת. וְהָיָה לְאוֹת שְׁבִאֲוִמְרוֹ מִי גוֹי גְּדוּל שְׁאוֹתוֹ וְדָאִי הוּא עַל הָאִיכוֹת תִּרְגַּם עִם רַב, וּכְבָר נִתְבָּאָר בְּאֲרִיכוֹת.

לְכֹף נִרְאָה שֶׁהַמַּגִּיד הַזֶּה שְׁסִיִּדֵר הַהֲגָדָה רֵאָה וַיִּוְכַח לֹאֲמַר שְׁאִם לְעֵנִין הַכְּפּוֹרִים יְהִיָה מֵלֶת גְּדוּל עַל גְּוֹדֵל הָאִיכוֹת וְאוֹמְרוֹ וְרַב הוּא עַל הַכְּמוֹת הָיָה לוֹ לֹאֲמַר וַיְהִי שֵׁם לְגוֹי גְּדוּל רַב וְעֵצוֹם עַל הַסְּדֵר שְׁנֹאֲמַר בְּכְתוּב וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ שְׁהַקְדִּים הַרִיבּוּי לְעוֹצָם, וְעוֹד שְׁבִכָּל הַכְּתוּבִים כֶּף נֹאֲמַר כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר וְעֵצוֹם מִמֶּנּוּ וְכֵן וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ וְכֵן וַיִּרְבּוּ הָעַם וַיַּעֲצְמוּ וְכֵן גּוֹיִם רַבִּים וְעֵצוֹמִים וְכֵן בִּיּוֹאֵל עִם רַב וְעֵצוֹם לְעוֹלָם הַקְדִּים הַרִיבּוּי לְעוֹצָם.

וּלְכֹף פִּירֵשׁ מִסְדֵּר הַהֲגָדָה שְׁמֵלֶת גְּדוּל פֶּה יְהִיָה פִּירוּשׁוֹ עַל הַכְּמוֹת וְעַל הָאִיכוֹת, שְׁעַל הָאִיכוֹת אָמַר שְׁהִיוּ מִצְוִינִים, וְעַל הַכְּמוֹת חֲזַר וְדִרֵשׁ גְּדוּל וְעֵצוֹם. וְהֵבִיא רֵאָה מִמֵּה שְׁנֹאֲמַר וַיִּרְבּוּ וַיַּעֲצְמוּ נִגַּד גְּדוּל וְעֵצוֹם, לְפִי שְׁרַצָּה לְבָאָר מֵלֶת גְּדוּל עַל הַרִיבּוּי גַּם כֵּן, וּלְכֹף הַזְּכִיר מֵלֶת גְּדוּל פְּעַמִּים כְּדִי שְׁתִּהְיֶה נִדְרֵשֶׁת לְכָאן וּלְכָאן.

וְאַחַר כֶּף פִּירֵשׁ מֵלֶת וְרַב כְּמוֹ רַבָּה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה, שְׁאוֹתוֹ אִינוּ עַל רִיבּוּי הָאִישִׁים אֲבָל נֹאֲמַר עַל גּוֹבָה הַקּוֹמָה וְהַצְּמִיחָה הַמְהִירָה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה, שְׁשֵׁם בִּיחֻזְקָאֵל נִתְבָּאָרוּ הַדְּבָרִים שְׁאוֹמְרוֹ רַבָּה הוּא הַכְּוֹנֵנָה עַל מְהִירוֹת הַצְּמִיחָה כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר רַבָּה כְּצִמְחַ הַשְּׂדֵה.

וּלְפִיכֹף סִפֵּר הַמַּגִּיד שְׁהִיָתָה גִּידוּלָם בְּצְמִיחָה בְּמְהִירוֹת עַד שְׁלֹא הָיָה צְרִיכִין לִינִיקָה וְחֻזְרוֹת לְעֵיבּוֹר, כְּמוֹ שְׁדִרְשׁוּ ז"ל וַיִּינִיקָהוּ דְבִשׁ מְסֻלַע מְסֻלַע שֶׁהַקַּב"ה הָיָה מְלַקֵּט לָהֶם ב' עֲגוּלִים א' שֶׁל דְּבִשׁ וְא' שֶׁל שֶׁמֶן, בְּאִוְפֵן שְׁזָה הָיָה סִבָּה לְרִיבּוּי שְׁלֹא הָיוּ יוֹנְקִים וְכְמוֹ

שִׁדְרָשׁוּ ו"ל גם כן שֵׁם שֶׁהָיוּ הוֹלְכִים בְּשִׁדָּה לְלֶדֶת, לְכֵן נֶאֱמַר רַבָּה כְּצִמְחַת הַשְּׂדֵה וְהִבִּיא
הַצְּמִיחָה וְהַגְּבִיחָה, כִּי הָרִיבִי וְהַגְּבִיחַ לְכָר וְנֶאֱמַר וְתַרְבִּינָהּ גְּדִלָּה.

וְלָכֵן כְּאֲשֶׁר הִבִּיא רֵאֵיהּ מִשָּׁם הִבִּיא כָּל הַכְּתוּב וּמִפְּנֵי שֶׁרֵאֵהּ מִסְדֵּר הַהֲגָדָה שֶׁמֶה שֶׁנֶּאֱמַר
לִיעֲקֹב לְגוֹי גְּדוֹל אֲשִׁימָה שָׁם, הִנֵּה וְדַאי פִּירוּשׁוֹ עַל רִיבֵי הַכְּמוֹת, כְּמוֹ שֶׁתַּרְגֵּם אוֹנֶקְלוֹס
בּוֹ עִם סְגִי.

וְרֵאֵה שֶׁאִם מִבִּיא הַבְּכוֹרִים הִנֵּה גַם כֵּן כְּפִינָתוֹ בְּאוֹמְרוֹ גְּדוֹל עַל הַכְּמוֹת לְבַד אִם כֵּן הִנֵּה
מִסְפִּיק אוֹמְרוֹ וְיִרְדַּ מְצַרְיָמָה וְיִהְיֶה לְגוֹי גְּדוֹל, שִׁיּוּבֵן פִּירוּשׁוֹ שֶׁאֲחֵר זְמַן שֶׁעָמַד שָׁם הָיוּ
לְגוֹי גְּדוֹל הַכְּמוֹת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּמָת יוֹסֵף וְכָל אֶחָיו וְכָל הַדּוֹר הַהוּא וְאֲחֵר כָּף וּבְגִי יִשְׂרָאֵל
פָּרוּ וַיִּשְׂרְצוּ.

לְכָף אָמַר הַמַּגִּיד וְיִהְיֶה שָׁם לְגוֹי גְּדוֹל לְמַדְנֵי שֶׁתְּכַף בְּבוֹאָם הָיוּ גוֹי גְּדוֹל דְּהִינֵנוּ מְצַוִּינֵינוּ
בְּאֵיכוֹת, וְזֶה הַכְּרִיחַ אֶת הַמַּגִּיד לִוְמַר שֶׁתְּכַף שֶׁבָּאוּ יִשְׂרָאֵל מְצַרְיָמָה הָיוּ מְצַוִּינֵינוּ
וְרִשׁוּמֵי לְגוֹי גְּדוֹל בְּעֵנֵן הָאֵיכוֹת וּלְפִי זֶה גַם כֵּן ת"א עִם רַב שֶׁפִּירוּשׁוֹ עַל הָאֵיכוֹת לֹא
עִם סְגִי שֶׁהַמּוֹבֵן מִמֶּנּוּ הִנֵּה עַל הַכְּמוֹת, וְהִבִּיא עוֹד מִסְדֵּר הַהֲגָדָה הַכְּתוּב בִּיתְּחִיל וְקָאֵל בְּאוֹמְרוֹ
וְתִבּוֹאֵי בְּעַדֵי עַדִּיִם מוֹרָה עַל מֶה שֶׁאָמַר שֶׁהָיוּ יִשְׂרָאֵל מְצַוִּינֵינוּ וְרִשׁוּמֵי בְּסִימְנֵיהֶם
לְהִיּוֹתָם נִכְרָדִים מִשְׁאָר הָאֲנוּמוֹת וְהִיּוֹתָם עַבְדֵי בּוֹרָא עוֹלָם, בְּאוֹפֶן שֶׁהִנֵּה לָהֶם הַסִּימְנֵי
מִן הָאֲנוּמָה הָאֲמִתִּית וְלֹא הָאֲנוּמָה אֲשֶׁר כְּשֶׁאָר הָאֲנוּמוֹת ע"א.

וְזֶהוּ מֵאֲמַר הַנְּבִיא דְרָף מִשָּׁל שֶׁהָאֲשָׁה בְּסִימְנֵיהָ נִכְרָת הִיּוֹתָהּ בְּעוֹלַת בַּעַל אוֹ רְאוּיָהּ לֹו
שֶׁהֵם הַסִּימְנֵי, הַדְּדִים סִימֵן לְשִׂאֵינָה אֵילוֹנֵי וְהַשְּׁעָרוֹת סִימְנֵי בְּגָרוֹת לְכֵן אָמַר שְׂדִים
נִכְוֵנוּ וְשֶׁעָרָף צִמְחָה, כְּלוֹמַר סִימְנֵי יְהוּדִית הָיוּ עֲלֵיהֶם וְהָיוּ עָרוּמִים מִן הַמְּצוֹת, וּלְפִי זֶה
כְּאֲשֶׁר חֲטָאוּ בְּעַגְל צִנּוּהָ לְהוֹרִיד עֲדִים שֶׁהִנֵּה סִימֵן לְבֵית אֲבוֹתָם כִּינּוֹן שֶׁלֹא קִיַּיְמוּ אֲמוּנָתָם
וְחֲטָאוּ בְּעַגְל וְשָׁם בְּפָרְשַׁת הָעַגְל נִתְבָּאָר בִּיאוֹר רַחֲב: וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמְּצָרִים כו'.

הִנֵּה הִבִּיא רֵאֵיהּ לְשֶׁהֲרֵעוּ הַמְּצָרִים לָהֶם מִמֶּה שֶׁנֶּאֱמַר הִבָּה נִתְחַכְמָה שֶׁהִיא הָעֵצָה שֶׁעָשׂוּ,
וְלֹא הִבִּיא רֵאֵיהּ מִן הַמַּעֲשֵׂה שֶׁנֶּאֱמַר כָּל הַבֵּן הַיֶּלֶד הַיֶּאֱנָרָה תִּשְׁלִיכֶנּוּהוּ, לְפִי שֶׁכָּבַר נִדְרָשׁ
מֵאוֹמְרוֹ עִמְלָנוּ.

גַּם רוֹצֵה לִוְמַר שֶׁמִּבִּיא הַבְּכוֹרִים סֵדֶר דְּבָרָיו עַל סֵדֶר הַכְּתוּב, תַּחֲלָה אוֹמְרוֹ הִבָּה נִתְחַכְמָה
הוּא הִיּוֹתוֹ מְרִיעַ, וְאוֹמְרוֹ אֲחֵרָיו לְמַעַן עֲנִיתוֹ הִנֵּה הָעֵינֻי, וְאוֹמְרוֹ אֲחֵר כָּף וַיַּעֲבִידוּ בְּפָרָף
הִיא הָעֵבֹדָה קִשָּׁה.

אֲמָנָם כִּי כֵן יִפְלֹא מֵאֵד הִיּוֹתוֹ מִבִּיא הַכְּתוּב וַיַּעֲבִידוּ מְצָרִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָף לֹא
הַכְּתוּב שֶׁאוֹמַר בְּהַדְּיָא וַיִּמְרָרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעַבְדוּתָהּ קִשָּׁה, וּמֵהֲרִי"א פִי וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ שֶׁר"ל
שֶׁעָשָׂה אוֹתָם פּוֹשְׁעִים וְרָעִים, מִפְּנֵי דַחְקוֹ בְּרֵאוֹתוֹ שֶׁהִבִּיא רֵאֵיהּ מֵאוֹמְרוֹ הִבָּה נִתְחַכְמָה,
וְהַכְּרִיחַ דְּבָרָיו מִמֶּה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְעוּ אוֹתָנוּ הַמְּצָרִים וְלֹא אָמַר וַיִּרְעוּ לָנוּ וְלֹא יַדְעִיתִי מֶה
יֹאמַר מֵהֲרִי"א בְּמֶה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא הֲרַעֲנִיתִי אֶת אֲחִזָּה מֵהֶם וְלֹא אָמַר לֹא אֲחִזָּה מֵהֶם, וְעוֹד מֶה
יַעֲשֶׂה בְּפָרְשַׁת כִּי תִבּוֹא שֶׁנֶּאֱמַר כְּאֲשֶׁר שָׁשׂ ה' עֲלֵיכֶם לְהִיטִיב אֶתְכֶם וְלֹא אָמַר לְהִיטִיב
לְכֶם.

לְכֵן יִתְכַן כְּמוֹ שֶׁאֲמָרְנוּ שֶׁרִצָּה הַמַּגִּיד שִׁיְהִי סֵדֶר דְּבָרָי מִבִּיא הַבְּכוֹרִים בְּסֵדֶר הַמְּקָרָאוֹת
זֶה אֲחֵר זֶה. אֲבָל יִפְלֹא לְדַעַת מֶה הִיא הַרְעָה, שֶׁאִם הִיא עַל הָעֵינֻי כְּבָר נֶאֱמַר וַיַּעֲנוּנוּ,

ואם היא על העבודה קשה כָּבֵר נְאֻמָּהּ, ואם היא על השלכת הפנים בְּיָאוֹר כָּבֵר אָמְרוּ שְׂנֵדְרֵשׁ מְאוּמְרוּ עֲמִלְנוּ.

לְכֹה נִרְאָה שְׂאֵם לֹא הָיָה אוֹמֵר רַק הָעֵינָיו בְּעִבּוּדָה קִשָּׁה הָיִינוּ אוֹמְרִים לְתוֹעֲלֹתָם הָיוּ עוֹשִׂים לֹא לְהַרְיֵעַ לְיִשְׂרָאֵל, אֲבָל מִמָּה שְׂאָמְרוּ נִתְחַכְמָה לוֹ נִתְבָּאָר שְׂלֹא הָיוּ צָרִיכִים לְבַגְנוּ רַק לְהַרְיֵעַ לְיִשְׂרָאֵל עָשׂוּ כֵּן, וְהָיָה כְּאִילוֹ הַגְּדִיל הַתְּרַעְוֶנֶת בְּכּוֹנְנֹתָם הָיוּתָם לְהַרְיֵעַ לְיִשְׂרָאֵל לֹא לְתוֹעֲלֹתָם, וְלֹא הִבִּיא הַמַּגִּיד רְאִיָּה לְאוֹמְרוֹ וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עִבּוּדָה קִשָּׁה מִן הַפְּתוּב שְׂנַאֲמַר בְּהִדְיָא וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעִבּוּדָה קִשָּׁה מִטַּעַם זֶה.

וְעוֹד פִּי בְּפִתּוּב הַהוּא לֹא הָיָה הַתְּרַעְוֶנֶת עַל הָעִבּוּדָה קִשָּׁה בְּעִצְמָהּ אֲבָל מְרִירוֹת הַחַיִּים לְבַד. וּבְהִיּוֹת שְׂפָכֵר נִתְרַעַם מִבִּיא הַבְּכוֹרִים עַל הָיּוֹת פְּנוּנֹתָם לְהַרְיֵעַ וְעַתָּה אָמַר וַיִּתְּנוּ עֲלֵינוּ עִבּוּדָה קִשָּׁה, שְׂאִין רְצוֹנוֹ עַל הַפְּנוּנָה הַרְעָה רַק עַל הַפְּעוּלָה עֲצָמָה שֶׁהָעִבּוּדוֹת הָיוּ בְּפָרָה לְכֵן הִבִּיא רְאִיָּתוֹ מְאוּמְרוֹ וַיַּעֲבִידוּ מְצָרִים אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּפָרָה: זֹאת הִיא גְּנוּסְחַת רַמְבַּ"ם ז"ל: וְנִצְעַק אֵל ה' כו'.

כָּאֵן פִּירֵשׁ מֵהַרִּי"א שְׂבָא הַמַּגִּיד לְבָאָר שְׂעַם הָיּוֹת שְׂאָמְרָה תוֹרָה וַיִּאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעִבּוּדָה וַיַּצְעֲקוּ, שְׂלֹא יִחַשְׁבּ אָדָם שֶׁהִיָּתָה צַעֲקָתָם כְּצוֹעֵק חֶמֶס אוֹ מִתְפַּעֵס וְקוֹרָא תַּגָּר, אֲבָל הִיָּתָה תְּשׁוּבָה גְּמוּרָה פִּי הֵם צַעֲקוּ אֵל ה' אֱלֹהֵי אֲבוֹתֵיהֶם ע"כ.

וּדְבָרָיו צָרִיכִין בְּיָאוֹר שְׂפִינֵן שֶׁהַמַּגִּיד מִבִּיא לְעֵינֵי הַהוֹדָאָה בְּכַפּוּרִים בְּאוֹמְרוֹ וְנִצְעַק אֵל מֵה שְׂנַאֲמַר בְּפִתּוּב וַיַּצְעֲקוּ, וְהָיָה עוֹלָה עַל הַדַּעַת לומר שֶׁהַצַּעֲקָה הַהִיא הִיָּתָה קְרִיאַת תַּגָּר, א"כ עַד יֵינֵן מַנִּינֵן לוֹ לְמַגִּיד שְׂאִין הַדְּבָרִים כֵּן, וּמִמָּה יֵשׁ לְהִבִּיא רְאִיָּה מִן הַפְּתוּב לְעֵינֵי מִבִּיא הַכַּפּוּרִים.

אֲבָל אֶפְשָׁר לומר אַחַר שְׂנִתְעוֹרֵר בְּדְבָרֵי הַמַּגִּיד בְּמָה שֶׁהִבִּיא סוּף הַפְּסוּק, שֶׁהָיָה מְסַפֵּיךְ אוֹמְרוֹ כְּמוֹ שְׂנַאֲמַר וַיִּאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעִבּוּדָה וַיַּצְעֲקוּ וְלָמָּה אָמַר נִתְעַל שְׂנוֹעַתָם וַאֲיִן לומר שֶׁהִבִּיא נִתְעַל שְׂנוֹעַתָם לְהוֹדִיעַ שֶׁקָּבַל תְּפִלָּתָם, שְׂאִין כָּאֵן מְקוֹם לְהוֹרָאָה קִבְּלַת תְּפִלָּתָם שְׂפָכֵר לְמַדְנוּ זֶה מִמָּה שְׂנַאֲמַר וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלְנוּ, וְהִבִּיא רְאִיָּה מְאוּמְרוֹ וַיִּשְׁמַע אֱלֹהִים אֶת צַעֲקָתָם: אָמְנָם יִתְּכֵן לומר שֶׁרְאִיָּתוֹ שֶׁל הַמַּגִּיד הָיָה שְׂאִין זֶה קְרִיאַת תַּגָּר, לְפִי שֶׁהוּא דוֹרֵשׁ שְׂאוֹמְרוֹ אֵל הָאֱלֹהִים שֶׁבְּ אֵל הַצַּעֲקָה וְאֵל עֲלִיָּית הַשׁוֹעָה ג"כ, כְּאִילוֹ אָמַר שְׂצַעֲקוּ וְעֲלִיתָה שְׂנוֹעַתָם, וְלְכֹה הִבִּיא סוּף הַפְּסוּק.

וְאֵע"ג שְׂבָרְאִיָּתוֹ הַשְּׂנִית שֶׁהִבִּיא לְעֵינֵי שְׂמִיעַת קוֹלָם גַּם כֵּן הִבִּיא סוּף הַפְּתוּב בְּאוֹמְרוֹ וַיִּזְפּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ וְנִרְאָה מוֹתָר, גַּם זֶה יִתְּכֵן לומר שֶׁמָּה שְׂמִבִּיא זְכִירַת הַבְּרִית, הוּא לְפִי שְׂמִבִּיא הַבְּכוֹרִים אָמַר שֶׁהִיָּתָה הַצַּעֲקָה לְאֱלֹהֵי אֲבוֹתָם, כְּלו' שֶׁתְּלוּ הַדְּבָר בְּזִכּוֹת אֲבוֹתָם, וְזֶה לֹא מְצִינוּ בְּפִתּוּב רַק אוֹמְרוֹ אֵל הָאֱלֹהִים, אֲבָל מְאוּמְרוֹ וַיִּזְפּוֹר אֱלֹהִים אֶת בְּרִיתוֹ נִרְאָה שְׂפִסְמֵכוֹ צַעֲקָתָם בְּזִכּוֹת הָאֲבוֹת, וְלְכֹה הַנְּצָרָה לְהִבִּיא סוּף הַפְּסוּק.

וְאוֹמְרוֹ וַיִּתְּ מִלֶּךְ מְצָרִים הָיָה שְׂאִין הָאָדָם מְרַגֵּשׁ צַעַר הָעִבּוּדָה רַק בְּהִיּוֹתוֹ בְּמִנוּחָה, וְהִנֵּה אַחֲרֵי שֶׁהִבְגִּין הָיָה לְמִלֶּךְ כְּמוֹ שְׂנַאֲמַר וַיְבִן עָרֵי מְסֻבּוֹת לְפָרְעֹה, אִם כֵּן אֵינִי סֹפֵק שְׂבִינֵן מִלְּכָא לְמִלְּכָא הָיוּ גְּחִים, וְלָכֵן נִאֲנַחוּ, וְזֶה אוֹמְרוֹ וַיִּאֲנַחוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל מִן הָעִבּוּדָה.

ומה שחזר לומר ששעלתה שנועתם מן העבודה, בא לומר שהם לא צעקו על עניים ועל עמלם ועל לחצם רק על העבודה, מפני שגחו ממנה הרגישו שברון גופם וצערם מן העבודה וממנו עלתה שנועתם.

אבל הקב"ה ראה מעצמו עניים ועמלם ולחצם מבילתי שיצעקו הם, ועל פן נאמר וירא ה' את עניינו, כמו שיתבאר עוד בפסקא שאחר זאת בס"ד: וירא את ענינו כו'. כבר ביארנו בפסקא שלפני זה שפאן נאמר וירא את ענינו לומר שהם לא נאנחו רק על העבודה.

ואמנם עם היות שעלתה שנועתם לענין העבודה לא היה מספיק זה לגאלם, כי העבודה כבר נגזרה בין הבתרים, שנאמר ועבדום. אבל רוצה לומר שהקב"ה ראה את עניים, ולא הביא ראיה המגיד על העינוי ממה שנאמר למען ענותו בסבלותם, לפי שאותו הלחץ והעינוי בסבלות בכלל העבודה היא שצעקו עליה, ובעינוי זה של פרישות דרוך ארץ נאמר וירא את ענינו כי על פן נאמר וירא שהוא דבר שבצנעה שאין זולתו יתברך יכול לדעת זה, ולמדנו שראה הענין בילתי צעקה, ולכך דרש אותו זו פרישות דרוך ארץ.

באופן שנתבאר שהקב"ה ראה על אלו הג' דברים שהיו עושים להם מצרים שלא נגזרו עליהם במראה בין הבתרים ועל פן מיהר את הקץ, ולפיכך נאמר ראיתי את הלחץ אשר מצרים לנתצים אותם, כי היה מספיק אומרו ראיתי את לחצם, אבל ר"ל שמצריים עושים יתר על הנגזר עליהם בין הבתרים.

ותכף אחר זה אמר הקב"ה ועתה לכה ואשלחך, כי היה מספיק אומרו לכה ואשלחך, אמנם אומרו ועתה רצה להורות שלא הגיע זמן הגאולה אבל מאחר שמצריים עושים כפול ממה שנגזר, כי בגזרת בין הבתרים היו ב' דברים עבודה ועינוי, והם בכנונה רעה שהיתה להם להריע לא לתועלתם הוסיפו הג' הדברים הנזכרים, שהם פרישות דרוך ארץ והבגים והלחץ, שגם הלחץ היא הכנונה להרבות הרעה, על פן אמר המגיד זה הדחק כמו שתרגם עליו אונקלוס ית דוחקא, מה שלא תרגם פן באומרו לא תונה ולא תלחצנו וכן לא תלחץ לא תעיק, לפי שהלחץ נאמר על הרבה דברים, נאמר לחם צר ומים לחץ על החסרון, ונאמר על האויבים כל הממלכות הלוחצים אתכם, וכל אלה אינם ברורים היות כנונתם על עשיית הרעה שכלם ברוב לקרב לעצמם תועלת, אבל הדחק לא נאמר רק על היות הכנונה להריע לבד, לכך פירש המגיד פתגומו שהוא הדחק, וזה אומרו שאחר שנגזרו עליהם עבודה ועינוי והיתה כנונתם להריע והם עשו עוד שלשה שהם פרישת דרוך ארץ והבגים והדחוק שהיה הכנונה הרעה בכללות הענין, הנה אמר השם יתברך ועתה לכה ואשלחך, כלומר אע"פ שלא הגיע הזמן עם כל זה עתה אשלחך.

ובאומרו ואת עמלנו אלו הבגים לא הוצרך להביא ראיה לזה שכבר ידענו מאמר הפתוב ולמי אני עמל שנאמר על הבגים, אבל גזרתו להשליך הבגים להודיע ולומר שאין הכנונה לענין הבגים בגזרתו למילדות שהרי לא נתקיימה אבל הכנונה במה שצונה להשליכם ביאור: ויוציאנו ה' כו'.

פאן טען מהרי"א שהיאך נאמר לא על ידי מלאך ונהלא נאמר בהדיא וישלח מלאך ויוציאנו ממצרים ונשיב הוא שהמלאך הנה נאמר על משה. ותימה שהלא אילו היו דברי

מִשֶׁה וּמִפְּנֵי רָסִים שְׁמִשֶׁה עָנּוּ מָאד הַיָּאָה יִקְרָא עֲצָמוּ מִלְּאָה, וְעוֹד שְׁהִיָּה שׁוֹלֵחַ הַדְּבָרִים אֶל מִלְּךָ אֲדוֹם, וְעוֹד לֹא יִדְעָתִי לְמָה לֹא יִהְיֶה הַמִּלְּאָה שְׁנֹאֲמֵר בְּסִנְהָ וַיִּרְא אֶלִּי מִלְּאָה ה' בְּלִבָּת אֲשֶׁר שֶׁהוּא הִיָּה הַתְּחִלָּת הַהוֹצָאָה, וְעוֹד יִתְכַּן שְׁמָה שְׁנֹאֲמֵר וַיּוֹצִיאֲנִי שָׁב אֶל מֶה שְׁנֹאֲמֵר וַנִּצְעַק אֶל ה' וַיִּשְׁמַע קוֹלֵנוּ, כְּאֵלּוּ אָמַר שְׁלַח מִלְּאָה לְהוֹדִיעֵנוּ וְהוּא הוֹצִיאֲנוּ.

וְאִמְנָם מֶה שְׁטָעַן עוֹד מֵהַרִּי"א אִיךָ דְרָשׁוּ שְׁלֹא הִיָּתָה הַהֲפָאָה ע"י שְׁרָף וְהִנֵּה הַפְּתוּב אוֹמֵר וְלֹא יִתֵּן הַמְּשַׁחִית לְבֹא אֶל בְּתִיכֶם לְגִנּוֹף, וְכַתֵּב עוֹד בְּשֵׁם הָרֵב רַבִּינוּ נְסִים בְּדְרָשׁוֹתָיו שְׁעַם הַיּוֹת הַשֵּׁם יִתְבַּרְךָ עוֹבֵר בְּמִצְרַיִם וּמִכָּה הַבְּכוֹרוֹת בְּעֲצָמוּ לֹא יִמְנַע שְׁיַעֲבֹרוּ עִמּוֹ מְשַׁחִיתִים עוֹשֵׂי דְבָרוֹ וְשִׁבְזָה הַדְּרָךְ אֵין סְתִירָה מִן הַפְּתוּב אֶל הַדְּרָשׁ, וּמִהַר"י אֶבְרָהָם אֶל טָעַן עַל הַר"ן שְׂאָם לֹא כֵן הִפָּה הַקַּב"ה כֹּל בְּכוֹר כִּי אִם קִצְתָם ע"כ.

וּבִאֲמַת יֵשׁ לְשִׂאוֹל עוֹד שְׁכִינּוֹן שְׂאִין הַמְּשַׁחִית מִבְּחִין כְּבָר הָיוּ מֵתִים מֶה שְׁלֹא הָיוּ בְּכוֹרוֹת, וְאִם כֵּן הִיָּתָה הַגְּזֵרָה נוֹסֶפֶת עַל הַהֲתַרְאָה, שְׁבִהֲתַרְאָה לֹא נֹאֲמֵר רַק הַנְּגִי הוֹרֵג בְּנֵה בְּכוֹרֶךָ, וְכֵן מִשֶׁה לֹא אָמַר רַק וּמַת כֹּל בְּכוֹר, וְזֶה לֹא יִתְכַּן בְּמִשְׁפָּטָיו הַיִּשְׂרָאֵלִים, וְעוֹד שְׁלֹא נֹאֲמֵר רַק וּמִצְרַיִם מְקַבְּרִים אֶת אֲשֶׁר הִפָּה ה' בָּהֶם כֹּל בְּכוֹר כַּנִּרְאָה שְׁלֹא מֵתוּ זוֹלַת הַבְּכוֹרוֹת גַּם הִבִּיא בְּשֵׁם מֵהַר"ר דָּוִד אֶבְרָהָם שֶׁהַמְּשַׁחִית הַנְּזַכֵּר הוּא כִּינּוּי לְהַש"י אוֹ יִהְיֶה שֵׁם נֹאֲמֵר עַל הַהֲשַׁחֲתָה.

וּמֵהַרִּי"א פִּי שְׂאוֹמְרוֹ לֹא יִתֵּן הַמְּשַׁחִית הַכּוֹנֵנָה עַל הַמִּצְרַיִם שְׂאִין לֹאֵל יָדָם לְבֹא אֶל בְּתִי הַיְּהוּדִים לְהַנְקֵם מֵהֶם בְּרִאוֹתָם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל יִקְחוּ אֶלֵהֵיהֶם וַיִּצְלוּהוּ וַיִּאֲכֹלוּ אוֹתוֹ: וְנֹאֲנִי רִאִיתִי אֶת הַלַּחֲץ זֶה הַדְּחַק שְׁנִדְחָקוּ כָּלֵם לְתַרְזֵן זֶה.

אֲבָל נִרְאָה לוֹמֵר לְפִי דְרַכְנוּ אֲשֶׁר יַעֲדֵנוּ בּוֹ לְהַתְקַרֵּב אֶל הַפֶּשֶׁט וְלֹא נִלְךָ בְּנִפְלְאוֹת מִמֶּנּוּ. וְטָרֵם נְבוֹא אֶל הַבִּיאוֹר נִקְדִים הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר הַהֲתַעֲוֹרוֹת נְאוֹת לַעֲנִין זֶה וּמִהֶם נְבוֹא אֶל הַכְּבֹת יִשׁוּב הַעֲנִין: סִפְקֵי א' אוֹמְרוֹ זָבַח פֶּסַח הוּא לֵה' אֲשֶׁר פֶּסַח עַל בְּתִי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִצְרַיִם בְּנִגְפוֹ אֶת מִצְרַיִם וְאֶת בְּתִינּוּ הַצִּיל, וְהַל"ל בְּנִגְפוֹ אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם וְאֶת בְּכוֹרוֹתֵינוּ הַצִּיל.

וְכֵן וּפְסַחֲתִי עֲלֵיכֶם וְלֹא יִהְיֶה בְּכֶם נִגְף הַל"ל וְלֹא יִהְיֶה בְּבְכוֹרֵיכֶם נִגְף. וְעוֹד אוֹמְרוֹ אַחַר כָּף בְּהַפְּתוּתִי אֶת מִצְרַיִם וְלֹא אָמַר אֶת בְּכוֹרֵי מִצְרַיִם.

וְעוֹד מֵאֵי אוֹמְרוֹ וְלֹא יִהְיֶה בְּכֶם נִגְף לְמְשַׁחִית שְׁהִיָּה מְסַפִּיק אוֹמְרוֹ וְלֹא יִהְיֶה בְּכֶם נִגְף: לְכֹה נִרְאָה שְׂאִין סִפְקֵי שֶׁהַקַּב"ה נָתַן רְשׁוּת לְמְשַׁחִית דֵּהִינּוּ לְמִלְּאָכִי חֲבֵלָה לְגִנּוֹף. וַיִּדְוַע הוּא שֶׁהַמְּשַׁחִית לֹא יִבְחִין בֵּין בְּכוֹר לְשְׂאִינוֹ בְּכוֹר, וְכֵן שְׁלֹא יִבְחִין בֵּין מִצְרֵי לְיִשְׂרָאֵל, אֲבָל לֹא הִיָּה לָהֶם רְשׁוּת רַק לְגִנּוֹף אֲבָל לֹא לְהַמִּית כָּלֵל, זוֹלָתִי הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ הַמִּית הַבְּכוֹרוֹת שֶׁל מִצְרַיִם כַּמ"ש אֲנִי יוֹצֵא בְּתוֹךְ מִצְרַיִם וּמַת כֹּל בְּכוֹר.

וְלֹא הַנְּצָרָה דָם הַפֶּסַח אֶלֵא כְּדִי לְהַצִּילֵם מִן הַנְּגִיפָה שֶׁל הַמְּשַׁחִית, כִּי מִן הַמִּיתָה לְבְּכוֹרוֹת לֹא הִיָּה צְרִיךְ אוֹת כִּי הַמִּיתָה וְהַמְּבַחֲחִין בֵּין טִיפָה לְטִיפָה הִיָּה הוּא יֵת' בְּעֲצָמוֹ, וּבְהִיּוֹתוֹ מִבְּחִין בֵּין טִיפָה לְטִיפָה כ"ש שְׁיִבְחִין בֵּין יִשְׂרָאֵל לְמִצְרַיִם, אֲבָל כְּרִאוֹת הַמְּשַׁחִית הַדָּם עַל הַפְּתַח שֶׁהוּא בְּמִצְוֹת ה' יִדַע שְׁשִׁכְיָנוֹתוֹ עִמָּהֶם בְּאוֹתוֹ הַבֵּית שְׁקִיִּימוּ מִצְוֹתוֹ לֹא יִהְיֶה רִשְׁאֵי לְבֹא לְגִנּוֹף, בְּאִוְפֵן שְׁזֹאת הִיא הַפְּסִיחָה שְׁשִׁכְיָנוֹתוֹ נִרְאִית עַל בֵּית הַיִּשְׂרָאֵלִי וְלֹא עַל בֵּית הַמִּצְרֵי וּבְהִיּוֹת הַהֲצִלָּה מִן הַנְּגִיפָה כּוֹלֵלָת בֵּין בְּכוֹרוֹת וּבֵין זוֹלָתָם, לְכֵן נֹאֲמֵר וְאֶת בְּתִינּוּ

הציל ולא אמר את בכורותינו, וכן נאמר ולא יהיה בכם נגף ולא נאמר ולא יהיה
בבכורותיכם נגף.

ולכן חשבו המצריים ואמרו שפלים מתים לפי שפלים היו נגפים וכאשר ראו אחד מת היו
חושבים שפלים ימותו וזה אמרו ולא יהיה בכם נגף למשחית, רצה לומר שלא יהיה פח
למשחית אפילו לנגוף, והשלים בהפתי בארץ מצרים ולא אמר בהפתי את מצרים כמו
שנא' בנגפו את מצרים, פי ההפאה נאמר על ההריגה ולא היתה הריגה רק לבכורות,
ולא יאות לומר רק בהפתי בארץ מצרים ר"ל שהפה הבכורים מהם, אבל פשאר בנגפו
שהיה הנגיפה כוללת אמר את מצרים, פי הנגיפה היתה לכל מצרים.

ואין לאומר שיאמר שפיון שנאמר בנגפו את מצרים הרי הוא היה הנגוף הפך מה
שהנחנו, שמה שנאמר בנגפו את מצרים הוא סיפור כל פללות הגזרה שהיתה על ידי
שלוחיו ית'.

פי לא דרשו ו"ל אני ולא מלאך רק ממה שהשלים הפתוב באמרו אעשה אני ה', אבל
ועבר ה' לנגוף וכן ואגוף את מצרים שם אל סיפור פללות המכה ע"י שלוחיו ית', פי
פעולת השליח תכונה אל המשלח ובזה יתישב שהיתה הפסיחה כוללת על כל פתי
ישראל להצילם מן הנגיפה, דאל"כ לא היה צורך הפסיחה ולא זריקת הדם רק בפתיים
שהיה שם בכור פטר רחם.

ועוד בכורות הבהמה שהיו בשדות אינה דם פסח הצילם מיד המשחית. אבל זה מבואר
שלא ניתן רשות למשחית רק הנגיפה באדם וזה שהיה בכור בבהמת מצריים היה מת
לא זולתם פלל, פי ההריגה בבכורות האדם והבהמה היתה על יד עצמו ית' שהוא המבחין
בין הטיפות ובבהמה לא היה שם משחית לנגוף פלל, ובדרבנו זה יותרו כל הספקות: וכי
יפלא ממה דבר אמרם ו"ל שלא היה ההורג רק הוא בעצמו, פי מה שבח הוא זה שהוא
בעצמו יהרגם והלא היה יותר שבח ביכלתו ית' שאחד משלוחיו הקטנים יהרגם, אבל
כאשר הקדמנו שמצרים היתה להם אמונה באלהות היותם שנים א' מריע וא' מטיב לפי
שא"א לדעתם להמצא שני הפכים בפשוט אחד יתישב הדעת מאד.

שע"כ רצה הקב"ה בעצמו להפכות הבכורות ולא אחר, וכן רצה להרוג הבכורות ולא
זולתם, להודיע שהוא בעצמו המכה, שנדאי אין אחר מבחין בין הטיפות זולתי אשר
בראם. ואחר שהטיב לברוא אותם ונתבאר שהוא בעצמו הרגם לסבת חטא, הרי נתפרסם
היות בידו ב' היכולות להריע ולהטיב.

ובא האות על אמתות דרבנו זה, שמעולם לא נאמר נגיפה אם לא יאמר המיתה בצדה
כמו שנאמר ויגוף ה' את נבל וימת. ובאמרו ויגוף ה' את העם על אשר עשו את העגל
טען הרמב"ן ו"ל שלא מנה המתים במגפה ההיא, ולדרבנו יאמר שנגפו ולא מתו, שלא
יאמר הנגף רק על החולי לא על המיתה, כמו שנאמר החל הנגף, וכן בספר שמואל ויגוף
ה' את הילד ויאנש ואחר כך ויהי ביום השביעי וימת הילד, אמנם ההפאה האמורה סתם
ומכוננת אל הש"י שהוא המכה פלם מורים על הפנות, ויך ה' בהם מכה רבה ויקרא שם
המקום קברות התאנה ומן הטעם הזה שהכוננה פלה היתה לפרסם אשר בידו שתי
היכולות כמו שנתבאר במאמרנו זה, ומטעם זה בעצמו בא המגיד פה לומר שהקב"ה

בַּעֲצָמוֹ הִפָּה אֶת הַבְּכוּרוֹת, כִּי אֵין סֶפֶק שֶׁהִיָּה נִרְאָה שְׂבַח נוֹסֵף בְּעֵינָיו זֶה שֶׁהִקֵּב"ה יִהְרָגם
עַל יְדֵי קִטְוֹן שֶׁבִשְׁלוּחָיו אָמְנָם לְפִי שֶׁרָצָה הִקֵּב"ה לְסַלֵּק וּלְהַכְזִיב אֲמוּנָתָם, הִפָּה הַבְּכוּרוֹת
שֶׁיִתְפָּרְסֶם שֶׁהַמְּבַחֵין בְּטִיפַת הִפָּה אוֹתָם הוּא בַּעֲצָמוֹ.

וְדַרְשׁ הַמַּגִּיד כֵּן עַל וַיְדוּי הַבְּכוּרִים כִּי כָמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּרְא אֶת עֵינָיו, וְכֵן וַיְבִיאֵנוּ אֶל הַמָּקוֹם
הַזֶּה, וְכֵן וַיִּסֶּן לָנוּ אֶת הָאָרֶץ הַזֹּאת וְלֹא נֶאֱמַר בְּאֶחָד מֵהֶם שֵׁם ה' רַק סִמּוּד עַל מַה שֶׁנֶּאֱמַר
וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹלֵנוּ, כָּמוֹ כֵּן הִיָּה יָכוֹל לֹאמַר וַיּוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם שָׁב אֶל הַשָּׁם הָאֵמוֹר,
וּמִפְּנֵי זֶה דָּרַשׁ כִּי מַה שֶׁמִּזְכִּיר שְׁנִית שֵׁם ה' הוּא לְפָרְסֶם שֶׁהוּא בַּעֲצָמוֹ הִיָּה הַמַּפָּה, וְהַמַּגִּיד
הִבִּיא כָּל הַפְּסוּק וְאַחַר כֵּן חוֹזֵר וְדוֹרֵשׁ כָּל פֶּרֶט וּפְרָט מִפְּנֵי שֶׁעֵיקַר דְּרִשְׁתּוֹ הִיָּתָה מֵאוֹמְרוֹ
בְּאַחֲרוֹנָה אָנִי ה': בְּיַד חֲזָקָה כו' וּבְאוֹתוֹת כו'.

הֵן הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר נִתְעוֹרַר בָּהֶם מֵהֵרִי"א בַּפ' הַזֶּה הֵם שְׁמִנָּה וְז"ל. א לָמָּה דָּרַשׁוּ בְּיַד חֲזָקָה
עַל דְּבַר הַמִּקְנָה וְלֹא דָרַשׁוּ אוֹתוֹ עַל מַפְתַּת בְּכוּרוֹת שֶׁנִּקְרְאוֹת בַּפְּתוּב יַד חֲזָקָה וַיִּצְדַּק יוֹתֵר
אוֹמְרוֹ וַיּוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה כִּי בַּמַּפְתּוֹת בְּכוּרוֹת יֵצְאוּ מִשָּׁם.

ב בַּמָּה שֶׁדָּרַשׁוּ וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה עַל הַחֶרֶב וְלֹא מִצְּאֵנוּ בַּמַּפְתּוֹת מִצְרַיִם מַפְתַּת חֶרֶב. וְהַפְּתוּב
שֶׁהִבִּיא לְרִאֲיָה יַדְבָּר עַל יְרוּשָׁלַיִם לֹא מִמִּצְרַיִם.

ג בַּמָּה שֶׁדָּרַשׁוּ וּבְמוֹרָא גְדוֹל זוֹ גְּלוּי שְׂכִינָה. כִּי בַּמַּעֲמַד הֵר סִינֵי נִגְלָה הַשְּׂכִינָה לְיִשְׂרָאֵל
לֹא בַּמִּצְרַיִם.

ד שֶׁהַפְּסוּק שֶׁהִבִּיא עָלָיו הוּא כָּלֵל כָּל נְסִי מִצְרַיִם הַ בַּמָּה שֶׁדָּרַשׁוּ וּבְאוֹתוֹת עַל הַמַּטָּה,
וְהִנֵּה אֵין הַמַּטָּה אוֹתוֹת אֲבָל הוּא כָּלֵי לָהֶם, וְהַפְּתוּב שֶׁהִבִּיא מוֹרָה עָלָיו. ו בַּמָּה שֶׁדָּרַשׁוּ
וּבְמוֹפְתִים זֶה הַדָּם, כִּי עִם הַיּוֹת הַדָּם מְכַלֵּל הַמוֹפְתִים אֵין רְאוּי לֹאמַר שֶׁהַדָּם הוּא הַמוֹפְתִים
כִּי הוּא מוֹפְתַי פְּרָטִי לֹא מוֹפְתִים רַבִּים.

ז שֶׁהַפְּסוּק שֶׁהִבִּיא עַל זֶה הוּא מְדַבֵּר מֵהַגְּאֻלָּה הַעֲתִידָה. ח אֵיךְ מְכַל מַפְתּוֹת מִצְרַיִם לֹא
פְּרָט בְּדִרְשָׁה הַזֹּאת כִּי אִם שְׁנַיִם הַדְּבָר וְהַדָּם וְהַשְּׂמִיטוֹ שְׂאָר הַמַּפְתּוֹת.

יּוֹתֵר רְאוּי הִיָּה לְדַרְוֵשׁ וּבְאוֹתוֹת וּבְמוֹפְתִים עַל כָּל הַמַּפְתּוֹת מְלַדְרוֹשׁ אוֹתָם עַל הַדְּבָר
וְהַדָּם בְּלִבָּד ע"כ. וּבְאֵמַת יֵשׁ עוֹד סְפָקוֹת אֲשֶׁר לֹא הִזְכִּירָם וְגַם בְּתוֹשׁוּבָתוֹ לְפִי דְרַכְנוּ לֹא
יִתִּישְׁבוּ.

א לָמָּה לֹא הִבִּיא הַמַּסּוֹת כָּמוֹ שֶׁהִבִּיא הַמוֹרָא מֵאוֹתוֹ הַפְּתוּב פְּרִשְׁתַּת וְאַתְחַנֵּן. ב לָמָּה לֹא
אָמַר הַמוֹרָאִים לְשׁוֹן רַבִּים כָּמוֹ שְׁנֵא' שָׁם ג לָמָּה הַשְּׂמִיט הַמְּלַחְמָה.

ד לָמָּה שִׁנְיָה הַסֵּדֵר מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם, שֵׁשׁ הַקָּדִים הָאוֹתוֹת וְהַמוֹפְתִים וּפֶה אֲמָרָם
בְּאַחֲרוֹנָה. ה מַה שֶׁדָּרַשׁ וּבְאוֹתוֹת זֶה הַמַּטָּה וְלָמָּה לֹא דָרַשׁ שְׂאוֹתוֹת שָׁב אֶל הַחֲמִשָּׁה אוֹתוֹת
שֶׁהִזְכִּיר שֶׁנֶּעֱשׂוּ בְּנִטְיַת הַמַּטָּה: וְהִנֵּה מֵהֵרִי"א ז"ל כָּתַב בְּהַתְּרַת סְפָקוֹתָיו שֶׁנִּתְעוֹרַר בָּהֶם
בְּפָרֶק זֶה וְז"ל, הַנִּרְאָה לִי בְּזֶה הוּא שֶׁהַמַּגִּיד מִצָּא בַּפְּתוּב הַזֶּה וַיּוֹצִיאֵנוּ מִמִּצְרַיִם וְגו'
דְּבָרִים שֶׁזָּכַר בְּלִשׁוֹן יַחִיד כָּמוֹ בְּיַד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָה וּבְמוֹרָא גְדוֹל, וּדְבָרִים בְּלִשׁוֹן
רַבִּים כָּמוֹ אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים, וְלָכֵן דָּרַשׁ כָּל דְּבָר כְּפִי עֵינָיו הוֹרְאָת הַמַּעֲלָה בְּדָרֶךְ ג"ש
מִמָּקוֹמוֹת אַחֲרִים הוּא דָרַשׁ בְּיַד חֲזָקָה עַל הַדְּבָר, לְפִי שֶׁהוּא נִקְרָא יַד ה' כָּמוֹ שֶׁהִבִּיא הִנֵּה
יַד ה' הוֹיָה בְּמִקְנָה אֲשֶׁר בְּשׂוּדָה.

והנה א לא דרש זה על מפת בכורות לפי שיִדְרוֹשׁ עָלָיו וּבִזְרוּעַ נְטוּיָהּ, כִּי הוּא סֹבֵר שְׁפָמוֹ שֶׁבְּאַצְבָּע אֱלֹהִים הוּא אֶבֶר קָטָן, וְיַד ה' הוּא דָּבָר חֲזָק מְמַנּוֹ, כִּמּוֹ שֶׁהַיָּד הִיא גְדוֹלָה מִהָאֶצְבָּע, זְרוּעַ נְטוּיָהּ מוֹרָה עַל חֲזָק הַמַּכָּה יוֹתֵר מִיַּד ה', כִּכְפִי שֶׁהַזְרוּעַ כְּלוֹ הוּא גְדוֹל חֲזָק מִהַיָּד.

וְלָכֵן בְּהִיּוֹת יָד ה' נִדְרָשֶׁת עַל דָּבָר הַמְקַנָּה, דְּרִשׁ זְרוּעַ נְטוּיָהּ עַל מַפֶּת בְּכוֹרוֹת לְהִיּוֹתָהּ מִפֶּה יוֹתֵר עֲצוּמָה. וְעַל זֶה אָמְרוּ זֶה הַחֲרֵב יִרְמֹז לְמַכּוֹת הַבְּכוֹרִים ע"י חֲרֵב מִלֵּאף הַמְּנוֹת שֶׁהִפָּה בָּהֶם, וְעֵשָׂה ג"ש מְנֻטוּיָהּ לְנְטוּיָהּ נֹאֲמַר כָּאֵן וּבִזְרוּעַ נְטוּיָהּ וְנֹאֲמַר לְהֵלֵן בְּדַבְרֵי הַיָּמִים בְּמַגְפָּה אֲשֶׁר בָּאָה בִּימֵי דָוִד וְחֲרֵבוּ שְׁלוּפָה בְּיָדוֹ נְטוּיָהּ עַל יְרוּשָׁלַיִם, מַה לְהֵלֵן חֲרֵב מִלֵּאף הַמְּנוֹת שֶׁהוּא שָׁם לְמַגְפָּה הַנְטוּיָהּ כִּכֶּה מַה שֶׁנֹּאֲמַר כָּאֵן זְרוּעַ נְטוּיָהּ הִיא נֹאֲמַר עַל מַפֶּת בְּכוֹרוֹת.

וְחַז"ל דְּרִשׁוּ הַחֲרֵב עַל חֲרֵב הַבְּכוֹרוֹת שֶׁהֲרֵגוּ אֶת אֲבוֹתֵיהֶם וְהוּא דָּרָף דְּרִשׁ, וְלִפִּי שֶׁהָאֱלֹהוֹת כִּמּוֹ שֶׁזְכַּרְתִּי נִלְקוּ עִם מַפֶּת בְּכוֹרוֹת וְכִמּוֹ שֶׁאָמַר וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֹשֶׂה שְׁפָטִים לָכֵן דְּרִשׁ וּבְמוֹרָא גְדוֹל זֹ גְלוּי שְׁכִינָה וְנֹאֲמַר עַל דְּבִקּוֹת הַשְּׁגַחַת ה' בְּמִצְרַיִם לְהַכּוֹת הַבְּכוֹרוֹת וְהָאֱלֹהוֹת, וְהִבִּיא עַל זֶה הַפְּסוּק וְאוֹ הַנְּסָה אֱלֹהִים לְבוֹא לְקַחַת לוֹ גוֹי מִקְרֵב גוֹי שֶׁמְדַבֵּר בִּיצ"מ, וְנֹאֲמַר בְּסוֹף הַפְּסוּק וּבִיד חֲזָקָה וּבִזְרוּעַ נְטוּיָהּ וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים כָּכֵל אֲשֶׁר עֹשֶׂה לָכֶם ה' אֱלֹהֵיכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיךָ.

וּמִזֶּה הוֹכִיחַ הַמַּגִּיד שֶׁהַדְּבָרִים הָאֵלֶּה כְּלָם נַעֲשׂוּ בְּמִצְרַיִם עִם יָד חֲזָקָה שֶׁהוּא יָד הַדְּבָר, וְהַזְרוּעַ נְטוּיָהּ שֶׁהִיא מַפֶּת בְּכוֹרוֹת, וּבְמוֹרָאִים גְּדוֹלִים שֶׁהוּא מְשַׁפֵּט הָאֱלֹהוֹת, וְלְהִיּוֹתָם נְמַצְאִים רוֹחֲנַיִם קָרְאוּ מוֹרָאִים גְּדוֹלִים וְלֹא הָיָה זֶה בְּהַר סִינַי כִּי אִם בְּמִצְרַיִם כִּינּוֹן שֶׁהַכָּתוּב אוֹמֵר בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיךָ.

וְנֹאֲמַר וּבְמוֹרָאִים לְשׁוֹן רַבִּים לִפִּי שֶׁכָּל מִפָּה מִהַבְּכוֹרוֹת בְּהִיּוֹתָם מְמַנּוֹ יֵת' מִבְּלֵי אֲמַצְעֵי מוֹרָא גְדוֹל, וְהַמַּכּוֹת כְּלָם הָיוּ מוֹרָאִים גְּדוֹלִים. וְהַמְתַּרְגֵּם אוֹנְקֵלוֹס יִרְאֶה שֶׁעֹשֶׂה מוֹרָה מִלְשׁוֹן מִרְאֶה יִרְמֹז לְמִרְאֶה הַשָּׁם שֶׁרְאוּ בְּמִצְרַיִם, וְנֹאֲמְרוּ וּבְאוֹתוֹת זֶה הַמַּטָּה כָּכֵר חֲשָׁבוּ אֲנָשִׁים שֶׁאָמַר זֶה עַל נִס הַהַפָּךְ הַמַּטָּה לְנַחֵשׁ, וְאִינוּ כֵן.

כִּי הַנִּס הַזֶּה לֹא נִמְנָה מְכַלל מַכּוֹת מִצְרַיִם כִּמּוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר וַיֵּשׁ מִן הַחֲכָמִים שֶׁאָמְרוּ שֶׁהָיָה כְּתוּב עַל הַמַּטָּה שָׁם בֶּן ע"ב אוֹתִיּוֹת שָׁבוּ נַעֲשׂוֹת הָאֲנֹתוֹת וְשֶׁנִּכְלְלוּ א"כ בְּמַטָּה כָּל י' מַכּוֹת. אֲבָל יִקְשֶׁה לְדַעַת בְּעֵנֶן הַזֶּה לָמָּה פָּרַט הַדְּבָר וְהֵדָם עכ"ל מִהַר"א: וְלֹא רְאִיתִי יָשׁוּב א' מְכַל סְפָקוֹתָיו בְּדַרְכּוֹ זֶה, זוֹלָתִי אָמְרוּ בְּסִפְקוֹ א' שֶׁלֹּא רָצָה לְדַרְוֹשׁ מַפֶּת בְּכוֹרוֹת מִיָּד חֲזָקָה, לִפִּי שֶׁהַזְרוּעַ גְּדוֹלָה מִהַיָּד, וּבְאַמַּת אַחֲרֵי שֶׁעַל מַפֶּת בְּכוֹרוֹת נֹאֲמְרָה יָד חֲזָקָה בְּהִדְיָא כִּמּוֹ שֶׁנֹּאֲמַר בְּיָד חֲזָקָה יִשְׁלַחֵם מֵאַרְצוֹ אֵין בַּתְּשׁוּבָתוֹ זֶה בְּנוֹתָן טַעַם.

וּמִהַר"א ז"ל בְּחַר לוֹ דָּרָף אַחֲרֵת וְנ"ל, וְהַנְּרָאֶה אֵלֵי בְּדַרְשָׁה הַזֹּאת הוּא א' מְשַׁנֵּי דְרָכִים. הָא' הוּא שֶׁהַמַּגִּיד דְּרִשׁ וּבְאוֹתוֹת עַל הָאֲנֹתוֹת אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ בְּאַמְצָעוֹת הַמַּטָּה שֶׁהֵם חֲמֻשָּׁה, ר"ל הַהַפָּךְ הַיָּמִים לְדָם וְהַעֲלַת הַצְּפָרְדַּעִים וְתוֹלְדוֹת הַכְּנִיס וּמַפֶּת הַכְּרֵד וְהָאֲרָבָה, כִּי בְּכָל אֵלֶּה נֹאֲמַר שֶׁנַּעֲשׂוּ בְּתַנוּעַת הַמַּטָּה וְאֵלֵיהֶם כִּינּוֹן בְּאוֹמְרוֹ וּבְאוֹתוֹת זֶה הַמַּטָּה ר"ל הָאֲנֹתוֹת הֵם אֲשֶׁר נַעֲשׂוּ עִם הַמַּטָּה.

ועל זה הביא פסוק ואת המטה הזה תקח בידך אשר תעשה בו האותות שאותם נקראו אותות אשר נעשו ע"י המטה עכ"ל, ובאמת גם זה לא יועיל ליישב ספקו שנתעורר שאין המטה אותות אבל הוא כלי עוד כתב וז"ל א"כ יצא לנו מן הדרךשה הזאת זכרון ז' מכות שהם מפת הדבר מפת בכורות ותמשת האותות שנעשו עם המטה, ונשארו ג' מכות שהם הערוב והשחין והחשה ואותם קרא המגיד בשם דם, לפי שהערוב היה מבעלי חיים הטורפים שהיו נכנסים בבתים והורגים הנערים וטורפים כל מה שיוכלו, ולהיותם שופכי דם תארו בשם דם.

גם השחין תאר בשם דם לפי שהיה עפוש הדם והם מתים פתאום, גם החשה תאר בשם דם לפי שהיה אור השמש אדמדמ ונחשה. וכל זה מדברי הנביא יואל שאמר ונתתי מופתים בשמים ובארץ דם ואש ותימרות עשן השמש יהפך לחשה והירח לדם לפני בוא יום ה' וגו' עכ"ל מהרי"א.

ובאמת טעם כל הדברים הללו כרוב חלמות, שאם פן כל העשר מכות נכללות בדם, כי דם הוא הדם וצפרדע יש בהם דם והם ג"כ ב"ח וכנים כמוהם וערוב כמוהם ודבר הרג הב"ח ושחין הוא דם המעונש וארבה הם ב"ח ויש בהם דם והחשה הוא הדם לדעתו ובכורות הדם בקרב מלאה המנות הרי לה כל עשר מכות בכלל דם.

ולדעתי אלו מכלל הדברים שאין להם שיעור עוד המשיה פירושו מהרי"א ז"ל שם וז"ל, הנה ביאר שלא אמר דם על ההפך המים אשר בנהרות לדם כמו שהיה במצרים, כי המופתים שיעד זכר שיהיו בשמים ובארץ לא במים, ולכן אמר דם ואש ותימרות עשן עכ"ל.

ובאמת כל אלה הדברים הם תימרות עשן פלו כעשן, וכי מי גילוס שנהפכו לדם לא היו על הארץ. ועוד המשיה מהרי"א ז"ל כי הדם רומז למכות החיות רעות ע"ד ושן בהמות אשלה בם, והאש רמז לשחין שהוא פאש שורף ברתחת הדם עכ"ל.

ולא זכר שהשחין אינו לא בשמים ולא בארץ. עוד המשיה פירושו וז"ל ותימרות עשן הוא רמז לחשה לפי שגם החשה יתאר בשם דם, לכן אמר מיז השמש יהפך לחשה והירח לדם כי הדם הוא האדמיות החזק הנוטה לחשה, ולזה אמר המגיד ובמופתים זה הדם, ר"ל המופתים הם השלשה מתוארים בשם דם שעליהם אמר הנביא ונתתי מופתים.

ועם היות שהכתוב שהוא נאמר על הגאולה העתידה, עשה המגיד ג"ש ממופתים מופתים, נאמר כאן ובמופתים ונאמר להלן ונתתימופתים מה להלן ג' אלה אף כאן ג' אלה, מה להלן נקרא דם ההרג והחשה אף גם כאן פן, ובזה הדרך נזכרו כל עשרה מכות והותרו כל הספקות פלם עכ"ל, זה הדרך הראשון.

והדרך השני לא אביאנו כי ממשל משלים הוא רק יהיה השתדלותנו ואולי תבוא אלינו ברפת טוב הצדיק שהוא ז"ל שכתב בסוף הפרק הזה וז"ל, ומי שיתן עליו טעם אחר טוב מאלה ישא ברכה מאת ה'.

לכן נאמר בפרק זה בהיתר כל הספקות שנתעורר בהם מהרי"א ז"ל וגם על מה שהוספנו אנחנו עליהם, שהאמנם דברי המגיד הזה קשורים וסדורים על האופן היותר נכון שאפשר. שאחרי שדרש על דברי וידוי הבכורים שאמר ויציאנו ה', פינן לומר לא על

ידי מלאך, ונצא לוכן כמו שנתבאר בפרק שלפני זה ממה שהנפיר את השם באומר ויוציאנו ה' ממצרים מה שלא עשה פן בפסוק שאחר זה באומר ויביאנו אל המקום הזה, וכן ויתן לנו את הארץ, וכן בסוף הפסוק חזר ואמר אני ה'.

והיה פן לפי שההובאה לא"י היה על ידי מלאך שנה' ושלחתי לפניך מלאך וגרשתי את הפנעני וגו', והיה נאמר המלאך שהוא על יהושע או על מלאך ממש פנראה, שההוצאה ממצרים שניכר פח הש"י היא פוננת מביא הבכורים לומר שההוצאה לא היתה ע"י מלאך כמו שדברש המגיד, ואחר שדברש אומר ויוציאנו ה' הוא ולא מלאך, וראה אומר שההוצאה היתה בידי חזקה ובזרוע נטויה ובמנרא גדול ובאותות ובמופתים, נפלא טענה מופלגת למגיד שהיא יתכן שנאמר שהקב"ה הוא בעצמו הוציא את ישראל, ושהוצרף לחזק יד ולנטיית זרוע ולמורא גדול ולאותות ולמופתים כדי להלחם עם צל קיקיון ותוש קטן כפרעה, שהרי זה יגיע שמץ חס ושלום ביכולתו יתברך, שמה שאמר משה אדונינו בפרשת ואתחננו או הנסה אלהים לבוא לקחת לו גוי מקרב גוי במסנת באנתות ובמופתים ובמלחמה וביד חזקה ובזרוע נטויה ובמוראים גדולים ככל אשר עשה לכם ה' אלהיכם במצרים לעיניך, הנה פירוש הדברים שהיו הנפלאות שעשה גדולים בעינינו מאד, ר"ל בערכנו עד שהיו בידי חזקה וזרוע נטויה וכו', לא ח"ו שהקב"ה הוצרף לחיזוק יד ולנטיית זרוע לאבד תוש קטן כפרעה.

ששם דיבורו של משה נמשך עם ישראל להורות לישראל על הגדולות שעשה להם שבערפם היו ודאי יד חזקה וזרוע נטויה, אבל פאן בנודוי הבכורים שהוא מדבר לפני הש"י כמו שנאמר וענית ואמר לפני ה' אלהיך ועומד ומספר שהקב"ה בעצמו היה המוציא ולא ע"י מלאך, ואומר עוד לפני יתברך שהוציאם בידי חזקה ובזרוע נטויה, אם פן ח"ו נראה כאומר לו שהוצרף חזק יד ונטיית זרוע ושעל פן הוא מודה על הטובות שעשה לו, שאינו דומה מי שקבל טובה או הצלה מזולתו שהצילו בנקל בלי התחזקות ובלי נטיית זרוע, למי שקבל הצלה שהוצרף המציל לחיזוק יד ולנטיית זרוע, שאין ספק שזה יתחייב שבח והודאה יתר על הראשון.

ולפי שכל הסיפור במביא הבכורים הוא הודאה והחזקת טובה להש"י על אשר גמלו, אם פן היה נראה היותו מגדיל הענין כדי שיגדל חיוב ההודאה ויאמר ח"ו שהוצרף לחיזוק יד ולנטיית זרוע עד שמזה יגיע ח"ו חסרון בחק יכלתו ית', לכך בא המגיד לומר שכל דברי מביא הבכורים לא היו רק קיצור סיפור הטובה ולא חשב להביא כל המכות אבל הזכיר קצתם לבד אותם שנתסלא בענינם כאשר נבאר.

וכדי שלא להאריך בסיפורי אונפי הנונית המכות ופרסיהם לקח בהשאלה מן מן הכתוב שאמר משה אדונינו פ' ואתחננו קצת מן המלות ולא כלם, שהרי לא הביא המכות ולא המלחמה ולא הביאם אפילו באותו הסדר.

ולכן פירש המגיד שאמר מביא הבכורים באומר שהקב"ה הוציאנו בעצמו בידי חזקה, ביאר לנו כי אין הפוננה ח"ו לומר שהוצרף לחיזוק יד, אבל שקרא את הדבר יד חזקה מפני שנה' הנה יד ה' היתה,, כי מה יד חזקה צריף לשלום דבר במקנה.

ועוד המשיך המגיד ענינו על דרך זה ואמר שאומרו זרוע נטויה אין הפנונה ח"ו לומר שהוצרך נטיית זרוע. אלא לפי שצאמר הנני הורג בנה בכורף וההורג אינו אלא בסיף, אמר המגיד שאומרו זרוע נטויה הוא זה לפי שפחורב מצאנו נטויה לכן השאיל לו המתודה על הכורים לשון זרוע נטויה על מפת בכורות.

ואח"כ המשיך המגיד עוד פירושו באומרו והמורא הגדול, שאל יחשב שאמר פן לומר ח"ו. שהוצרך השי"ת למורא גדול כדי לאבד יתוש קטן, אבל אמר שזהו החזקת טובה על גילויי שכינה שנראה בסנה להוציאם, ושמה שצאמר מוראים היה בגילויי שכינה בסנה וגילויי שכינה בהר סיני פי במראה הסנה נצאמר המראה הגדול, לכן קראו מורא גדול שפן תרגם אונקלוס חזיון, ומתודה על הכורים אין וידויו רק על השיף ליצ"מ לא על מעמד הר סיני, ולכך לא אמר במוראים לשון רבים, ואח"כ המשיך המגיד עוד פירושו באומרו והאותות, שגם זה יראה שהוצרך ח"ו לעשות אותות הרבה להצילם מיד פרעה ועליהם הוא מתודה ומחזיק טובה.

לכן אמר האגיד שפנונת המתודה איננה על סיפור ריבוי האותות והחזקתו הטובה על רבויים, אבל אדרבה קרא, את המטה אותות, לפי שבנסיונתו נעשו האותות, כלומר שלא הוצרך לניסרו אלא במטה שפא אליו במקלות ככלב, כמו שאמר גלית הפלשתי לנדוד הכלב אנכי פי אתה בא אלי במקלות, ולכך אמר ובאותות זה המטה שהפנונה לומר שלא השאיל לו מביא הכורים מלת ובאותות על האותות עצמם רק על סיפור שהוציא ממצרים במסה, וכן המשיך את פירושו באומרו ובמופתים שאין פנונת המתודה לומר שהוצרך הקב"ה מופתים רק לפי שרצה להזכיר מפת הדם השאיל לו מלת המופתים שצאמר בה דם כמו שצאמר אז ואומרו אותות ומופתים לשון רבים הוא לפי שהשאיל לו המלות שאמר משה בפ' ואתחנן כמו שנכתבו שם לשון רבים, ושינה המתודה סדר המלות הללו ממה שסודרו פ' ואתחנן להורות על היותם מושאלים שאין פנונתו בהם פכוננת מרע"ה שם, ולא אמר המלחמה מפני שלא היתה פנונת המתודה להגדיל, אבל אדרבה להקטין הפעולות בערכו ית' ואינה מכה מיוחדת, וכן לא הביא המסות לכשאיןם מכה.

וכאשר ראה המגיד לפרש ולתרוץ הספק המופלג שנראה שדברי מביא הכורים לפני ה' היו נראים היותם להחזיק טובה על רוב הטורח שהוצרך לחזוק יד ולנטיית זרוע וראה שפירושו זה אינו כ"כ מתישב, שהרי יש לטעון מה ראה להזכיר הדבר ומפת בכורות והדם יתר על שאר המכות, מפני זה אמר פירוש אחר לסלק הטענה ההיא בעצמה.

ולכך אמר דבר אחר ביד חזקה שמים וכו' כלומר דבר אחר יש לומר שנדאי לא היתה פנונת מביא הכורים לומר שהוצרך השי"ת חזוק יד ונטיית זרוע לאבד יתוש פפרעה. אבל השאיל לו אלו החמשה דברים מפ' ואתחנן לרמוז בהם מנין המכות לבד לא על איכותם אם יש בהם חזוק יד ונטיית זרוע כדי שלא להאריך בסיפורם, באופן שעלה למגיד התירוץ השני נאות מן הראשון, ובדרכנו זה יתיישבו פל הספקות בפסקא הזאת: דבר אחר ביד חזקה כו'.

בחשבון העשר מכות לא פחות ולא יתר יראה טעם נכון. פי נברא העולם בעשרה מאמרות לפני שאין קיומו של עולם רק בנתינת התורה והתורה היא עשרת הדברות,

לכך נברא בעשרה מאמרות, כמו שארז"ל לתת שכר לצדיקים ועונש לרשעים, כי הצדיקים מקיימים עשר הדברות ומתקיימים עשרה מאמרות, אבל הרשעים שמבטלים עשרת דברות מבטלים העולם שנברא בעשרה מאמרות.

ועל פן פרעה שאמר לא ידעתי את ה' שהכחיש בריאת עולם הנפה עשר מכות נגד עשרה מאמרות. ובענין הפיסקא הזאת כבר בארנו שפוננת המאמר הזה הוא לומר שהמביא בכורים השאיל התמשה ענינים הללו שאמר משה לישראל שבהם הוציאם, ולא הביא רק תמשה כפולות מהם, לרמז על מנין העשר מכות לא על איכותם כלל, ושאין פוננתו לומר שעשה הקב"ה זה בחיזוק יד או בנטיית זרוע.

והנה הביא בעל המאמר חשבון העשר מכות כלם בשם יקרא לפי שכבר ראינו שכל מפה הנה בה פמה רעות. שבמפת הדם הנה שלא יכלו לשתות מים והנה מיתת הדגה ובאישת היאר.

והצפרדע הנה בביתם ובגופם ובתנורם ובמשאונתם וכן באישת הארץ. והפינה הנה באדם ובהמה.

והדבר הנה בכל מיני בהמות טמאות וטהורות. והברד הנה באדם ובבהמה ובעשב השדה והעצים.

והארבה החשיף הארץ ואכל העצים, באופן שרוב המכות היו כפולות לכך בא וביאר שכללי המכות היו עשרה, ובא רבי יהודה ונתן בהם סימנים להורות סדר המכות שעליהם נאמר אשר התעללתי, שפירושו שחקתי, שהמפה הראשונה היתה ביאור רחוק מן גוף האדם, והצפרדע בא אליהם ובביתם יותר קרוב אל הגוף, והפנים היו דבקים בעור האדם היתה מפה קרובה אל הגוף מהשמים שקדמו לה.

והנה נתייאר פרעה שאחרי שהמכות הולכות ומתקרבות אל גופם שאחר הפנים לא תבוא מפה מגעת בגופם ממש, וכאשר ראה שבא הערוב שהנה רחוק מן הגוף יותר מן הפנים, הנה עלה בלבו שאין לו יכולת על גוף האדם, בא הדבר גם הוא בשדה כמו שנאמר הנה יד ה' היתה במקנה אשר בשדה, עוד נתחזק לבו לאמר שהמכות חוזרות ומתרחקות מן הגוף.

אח"כ בא השחין שהנה ממש בעורם ובבשרם יותר קרוב אל הגוף מן הפנים, חזר להמשיך אליו מן היראה פן יגע בגופו אחר זאת המפה. הנה בא הברד גם הוא בשדה כמו שנאמר ואשר לא שם לבו אל דבר ה' ויעזוב את עבדיו ואת מקנהו בשדה, הנה חזר ונתחזק לבו שראה שהמפה מתרחקת, בא הארבה קרוב מזה שעם היות הנזק נמשך בשדה, כבר נאמר ותחשיף הארץ שהיתה קרובה מן הברד אל הגוף.

ונה הנה השחוק כי בהיות המכות מתקרבות ומתרחקות הנה מכביד לבו וכבר הארכתי בזה פרק י"א ע"ש, ומה שנאמר במפת הארבה הטורם תדע כי אבדה מצרים, הוא הטעם שכאשר ראה פרעה שהברד לא השחית הכל אמר נבל בלבו שאין בידי שולח המכות הים לאבד את הכל כי שר של מצרים ימנע זה ויצילם מידו, וכאשר עשה משה התראה בארבה אמרו עבדי פרעה אליו שאותה מחשבה שחשב היא בטלה ושיאבד כל מצרים כמו שהיה שהארבה השחית מה שהשאר הברד להראות לו שמתשבתו בטלה ושיאבד

כל מצרים כדי שיידע שאין שולח המכות שר או מלאך כמו שחשב שישרו של מצרים יעמד נגדו, אבל הש"י בעצמו לפי שפך היתה מחשבתו של פרעה ששולח המכות הוא שר של ישראל ואחר כך אמרו לו שהוא הש"י, לכן אמר למשה לכו נא הגברים כי אנתה אתם מבקשים, ר"ל שאין הקב"ה מבקש רק בעבודה, אבל ההליכה בנשים והטף כדי להשתחרר אתם מבקשים זה לא הש"י, ואמנם אם היתה השר שלכם היתה נדאי פוננתו להצילכם מידי מקל ואם הוא הש"י אין רצונו רק בעבודה.

אמנם פי כן כאשר ראה פרעה שהמכות נתוספו עליו וראה שמשה אמר שרצונו בטף ונשים פי חג ה' לנו ועיקר השמחה היתה בטף ונשים. אמר פרעה הרי פאן ב' עבודות הקרבנות או עבודה זו תפלה בשמחת החג, ואם עבודה זו קרבנות ילכו הגברים והצאן והבקר, ואם העבודה היא שמחת החג והתפלה אז ילכו גם הטף והנשים ויתעכב הצאן והבקר.

ובזה יתיישב מה שיפלא בענין זה שמשה אמר פי ממנו נקח לעבוד את ה', הרי נראה שידוע הוא מהות העבודה, ואח"כ אמר נאנחנו לא נדע מה נעבוד. אמנם יתכן כפי מה שהקדמנו שפרעה אמר לו העבודה היא הקרבנות או התפלה ושמחת החג, ואם הקרבנות ילכו הגברים עם הצאן והבקר, ואם העבודה היא התפלה ושמחת החג יתעכב הצאן והבקר, ומשה אחרי שאמר לו פי חג ה' לנו אמר שהוא רוצה גם פן הצאן והבקר, לפי שאין אנחנו יודעים איזו עבודה היא רוצה קרבנות או תפלה גם פן, וזו היתה תשובה נכונה על טענת פרעה ובה שאמרנו יתיישב מה שנאמר לכו עבדו את ה' כדברכם גם צאנכם גם בקרכם קחו כאשר דברתם.

שהלא יש לשאול מה הוצרך לומר כדברכם וכאשר דברתם פעמים. ועוד פינו שידע שהעבודה תהיה בצאן ובבקר היתה לו לומר קודם בקרכם וצאנכם קחו וילכו עבדו את ה'. אמנם נתבאר ששאלת משה היתה על כל עבודות הקרבנות ושמחת החג. לכך אמר פרעה לכו עבדו ה' כדברכם שהיא שמחת החג גם צאנכם ובקרכם וגו' על הקרבנות.

וכבר בארנו זה באופן אחר פי"ד גם הוא מתיישב על נכון ע"ש. ונשוב אל מה שאמרנו שהיה הארבה קרוב אל הגוף מן הברד אחרי היותו מחשיף הארץ.

ואחר כך בא חושך קרוב מאוד אל הגוף ממנה עד שלא קמו איש מתחתיו עד שבסוף בא עליהם מפת בכורות בגוף עצמו, באופן שזה היתה השחוק שעליו נאמר התעללתי. ולכן נמן ר' יהודה סימנים וחלקם לשלשה חלקים שלעולם האחרונה מהם קרובה אל הגוף קרוב נוסף על הראשונה לה, וכבר הארכתי בזה פרק י"א תראנו משם: רבי יוסי הגלילי כו'.

אתה המשכיל ראה שהנסח מן הדרשות האלה ר' יוסי הגלילי ור' אליעזר ור' עקיבא לא הביאם הרמב"ם בנסח ההגדה. גם הנסח שאנו אומרים כמה מעלות טובות למקום עלינו לא הביאה בנסחתו, נראה שנהגו לאומרה לקיים מה שנאמר שכל המרבה לספר ביצ"מ הרי זה משונב.

אם פן ניתן רשות להוסיף על המטבע, ולכך הוסיפו כל הדרשות הללו והנסח באמרנו כמה מעלות טובות היא תשובה אל מה שאנו מוסיפים על המטבע, כלומר שפיון

שהקב"ה עשה לנו כמה טובות כפולות ומכופלות, גם אנחנו נכפול ונוסיף על אחת כמה מן המטבע ולדרוש כל מה שאפשר להוסיף על אשר ראו עינינו מן המכות שנתן להם והנסים שעשה לנו הש"י כשנמצא מקום בכתוב גילוי בעלמא שנוכל לדרוש תוספת ראוי לנו שנדרוש, כי נדאי אמת היו הנסים הרבה יותר על מה שאנו ראינו מהם כמו שצאמר לעושה נפלאות גדולות לבדו, שאין פירושו לומר שאין עוזר לו בנפלאות כי זה פשוט לכל משפיל, אבל פירושו פשה הוא עושה עמנו נפלאות אין הנפלאות כלם גלויות לנו שהרבה מהם נסתרות ונעלמות מעין השגתנו והוא עושה אותם רק הוא לבדו, וכן עשו השלמים הללו דהיינו ר' יוסי הגלילי ור"א ור"ע בקשו להם סמך לבד מן הכתוב לדרוש היות המכות חשבון נוסף על אשר ראינו, בהיות ברור אצלם שאין כל הנפלאות נגלים אלינו.

ובהיות כי כל המרבה לספר מרבה בשבח הביא השלמים האלה שכל א' הוסיף על חבירו במנין המכות כל מה שאפשר לדרוש. בשגם הדרשה של ר' יוסי הגלילי שעליה עלה הבנין שדרשו ר"א ור"ע יש לשאול בה כי היא הביא ראיה מדברי הסרטונים שאמרו אצבע אלהים היא שכל העשר המכות היו באצבע, ולא הביא ראיה הפך זה ממשה שאמר בדבר הנה יד ה' הויה אבל אפשר לומר שלענין ההיזק המגיע להם מן המכות יאות להביא ראיה מן הסרטונים שסבלום יתר שאת מלהביא ראיה ממשה ע"ה, מפני שלב יודע מרת נפשו, אמנם מבואר היות כל זה דרוש וקבל ש"כר, ולכך בקשו השלמים הללו להוסיף על מנין המכות כל מה שאפשר להם למצא סמך מה מן הכתוב.

פדי להורות לנו שבכל הנסים שאנו רואים שהש"י עושה לנו יש בהם עוד וכמה נסתרות ונעלמות מעינינו והוא יודעם לבדו. ולפי מה שיעדנו במאמרנו זה להתקרב אל הפשט כל מה שאפשר לנו נראה לתת טעם אל מה שאמר משה הנה יד ה' הויה במפת הדבר יתר על שאר המכות, וכבר נאמרה היד על כל המכות כלם שנא' ושלחתי את ידי והפיתי את מצרים בכל נפלאותי אשר אעשה בקרבן, אם פן מה נשתנית מפת הדבר שאמר בה משה ע"ה עליה יד מה שלא אמר באחרונה לכך נראה לומר שהסרטונים הכחישו השתי מכות הראשונות שהם מאת ה', דהיינו דם וצפרדע וחשבו שעשאו משה דרך להט וכישוף כיון שגם בלטיהם עשו פן, אמנם במפה ג' הודו שאמרו אצבע אלהים היא כאלו אמרו מה שעשה עד עתה משה הנה בלהט וכישוף אבל הכנים הוא התחלה בכח אלהי, לכך משה כאשר הביא הקב"ה עליהם הדבר שהיא מפה חמישית, אמר להם אתם טועים בחשבונכם שאתם חושבים שממפת פנים התחיל אצבע אלהים באופן שהדבר מפה ג', אין הדברים פן שכלם מאת ה', באופן שמפת דבר היא חמישית ולכך אמר להם הנה יד ה' הויה פלומו חמישית היא ולא שלישית: ר"א אומר כו'.

כבר אמרנו שהשלמים הללו בקשו לדרוש ולמצא סמך מה להוסיף על המכות. ולפי זה הנה אפשר לדרוש ששה ולחלק חרון אחת ואפו שתיים ואפי' ששתי מלות הללו סמוכות שפירושם חרון של האף, עם כל זה הנה יכול לדורשם לשתיים לגבי המנין כמו שאמר יד חזקה שתיים וזרוע נטויה שתיים ומורא גדול שתיים.

אמנם נראה לומר שאלו שני השלמים ראו שהחובל חייב ה' דברים שהנחבל נחסר, נזק צער ריפוי שבת ובנוש. באופן שר"א אמר שפ"כר הגיע למצריים ארבעתם הנזק מבואר,

והצער גם כן מבואר, השבת אמרו הן רבים עתה עם הארץ והשבתם אותם מסבלותם, וכן החשף שלא קמו איש מתחתיו שהוצרכו לשבות, בנשית מפורסם שהיה בנשית להם, ששל פרסם הנוכחי לשלח עבדיהם חפשים, מה שהיה להם לסיפור גדולה שאין עבד יוצא חפשי ממצרים.

ולכך לא ביקש לדרוש ר"א רק שכל מכה היתה של ארבע והסמיה הדברים אל הפתוב דהיינו חרון אפו אחת עברה שנים ונעם שלש וצרה ארבע, אבל משלחת מלאכי רעים הוא הפך הריפוי שהרופא הוא מלאך טוב לכן לא מנה, ואדרבה הוא כמו דבור כולל הארבע הקודמים שבאו עליהם ע"י מלאכי רעים: ר"ע אומר כו'.

כבר אמרנו שכל אחד מהשאלים השתדל להוסיף. ור"א אמר ד' ור"ע אמר ה' נגד חיובים ה' דברים בתכלה ושיהיה הריפוי בכלל דהיינו צער הריפוי.

עוד יתכן שהשאלים האלה בראותם הפתוב אומר כל המחלה אשר שמתי במצרים לא אשים עליה. שגראה שמחלות שלא שם במצרים לא הבטיחם, וסוף הפתוב שאומר כי אני ה' רופא נראה שהבטיחם מכל מיני מחלה.

לכן השתדלו ודרשו להוסיף במנין המכות, וכדי לכלול שכל מיני מחלה היו שם נתקדשו אל חשבון איבריו של אדם שפרמ"ח אברי האדם וכללו כל המחלות ור"א עשאם ר"מ מעשרה במצרים וחמשים בים.

ור"ע עשה כל הר"ן בים והשנים הנוספים יהיו רמז לחולי הפולל כל הגוף כמו הקדחת וחולי הקור שהם צנים פחים שאינם באבר מיוחד וכ"ז להרבות בסיפור יצ"מ הן בענייני והן בלשון שעם היות מכלל אזהרות רז"ל הבחירה בלשון קצרה, בענין הזה של יצ"מ אמרו שכל המרבה ומאריך בסיפור הן בעניינים והן בדבור הרי זה משופח, והנה ר"ע כאשר ראה שר"א מנה הארבע רעות המגיעים ולא מנה הריפוי שהוא חיוב לחובל, אמר הוא שענין יצ"מ הנה הריפוי קשה להם מן הארבע, שהרי הרופאים היו משה ואהרן להסיר המכות ממנו, כמו שנאמר העתירו ויסר הצפרדעים והם היו לו מלאכי רעים ולכן דרש שכל החמשה דברים היו לנחבלים הללו נזק צער וריפוי ושבת ובנשית פי הרפוי לנחבל גם היא קשה לו: כמה מעלות כו'.

הן כל אלה נאמרו על הסדר שהיו העניינים. זולתי נתינת ממונם אחר מפת בכורות, לפי שהשאלה הנה קודם הריגת הבכורות ויתכן שר"ל שמאחר שאמר הקב"ה בני בכורי ישראל ואם מאן אתה לשלחו הנני הורג את בנה בכורה, שלכך הרג את הבכורות שלהם כדי שפכורי ישראל ירשו בכורתיהם.

ולכן פה ר"ע אחר שאמר הרג את בכוריהם אמר נתן לנו את ממונם שבו אל הבכורות, פלומר נתן לנו חלק הבכורות באופן שלקחו ישראל פי שנים מממונם פכור: ואחר שבארנו ענין הסדר נבאר פוננת השלם הזה באומרו דיינו על הרבה דברים שהיו מוכרחים אלינו.

שהרי קריעת הים הנה מוכרח להנצל מידי מצרים, ואם הפוננה לומר שהנה יכול להציל באופן אחר כמו שכתב מהרי"א, הנה כבר היתה הטענה במקומה שגם אותו הדבר לא הנה מוכרח, וכן בהריגת הבכורות שהנה סיבה ששלחם, וכן סיפוק צרכם במדבר והמון.

שְׁהֵלָא עַל שְׁהֵיָה חֶסֶר לְהֵם רַבּוּ תְלוּנוּתֵיהֶם וְאָמְרוּ לוֹ מִתְנוּ שְׁהֵי בּוֹחֲרִים הַמָּוֶת וְאַתָּה אֲנַחְנוּ אוֹמְרִים דְּיִינוּ וּמָה שְׁפֹתָב מֵהֵרִי"א שְׁהֵי יָכוֹל לַעֲשׂוֹת דְּבָר אַחַר מִבְּלַתִּי הַשְּׁתַּנּוּת הַטְּבַע הַמְּנוּטְבָע, וְאָמַר כֵּן לַעֲנִין קְרִיעַת י"ס, בְּאַמַּת לְפִי יְכוֹלְתוּ ית' אִין הַפְּרֵשׁ בֵּין שְׁיִנוּי טְבַע אוֹ בְּלַתִּי שְׁיִנוּי טְבַע דְּלִגְבֵי דִידִיָּה זּוּטְרַתִּי הִיא.

וְעוֹד פְּבָר הַכְּרִיז הַפְּתוּב שְׁלֵא שְׁיִנָּה הַטְּבַע בְּשִׁבִיל יִשְׂרָאֵל רַק לְמַעַן תִּדַע פִּי לֵה' הָאָרְצַן, וְכֵן וְיָדְעוּ מִצְרַיִם פִּי אֲנִי ה', אִם כֵּן מָה שְׁיִיָּה לָנוּ לֹאמַר דְּיִינוּ מֵאַחַר שְׁלֵא נִשְׁתַּנָּה בְּעֵדְנוּ רַק לְפָרְסֵם יְכוֹלְתוּ ית' וְהִיאָה נֹאמַר שְׁהֵם טוֹבוֹת לְמָקוֹם עָלִינוּ.

עוֹד יֵשׁ לְהַתְעוֹרֵר בְּמָה שְׁהֵקֻדִים עֲשִׂיָּת מִשְׁפָּט לְאַלְהֵיהֶם טָרַם אוֹמְרוּ הַרִיגַת בְּפוּרֵיהֶם וּמִצְאָנוּ בְּפִתּוּב הַפָּה זֶה שְׁנֵא' וְהַכִּיתִי כָל בְּכוֹר בְּאָרְצַן מִצְרַיִם וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים. וְיִתְכֵן לֹאמַר שְׁמִשְׁפָּט אֱלֹהֵיהֶם הִיָּה קוֹדֵם בְּאִנְפֵן שְׁעֲשֶׂה מִשְׁפָּט לְשָׂרִים שְׁהֵי עוֹבְדִים טָרַם הַרִיגַת הַבְּכוֹרוֹת אוֹ לְאֲנָשִׁים שְׁנוּלְדוּ בְּמִזְל טָלָה כְּאֲשֶׁר פִּירְשָׁנוּ, וְהַפְּתוּב יְהִיָּה פִּירוּשׁוֹ שְׁבִיוֹם אָמַר שְׁבִלִילָה עֲתִיד לְהָרוֹג בְּפוּרֵיהֶם, וְשְׁתַּכַּף יַעֲשֶׂה מִשְׁפָּט בְּאַלְהֵיהֶם קוֹדֵם הַלִּילָה, וְזֶה אוֹמְרוּ וּבְכָל אֱלֹהֵי מִצְרַיִם אֲעֲשֶׂה שְׁפָטִים ר"ל תַּכְּף: אָמְנָם לַעֲנִין כְּלָלוֹת מֵאָמַר ר"ע נִרְאָה לֹאמַר שֵׁר"ע אַחֲרֵי שְׁהֵרְבָה בְּסִפּוֹר עֲנִין הַמְּכּוֹת עַד ר"ן לְהִיּוֹת שְׁפָל הַמְּרָבָה לְסַפֵּר הַרִי זֶה מִשְׁנֹכַח, הִיָּה רוּצָה עוֹד לְהִרְאוֹת שְׁאֲנַחְנוּ אַחֲרֵי שְׁפָל עֲנִין וְיִדְתָנוּ לְמִצְרַיִם הִיָּתָה לְהוֹצִיא אוֹתָנוּ בְּיַד חֲזָקָה וְשִׁיתְּפָרְסֵם אֱלֹהוֹתוֹ עַל יְדִינוּ, שְׁזוֹ הִיָּתָה כָּל חֲשִׁקוֹ וְתַאֲנוּתוֹ שֶׁל אֲבָרְהָם, הִנֵּה אֲנַחְנוּ חִיָּבִים לְהוֹדוֹת לְהַשִּׁי וּלְשַׁבְּחוֹ עַל שְׁהִגִּיעָנוּ אֶל הַשְּׁלָמוֹת הַנִּכְסָף לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ שְׁיִהֵיָה ע"י זְרַעוֹ, וְכָל מָה שְׁהוֹצֵרָה הַדְּבָר יוֹתֵר עֲנִיָּנִים וְנָתַן הַקַּב"ה לָנוּ אֵת כָּלֵם הַנֵּה יוֹתֵר יְהִיָּה חַיִּיב בְּהוֹדָאָה אֵלָיו, מִשְׁלַל לְמָה הַדְּבָר דּוֹמָה לְמִלָּה שְׁאָמַר לְתַת לְעַבְדוֹ מַלְכוּת עַל עִיר אַחַת וּכְשֶׁפָּא לַעֲשׂוֹתוֹ מְלָךְ לֹא הָיָה לוֹ הַטְּכְסִיסִים הַצְּרִיכִים לְמַלְכוּת פִּי לֹא הָיָה לוֹ מְלַבּוּשֵׁי מַלְכוּת עֲשֶׂה לוֹ, לֹא הָיָה לוֹ סוּסִים נָתַן לוֹ.

לֹא הָיָה לוֹ עֲבָדִים נָתַן לוֹ, לֹא הִיָּה יוֹדֵעַ טְכְסִיסִי מְלוּכָה נָתַן לוֹ סִפֵּר שְׁמִמְנוּ יִתְלַמֵּד טְכְסִיסִי מַלְכוּת. לֹא הִיָּה לוֹ בֵּית מַלְכוּת נָתַן לוֹ וּבָא הָעֶבֶד אַחַר שְׁמִלָּךְ לְהַחְזִיק טוֹבָה לְמִלָּךְ אֲדוֹנָיו וּלְשַׁבְּחוֹ, וְאָמַר אִם הִיָּה נוֹתֵן לִי הַמְּלוּכָה וְלֹא הִיָּה נָתַן לִי מְלַבּוּשֵׁי מַלְכוּת כְּלוּם הִיִּיתִי יָכוֹל לְהִיּוֹת מְלָךְ, וְאִם נָתַן לִי מְלַבּוּשֵׁים וְלֹא נָתַן לִי סוּסִים כְּלוּם הִיִּיתִי מְסַפִּיק לְהִיּוֹתִי מְלָךְ וְאִם נָתַן לִי סוּסִים וְלֹא נָתַן לִי עֲבָדִים כְּלוּם הִיִּיתִי מְסַפִּיק, וְאִם הִיָּה נוֹתֵן לִי עֲבָדִים וְלֹא הִיָּה נוֹתֵן לִי בֵּית מַלְכוּת כְּלוּם הִיִּיתִי מְסַפִּיק, וְאִם הִיָּה נוֹתֵן לִי בֵּית מַלְכוּת וְלֹא הִיָּה נוֹתֵן לִי סְגוּלוֹת מְלָכִים כְּלוּם הִיִּיתִי מְסַפִּיק, וְאִם הִיָּה נוֹתֵן לִי סְגוּלוֹת מְלָכִים וְלֹא הִיָּה נוֹתֵן לִי סִפֵּר שְׁאֲתְלַמֵּד טְכְסִיסִי מְלוּכָה כְּלוּם הִיִּיתִי מְסַפִּיק לְהִיּוֹתִי מְלָךְ.

כֶּף אֲנַחְנוּ אוֹמְרִים לְפָנֵי הַקַּב"ה שְׁהוּא אָמַר לְאַבְרָהָם לַעֲשׂוֹת אוֹתָנוּ גוֹי גְדוֹל, אֵלּוֹ הוֹצִיאָנוּ מֵעַבְדוֹת וְלֹא עֲשֶׂה בְּהֵם שְׁפָטִים רַק שְׁהִיָּה מִצְרַיִם לָנוּ חֵן בְּעֵינֵי פְרַעֲה לְשַׁלְחָנוּ כְּלוּם הִיָּה דְּיִינוּ לְהַשִּׁיג הַשְּׁלָמוֹת שְׁיִתְּפָרְסֵם אֱלֹהוֹתוֹ עַל יְדִינוּ, וְעוֹד שְׁלַעוֹלָם הִיִּינוּ מְשֻׁנְעָבְדִים וְכו' כְּאֲשֶׁר בְּאַרְתִּי בְּפִיסְקָא שְׁנִית מִן הַהֲגָדָה.

וְכֵן אִם עֲשֶׂה בְּהֵם שְׁפָטִים וְלֹא בְּאַלְהֵיהֶם וְכֵן כָּלֵם עַד שְׁפָא לַעֲנִין קִירוּב לְפָנֵי הַר סִינִי וּלְנִתְיַנַּת הַשְּׁבֵת וְהַתּוֹרָה וּא"י וּבֵית הַמִּקְדָּשׁ שְׁפָלָם הָיָה מְנוֹכְרִים לָנוּ לְהַשְׁגַּת הַשְּׁלָמוֹת

ובלעדם היינו ככל הגוים, באופן שאומרו דיינו היה נדאי בלשון תימה פאלו אמר פלוס דיינו.

וכדי להרבות בסיפור יצ"מ חזר ומנה פל הטובה ואמר על אחת כמה טובה פפולה ומכונפלת למקום עלינו פלומר על אחת שנדר ליעקב לעשות זרעו גוי גדול שהוא קרא אותם טובה אחת והוצרכנו כמה פפלים וכלם נתנה לנו.

ובזה יתיישב אומרו פפולה ומכונפלת כי ר הפפל לא יאמר רק פשהדבר בעצמו הוא פפול פעמים ואז היתה הפנונה כמו שנחשב שאמרו דיינו היה פירושו שמספיק היה בלעדיו, אם פן הוא דבר בפני עצמו ולא יצדק לומר שהוא פפל.

האמנם על פי דרכנו שאמרו שלכל הדברים האלה היינו צריכים פדישתתקיים הפנונה הראשונה, א"כ פלם ענין אחד פפול ומכונפל שבכל אחת מהם עשה שנהיה גוי גדול, ואולם בא המאמר הזה נמשך אל מאמר ר' אליעזר שאמר שכל מפה היתה של ארבע, לכן אמר שמדת הטובה מרובה מאד, שכל מפה היתה של ארבע וטובה אחת היתה שאמר הקדוש ב"ה ליעקב כי לגוי גדול אשימך שם ואותה הטובה היתה לי"ו טובות ושאלו שמנה פאן הם ט"ו ועשיית זרעו לגוי גדול שהיא הטובה בעצמו הרי לה י"ו, ובזה יתיישב למה לא מנה בכלל הטובות מה שהפרה והרבה אותם ועשאם גוי גדול, כי אותה היא הטובה שנדר ליעקב ולא מנה רק הנכפלות, אבל לפי שמכה אחת היתה לד' מכות וטובה אחת היתה י"ו טובות שפאשר תכפול ד' הרי ח' וכאשר תכפול ח' יהיו י"ו לכה אמר פפולה ומכונפלת דהיינו שני פפלים יתר על מדת הרעה.

ועם היות שדרשו ז"ל על מה שנאמר ועושה חסד לאלפים שמדת הטובה מרובה אחת לחמש מאות, היינו מדה רעה על רשעי ישראל שהיא קטנה, אבל מדה רעה על או"ה עם היותה גדול' מדת הטוב לישראל גדולה פפולה ומכונפלת.

והנה ימצאו פל עיקרי תורת משה לפי דרכו של הרמב"ם פפי מה שמנאם בפירוש המשנה פרק חלק פלם בדברים הללו. שהוציאנו ממצרים מודיע מציאותו ית' שאמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך מארץ מצרים.

ועשיית בהם שפטים מודיע אחדותו שהוא המריע הוא המטיב. והעבירנו בחרבה ושקע צרינו הם שחר ועונש.

ונתן לנו את התורה היא תורה מן השמים. ועשה באלהיהם שפטים הוא העיקר שראוי לעבדו ולא לזולתו ונתן לנו את השבת הוא העיקר שהוא ראשון.

וקרבם לפני הר סיני הוא העיקר שאינו גוף. כמו שנאמר כי לא ראיתם פל תמונה, ונתן לנו ממונם יודיע השפעת הנבואה וקיומה שאמר לאברהם ואחרי כן יצאו ברכוש גדול.

וקריעת י"ס הודיע שלא קם נביא כמשה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו, והרג בפוריהם מורה ידיעת ה' שהבחין בין טיפה לטיפה והכניסם לא"י מורה על ביאת משיח כמו שנאמר ובירושלים תגונחמו, ולכה אפילו בגלות אנו מונים בכלל הטובות הכנסנו לא"י, והספיק צרכנו והאכילנו הפן מורה על תחיית המתים כמו שדרשו ז"ל על פל

מוצא פי ה' יחיה האדם ונאמר בו לנסותה להיטיבה באחריתה שהוא התחיה: רבן גמליאל כו'.

לא אמר המגיד רבן גמליאל אומר כמ"ש רא"א ור"ע אומר, לפי שר"ג היה אומר פן בליל פסח שפל מי שלא אמר ג' דברים אלו לא יצא ידי חובתו, ולכן אמר דבריו בלשון שאלה ותשובה על שום מה, וכן אמר מצה זו בהיות מצה ומרור לפניו, וכמו שהוא היה אומר גם אנהנו אומרים פן.

ולא אמר חייב אדם לומר ג' דברים אלו, שאם פן היה המוכן שאין שם חיוב אחר זולתו, ואין הדברים פן שחייב להשיב על כל השאלות לבנים כמו שהובא ראיה בראש הגדה. אבל אומרו שמי שלא אמר לא יצא ידי חובתו, ר"ל אפילו שאין שם שואל הוא חייב לאומרו, והוצרכו לומר פן שהיה נראה שבאמרנו עבדים היינו לפרעה ויוציאנו וגו' היה מספיק כשאין שם שואל.

ועוד רצה להודיע החיוב בהזכרת הפסח לגליות וכאן בענין זה הפליג מהר"י לטעון ששנפלא הפלא ופלא וז"ל בשער צ"ה מספקותיו בטעם הפסח שנתנה בו התורה ואמרתם זבח פסח הוא לה' אשר פסח על בתי בני ישראל בנגפו את מצרים ואת בתינו הציל וגו', ולזכרון חסד הגדול הזה מהצלת בכורי בני ישראל, באה מצות הפסח בכל דור ודור ומצות קדש לי כל בכור באדם ובבהמה ותחתם נבדלו הלויים ומצות הציצית וגם המזוזה באו על זה, והוא דבר מתמיה מאד לפי שאם המצרים נתחייבו במכת בכוריהם לפי שהחזיקו ושיעבדו את ישראל שאמר עליו ה' בני בכורי, הנה ישראל לא היה מחוייבים באותה מיתה כפי שורת הדין ולמה יומתו מה עשו, ואם המלך צוה איש אחד לצעקת גואלי הדם להרוג את הרוצחים האם ראוי שיאמר לעלובים צועקים על דמי אחיהם שעשה עמם חסד בשלא הרגם גם כן, כי הנה הרוצחים היו חייבים מיתה לא הצועקים העלובים, ואיך יספו כצדיק כרשע.

וכן היה ענין ישראל הם צעקו אל ה' בצר להם מן המצריים וישמע אלהים את נאקתם וקבע את קובעיהם נפש, האם ראוי שיאמר עליהם שהגדיל לעשות עמם חסד ורחמים בשלא הרגם בכלל המצריים הפושעים השופט כל הארץ לא יעשה משפט.

ואתה תראה כי במכת הערוב הפלה ה' את עמו אשר בארץ גשן לבלתי היות שם ערוב, ובמכת הדבר נאמר גם כן והפלה ה' בין מקנה מצרים ובין מקנה ישראל. ובמכת חשוך נאמר ולכל בני ישראל היה אור במושבותם.

וידעת חז"ל בכל המפות היתה הפלאה. והנה לא נעשה שם סימן ונתינת הדם על המשקוף לשלא ילקו עם המצריים ולא נצטוו על זה במצה.

גם בקריעת י"ס נכנסו בני ישראל בים ויבאו מצרים אחריהם והמצריים טונבעו בי"ס אחד מהם לא נותר ובני ישראל הלכו ביבשה ולמה לא נצטוו על אותה תשועה במצנה מעשית וגם סימנין בהוראת שעה כדי שיזכו בהפלאה, ולא נתקנה עליה מצנה לדורות כמו שנצטוו בפסח ובקידוש הבכורות בעבור שלא הוכו עמם.

והספק הזה אצלי עצום מאד, ותמהתי הפלא ופלא מהמפרשים איך לא העירו עליו עכ"ל מהרי"א. וטענתו זאת והפלאים אשר הפליא בה באמרו שהמפרשים לא נתעוררו.

אמת הוא לדעתי לפי שאין לה לא מציאות ולא התחלה. שכבר ארז"ל משנחתן רשות למשחית לחבל אינו מבחין בין צדיק לרשע.

והוא בעצמו פירש על ויוציאנו ה' לא ע"י מלאך שהמשחית שנאמר הוא עפוש אור שאינו מבחין והוצרך גם להצילם עם היותם מבלתי מחוייבים גם כן אפילו לפי פירושו מה היא טענתו ומה גזעק שהלא אחרי היות המכה ההיא או ע"י משחית כפשוטו או ע"י עפוש אור הרי אינו מבחין.

ולכן הוצרכו הסימנים ועשיית הזכר לזה בקרבן פסח וקידוש הבכורות שהקב"ה מנע המשחית ומיעט רשותו שהיה לו לחבל בלתי הבחנה. ואם כן מבואר שאין לטענתו זאת מקום פלל, גם אין צורך לכל תשובותיו האמנם אנוחנו כבר בארנו קצת אשר לדברינו שם נתיישבו כל הספקות ובפרט טענתו זאת בטלה מעיקרה, שאמנם אין עשיית הפסח זכר להצלת הבכורות, וגם לא הוצרך מעולם לעשות הצלה לבכורות שלא נכנסו פלל בכללות הספנה, אחרי שמפת בכורות הנה הקב"ה בעצמו המכה שהוא מבחין בין טיפה לטיפה כ"ש שיבחין בין זרע מרעים לזרע קדש, ועל אחת כמה שאין סבה לחייב בכורות של ישראל המנות אחרי היותם הם הצועקים ונענים מאתו ית' על החמס הנעשה להם, וכן לא מצינו בפתוב שנאמר הצלה לבכורות, כי אומרו את בתינו הציל הוא מן הנגיפה שהיה המשחית נוגף בלתי הבחנה.

והעד אומרו בנגפו את מצרים שלא אמר בהכותו שהיה מורה על מפת בכורות ולא נאמר את בכורי מצרים רק את מצרים, ולא אמר ואת בכורינו הציל רק את בתינו הציל, והבכורות של בהמה אשר היו בשדה שאין ספק שלא היו כל מקניהם בבתים היאך ניצולו ואיזה דם על המשקוף הגין עליהם אמנם אין ספק שלא ניתן אז רשות למשחית רק לנגוף האנשים והקב"ה המבחין בין טיפה לטיפה המית בכורי בהמה כמו שהמית בכורי האדם כמו שנאמר מאדם ועד בהמה, ואם הנה הקרבן פסח זכר להצלת הבכורות לא הנה נאות להיות הצווי באכילתו רק הבכורות ולא שארית ישראל.

ועוד לא הנה נאות להיות אכילתו ונתינת דמו על המשקוף רק בבתים שהיה שם בכור פטר רחם, ואנוחנו ראינו שאכלוהו בכל הבתים ולא הבדיל בין אם הנה שם בכור או לא. אולם נתאמת שלא נעשה קרבן פסח ונתינת הדם במשקוף רק להציל כל בני ישראל מן המשחית הנוגף שאינו מבחין אבל לא מן המיתה שמתו הבכורות, ועוד יתאמת שקדוש הבכורות ופדיונם לא הנה מפני הצלתם מן המנות, שאין ספק שכיון שלא נתחייבו בכורינו מיתה אין ענין הפדיון להצלתם שלא הוצרכו להצלה כיון שלא נכנסו בכלל הספנה פלל, אמנם הקידוש הנה מפני שקודם הריגת הבכורות ועשיית המשפט באלהיהם פי שתייהם בבת אחת היו כמו שנאמר בהדיא פ' מסעי ומצרים מקברים את אשר ה' ביהם כל בכור ובאלהיהם עשה ה' שפטים, שעשה שפטים בשרי המזלות שעליהם כפירוש הרמב"ן ז"ל, ואף לפי פירושו שפירשו שהמצריים היו מחזיקים הנולדים במזל טלה לקדושים, ועליהם נאמר שעשה בהם שפטים, אפ"ה לא יסור שטלה שהוא בכור וראשון למזלות הנה משפיע טוב על הבכורות והקב"ה המיש פחו ונהרג הבכורות, וכאשר קודם הריגת הבכורות ועשיית המשפט באלהיהם דהיינו מזל טלה שהמית פחו ונהרג הבכורות הנה הנה מגיע גם לבכורי ישראל שפע טוב ממזל טלה, באופן שהגיע להם הסרון

מהתשת הפח שעשה הקב"ה בטלה, ועל פן הבטיחם הקב"ה שיהיו נשפעים מאתו ית' ובמקום שהיו תחת ממשלת מזל טלה אמר הקב"ה להקדישם לו כמו שנאמר פ' במדבר ביום הפותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי לי כל בכור בְּיִשְׂרָאֵל מאדם ועד בהמה לי יהיו אני ה', וכבר היה מספיק אומרו פי בהפותי כל בכור בארץ מצרים הקדשתי וגו', אבל אמר ביום כלו' לא הנחתים מןשפעים מפאת מזל טלה שהותש פחו אפי' יום א', ואחרי היותם מוקדשים להש"י הנה הם חייבים להיותם לעולם לעבודתו ולכף הוצרכו פדיון, פי בתתם הפדיון עם היותם שאינם מיוחדים לעבודתו ית' בלתי הטפל בדבר אחר כמו שהיו הלויים שלא היה להם חלק בארץ עם שאר השבטים שעליהם נאמר ה' הוא נחלתם, אף גם זאת בנתינתם הפדיון הרי לא יחסר לו השפע אשר הובטח בו במה שהותש פחו של טלה, ועוד שאם נאמר שקדוש הבכורות ופדיונם הוא מפני הצלתם מן המות שמתו בכורי מצרים, למה יתחייבו הבכורות האחרונים בפדיון, שהרי להיותם חייבים בספור יצ"מ אמר המגיד שאלו לא הוציאנו הרי אנו וכו' ובנינו משועבדים היינו, וכן אמר בכל דור ודור חייב אדם לראות עצמו כאלו הוא יצא ממצרים שלא את אבותינו בלבד גאל הקב"ה אלא אף אותנו גאל עמם שנאמר ואותנו הוציא משם, הרי שנתנו טעם להיותנו חייבים בספור מפני היות הנגאלים אבותינו, אבל הבכורות בדורות אחרונים למה יתחייבו פדיון שהרי כמה בכורות בדור שאינם מזרע הבכורות שניצולו וכמה שאינם בכורות והם מזרע הבכורות שניצולו.

ואם היה הפדיון בעבור ההצלה לא היה ראוי להיות החיוב רק לזרע הבכורות הנהם בין בכור ובין פשוט, לפי שהיה בכלל ההצלה כמו שאנוחנו בכלל גאולת אבותינו. לכך נתבאר שהבכורות לא הוצרכו הצלה ולא נכנסו בכלל ספנה ולא נמצא בפתוב לשון הצלה בהם, וגם בנפסח התפלה בברכות ק"ש אומרים את כל בפוריהם הרגת ובכורך גאלת, ולא נאמר הצלת, ואין אומרו ובכורך גאלת שב אל בכורי ישראל, שאלו היה פן היה אומר ובכורך לשון רבים כמו שאמר בפוריהם הרגת לשון רבים ועוד היה לו לומר ובכורינו גאלת, אבל אמת שב אל כל ישראל שקראם הש"י בני בכורי, ועל כל ישראל אנו אומרים בכורך גאלת.

ובא האות על זה מה שבמטבע תפלת ערבית מצינו נגד זה המפה בעברתו כל בכורי מצרים ניוצא ישראל מתוכם. ואין לטעון על דברי אלה לומר שאם אומרו ובכורך גאלת שב על ישראל לפי שנקראו בני בכורי, הרי כבר נאמר ממצרים גאלתנו ומבית עבדים פדיתנו ויהיה כפל.

שמוכרחים הדברים שאין זה רק שאמר גאלת מצרים דרך פלל ואח"כ פרט, דאל"כ היאך יאמר ממצרים גאלתנו קודם שיאמר בפוריהם הרגת שהרי לא נגאלו עד אחר מפת בכורות, באופן שנתבאר שמעולם לא נמצא בפתוב ולא במטבע התפלות פלל הצלה בבכורות וכבר מהרי"א פאשר בא להשיב על טענתו העצומה והנפלאה שהפליג, אמר שבכורי ישראל היו חייבים באותה מפה, אם כפי הסדור הטבעי פיון שהיו בכורות ונלקה מזלם, ואם כפי המשפט הישר לפי שגם הם היו עובדים מזל טלה ולא הבנתי דבריו שהרי הש"י לא הלקה כל עבודות אלילים שפעולם ועובדיהם, ולא הלקה את טלה רק

להיות עובדיו משעבדים את ישראל, כי גם טלה אף לפירושו לא נתחייב במלקות ההוא יתר על שאר העבודות רק מפני ששעבדו את ישראל נתחייבו המכה הם ואלהיהם.

אם פן איך יעלה על הדעת לחייב מיתה לבכורי ישראל פפי המשפט הישר, ומה שאמר שנתחייבו מיתה פפי הסידור הטבעי פיון שהיו בכורות ונלקה מזלם. גם בדבריו אלה נפלאיתי, שלא ימלט או שפוננתו לומר שבהלקות המזל תכף מעצמו ימות האיש אשר הי' תחת ממשלתו, או שפוננתו לומר שיתחייב מיתה, וזה דבר שאין הדעת סובלתו שבהלקות המזל יתחייב להמית הנכבד אליו, כי למה ימות מה עשה.

ואם פוננתו שמעצמו ימות פאשר ילקה מזלו, אם פן הריגת הבכורות ומשפט האלוהות דבר אחד הוא שבעשותו משפט האלוהות מתו הבכורות, והפסוק מעיד היותם שתיים וגם המגיד אמר אלו עשה באלהיהם ולא הרג בפניהם דיינו: מצה זו כו'.

פאן טען מהרי"א ונ"ל למה אמר ר"ג שהסבה לשאנו אוכלים המצה הוא לפי שלא הספיק בצקם להחמיץ, כי הנה קודם היציאה ממצרים נצטוו במצות המצה ואיסור החמץ כל שבעה ומפני אותה מצוה שנצטונו בה באותה שעה אנו אוכלים את המצה לא מפני שלא הספיק בצקם להחמיץ עכ"ל טענתו.

אח"כ רצה לסלק טענותיו בא' מג' דרכים, ובשלישי ז"ל, היותר נכון אצלי הוא שראה ר"ג בסגנון הכתובים שני טעמים במצות המצה, הא' שתורה על הגלות להיותו לחם עוני בלתי גדול ונאות לעמלים וכמו שהיו אוכלים בארץ מצרים, ולכן אמר במצות הפסח על מצות ומרורים יאכלנהו שהפסח יבא אחרי המצות והמרורים, לפי שפן באה מפת בכורות אחרי הגלות ומרירות העוני, וטעם שני הורה עליו מרע"ה במשנה תורה באומרו שבעת ימים תאכל עליו מצות לחם עוני כי בחפזון יצאת ממצרים למען תזכור את יום יציאתך מארץ מצרים כל ימי חייך, שביאר היות המצה זכר ליציאת המהירה לא לגלות.

וכן אמר בפ' קדוש לי כל בכור ויאמר משה אל העם זכור את היום הזה אשר יצאתם ממצרים וגו' ולא יאכל חמץ וגו' שבעת ימים תאכל מצות. ומאשר מצא ר"ג הסתירה הזאת בטעם זאת המצוה בתורה אמר שהמצוה שנצטוו עליו בפסח מצרים לא הייתה מאותו טעם המצה שנצטוו עליה לדורות, כי הנה המצה שנצטוו עליה בפסח מצרים הנה זכר לגלות ולעינוי, ואותה שצונוה לדורות הייתה זכרון לחפזון ומהירות הגאולה.

ולזה אמר מצה זו שאנו אוכלין, כי הנה בענין הפסח אמר פסח שהיו אבותינו אוכלין בזמן שבית המקדש קיים, וביאר בו שפסח דורות הנה מאותו טעם שהיה בפסח מצרים לפי שפסח ה' על בתי ישראל וגו', אבל המצה שאנו אוכלין ר"ל שנצטוו בה לדורות לא הייתה מאותו טעם שנצטוו בה בפסח מצרים ר"ל מפני העינוי שהוא בו כמו המרורי, אבל הייתה המצה הזו שאנו אוכלין על שום שלא הספיק בצקם של אבותינו להחמיץ ולזכר מהירות הגאולה נעשה אותה, ומפני כן בתחלת ההגדה אמרנו הא לחמא די אכלו אבהתנא בארעא דמצרים, שאותה המצה עשינו בה בחינה מהגלות והעוני כמו שפירשתי שם עכ"ל: ובאמת לדעתי פירושו השני מן השלישי הכי נכבד, שצונו לעשות המצה לזכרון אותו פלא שהיה עתיד לעשות בפסח מצרים משום ופסח ה' באה המצוה קודם מעשה.

אבל פירושו השלישי לא הבנתי דבריו כלל, שהרי לא מצינו שנקראת המצה לחם עוני רק בפסח דורות, דהיינו במשנה תורה שם נתינו שני הטעמים העוני והחפזון. ומה שהביא ראיה לדבריו ממה שאמר ר"ג מצה זו שאנו אוכלין ואמר שנקראה באומרו זו דמיירי לדורות ולא בפסח מצרים, באמת שכח מה שצאמר אח"כ מרור זה שאנו אוכלין שפירושו ודאי בין פסח מצרים ובין לדורות.

האמנם אנחנו נקדים כמה ספקות שהתעוררו מחייב בהם ומתוך ישובם והיתרם יותר גם הספק הזה: ספק א' בכללות הענין מה זה ראינו שאנחנו נצטוינו לעשות חג שבועה ימים ולבילתי אכול חמץ בהם זכר ליצ"מ, ואכילת הפסח ואכילת המצה ואכילת המרור לא נצטוינו רק בלילה ראשונה, שאחרי לילה ראשונה אפי' שהוא אסור לאכול חמץ כל שבועה אין אנחנו חייבים לאכול מצה שאם נרצה לאכול פירות או בשר בלי מצה או להתענות הרשות בידינו ואין אנו עוברים על חובת מצה, ובסנופות אנחנו חייבים לשבת כל שבועה וכן היה נאות לעשות קרבן פסח וכן אכילת מצה ומרור כל שבועה בין יהיה מטעם השחרור או מטעם העוני: ספק ב' שאמנם יום יצ"מ היה יום אחד ויום מ"ת ג"כ לא היה רק יום אחד למה הוקבע זה ז' ימים וזה יום א', ובחג הסנופות אפשר לומר שפיון שענין הסנופות נמשך כמה זמן שהיו הולכים בענני כבוד לכהן הוקבע שבועה ימים שכל מי עולם נכללים בשבועה ימים, והוקבע יום ראשון לשבת בסופה זכר על כל הימים הראשונים שישבנו בענני כבוד, וכן הוקבע יום ב' זכר לכל הימים שניים וכן שלישים וכן פלם, אבל פאן שלא היתה היציאה רק יום אחד למה הוקבע באיסור חמץ חג שבועה ימים: ספק ג' למה נעשה תחלה קרבן פסח והמצה זכר לגאולתנו ואח"כ מרור זכר למרירת נפשנו.

והיה נאות לעשות הדברים על פי הסדר שהיו לאכול המרור למרירות נפשנו שהיה קודם ואח"כ הפסח והמצה זכר לפדות נפשנו: ספק ד' מה ראו שמואל ונחביריו שנתנו ג' טעמים בגמרא על שנקרא לחם עוני, ששם פרק ערבי פסחים אמר שמואל לחם עוני פתיב שעונים עליו דברים הרבה.

ד"א עני פתיב מה דרכו של עני בפרוסה אף פאן בפרוסה. ד"א מה דרכו של עני אשתו לשה והוא אופה אף פאן אשתו לשה והוא אופה.

ולמה ברחו השלמים האלה מלומר שהוא לחם עוני שהדבר ברור שכל העניים אוכלים המצה כדי שתספיק ותשביע יותר מן החמץ: ספק ה' אומרו לחם עוני פי בחפזון וגו' שאם אומרו פי בחפזון יצאת הוא נתינת טעם אלאכילת המצה.

והלא לא נאמר בה משום חפזון עד שצאמר טעם עניה פי בחפזון יצאת. ואם שש אלא אומרו לחם עוני לאותו ד"א שאמרו ו"ל מה עני אשתו לשה והוא אופה ניחא, לפי שזה יורה על המהירות יאות לומר טעם לזה פי בחפזון יצאת, אבל לשמואל שאמר לחם שעונים עליו דברים הרבה וכן לד"א שאמרו ו"ל מה עני בפרוסה איה ומשך לזה אומרו פי בחפזון יצאת: ולהיתר כל הספקות שהוזכרו יאות לומר שזה השלם רבן גמליאל פאשר ראה החיוב מן המצה בלילה הזה ולא בשאר ימי החג רצה לתת טעם ואמר, שהנה הטעם שצאמר במשנה תורה שיתחייב לאכול להיותו לחם עוני, אינו מדבר על הלילה

הזה שהיא חובה דוקא רק על פללות השבעה ימים שלילה ראשונה מהם חובה לאכילה מצה ושאר הימים רשות, ולכן נתן טעם לשניהם.

ועל פללות השבעה ימים שהיא רשות אמר טעמו בצדו שאין ראוי לאכול לחם עשיירם אבל אם ירצה לאכול יאכל לחם עוני, שכל שבעה לא היו עדיין נושעים מפל וכל כמו שראינו שביום השביעי נאמר וישע ה' ביום ההוא שלא נקראו נושעים עד קריעת הים, אבל לילה ראשונה שיש חיוב לאכול מצה הוא להורות על החפזון המופלג שלא הספיק בצקם להחמיץ, באופן שאין זה טעם רק אל מה שנתחייבו לאכול בלילה ההוא ולא בשאר הלילות, והוא לפי הלילה יצאו ולא הספיק בצקם להחמיץ שאין לאכול חמץ כל שבעה הוא כדי שלא יאכלו לחם עשירים עד גמר הישועה, ולכך אמר ר"ג מצה זו שאנו אוכלין ר"ל שאנו חייבים לאכול, שעל המצה ומרור המונחים לפניו בלילה אמר פן שפלים חיוב ולא רשות.

ולכן אמר בלשון שאלה על שום מה, פלומר על שום מה אנו חייבים יתר על שאר הלילות, והשיב מפני שלא הספיק בצקם להחמיץ. ובזה הותר הספק שנתעורר מהרי"א כי אין נתינת טעמו של ר"ג רק על מה שנתחייבו בלילה הזה יתר על שאר ימי החג באכילת מצה, וטעם הלחם עוני לא יספיק רק לבלתי אכול חמץ שהיא לחם עשיר, ואין ספק שלכל הטעמים שניתנו בגמרא על מה נקרא לחם עוני וגם לשמואל ודאי המצה לחם עניים הוא, אמנם לפי שלא נאמר לחם עניים כמו שנאמר לחם אבירים אבל נאמר לחם עוני דרשו גם כן כל אותם הדרשות, ושמואל אמר שעונים עליו כו' וכן האחרים.

ומה שאנו אוכלין המרור באחרונה הוא הסדר הנאות, כמ"ש ביום טובה הנה בטוב וביום רעה ראה. שאמנם לדעתי ר"ל שביום הטובה יהיה שמח, ולהיותו מגדיל שמחתו יזכור ימי הרעה כי אז ישמח יותר אבל אם יזכור ימי הרעה קודם שישמח לו הנה תמשך לו דאגה מזכרון ימי הרעה.

כמו כן גם כאן יאות לאכול המצה קודם זכר לגאולה והמרור אחר זכר למרירות שהיה כדי להגדיל גם כן השמחה, ומה שנאמר בכתוב פרשת ראה לחם עוני כי בחפזון, ואמנם יפלא שפאן נראה היות היציאה בחפזון שבח עד שצוה ה' לעשות זכר אל החפזון, ובדברי הנביא יראה שהיציאה בחפזון איננה שבח שהרי נאמר לא בחפזון תצאו אמנם לדעתי היתה הפנונה לתת טעם אל מה שהצריך שיזכרו שבחפזון יצאו ממצרים, ואמר שיזכרו זה עד ימות המשיח, כמשחז"ל כל ימי חייך אלו ימות המשיח, וזה כאומר שרצונו ית' שיזכרו שמצרים יצאו בחפזון ושיראו גאולת משיחנו שאיננה עתידה להיות בחפזון כמו שנאמר לא בחפזון תצאו וידעו מה בין גאולה לגאולה שגאולת משיח עיקר ויצ"מ טפלה: מרור זה כו'.

הנה היה מספיק לו ראיה לענגן המרור אומרו ומררו את חייכם, ועוד יש לטעון שענגן אומרו היות הקרבן פסח על שום שפסח היטיב לומר פן שפכר בא לשלול שלא נחשוב שהוא על שום ובאלהיהם עשה ה' שפטים שיהיה זה עשיית השפטים שישחטו הטלה.

וכן הטעם שנתן במצה שלא הספיקה בצקו של אבותינו להחמיץ שפכר אמרנו שבא לשלול שלא נחשוב שהוא מטעם לחם עוני, אבל מרור לא שייך ביה טעם אחר זולת זה

עד שְׁהֵינָה נִרְאָה הַיּוֹת דְּבָרִים הִלְלוּ דְבָרֵי מוֹתֵר, וְעוֹד הֵינָה מְסַפֵּיק שְׂיָבִיא וַיִּמְרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם וּמָה הַנְּצָרָה לְהִבִּיא כָּל הַפְּסוּק.

אֲמַנָם יִתְכֵן שְׁאָמַר ר"ג כֵּן שְׁאֵם הַטַּעַם מִשּׁוּם וַיִּמְרְרוּ, לָמָּה נִצְטוּיֵנוּ בִּירְקוֹת מְרִים, וְהִלָּא כָּל דְּבָר מֵר שְׁיִהְיֶה מְאָכֵל אוֹ מִשְׁקָה אוֹ בּוֹשֶׁם שְׂיִישׁ כַּמָּה מִיָּנִי בְּשָׂמִים מְרִים כְּמוֹ מֵר וּלְבוֹנָה יִהְיֶה זָכָר לָמָּה שְׁמִרְרוּ חַיֵּיהֶם.

אֲבָל לְכֹה הִבִּיא ר"ג כֵּן הַפְּתוּב לְהוֹדִיעַ שְׁמִרְרוּ אֶת חַיֵּיהֶם בְּעִבּוּדָה בְּשָׂדֶה עַד שְׁלִזְכָּר כֹּהֵן הַנְּצָרָה יִרְק מֵר מִן הַשָּׂדֶה. וְהִנֵּה הוֹבָא מְאָמַר ר"ג אַחַר מְאָמַר ר' יוֹסִי הַגְּלִילִי וּר"א וּר"ע שְׂבִיקְשׁוּ לְהִרְבּוֹת בְּסִפּוּרִים שֶׁל יִצְחָק וּלְהִרְבּוֹת מִנֵּן הַמְּכּוֹת כָּל מָה שְׁאֲפָשֶׁר לָהֶם וְגַם אַחֲרֵי מְאָמְרֵיהֶם הוֹבָא סִפּוּר כָּל הַטּוֹבוֹת שֶׁהוֹכְפִלוּ.

אַחַר כָּל זֶה הוֹבָא מְאָמַר ר"ג שְׁאָמַר אֶפְיָלוּ יֹאמַר מָה שְׁהֵינָה וַיִּרְבֶּה בְּסִפּוּר כָּל מָה שְׁאֲפָשֶׁר לֹא יֵצֵא יָדֵי חוֹבְתוֹ אִם לֹא שְׂיִאמַר הַג' דְּבָרִים הִלְלוּ בְּטַעַמָם: בְּכָל דּוֹר וְדוֹר וְכוּ'. כֵּן בִּיאָר מֵהַרִּי"א שֶׁר"ג הִבִּיא רְאִיָּה שְׁבִכָּל דּוֹר וְדוֹר חֲזִיב לְרִאוֹת עֲצָמוֹ כְּאִילוּ יֵצֵא מִמְּצָרִים שְׁנֹאֲמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם לְמַעַן הִבִּיא אֹתָנוּ לְתֵת לָנוּ אֶת הָאֶרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּע לְאַבְרָהָם וְכוּן גִּירְסַת הַרְמַב"ם.

וּמֵהַרִּי"א הַנֶּ"ל פִּירֵשׁ וְאָמַר שְׁלֹא כִּינּוֹן לְבַד לְפָסוּק זֶה אֲבָל ג"כ לְאוֹתָם הַפְּסוּקִים הַנִּמְשָׁכִים כִּי עַל כֵּן אָמַר וְגוֹמַר ר"ל גְּמוּר שְׁאָר הַפְּסוּקִים שְׂבָאוּ אַחֲרֵי זֶה שְׁהֵם וַיִּצְוּנוּ ה' לְעֲשׂוֹת אֶת כָּל הַחֻקִּים הָאֵלֶּה לְטוֹב לָנוּ כָּל הַיָּמִים וּלְחַיּוּתָנוּ כִּיּוֹם הַזֶּה, עַכ"ל.

וְעַל זֶה בָּנָה מֵהַרִּי"א כָּל פִּירוּשׁוֹ וְהֶאֱרִיךְ. אֲבָל גִּרְסַתוֹ זֹאת אֵינָה כֵּן שְׂבַמְשָׁנָה לֹא הִבִּיא רְאִיָּה ר"ג רַק מִמָּה שְׁנֹאֲמַר בְּעִבּוּר זֶה עֲשֵׂה ה' לִי בְּצִאתִי מִמְּצָרִים.

אֲבָל שָׁם בְּגִמְרָא אָמַר רַבָּא וְצָרִיךְ לִזְמַר וְאוֹתָנוּ הוֹצִיא מִשָּׁם וְלֹא רְאִיתִי גִרְסַתוֹ זֹאת וְלֹא יָדַעְתִּי אֶת מְקוֹמָהּ, וְגַם מָה שֶׁהוּא גּוֹרֵס בְּדְבָרֵי ר"ג שְׁלֹא אֶת אַבְרָהָם בְּלִבְד גָּאֵל הַקַּב"ה אֵלָּא אַף אוֹתָנוּ, לֹא מְצִאתִי כֵּן בְּמִשְׁנָה רַק בְּגִמְרָא.

אֲמַנָם הַסְּפָקוֹת הַנוֹפְלוֹת בְּפָרָק זֶה הֵם: סְפָק א', אוֹמְרוּ בְּכָל דּוֹר וְדוֹר חֲזִיב וְכוּ' שְׁהֵינָה מְסַפֵּיק לִזְמַר חֲזִיב אָדָם לְרִאוֹת וְכוּ' וּמֵאֵי בְּכִלְדוֹר וְדוֹר: סְפָק ב'. לְתֵת טַעַם לְשִׁבְעָה לְשׁוֹנוֹת שֶׁל שְׂבַח הִלְלוּ.

וְעַם הַיּוֹת שֶׁהִגִּירְסָא פָּרַק עַרְבֵי פְּסָחִים הֵם תִּשְׁעָה, הַגִּירְסָא הָאֲמַתִּית הֵם שְׂבַעָה, כְּמוֹ שְׂכַתֵּב מֵהַרִּי"א בְּשֵׁם קַדְמוֹנִים לוֹ: סְפָק ג'. אוֹמְרוּ הוֹצִיאָנוּ מֵעִבְדוֹת לְחִירוֹת וּמִשְׁעִבּוּד לְגִאֻלָּה שְׂשִׁנִּיהֶם נִרְאִים דְּבָר אֶחָד: סְפָק ד'.

אוֹמְרוּ וּמֵאֲבָל לַיּוֹם טוֹב, שְׁלֹא מְצִינוּ אֲבָל בְּמִצְרַיִם עַד שְׁנֹאֲמַר שֶׁהוֹצִיאָנוּ מֵאֲבָלוֹת לַיּוֹם טוֹב: אוֹלָם נִרְאָה שְׂבַמְאָמַר הַזֶּה רְצָה ר"ג לִזְמַר שְׂבִכָּל דּוֹר וְדוֹר חֲזִיב אָדָם לְרִאוֹת עֲצָמוֹ כְּאִילוּ הוּא יֵצֵא מִמְּצָרִים, שֶׁהַפְּנוּנָה בְּזֶה שֶׁהָאָדָם כְּשִׂישִׁיב לְאֶחָד מִן הַבְּנִים עַל שְׂאֵלְתוֹ לֹא יֹאמַר עֲבָדִים הָיוּ אַבְרָהָם, אֲבָל יֹאמַר עֲבָדִים הָיִינוּ, שְׂאֲחֵרֵי שְׂרִידָתוֹ בְּמִצְרַיִם הִיְתָה לְמַעַן נִשְׁיַג הַשְּׁלֵמוֹת הַנִּכְסֵף לְאַבְרָהָם אֲבִינוּ שְׂיִתְפָּרֵס אֱלֹהוֹתוֹ ית' וַיְכַלְתוּ וְהִשְׁגַּחְתוּ כְּמוֹ שְׂנִתְבָּאָר בְּמִאֲמָרָנוּ זֶה, וְגַם כְּמוֹ שְׂבַאֲרָנוּ בְּאוֹמְרוֹ וְהִיא שְׂעַמְדָה לְאַבְרָהָם וְלָנוּ שְׂבִכָּל דּוֹר וְדוֹר עוֹמְדִים עָלֵינוּ לְכִלּוֹתָנוּ, שְׂאֲמָרָנוּ שְׂפִירוּשׁוֹ הוּא שְׂאֲחֵרֵי הַיּוֹת כָּל הַפְּנוּנָה וְהַתְּכִלִּית

בירידתנו למצרים כדי שנשיג שלמות זה שיתפרסם אלהותו על ידינו, א"כ היטיב לומר שלא היה מספיק יצי"מ לפרסום זה בדורות הללו ביצי"מ שפבר נשפח הדבר מלב האומות, אמנם בהיות בכל דור נדור עומדים עלינו לכלותנו והקב"ה מצילנו מידם היא שעמד לנו שהפרסום מתמיד, שפראותם האומות שפכל דור נדור הקב"ה מצילנו והיה להם לאות ויתאמת להם יצי"מ ויזכרוה.

ועתה הנה נמשך המגיד ואמר שאחרי היות הדברים פן חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים, פיון שעיקר התועלת אשר לתכליתו היה יצי"מ הוא מגיע אלינו בכל דור נדור ואמר ראיה גמורה מן הפתוב שנאמר בעבור זה עשה ה' לי בצאתי ממצרים שדרשו בו ז"ל בשעה שמצה ומרור מונחים לפניך, א"כ נדאי והיה פוננת הפתוב לפי זה שבעבור שיאכל מצה ומרור ויפרסם אלהותו יתברך ויודיע לבניו בעבור זה הוציאנו, שלא נאמר שאכילת המצה היה זכר ליצי"מ אבל יצי"מ היתה כדי שנאכל מצה ומרור ויתפרסם אלהותו שזה הוא תכלית ענין יצי"מ, ורבא אמר שצריך לומר ואותנו הוציא לפי שבאומרו בעבור זה עשה ה' לי הנה מוציא את הבן מן הכלל, ובאומרו אותנו הוציא כולל את הבן נמשך אחרי מה שגם הוא הצריך לומר ולא את אבותינו בלבד גאל פי גם אותנו גאל עמיהם.

והמשיך עוד ר"ג לומר שלפניך אנחנו חייבים וכו', שר"ל שפיון שלא היתה פוננת יצי"מ ותכליתה רק לפרסם אלהותו ית' באמצעותנו והשגחה ושכר ועונש וכבר נתפרסם ע"י פן וכוננת אברהם יצאתה לפועל שע"י זרעו היה פרסום זה א"כ אנחנו חייבים להודות וכו': ואמר ז' מיני שבחים להיות שמשפטי צדקתו יתברך בנתינת השכר והעונש הם שבעה, ששה גופניות ואחד רוחני א נתינת הטוב הגופני בשלמות כל ימי האדם.

ב נתינת העונש והרעה בשלמות כל ימיו וזהו צדיק טוב לו רשע ורע לו. ג נתינת רע לתכלית טוב כמו שנאמר ויענה וירעיבה וגו' להטיבה באחריתה.

ד נתינת הטוב לתכלית רע כמו שנא' בפרוך רשעים כמו עשב וגו' להשמדם עדי עד. ה הפיכת הרעה לטובה כמו שנאמר ויהפך ה' אלהיה לך את הקללה לברכה, וכן ונהפוך הוא אשר ישלטו היהודים הנה בשונאיהם.

ו הפיכת הטובה לרעה והפכתי חגיכם לאבל, הרי לך ששה גופניות במשפטי צדקתו. עוד שביעי והוא השכר המצופה הבילתי בעל תכלית פי העונש לעולם הוא בעל תכלית.

והמבין יבין פי נגד אלו שבעה מיני שכר ועונש הם שבעה שמות שאינם נחקים, שלכל אחד מן השמות האלה מדה אל אחת מאלה עד שהשם המיוחד הוא הנותן השכר הנצחי כמ"ש ואתם הדבקים בה' ושאר השמות הם כפי המדות.

וז"ש הקב"ה למשה כאשר שאל ואמרו לי מה שמו מה אמר אליהם. פי יפלא היאך יאמר ואמרו לי מה שמו פי הלא יוכל לומר להם האלהים שלחני, ולמה נצטער משה אם ישאלו לדעת שמו וכבר נאמר לו שם אלהים שנא' תעבדון את האלהים.

ועוד יפלא שתחלה השיב לו הש"י ואמר אהיה אשר אהיה ואח"כ אמר פה תאמר לבני ישראל אהיה שלחני וחזר ואמר ה' אלהי אבותיכם שלחני. ועוד יפלא אמרו זה שמי לעולם וזה זכרי לדור נדור פי היה מספיק אמרו זה שמי לעולם וזכרי לדור נדור ולמה

חזר לומר וזה זכרי, האמנם נראה לומר שמשנה פאשר ראה ששה"י אמר לו אלהי אבותיכם וכבר היה ידוע לו השם המיוחד בקבלה מהאבות, וראה עוד שאח"כ אמר לו כי אהיה עמך שהפנונה לומר ששם אהיה ומדתו עמו, הנה אמר אפה אמרת אלהי אבותיכם שהוא השם המיוחד ואח"כ אמרת השם של אהיה א"כ איזה מהם אמר להם, שפאשר שאל משה מה שמו מה אמר עליהם בקש לעצמו באיזו מדה יתנהג עמם ומה יאמר להם, והשי"ת השיב לו אהיה אשר אהיה, ר"ל שאהיה כפי אשר אהיה דהיינו בערף אל המקבל, וזו היא תשובה על המדות ששאל, אבל אין זה תשובה לומר לישראל שאהיה אשר אהיה שלחו לכן חזר לומר שיאמר לישראל אהיה שלחני דהיינו מדת רחמים שהוא הטוב השלם שלחני אליכם, ואמר אליכם אבל לא אל פרעה כי אל פרעה שלחו במדת הדין שכן נאמר ויאמר משה אל האלהים מי אנכי כי אלך וכן בשליחות עצמו נאמר ויקרא אליו אלהים מתוך הסנה, אמנם לענין ההצלה נאמר ויאמר ה' ראה ראיתי את עני עמי, ואחר שאמר לו השי"ת שיאמר לישראל אהיה שלחני שהוא מדת רחמים, ואמנם ישראל היה מקובל להם מהאבות השם המיוחד לכך חזר ואמר ה' אלהי אבותיכם שלחני, ר"ל המקובל מאבותיכם שלחני, ומפני שאמר להם אהיה שלחני שהוא מדת רחמים וחזר לומר להם שם המיוחד שגם הוא רחמים, הנה אמר השי"ת ההבדל שבין אלו השני שמות דהיינו בין שם בקריאתו ובין שם המיוחד בכתיבתו ואמר שזה השם המיוחד בכתיבתו הוא שמו לעולם, אבל שם המיוחד בקריאתו הוא לדור דור שמתפירים אותו כף בקריאתם, ובכל עוד שהדורות קיימים זה זכרו ביניהם, אבל שמו לעד לעולם אשר ממנו ישמש השקר הנצחי בלתי בעל תכלית הוא המיוחד, וכבר בארנו הפתרובים הללו במקומם, באופן שנתבאר היות משפטי צדקתו ית' בשקר ועונש בשבע מדות אשר נגדם שבע שמות שאינם נחקקים ונגודם אמר דוד שבע ביום הללתיך על משפטי צדקה, שפירושו מבואר על הדרך שאמרנו שהיה מהלל ה"ש"י שבע ביום על היות משפטי צדקו ג"כ שבע והם הם שבע קני המנורה ג' ימין וג' שמאל וכלם פונים אל האמצעי: ומ"ש שהוציאנו מעבדות לחירות ומשעבוד לגאולה שב אל מה שאמר שעשה לאבותינו ולנו, ונאות אומרן כן במה שפכר בארנו שאומר עבדים היינו לפרעה במצרים ואילו לא הוציאנו משועבדים היינו, והיתה טענתנו שהתחיל בלשון עבדים והשלים בלשון משועבדים, ואמרנו שהפנונה לומר שאילו לא הוציאנו ביד חזקה רק במציאות חזן היינו לעולם גם אנחנו גם בנינו משועבדים לפרעה ומצרים היו משתבחים שאנחנו עבדיהם ושהם שחררו אותנו, כמו כן אמר ר"ג שהוציאנו מעבדות לחירות היינו את אבותינו, ומשעבוד לגאולה היינו אותנו, שאם לא הוציאנו ביד חזקה רק ברצוי היינו אנו ובנינו כו', ואח"כ אמר מאבל ליום טוב לפי שיוסף קבע אבלות לאביו שבע ימים והקב"ה נתן יום טוב שבע ימים, ועל זה אנו משתבחים לה"ש"י שנתן לנו ז' ימים טובים נגד ז' ימים שהוא האבלות שנתאבל על יעקב, כי על פן נאמר ביעוד הרע ח"ו בעמוס והפכתי חגיכם לאבל שבעה נגד שבעה, ואח"כ אמר על שנתן את התורה ומאפילה לאור גדול שהוא התכלית האמתית לענין רידתם למצרים ויציאתם משם.

ואמר ר"ג עוד ונאמר לפניו הללויה שפכר אמרנו שכל מאמרו של ר"ג הוא פה מה שהוא היה אומר בלילי פסח שלכך נאמר ר"ג היה אומר, ר"ל שהיה אומר פל הדברים

הָלָלוּ בְּלִילֵי פֶסַח וְלָכֵן אַחַר כָּל דְּבָרָיו אָמַר וַנֹּאמֶר לְפָנָיו הִלְלוּהָ כְּנוֹטֵל רְשׁוֹת לֹאמַר הִלְלוּ, לְפִי שֶׁבְּהִלָּל הִזָּה יֵשׁ בּוֹ כָּל חֲמִשָּׁה דְּבָרִים שֶׁגִּמְלָנוּ.

הוֹצֵאָה לְחִירוֹת בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרַיִם, גְּאוּלָּה מִשִּׁיעֲבוֹד אוֹמְרוּ הֵימָּה רָאָה וַיִּנָּס שְׁהוֹצִיאָם בְּעַל פְּרָחִם שֶׁל מִצְרַיִם וְלֹא נִשְׁאָר עֲלֵיהֶם שִׁיעֲבוֹד, מִיָּגוֹן לְשִׁמְחָה צָרָה וַיְגוֹן אֶמְצָא, מֵאֲבָל אֶת עֵינַי מִן דְּמָעָה, לְיוֹם טוֹב זֶה הַיּוֹם עֲשֵׂה ה' נְגִילָה וְנִשְׁמְחָה בּוֹ, מֵאֲפִילָה לְאוֹר גְּדוֹל אֵל ה' וַיָּאָר לָנוּ יְהִי שְׁמוֹ מְבֹרָךְ לְעַד: הִלְלוּהָ הִלְלוּ וּגו'.

הִנֵּה אַחֲרֵי שֶׁהִמְגִיד סִפְרֵי שֶׁהִשִּׁי"ת הוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת לְחִירוֹת וְשִׁאָנוּ חֲטָיִים לְהִלָּל אוֹתוֹ, עַל זֶה אָמַר עוֹד שֶׁעֲלִינוּ לְהִלָּל שֶׁהוֹצִיאָנוּ מֵעֲבָדוֹת וְהִכְנִיסָנוּ לְעֲבוֹדָתוֹ יִתְב' כִּי מִמְּנָה יִמְשָׁךְ כָּל הַחִירוֹת הַמְּנוֹחֵלֵט כְּמוֹ שֶׁאָמַר אֵל תִּקְרִי חֲרוֹת אֲלֵךְ חִירוֹת, וְאָמַר עוֹד שֶׁלְּהִיוֹת שְׂאִין הָעֲבָדוֹת סִפּוֹר שְׂבַח כָּלֵל, כִּי מִי שֶׁיִּשְׁבַּח עֲצָמוֹ בְּמִרְחָקִים עַל הַיּוֹתוֹ עֶבֶד לְמֶלֶךְ אִם הַמֶּלֶךְ הֵיחֵא אֵינְנוּ מִפְּנֵי הָרִי גְּנָאֵי הוּא לֹא כִּפְאוֹר יֹאמְרוּ לוֹ לֹא יִדְעֵנוּ אֶת מִלְכָּךְ זֶה וְלֹא שֶׁמְעַנּוּ שְׂמֵעוּ, וְאִם הָאֵדָם יִשְׁתַּבַּח לְמִרְחָקִים שֶׁהוּא עֶבֶד לְמֶלֶךְ גְּדוֹל מִפְּנֵי מְאֹד, גַּם זֶה יִהְיֶה לוֹ לְגִנְאֵי כִּפְאוֹר יֹאמְרוּ לוֹ הַמֶּלֶךְ פְּלוֹנֵי יֵשׁ לוֹ כְּמָה אֲלֵפֵי אֲלֵפִים עֲבָדִים כְּמוֹךָ וְאֵינְךָ נִחְשָׁב בְּעֵינָיו לְכֹלָם וְאִפְשָׁר לֹא רָאָה אוֹתְךָ מֵעוֹלָם וְלֹא יִדַע אוֹתְךָ, לָכֵן אָמַר דּוֹד שְׂעַם הַיּוֹת הַדְּבָר כֵּן אִפִּי הֵכִי שְׂבַח הוּא לָנוּ כְּשֶׁנִּשְׁתַּבַּח הַיּוֹתוֹ עֲבָדִים לְהַשִּׁי"ת אַחֲרֵי שֶׁנִּתְפָּרַס מִלְכוּתוֹ בִּיצ"מ, וְזֶה אוֹמְרוּ הִלְלוּ עֲבָדֵי ה' ר"ל שֶׁיֵּאוֹת לְהִשְׁתַּבַּח הַנִּקְרָאִים בְּשֵׁם עֲבָדִים לְהַשִּׁי"ת, וְלָכֵן חֲזַר וְאָמַר הִלְלוּ אֶת שֵׁם ה' שֶׁפִּירוּשׁוֹ שֶׁיִּהְיֶה לָנוּ אֶת שְׁמוֹ שֶׁהוּא גְּדוֹל מְאֹד וְלֹא יִגִיעַ חֲסָרוֹן לְנִקְרָאִים עֲבָדָיו, וְאָמַר כְּנוֹתָן טַעַם לְדְבָרָיו יְהִי שֵׁם ה' מְבֹרָךְ מֵעַתָּה וְעַד עוֹלָם מִמְּזֻרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם ה', כְּאֵילוֹ אָמַר תְּהִלּוֹת לְאֵל זֶה מִלְכָּנוּ הוּא מְפֹרָס בְּכָל הָעוֹלָם שֶׁיִּיָּךְ לֹאמַר שֶׁאֵינָם מִפִּירִים אוֹתוֹ לְמִרְחָקִים.

וְזֶה אוֹמְרוּ מִמְּזֻרַח שֶׁמֶשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהֻלָּל שֵׁם ה', וְאֲפִילוּ לְפָנֵי הַגּוֹיִם הוּא גְּדוֹל מְאֹד בְּאוֹמְרוֹ רֵם עַל כָּל גּוֹיִם ה' עַל הַשָּׁמַיִם כְּבוֹדוֹ, שֶׁהַכְּנוּנָה לֹאמַר שֶׁהוּא מְאֻמָּיִם בְּהַשְׁגָּחָה פְּרָטִית וְאוֹמְרִים שֶׁלֹּא יִתְכַּן לֹאמַר שֶׁהוּא מְשַׁגֵּיחַ בְּבְרִיּוֹת שֶׁפְּלוֹת כְּמוֹנוּ, וְאֵין כּוֹ, וְשֶׁלְּזֶה יֵאוֹת לְהִשְׁתַּבַּח הַיּוֹתוֹ עֲבָדִים לוֹ שֶׁהוּא מְשַׁגֵּיחַ בְּפְרָטִים.

וּלְדַעֲתֵי ע"ד זֶה אָמַר דּוֹד ה' אֲדוֹנֵינוּ מָה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ אֲשֶׁר תְּנָה הוֹדְךָ עַל הַשָּׁמַיִם, כְּאֵילוֹ יֹאמַר שְׁכָל כָּךְ מֵאֲדִירִים שְׁמוֹ וּמְרוֹמָמִים אוֹתוֹ, עַד אֲשֶׁר יֹאמְרוּ שְׁנָתָן הוֹדוּ עַל הַשָּׁמַיִם וְאֵינוּ מְשַׁגֵּיחַ עַל הָאָרֶץ, וּבְזֶה יֵאוֹת מְאֹד הַמְּשַׁךְ הַפְּתוּב שֶׁאַחֲרֵי שֶׁאָמַר מִפִּי עוֹלָלִים וַיִּנְחָקִים יִסְדָּתָ עֲנוּ לְהַשְׁבִּיחַ אוֹיֵב, כְּאֵילוֹ יֹאמַר שְׁנָתָן הַתּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל וְגִילָה בָּהּ הַשְׁגָּחָתוֹ הַפְּרָטִית לְהַשְׁבִּיחַ דַּעַת הָאוֹיֵב הֵיחֵא הוּא הָאוֹמֵר שֶׁהוֹדוּ עַל הַשָּׁמַיִם בְּלִבְךָ, וּבַח"א פִּי"ז הַרְחַבְתִּי הַדְּבוּר ע"ש, וְאַחַר שֶׁבִּיָּאָר הַיּוֹת הָאֵמֶת כֵּן שֶׁהוּא מְשַׁגֵּיחַ בְּפְרָטִים הַתְּחִיל בְּשִׁאָלָתוֹ לֹאמַר ה' מָה אָנוּשׁ כִּי תִזְכְּרֵנוּ, וּבִסוּף אָמַר ה' אֲדוֹנֵינוּ מָה אֲדִיר שְׁמֶךָ בְּכָל הָאָרֶץ וְלֹא אָמַר תְּנָה הוֹדְךָ, לְהוֹרוֹת שְׁכָבֵר הַכְּרִיחַ הַיּוֹת אֲדִיר שְׁמוֹ בְּכָל הָאָרֶץ וּמְשַׁגֵּיחַ בְּפְרָטִים, וְכֵן אָמַר דּוֹד ע"ה עַל הַסְּגוּנוֹ עֲנִין זֶה בְּאוֹמְרוֹ יִשְׂאוּ נְהָרוֹת דְּכִים מִקְּלוֹת מִים רַבִּים, שְׁכָבֵר אֲמָרְנוּ בַח"ב וַח"ד פָּרַק ל"ד שֶׁהַחֲכָמוֹת הַטְּבָעִיּוֹת הֵם מְכֻנּוֹת בְּשֵׁם מִים רַבִּים ע"ש, אֲמָנָם הַנְּהָרוֹת הֵם כִּינּוּי אֵל יִדְעֵת הָאֵלֵהֵיחֵא כִּי אֲשֶׁר כְּתוּב בַּח"א לְעֲנִין הַד' נְהָרוֹת שִׁסּוּפֵר בְּתוֹרָה שֶׁהֵם יוֹצֵאִים מִג"ע.

א"כ הִיָּה אוֹמְרוּ פֶּה שְׁיִמְשֶׁף הַסֶּתֶר בִּידְעֵת הָאֱלֹהִיּוֹת מִפְּנֵי חֲכֻמַּת הַטְּבָעִיּוֹת וְהַמְּוֹרָגְלוֹת
עַד שְׂפָהֶם יִבְאוּ לְחֹשֶׁב קַדְמוֹת הָעוֹלָם וַיִּכְחִישׁוּ חִידוּשׁוֹ, וְאַף גַּם זֹאת פְּאֻשֶׁר יִמְצֵא בְּחַכְמֵי
הַטְּבַע שְׁיִוְדוּ הָיִוֹת מִי שְׂבָרָא הַפֶּל, הִנֵּה אִזּוּ יִכְחִישׁוּ הַהִשְׁגָּחָה בְּשִׁפְלִים וַיֹּאמְרוּ כִּי רַם ה'
וְלֹא שְׂפָל יִרְאֶה, לָכֵן אָמַר יִשְׂאֹו נְהָרוֹת דְּכִים מִקְּוֹלוֹת מַיִם רַבִּים אֲדִירִים מִשְׁבְּרֵי יָם
שְׂאוּמְרִים אֲדִיר בְּמָרוֹם ה', כְּלוֹמַר אֵינּוּ מִשְׁגִּיחַ בְּשִׁפְלִים, וְהַשְּׁלִים הַמְּשׁוֹרֵר לְבָאֵר כִּי אֵין
הַדְּבָרִים פְּאֻשֶׁר חֲשׁבוּם כִּי עֲדוּתוֹ שֶׁל הַקַּב"ה נֶאֱמָנוּ מְאֹד שְׁנַתֵּן לְבֵית יִשְׂרָאֵל שֶׁהִיא
הַתּוֹרָה אֲשֶׁר מִמֶּנָּה תִּתְּפָרֵס הַשְּׁגָחָתוֹ בְּשִׁפְלִים, וְהוּא אוֹמְרוּ עֲדוּתִיהָ נֶאֱמָנוּ מְאֹד לְבֵיתָהּ
נֶאֱוָה קֹדֶשׁ ה' לְאַרְבֵּי יָמִים, וּמָה שְׂאֻמְרָנוּ שֶׁהַמְּשַׁתַּבַּח בְּהִיוֹתוֹ עֶבֶד לְמֶלֶךְ רִשׁוּם בְּגִדְוֹלָה
שְׂלֹא לְשִׁבַח יִחְשַׁב לְפִי שְׁיִשׁ לְמֶלֶךְ הַהוּא כִּפְמָה אֲלֵפִים עֶבְדִּים וְאֵינּוּ וְנִכְרָהוּ, הֵן זֶה לֹא
יִצְדַּק בְּמַלְכוּ שֶׁל עוֹלָם כִּי הוּא מִשְׁגִּיחַ בְּפֶרְטִים וּמְפָרְסֵם עַד יַתּוּשׁ קֶטָן שְׂבֵטְבוּר הָאֶרֶץ
וְא"כ כ"ש שְׁמִשְׁגִּיחַ בְּעֶבְדָיו עוֹשֵׂי רְצוֹנוֹ, וְזֶה אוֹמְרוּ מִי כֹה' אֱלֹהֵינוּ הַמְּגַבִּיהִי לְשַׁבַּת
הַמְּשִׁפִּילִי לְרֵאוֹת בְּשָׁמַיִם וּבְאֶרֶץ מְקִימֵי מַעֲפָר דָּל מֵאֲשַׁפּוֹת יָרִים אֲבִיוֹן לְהוֹשִׁיבֵי עִם
נְדִיבִים עִם נְדִיבֵי עַמּוֹ מוֹשִׁיבֵי עֵקֶרֶת הַבַּיִת אִם הַבְּנִים שְׁמַחָה, שְׂזָה כְּלוֹ מוֹרָה עַל
הַהִשְׁגָּחָה הַפֶּרְטִית עַל כָּל בְּרִיּוֹתָיו וְהַפְּנוּנָה לְהִרְאוֹת הַפְּלֶגֶת הַהִשְׁגָּחָה, שְׁעַם הָיִוֹת הָאֲבִיוֹן
מִתִּיַּאֲשׁ מִן הַגְּדוּלָה וְאֵין לְבוֹ תָּאֵב רַק לְחֵם לְאֶכּוֹל וּבְגֵד לְלַבֹּשׁ, וְכֵן הַעֲקָרָה נְתִיַּאֲשָׁה
מִרְבוּי הַבְּנִים וְהוּא מְשַׁל לְצִיוֹן כְּפִי פִירִשׁ"ו"ל, אֲמָנָם כְּפִי הַפֶּשֶׁט ר"ל עֲקָרָה שְׂאֵין לְבָהּ
תָּאֵב רַק זֶרַע אֲנָשִׁים, אֵף גַּם זֹאת הוּא מְרִים אֵת הָאֲבִיוֹן לְגִדְוֹלָה וְאֵת הַעֲקָרָה מְשִׁיב לְרַבַּת
בְּנִים.

הָרִי אִם כֵּן בִּיָּאֵר שֶׁהוּא שְׂבַח לְנוּ שְׁנִשְׁתַּבַּח הַיּוֹתָנוּ עֶבְדִּים לוֹ עִם הָיִוֹתוֹ גְּדוֹל בְּהַפְּלָגָה:
בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל וּגו'. הִנֵּה בְּפָרֶק הִנֵּה נִמְשֶׁף אַחֲרֵי הַפָּרֶק שְׁקוֹנָם, שְׂאֲחֲרֵי שְׂאֲמַר שְׂיֵאוֹת
לְהַתְּהַלֵּל וְלְהַשְׁתַּבַּח בְּהִיוֹתָנוּ עֶבְדֵי ה', לְפִי שְׁמִמְזַרַח שְׁמֵשׁ עַד מְבוֹאוֹ מְהוֹלֵל שֵׁם ה' וְשֶׁהוּא
מִשְׁגִּיחַ בְּפֶרְטִים, הִנֵּה אָמַר שְׂבָצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים בְּהַתְּפָרֵסם אֱלֹהוֹתוֹ וַיִּכְלָתוּ וְהַשְּׁגָחָתוֹ
וְנִהְיָה מְהוֹלֵל שְׁמוֹ מִמְזַרַח שְׁמֵשׁ עַד מְבוֹאוֹ, וְאוֹמְרוּ מֵעַם לְוַעֲז אֲפֻשֶׁר לֹאֲמַר שְׁלִשׁוֹן
הַמְּצָרִיִּים הָיָה מֵאֵז לְשׁוֹן אִיטַלִּי"א שְׁנִקְרָא לְוַעֲז שְׁהִיוּ קוֹרְאִים לְכָל מֶלֶךְ הַמּוֹשֵׁל עֲלֵיהֶם
פְּרַעֲזָה שְׁכֵן קוֹרְאִים לְאֶדוֹן בְּלִשׁוֹן אִיטַלִּיָּא פְּרַעֲזָה, וְכֵן ג"כ פּוֹטִיפֵר הוּא בְּלִשׁוֹן אִיטַלִּי"א
יְכוֹל לַעֲשׂוֹת.

וַיִּתְּכֵן לֹאֲמַר עַל אוֹמְרוֹ בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְוַעֲז נִכּוֹן מְזָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן הוֹצֵאת לַעֲז עִם מֵאֲמָרָם
ז"ל שְׁדַרְשׁוּ בְּפָרֶשֶׁת פִּנְחָס, וְאוֹמְרוּ לְפִי שְׁהִיוּ הָאֲנָמוֹת מְבַזִּים אוֹתָם וּמוֹצִיאִים לַעֲז לְאֲמַר
מָה אֵלוּ מִתִּיַּחֲסִים עַל שְׂבִטֵיהֶם סְבוּרִים הֵם שְׂלֹא שְׁלִטוּ הַמְּצָרִיִּים בְּאֲמוֹתֵיהֶם לְפִיכָּהּ
הַטִּיל הַקַּב"ה שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם, כִּי שְׂאֵר הָאֲנָמוֹת שְׁהִיוּ בְּמְצָרִיִּים הָיוּ מוֹצִיאִים לַעֲז זֶה, וּלְכָּהּ
נֶאֱמַר בְּצֵאת יִשְׂרָאֵל מִמְצָרִים בֵּית יַעֲקֹב מֵעַם לְוַעֲז, וְע"ז יָאוֹת מְאֹד מָה שֵׁנֵא' הִיָּתָה יְהוּדָה
לְקַדְשׁוֹ, כְּלוֹמַר שֶׁהַלַּעֲז הָיָה שְׁקָר וַיְהוּדָה הָיָה כְּלוֹ זֶרַע קוֹדֶשׁ, וּלְכָּהּ ג"כ הַעֲיֵד הָיִוֹתָם בֵּית
יַעֲקֹב, וְאוֹמַר בְּפָרֶט עַל יְהוּדָה לְהִיוֹת דָּוִד מְשִׁבֵּט יְהוּדָה וְאַח"כּ אָמַר יִשְׂרָאֵל מִמְּשִׁלוֹתָיו
לְשׁוֹן רַבִּים עַל כָּל שְׂאֵר הַשְּׂבִטִים: וְאוֹמְרוּ הֵימָּן רָאָה וַיִּנָּס כְּבָר דְּרוֹז"ל שְׂלֹא רָצָה לְהַקְרַע
מִפְּנֵי מִשָּׁה וְלֹא מִפְּנֵי הַשֵּׁם הַחֲקוּק בְּמִטָּה שְׁלוֹ עַד שְׂרָאָה אֵת הַקַּב"ה בְּעֲצָמוֹ שֵׁנֵא' מִלְּפָנֵי
אֶדוֹן חוּלֵי אֶרֶץ.

והנה בפסוק זה נתעורר, אחד מה ענין אומרו מלפני אדון חולי ארץ ומלפני אלוה יעקב ההנפכי הצור אגם מים, כי נראה היות התוארים הללו סיבה אל שינוס ויקרע, ועוד מה הוא הטעם שארו"ל שהים לא רצה ליקרע ולא נס עד שראה את הקב"ה ויותר שבח הנה שינוס ויקרע מלפני אחד מעבדיו הקטנים, ועוד למה לא אמר אלהי אברהם אבל אמר אלהי יעקב.

אבל נראה שאחרי היות ההבטחה לאברהם אחר ת' שנה שיהיה השחרור, גם התנאי שדרשו ו"ל ואמרו יקוו המים תנאי התנה הקב"ה עם המים הנה לאחר ת' שנה, לכה לא רצה הים להקריע מפני משה ולא מפני המטה לפי שהיה מצווה מפי בורא עולם כי בעת הבריאה נצטווה להקרע בזמן שהוקבע לו, ולכן נאמר שלא נקרע עד שראה אדון חולי ארץ, ר"ל שהוא בורא עולם שהוא התנה עמו אז, ואמר מפני אלוה יעקב, לפי שאברהם כבר יש לו בנים פמה אמות זולת ישראל ויצחק יש לו עשו, אבל אמר שמפני אלוה יעקב נס שמטתו שלימה.

ועוד נראה לומר שאמרו שמפני אלוה יעקב נס הים אמר כן לפי שלא הגיע זמן ההבטחה לאברהם שהיה לאחר ת' שנה אבל ברחמיו פקד ורעו של יעקב ומיהר את הקץ, ועל זה אמרו בשירה זה אלי ואנהו אלהי אבי וארוממנהו על יעקב שפשיאמר אבינו סתם ודאי על יעקב יאמר לפי שאברהם ויצחק היו להם בנים אחרים: שפוך חמתך כו'.

כבר יפלא כי מה ענין הפסוקים הללו אצל הלל המצרי, אמנם יראה שאחרי שהמגיד סיפר יצ"מ וכי היתה ירידתם שם ויצאתם משם בכנונה מכוננת לפרסם אלהותו ית' וסיפר כל הפלאים והאותות שעשה, הנה אמר אלו השני פסוקים שהם בתהלים מזמור ע"ט לומר שאחרי שהיה כל הפרסום הזה וכל האותות האלה ועם כל זה יש נכרים וממלכות שלא הגיע אליהם הפרסום, באופן שפוננת אברהם שהיתה לפרסם אלהותו לכל העולם אפילו יצ"מ לא הועילה לעשות הפרסום בהחלט גמור שעדיין יש קצת עמים שלא ידעו ית' לכן אמר שישפוך עליהם חמתו, וכבר חשבו קצת מן הנכרים אשר אנחנו גולים בצל שלהם שח"ו אנחנו מקללים אותם, וזה מבואר שאנחנו מחויבים להתפלל בשלומם וא"כ איך יתכן שנתפלל להש"י שתי תפלות הפכיות ועוד חלילה לנו בחדר משכבנו לקלל המלך אשר בצלו נחיה, והעד הפסוקים הללו שאנחנו אומרים שישפוך חמתו על הגוים אשר לא ידעוהו שהם מכחישים יצ"מ שלא הגיע אליהם ענין האותות והנפלאות ההם, וזה מבואר מאד שכל הנכרים האלה אשר גלות האומה ישראלית מפוננת ביניהם כלם הגיע אליהם יצ"מ ומאמינים בה וידעו ענינה, הרי אנו מבארים שהינדעי שמו שלא ישפוך עליהם חמתו, כי נשמור נפשנו מחטוא להם שאין אנחנו מקללים ליודעים שמו רק לעובדים אלילים ובלתי מאמינים בחדוש העולם, ולפי שמחריבי בהמ"ק לא היה להם מן האמונות שנתפשטו לאדום וישמעאל, כי עדיין לא נתחדשו אבל היו עובדי אלילים, ולכה ביאר הפתוב שאותם הנכרים מחריבי בהמ"ק לא ידעו את ה' ואכלו את יעקב ואת נוהו השמו, אבל עתה שהנכרים הללו וכן הישמעאלים שהם יודעים את ה' ומודים ביצ"מ חלילה לנו מלקללם מפאת דתנו, ואם אנו מקללים המריעים לנו ומצערים אותנו שלא כדיון, אפי' אותה הקללה איננה מפאת דתנו חלילה אבל היא פאדם המקלל למי שעשה נגדו ומריע לו, כי האדם יקלל את בנו ואת אחיו

כְּאִשֶּׁר יִרְעֶה לוֹ אוֹ יַעֲשֶׂה לוֹ שְׂלֵא כַּדִּין, כְּמוֹ כֵּן נִקְלַל הַמְרִיעִים לָנוּ בַּפֶּרֶט, אֲבָל חֲלִילָה לָנוּ לִקְלַל כְּלָלוֹת אֲנֻמָּה אִפִּי' יֵשׁ בֵּינֵיהֶם קִצְתָם שֶׁהֲרֵעוּ לָנוּ שְׂאִין זֶה רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם, רַק שְׂנֵקֵלֵל הַיְחִידִים הַמְרִיעִים לָנוּ וּמַצְעֵרִים אוֹתָנוּ וְלֹא זוֹלָתָם, וְתוֹרַתְנוּ הַקְדוּשָׁה מְכַרְזֵת בְּשֵׁם רֵאשׁ הַמַּאֲמִינִים שְׂאִין רְצוֹן ה' בְּכֹף, כְּמוֹ שֵׁנֵא' הָאֵף תִּסְפָּה צְדִיק עִם רָשָׁע, וְאֵדוֹן הַנְּבִיאִים אָמַר הָאִישׁאֶחָד יִחַטָּא וְעַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹן, וּמֵאלוֹ הַפְּתוּבִים נִתְבָּאָר שְׂאִין אֲנַחְנוּ רְשָׁאִים מִפְּאַת הַדָּת לִקְלַל הָאֲנוּמוֹת שְׂמוּדִים בִּיצ"מ וְיוֹדְעִים אֵת ה' בְּשֵׁגֶם לֹא קָבְלוּ הַתּוֹרָה, וּלְכֹף הַמְשִׁיף הַבִּיאוֹר שְׂאִין הַפְּנוּנָה רַק לִקְלַל הָעוֹבְדֵי אֱלִילִים שְׂלֵא הוֹעִילָה יצ"מ לַפְּרָסֶם עַד שְׂאִינָם יוֹדְעִים אֵת ה' אֲבָל נִשְׂאָרוֹ בַּעֲבוּדַת אֱלִילִים, וְלֹא הִתְרִי וְיִשְׂרָאֵל לְכַפֹּןשׁ אֶרֶץ כְּנַעַן רַק אַחֲרֵי יצ"מ, שְׂאִפִּי' שְׂנֵתְפָרְסֶם לָהֶם אֱלֹהוֹתוֹ לֹא הֶאֱמִינוּ וְלֹא קָבְלוּ, וְזֶה אוֹמְרוֹ יִדְמוּ כְּאֶבֶן וְלֹא הוֹדוּ בְּפִיהֶם וְלָכֵן נִתְחַיְבוּ כְּלִיָּה וְאָמַר לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ ר"ל כְּנוֹתָן טַעַם שְׂלֵא יִשְׁפֹּךְ חַמְתּוֹ עַל עוֹבְדֵי הָאֱלִילִים שְׂאֶכְלוּ אֵת יַעֲקֹב וְאֵת נְוֵהוּ הַשְּׂמוּ, אֲבָל שִׁישְׁפֹּךְ עֲלֵיהֶם חַמְתּוֹ עַל אֲשֶׁר לֹא יִדְעוּהוּ וּבִשְׂמוֹ לֹא קִרְאוּ, וְזֶה אוֹמְרוֹ לֹא לָנוּ ה' לֹא לָנוּ כִּי לְשִׁמָּה תֵּן כְּבוֹד, וּבִיָּאָר וְאָמַר כִּי לְמַעַן חֲסִדוֹ וְאֲמִתּוֹ עִם הַבְּרִיּוֹת הוּא שִׁיִּרְצָה שִׁיתְפָּרְסֶם כְּבוֹד שְׂמוֹ לֹא מִפְּנֵי שֶׁהוּא צָרִיף לְכְבוֹד שְׂלָהֶם וּכְמוֹ שְׂאֵמַר דָּוִד יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם יִשְׁמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו, שְׂכַוְנָתוֹ כְּאִילוֹ אוֹמַר שְׂזֵה אֵין סִפְקָ שְׂאִין שִׁיִּף לְפָנָיו ית' לֹמַר שִׁישְׂמַח בְּמַעֲשָׂיו כִּי אִם צְדָקָתָ מַה תִּתֵּן לוֹ וְאִם חֲטָאָתָ מַה תִּפְעַל לוֹ, וּלְכֹף קוֹדֶם שְׂאֵמַר יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו אָמַר יְהִי כְבוֹד ה' לְעוֹלָם, לֹמַר שְׂאִין כְּבוֹדוֹ ית' תְּלוּי בְּבִנֵי אָדָם, וְיִהְיֶה כְּאִילוֹ יֵאמַר הַתְּנַצְלוֹת יְהִי כְבוֹדוֹ בְּמִקְוֵמוֹ אֲבָל בְּלִשׁוֹן בְּנֵי אָדָם אוֹמַר יִשְׂמַח ה' בְּמַעֲשָׂיו, כְּמוֹ כֵּן אָמַר פֶּה לְשִׁמָּה תֵּן כְּבוֹד לֹא שְׂכַוְנָתוֹ תְּלוּי בְּבִנֵי אָדָם ח"ו, רַק עַל פִּי חֲסִדוֹ וְאֲמִתּוֹ בְּרְצוֹנוֹ לְהַשְׁלִים בְּנֵי הָאָדָם, כִּי כְּשִׁיִּדְעוּ אוֹתוֹ יִשְׂגִּיגוּ הַשְּׂלֵמוֹת לָכֵן יַעֲשֶׂה נִקְמָה בְּנִכְרִים שְׂלֵא יִדְעוּהוּ, וְלִזֶּה אָמַר אַחֲרֵי שְׂחֲסִדָּה וְאֲמִתָּה סִבָּה לְהִיּוֹת רְצוֹנָה שִׁיתְפָּשֵׁט וְיִתְפָּרְסֶם לְכָל הָעוֹלָם שְׂמָה הַגָּדוֹל, א"כ לְמָה יֵאמְרוּ הַגּוֹיִם אֵיָה נָא אֱלֹהֵיהֶם: וְאוֹמְרוֹ וְאֵלֵהֵינוּ בְּשָׂמִים כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה אֵינָם דְּבָרֵי דָוִד, שְׂלֵא הִיָּה צָרִיף דָּוִד בְּמִקְוֵמוֹ הִזָּה לֹמַר שֶׁהִשִּׁי"ת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה, וְעוֹד שְׂאֵם הִיָּו דְּבָרֵי דָּוִד הִיָּו לֹא לֹמַר כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עוֹשָׂה, אֲבָל אוֹמְרוֹ עָשָׂה הֵם הַדְּבָרִים שִׁיאֲמְרוּ הַנִּכְרִים, שְׂלִפִי שֶׁהִיָּו עוֹשִׂים צוּרוֹת שֶׁל כָּל מְזֹל וְהִיָּו אוֹמְרִים עַל יִשְׂרָאֵל אֵיָה נָא אֱלֹהֵיהֶם וְשִׂאֲלֵיהֶם נִרְאָה בְּעֵינֵי בְּשָׂמִים דֵּהֵיָנוּ הַמְזֹל אוֹ הַכּוֹכֵב, וְשִׂאֲוֹתוֹ הַמְזֹל אוֹ הַכּוֹכֵב כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה שְׂנֵתָן לָהֶם נִצְחוֹן וּגְבָרוֹ עַל יִשְׂרָאֵל, א"כ אוֹמְרוֹ וְאֵלֵהֵינוּ בְּשָׂמִים כָּל אֲשֶׁר חָפֵץ עָשָׂה הֵם דְּבָרֵי הָאֲנוּמוֹת.

וְנִתְבָּאָר בְּזַכְרָיָה וְהִיָּה בִּיּוֹם הַהוּא וְאִם ה' צְבָאוֹת אַכְרִית אֵת שְׂמוֹת הָעֲצָבִים מִן הָאֶרֶץ, כִּי הִיָּה מִסְפִּיק אוֹמְרוֹ אַכְרִית אֵת הָעֲצָבִים וְלֹא הִיָּה צָרִיף לֹמַר שְׂמוֹת הָעֲצָבִים, וְכֵן לֹא הִיָּה צָרִיף לֹמַר מִן הָאֶרֶץ, אֲבָל בְּהִיּוֹת הָעֲצָבִים כִּינּוּי לַע"א הַנְּעֻשִׂית עַל שֵׁם הַמְזֹלוֹת וְקוֹרִין שְׂמָה הַמְזֹל, אָמַר אַכְרִית אֵת שְׂמוֹת הָעֲצָבִים מִן הָאֶרֶץ, לֹמַר כִּי לֹא יַכְרִית הַמְזֹלוֹת מִן הַשְּׂמִים, וְזֶהוּ שְׂאֵמַר דָּוִד אַחֲרֵי שְׂגִינָה הָעֲצָבִים שְׂהֵם צוּרוֹת הַמְזֹלוֹת אָמַר שִׁישְׂרָאֵל מְבוֹנְרָכִים לְעוֹשָׂה הַשְּׂמִים וְאֶרֶץ כְּלוּמַר שֶׁהוּא עָשָׂה וּבָרָא הַכּוֹכְבִים, וְהַשְּׂלִים הַבִּיאוֹר בְּאוֹמְרוֹ הַשְּׂמִים שְׂמִים לֵה', ר"ל שֶׁהַקְּב"ה בָּרָא הַשְּׂמִים כִּינּוּי אֵל הַכּוֹכְבִים וְגִלְגְּלֵיהֶם וְהֵם לֵה' לְהַנְהִיג עוֹלָמוֹ בְּמַצְבֵיהֶם, אֲבָל לֹא נִתְּנָם לְבִנֵי אָדָם, שְׂאִין עַל הַמִּין הָאֲנוּשִׁי חַיִּיב עֲבוּדָה לְכּוֹכְבִים, שְׂמָה שְׂנֵאָמַר אֲשֶׁר חָלַק לָהֶם אֵין הַפְּנוּנָה שִׁיעֲבָדוּם אֲבָל שִׁיָּהִיו נִכְנָעִים תַּחַת הַשָּׁר אוֹ הַכּוֹכֵב לְבַד.

ועל צורות הפוכים שעושים לעבדם אמר דוד עצביהם כסף וזהב מעשה ידי אדם, וגינה אותם באומרו שאין ספק שזכירת חושים באלהות הוא חסרון, כי אין ענן החושים נופל רק בגופות השפלים לא בעליונים, וזה אמר בשפלות עצביהם, כי כדי לפותם ולשבתם עושים להם כלי החושים ואף גם זאת אינם משתמשים בהם, ואמר עוד פמוהם יהיו עושיהם, ר"ל שאחרי שנתבאר שעובדי הש"י ויודעיו ועושי רצונו הם נקראים דבקים בה' אם כן אלו שכל עבודתם והשגתם היא לאותם העצבים, א"כ גם בהם יהיו דבקים עושיהם וכל אשר בןטח בהם, והשלים הביאור באזהרה בבטחון בהש"י, וכמו שפבר בארנו באומרו ברוכים אתם לה' עושה שמים וארץ וכן השמים שמים לה', עד בואו לומר ביאור דבריו שהתחיל שפמוהם יהיו עושיהם שלא יתגו בגרונם, כי לא המתים יתללו ית' ולא כל ירדי דומה, אבל אנחנו נברך ית' מעתה ועד עולם הללויה, פלומר שבעוה"ז ובעוה"ב נהלל שמו, לא כן אותם שבוטחים בפסילים עובדי אלילים.

והן יפלא למה לא אמר גרון להם ולא יתגו, ועוד שנתראה היות הדברים נכפלים שפבר נאמר פה להם ולא ידברו, אבל במה שאמרנו נתישב העניין שאומרו לא יתגו בגרונם שוב אל מה שנאמר אח"כ, והיה פאילו אמר לא יתגו בגרונם הנכרים עושי העצבים, וכן אמרנו בח"א מחבורנו זה פ"ב שיתכן ג"כ לומר שאומרו לא יתגו בגרונם שוב אל הפסילים וזה לפי שיש פסילים שמכניסים בהם ריח טומאה והם מהגים בגרונם בלתי נענוע שפתים, ויש פסילים שאפ"ל בגרונם אינם מהגים ואו"ה בוטחים בהם.

ולהפליג בספור סבלותם אמר שאפ"ל אותם שלא יתגו בגרונם הם בוטחים בהם כמו שהרחבנו הדבור ע"ש: ובמה שנאמר פמוהם יהיו עושיהם. יפלא שיתפלל דוד על אבוד אומות העולם כי הקב"ה רצה בישובו של עולם כמו שנאמר פן תרבה עליך חטת השדה, אבל יראה ודאי שלא היתה זו קללה, אבל הנה סיפור ענין שאותם שבוטחים בפסילים יהיו ודאי פמוהם, שאם נאמר להם מה זה תבטחו בעץ ואבן או שאר מתכות יש להם פה ולא ידברו, כי אין להם מה להשיב, וכן אונים להם ולא ירצו לשמוע, וכן עינים להם ולא יראו את מה הם עובדים כי טחו מראות עיניהם, ולכן אמר שפן יהיו עושיהם וכל אשר בןטח בהם שלא יתללו את ה', ולכך ג"כ קראם ירדי דומה על שם רשעים בחשך דמו שלא יתללו פמונו פינן שלא ידעו את ה' ולא השיגו מציאותו ית' ועוד שתכן שאמר לא יתגו בגרונם להפליג השיחוק בהם לפי שהאדם המדבר ידבר בפה ובפלים שבו שהם הלשון וההשפתיים והחך והשיניים, האמנם האלם לא ישתמש הפלים הללו אבל בגרון יזעק וירמז.

לכן אמר שהבוטחים בעצביהם אפ"ל פאלמים המהגים בגרונם לא יהיו אבל ידמו פאבן. גם בארנו בח"א פרק ב' שאומרו פמוהם יהיו עושיהם ר"ל שנפשותיהם נעשים רוחות רעות כמו שתמצא הרחבת דבור תראנו משם: ואומרו ה' זכרנו יברך וגו'.

יש מפרשים שהוא לשון זכר ובית ישראל לנקבה, והרמב"ן טען על זה וז"ל אמר ר' משה פי ה' זכרנו הזכרים שלנו יברך בית ישראל הנקבות, ואין זה נכון כי בית אהרן אינם נקבות ובית בכל המקרא נאמר על הפלל רק זכרנו מגזרת זכרה והאות ע"ז שהוא קמוץ פי אלו היא מגזרת זכרים הנה הרי"ש בקמץ קטן רק הטעם השם שזכרנו תמיד הוא יברך אלה הבוטחים בו וישוב להזכירם, עכ"ל.

והאמת פן שלא דרשו בית יעקב על הנשים כשלא נזכרו ישראל ג"כ, ולכן נדאי נראה כפירוש הראב"ע שהוא מגזרת זכירה, אבל טעמו יהיה לפי דעתי שהוא אמר שנבטח בה שיהיה עזרנו ומגננו, והנה העזר והמגן לא יאמר רק בהצלה מן הרעה אבל אין בכלל עזר ומגן נתינת הטוב, לכן אמר שעם היות שאנחנו בוחסים בו שיהיה עזר ומגן הנה כאשר נזכיר שמו יברך אותנו שהרי פן הבטיחנו שנא' בכל מקום אשר אנפיר את שמי אבא אליך וברכתיה, ולכך אמר המשורר שתכף ששם של ה' נזכיר הרי יברך אותנו: הן נמשך המשורר ע"ה בפרק זה בספור שבח המגיע לאומה ישראלית ממה שהקב"ה הוא עזרם ומגנם, כמו שבארנו שמה שהקב"ה מגין על ישראל הוא פבוד להם שעל זה אמר דוד ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי, שר"ל בזה שכשהקב"ה מציל אותו ע"י המתת האויב אין זה כל כך פבוד לו כמו כשמצילו ע"ד ההגנה, כי כאשר יציל ע"י הריגת האויב אפשר לומר שנהרג האויב ברשעו כמו שנאמר ברשעת הגוים האלה וגו', אבל כשיצילהו ע"ד הגנה הנה אז תתפרסם אהבתו יתב' אליו, וכן כשהשי"ת רצה להפליג בהטחת רבוי האהבה לאברהם א"ל אנכי מגן לך כי בזה תתפרסם האהבה, וכן כאשר תהיה הישועה לישראל ע"י הריגת האויב לא יחשב כל כך לכבוד, כי לא תתפרסם עוצם אהבתו להם לפי שאפשר היתה לשנאתו האויבים כמו שנא' לא בצדקתך כי אם ברשעת הגוים.

ועתה המשורר אמר לזה שבית ישראל ובית אהרן יראי ה' שהיה ראוי שיבקשו ויבטחו בהשי"ת שיברכה ויגדיל ויאדיר הטובה להם, אפי' הכי שלא תהיה בטחונם רק להיותו עזר ומגן כי זה יורה על עוצם אהבתו והיא תהלתם, ובזה המשיך הדבור ואמר שעל פן היה דוד שמח שלעולם ירדפוהו ויהיו מצירים לו כדי שהקב"ה יתמיד להיותו מגן לו כשישמע תפלתו ויצילהו בכל יום מיד הקמים עליו, ואפילו שכל ימיו הוא שרוי בצער אמר שזו היא שמחתו ורצונו בך: ואמר על הענין הזה אהבתי כי ישמע ה' את קולי תחנוני, כי זה היה נראה היותו דבר ידוע לכל עד שנראה היותו דבור נותר שאין ספק בזה שכל מתפלל אוהב ורוצה שתשמע תפלתו.

אמנם הדברים יובנו כמו שאמרנו שהיה אומר שהוא אוהב ושחם שכל ימיו יהיה שרוי בצער וירדפוהו אויביו כדי שכל יום ויום יצילהו ה' ויהיה מגן לו, וזה אומרם ובימי אקרא אפוני חבלי מות.

ועוד המשיך לומר צרה ויגון אמצא ובשם ה' אקרא, כי חפץ למצא צרה ויגון כדי לקרא לה', שאחרי שמזה יגיע שלמות לנפש ודביקות בשי"ת, לכן היה שמח שיהיה כל ימיו בצער שע"י היותו בצער והקב"ה מגן לו ומצילו היה מתפרסם על ידו אלהותו השגחתו ויכלתו ית', וכן היה אומר דוד אף טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתתי בבית ה' לאנרף ימים, כי פנונתו לומר לפי דרכנו שהקב"ה עושה לו טוב וחסד שאויביו ירדפוהו כל ימי חיי, שפיון שלעולם ירדפוהו יובן נדאי שמעולם לא ישיגוהו כי המושג איננו נרדף וא"כ טוב וחסד הוא לו מאתו ית' הרדיפה ההיא כדי שישב בבית ה' לאנרף ימים, פיון שתתפרסם השגחתו על ידו, כמו כן פה ביאר הענין הזה ואמר שובי נפשי למנוחכי כי ה' גמל עליוכי כי חלצת נפשי ממנות את עיני מן דמעה את רגלי מדחי אתהלך לפני ה' וגו', שהפנונה לומר שבהיות הש"י מצילו מן הרעות יזכה להתהלך לפני ה' בארצות

החיים, ולהיות מבואר הענין כמו שכתב הרמב"ם בספר המורה ח"א פ"נ, שאין האמונה בדבור לבדו, שפשאדם יאמר אני מאמין כף וכף אין האמונה תלויה בדבור אבל בעיון ובהשפלה, לכן אחרי שדוד האריף לומר היות זאת אמונתו קיימת שע"י שיצילנו השי"ת ויהיה מגן לו ימשך לו מזה להתהלך בארצות החיים, אמר האמנתי כי אדבר, ר"ל שהיתה לו אמונת אמן בדבורו וציור בנפש בדבקות האלהי לא דבור לבד, ועוד אמר שאחרי שאין הפה יכולה לדבר באיכות השכר הנכסף אשר עליו נאמר עין לא ראתה אלהים זולתה, והנה כלי הפה החנומריים לא יכילו לדבר בזה, לכך אמר שכל זה שאנו אומרים שובי נפשי למנוחתי, וכן כל מה שאנו מדברים בענייני השכר המצופה הכל פלשון בני אדם, שאין מנוחת הנפש במנוחה האמורה בגוף שהיא הפה התנועה וכן כל שאר התוארים האמורים בשכר, ולפיכך השלים ואמר כמתנצל אני אמרתי בחפזי כל האדם כזוב, ר"ל שהכל פלשון בני אדם לא על נכון הענין כפי מה שהוא רק כמי שיזכר בחפזו בלי עיון: ועוד המשיך דברו לומר שאחרי שאין הפה יכולה לדבר א"כ מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי איך אוכל להשיב על תגמוליו ואח"כ אמר על מה שהקב"ה נדר לו שמשית צדקנו יהיה מזרעו, כמו שנא' מגדיל ישועות מלכו ועושה חסד למשיחו לדוד ולזרעו עד עולם, אמר על אותה הישועה כוס ישועות אשא שביאת משיחנו לא תקרא ישועה אחת כמו שנקראת יצ"מ אבל נקראת ישועות, שביצ"מ נאמר עזי וזמרת יה ויהי לי לישועה, אמנם בביאת משיחנו נאמר מגדיל ישועות, וזה לפי שישועות מצרים היתה ישועת הגוף מן העבדות, אבל בישועת משיחנו שנתיעד לאמר ומלאה הארץ דעה את ה' שהיא ישועת הנפש גם כן, לכך נאמר ישועות שהיא על הנפש ג"כ, וזה אמר דוד ע"ה פה בפתוב שכח להשי"ת על היות משיח צדקנו מזרעו ולא יספיק שהוא מזרעו אבל יקרא על שמו ממש, והוא אמרו כוס ישועות אשא כאלו הוא בעצמו עתיד לגאול אותנו, ובזה יתבאר מה שנאמר נשבע ה' לדוד אמת לא ישוב ממנה מפרי בטנה אשית לכסא לך אם ישמרו בניה ועדותי זו אלמדם גם בניהם עדי עד ישובו לכסא לך, פי אמנם יפלו ספקות בפתוב זה שקודם נשבע להמליך זרעו אחריו באומרו מפרי בטנה אשית לכסא לך ואח"כ התנה תנאי כפול אם ישמרו וגו', ועוד מה זה אומר אשית לכסא לך הנה ראוי לומר ישב על כסאך, ועוד מאי אומר גם בניהם עדי עד ישובו וגו' שאם ישב אל מה שאמר שישמרו בריתו, כלומר שכל זרעו ישמרו בריתו עד עולם אם כן מה ענין גם שהוא מרבה, ולמה לא יתמידו במלכותם אחרי היותם מתמידים לשמור בריתו כאבותיהם והלא דין הוא שהמלכות ירושה כשממלא מקום אבותיו, אמנם יובן ישוב הפתוב הנה שאחר שביאר שזר לאביר יעקב לבנות בהמ"ק אמר שפכר זה הקב"ה נדר לו ג"כ נדר נגד נדר ושבועה נגד שבועה ושלכן נשבע לו שמפרי בטנו ישית לכסא לו, ר"ל שלעולם יקרא מלכות דוד, ואמר לו הש"י גדולה מזו שהנה בהיותו הוא לבו שלם עם הש"י שלמות נמרץ, לפיכך גם זרעו ישובו לכסא לו לא להם פי לעולם יאמר מלכות דוד וכסא דוד, וזה אין בו כל כף החזקת טובה, כיון שהשבועה תובן אפילו לא יהיה זרעו לבם שלם עם ה' כמוהו, ולכך הוסיף ואמר שאפילו זרעו יהיו חסידים כמוהו, ואם כן ראויים הם להקרא הכסא על שםם לא על שם דוד אפי' הכי לא יקרא רק על דוד, וזה אומר אם ישמרו בניה ועדותי זו אלמדם כאילו יאמר אפי' שישמרו גם בניהם עדי עד ישובו לכסא לך ולא להם.

ונשוב אל ענינו ונאמר שדוד אמר שאפ"י שהקב"ה נשבע לו שבועה נגד שבועה שהוא נשבע לבנות בהמ"ק, כמו שנא' אם אבא באהל ביתי וגו' עד אמצא מקום לה', והוא נשבע נגד זה שיהיה הכסא לו לעולם, הנה אמר פה שפוס ישועות ישא, כלומר שאותו פוס ישועות מלכו של משיחנו הוא שלי שפן נשבע הש"י, ואח"כ אמר שאם תאמר איך יקנים השי"ת שבועתו שנשבע שהוא ישא פוס ישועות ודוד לא קנים נדרו לבנות בית המקדש, על זה השיב לבאר זה ואמר הנה שמענוה באפרתה וגו', כאומר שהנה הוא מוכן ג"כ לקנים נדרו, וזה אומרו נדרי לה' אשלים נגדה נא לכל עמו אבל מה אעשה שיקר בעיני ה' המנותה לחסידיו וכבר נגזר שלא יבנה בהמ"ק רק אחר מותו, וכיון שהוא מוכן לקנים נדרו ושאינו רצון ה' בכך, הרי הש"י יקנים שבועתו שהוא אנוס ורחמנא פטריה, והשלים הדבור ואמר אנה ה' כי אני עבדך אני עבדך בן אמתך, ר"ל באומרו בן אמתך היותו בן תורה, וזה עם מאמרם ו"ל שדרשו בפסוק כי ימכור איש את בתו לאמה שהקב"ה מכר התורה שהיא בתו לישראל באופן שהתורה נקראת אמה, ולכן אמר דוד להתנצל על שלא בנה בהמ"ק, ראשונה שהוא אנוס ורחמנא פטריה, כמו שאמר יקר בעיני ה' המנותה לחסידיו, עוד אמר התנצלות שני ואמר אני עבדך ובן אמתך, שר"ל שהוא למד מן התורה שנגזרים אחרים מתירים לו לכן אמר כאשר אמרת לי אתה לא תבנה בית לשמי הרי התרת נדרי ופתחת למוסרי, ועוד המחלל את נדרו אינו חייב אלא קרבן, גם זה אעשה אביא קרבן, וזה אומרו לה אנפח זבח תודה, באופן שהתנצל ג' מיני מיני התנצלות, ראשון שהוא אנוס, ושני שהקב"ה התיר לו, ושלישי שביא קרבן, באופן שאפ"י שהקב"ה נשבע לו שכל זרעו ישבו לכסא לו ושהוא ישא פוס ישועות שבועה נגד שבועה, אפי' הכי כיון שנתבארו ג' מיני התנצלות שהזכיר א"כ שבועת הש"י במקומה עומדת אפי' שלא יבנה בהמ"ק, ואחר כל התנצלות אמר עוד שישלם נדרו בחצרות ה' שהוא המקדש של מעלה בהיותו רגל רביעי והוא אומרו נדרי לה' אשלים בחצרות בית ה', ועל דרכו זה כאשר ישקיף לב כל משפיל ימצא הכתובים על סדר נכון יתר על אשר קדמוני, ואמנם כבר ידעת מה שארז"ל שבסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים גומלים לברך ברכת מזון לדוד ואסמכוה על מה שנאמר פוס ישועות אשא, ועל פי דרכם זה וכוננתם זאת נבאר גם הכתובים הללו ואקדים לה טרם בואנו אל ביאורם שזה ידוע לכל תורני בעל דעת משפיל שאין חשק ומאנה כתאוות ההשגה וחשקה, גם ידוע פי כל ההשגה הנכספת לאדם הנה היא נכללת בידיעת הנפש אשר באדם איכותה וענין תכליתה, וזו היא ידיעה אחת וידיעה שניה לדעת ולהשיג עניני האלהיות עד שמשה אדונו ביקש ואמר הראני נא את כבודך, ואם פן הצדיקים השלמים אשר הגיעו אל כל השלמות שפחקם אינם רעבים ללחם רק לדבר ה' שהם אלו השתי השגות אשר זכרנום, וא"כ ודאי שהסעודה שעתיד הקב"ה לעשות לצדיקים היא להשביעם ממה שהם רעבים פי אינם רעבים ללחם ולא ראינו צדיק נעזב וזרעו מבקש לחם וכן כתב הרמב"ם ו"ל בהלכות תשובה שחז"ל קראו דרך משל להשגה ולטובה הצפונה לצדיקים סעודה, אמנם לא נתן הרמב"ם ו"ל טעם על מה קראוהו פן, אבל במה שאמרנו יאות מאד.

וכבר ראיתי מה שכתב הרמב"ם ו"ל שאם פן אין פאן פוס של ברכה ושהיתה שתיקתו יפה, ואני מסכים לדברי הרמב"ם ששתיקתו בענין זה היתה נכונה אבל לא מפני שאמין שאין הדברים פן, אבל מפני שפיון שראה רז"ל שלא רצו לפרסם הענין וקראוה סעודה

לְמַשָּׁל לָמָּה יִהְיֶה הוּא מְגֵלָה סוּד לְכַתּוּב זֶה בְּסֵפֶר שְׁעֵתִיד לְהִתְפָּרֵסם לְכָל, וּבְדַבְרֵים הַנְּסֻתָּרִים אָמְרוּ ו"ל אֵין דּוֹרְשִׁים בְּשָׁנִים אוֹ בְּשָׁלְשָׁה כ"ש שְׁלֹא לְכַתּוּב בְּסֵפֶר וְחֲתוּם שְׁיִדְבַּר אִז עִם כָּל הָאֻמָּה יִשְׂרָאֵלִית שֶׁהִיא וְדָאֵי רָאוּי לְשִׁתּוּק וְלֹא לְפָרְסָם זֶה לְהַמּוֹנִיִּים, וְאִם הִיָּתָה כְּוֹנֵנָתוֹ לְהוֹעִיל לְמַשְׁכִּיל הִיא לּוֹ לְסַמּוֹךְ שְׁאֵם הוּא מְשַׁכִּיל גַּם הוּא יָבִין וְשָׁב וְרָפָא לּוֹ בְּאוֹפֶן שְׁיִזְיֵק לְהַמּוֹנִי וְלֹא יוֹעִיל לְמַשְׁכִּיל, וְאִינִי מְאָמִין שְׁכָל מִי שֶׁהֲצִיץ עָלָיו גִּיצוּץ מִן הַהִשְׁפָּלָה יִטְעָה בְּזֶה שְׁיִחְשׁוּב שֶׁהֵרַמְב"ם ו"ל הִרְחִיק הִיּוֹת הַסְּעוּדָה כְּפִשׁוּטָה לְהִיּוֹתָהּ בְּלִתִּי אֶפְשָׁרִית וְנִמְנַעַת בִּיכְלָתוֹ ית' לְעִשׂוֹת סְעוּדָה לְמַתִּים אַחֲרֵי תַחֲזִיקָתָם וְשִׁבְשִׁבִיל זֶה כְּתֹב שֶׁאֵרֶז"ל כֵּן לְמַשָּׁל, אֲבָל הֵרַמְב"ם ו"ל לְהִיּוֹתוֹ מִקְטִין בְּלָבוֹ הַסְּעוּדָה הַגּוֹפְנִית הַבִּין שְׁאֵין כְּוֹנֵנַת דְּבָרֵיהֶם ו"ל לְבַמְאָמְרָם ו"ל עַל סְעוּדָה גּוֹפְנִית כִּי בְּזוּיָהּ הִיא אֶפְי' בְּעָרְפָנוּ הַיּוֹם הַזֶּה, כ"ש שְׁלֹא תַחֲשׁוּב לָנוּ לְבִשׁוּרָה אַחֲרֵי הַהִבְטָחָה הַנְּפִלְאָה שֶׁהִבְטִיחָנוּ לְהַחֲזִיר נְשָׁמוֹת לְפָגְרִים מַתִּים שְׁיַעֲשֶׂה לָנוּ סְעוּדָה גּוֹפְנִית, וְלִכְךָ הִרְחִיק הֵרַמְב"ם ו"ל הִיּוֹת הַסְּעוּדָה כְּפִשׁוּטָה, וְהִיאָף יַעֲלֶה עַל הַדַּעַת לְחֻשׁוֹב כֵּן בְּמִי שֶׁמְאָמִין בְּחֻדוֹשׁ הָעוֹלָם שֶׁבְּרָאוּ יֵשׁ מְאִין וְשֶׁבְּרָא הָאָדָם מִן הָעֶפֶר אֲשֶׁר מְעוֹלָם לֹא הִיא בּוֹ חִיּוֹת וְנִפְחַ בְּאֶפְיוֹ נְשָׁמַת חַיִּים וְהוּא אוֹכֵל וְשׁוֹתָהּ, וְעַתָּה לָמָּה יִפְלֹא לְמַאֲמִין הַזֶּה שְׁיִאֲמִין בִּיכְלָתוֹ ית' שְׁיִחְזוֹר וְיִחְזֶה הָעֶפֶר אֲשֶׁר כָּבַד הָיוּ בּוֹ חִיּוֹת, שְׁאֵין סֶפֶק לֹא יִחְשַׁב אֶפְיָלוֹ לְפִלָּא, מַלְמָה"ד לְיוֹצֵר שֶׁהוּא יוֹצֵר כְּלֵי חָרָס מִן הָעֶפֶר, שְׁאֵין סֶפֶק יִהְיֶה יוֹתֵר נֶקֶל אֲצִלּוֹ אַחֵר שְׁיִכְתּוּשׁ הַכְּלִים דַּק לְעֶפֶר לְעִשׂוֹתָם מִן הָעֶפֶר הַכְּתוּשׁ הַהוּא כִּי אַחֵר כְּתִישָׁה הַהִיא אֵין סֶפֶק שְׁיַעֲשֶׂה מִמֶּנּוּ כְּלֵי יוֹתֵר יָפֶה וְיוֹתֵר נְאוּת מִן הָרֵאשׁוֹן, עִם כָּל זֶה כָּבַד אֲמַרְנוּ שֶׁהִיטִיב הֵרַאב"ד ו"ל לֹאמֵר שֶׁהִיָּתָה שְׁתִּיקָתוֹ יָפֶה, וּבְאֵמַת אֵילוּלָא שְׁרָאִיתִי בְּעַנְיָן זֶה שֶׁכָּבַד גַּתְפָּרְסָם בּוֹ הֵקֵן וְהִלָּאוּ שֶׁזֶה אוֹמֵר שֶׁהִיא כְּפִשׁוּטָה וְזֶה אוֹמֵר שֶׁהִיא מְשָׁל לֹא הִיָּיתִי מוֹשֵׁף בּוֹ עַט סוֹפֵר כָּלֵל, אֲמַנְם אַחֲרֵי שֶׁגַּתְפָּרְסָם בּוֹ הֵן וְלֹאוּ כָּבַד אֵין אֲנִי הַמְּפָרְסָם אֲבָל יִתְחַיֵּיב כָּל מְשַׁכִּיל לְסַלֵּק דְּבָרֵי הָאוֹמֵר שֶׁהַסְּעוּדָה הַהִיא כְּפִשׁוּטָה גּוֹפְנִית פֶּן יִכְשַׁל הָאִישׁ הַמְּשַׁכִּיל וְיִחְשַׁבְהוּ אֵמַת וְיִהְיֶיב עַנְיָן הַסְּעוּדָה הַהִיא וְנִמְצָא מְזִלְזֵל בְּדַבְרֵי חַז"ל וּבְלִתִּי מַחֲזִיק לָהֶם טוֹבָה עַל הַבִּשׁוּרָה הַהִיא: וְנִשׁוּב אֵל מָה שֶׁאֲמַרְנוּ שְׁוֹדָאֵי הַסְּעוּדָה לְצַדִּיקִים הִיא מִמָּה שֶׁהֵם רְעֵבִים וְהוּא לְדַעַת וּלְהַבִּין עַנְיָן הַנְּפִשׁ וְעַנְיָן הָאֱלֹהוֹת כִּי כָּל הַהִשְׁגוֹת נִכְלָלוֹת בְּאֵלָהּ, וְהַכּוֹס שֶׁכְּתֹב הֵרַאב"ד בְּוֹדָאֵי הוּא כּוֹס שֶׁל בְּרָכָה לְמִי שֶׁהִשְׁבִּיעַ רְעֵבִים, וְעַתָּה הַבֵּט וּרְאֵה מָה שֶׁאֲמַר דּוֹד בְּהִיּוֹתוֹ מְעַמִּיק לְדַעַת אֹפֶן הַשְׁכָּר הַנְּצַחִי לְגוּף עִם הַנְּפִשׁ וְאֲמַר כְּמַדְבַּר הַגּוּף אֵל הַנְּפִשׁ, מָה תַּשְׁתַּחֲוֶה נְפִשִׁי וּמָה תַּהֲמִי עָלַי הוֹחִילִי לְאֱלֹהִים כִּי עוֹד אוֹדְנוּ יִשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי.

וְעַתָּה רְאֵה כְּמָה הַגְּדִיל וְהַעֲמִיק לְהוֹדִיעֵנוּ הַפְּלִגַת הַחֶשֶׁק אֲשֶׁר לְגוּף לְהוֹדוֹת לְהַשׁ"י כְּשִׁישִׁיג עַנְיָן הַנְּפִשׁ וְאֱלֹהוֹת, שְׁאוֹמְרוּ פְּנֵי אֲמַר עַל הַנְּפִשׁ שֶׁהִיא הַצּוּרָה וְאֲמַר אֱלֹהֵי עַל הָאֱלֹהוֹת, וּבְהִיּוֹת דּוֹד מְנַבְּטָח שֶׁיִּהְיֶה הַמְּבָרָךְ מְשַׁבִּיעַ רְעֵבִים אֲמַר כְּאֵילוֹ גּוֹפּוֹ מְבַשֵּׂר אֶת נְפִשׁוֹ שְׁגוֹפּוֹ יִהְיֶה הַמְּבָרָךְ, וְלִכֵּן אֲמַר כִּי עוֹד אוֹדְנוּ, וְאֲמַר יִשׁוּעוֹת לְשׁוֹן רַבִּים עַל הַשְּׁתִּימִים הַשְּׁגוֹת הָאֲמוּרוֹת כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ יִשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי, כִּי כְּמוֹ שֶׁתֹּאמַר יִשׁוּעָה בְּמִי שֶׁנּוֹשָׁע מְצַרְתּוֹ וְדָאֵי כֵּן יֹאמַר עַל הָאִישׁ הַדּוֹאֵג וְנִכְסָף לְהַשְׁגוֹת כְּאֲשֶׁר יִשְׁיָגָם שְׁצַדִּיק וְנוֹשָׁע הוּא, וּבְהִיּוֹת הָאָדָם הַמְּשַׁכִּיל נְבוֹךְ מְאֹד בְּעַנְיָן הַשְׁכָּר הַנְּצַחִי לְגוּף, וְזֶה מְפָנִי שְׁלֹא יִמְלֹט אוֹ שְׁיִחְשׁוּב שְׁכָר לְגוּף נְצַחִי עִם הַנְּפִשׁ יַחַד בְּאוֹפֶן שֶׁיִּהְיֶה בְּכָלֵל אוֹמְרוֹ וְאֲתָם הַדְּבָקִים בַּה', אוֹ שְׁיִחְשׁוּב ח"ו שְׁאֵין שְׁכָר לְגוּף.

ואם יחשוב לו שְׂכַר תַּמְשֵׁף לוֹ מִן הַיְרָאָה פֶּן תִּהְיֶה מִחֻשְׁבָּתוֹ זֹאת נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבַּרֵּךְ שְׂגוּף עֶכּוֹר מִחוֹמֵר קְרוּץ יִהְיֶה לוֹ דְּבָקוֹת בַּשְּׂכִינָה, וְאִם לֹא יִחְשׁוֹב שְׂכַר לַגּוֹף בְּשָׂרוֹ עָלָיו יִכָּאֵב וַיִּפְּשׂוּ עָלָיו תְּאֵבֵל.

לְכֵן אָמַר כִּי אֵין סֶפֶק שֵׁישׁ שְׂכַר לַגּוֹף נִצְחִי וְאֵין זֶה נֶגֶד כְּבוֹדוֹ יִתְבַּרֵּךְ. אֲבָל קִצְרָה הַשְּׂגָתוֹ לְדַעַת אֵיכוֹת הַשְּׂכַר הוּא עַד הַגִּיעָנוּ אֵלָיו, וְע"ז אָמַר יְשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי.

ר"ל שְׂאֵז זָבִין וַיִּדַע יְשׁוּעַת הַגּוֹף וּשְׂכָרוֹ, וְכֵן יְשׁוּעָה שְׁנִית שְׁלֹא יִהְיֶה זֶה נוֹגַע בְּחֵק כְּבוֹדוֹ ית', וְעֲלֵיהֶם אָמַר יְשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי, וּבִהְיוֹת הַרְעָב הָאֲמִתִּי לְצַדִּיק הוּא הַחֲשֵׁק לְדַעַת עֲנָן הַשְּׂכַר אָמַר דּוֹד שְׂכַאֲשֵׁר יִגִּיעַ עִתּוֹ שֶׁהוּא הַשְּׂבַע הָאֲמִתִּי שְׁעָלָיו נֶאֱמַר שְׂוֹבַע שְׂמַחֻת אֵת פְּנִיָּה, יִבְרַךְ דּוֹד עַל הַשְּׂבַע הַהוּא וַיִּשָּׂא כּוֹס יְשׁוּעוֹת, וְכֵן נֶאֱמַר שְׂוֹבַע שְׂמַחֻת לְשׁוֹן רַבִּים עַל הַשְּׂמִים הָאֲמּוּרוֹת, שֵׁיִדַע עֲנָן הַשְּׂכַר הַנִּצְחִי בַגּוֹף וְשֵׁיִדַע שְׂאֵין זֶה גִרְעוֹן בְּחֵק כְּבוֹדוֹ יִתְבַּרֵּךְ, וְתַמְצָא בְּאֲרֵיכוֹת כָּל עֲנָן זֶה מִבְּנֵאֵר בְּחֵלֶק רֵאשׁוֹן פְּרָק ט' תְּרַאֲנוּ מִשָּׁם.

וְעַתָּה רְאֵה כַּמָּה יָאָה וַיָּאוֹת מֵהַ שְׂאֲמָרוֹ כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא, שֶׁהַזְכִּיר אוֹתָם הַיְשׁוּעוֹת בְּבִיאוֹר עֲנָן הַכּוֹס שֶׁהֵם יְשׁוּעוֹת פְּנֵי וְאֱלֹהֵי וְגַם פֶּה חִזֵּר כְּמִבְּנֵאֵר שְׂאֲחָרֵי אוֹמְרוֹ שׁוּבֵי נִפְשֵׁי לְמִנוּחֵיכִי וְאָמַר אֶתְהַלֵּךְ לִפְנֵי ה' בְּאֲרֻצוֹת הַחַיִּים.

שְׁכַל זֶה מוֹרָה עַל הַשְּׂגַת הַנִּפְשׁ אַח"כּ אָמַר כּוֹס יְשׁוּעוֹת אֲשָׂא וּבִיאוֹר בְּאוֹמְרוֹ וּבִשְׁם ה' אֶקְרָא שֶׁהוּא עַל הַשְּׂגַת הָאֱלֹהוֹת: הִלְלוּ אֵת ה' וְגו'. הֵן אַחַר שְׂאֲמַר דּוֹד ע"ה שֶׁהוּא אוֹהֵב שִׁיְהִי לוֹ צְרוֹת בַּעוֹה"ז, אָמַר שְׂאֵין שְׂאֵר הָאֲנוּמוֹת כֶּף שְׂאֵינָם מְשַׁבְּחִים אֵת ה' רַק בִּהְיוֹתָם בְּתַעֲנוּגֵי הַהַצְלָחָה אֲבָל בִּימֵי הַרְעָה הֵם בּוֹעֲטִים, כְּמוֹ שְׂאֲמַר הַשְּׁטֵן עַל אֵיזֵב וְאוֹלָם שְׁלַח נָא יָדְךָ וְגַע בְּכָל אֲשֶׁר לוֹ אִם לֹא עַל פְּנִיָּה יִבְרַכְךָ, וּלְכֹךָ אָמַר דּוֹד הַנְּנוּסָח שֶׁהַעֲפוּ"ם אוֹמְרִים שְׂמַשְׁבְּחִים הַשֵּׁם יִתְבַּרֵּךְ, שְׂאֵינָם אוֹמְרִים כִּי לַעוֹלָם חֲסִדוֹ כְּמוֹ שְׂאוּמְרִים יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַכּוֹנֵנָה לְשַׁבַּח עַל הַחֲסִד שֶׁהוּא מִתְנַהֵג עִם כְּלָלוֹת הָעוֹלָם וְחֲסִדוֹ מִתְמִיד עֲלֵיהֶם, וְאִם לְאַחַד מִן הַפְּרָטִים מְצִאוּהוּ עֲוֹנוֹתָיו וְהַגִּיעוּהוּ לִימֵי הַרְעָה אַפ"ה יֹאמַר כִּי לַעוֹלָם חֲסִדוֹ, כְּמוֹ שֶׁאָמַר ר"ל כְּשֵׁם שְׂמִבְּרַכִּין עַל הַטּוֹבָה כֶּף מְבָרְכִין עַל הַרְעָה, שְׂכַבֵּר הִיָּה מִסְפִּיק שִׁיֵּאמְרוּ ז"ל מְבָרְכִין עַל הַרְעָה אֲבָל אָמְרוּ כְּשֵׁם שְׂמִבְּרַכִּין עַל הַטּוֹבָה, לוֹמַר שְׂאֵין לְשַׁבַּח אֵת הַשֵּׁם רַק עַל הֵיּוֹת חֲסִדוֹ מִתְמִיד עַל כְּלָלוֹת הָעוֹלָם לֹא עַל הַטּוֹבָה הַפְּרָטִית הַמַּגִּיעַ אֵלֵיהֶם, וּלְכֹךָ כְּשֵׁם שְׂמִבְּרַכִּים עַל הַטּוֹבָה הַפְּרָטִית כֶּף מְבָרְכִים עַל הַרְעָה הַפְּרָטִית, כִּי הַשְּׂבַח צָרִיךְ שִׁיְהִיָּה עַל הַחֲסִד הַכְּלָלִי לְכָל הָעוֹלָם, אֲבָל הַעֲפוּ"ם אֵין שְׂבַחָם לְשֵׁם ית' אֲלָא בְּעַת הַצְּלָחָתָם וּלְכֹךָ אֵינָם אוֹמְרִים כִּי לַעוֹלָם חֲסִדוֹ אֲבָל אוֹמְרִים כִּי גִבֵּר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ.

וְהַשְּׁלִים הַמְשָׁכוֹת הָעֲנָן בְּאוֹמְרוֹ שְׂאֵין זֶה שְׂבַח אֲמִתִּי, כִּי הָאֲמִתִּי אֵינְנוּ רַק לְשַׁבְּחוֹ עַל כְּלָלוֹת הָעוֹלָם וְזֶה אוֹמְרוֹ וְאָמַת ה' לַעוֹלָם הַלְלוּיָהּ, שֶׁר"ל שֶׁהִלֵּל אוֹתוֹ יִתְבַּרֵּךְ עַל הַחֲסִד הַמִּתְמִיד לְכְלָלוֹת הָעוֹלָם הוּא הַשְּׂבַח הָאֲמִתִּי, וְעוֹד נִמְשָׁף לוֹמַר אַחֲרֵי הַכּוֹנֵנָה שֶׁהַזְכִּירָה וְאָמַר הוֹדוּ לַה' כִּי טוֹב כִּי לַעוֹלָם חֲסִדוֹ, שֶׁפִּירוּשׁוֹ שְׁלֹא יֹאמַר יִשְׂרָאֵל כִּי גִבֵּר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ כְּמוֹ שְׂאוּמְרִים הַעֲפוּ"ם, וְלִזְנֵה הַזְּהִיר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם כְּלָלוֹת הַעֲדָה, וְכֵן זָרַע אֶהְרֵן שֶׁהוּא נִבְחָר מֵהֶם, וְכֵן יִרְאֵי ה' רוֹצֵה לוֹמַר הַמְּתַנְהֵגִים בְּחֲסִידוֹת, אֵת כָּלֵם הַזְּהִיר לוֹמַר שְׂאֵין אַחַד מֵהֶם שִׁיֵּאמַר כִּי גִבֵּר עָלֵינוּ חֲסִדוֹ, אֲבָל כָּלֵם יֹאמְרוּ כִּי לַעוֹלָם חֲסִדוֹ: מִן הַמְצָר כו'.

מפני שהם שפירשו"י במזמור זה שקצתו פירש על דוד וקצתו על ישראל, ומפירושו
יראה התלצה אשר מצאתהו לפרשו. אמנם אנחנו טרם נבא אל פירושו נבאר הספקות
הנופלים לכל לב משפיל במזמור זה: ספק ראשון אומרו יאמר נא ישראל לשון יחיד,
ובאהרן ויראי ה' אמר יאמרו לשון רבים: ספק שני נמשך לזה שאחרי השלים המזמור
חזר לומר כמדבר לאחרים הודו לה' כי טוב פי לעולם חסדו וכל המזמור נראה כמדבר
בעדו: ובהתרת ספקות הללו יתבארו דברי המזמור על נכון, והוא שפוננת דוד ע"ה היתה
כמדבר בעד האומה ישראלית ביציאת מצרים מראש המזמור ועד סופו, ואמר מן המצר
קראתי יי, דהיינו סיפור על מה שצעקו אל ה' ממצרים, והקדוש ברוך הוא ענה וארד
להצילו ולהעלותו אל ארץ טובה, ובאמרו ורחבה הרי ענה אותם במרחב.

ואמרו מן המצר קראתי יי בלשון יחיד שב אל מה שאמר יאמר נא ישראל כי לעולם
חסדו בלשון יחיד, שקודם אמר דוד כלל שיאמר נא ישראל כי לעולם חסדו, ואחר כך
ביאר פרטי החסדים שצריכים לומר ולהתחיל באמרו שיאמר ישראל מן המצר קראתי
יי ענני במרחב יי, על התחלת יציאתם ממצרים להעלותם אל ארץ רחבה כאשר אמרנו.

ועוד אמר שיאמר ישראל על ענני שרדף פרעה אחריהם שאמר להם משה אל תיראו
וגו' התיצבו וראו ה' ילחם לכם. הנה על הענני הזה יאמר ישראל ה' לי לא אירא.

וכן יאמר ואני אראה בשונאי כמו שנאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת הים,
ולהיות שאין הצדיק ירא רק אחרי גפילת אויביו לפניו, כמו שמצינו באברהם שאחר
שנצח ד' מלכים נתיירא שמה נתמעטו הזכיות עד שבשרו השם ית' ואמר אל תירא אנכי
מגו לך, וכן אמר דוד על הצדיקים סמוך לבו לא יירא עד אשר יראה בצריו, שפירושו
על פי דרכנו שפאשר יראה הצדיק ברעת ומפלת אויביו וצריו הנה אז תמשך לו היראה.

ולכך אמר שלא יירא עד אשר יראה בצריו, הפך מנהג העולם כי האדם ירא משונאי
בכל עוד שהוא בחיים אבל בשמות ינוח מן היראה, והצדיק בחיי השונא אינו ירא לפי
שהוא בוטח בש"י, ואמנם אחר שיראה מיתת האויב תמשך לו היראה, לפיכך אמר כאן
דוד שיאמר ישראל ה' לי בעונתי ואני אראה בשונאי, כאלו יאמר ה' לי בעונתי אני
חושש אפילו שאראה במפלת שונאי, כמו שנאמר וירא ישראל את מצרים מת על שפת
הים.

ואמר שעם היות אמת שכשהקב"ה נלחם בעד הצדיק וימית הקמים עליו, ימשך לצדיקים
יראה עצומה, ולכן ישמח הצדיק במפלת האויב במיתה טבעית או מקרית בידי אדם, כי
שלא מיתות הן, או מיתה בידי שמים בהפרת, או מיתה בידי אדם שיהרגנו, או טבעית,
שעל שלא אלה אמר דוד או ה' יגפנו או יומו יבא או במלקמה ירד ונספה, כי הנה דוד
היה דעתו שטוב לצדיק כאשר תהיה מיתת אויביו על ידי השי"ת, ולכן הקדים בתפלתו
ה' יגפנו לשאר המיתות.

ועל פי פוננתו זאת אמר שיאמר ישראל ה' לי בעונתי ואני אראה בשונאי, כלומר שזהו
טוב בעיניו שה' יגפנו כמו שאמרנו. ובהיותו רוצה בפרק הזה לשבח מה שגלחם להם
במצרים ושלא הוצרכו הם להלחם.

אמר שיאמר נא ישראל וישמח כמה שעשה להם השי"ת, וזה אומרו ה' לי בעונתי ואני אראה בשונאי, וכל זה לא אמר רק לכללות ישראל, שאפילו שהשי"ת ממית ומאבד שונאיהם, אין להם לירא שמא נתמעטו זכויותיהם, כי לעולם תפלת רבים מקנפלת, אבל צדיק יחיד יש לו לירא, ובהיותו מדבר על האומה ישראלית בלשון יחיד אמר ואני אראה בשונאי, כאילו ישראל הוא המדבר.

ועוד הוסיף ואמר טוב לחסות בה' מבטוח באדם, שפירושו שטוב לחסות בה' שיהיה בעונתי אף על פי שלא הבטיח, מבטוח באדם שיהיה לעזרו אפילו שיבטיח. וכבר פרש"י ז"ל שאין החסיה גדולה כבטחון, אבל נוסף על פירושו ונא' שהחסיה יובן שהאדם חוסה באוהבו שייטיב לו בשגם לא נדר לו להיטיב לו, אבל הבטחון יובן אחרי שגדר להיטיב לו, ולכן אמר שטובה החסיה בה' אפי' שלא הבטיח מהבטחון באדם: עוד המשיך דוד ע"ה לישון השבח שיאמר ישראל, ואמר שאחרי שיצאו ממצרים בא עמלק ומלחמת עממים ולקח ארץ סבונים, ועל שבעה עממים אמר סבונים גם סבונים, כמו שצאמר בפרשת שלח עמלק יושב בארץ הנגב והחתי והיבויסי והאמורי יושב בקר והכנעני יושב על הים.

וחזר ואמר סבונים כדבורים על מלחמות גוג מגוג ואמר בשלשם בשם ה' כי אמילם, כי על ג' מלחמות הללו נצטונונו להחרימם ולהכרימם, ועל מלחמת גוג מגוג אמר דחה דחיתני לנפול וה' עזרני, כמו שצאמר אם יהיה בקצה השמים וגו' וחזר אל השירה שיאמר נא ישראל עזי וזמרת יה' ויהי לי לישועה שאמרו על הים, אשר על השירה היא אמר קול רינה וישועה באהלי צדיקים, שאמרו בה' ימינה ה' נאדרי בפס ימינה ה' תרעץ אויבי, וכן נטית ימינה תבלעמו ארץ, נגד שלשה פעמים ימין שאמרו שם אמר פה ג"כ שלשה פעמים ימין נגד השלשה מלחמות אשר זכרנום.

ואמר עוד שישתבח ויאמר נא ישראל על קבלתם התורה, והוא שיאמרו לא אמות כי אחיה ואספר מעשי יה' ששם נאמר ראינו כי ידבר אלהים את האדם וחי ועתה למה נמות, ועל זה אמר לא אמות כי אחיה והשלים הדבור ואמר יסור יסרני יה' ולמות לא נתנני, כמו שאמר משה להם פשאמרו ואל ידבר עמנו אלהים פן נמות, השיב להם משה אל תיראו כי לבעבור נסות אתכם בא אלהים ובעבור תהיה יראתו על פניכם הרי שסרם ולא מתו.

ועל התורה והנסתרות שבה אמר פתחו לי שערי צדק אבא בם אודה יה' זה השער לה', כי אין ספק שאין לנו שער ליכנס אל השגות השלימות הנצחית רק על ידי תורתנו התמימה, ואמר עוד שיתן ישראל הודאה על הטובה שגאלם להורידם בעינוי מצרים, לפי שהירידה בעינוי היא היתה להם לישועה לקבל התורה, ולהיותם סגולה לה' מכל העמים, שעל היותם סגולה אמר אבן מאסו הבונים היתה לראש פינה: ועוד הוסיף בשבח התורה לומר כי מאת ה' היתה כמ"ש וזאת התורה אשר שם משה ואמר היא נפלאת בעינינו, שאחרי אשר ראינו שמשא אמר להם לא נפלאת היא ממה ולא רחוקה היא, כנראה שהיתה נפלאת בעיניהם, ולכן אמר דוד שיאמר ישראל מאת ה' היתה זאת נפלאת בעינינו, ועל יום מתן תורה השלים הדבור ואמר זה היום עשה ה' נגילה ונשמחה בו, ובה נתבאר מאד שכל הכתובים הללו אמר אותם דוד כאילו הוא מדבר בעד כל האומה

ישראלית, והזכיר בה כל מה שעבר עליה מירידת מצרים ויציאתם ממנה ומגותינת התורה, באופן שכל המזמור הזה שב אל מה שאמר יאמר נא ישראל כי לעולם חסדו בלשון יחיד.

ובאהרן אמר לשון רבים להיותם מעלתם מרובה שכן ידובר למלכים דרך פבוד אמנם ליראי ה' אמר לשון רבים להיות היראה נחלקת לשני מיני יראי ה', אחד מאהבה וא' מיראת עונש, כאשר יתבאר בתורה באריכת בחלק ד' מחבורנו זה פרק שני שנתבארו שם שני מזמורים על זה תראנו משם.

ובהיות האדם אחר שקבל התורה צריך לשני דברים, צריך סניעתא דשמיא להשגת השלמות כמו שאמרנו בא ליטהר מסייעין ליה להיותו נושע מן המבוכות, וכן להיותו מןצלח הצלחות כמו שאמרנו ו"ל אם אין קמח אין תורה.

לכן התפלל על שניהם ואמר אנא ה' הושיעה נא אנא ה' הצליחה נא, ולפי ששאלת הצליחה נא היא להצלחות העוה"ז לכן אין מנענעים הלולב שהנענוע מורה על הנחלה בלי מצרים, שעל פן מנענע מכל צד.

אבל בשאלת הושיעה נא מנענעים שהתשועה מן האמונות הפונבות היא הנחלה בלי מצרים. ולכן אמרו ו"ל שהמענג השפת נותנים לו נחלה בלי מצרים, שפירושו שהמאמין בחדוש העולם זוכה לאותה נחלה.

ועוד יתכן לפי הפשט לומר שהמאמינים בקדמות ירבה עליהם הקושיות כמו שכתב הרמב"ם ספר המורה חלק שני פרק ששה עשר, אבל מאמיני החדוש נצלו מהקושיות המצירות השגת האדם ובלבול דעתו ומבוכתו וכיון שיש לו בעולם הזה נחלה בלא מצרים בעונג שפת, נותנים לו גם שם נחלה בלא מצרים הרמוזה לחכמי האמת, ולא אאריך בזה כי אין לנו במאמר הזה לפי הפנונה בו עסק בנסתרות ההם: ואחר שהשלים השבח שצריך שיאמר ישראל על ירידתם למצרים ועל יציאתם משם, ועל השלש מלחמות הנזפרות ועל קבלתם התורה והתפלה לאל שיעזרם להשיג השלמות על ידי התורה ושיצליח מעשיהם.

הנה אמר עוד שיברכו את השליח משה אדונינו שהביא להם המתנה המופלגת שהיא התורה וכלל עם משה כל שאר הנביאים, ואמר ברוך הבא בשם ה' פאלו אמר ברוך כל הבא בשם ה', שמאמר זה כולל כל נביאי ה', והפליג המאמר ואמר ברפנוכם מבית ה', ר"ל שברכו אותם מצד נבואתם שנקראת בית ה' כמו שנאמר בכל ביתי נאמן הוא, שהוא פינוי אל האספקלריא המאירה שנקראת בית ה', שכאשר האיש דר בבית המלך יודע כל סתריו שקופיו ואטומיו.

כמו כן המתנבא מתוך אספקלריא המאירה המתנבא לכשירצה [כמו] שדרשו ו"ל במה שנאמר עמדו ואשמעה מה ידבר ה'. וזהו מאמרם ו"ל שבית המקדש אברהם קראו הר שנאמר בהר ה' יראה, יצחק קראו שדה שנאמר לשוים בשדה, יעקב קראו בית שנאמר אין זה כי בית אלהים, לפי שההר הוא פחות לענין ישוב יותר מן השדה, כי בשדה יהנה האדם בזמן הזריעה ובזמן החרישה אבל בהר איננו רק לעבור דרך שם והבית הוא הדירה הקבועה, לכן אמר שהוא בית שהשיג מציאות האספקלריא המאירה.

עם שלא נתנבא יעקב בזה השיג מציאותה ולפי שלקל הנביאים תשוקתם אליה אמר פה ברפנוכם מבית ה', ועל זה המשיך לומר אל ה' ויאר לנו, כמתפלל להשיג השלמות הנצחי שהוא האור האמתי הנמשך מהאספקלריא המאירה, ואמר נגד הנביאים שעל ידם ובשליחותם נתקשרו ישראל בקיום התורה והמצוות, עד שמן המצוות ההם יגיעו אל השלמות, אמר נגד הנביאים ההם אסרו חג בעבונותם עד קרנות המזבח, שהוא משל נמרץ שפמו שקושרים הפכש עד שיגיע לקרנות המזבח, פן נקשרים הצדיקים שנקראים צאן ה' וכן שיהפזורה ישראל בחקים ומצוות עד הגיעם אל השלמות שהוא המזבח של מעלה, שאמרו ו"ל מיכאל עומד ומקריב נפשותיה של צדיקים, ולכה פמבקש מן הבאים בשם ה' שיקשרו הנפשות בעבודת קונם עד הגיעם אל המזבח השלם ההוא, על פן אמר המשל בפכש הנקשר עד הגיעו לשלמות שהוא קרנות המזבח.

ואח"כ חזר לנתינת השבח וההודאה על כל הטובה ואמר אלי אתה ואודך וגו', וחסר ואמר דוד לאומה ישראלית הודו לה' פי טוב פי לעולם חסדו, כמו שהתחיל אזהרה לישראל ולבית אהרן וליראי ה' שלא יאמרו פי גבר עלינו חסדו רק פי לעולם חסדו, וסמוך לכל השבחים הללו שהזכיר, התחיל באמרו אשרי תמימי דרך ההולכים בתורת ה', רצה לומר שאשרי שסיפר גדולת מעלת ישראל ונתינת ההודאה על המתנה הנבחרת שניתנה להם תורה ומצוות שיחיו בהם, המשיך שבח המעשה.

והקדים התלמוד מפני שמביא לידי מעשה, ואמר אשרי תמימי דרך וגו' כמו שאמרו רז"ל אשרי מי שבא לכאן ותלמודו בידו, פן אמר דוד בלשון צח אשרי תמימי דרך ר"ל שהולכים לדרךם לבית עולמים בתורת ה' דהיינו תלמודם בידם: ונשא לבבנו אל אל גבור ונורא.

עוטה פשלמה אורה. שפשם שזיכנו להשלים מעשי מצרים יציאתה וסיפוריה.

פן ינחנו במעגלי צדק להשלים מעשי תורה: פרושת בשלח פרק א ותקח מרים הנביאה אחות אהרן פרש"י היכן נתנבאה פשהיתה אחות אהרן קודם שנולד משה, אמרה עתידה אמי שתלד בן, ד"א אחות אהרן לפי שפסר נפשו עליה פשנצטרעה נקראת על שמו, והרמב"ן פתב וז"ל והנכון בעיני כי מפני שהזכירו בשירה משה ומרים ולא הזכירו אהרן רצה הכותב להזכירו ע"כ.

והנה פרש"י ראשון הוא כפי האגדה, ולפירושו השני צריך לומר שעל שם שעתידי אהרן למסור נפשו אמר פן: ויתכן לדעתתי כפי הפשט שעד שנהיה ענין קריעת ים סוף, היו בעיני ישראל משה ואהרן ומרים שנים במדרגת הנבואה, אבל עתה פשראו קריעת ים סוף, מאז הכירו גדולת מדרגת משה עליהם, פי ע"כ נאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו שהפירו היותם נפרדים בנבואתם, על פן נאמר מרים הנביאה אחות אהרן, שהיתה שנה עמו בנבואה לא עם משה.

ועל פן הזכיר הכתוב פה נבואתה עם אהרן סמוך אל מה שנאמר ויאמינו בה' ובמשה עבדו שהוא פאילו אמר שידעו שנבואת משה נפרדת והוא לבדו ראוי להיות נקרא עבדו נאמן ביתו: ויסע משה את ישראל מים סוף.

פרש"י וז"ל, הסייען בעל פרחון שעטרו מצרים סוסייהו בתכשיטי זהב וכסף ואבנים טובות והיו ישראל מוצאים אותם בים, וגדולה היתה בינת הים מבינת מצרים שנאמר תורי זהב נעשה לה לפיכה הוצרה להסיעם בעל פרחם, עכ"ל מפי האגדה, ולפי פשט הענין יפלא שלא נודע למה יסיעם ולא יניחם שיתעשרו כדי שיתקיימו ואחרי כן יצאו ברכוש גדול, ולפנים דרשו שהקב"ה אמר למשה בבקשה ממך הנהירם על כף שלא יאמר אותו צדיק יצאו ברכוש גדול לא קיים, ואם פן שם רצה שיבקשו שמלות וכאן מנעם מן האבנים טובות.

אמנם לדעתי הנסיעה בעל פרחם היתה כי אחרי שהגיעו ישראל אל מדרגת האמונה השלימה עד שנאמר עליהם ויאמינו בה' ובמשה עבדו, הנה היתה קשה בעיניהם ענין קבלת התורה, והיה משה ממהר אותם ללקח כדי שיקבלו התורה וזהו שנא' ויסע משה את ישראל על פרחם, כמו שארז"ל כפה עליהם החר פגיגית.

וכן כתב הרמב"ן בפירוש בהעלותה בשם רז"ל שנסעו מהר ה' בשמחה כתינוק הבורח מבית הספר, וא"כ ראוי שנאמר שנדאי התינוק הבורח מבית הספר ג"כ אינו רוצה ללקח לבית הספר, ולא היו רוצים ללקח וע"כ הסייען בעל פרחון, זה יתכן לפי פשוטם של דברי רז"ל במה שאמרו כפה עליהם החר פגיגית, אמנם אחר ההבטחה הנאותה במאמרם זה יפלא מאד לומר שלא היו רוצים דור דעה לקבל את התורה.

ועוד שרז"ל אמרו שהקב"ה החזיר את התורה אצל כל האנמות ולא רצו לקבלה וישראל קבלוה, ואם לא קבלוה רק אחרי שכפה עליהם החר פגיגית ההכרח לא ישנפח: אבל לדעתי רצו ז"ל לומר ענין נאה במליצתם זאת, והוא שישראל היו רוצים כלם לדעת סתרי תורה אפילו הריקים שבהם.

ולפי זה הוצרה כל אותו הצווי והאזהרה בהגבלת החר שהעם לא יעלו, שהפוננה לומר שלא יעיינו באלהיות המון העם להיות השגתם קצרה, וכמ"ש הרמב"ם ז"ל ספר המורה שאשר ישתדל להשיג מה שאין בחזק השגתו ימות, והנה בתחלה כל העם היו רוצים להשיג עומק הנסתרות ולכן נאמר שענו כל העם יחדיו נעשה ונשמע, שענין השמועה כאן נדאי נאמרה על ההשכלה וההבנה בנסתרות, ולעולם היתה פנונתם פן עד בואם אל מעמד הר סיני שאז השכילו והבינו שאין דעתם והשגתם אל הנסתרות ושאם ישתדלו במה שאין השגתם מגעת ידעו בנדאי שימותו, וזאת היתה פנונתם באמרם ולא ידבר עמנו אלהים פן נמות וזהו ג"כ שדרשו ז"ל במה שנאמר ויתיצבו בתחתית החר ר"ל שנתרצו בנגלה המכונה בלשון תחתית והנסתר בלשון עליונית כי כל דבר נסתר יקרא עליון לעליונית מדרגתו.

ולכך אמרו במליצתם שכפה עליהם החר פגיגית ואמר אם תקבלו התורה מוטב ואם לא שם תהא קבורתכם, שרצו בזה כאילו אמר להם הקב"ה שאין השגתם מגעת לחקור באלהיות ואם ירצו לחקור ימותו וזה אמרם אם תקבלו כי מלת הקבלה תאמר על אמונה מקובלת בלתי חקירה, והוא אמרם אם תקבלו בלתי חקירה מוטב, אבל אם תרצו לחקור יותר מכדי השגתכם תמותו ושם תהא קבורתכם.

וגם אָמַרם ו"ל שְׁהִיו פְּתִינוּק הַבוֹרַח מִן בֵּית הַסֵּפֶר ג"כ כּוֹנְנו לְעַנְּנָן זֶה, שְׁכֵמוּ שְׁהִתִּינוּק בּוֹרַח לְהִיטוֹ תִּינוּק וְאִינוּ טוֹעִים מְתִיקוֹת הַתּוֹרָה וְסוּדוֹתֶיהָ, כְּמוֹ כֵן הָיוּ בּוֹרְחִים ר"ל הַמּוֹן הַעֵם כִּי אַחַר שְׂרָאוּ שְׁהָעִיּוֹן בְּאַלְהֵיּוֹת יִצְטָרֵף אֶל יְגִיעָה רַבָּה הָיוּ בּוֹרְחִים כִּי הָיוּ רוֹצִים לְדַעַת הַנְּסֻתוֹת בְּשִׁעָה קָלָה.

וַיְהִיָּה אוֹמְרוֹ וַיִּסַּע מִשָּׁה אֶת יִשְׂרָאֵל מִיָּם סוּף בְּמָה שְׂאֵרוֹ"ל הַסִּיעֵן בְּעַל פְּרָחָן ר"ל שְׂבִיָּם סוּף רָאוּ גְדוּלוֹת אֵין חֶקֶר, כְּמוֹ שְׂאֵרוֹ"ל רָאֵתָה שְׁפָחָה עַל הַיָּם מַה שְּׁלֹא רָאָה יְחֻזְקָאֵל, בְּאֶנְפֵן שְׁהִיו רוֹצִים לְחַקֵּר בְּאַלְהֵיּוֹת שְׂרָאוּ בֵּיָם וּמִשָּׁה הַסִּיעֵן מִן הַיָּם סוּף, ר"ל הַסִּיעֵן שְׁלֹא יְחַקְרוּ בְּמָה שְׂרָאוּ בֵּיָם סוּף וְע"כ הוֹלִיכֶם הַקַּב"ה בְּמִדְבָר שְׁמֵם עַד יוֹם הַג' וְלֹא מְצָאוּ מִיָּם, רְצוֹנוֹ לְרַמֵּז שְׁכֵמוֹ הַבֵּן הַקָּטָן שְׂאִינוּ מְפִיר אֶת אָבִיו וְהַתּוֹעֵלֶת הַנְּמַשֵּׁף לוֹ מְאִבִּיו עַד הִיטוֹ לְפָחוֹת בֶּן ג' שָׁנִים וְכֵן אָמְרוּ ו"ל שְׂאֵבְרָהֶם הַפִּיר אֶת בּוֹרְאוֹ וְהוּא בֶּן ג' שָׁנִים וְכַדִּי שְׂבִיָּנוּ יִשְׂרָאֵל הָעַנְּנָן בְּנִמְשָׁל הַמְּנֻפֶּלֶג הַזֶּה הִנֵּה לֹא נָתַן לָהֶם מִיָּם עַד הַיּוֹם הַג', וְעוֹד שְׁכַדִּי שְׂבִיָּנוּ יִשְׂרָאֵל הַנְּמַשֵּׁל הוֹסִיף לוֹמַר שְׁהִגִּיעוּ מְרָתָה, וְהוּא רוֹמֵז אֶל מַה שְּׂאֵמְרָנוּ שְׁהַזְהִירָם שְׁמֵן הַחֻקִּירוֹתֵימְשָׁכוּ לְפַעֲמִים אַמוּנוֹת רְעוֹת לְעוֹמֵק הַמְּנוֹשֵׁג שְׁהָאֵמוּנוֹת הַכּוֹזְבוֹת מְכַנְּנוֹת אֶל מִיָּם מְרִים.

וגם הוֹרָה לְתַת, טַעַם אֶל מַה שְׁהַנְּצָרְכוּ לְבֹא מְצָרִים מְלֵאָה גְלוּלִים וְאַמוּנוֹת רְעוֹת, שְׁכַפְּרָ יְדוּע הִיטוֹ הָאֵמוּנוֹת הַכּוֹזְבוֹת מְכַנְּנוֹת אֶל מִיָּם רְעִים וּמְרִים, שְׁכֵן פִּינוּ אוֹתָם רַז"ל בְּאֵמְרָם פֶּן יָבֹאוּ הַתַּלְמִידִים הַבָּאִים אַחֲרֵיכֶם וַיִּשְׁתּוּ מִיָּם הָרְעִים, וְכָל זֶה הָיָה רוֹמֵז אֶל הַנְּמַשֵּׁל כְּלוּמַר שְׁעַד אוֹתוֹ הַזְּמַן לֹא הִגִּיעוּ לְאַמוּנָה שְׁלֵמָה, וְשִׁלְכָף הוֹרָה לָהֶם הַקַּב"ה עֵץ הַחַיִּים שְׁהִיא הַתּוֹרָה שְׁהַמְתִּיקָה הַמִּיָּם הַמְּרִים אֲשֶׁר עָלֶיהָ נֶאֱמַר עֵץ חַיִּים הִיא לְמַחְזִיקִים בָּהּ, וְנֶאֱמַר מְתוּקִים מְדַבֵּשׁ וּמְנַפֵּת צוֹפִים, וּבַתּוֹרָה נִתְרַפְּאוּ כָּל הַמַּחְלוֹת וְהַחֲסְרוֹנוֹת אֲשֶׁר הָיוּ בְּאַמוּנוֹת הַקּוֹזְמוֹת, וְהוּא שְׁהַתְּחִילָה הַתּוֹרָה תְּכַף בְּהוֹדְעַת חֲדוּשׁ בְּרִיאַת הָעוֹלָם וְסִלְקָה בְּזֶה אַמוּנַת הַקְּדָמוֹת הַכּוֹזְבוֹת, וְזֶה א"א רַק דְּרָף קַבְּלַת אַמוּנָה לֹא דְרָף חֻקִּירָה בְּמוֹפֵת, וְע"כ הַקְּדִים לוֹמַר לָהֶם אִם תִּקְבְּלוּ מוֹטָב כְּאֲשֶׁר בְּאֶרְצוֹ שְׂיִקְבְּלוּ בְּלִתֵּי חֻקִּירוֹת וְאַח"כּ בָּאָה הַתּוֹרָה עוֹד בְּסִיפּוֹר דוֹר הַמְּבוּל בְּהוֹדְעַת שְׁכָר וְעוֹנָשׁ, וְאַח"כּ בְּסִפּוֹר סְדוּם וְעוֹנָשׁ, וְאַח"כּ בָּא הַסִּפּוֹר עַנְּנָן אַבְרָהָם לְהוֹדִיעַ אֶמְתוֹת הָאֵמוּנָה בְּנִבְוֵאָה, וּבְאֶנְפֵרוֹ לוֹ בֵּינן הַבְּתָרִים עַנְּנָן יְרִידָתָם בְּמְצָרִים הִיטָה הוֹדְעַת הָאֵמוּנָה שְׁהוּא יִתְבָּרֵף יוֹדַע בְּעַתִּידוֹת וְשִׁהַפֵּל גְלוּי לְפָנָיו וְהָאֵמוּנָה בְּהַשְׁגָּחָתוֹ בְּשִׁפְלִים, בְּאֶנְפֵן שַׁע"י הַתּוֹרָה נִסְתַּלְקוּ מֵהֶם כָּל הָאֵמוּנוֹת הַזְּרוֹת וּלְכָף אַחֲרֵי הַרְאוֹת לָהֶם הַמְּשָׁל הַנְּכַבֵּד הַזֶּה, תְּכַף נָתַן לָהֶם אֶת הַשְּׁכַת הַמּוֹרָה עַל חֲדוּשׁ הָעוֹלָם, כְּדִי לְהַבִּינֵם עַנְּנָן מְתִיקוֹת הַמִּיָּם הַמְּרִים שְׁנִסְתַּלְקוּ הָאֵמוּנוֹת הַכּוֹזְבוֹת וְשְׁלֹא הוֹמְתָקוּ רַק עַד הַיּוֹם הַג', שְׁכֵמוֹ כֵּן לֹא נִיְתָנָה הַתּוֹרָה רַק בְּיוֹם הַג' וְהוּא שְׁנִיְתָנָה בְּחֻדֵשׁ הַג' וּבְיוֹם הַג', וְזֹאת הִיטָה בְּשׁוֹרְתוֹ לְאַבְרָהָם כְּאֲשֶׁר נֶאֱמַר לוֹ שְׁיִקַּח עֶגְלָה מְשׁוֹלֶשֶׁת, כְּמוֹ שְׁנִתְבָּאָר שֶׁם בְּמִקוֹמוֹ בְּמִרְאָה בֵּינן הַבְּתָרִים בְּיִאוֹר רְחֹב, שְׁעַל מ"ת הִיטָה כָּל הַמְּרָאָה הַהִיא, עִם מְאֵמְרָם ו"ל שְׂאֵמְרוּ בְּרִיף רַחֲמָנָא דִּיהַב לָן אוֹרֵינָן תְּלִיתַאי, כִּי אוֹמְרוּ אוֹרֵינָן תְּלִיתַאי כְּבָר בְּאַרְנוּהוּ שְׁהַכּוֹנְנָה עַל הִיטוֹ תּוֹרַתְנוּ לְעַנְּנָן הַשְּׁגַת נְסֻתוֹתֶיהָ ג' מְדַרְגוֹת, שְׁעַלֶיהֶם נֶאֱמַר פְּרִשְׁת מִשְׁפָּטִים וְנִגַּשׁ מִשָּׁה לְכַדוֹ אֶל ה' וְהֵם לֹא יִגְשׁוּ וְהָעֵם לֹא יַעֲלוּ עִמּוֹ, שְׁמְדַרְגַת מִשָּׁה עֲלִיוֹנָה, וְאַחֲרֶיהָ מְדַרְגַת אַהֲרֹן וְנָדָב וַאֲבִיהוּא וְהַזְּקֵנִים, וְאַחֲרֵיהֶם הָעֵם, יוֹמָא תְּלִיתַאי לֹא הָיָה יוֹם שְׁלִישִׁי רַק לְהַגְבֵּלָה שְׂאֵמַר לָהֶם הָיוּ נְכוֹנִים לְשִׁלְשֵׁת יָמִים.

אָבֵל יִתְכַנַּן שֶׁהֵיחָהּ הַפְּנוּנָה לְרֵמֵז ג"כ הַיּוֹתוֹ אֶלֶף שְׁלִישִׁי שֶׁהוּא יוֹמוֹ שֶׁל הַש"י, וְגַם יִהְיֶה זֶה טַעַם אֵל הַיּוֹת הַהֶגְבְּלָה ג' יָמִים לֹא פָחוֹת וְלֹא יֵתֵר, וְכֵן נֶאֱמַר פְּרִשְׁתָּ חֻקֹּת הוּא יִתְחַטָּא בּוֹ בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר, שְׁנֵרְאָה הַיּוֹת הַדְּבָרִים הִלְלוּ פְּפוּלִים, אָבֵל אַחֲרֵי הַהִשְׁקָפָה בְּעִיּוֹן אֵין הַדְּבָרִים כּוֹ, רַק כָּל דְּבָרֵי תוֹרַתְנוֹ אֶפְיָלוֹ אוֹת אַחַת אֵינָה נּוֹסֶפֶת כִּי כָּלֵם מִתְאַיִמוֹת וּבְכָלֵם יֵשׁ בָּהֶם פְּנִים תוֹף פְּנִים שְׁעָלֵיהֶם נֶאֱמַר פְּנִים בְּפָנִים דְּבַר ה' עִמָּכֶם, וְכֵן ע"ז נֶאֱמַר אַחַת דְּבַר אֱלֹהִים שְׁתִּים זֶה שְׁמַעְתִּי, עַל הַנְּגִלָה וְהַנְּסֻתָר.

שְׁאֵמָנֶם בְּרֵמֵז תַּתְּבָּאֵר הַפְּנוּנָה בְּאוֹמְרוֹ שְׁאֵם לֹא יִתְחַטָּא בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי וּבַיּוֹם הַשְּׁבִיעִי לֹא יִטְהַר ר"ל שְׁאֵם לֹא תַתְּחַטָּא נֶפֶשׁ הָאָדָם בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי שֶׁהוּא אֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי שְׁבוֹ נִיחָהּ תוֹרָה בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי שֶׁהוּא אֵז הָעוֹלָם הַמְּצוּפָה בַּתְּחִינֵית הַמַּתִּים וּשְׁאָר הַיְעוּדִים הַמְּצוּפִים לֹא יִטְהַר, ר"ל לֹא יִזְכֶּה שְׁפִינּוֹן שְׁלֹא נִתְחַטָּא עַל יְדֵי תוֹרָה לֹא יִטְהַר בַּיּוֹם הַשְּׁבִיעִי וְזֶה שְׁנֵאֱמַר יִחְיֶנּוּ מִיּוֹמֵים בַּיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יִקְיָמְנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו כִּי אָמָנֶם פְּשׁוּטוֹ שֶׁל מִקְרָא זֶה יִפְּלֵא שְׁמֵאֲחֵר שְׁנֵאֱמַר שְׁיִחְיֶה אוֹתְנוּ מִיּוֹמֵים, מֵה עֲנִינּוּ בְּשׁוּבוֹ לֹמַר עוֹד שְׁבִיּוֹם הַשְּׁלִישִׁי יִקְיָמְנוּ וְנִחְיֶה וּמֵה הֵם אֵלוֹ שְׁנֵי מִיָּי חַיִּים שֶׁהִזְכִּיר.

אָבֵל יוֹבֵן מֵאֵד בְּמֵה שְׁאֵמְרֵנוּ שְׁבִשְׁנֵי הָאֲלָפִים הָרֵאשׁוֹנִים כְּבָר נוֹלַד אַבְרָהָם לַהֲחִיּוֹתְנוּ, וְהוּא יֵת' הֵיךְ מַחְיָה אֵת אַבּוֹתְנוּ כְּמוֹ שְׁנֵאֱמַר אַחֵר שְׁאֵמַר דּוֹד דְּבַר צְוָה לְאֶלֶף דּוֹר אָמַר בַּהֲיּוֹתְכֶם מַתִּי מִסְפָּר וּגו' לֹא הֵנִיחַ לְאִישׁ לְעַשְׂקֶם אֵלוֹ הֵם חַיִּי עוֹה"ז, אָבֵל בַּיּוֹם הַג' שֶׁהוּא הָאֶלֶף הַג' יִקְיָמְנוּ וְנִחְיֶה לְפָנָיו כְּאֵילוֹ אָמַר כִּי חַיִּים הָרֵאשׁוֹנִים קוֹדֵם מִתֵּן תוֹרָה לֹא הָיוּ לְפָנָיו אָבֵל אַחֵר מִתֵּן תוֹרָה נִחְיֶה לְפָנָיו שֶׁהֵם חַיִּים הַנְּצַחִיִּים, וְהַשְּׁלִים הַבִּיָּאוֹר הַיּוֹתוֹ מְדַבֵּר בְּנִתְיַנֵּת תוֹרָה וְהוּא שְׁנֵאֱמַר וְנִדְעָה וְנִרְדָּפָה לְדַעַת אֵת ה' כְּשֶׁחֵר נִכּוֹן מוֹצְאוֹ יוֹבֵא כְּגֵשֶׁם לְנוּ כְּמִלְקוֹשׁ יוֹרֵה אֶרֶץ וּגו', שְׁזֵה נִדְאִי עַל תוֹרָה נֶאֱמַר וּכְבָר יְדוּעַ שְׁנֵקְרָאת גֵּשֶׁם, שְׁכֵן אָמַר מִשֶּׁה ג"כ עַל תוֹרָה יַעֲרוֹף כְּמִטֵּר לִקְחֵי תִזַּל כְּטַל אֲמַרְתִּי, שְׁכְּמוֹ שֶׁהִגֵּשֶׁם הוּא חַיִּי הַגּוֹף כֵּן תוֹרָה הִיא חַיִּי הַנְּפֶשׁ, הָרִי א"כ נִתְבָּאֵר שֶׁהַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה שְׁנֵהֵיךְ לְלַכְתֶּם ג' יָמִים בְּמִדְבָר וְשְׁמַצְאוּ מִים מְרִים וְשֶׁהַשְּׁלִיף עֵץ שֶׁהוֹמְתָקוּ הַמִּים, הַכֵּל עֲשֵׂה הַקַּב"ה כְּדֵי שְׁיִבִינוּ מִתּוֹף הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה שֶׁהוֹקְרָה לָהֶם הַדְּבַר הַרְמוּז מִמֶּנּוּ אֲשֶׁר אֲמַרְנוּהוּ, וְאַחֵר שְׁנֵהֵיךְ לָהֶם הַמַּעֲשֵׂה הַזֶּה שְׁלֹא מְצָאוּ מִים וְשְׁבִיּוֹם הַג' בְּקִשּׁוֹ מִים אָמַר לָהֶם שְׁשֵׁם שֶׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם נְסֵהוּ, ר"ל שְׁשֵׁם הוֹרָה לָהֶם שְׁיִבִינוּ הָעֲנִין הָעֲמוּק הַזֶּה, שְׁכְּמוֹ שְׁלֹא יָכְלוּ לַעֲמֹד יֵתֵר עַל ג' יָמִים בְּלֵי מִים, כְּמוֹ כֵן א"א לְעוֹלָם לַעֲמֹד הָאֶלֶף הַשְּׁלִישִׁי בְּלִתֵּי תוֹרָה, וְכֵן תִּקְנּוּ לְקִרוֹת שְׁנֵי וְחִמְשֵׁי וְשְׁנֵי בְּתוֹרָה שְׁלֹא יִהְיוּ ג' יָמִים בְּלֵא תוֹרָה, וּלְכֹף אָמַר לָהֶם עֲנִין לַעֲנִין מֵה שֶׁהוֹקְרָה לָהֶם אֵם שְׁמוֹעַ תִּשְׁמַע לְקוֹל ה' אֱלֹהֵיךְ וּגו', שְׁבִיָּאוֹר בְּהִדְיָא שְׁהָעֲנִין הַזֶּה מִן הַמִּים הוּא לְמַשָּׁל לָהֶם לְתוֹרָה, שְׁכְּמוֹ שְׁלֹא יָכְלוּ לַהֲיּוֹתֵם מִתּוֹקִים רַק ע"י הָעֵץ, כְּמוֹ כֵן לֹא יוֹמְתָקוּ הָאֲמוּנוֹת רַק מִתּוֹרָה הַנְּקָרָאת עֵץ חַיִּים וְהַתּוֹרָה הִיא רְפוּאָה לָהֶם.

וּבְכַפְשֵׁת הַכְּתוּבִים בְּעֲנִין הָעֵץ וְהַמְּתָקֵת הַמִּים הָאֲרֻכְתִּי בְּחִבּוּרֵנוּ זֶה ח"א פִּי"ו ע"ש, וְרִש"י פִּי' ע"פ רז"ל שְׁשֵׁם לוֹ חֵק וּמִשְׁפָּט וְשֵׁם נְסֵהוּ בְּמִרָה נָתַן לָהֶם מִקְצַת פְּרִשְׁיּוֹת שֶׁל תוֹרָה שְׁיִתְעַסְקוּ בָּהֶם, שְׁבַת וּפְרָה אֲדוּמָה וְדִינִין עכ"ל.

והרמב"ן טען על דבריו ז"ל ופירש שאומרו פאן חק הוא כמו הטריפני לחם חקי וגו' ולדעתו נראה היות דבריהם ז"ל שהביא רש"י נכונים שפאן נתקנים מה שאמר משה לפרעה שדרך שלשת ימים במדבר התחיל עבודתו יתברך, ולפי דרכנו יתכן מאד אומרו שם שם לו חק, ר"ל שעד שם היו הם מבקשים לדעת דברי התורה וסודותיה כל אחד בטעמו, אבל בענין מרה שהורה להם הנמשל העמוק לומר שיש דברים בתורה שהם נסתרים ואין השגתם מגעת לדעתם, ואם ישתדלו להגעתם ח"ו יבאו לשמות מים המרים, ושלפי זה יאות שיקבלו התורה דרך קבלה בלתי שאלת טעם והוא הנקרא חק, לכן אמר ששם הבינם ההבדל אשר בין החק והמשפט, והוא אומרו שם שם לו חק ומשפט: כל המחלה אשר שמתי וגו' כבר יפלא שא"כ נראה שלא הבטיח הש"י רק מן המחלה והמכות שהושמו במצרים לא מזולתם, אבל כבר בארנו בפ"ה ההגדה שכל אותם השלמים שהשתדלו להרבות מספר המכות שהוכו מצריים ועל הים עד שאמרו שלקו מאתים וחתמים מכות, הנה כדי לרמוז שלא הנה אבר באדם שלא הנפה במכות ההם, באופן שאין מחלה בעולם שלא הובאה על המצריים לרמ"ח אברים פרטיים.

ועוד יש שני חלאים שאינם על אבר פרט, רק על כל הגוף בכלל, והם צינים ופחים הרי כלם מאתים וחתמים, ולכן דרשו שהוכו מאתים וחתמים מכות, ואם כן יהיה אומרו כל המחלה אשר שמתי במצרים, כאילו אמר שכל המחלה שבעולם שם במצרים, ובזה הובטחו מכל מיני מחלה שבעולם.

ועוד שאומרו כל המחלה הנה רצונו לומר שבהיות ארץ מצרים מעונגת בתפנוקים עד שנאמר עליה כגן ה' פארץ מצרים, והנה זה ידוע כי הארץ הדשנה כפי ריבוי דשנותיה ופירותיה יהיה ריבוי החלאים אשר משכו לאדם בה, שכן יש עד היום כמה מיני חלאים במצרים אשר כלם מרוב המאכלים והדשנויות שבה, זה אמר הקב"ה לישראל שיתן להם ארץ ישראל שהיא ארץ זבת חלב ודבש ושהמחלה שיש במצרים מחמת דשנויותה לא תהיה להם, ובזה יתיישב שיהיה המחלה כפשוטו על החלאים כי המכות לא נקראו חלאים, וכן יתיישב מה שנאמר והסיר ה' ממה כל חולי וכל מדוי מצרים הרעים אשר ידעת, שנתבאר היות שבים הדברים אל החלאים שיש להם עד היום, ולכך אמר והסיר כי ארץ ישראל מחמת דשנויותה כבר דרך טבע הם החלאים שם וצריך להסירם: ועל אומרו כי אני ה' רופא, נפלאו קצת בחשבם שאין רפואה רק אחרי החלי, והיאך יאמר לא אשים ואח"כ אומר אני ה' רופא, אבל אין הדברים כן כי גדר הרפואה הוא בהנהגת הבריאות עומדת ולהחזירה כשחסור, א"כ יש שני מיני רפואה והרפואה להנהיג הבריאות עומדת היא יותר שלימה ואמתית, ויותר ראויה להקראו רפואה מאותה שהיא להחזירה כשחסור, כמו שנאמר והסרתי מחלה מקרבך שפירושו מניעת המחלה ע"י הנהגה טובה, באופן שהחלק הראשון העיקרי מן הרפואה עושה הקב"ה שהיא החזקת הבריאות עומדת, אבל להחזירה כשחסור צריך שהאדם ירפא עצמו בתשובה, כמו שנאמר ושב ורפא לו, ולא אמר ושב ויתרפא אבל ורפא לו, כלומר שעם התשובה הוא יהיה רופא את עצמו: לענין י"ב עינות מים ושבעים תמרים רבו הפירושי והאגדות, ועל דרך הקבלה, ומקלם שאמרו ע' תמרים נגד ע' שרים הממונים על ע' אומות, ולפי דרך זה יצדק מאד מה שנאמר ויחנו שם על המים כלומר על המים ולא תחת התמרים, כי לא בחרו להיותם תחת הע' שרים רק על המים שהוא פנוי אל האלהיות שכן נאמר קול ה'

על המים, ונאמר אנתי עזבו מקור מים חיים, ולכה נאמר פה שפחרו להיותם חלקו של השי"ת ונחבל נחלתו על התורה שהיא על מים ולא תחת שבעים תמרים שהם השבעים שרים: פרק ב רבים טענו על מה שנאמר וילונו כל עדת בני ישראל על משה, למה [לא] הקדים תחלת טענת התלונות לומר שלא היה להם לחם ושלם היה להם בשר כמו שאמר בשאר מקומות ניצמא העם למים, ונראה לדעתי שלא הקדים לומר פן לפי שעדיין היה להם לאכול אבל היו צריכים לאכול בצמצום, ולא היה תרעומתם רק על שלא היה להם לחם לשלוב, ולכה לא אמר שהיו רעבים לחם: ואומרם מי יתן מותנו ביד ה' יפלא מאד אומרם ביד ה', שכל זמן ובכל מקום שימות ביד ה' הוא מת, אבל יובן שכל מאמרם זה היה על יום י"ד ניסן, שלפי שבאותו הלילה מתו בכורי מצרים אמרו מי יתן והיינו גם אנחנו מתים בלילה ההוא, וזה אומרם ביד ה' שבים הדברים אל מה שנאמר ושלחתי את ידי וגו' ואחרי כן ישלח אתכם ומבואר פן על מפת בכורות, לכן אמרו שהלואי היו מתים באותו יד ה' שאז טוב להם שימותו מחמת שבע משימותו רעבים, באופן שלא היה שאלתם רק בצמצום שלא ימותו ברעב וכאשר פתחו פיהם לשטן לומר שהיו רוצים למות מיתה מחמת שבע, פן נהיינה שמתו מחמת שבע גדול, כמו שנא' לענין הבשר שהיה להם לזרא ויצא מאפם: אמנם יתכן בענין זה שזכיר הספקות שיאות להתעורר בהם: ספק א' אומרם מי יתן שנראה היותם מבקשים לעתיד להיות פן, ולכה אמרו גם פן מותנו ולא אמרו לו מתנו כפי מה שאמרו אח"כ: ספק ב' הדברים הללו נראים דברי מרד, ולא נאמר בפתוב שהיה רוגז כלל עליהם: לכה נראה שהדברים לפי פשוטן שהיו אומרם שהלואי והיו נשארם למות במצרים, ר"ל שכל חיהם היו שם אבל לא ביד מצרים רק ביד ה' שהיה הקב"ה מכריח את מצרים לשחררם והיה מניחם במצרים ולא היה מוציאם אל המדבר, פי היה נראה להם שאלה הגונה כי אחרי שהקב"ה שמע צעקתם מן העבודה אשר מצרי' לנחצים אותם, שהיה מספיק זה שיצילם מעבודתם וישארו במצרים, פי עלה במחשבתם שלא עשה הש"י רק להצילם מן העבודה, אבל להוציא אותם אל המדבר עשו משה ואהרן מעצמם, ולכה אמרו פי הוצאתם אותנו אל המדבר, ולעתיד היתה בקשתם שיהיה לרצון לפניו ית' להחזירם למצרים, ושיהיו תחת יד ה' לא תחת יד מצרים, וכבר היו מאמינים ביכולתו המופלג שיוכל לעשות פן על פרחם של המצריים, ולפי זה לא היה רוגז כלל: ואומרם בשבתנו על סיר הבשר, לדעתי היו מתאווים מאכל אחד שעד היום עושים אותו במצרים, והוא שעושים בקמח ומים כמו פירורים ונקרא קושקוש"ו, ומושיבים אותם על סיר הבשר ומתבשלים מן האיד העולה מן הבשר ואין הפירורים הים נוגעים בבשר רק קשורים תוף מטלית או גתונים תוף פלי נקוב והפלי הנקוב נתון ע"פ סיר הבשר, ולכן אמרו בשבתנו על סיר הבשר באכלנו לחם לשלוב כי אותו המאכל אינו ללפת בו את הפת כי הוא פת בעצמו, ולכן השיב להם הקב"ה אם פן הוא שאינכם מבקשים רק לחם לשלוב כדי חייכם, הגני נותן לכם שתלקטו יום יום, וזהו שנא' ויענה וירעיבה למען נסותה, שהיה הנסיון לראות אם תהיה להם מדת ההסתפקות, שזה אין ספק שמי שאין לו מדת ההסתפקות לא יוכל לעסוק בתורה ובהשגות אלהיות, וזהו שנא' למען אנסנו הילך בתורתך אם לא, פי הבוחר בעיון בהשגות צריך שייבחר בהסתפקות: ובענין זה יובנו גם פן ב' מזמורים שאמר דוד רבו האיכות, האחד הוא אשרי כל ירא ה' והולך בדרךיו, יגיע פסוקו כי תאכל אשריך וטוב

לך וגו', ומזמור אחר אמר אשׁרי אישׁ ירא את ה' במצותיו חפץ מאד וגו', שׁנראה היות אלו השׁני מזמורים חלוקים וסותרים מן הקצה אל הקצה, שׁבאחד מבטיח את הירא את ה' שׁיהיה הון ועושר בביתו וצדקתו עומדת לעד, ובמזמור אחר אומר שׁיאכל יגיע כפיו קעני המהפך בתורה.

אבל יובנו שׁני המזמורים הללו במה שאמרנו, כי היראה ממנו ית' תהיה על אחת משׁני פנים, אם שׁיהיה אישׁ המונין שקבל עניני התורה מאבותיו ותמשׁך לו יראה עצומה לבלתי עבור על מצותיו ותברך שהוא ירא מהפסד השׁכר ומקבלת העונש, עוד יהיה מין שׁני מן היראה והוא המשׁפיל המעיין באלהיות, שאחרי שׁישׁיג קצת מהפלגת גדולתו ותברך, תמשׁך אליו יראה עצומה מבלתי הביט אם ימשׁך אליו עונש או שׁכר, רק תמשׁך לו יראה כמו מי שׁיראה מלך עצום, אפילו שׁיראה את המלך שהוא מאחוריו ולא יצפה ממנו שׁכר וגם אין לו לירא מן העונש או רעה שׁימשׁך לו ממנו, שׁהרי המלך שהוא אינו רואה אותו ולא מפירו, אפילו הכי כאשר יראה המלך העצום שהוא יחיד לכוון ותמשׁך לו יראה עצומה מאד, כמו כן המשׁפיל אשר יעיין באלהיות וישׁיג קצת מגדולתו ית' ירעד לכוון בהפירו שׁפל ערכו מול ערך גדולתו הפופלגת וע"ז נאמר ועתה ישראל מה ה' אלהיך שׁואל ממך כי אם ליראה את ה', שׁכבר אמרו ז"ל לגבי משה מילתא זוטרתא היא, אבל הטענה במקומה עומדת, שׁהיא יאמר מה ה' שׁואל כאילו הוא דבר קטן בערכם.

אבל בזה נתיישב שׁישׁ שׁני מיני יראה אחת קטנה ואחת גדולה, ואמר משה שׁבעת הדין בתחלת הענין שקבלו התורה אין הקב"ה מבקש מהם רק היראה הקטנה שהיא עשיית המצוות, וזה אומרו ועתה ישראל מה ה' אלהיך שׁואל וגו' לשמור ולעשות, והנה אין ספק שאשר ירצה להשיג מעלת היראה הזאת הנבחרת יצטרך למדת ההסתפקות, שאשר ירדוף אחרי התאות הגשמיות לא יוכל לעיין בהשגת האלהיות ועל המין הזה מן היראה אמר דוד אשׁרי כל ירא ה' ההולך, ר"ל שהלך במדרגת עיון האלהיות להזכיר דרכיו ומדותיו ית' על הפנונה שאמר משה הודיעני נא את דרכיך, ולכך אמר שׁנה הירא את ה' לא יצפה הון ועושר כי המרבה נכסים מרבה דאגה ואינו מניח לו לישן באופן שלא ישיג זה הדבר מן היראה אשר הוא על ידי השגת גדולתו ית': ומה שאמרו רז"ל אין הנבואה שורה אלא על חכם גבור ועשיר כבד פירושו הם בעצמם הדברים ואמרו איזהו חכם הלומד מכל אדם ואיזהו גבור הכובש את יצרו ואיזהו עשיר השמח בחלקו, אם כן מי שׁישׁ לו מדת ההסתפקות הוא העשיר, אבל אומרו הון ועושר בביתו תהיה הפנונה על העושר ממשׁ כי ע"כ אמר בביתו ולא אמר עשיר, שׁכבר אמרו שהשמח בחלקו הוא העשיר, כי מן היראה המונית הזאת שהיא מן השׁכר ומן העונש, כבר אפשר לו שׁישׁתדל ושיהיה לו הון ועושר בביתו כיון שאינו עסוק בעיון, ולכך לא אמר בו רק במצותיו חפץ ולא אמר היותו הולך בדרכיו, וכן אמר ירא את ה' שׁפירושו שהוא ירא אותו שלא יענישנו אבל בראשון לא אמר את, רק ירא ה' שהוא המין האחר מן היראה כאשר ביארנו, וכן נאמר באברהם עתה ידעתי כי ירא אלהים אתה ולהיות האלהים הוא המדבר הנה ראוי שיאמר עתה ידעתי כי ירא אותי אתה, כמו שהשלים המאמר ולא חשכת בנה ממני.

אָבֵל לֹא אָמַר כִּי יֵרָא אוֹתִי אַתָּה שְׂאֵז הָיָה הַמוֹכֵן שֶׁהָיָה יֵרָא אוֹתוֹ מִפְּנֵי הָעוֹנֵשׁ, ע"כ אָמַר כִּי יֵרָא אֱלֹהִים אַתָּה לְהוֹרוֹת עַל הַיְרָאָה הַנִּבְחָרֶת אֲשֶׁר אָמְרָנוּ: וְאַחַר שֶׁבִּאֲרָנוּ הַיּוֹתֵם שְׁנֵי מִיָּנֵי יְרָאָה, אֲשֶׁר שְׁנֵי מִזְמוּרִים הִלְלוּ כָּל אֶחָד יִהְיֶה עוֹנֵנוּ בְּמִין אֶחָד מֵהַיְרָאוֹת שֶׁאָמְרָנוּ, עַתָּה נְבוֹאָה אֶל בְּיָאוֹר פֶּשֶׁט הַפְּתוּבִים בְּשִׁנְיָהֶם, וְכַדִּי לְבָא אֶל הַבְּיָאוֹר נִתְעוֹרֵר תַּחֲלָה עַל הַסְּפָקוֹת הַצְּרִיכוֹת הַתְּעוֹרְרוֹת וְהֵם תַּחֲלָה: סֶפֶק א' בְּאוֹמְרוֹ אֲשֶׁתָּה כִּגְפֹן פְּרוּיָה בְּיֶרְכָה בֵּיתָה בְּנִיָּה כְּשֶׁתִּילִי זֵיתִים, שְׁפִינֹן שֶׁאָמַר לְאַשָׁה שֶׁתִּהְיֶה כִּגְפֹן הַל"ל לְבָנִים פְּאֻשְׁפְּלוֹת עֲנָבִים שֶׁהֵם פְּרֵי הַגֶּפֶן: סֶפֶק ב' אוֹמְרוֹ הִנֵּה כִּי כֵן יִבְנֶה גְבֵר יֵרָא ה', יִבְרָכָה ה' מִצִּיּוֹן וְיֵרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלָּיִם, כִּי נִרְאָה שְׁכֵן יִבְנֶה יֵרָא ה' אָבֵל לְאַחַר אֵין זֶה בְּרָכָה לוֹ: אָמְנָם לְפִי דִרְכָנוּ שֶׁאָמְרָנוּ שְׁכָל עוֹנֵן הַמְּזַמֵּר הַזֶּה יִדְבַּר בְּעוֹנֵן הַהִסְתַּפְּקוֹת יִהְיֶה כָּל הַדְּבָרִים עַל נִכּוֹן, שְׁלִפֵי שֶׁאָמַר לוֹ שִׁיאֲכַל יִגִּיעַ כִּפְּיוֹ אָמַר לוֹ עוֹד שְׁלֵא יִבְקַשׁ תַּעֲנוּגִים אֲשֶׁר לֹא יִסְפִּיק יִגִּיעַ כִּפְּיוֹ לַעֲשׂוֹתָם וְלִכְּהָ אָמַר שֶׁאֵם יִתְאַוֶּה לִיָּין לְשִׁמּוֹחַ, שִׁישְׁמַח בְּאַשְׁתּוֹ בְּמִקּוֹם גֶּפֶן וְאֵם יִתְאַוֶּה לְשִׁמּוֹן יִתְעַנֵּג בְּבָנָיו בְּמִקּוֹם שְׁמֹן.

וְלִהְיוֹת אֵלוֹ הַשְּׁנֵי דְבָרִים הַיָּנִיּוֹ יֵין וְשִׁמּוֹן עֵינָר הַתַּעֲנוּגִים וְסִבָּה לְפִיזוּר נוֹסֵף כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אִנְהֵב יֵין וְשִׁמּוֹן לֹא יַעֲשִׂיר, לְכָה הַזְהִיר כָּאֵן עַל אֵלוֹ הַשְּׁנֵי דְבָרִים, אֲשֶׁתָּה כִּגְפֹן פְּרוּיָה בְּנִיָּה כְּשֶׁתִּילִי זֵיתִים וְאֵח"כ שֶׁאָמַר לְיָרָא אֵת ה' הַזֶּה שְׁכֵן יִמְעִיט מִבֵּיתוֹ הַיָּיִן וְהַשְּׁמֹן וְשִׁישְׁמַח בְּמִקּוֹמוֹ בְּאַשָׁה וּבָנִים, אָמַר כִּי כֵן יִבְנֶה גְבֵר יֵרָא ה', ר"ל שְׁעַם הַיּוֹת שֶׁהִמְעֵטת הַיָּיִן וְהַשְּׁמֹן אֵינְנָה בְּרָכָה לְשֶׁאֵר כָּל אָדָם, אֲפִילוֹ הַכִּי זֶה הַיָּה הַבְּרָכָה הַרְאוּיָה לְיָרָא ה', וְאֵח"כ בְּיָאוֹר הַיּוֹת הַכּוֹנֵה כִּגְפֹן אֲשֶׁר אָמְרָנוּ וְאָמַר יִבְרָכָה ה' מִצִּיּוֹן וְיֵרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלָּיִם כָּל יְמֵי חַיָּיָה רוֹצֶה לוֹמַר שֶׁכִּגְפֹן תִּהְיֶה לוֹ הַמְעֵטת הַיָּיִן וְהַשְּׁמֹן לְבְּרָכָה, אֵז יִשְׁלַג הַבְּרָכָה הָאֲמִתִּית הַנִּכּוֹנָה לוֹ כִּפְּי מְבוֹקְשׁוֹ שֶׁהִיא הַשְּׁגָה בְּאֱלֹהִיּוֹת, וְזֶה אוֹמְרוֹ יִבְרָכָה ה' מִצִּיּוֹן וְיֵרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלָּיִם כָּל יְמֵי חַיָּיָה, שֶׁאָמַר כֵּן מִסְכִּים אֵל מַה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי מִצִּיּוֹן תֵּצֵא תוֹרָה וְדִבַּר ה' מִירוּשָׁלָּיִם, לְכֵן בְּיִשְׁרָוֵי שְׂאֵז תִּהְיֶה לוֹ הַשְּׁגָה שֶׁהוּא נִכְסָף אֵלֶיהָ, וְזֶה אוֹמְרוֹ וְיֵרָאָה בְּטוֹב יְרוּשָׁלָּיִם, ר"ל כִּי בְּזֶה תִּרְאָה וְתִשְׁלַג כִּפְּי כִּגְפֹן תִּהְיֶה שְׂאֵז וְדָאֵי טוֹב יְרוּשָׁלָּיִם וְאַחַר שֶׁכִּבֵּר הַזְהִירוֹ בְּהִסְתַּפְּקוֹת לַעֲנֵן הַהִמּוֹן כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר יִגִּיעַ כִּפְּיָה כִּי תֹאכַל וְהַזְהִירוֹ עוֹד עַל הַסְּתַפְּקוֹת הַתַּעֲנוּג בְּיָין וּבְשִׁמּוֹן, עוֹד רָצָה גַם כֵּן לְהַזְהִירוֹ בְּהִסְתַּפְּקוֹת לַעֲנֵן הַבָּנִים שְׁלֵא יִתְאַוֶּה רַק הַמִּצִּיּוֹעַ, וְזֶה אוֹמְרוֹ וְיֵרָאָה בָּנִים לְבְּנִיָּה שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל, כְּלוּמַר לֹא תִתְאַוֶּה לְרָאוֹת עֲשֶׂרָה דוֹרוֹת, כִּי הַתְּאַוֶּה מוֹצִיאָה הָאָדָם מִן הָעוֹלָם, וְלִכְּהָ לֹא יִתְאַוֶּה רַק בָּנִים לְבָנָיו.

וְאוֹמְרוֹ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל הוּא כְּאָדָם הָאוֹמֵר לְחַבְּירוֹ תָּן לִי מִלְּבוּשׁ אֶחָד וּבֵית אֶחָד וְעַבְד אֶחָד וְשְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל, שֶׁהַכּוֹנֵה לוֹמַר וּמִסְפִּיק לִי, כִּהָ אָמַר כָּאֵן וְיֵרָאָה בָּנִים לְבְּנִיָּה שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל.

וְאָמַר בָּנִים לְבְּנִיָּה ג"כ עַל דְּרָה אַחֲרָת, כִּי אַחֲרֵי שֶׁאָמַר שִׁישְׁלַג טוֹב לִירוּשָׁלָּיִם שֶׁהוּא הַשְּׁגָה בְּאֱלֹהִיּוֹת, אָמַר שִׁישְׁפִּיק לוֹ שִׁירָאָה בָּנִים לְבָנָיו שִׁיִּלְכוּ בְּאוֹתוֹ הַדְּרָה שְׁלוֹ וּבְדַעוֹתָיו, כִּי כִּגְפֹן תִּשְׁתַּקַּע אֲמוּנָה אוֹ יִדְעָה בְּאִישׁ וּבְנוֹ וּבֶן בְּנוֹ, הִנֵּה לֹא תְזוּז מֵהֵם לַעוֹלָם, שְׁעַל זֶה דְרָשׁוּ ז"ל בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא יְמוּשׁוּ מִפִּיָּה וּמִפִּי זַרְעָה וּמִפִּי זַרְעָה מִעַתָּה וְעַד עוֹלָם וְהַעֲד מִשְׁלֵשְׁלֵת שְׁלֵשֶׁת הָאֲבוֹת שְׁלֵא זִזָּה אֲמוּנָתָם וְלֹא תְזוּז מִבְּנֵיהֶם עַד עוֹלָם, לְכָה אָמַר שִׁישְׁתַּפֵּק בְּרָאִיּוֹתוֹ בָּנִים לְבָנָיו וְכִמָּה יָאוֹת רְאִיָּה זֹאת הָאֲמוּנָה כָּאֵן בְּמָה שֶׁכְּתוּבוֹ

התוספות בָּבָא בֵּתְרָא פֶּרֶק חֲזָקַת הַבְּתִים שְׁאָמְרוּ דְּאִין לֹמַר הַחוּט הַמְּשֻׁנָּלֵשׁ לֹא בְּמַהְרָה יִנְתַּק רַק כְּשִׁרְאוּ זֶה אֶת זֶה, שֶׁהָאֵב רָאָה בְּנוֹ וּבֶן בְּנוֹ פְּלֵם ת"ח, אִם כֵּן אָמַר זֶה פֶּאֵן לְשׁוֹן רָאָה וְרָאָה בָּנִים לְבָנֶיהָ שְׁלוֹם עַל יִשְׂרָאֵל, וְכֵן הֵיטָה הַשְּׁלִשְׁלַת הַקְּדוּשָׁה שֶׁל הָאֲבוֹת שְׁאֲבָרְהֶם רָאָה אֶת יַעֲקֹב.

וּלְפִי שְׂיַדְבֵּר בְּמִזְמוֹר הַזֶּה בִּירָא ה' שְׂיִהְיֶה לוֹ מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת, לְכֵן לֹא בִּישְׂרוּ בְּנִיתִנַּת צְדָקָה כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר בְּמִזְמוֹר הָאֶחָד, שֶׁהַפְּנוּנָה שָׁם בְּמִין הַשְּׁנִי מִן הִירָאָה שֶׁהִיא הַהִמּוֹנִיית מִפְּנֵי יִרְאָת הַעֲוֹנוֹשׁ, וְלִכְךָ אָמַר בְּמִצּוֹתָיו חִפְזָן מְאֹד.

גַּם בִּישְׂרֵי אוֹתוֹ שְׂיִהְיֶה זֶרְעוֹ גְּבוּר בְּאַרְצָא וְשִׁיבְנוֹרְךָ דוֹר יִשְׂרָיִם שְׁלֵא תִהְיֶה גְבוּרְתֶּם לְהַתְנַהֵג בְּאֱלֻמוֹת אֲבָל תִּהְיֶה גְבוּרְתֶּם בַּעֲשִׂייתֶם הַטּוֹב וְהַיִּשָּׁר, וּבִישְׂרוֹ בְּהוֹן וְעוֹשֵׁר בְּבֵיתוֹ וְצְדָקְתוֹ עוֹמְדַת לְעַד, ר"ל שְׁאֲפִילוֹ שְׁלֵעוֹלָם יִתֵּן צְדָקָה עִם כָּל זֶה לֹא יִחְסַר הוֹן וְעוֹשֵׁר מִבֵּיתוֹ.

וְעַתָּה עוֹד אָמַר בְּנִיתִנַּת שְׁבַח לְהַש"י שְׁנִתֵּן דְּרָךְ גַּם לְאוֹתָם שְׁאִין לְהֵם אוֹר הַהַשְׁגָּה שֶׁע"פ הַדְּרָךְ הַהוּא יִשְׁיִגוּ אֲנֻרְחוֹת חַיִּים נִצְחָיִים וְזֶה אוֹמְרוֹ זֶרַח בַּחֲשֻׁךְ אוֹר לִישְׂרָיִם שְׁאָמַר כֵּן עַל הַהִמּוֹנִיִּים שֶׁהֵם יִשְׂרָיִם זֶרַח לְהֵם אוֹר בַּחֲשֻׁךְ אֲפִי שְׁאִין לְהֵם הַשְׁגָּה וְהֵם בַּחֲשֻׁךְ זֶרַח לְהֵם אוֹר, שְׁעַל יְדוֹ יִשְׁיִגוּ הַשְּׂכָר הַנִּצְחָיִי, כְּמוֹ שְׁדָרְשׁוּ ז"ל בְּמָה שְׁנֹאֲמַר שְׁמַח זְבוּלוֹן בְּצִאֲתָךְ, וְהַשְּׁבַח הַזֶּה הוּא לוֹ ית' שְׁגַם לְבַלְתִּי מְשִׁיגִים בְּהִיוֹתָם יִשְׂרָיִם לְכַד רִיחָם עֲלֵיהֶם, וְזֶה אוֹמְרוֹ חֲנוּן וְרַחוּם וְצַדִּיק עוֹד חֲזַר לֹמַר לִירָא ה' בְּמִין הַזֶּה בַּעֲנִין אֲשֶׁר יִתְנַהֵג בְּנִיתִנַּת הַצְּדָקָה, שְׁלְפִי שְׂיִישׁ מִי שְׁנוֹתֵן כְּפִי מַה שְׂיִישׁ לוֹ וְיִישׁ מִי שְׁמִבְזוּב, לְכָךְ בִּישְׂרֵי אוֹתוֹ שְׁבִין יִתֵּן כְּפִי מַה שְׂיִישׁ לוֹ וּבִין יְבֻזָּב, שְׁלֵעוֹלָם לֹא יִחְסַר לוֹ אַחֲרֵי הִיוֹתוֹ יִרָא ה', וְזֶה אוֹמְרוֹ טוֹב אִישׁ חוֹנֵן וּמְלֻנָּה יְכַלְכַּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט כְּלוֹמַר כְּפִי מַה שְׂיִישׁ לוֹ, כִּי זֶה יִקְרָא מְכַלְכַּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט וְעָלְיוֹ אָמַר שֶׁהוּא טוֹב, וְאָמַר עוֹד חוֹנֵן וּמְלֻנָּה ר"ל שְׁנוֹתֵן מִתְּנָה לְעַנֵּי דְרָךְ חֵן חֲנָם וְכַדִּי שְׁלֵא לְבִישׁוֹ אָמַר לוֹ דְרָךְ הַלְוָאָה וְזֶה אוֹמְרוֹ חוֹנֵן וּמְלֻנָּה וְהַבְּטִיחוֹ עוֹד לְמְכַלְכַּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט כִּי לְעוֹלָם לֹא יִמוּט וְלִזְכָּר עוֹלָם יִהְיֶה צַדִּיק, שְׁכָּל יְמָיו יִתֵּן צְדָקָה וְשִׁמְשֻׁמוּעָה רְעָה לֹא יִירָא נְכוֹן לְבוֹ בְּטוֹחַ בַּה' וְאָמַר עוֹד סְמוּךְ לְבוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר יִרָאָה בְּצָרָיו, ר"ל שֶׁהַצַּדִּיק אֵין לוֹ יִרְאָה מֵאוֹיְבָיו כִּי ה' לוֹ לֹא יִירָא מַה יַעֲשֶׂה לוֹ אָדָם.

אֲבָל אַחַר שֶׁהִקְב"ה יְכַלֵּה וְיִהְרֹג אוֹיְבָיו וְלֹא יִירָא מֵהֶם, אֲבָל יִירָא שְׁמָא נְתַמְעֵטוּ זְכוּיָתוֹ כְּמוֹ שֶׁאֲרַז"ל בְּאֲבָרְהֶם כְּשִׁנְאָמַר לוֹ בֵּין הַבְּתָרִים אֵל תִּירָא מִפְּנֵי שְׁנִצְחָה ה' מְלָכִים, לְכָךְ אָמַר כֵּן שְׁלֵזָה יִירָא ה' לֹא תִהְיֶה לוֹ מַעוֹלָם יִרְאָה אַחֲרַת זוּלְתֵי הִירְאָה הַבְּאָה לְכָל צַדִּיק אַחֲרֵי פְלִיית אוֹיְבָיו, וְזֶה אוֹמְרוֹ סְמוּךְ לְבוֹ לֹא יִירָא עַד אֲשֶׁר יִרְאָה בְּצָרָיו, וְאַחַר שֶׁהַשְּׁלִים עֲנִין הַמְכַלְכַּל דְּבָרָיו בְּמִשְׁפָּט וְנוֹתֵן כְּפִי מַה שְׂיִישׁ לוֹ הַתְּחִיל בְּאוֹתוֹ הַמְכַבְּזוֹ וְאָמַר פְּזֹר נִתֵּן לְאֲבִיוֹנִים שְׁגַם הוּא צְדָקְתוֹ עוֹמְדַת לְעַד, גַּם קִרְנוֹ יְרוּם בְּכַבּוּד שְׁלֵא יָבֵא לִידְעוֹנֵי רְשָׁע יִרְאָה וְכַעַס, ר"ל שֶׁהַרְשָׁע שְׁעִינוֹ רְעָה בְּשָׁל אַחֲרֵים כּוֹעֵס כְּשֶׁרוֹאָה שְׁזָה נוֹתֵן יוֹתֵר מִהָעֶרְךָ שְׂיִישׁ לוֹ, וְכֵן נֹאֲמַר רַבִּים מְכַאֲבִים לְרְשָׁע וְהַבּוֹטַח בַּה' חֶסֶד יְסוּבְבָנְהוּ, ר"ל שְׂיִישׁ מְכַאֲבִים לְרְשָׁע כְּשֶׁרוֹאָה שֶׁהַבּוֹטַח בַּה' חֶסֶד יְסוּבְבָנְהוּ כְּמוֹ כֵן אָמַר פֹּה שֶׁהַרְשָׁע כּוֹעֵס וּמִתְאַנֶּה וְאוֹמַר עָלְיוֹ זֶה יְבֻזָּב עַד שְׂיִישָׁאָר עָנִי, לְכֵן אָמַר הַפְּתוּב רְשָׁע יִרְאָה וְכַעַס וְגו' תַּאֲנוֹת רְשָׁעִים תֵּאבֹד, כִּי זֶה לֹא יַעֲנִי וְתַאֲנוֹת הַרְשָׁע תֵּאבֹד: וְנִשְׁוֹב לְעַנִּינְגוֹ שְׁזָהוּ הַנְּסִיוֹן שְׁעֵשֶׂה הַקְּב"ה לְיִשְׂרָאֵל שְׁאֵם תִּהְיֶה לְהֵם מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת וְדַאי יַעֲסִקוּ בַּתוֹרָה, וְהוּא

אומרו למען אנסנו הילך בתורתך, והוא ג"כ שאמרו לא ניתנה תורה אלא לאוכלי המן, שפבר יפלא מאמרם זה כי יהיה התנצלות רב לדורות הלו שאים אוכלים רק בזיעת אפם וקשים מזונותינו פקריעת ים סוף אבל היה מאמרם ז"ל לדעתי לומר שלא ניתנה התורה אלא למי שיש לו מדת ההסתפקות, שאינו חושב על מה שיאכל מחר רק אומר ברוך ה' יום יום, פי החושב על מה שיאכל מחר יבקש להתעשר ולא תנוח דעתו ואמרו ז"ל כי לא ניתנה תורה אלא לאותם שאכלו המן ולא חששו להותיר בעד מחר ולא ניתנה לאותם שלא אכלו כל המן אבל הותירו בעד מחר, כמו שנאמר ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו ומעגנו שנאמר שקראו אותו מן לדעתי היה שם מין קטנית שהיה נקרא מן, וכן מצאתי בארץ פולי"ן מין קטנית שנקרא מן, אבל המן ההוא לא היה לו דמיון רק בהיותו עגול פזרע גד לבן.

אבל ענין הטעם פבר היה ענין נסיי בצפיחית בדבש, ולכך נאמר ויראו בני ישראל ויאמרו איש אל אחיו מן הוא, כלומר פשראו אותו קודם שיטעמו אמרו מן הוא, אבל אחר שטעמו את טעמו ידעו שאינו אותו מין מהקטנית שנקרא מן, ועם כל זה להיותו דומה בחוש הראות קראוהו מן, וזהו שנאמר ויקראו בית ישראל את שמו מן כאילו נאמר אפילו שאינו מן קראוהו מן ונהו שנאמר ויקראו בית ישראל את שמו מן כאילו נתעוררו בהם המפרשים אשר מפניהם איש לדרך פניהם: ספק א' שכאן פ' בשלח נאמר וטעמו בצפיחית בדבש ובכ' בהעלותה נאמר וטעמו פטעם לשד השמן, ועוד שכאן נאמר היתה שכבת הטל וכן נתעל שכבת הטל, ובפרשת בהעלותה נאמר ובגדת הטל על המחנה לילה ירד המן עליו וכבר דרשו ז"ל שהיה פמונח בקופסא, אבל לפי הפשט יפלא שאם היה מונח בקופסא הל"ל יחד במקום אחד נתעל שכבת הטל ובגדת הטל וגו' ירד המן עליו: אבל יתכן לפי הפשט שכאן ששאלו לחם היה טעמו בצפיחית בדבש שהוא הלחם המשופח, ושם ששאלו בשר היה טעמו פלשד השמן שהשמן הוא המשופח שבפשר, וכאן שהיה במקום לחם לא היה בו לחות לכן לא היה צריך אל הטל תחתיו, אבל שם שהיה פלשד השמן הנה השמניות יקבל הטנופת מן העפר לכן נהפך והיה הטל תחתיו והמן עליו.

ובענין אומרו שם בלתי אל המן עינינו נתבאר היות טעם משתנה כפי הרצון כמו שדרשו ז"ל שזה אומרם פבר יש לנו במן מינים משתנים בחוש הטעם, אבל בחוש הראות אינו משתנה פי הכל מן הוא, וזה אומרם בלתי אל המן עינינו: אבל בענין אומרו וילקטו המרבה והממעיט וימדו בעמר ולא העדיף המרבה והממעיט לא הקסיר.

נתעוררו המפרשים ופרש"י ז"ל יש שלקטו הרבה ויש שלקטו מעט וכשבאו לביהם מדדו בעמר איש איש מה שלקטו, ומצאו שהמרבה ללקוט לא העדיף על עמר לגלגולת לאשר באהלו, והממעיט ללקוט לא מצא חסר מעמר לגלגולת, וזהו גם גדול עכ"ל.

ולפירושו זה יש לשאול ראשונה שהתורה מברנת בלשון אזהרה וצווי ויצא העם ולקטו דבר יום ביומו למען אנסנו וגו', ולא ימלט או שנה צווי ואזהרה שלא יוסיפו ללקוט, או הוא סיפור גם מה שהיה שכל אחד ילקוט מה שצריך לאהלו, ואם הוא סיפור גם הרי הפכיל הסיפור שפבר נאמר המרבה לא העדיף כפרש"י.

ועוד יפלא שְהָרִי אֹמֵר בְּהִדְיָא וְלִקְטוּ דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ שֶׁהִלְקִיטָה תְּהִיָּה דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ פֶּלֶא אַחַד, וְרַש"י כְּתֹב שְׁגַם שִׁירְבָה בִּלְקִיטָה לֹא יַעֲדִיף, וְאִם אִתָּה אֹמֵר שֶׁהוּא צוּי וְאַזְהָרָה שְׁלֵא יִלְקְטוּ יוֹתֵר עַל צָרְכָם מֵה צְנִיף לְאַזְהָרָה זֹה וְהֵלֵא גַם אִם הִיָּה מְרַבָּה לֹא הִיָּה מוֹצֵא רַק עֲמַר לְגַלְגֹּלֶת לְאַשֶׁר בְּאַהֲלוֹ וְעוֹד שֶׁמִּפְּרִוּשׁוֹ שֶׁל רַש"י ז"ל גִּרְאָה שֶׁעָבְרוּ עַל הָאַזְהָרָה, שֶׁהָאַזְהָרָה הִיָּתָה שְׁלֵא תְּהֵא הִלְקִיטָה רַק דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ וְהִנֵּה הוֹסִיפוּ וְחִסְרוּ בִּלְקִיטָה.

ועוד שֶׁהַדְּבָר בְּרוּר שֶׁזֶה הִיָּתָה אֲזַהָרָה שֶׁהָרִי בְּהִדְיָא נֹאֲמַר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה ה' לְקִטּוֹ מִמֶּנּוּ אִישׁ לְפִי אֲכָלוּ וְעוֹד יֵשׁ לְטַעוֹן לְפָרֶש"י הִיאָף נִתְפָּרְסָם הַגֵּס פִּינּוֹן שֶׁבַעַת הִלְקִיטָה לֹא מְדוּדוּ בְּעַמָּר: גַּם יִפְלֵא בְּמָה שֶׁפָּרֶש"י ז"ל לְעִנְיַן לְקִטּוֹ לְחֵם מִשְׁנָה וְז"ל, כְּשֶׁמְדוּדוּ אֶת לְקִיטָתוֹ בְּאַהֲלֵיהֶם מְצֵאוּ כְּפָלִים שְׁנֵי הַעוֹנָם לְאַחַד וְיִגִּידוּ לְמֹשֶׁה שֶׁאֵלוֹהוּ מֵה הַיּוֹם מִיָּמִים, וּמִכָּאֵן יֵשׁ לְלַמּוֹד שֶׁעֲדִינֵין לֹא הִגִּיד לְחֵם מֹשֶׁה פְּרִשְׁת שְׁבַת שֶׁנִּצְטוּהָ לֹאמַר לְחֵם וְהִיָּה בְּיוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ וְגו' עַד שֶׁשָּׂאֲלוּ אֶת זֹאת אָמַר לְחֵם הוּא אֲשֶׁר דְּבַר ה' שֶׁנִּצְטוּיָתִי לֹאמַר לְכֶם, וְלִכְף עֲנִשׁוֹ הַכְּתוּב שֶׁאֲמַר לוֹ עַד אָנָּה מֵאַנְתֶּם וְלֹא הוֹצִיאֻוּ מִן הַכֶּלֶל, עַכ"ל רַש"י: וְתַחֲלָה יִפְלֵא עַל מֵה שֶׁפִּירֶשׁ ז"ל בְּמָה שֶׁנֵּא' הוּא אֲשֶׁר דְּבַר ה' שֶׁנִּצְטוּיָתִי וְכו', שֶׁאַדְרָבָה כְּשֶׁהָאָדָם אֹמֵר לְחִבְרֹו הוּא אֲשֶׁר דְּבַר ה', כְּנִרְאָה שֶׁכְּבָר אָמַר אוֹתוֹ הַדְּבָר לְחִבְרֹו דַּל"כ לֹא יֵאוּת לֹאמַר הוּא אֲשֶׁר דְּבַר בְּמָה שְׁלֵא קִדְמָה יְדִיעָה לְשׂוֹאֵל מִזֶּה דְּבַר.

וְרַש"י בְּעַצְמוֹ בְּמָה שֶׁנֹּאֲמַר הוּא אֲשֶׁר דְּבַר ה' בְּקִרְוֵי אֲקִדָּשׁ כְּתֹב וְהִיָּכֵן דְּבַר וְכו' וְנִקְדָּשׁ בְּכַבּוּדִי: וְעוֹד יִפְלֵא שֶׁהֵלֵא אָמְרוּ ז"ל שֶׁבְּמֶרְה נִתְּנָה הַשְּׁבַת וְכָאֵן הִיָּו בְּאַיִלָם כְּמוֹ שֶׁפָּרֶש"י ז"ל בְּעַצְמוֹ בְּמָה שֶׁנֹּאֲמַר שֶׁשֶׁם לֹו חֵק וְאִין לֹו לֹאמַר שֶׁבְּמֶרְה נִצְטוּהָ מֹשֶׁה עַל הַשְּׁבַת וְלֹא נֹאֲמַר לִישְׂרָאֵל־שֶׁהָרִי כֹף כְּתֹב רַש"י ז"ל בְּמֶרְה נִתְּנָה לְחֵם מִקְצַת פְּרִשְׁיוֹת שְׁבַת וּפְרָה אֲדוּמָה וְכו', וְאִין לֹאמַר שֶׁדִּינֵי שְׁבַת נֹאֲמַר לְחֵם אֲבָל הַהִכְנָה מֵע"ש לֹא נֹאֲמַר לְחֵם, שְׂאֵם כֵּן תְּכַרְף כְּשֶׁנִּצְטוּוּ לְלִקְוֹט דְּבַר יוֹם בְּיוֹמוֹ הֵלֵא יְדַעוּ שֶׁאִין לְאַפּוֹת וּלְבִשָּׁל בַּשְּׁבַת וְאֵז הִיָּה לְחֵם לְשֶׂאֵל מֵה יַעֲשׂוּ בַּשְּׁבַת, וְעוֹד אִם תְּמִיּהַת הַנְּשִׂאִים הִיָּתָה עַל שֶׁנִּמְצָא בְּמִדְּוֹתָם לְחֵם מִשְׁנָה בְּצִמְצוּם, לֹא הִיָּתָה תְּשׁוּבַת מֹשֶׁה תְּשׁוּבָה לְתַמִּיּהָתָם לֹאמַר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אִפּוּ וְגו', אֲבָל הַתְּשׁוּבָה הִרְאוּיָה לְתַמִּיּהָתָם הִיָּתָה הוּא אֲשֶׁר דְּבַר ה' וְהִיָּה בְּיוֹם הַשְּׁשִׁי וְהַכִּינּוּ וְגו' וּמִלְבַד זֶה יִפְלֵא שֶׁמֹּשֶׁה ע"ה צִיר נֹאֲמַן הִיאָף לֹא יַעֲשֶׂה שְׁלִיחוֹתוֹ יִתְבַּרְךָ לְתַת לְחֵם הַשְּׁבַת בְּעַת מְצוֹתוֹ.

ועוד פִּינּוֹן שֶׁכָּל זֶה הִיָּה בַע"ש וְלֹא בָּא עַל יְדוֹ חִלּוּל שְׁבַת לְמָה יַעֲנֵשׁ בְּשִׁבְיֵל אוֹתָם שֶׁיִּצְאוּ לְלִקְוֹט אַח"כ וְעוֹד שְׂאֵם הִיָּה הַעוֹנֵשׁ בְּעַבּוּר שֶׁתְּכַרְף לֹא אָמַר לְחֵם מְצוֹתוֹ יִת' לְמָה לֹא גִילָה הַעוֹנֵשׁ רַק אַחֲרֵי שֶׁיִּצְאוּ לְלִקְוֹט, הֵלֵא אִפִּי לֹא יִצְאוּ לְלִקְוֹט הִיָּה עֲנִין הַעוֹנֵשׁ עַל שְׁלֵא עֲשֶׂה שְׁלִיחוֹתוֹ יִת' כְּהוֹנֵן בַּשְּׁעָתוֹ: גַּם בְּעִנְיַן שֶׁנֹּאֲמַר אֶת אֲשֶׁר תֹּאפּוּ אִפּוּ פִּירֶשׁוּ רַש"י וְהַרְמַב"ן ז"ל וְכִתְבוּ מֵה שְׂאֵתָם רוֹצִים לְאַפּוֹת וּלְבִשָּׁל אִפּוּ וּבִשְׁלוּ הַיּוֹם לְשִׁנֵי יָמִים וְאֶת כָּל הַעוֹדָף לְכֶם מִשְׁבַּעְכֶּם הַנִּחוּ עַכ"ל, וְהַרְאֵב"ע פִּירֶשׁ שֶׁהַעוֹדָף נֹאֲמַר עַל הַעוֹמֵר הַשְּׁנֵי וּלְפִירֶשׁ"י ק' מָה הִיָּו צְרִיכִים צוּי וְאַזְהָרָה עַל בִּישׁוּל וְאַפִּיָה לְשִׁנֵי הַיָּמִים, שֶׁהִיָּה מִסְפִּיק הָאַזְהָרָה שֶׁיֹּאפּוּ וְיִבְשְׁלוּ הַיּוֹם לְשְׁבַת וּבַעַד ע"ש יַעֲשׂוּ מֵה שֶׁיִּרְצוּ, וְכ"ש שֶׁקִּשָּׂה לְפִירוּשׁ הַרְאֵב"ע שֶׁכָּל הַצוּי הוּא לְיוֹם שֶׁשִׁי לְבַד, וְעוֹד נִדְחַק לֹאמַר שֶׁהַעוֹדָף לֹא הִגִּיד לְחֵם מֵה יַעֲשׂוּ מִמֶּנּוּ וּבְכַר אָמַר לְחֵם שֶׁיֹּאכְלוּהוּ: אָמְנָם אֲנַחְנוּ נִשְׁתַּדֵּל בְּבִיאוֹר הַעֲנִין

וישוב כל הספקות אחר שנתעורר עוד להסתפק במקראות הללו: ספק א' על אומר זה הדבר אשר צוה ה' לקטו ממנו איש לפי אכלו עמר לגלגולת מספר נפשותיכם איש לאשר באהלו תקחו, שאומרו תקחו נראה כפל ודבור מותר שפכר אמר לקטו ממנו, ועוד שגם אם נאמר שהוא כפל ושפן לפעמים מנהג הפתוב עם כל זה יפלא מה זה ששינה הלשון מלקיטה ללקיחה שקודם אמר לקטו ממנו ואחר כך אמר תקחו: ספק ב' אומר כל העונף, כי מה הוא מרבה במלת כל והנה מספיק אומר העונף למשמרת.

ומתוך שני ספקות הללו יובן איכות הענין היאך הנה, והוא לדעתי כי נראה שהיו מלקטים המן כמו שעושים קוצרי התבואה שכל אחד קוצר ומביא אל הצד המקובץ במקום אחד קמה גדולה מן הצבתיים, וכן בוצרי הענבים כל אחד הולך בסלו ובוצר וממלאו ומביאים אל מקום אחד ועושים פרי גדול, כמו כן היו עושים מלקטי המן שכל אחד הנה מלקט בסלו, או בקנפתו ומביא אל מקום אחד אל הפרי ואח"כ מאותו המקום הנה לוקח כל אחד עמר לגלגולת לאשר באהלו, ושם הנה הצווי שלא יוסיף לקחת אם יש לו באהלו עשרה גלגולת שלא יקח שנים עשר מדות, וזה ברור ממה שנאמר וילקטו המרבה והממעיט ואח"כ נימדו בעומר, וזה הנה הנס שאפ"י שאחד הנה לוקט ט"ו מדות ולא היו לו רק תמשה גלגולת ואחד הנה לו הרבה גלגולת ולא הנה מלקט כדי סיפוקו שלא היו מודדים מה שהיו מלקטים אפי' הכי הקב"ה הנה משנה את המדות שהנה מה שהיו מלקטים באותו יום מספיק דבר יום ביומו בצמצום לכל ישראל, ולכך נאמר איש אשר באהלו תקחו, שקודם לכן הנה מדבר לענין הלקיטה שישערו בלי מדידה מה שצריכים כל אחד וכל כך ילקוט אבל אחר כך בא הצווי בלקיחה מן הפרי שלא יוסיפו לקחת רק במדה, ולכך אמר לשון לקיחה כי לא יפול לשון לקיטה מן הפרי ולא יפול גם כן לשון לקיחה כשמחוסר עדיין לקיטה.

ועוד דע שאין ספק שמשנה כשליח נאמן תכף אמר להם מצנת שבת, וכשלקטו ע"ש לחם משנה לקטו בכנונה בעד השבת וכבר ידעו שאין להם לא לאפות ולא לבשל בשבת. וכבר ידעו גם כן הנשיאים שלא יתקלקל המן אשר יבשלו בעד השבת, אבל נסתפקו שאם יותירו מן העומר שנלקט לע"ש אפ"י יתקלקל ולא נסתפקו הנשיאים רק בזוה, שאחרי שלקטו לחם משנה איך יעשו פיון שצוה שלא יותירו עד בקר, אם כן אם יבשלו ויתערב של ליל שבת במה שבשלו ליום שבת אפ"י אחר שיאכלו ליל שבת יותירו מן העמר הראשון שלקטו בעד ע"ש ויאכלו אותו ביום שבת, ובזוה יעברו על מצותו שצוה להם שלא יותירו או יתקלקל, ואם לא יערבו של ליל שבת בשל יום שבת ויאכלו כדי שבעם ויותירו היאך יבערוהו בשבת, לכן השיב להם משה הוא אשר דבר ה', כלו' זהו שאמרתי לכם בהלכות שבת שהוא קודש ולא יתקלקל המן אפילו שיותירו מן העמר שלקטו כדי לאכלו בע"ש, ולכך שיבשלו גם שני העמרים יחד וכל העונף והנה למשמרת שזה ריבה באומריו כל העונף, כלו' אפילו העונף מן העמר הראשון שנלקט בעד ע"ש ששיניחו אותו למשמרת לא יתקלקל לפי שהוא קודש ולא יתקלקל המן בו: ובזוה יתיישב אומרם והכינו את אשר יביאו ביום הששי, שהודיעו הפנונה האלהית שיערכו שני העמרים שיביאו ויכינו אותם יחד ויאכלו ע"ש וליל שבת וכל העונף והנה ליום השבת, כי אם הנה הצווי לומר שייכינו ליום השבת, לא הל"ל את אשר יביאו אלא והנה ביום הששי והכינו ליום השבת, כי והכינו את אשר יביאו נראה בהדיא שייכינו גם שני

הַעֲמָרִים שֶׁשָׁנִיחֵם הֵבִיאוּ בְּיוֹם הַשָּׁשִׁי: וְאָמַר עוֹד אֶכְלוּהוּ הַיּוֹם לֹאֲכָלוּ מִבְּעוֹד יוֹם, וְזֶה טַעַם שֶׁלֹּשׁ סְעוּדוֹת לְזַכָּרוֹ הַנֶּס שֶׁלֹּא הָיוּ יְכוּלִים לְאֶכְלוֹ מִן בְּמוֹצָאֵי שַׁבַּת כִּי הָיָה מִתְקַלְקֵל אַחֲרָי שֶׁהָיוּ מְעוֹרְרִים שְׁנֵי הַעֲמָרִים, כִּי לֹא הָיָה מִחֲזִיק אוֹתוֹ שֶׁלֹּא יִתְקַלְקֵל רַק קִדְוֶשֶׁת שַׁבַּת, וּמ"ש הַפְּתוּב עַד אָנָּה מְאַנְתֶּם שֶׁפֶּלֶל מִשָּׁה עִמָּהֶם, לְדַעֲתִי הָיָה לְפִי שְׂאוֹתָם שֶׁהֵלְכוּ לְלִקְוֹט וְלֹא מִצָּאוּ מִתּוֹךְ דְּבָרָיו טָעוּ, שֶׁהָאֹמֵר לֹא תִמְצָאוּהוּ בַשָּׂדֶה כְּאִלוֹ אוֹמֵר תִּבְקְשׁוּהוּ, שֶׁהֲל"ל לָהֶם אֵל יֵצֵא אִישׁ מִמְקוֹמוֹ וְלֹא שִׂיאֵמַר לֹא תִמְצָאוּהוּ, כִּי הֵם כִּבְרָ יָדְעוּ שֶׁאֵין לְבַשֵּׁל בַּשַּׁבַּת כְּמוֹ שֶׁצָּוָה לָהֶם וְהִכִּינוּ אֶת אֲשֶׁר יִבְיֵאוּ, וְלִכּוֹן חָשְׁבוּ יִשְׂרָאֵל שֶׁנִּתְּנָה לָהֶם ע"ש לַחֵם יוֹמִים כְּדִי לְבַשֵּׁל בַּע"ש לַשַּׁבַּת, וּז"ש לָהֶם מִשָּׁה עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם לַחֵם יוֹמִים, שֶׁלֹּא הֲל"ל רַק עַל כֵּן נֹתֵן לָכֶם לַחֵם יוֹמִים כִּינּוּן שֶׁהָיָה מוֹכִיחֵם עַל שֶׁעָבַר וְלֹא הָיָה צְרִיךְ לֹאֲמַר בְּיוֹם הַשָּׁשִׁי שֶׁכִּבְרָ יָדְעוּ שֶׁבְּיוֹם שָׁשִׁי נֹתֵן לָהֶם לַחֵם יוֹמִים.

אֲבָל בְּמָה שֶׁאֲמַרְנוּ יִתְיַשֵּׁב מְאֹד שֶׁיִּשְׂרָאֵל חָשְׁבוּ שֶׁנִּתְּיַנַּת לַחֵם מִשָּׁנָה בַּע"ש יוֹמִים הָיָה מִפְּנֵי הַבִּישׁוּל כִּי לֹא הָיוּ יוֹדְעִים עַנְיַן אִיסוּר הַתְּחוּמִּים, וְאֶפְיָלוּ לְמ"ד מְאִיסוּר תְּחוּמִּין גְּמִי אִיפְקוּד פ"ק דְּעֵרוּבִין, יִתְכַּן שֶׁבְּעַנְיַן הַמֶּן שֶׁהוּא לְמַאֲכָל חָשְׁבוּ הַיּוֹתוֹ מוֹתֵר כְּמוֹ שֶׁמְשַׁבְּרִין מְגוּפַת הַחֲבִית, וּמִשָּׁה אָמַר לָהֶם אִם הָיָה כְּאֲשֶׁר אַתֶּם חוֹשְׁבִים שֶׁאֵין אִיסוּר בִּיצִיאָה לְלִקְוֹט בַּשַּׁבַּת לֹא הָיָה נֹתֵן כָּל ע"ש לַחֵם יוֹמִים, שֶׁהָרִי כְּשִׂיּוֹם שֶׁשִׁי רֵאשׁוֹן הָיָה נֹתֵן לָהֶם לַחֵם יוֹמִים הָיָה מְסַפִּיק וְאַחַר כֵּן בְּכָל יוֹם עֹמֵר אֶחָד לְבַד, שֶׁכִּינּוּן שֶׁמַּאֲכָל הַמְּחַרְתַּת יוֹרֵד בְּיוֹם שֶׁלְּפָנָיו לֹא הָיָה צְרִיךְ יוֹתֵר כָּלֵל שֶׁבְּיוֹם ז' יִלְקְטוּ לְיוֹם א' וּבְיוֹם א' לְיוֹם שְׁנֵי וְכֵן לְעוֹלָם אִם לֹא הָיְתָה אִיסוּר הַיִּצִיאָה לְלִקְוֹט, אֲבָל לְפִי שֶׁהִיִּצִיאָה אִיסוּרָה לְכַף הַנִּכְרַח הַדְּבָר לְתַת בְּכָל יוֹם שֶׁשִׁי לַחֵם מִשָּׁנָה.

וּז"ש לָהֶם מִשָּׁה עַל כֵּן הוּא נֹתֵן לָכֶם בְּיוֹם הַשָּׁשִׁי לַחֵם יוֹמִים, כְּאִילוֹ אָמַר עַל כֵּן הַנִּכְרַח הַדְּבָר לְתַת לָכֶם בְּכָל יוֹם שֶׁשִׁי לַחֵם יוֹמִים, לְפִי שֶׁהִיִּצִיאָה אִיסוּרָה בַּשַּׁבַּת לֹא בַּשְּׁבִיל הַבִּישׁוּל כְּאֲשֶׁר חֲשַׁבְתֶּם, שְׂאֵם בַּשְּׁבִיל הַבִּישׁוּל הָיָה מְסַפִּיק שֶׁהָיָה נֹתֵן לָכֶם פַּעַם אֶחָד לַחֵם יוֹמִים בְּיוֹם שֶׁשִׁי רֵאשׁוֹן, וְלִכְּפֹי לֹא אָמַר עַל כֵּן נֹתֵן רַק עַל כֵּן הוּא נֹתֵן ר"ל בְּכָל יוֹם שָׁשִׁי: וְעַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁאֲכָלוּ הַמֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה טָעַן רש"י ע"פ אַגְדָּה שֶׁחֲסָרִים שְׁלֹשִׁים יוֹם שְׁבַט ט"ו בְּאֵיֶר יָרַד לָהֶם הַמֶּן תְּחִלָּה וּבַט"ו בְּנִיסָן שַׁבַּת שְׁנֵי וְנִשְׁבְּתוּ הַמֶּן מִמְּחַרְתַּת, וְהַשִּׁיב רש"י שֶׁבְּעוֹגוֹת שֶׁהוֹצִיאוּ הָיָה בָּהֶם טַעַם מִן עַד כְּאֵן.

וְזֶהוּ מִדְּרָשָׁם כֵּן וּלְפִי הַפֶּשֶׁט נִקְרָאִים מ' שְׁנַיִם אֶפְיָלוּ בְּפָחוֹת מְעַט, כְּבָר נֶאֱמַר וַיְהִי יִצְחָק בֶּן אַרְבָּעִים שָׁנָה וַעֲשֶׂה הַחֲשָׁבוֹן שֶׁהָיָה בַּעֲקָדָה בֶּן ל"ז וּי"א בְּנִיסָן נוֹלְדוּ הָאָבוֹת וְהַעֲקָדָה הָיְתָה בְּתִשְׁרִי: וְיוֹתֵר קָרוֹב לְפֶשֶׁט אִם נִרְצָה לֹאֲמַר שֶׁחֲשָׁבוֹן מ' שָׁנָה שֶׁאֲכָלוּ הַמֶּן מְדוּקְדָּק, שֶׁמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וְנִשְׁבְּתוּ הַמֶּן ר"ל שֶׁלֹּא יָרַד עוֹד אֲבָל הָיוּ אוֹכְלִים קִצְתָם מִמָּה שֶׁהוֹתִירוּ, שֶׁבְּיוֹם אַחֲרוֹן שֶׁלֹּא יָרַד עוֹד הִתְּרַם לָהֶם לְהוֹסִיף עַל הַעֲמָר, וְכִמוֹ שֶׁפִּירֵשׁ"י ז"ל גַּם כֵּן שֶׁפֶּסֶק בּו' בְּאֶדָר וְהִסְפִּיק עַד ט"ו בְּנִיסָן הוּא הַדִּין שֶׁנוֹכַח לֹאֲמַר שֶׁאֲכָלוּ מִמֶּנּוּ גַם כֵּן עַד ט"ו אֵינִי לְהִיּוֹת מ' שְׁנַיִם שְׁלֹמִים וְהָיָה מִן בְּאֶמֶת לֹא עוֹגוֹת טַעַם מִן: וְעַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר וְהַעֲמָר עֲשִׂירִית הָאִיפָה הוּא, יִתְכַּן לֹאֲמַר שֶׁרְצָה הַפְּתוּב לְתַת טַעַם לְמָה הַנּוֹחַ עֲמַר מִן הַמֶּן וְלֹא מְדָה אַחֲרָת, שֶׁכִּינּוּן שֶׁמִּדַּת הַעֲמָר נַעֲשִׂית לְשֵׁם מִצְוָה שֶׁזֶה יְדוּעַ שֶׁכְּשִׁישׁ מְדָה אַחַת עוֹשִׂים חֲצִיָּה וְרִבִיעִית וְשְׁמִינִית אֲבָל אֵין עוֹשִׂים תְּשִׁיעִית אוֹ עֲשִׂירִית, אֲבָל הַעוֹמֵר נַעֲשִׂה

שהוא עשירית כּדי למדוד המעשר, וכיון דאיהי למעבד מצנה לתעביד בה מצנה אחריתי:
פּרק ג ומטף אֲשֶׁר הִפִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ.

פי' רש"י ז"ל על פי מדרשם ז"ל מה ת"ל אֲשֶׁר הִפִּיתָ בוֹ אֶת הַיָּאֵר אֵלָּא שְׁהִיּוּ יִשְׂרָאֵל
אוֹמְרִים עַל הַמַּטָּה שְׁאִינוֹ מוֹכֵן אֵלָּא לַפְּוֹרְעָנוֹת וכו'. הִנֵּה עִם מִדְרָשָׁם זֶה יִתְבָּאֲרוּ קִצַּת
סְפָקוֹת אֲשֶׁר בְּעִנְיָן מִי מְרִיבָה אֵלֶיהָ: סְפָק א' שֶׁבַּפ' חֲקַת נֶאֱמַר וְדִבְרַתְּם אֶל הַסֹּלֶעַ וְכֵאֵן
נֶאֱמַר שְׁיִבָּה הַצּוּר וְלָמָּה מִנֵּעַ הַהִפָּאָה שֶׁם וְכֵאֵן צִוָּה עָלֶיהָ: סְפָק ב' וְהוּא מוֹפְלָא שְׁהִי
הִמֵּן יֵרֵד לָהֶם בְּמִדְבַר סִין וְהִפָּאָת הַצּוּר הִיָּה אַחַר שְׁנִסְעוּ מִמִּדְבַר סִין לְרַפְיָדִים, וְדוּד אָמַר
מִזְמוֹר ע"ח וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵהֶם אָמְרוּ הַיּוֹכֵל אֵל לַעֲרוֹף שְׁלַחַן בְּמִדְבַר, הֵן הִפָּה צוּר וַיִּזּוּבוּ
מִיָּם וַיִּחַלְּמוּ וַיִּשְׁטְפוּ הַגַּם לָחֶם יוֹכֵל תַּת אִם יָכִין שְׁאֵר לַעֲמוֹ, שְׁנִרְאָה שְׁהִפָּאָת הַצּוּר הִיָּה
קוֹדֵם לָמֶן וּלְשִׁלּוֹ: עוֹד מְבֹאָר שְׁיֵאוֹת לְהַתְעוֹרֵר שֶׁהֲל"ל הֵן נָתַן מִיָּם, וּמֵאֵי טַעַם אוֹמְרוּ
הֵן הִפָּה צוּר: וְעוֹד שֶׁהוּא לֹא הִפָּה אֶת הַצּוּר אֲבָל צִוָּה לְמִשְׁחָה לְהַכּוֹת וְכֵאֵן לֹא הִיָּה עִנְיָן
הַמִּזְמוֹר שְׁהִיּוּ מְנַסִּים אֶת מֹשֶׁה רַק הַש"י בְּעִצְמוֹ כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵהֶם: וְעוֹד יִפְלָא
שְׁבַמְזוֹר ק"ה נֶאֱמַר פֶּתַח צוּר וַיִּזּוּבוּ מִיָּם, וְלֹא אָמַר הִפָּה כְּמוֹ שְׁאֵמַר פֶּאֵן: גַּם יֵשׁ לְשִׁאוֹל
שְׁכֵאֵן שְׁאֵמַר שְׁנָתַן לָהֶם בְּשֵׁר בְּעַרְב וְלָחֶם בְּבִקְרָה, וְשֶׁם בְּקִבְרוֹת הַתְּאֵנָה שְׁאֵלוּ בְּשֵׁר
כְּאֵילוּ לֹא נִיתַן לָהֶם בְּשֵׁר: אֲבָל הִיָּה הַעֲנִיָן לְדַעְתִּי שֶׁהֵם לֹא הֶאֱמִינוּ שֶׁשְׁלּוֹ הַמְּחֻסָּר
צִיָּדָה הִיָּה מֵאֵתוֹ ית' רַק מִקְרָה, וְגַם הִמֵּן, וְהֵם כְּאֲשֶׁר רָאוּ אוֹתוֹ הַמֶּאֱכָל שְׁשִׁלַּח לָהֶם ה'
אָמְרוּ שֶׁהוּא מִן בְּחֻשְׁבָּם גַּם זֶה לְטַבַּע, פִּי יֵשׁ דְּבַר שְׁנִקְרָא מִן וַיִּוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, וְזֶה אוֹמְרוּ
וַיִּקְרָאוּ אֶת שְׁמוֹ מִן פִּי לֹא יָדְעוּ מַה הוּא, וְכֵאֲשֶׁר רָאוּ שְׁמִשְׁחָה הִפָּה בְּמַטָּה אָמְרוּ כְּמוֹ
שֶׁאֲרָז"ל שֶׁהַמַּטָּה מוֹכֵן לַפְּוֹרְעָנוֹת, וְשֶׁהַש"י הַמּוֹלִיכֶם אֵינן כָּל יִכְלָתוֹ רַק לְהִיּוֹת מְרִיעַ,
וְלָכֵן אָמְרוּ אֲפִילוּ הַטּוֹבָה שֶׁל הַמַּיִם לֹא הִיָּתָה רַק ע"י פּוֹרְעָנוֹת וְהִפָּאָה בְּסִלְעַ, וְכֵן אָמְרוּ
עַל הַש"י הֵן הִפָּה צוּר עִם הִיּוֹת מֹשֶׁה הַמַּפָּה, וְלֹא אָמַר הֵן צִוָּה לְהַכּוֹת צוּר, כְּאֵילוּ כְּנֻנְתָּם
לוֹמַר שֶׁהוּא הַמְרִיעַ, בְּאִנְפֵּן שְׁעֵדִיין הִיוּ מְנַסִּים אֶת ה' אִם יֵשׁ בְּיָדוֹ לְהַרְיֵעַ וּלְהִיטִיב וְעֵדִיין
הִיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁהוּא הַמְרִיעַ לְבַד, וּבְהִיּוֹתָם מְסוּפָקִים בְּאִמוּנָה זֹו נֶאֱמַר וַיִּרְא יִשְׂרָאֵל אֶת
הַיָּד הַגְּדוֹלָה כּו' וַיִּרְאוּ הָעָם אֶת ה', שֶׁהֶאֱמִינוּ הִיּוֹת בְּיָדוֹ הַיִּכְוֹלָת הָאֶחָד לְבַד לְהַרְיֵעַ וְעַל
כֵּן נֶאֱמַר אַח"כ מִקְדָּשׁ ה' כּוֹנְנֵנו יָדִיךָ שְׁפִירוֹשׁוּ שְׁקוֹדֵם לֹא הֶאֱמִינוּ בּוֹ כ"א יִכְוֹלָת הַהֲרַעָה
שְׁרָאוּ מַה שְׁעֲשֶׂה בְּמִצְרַיִם, וְנֶאֱמַר שְׁרָאוּ הַיָּד ר"ל יִכְוֹלָת א', אֲבָל בְּבוֹאֵם לֹא"י וַיִּזְכּוּ
לְבֵית הַבְּחִירָה אֲזִי כּוֹנְנֵנו יָדִיךָ ר"ל יִפְרִיּוּ שְׁתֵּי הַיִּכְוֹלוֹת, אֲבָל עֲתָה עֵדִיין הִיוּ מְנַסִּים
וְאוֹמְרִים שְׁאִינוֹ רַק מְרִיעַ כְּמוֹ שְׁאֵמְרֵנוּ שְׁהִיּוּ אוֹמְרִים אֲפִילוּ הַטּוֹבָה שֶׁהוּא נָתַן לָנו הוּא
עַל יְדֵי מַכָּה, פִּי עַל כֵּן אָמְרוּ הֵן הִפָּה צוּר הַיּוֹכֵל לָחֶם תַּת וַיִּכִּין שְׁאֵר לַעֲמוֹ, וְאֵינן אוֹמְרוּ
לָחֶם עַל הִמֵּן רַק עַל הַסְּעוּדָה שֶׁהִיא נִקְרָאת לָחֶם, כְּמוֹ מַדּוּעַ לֹא בָּא בֶן יִשְׂרָאֵל הַלָּחֶם,
וְזֶהוּ שְׁאֵמַר קוֹדֵם הַיּוֹכֵל אֵל לַעֲרוֹף שְׁלַחַן, וְאוֹמְרוּ גַם כֵּן מִי יֵאֲכִילָנוּ בְּשֵׁר ר"ל שְׁיִתַּן
בְּיָדֵנוּ וַיִּאֲכִילָנוּ, פִּי לֹא הִיוּ מְפוֹיִיסִים בְּשִׁלּוֹ שֶׁהוּא מְחֻסָּר צִיָּדָה וְהִיוּ אוֹמְרִים מִקְרָה הוּא
שְׁבָא שְׁשִׁלּוֹ, וְכָל זֶה שְׁאֵמְרוּ הֵן הִפָּה צוּר הִיָּה בְּאִמוּנָתָם שֶׁהוּא אֲשֶׁר בְּיָדוֹ יִכְוֹלָת מְרִיעַ
לְבַד: וּבְזֶה יָאוֹת מֵאֵד מַה שְׁנֶאֱמַר בְּמִזְמוֹר ק"ה פֶּתַח צוּר וַיִּזּוּבוּ מִיָּם וְכֵאֵן אָמַר הִפָּה צוּר,
לְפִי שְׁבַמְזוֹר ע"ח הִיָּה הַסְּפוּר עַל גְּדוֹל מַעֲשֶׂה ה' פִּי נוֹרָא הוּא כְּפִי מַה שֶׁהִיָּה הֶאֱמַת,
שְׁעַם הִיּוֹת שֶׁם הִפָּאָה לֹא זָבוּ הַמַּיִם מִחֲמַת הַכָּאָה אֲבָל הוּא ית' פֶּתַח הַצּוּר וְזָבוּ הַמַּיִם.

אָמְנָם כְּאֵן בְּמִזְמוֹר ע"ח שֶׁהִיָּה הַסְּפוּר בְּמַה שְׁהִיּוּ הֵם מְנַסִּים וְהִיוּ אוֹמְרִים בְּלָבָם שֶׁע"י
הַכָּאָה זָבוּ הַמַּיִם לָכֵן נֶאֱמַר הֵן הִפָּה צוּר, כְּלוּ' ע"י הַרְעָה הַבִּיא טוֹבַת הַמַּיִם, וְעַל כֵּן אָמַר

הקב"ה ודברתם אל הסלע שלא יפו הסלע בשביל שהם אמרו הן הבה צור, רצה שלא יכו את הצור רק דבור בעלמא.

וכן יתכן לומר שזה היה חטא משה לפרש"י, ועוד במקומו יתבאר בענין מי מריבה בחטא זה מה היה ענינו לפי דרכנו בס"ד. האמנם כאשר לא היתה אמונתם שהשלו הוא שלוח מאתו ית' להיותו מחוסר צידה לכה שלחו ה' בהפלגה עצומה, ונאמר בקברות התאנה שבה אמתים על הארץ שלא היה מחוסר רק אסיפה כמו שנאמר שם ויאספו את השלו הממעיט אסף לשון אסיפה, אבל כן לא היה על הארץ רק שטים על המחנה כמ"ש ותכס את המחנה.

והעד הנאמן שכל שאלתם היתה שיתן להם בשר שלא יצטרף צידה, מה שנאמר ויכין שאר לעמו ולא אמר ויתן רק ויכין, שהיו רוצים מן המוכן לא מה שהוא מחוסר צידה, וכל זה להיותם מנסים שהיו אומרים שביאת השלו על המחנה מקרה הוא כיון שצריך לצוד אותו, ועל פי דרכנו זה נתיישבו כל הספקות אשר נתעוררנו בהם: ובענין שנאמר מה תנסון את ה' יש לשאול שמאחר שלא היה להם מים מה נסיון שיניד בזה.

והרמב"ן ז"ל פירש מה תנסון את ה' הריב הזה לנסות את ה' היוכל לתת להם מים כי אם תחרישו ותתפללו אליו אולי יענה אתכם. והראב"ע פירש שהיו שם שתי כתות אחת מריבה ואחת מנסה את ה' ע"כ: וילדעתי יתבאר ענין המריבה הזאת אחר שנקדים מה שטען הרמב"ן ז"ל על מה שנאמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, שטען מה הטעם שלא סיפר הכתוב ששיתו העם, והוא ז"ל נדחק והשיב שבידוע שעשו כן ולא סיפרו הכתוב, ולענין שהם היו ברפידים והמים ניתנו בחורב נדחק גם כן והשיב ששם יצאו המים בחורב ובאו בנהר ברפידים: עוד אקדים פדי לבא אל ישוב כל הענין מה שנאמר ויחננו ברפידים ולא היה שם מים לעם לשמות, ובמדבר צין פרשת חקת נאמר ולא היה מים לעדה ולא אמר ולא היה שם כמו שאמר ברפידים עוד יש לדקדק ואמרו כן ויצא שם העם למים והיה מספיק ואמרו ויצא העם למים ועוד שפיון שנאמר ואין מים לשמות מה הנצרך לחזור לומר ויצא העם: לכן נראה שברפידים היה להם מים מספיקים בכליהם, והתלונה לא היתה רק שלא היו מים ברפידים לשמות שהיו רוצים לעולם שיהיה מה שבכלים למשמרת, ולכך נאמר ויצא העם שם, כלו' אפילו שהיה להם מים לא היו רוצים לשמות די ספוקם, שהיו אומרים אם בנסיעה שישעו ויחננו שנית לא ימצאו מים ימותו בצמא, ולכך היו רוצים לצמצם שלא לשמות כל המים שבכליהם והיו צמאים, והוא אמרו ויצא, שם העם, כלו' אפילו שהיה להם מים עם כל זה צמאו שם.

ומה שנאמר ולא היה שם מים באלה מסעי על רפידים, רצה הכתוב לגלות שברפידים לא היה מים אבל בכליהם היה להם מים, ולכך אמר לא היה שם ר"ל שבאותו המקום לא היה בו מים, אם כן זה היה הנסיון המפורסם שלא היו מאמינים בה' שיתן להם מים במקום שעתידים לקחת, ולכך הוציא להם משה מים מחורב שעתידים לחנות שם להבטיחם שימצאו מים ועל כן נאמר שמשוה הלך לפני ה' עם הזקנים, ואין צורך לנו לומר שבאו המים עד רפידים כמו שכתב הרמב"ן פי זה נראה כחסרון שלא יוכל להוציא ברפידים והלך עד שם, אבל ודאי היה להם בכליהם, ולזה לא סופר ששמה העם שלא

שְׁתוּ שֵׁם מֵאוֹתָם הַמִּים שֶׁהוֹצִיא אֶבֶל כָּבֵד הָיָה בְּכִלְיָהֶם וְשְׁתוּ מִכְּלִיָּהֶם אַחַר שִׁדְעוּ שִׁישׁ בְּחוֹרֵב מַיִם.

וְעַל פִּי דִרְכָנוּ זֶה נִתְיָשְׁבוּ כֹל מֵה שֶׁנִּתְעוֹרַר מִן הַסְּפָקוֹת בְּעֵינָיו זֶה: וּבְעֵינָיו מִלְחָמָה עִמָּלֵךְ יֵשׁ לְהִתְעוֹרַר לְעֵינָיו יָדֵי מִשָּׁה שֶׁנֶּאֱמַר הָיוּתֶם כְּבָדִים וְגַם עַל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי יָדָיו אֲמוֹנָה: גַּם יִפְּלֵא עֵינָיו הַהֲרַעְשָׁה הַמְּוִפְלָגָת שֶׁעָשָׂה מֵרַע"ה וְכָתַב הַרְמַב"ן ז"ל שֶׁהָיָה כֹּל זֶה לְפִי שֶׁהָיָה עִמָּלֵךְ גּוֹי אֵיתָן וְחִזְק.

עוֹד כָּתַב שֶׁפָּחַד מִשָּׁה פֶּן יִתְגַבֵּר בְּחֶרְפוֹ מִפְּנֵי הָיוּתוֹ עִם נוֹחֲלֵי חֶרֶב. וּבִאֲמָת זֶה קָשָׁה מִן הָרֵאשׁוֹנָה הַנְּחָשְׁבָת שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁמִּשָּׁה אֲדוּוּהַנְּבִיאִים הַמְּדַבֵּר פֶּה אֶל פֶּה עִם הַשְּׂכִינָה וְהַקַּב"ה מוֹלִיכֶם תוֹף עֵינָיו כְּבוֹדוֹ שֶׁיִּפְחַד מֵעִמָּלֵךְ מִפְּנֵי שֶׁנִּתְבָּרַךְ בְּחֶרֶב: גַּם כֵּן מֵה שֶׁכָּתַב רַש"י ז"ל בְּאוֹמְרוֹ בְּחֶרֶב לָנוּ אֲנָשִׁים שֶׁיּוֹדְעִים לְבַטֵּל כְּשִׁפְסִים יִפְּלֵא לֹאמַר פִּי מִשָּׁה אֲדוּוּנָנוּ הָיָה יִרָא מִן הַכְּשִׁפְסִים: אֲבָל נִרְאָה לְהַקְדִּים קִצְת הַתְּעוֹרָרוֹת אֲשֶׁר מֵהֶם יִמְשָׁף יָשׁוּב אֶל כֹּל עֵינָיו שֶׁל עִמָּלֵךְ: תַּחֲלָה עַל מֵה שֶׁכָּרַש"י צָא וְהִלָּחֵם צָא מִן הָעֵינָיו, יִפְּלֵא שֶׁאֲפִילוֹ שֶׁהָיוּ הַדְּבָרִים כֵּן שֶׁיִּצָּא מִן הָעֵינָיו לְמַה הִנְצִירָה לֹאמַר הַכְּתוּב שֶׁאֲמַר לוֹ צָא מִן הָעֵינָיו, וְהָיָה מִסְפִּיק שֶׁיִּאֲמַר לוֹ לָךְ וְהִלָּחֵם בְּעִמָּלֵךְ וְלָמָּה אָמַר צָא מִן הָעֵינָיו: סִפְק ב' מֵה הִנְצִירָה לֹאמַר מִשָּׁה לִיהוֹשֻׁעַ מְחַר אֲנָכִי נִצַּב עַל רֹאשׁ הַגְּבָעָה וּמִטָּה הָאֱלֹהִים בְּיָדֵי וּלְכַוֵּנָת מֵה הִגִּיד לוֹ זֶה: אֲבָל נִרְאָה שֶׁמִּשָּׁה רַע"ה פֶּאֲשֶׁר רָאָה שֶׁיִּשְׂרָאֵל אָמְרוּ הִישׁ ה' בְּקִרְבָנוּ, רָאָה שֶׁהַקַּב"ה סָלַק הַשְּׂכִינָה מִלְהִיּוֹת לְעֶזְרָ לְהֶם.

וְהַעֲד הַנֶּאֱמָן מֵה שֶׁדִּרְשׁוּ ז"ל מִשָּׁל לְחִינוּק שֶׁהָיָה מוֹרְכָב עַל כְּתָפוֹ שֶׁל אָבִיו וְכו' שֶׁאָבִיו הַשְּׂלִיכּוֹ לְאַרְצָ שְׁנָה וְדָאִי מִשָּׁל אֶל סִלּוּק הַשְּׂכִינָה מֵהֶם, וְלִפִּי זֶה פָּחַד מִשָּׁה וְנִתְיָרָא מֵאֵד שֶׁרָאָה שֶׁזוֹ הַמְּלַחְמָה צָרִיכָה לְהִיּוֹת מִלְחָמָה טְבָעִית לֹא אֱלֹהִית, כְּדִי שֶׁיִּפְּרִיּוּ יִשְׂרָאֵל בְּחֶסְרוֹנָם כְּשֶׁאֵינּוּ שְׂכִינָה עִמָּהֶם, וְעַל כֵּן אָמַר לִיהוֹשֻׁעַ צָא מִן הָעֵינָיו, ר"ל אֵין זוֹ מִלְחָמָה אֱלֹהִית עַד שֶׁבִּהְיוּתָהּ בְּעֵינָיו ה' נִלָּחֵם אֶבֶל צָרִיף לְצֵאת מִן הָעֵינָיו.

וְעוֹד אָמַר לוֹ לְבַחֵר אֲנָשִׁים שֶׁיִּדְעוּ לְבַטֵּל כְּשׁוֹף פִּי הָיָה יִרָא מִן הַכְּשׁוֹף אַחַר הָיוּתָהּ מִלְחָמָה טְבָעִית, וְכְדִי לְחַזֵּק לְבוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ קִצְת אָמַר לוֹ שְׁגַם הוּא נִצַּב בְּמִטָּה הָאֱלֹהִים. וּבִהְיוֹת הַמְּלַחְמָה בֵּין יִשְׂרָאֵל וְעִמָּלֵךְ וּמִשָּׁה הָיָה מְרִים יָדוֹ כְּדִי לְחַזֵּק לְבוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ, וְהָעַם אֲשֶׁר עִמּוֹ הִנֵּה רָאוּ שֶׁהָיָה גוֹבֵר יִשְׂרָאֵל, וְכֹאֲשֶׁר לֹא הָיָה מְרִים אֲבָל הָיָה מֵיִם הָיָה גוֹבֵר עִמָּלֵךְ הַבִּינוּ שֶׁהָיָה זֶה מֵאֲתוֹ ית', וְהָיָה כֵּן לְהִרְאוֹת לְיִשְׂרָאֵל שֶׁכֹּל זְמַן שֶׁאֵין לְהֶם עֶזְרָ אֱלֹהִי מִלְמַעְלָה לְעוֹלָם דֶּרֶךְ טְבָע מְעַרְכַת מִשְׁפָּטִי הַמְּזוֹלוֹת הָאֲנוּמוֹת גוֹבְרוֹת עֲלֵיהֶם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָיָה כְּאֲשֶׁר יִגִּישׁ יָדוֹ, ר"ל שֶׁאֵם לֹא הָיָה מְרִים יָדוֹ לְהוֹרִיד עֶזְרָ וְסִיּוּעַ אֱלֹהִי תִּכְרָף יִגְבֵר עִמָּלֵךְ, וְכֹאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁהִרְמַת יָד מִשָּׁה תִּמְשִׁיף תִּגְבְּנוֹת לְיִשְׂרָאֵל, הִנֵּה אֲהָרֹן וְחֹזֵר תִּמְכּוּ בְּיָדוֹ לְהִתְמַיֵד הַתִּגְבְּנוֹת: וְכִבֵּר יִפְּלֵא מֵה הָיָה עֵינָיו הַשְּׂמַת הָאָבִן תַּחֲתָיו, וְלָמָּה לֹא תִּמְכּוּ בְּיָדוֹ וְהוּא עוֹמֵד, וְהָיוּ יָדָיו כְּבָדִים אֵין זֶה טַעַם לְשִׁיּוּשִׁיבוֹ אֶת מִשָּׁה.

אֲבָל לְדַעֲתִי הָיָה הָעֵינָיו שֶׁכָּבֵר מִשָּׁה הָיָה יוֹשֵׁב וְאֲהָרֹן וְחֹזֵר עוֹמְדִים שֶׁאֲסוּר לְתַלְמִיד לְשַׁבֵּת לְפָנָיו רַבּוֹ, וּבִהְיוֹתוֹ יוֹשֵׁב לֹא הָיָה אֲפָשֶׁר לְתַמְנוֹף בְּיָדוֹ אֶלָּא אִם כֵּן יִשְׁבוּ גַם הֵם שֶׁיִּתְמַכּוּ יָדָיו עַל שְׂכָמָם, וְזֶה לֹא הָיָה אֲפָשֶׁר לְהִיּוֹתֶם רַבָּם לְכֵן הוֹשִׁיבוּהוּ עַל הָאָבִן גְּבוּהָ כְּדִי שֶׁיּוֹכְלוּ לְתַמְנוֹף בְּיָדוֹ וְהֵם עוֹמְדִים עַל רִגְלֵיהֶם וְהוּא יוֹשֵׁב.

והעד הנאמן שפבר משה היה יושב מה שנאמר ויקחו אבן וישמו תחתיו, שפבראה ודאי היותו יושב והקימוהו וישמו אבן תחתיו, דאל"כ היה לו לומר ויקחו אבן וישב עליה. והנה פאשר ראו ישראל שבהנניח משה ידו וגבר עמלק, האמינו אמונה שלמה היותם אבודים וכבושים תחת כל האומות אם לא על ידי עזר אלהי, באופן שישראל קודם לא היו שלמים באמונה ההיא כמו שאמר ה' ב'קרבנו, ובזה הגיעו אל האמונה ע"י ראותם ענין הרמת ידי משה והנחתו, ובהיות המלחמה הזו טבעית נאמר ויחלוש יהושע את עמלק ואת עמו לפי חרב ר"ל ב'חרב כ'פאר מ'לחמות ט'בעיות ול'זה נאמר ג"כ ויחלוש, כי אילו היתה המלחמה אלהית כ'בר היה מ'כלה אותם כ'פאר מ'לכיות א'שר לא נ'שאר ב'הם ש'ריד, ו'זהו גם כן שאמר הקב"ה ל'משה מ'לחמה לה' ב'עמלק ב'רצנתו לומר זאת המלחמה היתה מלחמה טבעית לא לה', א'בל ע'תידה ל'היות מ'לחמה לה' ב'עמלק ש'לא י'חליש א'בל י'מחה ז'כרו.

והעד המפורסם על אמתות דברינו שלא היתה מלחמה זו אלהית מה שנאמר ואתה עיף ויגע ולא ירא אלהים, כי אומרו ולא ירא אלהים ש'ב אל ישראל עם מאמרם ו"ל שאמרו מלה"ד למי ש'היה בנו מ'ורכב על כ'תפו.

ואין לומר שעמלק לא היה ירא אלהים כמו שפירשו קצת, כי מלבד זה ידוע שלא היה ירא אלהים, וגם אין לומר שעמלק לא היה ירא אלהים בעבור ש'בא לה'לחם ב'היותם ע'יפים ויגעים, ש'ב'ד'תות הנמוסיות אין זה גנאי כי כל הנלחם באויבו יבקש עת היותו עוף ויגע כמו שאמר אחיתופל והוא יגע ורפה ידים, לכן נראה נכון שאומרו ולא ירא אלהים ש'ב אל ישראל, וכן דרשו ו"ל ב'רפידים ש'רפו י'דיהם מן התורה ומן המצות, ובהיות ש'ראה משה ש'בהרימו ידו במטה היה גובר ישראל, ידע שאעפ"י ש'הש"י ס'לק ש'כינתו מהם במלחמה ההיא כמו שאמרנו, כ'בר היה מגביר את ישראל בהרמת המטה כ'די לה'דריכם אל האמונה, ולכ'ף ב'נה מ'זבח ו'קראו ה' נ'סי לומר הרמת המטה היא המביא ה'צ'לחה, והוא אומרו ה' נ'סי פ'לומר לא היה נ'לחם להם לישראל רק בעבור ש'יעשה הרמת המטה, וש'היה ס'בה לנ'צחון ש'ב'זה היו מתגברים ישראל כי ב'זה ידעו האמת ב'מה ש'היו מ'נסים לומר ה' ב'קרבנו ו'ידעו ש'אינו ב'קרבם במלחמה ההיא: פ'רשת יתרו פ'רק ד לענין מה שנאמר וישמע יתרו את כל אשר עשה וגו' פרש"י ב'ירידת ה'מן וב'אר ועמלק, והראב"ע כתב למשה ולישראל בעבור משה וישראל, והרמב"ן כתב למשה שעשה עמו ח'סד וטובה ש'יבא אל פ'רעה ת'מיד ולא י'פחד, וטען הרמב"ן ו"ל ו'למה לא אמר ש'שמע שעשה למשה ולישראל במ"ת אם היתה ביאת יתרו אחר מ'פן תורה ו'יתכן ל'דעת לומר בענין זה אחר ש'נדקדק ב'לשון ה'פ'תוב שנאמר את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו, כי מה צ'נר'ך לומר עמו וכ'בר ל'פנים נאמר ו'י'סד יתרו על כל הטובה אשר עשה ה' לישראל ולא אמר עמו.

א'בל הנכון בעיני ש'סיפר ה'פ'תוב ש'שמע יתרו שהקב"ה עשה את משה ואת ישראל ש'היו עמו ב'מ'פן תורה, ו'זהו ש'נקרא ח'וכב ש'ח'יבב את התורה, כ'י'ן ש'שמע שעשה עמו כמו שנאמר ו'לקחתי אתכם לי לעם לכ'ף בא גם הוא לה'תג'ייר להיותו מ'כלל עמו ו'זהו שנאמר את כל אשר עשה אלהים למשה ולישראל עמו, כ'אילו אמר שעשה עמו את משה ואת

ישראל ובענין שמוותיו של יתרו רש"י ז"ל כתב שבועה שמות נקראו לו ואחר כך
בשנתגזיר נקרא יתרו שהוסיפו לו אות אחת.

והרא"ם הרבה להשיב אפו על רש"י לומר שאם פן לא היו רק ששה והניח טענתו ואמר
שצריך עיון, ובאמת לדעתי התימה עליו, שמה יאמר בחובב שחבב את התורה, הרי
נדאי שלא נקרא עוד פוטיאל שפטם עגלים ואם פן הם חמשה, ואין טענתו טענה שרש"י
ז"ל כתב נקראו לו לשעבר כל אחד בזמנו, ולא אמר שיש לו שבועה שמות.

עוד כתב רש"י ע"פ רז"ל אם אין אתה יוצא בגיני צא בגין אשתך ואם אין אתה יוצא
בגין אשתך צא בגין שני בניה. וראיתי קצת מפרשים חדשים מקרוב באו שטענו שהיא
יתכן לומר על יתרו שהיה רודף הכבוד, ואמת הפך הדברים שפבר אמרו שיתרו אמר
אם אין אתה יוצא בגיני, כלומר תנאי קנים, והרבה כמוהו בלשון רז"ל, כמו אם פסא
של שלש רגלים לא יוכל לעמוד, וזה היה אמרו ודאי אין אני ראוי לכבוד זה, וכך לא
אמרו ז"ל צא בגיני ואם אין אתה יוצא וכו' כמו שאמר אח"כ באשה ובבנים והוציאו זה
ממ"ש ואשתך ושני בניה עמה, ולא אמר עמי, שגראה היות הכוונה לומר לו שבגיני לא
יצא שפבר הוא בא אליו, אבל בגין אשתו ושני בניה עמה שיצא שהם עיקר: ובזה יתישב
מה שכתב רש"י ז"ל אח"כ כבוד גדול נתפכד יתרו שגראים דברי מותר, אבל זה אמר
שמשה פירש שיוצא לקראת חותנו כמו שגאמר ויצא משה לקראת חותנו, כי אחר ששלח
לו יתרו לומר ואשתך ושני בניה עמה, היה ראוי שיאמר ויצא משה לקראתם אבל מה
שגאמר לקראת חותנו, הוא שפן הודיע משה שאינו יוצא רק לקראת חותנו, וזהו הכבוד
הגדול שכתב רש"י ז"ל שלא יצא לקראתו ולא לקראת אשתו ובניו, ואח"כ סיפר לו
משה כל מה שעשה לפרעה ולמצרים כנגד מה ששמע הוא שעשה הקב"ה למשה
והישראל שעשאוים עמו, אמר לו משה מה שעשה לפרעה ולמצרים שהוא עמו של פרעה,
וכל שאר הפרטים הם בכלל אמרו את כל התלצה: ובאמרו ברוך ה' אשר הציל אתכם
מיד מצרים ומיד פרעה אשר הציל את העם מתחת יד מצרים, הרמב"ן פירש שני נסים
אחד שלא הרג אתכם שבועבורכם באו עליהם המכות, ועוד נס שני שהצילם ויצאו
לחרות עולם, והראב"ע פירש שראשונה אמר ברוך ה' אשר הציל אתכם על משה
ואהרן, והשני על ישראל שהצילם במצרים ובנים.

והנכון לפי דעתי פשוטו של מקרא על שהצילם קודם מתוך מצרים ואח"כ בים שגאמר
ויושע ה' ביום ההוא את ישראל מיד מצרים שהיא תשועה שניה, ולענין קריעת י"ס לא
אמר מתחת יד מצרים שלא היו תחת ידם, אבל על מה שהוציאתם מתוך מצרים אמר
מתחת יד מצרים, ולכך אמר קודם אתכם ואח"כ אמר העם פי בקריעת י"ס היתה הצלה
גם למשה ולאהרן, אבל ההצלה מן העבודה לא היתה רק לעם ששכט לוי לא היו
בעבודה, ובהיות שפבר שבח יתרו לה' על קריעת י"ס השלים לומר פי בדבר אשר זדו
עליהם: ובמה שגאמר ויבא אהרן וכל זקני ישראל.

כתב רש"י ע"פ מדרשם ז"ל ומשה היכן הלך אלא שהיה עומד ומשמש. וקצת תימה הוא
שהרי מלך שמחל על כבודו אין כבודו מחול אבל לפי פשוטו של מקרא יתישב שיתרו
היה באהל משה כמו שגאמר ויבאו האהלה, ואם היה אמר וישבו אהרן והזקנים לאכול
לחם היה מקום לשאול משה היכן היה, אבל אין סיפור הפתוב רק על הביאה שבאו

מחויץ לאהל אל האהל ומשה לא היה מן הבאים שהוא באהלו היה, ומה שנאמר עם יתרו ולא אמר עם משה זה ברור שלסבת האורח באו אחר זה מצאתי שפוננתי לדעת הרב"ע: פירק ה השאלות רבו למעלה בעצת יתרו שאמר למשה לכה איעצה, והנה הם: ספק א' כי העצה הזאת אינה עצה עמוקה עד שהיתה נעלמת ממשה אדוננו, ומי שאמר שמשה אדוננו לא היה יודע במדיניות לא דבר נכונה, שהדיוט שבהדיוטות פאשר יראה שהמשא יכבד עליו יבקש לו עוזרים להקל מעליו, ואפילו היה מאנשי הפכר שמעולם לא ראו מדיניות וכ"ש שמשה נתגדל בבית בתיה בת פרעה תוך טכסיסי מלוכה, ובפכר שארו"ל שהיה פמה שנים מלך בכוש טרם שרות עליו רוח נבואיי, ואם כן יפלא מאד שהיאף יתכן שיאמר על העצה ההיא וישמע משה לקול חותנו פאילו נעלמה ממנו העצה העמוקה ההיא ומהרי"א בהיתר ספק זה כתב וז"ל, ואומר כי בהיות שיתרו בא קודם מ"ת היה יושב משה לשפוט את העם מן הבקר עד הערב ולא היה ממנה אנשים אחרים לשפטם, לפי שעדיין לא ניתן להם תורה ונימוס שישפטו בו כי מה שניתן במרה מעיקרי הדינים למשה איפקוד ועדיין לא צוהו ה' שיתן הדינים ההם לישראל עד פרשת ואלה המשפטים כמו שבארתי, ומפני זה הוצרך משה רבינו בתחילת ענינו לשפוט את העם בעצמו לפי שאדם אין שידע עיקרי הדינים האלהיים לדון בהם עדיין, וגם לא רצה שישפטו את העם שופטים באומד הדעת וסכרא, לפי שידע שירבו הקטטות בישראל ותמיד יערערו ויפקקו בדיניהם ויאמרו המתחייבים בדין הרוגי מהיכן דנתוני, וכן שמפני איכה ושנאה או לסבות אחרות חייבו והצדיקו את בעלי דינים.

ואם יבאו לפני שופטים אחרים דעות בני אדם סברותיהם חלוקות זה יחייב וזה יזכה וירבו התורות והמחלוקות ביניהם, ובזה יבואו כלם למשה וירצה כל א' ללכת אחרי ב"ד יפה ולשמרע הדין מפיו, והדרא קושיא לדוכתא מהטורח והעמל למרע"ה למשפט העם, ומפני זה משה לדעתו שבעוד ימים מעטים יקבלו את התורה כמו שיעדו הש"י בהוציאף את העם ממצרים תעבדון את האלהים על ההר הזה וצוהו הש"י המשפטים אשר ישם לפניכם, היה דעתו שאז אחרי יקבלו התורה והמשפטים בהיות להם סדר ונימוס המשפטים כשלחן ערוף ימנה את השופטים לשפוט אותם לא באומד וסכרא אלא על פי החקים והמשפטים שישם לפניכם מאת ה', אבל יתרו לא היה יודע מזה דבר וחשב שמה שהיה עושה משה לצורך שעה כן יהיה תמיד, ולכן תפשו בזה ואמר לו נבל תבול ויעצו שימנה שופטים שישפטו כפי האומד פאשר היו נוהגים במדן וגם היום נוהגים כן בכל ארצות הישמעאלים, ולא צוהו שיבחר אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, ולא אמר שיהיו חכמים כי לא חשב שיהיה להם תורה שידינו בה, ומרע"ה פדי לכבד חותנו ולהיות סוד ה' ליראיו לא הגיד לו ענין התורה שהם עתידים לקבל ולא התנפח על מנהגו בשופטים אם הטוב ואם הרע אבל שמע דבריו והשיבו שכן יעשה, האמנם לא עשה הדבר מפני עצתו לפי שכל אשר יעצו היה בלב משה לעשותו, אבל בזמן ובאופן הראוי, ויתרו אכל פגה העצה הזאת, הנה אם כן צדקו דברי יתרו כפי ההנהגה המדינית וצדק מעשה משה כפי הפנונה האלהית וצורך השעה, ומפני זה בספור משנה תורה יחס משה צווי השופטים לעצמו ולא לעצת יתרו ואמר שעשהו אחר מ"ת כי כן היה האמת עם היות העצה קודם אליה, וזהו שנאמר שם ה' אלהינו דבר אלינו בחורב לאמר רב לכם שבת בהר הזה וגו', ואמר אליכם בעת ההיא לאמר לא אוכל וגו'

לפי שאז מינה השופטים לא קנודם מ"ת, ולכן נאמר וישמע משה לקול חותנו ויעש ככל אשר אמר, ר"ל שישמע דבריו ויעשה דבר מסכים לעצתו אבל לא בזמן העצה, וגם בדבריו שינה משה מה שעשה מעצת יתרו כמו שאבאר.

וכבר זכרתי שעם היות שנאמר ויעש ככל אשר אמר וכן וישלח משה את חותנו וילך לו אל ארצו שנקתב פאן להשלים ספורו עם היות שהיה זה בשנה השנית, עכ"ל מהרי"א: ובאמת לדעתי הדברים הללו נאמרים בפה ונקתבים ביד מלאכותית אבל לא בהסכמת העיון השכלי.

ונה אם מצד הענין הזה בעצמו שלא יתכן היות הדברים כן ואם מצד הכתובים, שאם מצד הענין הרי לפי דבריו היה משה בעיני יתרו פרא אדם עד שחשב שכן יתמיד ושהוצרך לעצתו ואמר לו איעצה, ואם מצד הכתוב שאם הכתוב היה אומר ויאמר משה לחותנו כן אעשה, היה אפשר לומר שאמר לו כן דרך כבוד כמו שכתב מהרי"א, עם היות שלא יאות לומר שמשה אדונינו היה גונב דעתו, בשגם נודה לדבריו בזה עם כל זה א"א לומר כן כי התורה היא המעידה שמשה שמע לקול חותנו ואין כאן סיפור דברי משה כלל.

והראיה שהביא לדבריו שפפרשת דברים לא ייחס הענין ליתרו רק לעצמו, באמת אינה ראיה כלל ששם בפ' דברים לא יספר רק מה שהוא עשה להם, אבל העצה שנתן לו יתרו בינו לבין עצמו אין שם מקום שיאמר אותה לדורות ההם שעשה כן על פי עצת יתרו או שהיה על פי עצמו, וכן תמצא שנאמר שם בפ' דברים ואומר אליכם באתם עד הר האמורי וגו' עלה רש, ואין ספק שלא אמר הדברים ההם רק על פי ה' ועם כל זה לא יספר שם שמה שאמר להם עלה רש שכן אמר לו הש"י, רק אמר בשם עצמו: עוד ספק ב' יש בפרשה הזאת שתחלת דברי יתרו היו איעצה ויהי אלהים עמו ואחר כך אמר וצוה אלהים ויכלת עמו.

ורש"י ז"ל כתב שימלך בשכינה שאם יעכב על ידך לא תוכל עמוד וזה יפלא מאד שיתרו יאמר שאם הקב"ה יעכב על ידו לא יוכל עמוד, שאם כן לפי דעתו נכנס בחק התנאי שהקב"ה יצוה לו מה שא"א לו לעשות.

ועוד שגם באומרו ויהי אלהים עמו פרש"י שיהא נמלך בהקב"ה אם כן יהיה זה כפל מבואר: ספק ג' שמשה השיב ליתרו תשובה בלתי מספקת לשאלתו, שיתרו שאל מדוע אתה יושב לבדך ולא שאל על מה הוא יושב, כי כבר נאמר שראה את אשר הוא עושה לעם א"כ כבר ראה שהוא ישפוט ביניהם ומלמדם, ומשה משיב פי יהיה להם דבר בא אלי, כאלו יתרו שאל מה הם עושים אצלה: ספק ד' שיתרו אמר ואתה תחזה מכל העם אנשי חיל יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, ואחר כך נאמר וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר ויבחר משה אנשי חיל, ובפ' אלה הדברים נאמר חקמים וידועים: ספק ה' שפה נאמר בעצת יתרו ואתה תחזה וכן נאמר ויבחר משה, ובפ' דברים נאמר שנתן הבחירה להם כמו שנאמר הבו לכם אנשים: ספק ו' ענין העצה שאמר למנות שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות.

ולפרש"י ה'ה' חשבון מספר מןפ'לג דה'ינו שבעה רבבות ושבעה אלפים והוא דבר שהמשפיל יצר לו מאד לקבל זה. ועוד שש'למה לא מ'נה רק שש'ת אלפים פאמור בדברי ה'מים והיו ישראל י"ג רבוא כמו שגמר בשמואל כשמונאם דוד.

ובה'תר ספק זה גדלה מריבה בעקבות ה'ועים. וראיתי הר"ב"ע ששביא לה'תר ספק זה ש'היו ש'רי אלפים ר"ל ש'רים ש'היו להם בב'תיהם אלף איש מש'רתים אותם, וכן ש'רי מאות וש'ריחמשים וש'רי עשרות כלם הם מ'נן המש'רתים ש'היו להם.

והן באמת ה'יות הש'רים כל כ' ס' מןפ'לג הוא דבר מבהיל, אבל לומר ש'יתרו נתן עצה למשה על המ'נן של המש'רתים ש'היה לשופטים הוא דבר יותר מבהיל ממנו וראוי לכל משפיל להתרחק מלקבלו, וכ"ש ש'פל טענת יתרו ה'יתה על רבוי הנשפטים וה'יות משה לבדו, וש'לא יאמר בעצתו מספר השופטים ש'מנה ושיאמר מספר המש'רתים שאינם ע'נן לטענתו ה'ה' צריך הר"ב"ע אהוב שבפס'ת פנ'יו יש'א לקבל זה ממנו.

ומהרי"א כתב ש'המ'נן האמור בעצה הזאת איננו על מספר השופטים רק על כמות המ'מון הנשפוט, וי'היה פ'רוש ש'רי אלפים ש'ישפוטו עד אלף שקלים וכן ש'רי מאות וש'רי חמשים וכן ש'רי עשרות ר"ל עשרה שקלים, ולדעתי גם זה מבהיל ש'היא' יאמר יתרו עצה שאין ב'ה מע'נן טענתו, ש'כל מגמת פנ'יו ה'ה' ש'ישפוטו בכל עת, ולא ה'יתה טענתו על מדרגת השופטים ש'נה ישפוט על אלף שקלים וזה על ק' פחות או יותר, ועוד שאם פ'רוש המ'נן ש'ב אל השקלים, אם כן לא ה'יתה עצתו רק על דיני ממונות אבל על קנסות ונזיקין והוראות ונדרים ונשים הפל ה'ה' על משה, וגם לפי פ'רוש זה לא ה'ודיע בעצתו מספר השופטים ש'היא עיקר טענתו ש'כן אמר מדוע אתה יושב לבדך: עוד כתב מהרי"א לה'תר הספק הנ"ל פ'רוש אחר, ואמר ש'ש'רי אלפים ר"ל ש'ישבו אלף ש'רים במעמד אחד וכן מאה וחמשים ועשרה, והביא לו ר'איה ש'כן עושים בשאר אומות ובפ'רט בויניזיי"א.

ובאמת היא ר'איה ש'פנ'גדו שבוניזיי"ה יש משפוט של קווארנטי"ה שהם ארבעים אנשים ולפעמים יתעכב משפוט אחד ש'נה אחת גם שנתים, וכל צערו של יתרו ה'ה' ש'ישפוטו בכל עת וכל ש'כן אם היו הדי'נים אלף.

ועוד ש'היה צריך חצו'רות וקול שופר להשמיע טענות הטוען והנשען לאלף איש, ועוד שגם לא ה'ודיע פ'ה מעמדות מאלף וכמה ממאה וכמה מחמשים וכמה מעשרה. ואם לא ה'ה רק ד' מעמדות אחד מאלף ואחד ממאה ואחד מחמשים ואחד מעשרה, באמת גם ד' מעמדות של די'נים לא היו מספיקים לת"ר אלף לשפוט אותם בכל עת וכל אלו הפ'רושים אשר הזכרנו טוב לנו לתת ש'כמנו לסבול ש'היו השופטים ע"ח אלף כפרש"י, ולא לומר ה'יותה עצה נבערה אין ב'ה סדר מספיק להנהגת העם אבל אדנב'ה ר'וע ההנהגה: עוד ספק זה מה שגמר ויבחר משה אנשי חיל מכל ישראל וימן אותם ראשים על העם ש'רי אלפים וגו', כי ודאי לא בחר אותם מן הכנעניים או מן האמוריים או מן המצריים ומה צורך לומר ש'בחר אותם מכל ישראל: וטרם באנו אל ה'תר הספקות אזכיר מה ש'הרבה להשיב מהרי"א ו"ל על השנויים אשר בין העצה ש'יעץ יתרו ובין המעשה ש'עשה משה בע'נן זה, ומן השנויים ההם רצה לחייב ש'משה לא עשה על פי עצת יתרו רק דרך כבוד א"ל כן והוא עשה מעצמו מה ש'נראה לו נכון, וז"ל מהרי"א

ז"ל: השינוי הא' שהוא יעצו שמשה מעצמו ימנה השרים לרצונו ולבחירתו, ומשה לא עשה כן אבל אמר לעם הבו לכם אנשים חכמים וגו': השינוי הב' שייתרו יעצו שימנה אנשים יראי אלהים אנשי אמת שונאי בצע, בחשבו שישפטו באומד ובסברא ולכן לא הזכיר חכמים, אמנם משה אמר אנשים חכמים וידועים, וכן בספור המעשה אמר ויבחר לו משה אנשי חיל מפל ישראל, ולא זכר יראי אלהים ולא אנשי אמת ושונאי בצע כי כל העדה פלם קדושים ובתוכם ה': השינוי הג' יתרו יעצו שימנה השופטים מיד ומשה לא מינה אותם אלא בנסעם מסיני בתחלת השנה השנית שנאמר ואמר אליכם בעת ההיא לאמר: השינוי הד' יתרו יעצו שימנה אנשים לענגן המשפט בלבד ומשה מינה אותם השרים עצמם לענגן המלחמות ג"כ וכמ"ש איכה אשא לבדי טרחכם משאכם וריבכם, שהם המלחמות כמו שאבאר במקומו בע"ה, ולכן תמצא בספור מלחמות מדין שהיו פקודי החיל ושרי הצבא שרי האלפים ושרי המאות וכל זה יוכיח שמה שאמר הפתוב וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר, הוא שאמר לו משה רבינו ראה דבריך טובים ונכוחים ואנכי אעשה כדבריך כדי לכבדו, אבל לא עשה משה כל, אשר דבר יתרו כי אם הישר בעיניו, עכ"ל של מהרר"י אברבנאל ז"ל: ורואה אני דברי השלם הזה שמביא ראיה לדבר הטוב בעיניו במקום הזה מדבר שביאר הוא בעצמו במקום אחר, ובאמת אם יפול האחד אין שני להקומו.

וגם מה שהרבה לצייר לו פנויים והתחלפות אחר ההבטה הנכונה בל יראה ובל ימצא לא שינוי ולא התחלפות, ומי ישמע אליו בדבר הזה לומר שמשה לא עשה עצת יתרו והתורה מברנת ואומרת וישמע משה לקול חותנו ויעש כל אשר אמר.

אבל לדעתי יתבאר הדברים שאין כאן לא שינוי ולא חילוף כלל אחרי שגבאר הענגן בהתרת הספקות אשר הזכרנו, ותחלה, אומר שאין ספק בהיות עצת יתרו עמוקה והגדיל תושיה בה, כי באשר ראה יתרו כל העם עומד מן הבקר עד הערב נסתפק אם משה עושה זה מעצמו לישוב לדין לבדו או במצות הש"י הנה עושה הענגן הזה ועל פן אמר מה הדבר הזה אשר אתה עושה לעם, כאלו יאמר הדבר הזה אשר אתה עושה לעם מהו, הוא מעצמך או במצות הש"י שצוה שתהנה יושב לבדך, כלומר ודאי אין הסידור המדיני מחייב לעשות כן, באופן שהנה קרוב לו ודאי אצל יתרו שבמצות הש"י הנה יושב לבדו והנה נכסף לדעת טעם למצוה זו, ועל פן אמר מדוע אתה יושב לבדך והנה על ספק הנה שנסתפק יתרו היטיב משה להשיב לו פענגן ואמר לו שלא צוה הש"י לשבת לבדו, אבל מקרה הוא כי בא אליו העם לדרוש אלהים וכי הנה להם דבר בא אלי ושפטתי וגו', כלומר לא בא ענגן של הישיבה שאני יושב לבדי דרך מצוה אבל מקרה הוא שהעם באים אלי ואני יושב לשפוט.

והנה אז אמר לו יתרו כיון שאתה עושה הדבר הזה מעצמך, לא טוב הדבר אשר אתה עושה ובזה באה העצה הנכונה שאמר לו איעצך ויהי אלהים עמך, כלומר העצה שלי היא שלא תעשה זה הדבר מעצמך רק תמלך בשכינה אם רצונו שתמנה שרים ושופטים להקל מעליך, והנה לא ימלט או שיאמר לה שתמנה פרצונה או שיאמר לה שלא תמנה רק שתשב לבדך, ואם יאמר שתמנה שרים הרי תקל מעליך ותוכל לעשות שהעם ינהה נשפט בכל עת פראוי ולא ינהה עינוי הדין, ואם יאמר הש"י שתשב לבדך הרי יתן לה

פח לעשות חיל, כי הוא לאין אונים עצמה ירבה וגם יברך את עמו בשלום שלא ירבו כל כף המחלוקות כי בידו הכל.

ונה אומרו אם את הדבר הזה תעשה, ר"ל שתשוב לברך כמו שאתה עושה היום וצוה האלהים ר"ל ויהיה במצות האלהים הרי תוכל עמוד, כי הוא יתן לך פח וגם כל העם הקב"ה יברכם, ואיש על מקומו יבא בשלום, ר"ל שהאחד לא יבקש של חברו ולא יכניס עצמו בגבול חברו ויכיר חובה לעצמו, וכל איש יעמוד במה שהוא שלו בשלום.

ועל העצה הנכונה ועמקה הזאת נאמר וישמע משה לקול חותנו שנמלה בשכינה וצוה אותו למנות שרים ומינה אותם, והותרו בזה על נכון ספק א' ב' ג': נעתה אבאר לך שלא היה שום שינוי וחלופה ולא עשה משה רק כפי עצת חותנו, כי אנשי חיל יאמר גם כן על החכם כמו שנאמר ברות אשת חיל את, וכן אשת חיל עטרת בעלה, ואשת חיל מי ימצא, ורבות בנות עשו חיל שאמר כן על החכמות.

כמו כן אמר פה יתרו שישאל יבקשו כל החכמים שביניהם ומשה יבחר מהם כמו שפרש ברוח הקדש אותם שהם יראי אלהים, וזה אומרו ואתה תחזה מפל העם ר"ל שכל העם יבקשו החכמים שבהם, ואתה תחזה שיהיו חכמים ויראי ה' ושונאי בצע וכו', ועל כן בספור המעשה נאמר ויבחר משה אנשי חיל מפל ישראל, ר"ל שבחר אנשי חיל מפל אותם שבחרו ישראל, ובפ' דברים ביאר הענין ששאל מישראל שיבחרו חכמים דהיינו אנשי חיל, ותכף שנתן יתרו העצה מינה אותם, כמו שנאמר ויבחר משה וגו' ואח"כ נאמר וישלח משה את חותנו ובפ' דברים שהביא מנוי השופטים שמהרי"א ז"ל הביא ראיה לדבריו מזה שהיה אחר גתינת התורה אמת שאין משם ראיה לו, ואדרבה יש לשאל שספור מנוי השופטים לא היה מקומו בפרשת דברים, מאחר שכל פונת משה היתה להוכיח את ישראל מה תוכחה היה להם מינוי השופטים.

אמנם כבר נתבאר שהקדים בפ' דברים ענין מנוי השופטים, לספורו שפאו כלם בערבוביא ואמרו נשלחה אנשים כמו שנאמר ותקרבוני אלי כלכם, כי זאת היתה נדאי תוכחה פאלו יאמר להם אם הייתי אני מנהיג ושופט לבדי לא היה לתימה שבאתם כלכם אלי בערבוביא לשאל שליחות המרגלים, אמנם אחרי שהיו לכם שרי אלפים ושרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות ושתבואו בערבוביא כעם אשר אין.

להם קצין שוטר ומושל, זה נדאי יורה על קשיות עורף ואחרי שענין מנוי השופטים לא בא שם רק להגדיל מרדם שנקרבו כלם לשאל שליחות המרגלי, אם כן אין משם ראיה שהיה המנוי אז אחר מ"ת, והדבר מבואר שתכף אחר עצת יתרו היה המנוי כמו שנתבאר בפתיב שאמר ויבחר משה וגו', ואח"כ אמר וישלח את חותנו בזה והותרו ספק ד' ה' וז' אמנם הספק השני שנתעוררו כל חכמי לב על מנין השופטים לדעתה הדברים מבוארים שלא יתכן כלל להיותם ע"ח אלפים, ומה שפירש"י כן הוא על פי מדרש אגדה לא דרך פשוט, אבל לא היה מספר כל השופטים רק תרע"ח, ומה שנאמר בדברי הימים ששלמה מינה ששת אלפים הוא עם השוטרים שכן נאמר שם ושוטרים ושוטרים ששת אלפים.

ועוד שאז היו ישראל י"ג רבוא כאשר מנה אותם דוד באופן שהיה חשבון השופטים בקירוב לחשבון זה עם השוטרים, והיה באופן זה כי תחלה אמר שישומו שרי אלפים,

ולת"ר אלפים היו אם פן ת"ר איש, ואח"כ שפאמר שרי מאות ושרי חמשים ושרי עשרות, כל המספרים הללו שבים אל האלפים האמורים, כאלו נאמר שרי אחרים אלפים ושרי מאות אלפים ושרי חמשים אלפים ושרי עשרות אלפים, ואם פן שרי אלפים היו ת"ר ושרי מאות אלפים היו ששה ושרי חמשים אלפים היו י"ב ושרי עשרות אלפים היו ששים, באופן שכל שר משרי המאות אלפים היו תחתיו מאה שרי אלה, וכל שר מתמשים אלפים היו תחתיו חמשים שרי אלה וכל שר משרי עשרות היו תחתיו עשרה משרי אלה.

נמצא שכל שר מאה אלה היו תחתיו שנים שרים משרי חמשים אלה, וכל שר מתמשים אלה היו תחתיו חמשה שרים משרי עשרת אלפים, אבל השופטים לא היו רק שר אלה כי יספיק שר אחד לאלה לשפוט אותם בכל עת, אמנם כאשר הנה מהבעלי דינים רוצה לסתור את הדין שפסק לו השר אלה שלו הנה הולך לשר עשרת אלפים שהשר אלה שלו כפוף תחתיו, ואם הנה רוצה עוד לסתור הדין שפסק לו גם השר עשרת אלפים, הנה הולך אל שר החמשים אלפים שאותו השר עשרת אלפים כפוף תחתיו, ואם רצה גם פן לסתור הדין שפסק שר החמשים אלה הנה הולך אל שר המאה אלה שאותו שר החמשים אלה כפוף תחתיו, ועל הששה שרי מאות אלה לא הנה רק משה, אבל כל התובעים לא היו הולכים רק כל אחד אל השר האלה שלו בתחלה, כי הם היו שומעים טענות הטוען ונטען והם היו פוסקים תחלה, וזאת היתה עצה עמוקה מיתרו ומשה לא עשה שום שינוי, כי על השינוי הראשון שאמרמהרי"א כבר אמרנו שבאמרו תחנה מכל העם, רוצה לומר שכל העם יבחרו החכמים שבהם שהם יודעים אותם ומשה ברוח הקדוש יבחר הפשרים ועל השינוי השני כבר אמרנו שבאמרו אנשי חיל רוצה לומר חכמים, כי התנאי הראשון הוא שיהיו חכמים שאם אינם חכמים אפילו יראי אלהים ושונאי בצע לא יאותו לשפוט, ובשינוי הג' כבר אמרנו שמיד אחר העצה מינה אותם, ובשינוי הד' שאמר שיתרו לא יעץ רק על המשפט לא על המלחמה, אמת לא הנה שם שינוי פלל, כי המינוי שיעץ יתרו הנה לחשבון כל הת"ר אלה ואם פן האנשים ההולכים במלחמה גם פן היו צריכים שופטים, ועל פן חלקם משה שבמלחמה היו הולכים קצת שרי אלפים וקצת שרי מאות כפי רוב החיל ובמחנה היו נשארים הנשא עם שרי עשרות ושרי חמשים, ועל פן לא נזכרו במלחמת מדין רק שרי אלפים ושרי מאות וכן הנה המנהג לעולם שהפלתו והפלתו היו גם פן הולכים במלחמה במלחמת דוד, ולדעתו להיותם שני מיני שופטים מין אחד לשפוט ומין א' לסתור כאשר אמרנו לכן נקראו פרתו ופלתו, כי הפלתו הם השופטים הראשונים על לשון כי יפלא מהו דבר למשפט והכרתי הם הסותרים את הדין שהם כותרים הריב מכל וכל, וכן נקראו החרש והמסגר על שם שני מיני שופטים.

כי החרש פרש"י במלכים פשהנה מדבר הכל שותקין והמסגר סוגר ואין פותח, כי השופטים אחד מדבר והכל שותקים, והמסגר שאמרו שפוגר ואינו פותח, ר"ל שפותרים או מקיימים הדין וכותרים הריב כמו שנקראים פרתו: פרק ו באמרו ניחן ישאל נגד החרש פרש"י כאיש אחד בלב אחד.

ולא פרש"י ו"ל אומר נגד הַהַר וְהַרְמָב"ן פֶּתַח שֶׁהַבְּדִילוֹ מֵתוֹכֶם הָאֶסְפָּסוּף וַיִּתְּכֶן לְדַעְתִּי לומר שְׁמִנְהַג הַמַּחְנוֹת כְּשִׁחֻנֵּי לַעֲשׂוֹת פְּנֵי הָאֱהָלִים דְּהֵיִינוּ פִּתְחֵי הָאֱהָלִים אֶל הַעֲמֻק כִּי הַהַר יִפְסִיק הָרְאוֹת, וְלִכֵּן יִהְיוּ פְּנֵי הָאֱהָלִים אֶל צַד שְׂאִינוֹ מִפְּסִיק הָרְאוֹת וְאַחֲרֵיהֶם אֶל הַהַר הַמִּפְּסִיק, אָמַנְם יִשְׂרָאֵל כִּי אֲשֶׁר יִדְעוּ שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְקַבֵּל תּוֹרָה מִן הַהַר הַהוּא, כִּלְמַד כְּכוּוֹנָה אֶחָד עָשׂוּ פְּנֵי אֱהָלֵיהֶם נֶגֶד הַהַר, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּחַן שֵׁם יִשְׂרָאֵל נֶגֶד הַהַר: כִּכָּר פִּי רִש"י ו"ל כֹּה תֹאמַר לְבֵית יַעֲקֹב אֱלֹהֵי הַנְּשִׂימ וְתִגִּיד לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְזִכְרֵם, וַיְדַבְּרֵי הַנְּבִיאִים מִצִּינוֹ הַרְבֵּה פְּעָמִים בֵּית יַעֲקֹב שֶׁאֵין הַמוֹבֵן עַל הַנְּשִׂימ כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר נִסְפְּחוּ אֶל בֵּית יַעֲקֹב.

אֲבָל לְדַעְתִּי בֵּית יַעֲקֹב נֶאֱמַר עַל הַמּוֹן הַעֵם וּבֵית יִשְׂרָאֵל נֶאֱמַר עַל רֵאשֵׁי הַעֵם וּבְנוֹנֵיהֶם גַּם עַל פִּרְש"י שֶׁכָּתַב אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר לֹא פָחוֹת וְלֹא יוֹתֵר יִפְלֵא שֶׁיִּצְטָרֵף אֲזַהְרָה לְצִיר נֶאֱמַר שֶׁלֹּא יִפְחוֹת וְלֹא יוֹסִיף: נִרְאֶה שֶׁיִּתְּיָשֵׁב אַחַר שְׁנַתְעוֹרֵר הַתְּעוֹרְרוֹת נִפְלֵא בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ, כִּי מֵאַחַר שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּהֶם וְאוֹמֵר לָהֶם וְהֵייתֶם לִי סְגוּלָה לְמָה חוֹזֵר לומר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶת כְּהַנִּים, וְנֶאֱמַר שֶׁהַש"י אָמַר לְמַשֶּׁה שֶׁיִּדְבֹּר לְהַמּוֹן הַעֵם וְגַם לְנְבוֹנִים, וְלִפִּי שֶׁרָצָה לְהַבְטִיחַם בְּגוֹפְנֵי וּבְרוּחֵינֵי, וְאָמַר לְמַשֶּׁה קוֹדֵם שֶׁיֹּאמַר לָהֶם שֶׁהֵם רְאוּ שֶׁהַקַּב"ה קָרַבם כִּלְמַד לְעַבְדוֹתוֹ, וְאַח"כּ נֶגֶד הַשְּׂמִיעוֹת שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁהֵם הַמּוֹן הַעֵם כִּי אֶחָד, וְהַנְּבוֹנִים וּמִשְׁפִּילִים כִּי פֶתַח שְׂנִיָּה, אָמַר אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ לְקוֹלִי וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי.

כִּי אֲמַרְוּ אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ לְקוֹלִי אָמַר נֶגֶד הַמְּבִינִים שֶׁיִּשְׁמְעוּ וַיִּשְׁיִגוּ בְּאֱלֹהֵי הַיּוֹת, וְאוֹמְרוּ וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי הוּא עַל הַמּוֹן הַעֵם כִּי הַהַמּוֹן אֲשֶׁר אֵין לָהֶם הַבְּנָה לְהַבִּין עֲנִין הָאֱלֹהִיּוֹת וְנִסְתָּרֵי הַמַּצּוֹת מִקְיָמִים הַתּוֹרָה ע"י כְּרִיתַת בְּרִית, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הִנֵּה דַם הַבְּרִית אֲשֶׁר כָּרַת ה' עִמָּכֶם, כִּי לֹא נֶאֱמַר זֶה רַק לְהַמּוֹן כִּי אֲשֶׁר יִתְבָּאֵר הַפְּסוּק הַזֶּה בְּמִקְוֵמוֹ, לְפִי שֶׁנְּבוֹנֵי הַעֵם וּמִשְׁפִּילֵיהֶם לֹא יִצְטָרְכוּ אֶל הַשְּׂבוּעָה וְאֶל כְּרִיתַת בְּרִית, שֶׁכֹּאֲשֶׁר יִבְיִנוּ וַיִּשְׁיִגוּ אֲמַתוֹת הָאֱלֹהִיּוֹת אֵין סִפְקַ שֶׁנִּפְשָׁם תִּהְיֶה דְבָקָה בָּהֶם בְּלִי שְׂבוּעָה וּבְלִי כְּרִיתַת בְּרִית.

וְלִכְךָ אָמַר כִּי אֶחָד נֶגֶד כִּי הַמִּשְׁפִּילִים שֶׁנִּקְרָאִים בֵּית יִשְׂרָאֵל, אָמַר אִם שְׂמוֹעַ תִּשְׁמְעוּ לְקוֹלִי, וְנֶגֶד כִּי הַהַמּוֹן שֶׁנִּקְרָא בֵּית יַעֲקֹב אָמַר וְשִׁמְרֶתֶם אֶת בְּרִיתִי, וְאַח"כּ רָצָה לְהַבְטִיחַם עַל הַשְּׂכָר הַגּוֹפְנֵי, אָמַר לְשִׁמְעוּ הַכַּתּוּבָה וְהֵייתֶם לִי סְגוּלָה מִכָּל הָעַמִּים כִּי לִי כָּל הָאָרֶץ.

הַרְי בִּיָּאֵר עַל הַשְּׂכָר הַגּוֹפְנֵי בְּאָרֶץ, וְלְמִשְׁפִּילִים חוֹר בְּהַבְטַחַת הַרוּחֵינֵי כִּי הַהַמּוֹן לֹא יִשְׁיִגוּם, וְלָהֶם אָמַר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶת כְּהַנִּים וְגוֹי קְדוֹשׁ, וּבִיָּאֵר הַדְּבָרִים מֵאֵד שֶׁלֹּא יֹאמַר אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים לְעַם רַק לְמִשְׁפִּילִים, וְלִכְךָ אָמַר אֱלֹהֵי הַדְּבָרִים אֲשֶׁר תִּדְבֹּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְלֹא אֶל בֵּית יַעֲקֹב שֶׁהֵם הַהַמּוֹן, וְשֶׁב הַצּוּרֵי הַזֶּה אֶל הַהַבְטַחָה הָאֲחֵרוֹנָה שֶׁאָמַר וְאַתֶּם תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶת כְּהַנִּים, כִּלְמוֹר שֶׁזֶה הַהַבְטַחָה הִיא לְמִשְׁפִּילִים לְפִי שֶׁהֵם יִבְיִנוּהָ, כִּי עַל הַשְּׂכָר הַרוּחֵינֵי וְהַדְּבָקוֹת הַנִּצְחֵי נֶאֱמַר תִּהְיוּ לִי מִמְלַכֶת כְּהַנִּים.

וְלִפִּי שֶׁהֵיוּ שָׁם שְׁנֵי מִינֵי דְבָרִים מִן אֶחָד לְהַמּוֹן וּמִן אֶחָד לְמִבְיָנִים הַנּוֹצְרֵי לומר וַיִּשָּׁם לְפָנֵיהֶם אֶת כָּל הַדְּבָרִים, כִּי לְרַבּוֹת וְלַהוֹדִיעַ שֶׁאָמַר לְזִמְנֵים גַּם הַשְּׂמִיעוֹת הַנּוֹצְרוֹת וְזֶהוּ וַיִּעֲנוּ כָּל הָעַם יַחְדָּו, כִּי בְּאוֹמְרוֹ וַיִּעֲנוּ כָּל הָעַם מוֹבְנִים הַדְּבָרִים שֶׁיִּחְדּוּ עֲנוּ, וּבִיא לומר כִּי אַע"פ שֶׁבְּעֲנִין הַדְּבָרִים שֶׁצָּוָה לְמַשֶּׁה לְדַבֵּר אֱלֵיהֶם לֹא הָיוּ הַדְּבָרִים לְכָלם יַחְדָּו,

עם כל זה היו יחדו בתשובתם: ובענין אומרו הנה אנכי בא אליה בעב הענין בעבור ישמע העם בדברי עמך, פתב הרמב"ם ז"ל ספר המורה ח"ב פל"ג לענין מעמד הר סיני כי הדבור הזה מגיע למשה לבדו והרבה לו ראיות על זה מהפסוקים.

תחלה הביא מאמרו אנכי עומד בין ה' וביניכם, וכן הביא ראיה מאמרו משה ידבר והאלהים יענונו בקול, וכן הביא מה שאמרו ז"ל במכילתא כל דבור ודבור הנה משיבו להם, וכן הביא ראיה ממה שנגאמר פאן בעבור ישמע העם בדברי עמך, ונאמר הרמב"ם ז"ל כי מפל אלה יורה כי הדבור הזה לו והם ישמעו הקול העצום שהוא לא הבודל דברים, ושעל שמיעת הקול העצום שהוא אמר בשמעכם את הקול ונאמר קול דברים אתם שומעים ולא אמר דברים אתם שומעים: ומאד יפלא בעיני אחרי העיון בדבריו של הרמב"ם ז"ל שמה שהביא ראיה ממה שנגאמר קול דברים אתם שומעים ולא אמר דברים אתם שומעים, שכפנראה שקול הברה הזה הנשמע לא חיתוף דברים, אם כן לפי דבריו גם מה שנגאמר וישמע ה' את קול דבריכם בדבריכם אלי גם שם לא שמע הקב"ה דברי ישראל רק קול הברה, כיון שנגאמר וישמע ה' את קול דבריכם ולא נאמר וישמע ה' לדבריכם, וכן שמעתי את קול דברי העם הזה היטיבו אשר דברו, וכן וישמע ה' את קול דבריכם ויקצר וגו' ועוד הלא בהדיא נאמר מן השמים השמיעה קולו ודבריו שמעתי.

ועוד באשר רצה להכריח ולהביא ראיה שלא שמעו חיתוף דברים כיון שלא נאמר דברים אתם שומעים, למה לא יכריח הפך זה שאם לא שמעו רק קול הברה הל"ל קול אתם שומעים ולמה אמר קול דברים: גם פתב הרמב"ם ז"ל שם שאמרו ז"ל אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום פירוש הדברים הוא שאחר היות בדבר מופת אמרו שלא הוצרכו לקבלה ממשה, אלו דבריו של הרמב"ם ז"ל.

ולא הבנתי שהרי אין מופת רק למה שנגאמר אנכי שהוא ענין מציאות ה', אבל מה המופת שהוא הוציאנו ממצרים, שהרי אמר אנכי ה' אלהיך אשר הוצאתיך, ועוד שהלא אחר שהוציאם אמרו ה' ה' בקרבנו, וקצתם אמרו לעגל אלהיך ישראל אשר העלוך, והרמב"ם ז"ל פירש המאמר הזה כן להצדיק סברתו בעבור שאמרו ז"ל מפי הגבורה שמענום שכפנראה שהדברים בעצמם שמעו לא קול הברה לבד כמו שאמר הוא ורצה ליישב דבריהם ז"ל.

ועוד יפלא על הרמב"ם ז"ל שאם קול הברה לבד שמעו לא דברים, הלא יאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם, וכן נאמר את הדברים האלה דבר ה' אל כל קהלכם, וכן עשורת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש.

ועוד אם לא היו שומעים רק קול הברה מה זאת שנגאמר וגם בך יאמינו לעולם, כי מי אמר להם מה היה דבר ה' אחרי שלא היו שומעים הדברים. אבל יתכן לדעתי ודאי שכל עשורת הדברות כלם שמעו הדברים ממש מפיו של הקב"ה אות באות, ויתישבו כל הכתובים וגם מאמרו ז"ל שאמרו אנכי ולא יהיה לך מפי הגבורה שמענום.

ואמשיל לך משל שכאשר מלך עצום ונורא יצוה לאדם לאמר עשה כך וכך, אין ספק שהאיש שהוא מגודל מוראו יהיה חרד ונרתע לאחוריו, אבל אם המלך שהוא יאמר למשנה שלו אמר לפלוני שיעשה כך וכך, עם היות שהפלוני שהוא שומע דברי המלך

הנורא שהוא מאחורי הגדר ושמצותו למשנה היא עליו, עם כל זה כיון שדבורו הוא עם משנהו ולא עמו לנוכח לא תמשך לו כל פה מורה ותרדה.

והנה הענין הנה שתחלה השמיעם הקול העצום והנורא שהוא עד שיתפרסם להם שא"א לקול אשר פנה להיותו נמשך משום גברא מן הגבראים, ולכן אמרו את קולו שמענו שלא יתכן שיאמר האדם קולו של ראובן שמעתי אם לא הנה מפיר בקולו קודם לכן ולפיכך השמיעם קול ההברה לבד כדי שיפירו את קולו היותו באותו ההפלה מן העולם, ואח"כ בחיתוף דברים אות באות אמר להם לנוכח לא ע"י משה השני דברות, דהיינו אנכי ולא יהיה לה וזהו שארו"ל מפי הגבורה שמענום ר"ל פה אל פה לנוכח, וכאשר אמרו דבר אתה עמנו ונשמעה הנה אמר הקב"ה למשה הדברות האחרות והם שומעים כל עשרת הדברות בחיתוף הדברים ברורים מפיו של הקב"ה, אבל השמונה לא הנה מדבר עמהם לנוכח, וזהו שנאמר פאן למען ישמע העם בדברי עמך, שהפנונה לומר שפשאדבר עמך והם ישמעו הדברים לא יחדו אבל ישמעו היטב כיון שאני מדבר עמך, באופן שהדבור באמצעות משה הנה כדי שישמעו הדברים מפיו של הקב"ה יותר בביאור בלתי מבוכה מחמת היראה, וזהו שנאמר גם כן יאמינו שפאשר ישמעו שאני אומר לה ואתה ציר נאמן אומר להם הדברים פפי מה שאני אומרם לה, יפירו בנאמנותה אחרי שישמעו ממש הדברים מפיו ית' כשידבר עם משה, וזהו שאמרו במכילתא כל דבור ודבור הנה משיבו להם, שר"ל עם היות שהם כבר היו שומעים הדבור מפיו של הקב"ה שהיה אומר למשה כבר הנה משיבו להם שנית, כי לא יפול לומר משיבו אם לא שמעו הדבור קודם.

ובדרבנו זה יצדק מה שנאמר עשרת הדברים אשר דבר ה' אליכם מתוך האש שכל עשרת הדברות שמעו, באופן שקודם לכן השמיעם קול עצום ונורא כדי שיפירו את קולו פאשר ישמעו הדברים ואח"כ דבר עמהם לנוכח השתי דברות, שעליהם נאמר פנים בפנים דבר ה' עמכם ר"ל לנוכח לכם ממש דבר, והשמונה הנה מדבר נגד משה שיאמר להם, ועל זה נאמר אנכי עומד בין ה' וביניכם כי לא הנה שם רק עמידה ביניהם שלא יהיו הדברים לנוכח להם אבל היו שומעים כלם: ובהו יובן מה שנאמר כי ידבר האלהים את האדם וחי.

ויתישבו כל הספקות בפתובים עם מאמריהם ז"ל אשר זכרנו כלם על נכון שכל העשרת דברים מבוארים שמענום מפיו ית', וכבר בארנו בפ' האגדה בענין העשר מכות שלקה פרעה לא פחות ולא יתר, הנה כי להיות הדברות עשרה בשבילם מתקיים העולם, לכן גברא בי' מאמרות לא פחות ולא יתר, ובהיות שפרעה הכחיש בריאת עולם ואמר לא ידעתי את ה' הן ה' מכות: פרק ז השני ימים שנאמר וקדשתם היום ומחר ואח"כ ועד ביום הג' לנתינת התורה הוא שאמר עליהם הושע יחינו מיומים וביום השלישי יקימונו ונחנה, ואמרו משה ידבר והאלהים יענו בקול, כבר יפלא שלא ראינו בדברי משה דברים שצריכים מענה עד, שיאמר והאלהים יענו.

ועוד מאי יענו בקול שנראה בקול הברה בלתי חתוף דברים, ולא נתבאר מה הנה ענין המענה הזאת. רש"י פירש שענין הענה בקול שנאמר פאן, הוא ע"ד שנאמר בד"ה בידוד ויענהו באש מן השמים, וכן אליהו והיה האלהים אשר יענה באש שפירושו ששלח להם

אש, כמו כן פאָשר הקב"ה הִיָּה אוֹמֵר הַדְּבוּר לְמֹשֶׁה בְּאוֹתוֹ הַקּוֹל הַנּוֹרָא וּמֹשֶׁה הִיָּה מְשִׁיבוֹ לְיִשְׂרָאֵל כְּכֹר הִיָּה מְדַבֵּר בְּכַחוֹ שֶׁל בְּשֵׁר וְנָדָם, וְהִיאָף הִיָּה אֶפְשָׁר שְׂשֵׁשִׁים רַבּוּא יִשְׁמְעוּ דְבָרָיו, אָבֵל הַקַּב"ה הִיָּה שׁוֹלֵחַ לוֹ קוֹל מְסַפֵּיק לְהַשְׁמִיעַ לְכָל ס' רַבּוּא, וְזֶהוּ אוֹמְרוּ כִּי מֹשֶׁה הִיָּה מְדַבֵּר, רוֹצֵה לֵאמֹר כְּדִבּוּר שְׂאָר אֲנָשִׁים וְהֶאֱלֹהִים הִיָּה שׁוֹלֵחַ קוֹל גְּדוֹל כְּדִבּוּרוֹ שְׁהִיָּה נִשְׁמָע לְשֵׁשִׁים רַבּוּא: עוֹד יִתְכַּן לֵאמֹר קְרוֹב מְזֶה אֵל הַפְּשֻׁט וְהוּא שְׁסִיפּוֹר הַפְּתוּב מִן הַקּוֹל הַחֲזָק הַנִּשְׁמָע הוּא קוֹל שׁוֹפֵר, שְׂפָשְׁמֹשָׁה הִיָּה מְדַבֵּר לְעַם מֵה שְׂיִצְנָה לָהֶם תְּכַף הִיָּה בָּא קוֹל הַשׁוֹפֵר אַחֲרֵי דְבָרוֹ, וּבִהְיוֹת מֹשֶׁה שׁוֹתֵק לֹא הִיָּה נִשְׁמָע קוֹל שׁוֹפֵר שְׁהִיָּה זֶה כְּעֵדוֹת שְׂמָה שְׁהִיָּה מֹשֶׁה מְדַבֵּר שְׁהוּא מְפִי ה'.

וְכֹן מְנַהֵג מַלְכוּתָא דְאַרְעָא פְּשִׁינְכְּרוֹ דְבָר בְּשֵׁם הַמְּלָכוּת אַחַר שְׂיִשְׁלִים כְּרוּזוֹ יִתְקַעוּ בְּשׁוֹפֵר אוֹ בְּחִצּוֹצְרוֹת שֶׁל הַמְּלָךְ. וְזֶה פִּירוּשְׁנוֹ יִתְכַן יוֹתֵר, כִּי לַפְּרָש"י לֹא יָשׁוּב הָעֲנִיָּן אֵל קוֹל הַשׁוֹפֵר הָאֲמוֹר בְּפְתוּב, וְלֹא יֵאָוֵת לְפָשְׁטָן שֶׁל דְבָרִים, כִּי הַדְּבָרִים מְבֹאָרִים בְּפְתוּב שְׁהֵם שָׁבִים אֵל קוֹל הַשׁוֹפֵר, שְׁפֹן נֶאֱמַר וַיְהִי קוֹל הַשׁוֹפֵר הוֹלֵךְ וְחֲזָק מְאֹד מֹשֶׁה יְדַבֵּר וְהֶאֱלֹהִים יַעֲנֶנּוּ בְּקוֹל, וּלְפִי פְרָש"י ו"ל צְרִיף לֵאמֹר שְׂעֲנִי הַשׁוֹפֵר הִיָּה דְבָר בְּפָנֵי עֲצָמוֹ וְעֲנִי עֲנִייתוֹ בְּקוֹל הוּא עֲנִי בְּפָנֵי עֲצָמוֹ: וּבְמָה שְׁלֹא הַנּוֹפֵר שְׂכָר בְּכָל הָעֲשָׂרֹת דְּבָרוֹת זוֹלָתֵי בְּעֲנִי כְּבוֹד אָב וְאִם יִפְּלֵא מְאֹד, וְגַם אוֹמְרוֹ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיָה עַל הָאֲדָמָה, כִּי הִיָּה מְסַפֵּיק אוֹמְרוֹ לְמַעַן יֵאָרִיכוֹן יְמֵיָה וּמֵה עֲנִי הָאֲדָמָה לְכָאוֹ: וְעוֹד יִפְּלֵא שְׁנִרְאָה שְׁבַח"ל אֵין צְוֹרֵף לְכַבֵּד אָב וְאִם.

וְאֲמַנְם כְּכֹר בְּאַרְנוֹ זֶה מְאָמַר ג' פְּרָק י"ח שְׁהִיָּה זֶה דְרָף אֲזַהְרָה שְׁלִפֵי שְׂאָרֵץ יִשְׂרָאֵל הִיָּתָה לְכַנְעֵן, וְכַנְעֵן בְּמָה שְׁלֹא נִהַג כְּבוֹד לְאָבִיו נִתְקַלַּל שְׁהִיָּה עֶבֶד עֶבְדִּים לְאַחִיו, וּמְצָרִים הִיָּה אַחִיו שֶׁל כְּנָעַן וַיִּשְׂרָאֵל הָיוּ עֶבְדִּים לְמְצָרִים, וְלָכֵן נִיתְּנָה אֶרֶץ כְּנָעַן לְיִשְׂרָאֵל שְׁיִתְקַנְיִים עֶבֶד עֶבְדִּים יְהִיָּה לְאַחִיו, אִם כֵּן נִתְּגַרֵשׁ כְּנָעַן מְאַרֵץ יִשְׂרָאֵל לְפִי שְׁזִלְזַל בְּכַבוֹד אָבִיו, לָכֵן נֶאֱמַר פֹּה שְׁיִכְבְּדוּ הוֹרִים.

כְּדִי שְׁלֹא תֵאָבֵד מֵהֶם א"י פְּאָשָׁר נֶאֱבָדָה מְכַנְעֵן: וְאוֹמְרוֹ וְכָל הָעַם רִוְאִים אֵת הַקּוֹלוֹת, כְּכֹר אַרְז"ל רִוְאִין אֵת הַנִּשְׁמָע. אָבֵל לְפִי הַפְּשֻׁט יְהִיָּה הִרְאִיָּה פֹה הַכְּנָה כְּמוֹ וְתִרְאָה הָאִשָּׁה כִּי טוֹב, שְׁגַם הִרְאִיָּה הַזֹּאת אִם הִיָּתָה רְאוּת עֵין כְּכֹר רְאֵתָה, אָבֵל עֵתָה מְדַבְּרֵי הַנְּחָשׁ הַבִּינָה כִּי טוֹב הוּא, וְכֵן רְאָה רִיחַ בְּנֵי בְּרִיחַ הַשְּׂדֵה, שְׂאִין רְאִיָּה נוֹפֵל בְּרִיחַ שְׁהַפֵּל רְאוּת לָב, וְכַמוֹ כֵּן פֹּה שְׂרָאוֹ רְאוּת לָב הַקּוֹלוֹת וְהַלְפִידִים בָּא לָהֶם מוֹרֵף לְבַב וְנִתְרַחֲקוּ כְּמוֹ שְׂנֶאֱמַר וַיַּעֲמְדוּ מִרְחוֹק, וְכַבֵּר פִּירְשׁוֹ זוֹלָתֵי בְּכַמוֹ זֶה אָבֵל לֹא בִּיָּאָרוּ מֵה הִיָּתָה הִרְאִיָּה בְּלַב וְהָעֲנִיָּן שְׂעִינֵנוּ בְּמַעֲשֵׂה הַקּוֹלוֹת הֵהֵם וּמֵה רְאוּ עַד שְׁהַנְּצָרְכוּ לְעִיוֹן, כִּי בְּקוֹל שְׂאִין בּוֹ חֲתוּף דְבָרִים זוֹלָתֵי קוֹל הַבְּרָה לְבַד לֹא יִפְּנֹל בּוֹ עִיוֹן לְכָף נִרְאָה שְׂדֵרָף טְבַע הוּא שְׁהִרְאוּת מְהִיר מִן הַשְׁמָע, וְהָעֵד שְׂאָנּוּ רִוְאִים הַכְּרָק טָרַם נִשְׁמָע הָרַעַם.

וְהִנֵּה הֵם רְאוּ שְׁהָעֲנִיָּן הִיָּה הַפֶּף זֶה, שְׁקוֹנָדָם הָיוּ שׁוֹמְעִים הַקּוֹלוֹת וְאִם"כ הַלְפִידִים וְעַל זֶה תְּמָהוּ וְהַפִּירוֹ הָיוּתוֹ קוֹל אֱלֹהֵי וְנִתְיָרָא וְעֲמָדוֹ מִרְחוֹק, וְזֶה הוּא שְׂאָמְרוֹ אֵת קוֹלוֹ שְׂמַעְנוּ שְׂיַדְעוּ וְדָאֵי הָיוּת זֶה קוֹל אֱלֹהֵי לֹא טְבַעֵי וְזֶהוּ שְׂנֶאֱמַר ג"כ רִוְאִים אֵת הַקּוֹלוֹת וְאֵת הַלְפִידִים וְגו' וַיִּנְעוּ וַיַּעֲמְדוּ מִרְחוֹק, שְׂרָאוֹ הַקּוֹלוֹת קוֹנָדָם שְׂשֵׁמְעוּ הַלְפִידִים: וְעַל מ"ש אֵל תִּירָאוּ כִּי לְבַעֲבוֹר נְסוּת אֲתָכֶם בָּא אֱלֹהִים הִנֵּה יֵשׁ לְרְאוּת מֵה הִיָּה עֲנִיָּן הִנֵּה, שְׂאִם הִיָּה כְּדִי לְנְסוּת אוֹתָם אִם תְּהִיָּה לָהֶם יִרְאָה כְּכֹר נֶאֱמַר וּבְעֵבוֹר תְּהִיָּה יִרְאָתוֹ עַל פְּנִיכֶם.

אָבֵל יִתְכַן לֵאמֹר שֶׁהִירָאָה תְהִיָּה בְּלֵב וְכֹאֲשֶׁר תִּגְדֹּל הִירָאָה תְּבֵא גַם כֵּן אֶל הַפְּנִים, כִּי הָאָדָם שֶׁהִירָאָה דָּבָר נוֹרָא יִחְזִיק לְבוֹ לְרֵאוֹת מֵהוּתוֹ, וְכֹל מֵה שֶׁיִּגְדֹּל הַדָּבָר הַמְּבַהִיל הֵהוּא עוֹד יִסְתִּיר פְּנָיו אִם כֵּן זֶה אָמַר לָהֶם כִּי בְּלִבְכֶם כָּבֵד הָיוּ יִרְאִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּחְרַד כָּל הָעָם, אָבֵל בָּא ה' כְּדִי שֶׁתְּהִיָּה הִירָאָה גַם עַל הַפְּנִים כְּמוֹ שֶׁעָשָׂה מֹשֶׁה בְּסִנְיָה, וְאִם כֵּן הִיָּה הַנְּסִיּוֹן שֶׁבָּא הָאֱלֹהִים אִם תְּהִיָּה לָהֶם יִרְאָה בְּלֵב וַיִּרְאָה בְּפְנֵיהֶם עַד שֶׁיַּעֲמִדוּ מִרְחוֹק לְהַסְתֵּר מִהִשְׁכִּינָה: וְמֵה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה אֵל.

תִּירָאוּ אֵינָה יִרְאָה מִן הַפְּנֵי מִפְּנֵי מֵהוּמַת קוֹל אֱלֹהִים, כִּי אִם הִיָּתָה יִרְאָה מִן הַפְּנֵי לְסִבַּת שְׁמֵעַם קוֹל אֱלֹהִים, אִם כֵּן מֵה הָיוּ הַתְּנַחֲמוּמִים בְּאוֹמְרוֹ אֲלֵיהֶם שֶׁבָּא לְנִסּוֹתֶם, כִּי יָבֵא לְאִיזוֹ סִיפָה שֶׁתְּהִיָּה הֵרִי הֵם יִרְאִים מִן הַפְּנֵי: וְעוֹד יִפְלֹא כִּי הוּא יֹאמֵר אֵל תִּירָאוּ וְאִדְרָבָה הִיא הַמְּבֻקָּשֶׁת, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לְמַעַן תְּהִיָּה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיכֶם.

אָבֵל יִתְכַן שֶׁהֵם נִתְיִירָאוּ שֶׁמָּא חֲטָאוּ כֹּאֲשֶׁר אָמְרוּ נַעֲשֶׂה וְנִשְׁמַע, שֶׁהִיָּה כְּאוֹמְרוֹ רְצוֹנֵנוּ לְרֵאוֹת מִלְּפָנָיו, וְכֵן אָמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דָּבָר ה' נַעֲשֶׂה, כִּינִרְאָה שֶׁהִיָּה רְצוֹנֵם לְשִׁמּוֹעַ מִפִּי ה' וְחֻשְׁבוּ שֶׁבִשְׂבִּיל שְׁאֵלְתֶם בָּא הָאֱלֹהִים וַיִּחַשְׁבֵּב לָהֶם עֶזְרוֹ, לְכֵן אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה שֶׁלֹּא תְהִיָּה לָהֶם יִרְאָה זֹאת, כִּי מִלְּבַד שְׁאֵלְתֶם הִיָּה בָּא הָאֱלֹהִים לְנִסּוֹתֶם וְכְדִי שֶׁתְּהִיָּה יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיהֶם, וְזֶה שֶׁנֶּאֱמַר כִּי נִאֲתַחֲנֶנּוּ הֵן הִרְאָנוּ ה' וְגו' הַיּוֹם הַזֶּה רָאִינוּ כִּי יְדַבֵּר אֱלֹהִים אֵת הָאָדָם וְחִי.

כִּי יִפְלֹא מְאֹד אוֹמְרוֹ אַחַר זֶה אִם יִנְסָפִים אֲנַחְנוּ לְשִׁמּוֹעַ, אֵת קוֹל ה' אֱלֹהֵינוּ עוֹד וְנִמְתְּנוּ שֶׁזֶה מֵאֲמַר סוֹתֵר לְרֵאוֹנוֹ. וְעוֹד נֶאֱמַר שֶׁאוֹמְרֵם מִי כָּל בֶּשָׂר אֲשֶׁר שָׁמַע קוֹל אֱלֹהִים וְגו' כְּמוֹנוּ וַיִּחִי.

אָבֵל הִיָּה הָעֵינָן כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁהֵם נִתְיִירָאוּ שֶׁמָּא מִפְּנֵי שֶׁשְׁאֵלוּ לֵאמֹר רְצוֹנֵנוּ לְרֵאוֹת מִלְּפָנָיו עַל כֵּן בָּא הָאֱלֹהִים וּפְחָדוֹ שֶׁיִּחַשְׁבֵּב לָהֶם עֶזְרוֹ בְּהִיּוֹת שְׁאֵלָה שֶׁאֵינָה כִּהְיוֹן כְּאֵילוֹ אֵינֶם ח"ו מֵאֲמִינִים בְּשִׁלְיָחוֹת מֹשֶׁה, וְכֹאֲשֶׁר רָאוּ מֵה שֶׁרָאוּ וְשָׁמְעוּ קוֹל אֱלֹהִים נִתְחַרְטוּ מִמֵּה שֶׁשְׁאֵלוּ וַיִּנְדָּרוּ לְבִלְתִּי הוֹסִיף חֲטָא וְאָמְרוּ כָּבֵד מֵה שֶׁשְׁאֵלְנוּ לְרֵאוֹת כָּבֵד רָאִינוּ, מַעֲתָה אִם יִנְסָפִים אֲנַחְנוּ לְשִׁמּוֹעַ יִחַשְׁבֵּב לְעֶזְרוֹ לָנוּ וְנִמּוֹת.

וְעוֹד הִיָּה מֵאֲמַרְם שֶׁעַד עַתָּה הָיוּ חוֹשְׁבִים שֶׁכֹּאֲשֶׁר יְדַבֵּר ה' לְאָדָם שֶׁיִּמּוֹת וְעַם זֶה הָיוּ מְסוּפָּקִים בְּעֵינָיו הַנְּבוּאָה, אָבֵל עַתָּה שֶׁרָאוּ הִיּוֹתוֹ חִי א"כ קָרַב אֵתָה וְשָׁמַע שֶׁכָּבֵד אָנוּ מֵאֲמִינִים שֶׁהוּא מְדַבֵּר עִמָּךְ: וְכִמָּה שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁהִיָּתָה כְּפִינֵנוּ לֵאמֹר שֶׁיִּמּוֹתוֹ בְּעַד הַחֲטָא שֶׁאָמְרוּ רְצוֹנֵנוּ לְרֵאוֹת מִלְּפָנָיו, וְשֶׁמֹּשֶׁה הוֹדִיעַם שֶׁלֹּא בָּא הָאֱלֹהִים מִפְּנֵי שְׁאֵלְתֶם רַק לְנִסּוֹתֶם וְלִהְיוֹת יִרְאָתוֹ עַל פְּנֵיהֶם, יוֹבֵן שֶׁבְּזֶה הִיָּטִיב לֵאמֹר הַפְּתוּב שְׁנִית וַיַּעֲמֵד הָעָם מִרְחוֹק, אַחַר שֶׁכָּבֵד נֶאֱמַר שֶׁעֲמָדוֹ מִרְחוֹק וְהוּא כֹּפֵל מִבְּנֹאֵר, אָבֵל לְפִי שֶׁמָּה שֶׁהִרְחִיקוּ הִיָּה לְסִיפָה שֶׁחֻשְׁבוּ שֶׁהָאֱלֹהִים בָּא לְסִבַּת שְׁאֵלְתֶם וְלֹא הָיוּ רוֹצִים עוֹד לְרֵאוֹת, אִם כֵּן אַחַר שֶׁמֹּשֶׁה הוֹדִיעַם שֶׁלֹּא בָּא רַק לְנִסּוֹתֶם וְכו', הִיָּה לָהֶם רְשׁוֹת לְחַזֹּר וְלִהְתַּקְרַב, וְלִכֵּן הוֹדִיעַנו הַפְּתוּב שֶׁאֵפ"ה לֹא רְצוּ עוֹד לְהִתְקַרֵּב: וְכִינָה יָאוֹת גַּם כֵּן מְאֹד שֶׁנִּתְחַרְטוּ שֶׁאִם הִיָּה הִרְחִיקוּ כְּמוֹ שֶׁחֻשְׁבוּ קִצַּת שֶׁהִיָּה מִיִּרְאָתֶם מִן הַפְּנֵי, אִם כֵּן מֵה הוֹעִילוּ בְּרִיחֹק שֶׁהִרִי גַם שָׁם הָיוּ נִשְׁמָעִים הַקּוֹלוֹת אָבֵל יִרְחוּ לָנוּ מְאֹד שֶׁלֹּא הִיָּה הִרְחִיקוּ רַק כְּמוֹדִיעִים שֶׁיִּסְפִּיק לָהֶם מֵה שֶׁרָאוּ כִּי הִרְוָצָה לְרֵאוֹת אֵינֵנוּ מִתְרַחֵק: וְעַל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר זְכוֹר אֵת יוֹם הַשַּׁבָּת.

ובמִשְׁנֵה תוֹרָה נֶאֱמַר שְׁמוֹר וְאָמְרוּ רַז"ל בְּדַבּוּר א' אָמְרוּ. וְהֶרְמֵב"ן ו"ל הֵאָרִיף מְאֹד בְּזֶה. הַנְּכוּן בְּעֵינַי בְּפֶשֶׁט הַפְּתוּב פִּי הָאָדָם נִבְרָא לְעִבּוּדַת הַגּוֹי וְלְעִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ בְּהַשְׁגוּת, וּבְהִיּוֹתוֹ יִגַּע בַּתּוֹרָה בְּיוֹם שַׁבָּת בַּעֲוֵה"ז אֵינוֹ שׁוֹבֵת רַק מִן הָעִבּוּדָה הַא' שֶׁהִיא עִבּוּדַת הַגּוֹי, אֲבָל אֵינוֹ שׁוֹבֵת מֵעִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ וְאֲדַרְבֵּה עֵיקַר עִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ הִיא בְּשַׁבָּת.

כְּמוֹ שֶׁאָרְזוּ"ל שֶׁהַתּוֹרָה אָמְרָה יִשְׂרָאֵל הוֹלְכִים לִקְצוֹר וְלִבְצוֹר מְתִי יַעֲסִקוּ וְכו' עַד שַׁבָּת יִהְיֶה בַת זוּגָה, בְּאִנְפֵן שֶׁנִּתְבָּאָר שְׁעֵיקַר עִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ הִיא בּוֹ, וְאִם כֵּן בְּעוֹלָם הַתְּגִמּוּל שְׂאִין שֵׁם עוֹד מֵעֲשֵׂה, הוּא הַשַּׁבָּת הָאֱמֵתִי שֶׁהוּא שׁוֹבֵת מִשְׁנֵי הָעִבּוּדוֹת, שְׁעֵלְיוֹ אָמְרוּ ו"ל עוֹלָם שְׁפָלוֹ שַׁבָּת, שֶׁשַּׁבָּת בְּעוֹלָם הַזֶּה הוּא עַל הָאֱמֵת חֲצִי שַׁבָּת שְׂאִינוֹ שׁוֹבֵת רַק מֵעִבּוּדָה אַחַת, אֲבָל עוֹה"ב הוּא כְּלוֹ שַׁבָּת שֶׁשׁוֹבֵת גַּם מִשְׁנֵי הָעִבּוּדוֹת, וְלִכְךָ רִמְזָה הַתּוֹרָה שֶׁזֶה הַשַּׁבָּת מְבִיא לִידֵי הַשַּׁבָּת הָאֲחֵר.

וְלַעֲנֵן הַשַּׁבָּת הַזֶּה שֶׁהוּא זָכָר לַמַּע"ב שֶׁעָבַר אָמַר זְכוּר, וְכִנְגַד הַשַּׁבָּת הָאֱמֵתִי הַמְצֻנָּה לַעֲתִיד נֶאֱמַר שְׁמוֹר כְּמוֹ וְאָבִיו שְׁמַר אֶת הַדְּבָר, בְּאִנְפֵן שֶׁשַּׁבָּת זֶה בְּמָה שְׂאֵנוֹ שׁוֹבֵתִים מֵעִבּוּדַת הַגּוֹי אֵנוֹ זוֹכְרִים מַע"ב שֶׁעָבַר, וּבְמָה שְׂאֵנוֹ בְּלִמֵּי שׁוֹבֵתִים מֵעִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ אֲנַחְנוּ שׁוֹמְרִים וּמְצַפִּים הַשַּׁבָּת לַעֲתִיד לְבֹא.

וְלִכְךָ דָּרְשׁוּ ו"ל בְּמָה שֶׁאָמַר דָּוִד מְזֻמּוֹר שִׁיר לְיוֹם הַשַּׁבָּת לַעֲתִיד לְבֹא לְיוֹם שְׁפָלוֹ שַׁבָּת, לְפִי שְׂאִין בְּמְזֻמּוֹר הַזֶּה עֲנֵן לַשַּׁבָּת בַּעֲוֵה"ז עַד שֶׁיֵּאמַר דָּוִד עָלְיוֹ שֶׁהוּא מְזֻמּוֹר לְיוֹם הַשַּׁבָּת, אֲבָל כָּל הַמְזֻמּוֹר בְּנוֹי עַל עֲנֵן הַשְּׂכָר הַנִּצְחִי כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' בַּחֲצֵרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ: וְכִבֵּר יוֹכְבוּ הַפְּתוּבִים הַלְלוּ עִם מָה שֶׁאָרְזוּ"ל אִם אָרְזוּ לְמָה תִּמְרָר וְאִם תִּמְרָר לְמָה אָרְזוּ, וְהַשִּׁיבּוֹ אִי אֲמַרְתָּ אָרְזוּ אֵינוֹ עוֹשֶׂה פִּירוֹת, וְאִי אֲמַרְתָּ תִּמְרָר אֵין גִּזְעוּ מַחְלִיף.

כִּי בְּאֱמֵת עֲמָקוֹ מַחְשְׁבוֹתֵיהֶם ו"ל שֶׁרְצוּ לְרַמֵּז עַל שְׁנֵי הַשַּׁבָּתוֹת אֲשֶׁר הַזְּכָרָנוּ, כִּי אוֹתוֹ הַשַּׁבָּת אֵינוֹ עוֹשֶׂה פִּירוֹת שֶׁהוּא עוֹלָם הַתְּגִמּוּל אֲבָל גִּזְעוּ מַחְלִיף, אֲבָל זֶה הַשַּׁבָּת בַּעֲוֵה"ז עוֹשֶׂה פִּירוֹת, וּבְעֲנֵן גִּזְעוּ מַחְלִיף רִמְזוּ עַל תְּחִיַּת הַמֵּתִים.

וּבְזֶה יִתְיַשֵּׁב סֶפֶק מוֹפְלֵג שֶׁהַתְּחִיל בַּלְשׁוֹן יַחִיד צְדִיק כְּתוּמָר יִפְרַח וְהַשְּׁלִים לְשׁוֹן רַבִּים שְׁתוּלִים בְּבֵית ה' וּבַחֲצֵרוֹת אֱלֹהֵינוּ יִפְרִיחוּ, הֵיּוֹת הַכְּנוּנָה בְּאוֹמְרוֹ לְשׁוֹן רַבִּים עַל הַגּוֹי וְהַנֶּפֶשׁ: וְנִחְזוֹר לְעֲנִינָנוּ שֶׁעַל אֱלוֹ הַשְּׁנֵי שַׁבָּתוֹת נֶאֱמַר וְשָׁמְרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹת אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲשׂוֹתוֹ מִבְּלִמֵּי הַזְּכִיר אֶת הַשַּׁבָּת שְׁנִית.

אֲמָנָם הַכְּנוּנָה לֹאמַר שֶׁיִּשְׁמְרוּ זֶה הַשַּׁבָּח בַּעֲוֵה"ז כְּדֵי לַעֲשׂוֹת הַשַּׁבָּת הַנִּצְחִי, וְהוּא אוֹמְרוֹ בְּרִית עוֹלָם. וְכֵן עַל הַכְּנוּנָה הַזֹּאת נֶאֱמַר שַׁבָּתוֹתֵי תִשְׁמְרוּ, וְכֵן לְפָרִיסִים אֲשֶׁר יִשְׁמְרוּ אֶת שַׁבָּתוֹת וְכֵן מְלַבֵּד שַׁבָּתוֹת ה'.

וְעֲלֵיהֶם נֶאֱמַר בְּפֶרֶשֶׁת אֲמוֹר בְּיוֹם הַשַּׁבָּת בְּיוֹם הַשַּׁבָּת יַעֲרֹכְנוּ לִפְנֵי ה' תְּמִיד כִּי הַיּוֹם הַשַּׁבָּת בַּעֲוֵה"ז יַעֲרֹף אֶת הַשַּׁבָּת לַעֲתִיד לְבֹא לְהִיּוֹתוֹ תְּמִיד וְכֵן עַל אֱלוֹ הַשְּׁנֵי שַׁבָּתוֹת אָמְרוּ ו"ל אֱלֹמְלֵי שְׁמָרוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנֵי שַׁבָּתוֹת מִיָּד נִגְאָלִים, שֶׁזֶה יִפְלֵא לֹאמַר שֶׁיִּשְׁמְרוּ שְׁנֵי שַׁבָּתוֹת וְיִחְלְלוּ זוּלָתָם ח"ו, אֲבָל אָמְרוּ בַּלְשׁוֹן חֲכָמָה שֶׁאֱלֹמְלֵי הָיוּ שׁוֹמְרִים אֱלוֹ הַשְּׁנֵי שַׁבָּתוֹת כְּהִלְכָתָם מִיָּד נִגְאָלִין וְזֶהוּ שֶׁאָרְזוּ"ל זְכוּר וְשְׁמוֹר בְּדַבּוּר אֶחָד נֶאֱמְרוּ, כִּי כָּל שַׁבָּת צָרִיף זְכִירָה לַמַּע"ב וְשִׁמְרָה וְצַפּוּי לַשַּׁבָּת הָאֲחֵר ע"י עִבּוּדַת הַנֶּפֶשׁ שֶׁהוּא הַעֲסָק בַּתּוֹרָה:

ובמה שנגמר בפרשת ואתחנן בעשרת הדברות כי על פן צוה ה' אלהיה לעשות את יום השבת רבו המבוכות שהיא יתכן לומר שמצנת שבת היתה מפני יציאת מצרים ולפי האמת לא היתה רק לאות לחדוש העולם.

והרמב"ן ז"ל האריך בזה וז"ל ואמר פאן למען ינוח עבדה ואמתה פמוה וזכרתה כי עבד היתה וגו' לבאר כי בו יצוה במנוחת העבד פמוה בעבור שהיתה עבד והניח לה ה' וגם אתה תניח לעבדה.

והנה טעמו למען פשינוח עבדה ואמתה פמוה תזכור כי עבד היתה וגו', וטעם על פן צוה ה' אלהיה לעשות את יום השבת צוה שמתעשה פן ביום השבת, פה פירש ר' אברהם ואינו נכון, ואנו אומרים בקדוש היום כי יום זה תחלה למקראיקדש זכר ליצ"מ פאשר נאמר בו זכר למעשה בראשית: והרב אמר בספר המורה פי המאמר הראשון הוא פכבוד היום והידורו, וכאשר אמר על פן ברה ה' את יום השבת ויקדשהו ועל פן הזכיר טעם פי ששת ימים עשה ה', אבל בכאן יזהיר אותנו לשמור השבת בעבור היותנו עבדים פמצרים עובדים פל יום על פרחנו ולא היתה לנו מנוחה והוא יצונו עתה לשבות ולנוח פדי שזנפור חסדי ה' עלינו שהוציאנו מעבדות למנוחה והנה בשבת נכללו שני טעמים, הא' להאמין בקדוש העולם פי יש אלוה בורא, והב' לזכור חסדו הגדול שעשה עמנו שאנחנו עבדיו אשר קנה אותנו לו לעבדים, גם זה אינו מחנור אצלי פי בהיותנו שובתים ולא נעשה מלאכה ביום הז' אין לנו בזה זכרון ליציאת מצרים, ואין לרואה אותנו בטלים ממלאכה ידיעה בזה רק היא פשאר פל המצות, אבל יהיה בו זכר למ"ב שזנשבות ביום ששבת ה' וינפש.

והראוי יותר לומר כי בעבור היות יציאת מצרים מורה על אלוה קדמון מחדש חפץ ויכול פאשר פירשתי בדבור הראשון, על פן אמר בכאן אם יעלה בלבך ספק על השבת המורה על החדוש והחפץ והיכולת תזכור מה שראו עיניך ביצ"מ שהיא לה לראיה ולזכר והנה השבת זכר ליציאת מצרים ויצ"מ זכר לשבת, פי זכרו בו ויאמרו ה' הוא מחדש בכל אותות ומופתים ועושה בכל פרוצונו פי הוא אשר ברא הפל במעשה בראשית, וזה טעם על פן צוה ה' אלהיה לעשות את יום השבת והנה לא פירש פאן טעם השביתה פי ששת ימים עשה ה' וגו' שפבר הנוכר זה פעמים רבות בתורה אבל אמר בקצרה ויום השביעי שבת לה' אלהיה שהוא תעלה שבת בו וינפש וביאר להם פי מיציאת מצרים ידעו שהוא אמר והיה העולם ושבת ממנה, עכ"ל הרמב"ן ז"ל.

ובאמת הטענה שטען הוא על הרמב"ם ז"ל לא סרה פלל מעליו שלא יהיה בזה זכרון ליצ"מ, פי עם היות הרואה שאנחנו שובתים יודע שחידש את העולם ושיש לו יכולת, לא בשביל זה ידע שהוציאנו ממצרים ביכלתו, ואין בידיעת יכלתו הכרח שעשה פל מה שהוא ביכלתו.

ועוד אשמע ולא אבין דבריו שהוא אמר שזהו טעם על פן צוה ה' אלהיה, שהיא יתכן לומר שהצווי היה בשביל יציאת מצרים. גם יהיה פלא בעיני על אומרו שלא פירש פאן טעם אל השביתה מפני שפבר הנוכר בתורה פעמים רבות, פי היא יתכן שמששה אדוננו פספור העשרת הדברות שאמר להם הש"י בחורב קצור מפני שפבר נאמר בתורה: אבל הנכון בזה הוא לדעתי הדברים פפשוטם ושהדברים שסיפר משה אדוננו בפ' ואתחנן הם

הם הדברים שנאמרו בפרשת יתרו, אבל בתוספתא ביאר כי שם צוה על השביתה לעצמו ולעבדו ונאמתו ובהמתו ולא נתן טעם רק לשביתתו בעצמו באמרו כי ששת ימים עשה ה', אמנם יחסרו עדיין שני טעמים, טעם א' אל שביתת העבד והגר אשר בשעריך והאמה והבהמה, וטעם שני למה לא צוה את השבת רק לנו שהרי לא ברא העולם לנו לבדו כי לכל האומות גם כן בראו, וכמו שצוה להם שבע מצות בני נח היה ראוי שיצוה להם גם השבת, ועל כן בא משה אדוננו בפ' ואתחנן וביאר השני טעמים הללו ואמר על שביתת העבד והאמה, ש'כמו שאנחנו עבדי ה' מצונום לנוח ביום שש אדוננו כה גם כן צריך שעבדנו ובהמתנו מה שהוא שלנו ינוח ביום שאנחנו נחים, וזה אמר במלות קצרות וביאור מספיק באמרו למען ינוח עבדך ונאמתך כמוה, שפירושו ש'כמו שישראל עושים השבת מפני שהקב"ה שבת כמו כן העבד ישבות.

והטעם השני אמר שלא נתן הקב"ה השבת רק לנו להיותנו עבדים לו שהוציאנו ממצרים, וביאר זה מאד באמרו על כן צוה ה' אלהיך לעשות את יום השבת, כאילו יאמר על כן צוה לה ולא לאומות אחרות להיותכם עבדים לו שהוציא אתכם ממצרים.

אם כן בזה נדאי יתכן מאד לומר שהשבת הוא זכר ליצ"מ כי הרואה אותנו שומרים השבת ולא זולתנו, עם היות שהעולם נברא לכל האומות כמו שנברא לנו וכמו שארז"ל פותי ש'שמר את השבת חייב מיתה, אשר כבר אמרנו טעם למאמר זה ח"א פי"ג, הגה ודאי הרואה זה שאנחנו לכד שומרים את השבת, ידע שהוא בשביל שהוציאנו ממצרים ונאנחנו עבדים לו, והרואה אדם שהוא שובת ידע ושהו מזרעם של יוצאי מצרים, והדברים פשוטים ומיושבים על נכון: ובנוסח קדוש לילי שבתות מבוארים הדברים יותר היותם כן, באמרו כי הוא יום תחילה למקראי קדש זכר ליצ"מ כי בנו בחרת וכו' עד ושבת קדשה ברצון הנחלתנו, כאילו יאמר בפירושו שהשבת הוא זכר ליצ"מ פיון ש'בנו בחר ושבת הנחלתנו ולא לזולתנו: ובה ירווח לנו מאד מה שיקשה בנוסח הקידוש שיש בו הפל דברים שאנו אומרים פעמים שהנחילנו השבת, שלפי דרכנו הדברים על נכון שקודם אנחנו אומרים שהנחילנו את השבת זכר למעשה בראשית, ואחר כה אנחנו חוזרים לומר שהנחילנו השבת ולא לזולתנו זכר ליציאת מצרים והוא זכר ליציאתם, שע"י השביתה יתפרסם שאנחנו עבדיו שהוציאנו ממצרים כי מה שקנה עבד קנה אדוניו, ואם העבד יעשה מלאכה על דעת בעלים עושה, והרי הוא כאילו הבעלים עושים וכן הבהמות.

ולפי זה נצטוינו אנחנו לשבות פיון שאדוננו שובת וכן עבדנו ובהמתנו, אבל שדוטינו וכרמנו אינם שובתים שהם תחת הטבע אשר נחקק בהם, כן הגרמים השמימיים לא ישנו את תפקידם, ואם כן האומות אשר לא נכנסו בעבודתו ית' רק תחת צבא השמים אשר חלק להם, כמו שצבא השמים אינם שובתים גם הם לא יאות להם לשבות, כי ענין זה הוא כמו המלך שעבדיו לובשים לבוש מתחלף משאר העם שכל רואיהם יכירום.

והאיש אשר יתלבש באותו לבוש הרי הוא מורד במלכות ויתחייב ראשו למלך, כי הוא מראה עצמו היותו עבד המלך ועבד מלך כמלך. וזה טעם כפי המורגל בענין מסכים אל מה שארז"ל ש'פתי ש'שמר את השבת חייב מיתה.

וּכְבָר אֲמַרְנוּ טַעַם עֲמוּק מִזֶּה ח"ח פ"ג שֶׁהוּא הַנְּגִמָּה אֶל הַמְּקַדָּשׁ בְּלֹא שִׁדְדוּכִין ע"ש, וּכְבָר מִימֵי חֲרָפֵי נְכֻסְפָה נִפְשֵׁי לְרֵאוֹת קִצָּת מִן הַיָּשׁוּב, וְרִיעֵי וּמִינְדְעֵי אֲשֶׁר יָדְעוּ כֵּן שְׁאֵלוּנִי אִם רָאִיתִי אוֹ שְׁמַעְתִּי אֲמַתַּת עֲנִין נֶהַר שְׁבִתִּיוֹן אֲשֶׁר קָרְאוּהוּ כֵּן ז"ל, וְלֹא כְּמִסְתַּפְקִים בְּדַבְרֵיהֶם ז"ל שְׁאֵלוּנִי, אֲבָל כְּמַתְּרָאִים פֶּן הִיָּתָה כְּפִנּוֹנַת רז"ל אֶל חֵידָה אוֹ אֶל רָמֵז אוֹ פֶּן הִיָּה כֵּן וְלֹא הִתְמִיד, וְאִם לֹא הִיָּה לֹא זֶה וְלֹא זֶה הָיוּ נְכֻסְפִים לְדַעַת בְּאִיזָה מְקוֹם מִן הַרְבֵּעַ הַמִּינְשָׁב הוּא, שְׁאֲחַר שִׁינְדְעוּ זֶה תֵּאֲנֹת הַחֲקִירָה מֵה לְמְקוֹם הַהוּא לְשִׁבּוֹת מִשְׁאָר הַמְּקוֹמוֹת אוֹ לְנֶהֱרַק הַהוּא מִשְׁאָר הַנְּהָרוֹת, וְאֲנִי בְּתוֹמֵי הַשְּׁבִתִּי עַל שְׁאֵלְתָם כִּי לֹא נוֹפֵל אֲנִכִּי מֵהֶם וְכִי גַם נִפְשֵׁי נְכֻסְפָה לְדַעַת זֶה, אֲבָל לֹא מִצְּאֵתִי אִישׁ אֲמוּנִים אוֹ הַגְּדָה שְׁנֵה מִפֵּי רַבִּים בְּלִתִּי מִתְחַלְּפֵת בְּעֲנִין הַנְּהָרָה הַזֶּה אֲמַנָּם כִּי כֵּן אֲמַרְתִּי לָהֶם שְׁאִם יִרְאֶה לָהֶם שֶׁהַנְּהָרָה הַזֶּה אִם הִיָּה רְשׁוּמוֹ נִיכָר וּמְפֹרָס, הִיָּה מוֹפֵת עַל הַיּוֹת הַמְּשֻׁף טְבְעֵי הַנְּמַצָּאִים בְּשִׁשָּׁה יָמִים, וְשִׁבְזָה יִהְיֶה לָהֶם נַחַת רוּחַ לְעַצְמָם אוֹ לְתִשׁוּבָה לְצַדֻּקִים הַבְּלִתִּי מֵאֲמִינִים שְׁנִבְרָא הַמְּצִיאוֹת בְּשִׁשָּׁה יָמִים.

הִנֵּה אֲנִי מִרְאֶה לָהֶם מוֹפֵת נְכוּן מִן הַנְּהָרָה, וְהוּא הַמְּפֹרָס בְּחֻכְמַת הַנִּיגוֹן שֶׁהֵם שִׁשָּׁה קוֹלוֹת וְלֹא יוֹתֵר שְׁאִינוֹ מִתְּפַשֵּׁט הַמְּשֻׁף טְבְעֵי הַנְּמַצָּאוֹת יִתֵּר עַל שִׁשָּׁה בְּמִדְרָגוֹת שְׁוֹת, וְהַשְּׁבִיעִית אֵינָה בְּמִדְרָגָתָם, וְהַשְּׁמִינִית חוֹזֶרֶת עַל הַרְאִשׁוֹנָה, שְׁכֵּן הֵם שִׁשָּׁת יָמֵי הַמְּעֻשָּׂה וְהַשְּׁבִת נִבְדֵּל מֵהֶם וְיוֹם א' חוֹזֵר לְרֵאשׁ.

וְהַמְּשֻׁכִּילִים מִן הַשְּׁוֹאֲלִים הֵהֱם הַסְּכִימָה דַעַתְם שִׁסְפִיק בְּעֲנִין זֶה לִהְיוֹת לְרֵאשִׁי שֶׁהַמְּשֻׁף הַדְּבָרִים הַטְּבְעִיִּים אֵינּוּ מִתְּפַשֵּׁט יוֹתֵר מִשִּׁשָּׁה לִהְיוֹת הַבְּרִיאָה בְּשִׁשָּׁה, וּכְבָר כְּתִבְתִּי מִזֶּה קִצָּת בְּפָרָק י"ד תְּרַאנּוּ מִשָּׁם.

וּבִהְיוֹת שֶׁהַשְּׁמִינִי חוֹזֵר לְרֵאשׁ הִנֵּה בְּכָל שְׁמִינִי יִתְחַזַּק הָעֲנִין שְׁנִתְהַנֶּה בְּרֵאשׁוֹן. וְזֶה טַעַם נְכוּן אֶל מִצְּוֹת הַמִּילָה בְּשְׁמִינִי שְׁנִתְחַזַּק הַנּוֹלָד שְׁנִתְהַנֶּה בְּרֵאשׁוֹן, וְכֵּן מֵה שְׁנִצְטוּיָנוּ בַּתוֹרָה וְהִיָּה שְׁבַעַת יָמִים תַּחַת אִמּוֹ וּבְיוֹם הַשְּׁמִינִי יִרְבֶּה וְגו'.

וְיֵשׁ עוֹד לְזֶה טַעַם נְכוּן מִשְׁבַּעַה כּוֹכְבֵי לְכַת וּמִשְׁפָּטָם כָּל הַיָּמִים. שְׁמִי אוֹ מֵה שְׁנִתְהַנֶּה עֲנִינוֹ בְּמִזְל שְׁבִתֵּי פֶּאֶשֶׁר יַעֲבֵרוּ ז' יָמֵי שְׁמוֹשׁ הַכּוֹכְבִּים הָאַחֲרִים וְיִחְזוֹר הָעֲנִין אֶל שְׁבִתֵּי, הִנֵּה אֵין סֶפֶק שִׁתְחַזַּק אוֹתוֹ הַנּוֹלָד אוֹ אוֹתָהּ הַהִנֵּה, בְּאִפְּן שֶׁהַקַּב"ה גַּם כֵּן שׁוֹבֵת לְעוֹלָם בְּכָל שְׁבִת, כִּי בְּכָל יוֹם מִחְזִיק וּמְעוֹרֵר מֵה שְׁנִבְרָא בְּאוֹתוֹ יוֹם: וּבְזֶה תְּבִין הַנּוֹסַח אֲשֶׁר סוֹדֵר בַּתְּפִלוֹת הַמְּחַדָּשׁ בְּכָל יוֹם תְּמִיד מְעֻשָּׂה בְּרֵאשִׁית, וְהוֹצִיא זֶה מִמֵּה שְׁנִצְאֵר לְעוֹשֵׂה אוֹרִים גְּדוֹלִים וְלֹא אֲמַר שֶׁעֲשָׂה, וְאִם כֵּן גַּם בְּרִקִיעַת הָאָרֶץ נֶאֱמַר לְרִיקַע וְלֹא לְשׁוֹן עֶבֶר.

וּכְבָר יִפְלֹא גַם כֵּן בְּנוֹסַח זֶה שְׁאֵנוּ אוֹמְרִים עַל הַקִּיּוֹם וְהַעֲמָדָה שֶׁהוּא מְחַדָּשׁ בְּכָל יוֹם מְעֻשָּׂה בְּרֵאשִׁית, שְׁכִינּוֹן שְׁעַל הַקִּיּוֹם וְהַעֲמָדָה אֲנַחְנוּ אוֹמְרִים כֵּן הִיָּה רְאוּי שְׁנִצְאֵר שְׁכָּל רַגַע הוּא מְחַדָּשׁ טוֹבוֹ.

אֲמַנָּם בְּמֵה שְׁאֲמַרְנוּ יוֹכֵן שֶׁהַכְּנוּנָה לֹאֵר שְׁכָּל יוֹם הוּא מְחַזִּיק וּמְעוֹרֵר מֵה שְׁבִרָא בְּאוֹתוֹ יוֹם וּבְשְׁבִת שׁוֹבֵת. וּבִהְיוֹת הַשְּׁבִיעִי הַמְּשֻׁף טְבַע הַנְּמַצָּאוֹת, פֶּאֶשֶׁר יִרְצֶה הַנְּבִיא אוֹ הָאוֹמֵר הִיָּה מִי שֶׁהִיָּה לֹאֵר שִׁיָּהֵה עֲנִין אַחַר רַב הַמְּסַפֵּר יֹאמֵר מְסַפֵּר הַשְּׁבַעַה, כְּמוֹ שְׁנִצְאֵר

בְּשִׁבְעָה דְרָכִים יְנוֹסוּ לְפָנֶיךָ, שְׁבַע עַל חַטָּאתֶיךָ, שְׁבַע עֲתִים יִקָּם, כְּאוֹר הַחֲמָה שְׁבַע עֲתִים, שְׁבַע יְפוֹל צְדִיק, שְׁבַע תּוֹעֵבוֹת, שְׁבַע בְּיוֹם הַלְלִיתֶיךָ וְרַבִּים כְּאֵלוֹ.

וְאָמְרוּ מִסְפָּר הַשְּׁבַעָה לְפִי שָׂאם הָיוּ אוֹמְרִים אֵיזָה מִסְפָּר מִן הַמִּסְפָּרִים שֶׁיִּזְדַּמְּנוּ, יִרְאֶה הָיִיתָ הַמִּסְפָּר הַהוּא מְדוּקְדָק לֹא דָרָךְ גְּנוּזָמָא וְרַבּוּי, אָמְנָם בְּאִמְרָם הַשְּׁבַעָה שֶׁהוּא כְּפִי הַמְשֵׁף טְבַעִי הַנִּמְצָאוֹת הָרִי עָלָיו אֵין לְהוֹסִיף.

וַיִּתְבָּאֵר הַיּוֹת הַדְּבָרִים דְרָךְ גְּנוּזָמָא וְרַבּוּי לֹא מְדוּקְדָק. וְנִגְד אֵלוֹ הַשְּׁבַע מְדַרְגוֹת אֲשֶׁר בְּטַבַּע הַנִּמְצָאוֹת אָמַר שְׁלֵמָה שְׁבַעָה הַבָּלִים, וְכֹאֲשֶׁר רָצָה לְהַבִּיל עַנְיָנֵי הָעוֹלָם הַשְּׁפָל: וְכִינּוּן דְאֵתָא לִידָן אֲנִימָר לָךְ מָה שֶׁיִּפְלֵא בְתַחֲלַת הַמַּחְשָׁבָה עַל מָה שֶׁאֲרִז"ל שֶׁבִקְשׁוּ לְגִנּוּז סֵפֶר קַהֲלַת, וְכִשְׁרָאוּ סוּפוֹ יִרְאֵת ה' נִמְנְעוּ מִלְגְּנוּזוֹ, כִּי זֶה לֹא יִתְכַן שָׂאם בְּחַבּוּר וְהַדּוּמָה יִמְצָא דְבָרֵי אֶפִיקוֹרְסוֹת אֶפִי' שֶׁיִּמְצָאֵהוּ בְּדְבָרִים אַחֲרִים נְכוּנִים לְאִמּוּנָה לֹא בְּשִׁבְלֵי זֶה נִקְיִים הַחַבּוּר הַהוּא בְּיָדָנוּ, כִּי מִפְּנֵי הָאֶפִיקוֹרְסוֹת הַהוּא רָאוּי לְהַעֲבִיר מְכֻשׁוֹל וְחוּטָא א' יִאֲבֵד טוֹבָה הַרְבֵּה: אֲבָל הַדְּבָרִים הֵם שֶׁתַּחֲלַת קַהֲלַת הֵם דְּבָרִים שֶׁיִּסְבְּלוּ הַפִּירוּשִׁים, אִם לְצַד אִמּוּנָה בְּלִתי נְאוּתָה וְהַגּוּנָה, וְכֹאֲשֶׁר פָּתַב בְּסוּף הַחַבּוּר דְּבָרִים יִרְאֵת ה', סוּפוֹ הוֹכִיחַ עַל תַּחֲלָתוֹ שֶׁאֵין הַפְּנוּנָה בְּדְבָרִים הֶרְאוּשׁוּנִים רַק אִמּוּנָה נְאוּתָה.

וְלִדְעָתִי זֶה אָמַר שְׁלֵמָה סוּף דְּבָר הַפֶּל נִשְׁמַע אֵת הָאֱלֹהִים יִרָא, שֶׁכְּדִי לְהַנְצִל מִפַּח יְקוּשׁ פֶּן יִטְעוּ בְּדְבָרָיו לְפָרְשׁם עַל צַד אִמּוּנָה בְּלִתי נְאוּתָה, לְכֹן אָמַר סוּף דְּבָר הַפֶּל נִשְׁמַע, כְּאֵילוֹ יִאֲמַר שֶׁפֶל דְּבָר סוּפוֹ יוֹכִיחַ עַל תַּחֲלָתוֹ וְשַׁעַל כֹּן הוּא בְּסוּף דְּבָרָיו יִרְאֵת ה' שֶׁלֹּא יִטְעוּ בְּדְבָרָיו הֶרְאוּשׁוּנִים.

וְהִנֵּה הַדְּבָרִים הֶרְאוּשׁוּנִים אֲשֶׁר יִסְבְּלוּ הַפִּירוּשִׁים הֵם מָה שֶׁאָמַר מָה יִתְרוֹן לְאֵדָם בְּכָל עֲמָלוֹ שֶׁיַּעֲמַל תַּחַת הַשְּׁמֶשׁ שֶׁהִנֵּה זֶה ח"ו כְּאֵילוֹ יִאֲמַר אֵין שְׂכָר עַל כְּשֶׁרוֹן הַמַּעֲשֵׂה שֶׁיַּעֲשֶׂה תַּחַת הַשְּׁמֶשׁ, אֲבָל פִּירוּשִׁים עַל נְכוּן אֵינּוּ כֹן, רַק אוֹמְרוּ תַּחַת הַשְּׁמֶשׁ שָׁב אֵל מָה שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁאֵין יִתְרוֹן, וְהִנֵּה כְּאֵילוֹ יִאֲמַר מָה יִתְרוֹן לְאֵדָם תַּחַת הַשְּׁמֶשׁ בְּמָה שֶׁיַּעֲמַל, אֲבָל הַיִּתְרוֹן וְדָאֵי הוּא לְעוֹלָם הַבָּא: וְנִשׁוּב אֵל אֲמַרְנוּ שֶׁזֶהוּ סוּד הַשְּׁבִיעִיּוֹת, וְלֹא יִסוּר מִפְּנֵי זֶה מִהָיִיתָ סוּד הַשְּׁבִיעִיּוֹת כְּפִי הָאֱמֹר מִפִּי חֲכָמֵי הַקְּבֵלָה, כִּי בְּשִׁגְמָא אֲמַרְנוּ שֶׁהַשְּׁבִיעִיּוֹת נֶאֱמַר מִפְּנֵי הָיִיתָ הַשְּׁבַעָה הַמְשֵׁף טְבַעִי הַנִּמְצָאוֹת, עֲדִינּוּ לֹא נִתְבָּאֵר לָךְ טַעַם אֵל מִהַשְּׁגוּרָה הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית שֶׁיְהִיוּ נִקְבָּעִים טְבַעִי הַנִּמְצָאוֹת עַל מִסְפָּר הַשְּׁבַעָה לֹא עַל זוּלָתָן מִן הַמִּסְפָּרִים, אֲשֶׁר זֶה יִתְבָּאֵר לָךְ כְּאֲשֶׁר תַּעֲמֹד עַל סוּד חֲכָמֵי הַקְּבֵלָה, וְכִבְר בְּפִי"ג מִמַּעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית כְּתַבְתִּי שֶׁאֵין מְקוֹם לְשִׂאלָה לְמָה בְּרָא בְּמִסְפָּר שְׁשָׁה, וְשֶׁאֲפָשֶׁר לֹאמַר שֶׁבְּחִירַת הַחֲכָמָה הָאֱלֹהִית בְּמִסְפָּר הַשְּׁשָׁה בְּבְרִיאָה הִנֵּה לְהִיּוֹתוֹ מִסְפָּר שְׁלֵם שֶׁהוּא נִחְלָקוֹ שְׁנַיִם, וְלֹא אֲמַרְתִּי שֶׁ כֹּן לְמִאֲמַר מִסְפִּיק רַק לְקִצָּת יִשׁוּב: וְעַתָּה אֲגִלָּה אֲזַנְךָ לְהוֹעִילָךְ בְּקִצָּת מָה שֶׁהוֹעִילוּנִי בְּעִנְיָן זֶה חֲכָמֵי הַקְּבֵלָה כְּפִי מָה שֶׁהַכְּנִתִּי וְהַצְּצִיתִי מִבֵּין חֲרָפֵי תְבוּנָתָם וְלֹא אוּכַל לֹאמַר לָךְ מַעֲנִין זֶה רַק מָה שֶׁיִּכְיֵל עֵט סוּפֵר, כִּי עוֹד יִשְׁאָר מָה שֶׁצָּרִיךָ שֶׁתְּבִין מַעֲצָמָךְ בְּשִׁכְלָךְ צִיּוֹר בְּנִפְשׁ, וְאִז גַּם כֹּן תִּשְׁכִּיל הַסִּבָּה אֲשֶׁר עֵט סוּפֵר תִּשׁ כַּחוֹ מִלְּהַעֲלוֹתוֹ עַל סֵפֶר בְּדִין וּמִלְבַד זֶה אֲזַכִּירָךְ מָה שֶׁאֲרִז"ל עָלָה בְּמַחְשָׁבָה לְבָרָא אֵת הָעוֹלָם בְּמִדַּת הַדִּין וְרָאָה שֶׁאֵינּוּ מִתְקַיִּים וְשִׁתְּרָף עִמּוֹ מִדַּת הַרַחֲמִים, וְדָרְשׁוּ כֹן בְּאוֹמְרוֹ בְּיוֹם עֲשׂוֹת ה' אֱלֹהִים, וְאוֹמַר לָךְ כִּי הַשְּׁתוּף הָאֱמֹר וְדָאֵי הִנֵּה בְּכָל מִינֵי הַשְּׁתוּף כְּפִי הַצְּנוּךְ בְּעִנְיָן הַהוּא וְכְּפִי

משפט החלוקה יהיו ד' שתופים כוללים, אחד שיהיה השתוף במדה והיא ברממים ודין בשיווי מוחלט ב' שיהיה השתוף בתגבורת רממים על הדין.

ג' שיהיה השתוף בתגבורת על הדין הרממים ד' שיהיה השתוף רממים ודין אבל לא בזמן אחד אמנם תתהפך מזה לזה כמו שארז"ל ארורים הרשעים שמהפכים מדת הרממים לדין והצדיקים יצא מפעולתם הפך זה.

עוד צריך שתהיה מדת הדין לבדה ומדת הרממים לבדה בלתי שתוף, באופן שנתבאר שגברא העולם בשש מדות הללו אשר כפי משפט החלוקה עליהם אין להוסיף ומהם אין לגרוע, והם מדת רממים גמורה, ומדת הדין גמורה, ומדת דין ורממים בשיווי גמור, ומדת דין ורממים בתגבורת הדין, ומדת רממים ודין בתגבורת רממים, ומדה מתהפכת מדין לרממים ומהם ו' מדות שבהם נברא העולם והם ששת ימי הבריאה שבכל יום מהששה נתנהג על מדה אחת מהם, וזה יספיק לה לנתינת טעם אל מה שגזרה החכמה האלהית להיות הבריאה במספר הששה ימים לא במספר זולתו, ועתה אתה ברוך ה' התבונן שנגד אלו הששה מדות, הם הששה שמות שאינם נחקקים, כי שם ההנהגה ככתבו הוא שם מורה על העצם והמציאות לא שם מורה על מדה כלל, וכנגדם שבע הגזרות במנורה שכלם פונים אל האמצעי, וכל אחת מאלו הששה מדות שמששה יום אחד, כי ביום ראשון שמששה מדת רממים בשתוף דין שווי מדוקדק, כמו שארז"ל שראה שאין העולם מתקנים ושיתף מדת הרממים, וזהו השיר שהלויים היו אומרים ביום הראשון לה' הארץ ומלואה תבל ויושבי בה, שרצה בעולם ובישבו וקיומו, ולכללות הגבראים היא המדה הזאת, אבל שאר המדות הם לפרטים כל אחת כפי הענין וכפי השעה, וביום השני שמששה מדת רממים בשתוף דין אבל בתגבורת רממים, וכבר כתבנו ח"א בענין המים העליונים שהם הרממים הכובשים את הדין המכונה מים תחתונים והעליונים נאמר על ירושלים העליונה, והעד מה שנאמר יצאו מים חיים מירושלים שכל העולם ניזון מתמצית, וע"כ הלויים אומרים גדול ה' ומהולל מאד בעיר אלהינו הר קדשו, וביום הג' שמששה מדת רממים בשתוף דין ותגבורת דין על הרממים, והלויים אומרים לזה אלהים נצב בעדת אל בקרב אלהים ישפוט, וביום ד' שמששה מדת הדין גמורה והלויים אומרים אל נקמות ה' אל נקמות הופיע, בתמשי שמששה מדת רממים גמורה, והלויים אומרים הרנינו לאלהים כי אין הרנה נכנסת רק בשערי רממים גמורים כאשר ידעת, בששי שמששה המדה המתהפכת ועליה אמרו הלויים שתי לבישות, ה' לבש לבש ה', כי באמרו ה' לבש הוא שמדת רממים לבשה דין שנתהפכה לדין, ואמרו לבש ה' הוא שמדת הדין לבשה רממים, וזהו שנא' קודם ה' מלך גאות לבש שהזכיר הלבישה אחר הרממים, ואח"כ הזכיר השם של רממים אחרי הלבישה, כאילו יאמר רממים גלבש בהפכו או הפכו גלבש ברממים, וכאשר חטא אדם ביום ששי הושמה אותה המדה לשמור עין החיים ונקראת חרב המתהפכת כמו שנתבאר במקומו ע"ש, ובהיות שבשבת אין שם משמות הקדש המורים על המדות רק השם העליון על כלם שהוא שם ההנהגה, ע"כ היו הלויים אומרים מזמור שיר ליום השבת שהשלים שם לומר לשמך עליון ואמרו רז"ל שהוא מנוחה לחי העולמים, הפנונה לומר שאין בעולם שכלו שבת לא מדת רממים ולא מדת דין רק דבקות בו יתברך ה' ופנו אליו: פרוק ח דברי המפרשים והמדרשים רבו למעלה בפתובים הללו שנאמר אתם ראיתם כי מן השמים דברתי עמכם עד, סוף

הַפְּרָשָׁה, רַש"י פִּירֵשׁ ע"פ הָאגְדָה שְׂאוּמְרוּ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף שָׁב עַל עֲנִין הַפְּרוֹבִים שְׁלֹא יַעֲשֶׂם שֶׁל כֶּסֶף, וְאוּמְרוּ אֱלֹהֵי זָהָב שְׁלֹא יַעֲשׂוּ פְרוֹבִים בְּבִתִּי כְּגִסְיוֹת.

וְהַרְמַב"ן ז"ל כָּתַב שֶׁהוּא אֲזַהְרָה שְׁלֹא לַעֲשׂוֹת אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב אִתּוֹ שְׁלֹא יַעֲשׂוּ כָּלֵל וְהַרַב"ע כָּתַב שְׁלֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב לְקַבֵּל כַּח עֲלִיוֹנִים בְּצוּרְתֵם, וְהַבֵּאתִי לָהּ הַתְּחַלְפוֹת הַפִּירוּשִׁים הַמּוֹרָה עַל הַמְּבוּכָה פִּי רַבָּה הִיא.

וּמַהֲרִי"א כָּתַב שְׁלֹא יַשִּׁימוּ בְּתַפְלוּתֵיהֶם אֲמֻצְעִיִּים. וּבַמְדַרְשׁ אָמְרוּ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי רַבִּי יִשְׁמַעֵאל אוֹמֵר לֹא תַעֲשׂוּן דְמוֹת שְׁמַשִּׁי שְׁמַשְׁמָשִׁים אוֹתִי בְּמָרוֹם, וּכְדִי לְקַשֵּׁר עֲנִין הַפְּרָשָׁה בְּעֲנִין הַמְּזַבֵּחַ כָּתַב עַל מַה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת וְנ"ל.

אֲבָל עֲנִינוּ שְׁמַפְנֵי שְׂאֵמֵר מְזַבַּח אֲדָמָה תַעֲשֶׂה לִּי, וְאָמַר שְׂאֵם יִרְצֶה לְהַעֲלוֹת בְּנִינּוֹ לַעֲשׂוֹתוֹ מֵאֲבָנִים יִהְיוּ כְמוֹת שֶׁהֵן מִבְּלֵי חֻקִּיקָה וְלֹא יִפּוּי אַחַר מְלֹאכּוֹתֵי, הַזְהִיר בְּכָלֵל לְיִשְׂרָאֵל וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מְזַבְּחִי, שְׁלֹא יַעֲשֶׂה בְּמְזַבֵּחַ הָעוֹלָה דְבַר מְעוֹלָה מְזֶה לֹא זָהָב וְלֹא כֶסֶף וְלֹא אֲבָנֵי גִזִּית שֶׁהֵם כָּלֵם מַעֲלוֹת וְיִפּוּיִּים יוֹתֵר מֵהָאֲבָנִים הַתְּמִימוֹת, פִּי מְזַבֵּחַ הָעוֹלָה כְּמוֹ שֶׁיִּתְבָּאֵר בְּמִקּוּמוֹ הִנֵּה רוֹמְזוֹ אֶל הַמְּנוֹת הַטְּבָעִית וְלִכֵּן הִנֵּה נְבוּב לּוֹחֹת, וְהִנֵּה מַעֲפֵר הָאֶרֶץ אוֹ מֵאֲבָנִים אֲשֶׁר מַעֲפֵר יְסוּדָם וְאִין שְׁלִטוֹן בְּיוֹם הַמְּנוֹת.

וְע"ז נֶאֱמַר בְּאַמֶּת וְלֹא תַעֲלֶה בְּמַעֲלֹת עַל מְזַבְּחִי, כְּלוּמַר לֹא תִרְחִיב הַמְּזַבֵּחַ בְּהַבְּנוֹתוֹ יוֹתֵר מְזֶה, וְלֹא תַשִּׂים כֶּסֶף וְזָהָב אֲבָנִים טוֹבוֹת וּמְרַגְלִיּוֹת שֶׁהֵם מַעֲלוֹת בְּעִינֵי בְּנֵי אָדָם עַל מְזַבְּחִי, וּכְמוֹ שְׂאֵמֵרְתִּי לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְאֱלֹהֵי זָהָב, פִּי אִם תַעֲשֶׂה מֵאוֹתָן הַמַּעֲלוֹת בְּמְזַבְּחִי תַגְלֶה עֲרוֹנְתָהּ עֲלָיו, כְּלוּמַר שְׂאֵמֵר נּוֹטָה לְדַרְכֵי עוֹבְדֵי ע"א וְאִין עֲרוֹנָה גְדוּלָה מְזֶה פִּי ע"כ אֶסֶר אֲבָן מְשֻׁפֵּית, וְזֶהוּ פִּירוּשׁ נְכוֹן וּמְתִישֵׁב בְּפִסּוּקִים, עַכ"ל מְהַר"י אֲבַרְבֵּנְאֵל וּבְאַמֶּת קוֹל דְּבָרִים אֲנִי שׁוֹמֵעַ אִין בְּהֵם זוּלְתֵי קוֹל, וְאִינִי יוֹדֵעַ מַה יֹאמֵר בְּכָל פְּלֵי הַמְּשָׁפָן שֶׁנַּעֲשׂוּ שֶׁל זָהָב וּמְזַבֵּחַ הַקְּטוֹרֶת ג"כ.

וְעוֹד שְׁלִפִי פִּירוּשׁוֹ חִיָּסֵר אַחַת מְמַצְנֹת לֹא תַעֲשֶׂה, שֶׁהִיא לְבַלְתִּי עֲשׂוֹת מַעֲלוֹת בְּסוּלָם לְמְזַבֵּחַ, שֶׁכָּבֵר עֲשֶׂה מַעֲלוֹת לְשׁוֹן עֲלִיוֹ וְיִפּוּי: הָאֲמַנָּם לְבֹא אֶל תּוֹכָן יִשׁוּב דְבָרֵי הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת כְּפִשׁוּטָה נִקְדִּים הָעֲנִינִים אֲשֶׁר לֵב כָּל מְשֻׁפֵּיל יִתְעוֹרֵר בְּהֵם: רֵאשׁוֹנָה פִּי אוּמְרוּ לְמַשֶּׁה שִׂיאֵמֵר לְיִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם רָאוּ שְׁמֵן הַשָּׁמַיִם דְּבַר עֲמָהֶם וְשְׁלֹא יַעֲשׂוּ אֱלֹהֵי כֶסֶף וְזָהָב, נִרְאָה הִיּוֹתוֹ טַעַם נְמֻשָּׁה, כְּאִילוֹ יֹאמֵר פִּינּוֹן שְׁמֵן הַשָּׁמַיִם דְּבַר עֲמָהֶם אִין רָאוּי שֶׁיַעֲשׂוּ אֱלֹהֵי כֶסֶף וְזָהָב, וְלֹא יִדְעֵנוּ טַעַם מְסַפִּיק לָזֶה: שְׁנִית אוּמְרוּ לֹא תַעֲשׂוּן אִתִּי אֱלֹהֵי כֶסֶף וְגו', וּכְבֵר נְאֻמָּה אֲזַהְרָה זֶה בְּעֲשֻׁרַת הַדְּבָרוֹת, וְגַם יְחַנְיֵב לְדַעַת אִיף תּוֹבֵן מֵלֵת אִתִּי, וּכְבֵר פִּרְש"י בְּכָל עוֹד שְׂאֵנִי קִיָּים ע"פ מֵאֲמָרָם ז"ל, אֲמַנָּם לְפִי הַפְּשֻׁט בְּמִי שֶׁהוּא חַי וְקִיָּים לְעוֹלָם הוּא דְבוּר מְוַתְרִי לֹאמֵר שֶׁהַצּוּי הִנֵּה הוּא בְּכָל עוֹד שֶׁהוּא קִיָּים.

וְעוֹד שְׂאִין זֶה דְבוּר נְאוֹת בְּחֻקוֹ ית' שֶׁנִּרְאָה ח"ו כְּמַשִּׁים תְּנַאי בְּנִצְחִיּוֹתוֹ וְגַם בְּמַה שֶׁנֵּא' לֹא יִהְיֶה לָהּ אֱלֹהִים אַחֵרִים עַל פְּנֵי אָמְרוֹ ז"ל כֵּן וּבִס"ד נְבֻאָהוּ בְּמִקּוּמוֹ: שְׁלִישִׁית עֲנִין הַמְּזַבֵּחַ אֲשֶׁר בָּא בְּצוּי כָּאִן אֲשֶׁר אִין זֶה מְקוּמוֹ, כ"ש שְׂאֵמֵר בְּבִנְיָנוּ פְרִטֵי הַדִּינִים שְׁלֹא יִבְנֶה גִזִּית וְשְׁלֹא יַעֲלֶה מַעֲלוֹת וְשִׁיחָהּ שֶׁל אֲדָמָה, וְלֹא אָמַר שְׂאֵר הַדִּינִים אֲרָכוּ וְרַחְבּוֹ וְקוּמָתוֹ: רַבִּיעִית שְׂאוּמְרוּ פֶּה בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר אֶת שְׁמִי אִין לוֹ עֲנִין עִם מַה שֶׁקָּדַם,

ע"כ יראה לדעתי שכל דברי הפרשה הזאת באו אל ענין אחד הוצרך מאד אזהרתו, וכלם קשורים ומכוונים אל הענין ההוא סמוכים ועשויים באמת וישר.

פי אחרי שהקב"ה ירד על סיני וכל העם רואים, אמר הקב"ה שמא יעשו את ה' את הקב"ה ע"א לפי שראו עליו הענינים הנפלאים והמה נשם ראו את כבודו, באופן שעם הקב"ה יעשו ע"א, וזהו אומרו לא תעשו אתי ולכן הזהירם ואמר שראו שמן השמים השמיים קולו ולא הנה ב'הר לבד.

ואומרו לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב לא תעשו לכם, ר"ל לא תעשו אתי כאילו יאמר אני אלוה ולא תעשו אתי ר"ל עמי ממשי שתעבדו את ה'הר מפני שראיתם כבודי שם. והעד שכן נאמר הנה מקום אתי, ורז"ל אמרו שעל הר סיני נאמר וילכה תפס לשון אתי.

וכן מה שנאמר לא יהיה לך אלהים אחרים על פני ר"ל שמא אחרי שאין השגת האדם משגת להכיר בוראו, כמו שנאמר למשה על זה ופני לא יראו, לכן הזהירה התורה שלא יעשה האדם דבר גשמי וזכר לדמיון פניו ית' ויחשוב שמאחר שהמעשה הזה הוא על שם פניו ית' שיתכן לעשותו.

ונחזור אל הענין שאנחנו בו שאמר לא תעשו אתי אלהי כסף ואלהי זהב, ר"ל שלא יעשו להם גם כן דמיון כמו הר של כסף או של זהב, וביאר הדברים מאד שיעשו מזבח אדמה שיעלו עליו הנזבחים, והוא דמות אמתית לה' שהוא של אדמה, ואמר שאם רוצים לעשות המזבח אשר הוא דמיון לה', שעליו יהיה האש לא יכבה והעשן, ואמר עוד שאם ירצו לעשותו של אבנים שהוא ממש כמו ה'הר שהוא של אבנים, שלא יעשה אותם גזית כמו שה'הר אינו גזית וכן שלא יעשה לו מעלות כמו שבעלית ה'הר אין שם מעלות, והנה אז יהיה המזבח דומה בדומה לה' אבנים כמו שגבראו ובלתי מעלות: ועל דרך רמז אל דבר עמוק ג"כ רמז בזה לומר כי כאשר ירצה האדם להשיג האלהיות כי הוא עשית המזבח האמתי, שע"כ קראו מזבח שזובח הנפש הבהמית עליו, וכן אמרו חכמי הקבלה לא תזבח על חמץ דם זבחי, שהוא כאילו יאמר שלא יהא טובל ושרץ בידו, פי החמץ הוא היצה"ר המשותף לנפש בהמית, אמר שלא יעלה במעלות שהיא פסיעה גסה וימהר לעלות, כי בזה לא ישיג דבר ותגלה ערנותו עליו.

אבל פשוט הפתוב הוא כפי מה שאמרנו שפא להזהיר שלא יעבדו ה'הר או יעשו להם דבר גשמי של כסף ושל זהב וזכר לה' להשתחוות אליו בעבור מה שראו מכבוד ה' בו. ונתן טעם לזה שכן השמים דבר עמם עם היות שהקולות היו נשמעים בה' ומכאן התיר לנו לפרוש פנינו אל השמים והיה כאילו יאמר תעשו מזבח להעלות זבחים ולבכם וכפיכם השמים לא אל המזבח.

והעד ע"ן שכן נאמר ויעמד שלמה לפני מזבח ה' נגד כל קהל ישראל ויפרוש פניו השמים, וא"כ אומרו מן השמים דברתי רצה להרשותנו לפרוש פנינו השמים, שעם היות שמלא כל הארץ כבודו והוא מקומו של עולם ואין העולם מקומו וא"כ פרישת הפנים לשמים היה נראה שח"ו הוא בשמים לא בארץ, לכן אמר שמא אחרי שהשמיענו קולו מן השמים, אין צורך לקבוע דבר גשמי רק להיות עינינו תלויות השמים.

שֶׁהַכְּנוּנָה בְּזֶה שְׁעִינֵינוּ תְּלוּיֹת אֱלֹמֵי שְׁהַשְׁמִיעֵנוּ קוּלוֹ מִן הַשָּׁמַיִם וְזֶה אוֹמְרוֹ מִן הַשָּׁמַיִם דְּבַרְתִּי עִמָּכֶם, שְׁגַם אַתֶּם כְּאֲשֶׁר תִּדְבְּרוּ עִמִּי בַתְּפִלַּתְכֶם תְּכַוְּנוּ לְבַבְכֶם לְשָׁמַיִם וּמִטַּעַם זֶה נִשְׁתַּמְּשׁוּ ו"ל בְּלִשׁוֹן הַזֶּה שְׁאָמְרוּ כָּל מַעֲשֵׂיָהּ יִהְיוּ לְשֵׁם שָׁמַיִם וְרַבִּים כְּאֵלֶּה.

וְאַחַר שְׁבִאֲרָנוּ שְׁכָל עֲנִין בְּכַתוּבִים הִלְלוּ הוּא לְהַזְהִירָנוּ שְׁלֹא נַעֲשֶׂה לָנוּ דְּבַר קְבוּעַ דְּמִיּוֹן לְהַר לְהַשְׁתַּחֲוֹת אוֹ לְהַתְּפַלֵּל, הַטֵּיב מְאֹד לֹמַר כִּי בְּכָל הַמְּקוֹם אֲשֶׁר אֲזַכִּיר וְגו' כִּי זֶה נְתִינַת טַעַם מְבוֹאֵר מְסֻפִּים אֵל מַה שְׁאָמְרָנוּ, שְׁהוּא מוֹדִיעַם שְׁהוּא מְקוֹמוֹ שֶׁל עוֹלָם, וְאִין לְחֻשׁוֹב הַיּוֹת כְּבוֹדוֹ קְבוּעַ בְּהַר סִינַי לְבַד לֹא בְּמְקוֹם אַחַר כִּי בְּכָל מְקוֹם אֲשֶׁר יִנְזַכֵּר שְׁמוֹ שָׁם הוּא: וְכַמָּה יָאוֹת לְפִי דִרְכָּנוּ זֶה מַה שֶׁנֶּא' פ' וְאַתְחַנֵּן מִן הַשָּׁמַיִם הַשְׁמִיעָה קוּלוֹ לְיִסְרָרָךְ וְעַל הָאֲרֶץ הָרָאָה אֲשׁוּ הַגְּדוּלָּה וּדְבָרָיו שְׁמַעְתָּ מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, וְהַשְּׁלִים הַבִּיאוֹר וְאָמַר וַיִּדְעַתָּ הַיּוֹם וְהַשְּׁבוֹתָ אֵל לְבַבְךָ כִּי ה' הוּא הָאֱלֹהִים בְּשָׁמַיִם מִמַּעַל וְעַל הָאֲרֶץ מִתַּחַת אִין עוֹד, שְׁכַוְנוֹת הַכְּתוּב הַזֶּה מְבוֹאֵר מְאֹד הַיּוֹתָה עַל הַדְּרָךְ אֲשֶׁר אֲמַרְנוּ, שְׁהַשְׁמִיעַ הַקּוּל מִן הַשָּׁמַיִם וְהַדְּבָרִים מִתּוֹךְ הָאֵשׁ, כְּדִי שְׁלֹא יִבְקָשׁוּ לְקַבּוּעַ לָהֶם שׁוֹם דְּבַר אוֹ מְקוֹם גְּשָׁמִי כִּינּוֹן שְׁהוּא בְּשָׁמַיִם וּבְאֲרֶץ הָרִי מְלֵא כָּל הָאֲרֶץ כְּבוֹדוֹ.

וּבְזֶה יִתְּכֵן הַיּוֹת הַתְּפִלָּה בְּאֲרֶץ וְהַלֵּב אֵל הַשָּׁמַיִם, וְנִתְּשָׁבוּ בְּזֶה כָּל הַכְּתוּבִים וְהַקְּשָׁרִם בְּעֲנִין הַמְּזַבֵּחַ עַל גְּכוֹן כִּי הַתְּפִלָּה הַיָּא בְּמְקוֹם עֲבוֹדַת הַקְּרִבְנוֹת, וְהוֹתָרוּ כָּל הַסְּפָקוֹת שְׁנִתְּעוֹרְרָנוּ בָּהֶם.

וְאֵל יִפְלֵא בְּעֵינֵיהָ אֲמָרִי שְׁקוּרָא אֱלֹהֵי כְּסָף לְדְבַר הַעֲשׂוֹי לְהִיפְרָא, כִּי גַם לְפִרְש"י ו"ל קוּרָא כִּן אֵת הַכְּרוּבִים עִם הַיּוֹת שְׁאִינָם נַעֲשִׂים לְכַוְנוֹת אֱלֹהוֹת ח"ו, וּמַה שְׁנַעֲשֶׂה לְהִיפְרָא אֲסֵרָה תוֹרָה לְפִי שְׁסוּף הַהֶמוֹן לְחֻשׁוֹב בּוֹ אֱלֹהוֹת כְּמוֹ שְׁיִתְּבָאָר בְּעֲנִין הַעֲגָל בַּס"ד וְלָכוֹן קוּרָא אוֹתָם אֱלֹהִים: וְעוֹד יִתְּכֵן טַעַם לְזֶה שְׁכָלִי שְׁמַשְׁתַּמְּשׁ בְּטוֹמְאָה לֹא יִשְׁתַּמְּשׁ בְּטִהָרָה, וְהַעוֹשִׂים הַפְּסִילִים מִן הָאֲבָנִים כְּלָם בְּכַרְזֵל עוֹשִׂים לָכוֹן צְוָה וְאָמַר אֲפִילוֹ עַל הַכְּלִים שְׁעוֹשִׂים בָּהֶם הַפְּסִילִים כִּי חֲרַבָּה הַנִּפְתָּ עֲלֶיהָ וְתַחֲלָהּ, שָׁב אֵל הָאֲבָן כִּי מֵאַחַר שְׁעֲשִׂיתָ הַפְּסִילִים הוּא ע"י הַכְּרִזֵּל א"כ תִּכְרָף שְׁיִנְיָ עֲלֶיהָ בְּרִזֵּל חִילֵּל הָאֲבָן הַהִיא, כִּי הַרְוָאָה חוֹשֵׁב הַיּוֹת כְּנוֹנָתוֹ לְעֲשׂוֹת פְּסֵל וּכְבָר נַעֲשִׂיתָ מְזוֹלְזֵלִת וּמְחַלְלֵת בְּזֶה, עַל דְּרָךְ מַה שְׁנֶאֱמַר אֵת אֲבִיהָ הַיָּא מְחַלְלֵת שְׁפִירוֹשׁוֹ מְזוֹלְזֵלִת.

וּלְכָה עַל יְדֵי הַשְּׁמִיר שְׁאִינּוֹ לְעֲשׂוֹת פְּסִילִים רַק לְחַתוּךְ הָאֲבָנִים וְלְעֲשׂוֹת גְּזִית שְׁהֶם גְּסֻדָּקִים מְפִנֵי הַתּוֹלַעַת כְּפִי מַה שְׁפִירְשׁוּ ו"ל בְּמַלְתַּת הַשְּׁמִיר הַתּוֹמֵר לְעֲשׂוֹת כִּן, שְׁלִפִי פִירוֹשׁ מַהרִי"א שְׁכַתֵּב שְׁהַכְּנוּנָה בְּאֲזַהֲרַת הַגְּזִית כְּדִי לְהַרְחִיק הַיִּפּוּי א"כ גַּם עִם הַשְּׁמִיר הַזֶּה אָסוּר.

וּכְבָר גְּחַלְקוּ הַמְּפָרְשִׁים שִׁי"א [שְׁהַשְּׁמִיר] הוּא מִין קוּץ חֲזַק כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר שְׁמִיר וְשִׁית, וִי"א שְׁהוּא אֲבָן חֲזַק. וְלִדְעַתִּי הוּא פְּסוּלָת מְחַצֵּב שֶׁל אֲנֻדָּם שְׁקוּרִין רוּבִי"ן, שְׁהַמְּחַצֵּב אֲשֶׁר מְמַנּוּ יִחַצְבוּ הַרוּבִינ"י שְׁהִיא אֲבָן טוֹבָה אֲדוּמָה כָּל אוֹתוֹ הַמְּחַצֵּב הוּא אֲבָן חֲזַק עַד מְאֹד, וְנִקְרָא בְּלִשׁוֹן לְעַז וְאִיטְלִיא שְׁמִירִי"ל וְכֵן בְּלִשׁוֹן אֲשַׁכְּנֵז שְׁמוּרֵל"ק מְלִשׁוֹן שְׁמִיר.

וְהוּא הָאֲבָן שְׁמַשְׁתַּמְּשִׁים בּוֹ לְחַתוּךְ הַזְּכוּכִית וּבְמְקוֹם הַשְּׁרִיטָה גְּסֻדָּק הַזְּכוּכִית, וְהַעֲד מַה שֶׁנֶּא' כְּשְׁמִיר חֲזַק מְצוּר נְתִי מְצוּחָה, וְאֵם הוּא תּוֹלַעַת לֹא יִתְּכֵן לֹמַר חֲזַק מְצוּר. וְאֵם הַזֶּה תּוֹלַעַת מְמַשׁ כְּמֵאֲמָרֵם ו"ל הַנֶּה יִתְּחַיֵּב לֹמַר שְׁגַם זֶה הָאֲבָן שְׁקוּרִין שְׁמִירֵל"ק

חֹתְכִים בּוֹ הָאֲבָנִים טוֹבוֹת, ע"כ קוֹרְאִין אוֹתוֹ שְׁמִירָ"ל שְׁעוֹשֶׂה פְּעוֹלַת הַשְּׁמִיר, דְּהֵינּוּ הַתּוֹלְעַת, כִּי כְּמוֹ כֵן יִקְרָאוּ לַגְּבוֹר אַרְי וְלַקָּל בְּרַגְלָיו צְבִי עַל שֵׁם הַפְּעוֹלָה: פְּרִשְׁת מִשְׁפָּטִים פָּרַק ט בַּתְּחִלַּת פְּרִשְׁת מִשְׁפָּטִים נִתְּנוּ רז"ל טַעַם אֶל רְצִיעַת הָעֶבֶד מִן הָאֵזֶן וְאָמְרוּ אֵזֶן שְׁשֻׁמְעָה בְּסִינֵי וכו', וְעַל מַה שֶּׁהִיְתָה הַרְצִיעָה אֶצֶל הַמְּזוּזָה אַרז"ל הַדָּלַת וְהַמְּזוּזָה שֶׁהָיוּ עֲדִים וכו' אֲבָל יִתְּכֵן לַתַּת טַעַם אַחַר נִכּוֹן אֶל שְׁנֵי הָעֲנִינִים יחד.

וְהוּא שֶׁהִיְתָה הַרְצִיעָה בְּאֵזֶן סְמוּךְ לַדָּלַת מִפְּנֵי הַיּוֹת שֵׁם הַמְּזוּזָה שִׁישׁ בָּהּ פְּרִשְׁת שָׁמַע וְהָיָה אִם שָׁמוֹעַ תִּשְׁמָעוּ אֶל מִצְוֹתַי, וְהִנֵּה זֶה בְּהִיּוֹתוֹ בּוֹחֵר לְהִיּוֹת עֶבֶד הוּא מִיִּקַּל מֵעֲלִיו עוֹל הַמִּצְוֹת, לְכַף הִיְתָה הַרְצִיעָה בְּאֵזֶן שְׁאִינָה שׁוֹמַעַת אֶצֶל הַמְּזוּזָה הַמְּזוּהָרַת עַל הַשְּׁמִיעָה, וְעַם הַיּוֹת שְׁאִין הַמִּינְעָד בְּחִבּוּרָנוּ זֶה רַק הַמַּעֲשִׂיּוֹת, הִנֵּה כְּדֵי לְהַמְשִׁיף סְדוּר הַפְּרִשְׁיּוֹת לְפַעְמִים לֹא סִרְתִּי מִלּוֹמַר אֵיזָה עֲנִין, וּבְזֶה נִמְשַׁכְתִּי הַרְבֵּה פְּעָמִים לְבָאֵר מִזְמוֹר א' אוֹ עֲנִין א' שֶׁהוֹכַרְחֵתִי לְהַזְכִּיר קִצַּת מַמְנוֹ וְהָיָה הַדְּרָף הַזֶּה אֶצְלָנוּ לְקוֹחַ מַדְבְּרֵי רַבּוֹתֵינוּ חֲכָמֵי הַש"ס שְׁמִימִיָּהֶם אָנוּ שׁוֹתִי כְּאֲשֶׁר אִמְרֵתִי בְּהַקְדַּמְתָּנוּ שְׁכֵן אָמְרוּ כִּינּוּן דְּאֵתָא לִידָן נִימָא בִּיָּה מִלְתָּא: וְכַדּוּמָה לְזֶה בְּעֲנִין הַצְרָעָה שְׁבָא סְפוּרָה בְּפְרִשְׁת הַזֹּאת אֵינּוּ סִפּוּר מַעֲשֶׂה רַק יְעוּד מַה שִּׁישְׁלַח הַצְרָעָה לְעִזְרָתָם, אִף גַּם זֹאת לְגִדּוּל הַסְּפָקוֹת וְהַמְּבֹכּוֹת אֲשֶׁר מְצִאֵתִי בּוֹ אוֹמֵר לֶף דַּעֲתִי בְּזֶה, יְהִיָּה פָּרַק זֶה נִפְרָד, וְהַקְדַּמְתִּי פָּרַק זֶה אֶל מַה שְׁנֶאֱמַר הִנֵּה אֲנֹכִי שׁוֹלַח מִלְאָךְ, מִפְּנֵי קִשְׁר עֲנִין אוֹמְרוּ הִנֵּה אֲנֹכִי שׁוֹלַח מִלְאָךְ וְגו' עִם מַה שְׁנֶאֱמַר וְאֶל מִשֶּׁה אִמַּר עֲלֶיהָ.

וְהִנֵּה פִרְש"י ז"ל הַצְרָעָה מִיִּן שְׂרָץ הָעוֹף וְהִיְתָה מִכָּה אוֹתָם בְּעֵינֵיהֶם וּמִטִּילָה בָּם אֲרִס וְהֵם מֵתִים, וְהֵרַמְב"ן כָּתַב כִּי זֹאת הִיְתָה מִכָּה בְּאִוִיר כְּמוֹ הָאֲרֵבָה, וּבְעֲנִין צְרָעָה זֹאת כְּפִי פִירוּשָׁם יֵשׁ לְהַתְעוֹרֵר כְּמָה סְפָקוֹת: סִפַּק א' מַה שִׁפְרִש"י מִיִּן שְׂרָץ הִיָּה כו' וְלֹא עֲבָרָה אֶת הַיִּרְדּוֹן.

וְכֵן הֵרַמְב"ן ז"ל כָּתַב כִּי תַחֲשׂוּף הָאֲרֵץ מַחֲמַת הַצְרָעָה וְלֹא יוֹכַל לְבֹא לְמַלְחָמָה, נִרְאֶה שֶׁלֹּא בְּחָרוּ לומר בְּפִשְׁט הַכָּתוּב מַה שֶׁאֵרז"ל סוּטָה פָּרַק אֵלּוּ נֶאֱמָרִין שֶׁהִיְתָה שְׂרָץ עוֹף מִמִּיתָה, וְהֵרַאב"ע מִפְּנֵי דוּחְקוֹ פִירוּשׁ צְרָעָה שֶׁהוּא לְשׁוֹן צְרַעַת, וּבְאֵמַת בְּכָל הַמַּלְחָמוֹת שְׁעֲשֶׂה יְהוֹשֻׁעַ וְגַם מַלְחָמַת מִשֶּׁה עִם מַלְכֵי הָאֲמּוּרִי הֵם בְּאוֹ לְקִרְאָת יִשְׂרָאֵל לְמַלְחָמָה וְלֹא מִנַּע אוֹתָם הַצְרָעָה וְלֹא הַצְרַעַת.

וְעוֹד שְׁבִיהוֹשֻׁעַ נֶאֱמַר וְאֲשַׁלַּח לְפָנֵיכֶם אֶת הַצְרָעָה וְתִגְרָשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמּוּרִי לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקִשְׁתָּהּ, וְכֵאֵן נֶאֱמַר וְשַׁלַּחְתִּי אֶת הַצְרָעָה לְפָנֶיךָ וְגִרְשָׁה אֶת הַחַוִּי וְאֶת הַכְּנַעֲנִי וְאֶת הַחִתִּי וְלֹא נֶאֱמַר לְגֵרֵשׁ סִיחּוֹן וְעוֹג: וְעוֹד שֶׁבַפ' חֲקַת בְּמַלְחָמַת סִיחּוֹן נֶאֱמַר וַיֵּאסֹף סִיחּוֹן אֶת כָּל עַמּוֹ וַיִּכְהוּ יִשְׂרָאֵל לְפִי חֶרֶב, הָרִי שְׁבַחְרָבָם הִרְגוּ אוֹתָם לֹא הַצְרָעָה, וְכֵן בְּעוֹג מְלָךְ הַבְּשָׁן נֶאֱמַר וַיִּכּוּ אֹתוֹ וְאֶת בְּנָיו וְאֶת כָּל עַמּוֹ הָרִי שֶׁהֵם הַכּוּם וְלֹא הַצְרָעָה: וְעוֹד יִפְלֵא מְאֹד עֲנִין הַכָּתוּבִים בִּיהוֹשֻׁעַ שִׁשָּׁם נֶאֱמַר וְאָבִיא אֶתְכֶם אֶל אֲרֵץ הָאֲמּוּרִי הַיּוֹשֵׁב בְּעֶבֶר הַיִּרְדּוֹן וַיִּלְחַמוּ אֶתְכֶם וְאֶתֶן אוֹתָם בְּיַדְכֶם וְתִירְשׁוּ אֶת אֲרָצָם וְאֲשַׁמִּידֶם מִפְּנֵיכֶם, וְאַחַר זֶה נֶאֱמַר וְתַעֲבְרוּ אֶת הַיִּרְדּוֹן וְתִבְאוּ אֶל יְרִיחוֹ וַיִּלְחַמוּ בְּכֶם בְּעֲלֵי יְרִיחוֹ הָאֲמּוּרִי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַחִתִּי וְהַגְּרָגְשִׁי וְהַחַוִּי וְהַיְבוּסִי וְאֶתֶן אוֹתָם בְּיַדְכֶם, וְאֲשַׁלַּח לְפָנֵיכֶם אֶת הַצְרָעָה וְתִגְרָשׁ אוֹתָם מִפְּנֵיכֶם שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמּוּרִי לֹא בְּחֶרֶב וְלֹא בְּקִשְׁתָּהּ, וְהִיאָף יִתְּכֵן שֶׁתְּחַלֶּה כְּסֻדֵּר אִמַּר מַלְחָמַת שְׁנֵי מַלְכֵי הָאֲמּוּרִי שֶׁהִיְתָה קוֹדֵם

שעברו את הירדן, ואחר שסיפר שאר המלחמות ושעברו הירדן, חזר לקודם העברת הירדן ואמר שהצרעה גירש אותם, ותחלה אמר שגלחמו עמם כמו שהיה האמת שהפום לפי חרב ואח"כ אומר לא בחרבך: עוד יפלא מאד ששם ביהושע נאמר, ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי, שאמרו אותם אינו מוכן כלל, והל"ל ותגרש מפניכם שני מלכי האמורי ומאי אותם, ועם היות שכבר מציינו דומה לזה מה שנאמר פ' שמות ותפתח ותראהו את הגלד פי הל"ל ותראה את הגלד, עם כל זה נר הוא ועוד שאינו דומה ששם נאמר את הגלד וכאן לא נאמר את שני מלכי האמורי: עוד יפלא שפאן נאמר שישלח הצרעה לפניהם ר"ל קודם המלחמה לגרשם, ובפ' עקב נאמר שישלח הצרעה בם עד אכוד הנשארים והנסתרים דהיינו אחרי המלחמה: ועוד יפלא שאם הצרעה לא עברה את הירדן כמו שפרש"י, היאך אמר משה פ' עקב שישלח את הצרעה, והיה זה אחרי הפתוח את סיוון שהפתוב מכריזו פו שכל משנה תורה אמר להם אחרי הפתוח את סיוון, ועוד שאמרו בפ' עקב שישלח את הצרעה שב אל מה שאמר קודם שנאמר שם כי תאמר בלבבך רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, שאמר פו על הגוים אשר מעבר לירדן, והיאך כתב רש"י שלא עברה הצרעה את הירדן: עוד ספק מןפלא והוא שנאמר פאן ושלחתי הצרעה לפניך וגרשה את החוי ואת הפנעני ואת החתי ואמנם האמורי לא הזכיר כלל וקודם פסוק זה נאמר פי ילך מלאכי לפניך והביאך אל האמורי ששם את האמורי ראשון ואחריו הזכיר החתי והפריזי והפנעני והחוי, פנראה היות האמורי עיקר.

וכבר ארז"ל שתי צרעות היו, ועם כל זה אין הדברים מתקיימים כלל: אמנם לדעתי יתכן ליישב מה שארז"ל שהיה שרץ העוף מסמא אותם וממית, וגם הפתובים פלם, וכל הספקות שנתעוררו בהם והוא שלדעתי אמרו פאן פ' משפטים ושלח לפניך את הצרעה, הוא כמו מה שנאמר בישעיה ישרוק ה' לזבוב ולדבורה אשר בארץ אשור, פי קרא הנביא האומה שבארץ אשור דרו משל דבורה, וכן קרא משה אדוננו את אנומות סיוון ועוג דרו משל בשם צרעה שגם הוא מין של דבורה, פי אחרי שהיה רוצה הקב"ה לתת לישראל את הארץ, הקדים ושלח את סיוון ועוג שהם קבצו מלכיות הרבה שגלחמו בם עד שלקחו מיד השבעה עממים ומיד מואב ומיד עמון כמה עיירות כמו שנאמר עמון ומואב טהרו בסיוון, ובהקדיא נאמר בפתוב נלחם במלך מואב הראשון ויקח את כל ארצו מידו עד ארנון, וכן נאמר ביהושע סיוון מלך האמורי היושב בחשבון משל מערער וגו' ועד יבק הנחל גבול בני עמון וכן נאמר שגיתן לגד חצי ארץ בני עמון, באופן שנתבאר שסיוון נלחם וקח הרבה עיירות מן הפנעני והחתי והחוי, ולכך לא הזכיר פה האמורי כלל, פי שני מלכי האמורי הם היו הנקראים הצרעה שגלחמו בכל אותם המלכיות והיו מושלים עליהם, כמו שנאמר ביהושע סיוון מלך האמורי היושב בחשבון משל מערער אשר על שפת נחל ארנון ותוף הנחל נחצי הגלעד ועד היבק הנחל גבול בני עמון וגו', באופן שביאר שמלכותו היה האמורי והיה מושל במקומות שאינם גבולו, וכן נאמר בעוג וגבול עוג מלך הבשן מיתר הרפאים היושב בעשתרות ובאדרעי ומשל בהר חרמון ובסלכה ובכל הבשן עד גבול הגשורי והמעכתי וגו', שגם בזה ביאר שכבש ממלכות רבות תחתיו, ואם פו סיוון ועוג הם הם הצרעה ששלח הש"י לפנייהם וגרשו קצת מן הפנעני והחתי והחוי וגם פכשו הרבה מעמון ומואב, וכל זה פדי שלא יצטערו ישראל

לעשות מלחמה עם כל מלך אשר לו אחת מהענירות ההם, שבעוג ובכשן היו ששים עיר כמור שם וכוה? תינישבו על נכון הפתובים ביהושע שאמר שם ותעברו את הירדן וילחמו בכם בעלי יריחו האמורי הפרזי והפנעני והחתי והגרגשי החוי והיבויסי ואתן אותם בידכם ואשלח לפניכם את הצרעה ותגרש אותם מפניכם שני מלכי האמורי שמלת אותם שבה ודאי אל הז' עממים שהזכיר אם פן מבוארים הדברים מאד שהצרעה היתה שני מלכי האמורי דהיינו סיחון ועוג, ומה שהזכיר פאן האמורי בכלל הז' עממים, הטעם שגם בעבר הירדן היו שם אמוריים אבל עיקרם היו סיחון ועוג, ובעבור זה אמר הפתוב לא בתרבה ולא בקשתה, כי הם לא לקחו אותם הענירות מיד שבעה עממים, רק פאשר הפו את סיחון ועוג כל הענירות שהיו מושלים נכבשו להם בלא תרב ובלא קשת, והיה פאילו אמר שפבר נלחמו עם השבעה עממים ולא עם פלם כי פבר מקצתם גרשו סיחון ועוג שהם היו הצרעה, ולכה אמר יהושע עננו הצרעה אחרי שסיפר שעברו הירדן לפי שגם זה מפלל מלחמת שבעה עממים הוא.

אמנם הצרעה שנאמרה פרשת עקב יתכן לומר שהיתה שרץ העוף שהיה מסמא את עיניהם של אותם הנסתרים במערות ששם נמצאים השרצים כמו שאמרו רז"ל, ולכן לא נאמר שם שישלח הצרעה לפניכם אבל אמר שישלח אותם בם עד אבנד הנשארם והנסתרים מפניהם דהיינו אחר המלחמה, אבל זו הצרעה שנאמרה פאן שנאמר שישלח אותם לפניכם, קודם בואם להלחם עמהם כמו שבארנו שהיו סיחון ועוג: ובדרכנו זה תינישב מה שנאמר פ' עקב, ששם נאמר כי תאמר בלבכה רבים הגוים האלה ממני איכה אוכל להורישם, לא תירא מהם זכור תזכור את אשר עשה לה' ה' אלהיה לפרעה ולכל מצרים, המסות הגדולות אשר ראו עיניך והאותות והמופתים והיד החזקה והזרוע הנטויה אשר הוציאה ה' אלהיה פן יעשה ה' אלהיה לכל העמים אשר אתה ירא מפניהם, וגם את הצרעה ישלח וגו', שמאחר שפבר נאמר שיעשה עמהם נסים מה ר"ל וגם את הצרעה והלא אין לה נס גדול מזה שהצרעה יסמא עיניהם, ויסרסם וימיתם, והל"ל ואת הצרעה ישלח ה' אלהיה בם.

אבל נראה שאמר משה כמו שישלח הקב"ה הצרעה, דהיינו מלכי האמורי סיחון ועוג ושלחם לפניך לגרש קצת מז' עממים שהמשלים לצרעה, פן ישלח הצרעה דהיינו השרץ בעצמו גם פן ישלח להמית הנסתרים, והיה פאילו אמר הקב"ה שלח סיחון ועוג דומים לצרעה וגם את הצרעה בעצמה ישלח ואעידה לי עדים על פירושנו זה מה שנאמר פ' חקת, על פן יאמר בספר מלחמות ה', שהרמב"ן פירש וז"ל, כי בעלי הספרים היו נקראים מושלים שנושאים בהם משלים ומליצות והנצחונות הנפלאים בעיניהם מייחסים המלחמות ההם לה' כי לו המה באמת, והנה גבורת סיחון במואב היתה נפלאה בעיניהם וכתבוה בספר ואמר בה מליצות את זה בסופה וגו', ונשאו בה משל בואו חשבון וגו', ושם עיר אחת מן הערים שהיו למואב והב, עכ"ל הרמב"ן ז"ל והנה ר"ל שאמרו על פן יאמר הם דברי המושלים, ואין נראה פן בפתוב שהרי אחר כה נאמר על פן יאמרו המושלים, אמנם בכאן אמר על פן יאמר בספר מלחמות ה' ואם הם דברי המושלים על מלחמת סיחון עם מואב למה חלק המשל לשנים, שפאן אמר על פן יאמר בספר מלחמות ה' ובסוף הפרשה חזר ואמר על פן יאמרו המושלים, ועוד שפאן לא סיפר רק ביאת

ישראל אל המקומות ההם ולא היה סיפור ענין עשית סחון מלחמה עם מואב רק אחר כך כשנאמר והוא נלחם במלך מואב.

אמנם על פי דרכנו יתיישבו הדברים על נכון מאד, כי ישראל לא היה להם רשות להלחם עם מואב ועמון כמו שנאמר פ' דברים צווי על מואב וצווי על עמון שלא יתגרו בם, ותכף אמר קומו סעו ועברו את נחל ארנון שהיה למואב, כמ"ש אכלה ער מואב בעלי במות ארנון, וכאשר באו ישראל ארנון מפני שהיה בעת הזאת של סחון, לכן אמר הפתוב על פן יאמר בספר מלחמות ה' את זה בסופה ואת הנחלים ארנון, כי אחרי שסיפר שישראל חנו בארנון ושארנון היה למואב אמר א"כ ראוי שיאמר ויקרא מלחמת סחון במואב מלחמות ה', עם היות שהמלחמה הייתה בין מואב ובין סחון, כיון שהיתה הפנונה במלחמה ההיא כדי לטהר עמון ומואב בסיחון שיזכו בהם ישראל אם פן ראוי שהיה מלחמתם בספר מלחמות ה', ולכך הייתה ענין השירה על הבאר שמהמדבר יצאו למתנה שנתן להם הקב"ה דהיינו ארנון, ומשם נחליאל היינו העיר אשר בתוך הנחל שנאמר ביהושע שנתן לחלק ראובן שיזכו בה ע"י סחון ועוג, וכן מה שנא' ומנחליאל במות הוא במות בעל שנתן לחלק ראובן שם ביהושע ממלכות סחון ומבמות הגיא אשר בשדה מואב ראש הפסגה גם הוא בחלק ראובן כאמור שם ביהושע ואשדות הפסגה, וכן מה שנאמר ונשקפה על פני הישימון גם הוא בחלק ראובן כמו שנאמר שם ביהושע ובית הישימות, הרי לך שכל השירה הייתה על המתנה הזאת שנתן להם הקב"ה מגבול מואב על ידי סחון ועוג שהם הם הצרעה ששלח, והשירה לא שוררו על ענין הבאר רק תחלת הפתוב אמרו עלי באר ענו לה, ר"ל ששם על אותה הבאר רוצים לענות דברי השירה על המתנה שנתנה להם: ועל מה שנאמר לא אגרשנו מפניך בשנה אחת פן תהיה הארץ שממה ורבה עליה חית השדה וגו'.

כבר ג"כ בפרשת עקב נאמר לא תוכל פלונתם מהר פן תרבה עליה חית השדה, ושם פירש רש"י על פי אגדה והלא פשעושים רצונו של מקום אינם מתיראים מן החיה אלא שגלוי לפניו שעתידים לחטא.

והרמב"ן ז"ל גם פן פירש שם שמשה רמז להם שלא זכו אל מה שנאמר והשבתי חיה רעה. ובאמת כן בפרשה זאת ידבר הפתוב כאשר יהיו זכאים כמו שהתחיל הפ' אם שמוע תשמע בקולו ועשית כל אשר אדבר, וגם שם פ' עקב אמר פן על מה שהתנה בתחלת הפרשה ואמר והיה עקב תשמעו ושמרתם ועשיתם, לכן נראה לומר בפשט הפתוב שאמרו כן ורבה עליה חית השדה וכן שם בפרשת עקב, שבים הדברים אל מה שנאמר פה בפרשה זאת קודם לכן ואכלו אביוני עמה ויתרם תאכל חית השדה, פלומר אני ברפתיך שיתרם תאכל חית השדה, והנה אם אני מגרש העמים בפעם אחת חיה תאכל יותר ממה שתאכלו אתה לפי שהם היו רבים ואתם המעט ותהיה הארץ שממה, וכאשר תתברו תצטרכו לנטוע ולא תתקיים בכם שאתם נוחלים פרמים אשר לא נטעת, כי האנשים לא ירבו בעבודת האדמה יותר על הצריף להם, באופן שעמה נתחלו אתם מה שהעממים הכינו לעצמם, וכאשר לא אגרש פלם הנה הנשארים מהם ויכרחו לנטוע לעצמם ואתם תפרו ותגרשום מעט מעט.

הנה תנחלו ארץ מיושבת לא שממה, וזה אומר פאן בהדיא פן תהיה הארץ שממה וגו' עד שתפרה ונחלת הארץ. ובדרך פשוט זה נתיישבו כל הפתובים בפרשת משפטים ובפרשת עקב וביהושע על נכון: פרק י במה שנאמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך, כ' רש"י ו"ל פאן נתבשרו שעתידין לחטוא ושכינה אומרת להם פי לא אעלה בקרבך.

והרמב"ן פתב ו"ל, ויש לשאול שיהי הגזרה ההיא לא נתקיימה שהקב"ה אמר לו ושלחתי לפניך מלאך פי לא אעלה בקרבך ומשה ביקש עליה רחמים וגו', וביאר הוא ו"ל שמשה לא ביקש רק בימיו כמו שנאמר ונפלינו אני ועמך, ואח"כ נתקיימה גזרה זאת שנאמר ליהושע אני שר צבא ה' עתה באתי, זו היא פנונת הרמב"ן ו"ל ותוכן דבריו והוא האריך תראנו משם.

והנה מהרר"י אברבנאל ו"ל הביא דעתו של הרמב"ם בספר המורה ח"ב פ' ל"ד, שמה שנאמר פאן הנני שולח מלאך שוב אל מה שנאמר במשנה תורה נביא אקים להם. ובאמת משנאמתי האריכות לא הבאתי כל מה שהרבה להשיב על כל המפרשים הנזכרים, פי כל טענותיו ודבריו עליהם הם נכונים למוצאי דעת, עד שנדאי יספיקו לסלק פירושיהם ולהרחיקם אבל הם ו"ל נמשכו אחרי האגדה.

והנה תמצא שמהר"י אברבנאל פאשר רצה להביא דעתו בענין שליחות המלאך הנה נתעורר בפשה שאלות. שאלה ראשונה מה היתה הסבה שרצה הקב"ה במקום הנה לנטוש את עמו ולהסיר השגחתו מהם, שאלה שנייה למה לא ביקש משה רבינו ע"ה על הגזרה הזאת ולא צעק עליה כמו שהתפלל זה אחר עון העגל, שאלה שלישיית אם הנה שהקב"ה גזר אומר פאן לשלוח לפניהם מלאך ומרע"ה קבל ביאתו וה' לא חזר מגזרתו איה אם פן לא נתקיימה, שאלה רביעית מה ענין זה המלאך פי הנה כבר נודע שהדברים אשר יפעל ה' בעולם המורגש הנה ע"י אמצעיים הנה הם אי אפשר שיהיו אלא אחד משני מינים, אם פמנהיגים שתמסר אליהם ההנהגה ואם ינהיגו ברצונם ודעתם, או מין שני שהם במדרגת הפלים, והקשה שענין שליחות זה המלאך לא יתכן להיות אחד משני המינים הנזכרים, שאלה חמשיית באומר פי לא ישא לפשעכם, פי הנה המאמר הנה מורה שיהיה המלאך קשה לישראל מהליכת הקב"ה עמם, אמנם בפ' פי תשא אמר פי לא אעלה בקרבך פי עם קשה עורף אתה פן אכלך בדרך, ויורה שגלות ישראל הנה שולח המלאך לפניהם והם מאמרים סותרים, שאלה ששית באומר פי ילך מלאכי לפניך והביא לפי שהמאמר הנה הוא פפל ומותר גמור אחרי שכבר אמר הנה אנכי שולח מלאך לפניך: והנה הוא ו"ל לחזקו בהתרת הספקות האלה ותשובתם, בחר לומר שלא היה שליחות המלאך הנה רק במדבר שהיה מקום בלתי מוכן לדבוק אלהי.

ובאמת פאשר תשקיף השקפת עיון בדבריו ותראה מראשם עד סופם תמצא מרוחקים מן הפשט יתר עז על כל הפירושים והאגדות שנאמרו בענין זה, ובכללות הענין נפלאתי ונשגב מני פי לא ידעתי טעמו למה אמר שהמדבר הוא מקום בלתי נכון לדבוק אלהי ולהשגחתו, וזהו היסוד אשר עליו ירה פינת סברתו: אבל לדעתי נבאר הפתובים הללו כפי הפשט אשר יעדנו אליו, וטרם החלי נדקדק בקצת דברים אשר כל לב משפיל תעורר בהם והם יהיו לאותות לאמתות הדרך אשר נבחר.

ראשון מה הענין שקונדם אמר הנה אנכי שולח מלאך ולא אמר מלאכי כמו שאמר אחר
כך, כיון שגם שניהם על מלאך אחד נאמר, שני מה הענין שקונדם אמר אל המקום אשר
הכינתי וחספיק לו ולא הזכיר השבעה עממים, ואח"כ הזכיר אחד לאחד לכלם בשם
יקרא.

אמנם יתכן לומר שהש"י אחר שנתן להם המשפטים אשר בין איש לרעהו ואחריהם נתן
להם חקים אשר יחיו בהם, שאין בהם טעם רק רצון אלהי והם ענין השמיטה והמועדות
ועליית לרגל ולא תזבח על חמץ ולא ילין חלב חגי וראשית בכורים ובשר בחלב והדומה
להם, כי כל אלה אינם רק בינם לבין המקום, רצה הש"י לבשרם על השכר הנצחי, כי
לענין המשפטים שצדקם בצדקם שזולתם איש את רעהו חיים בלעו, אבל במה שבינם לבין
המקום בשלח להם מלאך רוצה לומר פהן או נביא או מורה צדק, כי יקרא בשם
מלאך וכמו שנא' כי שפתי כהן ישמרו דעת ותורה יבקשו מפיהו כי מלאך ה' צבאות
הוא, שנתבאר כי כל מנהיג או מורה הוראה מי שיהיה יקרא מלאך, ולכך הנה אנכי
שולח מלאך רוצה לומר בכל דור ודור אשלח לכם, כי לענין המשפטים קבוצ המדיניות
יחייב אותם, אמנם החקים לעומקם יצטרכו מורה שיונה להם את הדרך אשר ילכו בה
להשגת הנצחיות, וזהו שנאמר לשמרה בדרך ולהביאה אל המקום אשר הכינתי כי לא
ידבר פאן להביאם אל ארץ שבעה עממים, אבל ידבר אל המקום אשר הוא מוכן ליראו
עושי רצונו שעליו נאמר פשח נכון מוצאו, ואמר המשורר מה רב טובך אשר צפנת
ליראיך.

ואחר שאמר שישלח להם מורה צדק אמר שלא ימרו את פיו כי לא ישא לפשעכם, ואין
אומרו פן שלא יסלח ח"ו אבל אומר לא ישא, ר"ל שונדאי יוכיח אותם ולא ישא עליהם
חטא כמו שבאה המצוה הוכח תוכיח את עמיתך ולא תשא עליו חטא, וע"כ הנהיר
שכאשר המורה צדק יוכיח אותם שלא ימרדו בו ונתן טעם על שלא ימרדו
בו ואמר כי שמי בקרבך ולא אמר ע"ד שנאמר בנביא אשר ידבר בשמי אבל אמר על
המורה צדק, שעם היות שאינו אומר כך אמר לי השי"ת עם כל זה שמי בקרבך שכל מה
שהוא מורה ומוכיח בצדק בשמי הוא מוכיח ולכך אמר כי שמי בקרבך, ואחרי שאמר
להם הבשורה המופלגת הזאת מן המקום אשר הכין להם והאזהרה על שישמעו תוכחת
כל מורה צדק, התחיל להזהירם על שלא יכרתו ברית ליושב הארץ שלא ילמדו
ממעשיהם, ואמר שישלח מלאכו שהוא מלאך ממש שישלח אל הושע כמו שנאמר אני
שר צבא ה' עתה באתי ולא אמר מלאך רק על המורה הדרך אשר יעשו, אבל על המלאך
ההולך עם הושע אמר מלאכי, שכאשר יביאם אל ארץ שבעה עממים שלא יכרתו להם
ברית שלא ילמדו ממעשיהם, וזה מענין ראשון שכאשר התחיל הענין ללמדו מן
המורה צדק עשיית הטוב, הנהיר ג"כ שלא ילמדו מעשה האמורי לקיים סור מרע ועשה
טוב, ובזה יובן שלא היתה ח"ו הפנונה פה לנטוש את עמו ולהסיר השגחתו מהם, ולא
היתה גזרה רעה ח"ו עד שיבקש משה עליה, ושליחות המלאך הנה אינו מענין המלאך
האמור בפירשת כי תשא, וגם שם היה שליחותו לתועלת ישראל כמו שנאמר פן אכלך
בדרך, אבל משה כרוצה נאמן ביקש שיודיעהו י"ג מדות שכם ירצה אותו, באופן שלא
יכלה אותם בדרך ואז ילך בשכינתו בעצמו עמם, ועל פי דרכנו זה סרו השאלות
והספקות שנתעוררו מאתנו ומזולתנו.

והנה עוד חזר לומר למשה כמו שנאמר ואל משה אמר, כלומר אחר שאמר לישראל שישמעו אל המורה צדק, אמר למשה שהוא יעיין באלהיות עם אהרן ונדב ואביהוא ושבעים זקנים שיחלמדו דרכי הנבואה.

והעד שהיא עליית עיון שלא אמר על הדר רק עלה אל ה', שהמוכן ודאי שיעלו בעיון כדי שישגו מדרגת הנבואה ויעיניו באלהיות, שאין זו עליית מקום אבל עליית עיון והשגה, ואמר הפתוב כדי להודיע ענין הנבואה שהנבואה תהיה ב' מדרגות, נבואת משה מדרגה עליונה, ונבואת אהרן ונדב ואביהוא ושבעים זקנים מדרגה שנייה, ולכן אמר ונגש משה לבדו אל ה' והם לא יגשו אבל יעלו בעיון וההשגה ההיא, אבל העם אפי' בעליית העיון אינם רק שיאמינו לדברי המורה צדק אשר ישלח להם, ועל זה השיבו כל אשר דבר ה' נעשה, כי מה שנא' כי שמי בקרב ר"ל כי כל אשר יאמרו משמי הם אומרים כמו שבארנו, ואחר שהזכיר את משה שיעלה במדרגת השגת הנבואה והעיון באלהיות עם אהרן ונדב ואביהוא וע' זקנים שהם מסרוה לנביאים, והודיע שיהיו שני מדרגות, משה מדרגה עליונה ואחריה מדרגת אהרן ונדב ואביהוא וע' זקנים אבל העם שאין להם השגה באלהיות קיימו וקבלו עליהם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה, לכך הוצרך הדבר לכרימת ברית, שאותם אשר ישגו בענין האלהיות ובדרכי הנבואה אינם צריכים לכרימת ברית כי עיניהם הרואות אמתות הדברים, אבל העם שאמרו לשמוע בלתי הבנת עיון לא באלהיות ולא בדרכי הנבואה, אין ספק שלהם היתה צריכה כרימת הברית, ולכך שלח משה נערי בני ישראל, כלומר משרתי בני ישראל לזבוח שלמים, כי המשרת יקרא נער כמו שנאמר הנער נושא כליו, ושלח אותם שיעשו בשליחותם, וקרא דברי התורה לפניהם שהם המצות מעשיות וגם אמר להם שישמעו לדברי המורה אשר ישלח ה' שיקראו מלאך, ולפי זה הוצרכו לתת תשובה לשני הדברים, שפגד המצות עשה ולא תעשה אמרו נעשה, וכנגד מצותו לשמוע דברי המורה לעתיד אמרו ונשמע, ובזה יובן פשט הפתוב שהקדים עשיה לשמיעה ולא יסתלק מפני זה כל מה שארז"ל על הקדמת העשייה לשמיעה, והוא מה שאמר הפתוב הנה דם הברית אשר פרת ה' עמכם על כל הדברים האלה, ר"ל על שני הדברים הנזכרים, שהם המצות שנצטוו מפי משה בהווה, ומה שיצטוו מן הנביאים לעתיד, ואח"כ סיפר שמשה עשה שליחותו שיעלה במדרגת העיון באלהיות ובנבואה עם אהרן ונדב ואביהוא וע' זקנים ושראו ראיה הגונה בעיון מןפלה, והנה ידוע מ"ש הרמב"ם ספר המורה ח"א פרק ה' ידוע מה שנתחלקו ז"ל אם היתה הראיה הזאת מסופרת לשבח או לגנאי, והספיקה דעתו של הרמב"ם ז"ל עם האומרים לגנאי, וכתב שם בפרק הנזכר ז"ל, אמנם אצילי בני ישראל הם הרוסו ושלחו מחשבתם והשיגו, אבל השגה בלתי שלימה, לזה אמר עליהם ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו' ולא אמר ויראו את אלהי ישראל לבד, כי כלל המאמר אינו רק לדקדק עליהם ראיתם לא לתאר איך ראו, ואמנם דקדק עליהם תוכן השגתם אשר בכללה מן הגשמות מה שפלה חייב זה הרסם קודם שלמותם, והתחייבו פליה ויעתר להם ע"ה והאריך להם השם עד שנשרפו בתבערה ונשרף נדב ואביהוא באהל מועד, לפי מה שבאה בו הקבלה האמתות, עכ"ל.

ועוד כתב בפרק הנזכר ואשוב להשלים מה שנכנסו לבארו ואמר שאצילי בני ישראל עם המכשולים שאירעו להם בהשגתם נתבלבלו ג"כ מפני זה פעולותיהם ונטו לענינים

הגופניים להשתמש בהשגה, ולזה אמר ניחזו את האלהים ויאכלו וישתו, עכ"ל של הרמב"ם ז"ל.

גם רש"י ז"ל נמשך אחרי דעה זאת, וכבר אמרנו שבזה נמשך הוא ז"ל אחרי אחת מן הדעות שנתקלו רז"ל שהראיה הזאת סופרה לגנאי: והנה המבוכה רבה לדעת זה שהיא נאמרה ראיה זו גם על משה ועל אהרן אחרי היותה לגנאי, שכן נאמר ויעל משה ואהרן נדב ונאביהוא ושבעים מזקני ישראל ויראו את אלהי ישראל ותחת רגליו וגו', ולומר שאומרו ויראו את אלהי ישראל שב אל נדב ונאביהוא וע' זקנים לא על משה ואהרן, זה דוחק ופשט הפתוב לא יורה פן, גם מה שיוכן מדברי הרמב"ם שמה שנא' על האצילים שב אל נדב ונאביהוא ושבעים זקנים היה צריך אל נתינת טעם למה לא הזכירם בשמם, כמו שהזכירם למעלה בפירוש נדב ונאביהוא וע' זקנים, עוד יפלא שקודם אמר לשון ראיה ואח"כ לשון חזנה, גם יש לשאל שאחר סיפור החזנה הבלתי הגונה, הל"ל שלא שלח ידו ושהיו ראויים לשליחות קודם.

ועוד יש לשאול בכללות הענין מה זה אמרו לשון שליחות יד ומי הזכיר פאן שליחות יד עד שיאמר לא שלח ידו, והל"ל ואל אצילי בני ישראל לא פרץ ה', כי בלשון הזה היתה ההתראה כמו שנאמר והכנים והעם אל יחרסו לעלות אל ה' פן יפרוץ בם וכמו שנאמר על אשר פרץ ה' פרץ בעונה, או היה לו לומר ואצילי בני ישראל לא מתו, וכבר דוע שקצת מרז"ל חולקים על פירוש זה, שאר"א לא מתו בני אהרן אלא מפני שהורו הלכה בפני רבן, ור"ש אמר שתויי יין נכנסו, ועוד שלפי מה שאמרו שראו מתוך אכילה ושתייה א"כ היל"ל ויאכלו וישתו ניחזו את האלהים: אבל לפי פשט הפתובים אשר יעדנו נראה לומר באופן שפשט הפתוב יתיישב על נכון בהיתר כל הספקות שנתעוררו בהם, וזה לפי דרכנו שהתחלנו בו ואמרנו שאמנם היו בהשגה מדרגות זו עליונה על זו, משה במדרגה עליונה ואהרן נדב ונאביהוא ושבעים זקנים מדרגה שנית ואח"כ העם, ואמרנו עוד שמי שיש לו השגה בעיון האלהיות אין צורך לכריתת ברית שעניני הרואות אמתות האלהיות, אבל אותם שאין להם מדרגה בהשגות האלהיות ומקבלים עליהם עול מלכות שמים אותם הם הצריכים אל כריתת ברית, ולכך נאמר ויקח משה את הדם ויזרוק על העם שהדברים מובנים שרצה לבאר שלא זרק על אהרן נדב ונאביהוא וע' זקנים רק על העם, ואח"כ סיפר הראיה המכוננת אל ההשגה המופלגת שהשיגו אהרן נדב ונאביהוא וע' זקנים עם משה, שהשיגו שהוא ית' ברא כל אשר תחת גלגל הירח ואשר למעלה ממנו, ואמר הפתוב דרך משל שתחת רגליו כמעשה לבנת הספיר וכעצם השמים, ר"ל ברא החומר ההיולי שהמשילו לבנת הספיר המקבל כל הגוונים, ומתוך זה השיגו באלהיות כל מה שהיה אפשרי בחק בשר ודם, והעד הנאמן על היות פוננת הדברים פן מה שנאמר כמעשה לבנת הספיר ולא אמר פלבנת הספיר שאז היה המוכן שראו גוון לוכן פלבנת הספיר, ר"ל כמו המעשה שעושה לבנת הספיר שהוא מקבל כל הצורות פן יעשה החומר ההיולי, ואמר תחת רגליו פלומר שאין ההיולי קדמון אבל הוא תחת ממשלתו פלומר שהוא המציאו מן האין, ועל הממשלה יאמר תחת רגליו כמו שנאמר אשית אניבך הדום לרגליך, וכן ומחוקק מבין רגליו, וכן תמשילהו במעשה ידך, כל שתה תחת רגליו, ולאומים תחת רגלינו, ואחר שסיפר כל זה כבר היה בלתי מתקבל לומר שבכל ישראל לא יהיו ראויים להשגה ולעיון באלהיות זולת אהרן נדב ונאביהוא

וע' זקנים, ועם היות שלא נמצאו שנים למדרגתם כבר ודאי היו נמצאים רבים שהיה להם השגה יתר על שאר העם, ולכך אמר שפכר חוץ מהע' זקנים כבר היו בעם אצילים שנאצל עליהם רוח אלהים רוח דעת ותבונה, ועל אותם האצילים לא שלח משה ידו לזרוק עליהם דם ברית, כי כבר הייתה להם כ"כ השגה שלא היו צריכים לדם ברית, וזה אמרו ויחזו את האלהים כלומר לא היה להם השגה במדרגת אהרן ונדב ואביהוא וע' זקנים אבל פחותה ממנו ר"ל הבינו השגה באלהיות פחותה ממדרגת ההשגה אשר לאהרן ובניו וזקנים, וזהו שנאמר בהם לשון חזייה ולא אמר ראיה כי החזייה תאמר על המדרגה פחותה מן הראייה בנבואה, ואחר שהשלים הסיפור מן הזריקה שלא שלח ידו לזרוק על האצילים רק על הקמון, הנה אמר ויאכלו וישתו שב אל משה ואל אהרן ובניו והזקנים וכל ישראל שאכלו מזבחי שלמים שזבחו הנערים, ועל פי דרכנו זה נתיישבו כל הפתובים כפשוטם מספים לדעת אותם מרז"ל שאמרו שראיה זאת לשבח נאמרה: ועל מה שנאמר ואתנה לה לוחת האבן והתורה והמצוה אשר פתבתי, פירש"י שכל תרני"ג מצות [בכלל] עשרת הדברות הן, והראב"ע פירש ששני דברות ראשונות הם התורה והשמונה אחרונות הם המצוה והרמב"ן ז"ל פתב שפירושו של הראב"ע אינו פלום, כי הפתוב במשנה תורה ואדברה אליה יעיד כי על כל המצות כולן ידבר, ולא הבנתי טענת הרמב"ן ז"ל על הראב"ע שמשם אין עדות כלל, ואדברה יראה שכל המצות האחרות פה אל פה נאמרו ולא נכתבו בלוחת, גם בפירוש הראב"ע לא הבנתי מה טעם יקראו השנים דברות ראשונות תורה והשמונה מצוה, ואדברה לפי מאמרם ז"ל שאמרו תורה בגימט' תרי"א ואנכי ולא יהיה לה מפי הגבורה שמענום, א"כ הדברות הראשונות אינם בכלל תורה, אבל היה אפשר לומר שאמרו התורה והמצוה, הוא על מצות ל"ת ועשה שנקתבו בלוחת, אנכי ה' היא מצנת עשה, וכן זכור את יום השבת וכבד את אביה ואת אמה, והשאר הם ל"ת, ועל מ"ע אמר המצוה, ועל מצות ל"ת אמר תורה, ולומר שכל תרני"ג מצות הם בכלל עשרת, דברות כבר ארז"ל שהנביא העמידם על שתיים, אבל לא יתכן לומר שמה שנאמר שפתבתי להורותם לפי שהם בכלל אמר פן, אמנם הנכון והיפה שבכלם הוא שארז"ל שנה רמז שהיתה פל התורה פתובה לפניו קודם בריאת העולם, דאם לא פן הל"ל ואתנה לה את לוחות האבן אשר פתבתי התורה והמצוה, אבל אמרו והתורה והמצוה אשר פתבתי, הפנונה על הפתובה מאז אש לבנה על גבי שחורה, ובזה יתיישב ג"כ מה שנאמר ואתנה לה את לוחות האבן והתורה והמצוה בנא"ו מוסיף על ענין ראשון, שאילו היה פל התורה נכללת בעשרת הדברות הל"ל ואתנה לה את לוחות האבן התורה והמצוה, לכן יאות שמה שנאמר והתורה והמצוה בנא"ו יורה שנמן לו דבר זולת הלוחות והיא התורה הפתובה לפניו יתברך מאז: פרשת תרומה פרק יא אמת בנתינת טעם אל מעשה המשכן ואל כל פליו נלאו הלבבות לחשוב ונפלאו רעיוני הבאים לקרבה אל המלאכה פי מאד עמקו, ויש שרצו ללכת בדרך הרמזים שנה רומז פה וזה רומז פה רב ההתחלפות ביניהם, וקצתם אמרו ששבעה גרות המנורה הם רמזים לשבעה כוכבי לכת ותמשים קרשים לתמשים גלגלים, ועוד יש מי שאמר היותם רמזים לדברים נעלמים אשר קצרה ידיעת שכלנו להשיגם, ויש מי שאמר היותם רמזים לדברים עתידיים, וכבר אמרנו בחבורנו זה כי פל מה שנאמר מפי קדושים אשר אמרו על דברי התורה שהם רמז לדבר פה וכה ממעמד הר סיני ועד היום וכל מה שיאמר עוד עד סוף

כל הדורות והוא שלמות בַּחֲקוֹ ית' ובחֶק פְּעוּלוֹתָיו אין סֶפֶק שְׁעַל הַכֹּל רָמְזָה הַתּוֹרָה הָאֱלֹהִית בְּאֵמֶת, וְעוֹד יֵשׁ רַבּוֹא רַבּוֹן שְׁלֹא הִגִּיעוּ כָּל הַשְּׁלֵמִים הַנִּבְרָאִים אֶל הַשְּׂגָתָם וְהֵם הַנִּסְתָּרוֹת לַה' אֱלֹהֵינוּ כִּי מִי זֶה אֲשֶׁר יֹאמֵר כִּי הוּא זֶה רָמַז אֶל דְּבָר עַל כָּל פֶּרֶט וּפְרֵט עַל הָאִיכוֹת וְעַל הַכְּמוֹת, וְאִם יֹאמֵר שְׁעֵנֵן קִרְשֵׁי הַמִּשְׁפָּן רוֹמְזִים עַל דְּבָר, הַיֵּאָדָּה יֹאמֵר מֵה שְׁנֵרְמֵז בְּמִדַּת הַרוּחַב וְהָאֲנָרָה וּבְמִסְפָּרָם, שְׁאִין סֶפֶק לְכָל מִשְׁכִּיל שְׁאֲפִילוּ פֶּרֶט קָטָן מֵהֶם כְּחוּט הַשְּׁעֵרָה לֹא הָיָה כְּפִי הַהִזְדַּמֵּן רַק הַכֹּל מְכוּוֵן בְּדִקְדוּק רַב, וּבִהְיוֹת כִּי חֲבוּרָנוּ זֶה לֹא יַעֲדֵנוּ בּוֹ לְבָאָר רַק הַמַּעֲשִׂיּוֹת אֲשֶׁר סוֹפְרוּ בַּתּוֹרָה וְהִבְנַת עֲנִינָם, הִנֵּה אֵין בְּכֻלָּל הַיַּעוֹד לֹמֵר בְּעֲנִינֵי הַמַּצּוֹת וְהַחֲקִים מֵהַרְמֵז אֲשֶׁר יִגִּיעַ מֵהֶם, וְנִנְיַח לְאֲשֶׁר נִדְּבּוּ לְבוֹ לְקַרְבָּה אֶל מְלֹאכֶת הַרְמֵז לֹא יִזַּח: אָמְנָם כִּי כֵן דֶּרֶךְ כָּלֵל נֹאמֵר אֵת אֲשֶׁר יִגִּיעַ מִן הַתּוֹעֵלַת הַמְּוִפְלָג מִמַּעֲשֵׂה הַמִּשְׁפָּן, כִּי מְלֻבֵד הַמְּבוּכָה הַמְּבֹאֲרָה, אֲשֶׁר אָמַר הַנְּבִיא הַשְּׂמִים כִּסְאֵי וְהָאֲרִץ הַדּוֹם רַגְלֵי אֵיזָה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי.

עוֹד יֵשׁ בְּעֲנֵן זֶה מְבוּכָה שְׁנִית מְעֵנֵן הַמַּצּוֹה בְּעֲשִׂיַת הַכְּרוּבִים, שֶׁאֲרִז"ל שָׁהֵם תְּמוּנַת פְּרָצוּפִים שֶׁל תִּינוּק וְתִינוּקָת, וְזֶה יִרְאֶה הָיֹוֹת סוֹתֵר ח"ו הַמַּצּוֹה שְׁבָאָה בְּאִזְהָרָה מְוִפְלָגַת לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת שׁוּם תְּמוּנָה.

עוֹד מְבוּכָה שְׁלִישִׁית בְּעֲנֵן הַשְּׁלֶחַן וְהַמְּנוֹרָה הַמְּאִירָה וְלַחֵם הַפָּנִים עַל הַשְּׁלֶחַן, וְאֵין אוֹכֵל אוֹתוֹ עַד יוֹם שְׁבִיעִי, וְאֵלוּ הֵם שְׁלֵשָׁה דְּבָרִים מִתְּמִיּהִים בְּכֻלְלוֹת הַעֲנֵן: אָמְנָם לְדַעֲתִי יִתְבָּאָר הַעֲנֵן בְּמֵה שְׁהַשְּׁלִים הַנְּבִיא יִשְׁעִיָה, לֹמֵר אֵיזָה בֵּית אֲשֶׁר תִּבְנוּ לִי וְאֵיזָה מְקוֹם מְנוּחָתִי וְאֵת כָּל אֵלֶּה יְדֵי עֲשֻׂתָה וַיְהִי כָּל אֵלֶּה נֹאֵם ה' וְאֵל זֶה אֲבִיט אֶל עֲנֵי וְנִכָּה רוּחַ וְחָרַד עַל דְּבָרֵי, הֵרִי בְּיָאָר שְׁכָל כְּוֹנְנָתוֹ בְּמַעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית הוּא הַצַּדִּיק הַחָרַד עַל דְּבָרָיו, וְא"כ עֲנֵן בֵּית ה' אוֹ מִשְׁפָּן הוּא הוֹרָאָה עַל מַעֲשֵׂה הַצַּדִּיק וְהַטּוֹב הַצָּפוֹן לוֹ וְהַדְּבָקוֹת אֲשֶׁר יִשְׁיֵג עִם שְׁכִינָתוֹ ית' שְׁנֹאֲמֵר עָלָיו וְאִתָּם הַדְּבָקִים בַּה', וְהִנֵּה הָיְתָה הוֹרָאָת כָּל זֶה בְּעֲנֵן הַמִּשְׁפָּן שְׁבַע עוֹלָם הִנֵּה שְׁהוּא פְּרוּזְדוֹר, וַיֵּשׁ לוֹ שְׁלֶחַן עָרוּף בְּלַחֵם לְבַד בְּמִלַּח כְּמוֹ שֶׁנֹּא עַל כָּל קַרְבֵּיב מְלַח, וְאָמְרוּ רַז"ל זֶה דְּרָכָה שֶׁל תּוֹרָה פֶּת בְּמִלַּח תֹּאכֵל, וְלִפְנֵי הַשְּׁלֶחַן הַמְּנוֹרָה שְׁהִיא מְאִירָה לְפָנָיו בְּשִׁבְעַת חֲכָמוֹת, וְהִנֵּה הָאֲמָצְעִי הִיא הַתּוֹרָה שְׁאָמַר שְׁלֵמָה עָלֶיהָ וְאֵת עֲלִית עַל כְּלָנָה, כְּמוֹ שְׁכָל הַנְּרוֹת פּוֹנוֹת אֶל הַנֵּר הָאֲמָצְעִי, כְּמוֹ כֵן כָּל הַחֲכָמוֹת הֵם כְּלִים לְהַשְׁגָּה אֲבָל הַתּוֹרָה רֹאשׁ וְעִיקָר לְכֻלָּם.

וְאִח"כ צוּה לְעֲשׂוֹת הַכְּרוּבִים שְׁהֵם תְּמוּנַת תִּינוּק וְתִינוּקָת, לְהוֹרוֹת כִּי הַצַּדִּיק וְהַצַּדִּיקָת הוּא עֲתִיד לְחַדֵּשׁ כְּנֶשֶׁר נְעוּרֵיהֶם וְשִׁיְהִי נִקְיִים מְכָל עֶוֶן כְּמוֹ הַתִּינוּק וְהַתִּינוּקָת וְשִׁשְׁכִינָתוֹ ית' תִּרְאֶה בִּינֵיהֶם, כִּי זֶה מוֹרָה עַל הַדְּבָקוֹת הַמִּיּוֹעֵד בְּמֵה שְׁנֹאֲמֵר וְאִתָּם הַדְּבָקִים בַּה' אֱלֹהֵיכֶם, וּכְבָר אֲמָרְנוּ בַח"ח מִחֲבוּרָנוּ זֶה פ"ט שְׁעֵנֵן הַתְּחִיָּה עֲתִידָה לְהִיֹּת שְׁיִשׁוּבוּ הַנְּשָׁמוֹת אֶל הַגּוֹפִים כְּאֲשֶׁר הֵם בְּנַעֲרוּתָם, גַּם בְּעֲנֵן הַקְּטוֹנֶת כְּתִב הַרְמַב"ם ז"ל שְׁהוּא לְהַעֲבִיר סְרַחוֹן הַבָּשָׂר, וּבְאֵמֶת בְּקִדְשׁ הַקְּדוֹשִׁים לֹא הָיָה שֵׁם רִיחַ בָּשָׂר.

אָמְנָם אַחַר שְׁבִיָּאֲרָנוּ הָיֹוֹת כָּל זֶה לְהוֹרוֹת עַל הַטּוֹבָה הַצָּפוּנָה לְנִשְׁמוֹת הַצַּדִּיקִים, יֵאוֹת וְדֹאֵי עֲנֵן קִטְרֵת מִן הַבְּשָׂמִים הַטּוֹבִים שְׁהוּא מֵהַדְּבָרִים שְׁהַנְּשָׂמָה נְהֵגִית וְלְהוֹרוֹת אֵלֶיךָ שְׁכָל עֲנֵן הַמִּשְׁפָּן הוּא הוֹרָאָה לְתוֹעֵלַת הַנְּשָׁמוֹת וּשְׁכָרוֹ, יִתְכֵן שְׁבָאָה מַצַּנֵּת הַקְּטִרֵת לְהוֹרוֹת שְׁכָל עֲנֵן הַמִּשְׁפָּן הוּא רוֹמֵז אֶל הַנְּאֵת הַנְּשָׂמָה וּשְׁכָרָה בְּהִיֹּת שְׁהָרִיחַ הוּא הַנְּאֵה לְנִשְׂמָה.

ובהיות שנמשכתי לבאר לה מענייני המשפון וראיתי קצת מפרשים חלוקים בקצת מלות ובפרט במלת אבני מלואים, שרש"י פירש שנקראים כן על שם האבן ממלאת הגומא, והרמב"ן ז"ל דלק אחריו וכתב שאינו נכון שיקרא אותם עתה אבני מלואים על שם שעמיד לצוות למלאת בהם, ובאמת בחנם דלק אחריו כי שני מינים הם בכלל האבנים טובות, יש נקובים, ובלתי נקובים, והבלתי נקובים א"א לקובעם במלאכה אם לא ע"י גומא, ויש למטה גומא קטנה בית מושב האבן, אמנם הנקובים מעבירים בנקב חוט של זהב כמסמר, וכיון שא"א לקבוע האבנים הבלתי נקובים במלאכה רק ע"י מלוי גומא שאין נראה מן האבן רק הפנים העליונים לכן נקראו אבני מלואים, ואמנם אבני שוהם הם הנקובים וכן ת"א אבני בורלא, ובורלא בלשון יון נאמר על העברת החוט בנקב, ואל תתמה על דברי ממה שנאמר שהם וישפה, שנראה שהאבן בעצמו נקרא שהם לא על היותו נקוב כי אין הדברים כאשר תחשוב, כי יש אבן והוא הנקרא מרגלית שהיא עגולה ולבנה ונקראת בלשון יון מרגרי"טארי, ובלשון לעז פירל"י שאין מלאכתם רק ע"י נקב, ואותה נקרא שוהם סתם אבל שארהאבנים טובות שלפעמים נוקבים אותה ולפעמים אינם נוקבים אבל מושיבים אותם בגומא, על אותם נאמר אבני שהם ואבני מלואים פאילו יאמר אבנים לנקיבה ואבנים למלוי גומא: וכמה שנאמר עורות תחשים, פירש"י ע"פ מה שאמרו רז"ל פרק במה מדליקין מין חיה ולא היתה אלא לשעה.

והרא"ם כתב וז"ל ואע"פ שכתוב ביחזקאל ונאנעלה תחש דמשמע שכל אותם מ' שנה שהיו ישראל במדבר היתה החיה ההיא נמצאת והיו עושים ממנה מנעלים, לא קשיא דשני מיני תחש היו, האחד טמא וקלא אילן שמו ומפני שיש לו גונים רבים כמו התחש נקרא בשמו וזה נמצא תמיד, והאחד טהור כדמניא לא הוכשרו למלאכת שמים אלא עור בהמה טהורה בלבד ושמו תחש ואותו תחש לא היה אלא לפי שעה, ובזה נתבטל טענת הראב"ע שטען ברמז ואמר תחשים מין חיה היתה ידועה בימים ההם, כי כן כתוב ונאנעלה תחש, אי נמי כל אותן מ' שנה שהיו ישראל במדבר לפי שעה קרי להו, והכי נמי משמע מלישנא דהגמרא דקאמר תחש שהיה בימי משה, שפירושו כל זמן שמשה קיים ומהם היו עושים מנעלים בימים ההם, אבל מדברי רבי תנחומא שאמר בשם רבי נחמיה מעשה נסים היתה ולשעה נבראת ובשעה נגנזה קשיא, הלכך מחנורתא פדשנין מעיקרא, עכ"ל הרא"ם: ואני תמה שאין אנו צריכים לאחת מתשובותיו כי לעולם לשעה לבד נמצאת ולא כל המ' שנה רק בשעת עשיית המשפון, אבל באותה שעה נמצאו כל כף ברבוי עד שהביאו ועשו עורותיהם והספיקו למשפון וגם הותירו עורות למנעלים כל המ' שנה, והעד מה שנאמר היתה דים לכל המלאכה לעשות אותה והותר, וכמו שהותרו האנפנים ג"כ הותרו המביאים שפכר היו מביאים יותר אם לא שהעבירו קול, גם לא ידעתי אנה מצא שקלא אילן הוא שם חיה, שאינו רק מין צבע שפון אמרו רז"ל בגמרא פרק התכלת כל מיני צבעונין פוטרם בה חוץ מקלא אילן, ואפשר כף מצא באחד מן המדרשים: ועל מה שאמרו רבותינו שיעקב נטע עצי שטים במצרים וישראל הוציאום, טען הראב"ע למה היו צריכים, ומה ישיבו שואליהם דבר שהרי היו הולכים על מנת לשוב.

ובאמת אדרבה סברתו הפוכה כמו רגע כי זו היא טענה להוציאם שהם אמרו ללכת דרך שלשת ימים לבלתי הרחק, כמו שאמר פרעה תחלה הרחק לא תרחיקו, אבל יובן היות הפונוה לעמוד שם במדבר קצת ימים לחוג והיאף יעמדו לחוג במדבר בשרב ושמש

מבלתי בָּתִּים, אָבֵל אִם הִיְתָה הַמַּחְשָׁבָה לְלַכֵּת מִפֶּל וְכָל, לָמָּה יִקְחוּ לָהֶם עֲצֵי שֵׁטִים וְכִי אֵינֶם נִמְצָאִים בְּכָל הַיָּשׁוּב עֲצֵי שֵׁטִים, אָמְנָם הִנֵּה הַנְּחֻשֵׁב לַמְצָרִיִּים שְׁרוּצִים לַעֲשׂוֹת כְּמוֹ שֶׁהֵם עוֹשִׂים יָרִיד בְּאִידִיהֶם שְׁבוּנִים חֲנוּיִוֹת וּמְקוּמוֹת לַעֲמוּד שָׁם, בְּפָרֵט בְּמִדְבָּר מִפְּנֵי הַשֶּׁמֶשׁ, בְּאִוֶּן שְׁלֵמָה לְהָג' יָמִים יִתְכַּן לְהוֹלִיף קִרְשִׁים וּדְבָרִים כְּבָדִים מִשָּׂא"כ הַבּוֹרְחִים שֶׁלֹּא יוֹלִיכוּ דְבָרִים כְּבָדִים עִמָּהֶם, וְזֶהוּ שֶׁהִכְרִיחַ אֶת רֹז"ל לֹאמֹר שֶׁכֵּן נִצְטוּוּ לְהוֹצִיאָם, שָׂאֵם לֹא נִצְטוּוּ וְהֵם יוֹדְעִים שֶׁיֵּשׁ לָהֶם לְלַכֵּת דְּרָף רְחוּקָה בְּאֶרֶץ כְּנָעַן הַמְּבֻלִי אֵין עֲצֵי שֵׁטִים בְּאֶרֶץ יִשְׂרָאֵל רָצוּ לְהוֹלִיכֶם אֲלָא וְדַאי פֶּה נִצְטוּוּ, וְלֹא הִנְכַּרְחוּ רֹז"ל לֹאמֹר שֶׁנִּצְטוּוּ מִיַּעֲקֹב לְהוֹצִיאָם, מִפְּנֵי דָאֵם לֹא פֶן מִנִּין לָהֶם עֲצֵי שֵׁטִים כְּמוֹ שֶׁחֲשַׁב הָרַב"ע, אָבֵל הִנְכַּרְחוּ לֹאמֹר פֶּן בְּרֵאוֹתֵם שֶׁהָיוּ מוֹלִיכִים אוֹתוֹ הַמִּשָּׂא כְּבֵד לְדְרָף רְחוּקָה, וְכַוֵּנְתֶם לְלַכֵּת לִישׁוּב לֹא לַעֲמוּד בְּמִדְבָּר וְכ"ש שִׁיּוֹתֵר נִמְצָאִים בְּאֶרֶץ כְּנָעַן, וּבְזֶה נִסְתַּלְקָה טַעֲנַת הָרַב"ע וּמֵאֲמָרָם ז"ל כִּפְתוֹר וּפְרַח פְּרִשְׁתָּ כִּי תִשָּׂא בְּעֵינֶיךָ הַשְּׁקָלִים כְּתַב רִש"י ז"ל מִפְּנֵי שֶׁע"י הַמְּנִין שׁוֹלֵט עֵין הָרַע, וּמֵהֲרִי"א טַעַן שֶׁהָרִי א"ה מוֹנִים הַצָּבָא שְׁלָהֶם וְאֵינֶם חוֹשְׁשִׁים לָזֶה, וְהַחֲזִיק עֵינֵי הָרַע שֶׁהוּא מִזִּיק בְּשֵׁם הַטְּבַעִיִּים, וְכַתֵּב שֶׁמֶלְכֵי א"ה נִמְשָׁף לָהֶם נֹזֵק וְאֵינֶם מְרַגְּשִׁים שֶׁהוּא מִצַּד הַמְּנִין, וְתַמָּה אֲנִי אֲחַרֵּי שֶׁגַּם הַטְּבַעִיִּים מוֹדִים שֶׁעֵין הָרַע מִזִּיק ע"י הַמְּנִין הַיָּאֵף לֹא יָדְעוּ זֶה מֶלְכֵי א"ה, גַּם הִבִּיא רְאִיָּה לָזֶה מִמָּה שֶׁמִּזִּיק רְאִיָּית הָאֲפָעָה, וְלִדְעוּתִי זֶה רְאִיָּה וְעֶזֶר שֶׁכָּנְגְדוּ, שֶׁכְּנָרְאָה שֶׁהָאֲפָעָה לְאֲרִסִּיוֹתוֹ יִזִּיק, אָבֵל שֶׁעֵין הָאֲדָם יִזִּיק לְמִין הָאֲדָם בְּהִיוֹתֵם נִמְנִים לֹא יָדְעוּתִי אֲנִי יִמְצָא זֶה אָבֵל לִדְעוּתִי שֶׁעֵינֵי הַמְּנִין שְׁמוֹנִים הָאֲנֻשִׁים לְצָבָא לֹא יִזִּיק רַק לְיִשְׂרָאֵל, וְלָכֵן נֹאמֵר וְהִנֵּה לְבָנֵי יִשְׂרָאֵל לְזַכְרוֹן לְפָנֵי ה' לְכַפֵּר, כִּי כְמוֹ שֶׁיֵּשׁ דְּבָרִים שֶׁמִּזְכִּירִים עֲוֹנוֹתֵינוּ שֶׁל אָדָם קִיר נְטוּי וְכַדוּמָה, כְּמוֹ כֵּן יִזְכְּרוּ עֲוֹנוֹתֵינוּ כְּשִׁימְנוּ אוֹתוֹ לְהִיוֹתוֹ מְכַלֵּל יוֹצֵא צָבָא, כִּי אֵין לָהּ סִפְנָה גְדוֹלָה מִן הַמַּלְחָמָה עַל אַחַת כִּמָּה מִן הַקִּיר נְטוּי וְדוּד אָמַר עַל שָׂאוֹל אוֹ בַּמַּלְחָמָה יָרַד וְנִסְפָּה, וְעַל זֶה בָּאָה מַצְוֹת הַשְּׁקָל צְדָקָה שֶׁיִּכְפֹּר וְלֹא יִזְכְּרוּ עֲוֹנוֹתֵינוּ, וְלִכְפֹּר אָמַר הַכְּתוּב וְלֹא יִהְיֶה בְּהֶם נֶגֶף בְּפִקוּד אֹתָם לְשׁוֹן פְּקוּד עוֹן אֲבוֹת עַל בְּנֵיהֶם, וְלֹא אָמַר בְּלִשׁוֹן שֶׁהִתְחִיל בּוֹ שֶׁהִל"ל וְלֹא יִהְיֶה בְּהֶם נֶגֶף בְּנִשְׂאָה אֶת רֵאשִׁים אוֹ בְּמַנּוֹת אוֹתָם, וְכִמוֹ כֵּן קִרְאָם פְּקוּדִים: וּבְדַרְכֵנוּ זֶה יִתְיַשֵּׁב הָעֵינֵי שְׁנֵי בְּדוּד שֶׁלִּשְׂהָ אֲנִי נוֹטֵל עֲלֵיהֶם אִם שָׁבַע שְׁנֵי רַעַב בְּאֶרֶץ אוֹ ג' חֲדָשִׁים גִּסָּה לְפָנֵי צָרִיךְ, שֶׁכָּל זֶה הִנֵּה שֶׁהִנְזַכְּרוּ עֲוֹנוֹתֵיהֶם וְנִתְחַיְיְבוּ בְּאֲחָז מְאוּתָה הַעֲוֹנוֹשִׁים, וְכֵן תִּמְצָא שְׁנֵי שָׁם נִימְנֵי יוֹאֵב אֶת מִסְפֵּר מִפְּקוּד הָעַם אֶל הַמְּלָךְ, שֶׁאָמַר הַכְּתוּב לְשׁוֹן פְּקִידָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר כָּאֵן לְרִמּוֹז שֶׁהָאִישׁ הַנִּמְנָה הוּא נִפְקָד, וְכִכֵּר יָדְעוּתִי שֶׁכֵּן עֲשָׂרִים הוּא בַּר עֲוֹנוֹשִׁים: וְעַל מָה שֶׁנִּסְתַּפְּקוּ קִצְתָּ לֹאמֹר לָמָּה בָּא הַמַּצְנָה הַזֹּאת בְּמַחְצִית שְׁקָל וְלֹא בְּמִטְבַּע שָׁלֵם, הִנֵּה ג"כ לְהוֹרוֹת עַל עֵינֵינוּ זֶה, שֶׁמֵאֲחַרֵּי שֶׁכָּא הַכֶּסֶף הִנֵּה לְהַצִּילוֹ בַּמַּלְחָמָה וְאֵין בִּיתוֹ עִמוֹ, כְּכֵן אָמְרוּ רֹז"ל דְּכֵר בְּלֹא גֻּבְרָא פְּלַג גּוּפָא אֲתַקְרִי: וְעַתָּה נִבְאֵ אֶל הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר הִתְעוֹרְרוּ מְחַוְיָיב בְּהֶם בְּמַעֲשֵׂה הָעַגְל כִּי הֵם רַבִּים, וּקְצַתֶם נִתְעוֹרְרוּ בְּהֶם הַמְּפָרְשִׁים ז"ל וְרַבּוֹהֵי שׁוֹבִים אֲשֶׁר נֶאֱמְרוּ בְּהֶם.

אָמְנָם אֲנַחְנוּ נִבְיֵא כָּל הַסְּפָקוֹת מִבְּלַתִּי הַבֵּט אִם קָדָם זוֹלְתָנוּ לְהִתְעוֹרֵר, אָבֵל יִהְיֶה דְּרַכְּנוּ לְהַמְשִׁיף כָּל עֵינֵינוּ הַמַּעֲשֵׂה הִנֵּה וְכָל הַסְּפָקוֹת שֶׁכֵּן אֲחַר שִׁיתְבָּאֵר אֵיכּוֹת הַמַּעֲשֵׂה: סִפְקָא בְּאֲמָרָם עֲשֵׂה לָנוּ אֱלֹהִים, שֶׁהַמּוֹכֵן רֵאשׁוֹן מְמַלָּה זֹאת תּוֹרָה עַל בְּקִשְׁתָּ עֵינֵינוּ אֱלֹהִים כְּאֲשֶׁר הַסּוּף הוֹכִיחַ שֶׁאֲמָרוּ אֱלֹהֵי יִשְׂרָאֵל וְא"כ יִפְלֵא מְאֹד אָמְרָם כִּי זֶה מְשֵׁה הָאִישׁ אֲשֶׁר

העלנו מארץ מצרים לא ידענו וגו' שכבר ידוע שלא היה להם במשה אמונת אלהות כלל עד שיבקשו אלוה במקומו.

ואם הדברים כמו שכתב הרמב"ן ז"ל שהיו מבקשים מי שיורה להם הדרך למה לא יהיה אהרן מורה להם הדרך, ואם חושבים שאין לאהרן אותו הפח שיש למשה להורות הדרך על פי ה', א"כ כל שפן שלא יהיה לו פח לעשות להם דבר שיורה להם הדרך, והיאף יעשה דבר שיהיה לו פח ויכולת יותר ממנו בעצמו: ספק ב' פיון שהיתה בקשתם דבר ומנהיג במקום משה, למה אמרו לשון רבים אשר ילכו לפנינו והלא משה לא היה רק א': ספק ג' למה אמר להם אהרן פרוקו נזמי הזהב אשר באזני נשיכם בניכם ובנותיכם ולמה לא שאל חח ונזם וכומז כמו שהביאו לתרומת הזהב ונזמי האף, אבל דקדק לומר נזמי אזניהם: ספק ד' כי מה אמרו ויצר אותו בחרט שאונקלוס פירש בזיפא ופירש רש"י ז"ל שקשר בסודר או כמו בחרט אנוש הוא פלי אומנות שהצורפים חורתין בו צורות, והיאף פירש בחרט שהוא פלי אומנות והלא לא צר אותו צורת עגל, כי כן יצא כמו שפירש"י ז"ל בעצמו, ואם ר"ל שצר בו ציורים אחרים מה התועלת מסיפור הציורים ההם, אחרי שלא נתחדש דבר בספור המעשה מאותם הציורים, וכמו כן אם פירושו שקשר הזהב בסודר או לא קשר אותו, מה התועלת אם קשר או לא קשר אחר שלא נתחדש דבר בספור המעשה מן הקשירה ההיא: ספק ה' למה אמרו אלה אלהיך לשון רבים והעגל לא היה רק אחד: ספק ו' היאף אמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, והם בעצמם אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו מארץ מצרים: ספק ז' אמרו ראיתי את העם הזה והנה עם קשה עורף הוא, ואדרבה הל"ל שהם דור תהפוכות, כי כמה פעמים האמינו ונקדו וישתחוו, וכן ויאמינו בה' ובמשה עבדו, ואח"כ היש ה' בקרבנו וזה הפך הקשה עורף כי הקשה עורף יעמוד על דעתו לא יזוז ממנה: ספק ח' מה שאמר הקב"ה כאן למשה ואעשה אותך לגוי גדול ובמרגלים הוסיף לומר גדול ועצום ממנו: ספק ט' אמרו למה ה' יחרה אפה בעמך אשר הוצאת מארץ מצרים בכח גדול וביד חזקה, והם פשעו בו ומה טענה היא זאת כדי להצילם, אדרבה כל מה שהוציאם ביד חזקה יותר חייבים הם על דרך שאמר הנביא בנים גדלתי ורוממתי והם פשעו בי: ספק י' אמרו למה יאמרו מצרים לאמר ברעה הוציאם וגו' שזה פלא וכי זו היא טענה מספקת לבלתי העניש למורדים בו ועובדים ע"א.

ספק י"א שרז"ל אמרו שמשנה אמר להקב"ה כשאמר לו ואעשה אותך לגוי גדול, אמר לו אם פסא של שלשה רגלים אינו עומד לפניך איך יעמוד לפניך פסא של רגל אחד וא"כ יפלא מאד היאף בענין המרגלים חזר לומר לו הקב"ה ואעשה אותך לגוי גדול, ונהרי ראה מה שטען משה נגד ענין זה.

גם יש לשאול שבענין המרגלים לא אמר משה זכור לאברהם ליצחק ולישראל עבדיך כמו שאמר פה. ועוד למה טען משה כי מה יועיל בשגם יעשה אותו גוי גדול מי יאמר לנו שגם זרעו לא יחטאו כאלה: ספק י"ב מה היתה טענתו של אהרן ותשובתו למשה עד שאמר לו אל יחר אף אדני, ובלתי שום התנצלות סיפר המעשה שהיה והודה שעשה העגל, לא ראינו דבר שחידש הוא ידיעה למשה ממה שלא ידע עד שמחמת אותו דבר ראוי שלא יחרה אפו: ספק י"ג למה בענין המעשה אמר אהרן לישראל פרוקו נזמי הזהב

אֲשֶׁר בְּאֲזְנֵי גְשִׁיכָם וּגּוֹ', וּאֲרִז"ל שְׁעֵשָׂה כֵּן כְּדֵי שֶׁהַנְּשִׁים וְהַבָּנִים יִתְעַכְּבוּ וּבֵין כֶּף יָבֵא מִשָּׁה, וּכְשִׁסְפֵּר אֶהְרֹן לְמִשָּׁה הֶעֱנִין הִיָּה לוֹ לֹמַר שְׂאֵמֶר לָהֶם כֵּן שְׁהִיָּה קִצְתַּת הַתְּנַצְלוֹת, וְהוּא אֲדַרְבֵּה לֹא אָמַר לְמִשָּׁה מִזֶּה דְבַר אֲבָל אֲדַרְבֵּה אָמַר לְמִשָּׁה שֶׁהוּא אָמַר לְיִשְׂרָאֵל לְמִי זֶהב הַתְּפָרְקוֹ: סִפְק י"ד שְׁמִשָּׁה בְּמָקוֹם שְׁהִיָּה רְאוּי כְּמַלִּיץ יוֹשֵׁר וְדוֹרֵשׁ טוֹב לַעֲמוֹ לְהַקְטִין הַחֲטָא וּלְבַקֵּשׁ הַתְּנַצְלוֹת, אֲדַרְבֵּה הַגְּדִיל הַחֲטָא מִחַד וְאָמַר אֲנִי חֲטָא הָעַם הִיָּה חֲטָאָה גְּדוֹלָה: סִפְק ט"ו מֵה עֲנִין אוֹמְרוֹ מְחַנֵּי נֹא מְסַפְרָה אֲשֶׁר כְּתַבְתָּ, שְׂרַש"י פ"א מִן כָּל הַתּוֹרָה, וְהַרְמַב"ן טָעַן עָלָיו וְאָמַר שְׂאֵם כֵּן מֵה תְּשׁוּבָה הַשִּׁיבוּ הַקַּב"ה מִי אֲשֶׁר חֲטָא לִי אֲמַחְנוּ מְסַפְרֵי וְאִין אַחַר לְמַחֲוֹת מְסַפְרוֹ, וְהַרְאב"ע כְּתַב כְּמוֹ דִּינָא יִתִּיב וְסַפְרִין פְּתִיחוּ, וְהַסְפְּרִים לְדַעְתוֹ הֵם מְעַרְכוֹת הַשְּׂמִים, וְגַם עַל פִּירוּשׁוֹ זֶה כְּתַב הַרְמַב"ן שְׂאִינוּ נִכּוֹן וְהוּא ז"ל פ"א שְׁמִשָּׁה אָמַר מְחַנֵּי נֹא תַחְתָּם מְסַפְרֵי הַחַיִּים וְאֶסְבּוֹל אֲנִי עוֹנֵשָׁם, וּלְפִי פ"א הַרְמַב"ן ז"ל גַּם כֵּן צָרִיף לֹמַר שֶׁהַסְפֵּר הִיָּה הוּא עַל דְּרָף דִּינָא יִתִּיב וְסַפְרִין פְּתִיחוּ וְאוֹמְרוּ אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם לְפִירוּשׁ הַרְמַב"ן, ר"ל אִם תִּשָּׂא חֲטָאתָם בְּרַחֲמִים וְאִם לֹא תִשָּׂא בְּרַחֲמִים מְחַנֵּי תַחְתָּם, וְיִפְלֵא ג"כ שֶׁזֶה נִרְאֶה כְּאִילוֹ הַדְּבַר מְחַנֵּי לַעֲשׂוֹתוֹ זֶה אוֹ זֶה, אֲבָל לְדַעְתָּנוּ יְהִיָּה בְּדָרְף אַחֲרַת כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר: סִפְק ט"ז מֵה עֲנִין הַעֲדֵי הִיָּה אֲשֶׁר עָלָיו נֹאמַר לֹא שְׂתוּ אִישׁ עֲדִיו עָלָיו, וְכֵן נֹאמַר וַיִּתְנַצְּלוּ בְּנֵי יִשְׂרָאֵל אֶת עֲדֵיָם, וְכֵן הִנְרַד עֲדִיָּה מְעַלְיָה וְאֲדַע מֵה אֲעֲשֶׂה לָּהּ, וְאִם כְּפִירַש"י ז"ל שְׂפִי בְּפִקּוּדַת שְׂאֵר הָעוֹן אֲנִי יוֹדַע מֵה שְׂבַלְבִּי לַעֲשׂוֹת לָּהּ, אִם כֵּן מֵה עֲנִין זֶה אֲצֵל הוֹרְדַת הַעֲדֵי, וְהַרְמַב"ן ז"ל פ"א שֶׁהַתְּפָרְקוֹ מְכַל עֲדֵי יוֹתֵר מִמֵּה שְׁעֵשׂוּ בְּתַחֲלָה וְאִין בְּכַתוּב זָכַר מֵהַעֲדֵי הַמְּיֻתֵר הִיָּה: סִפְק י"ז אוֹמְרוֹ וְאִתָּה לֹא הוֹדַעְתָּנִי אֶת אֲשֶׁר תִּשְׁלַח עִמִּי, שְׂרַש"י פ"א וְאֲשֶׁר אֲמַרְתָּ הִנֵּה אֲנִי שְׁנֹלַח מִלְּאָף אִין זֹו הוֹדַעְתָּ שְׂאִינוּ חֲפִץ בָּהּ.

וּבְאֵמַת שֶׁזֶה פְּלֵא וְכִי בְּעִבּוֹר שֶׁהוּא אִינוּ חֲפִץ בָּהּ בְּעִבּוֹר זֶה אִינָה הוֹדַעְתָּה, וְכֵן טָעַן עָלָיו הַרְמַב"ן ז"ל וְאָמַר שְׂאִין זֶה נִכּוֹן בְּלִשׁוֹן הַכְּתוּב, וְהַרְאב"ע פ"א ז"ל לֹא הוֹדַעְתָּנוּ מִי הוּא הַמְּלָאָךְ אִם הוּא הַמְּלָאָךְ הָרִאשׁוֹן שְׁשִׁמָּה בְּקַרְבּוֹ, וְגַם לְפִירוּשׁוֹ סָקַל לַעֲוֹנוֹתוֹ הַרְמַב"ן ז"ל וְהוּא בְּעֲצָמוֹ נִכְנָס בְּתַפּוּחֵי זֶהב בְּמִשְׁפִּיּוֹת סְתְרֵי הַתּוֹרָה, אֲמַנָּם אֲנַחְנוּ עַל פִּי דְרַכְנוּ אֲשֶׁר יַעֲדָנוּ לְקַרֵּב הַפְּשֻׁט נִרְאֶה לִינִישֵׁב הַדְּבָרִים בְּאֻפְּן אַחֵר: סִפְק י"ח בְּאוֹמְרוֹ פְּנִי יִלְכוּ וְהַנְּחִינִי לָּהּ וּמִשָּׁה הַשִּׁיב אִם אִין פְּנִיָּה הוֹלְכִים אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה, כִּי זֶה יִפְלֵא מְאֹד שֶׁהַקַּב"ה אָמַר לוֹ פְּנִי יִלְכוּ וְהוּא יִסְתַּפֵּק ח"ו בְּקִיּוֹם דְּבוּרוֹ וַיֹּאמֶר אִם אִין פְּנִיָּה הוֹלְכִים, וּכְבָר פִּירַש"י ז"ל וַיֹּאמֶר פְּנִי יִלְכוּ כְּתַרְגוּמוֹ לֹא אֲשַׁלַּח עוֹד מִלְּאָף אֲנִי בְּעֲצָמֵי אֱלֹהִים, כְּמוֹ וּפְנִיָּה הוֹלְכִים בְּקַרֵּב וַיֹּאמֶר אֱלֹהֵינוּ בְּזוֹ אֲנִי חֲפִץ כִּי עַל יְדֵי מִלְּאָף אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה, וְעַל פִּירוּשׁוֹ זֶה כְּתַב הַרְמַב"ן ז"ל חֲלִילָה שְׂיֹאמֶר אִם אִין פְּנִיָּה הוֹלְכִים אַחֲרֵי שֶׁהַבְּטִיחוּ וְאָמַר לוֹ פְּנִי יִלְכוּ: סִפְק י"ט אִיף יִתְכּוֹן שְׂאֲדוֹן הַנְּבִיאִים הַשְּׁלֵם שְׂבָכָל בְּרִיּוֹתָיו שֶׁל הַקַּב"ה יִשְׂאֵל דְּבַר שְׂאִינוּ בְּחֻקוֹ, בְּאוֹמְרוֹ הִרְחַנֵּי נֹא אֶת כְּבוֹדְךָ עַד שְׂאֵמֶר לוֹ הַש"י לֹא תוּכַל לְרֹאוֹת פְּנִי, שְׂכַנְרָאָה שְׂרַאֲיִית פְּנִים הִיָּתָה שְׂאֵלְתוֹ: סִפְק כ' בְּמֵה שְׂנֹאמַר פְּנִים וְאַחֲרֵי הַקְּרוּב אֵל הַפְּשֻׁט: סִפְק כ"א שְׂקוּדָם אָמַר בְּלִכְתָּהּ עֲמָנוּ וְאַח"כ יִלְךָ נֹא ה' בְּקַרְבְּנוּ וְלֹא אָמַר עֲמָנוּ.

וּלְפִי שֶׁהַסְּפָקוֹת הִלְלוּ קִצְתָּם יִתְיַשְׁבוּ עִם קִצְתָּם בַּס"ד לְפִי זֶה הַקְּדָמְנוּם כְּלָם וְלֹא הַתְּרַנּוּ כָּל סִפְק בְּפְנֵי עֲצָמוֹ: פְּרָק יב טָרַם בּוֹאֲנוּ בְּהִיתֵר הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר נִתְעוֹרְרָנוּ בָּהֶם בְּפִרְשַׁת הַעֲגָל, נִקְדִּים בְּעֲנִין הַמְּעֵשָׂה וְנֹאמַר כִּי אַחֲרֵי הִיּוֹת הָאֻמָּה יִשְׂרָאֵלִית זָרַע אַבְרָהָם יִצְחָק וַיַּעֲקֹב הַשְּׁלִשְׁלַת הַקְּדוּשָׁה הַהִיא, וּשְׁנַיִם עֶשְׂרֵי שְׂבָטִים שְׂכָלָם הָיוּ מְחֻזְקִים בְּכָל עוֹן

בְּקַבְּלָתְם אִישׁ מִפִּי אִישׁ עַד אֲבָרְהָם, וְהָיוּ אֲדוּקִים בְּקַבְּלָתְם לֹא יַזְיוּם כָּל הַרוּחוֹת שֶׁבְּעוֹלָם, וְהִנֵּה אֲמַנִּים הֵיטָה קַבְּלָתְם מֵאֲבָרְהָם שְׁעֵתִידִים לְהִיּוֹתָם מְשׁוּעָבְדִים ת' שְׁנָה, הִנֵּה עִם רְאוּתָם כָּל הַנְּסִים וְהַנִּפְלְאוֹת שֶׁעָשָׂה לָהֶם מֹשֶׁה, לְעוֹלָם הָיוּ קִצְתָם מִסְתַּפְקִים וְעוֹמְדִים כִּף בְּמִבּוּכָה קִנְיָה לְהֵאֱמִין שֶׁהָאֵל ית' אֱלֹהֵי אֲבָרְהָם שָׁאֵמַר לְאֲבָרְהָם שְׁעֵתִידִים לְהִשְׁתַּעֲבֹד ת' שְׁנָה וְשָׁלָא תַתְּקִינִים גְּזַרְתּוּ.

וְלִזָּה בַתְּחִלַּת הָעֲנִין כְּשָׁבָא אֲלֵיהֶם מֹשֶׁה נֹאמַר וַיֵּאֱמַן הָעַם כִּי פָקֵד ה' אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְכִי רָאָה אֶת עֲנִינִים, אָבָל לֹא נֹאמַר שֶׁהֵאֱמִינוּ שִׁיִּצְאוּ לַחֲרוּת אָבָל הֵאֱמִינוּ שֶׁרָאָה אֶת עֲנִינִים וְשִׁשׁוּלַח שְׁלִיחוֹת זֶה לְהַקְלֵם מְעַלְיָהֶם, וְלִכְף פֶּאֶשֶׁר רָאוּ שֶׁפָּרְעָה הַכַּבִּיד עֲלֵיהֶם לְבַלְתִּי תַת תְּבוֹן, אָמְרוּ מַה שָׁאֱמָרוּ שֶׁנִּתְּנוּ חֶרֶב בְּיָדָם כִּי חֲזָרוּ לְאֲמוּנָתָם רֵאשׁוּנָה, וְכֵן בְּיָם פֶּאֶשֶׁר רָאוּ מִצְרַיִם נוֹסַע אַחֲרֵיהֶם חֲזָרוּ לְאֲמוּנַת קַבְּלָתָם, וְאָמְרוּ מַה זֹאת עָשִׂיתָ לָנוּ לְהוֹצִיאָנוּ, שֶׁחֲשַׁבְנוּ שֶׁלֹּא עָשָׂה כָּל זֶה בְּשִׁלְחוֹת ה', וְכֵן בְּמִדְבָּר אָמְרוּ כִּי הוֹצֵאתָם אֶתְנוּ אֶל הַמִּדְבָּר הַזֶּה, כְּלוֹמַר אַתֶּם הוֹצֵאתָם לֹא בְּשִׁלְחוֹת ה' וְלִכְף הַשִּׁיב לָהֶם מֹשֶׁה שֶׁם עָרַב וַיִּדְעָתָם כִּי ה' הוֹצִיא אֶתְכֶם מֵאֶרֶץ מִצְרַיִם, שֶׁכִּנְרָאָה בְּהִדְיָא שְׁעֵדִינִין הָיוּ מִתְחַזְקִים בְּקַבְּלָתָם רֵאשׁוּנָה שֶׁלֹּא הִגִּיעַ זְמַן הַגְּאֻלָּה וְשֶׁהַש"י לֹא הוֹצִיאָם וְכֵן בְּרַפִּידִים אָמְרוּ תָנוּ לָנוּ מִיָּם וְנִשְׁתָּה, כְּלוֹמַר אַתֶּם הוֹצֵאתָם אוֹתָנוּ מִדְּעַתְכֶם אִם כֵּן אַתֶּם חַיִּיבִים לְתַת לָנוּ מִיָּם, וְלִכְף לֹא הָיוּ רוֹצִים לְהַתְּפַלֵּל לְהַש"י כִּי עֲדִינִין הָיוּ בְּמַחְשַׁבְתָּם שֶׁהוּא לֹא הוֹצִיאָם, וְזֶהוּ מַה שָׁאֱמָרוּ הֵישׁ ה' בְּקַרְבְּנוּ, כְּלוֹמַר הָאֵם הִנֵּה זֶה ר"ל יצ"מ בְּרֵשׁוֹתוֹ ית', וְכָל זֶה בְּהִיּוֹתָם מִחֲזִיקִים וְאֲדוּקִים בְּכָל לֵבָם בְּקַבְּלָה שֶׁקִּבְּלוּ מֵאֲבוֹתֵיהֶם, וְכֵן עָתָה פֶּאֶשֶׁר רָאוּ כִּי בּוֹשֵׁשׁ מֹשֶׁה לְבֹא חֲזָרוּ לְאֲמוּנַת קַבְּלָתָם שֶׁלֹּא הָיוּ כָּל אֱלֹהֵי מֵאֲתוֹ ית', וְלִהְיוֹת שֶׁבְּלִכְתּוֹ אָמַר לְהִבִּיא לָהֶם הַלּוּחוֹת וְשִׁישׁוּמוֹ בְּאֶרֶן שֶׁל זָהָב וְשֶׁהָאֶרֶן יִלְךְ לְפָנֵיהֶם לְתוֹר לָהֶם מְנוּחָה, כְּמוֹ שֶׁנֹּאמַר בִּיהוֹשֻׁעַ כְּרֵאוּתְכֶם אֶת אֶרֶן בְּרִית ה' אֱלֹהֵיכֶם וְגו', לְמַעַן אֲשֶׁר תִּדְעוּ אֶת הַדְּרָךְ אֲשֶׁר תִּלְכוּ בָהּ, הֲרִי מְבוֹאֵר שֶׁהָאֶרֶן הִנֵּה הוֹלֵךְ לְפָנֵיהֶם לְנַחֲוֹתָם הַדְּרָךְ, אִם כֵּן זֶהוּ שֶׁבְּקִשׁוּ מֵאֲהֲרֹן שִׁיעֲשֶׂה לָהֶם אֱלֹהִים לֹא חֵס וְשָׁלוֹם לְעֲנִין אֱלֹהוֹת, אָבָל לְנַחֲוֹתָם הַדְּרָךְ הָיוּ קוֹרְאִים אֶת הַלּוּחוֹת עִם הָאֶרֶן אֱלֹהִים, כִּי הַדְּגָל אֲשֶׁר יִלְךְ לְפָנֵי עַם אֶחָד לְעוֹלָם מִצִּיִּירִים בּוֹ אֲמוּנָתָם, שֶׁכָּל הָעַם הוֹלְכִים וְנִמְשָׁכִים אַחֲרֵי אֲמוּנָתָם, וְכֵן אָמַר לָהֶם מֹשֶׁה לְהִבִּיא שְׁנֵי לּוּחוֹת אֲבָנִים שִׁיִּלְכוּ לְפָנֵיהֶם בְּמִקּוֹם דְּגָל כּוֹלָל, כִּי לְכָל שֶׁבֵט כֶּבֶר הִנֵּה לוֹ דְּגָל פְּרָטִי, וְזוֹ הֵיטָה שֶׁאֲלָתָם בְּלִשׁוֹן רַבִּים אַחֲרֵי שֶׁהָיוּ מִצְפִּים שְׁנֵי לּוּחוֹת וְהִיּוֹתָם אוֹמְרִים כִּי זֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ וְגו' לֹא יִדְעֵנוּ מַה הִנֵּה לוֹ, רְצוּ לוֹמַר שֶׁזֶה מֹשֶׁה הָאִישׁ שָׁאֵמַר לְהִבִּיא לָנוּ אֱלֹהִים שִׁיִּלְכוּ לְפָנֵינוּ לֹא בָּא, וּבְזֶה הוֹמַר סִפְקָא וְכ', וְהִנֵּה אֵהָרֵן פֶּאֶשֶׁר רָאָה בְּקִשְׁתָּם וּמֵהִירוּתָם אֲלֵיהֶם שֶׁהָיוּ רוֹצִים הָאֶרֶן שֶׁל זָהָב שִׁיִּלְךְ לְפָנֵיהֶם לְנַחֲוֹתָם הַדְּרָךְ, עָלָה בְּלִבּוֹ שִׁיתְנוּ לוֹ זָהָב לְעֵשׂוֹת הָאֶרֶן, וְכִדִּי לְהוֹצִיא מִבִּינֵיהֶם פְּחוֹת הַטְּוִמָאָה וְהַטְּלַסְמָאוֹת שֶׁהָיוּ לָהֶם בְּנִזְמֵי הָאֶזֶן לֹא בְּשָׂאֵר תְּכַשִּׁיטֵיהֶם, לִכְף בְּחַר לְקַחַת מִיָּדָם הַזָּהָב הַהוּא, וְהָעַד עַל שֶׁכָּל פְּחוֹת הַטְּוִמָאָה ר"ל הַטְּלַסְמָאוֹת וְהוֹרְדַת פְּחוֹת הַכּוֹכָבִים הָיוּ בְּנִזְמֵי הָאֶזֶן לֹא בְּזוּלָתָם, מַה שֶׁרֵאִינוּ שֶׁנֹּאמַר בְּיַעֲקֹב שָׁאֵמַר לְבָנָי בֵּיתוֹ הִסִּירוּ אֶת אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּתוֹכְכֶם, וְנֹאמַר שֶׁם וַיִּתְּנוּ לְיַעֲקֹב אֶת כָּל אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר אֲשֶׁר בְּיָדָם וְאֶת הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאֲזָנֵיהֶם, כִּי אִם הִנֵּה לְבַד מִן הַשְּׁלֵל שֶׁלְקַחוּ מִשְׁכָּם כְּמוֹ שֶׁפִּירְשׁוּ כֶּבֶר הִנֵּה מִסְפִּיק שִׁיאֵמַר שֶׁנִּתְּנוּ כָּל אֱלֹהֵי הַנֶּכֶר, אָבָל אוֹמְרוּ אַח"כ וְאֶת הַנְּזָמִים אֲשֶׁר בְּאֲזָנֵיהֶם ר"ל הַנְּזָמִים שֶׁבְּאֲזָנֵיהֶם שֶׁהִבִּיאוּ מִבֵּית לָבָן וְהֵם הָיוּ טְלַסְמָאוֹת, וְאֶפְשָׁר שֶׁלְהִיּוֹת חוּשׁ הַשְּׁמַע בְּאֶזֶן וְכָל אֶדָם אֲשֶׁר יִהְיֶה לוֹ

מה שיהיה לאלוהי ולמנהיג יתחייב לשמוע אל רצון המנהיג ההוא, לכה היו קובעים עבודתם נזמים לאזניהם לא במקום אחר: ונשוב לענינו כי לכה בקש אהרן לעקור מהם אותם פחות הטומאה להתיכם פדי לעשות מהם הארון, שפבר היו יודעים שהארון של זהב היה עתיד ללכת לפניהם לנחותם הדרה, ולכה נאמר ויצר אותו בחרט שפירושו שקשר הזהב בסודר לבלתי היותו נוגע באותם הטומאות ואלהי נכר, ולכה קשרם ולכה סופר שצר אותו בחרט שהוא סודר או פיס, ונאמר ג"כ שהשליף אותו לאש לשון השלכה, עם היות שאין זה דרכם של צורפים להשליף הזהב באש אבל מכניסים אותו לכור והכור משימים אותו באש, אמנם אהרן שלא רצה ליגע בהם פי כל הנוגע בהם יטמא, לכה צר אותו בפוס והשליף אותו באש, והנה פח הטלסמאות ההם אשר בנזמיהם שהיו עשויים בכחות הטומאה, כשהשליף אותם באש היה בעת כניסת מזל שור ויצא העגל ההוא, וכאשר ראו המון העם שמהנזמים שלהם יצא הפח ההוא להעשות עגל, טעו ואמרו כי האלהים שדבר לאברהם שעתידים להשתעבד ת' שנה לא הוציאם ממצרים ולא שינה דברו, אבל הפחות טומאה שהיו בנזמיהם הם העלום ממצרים ולכן אמרו אלהי אלהיך ישראל לשון רבים, על הנזמים ואלהי הנכר שהיו באזניהם, ולכה גם כן חזרו בהם שקודם כאשר ראו שבושש משה לבא חשבו שמשוה העלה אותם ולא בשליחות ה', ולכה אמרו כי זה משה האיש אשר העלנו, ואחר שראו פח אלהי הנכר אשר באזניהם אמרו לא כי אלה הנזמים וכחותם העלום ממצרים, וכל זה היה מפני שלא היו רוצים להפרד מקבלתם שאלהי אברהם אמר שעתידים להשתעבד ת' שנה, ולכה נקראו עם קשה ענרף.

ועתה ראה שהקב"ה אמר לבלתי לכת בקרבנו ונתן טעם כי עם קשה ענרף הוא, ומשה אמר שילף בקרבנו וגם הוא נתן טעם כי עם קשה ענרף הוא, אבל אודיעך בענין זה שיש קשיות ענרף שהוא לשבח, ויש קשיות ענרף שהוא לגנאי, כי הקשיות ענרף הקודם הוא משונבח שלא יהיה האדם פתי יאמין לכל דבר, אמנם המאונח שאפילו שיראה וישמע האמת לא ירצה לקבל מגודל קשיות ענרף הרי זה מגונה, וזהו שארז"ל פרקי אבות ארבע מדות בתלמידים מהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכתרו בהפסדו, קשה לשמוע וקשה לאבד יצא הפסדו בשכתרו, מהר לשמוע וקשה לאבד חכם, קשה לשמוע ומהר לאבד זה חלק רע, כי הנראה בתחלת המחשבה הוא שמהר לשמוע ומהר לאבד וקשה לשמוע וקשה לאבד עצאם שנים, שבזה אמר יצא שכתרו בהפסדו ובזה אמר יצא הפסדו בשכתרו, ולא יתכן שהיו שנים שאותו שהוא מהר לשמוע ומהר לאבד הרי לא הועיל דבר במה שמינהר לשמוע כי מה לי אם מינהר לשמוע אחר שאבדו, אבל הקשה לאבד אפ"ל שהוא קשה לשמוע הן אחר ששמע נשאר בידו, לכן נראה שזו היא פוננת רז"ל שאמרו שמהר לשמוע ומהר לאבד יצא שכתרו ר"ל שלא ישאיר לו שכתר מפני ההפסד, אבל הקשה לשמוע כיון שהוא קשה לאבד יצא הפסדו ולא נשאר לו הפסד מפני גודל שכתרו שהוא קשה לאבד, כמו כן בענין הקשיות ענרף הקודם והמאונח, וכן יקל עשיית צורה מן השענה ויקל בטולה, אבל באבן ספיר יקשה לקבל הצורה ויקשה בטולה, אבל מה שיהיה קשה לקבל צורה כל כף עד שמעולם לא יקבל זו רעה חולה.

וכמו זה תמצא גם כן באמונות שיש פתי יאמין לכל דבר, עד שאם תאמר לו היום שיאמין בבורא ית' הנה יאמין, וגם אם תאמר לו למחר על אחד מהאלילים שיש בו אלהות וכת

להטיב ולהרע גם פן יאמינהו, ויש מי שלא ירצה להאמין בחדושי העולם שהש"י בראו ושהוא משגיח בפרטים וכדומה לזה, אבל אחר שיבין ויאמין לא יזוהו פל הרוחות שבעולם, כשרז"ל על מי שמעשיו מרובים על חכמתו שדומה לאילן ששרשיו מרובים, ויש מי שלא ירצה להאמין כלל עד שפל מה שיאמרו לו יחשבהו שקר, ואם יאמרו לו כי טוב לעשות פן יסרב ויעשה ההפך, ועל אלו אמר משה כי דור תהפוכות המה בנים לא אמון בם, שפירושו שמתוך שאין בהם אמונה הם דור תהפוכות שעושים ההפך ממה שיאמר להם: ובזה יובנו הפתובים שאמר ישעיה שפל המפרשים נבוכו והם מה שנא' ויאמר לה ואמרף לעם הזה שמעו שמעו ואל תבינו וראו וראו תדעו, השמן לב העם הזה ואזניו הכבד ועיניו השע פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו.

ורש"י ז"ל פירש וז"ל, שמעו שמעו אני אומר לכם שמעו ואתם אין נותנים לב להבין, וראו נסים שעשיתי לכם ואינכם נותנים לב לדעת אותי, השמן לב העם הזה כמו הפכד את לבו, לשון הלוח פעול לכם הולך והשמן אנגריישנ"ט בלע"ז אזניו הולכים הלוח והפכד משמוע ועיניו השע טחים, כענין שנאמר כי טח מראות עיניהם הטוח מתרגמינו דאיתשע, פן יראה בעיניו נתנו לכם שלא ישמעו דברי נביאיו שהם יראים שפא יטבו בעיניהם דבריו ויבינו בלבם וישובו אלי והיא רפואתם, עכ"ל רש"י ז"ל.

וכבר עין רואה ואזן שומעת את כל מה שנדחק ז"ל בישוב הפתובים הללו ועודנו במשעול המצרים, שהיאף יתכן לומר שלא ירצו ברפואתם ובטובתם ואם הם מאמינים שזו היא טובתם למה לא ירצו, והפך זה יאמר הפתוב בירמיה שהיו אומרים ומן אז חדלנו לקטר למלכת השמים והסוף לה נסכים חסרנו כל, הרי לה שהיה השתדלותם במה שהיו חושבים שהיא טובתם, ועוד גדולה מזו שהכתוב אומר ושב ורפא לו, והיאף יתכן שהם יאמרו שאינם רוצים לשמוע פדי שלא תבא עליהם רפואה, ורש"י ז"ל מפגי דוחקו זהאמר והיא רפואתם, שהפוננה לומר שאמרו ורפא לו אין הפוננה לומר שישובו ויתרפאו רק דברי הקב"ה שהיא רפואתם, ואמנם הראב"ע כתב וז"ל שמעו שמעו, יש אומרים אחר שנגזרה גזרה השם לא יקבל תשובה למנוע הרעה נגזרת בעה"ז ויאמר ר' משה הפהן ז"ל כי הטעם על מה שיועיל להן מועצות טובות שימלטו בעבורם, וזה היה נכון לילא מלת ושב ורפא לו, והראשון הוא הנכון ובאמת גם הראשון אינו צדיק בריבו, שהיאף יתכן לומר שהיה כל ההשתדלות ההוא לשלוח הנביא כאשר נאמר שם את מי אשלח ומי ילך לנו ושיהיה כל השליחות להודיע שלא תקנבל תשובתם שלא יעשה תשובה, אבל הנכון בעיני פתובים הללו הוא כפי פשוטם, שהקב"ה כאשר ראה היותם קשי ערף דור תהפוכות שעושים ההפך ממה שיאמרו להם הנביאים, אמר לשלוח להם שליח שיאמר להם שישמעו ולא יבינו ושיראו ולא ידעו, ושישמן לבם וישעו עינם מראות אולי יעשו ההפך ושב ורפא לו, וזהו שנאמר פן יראה בעיניו ובאזניו ישמע ולבבו יבין ושב ורפא לו: ונשוב אל הענין אשר אנהנו בו שיש קשיות ערף לשבח ויש לגנאי, באופן שהקב"ה אמר לא אעלה בקרבך כי עם קשה ערף אתה לגנאי, ומשה אדוננו פרועה נאמן השיב ילך נא ה' בקרבנו כי עם קשה ערף הוא, ר"ל הוא לשבח שפיון שהיא קשה ערף על קבלתם אם אינם רואים שכניה שורה בקרבם לעולם יחשבו שמשה מעצמו עשה כל זה, ועוד שפיון שהם קשי ערף כאשר ילך בקרבם ויחזיקו באמונתו לא ירפו ממנה ותהיה חקוקה בלבם, וזהו שארז"ל ביצה פרק אין צדין מפגי

מה נִתְּנָה תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁהֵם עֲזִים, ר"ל שְׂאֵינָם כְּפִתֵי יַאֲמִין, וּבְמֵה שְׂאֲמָרְנוּ הַנּוֹתָרוֹ סִפְקֵי ג' וד' ה' ו' וז', וְהִנֵּה אֶהְרֵן אַחַר שְׂרָאָה הַמְּקַרֶּה הַבְּלִתִּי טְהוֹר הִנֵּה שְׂיִצְאָה הַעֲגָלָה כְּמוֹ שְׂנֹאֲמָר וַיֵּרָא אֶהְרֵן וּגו', תִּכְרַף הַכְּרִיז חָג לֵה' מִחֶרֶד לְהַשְׂיָאָם אֶל שְׂמֵחַת הַחַג עַד שְׂיִבְאָ מִלְּשָׁה, וְהִנֵּה הֵם הַשְּׂפִימוֹ טָרָם שְׂיִבְאָ אֶהְרֵן וְהַעֲלוּ עוֹלוֹת כְּמוֹ שְׂנֹאֲמָר וַיִּשְׂפִּימוּ מִמִּחֶרֶת וּגו', הִנֵּה אִזְ אָמַר הַקַּב"ה לְמֹשֶׁה עַד עַתָּה הָיוּ אֲדוּקִים בְּקַבְּלַתְּם וְעַם כָּל הַנְּסִים שְׂרָאוּ, אֲפִילוֹ הֵכִי לֹא הָיוּ רוֹצִים לְהֶאֱמִין שְׂאֵנִי הוֹצֵאתֶם לְהַיּוֹתֶם קִשֵׁי עֲרָף, כ"ש עַתָּה שְׂנֹאֲדַק בְּלִבְכֶם שְׂאוֹתָהּ פְּחוֹת הַטְּוֹמָאָה הַעֲלוּם שְׂיִשְׂאָרוּ בְּאֲמוּנַתְּם וְלֹא יָשׁוּבוּ וְזוֹ הִיא הַטְּעֵנָה שְׂאֲמָר הַקַּב"ה הִנֵּה הָעַם הִנֵּה עִם קִשֵׁי עֲרָף הוּא שְׂאֵינָם רוֹצִים לְהֶאֱמִין נֶגֶד קַבְּלַתְּם מֵאֲבוֹתֵיהֶם, הִנֵּה אֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל וְתִהְיֶה אִתָּהּ הָאֵב הַרְאִשׁוֹן וְלֹא תִהְיֶה לָהֶם דְּבַר מַעֲיָק בְּאֲמוּנָה מִחֲמַת קַבְּלַת אֲבוֹתֶם, וּבְזֶה הַנּוֹתָר סִפְקֵי י"א, כִּי זֶה יוֹעִיל הַיּוֹת הוּא הַהֲתַחֲלָה שֶׁהֵם קִשֵׁי עֲרָף, וְכֹאֲשֶׁר לֹא תִהְיֶה לָהֶם קַבְּלָה רַק מִמֶּךָ שְׂאִתָּהּ תִּהְיֶה הַהֲתַחֲלָה יַחֲזִיקוּ בְּאֲמוּנַתְּם בְּשִׁלְמוֹת.

וְעַל זֶה הִשְׁיֵב מֹשֶׁה לְהַקַּב"ה כֶּסֶף שֶׁל שְׁלֹשׁ רַגְלִים שְׂנֹדָאֵי הַשִּׁיב עַל נִכּוֹן שְׂאֵין זְכוּתָם מִסִּפְקַת לְהַצִּיל וְרַעַם אֵיךְ יִסְפִּיק זְכוּתוֹ לְבַדּוֹ אִם יִחֲטָאוּ, וּבְזֶה יָאוֹת שְׁעַל נִכּוֹן הַשִּׁיב לוֹ הַש"י בְּעֵנֵן הַמְּרַגְלִים וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל וְעֵצוֹם מִמֶּנּוּ, כִּי פֹה שְׁהִיָּה הָעוֹן הִנֵּה שֶׁל הַעֲגָלָה לְסִבַּת הַיּוֹתֶם קִשֵׁי עֲרָף וְאֲדוּקִים בְּקַבְּלַתְּם, נִתְּסִיֵּב הָעֵנֵן לֹאֲמַר לוֹ שְׂיִעֲשֶׂה אוֹתוֹ לְגוֹי גָּדוֹל וְשְׁיִהְיֶה מִמֶּנּוּ הַהֲתַחֲלָה, אֲבָל בְּעֵנֵן הַמְּרַגְלִים שְׁלֹא הִיָּה הָעוֹן לְסִבַּת קַבְּלַתְּם מִן הָאֲבוֹת רַק לְמִיעוּט הַאֲמִנַתְּם בִּיכְלָתוֹ ית', לְכַף אָמַר לוֹ הַקַּב"ה וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל וְעֵצוֹם מִמֶּנִּי, ר"ל לֹא תִהְיֶה אִתָּהּ הַהֲתַחֲלָה וְלֹא תִבְנֶה הָאֲוִמָּה מִמֶּךָ עַד שְׂיִקְרָאוּ בְּנֵי מֹשֶׁה, אֲבָל מֵהָאֲבוֹת תִּהְיֶה הַהֲתַחֲלָתְּם, וְזֶה אוֹמְרוֹ גָּדוֹל וְעֵצוֹם מִמֶּנּוּ ר"ל שְׁגַם בְּנֵיֶיךָ יִקְרָאוּ מִהָעַם הִנֵּה בְּעֵצְמוֹ, בְּאוֹפֵן שְׁלֹא תִפּוֹל טְעֵנָתְךָ לֹאֲמַר כֶּסֶף שֶׁל שְׁלֹשָׁה רַגְלִים אֵינּוּ עוֹמֵד לְפָנֶיךָ, שְׂאֲדַרְבָּה עַתָּה יִהְיֶה שֶׁל ד' רַגְלִים כֹּאֲשֶׁר יִהְיֶה וְרַעוּ גָּדוֹל וְעֵצוֹם וַיִּקְרָאוּ מִן הָעַם הִנֵּה בְּעֵצְמוֹ, וּבִהְיֹת שְׁכָאן בְּעֲגָלָה הִיָּה מְקוֹם לְמֹשֶׁה לְטַעוֹן כֶּסֶף שֶׁל ג' רַגְלִים אֵינּוּ עוֹמֵד, מִפְּנֵי שְׁהִיָּה אוֹמַר לוֹ שֶׁהוּא יִהְיֶה הַהֲתַחֲלַת הָעַם לְכֹן נֹאֲמַר פֹּה זְכוּר לְאַבְרָהָם לְיִצְחָק וּלְיִשְׂרָאֵל וּגו', שְׁהִיָּה כִּיֵּאלוּ יֵאמַר זְכוּר שְׁלֹשְׁלִשְׁתֶּם הַבְּטַחַת וַאֲיִן זְכוּתָם מִסִּפְקֵי כ"ש אֲנִי לְבַדִּי, שְׂאוֹמְרוֹ זְכוּר לְאַבְרָהָם וּגו' הִיָּתָה תְּשׁוּבָה אֶל מֵה שְׂאֲמָר לוֹ וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל, אֲבָל שֶׁם בְּמִרְגְּלִים שְׁהִיָּה אוֹמַר הַקַּב"ה לוֹ וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל וְעֵצוֹם מִמֶּנּוּ, שְׂפִירוּשׁוֹ שְׁהָעַם יִהְיֶה נִקְרָא זֶרַע אַבְרָהָם וַיִּצְחָק וַיַּעֲקֹב, לֹא הִיָּה שְׂיִיךְ לֹאֲמַר זְכוּר לְאַבְרָהָם וּגו' שְׁהִרִי מִזֶּרַע שֶׁל הָאֲבוֹת יִקְרָאוּ וּמֵהֶם הוּא רוֹצֶה לְעֲשׂוֹתוֹ אֶת מֹשֶׁה לְגוֹי גָּדוֹל: וְכֵּן יָפָה תִּמְצָא אַחַר הָעֵיוֹן שְׁכֹן דְּקוֹדֵק רַש"י ז"ל כֹּל דְּבָרֵינוּ אֵלֶּה שְׂאֲמַר בַּפ' שְׁלַח וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָהּ לְגוֹי גָּדוֹל שְׂאִתָּהּ מִזֶּרַע, וְלֹא אָמַר כֹּן בְּעֲגָלָה, נִתְּבָאָר מְאֹד הַיּוֹת כְּנוֹנָתוֹ ז"ל עַל פִּי דְרַבְנָנוּ, דַּל"כ יִפְּלֵא וְכִי עַתָּה הוּא מִזֶּרַעם וְאִז לֹא הִיָּה מִזֶּרַעם, וּבְזֶה הַנּוֹתָרוֹ סִפְקֵי ח' וי"א.

וּבִהְיֹת שְׁכָל מֵה שְׂיִשְׂרָאֵל הָיוּ קִשֵׁים לְהֶאֱמִין שֶׁהַקַּב"ה מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם הִיָּה לְשִׁתֵּי סִבּוֹת, אַחַת קַבְּלַתְּם מִן הָאֲבוֹת כֹּאֲשֶׁר אֲמָרְנוּ, וְהַשְּׁנִיָּת רִאֲוֹתָם שְׁהוֹצִיאָם בְּיַד חֲזָקָה, שְׂמֵאֲחַר שְׂרָאוּ שְׁהוֹצִיאָם ע"י מַכּוֹת וַיֵּד חֲזָקָה הָיוּ חוֹשְׁבִים שְׂמֹשֶׁה יַעֲשֶׂה כָּל זֶה בְּחֻכְמָתוֹ בְּשׂוֹדִים אוֹ בְּכִשּׁוּף וְהִיָּה לָהֶם לְמוֹפֵת, שְׂאֵם הִיָּה רְצוֹנוֹ שֶׁל הַקַּב"ה שְׂיִצְאֵאוּ הִנֵּה פִּרְעֹה מִרְצוֹנוֹ הַטּוֹב הִיָּה מִשְׁחַרְרֵם כְּמוֹ שְׂנֹאֲמָר לָב מְלֶךְ בְּיַד ה', לְכֹן אָמַר מֹשֶׁה לְטַעֲנָה וּלְהַתְּנַצְלוֹת לָהֶם, לְמַה יִּחְרָה אִפְּךָ בְּעַמְּךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתָ מִמִּצְרַיִם בְּיַד חֲזָקָה, כִּי אִתָּהּ עֲשִׂיתָ

להראות היכולת, והם חושבים שפמו שלא שעבדום מצרים רק ברצונה ובגורתה פמו שגורת בין הבתרים, פמו כן לא היו משעבדים אותם ולא היה להם יכולת לעכבם אם היה רצונה שיצאו משעבודם.

ואתה הוצאתם ביד חזקה להראות היכולת, אדרבה יאמרו מצרים שהיה רצונה להרגם ולא היה לה יכולת להרגם תחת שרו של מצרים והוצאת אותם בקרים להרגם, וכבר אתה רואה פי היה מספיק אמרו למה יאמרו מצרים ברעה הוציאם לכולתם ולא היה צריך לומר בקרים אבל אמר בקרים, פלומר המקום היה גורם שלא היה יכול להרגם תחת ממשלת שרו של מצרים, אם כן באופן שמה שהוצאת אותם ביד חזקה היא סבה להטעותם, וגם היכולת אשר אמרת להראות למצרים יאמרו להפך, ובזה הותר הספק ט' וי'.

וכבר דרשו ז"ל שהלוחות נעשו כבדים בידי משה ונפלו וכוונתם מבוארת שרצו לומר שפאשר יעבדו ע"א תפול התורה בכלל, אבל עוד נאמר סמוך למדרשם, שפיון שקונדם לכן נאמר ושני לוחות העדות בידו ואח"כ נכתב וישלח מידי את הלוחות, פנראה שנעשו כבדים והחזיק ביד שניה ועם כל זה נפלו: ולענין אמרו מה עשה לה העם הזה פרש"י ז"ל פמה יסורים סבלת שיסרוך.

והרמב"ן כתב עליו ז"ל, ואיננו נכון בעיני כי החטא הזה מן החטאים שיהרג עליהם ואל יעבור, עכ"ל, ולדעתי אין זו טענה כלל, כי משה נדאי ידע שלא שאלו ממנו אלהות, ולא היתה טענת משה על אהרן רק שהביא עליהם חטאה שלא היה לו לעשות שום חדוש בלתי מצות ה' אלא על ידי יסורים, וזה אמרו כי הבאת עליהם, ר"ל גרמת, שאם הם היו שואלים לאלהות הרי לא גרם הוא להם, וכבר הם חטאו בחשבם שיש אלהות זולתו ית' מבלתי יציאת העגל, ולכך אהרן השיב והיטיב לומר אתה ידעת את העם כי ברע הוא, כלו' שהם קשי ערף ועדיין אינם מאמינים שיצאו ממצרים בשליחות השם פיון שיצאו קונדם ת' שנה המיועדים פפי קבלתם.

ועוד אפטר שאמר אתה ידעת איזה החלק מן העם שהוא ברע שהם ערב רב, פלומר אותם היו המתחזקים ומעוררים ומסיתים זולתם להעשות הענין. ויתכן שעל פן אמר ברע הוא, בלשון חכמה שערב בהפוך אותיות הוא ברע, ועל פן לא אמר את העם כי רע הוא, ועוד התנצל אהרן ואמר שהוא לא עשה שום דבר חדש להנהיג רק שלקח הזהב מידם והשליך אותו לאש לא תוף צלם או דפוס אבל העגל יצא מעצמו, וזה אמרו אני לא עשיתי שום דבר חדש רק שהשלכתיו באש ולא הייתי רוצה לעשות שום מעשה אבל מעצמו יצא, ובהיות שיציאת העגל היתה מפחות הטומאה אשר היו בנזמים, לכן הבליע אהרן ולא אמר למשה שהוא אמר להם להביא הנזמים, אבל שהוא אמר להם למי זה התפרקו, פי אם היה אמר למשה שהוא שאל בפירוש הנזמים א"כ היה מגדיל הגרמה בנזקין, שפבר ביארנו שפחות הטומאה היו בנזמי האזן, ולהתנצל נגד משה השמיט ענין שאלתו הנזמים.

ובזה הותר הספק י"ב וי"ג. והנה משה אדוננו פמליץ יושר ודורש טוב לעמו, אמר לפני הקב"ה אנא חטא העם הזה חטאה גדולה, וכבר היה בידו להרבות התנצלות אמתיות פפי הקבלה האמתית שערב רב עשו אותו, ולא עוד אלא שהוסיף לומר ויעשו להם אלהי

זָהָב וְהָרִי לֹא עָשׂוּ אוֹתוֹ כִּי מַעֲצָמוּ יָצָא כָּפִי מֵהַהֲנַחְנוּ, אֲבָל כְּרֵאוֹת מִשֶּׁה אֲדוֹנָנוּ כִּי מִן הַהֲתַנְצָלוֹת אֲדַרְבֵּה יִמְשֹׁף לָהֶם דִּין עוֹנֵשׁ, וְאִם תִּהְיֶה חֲטָאָה גְדוֹלָה יִהְיוּ פְּטוּרִים מִן הָעוֹנֵשׁ כַּאֲשֶׁר אֲבָאָר.

וְאִמְנָם רָאָה שֶׁהִקַּב"ה אָמַר לוֹ עָשׂוּ לָהֶם עֵגֶל מִסַּכָּה, וְעַם הָיִוֹת שָׁהֶם לֹא עָשְׂאוּהוּ אָמַר כֵּן שְׂכִינֵן וְשֵׁלֵא מִיָּחוּ כְּאִילוֹ עָשׂוּ, וְכִינֵן שְׁעָרָב רַב הִשְׁתַּחֲוּוּ לוֹ כְּאִילוֹ הֵם הִשְׁתַּחֲוּוּ, אָמַר מִשֶּׁה כֶּף הוּא הָאֲמַת שֶׁהוּא כְּאִילוֹ עָשׂוּ מִמֶּשׁ, וְשֵׁאִם לֹא הָיָה מִמֶּשׁ כְּאִילוֹ עָשׂוּ כֶּבֶר הָיוּ חֲיִיבִים עוֹנֵשׁ גְּדוֹל, אֲבָל עֵתָה שֶׁהוּא כְּאִילוֹ עָשׂוּ אִם כֵּן הָרִי כָּלֵם חֲיִיבִים כְּלִיָּה, וְכַאֲשֶׁר לֹא יִכְלֶה אוֹתָם שְׂכָר הַהֲבִטָּח כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּנְחָם ה' עַל הָרָעָה, גַּם עוֹנֵשׁ אַחַר אֵין רְאוּי לְתַת לָהֶם, שְׁאִם יִתֵּן לָהֶם עוֹנֵשׁ אַחַר הָרִי קִבְעָתָ לְעוֹבְדֵי ע"א עוֹנֵשׁ בְּלֹא מִיתָה.

וְהַמְּשַׁל בְּזָה כִּי מִקְלָל אָבִיו אוֹ צָרִיף שְׂיִמְחֹל לוֹ מִכָּל וְכָל אוֹ שְׂיִחֲיִיבֵהוּ מִיתָה, אֲבָל אֵין לְהִלְקוֹתוֹ דֹּא"כ קִבְעָתָ מִלְּקוֹת לְמִקְלָל, וּבְעֵבוֹר הָיִוֹת הַחֲטָא גְּדוֹל הוּא נִיצוֹל גַּם מִן הַמְּלָקוֹת כֶּף מִשֶּׁה אֲדוֹנָנוּ כַּאֲשֶׁר יִדַּע שֶׁהִקַּב"ה אָמַר לוֹ לְבִלְתִּי כְּלוֹתָם כַּמ"ש וַיִּנְחָם ה' עַל הָרָעָה הַזֶּה טָעַן אֲח"כ שֶׁאֵין לְתַת לָהֶם עוֹנֵשׁ כָּלֵל לְפִי שֶׁהַחֲטָאָה הִיא גְּדוֹלָה, נִמְצָא שְׂבִיחוֹתוֹ מִגְּדִיל הַחֲטָא הָיָה מְצִילָם מִן הָעוֹנֵשׁ, וְכַמְלִיץ טוֹב וְנֶאֱמַר אָמַר חֲטָא הָעַם הַזֶּה חֲטָאָה גְּדוֹלָה: וְכַמָּה שֶׁנֶּאֱמַר מְחַנֵּי נָא מִסְפָּרָה אֲשֶׁר כְּתִבְתָּ, כֶּבֶר אִמְרָנוּ מֵהַ שְׂפִירוֹשׁוֹ הַמְּפָרְשִׁים וְמֵהַ שְׂטָעוֹן עֲלֵיהֶם הַרְמַב"ן ז"ל.

וְכִי הוּא שְׂמִשֶּׁה הָיָה אוֹמֵר שְׂיִמְחָה אוֹתוֹ תַּחֲתָם מִסְפָּר חֲיִים, וְהַתְּיָמָה גַּם כֵּן לְפִירוֹשׁוֹ שֶׁנֶּרְאָה כְּאִילוֹ מִשֶּׁה יֹאמֵר שְׂיַעֲשֶׂה זֶה אוֹ זֶה, אֲבָל בֵּין כֶּף וּבֵין כֶּף תִּהְיֶה כְּפָרָה וְהַעֲיָקָר חֲסֵר שֶׁהוּא אוֹמֵר מְחַנֵּי וְאֵינוֹ אוֹמֵר וְשֵׁא חֲטָאָתָם.

וְעוֹד יֵשׁ לְשִׂאוֹל לְכָל הַפְּירוֹשִׁים שֵׁאִם אוֹמְרוֹ מִי אֲשֶׁר חֲטָא לִי אִמְחַנּוּ מִסְפָּרִי, ר"ל עַל יִשְׂרָאֵל שְׂעָשׂוּ הָעֵגֶל, אִם כֵּן זֶה נִגְדַּד מֵהַ שֶׁנֶּאֱמַר וּבַיּוֹם פְּקֹדֵי וּפְקֹדֹתַי, עוֹן אָבוֹת עַל בְּנֵים שֶׁהָאֵב לֹא נִמְחָה מִסְפָּר חֲיִים, אֲבָל לְדַעֲתִי נִרְאָה לוֹמֵר בְּעֵנִין זֶה עִם מֵאֲמָרָם מִדְּבָרֵי רז"ל שֶׁאִמְרוּ מִשֶּׁה מִן הַתּוֹרָה מִנֵּין שֶׁנֶּאֱמַר בְּשָׁגָם הוּא בְּשֶׁר בְּשָׁג"ם בְּגִי מִשֶּׁה, וְעֲלֵיו נֶאֱמַר וְהָיוּ יָמֶיךָ ק"ך שָׁנָה, וְעוֹד אִמְרוּ הֵמָּן מִן הַתּוֹרָה מִנֵּין שֶׁנֶּאֱמַר הֵמָּן הָעֵץ, וְנֶאֱמַר שְׂרז"ל כַּאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁהִקַּב"ה גָּזַר לְמַחֲוֹת שְׂמוֹ שֶׁל עֲמֶלֶק וְרָאוּ פֶה שְׂמִשֶּׁה אָמַר מְחַנֵּי מִסְפָּרָה וְהִקַּב"ה אָמַר מִי שְׂחֲטָא לִי אִמְחַנּוּ, רְצוּ לְרַמּוֹז שֶׁעַל עֲמֶלֶק אָמַר כֵּן, וְכַבֵּר יִדְוֵעַ שְׂעֵמֶלֶק הוּא וְנוֹהֲמָתוֹ שֶׁל נְחֹשׁ הַקְּדָמוֹנִי, וְעַל כֵּן נִקְרָא רֵאשִׁית גּוֹיִם עֲמֶלֶק וְאֵינוֹ נִמְחָה זְכָרוֹ מִכָּל וְכָל עַד בִּיאַת מִשִּׁיחֲנוּ שֶׁנֶּאֱמַר וּמְחָה ה' דְּמַעָּה מֵעַל כָּל פָּנִים, וְלִכְךָ אִמְרוּ רז"ל שְׂבִסִּינִי אַחֲרֵי מְלַחְמַת עֲמֶלֶק פְּסָקָה וְנוֹהֲמָתוֹ שֶׁל נְחֹשׁ אֲבָל לֹא נִעְקָרָה מִכָּל וְכָל עַד שְׂיִתְקַיֵּים בַּיּוֹם הַהוּא יִהְיֶה ה' אֶחָד וְשְׂמוֹ אֶחָד שְׂיִהְיֶה הַשֵּׁם שֶׁלָּם וְנָשׁוּב לְעֵנִין כִּי בְּמֵאֲמָרָם זֶה יוֹבֵן אוֹמְרוֹ מְחַנֵּי נָא מִסְפָּרָה, שֶׁאִמְנָם כָּל אֲשֶׁר יֵשׁ מִהַסִּיפּוּרִים בַּתּוֹרָה קוֹדֵם סִיפּוּר גְּבוּאָת מִשֶּׁה יִקְרָא סִפְרוֹ שֶׁל הִקַּב"ה שֶׁהוּא סִיפֵר הַדְּבָרִים לְמִשֶּׁה, אֲבָל כָּל הַסִּפּוּרִים שְׂבָאוּ אַחַר שֶׁגִּדַּל מִשֶּׁה יִקְרָא סִפֵּר מִשֶּׁה, עִם הָיִוֹת שֶׁהִיָּה הִקַּב"ה אוֹמֵר וּמִשֶּׁה כּוֹתֵב, עִם כָּל זֶה נִקְרָא סִפֵּר מִשֶּׁה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר זֶה סִפֵּר תּוֹלְדוֹת אֲדָם.

וְלִכֵּן אָמַר מִשֶּׁה אֵתָה כְּתִבְתָּ עָלֵי בְּסִפְרָה וְהָיוּ יָמָיו מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה, אִם לֹא תִשָּׂא חֲטָאָתָם מְחַנֵּי מִסְפָּרָה כִּי מֵהַ לִי עוֹד חֲיִים, וְהִקַּב"ה הִשִּׁיב מִי אֲשֶׁר חֲטָא לִי שֶׁהוּא עֲמֶלֶק שְׂכָרָר אַרז"ל שֶׁנֶּזְכַּר בַּתּוֹרָה שֶׁנֶּאֱמַר הֵמָּן הָעֵץ אֲשֶׁר אֲכַלְתָּ, עֲלֵיו אָמַר אִמְחַנּוּ מִסְפָּרִי

שנאמר מלחמה לה' בעמלק ונאמר כי מחה אמה את זכר עמלק: ועוד יאות מאד במה שאמרו חכמי הקבלה שהיו ימיו מאה ועשרים שנה שנגדם עמד בחר ק"כ יום ליום לשנה וכשעשה תפלה זו היו הארבעים יום השניים, ולכן אמר אם תשא חטאתם ואשוב פה בעד לוחות שניות עוד מ' יום, הרי אם פן יאות לי להיות חי עוד מ' שנה כמו שכתבת בספרך והיו ימיו מאה ועשרים שנה, אבל אם אינה נושא חטאתם ואיני עולה להיות עוד מ' יום לקבל לוחות שניות, אם פן מחני נא שהרי לא עמדתי רק שנים יום ונהרני בן שנים, ולכך במעשה המרגלים נענשו להיותם במדבר מ' שנה להשלים ימי משה שלא ימחה מספרו אשר כתב, מאחר שפך נגזר שלא יבנס משה לארץ, ובה הותר הספק י"ד וספק ט"ו: ובענין מה שנאמר לא שנתו איש עדין עליו ואחר כך אמר ועתה הורד עדין מעלי, כבר אמרנו מה שאמרו בו המפרשים והתרגום שהיה כלי זנין, ואני לדעתי היה כלי זנין כמו שאמרו ז"ל זינינו עלה ספרך פאן, כי פירושו על סימן שנשואים עד היום הנה כל האומות כל אחד מאת המלכות או השר שהוא ממנו, ועוד היום קורין אותו בלשון לעז ארמ"א שפירושו זנין, לפי שזה זנינו שמפירים אותו בו, וכבר ידעת שהראב"ע ז"ל הביא בשם רז"ל על פסוק איש על דגלו באנתות שבדגל יהודה היה ארי ובדגל יוסף שור ודן נחש וכן כלם נרש"י אמר גם פן בשם רז"ל שהיה מפה צבועה תלויה בו צבעו של זה לא כצבעו של זה, ולכך יתכן שגם ישראל קודם שעשו העגל היו נוהגים מנהג זה, וכאשר בקשו מאהרון אלהים שילכו לפניהם, כבר אמרנו שהיה פנונתם נגד [הארון], והבט וראה שאמרו ז"ל שמכה היה שהיה בידו שם שכתב בו משה עלי שור ושהוא השליף השם לתוף הכור ויצא העגל, ולא נאמר מה טעם עשה מיכה פן, אבל יתכן שמכה היה משבט יוסף כמו שנאמר מיכה מהר אפרים, ולפי שהזנין והסימן שלו היה שור לכן השליף לתוף הכור שיצא שור ומאחרי שהיה ודאי עדי שלהם, דפשיטא שכל אחד שנשוא סימן עליו להורות מאיזה שבט הוא הרי הוא עדין, לכך דרש אבילות הוציאו אותו אבל לא לכנונה לבלתי החזירו עוד רק עד יעבור אבילותם, שמכלל האבילות שנאמר ויתאבלו היה במנהגם זה שלא שיתו עדים, והעד שלא היתה פנונתם לבטל מנהג העדי, מאמרו לא שנתו איש עדי שנראה המוכן לפי שעה, ולפי זה לא נאמר הורידו או הסירו עדים רק לא שנתו והנה כאשר ראה הקב"ה שכל המכשול הזה בא להם מהיות מיכה משבט יוסף נושא סימן שור גזר עליהם שלא ינהגו עוד המנהג הזה להיות להם סימנים זה ארי וזה שור וזה נחש פדי שלא יבאו לידי ע"א, ומשרז"ל שהיה על הדגלים סימן שור וארי ונחש ונשר, גם מה שאמרו שהיה מטפחת צבועה גם שניהם דבריהם אמת ולא פליגי, שקודם שעשו העגל היה לכל דגל סימן זה שור וזה ארי, אבל אחר שעשו העגל נגזר עליהם שלא יהיה להם אותם הסימנים, ולכן נהגו במטפחת צבועה ומה שאמר הקב"ה ואדעה מה [אעשה] לה ר"ל לסימן, ויתכן שלכך נתן להם האבנים בחשן ואפוד כל אחד צבע שלו שלכל אחד יהיה לסימן מטפחת צבועה בדגלו לא מן הבעלי חיים, והיה א"כ אמרו ואדעה לא אמר פן דרש פעס, כי אם היה אמרו ואדעה מה אעשה לה מה שבלבי לעשות לה מן העונש, היאך נמשך זה מהורדת העדי עד שאמר הורד עדיך ואדעה שנראה שזה תלוי בזה, ועוד הלא כבר נאמר וביום פקדי ופקדתי ומה צורך לומר פן שנית, ועוד פנין שאינו מודיע מהות העונש מה התועלת באמרו שיש בלבם לעשות להם, ולפי דרכנו זה הדברים כלם על נכון, ובה הותרו כל הספקות: פרוק

יג על מה שנגאמר ואתה לא הודעתני את אשר תשלח, כבד אמרנו והזכרנו הספקות פרוך י"א, וכן כל זה שאמרו בזה המפרשים.

אמנם הנכון אצלנו שמשה במראה הסנה נשם נעשה שלוחו של הש"י והוא אמר מי אנכי כי אלה, השיב לו הקב"ה כי אהיה עמך, ולכה אמר לו פאן משה אתה אומר אלי לשלוח מלאך עמי, ובעת שעשיתני שליח לא הודעתני שאתה רוצה לשלוח עמי רק שאתה בעצמך תבא עמי, וזה אמרו לא הודעתני את אשר תשלח עמי, כאילו יאמר זה אשר אתה אומר לשלוח לא הודעתני כשעשיתני שליח, ועוד שאתה אמרת ואדעה בשם, שידעתיה בשם שב אל מה שנגאמר נארא אל אברהם וגו' באל שדי ושמי ה' לא נודעתיה להם, הרי שאמרת שאני יודע אותך בשם, ובזה שהודעתני שמך הורית שמצאתי חן בעיניך, וכן גם כן כאשר נאמר ואדעה וגם מצאת חן בעיני הוא על דרך זה שאמר לו שכשידעו ידעו בשם לפי שמצא חן בעיניו, ולכה היפה הקב"ה הדברים ממה שאמר משה, שמשה אמר שידעו בשם ואם"כ אמר שמצא חן, אבל הקב"ה אמר שבשביל שמצא חן ידעו בשם, והקדים לומר מציאת חן ואם"כ ואדעה בשם יותר מהאבות שלא נודע להם רק באל שדי, והנה לפי פירושו זה שב אמרו בשם בשמו של הקב"ה.

ועוד יתכן לומר סמוך אל מאמרם ו"ל שאמרו משה מן התורה מנין שנגאמר בשם הוא בשם בשג"ם בגימטריא משה, שאם כן זה אמר לו הקב"ה שמצא חן בעיניו. וכן ידעו בשם שהזכירו בתורה בשם של משה בימי נח, ויהיה אמרו בשם בשמו של משה, כי זה יורה אהבה עצומה שמאז רמז על שעתיד להיותו נקרא משה: ונשוב אל מה שאנחנו בו, שלפיכה היה אמרו פאן בשעת שעשיתני שליח אמרת שתבא עמי ולא אמרת שתשלח, וגם אמרת שידעתיה בשם, וגם אמרת מצאת חן בעיני שזה אין ספק שמלאך אשר יאמר לאדם הנה עשיתי לך מה שלא עשיתי לאחרים, יובן שמצא חן בעיניו יותר מאותם האחרים, ואמנם כאשר ראה משה שבקש מאתו ית' ואמר לו אם תשא חטאתם ואם אין וגו', ולא ניתנה לו בקשתו, הבין שהחסרון בא מאתו שלא ידע לרצות את הש"י לפי שלא ידע מדותיו, לכן אמר הודיעני נא את דרכך ואדעה למען אמצא חן בעיניך, ר"ל כאשר אדע דרכיך ואצטרך בקשה אחת אמצא חן בעיניך, לא כמו שהיה עתה שבקשתי אם תשא חטאתם ולא ניתנה בקשתי וכבר ראית רש"י ו"ל שגדחק לומר למען אמצא חן בעיניך למען אכיר כמה שכר מציאת חן עכ"ל, ובכל זה גדחק להיות שראה שקודם אמר אם נא מצאתי חן בעיניך, שנראה שכבר מצא כמו שהבטיחו, ואם"כ אמר למען אמצא שכנראה לא מצא.

אבל לדעתי יתכן מאד כי מה שנגאמר קודם לכן כי מצאתי חן בעיניך ואדעה בשם, היה אמרו כי מצאתי הכוונה שמצא חן לעצמו, אבל מה שאמר למען אמצא היתה הכוונה כאשר תהיה בקשתו בעד ישראל לעתיד.

ואמרו וראה כי עמך הגוי הזה לפי פרש"י ו"ל אין לו מקום פאן כלל, ולפי פירושו נעם שבקש לדעת י"ג מדות כדי לבקש בעד ישראל שהרי עתה בקש ולא ניתנה בקשתו, ולכן אמר שאם מצא חן לעצמו שילמדוהו הי"ג מדות למען ימצא חן בבקשתו בעד ישראל.

ונתן טעם לזה ואמר פי עמך הגוי הזה, כלומר אעפ"י שאני אומר שהוא מציאת חן לי כאשר תסלח להם זכור שהם שלך, ואמר עוד ראה פי עמך הגוי הזה, כמתפעל על מה שאמר לו הש"י העל העם הזה ולא אמר העל את עמי, ולכן התחיל כממטער, ואמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה דרך בזוי פאילו אינו עמך, ועל זה אמר וראה שב למעלה, והנה פאילו אמר ראה אתה אומר אלי העל את העם הזה ראה פי עמך הגוי הזה, ולפי דרכנו זה כל הפסוקים הענינו והלשון מנושבים על נכון.

והנה כאשר טען משה טענה נצחת לומר בעת שעשיתיני שלוחך לא אמרת לי לשלוח עמי אבל אמרת לבא בעצמך עמי, השיב הקב"ה פני ילכו והניחתי, ר"ל שעתה יעשה מה שאומר לו לה נחה את העם וגו' הנה מלאכי ילך לפניך, ושללך עם המלאך עד שיעברו פנים של זעם, ואחר שיעברו פנים של זעם ימלא רצונו ללכת בעצמו, וזה אומרו והניחתי לה כלומר ינוח דעתך, והשיב לו משה שאם אין פניו של זעם הולכים אל תעלנו מזה, כלומר אתה אומר שלפי שעה אלה עם המלאך עד שיעבור זעם אל תעלנו מזה ונעמד פה כיון שהטעם הוא מפני הזעם.

והנה אומרו אם אין פניך הולכים, פאילו אמר כיון שאין פניך הולכים עתה ועדיין אתה בפנים של זעם אם כן אל תעלנו מזה, וכמוהו פרשת שלח שאמר פלב אם חפץ בנו ה' ר"ל כיון שחפץ בנו, שאם היה תנאי אם כן מה היתה תשובתו לישראל שהיו אומרים בשנאת ה' אותנו הביאנו, באופן שגם הם מודים שאם היה חפץ בם היה עושה, אבל נדאי אמר פלב כיון שחפץ בנו כמו כן אמר כן אמר כיון שאין פני זעם הולכים, ועל זה נתרצה לו הש"י שיעמדו שם עד יעבור זעם, שכן היה שעמדו שם ימים רבים עד השנה השנית בעשרים לחדש ששם נאמר ויסעו מהר ה': וכבר התעוררנו על מה שראינו שמשא אדון הנביאים בקש שאלה שאינה, בחקו, שהנראה ממה שהשיב לו הש"י לא תוכל לראות פני הוא שמשא בקש אותה שהשגה אשר היא מכוננת בראיות פנים ולא היתה בחקו להשיגה.

עוד יפלא מה שאמר לו הקב"ה וחסנתי את אשר אחון כי אין בדברי משה שהיה שואל שיחון או שירחם ולא היתה שאלתו רק להראות לו כבודו. אמנם נקדים מה שיש לראות עוד בפתוב שאמר אני אעביר כל טובי על פניך, שמלת כל באה לרבות פאילו היתה שאלתו של משה קצת מכבודו או מטובו איך שתקראו עד שהשיב לו כל טובי, ועוד למה שינה הלשון והל"ל אני אעביר כל כבודי כמו שהיתה שאלתו הראני נא את כבודך, וכמו שאמר אח"כ והיה בעבור כבודי אבל יתכן נדאי שמשא אדונינו ע"ה אמר שיראה לו השקר הצפון לצדיקים, ר"ל הראה נא לי השקר הצפון לי ותסלח לעם הזה, פי בזה ראה הכבוד שאמה עתיד לתת לי, פאילו הייתי אני החוטא, כמי שאומר תשים אותו עתה בחשבון השקר הצפון לי לחלקי.

ואל יפלא אומרנו שקרא כבודך את הכבוד שהוא צפון לכבוד את הצדיקים, שכן נאמר בנביא הנה שפרו אתו, והספימו כל המפרשים שקרא שפרו השקר שהוא נותן לצדיקים, ועל אחת כמה שראוי שיקרא כבודו הכבוד שהוא מכבוד את הצדיקים, ושם נאמר מי זה מלך הכבוד ואמרו ז"ל מלך שהכבוד שלו, ואין ספק שלא אמרו כן על הכבוד של עצמו שהוא שלו כי פשוט הוא, אבל על הכבוד הנותן לצדיקים אמרו כן שהוא שלו, א"כ

צדקנו בדברינו שנאמר הראני נא כבוד על הכבוד המזמן לצדיקים וע"ז השיב הקב"ה שיעביר על פניו כל הטוב הצפון לכל הצדיקים כאילו יאמר לא אסלח לכלם תחת חשבון השקר הצפון לה, אבל אעביר כל השקר הצפון לכלם וכל מי שיהיה לו זכות ינצל.

ובזהיאות מאד אמרו ונחנתי את אשר אהון וגו' ובהיות הטובה הצפונה לצדיקים עומדת קודם שפרא העולם ובהונה שנברא העולם ואחר תכלית העולם והפסדו דהיינו היה הנה ויהיה על זה אמר כל טובי היה הנה ויהיה, כי משה לא בקש רק השקר שהיה בהנה שישלח לעם וקרא את הכבוד מה שהיה לפניו ומה שיהיה אחר סוף העולם קרא אחריו, ולכך אמר לו כי להשיג מהות הכבוד הצפון לצדיקים מה היה ממנו קודם בריאת העולם זה אי אפשר לו להשיגו, אבל מה שיהיה אחר תכלית העולם ישיג, אבל לא יסלח לכל העם לחשבון השקר הצפון לו אבל יסלח לכל אחד כפי זכות עצמו ואל יפלא אומרנו שהשקר הצפון היה איכותו קודם שנברא העולם, שמאחר שלא נברא העולם רק בשביל האדם, ומין האדם לא נברא רק לתכלית הצדיק והצדיק הוא לתכלית שלמותו בשקר נצחי, א"כ יחייב היות איכות השקר או הכבוד איך שתקראנו קודם לבריאת עולם, וזהו שנאמר ויקרא בשם ה' כי בשם המיוחד הראה לו הכבוד שהיה ונהו ויהיה, וכן תמצא שבשם של ד' אותיות היה ונהו ואותיות השם ככתבם שהוא יהוה כמו יהיה: עוד אנפירך שאל יפלא בעיניך אמרנו שהטובה הצפונה הייתה איכותה קודם בריאת העולם ואמנם בח"א מחבורנו זה פ"ט הרחבנו הדבר לומר, היותו הטוב ההוא פסא הכבוד שראה יחזקאל, שעליו נאמר הוא מראה דמות כבוד ה', וכסא הכבוד שמוהו רז"ל מקלל הנבראים, כי אחרי היותו נקרא דמות לכבוד שהקב"ה צפון לצדיקים, אם פן אינו הוא בעצמו, באופן שהשתי בקשות ששאל משה ע"ה היינו הודיעני את דרכיך והראני את כבודך, לא הייתה אחת מהם לעצמו רק גם שתייהם לטובות ישראל, כי מה שאמר הראני נא את כבודך כבר בארנוהו שיהיה לטובת ישראל, ושאלת הודיעני דרכיך שידע הי"ג מדות לרצותו אם יחטאו עוד.

ואמר בלכתך עמנו פירושו לפנינו כמו כל החיילות שהולך מלכם לפניכם, כי היה ירא שאם ילך בקרבם שמה ימשך ח"ו להם ענין עבירה ויענשו אשר על זה נאמר כי לא אעלה בקרבך פן אכלך בדרך, אבל אחר שידע י"ג מדות וידע להפיר מתי הוא את רצון אמר ילך נא ה' בקרבנו וסלחת וגו' כי לא היה ירא עוד כמו בתחלה.

ולכן אמר ילך נא ר"ל עתה שהודעתני דרכיך ועת רצונך ילך בקרבנו, ובה הותרו ספק י"ז י"ח י"ט י"ך כ"א. ומה שנאמר ושמתיך בנקרת הצור, רמז לו היות ההשגה כמו המציץ מן הסרפים, שצריך שידקדק מאד ראות עינו להעבירו כמו כן השגת העין השכלי.

ונה אמרו שישים אותו בנקרת הצור, כלו' שאחר העיון הדק ישיג הטעם שא"א לו לדעת הטוב הצפון מה שהיה קודם בריאת עולם ויבין הטוב העתידי, כי אז יבין שאין מקום לומר שישלח לחטאת העם ושיגבה אותו משכרו כאילו חטא הוא, כי נפש החוטאת היא תאשם והטהורה תנקה לעד, הוא ית' יגל עינינו ונביטה נפלאות מתורתו כפי מה שבחקנו, וכאשר אמה המשפיל תמצא את הימים אשר יש בהם חפץ הש"י שתכנס בטרקלין בחכמת הקבלה, או יגיעו דברי אלה ויהיו קרובים אליך כי תמצא המחצב אשר חוצבו ועל מה אדניהם הטבעו, כי פה לא גליתי לה רק קצת הערה והתישבות הדעת על

ההנגלה מן הכתובים לנחותה במעגלי צדק: פָּרַק יד בפתוב הגה שְׁנֹאֲמַר וְכַתְּבִי עַל הַלּוּחוֹת, כָּבֵר בַּח"ב מַחְבּוּר זֶה שֶׁקְּרָאתִיו מֵעֲשֵׂי מִצְרַיִם פָּרַק י"ג בְּאַרְנוֹ קִצַּת עַל מַה שֶׁכָּתַב הַרְמְב"ן בְּעֵנֵן פְּתִיבַת הַלּוּחוֹת וּפְהָ בְּמִקְוֵמוֹ עוֹד נִרְחִיב הַדְּבַר קִצַּת.

הַרְמְב"ם ז"ל ס' הַמּוֹרָה חֲלַק א' פָּרַק ס"ו פְּתַב וְהַלְוָחוֹת מֵעֲשֵׂה אֱלֹהִים הֵמָּה, ר"ל שֶׁמִּצְיָאוֹתָם טְבָעִית לֹא מְלֹאכּוֹתִית, כִּי כָּל הַדְּבָרִים הַטְּבָעִיִּים יִקְרָאוּ מֵעֲשֵׂי ה', הֵמָּה רָאוּ מֵעֲשֵׂי ה', וְכֹאשֶׁר זָכַר הַדְּבָרִים הַטְּבָעִיִּים כָּלֵם מִצְמַח וּבְעֲלֵי חַיִּים וְרוּחוֹת וּמָטָר וְכִינֹצָא בָּהֶם אָמַר מָה רַבּוּ מֵעֲשֵׂי ה'.

וְיוֹתֵר מִןפְּלֶג מִזֶּה הֵיחַס אָמְרוּ אַרְזֵי הַלְּבָנוֹן אֲשֶׁר נָטַע וּגו', עַד אָמְנָם אוּנְקִלוֹס נָטַה בְּזֶה הָעֵנֵן אֶל פִּירוּשׁ זָר וְאָמַר פְּתִיבִין בְּאַצְבָּעָא דֵּה' שֶׁהוּא שֵׁם אֲצָבַע דְּבָר א' מִצְטָרַף לְשֵׁם, וּפִי אֲצָבַע ה' כְּמוֹ הַר ה' וּמִטָּה ה', רוֹצֵה בְּזֶה שֶׁהוּא כְּלִי נִבְרָא חֲקַק הַלּוּחוֹת בְּרִצּוֹן ה', וְאֵינִי יוֹדַע מַה הִבִּיאוּ לָזֶה, וְהֵיךְ יוֹתֵר קְרוֹב מִזֶּה פְּתִיבִין בְּמִימְרָא דֵּה' כְּמוֹ שֶׁאָמַר בְּדָבָר ה' שְׁמַיִם נַעֲשׂוּ, הֵיחַסֵּן מִצְיָאוֹת כְּתַב הַלּוּחוֹת יוֹתֵר מִןפְּלֶא מִמִּצְיָאוֹת הַכּוֹכְבִּים בְּגִלְגָּלִים, כְּמוֹ שֶׁזֶּה בְּרִצּוֹן רֵאשׁוֹן לֹא בְּכָלִי עֲשָׂאֵם כִּי יִהְיֶה זֶה הַכְּתַב בְּרִצּוֹן רֵאשׁוֹן לֹא בְּכָלִי וְכָבֵר יִדְעָתָ דְּבַר הַמִּשְׁנָה עֲשֶׂה דְבָרִים נִבְרָאוּ בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת וּמְכַלְלֵם הַכְּתַב מוֹרָה עַל הַיּוֹת הָעֵנֵן הַמְּסוּכָם עֲלֵיו אֲצֵל הַמּוֹן הָעַם שֶׁמְכַתֵּב הַלּוּחוֹת כְּשֶׁאֵר מֵעֲשֵׂה בְּרֵאשִׁית כְּלוּ, ע"כ דְּבָרֵי הַרְמְב"ם ז"ל בְּפָרַק הַהוּא.

וְכָבֵר יְדוּעַ שֶׁקִּצַּת מְפָרְשִׁים תְּפָשׂוּ לָהֶם דְּרָף אוּנְקִלוֹס, כִּי נִרְאֶה לָהֶם כְּמוֹ גִרְעוֹן מֵעֲלָה בַּלּוּחוֹת לִימֵר שֶׁהֵיוּ מֵעֲשֵׂה טְבָעִי לֹא חֲקַקֵּם הַש"י בְּכָלִי. וּבְאֵמַת מַה שֶׁהַכְּרִיעַ הַרְמְב"ם לִימֵר שֶׁלֹּא יִתְכַּן לַהֲיוֹת כְּתַב הַלּוּחוֹת יוֹתֵר מִןפְּלֶא מִמִּצְיָאוֹת הַכּוֹכְבִּים אֵינוֹ בְּעֵינֵי הַכְּרִחַ כְּלָל, כִּי אֲדַרְבֵּה יִתְכַּן וְיִתְכַּן לַהֲיוֹת הַכְּתַב יוֹתֵר מִןפְּלֶא, שֶׁהָרִי אָמַר הַנְּבִיא אִם לֹא בְּרִיתִי יוֹמֵם וְלַיְלָה חֲקוֹת שְׁמַיִם וְאֶרֶץ לֹא שְׁמַתִּי, וְכִמְהָ מְקוֹמוֹת אָמְרוּ ז"ל שֶׁכְּתוּבָה בְּרֵא הָעוֹלָם וְעוֹד אָמְרוּ שֶׁקְּדָמָה תוֹרָה לְבְרִיאַת שְׁמַיִם וְאֶרֶץ וּבְמַעֲלָה אֵין סִפְקַ שֶׁקְּדָמָה אַחֲרֵי הַיּוֹתָה סִבָּה לְקִיּוּמָם, וְאִם כֵּן לָמָּה לֹא יִתְכַּן שִׁיְהִיָּה יוֹתֵר מִןפְּלֶא.

וְהִנֵּה אוּנְקִלוֹס וְהַנְּמַשְׁכִּים אַחֲרָיו לֹא בְּחָרוּ בְּדָרָף זֶה כְּמוֹ שֶׁאָמְרָנוּ שֶׁזֶה יִהְיֶה גִרְעוֹן מֵעֲלָה לַלּוּחוֹת, וְלִדְעָתִי שֶׁזֶה פִּירוּשׁוֹ שֶׁל הַרְמְב"ם הוּא יֵתֵר שְׂאֵת מֵעֲלָה אֶל הַלּוּחוֹת, וְיִדְעָה זֶה לָמָּה שֶׁאֲרָז"ל הוֹדָאָת בַּעַלדִּין כְּמֵאָה עֲדִים דְּמִי, שֶׁהָרִי כָּל מֵאֲמִינֵי הַקְּדָמוֹת חֲשָׁבוּ הַיּוֹת הַטְּבָעִי קְדָמוֹן לֹא קְדָמוֹ דְּבָר, וְאִם יִמְצָא שֶׁ"י הַטְּבָעִי בְּעֲצָמוֹ נִחְקָקוּ הָאוֹתִיּוֹת בְּאֲבָנִים הֵהֱם אֲשֶׁר יַעֲיִדוּ כִּי שְׁשֵׁת יָמִים עֲשָׂה ה' אֵת הַשְּׁמַיִם וְאֵת הָאֶרֶץ, הָרִי הַטְּבָעִי בְּעֲצָמוֹ יַעֲיִד עַל חֲדוּשׁ הָעוֹלָם, וְזֶה וְדַאי יִתְרוֹן מֵעֲלָה לַלּוּחוֹת מִמֵּה שֶׁיֵּאמַר שֶׁהַקְּב"ה חֲקַקֵּם עֲתָה וְנִתְּנָם לְיִשְׂרָאֵל, וְכִמּוֹ שֶׁאֲרָז"ל שֶׁכְּשֶׁפְּתַח וְאָמַר אֲנִכִּי ה' אֱלֹהֶיךָ אֲשֶׁר הוֹצֵאתִיךָ אֶמְרוּ א"ה לְכַבּוֹד עֲצָמוֹ הוּא דוֹרֵשׁ, אֲבָל אִם הֵיחַס חֲקִיקַת הַלּוּחוֹת מֵעֲשֵׂה טְבָעִי מַעֲיִד עַל הָעוֹלָם וְעַל הוֹצֵאתוֹ אוֹתָם מִמִּצְרַיִם, אִם כֵּן בְּאֵמַת אֵין לָהּ עֲדוּת גְּדוֹל מֵהוֹדָאָת בַּעַל דִּין וְעַל זֶה נִקְרָא לּוּחוֹת הָעֲדוּת, וּבְאֵמַת יִרְאֶה לְעֵינֵי הַהֵמוֹן מַה שֶׁסּוֹפֵר מִנְהַר שְׁבַתִּיוֹן שֶׁהוּא מוֹפֵת אֶל הַשְּׁבַת, אֲבָל הַלּוּחוֹת שֶׁתִּהְיֶה בָּהֶם חֲקִיקָה טְבָעִית שֶׁיֵּאמַר שְׁשֵׁת יָמִים עֲשָׂה ה' וּגו', אֵין סִפְקַ שִׁיְהִיָּה אוֹת וּמוֹפֵת נְפִלָּא הַרְבֵּה מִכְּנֹ.

ועוד אני אומר לדעתי שגם אונקלוס יהיה פירושו פפירוש הרמב"ם, והוכרח לומר באצבעא דה', שאם היה אומר כתובין במימרא דה', פיון שהפתיכה היא פעולה מלאכותית הייתי אומר שנקתבו בידי אדם במצות ה'.

אמנם כדי לסלק הפועל המלאכותי אמר אצבעא דה' ולא שום אצבע של בן אדם, כמו שאמרו הסרטנים במפת הפנים, כאשר רצו לומר שלא היתה המכה בלח אנושי אמרו אצבע אלהים היא, ולא אמרו ודאי פן על שאצבעו ממש הביא הפנים.

והעד על היות פירושו זה של הרמב"ם ז"ל אמתי, הוא גם כן מה שנאמר וכתבתי על הלוחות את הדברים אשר היו על הלוחות ולא אמר אשר כתבתי בלוחות אשר שברת רק אשר היו על הלוחות, וכן אמר לו קודם ואתנה לה לוחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי ואח"כ ויתן אל משה ככלתו לדבר אתו וגו' שני לוחות העדות לוחות האבן כתובים באצבע אלהים.

ואם כתבתם עתה הל"ל לוחות האבן אשר כתב, וכן נאמר מעשה אלהים המה חרות על הלוחות ולא אמר חרת על הלוחות, שהיה פירושו שחרת אותם בפלי רק חרות, ועוד המופת הנכון הוא היותם נקראים לוחות העדות, ואם הם מלאכותיות מה העדות הנה כי מי ראה שהקב"ה כתבם או מי יאמר שלא כתבם משה, אבל החקיקה הטבעית נפרת לכל והמלאכותית מפורסמת לכל ולכן נקראו לוחות העדות.

והבט עוד מה שנאמר פרשת ואתחנן ויתן ה' אלי את שני לוחות האבנים כתובים באצבע אלהים, ולא אמר כתובים באצבעו וישב אל ה' הנזכר לפי שכל מעשה בראשית מכוונה על שם אלהים, וזהו הנכון בעיני: והנה לענין סמיכות לא תבשל גדי בחלב אמו, טרח הרמב"ן מאד וכתב כי בעת בכורי האדמה יביאו פל בכור בהמה הגדלים והטלאים, ובעת שהיא יגדלו הגדלים ויהיה החלב ופעמים רבים יעלו האם עם הבכור בהיותו יונק בעבור שלא ימות, והנה הבאים לחוג יתענגו לאכול הבכורות בכל המטעמים עם הפגנים, ולקדו הזכיר אסורם עם הבכורים, עכ"ל הרמב"ן.

ובאמת כבר אמרו ז"ל דאית דלא דריש סמוכים רק במשנה תורה, אבל עם כל זה היה לו דין להרמב"ן לדרוש סמוכים בדבר זה שהם בפסוק אחד, וגם שפעמים נאמר אחת במשפטים ואחת בפרשת כי תשא ולעולם הסמיך אלו השני הדברים בפסוק אחד.

אמנם כי כן לא יספיק טעמו אל הסמיכות הנה, אבל יתכן לומר שלהיות שהקרבות הראשונים שהובאו לפניו ית' היה של הבל וקינו, וקינו הביא פרי אדמה ולא הביא בכורים כמו שאמרנו שם הטעם במקומו, והבל הביא בכורות צאנו וסלביהו, שלדעתי ר"ל שהביא הבכורות מבןשלים בסלביהו ר"ל בחלב שלהו.

וכן תראה שהנזכרה תורה על היות פירושו חלבים, וכן שמעתי מפי יהודי איש אמונים רופא אחד שהלך למרחקים בארץ הזו וראה שיש שם אנשים שעבודתם בכף עד היום, שמבשלים הגדלים והטלאים בחלב שלהם ומקריבים ליראתם, ולפי שאז אל קנו שהביא פרי האדמה לא שעה ואל הבל ומנחתו שעה, אמר מעתה שיביאו בכורי אדמתם ושיהנה מקובל לפניו ית', ושלא יביאו מנחת הבל שהיה הגדי מבושל עם החלב שלו שבשור וחלב לא יעלה לרצון לפניו, ולא יביאו גם של קנו שהביא מפרי האדמה רק בכורים

ועתה הבן פי כל מצנה שנצטוינו בראשיות פחלה ובפורים ובכורות אמנם נצטוינו להורות על היותו ית' ראשון ובכרא הכל מן האין, ואותם המבשלים הגדי בחלב אמו יעשו כן להורות על אמונתם הבטלות, שחשבו שהקב"ה ברא ותיקן הכל אבל מחומר קדום, כמו שאמרו בגמרא שאמר צדוקי אחד שהבורא ית' מצא סמנים, כלו' שבחומר קדום ברא ותיקן הכל, ולהורות זה הם מבשלים גדי בחלב אמו שהם מתקנים הגדי במה שקדם לו, ולכך נסמכו אלו השתי מצות וזה נכון: ולענין מספר הימים שהיה משה בחר ארבעים יום וארבעים לילה, יתכן של היות החומש דברים ביאור שביאר משה שהוא משנה תורה, אם כן אין מספר הפרשיות רק מ"ג, יש בהם ה' כפולות, היינו ויקהל ופקודי תזריע מצורע אחרי מות קדושים בחר בחקתי מטות מסעי נשארו ל"ח פרשיות, באופן שלמד משה בל"ח יום, שעל כן נפרדו לפרשיות כפי למודו בכל יום ויום שעלה להר יום שינד הרי מ' יום, וכן תמצא בחומש דברים י"א פרשיות על שאמר אותם ב"א יום כמו שנא' אחד עשר יום מחורב, שנה לדעתי שב אל אומרו הואיל משה באר את התורה, הרי לה שכל מה שהיה לומד ביום אחד הפריד פרשה אחת ולהיות עתידין ישראל לעשותם כפולות שהכל גלוי לפניו לימד למשה כל שתי כפולות ביום אחד: והנה בענין מה שנאמר ומשה לא ידע כי קרן עור פניו, שארז"ל שמוהמעה שנתן הקב"ה ידו על פניו זכה לקרני ההוד שנאמר ושכתי כפי עליה, ואם כן היה ראוי שכל עור גופו יבהיק לא פניו לבד, אבל יאות עוד לומר שזכה לקרני ההוד ממה שאמר לו אני אעביר כל טובי על פניך שהוא על הפנים ממש.

והנה יאות להתעורר בענין ההכפל שנאמר ויהי ברדת משה מהר סיני, וחסר ואמר בדתו מן החר, ועוד יש לראות שכל ענין הכתוב הזה הוא להודיע שלא ידע משה כי קרן עור פניו ולא היה צריך להזכיר שהלוחות בידו, ואם היה הפונה כאן שהלוחות ניתנו לו, היל"ל ויקח משה שני לוחות העדות בידו, ועוד יפלא לדעת למה היה נותן מסוה כשלא היה מדבר עם ישראל, ועוד שלא הודיענו אם ידע משה שקרן עור פניו מה היה עושה, ולומר שהיה נותן מסוה יפלא גם כן, שהרי כשהיה מדבר עם ישראל היה מסיר המסוה. אמנם לדעתי יראה שמשה מתוך הענוה לא היה רוצה שישאלו ישראל שקרן עור פניו, אמנם פי כן כשהיה מדבר עמם דברי תורה לא היה חושש, כי חכמת אדם תאיר פניו ומצות ה' ברה מאירת עינים.

ולכך לא היה רוצה שיראו אותו ישראל שפניו מבריקים מעצמם בלתי שידבר דברי תורה, כדי שיתלו האורה ההיא בדברי תורה שהיו יוצאים מפיו ויתנו כבוד לתורה ואחר היות הדברים כן, כאשר היה יורד מן החר נגד ישראל ועדיין לא היה מדבר עמם דברי תורה היה צריך לתת על פניו מסוה, ועל זה הודיע הכתוב שמשה לא ידע כי קרן עור פניו, כי אילו היה יודע היה משים מסוה, ובהיות נראה פזרות לומר שלא ידע, שמאחר שהיה יורד מן החר והאדם כאשר ירד ממקום עליון אל מקום נמוך ממנו הנה פניו פונים אל מטה, וכיון שהיו יוצאים מפניו קרני ההוד היה מחוייב שהיו מכים על הארץ והיא לא ראה משה האור ההוא, לכן הכפיל לומר בדתו מן החר שלפי שהיו הלוחות בידו היה חושב שהאור המאיר על הארץ הוא מן הלוחות לא מפניו, ולכך הזכיר שהיו הלוחות

בְּיָדוֹ, שְׁזָה פְּנִיתִינָת טַעַם אֵל מַה שֶׁלֹּא יָדַע בְּקִירוֹן פְּנִיּוֹ: וּבְעֵינָיו הִירְאָה מַגִּישָׁת אֱלֹהֵי רַבּוֹ דְּבָרֵי הַמְדַרְשִׁים וְהַמְפָּרְשִׁים.

אָבֵל לְפִי הַפְּשִׁט יִרְאָה לָהֶם שְׂבָאָה לָהֶם מִן הִירְאָה, לֹאמַר אוֹלֵי הַקַּב"ה נָתַן לַמֶּשֶׁה קִרְוֵי הַהוֹד הִלְלוּ פְּדֵי שֶׁלֹּא נִתְקַרַב אֵלָיו, שְׂמִפְּנֵי עֲוֹן הָעֵגֶל אֵין אָנּוּ רְאוּיִים לְהִתְקַרַב אֵלָיו וּמִפְּנֵי זֶה נֶאֱמַר שֶׁלֹּא נִתְקַרְבוּ עַד אֲשֶׁר קָרָא אוֹתָם מֶשֶׁה וְתַכְּף נִתְקַרְבוּ: בְּפִרְשַׁת וַיִּקְהַל בְּתַחֲלַת הַפְּרִשָׁה נִפְלְאוּ קִצָּת עַל אוֹמְרוֹ אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, וּפִירֵשׁ הַרְמַב"ן שֶׁהַדְּבָרִים שְׂבִים אֵל הַמִּשְׁכָּן וְכֻלִּים וְאֵין הַפְּתוּב מוֹרָה כֵּן שֶׁהָרִי חִזַּר וְאָמַר זֶה הַדְּבָר אֲשֶׁר צִוָּה וְגו' וַיִּתְּכֵן שְׂשֻׁבַת הָיָה וּמִשָּׁה רָצָה לְדַרְוֹשׁ לָהֶם הַלְכוּת שְׂבִית וּלְכַף הַקְּהִילָם, וְזֶהוּ שֶׁאָמַר אֵלֶּה הַדְּבָרִים אֲשֶׁר צִוָּה ה' לַעֲשׂוֹת אוֹתָם, שֶׁהֵם אָמְרוּ כֹּל אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' נַעֲשֶׂה וְהוּא אָמַר לָהֶם שֶׁהַקַּב"ה צִוָּה לְדַרְוֹשׁ בְּשֻׁבַת שְׂלֶכְף נִיתֵן שְׂיַעֲסִקוּ בַתּוֹרָה, כְּמוֹ שֶׁאָרַז"ל שְׂבִית יִהְיֶה כֵּן זֹאנָה: פְּרִשַׁת פְּקוּדֵי פָּרָק טוֹ נֶאֱמַר וּבְצִלְאֵל בֶּן אוּרִי בֶן חוּר לְמַטֵּה יְהוּדָה עָשָׂה אֵת כֹּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֵת מִשָּׁה, פִּרְש"י ו"ל אֲשֶׁר צִוָּה אֵין פְּתוּב כִּי אֵלֶּה כֹּל אֲשֶׁר צִוָּה ה' אֵת מִשָּׁה, אֲפִילּוֹ דְּבָרִים שֶׁלֹּא אָמַר לוֹ רַבּוֹ הַסְּפִימָה דַּעֲתוֹ לְמַה שֶׁנֶּאֱמַר לַמֶּשֶׁה מְסִינֵי, כִּי מִשָּׁה צִוָּה לְבְצִלְאֵל לַעֲשׂוֹת תַּחֲלָה פְּלִים וְאַח"כּ מִשְׁכָּן, אָמַר לוֹ בְצִלְאֵל מְנַהֵג הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹת תַּחֲלָה בֵּית וְאַח"כּ מְשִׁים פְּלִים לְתוֹכוֹ, אָמַר לוֹ כִּף שְׂמַעְתִּי מִפִּי הַקַּב"ה אָמַר לוֹ מִשָּׁה בְּצֵל אֵל הֵייתָ כִּי בְּנֹדַי כִּף צִוָּה לִי הַקַּב"ה, וְכִף עָשָׂה הַמִּשְׁכָּן תַּחֲלָה וְאַחַר כִּף פְּלִים, עַכ"ל ו"ל.

וְהִנֵּה אֵין לְשׁוֹן רַש"י ו"ל מְדוּקָדֵק, שֶׁתַּחֲלָה אָמַר לוֹ כִּף שְׂמַעְתִּי מִפִּי הַקַּב"ה וְחִזַּר וְכָתַב אָמַר לוֹ מִשָּׁה בְּצֵל אֵל הֵייתָ, כִּנְרָאָה שֶׁלֹּא שְׂמַע כִּהוֹנֵן אוֹ שֶׁהוּא מְסַבְּרָא דֵּן הֵייתָ הַדְּבָרִים כֵּן, וַיֵּשׁ לְשֶׁאֵל הֵי אֵיךְ הוּא אוֹמֵר שְׂכָף שְׂמַע מִפִּי הַקַּב"ה וְאַחַר כִּף יֹאמַר כִּי וְדַאי כִּף צִוָּה לִי הַכִּף מִמָּה שֶׁאָמַר שְׂשֻׁבַת, וְלֹא יִתְּכֵן לֹאמַר מִפְּנֵי שְׂכָף מְנַהֵג הָעוֹלָם, יַעֲשֶׂה הַכִּף מִמָּה שֶׁאָמַר לוֹ הַש"י, גַּם לֹא יִתְּכֵן שְׂחֻשָׁב שְׂשֻׁבַת כִּף מִפִּי הַקַּב"ה וְנִזְכָּר שֶׁאָמַר לוֹ לְהַכִּף שְׁזָה יִהְיֶה חִסְרוֹן בְּחֵק אֲדוֹן הַנְּבִיאִים: אָבֵל לְדַעֲתִי נִרְאָה שֶׁאָמַר לוֹ הַקַּב"ה, עָשָׂה פְּלִים וְאַח"כּ מִשְׁכָּן וְגַם מִשָּׁה אָמַר לְבְצִלְאֵל עָשָׂה פְּלִים וְאַחַר כִּף מִשְׁכָּן כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הַקַּב"ה, אָבֵל הַקַּב"ה אָמַר לוֹ רְאֵה קִרְאֵתִי בְּשֵׁם בְּצִלְאֵל וְגו' לְחֻשׁוֹב מְחֻשְׁבוֹת, וּלְפִי שֶׁתַּחֲלַת הַמְּחֻשְׁבָּה הוּא סוּף הַמַּעֲשֶׂה, אִם כֵּן כֶּאֱשֶׁר הָאָדָם יִרְצָה לַעֲשׂוֹת בֵּית וְכֻלִּים צָרִיךְ לְחֻשׁוֹב עַל הַפְּלִים וּמִדַּתָּם בְּגוֹבַה וְאֵיךְ וְרוֹחַב כְּדֵי שְׂיַעֲשֶׂה הַבֵּית נְאוֹת לְקַבֵּל אוֹתָם הַפְּלִים.

וּלְכַף צִוָּה לוֹ הַקַּב"ה עַל הַפְּלִים וְאַח"כּ עַל הַמִּשְׁכָּן, וּמִשָּׁה גַּם כֵּן הִבִּין הַדְּבָרִים וְאָמַר אוֹתָן לְבְצִלְאֵל כְּמוֹ שֶׁאָמַר לוֹ הַקַּב"ה שְׂיַעֲשֶׂה פְּלִים תַּחֲלָה, וְגַם מִשָּׁה כִּף הֵייתָ כְּמוֹנְתוֹ שְׂיַחֲשׁוֹב תַּחֲלָה עַל הַפְּלִים קוֹדֵם שְׂיַעֲשֶׂה הַמִּשְׁכָּן, אָבֵל בְּצִלְאֵל חֻשָׁב שְׂמִשָּׁה אוֹמֵר לוֹ שְׂיַעֲשֶׂה בְּפוֹעַל הַפְּלִים קוֹדֵם, וְלִכֵּן אָמַר מְנַהֵג הָעוֹלָם לַעֲשׂוֹת תַּחֲלָה בֵּית וְאַחַר כִּף מְשִׁים פְּלִים בְּתוֹכוֹ, וְעַל זֶה הִשִּׁיב לוֹ מִשָּׁה כִּף שְׂמַעְתִּי מִפִּי הַקַּב"ה, כְּלוֹ כְּמוֹ שְׂמַעְתִּי הַדְּבָרִים מִפִּי שֶׁל הַקַּב"ה כִּף אֲמַרְתִּים לָךְ בְּחֻשְׁבִּי שְׂתִּבְיֵנָם כְּמוֹ שֶׁהַבְּנֵי אֲנִי, וְלִכֵּן כֶּאֱשֶׁר רְאָה מִשָּׁה שֶׁאָמַר לוֹ כִּף שְׂמַעְתִּי מִפִּי שֶׁל הַקַּב"ה וְשִׁתַּק, אָמַר לוֹ שְׂנִית בְּצֵל אֵל הֵייתָ כִּי בְּנֹדַי כִּף צִוָּה לִי, ר"ל הַצְּוִי עַל הַמַּעֲשֶׂה בְּפוֹעַל הֵיָה מִשְׁכָּן תַּחֲלָה וְאַחַר כִּף פְּלִים, אָבֵל הַדְּבָרִים שְׂמַעְתִּי הָיוּ פְּלִים וְאַחַר כִּף מִשְׁכָּן, מִפְּנֵי שְׂפוֹף הַמַּעֲשֶׂה הוּא תַּחֲלַת הַמְּחֻשְׁבָּה גַּם רְאִיתִי

בפרשה הזאת את מהרי"א שפטר לו לומר שענין הענוהאמור איננו איד שיעלה מן הארץ אבל נברא בששית ימי בראשית, והוא שנאמר עליו חשך על פני תהום, וכתב עוד שהוא הענין שנאמר ביחזקאל ענין גדול.

ובאמת לפי דרכו זה היה צריך ג"כ שימצא החיות מתי נבראו בששית ימי בראשית, וכן האופנים ושאר הדברים כלם שנאמרו במראה של יחזקאל אבל לדעתי שענין והאיד העולה מן הארץ הפל דבר אחד, אבל ברצון הש"י לא יהיה פלה האיד כפי הטבע כמו שנאמר פלה ענין וילך, אבל יהיה עמוד עומד קנים שהיה הולך לפני ישראל, וכן היה מכסה המשפן וכן על החר ובאמת יהיה יותר פלא שנאמר שהאיד הפלה לא יכלה אבל ברצונו יעמוד קנים ממה שנאמר שהוא ענין נברא: פרשת שמני פרק טז סיפור מעשה מיתת נדב ואביהוא, עם היות שבפ"י אמרנו דרך הפשט שיעדנו, שהשגתם שנאמר עליהם ועל הזקנים ויראו את אלהי ישראל, היתה השגה שלימה בלתי מכשול כלל מהטעמים שבארנו שם, אף גם זאת יאות לנו ליישב דבריהם שהרי הכתוב אומר פאן שחטאם אשר מתו היה להקריבם אש זרה, ורז"ל גם פן אמרו שלא מתו רק שהיו שתויי יין, ור"א אמר על שהורו הלכה בפני רבן, אבל יתכן לומר כפי דבריהם ו"ל בלתי שנסתור דברינו, והוא שהמיתה נתחייבו מאז כמו שארז"ל וכמו שנאמר פל הנוגע בחר וגו', אמנם פי כן היות המיתה ההיא בשריפה היה לסיבת האש זרה, ועל היות מיתתם בפרסום כמו שנאמר וימותו לפני ה' על זה נחלקו ר' אליעזר ור' שמעון, שר"א אמר שהורו הלכה בפני רבן שפינון שהחניפו לפני רבן ברבים לכן מתו בפרסום, ור"ש אמר שהיו שתויי יין שגם זה היה חוצפא, ולכך נאמר וימותו לפני ה', שפבר נאמר ותצא אש מלפני ה'.

ואמר פעמים ותצא אש, לומר שהאש שיצאה לאכול את העולה לא אכלה אותם רק אש אחרת יצאה ותאכל אותם שאין מלאך א' עושה שתי שליחות, וכבר ידוע מה שנאמר עושה מלאכיו רוחות משרתיו אש לנהט: פרשת אמור פרק יז במעשה המקלל יש בו ספקות שנתעורר בהם: ספק א' שהתחיל בספור המעשה ואמר שהניחוהו במשמר ואמר לו הקב"ה המשפט אשר יעשה לאיש ההוא, ואח"כ טרם שישלים לספר שישאל קיימו את הדין באיש ההוא, נכנס בדינים אחרים, ראשון ברציחה שנאמר ואיש פי יפה, ואח"כ הריגת נפש בהמה ואח"כ נתינת מום באיש, ואח"כ בעושה חבורה בבהמה, וחזר למכה אדם יומת ורז"ל דרשוהו במכה אביו, ואחר כך השלים הספור, לענין הדין שנעשה למקלל, וראוי נדאי השתדלות לנתינת טעם בזה: ספק ב' בשגם מכה אדם דרשו ו"ל על אביו, עוד צריך גם פן התעוררות למה לא נאמר בהדיא מכה אביו: ספק ג' אומרו פה ששמו אותו במשמר לפרוש להם, ובמקווש לא נאמר פן רק פי לא פרש.

אבל יתכן לומר בישובם שלהיות שענין המקלל הזה מחמת כעס בא לו לקלל כמו שנאמר וינצו במחנה, פי לענין סיפור המקלל וגם משפטו אשר נעשה לו לא היה צריך להודיע הסיבה שקלל מפעסו בשביל הריב ומצה שהיה לו עם איש הישראלי, אבל רצה ה' להזכיר לישראל ולהזהירם על מדת הכעס, שבעת הכעס צריך האדם שישקול מעשיו בפלס שהכעס לא יסלק את הדעת, ולכן אמר המשפטים אשר הם נמשכים מגרמת הכעס

ומספבתו, וכאשר התחיל לומר באדם ובבהמה הפאת נפש לומר גנות מדת הפעס, שאם היום יהרוג בהמה וישלמנה למחר נמשך פעסו שיהרוג אדם ויומת.

ולפעמים יחשוב להפכות אדם הפאה בעלמא ויפה עינו או שינו. ועוד אמר אנהרה גדולה על הפעס, שאחר שאמר שלפעמים שאדם רוצה לעשות דבר בפעסו ונמשך פעסו ועושה דבר אחר, עוד ימשך מן הפעס רע מזה שפעולה אחת ממש יעשה הפעס שלפעמים יש לה תשלומין ולפעמים יתחייב מיתה באותה הפעולה עצמה, ומה היא עשיית חבורה כי זה הסיתו יצרו להכות חבורה לבד, ויש חבורה שהיא בתשלומין ויש חבורה שהיא במות, ולכן לא הזכיר מפה אביו רק מפה אדם, כלומר שפעולה אחת בעצמה לפעמים בתשלומין ולפעמים במיתה, וכל זה להזכיר גודל הגנות במדת הפעס שאין לה גבול, ואחר שהזכיר על פעולות הפעס והפעולות הרעות הנמשכות ממנו, השלים לומר שעשו ישראל משפט המקלל ואמנם מה שלא נאמר במקושש לפרוש להם על פי ה' רק כי לא פירש, הוא הטעם שכאשר פורש על פי ה' משפט המקלל, היה נראה שהמקושש יהיה בכלל מקלל, שמאחר שאינו שומר השבת המורה על שהש"י חידש את העולם והוא מכחיש חדושו הרי הוא מקלל, ולכך אמר שעם היות שבראים שנים המקושש פמקלל במשפט אחד, כיון שלא פורש בהדיא לא עשו לו את דינו עד שפורש, ולפי האמת פן היה שגם זה בכלל מקלל הוא אחר שהוא מכחש חדושו של עולם ועל פן היה דינם אחד, וכבר אמרנו בהקדמת חבורנו זה שהרבה מעשים נעשה וספרו בתורה כדי להודיענו נמשל נסתר אשר היה הענין פן, ובאלו שני המעשיות שספרו אמנם היו כדי להראות שמקלל השבת דינו פמקלל, ונאמר לא פורש ר"ל אעפ"י שבמקלל פורש גם כן הנצרך לפרוש, כאילו אמר כי לא פורש הדין במקושש במה שפורש פמקלל, לפי שיתכן להיותו חמור מזה עם היותגם שניהם חטא אחד, רק שמקלל חטא בשפתיו ומקושש במעשה: הן אעירך לבד בענין היובל שנאמר בפירשת בהר, כי כבר נרמז בפירשת בראשית סודו במה שנאמר והיו ימיו ק"ך שנה, כי הדברים שבים אל כללות המין האנושי ואם היו שבים הדברים אל כל איש פרטי, היה מתחייב להיות קצבת חיי כל איש ואיש ק"ך שנה, וא"א לומר שהדברים שבים על הרוב או שלא יעברו על קצבה זאת, שפבר ראינו פמה אנשים שהיתה קצבת חייהם יתר על זה ובפרט כל האבות, אמנם יתיישבו הדברים בהיותם שבים אל כללות המין האנושי שהיתה חייהם מאה ועשרים שני יובל, כי שית אלפי שני הוי עלמא שהם מאה ועשרים יובלות, והיה אומרו לא ידון רוחי באדם לעולם בשגם הוא בשר והיו ימיו מאה ועשרים שנה, ר"ל שהאדם אחרי פנותו אל הטבעיות לא יעסוק כלל באלהיות וקרא האלהיות רוחי על דרך שנאמר ואת רוחי אתן בקרבכם, ועל פן אמר שהאדם לא יעסוק באלהיות אפילו בכל שיתא אלפי, והיה כאילו יאמר לא ידון רוחי באדם בשגם חנה בגוף ובבשר ויחנה שית אלפי שהם מאה ועשרים יובלות, אפי' הכי לא יעסוק באלהיות: וכדי לצאת ידי חובת פירשת בחקתי ראיתי להזכירך דבר שפי' רש"י במה שנאמר ונפלו לפניכם לחרב פתב שיהרגו זה את זה.

ובמה שנאמר ונפלו אנביכם לפניכם לחרב פתב שלא כדרך הארץ והקושי מבואר. אבל יתכן שהוקשה לרש"י ז"ל שאם אומרו בראשונה ונפלו לפניכם לחרב ר"ל אותם שהם רודפים, אם פן היה מספיק אומרו והרגו מכם חמשה מאה ומה צורך בספור הרדיפה לכה פתב פי הם ירדפום וימצאום הרוגים שהרגו זה את זה, ובשניה שנאמר ונפלו

אויביכם הנקשה לו שאם הדברים שבים אל הנרדפים הנה מספיק שיאמר ונפלו לפניכם, אבל אומרו אויביכם נראה שהיה דבר בפני עצמו אינו שב אל הנרדפים, ולכך כתב ונפלו אויביכם שלא פדרה הארץ: פרשת בהעלותה פקח יח הפרשה הזאת כפתוריה ופרחיה נדרשים היטיב על דרך הקבלה, ויבטח זה אחר ההתעוררות בספקות שבה: ספק א' אומרו בהעלותה לשון העלאה עד שהנצרכו ו"ל לומר ששם היתה מעלה עולה בה ומיטיב, ונאפילו הכי יפלא שאם פן הל"ל, בהעלותה להיטיב, ועוד הל"ל בהעלותה אל הגרות לא את הגרות: ספק ב' באומרו אל מול פני המנורה יאירו שבעת הגרות, שאם פירוש פני המנורה הוא האמצעי אם פן הנה לו לומר מול פני המנורה יאירו ששש הגרות: ספק ג' באומרו ויעש פן אהרן אל מול פני המנורה העלה גרותיה, שלא נאמר אל מול פני המנורה יעלה את הגרות עד שיאמר ויעש פן וגו' העלה גרותיה: ספק ד' שאין פאן מקומו אבל בפרשת אמור שנאמר על המנורה הטהורה יערוף את הגרות הל"ל אל מול פני המנורה יאירו או יעלה אותם: ספק ה' אומרו פאן וזה מעשה המנורה ואין פאן מקומו רק בפרשת ויקהל ופקודי ועוד כי פאן נאמר דבר אל אהרן וענין מעשה המנורה הנה הצווי לבצלאל, ולדברי רז"ל שאמרו שעל שנתקשה משה נאמר וזה מעשה המנורה.

התימה למה לא נתקשה כשצוה אותו לעשותה על ידי בצלאל פ' ויקהל, והנה נכון להיות סיפור ההקשאה שנתקשה משה שם: ספק ו' שמכל דיני המנורה לא אמר פאן לא הפתורים ולא הגביעים ולא הפרחים רק היותם מקשה אחת, וכבר פרק י"א מחלק זה אמרתי רמז המנורה, אבל ירמז עוד ע"ד הנסתר כפי אשר נבאר בו: אמנם ישוב כל הספקות ימשך אחרי שנאמר היות ענין המנורה הזאת בשבעה גרותיה רומזים אל השבעה שמות שאינם נחקקים ושכל השש שמות הם נכללים בשם של ד' שהוא שם המיוחד ואם אתה בני תציץ מתוך משכיות חמדת חכמת הקבלה, תבין אלו הששה שמות שאינם נחקקים ששאלשה הם מימין וששלה הם משמאל וכלם פונים אל האמצעי שכלם נמשכים ממנו והכל בו וזו היא הוראת הקנים, והוא אומרו פרשת ויקהל כפתוריה ופרחיה ממנה היו ולא אמר ממנה עשה, שפך הנה ראוי לומר אחרי שהוא סיפור מעשה בצלאל כמו שהתחיל הסיפור ויעש את המנורה זהב.

והבן זה מאד שכאן היתה האזהרה לאהרן שיכוין בהעלאתו את הגרות שכלם מול האמצעי שהוא השם הנכבד שם של ד' והוא גוף המנורה אשר בו. ולרמז זה היו ארבעה גביעים משוקדים.

ועוד תראה שרז"ל אמרו על מה שנאמר תיעשה המנורה מאליה, לפי שהנה משה מתקשה בה א"ל הקב"ה השלף את הכפר לאור והיא נעשית מאליה, וכאן אמרו ו"ל בפ' בהעלותה במה שנאמר וזה מעשה המנורה שהראהו הקב"ה באצבע לפי שנתקשה בה לפיכך נאמר וזה, והבן מאד שני הקשאות הללו כי האחת היתה על עשייתה מן הנהב, ולכן אמרו ו"ל השלף הכפר באור, אבל פאן לא אמרו פן כי לא היתה ההקשאה רק לענין השמות ששה הנמשכים מהשם של ד' ושהם שבעה שמות וכלם אחד זה הראה לו הקב"ה ולימדו, ועל פן לא נאמר פאן זולתי דין היותם מקשה אחת, פלומר שהשמות ששה שהם תואר אל המדות כלם אחד מן האמצעי, ואין תואר נוסף ח"ו על העצמות כי

כלם מקשה אחת ועל פן אמר יאירו, ואמר שבעת הנרות להורות האחדות המוחלט בכל השבועה שמות.

ועל פן תמצא במצוה זאת לשון העלאה ולשון הטבה כמו שנאמר בהיטיבו את הנרות. פי ענין הטבה יובן על הפנונה שהונחה לכונן בעת ההדלקה נגד השבועה שמות ושכלם בכלל האמצעי שהוא המיוחד וההעלאה תובן על ההדלקה בעצמה, ולכך אמר שבהעלותו הנרות ר"ל בהדלקתו יכוין אל הענין האמור, ובהיטיבו ר"ל אחר שכוון פנונה שלימה אל הענין בשמות שכלם מקשה אחת וכלם פונים אל האמצעי אז הותר לו להקטיר, וזהו שנאמר בהיטיבו את הנרות יקטירנה ובהעלות אהרן את הנרות בין הערבים יקטירנה וגו', לא תעלו עליו קטרת זרה, פי פאשר ידליק ולא ייטיב הפנונה יהיה ח"ו קטורת זרה.

והבן עוד שרז"ל הם אמת ודבריהם אמת שאמרו זה במלות קצרות, וז"ל מאמרם הביאו הרמב"ן ז"ל וכתב שרש"י הביאו ואיננו בגנוסחא שלפני, אבל בלשון האגדה פה היא למה נסמכה פרשת מנורה לפרשת נשיאים לפי פשרא אהרן חנוכת הנשיאים חלשה דעתו בשלא היה עמהם בחנוכה לא הוא ולא שבטו, א"ל הקב"ה חייף שלף גדולה משלהם שאמה מדליק ומיטיב את הנרות.

ועל זה כתב הרמב"ן ז"ל לא ידעתי למה נחמו בהדלקת הנרות ולא נחמו בקטורת ושם האריך הרמב"ן ע"ש. אבל פאשר תדקדק תמצא שארז"ל מדליק ומיטיב את הנרות, שזו היא הנחמה הפופלגת בענין הטבה פאשר אמרנו, וכן תמצא שארז"ל מעלה היתה שעליה עומד ומיטיב ולא אמרו עול' ומיטיב פי כדי להיטיב שהיא הפנוה הנכבדת שהזכרנוה, צריך לעמוד ולכוין.

ולזה פירשו ז"ל הטבה שהוא נקוי הבזיכין שבאמת הפנונה שאמרנו הוא ניקוי הבזיכין מפל סיג והוא הטוב שנאמר אעביר כל טובי וקראתי בשם ה' שממנו הפל ונהינהו. ועתה אומר לה במה שנאמר יאירו שבעת הנרות שאין זה צווי פי המדליק אינו מאיר, והל"ל מול פני המנורה תדליק או תעלה, אבל אין זה צווי רק סימן מסר לו שאם תעלה פנונתו פהוגן מול פני השם הנכבד הנה אז יאירו שבעת הנרות, כדאמרין בר"ה ידליק שרגא בביתא דלא נשיב זיקא אי משיף זהוריה ואם פן בישרו שכל שבועה נרות יאירו פי גם של שמאל שהם מדת הדין מתהפכים אל הרחמים, וטעם הכתוב הוא שפשיעלה כל הנרות מול האמצעי הנה יאירו כלם: וכמה שנאמר ויהי העם כמתאוננים רע באזני ה'.

הראב"ע פי לשון און שדברו דברי און, והרמב"ן כתב שאינו נכון, ורש"י פי תואנה שהיא רעה באזני ה' שמתפוננים שתבא באזניו ויקניטו אותו אמרו אוי לנו כמה לבטנו בדרך הזה ג' ימים שלא נחנו מענוי הדרך.

והרמב"ן ז"ל טען על הראב"ע ואמר פי למה יכסה הכתוב על חטאתם, וטענתו זאת תפול גם על פרש"י ז"ל. והרמב"ן פירש פי פאשר נתרחקו מהר סיני שהיה קרוב לישוב ובאו בתוך המדבר הגדול והנורא במסע הראשון, היו מצטערים בעצמם לאמר מה נעשה ואיך נחיה וכו' עד שהוא לשון פואב ומצטער על עצמו עכ"ל.

וידעתי פשט הכתוב מבואר אחר שנקדים הספקות אשר יפלו בענין זה: ספק א' שפאן נאמר וישמע ה' ויחר אפו ואח"כ נאמר, וישמע משה את העם בוכה למשפחותיו איש

לפתח אהלו ויחר אף ה' מאד ובמתאוננים לא אמר מאד: ספק ב' למה היה התבערה בקצה המתנה, והיתה ראויה להיות במתאוננים בכל מקום שהם, יהיה בקצה או באמצע: ספק ג' אומרו קודם והאספסוף אשר בקרבו התאוו תאנה, ואח"כ אמר וישנובו ויכפו גם בני ישראל שאומרו גם בני ישראל נראים הדברים שהיתה התלוונה שנה לאספסוף ולבני ישראל, ועוד מה ר"ל והאספסוף אשר בקרבו שהיה מספיק אומרו והאספסוף התאוו וכבר ידענו שהוא בקרבו: לכן יתכן שמה שנאמר ויהי העם כמתאוננים, ר"ל שהיו מתאוננים ממש בדברים שפרסם הפתוב אח"כ שאמרו מי יאכילנו בשר ונזכרנו את הדגה וגו', פל אותם הדברים היו אומרים, אבל לא היו מתאוננים בפרסום רק בינם לבין עצמם.

ולכן נאמר רע באזני ה' כי באחרונה שהיתה הבכיה בפתח האהל בפרסום ולמשפחותיו נאמר בעיני משה רע שהיה הדבר לעיני משה, ולפיכך נאמר ויחר אף ה' מאד, שקודם שהיה חלול ה' בסתר נאמר ויחר אפו, אבל עתה שהיה בגלוי חרה אפו מאד, והמתאוננים בסתר היו ערב רב שאין ספק אחרי שפל ישראל היו חונים איש על דגלו לאותות, שנדאי ערב רב היו בקצה המתנה וכן בערה האש, ואח"כ אמר שהאספסוף אשר בקרבו, ר"ל שהמתאוננים היו האספסוף אשר בקצה המתנה מהם התחילה העבירה, ומקצתם מאותו אספסוף שהיו הולכים בקרב ישראל התאוו תאנה כתרגומו שאלו שאילתא, וכאשר היו הם שואלים ודאי היו מעוררים תאנה לישראל ג"כ, וזהו שנאמר ויכפו גם בני ישראל שוב אל חטא המתאוננים ממש.

ונוסף עוד שבני ישראל בכו בפרסום כאשר יספר הפתוב שהיה איש לפתח אהלו למשפחותיו לא תוף האהל בסתר אבל בפתח האהל: ויתכן בדרכנו זה מה שאמרו ז"ל פרק פל כתבי דתניא רשב"ג אומר ויהי בנסוע הארון עתידה פרשה זו שתיעקר מכאן ותפתח במקומה ולמה כתבה כאן פדי להפסיק בין פורענות ראשונה לפורענות שניה.

ובעני בגמרא פורענות שניה מאי היא, ויהי העם כמתאוננים. ופורענות ראשונה מאי היא ויסעו מהר ה' ואמר ר' חמא בר חנינא שפרו מאחרי ה' ע"כ בגמרא.

ואם פורענות מתאוננים וקברות התאנה הם שתיים פורעניות, א"כ היה לו להפסיק גם כן בין אלו השתי פורעניות והרמב"ן ז"ל ראה הטענה הזאת וכתב והפסיק שלא יהיו ג' פורעניות עכ"ל, אבל בגמרא לא הוזכרו רק ראשונה ושניה.

ועוד יפלא על מה שארז"ל במה שנאמר ויצעק העם אל משה מלה"ד למלך בשר ודם שפעם על בנו והלך הבן אצלאוהבו של אביו ואמר לו צא ובקש עלי מאבא, שהרי יש לשאול מה חידשו ז"ל לנו במשל הזה.

אבל הענין הוא להודיענו את אשר אמרנו כי אלו המתאוננים לא שמע משה תואנתם ולא באה רק באזני ה', לכך אז"ל המשל הזה שהלך אצל אוהבו שלא ידעו בחטאו, ועתה לפי דרכנו שאמרנו בענין המתאוננים וקברות התאנה היה הפל חטא אחד וטענה אחת, לבד שמתאוננים היו הערב רב והיה בסתר, וקברות התאנה היו בני ישראל עצמם ובפרסום, הנה יהיו פל הדברים עם דברי רז"ל בגמרא על נכון, והותרו פל הספקות

אֲשֶׁר נִתְעוֹרְרָנוּ בָּהֶם: פָּרַק יט בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְזָכְרָנוּ אֶת הַדְּגָה אֲשֶׁר נֹאכַל בְּמִצְרַיִם חֲנָם פִּירֵשׁ"י ז"ל חֲנָם מִן הַמִּצּוֹת.

וְהַרְמַב"ן פִּי שֶׁהָיוּ הַדְּיִיגִים מְעַבְדִּים אוֹתָם לְמִשׁוֹף הַדְּגִים שֶׁנֶּאֱחָזִים בְּמִצְוֵה וְהָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם מִן הַדְּגִים וּבְאֲמַת לֹא יִקְרָא זֶה חֲנָם רַק שֶׁכָּר עֲבוּדָתָם, וְעוֹד פִּי שֶׁכְּמִנְהַג עֲבָדֵי הַמֶּלֶךְ הָיוּ נוֹתְנִים לָהֶם עַל שֶׁפֶת הַיָּאֵר מִמְּנַת הַמֶּלֶךְ דְּגִים קִטְנִים ע"כ.

וּלְדַעֲתִי יִצְדַק אוֹמְרָם כִּי חֲנָם בְּמָה שֶׁאֵרֶז"ל שֶׁהַנְּשִׁים הָיוּ מְמַלְאִים כְּדֵיָהֶם מִים וְהָיוּ מְלֵאִים דְּגִים וְאֵלוֹ הָיוּ וְדָאֵי חֲנָם, שֶׁהַדְּיִיג שֶׁצַד הַדְּגִים בְּעֵצְמוֹ לֹא יֹאמֵר עָלָיו שֶׁאֵיכֵל חֲנָם כִּי זוֹ הִיא עֲבוּדָתוֹ, אֲבָל זֶה שֶׁהָיוּ בָּאִים הַדְּגִים תוֹף הַכְּפָדִים בְּלִמֵּי כְּוֹנָה לְצוּד, זֶה וְדָאֵי נִקְרָא חֲנָם.

אוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּדָרְךָ בִּיזוּי אֶמְרוּ כֵּן, שֶׁעֲתָה הֵם כָּל כֹּף רַעֲבִים שֶׁהֵם זוֹכְרִים הַדְּגִים הַפְּחוּתִים וּמִסְרָחִים שֶׁהָיוּ נוֹתְנִים בְּמִצְרַיִם חֲנָם מִגְּוֹדֵל פְּחִיתוּתָם אוֹתָם הֵם מִתְאַוִּים עֲתָה לְאֲכָלָם. וְיִצְדַק לְזֶה אוֹמְרָם אֲשֶׁר נֹאכַל לְעֲתִיד וְהִיָּה כְּאֵילוֹ יֹאמֵר וְזָכְרָנוּ אֶת הַדְּגָה בְּמִצְרַיִם חֲנָם אֲשֶׁר נֹאכַל עֲתָה.

עוֹד יִתְכַּן לֹאמֵר שֶׁאוֹמְרָם חֲנָם שֶׁב אֶל הַזְּכִירָה כְּאֵילוֹ יֹאמְרוּ הַזְּכִירָה לֹא תוֹעִיל לָנוּ וְכִמּוֹהוּ חֲנָם מְזוֹרָה הַרְשֵׁת בְּעֵינַי כָּל בַּעַל כְּנָף, שֶׁפִּירוּשׁוֹ לֹא הוֹעִיל, כִּי כְּשֶׁהֶאֱדָם זוֹכֵר מֵאֲכָל וּמִתְאַוָּה לוֹ הוֹלֵךְ וְקוֹנֶה אוֹתוֹ וְלִזְה תוֹעִיל לוֹ הַזְּכִירָה, וְלִזְה אֶמְרוּ מַה יוֹעִיל לָנוּ כִּי נִזְכִּיר הַדְּגִים אֲשֶׁר אֲכַלְנוּ בְּמִצְרַיִם זְכִירָתוֹ הִיא בְּחֲנָם: וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר הָאֲנָכִי הִרִיתִי אֶת הָעָם הַזֶּה, הַרְמַב"ן כָּתַב שֶׁעַל דַּעַת אֲנִקְלוֹס הוּא כְּמוֹ עַל בְּרָכוֹת הוֹרִי, וְהוּא ז"ל פִּי שֶׁהַפֶּל מְלִיצָה בָּאֵם, וְאוֹמְרוּ אֲנִי כִּי הוּא אֲנִי וְלֹא אוֹמְנָת, וּלְדַעֲתִי יִתְכַּן לֹאמֵר שֶׁמִּשְׁשֶׁה כְּאֲשֶׁר רָאָה בְּקִשְׁת הַבָּשָׂר בְּלִמֵּי הַגּוֹנָה, וְרָאָה שֶׁהַקֵּב"ה חָרָה אִפּוֹ מְאֹד רָצָה לְהַעֲבִיר הַחֲרוֹן מֵעַל יִשְׂרָאֵל, וְאִמֵּר לְהַתְנַצְלוֹת שֶׁסִּיבַת הַיּוֹתָם מִבְּקָשִׁים בְּקִשָּׁה שֶׁלֹּא כְּהוֹנֵן הוּא לְהִיּוֹת שֶׁהוּא לְבַדּוֹ אֵינוֹ מְסַפֵּיק לְהַדְרִיכָם וְלְדַבֵּר עַל לִבָּם, שֶׁאֵם יִהְיוּ לָהֶם רוּעִים רַבִּים שֶׁיִּסְפִּיקוּ לְדַבֵּר לְכָלֵם לֹא יִהְיוּ כֹּף טְרַחְנִים כִּי יִקְבְּלוּ דְבָרֵי הַרוּעִים, וְהִיָּתָה טַעֲנָתוֹ זֹאת נְכוֹנָה מִצַּד שֶׁהַתְּאוּבָה הַזֹּאת הַתְּחִילָה לְבֹא מֵאוֹתָם שֶׁהָיוּ בְּקִצָּה הַמַּחֲנֶה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְתֹאכַל בְּקִצָּה הַמַּחֲנֶה, שֶׁמִּשְׁשֶׁה וְדָאֵי הִיָּה בְּאֲמִצַּע הַמַּחֲנֶה כְּמִנְהַג הַמֶּלֶךְ.

וְלָכֵן אִמֵּר שֶׁאֵם הָיוּ רוּעִים רַבִּים הַמְּנַהִיגִים אוֹתָם כְּכֹר הָיוּ מְקַבְּלִים מֵהֶם, וּבְאֲנִי מְרֹו הָאֲנָכִי הִרִיתִי ר"ל אִם הִיָּתִי אִם הַיּוֹנֵק כְּכֹר הִיָּה לִי חֵלֶב בְּשָׂדִים לְתַת לוֹ אֲבָל שֶׁתֹּאמֵר אֵלֵי שֶׁאֲשֵׁא אוֹתָם כְּאֲנִי שֶׁאֵין לוֹ שָׂדִים לְהִינִיקוֹ רַק צָרִיף לְבַקֵּשׁ לוֹ מְזוֹנוֹ אִם כֵּן מֵאֵין לִי בָשָׂר לְתַת לְכָל הָעָם הַזֶּה, וְלְהִיּוֹת בְּקִשְׁתָּם בְּלִמֵּי הַגּוֹנָה הַמְּשִׁילָם לַיּוֹנֵק שֶׁגַם הַיּוֹנֵק לֹא יִבְחִין אֲבָל יִתְנַעֵנַע עַל הָאֲנִי וְיִשְׂאֵל מַה שֶׁיִּתְאַוָּה, וְאִמֵּר כֵּן בְּהִיּוֹתוֹ מְלִיץ טוֹב עַל יִשְׂרָאֵל כְּלוֹמֵר אַתָּה עֲשִׂיתָ אוֹתָם כְּיוֹנֵק לְתַת לָהֶם מִן מֵן הַשָּׁמַיִם וְהֵם מִתְנַעֵנְעִים כְּיוֹנֵק וּמְבַקְּשִׁים בָּשָׂר, וְלָכֵן אִמֵּר כִּי יִבְכוּ עָלַי כִּי הַבְּכִיָּה הוּא מַעֲשֶׂה יוֹנֵק.

וְאוֹמְרָם תְּנֶה לָנוּ בָּשָׂר וְנֹאכְלָה כְּכֹר הִיָּה מְסַפֵּיק אוֹמְרָם תְּנֶה לָנוּ בָּשָׂר וּפְשׁוּט הוּא שֶׁלֹּאכְלָה הֵם רוּצִים, אֲבָל הִיָּה הַדְּבָר שֶׁכְּכֹר הִיָּה לָהֶם שֶׁלּוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שֶׁכָּכֵל לִלְהָ הִיָּה מְכַסֶּה אֶת הַמַּחֲנֶה, אֲבָל הִיָּה מְחֹסֵר צִידָה וְלֹא הָיוּ רוּצִים לְבוֹד עַד שֶׁיִּהְיֶה מוּכָן לְאֲכִילָה בְּלִמֵּי צִידָה כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר לָהֶם אַח"כ, שֶׁסִּפֵּר הַכְּתוּב שֶׁהָיוּ אֲמִתִּים עַל הָאֲרֶץ וְלֹא שִׁטִּים

ומכסים המִתְנָה וְזֶה אוֹמְרִים מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשֵׁר וְלֹא אָמַר מִי יִתֵּן לָנוּ בְּשֵׁר, וּלְכֹה ג"כ אָמַר מֹשֶׁה שֶׁהֵם רוֹצִים בְּשֵׁר שְׂיִנְתֵּנוּ בְּיָדָם מוֹכֵן לְאָכִילָה שְׁלֹא יִחְסַר צִידָה, וְהִיָּה זֶה הַנְּסִיוֹן כִּי הָיוּ אוֹמְרִים שֶׁהִשְׁלֹו הַמְּחַנְסֵר צִידָה מְקַרָּה הוּא לֹא ה' שֶׁלָּחָם וְכֵן הָיוּ מֵאֲמִינִים, עַד שֶׁשְׁלַח לָהֶם עַד שְׁלֹא הָיוּ צָרִיכִים רַק אֲסִיפָה, וְהָעֵד מֵה שֶׁאָמַר דָּוִד מִזְמוֹר ע"ח וַיִּדְבְּרוּ בְּאֵלֵיהֶם אָמְרוּ הַיּוֹכֵל אֵל לְעֶרְוֶה שְׁלָחוֹן, שֶׁהָיוּ רוֹצִים שְׁלָחוֹן עֲרוּוֶה, וְכֵן נָתַן לָהֶם הַקַּב"ה שְׂיִשְׁטְחוּ שְׁטוּחַ וְיִהְיֶה מוֹכֵן לְאָכִילָה, וְהִנֵּה הַקַּב"ה קוֹדֵם לְכֵן נָתַן לָהֶם מְחַנְסֵר צִידָה שֶׁהוּא יוֹתֵר מְתוּק לְאָדָם, כְּמוֹ שֶׁאָמַר יִצְחָק וְצוּדָה לִי צִיד וְהֵם בִּקְשׁוּ מוֹכֵן וְיִהְיֶה לָהֶם לְזֵרָא.

וְהָעֵד הַמְּפֹרָסִים שֶׁזֶה הָיְתָה שְׁאֵלְתָם שֶׁהָיוּ רוֹצִים דְּבַר מוֹכֵן מֵה שֶׁנֶּאֱמַר הֲצִאֵן וּבְקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וְלֹא אָמַר יִנְתֵּן לָהֶם, שֶׁכַּנְרָאָה הָיוּ מְבַקְשִׁים שְׁלֹא יְהוּ מְחַנְסֵרִים אֲפִילוֹ שְׁחִיטָה: וּבְקֵר מֵה שֶׁנֶּאֱמַר כְּאֲמַתִּים עַל הָאֶרֶץ פִּירֵשׁ רַש"י שֶׁהָיוּ פוֹרְחוֹת בְּגוֹבָה עַד שֶׁהָיוּ פְּגָד לְבוֹ שֶׁל אָדָם שְׁלֹא יִהְיֶה טוֹרַח בְּאֲסִיפָתוֹ.

וּלְדַעֲתִי שֶׁהָיוּ מִמֶּשׁ שׁוֹכְבִים עַל קַרְקַע הָאֶרֶץ זֶה עַל זֶה גוֹבָה אֲמַתִּים וְלֹא הָיוּ פוֹרְחוֹת. וְהָעֵד מֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּטּוֹשׁ עַל הַמְּחַנְנָה, וְרַש"י בְּעֶצְמוֹ פִּירֵשׁ לְשׁוֹן הַפְּשֻׁטָה כְּמוֹ וְהִנֵּם נִטְוִישִׁים עַל הָאֶרֶץ, וְכֵן וַיִּטּוֹשְׁתִּיהָ הַמְּדַבְּרָה, שֶׁהָיוּ עַל הָאֶרֶץ מִמֶּשׁ, וּבְזֶה יִתְכַּן שֶׁאָמַר מֹשֶׁה שֶׁהִנֵּה הֵם רוֹצִים דְּבַר מוֹכֵן שְׁלֹא יִחְסַר שְׁחִיטָה וְאִינוּ נִקְרָא בְּשֵׁר עַד אַחַר שְׁחִיטָה וְכֵן אָמְרוּ תִּנְה לָנוּ בְּשֵׁר, וְלָכֵן אָמַר מֹשֶׁה אֲפִילוֹ שֶׁתִּתֵּן לָהֶם כָּל הַכְּבָשִׁים פָּרִים וְעִתוּדִים מִי יִסְפִּיק כֵּן לְשַׁחֲטֵם לָהֶם, וְאִם תֵּאֱמַר לְתַת לָהֶם דְּגִים שְׁאִינֵם צָרִיכִים שְׁחִיטָה אִם תִּתֵּן לָהֶם כָּל דְּגֵי הַיָּם לֹא יִתְרָצוּ רַק בְּבִשְׁר, וְזֶה אוֹמְרוֹ וְאֵתָה אֲמַרְתָּ בְּשֵׁר אֲתָן לָהֶם וְלֹא דְגִים כְּלוֹמַר הֵם לֹא יִרְצוּ רַק בְּשֵׁר, וְגַם אֵתָה אֲמַרְתָּ לְתַתְלָהֶם בִּשׁ' א"כ מִי יִשְׁחֲטֵם לָהֶם כָּל כֹּף בְּשֵׁר בְּפִתַח אֹהֶל מוֹעֵד, לְכֵן נָתַן לָהֶם שְׁלֹו שֶׁהָיוּ יְכוֹלִים לְשַׁחֲטֵם כָּל אִישׁ בְּבֵיתוֹ כְּרָצוֹנוֹ כִּי אֵין בְּמַצּוֹת הַבָּאֵת פִּתַח אֹהֶל מוֹעֵד רַק שׁוֹר אוֹ כֶּשֶׁב אוֹ עֹז, וַיִּתְבָּאֲרוּ לְפָנֶיךָ הַפְּתוּבִים הִלְלוּ בְּאֶן כֹּן מְזִה.

וְעוֹד יִתְכַּן שְׁאִין סִפְק שֶׁהָיָה לָהֶם מְקַנָּה הַרְבֵּה מְאֹד וּבְשֵׁר לְשׁוֹבַע בְּמֵה שֶׁהָיוּ פָּרִים וְרַבִּים הַמְּקַנָּה, וְהָעֵד שֶׁאֲפִילוֹ בְּקִדְשׁ סוֹף הַמ' שָׁנָה אָמְרוּ לְמוֹת שָׁם אֲנַחְנוּ וּבְעִירָנוּ, וְעַל בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן נֶאֱמַר וּמְקַנָּה רַב הָיוּ לְבְנֵי רְאוּבֵן, אֲבָל הֵם אָמְרוּ מִי יֵאָכְלֵנוּ בְּשֵׁר וְאָמְרוּ זְכַרְנוּ אֵת הַדְּגָה, לְכֹה ג"כ שְׁלַח לָהֶם מִן הַיָּם שְׁלֹו שֶׁכָּל מֵאֲכָלֵם דְּגִים וְהַמְּזוֹן נִעְשָׂה עֶצֶם הַנְּיִזוֹן כְּאֲשֶׁר עַד הַיּוֹם אוֹתוֹ הִשְׁלֹו הַבָּא מִן הַיָּם רֵיחַ בְּשֵׁר רֵיחַ דְּגִים וּבְזֶה נִתְיַשְׁבַּ גַּם כֵּן מֵאָמַר מֹשֶׁה שֶׁאָמַר וְאִם אֵת כָּל דְּגֵי הַיָּם וְגו': וְנָשׁוּב לְעַנְיָן אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ בּוֹ שֶׁכָּל טַעֲנָתוֹ הָיְתָה כְּמוֹ שֶׁאָמְרָנוּ בְּהִיוֹתוֹ הוּא רוּעָה לְבָדוֹ, שְׁאִינוּ מְסַפִּיק לְדַבֵּר עִם כָּל פְּרָטִי וּפְרָטִי שְׁאִילוֹ הָיוּ לָהֶם רוּעִים רַבִּים הָיוּ מְקַבְּלִים מוֹסַר וְהַנְּהִיגָה מֵהֶם לְבִלְתִּי הִיוֹתָם שׁוֹאֲלִים שְׁאֵלָה בְּלַתִּי הַגּוֹנָה, וְהַקַּב"ה הִשִּׁיב לוֹ עַל שְׁנִיָּהֶם הִנֵּה אֲתָן לָהֶ ע' זְקָנִים וְנִשְׂאוֹ אֵתָה, וְגַם שְׁאֵלְתָם עִם הִיוֹתָה בְּלַתִּי הַגּוֹנָה אֲתַנְּנָה לָהֶם וְאֲתָן לָהֶם יִתֵּר עַל שְׁאֵלְתָם עַד שֶׁיִּהְיֶה לָהֶם לְזֵרָא: וּבְמֵה שֶׁאָמַר מֹשֶׁה הֲצִאֵן וּבְקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמַצָּא לָהֶם נִתְחַבְּטוּ הַמְּפָרָשִׁים ז"ל, וְכַתֵּב רַש"י ז"ל וְז"ל הֲצִאֵן וּבְקֵר יִשְׁחַט לָהֶם וּמַצָּא לָהֶם כְּדִי שְׂיִתְרָגוּ וְתִהְיֶה אָכִילָה זֶה מְסַפְקָתָן עַד עוֹלָם וְכִי שִׁבְחָה הוּא זֶה אוֹמְרִים לוֹ לְחַמּוֹר טוֹל כֹּן שְׁעוֹרִים וְנִחְתָּוֶה רְאוּשָׁה, הִשִּׁיבוּ הַקַּב"ה וְאִם לֹא אֲתָן יִאָמְרוּ שֶׁקֶצֶרָה יְדִי הַטּוֹב בְּעִינֶיהָ שְׂיִד ה' תִּקְצַר בְּעִינֶיהָ יִאָבְדוּ הֵם וּמֵאָה כִּיּוֹצָא בָהֶם וְאֵל תְּהִי יְדִי קֶצֶרָה לְפָנֶיהָ אֲפִל' שְׁעָה אַחַת

עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָרָה דְּבָרִי, ר"ג בְּנוֹ שֶׁל ר' יְהוּדָה הַנְּשִׂיא אוֹמֵר א"א לַעֲמֹד עַל הַטָּפֶל מֵאֲחַר שְׂאִינָם מְבַקְּשִׁין אֵלָּא עֲלִילָה לֹא תִסְפִּיק לָהֶם, סוֹפֵן לְדוֹן אַחֲרֵיהֶּם אִם אַתָּה נוֹתֵן לָהֶם בְּשֹׁר בְּהֶמָּה גִּסָּה יֹאמְרוּ דְקָה בְקִשְׁנוּ וְאִם אַתָּה נוֹתֵן דְקָה יֹאמְרוּ גִּסָּה בְקִשְׁנוּ חַיָּה וְעוֹף בְקִשְׁנוּ דְגִים בְקִשְׁנוּ, אָמַר לוֹ א"כ יֹאמְרוּ שְׂקֻצָּרָה יָדִי, אָמַר לְפָנָיו הַרְיֵנִי הוֹלֵה וּמְפַיֵּסֶן, א"ל עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָרָה דְּבָרִי שְׁלֵא יִשְׁמְעוּ לָךְ, הֲלֹךְ מִשָּׁה לְפַיֵּסֶן אָמַר לָהֶם הִיד ה' תִּקְצַר הֵן הִפָּה צוֹר נִיזוּבוּ מִיָּם וּגו' הֵגַם לָחֵם יוֹכֵל תַּת אָמְרוּ פִּשְׁרָה הִיא זֹו אֵין בּוֹ פֶּח לְמִלְאֵת שְׂאֵלְתָנוּ, וְזֵהוּ שְׁנֹאֲמַר וַיִּבֹא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל הָעָם פִּינּוֹן שְׁלֵא שְׁמְעוּ לוֹ וַיִּקַּח ע' אִישׁ, עכ"ל רש"י, וַיִּכְבֵּר נְרָאִים לַעֲיֵן הַדּוֹחֲקִים וְהַסְּפִיקוֹת אֲשֶׁר בְּמִדְרָשָׁם זֵה, תַּחֲלָה כִּי מַה שְׁנֹאֲמַר וַיִּצָּא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל הָעָם דְּבָרֵי ה' פְּתִיב, וְאֵין דְּבָרֵי הַפִּיּוֹס דְּבָרֵי ה', וְעוֹד הִיאֵךְ יֹאמַר הַיְקָרָה דְּבָרִי וְאֵין בְּכַתוּב אָמוֹר שְׁמִשָּׁה אָמַר לְפַיֵּסֶן עַד שְׂיֹאמַר הַקַּב"ה עֵתָה תִּרְאֶה שְׁלֵא יִתְפַּיֵּסוּ, וְעוֹד הִיאֵךְ נִתְפַּיֵּסוּ עִם הַשְּׁלֹו וְלֹא אָמְרוּ בְשֹׁר בְּהֶמָּה אָנוּ מְבַקְּשִׁים, וְאִם מֹשֶׁה אָמַר כֵּן לְפָנָיו הַקַּב"ה מַה הַשִּׁיב לוֹ הִיד ה' תִּקְצַר, וְנִרְאֶה וְדַאי שְׁפָל פִּשְׁט הַכְּתוּב אֵינוֹ מְתִישֵׁב מֵרֵאשׁוֹ וְעַד סוֹפוֹ, וְהֵרַמְב"ן כָּתַב וַיִּלְל וְאֵין מְדַרְשׁוֹ שֶׁל ר"ש וְשֶׁל ר"י הַנְּשִׂיא נְאוֹתִים לְלִשׁוֹן הַכְּתוּב, בְּעֵבֹר שְׂאֵמַר עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָרָה דְּבָרִי אִם לֹא וּמְדַרְשׁוֹ שֶׁל ר' עֲקִיבָא שְׂאֵמַר דְּבָרִים כְּמִשְׁמַעֲנָן מִי מְסַפִּיק לָהֶם הוּא מְשַׁמְעוֹת הַכְּתוּב בְּאֵמַת וְהוּא דַעֲתוֹ שֶׁל אוֹנְקֵלוֹס, אֲבָל הָעֲנִין בְּעֵצְמוֹ תִּימָה כַּמ"ש ר' שְׁמַעוֹן מִי שְׁכַתוּב בּוֹ בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמַן הוּא יֹאמַר אֵין הַמְּקוֹם מְסַפִּיק לָהֶם, וְעוֹד כִּי כָּלֵם רָאוּ כָּבֵר נִפְלְאוֹת גְּדוּלוֹת מְזוֹ, וּר"א תִּירָץ כִּי מֹשֶׁה הָיָה חוֹשֵׁב שְׁלֵא יִחַדֵּשׁ ה' מוֹפֵת כִּי אִם לְהַצְדִּיק נְבִיאָו, וְגַם זֵה אֵינוֹ נִכּוֹן בְּעֵינָיו כִּי כָּבֵר עָשָׂה עִמָּהֶם כְּזוֹ בְּשִׁלּוֹ הֵרֵאשׁוֹן וְכֵן בְּמִים וּבְמֵן כִּי כָּלֵם עַל תְּלוּנְתָם נִתְּנוּ לָהֶם וְהַנְּכוֹן אֲצִלִּי כִּי כְּאֲשֶׁר יַעֲשֶׂה ה' אוֹתוֹת וּמוֹפְתִים לִישְׂרָאֵל חֶסֶד הֵם מֵאֲתוֹ וְכָלֵם לְטוֹב לָהֶם כִּי טוֹב ה' לְכָל וְרַחֲמָיו עַל כָּל מַעֲשָׂיו זוֹלָתִי כְּאֲשֶׁר יִבֹּא הַקָּצֵף עַל עוֹבְרֵי רְצוֹנוֹ שְׂיַעֲשֶׂה עִמָּהֶם בְּאֵף וּבְמִדַּת הַדִּין לְרַעַה גְּמוּרָה, וְהִנֵּה אֵין בְּנִסִּים רַק טוֹבָה גְּמוּרָה שְׁלֵמָה בְּרַחֲמִים אוֹ נִקְמָה בַּמִּדָּה"ד, אֲבָל עֵתָה שְׂאֵמַר לָהֶם לְתַת שְׂאֵלְתָם וַיֹּאכְלוּ בְשֹׁר עַד אֲשֶׁר יֵצֵא מֵאֶפֶס וְהָיָה לָהֶם לְזֵרָא יַדַע מֹשֶׁה רַבִּינוּ שְׁלֵא יִהְיֶה אוֹת מֵאֵת ה' לְבִרְאֵת לָהֶם בְּשֹׁר כְּאֲשֶׁר נָתַן לָהֶם הַמֶּן מִן הַשָּׁמַיִם כְּעֲנִין שְׂאֵמְרוּ חז"ל אֵין דְּבָר רַע יוֹרֵד מִן הַשָּׁמַיִם, וְעוֹד כִּי כָּל הַנְּסִים יוֹדִיעִם לְמֹשֶׁה, הַנְּנִי מְמַטִּיר לָכֶם לָחֵם מִן הַשָּׁמַיִם, הַנְּנִי עוֹמֵד לְפָנֶיךָ שָׁם עַל הַצּוֹר, אֲבָל בְּכָאֵן שְׂאֵמַר לוֹ וְאֵל הָעָם תֹּאמַר הַתְּקַדְּשׁוּ לְמַחֵר וְלֹא הוֹדִיעֵנו הִיאֵךְ הִנֵּה הַבֵּין מֹשֶׁה שְׁלֵא יִהְיֶה זֵה בְּנִס מֵאֲתוֹ ית', וְע"כ שְׂאֵל בְּתַמִּיּהָ מַה יַעֲשֶׂה לָהֶם כְּדָרָךְ כָּל הָאֲרִץ אִם יִשְׁחַט לָהֶם צֹאן וּבְקָר מְכָל סְבִיבוֹתֵיהֶם וְאִם יִאֶסְנֶף כָּל דְּגֵי הַיָּם בְּמְקוֹם הַהוּא בְּקִרְוֵב לֹא יִסְפִּיק לָהֶם, וְהַש"י הַשִּׁיבוּ כִּי אֵין יָד ה' קֻצְרָה לְתַת שְׂאֵלְתָם גַּם בְּדָרָךְ הַמְּקָרִים, וְזֵה טַעַם הַיְקָרָה דְּבָרִי אִם לֹא, וְאָמַר הִיד ה' תִּקְצַר כְּלִשׁוֹן וַיִּין מְלָכוֹת רַב פִּיֵּד הַמְּלָךְ, וְלֹא אָמַר ה' הַמְּנִי יִפְלֹא כָּל דְּבָר כִּי לֹא יַעֲשֶׂה זֵה בְּמוֹפֵת, וְכֵן הָיָה שְׁנִסַּע רוּחַ מֵאֵת ה' כְּמִנְהַגוֹ שֶׁל עוֹלָם לֹא רוּחַ יָם חֲזַק מְאֹד וְלֹא רוּחַ קָדִים עֲזָה כְּאֲשֶׁר יִזְכִּיר בְּמוֹפְתִים אֲבָל רוּחַ סְתָם כְּנֶהוּגִים, וַיִּגְזַר שְׁלוֹיִם מִן הַיָּם לֹא שְׁנִבְרָאוּ עֵתָה בְּעֵבֹרָם וְאֵין בְּדָרָךְ חִידוּשׁ מְטַבְּעוֹ שֶׁל עוֹלָם וְעוֹד שְׁכָבֵר הָיָה לָהֶם כֵּן וְלֹא חִדֵּשׁ עֵתָה רַק שֶׁהִיוּ שְׁלוֹיִם רַבִּים מְאֹד עכ"ל הַרְמְב"ן ז"ל, וְלַדַּעֲתִי הַרְמְב"ן ז"ל סִילַק כָּל הַפִּירוּשִׁים שְׁקַדְמוֹ לוֹ בְּדְבָרִים שְׂיִסְתַּלַּק גַּם פִּירוּשׁוֹ זֵה, רֵאשׁוֹן אוֹמְרוֹ וְאַתָּה אִמְרַת בְּשֹׁר אַתָּן לָהֶם וְאָכְלוּ חִדֵּשׁ יָמִים הָרִי אוֹמֵר בְּהִדְיָא שְׁהוּא יִתֵּן וְלֹא שְׂיִבֹא בְּמִנְהַג אוֹ מְקָרָה, וְא"כ צְפַרְדֵּעַ כְּנִים עָרוּב שְׁלֵא נִבְרָאוּ מְחֻדָּשׁ בְּעֵבֹר

מצרים אינם מופת שגם בהם לא נאמר רוח עזה ולא רוח קדים, ועוד שמבואר הוא שאמרו מן הים שב אל הרוח שהיה רוח ים, פי אין השלום בריחות גבראות בים אבל שטים על הים למצוא טרף להם משרץ הים, ועוד שהרמב"ן כתב שלא אמר ה' היפלא ממנו כל דבר, ולא ידעתי מה היה חוץ מן הטבע הנזהג בריה חדשה שזמן וזמנה בני ק' שנה יולידו והרי לה אדם וחוה שקדמו לאברהם והולידו את שת והם בני ק"ל שנה, ועם כל זה פאשר נאמר משרה נתתי לה בן אפ"ה נאמר היפלא מה דבר שבשבייל שבזמן אברהם לא היה מנהג בהולדה לזקנים כמוהם כמו שאמרה שרה כל השומע יצחק לי להיותו דבר משונה מהמנהג בזמן ההוא, ועם היות שאנחנו פירשנו אומרה כל השומע יצחק שם במקומו באופן אחר, הן לדעתו של הרמב"ן אנחנו אומרים עתה שלא פירש דברי שרה רק על תמיהתה, ועוד לא ידעתי במה נסתפק משה והלא פאשר הביא הערוך על המצרים הלא היה יכול להביא איל וצבי ויחמור ואקו ודישון וזמר בלתי שיבא בריה חדשה, ומה שכתב הרמב"ן שהיה משה נפלא לדעת אם יאסר להם כל דגי הים שאפ"ה לא היה מספיק להם, ומפני שראה שזה אינו אמת שכל דגי הים ודאי יספיקו לכל באי עולם כל שכן לס' ריבוא, לכן אמר מאותו הים הקרוב להם.

הנה זה תימה שיהיה נראה זר למשה שהקב"ה יעשה שכל דגי הים בלתי בריה חדשה יבאו באותו הים הקרוב להם. ועוד גדול מזה הלא היה שם השלו והאיך נעלם ממשה שלא היה יכול הקב"ה בלתי ברוא בריה חדשה לשלוח שלו הרבה על הראשון עד שיספיק, אמת הרמב"ן ז"ל חשב להנצל מהטענות שטען על זולתו והוא נכנס בפרצה דחוקה שיש בה צרור' יתר ממה שנתעורר הוא על זולתו: אבל יתכן לדעתי לומר בפשט הפתובים, הללו שמשה פאשר ראה שהקב"ה אמר לו שיתן להם בשך ביום אחד שיספיק להם בעד חדש ימים, ראה משה את ישראל שלא היתה להם מדת ההסתפקות, ואמר אם הקב"ה היה שולח הבשך כמו ששלח הפן שילקטו מידי יום יום עמר לגלגלת והמוסיף להותיר נבאש ונתקלקל, באופן זה היה כל אחד נוטל חלקו מן הבשך בכל יום פדי אכלו לא יותר והיה מספיק לכלם חדש אחד, אמנם כיון שאמה שולח להם ביום אחד בשך לשלשים יום והרשות נתונה להם שיקחו מה שירצו והם אין להם מדת ההסתפקות כל אחד יקח הרבה יותר ממה שהוא צריך לשלשים יום, ואמה אמרת שתתן להם דבר מספיק לשלשים יום, א"כ לא יספיק להם שנה יקח בעד שני חדשים וזה לא ישיג לקחת בעד שני ימים, שבהיות שהקב"ה אמר לתת להם בשך מספיק לשלשים יום לכלם חשב משה שיתן להם בצמצום מה שצריך לס' ריבוא ל' יום, ולכך ביקש מאתו ית' שישלח הרבה יותר פדי שיספיק, ונתן טעם לדבריו שאין לישראל מדת ההסתפקות ואמר הצאן ובקר ישחט להם ואם כל דגי הים יאסרו וגו' דרך גונזא והפלגה כמו שנאמר ערים בצורות בשמים שלרוב גבהם של החומות אמר כן, כמו כן אמר להפליג שאינם מסתפקים שאם כל דגי הים יאסרו להם לא יספיק, על אחת כמה שלא תהיה להם מדת ההסתפקות לקחת מה שצריך לכל אחד בצמצום לשלשים יום.

וראה שסוף דבריו מבוארים היותם על הפנונה אשר אמרנו שכן אמר ואמה אמרת בשך אתן להם ואכלו חדש ימים כלומר בצמצום א"כ לא יספיק, וכל זה ברצותו שלא ישלח בצמצום דבר יספיק לשלשים יום אבל שישלח הרבה, והנה השיב לו הקב"ה ואמר וכי בעבור שאמרתי שאתן להם בשך מספיק חדש ימים תחשוב שאשלח בצמצום הפמות

שִׁיסְפִיק לִס' רִיבּוּא ל' יוֹם, הִיָּד ה' קִצְרָה שְׁשׁוּלַחַת הַדְּבָרִים בְּצִמְצוּם אֵין הַדְּבָרִים כֵּן כִּי יָד ה' רַחֲבָה מְאֹד, וְאֶפְּלוּ שְׁאֲמַרְתִּי לְשַׁלֹּחַ דְּבַר מִסְפִּיק לִל' יוֹם הִנֵּה אֲשַׁלַּח הַרְבֵּה מְאֹד שִׁיסְפִיק אֶפְּלוּ שְׁאֵין לָהֶם מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת.

וְלָכֵן אָמַר עֵתָה תִּרְאֶה הַיְקָרָה דְּבָרֵי אִם לֹא, שְׁפִשְׂאֵנִי אוֹמֵר מְעַט אֲנִי עוֹשֶׂה הַרְבֵּה, וְהִנֵּה א"כ כְּאֵילוּ אָמַר מֹשֶׁה לְהַקְב"ה יִשְׂרָאֵל אֵין לָהֶם מִדַּת הַהִסְתַּפְּקוּת כָּלֵל וְאֵתָה אֲמַרְתָּ לְתַת לָהֶם בְּצִמְצוּם בְּעַד ל' יוֹם א"כ לֹא יִסְפִּיק, וְצָרִיךְ שְׁתַּשְׁלַח לָהֶם הַרְבֵּה מְאֹד, כִּי כִּבְר יָדַע מֹשֶׁה יְכַלְתּוּ יִתְב' אֲמַנֵּם נְתִיבִירָא מִמֶּה שְׁאֲמַר לְתַת בְּעַד ל' יוֹם אוֹלֵי לֹא יִשְׁלַח רַק בְּצִמְצוּם, וְלִדְעָתִי עַל פִּי דְרַכְנֵנוּ זֶה הַנְּתִירוּ כָּל הַסְּפָקוֹת הֵן בְּעֵנֵן הַפְּתוּבִים הִלְלוּ וְהֵן בְּלִשׁוֹן הַכָּל עַל נִכּוֹן, וְזֶהוּ שְׁנֵאֲמַר אַח"כ וַיֵּצֵא מֹשֶׁה וַיְדַבֵּר אֶל הָעָם אֵת דְּבָרֵי ה' כְּלוֹמֵר שְׁאֲמַר לָהֶם שְׁיִתְּנוּ לָהֶם בְּשֵׁר מִסְפִּיק לְשִׁלְשִׁים יוֹם, וְכִדִּי לְדַבֵּר אֲלֵיהֶם וְלִהְיֵהֶם בְּהִיִּשְׁרָה נִכּוֹנָה שְׁלֹא יְהִי שׁוֹאֲלִים מֵעַתָּה וְהִלְאָה שְׁאֵלוֹת בְּלִתֵּי הַגּוֹנוֹת הִנֵּה בִיקֵשׁ מֵאֲתוֹ יִתְבָּרַךְ עַל הַע' זְקֵנִים לְשֵׁאת גַּם הֵם בְּמִשְׁאָ הָעָם, שְׁכָּל אֶחָד יְדַבֵּר עַל לִבֵּם לְהוֹדִיעֵם מִה שְׁרָאוּי לְשֵׁאוֹל אוֹ שְׁאֵינוּ רְאוּי וְכָל אֶחָד מֵהַזְּקֵנִים יִמְשִׁיף קִצְתָם אֶל הַדְּרָף הַנִּכּוֹנָה, וְנִתְרַצָּה לְהַשְׁתּוֹת עִם הַזְּקֵנִים בְּמִדְרַגַּת נְבוֹאָתָם אֲזַ כְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר וְהִתְיַצְבוּ שָׁם עִמָּךְ: פָּרַק כ עַל מִה שְׁנֵאֲמַר וְתִדְבַר מְרִים וְאֶהְרֵן בְּמִשְׁה פִּירֵשׁ רִש"י עַל פִּי מְדַרְשָׁם ז"ל הִיא פְתִיחָה בְּדַבֵּר תַּחֲלָה לְפִיכֹף הַקְדִּימָה הַפְּתוּב תַּחֲלָה, וּמִנֵּין הִיָּתָה יוֹדַעַת מְרִים שְׁפִירֵשׁ מֹשֶׁה מִן הָאִשָּׁה ר' נִתְּן אוֹמֵר מְרִים הִיָּתָה בְּצַד צְפוּרָה בְּשַׁעַר שְׁנֵאֲמַר לְמֹשֶׁה אֶלְדָּד וּמִיָּדָד מִתְנַבְּאִים בְּמַחְנֵה כִּינּוּן שְׁשִׁמְעָה צְפוּרָה אֲמָרָה אוֹי לְנִשְׁוֹתֵיהֶן שֶׁל אֱלוֹ אִם הֵם נִזְקָקִים לְנְבוּאָה שְׁיִהְיוּ פּוֹרְשִׁים מִנִּשְׁוֹתֵיהֶן כְּדַרְךָ שְׁפִירֵשׁ בְּעַלֵּי מְמַי וּמִשָּׁם יְדַעָה מְרִים וְהַגִּידָה לְאֶהְרֵן, עוֹד פִּירֵשׁ רִש"י ז"ל עַל פִּי מְדַרְשָׁם הָאִשָּׁה הַכּוֹנִשִׁית מַגִּיד שֶׁהַכָּל מוֹדִים בְּיָפִיָּה כָּשֶׁם שֶׁהַכָּל מוֹדִים בְּשִׁחְרוּתוֹ שֶׁל כּוֹנִשִׁית כּוֹנִשִׁית בְּגִי' יִפְתַּ מְרָאָה, עַל אוֹדוֹת הָאִשָּׁה עַל אוֹדוֹת גִּירוּשִׁיָּהּ, כִּי אִם כּוֹנִשִׁית לְקַח מִה ת"ל אֶלָּא יֵשׁ לָךְ אִשָּׁה נְאֻה בְּיִנְפִיָּה וְאִינָה נְאֻה בְּמַעֲשֵׂיָהּ בְּמַעֲשֵׂיָהּ וְלֹא בְּיִנְפִיָּה אֲבָל זֹאת נְאֻה בְּכָל, הָאִשָּׁה הַכּוֹנִשִׁית עַל שֵׁם יְנִפִיָּה נִקְרָאת כּוֹנִשִׁית כְּאֶדָם הַקּוֹרָא אֵת בְּנוֹ נְאֻה כּוֹנִשִׁי כְּדִי שְׁלֹא תִשְׁלַח בּוֹ עֵין רַעָה, כִּי אִשָּׁה כּוֹנִשִׁית לְקַח וְעַתָּה גִּרְשָׁה, הִלָּא גַּם כְּנוֹ דְבַר וְלֹא כְּיִרְשָׁנוּ מְדַרְךָ אֶרֶץ עַכ"ל רִש"י וְרַבּוֹ הַסְּפָקוֹת בְּעֵנֵן זֶה: סָפַק א' שְׁכִינּוּן שְׁאֵין כְּאֵן רַק תִּרְעֻנְמַת עַל שְׁפִירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה מִה הַנְּצָרָה בְּסִפּוֹר יְנִפִיָּה וְכִי אִם לֹא הִיָּתָה יָפָה הִנֵּה מוֹתֵר לְפָרוֹשׁ מְמַנָּה אִם לֹא הִנֵּה מוֹכְרָח מְצַד הַנְּבוּאָה: סָפַק ב' שֶׁהַתִּרְעֻנְמַת הוּא עַל הַגְּרוּשִׁין וְהוּא אֵינוֹ מְזַכִּיר רַק הַלְקִיחָה: סָפַק ג' הִיאָךְ לֹא אֲמָרָה צְפוּרָה אוֹי לְאִשְׁתּוֹ שֶׁל אֶהְרֵן אוֹ שֶׁל יְהוֹשֻׁעַ שְׁהָרִי יְדַעָה הַיּוֹתֵם נְבִיאִים, וְכִבְר יָדוּעַ שְׁדַרְשׁוּ כֵּן ז"ל לְתַת טַעַם לְסְמִיכוֹת פְּרִשָּׁה זֹאת אֶל פְּרִשַׁת אֶלְדָּד וּמִיָּדָד: סָפַק ד' שְׁרִש"י פִּירֵשׁ נִגְלָה עֲלֵיהֶם פְּתָאוֹם וְהֵן בְּדַרְךָ אֶרֶץ טְמֵאִין וְהִיוּ צוֹעֲקִים מִיָּם מִיָּם לְהוֹדִיעֵם שְׁיָפָה עֲשֶׂה מֹשֶׁה שְׁפִירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה, וְאֵינוֹ נִרְאָה כֵּן מִן הַפְּתוּב שֶׁהַשִּׁיב לָהֶם הַקְב"ה שְׁנֵאֲמַר בְּמִרְאָה אֲלִיו אֲתוֹדַע וְגו' לֹא כֵּן עֲבָדִי מֹשֶׁה, אֲבָל נִרְאָה שְׁלִסְבַת עֲלִיוֹנִית מְדַרַּגַּת הַנְּבוּאָה הַשִּׁיב הַקְב"ה לֹא מְחַמַּת הַתְּמַדְתּוֹ: סָפַק ה' אוֹמְרוֹ בְּמִרְאָה אֲלִיו אֲתוֹדַע בְּחִלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ וְאַח"כ אָמַר לֹא כֵּן עֲבָדִי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא, שְׁאֵין זֶה הַפָּךְ אוֹמְרוֹ בְּחִלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ וְלֹא הִל"ל רַק לֹא כֵּן עֲבָדִי מֹשֶׁה פֶּה אֶל פֶּה אֲדַבֵּר בּוֹ, אֲבָל אוֹמְרוֹ בְּכָל בֵּיתִי נֶאֱמָן הוּא נִרְאָה שֶׁהַנְּבִיאִים הָאֲחֵרִים אֵינָם נֶאֱמָנִים רַק בְּמַקְצַת בֵּיתוֹ לֹא בְּכָלוֹ: סָפַק ו' אוֹמְרוֹ אִם יְהִיָּה נְבִיאָכֶם ה' שְׁפִירֵשׁוּ אִם יְהִיָּה לָכֶם נְבִיא לֵה', וְהִלָּא עַד כְּאֵן לֹא דְבָרוּ אֶהְרֵן וּמְרִים לְהַשְׁוֹת נְבוּאָת מֹשֶׁה לְנְבִיאִים אֲחֵרִים

רק להשוותו להם בעצמם ואח"כ הִיָּה לוֹ להקב"ה לומר אם אִתָּה מִתְנַבְּאִים בְּמִרְאָה אֲלֵיכֶם אֲתוֹדַע וּבַחֲלוֹם אֲדַבֵּר בְּכֶם, וְמָה הֶעֱנִנְוּ לַהֲזַכִּיר הַנְּבִיאִים אֲשֶׁר יְהִיוּ: סִפְקָא ז' אוֹמְרוּ וְהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד פִּירֵשׁ"י עָנָו סִבְלָן, וּמָה שִׁינְיָה סִבְלָנוֹת שְׁהָרִי לֹא דִבְרוּ פֶן לִפְנֵי שְׂבָאָמְרִים הָרַק אִף בְּמֹשֶׁה דְּבַר ה' נִתְבָּאָר שְׁלֵא דִבְרוּ לִפְנֵי, שְׂאָם הִיָּה הַדְּבוּר לִפְנֵי הַל"ל הָרַק אִף בְּדָבָר ה', וְהַרְמַב"ן ו"ל לִישׁב סִפְקָא זֶה כְּתִב לְהַגִּיד כִּי ה' קִינָא לוֹ בְּעֵבֹר עֲנוּתוֹתוֹ כִּי הוּא לֹא יַעֲנֶה עַל רִיב לְעוֹלָם אִף אִם יָדַע, וּר"א פִּירֵשׁ גַּם פֶּן בִּישׁוּב סִפְקָא זֶה כִּי הוּא לֹא הִיָּה מְבַקֵּשׁ גְּדוּלָה עַל שׁוּם אָדָם וְלֹא יִתְגַּאֵה בְּמַעֲלָתוֹ כְּלָל אִף כִּי עַל אַחֲיוֹ וְהֵם חוֹטְאִים שְׂמַדְבְּרִים עָלָיו חֲנָם עַכ"ל, וְלֹא הַבְּנֵי פִירוּשׁוֹ זֶה שְׁהֵלֵא אֲדַרְבָּה זֹאת הִיָּתָה טַעֲנָתָם וּתְלוּנָתָם עָלָיו שְׂמַחְזִיק עֲצָמוֹ גְּדוּל מֵהֶם בְּנְבוּאָה וְשַׁעַל פֶּן דְּרָךְ יוֹהֲרָא פִּירֵשׁ מִן הָאִשָּׁה.

וּכְבָר בְּסִפְרֵי אֲמָרוּ ו"ל רַבִּי נִתָּן אוֹמֵר אִף בְּפְנֵי שֶׁל מֹשֶׁה דִבְרוּ בּוֹ, אֲבָל אֵין הַפְּתוּב נִרְאָה כֵּן, וְעוֹד שְׁכָל מָה שִׁפְרֵשׁ"י דְּבָרֵי אֲגֻדָּה הֵם דְּחֻקִּים מְכָל צַד מְשַׁפֵּט הַפְּתוּב, וּבִאֲמַת צָרִיף נְבוּאָה לומר שְׂצַפּוּרָה הִיָּתָה שֶׁם וְאֲמָרָה אוֹי וְכוּ', וְעוֹד שְׁלִפִי זֶה הִיָּתָה צְפוּרָה מוֹאֲסָת ח"ו הַנְּבוּאָה, וְשִׁנְקֵרָאֵת כּוּשִׁית שְׁהַפֵּל מוֹדִים בְּיָפִיָּה כְּמוֹ שְׂמוֹדִים בְּשַׁחְרוֹת הַכּוּשִׁי וְעַל אוֹדוֹת הָאִשָּׁה ר"ל עַל אוֹדוֹת גְּרוּשִׁיָּה כָּל אֵלּוֹ הַדְּבָרִים לֵב מְשַׁכִּיל יִרְחִיקֶם וְלֹא יִקְבְּלֶם לִפְשֻׁט הַפְּתוּב אֲבָל יִתְכַן לְדַעְתִּי לומר בִּישׁוּב פְּשֻׁט הַפְּתוּב וְאִפְּיֵלוֹ שְׂמַדְרָשָׁם ו"ל עֵיקָר אֵין הַמְּקָרָא יוֹצֵא מִפְּשׁוּטוֹ, וְהוּא שְׂכְמוֹ שִׁיְהוֹשֶׁעַ קִנָּא עַל אוֹתָם שְׂנַתְנַבְּאוּ בְּמַחְנֶה כְּף נִתְקַנָּאוּ גַם כֵּן אֶהְרֵן וּמְרִים וְחָרָה לָהֶם עַל מֹשֶׁה שְׂאָמֵר לֹא אוֹכַל לְשֹׂאת לְבַדִּי עַד שֶׁהוֹצֵרָף מַחְמַת זֶה לְהַשׁוּוֹת עֲצָמוֹ לַע' זְקָנִים, שְׂכְמוֹ שַׁע' זְקָנִים הִיוּ מִתְנַבְּאִים בְּאֶסְפַּקְלָרִיא שְׂאִינָה מְאִירָה גַם הוּא נִתְנַבֵּא עִמָּהֶם בְּאוֹתָה אֶסְפַּקְלָרִיא שְׂאִינָה מְאִירָה כְּמוֹ שְׂנַאֲמֵר וְהַתִּיבָּבוּ שָׁם עִמָּה, וְחָשְׁשׁוּ עוֹד אֶהְרֵן וּמְרִים פִּינֵן שֶׁהַתְּחִיל בְּנְבוּאָה שְׁנֶה לְשַׁאָר זְקָנִים שִׁישְׂאָר הַדְּבָר כֵּן וְלֹא יִתְנַבֵּא עוֹד בְּאֶסְפַּקְלָרִיא הַמְּאִירָה כְּבַתְּחִלָּה, וּכְבָר יָדוּעַ שְׂגַם רז"ל מְכַנִּים הַנְּבוּאָה בְּשֵׁם אִשָּׁה כְּמוֹ שֶׁאֵרז"ל מְלַמֵּד שְׁחֻשְׁדוּהוּ בְּאִשָּׁת אִישׁ, שְׁהִיָּתָה נְבוּאָתוֹ ע"י הַמְּדַרְגָּה הָאֲחֵרוֹנָה שְׂבַמְלָאָכִים הַנְּקָרָאִים אִישִׁים, וְאִם כֵּן זֶהוּ שְׂאָמְרוּ אֶהְרֵן וּמְרִים שְׂדַבְּרוּ בְּמֹשֶׁה עַל אֲנֻדוֹת הָאִשָּׁה הַכּוּשִׁית, שְׂבַפְּנָעַל קִרְאוּהָ כּוּשִׁית עַל הִיָּוְתָה שְׁחֹרָה בְּלִמֵּי מְאִירָה כְּכוּשִׁית, וְזֶהוּ שְׂחֻזְרוּ לומר כִּי אִשָּׁה כְּנֻשִׁית לְקַח כְּאִילוֹ אֲמָרוּ כִּי הוּא לְקַחָה שְׁהוּא בְּעֲצָמוֹ הִיָּה סְבָה לְזָה בְּמָה שְׂשַׁאֵל מֵהַקַּב"ה לומר לֹא אוֹכַל לְבַדִּי שְׂאֵת וּגו'.

וְזֶה אוֹמְרֵם אִם רְצוֹן ה' הִיָּה לְהִיּוֹת כֵּן הַחֲרָשָׁנוּ, אֲבָל הוּא בִקְשׁ זֹאת וְהוּא בְּעֲצָמוֹ הִיָּה סְבָה לְזָה אִם כֵּן הוּא לְקַח אוֹתָה בְּיָדוֹ הָאִשָּׁה הַכּוּשִׁית הַהִיא וְעַל זֶה תְּכַף לֹא הָאֲרִיף לָהֶם, אֲבָל אָמֵר לָהֶם שְׁהֵם טוֹעִים, שְׂאָם יְהִיָּה נְבִיאָכֶם ר"ל הַזְּקָנִים, וְאֵלְדָד וּמִיָּדָד אִם יְהִיוּ נְבִיאִים הוּא בְּאֶסְפַּקְלָרִיא שְׂאִינָה מְאִירָה כְּמוֹ שְׂנַאֲמֵר בְּמִרְאָה אֵלָיו אֲתוֹדַע בַּחֲלוֹם אֲדַבֵּר בּוֹ לֹא כֵן עֲבָדִי מֹשֶׁה בְּכָל בֵּיתִי נְאֻמָּן הוּא, ר"ל בְּכָל בֵּיתִי בְּמְאִירָה וּבְכַלְתִּי מְאִירָה בְּשִׁנְיָהֶם הוּא נְאֻמָּן בְּאִיזוֹ שְׁיִרְצָה, וּבִיאָר לָהֶם שְׂגַם לְעַתִּיד יִדְבַר בּוֹ בְּאֶסְפַּקְלָרִיא הַמְּאִירָה, וְלָכֵן נְאֻמֵר בְּלִשׁוֹן עַתִּיד אֲדַבֵּר בּוֹ לְהוֹצִיא אוֹתָם מִן הַחֻשָׁשׁ הַהוּא שְׁחֻשְׁשׁוּ פֶן יִשְׂאָר הַדְּבָר כְּכָה, וּבְהִיּוֹת שְׁכָל דְּבָרֵיהֶם שְׁל מְרִים וְאֶהְרֵן הִיוּ רוּם לְכַב שְׁהִיוּ מְצַטְעָרִים עַל שְׂמֹשֶׁה הַשְּׁנֶה עֲצָמוֹ לַע' זְקָנִים, אָמֵר שְׁהָאִישׁ מֹשֶׁה עָנָו מְאֹד שְׁלֵא חָשַׁשׁ לְזָה אֲבָל נִתְבָּצַ' לְהַתְנַבְּאוֹת עִם הִי' זְקָנִים בְּמְדַרְגָּה אַחַת וְלֹא חָשַׁשׁ, וְזֶהוּ שְׂאָמְרוּ גַם כֵּן דְּבַר ה' כְּלו' עִתָּה נְהִיָּה כָּל הַנְּבִיאִים שְׁוִים אַחַר שְׁלִקְחָה הָאִשָּׁה הַכּוּשִׁית הַזֹּאת שְׂנַתְנַבֵּא בְּאֶסְפַּקְלָרִיא

שאינה מאירה, ובעבור שמרים התחילה בדבור והיה זה מהיות לה רוב לבב על פן נעושה בצרעת כמו שארז"ל הנגעים באים על גסות הרוח, ועל פן ריא עץ ארז, והאזוב גם פן ארז"ל שישפיל עצמו כאזוב, ואל תתמה עלי במה שאני אומר שאשה פושית הוא כינוי לאספקלריא הבלתי מאירה ותאמר האף אני מקדים ומניעד לומר הפסוקים כפשוטם, כבר תמצא שכתבתי בחבורי זה חלק א' פרק כ', שכל מה שגזרה החכמה האלהית להועילנו בדברי תורתו והיה הדבר שהוא צריך אריכות רב הנה אמרה אותו דרך חידה כמו שאמרנו שם בפרק הנזכר שהבנות הוא כינוי לחכמות טבעיות, וכמו כן כאן לא יתכן לומר על אודות האספקלריא הבלתי מאירה שלקח משה, ולכן אמרה תורה דרך חידה כי אשה כושית לקח, כי כן אמר אסף תהלים סימן ע"ח האזינה עמי תורתי וגו' אביעה חידות מני קדם, וכבר הארכתי הדבור בדברי אסף בהקדמה אשר הקדמנו בתחלת חבורנו זה ע"ש, וכאשר תשגיח בפרטי דרכנו זה תראה היתר כל הספקות שנתעוררו בהם: פרשת שלח פרק כא בפרשת מרגלים שם במשנה תורה נאמר י"ב אנשים איש אחד לשבט, והרא"מ טען על רש"י שכתוב שלא היה שבט לוי עמהם, והיתה טענתו שהרי בפרשת שלח בהדיא הזכיר המרגלים בשמות מאיזה שבט היו כל אחד מהם, ונתברר שלא היה אחד מהם משבט לוי, ועל זה כתב שצ"ע.

ובאמת לא דק הרא"מ ז"ל בדברי רש"י ז"ל כי לא כתב מלמד שלא היה משבט לוי אבל כתב שלא היה שבט לוי עמהם שפירוש הדברים הוא ששבט לוי לא היה בכלל המתקרבים שנאמר בהם ותקרבו אלי כלכם, וכבר ידענו ודאי שלא היה עם המרגלים אחד משבט לוי שלא היה לו נחלה בארץ, אבל עדיין היה אפשר לומר ששבט לוי היה ג"כ עם שאר השבטים שנתקרבו לפני משה ואמרו נשלחה אנשים שגם הם היו בכלל מלחמה לכן פרש"י ז"ל באמרו איש אחד ושבט שפיון שנאמר ותקרבו אלי וגו' ואח"כ אמר ואקח מקם ר"ל מהנקרבים, ואמר עוד שמהנקרבים לקח מקלם איש אחד לשבט י"ב אנשים, ואנחנו ראינו בפרשת שלח שלא היה שום מרגל משבט לוי, אם פן יצא לנו באמת ששבט לוי לא היה עם הנקרבים, וכל אותם הפלפולים שכתב הרא"מ שיש לטעון שמהיכן למדו שאותו שבט שלא לקח ממנו איש הוא שבט לוי בחנם טע פן, שאלו לא נכתב שנים עשר אנשים היינו אומרים ששבט לוי היה מהנקרבים ומ"ש ואקח מקם וגו' איש אחד לשבט יובן חוץ משבטו, שעל אומר מקם לפי שלא לקח משבטו איש וכבר ידעו שהם י"ב, ומה שנאמר בכתוב שנים עשר אנשים למדנו שלא נתקרבו רק י"ב שבטים וכה בפרשה הזאת רבו הספקות והמבוכות בה לכן מרנו לעשות פרק נפרד מכל הספקות אחר נוז אל ביאורם, ותחלה נאמר שלח לה אנשים שרש"י פי' על פי האגדה שלח לה לדעתה אני יני מצוה לה אם תרצה שלח, לפי שבאו ישראל ואמרו נשלחה אנשים לפנינו כמו שנאמר ותקרבו אלי כלכם וגו' ומשה נמלה בשכינה אמר אני אמרתי להם שהיא טובה שנאמר אעלה אתכם מעני מצרים וגו' חיייהם שאני נותן להם מקום לטעות בדברי המרגלים למען לא ירשוהו, עוד כתב על פי ה' ברשותו שלא עכב על ידו עכ"ל.

ספק א' היאך יתכן שאחר שהקב"ה אמר שעל ידי המרגלים לא יירשוהו והקב"ה תלה שליחות מרגלים ברצונו, אם פן למה שלחם. ועוד שנאמר במשנה תורה נייטב בעיני הדבר: עוד יש להתעורר מ"ש פ' שלח ויתורו את ארץ פנעו אשר אני נותן לבני

ישראל, וזה נדאי דבר מותר שפכר נאמר שארץ פנען היא מה שהיא נותן להם כמה וכמה פעמים ומה צורך שיאמר ארץ פנען אשר אני נותן.

גם יפלא היאך יתכן שמשה רבינו ע"ה יאמר וייתב בעיני פאילו לא נמלה בשכינה: וכדי לבא אל היתר הספק הזה נתעורר עוד במ"ש במשנה תורה ובדבר הזה אינכם מאמינים וגו', ואמר פן אחר שאמר ובמדבר אשר ראית אשר נשאה ה' אליה פאשר ישא איש את בנו בכל הדרך אשר הלכתם עד בואכם אל המקום הזה, פי היתה הפונה לומר שפמו שנשאים גם פן יתן להם הארץ, אין הענין זה דומה, פי נתינת הארץ יצטרף אל יכולת מןחלט על העמים משא"כ ענין מה שנשאים שאין צורך למלחמה, והוא אומר ובמדבר הזה אינכם מאמינים פאילו הוא דבר קטן מענין הנשיאות, ואין לומר שמשה אמר להם פן אחרי שראה שאינם מכחישים היכולת פפי מה שיראה מדבריהם שאמרו בשנאת ה' אותנו שפנראה שאם היה אוהב אותם היה יכולת פיזו לתתם להם, שאין הדברים פו, שבהדיא אמרו עם גדול נרם ממנו, אבל אומרם בשנאת ה' אותנו לא היו מודים ביכולת נגד העמים אבל פנונתם לומר נדאי שפכר הוא יודע שאין לו יכולת נגד העמים להביאם שם ולולא השנאה לא היה מוציאם ממצרים, ועל פן יפלא נדאי אומרם ובמדבר הזה אינכם מאמינים פאילו דבר קטן מן הענין שנשאים, וכן מן הענין שאמר אחר זה שהיה הולך לפניהם לתור להם מנוחה פענין יומם ובאש לילה שגם בזה לא היה צריך יכולת פמו שצריך בנתינת הארץ: ספק ב' שהש"י לא יחפץ במות המת פי אם בשובו, והיאך יתכן לומר שהקב"ה רצה לתת להם מקום לטעות וענוש לצדיק לא טוב כ"ש לצדיקו של עולם פי לא אל חפץ ברשע הוא: ספק ג' שתחלה אמר שלח לה ואח"כ אמר תשלחו לשון רבים ואח"כ חזר לומר וישלח אותם משה, ועוד שנאמר על פי ה' ורש"י פי ברשותו והנראה מן הפתוב שהקב"ה ייחד דבור למשה על זה ואין משמעות יחוד דבור היותו תשובה להמלכה פמו שפרש"י שנמלה בשכינה: ספק ד' מה שנא' ויקרא משה להושע בן נון יהושע שארז"ל יה יושיעה מעצת מרגלים, שאם היה יודע משה שעצתם רעה לא היה לו לשלחם, ועוד שרז"ל בעצמם אמרו פשרים היו באותה שעה ואח"כ פשנאמר וילכו ויבאו דרשו להקיש הליכתו לביאתו מה ביאתו בעצה רעה אף הליכתו בעצה רעה: ספק ה' שאם היתה הליכתו בעצה רעה להוציא דבה על הארץ, מה היתה פנונתם ולמה היתה פנונתם רעה הלא גם הם היו במדבר, למה כווננו שלא ילכו לכפוש את הארץ טרם יראוה, עוד יש לשאול פי למה הוצרך הפתוב להודיע שהליכתו היתה בעצה רעה: ספק ו' היאך היה שואל משה מה הארץ הטובה היא אם רעה והוא ידע היתה טובה ורחבה: ספק ז מה חטאו המרגלים שהרי יותר אמר משה ממה שאמרו הם פמו שנאמר שמע ישראל אתה עובר הירדן לבא לרשת גוים גדולים ועצמים ממך ערים גדולות ובצורת בשמים עם גדול נרם בני ענקים אשר אתה ידעת ואתה שמעת מי יתיצב לפני בני ענק: ספק ח' אמרו והתחזקתם ולקחתם מפרי הארץ מה היתה הפונה בזה ולמה לא אמר והבאתם מפרי הארץ פמו שעשו שהביאום להראותם אבל צוה על הלקיחה לבד: עוד למה נאמר שתברון נבנתה שבע שנים לפני צוען מצרים ומה צורך בזה, ופרש"י על פי האגדה מבונה מפל טוב אבל לפי הפשט שיעדנו צריך ישוב: ספק ט' אמרו וישיבו אותם דבר ואת כל העדה שפיון שמשה היה השולח מה הצורך לומר שהשיבו לכל העדה: ספק י' אמרו אפס פי עז העם היושב בארץ והערים בצרות גדולות

מאד וגם ילידי הענק ראינו שם, שהתחיל בסיפור האנשים שאמרו עז העם ואח"כ באו לסיפור החומות היותם גבוהות וחרו לסיפור האנשים באמרם וגם ילידי הענק וגו', והל"ל אפס פי עז העם וגם ילידי הענק ראינו שם וקצרים בצרות גדולות מאד: ספק י"א שהיה מספיק אמרו ושם ילידי הענק מבילתי שיאמר וגם ראינו שם: ספק י"ב אמרו ונהי בעינינו כחגבים וכן היינו בעיניהם, והיה מספיק אמרו ונהי בעינינו ובעיניהם כחגבים: ספק י"ג אמר נתנה ראש ונשובה מצרימה, לפרש"י שאמרו ניתן עלינו מלה, אין בזה טעם שהם אמרים לשוב לעבדות מצרימה ומה הם רוצים במלה, ואם לפי האגדה שהוא לשון ע"א מה היו צריכים לזה פיון שלא היה פחדם רק מפני שלא יהיו לחרב: ספק י"ד אמרם פלב ויהושע לתשובה לדבריהם אם חפץ בנו ה', ומה תשובה היא זאת הלא היא היא שהם צועקים ואמרים ולמה ה' מביא אותנו אל הארץ הזאת לנפול בחרב, ושם בפ' דברים נתבארו יותר דבריהם שאמרו משנאת ה' אותנו הוציאנו מארץ מצרים לתת אותנו בידי האמורי להשמידנו, א"כ מה היתה תשובתם אם חפץ בנו ה' הלא גם הם מודים בזה אבל אמרים שאין הקב"ה חפץ בהם, ועוד שקודם אמרו אם חפץ בנו ה' דרף תנאי ואח"כ אמרו וה' אתנו אל תיראום: ספק ט"ו מה שנאמר שם ותקרבו אלי פלכם ותאמרו נשלחה אנשים, והיה מספיק אמרו ותקרבו אלי ומה זה לדקדק ולומר שפלם נתקרבו: ספק י"ו באמרו שם [אנה] אנחנו עולים והל"ל לא נעלה אחינו המסו את לבבנו ומה זה אמרם [אנה] אנחנו עולים: ספק י"ז תשובת משה שאמר להם ה' ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם, שמה היא הפנונה באמרו לעיניכם וכי לא ידענו שנלחם לעיניהם ומה יוסיף בענין זה: ספק י"ח מה שנאמר ויבא עד חברון שארז"ל פלב לבדו בא לחברון ונשתטח על קברי האבות, והלא אין הדברים פן שפבר שאר המרגלים אמרו בני הענק ראינו שם ובני הענק היו בחברון כמ"ש ושם אחימן ששי ותלמי ילידי הענק: ספק י"ט מה שנאמר וישיבו אותם דבר ואת פל העדה וכבר היה מספיק אמרו וישיבו אותם דבר שאל פלם: ספק כ' מ"ש ויהס פלב את העם אל משה, ומה ענין ההשתקה הזאת לפי הפשט, ורז"ל דרשו שאמר וכי זו בלבד עשה לנו בן עמרם, שיש גם פן לדקדק למה ארז"ל בזה הלשון לקרא את משה בן עמרם ולא אמרו וכי זו בלבד עשה לנו משה: ספק כ"א ראותנו שפלב היה אמר יכול נוכל לה, שאם פירושו שהמלחמה תהיה בנס אם פן מה יהיה דבורו של פלב מועיל והלא לא נביא הוא ובזה היו מסתפקים ואמרים בשנאת ה' אותנו הביאנו וגו' ואם פירושו דברי פלב הוא שהיה אמר יכול נוכל לה ר"ל במלחמה טבעית, הלא שקר הוא שמשה בעצמו אמר גוים רבים ועצומים ממך, ועוד היאך יתכן שפלב יאמר שבמלחמה טבעית ננצחו ובזה לא יהא לכם לשמים לעזרה: ספק כ"ב אמרו סר צלם מעליהם וה' אתנו, ובזה היה עיקר ספקם ומה ענין הצל הזה: ספק כ"ג אמרו פאן ואעשה אותך לגוי גדול ועצום ממנו, ובענין העגל לא אמר לעשותו עצום ממנו רק לגוי גדול: ספק כ"ד אמרו ועבדי כלב עקב היתה רוח אחרת עמו, שהל"ל עקב היתה רוח טוב עמו וימלא אחרי ומה רוצה לומר רוח אחרת: ספק כ"ה שהמרגלים אמרו שפל אנשיה אנשי מדות גבורים, ומצד אחר אמרו ארץ אוכלת יושביה, ועוד שלא מצינו שפלב השיב דבר על אמרם שהיא ארץ אוכלת יושביה, ואם במה שאמר הארץ טובה, גם הם אמרו שהיא טובה כמו שנאמר פ' דברים שאמרו שהארץ ארץ זבת חלב ודבש: פ' רק כב לא אאריך להביא מה שפכתבו

המפרשים בפרשה זאת של המרגלים ובפרט הרמב"ן האריך מאד והספיק יראנו משם אבל אנחנו נאמר בהיתר הספקות שהזכרנו לפי פשטי הפתובים ונניח האגדות במקומן, ונאמר בהיתר הג' ספקות הראשונים אחר נבא אל האחרים ואל היתרם, שאמנם כאשר אמרו ישראל למשה נשלחה אנשים לפנינו כבר משה היה רוצה להיות נמלך בשכינה ולומר להם עמדו ואשמעה מה ידבר ה', ואז באה אליו תכף הנבואה בדבור זה לאמר שלח לה אנשים, שפבר ראה הקב"ה שפני ישראל היו חפצים לראות אם הם יכולים במלחמה טבעית לנצח שבועה עממים, כי לא היתה אמונתם שלימה שינצחו במלחמה נסיית, וכאשר ראה הש"י שהחציפו וגילו פונותם באמרם נשלחה אנשים וראה שמשה היה רוצה לומר להם שיעמדו עד שיהיה נמלך בשכינה, הנה ברחמיו העצומים ובאהבתו האבות כדי שלא להכשילם ולא להענישם אמר תכף למשה שישלח מרגלים וישלח ושהוא רוצה לימלך בהש"י לפי שאם היה אומר להם שרוצה לימלך בהש"י א"כ לא היה נמלט או שהש"י ישיב שישלחו או שלא ישלחו, ואם ישיב שלא ישלחו יחזיקו בקטנות אמונתם, ואם יאמר שישלחו הרי יפלו במה שיראו בהדיא שהחציפו לגלות שאינם מאמינים במלחמה נסיית, ושהקב"ה לא הענישם על זה והספים לעשות רצונם וא"כ ישובו לכסלם בכל עת לנסות את ה', לכן מיהר הקב"ה ואמר למשה שישלח מבילתי שיאמר להם שצריך המלכה בשכינה, וזה אומרו שלח לה ר"ל לדעתה מעצמה בילתי המלכה, ומטעם זה אמר משה וייטב הדבר בעיני, כי לא הורשה לומר שפבר הקב"ה צוה לשלוח.

אמנם כי כן רמז לו הקב"ה שיודיע למרגלים שהמלחמה עתידה להיות נסיית כדי שלא ירגלו את הארץ כשאר מרגלים אם יש יכולת בידי שולחיהם להלחם או לא וזהו שאמר ויתורו את הארץ אשר אני נותן, כלומר כבר ידוע שאין להם יכולת לקחתה אבל אני הוא הנותן, ובהיות שענין השליחות כפי מה שאמרו וישיבו אותנו דבר את הדרך אשר נעלה בה אם היתה הפוננה הפנימית פן לא היה גנאי בפעולת השליחות לכן אמר להם משה ובדבר הזה אינכם מאמינים, רצה לומר שפבר הזה שאתם יראים לעלות נתגלה שפעולת השליחות היה מחסרון אמונה ובה הותרו הג' ספקות הראשונים: ועוד יתכן לומר שמה שנאמר פה שלח לה אנשים היה ממש צווי כפשוטו של מקרא, ולא לתת להם מקום לטעות אמר פן אבל אדברה להצילם מן המכשול עשה הקב"ה הצווי הזה שישלח המרגלים, והיה הענין שהם אמרו נשלחה אנשים ולא אמרו שלח אנשים אבל היו רוצים פלם להיותם משלחים המרגלים, ולכן נאמר ותקרבו אלי פלכם ותאמרו נשלחה וגו', כי פונותם היתה שיהיו הם המשלחים כדי שהמרגלים ישיבו להם התשובה לא למשה לבדו, ולכן בא הצווי למשה שלא יעשה פרוצונם שיהיו הם המשלחים, שאם יהיו הם המשלחים יתחייבו המרגלים להשיב שולחם דבר וימשך להם מכשול מתשובת המרגלים כאשר היה באמת, אבל הנה הוא המשלח ולכך נאמר שלח לה וכן נאמר וישלח אותם משה, ואמרו וייטב הדבר בעיני לא אמר וייטבו דבריך רק הדבר, ר"ל בזה שענין השליחות היה טוב בעיניו לעשותו הוא לא שהם יעשוהו: ומה שנאמר תשלחו כל נשיא בהם אין פירושו שישלח נשיאים, שראשים נקראו לא נשיאים, רק פירושו שכל הנשיאים עם משה יהיו הם המשלחים לא כל העם כאשר בקשו הם, ואמרו כל

נְשִׂיא בָּהֶם שָׁב אֶל אוֹמְרוֹ לְמַטָּה אַבּוֹתָיו, פִּירוּשׁ לְמַטָּה שֵׁשׁ בּוֹ נְשִׂיא כִּי שָׁבַט לְוֵי לֹא הָיָה לָהֶם נְשִׂיא.

וְאוֹמְרוֹ ע"פ ה' כְּפִשׁוּטוֹ שֶׁבְצוּוֵי הַקַּב"ה שֶׁלָּחֵם מִשָּׁה, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁלַח אֶתְכֶם מֹשֶׁה ע"פ ה' שְׂצוּנָה שְׁלֹא יִהְיוּ הֵם הַמְּשַׁלְּחִים רַק הוּא. וְכָל זֶה עֲשֵׂה הַקַּב"ה לְהַצִּיל יִשְׂרָאֵל מִן הַמְּכַשְׁלָה.

וְהוּן מְצֵאתִי שֶׁפְּנוּנְתִי לְדַעַת מֵהֵרִי"א ז"ל בְּפִירוּשׁ הַזֶּה הַב' בְּעֵנִין הַשְּׁלִיחוֹת שֶׁהַקַּב"ה צִוָּה שִׁיְהִי הוּא הַמְּשַׁלְּחַת וְלֹא הֵם, אֲמָנָם הַמְּשַׁדֵּ הַפְּתוּבִים בְּעֵנִין זֶה פָּתַח הוּא ז"ל שֶׁהָיוּ הַחֲטָאִים שֶׁחֲטָאוּ הַמְּרַגְלִים שְׁמוּנָה, וַיִּרְאֶה שֶׁהַרְבֵּה דְבָרִים וְהַרְבֵּה חֲטָאִים, וְלֹא הִסְפִּימָה דַּעַתִּי רַק כְּאֲשֶׁר נִבְאָר הוּא הַנִּכּוֹן בְּעֵינַי, שֶׁהַמְּרַגְלִים לֹא הוֹסִיפוּ וְלֹא גָרְעוּ מִן הָאֱמֶת מֵה שֶׁרָאוּ, כִּי אִיךָ יִתְכַּן שֶׁהָיוּ בְּעֵצָה רְעָה לְהוֹצִיא דִּיבָה וְהֵם גַּם הֵם וּנְשִׂיָהֶם וְטַפָּם שָׂם, וְהִיאִיךָ לֹא יִרְצוּ לְנַחֵל אֶת הָאָרֶץ, אֲבָל לֹא הָיָה חֲטָאָם רַק שֶׁהִשְׁבִּיבוּ לְעַם כְּאֲשֶׁר יִתְבָּאֵר: אֲמָנָם נִקְדִים לְבָאֵר מֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשִׁיעַ בֶּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ, וּלְפִי הַפָּשֻׁט יִתְכַּן שֶׁאֲחֵר שֶׁאֲמַר שֶׁאוֹתָם שֶׁשָּׁלַח הָיוּ כָּלֵם אֲנָשִׁים שֶׁהִמּוּכָן שֶׁהָיוּ כְּבָר בְּמִדְרַגַּת אֲנָשִׁים מִיְּשׁוּבֵים בְּשֶׁלָּלָם וְשִׁלָּא הָיוּ נְעָרִים אוֹ בַחֲוִירִים רַפִּי הַלֵּב לְכֵן אָמַר שִׁיְהוֹשֻׁעַ לְהִיּוֹתוֹ רֹד בְּשָׁנִים כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וּמִשְׁרָתוֹ יְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר לֹא יָמִישׁ מִתּוֹךְ הָאֵהָל, וְהָיָה נִקְרָא הוֹשֻׁעַ כְּמוֹ שֶׁקוֹרִין לְנְעָרִים לְקַטְנוֹתָם בְּמִקְצַת שָׂמָּה, אָמַר שֶׁמַּעֲתָה יִקְרָא יְהוֹשֻׁעַ, וְכִדּוּמָה לְזֶה פָּתַחְתִּי עַל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא תִקְרָא שְׂמָה שְׂרִי כִּי שְׂרָה שְׂמָה בְּמַעֲשֵׂה אַבּוֹת פִּי"ד ע"ש, שֶׁאֲמַרְנוּ שֶׁשְׂרִי הוּא שָׂם הַקַּטְנוֹת שֶׁהַמְּרַגְלִים הוּא לְקָרוֹת לְקַטְנִים שָׂם יוֹרָה עַל קַטְנוֹתָם, וְגַם קוֹרִים אוֹתָם עַל שֵׁם אַבִּיהֶם לְפִי שְׂאֵינָם נִכְרִים וּמְפֹרְסִים רַק בְּשֵׁם אַבִּיהֶם, כְּמוֹ שֶׁאֲרָז"ל שֶׁנִּקְרָא בֶּן עֲזַאִי וְכֵן זוֹמָא לְנַעֲרוֹתָם וּלְכַד ג"כ אֲרָז"ל שֶׁכָּלֵב אָמַר לֹא זֹו בְּלִבְד עֲשֵׂה לָנוּ בֶּן עַמְרָם, שֶׁבְּאוֹמְרוֹ בֶּן עַמְרָם הַשְּׁתִּיקָם שֶׁחֲשָׁבוּ פִּינּוֹן שְׂאֵינּוּ קוֹרָא אוֹתוֹ מֹשֶׁה לְדַבֵּר רְעָה הוּא בָּא, שֶׁהָאֲדָם כְּשֶׁהוּא שׁוֹנָא לְזוּלָתוֹ לֹא יִזְפִּיר שָׂמוֹ רַק עַל שֵׁם אָבִיו לְשִׁמֵּי סְבוּת, אִם כָּדִי לְבִזּוֹתוֹ כְּאֲשֶׁר אֲמַרְנוּ וּלְהוֹרוֹת שְׁעֵדִיין אֵינּוּ רְאוּי לְהִקְרָא בְּשָׂמוֹ וְאִם מְטַבֵּעַ הָאֲדָם לֹא יִרְצָה לְהַעֲלוֹת שָׂם שׁוֹנָא בְּפִיו וְכֵן תִּמְצָא בְּשִׂאוֹל שֶׁאֲמַר בְּשִׂנְאָתוֹ אֵת דָּוִד מְדוּעַ לֹא בָּא בֶּן יִשִׁי אֶל הַלָּחֵם וַיְהוֹנֵתָן שֶׁהָיָה אוֹהֵב אוֹתוֹ הַשִּׁיב נְשִׂאוֹל נְשִׂאוֹל דָּוִד וְלֹא אָמַר בֶּן יִשִׁי, נִתְבָּאֵר כִּי לְקַטְנוֹת וּלְפַחֲתוֹת קוֹרִים הָאֲדָם בְּשֵׁם אָבִיו, לְכֵן הָיָה נִקְרָא הוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן, וּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן נֶעַר הַתּוֹרָה פְּתִיבָה כְּפִי מֵה שֶׁקְרָאוּ אָבִיו, וְכֵאֵן בְּעֵנִין הַמְּרַגְלִים שֶׁאֲמַר הָיוּתָם כָּלֵם אֲנָשִׁים קְרָאוּ יְהוֹשֻׁעַ וְלֹא הִזְכִּיר אָבִיו לְהוֹדִיעַ שֶׁכְּבָר הָיָה רְאוּי לְהַתְּפָרֵס בְּשָׂמוֹ לְבַד, וְזֶהוּ וַיִּקְרָא מֹשֶׁה לְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן יְהוֹשֻׁעַ: וְכִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּלְכוּ וַיִּבְאוּ דָרְשׁוּ ז"ל הַקִּישׁ הַלִּיכְתָּן לְבִיאָתָן מֵה בִיאָתָן בְּעֵצָה רְעָה אַף הַלִּיכְתָּן כֵּן.

וְהֵם אָמְרוּ ג"כ בְּמִדְרָשׁ שֶׁהָיוּ כְּשִׁרִים בְּאוֹתָהּ שְׁעָה, יָאוֹת לֹמַר שֶׁלֹּא הָיְתָה עֲצָתָם רְעָה לְהוֹצִיא דְבָה, כִּי מֵה תִּהְיֶה כְּפִינְתָם הִלָּא גַם הִמָּה עוֹמְדִים עִם בְּנֵיהֶם וְטַפָּם בְּמִדְרָבֵר הֵהוּא וְלָמָּה לֹא יִהְיוּ חֲפָצִים לְבֹא אֶל אָרֶץ זְבַת חֶלֶב וּדְבָשׁ, כִּי בְּבִיאָתָן שֶׁחֲזָרוּ מִשְׁלִיחוֹתָם יִתְכַּן שֶׁאֲפָשֶׁר הָיָה מְגוֹדֵל רַכּוֹת לְבָבָם אוֹ מִבְּלַתִּי הָיוּתָם רוֹצִים לְסַמְּנוֹךְ עַל הַגִּס וְהָיוּ יִרְאִים פֶּן יָמוּתוּ בְּמִלְחָמָה, אֲבָל שֶׁבְּהִלְכְתָּן יִהְיוּ בְּעֵצָה רְעָה לְהוֹצִיא דְבָה כְּבָר אֲמַרְנוּ שֶׁזֶה לֹא יִתְכַּן.

אֲבָל מֵה שֶׁאֲרָז"ל שֶׁהָיוּ בְּעֵצָה רְעָה בְּהִלְכְתָּן הָיָה זֶה שֶׁמַּעַת הַלִּיכְתָּן כְּאֲשֶׁר רָאוּ שֶׁכָּל יִשְׂרָאֵל כָּלֵם רְצוּ לְהִיּוֹתָם מְשַׁלְּחִים אוֹתָם וְשֶׁמֹּשֶׁה לֹא רְצָה אֲבָל הוּא לְבַדוֹ עִם הַנְּשִׂאִים

שְׁלָחוּם, הִסְכִּימוּ בְּעֵצָה אַחַת שְׁתִּשׁוּבְתָם תְּהִיָּה לְמִשְׁהָ וּלְנִשְׂיָאִים וְגַם לְכָל הָעֵדָה, וְזֶהוּ שְׁנֵא' בְּהִדְיָא נִישְׁבִּיבוּ אוֹתָם דְּבַר וְאֵת כָּל הָעֵדָה וְכֵן נֶאֱמַר וַיִּכְבְּאוּ אֶל מִשְׁהָ וְאֶל אַהֲרֹן וְאֶל כָּל הָעֵדָה, וְזוֹ הִיְתָה וַדָּאי עֵצָה רְעָה אָבָל לֹא הָיָה בְּדַעְתָּם לְשִׁנוּת הָאָמֶת וּלְהוֹצִיא דְבָהּ, אָבָל הָעֵצָה הִיְתָה רְעָה שֶׁהִבִּיא הַמְּכַשׁוּל, וְכֵן אֵין הַמְּנַהֵג בְּמַלְכִים שִׁישְׁלָחוּ מְרַגְלִים רַק בְּסוּד וְלֹא לְפָנֵי הָעָם, וְכֵן נֶאֱמַר בִּיהוֹשֻׁעַ וַיִּשְׁלַח יְהוֹשֻׁעַ מְרַגְלִים חֲרֹשׁ וְגו', וְשֵׁם מְשַׁלְמוֹת הַמְּרַגְלִים אִפִּי' שֶׁהִיְתָה בְּשׁוּרָה מְפֹלְגָת בְּפִיהֶם בְּאֹמְרָם נְמוּגוּ כָּל יוֹשְׁבֵי הָאָרֶץ אִפִּי' לֹא הִשְׁבִּיבוּ הֵם הַתְּשׁוּבָה רַק לִיהוֹשֻׁעַ לְבַדּוֹ כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר שָׁם וַיֹּאמְרוּ אֶל יְהוֹשֻׁעַ כִּי נָתַן ה' בְּיַדְנוּ וְגו', וְזֶה הָיָה כָּל חֲטָאָם שֶׁל הַמְּרַגְלִים הִלְלוּ שֶׁאָמְרוּ תִּשׁוּבְתָם לָעָם.

וּכְבָר רז"ל שֶׁאָמְרוּ הַקִּישׁ הַלִּיכְתָּן לְבִיאָתָן אָמְרוּ כֵּן לֹא הִיְתָה הַלִּיכְתָּן בְּעֵצָה רְעָה הָיָה הַמְּשַׁפֵּט הָאֱלֹהִי שֶׁגָזַר מ' שָׁנָה יוֹם לְשָׁנָה בְּלִמֵי צוּדֵק כִּינּוּן שֶׁלֹּא הִתְחִילוּ לַחְטוֹא רַק עַד שֶׁרָאוּ הָאָרֶץ: וְמָה שֶׁאָמַר מִשְׁהָ מָה הָאָרֶץ אֲשֶׁר הוּא יוֹשֵׁב בָּהּ הַטּוֹבָה הִיא אִם רְעָה, הָיָה לְפִי שֶׁכָּל מַגְמַת פָּנָיו שֶׁל מִשְׁהָ הָיָה לְרֵאוֹת מַהִיכֵן יִתְחִיל לְכַבּוֹשׁ שִׁיְהִיָּה בְּאוֹתָהּ הָעֵינִירוֹת עִיר שֶׁתְּהִיָּה טוֹבָה בְּבְרִיאוֹת, וּכְבָר בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה פ' דְּבָרִים עַל מָה שְׁנֵא' וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ כְּתַב רש"י מִי אָמְרוּ בְּטוֹבָתָהּ יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב, וְהֵרָא"ם טַעַן עַל רש"י מִמָּה שֶׁפִּירֵשׁ כֵּן עַל מָה שֶׁנֶּאֱמַר וְהִנֵּה זָבַת חֵלֶב וְדָבַשׁ שֶׁכְּתַב כָּל דְּבַר שֶׁקָר שָׂאִין מְסַפְּרִים בּוֹ קִצְתָּ אָמֶת בַּתְּחִלָּתוֹ אֵין מְתַקְּיִים בְּסוּפּוֹ, וְהִשְׁבִּיב הֵרָא"ם וְז"ל וְשָׂמָא י"ל שֶׁאֵין הֵתָם שֶׁכְּתוּב אַחֲרָיו מִיָּד אֶפְסֵי כִי עַז הָעָם וְגו', וּבְאָמֶת לְדַעְתִּי שֶׁהֵרָא"ם ז"ל לֹא דַק, שֶׁרש"י ז"ל כְּתַב שֶׁמָה שֶׁנֶּאֱמַר פ' דְּבָרִים וַיֹּאמְרוּ טוֹבָה הָאָרֶץ, לֹא הִיְתָה הַכְּנוּנָה רַק עַל יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב, לְפִי שֶׁהַמְּרַגְלִים הָאֲחֵרִים מְעוֹלָם לֹא אָמְרוּ עַל הָאָרֶץ שֶׁהִיא טוֹבָה אָבָל אָמְרוּ זָבַת חֵלֶב וְדָבַשׁ הִיא וְלֹא אָמְרוּ טוֹבָה הִיא רַק יְהוֹשֻׁעַ וְכָלֵב שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן נוּן וְכָלֵב בֶּן יְפֻנֵה מִן הַתְּרִים וְגו' טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד, כִּי לֹא תִקְרָא הָאָרֶץ טוֹבָה בְּהִיּוֹת זָבַת חֵלֶב וְדָבַשׁ אָבָל תִּקְרָא טוֹבָה כִּשֶׁהִיא טוֹבָה לְיוֹשְׁבֵי עָלֶיהָ בְּבְרִיאוֹת, וְהֵם אָמְרוּ אֲדַרְבֵּה אָרֶץ אוֹכְלֵת יוֹשְׁבֶיהָ, וְאֵין מְקוֹם לְטַעֲנַת הֵרָא"ם עַל רש"י ז"ל כָּלֵל.

וְנִשְׁוֵב לְעֵנִין שֶׁזָּאֵת הִיְתָה שְׁאֵלַת מִשְׁהָ שִׁירָאוּ עַל עִיר שִׁיאוֹת לְבֹא עָלֶיהָ רֵאוֹנוּהָ, אוֹ אֶל הָעֵינִירוֹת שִׁיְהִי טוֹבוֹת בְּבְרִיאוֹת לְהַנִּיחַ שָׁם הַטָּף, וְכֵן הִיְתָה מְצוּנָתוֹ שִׁירָאוּ אִם הִיא בְּמִבְצָרִים כְּדִי לְהַנִּיחַ הַטָּף וְהַנְּשִׁים שָׁם בְּעָרֵי הַמְּבָצָר כְּדִי לְלַכֵּת לְכַבּוֹשׁ מָה שֶׁלְּפָנֶיהֶם כַּמ"ש בְּנֵי גֵד וּבְנֵי רְאוּבֵן וַיִּשְׁבּוּ טַפְנוּ בְּעָרֵי הַמְּבָצָר מִפְּנֵי יוֹשֵׁב הָאָרֶץ, וּלְכַדּוֹ כָּל שְׁלִיחוֹתוֹ הִיְתָה לְכַנוּנָה מַהִיכֵן יִתְחִיל, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָעָרִים אֲשֶׁר נִבְּא בְּהִנָּה, וְלֹא הִיְתָה כְּנוּנָתוֹ לְרֵאוֹת הַחֲזֵק הוּא הַרְפָּה כְּדִי שָׁאֵם הוּא חֲזֵק יִפְחַד מֵהֶם, כִּי הַמְּלַחְמָה לֵה', אָבָל הָיָה רוּצָה לְרֵאוֹת בְּרִיאוֹת הָאָרֶץ שִׁינִיחַ הַטָּף בָּהּ, שָׁאֵם הֵם חֲזֵקִים הֵרִי הָאָרֶץ בְּרִיאָה, וְאִם הֵם רְפִים לֹא יִתְחִיל בָּהֶם אָבָל יִבְקֹשׁ לְהִתְחִיל הַמְּלַחְמָה בְּמְקוֹם שִׁיְהִי מְבָצָרִים וְשִׁיְהִי חֲזֵקִים הָעָם וּבְרִיאִים, וְלָכֵן אָמַר שִׁירָאוּ הָעָם הַיּוֹשֵׁב עָלֶיהָ, כִּי אֵילוֹ אָמַר הַמְּנַהֵג הוּא שֶׁבְּעֵינִירוֹת כֹּאֲשֶׁר יִפְחַדוּ מִמְּלַחְמָה יִשְׁכְּרוּ שְׁכִירִים לְהִלָּחֵם, לָכֵן אָמַר שֶׁלֹּא יִרָאוּ עַל הַשְּׁכִירִים אִם הֵם חֲזֵקִים כִּי הֵלֹא הַמְּלַחְמָה לֵה' אָבָל רְצוּנִי שֶׁתְּרָאוּ הָעָם הַיּוֹשֵׁב עָלֶיהָ אִם הוּא חֲזֵק כְּדִי שֶׁאֲדַע בְּרִיאוֹת הָאָרֶץ אִם הֵם בְּרִיאִים כְּדִי לְהַנִּיחַ הַטָּף שָׁם.

ויכבדו אִמְרוֹנוֹ שְׁלֵא חֲטָאוּ הַמְרַגְלִים בְּמָה שֶׁאָמְרוּ שֶׁהֵם חֲזָקִים מִמֶּנּוּ שֶׁהֶאֱמַת פֶּן הוּא, אֲבָל חֲטָאוּ שֶׁאָמְרוּ תְּשׁוּבַתֶם לְכָל הָעֵדָה לְהַמְסֵ לְבַב הָעַם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אַחֲרָיו הַמַּסּוֹ אֶת לְבַבְנוֹ: וְאָמְרוּ לָהֶם וְהִתְחַזְקוּתְם וְלִקְחַתְם מִפְּרֵי הָאָרֶץ.

לֹא אָמַר לָהֶם לְהִבִּיא הַפִּירוֹת וְלִהְרָאוֹתְם, אֲבָל אָמַר לָהֶם שְׁלֵא יַחֲוִשׁוּ לְמַלְחָמָה כָּלֵל וְשִׁיחֲזִיקוּ בִּא"י וַיִּקְחוּ מִפְּרֵיהָ, שֶׁאֲכִילַת פִּירוֹת הִיא אַחַת מֵהַחֲזָקוֹת שֶׁהִקְרַקַע נִקְנָה בָּהֶם, וְזֶה אוֹמְרוֹ וְהִתְחַזְקוּתְם אֲבָל הֵם מֵעַצְמָם הִבִּיאוּ הַפִּירוֹת לְהִרְאוֹתְם: וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְהִימִים יָמֵי בְּפוּרֵי עֲנָבִים, אָמַר פֶּן שֶׁאֲפִילוֹ עֲדִיין הָיָה יָמֵי בְּפוּרֵי עֲנָבִים עִם כָּל זֶה הָיָה הָאֲשָׁכּוֹל בְּאוֹתָהּ הַפְּלָגָה מִן הַגּוֹדֵל וּר"י בַּעַל הָעֵקֶדָה פִּירֵשׁ שֶׁלְכָף נֶאֱמַר שֶׁהָיוּ יָמֵי בְּפוּרִים שֶׁאֵז יֵשׁ שׁוֹמְרִים וְצָרִיף הִתְחַזְקוֹת, וְא"כ הוּא מָה יֹאמֵר לְתַאֲנִים וְלְרְמוּנִים שֶׁהָרִי לֹא אָמַר לָהֶם שִׁיבִיאוּ עֲנָבִים אֲבָל מִפְּרֵי הָאָרֶץ סָתֵם.

וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיָּבֵא עַד חֲבֵרוֹן דָּרָשׁוּ ז"ל שֶׁכָּלֵב לְבַדּוֹ בָּא, אֲבָל לְפִי הַפֶּשֶׁט יִתְּכֵן שֶׁאָמַר הַפְּתוּב שֶׁעָלוּ בְּדֶרֶךְ הַנֶּגֶב וְאָמַר שֶׁאוֹתוֹ הִדְרָף נִמְשָׁף וְכֹא עַד חֲבֵרוֹן: וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁאוּהוּ בַּמּוֹט, פִּירֵשׁ י"י פִּינּוֹן שֶׁנֶּאֱמַר בַּמּוֹט הָרִי בְּשָׁנִים אָמַר, וְהִר"א מְזַרְחֵי טָעַן עָלָיו שֶׁהָרִי הַכְּפָרִיִּים מְבִיאִים מִשָּׂאָם בַּמּוֹט בְּיַחֲדָא לְבַדּוֹ אֵין עוֹזֵר לוֹ, וְהַשִּׁיב בַּעַד רִש"י שֶׁר"ל וַיִּשְׁאוּהוּ הָרִי שָׁנִים וְלִדְעָתִי נָפַל הָרֵא"ם בְּטַעֲנָה גְדוֹלָה מִמָּה שֶׁטָּעַן הוּא עַל רִש"י ז"ל, שֶׁהִיאָף יֹאמֵר וַיִּשְׁאוּהוּ שֶׁכָּבֵר יָדוּעַ שֶׁפְּוֹלִים הוֹלִיכֻהוּ כָּל אֶחָד מֵעַט.

וְאִם הָיָה אוֹמֵר וַיִּשְׁאוּהוּ הָיָה נִרְאָה שֶׁאֶחָד לְבַדּוֹ נִשְׁאוּהוּ כָּל הַדְרָף, גַּם פִּירֵשׁ בְּשֵׁם מַד"ר שֶׁיִּצְאָ מֵאוֹמְרוֹ בְּשָׁנִים בְּבִי"ת וְלֹא אָמַר שָׁנִים. וְגַם זֶה לְדַעָתִי אֵינְהָרְאָיָה שֶׁא"כ הָיָה נִרְאָה שֶׁשָׁנִים נִשְׁאוּהוּ כָּל הַדְרָף לְכֵן אָמַר בְּשָׁנִים כְּלוֹמַר שֶׁכָּל שָׁנִים הָיוּ מוֹלִיכִים אוֹתוֹ מֵעַט מִן הַמְּהֵלָף.

וְטַעֲנַת הָרֵא"מ ז"ל עַל רִש"י ז"ל אֵינְהָ טַעֲנָה, שֶׁאִם הָיְתָה הַכּוֹנֵה בְּאוֹמְרוֹ בַּמּוֹט שֶׁאֶחָד לְבַדּוֹ מוֹלִיכֵוּ כְּמוֹ הַכְּפָרִיִּים מִה צִוְּרָף לֹמֵר שֶׁהִבִּיאוּהוּ בַּמּוֹט אוֹ בְּחֶבֶל כִּינּוֹ שֶׁהָיָה כְּמִנְהַג כָּל מִשָּׂא אִישׁ לְבַדּוֹ, אֲבָל יַחֲוִיב שֶׁבָּא לְהוֹדִיעַנו שֶׁהוֹלִיכֻהוּ בַּמּוֹט כְּדֶרֶךְ שְׁעוֹשִׁים כְּשֶׁהוּא מִשָּׂא כְּבֵד שֶׁאֶחָד מִכָּאן וְאֶחָד מִכָּאן נוֹשָׂא: וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר וְחֲבֵרוֹן נִבְנְתָה לְפָנַי צִוְּעַן פִּרֵשׁ י"י שֶׁהָיְתָה בְּנוֹיָה בְּשִׁבְחָה.

וְלְפִי הַפֶּשֶׁט יִתְּכֵן לֹמֵר שֶׁנֶּאֱמַר כֵּן לְהוֹדִיעַ הַפְּלַגַת רִשְׁעַת הַמְרַגְלִים שֶׁעַל חֲבֵרוֹן אָמְרוּ בְּצוּרוֹת מָאֵד, וְלְכָף אָמַר שֶׁהָיְתָה חוֹמָה יִשְׁנָה נִרְקֶבֶת אֵין בָּהּ חוֹזֵק כָּלֵל וְהֵם אָמְרוּ בְּצוּרוֹת מָאֵד: וְאָמְרָם עֲמֵלֵק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְגו' ר"ל שֶׁהֵם כְּגוֹרֵן עֲגוּלָה שֶׁשׁוֹמְרִים זֶה אֶת זֶה בְּאִנְפּוֹן שְׁמֵי שֶׁיִּלְחָם עִמָּהֶם יִהְיֶה לוֹ מַלְחָמָה פָּנִים וְאַחֲרוֹ: וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר אָפֶס כִּי עַז הָעַם שֶׁהָיָה הַדְּבוּר בְּאִנְשִׁים, וְאִם"כ דְּבָרוֹ בְּחוֹמוֹת הָיוּתְם בְּצוּרוֹת, וְאִם"כ חֲזָרוּ בְּאִנְשִׁים לֹמֵר וְגַם יְלִידֵי עֲנָק רְאִינוּ שָׁם.

הִנֵּה הָעֲנָנִים זֶה יִתְּכֵן לֹמֵר שְׁלֵא נִכְנְסוּ בְּחֲבֵרוֹן רַק כָּלֵב לְבַדּוֹ כְּמוֹ שֶׁדָּרָשׁוּ ז"ל, אֲבָל בָּאוּ חוּץ לְעִיר בְּכַרְמִים כְּמוֹ שֶׁדָּרָשׁוּ ז"ל ג"כ שֶׁאָמְרוּ הַנְּמָלִים רְאִינוּ, וְלְפִי שֶׁהָיוּ חוּץ לְעִיר וְהָיוּ רוֹאִים בְּנֵי הָעִיר הַפִּירוֹת בְּעֵינֵם וּבְגִבּוֹרָתָם וּבְגִבּוּבָה קוֹמְתָם כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ אָפֶס כִּי עַז הָעַם וְאִם"כ רְאוּ הַחוֹמוֹת הַגְּבוּהוֹת.

וְכִדִי לְהַפְלִיג בְּסִיפּוֹר גּוֹבָה הַעֲנָקִים אָמְרוּ שְׁאִפְי' שְׁהַעִיר הֵיטָה בְּצוּרָה גְבוּהָה מְאֹד אֶפְיֵלוּ
הַכִּי רְאִינוּ בְּנֵי הַעֲנָק מֵעַל הַחוּמָה לְגֹדֵל גְּבֹהָם שֶׁל הַעֲנָקִים הֵהֱם וְלָכֵן אָמְרוּ וְגַם יְלִידֵי
הַעֲנָק רְאִינוּ שָׁם, כִּי כָּבֵד הָיָה מִסְפִּיק אוֹמְרָם וְגַם יְלִידֵי הַעֲנָק שָׁם וְמָה הֵן צָרְכּוֹ לֹמַר
רְאִינוּ שָׁם, אֲבָל אַחַר שֶׁסָּפְרוּ גּוֹבָה הַחוּמוֹת אָמְרוּ כֵּן כְּאִילוּ אָמְרוּ וְגַם שְׁהָיו הַחוּמוֹת
גְּבוּהוֹת אִפְי' הַכִּי רְאִינוּ בְּנֵי הַעֲנָק.

וְאַחַר שֶׁסִּיפְרוּ גְבֹהָם אָמְרוּ וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ כְּחַגְבִּים וְלֹא אָמְרוּ וְנָהִי בְּעֵינֵינוּ וּבְעֵינֵיהֶם
כְּחַגְבִּים, שְׁרָצוּ לֹמַר שֶׁהֵם הָיוּ בְּעֵינֵי עֲצָמָם כְּחַגְבִּים לְפָנֵי הַעֲנָקִים אֲבָל הַעֲנָקִים לֹא
חֲשָׁבוּם אֲנָשִׁים כְּחַגְבִּים אֲבָל חֲשָׁבוּם חַגְבִּים מִמֶּשׁ הוֹלְכֵי שְׂתִים פְּאֲנָשִׁים, וְלָכֵן אָמְרוּ
שֶׁבְּעֵינֵינוּ הֵינּוּ כְּמוֹ חַגְבִּים אֲבָל בְּעֵינֵיהֶם הֵינּוּ חַגְבִּים מִמֶּשׁ, וְזֶה מִסְפִּים אֶל פֶּרֶשׁ"י וְ"ל
שֶׁפֶתַב שְׁאָמְרוּ שֶׁמְעַנּוּ אוֹמְרִים חֲנַמְלִים רְאִינוּ בְּפָרְמִים פְּאֲנָשִׁים.

שֶׁלֹּא אָמְרוּ אֲנָשִׁים רְאִינוּ כְּחַנְמְלִים אֲבָל אָמְרוּ חֲנַמְלִים רְאִינוּ פְּאֲנָשִׁים וְזֶהוּ הַפְּלֶגֶת הַבִּיזוּי
שֶׁלֹּא הִחְשִׁיבוּם לְאֲנָשִׁים כָּלֵל: וְמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל אָחִיו וְלֹא אָמַר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ,
אִין סָפַק שָׂאֵם הָיוּ כָּלָם הָאוֹמְרִים הָיָה אוֹמֵר כְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ הֵבָה
נִלְבְּנָה לְבָנִים, וְכִבֵּר פִּירְשֵׁתִי בַּפ' וַיְחִי שְׁהָיו אֶחָד מִשְׁבָּט לְוִי וְאֶחָד מִשְׁבָּט שְׁמַעוֹן שֶׁקִּרְאָם
יַעֲקֹב אַחִים, וְגַם בְּאַרְתִּי הִטַּעַם לָמָּה לֹא פָּרְסָה הַכְּתוּב מִי הָאוֹמְרִים נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשְׁוֹבָה
מִצְרִימָה, וְכִבֵּר בְּאַרְנוֹ בְּפָרְקִים הַקּוֹדְמִים בְּמָה שְׁנֵאֲמַר וְלֹא נָחַם אֱלֹהִים דְּרָף אֲרִץ
פְּלִשְׁתִּים.

שֶׁהַפְּנוּנָה הִיא לֹמַר שֶׁהַקֵּב"ה הוֹלִיכֶם בְּדֶרֶךְ רְחוֹקָה עַד שֶׁבָּאוּ לְצַד דְּרוֹמָה שֶׁל א"י כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמַר עָלוּ זֶה בְּנִגְב, וְאִם הָיוּ בָּאִים מִמִּצְרַיִם דְּרָף יִשְׂרָאֵל דְּרָף אֲרִץ פְּלִשְׁתִּים הָיוּ בָּאִים נִגְד
מִצְרָבָה שֶׁל א"י שֶׁמִּצְרַיִם בְּמִצְרָבָה שֶׁל א"י הִיא, אֲבָל פְּאֲשֶׁר סִיבַב אוֹתָם דְּרָף הַמְדַבֵּר
בָּאוּ אֶל דְּרוֹמָה שֶׁל א"י וְלֹא הָיָה אֶפְשָׁר לָהֶם לָשׁוּב מִצְרַיִם דְּרָף יִשְׂרָאֵל אִם לֹא יַעֲבְרוּ דְרָף
אֲרִץ אוֹיְבֵיהֶם אוֹ דְרָף הַמְדַבֵּר שֶׁבָּאוּ.

וְלִהְיוֹת שֶׁבָּאוּ הֵם אַחֲרֵי הַעֲנָן לְנַחוּתָם הַדְּרָף עִתָּה אִם יִרְצֶה לָשׁוּב לֹא יִדְעוּ הַדְּרָף אֲבָל
צָרִיכִים לְקַחַת מֵאֲנָשֵׁי הַמְדַבֵּר לְהוֹרוֹת לָהֶם הַדְּרָף, כְּמוֹ שֶׁהוּא עַד הַיּוֹם שֶׁהַשְּׁפִירוֹת
הַעוֹבְרוֹת דְּרָף הַמְדַבֵּר לֹא יִדְעוּ הַדְּרָף וְהֵם מְוַכְרְחִים לְפָרוֹעַ מִס לְגֹלְגֹלֶת כְּדִי לְהוֹרוֹתָם
הַדְּרָף.

לָכֵן אָמְרוּ גַם הֵם נִתְּנָה רֹאשׁ ר"ל נִיתַן מִס לְגֹלְגֹלֶת כְּמִנְהַג וְנִשְׁוֹב מִצְרַיִם: וְהִנֵּה מָה
שֶׁאָמְרוּ בְּשִׁנְאֵת ה' אוֹתָנוּ הַבִּיאָנוּ וְגו'. נִרְאִית טַעֲנָה שֶׁל שְׁטוּת כִּי לָמָּה יִקְרַע לָהֶם אֶת
הַיָּם וַיַּעֲשֶׂה לָהֶם נְסִים וְנִיתַן לָהֶם לָחֵם וּבִשָּׁר וּמִים כְּדִי לְהַמִּיתָם הֲלֹא בָּשָׁב אֶל תַּעֲשֶׂה
בְּצִמָּא הָיוּ מִתִּים, וְאִם לֹא קִרַּע לָהֶם י"ס הָיוּ נִהְרָגִים בְּחֶרֶב פֶּרְעָה כְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר אָרִיק
חֶרֶב, וַיִּפְּלָא עוֹד בְּעֵינָיו זֶה אֲשֶׁר מִתּוֹךְ הַתְּעוֹרְרוֹתָנוּ יִתְיַשֵּׁב גַּם זֶה שֶׁאֲנַחְנוּ בּוֹ וְהוּא לָמָּה
אָמְרוּ נִשְׁיָנוּ וְטַפִּינוּ יִהְיֶה לְבָז, כִּי מִנִּין לָהֶם זֶה וְאוֹלֵי כָּשֶׁם שֶׁהֵם הָיוּ בָּאִים לְהִרְוֹג כָּלָם
טָף וְנָשִׁים שְׁנֵאֲמַר לֹא תַחֲיָה כָּל נִשְׁמָה כְּמוֹ כֵּן יַעֲשׂוּ הֵם וַיִּהְרָגוּ גַם נְשִׁיהֶם וְטַפָּם, אֲבָל
נִרְאֶה שֶׁזֹּאת הֵיטָה טַעֲנָתָם לֹמַר שֶׁכָּל מָה שֶׁעָשָׂה לָנוּ הוּא מְגוֹדֵל אֶהְבֵּת הָאֲמוּרִי וְלִכְדּוֹ
הַצִּילָם מִמִּצְרַיִם וְהֵאֲכִילָם וְהִשְׁקָם כְּדִי לְהַבִּיאָם שִׁיְהָיו נְשִׁיהֶם וְטַפָּם לְבָז בְּיַד הָאֲמוּרִי:
וּמ"ש כָּלָב אִם חִפְץ בָּנוּ ה' בְּאַרְנוּהוּ פִּי"ג שֶׁר"ל כִּינּוֹן שֶׁחִפְץ בָּנוּ ה' שָׂאִין זֶה תְּנָאִי, שָׂאֵם
הָיָה תְּנָאִי מָה הֵיטָה תְּשׁוּבָתוֹ לְיִשְׂרָאֵל הָאוֹמְרִים בְּשִׁנְאֵת ה' אוֹתָנוּ הַבִּיאָנוּ שֶׁהֲלֹא גַם הֵם

מודים שאם הנה חפץ בם הנה עושה אבל יתכן לומר שהיתה תשובתו של פלב על מה שאמרו הם ארץ אוכלת יושביה שראו אותם מקברים, אמר פלב שזה ראיה שהקב"ה חפץ בנו ונתנה לנו ולכן הם מתים.

והנה אמרו אם חפץ בנו ה' פלומר אם חפץ בנו ונתן לנו את הארץ אין ספק שימותו בלא עתם והוסיף עוד להביא ראיה ואמר שכיון שלעולם הם מקברים א"כ זו ראיה שסר צלם וה' אתנו.

ואמרו סר צלם בארנוהו במראה בין הבתרים בח"ב, שמה שנאמר שם שלא שלם עון האמורי זהו שאמר פלב סר צלם שפבר שלם עונם: ועתה נבא אל מה שנאמר פ' דברים שאמרו אנה אנחנו עולים ותשובת משה ה' ילחם לכם ככל אשר עשה אתכם במצרים לעיניכם שיפלא מאד אמרם אנה אנחנו עולים שהנה להם לומר לא נעלה אבל הענין הוא שהם היתה דעתם להלחם מלחמה טבעית ולנצח בגבורתם, כמו שנראה שיצאו ממצרים מזוינים שנא' ונחמושים עלו, וכיון שראו שהמרגלים אמרו לא נוכל וכלבויהושע ומשה אמרים ה' אתנו ובמלחמה אלהית ננצח אותם, הנה השיבו הם א"כ הוא שזאת צריף שתהיה מלחמה אלהית מה צורף שגלה ונעלה אנחנו למלחמה יחרוג הש"י פלם ואח"כ נעלה ונירש, ומה אנחנו עושים בעלייתנו שהרי אנחנו רפי הלבב כמו שנאמר שמכריון מי האיש הירא ורף הלבב ישוב וילך לביתו, וזה אמרם אנה אנחנו עולים אחנו המסו את לבנו א"כ למה נעלה אחרי שצריף להיותם מלחמה אלהית יחרוג פלם ואח"כ נעלה ונירש.

ועל זה השיבם משה שאין רצונו של הש"י להלחם לכם שלא בפניכם אבל רצונו להלחם לכם לעיניכם כמו שעשה למצרים, ובתשובתו זאת נתרצו לעלות ולא הועילו ובזה ירוח לנו כי לא מצינו שנאמר סיבה למה נתרצו לעלות, ומה שלא הועיל הוא מפני שפבר נגזרה גזרה.

ובזה יובן מה שנא' ויהס פלב את העם שיתכן ודאי שבראות פלב שהם לא היו רוצים לסמוך על הגס ולא היו רוצים להלחם זולתי מלחמה טבעית, הנה להשתיקם אמר להם עלה נעלה ונוכל רצה לומר דרו טבע, והתורה מעידה שלא אמר בן באמת רק להשתיק העם, וזהו שנאמר עקב היתה רוח אחרת עמו שר"ל שלא היו פיו ולבו שוין, שלא אמר בן רק להשתיק העם וזהו שנאמר בספר יהושע ונחשיב אתו דבר פאשר עם לבבי, שר"ל שלמשה השיב מה שבלבו אבל לעם אמר בן להשתיקם, ולפי' רש"י ז"ל שפירש שלחם אמר אני עמכם בעצה א"כ יראה שמה שאמר לישראל פיו ולבו שוין היו ומאי רוח אחרת, אבל לפירושו צריף לומר שאמרו רוח אחרת ר"ל פשדבר עם המרגלים והדבור הזה חסר, וכפי מדרשם ז"ל שאמרו לא זו בלבד עשה לנו בן עמרם, כבר נתבאר שאמר בן עמרם ולא הזכיר משה שבזה השתיקם שמי שהוא שונא לזולתו לא יזכיר שמו, וכאשר ראו שקראו בן עמרם אמרו ודאי לדבר נגד משה הוא רוצה, וגם בזה היתה רוח אחרת עמו: ומה שנא' והאנשים אשר עלו עמו פלא שהרי יהושע מפלל האנשים שעלו עמו הוא ואמר יכול נוכל אבל לדעתי ידמה לומר אחר שדקדק במ"ש בפתוב ג"פ שליחות משה אותם.

ראשונה וישלח אותם משה ממדבר פארן. ב' שנא' אשר שלח משה לתור את הארץ.

ג' וישלח אותם משה לתור את ארץ כנען. עוד נתעורר בלשון הכתוב במה שצוה להם משה שלשה פעמים.

אחד הארץ מה היא. ב' ומה הארץ אשר הוא.

ג' ומה הארץ השמנה. אבל יתכן שהיו נחלקים הי"ב מרגלים לג' פתות ולכן אמר שלשה פעמים שליחות שלכל פת שהם ד' מרגלים צוה שליחות א', שלכת אחת אמר שיראו את הארץ מה היא והעם היושב עליה החזק הוא הרפה היינו אנשיה, ולכת שניה צוה שיראו דירת הארץ בבנינה, שלישית שיראו בפירות ולכן אמר והאנשים אשר עלו עמו כלומר שגם השלשה ריעי קלב שהיו בכת שלו ג"כ אמרו לא נוכל לה.

והעד ג"כ על היותם ג' פתות שג"פ נאמרה עלייתם וביאתם. א' ויעלו ויתורו, ב' ויעלו בנגב.

ג' ויבאו עד נחל אשפול: ומה שנאמר כאן ואעשה אותה לגוי גדול ועצום ממנו שלא נאמר כן במעשה העגל. כבר בארנוהו קצת פרק י"ג מחלק זה ועוד נבארהו אחר שנקדים להתעורר בפרש"י ז"ל, שפאן שנא' לגוי גדול ועצום ממנו פירש ואמר שאמה מורעם, ויש לשאל לרש"י ז"ל וכי שם בעגל לא היה מורעם ולמה אמר זכור לאברהם וגו' אשר נשבעת, ועוד נשם כתב ע"פ האגדה שמשא אמר להקב"ה כסא של ג' רגלים לא יכול לעמוד היאך יעמוד כסא של רגל אחד, וכאן ראינו שחזר הקב"ה לומר לו ואעשה אותה לגוי גדול.

אבל יתכן לומר שבאזמרו ועצום ממנו סילק לו אותה הטענה שטען משה כסא של שלש רגלים וכו', כי שם אמר לו הקב"ה ואעשה אותה לגוי גדול ולא אמר ממנו, באופן שהמובן היה שהאומה ישראלית יתחיל בבנינה ממנו לא מאברהם יצחק ויעקב ויקראו בני משה, השיב לו אותה הטענה לפי שבדבריו אלו יהיה כסא של רגל אחד, אבל כאן חידש ואמר לו שיעשה אותו לגוי גדול ועצום, אבל ממנו ר"ל מהעם הזה ממש, כלומר שלעולם יקראו העם על שם האבות פיון שפניו הם מורעם וא"כ יהיה כסא, של ד' רגלים.

ולכך שם שאמר הקב"ה שתתחיל האומה ממשא אמר לו משה זכור לאברהם וגו', אבל כאן שאמר לו לעשותו לגוי גדול להיותו מורעו של אברהם ולעולם התחלת האומה תהיה מאברהם שנא' בו ואעשה לגוי גדול, וכן נאמר פה שב אל אברהם לגוי גדול ועצום ממנו ר"ל מאברהם באותה ברכה עצמה אעשה אותה לגוי גדול ולא יתחשב בשמה לבד, לכן לא היה לו מקום לומר זכור לאברהם.

וזהו שפרש"י ז"ל וז"ל ואעשה אותה לגוי גדול שאמה מורעם, ובזה יותרו כל הספקות שנתעוררו בהם למעיין בפרטי דברינו אלה. ואל יפלא בעיניך על דברי אלה ממה שתמצא פ' עקב נאמר ובשלוש ה' אתכם מקדש ברנע לאמר עלו ורשו את הארץ וגו' ואתפלל אל ה' וגו' זכור לעבדיך לאברהם, וא"כ תאמר שגם במרגלים אמר משה זכור לאבות.

אין הדברים כן נשם לא נאמר אשר נשבעת להם, כי מאחרי שאמר לו שלא תתחיל האומה ישראלית ממנו שהוא מזרעם, לא יפול עוד טענת השבועה כיון שהיא מתקיימת בזרעו של משה, אבל עם כל זה הנה התפלל עליהם בזכות האבות לא מפני השבועה.

גם אל יפלא בעיניך מה שנא' ג"כ בפירשת עקב לענין העגל ויאמר ה' אלי וגו' הרף ממני וגו' ואעשה אותך לגוי עצום ורב ממנו, ותאמר א"כ שגם בעגל נאמר שיעשה אותו עצום ורב ממנו נגד מה שהנחנו כי גם פה צריך שתדקדק היטב שלא אמר ואעשה אותך לגוי גדול ממנו רק עצום ורב ממנו, כי ענין גוי גדול הוא הדבר שנמשך מאברהם שנא' בו ואעשה לגוי גדול א"כ כאשריאמר ואעשה אותך לגוי גדול ממנו יוכן היטב שהוא שב אל אברהם, אבל אומרו עצום ורב ממנו יתכן שגם זה אמר הקב"ה למשה בעגל שיעשה אותו לגוי גדול ותתחיל האומה ישראלית ממשוה וגם אמר לו שיעשה זרעו ברבוי יותר מזרעו של אברהם, וזה פירוש עצום ורב ממנו, כי שם בפ' כי תשא קיצר הכתוב וכאן במשנה תורה נכתב כמנהג בשאר דברים ג"כ שהאריך במשנה תורה שע"ז נאמר הואיל משה באר ואמר עוד באר היטב: פרק כג במה שנאמר ושמעו מצרים כי העלית בכתף את העם הזה מקרבו ואמרו אל יושב הארץ פירש"י ו"ל כמו על יושב הארץ.

והרמב"ן פירש לשון אלהות ** (אחרי בקשת הסליחה מכבוד הרב המספר ו"ל, אומר שלא עלה מעולם על דעת הרמב"ן ו"ל לפירש מלת אל מל' אלהות, אבל רק שיפירש מלת אל כפשוטו ולא כמלת על, ומה שמסיים שיאמרו המצריים ואנשי ארץ כנען מבלי יכולת ה' וגו' כי בכם אל ואפס זולתו, הוא אף נועם לשונו בפירושו לתפוס סגנון לשון המקרא בישעיה (סי' מ"ה) כדרכו לרוב בפירושו.

המדפיס יג"ס) ** וז"ל וא"כ יתכן שיהיה אל יושב הארץ הזאת כפשוטו שיאמרו המצריים לאנשי ארץ כנען מבלתי יכולת ה' וגו' כי בכם אל ואפס אלהים עכ"ל הרמב"ן ו"ל. ותמה אני היאך פירש פן שמלת אל כאשר תהיה נאמרת לענין שם אלהות הוא נקוד בציר"י וזה נקוד בסגו"ל כאשר נקוד כל אל כשהיא מלה.

אמנם פו"כ היטיב לטעון על רש"י ו"ל שלא יתכן שיאמרו מבלתי יכולת ה' מחמת פחם וגבורתם וחזקם של יושבי הארץ, שאין מלחמתו בחרב ובחנית רק בדבר או במגפה אשר לא יבדיל החזק הוא אם רפה, אבל אפשר לומר שפי' רש"י נכון שפיון שפבר ידעו שנשבע להם לתת להם את ארץ כנען והיה מפורסם להם, א"כ ידעו אופן השבועה שהיתה שהם יתרגו אותם לפי חרב ושלא יחיו כל נשמה ולא היתה השבועה שיפה אותם בדבר או במגפה, ולכן יתכן כפרש"י ו"ל מבלתי יכולת הוא מפני היותם חזקים לא יוכל לקיים שבועתו כמו שנשבע שהם יתרגו לפי חרב: אבל יתכן עוד שנא' וזה אחר שתדקדק היטב בלשון הכתוב, והוא שאם ענין אומרו מבלתי יכולת היה המכוון לחזקם ולגבורתם כמו שפרש"י, או לחזק אלהיהם בפירוש הרמב"ן, לא הל"ל רק מבלתי יכולת ה' לגרש את יושב הארץ, אבל אומרו מבלתי יכולת ה' להביאם נראה שאין הסרון היכולת רק להביאם שם.

ועוד נדקדק שפאשר אמר ושמעו שהענין עומד עליהם ועמוד אש לילה, למה לא אמר ושאתה שולח להם לחם ובשר מן השמים, ועוד יפלא מאד למה חיסר מדה אחת מהי"ג מדות ולא אמר נאמת רק רב חסד, וגם לא אמר חטאה.

אָבֵל זֶה יְדָמָה לִישֵׁב בְּמֵאמָרָם ז"ל שְׁאָמְרוּ, וַיִּמְהַר מֹשֶׁה וַיִּקְוֹד אַרְצָה וַיִּשְׁתַּחֲוֶה, מָה רָאָה מֹשֶׁה ר' חֲנִינְיָא בֶּן גַּמְלָא אָמַר אַרְבֵּי אַפִּים רָאָה, וּרְבִנּוּ אַמְרֵי אַמֶּת רָאָה, תַּנְיָא כַּמ"ד אַרְבֵּי אַפִּים רָאָה, דְּתַנְיָא כְּשִׁעְלָה מֹשֶׁה לְמָרוֹם מִצְאוּ לְהַקְב"ה שִׁיּוֹשֵׁב וְכוּתֵב אַרְבֵּי אַפִּים, אָמַר לְפָנָיו רַב־ש"ע אַרְבֵּי אַפִּים לְצַדִּיקִים א"ל אַף לְרָשָׁעִים, אָמַר לְפָנָיו רָשָׁעִים יֵאבְדוּ א"ל הַשְׁתָּא חֲזִית דְּמַבְעֵי לָךְ, כְּשִׁחֲטָאוּ יִשְׂרָאֵל א"ל לֹא כָּף אֲמַרְתִּי לָךְ אַרְבֵּי אַפִּים לְצַדִּיקִים אָמַר לְפָנָיו רַב־ש"ע וְלֹא כָּף אֲמַרְתָּ לִי אֲפִילוּ לְרָשָׁעִים וְהִינְנוּ דְכָתִיב וְעַתָּה יִגְדַל נָא כַּח ה' כַּאֲשֶׁר דְּבַרְתָּ לֵאמֹר, רַבִּי חֲנַנְיָא הָוֵה סָלִיק וְאַזְוִיל דְּבִי רַבָּה בַר שִׁילָא שְׁמַעְיָה לְהַוּוּא יְנוּקָא דְאָמַר עַד לְתַתֵּיָהּ גְּאָמְנוּ מְאֹד לְבֵיתָהּ גְּאָוֵה קִדְשׁ וְסַמִּיָּה לִיהַּ תְּפִלָּה לְמֹשֶׁה אָמַר שְׁמַע מִינָהּ אַרְבֵּי אַפִּים רָאָה ע"כ: וּכְבָר יִפְלֵא ג"כ מְאֹד בְּמֵאמָרָם זֶה שֶׁהִנִּיחוּ בּוֹ שְׁמֹשֶׁה הִיָּה רוֹצֵה בְּאַבְדוֹן שֶׁל רָשָׁעִים וְלֹא בְּתִשׁוּבָתָן אָבֵל יְרָאָה שְׁלֵא הִיָּה מֵאֲמָרוֹ שֶׁל מֹשֶׁה שִׁיֵּאבְדוּ הַרָשָׁעִים דְּרָךְ אַכְזָרִיוֹת עֲלֵיהֶם ח"ו, אָבֵל הִיָּה אוֹמֵר כְּשֵׁאֲרוֹז"ל מוֹטֵב יָמוֹת זְכָאִי, וְאִם אֲתָה מֵאֲרִיָּה אַפִּים לְרָשָׁע יְרִדוֹף אַחֲרֵי דְרַכּוּ וַיֵּאבֵד מִכָּל וְכָל, וְא"כ דְּרָךְ רַחֲמִים עַל הַרָשָׁעִים אָמַר כֵּן שְׁלֵא יֵאבְדוּ מִכָּל וְכָל, וְכֵן אָמַר לוֹ הַקְב"ה שִׁיֵּצְטָרֵךְ לְזֶה כְּשִׁיְהִי רַבִּים הַחוּטָאִים, לְכָף כָּאֵן בְּרֵאוֹתוֹ שְׁעֵיקָר הַמְדָּה שֶׁהוּא צְרִיָּךְ לְהַזְכִּיר לוֹ שִׁיִּגְדַל נָא כַּח ה' כַּאֲשֶׁר דְּבַר הוּא שְׁהָאֲרָךְ אַפִּים יוֹבֵן לְרָשָׁעִים ג"כ, לְכֵן כַּאֲשֶׁר בָּא לִזְמַר אֵל אַרְבֵּי אַפִּים וְרַב חֶסֶד לֹא רָצָה לִזְמַר אַמֶּת, כִּי הוּא הֶעֱנִין שְׁנַחֲלֵקוּ אֵלָה הַשְּׁלֵמִים שְׂרַבִּי חֲנִינְיָא אָמַר אַרְבֵּי אַפִּים רָאָה וְחֹשֵׁב שֶׁהוּא לְצַדִּיקִים לְבַד, רְבִנּוּ אַמְרֵי שְׁלֵא יֵצֵא לְמֹשֶׁה הַיּוֹת הָאֲרָךְ אַפִּים לְצַדִּיקִים לְבַד, רַק מְרֵאוֹתוֹ שֵׁנֵא' וְאַמֶּת כִּי מַה שִׁיְהִיָּה אַרְבֵּי אַפִּים לְצַדִּיקִים הוּא חֶסֶד וְאַמֶּת שְׁאִין לְחַוֵּשׁ שְׁמָא הַצַּדִּיק יְרִדוֹף לְחַטָּא וַיֵּאבֵד, אָבֵל יָשׁוּב וְדָאִי בְּתִשׁוּבָה כְּשֵׁאֲרוֹז"ל אֵל תְּהַרְהַר אַחֲרָיו, אָבֵל לְהִיּוֹת לוֹ אַרְבֵּי אַפִּים לְרָשָׁעִים אִין זֶה חֶסֶד שֶׁל אַמֶּת, שְׁאַדְרַבָּה יֵאבְדוּ, לְכָף אָמַר יִגְדַל נָא כַּח ה' כַּאֲשֶׁר דְּבַרְתָּ אַרְבֵּי אַפִּים וְרַב חֶסֶד וְלֹא הַזְכִּיר אַמֶּת, וּמַה שְׁלֵא הַזְכִּיר חֲטָאָה פְּשוּט לְפִי שְׁאֵלוֹ מְזִידִים הִיּוּ וְלֹא שׁוֹגְגִים כֵּן כְּתִב הַרְמַב"ן ז"ל.

אָבֵל בְּמַה שְׁאָמְרָנוּ לִישֵׁב לְמָה לֹא הַזְכִּיר אַמֶּת תְּפַסּ לוֹ דְּרָךְ אַחֲרָת, גַּם עַל אֲשֶׁר לֹא אָמַר נוֹצֵר חֶסֶד לְאַלְפִים נָתַן טַעַם הַרְמַב"ן ז"ל וְכָתֵב שְׁלֵא יִדַע לְמָה לֹא אָמַר רַחוּם וְחַנוּן אָבֵל לְפִי דְרַכְּנוּ נִתְבָּאֵר שְׁבָכָל הִי"ג מְדוּת הִיָּתָה תְּפִלָּתוֹ, אָבֵל לֹא הִתְחִיל מֵאֲרָךְ אַפִּים רַק לְהִיּוֹת שֶׁהוּא אָמַר גַּם לְרָשָׁעִים, וְכַדִּי לִזְמַר לוֹ ית' שִׁיִּגְדַל כַּחוֹ כַּאֲשֶׁר דְּבַר לְהִיּוֹת אַרְבֵּי אַפִּים עִם הַיּוֹת שְׁאִינוּ חֶסֶד שֶׁל אַמֶּת כְּמוֹ שְׁאָמְרָנוּ, לְכֵן הִתְחִיל בְּאַרְבֵּי אַפִּים וְחִסְרַת מֵלֶת אַמֶּת כִּי כֵן הִיָּה דְבַר ה' לְהִיּוֹת אַרְבֵּי אַפִּים לְצַדִּיקִים שֶׁהוּא חֶסֶד שֶׁל אַמֶּת, וְלְרָשָׁעִים אֲפִילוּ שְׁאִינוּ שֶׁל אַמֶּת לְפַעֲמִים יֵצְטָרֵךְ וּבְכַרְט בְּהִיּוֹתָם רַבִּים הַחוּטָאִים כְּעִנְיָן זֶה שֶׁל הַמְּרַגְלִים.

וְעוֹד יִפְלֵא שֶׁהִיאָךְ יִתְכֵן שִׁיֵּאמְרוּ שְׁמַבְלִתִּי יִכּוֹלֵת ה' הוּא לְחַזְקָם וּלְתַקְפָּם אוֹ לְחַזְקָאֵלְהֵיהֶם, דֹּא"כ לְמָה יִשְׁחַטֵּם בְּמַדְבָּר אַחֲרֵי שֶׁהֵם מוֹדִים שֶׁהוּא רוֹצֵה בְּטוֹבָתָם יִתֵּן לָהֶם מְצָרִים שְׁאִינָם חֲזָקִים שְׁבִין כָּף וּבִין כָּף מְקִיִּים שְׁבוּעָתוֹ לְאַבוּתֵיהֶם, וְלֹא דִי שְׁאִינוּ מְקִיִּים שְׁבוּעָתוֹ אָבֵל שְׁגַם יִשְׁחַטֵּם: אָבֵל יִתְכֵן לִזְמַר בְּיָשׁוּב כָּל הַסְּפָקוֹת שֶׁהִזְכַּרְנוּ, שְׁמֹשֶׁה אָמַר שְׁכָבֵר שְׁמַעוּ מְצָרִים שְׁאֲתָה ה' וְעִנְיָךְ עוֹנֵמֵד עֲלֵיהֶם וּבְעַמּוּד אֵשׁ יִרְאוּ עַתָּה שְׁהַמְתָּה אוֹתָם כְּאִישׁ אֶחָד, הִנֵּה יֵאמְרוּ שְׁמַבְלִתִּי יִכּוֹלֵת לְתַת לָהֶם מְזוֹן בְּמַדְבָּר כְּדִי לְהַבִּיאֵם אֵל הַמְּלַחְמָה שְׁחַט אוֹתָם לְטוֹבָתָם כִּי טוֹבִים חֲלָלִי חָרֵב מִחֲלָלִי רַעֵב, וְהִיָּתָה זֹאת טַעֲנַת מֹשֶׁה הַטַּעֲנָה שְׁטַעַן בְּעִנְיָן הַעֲגָל שְׁכָבֵר בְּאוֹתוֹ הַזְּמַן הִיָּתָה לָהֶם אַמּוּנָה שְׁיִישׁ שְׁנֵי אֱלוֹהוֹת אֶחָד מִיֵּטִיב וְאֶחָד מְרִיעֵ, וְלְכֵן אָמַר לְמָה יֵאמְרוּ מְצָרִים בְּרַעְיָה הוֹצִיאֵם, רָצָה לִזְמַר שֶׁהוּא הָאֵל

המריע שהריע לנו ולקדם, כמו כן טען משה פה שנדאי לא יאמרו שלחזקם או לחונק אלהיהם לא היה לו יכלת, כי להריע פבר ראו את פחו הגדול שהוציאתם ממצרים, אבל יאמרו אין לו יכלת להיטיב ולקב לא יוכל לתת מזון פדי להביאתם אל הארץ להלחם, כי הם היו חושבים שעד אותו הזמן היה להם צידה שהוציאו ממצרים ושעתה אזל מפליהם והיאף ילחמו רעבים בשבעים והם בערים בצורות, ולזה אמר וימלא כבוד ה' את כל הארץ שזה יהיה במה שיפנו ויסעו אל המדבר שאז יתפרסם שיש בידו לזונם ולפרנסם דאל"כ לא היו חוזרים אל המדבר שאין שם מזון ויהיה אומרו חי אני לשון שבועה כמו שפרש"י, והיה כאילו אמר חי אני כי זה יהיה שפרם הראוי להם שלא יראו את הארץ, ועוד שמה ימלא כל הארץ כבודי שאני מוליכם כל כך זמן עם רב כזה ומפרנסם במדבר.

ולשאר הפירושים יפלא מאד שפיון שעיקר טענת משה שלא יתחלל שם שמים היאף נמשך תיקון בזה שילכו אל המדבר, שהרי יראו שהוציאתם ממצרים והביאתם עד קרוב לארץ שנשבע להם ומחזירם לאחור שנדאי יאמרו מבלתי יכלת שהיושב בארץ או אלהיהם חזק הוא, אולם במה שאמרנו הגיעו הדברים על נכון) כי אין אומרו שיאמרו העמים מבלתי יכלת רק לענין המזון: ואומרו יום לשנה פבר יראה זה גרעון בחק משפטו ית' שיפרע יום לשנה.

אבל יתכן לדקדק במה שנאמר פעמים יום לשנה יום לשנה שאמר פן לרמז להם שגם לכפרת עונותיהם יהיה יום לשנה כמ"ש לכפר על בני ישראל מכל חטאתם אחת בשנה, ועל זה אמר יום לשנה יום לשנה תשאו את עוונותיכם, וכזה תהיה מדת הדין שנה שנפרעים מהם שנה ליום אחד, וגם מתפירים ביום אחד עוונות שסגלו כל השנה, וזה שאמר משה בתפלתו שמחנו כימות עניתנו שנות ראינו רעה, ר"ל שפמו שכימות שחטאנו עניתנו כל כך שנים ברעה כמו כן כל השנים שנהיה בדאגה שמחנו בכל יום שנה.

ומ"ש פרשת דברים וישמע ה' את קול דבריכם וישבע וגו' זולתי כלב בן יפונה וגו' גם בי התאנף ה' בגללכם, שנראה שאז במרגלים נגזר על משה שלא יכנס לארץ וזה לא ראינו שנזכר במעשה המרגלים, והרמב"ן ז"ל ביקש ליישב זה ואמר ועוד הוספתם לחטוא פעם אחרת עד שמנעתם גם אותי מלעבור כי רצה להזכיר יחד עונש הנמנעים מלבוא אל הארץ עכ"ל.

וכבר ראית שאין הפתוב מורה פן, שאחר כל זה חזר לומר וטפכם אשר אמרתם וגו' שנראה היות פל, זה מאמר אחד מאתו ית' על ענין המרגלים ולדעתי שמאז בענין המרגלים שנגזר על האבות שלא יכנסו לארץ נגזר על משה ג"כ, שהרי לא הוציא מן הפל רק כלב ויהושע, ולכך גם פן הניעם במדבר מ' שנה עד מלאת ימי משה למאה ועשרים שנה, כמ"ש ז"ל בשגם הוא בשר שרמז על משה, וכן אמר והיו ימיו ק"ד שנה.

ובענין מי מריבה נגזר שגם מלחמות סיחון ועוג לא יראה לא משה ולא אהרן, ובאהרן נתקיימה הגזרה ובמשה הוחלה השבועה, ועוד יתכן לומר מסכים אל דברי האגדה שדרשו ז"ל ואמרו משל למה"ד לשפחה שנפל לה דלי של נחשת לבור והיתה בוכה, באה שפחה של מלך והפילה דלי של זהב, התחילה הראשונה צוחקת ושפחה אמרו לה למה אתה שפחה אמרה לפי שנפל הדלי של זהב שמי שיוציא הדלי של זהב יוציא את

שלי ג"כ, ואמרו זה למשל למתי המדבר שמתו ח"ל וישגם משה מת ח"ל, שהוא הדלי של זקב לענין תחיית המתים, שפנראה שלכך נגזר גם על משה לבלתי הפנסו לארץ.

ומבואר שלא היה לו חטא למשה כלל בענין המרגלים) ולכך אמר גם בי התאנף ה' ר"ל גם בי אפילו שלא נתחייבתי כל כך במי מריבה התאנף ה' בגללכם, ר"ל בעבור שאתם נקברים חוץ לארץ, ולכך לא הוציא מכלל השבועה רק יהושע וכלב, ובמלחמת סיחון ועוג הותרה השבועה למשה לבדו, והעד על זה מה שנאמר פאן אם תבאו אל הארץ אשר נשאתי את ידי, וכן במשנה תורה נאמר ויקצוף וגו' וישבע אם יראה איש וגו' הארץ הטובה אשר נשבעתי, וכן פרשת וילך נאמר פי אתה תביא את בני ישראל אל הארץ אשר נשבעתי, שנראה בהדיא שסיחון ועוג לא היו בכלל מה שנשבע לאברהם לתת לו.

וכן בהדיא נאמר פרשת זאת הברכה ויאמר ה' אליו זאת הארץ אשר נשבעתי לאברהם, אחרי שהראה לו עבר הירדן ושנינו בספרי לתת לה פרט לעבר הירדן שנטלת מעצמה, ובמי מריבה פרשת חקת אמר לא תביאו את הקהל הזה אל הארץ אשר נתתי להם, שיוכן זה כמה שפירשנו במראה בין הכתרים באומרו כי לא שלם עון האמורי, שאמרנו שהקב"ה לא נשבע לתת לאברהם רק מעבר הירדן והלאה אבל לא סיחון ועוג תראנו שם, אבל אח"כ נאמר הקשה את רוחו למען תתו ר"ל מתנה שאינו בכלל השבועה, לכך פאן פאשר נשבע שלא יכניס רק כלב ויהושעלא הוציא את משה מן הכלל, אבל אמר שלא יבואו אל הארץ אשר נשבע דהיינו עבר הירדן, ובמי מריבה נגזר עליהם שגם מלחמת סיחון ועוג לא יפנסו שם, והעד שפן נאמר אל הארץ אשר נתתי ולא אמר אשר נשבעתי, ולכך מת אהרן טרם בואם למלחמה עם סיחון ועוג, אמנם הותרה השבועה הדיא למשה וראה מלחמת סיחון ועוג, וידעתי על פי מדרשם ו"ל שדרשו אתה החלות לשון לא יחל דברו, ר"ל שהתיר שבועתו ותברך שאומרו ראה החלונתי תת לפניך את סיחון גם הוא יהיה לשון התרה, ולפי שהאוסר הנאה מחברו אין מתירין אלא בפני חברו לכן אמר לו הקב"ה ראה החלונתי, ר"ל ראה שאני מתיר שבועתי בפניך שתראה בהתירתי.

ובזה נתיישב למה לא היה אהרן במלחמת סיחון כמשה פיון שהיה שבועה שונה לשניהם וכבר נדר שהותר מקצתו הותר פלו, אבל היו ב' שבועות, א' בענין המרגלים על עבר הירדן, וא' במי מריבה על סיחון ועוג, ואותה היא שהותרה למשה אחר מיתת אהרן.

ומ"ש פרשת פנחס עלה אל הר עברים וגו' וראית אותה ונאספת אל עמיה גם אתה פאשר נאסף אהרן אחיה פאשר מריתם פי במדבר צין במריבת העדה, שנראה שבעון מי מריבה מת משה סותר אל מה שהנחנו, יתכן שאומרו פאן פאשר מריתם פי אין הדברים שבים אל מה שאמר ונאספת אל עמיה אבל הדברים שבים אל מה שאמר פאשר מת אהרן אחיה, ר"ל שיאסף אל עמיו כמוהו, והזכיר פמזכיר הוראת זמן וסבה שמת אהרן בחטא מי מריבה, אבל לא שתהיה מיתת משה ע"ה לסבה זו שהוא פבר השלים שנותתו שנאמר עליו והיו ימיו מאה ועשרים שנה שדרשו רז"ל בשג"ם גימט' משה.

וכמו כן בפרשת האזינו שנאמר שם והאסף אל עמך פאשר מת אהרן ויאסף אל עמיו על אשר מעלתם פי שגם זה שב אל אסיפת אהרן שהיתה לחטא מי מריבה ולא שב אל

אסיפת משה: ענין המקושש כבר בארנוהו פרק י"ז: פרשת קרח פרק כד ויקח קרח פרש"י על פי מדרש תנחומא לקח עצמו לצד אהד.

עוד פירש ד"א לפי שאין פאן ענין לקיחה מקומיית. והרא"ם טען עליו שיש פמה בהש"ס שאמרו בצד אהד ופירושו מקומיית, וכן אמרו ג"כ לקח עצמו והאריף מאד בזה לומר שגם בפרש"י הפנונה לקיחה מחשביית לא מקומיית ובאמת שאין ספק שימצאו במקומות רבים אמרו צד על התנועה המחשביית, וגם אמרו לקח עצמו ומצא שאמרו כן בענין מחשביי, אבל שיאמר בענין מחשביי לקח עצמו ויאמר לצד א' אצלו ושיהיה פירושו מחשביי זה לא ימצא, דא"כ הדברים מיותרים.

אבל להיות שרש"י ז"ל יודע שיאמר צד על ענין מחשביי, וכן יאמר עצמו על ענין ג"כ מחשביי, והיתה פנונתו לומר שהיתה תנועה מקומיית ג"כ, לכן אמר שניהם שפבר הנה מספיק שיאמר לקח עצמו להיות נחלק מתוך העדה לעורר וכו' ולדעת נראה הלחץ שנתקחו גם רש"י גם הרמב"ן זר מאד, אבל הוא לפי הדרש וכאשר נסמך על מדרשם ז"ל יתכן היטב לפירשו לקיחה ממש כאשר יתבאר עוד.

וכבר ידעת מה שארז"ל כל מחלוקת שהיא לש"ש סופה להתקיים, ואמרו שמחלוקת לש"ש היא מחלוקת שמאי והלל ושאינה לש"ש קרח, והדברים בלתי מובנים. תחלה שאין ספק שבטול המחלוקת יפה מקיומו ומה אמורה סופה להתקיים, אבל יתכן שאמר סופה להתקיים הפנונה לומר ששנים שחולקים לש"ש גם שניהם תכלית הקיום והעמדה בעוה"ז ובעוה"ב, אבל שאינה לש"ש אין תכליתה הקיום והעמדה רק ההריסה והנטישה כמו שהיתה פנונת קרח, שכן ארז"ל הריני עומד ומבטל דבריו שלא היתה פנונתו רק הבטול וההריסה לא הקיום והתיקון, וא"כ אמרו סופה להתקיים פאילו יאמר תכליתה להתקיים, וזה יהיה בפירושם ז"ל של לקח עצמו לצד אהד כי הרוצה בקיום העולם והעמדתו אינו פורש עצמו אבל אדרבה דעתו מעורבת עם הבריות ורוצה בקיומם.

ויובן זה עם מה שארז"ל ל שהכניס כל אלה האנשים והלבישן תכלת, ואמרו לו טלית שפלה תכלת וכן אמרו בית מלא ספרים, וכבר יפלא מה ראו ז"ל לומר אלו הב' ענינים דהיינו הציצית והמזוזה, אבל להיותם אלו המשלים ענין למחלוקתם אמרו, ומשה שהיתה מעלתו בקבלת התורה המשילוהו משל לבית מלא ספרים והמזוזה, ואהרן שהיתה גדולתו בבגדי פהונה אמרו משל לבישת התכלת.

והנה ענין דבריהם לומר שכל העדה פלם תכלת וכלם מלאים ספרים אם כן אינם צריכים חוט של תכלת ומזוזה בבית, שלפי זה יהיה קשר הדברים עם פרשה ציצית של מעלה. שאחר שצנה ונתנו על ציצית הפנף פתיל תכלת, ספר הפתוב שקרס ודתו ואבירם ונחמשים ומאתים איש לקחו תכלת, ואפילו שנאמר לשון יחיד על קרח כן מנהג הפתוב לומר על הגדול, וכמוהו ויבא משה ואהרן אל פני אהל מועד.

ואם כן הנה פירוש הדברים שקרס לקח תכלת, וכבר רצו ז"ל במדרש תנחומא לומר לשון לקיחה ממש, שכן דרשו לקח טליתו והלה לקחת עצמה מאשתו ואמרו ויקומו לפני משה על משה הל"ל כמו שנא' רבים קמים עלי, וכן נאמר ויקהלו על משה, אבל יתכן

שִׁמְעוּ מַעֲשֵׂה הַעֲגֹל וְהַלְאָה הִיָּה הַמְנַהֵג שִׁקְוֹדָם שִׁיִּצֵּא מִשֵּׁה מִהַמְחַנֶּה לְלֶכֶת אֶל אֱהֵל מוֹעֵד
לֹא הָיוּ קָמִים הָעָם, כְּמוֹ"שׁ וְהָיָה כִּצְאֹת מִשֵּׁה מִן הָאֱהֵל יִקְוֹמוּ כָּל הָעָם, לְכֹה סִיפֵר כָּאֵן
שִׁקְוֹדָם שִׁיִּצֵּא מִשֵּׁה מִן הַמְחַנֶּה לְלֶכֶת אֶל אֱהֵל מוֹעֵד קָמוּ אֵלֶּה לַעֲשׂוֹת מַחְלֹקֶת עִמּוֹ.

וְנָהוּ שִׁנְאָמַר בִּיקְוֹמוֹ לִפְנֵי מִשֵּׁה ר"ל שִׁקְמוּ קוֹדָם שִׁקְמוּ מִשֵּׁה לִצְאֹת מִן הַמְחַנֶּה. וְאוֹמְרוּ
נְשִׂאֵי עֲדָה קְרִיאֵי מוֹעֵד אֲנֹשֵׁי שֵׁם לְדַעֲתֵי לֹא לְשִׁבַּח לְאוֹתָם הִרְשָׁעִים אָמַר פֶּן, כִּי עַל פֶּן
בִּיָּאֵר הַיּוֹתֵם אֲנֹשֵׁי שֵׁם טוֹב שְׁלֹא פְדִין וּבִשְׁבִיל זֶה לְקַחוּ תְּכֵלֶת וְלִבְשׁוּ, אָמְרוּ לוֹ כִּבְר
אֲמַרְתָּ שְׁעַם הַתְּכֵלֶת נִהְיָה פְלָנוּ קְדוֹשִׁים אִם פֶּן הָרִי לִבְשָׁנוּ צִיצִית וְתֵכֵלֶת וְהָרִי פְלָנוּ
קְדוֹשִׁים כְּמ"שׁ בְּפִרְשֵׁת צִיצִית לְמַעַן תִּזְכְּרוּ וְעֲשִׂיתֶם אֶת כָּל מִצְוֹתַי וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים,
שִׁקְרַח וְסִיעֵתוֹ פִּירְשׁוּ אוֹמְרוּ וְהִיִּיתֶם קְדוֹשִׁים שָׁב אֶל צִיצִית לְבַדּוֹ לֹא אֶל כָּל עֲשִׂיתֵי
הַמִּצְוֹת וְלָכֵן אָמְרוּ לָהֶם רַב לָכֶם פִּינּוֹן שֶׁעֲשִׂיתֶם אֶת פְּלָנוּ קְדוֹשִׁים בְּצִיצִית זֶה אִם פֶּן אֵין
אָנוּ צְרִיכִים עוֹד לָכֶם פְּאִילוֹ יֹאמְרוּ אַתָּה קִדְשָׁתָּ אַהֲרֹן בְּלְבוּשֵׁי, וְעַתָּה בְּלְבוּשׁ צִיצִית
אֲמַרְתָּ שִׁפְלֵם קְדוֹשִׁים אֵין צִוְרָךְ לְאֱהֵרוֹ.

וְאוֹמְרָם מִדּוּעַ תִּתְּנֵנָּה לְשׁוֹן רַבִּים הַפְּנוּנָה לֹמַר לָמָּה תִּשְׁתַּרְרוּ שְׁנֵיכֶם מִשֵּׁה יִסְפִּיק שְׁעַל
מַעֲלַת מִשֵּׁה לֹא נִחְלָקוּ. אוֹ אֲפֹשֶׁר שֶׁהָיוּ חוֹלְקִים עַל שְׁנֵיהֶם כְּמוֹ שִׁנְאָמְרוּ בֵּית מֶלֶךְ סְפָרִים,
אֲבָל לֹא הָיָה רְצוֹנָם רַק כְּהִנּוּחַ וּמְפִרְשֵׁת צִיצִית לְמַדּוֹ לְבֹא לִידֵי מַחְלֹקֶת זֶה, וְלִפִּי זֶה
יִפּוֹל עַל פְּנָיו כְּאֲשֶׁר רָאָה אֶת קִרְחַ מְעַקֵּם הַמְּקַרְאוֹת וְדוֹרֵשׁ לְגִנְאֵי שֶׁבְּצִיצִית לְבַדּוֹ יִסְפִּיק
לְהִיּוֹת קְדוֹשִׁים: וְכִבְרַ יֵשׁ לְשִׁאוֹל לָמָּה כָּאֵן נֶפֶל מִשֵּׁה לְבַדּוֹ עַל פְּנָיו וְאִח"כ׳ נִשְׁאָמַר שֶׁנֶּפְלוּ
שְׁנֵיהֶם.

וְעוֹד יִפְלֵא מֵאֵי אוֹמְרוּ וְיִשְׁמַע מִשֵּׁה הֲלֹא עִמּוֹ הָיָה מְדַבֵּר. אֲבָל נִרְאָה שִׁנְאָמַר וְיִשְׁמַע ר"ל
שֶׁהֵבִין פְּנוּנָתוֹ רְעָה, וְאֱהֵרוֹן לֹא נֶפֶל עַל פְּנָיו שְׁלֹא יִרְאָה כְּמַצְטַעַר עַל כְּבוֹד הַפְּהִינּוּחַ, וְלִכְוֹ
הִשִּׁיבוּ מִשֵּׁה וְאֵת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו, אַתֶּם אוֹמְרִים שִׁפְלֵכֶם קְדוֹשִׁים הִנֵּה מִי שִׁיִּקְרִיב
אֵלָיו ה' הוּא הַקְּדוֹשׁ לֹא זוֹלָתוֹ: וּבְמָה שִׁנְאָמַר בֶּן יִצְחָר וְגו' פִּרְש"י וְלֹא הִזְכִּיר בֶּן יִעֲקֹב
שֶׁבִיִּיקָשׁ רַחֲמִים שְׁלֹא יִזְכֹּר וְכו', עַל זֶה כָּתַב הַרַ"ם שֶׁכְּפִינּוֹת רַש"י לֹמַר שֶׁכְּפִינּוֹת שֶׁהִזְכִּיר
בְּהַתִּיחָסֵם בְּדוּכָן לָמָּה לֹא הִזְכִּירוּהוּ כָּאֵן וְשֶׁלְּהַכְרִיחַ הִבִּיא רַש"י ז"ל, מֵה שֶׁהִזְכִּיר
בְּהַתִּיחָסֵם בְּדוּכָן, וְעַל זֶה טָעַן הַרַ"ם שֶׁא"כ זְמַרִי הֵיכָן הִזְכִּיר עַד שֶׁנִּצְטָרַף לְתַת טַעַם
לָמָּה לֹא הִזְכִּיר אֶת יִעֲקֹב כְּפִי מֵה שֶׁכָּתַב רַש"י בַּפ' וַיַּחֲזִי, וְכֵן טָעַן עַל מֵה שֶׁאֲרַז"ל פָּרַק
חֵלֶק שְׁמָה שִׁנְאָמַר בְּסוּדָם אֵל תְּבֹא נִפְשֵׁי עַל הַמְּרַגְלִים נִשְׁאָמַר שֶׁא"כ הֵיכָן הִזְכִּיר שְׁמוֹ שֶׁל
יִעֲקֹב עַל הַמְּרַגְלִים עַד שֶׁהִזְכִּיר לְתַת טַעַם ע"כ.

וּבְאֲמַת טַעֲנוּתוֹ שֶׁל הַרַ"ם הֵם כְּפִי מֵה שֶׁפִּירְשׁ הוּא בְּדַבְרֵי רַש"י ז"ל אֲבָל לְדַעֲתֵי אֵין
כְּפִינּוֹת רַש"י בְּמָה שֶׁהִבִּיא עֲנִין הַתִּיחָסֵם עַל הַדוּכָן רַק לְפִי שֶׁרָאָה שֶׁכְּפִינּוֹ שִׁיעֲקֹב הַתְּפִלָּל
שֶׁלֹּא יִזְכֹּר שְׁמוֹ עַל קִרְחַ לְסַבֵּת רִשְׁעָתוֹ, וְאֲפִי' בְּהַתִּיחָסֵם לְדוּכָן לֹא הָיָה רְאוּי לְהִזְכֹּר שְׁמוֹ
כָּלֵל, שִׁיעֲקֹב סָתֵם אָמַר שְׁלֹא יִזְכִּיר שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם לֹא בְּטוֹבָתָם וְלֹא בְּרַעְתָּם, וְלֹא הִיָּתָה
טַעֲנוּתוֹ לָמָּה לֹא הִזְכִּיר כָּאֵן אֶת יִעֲקֹב, רַק לָמָּה הִזְכִּיר יִחְסוֹ עַד לְוִי וְהָיָה מְסַפִּיק שִׁיאֲמַר
קִרְחַ בֶּן יִצְחָר, וְעַל זֶה הִשִּׁיב שֶׁהַתּוֹרָה רְצָתָה לְגַלּוֹת בְּאוֹמְרוֹ עַד לְוִי וְשֶׁלֹּא הִזְכִּיר אֶת
יִעֲקֹב, שֶׁנִּבְיָן שְׁלֹא רְצָתָה לְהִזְכִּיר אֶת יִעֲקֹב לְפִי שִׁיעֲקֹב לֹא אָמַר רַק בְּקִהְלָם אֵל תִּחַד
כְּבוֹדִי, שֶׁר"ל כְּשִׁיעֲקֵהִילוֹ אֶת הָעָם עַל מִשֵּׁה, כְּנִרְאָה שֶׁבְּמִקּוֹם אַחַר הָיָה רוּצָה שֶׁיִּזְכֹּר שְׁמוֹ
עֲלֵיהֶ, וְלָכֵן כָּתַב רַש"י שְׁלֹא רְצָה שֶׁיִּזְכֹּר שְׁמוֹ, וְא"כ מֵה בָּא לְמַעֲוֹטֵי אוֹמְרוֹ בְּקִהְלָם,

וביאר שְׂבָא לְמַעוּטֵי בְּהַתְיַחֶסֶם עַל הַדּוֹכֵן שֶׁלֹּא הָיָה שָׁם הַקְּהָל מֵהֶם, אֲבָל בְּזַמְרֵי אוֹ
בְּמַרְגְּלִים לֹא רָצָה שִׁיזְכֹּר שְׁמוֹ וְלֹא שָׁם כָּל עַ' נֶפֶשׁ עֲלֵיהֶם כָּלֵל, שֶׁהָרִי אָמַר בְּסוּדָם אֵל
תְּבֹא נִפְשֵׁי, שְׁאִין לֹמַר בְּסוּדָם אֵל תְּבֹא אֲבָל בְּקַהְלָם תְּבֹא נִפְשֵׁי, שֶׁהָרִי לֹא עָשׂוּ הַקְּהָל,
שֶׁפְּשׁוּט הַדְּבָר כְּשֶׁהֵם נִקְהָלִים עִם שְׂאָר הַשְּׂבָטִים שֶׁכָּבֵר נִקְרָא שְׁמוֹ עֲלֵיהֶם בְּנֵי יִשְׂרָאֵל,
אֲבָל בְּאוֹמְרוֹ עַל קִרְחַת וּבִקְהָלָם מִן־קִרְחִים הַדְּבָרִים לֹמַר שְׂאָמַר עַל אֲשֶׁר הַקְּהִיל הָעָם עַל
מִשָּׁה.

ויכָּבֵר יֵשׁ לְשִׂאוֹל שְׁגָם דָּתוֹ וְאַבְיָרָם לֹא נִתְיַחֶסֶוּ רַק עַד רְאוּבוֹן מִבְּלַתִּי תִּפְלַת יַעֲקֹב, אֲבָל
הָעֲנִיָּן הוּא שֶׁלֹּא הָיָה הַמְּקַהֵל רַק קִרְחַת וְלֹא הָיָה רַע בְּעֵינַי יַעֲקֹב רַק הַהַקְּהָל וּבְזָה סְרוּ
טַעֲנוּתֵיו שֶׁל הָרִא"ם.

גַּם טַעַן בְּמַה שְׂאָמְרוּ פָּרַק חֵלֶק בְּסוּדָם אֵל תְּבֹא נִפְשֵׁי אֱלֹהֵי הַמְּרַגְּלִים, כִּי מַה לָּהֶם לְשַׁמְעוֹן
וְלוֹי יִתֵּר חֵלֶק בְּעֵנֵי הַמְּרַגְּלִים מִשְׂאָר הַשְּׂבָטִים וְכֵן כָּתַב שַׁצ"ע. וְכִמּוֹ כֵן כָּתַב בַּפ' וַיְחִי
וּבַח"ב שֶׁקְּרָאתִיו מִעֲשֵׂי אֲבוֹת פָּרַק מ"ה הַתְּרַתִּי סִפְקָ זֶה וְגַם שָׁם הֶאֱרַכְתִּי בְּעֵנֵי זֶה תִּרְאֶנּוּ
מִשָּׁם: וְאוֹן בֶּן פֶּלֶת דָּרָשׁוּ ז"ל שֶׁאֲשַׁתּוֹ הִצִּילָתוֹ לְפִי שֵׁשׁ לְשִׂאוֹל שֶׁמְעוֹלָם לֹא הִזְכִּיר פֶּלֶת
זֶה בְּבְנֵי רְאוּבוֹן רַק פְּלוּא, וְאוֹן לֹא הִזְכִּיר כָּלֵל שָׁם, וַיִּתְּכֵן לֹמַר לְפִי הַפֶּשֶׁט שֶׁהַדְּבָרִים
שְׂבִיבִים אֵל אֱלִיאָב, לְפִי שֶׁפְּלוּא לֹא הָיָה לוֹ בֶּן אַחֵר כַּמ"ש וּבְנֵי פְלוּא אֱלִיאָב, וְזֶה כְּאִילוֹ
יֹאמֵר שֶׁדָּתוֹ וְאַבְיָרָם הָיוּ בְּנֵי אֱלִיאָב וְהָיָה אֱלִיאָב נִקְרָא גַּם בֶּן אוֹן בֶּן פֶּלֶת, שֶׁמֵּאַחֵר
שֶׁהַכּוֹר נִקְרָא רֵאשִׁית הָאָוֶן כַּמּו"ש רֵאשִׁית אָוֶנוֹ לוֹ מִשְׁפַּט הַבְּכוֹרָה, וְכֵן אָמַר יַעֲקֹב
רֵאשִׁית אוֹנֵי א"כ יְאוֹת שְׁמֵי שְׁאִין לוֹ רַק בֶּן א' שִׁיִּקְרָא אוֹן וּבֶן שֶׁל פְּלוּנֵי, וְרָצָה הַפְּתוּב
לְגַלוֹת הַיּוֹתֵם זֶרַע פְּלוּא וּמִשְׁפַּחַת פְּלוּנֵי.

ויכָּבֵר הַזְּכָרֵנוּ עֲנִיָּן זֶה לְפָנִים סוּף פִּל"ה ע"ש, כְּלו' כָּל אוֹן שֶׁל פְּלוּא הָיָה זֶה אֱלִיאָב וְאוֹמְרוֹ
בְּנֵי רְאוּבוֹן שֶׁב אֵל דָּתוֹ וְאַבְיָרָם, וְהִנֵּה הַפְּתוּב הִנֵּה כְּאִילוֹ אָמַר דָּתוֹ וְאַבְיָרָם בְּנֵי אֱלִיאָב
שֶׁהוּא אוֹן שֶׁל פְּלוּא וְהֵם בְּנֵי רְאוּבוֹן, וְאֶפְשָׁר שֶׁאֲתָ אֱלִיאָב הָיוּ קוֹרְאִים אוֹן בֶּן פֶּלֶת בְּשִׁבְלֵי
שֶׁהָיָה בֶּן יַחִיד לְפְלוּא וְהוּא כָּל אוֹנוֹ, אֲבָל רז"ל דָּרָשׁוּ שֶׁאֲשַׁתּוֹ הִחְזִירָתוֹ בְּתִשְׁבּוּבָה וְקִבְּלָתָם
אֲמִתִּית: כָּאֵן פִּרְש"י בְּדָתוֹ וְאַבְיָרָם אוֹי לְרָשָׁע אוֹי לְשָׂכְנוֹ וְאַח"כּ פִּירֵשׁ מַה רָאָה קִרְחַת,
וְהָיָה רְאוּי לְפָרֵשׁ קוּדָם סִיבַת מַחְלֻקַּת שֶׁל קִרְחַת שֶׁכָּבֵר קוּדָם לְהַשְׁתַּתְּפוֹת דָּתוֹ וְאַבְיָרָם,
וְגַם בְּמִדְרַשׁ תְּנַחֲמוּמָא אָמַר קוּדָם סִיבַת הַמַּחְלֻקַּת שֶׁל קִרְחַת וְאַח"כּ אָמַר אוֹי לְרָשָׁע וְאוֹי
לְשָׂכְנוֹ עַל דָּתוֹ וְאַבְיָרָם, וְרִש"י הִיפּוֹד, וְלִדְעָתִי הַפְּנוּנָה בְּרִש"י ז"ל שֶׁהָיָה עוֹלָה עַל הַדְּעַת
לֹמַר שֶׁקִּרְחַת נִתְּפְתָה אַחֲרֵי דָתוֹ וְאַבְיָרָם שֶׁהָיוּ קוּדָם לְכֵן רָשָׁעִים כְּמוֹ שֶׁדָּרָשׁוּ ז"ל שְׁנֵי
אֲנָשִׁים עֲבָרִים נִצִּים אֱלֹהֵי דָתוֹ וְאַבְיָרָם, וְכֵן וַיּוֹתִירוּ אֲנָשִׁים אֱלֹהֵי דָתוֹ וְאַבְיָרָם, וְא"כ לֹא
הָיָה צְרִיף טַעַם לְמַה נִּחְלַק קִרְחַת, כִּי כָּבֵר אַרְז"ל אוֹי לְרָשָׁע אוֹי לְשָׂכְנוֹ וְנִתְּפְתָה אַחֲרֵי דָתוֹ
וְאַבְיָרָם, לְכֵן אַחֵר שֶׁפִּירֵשׁ שֶׁדָּתוֹ וְאַבְיָרָם מִפְּנֵי שֶׁכּוֹנֵה נִשְׁתַּתְּפוּ עִם קִרְחַת, שֶׁאֵל אִם כֵּן מַה
רָאָה קִרְחַת לְחַלּוֹק: וּמַה שֶׁנֶּאֱמַר שְׁנִית וְאַשֶׁר יִבְחַר בּוֹ יִקְרִיב אֵלָיו פִּירֵשׁ הַרְמְב"ן ז"ל
וְטַעַם וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר בּוֹ יִקְרִיב אֵלָיו פַּעַם שְׁנִית, שִׁיּוּדֵיעַ ה' אֵת אֲשֶׁר לוֹ וְאֵת הַקְּדוֹשׁ
וְהַקְּרִיבוֹ אֵלָיו מִחֵר וַיִּשַׁע אֵל מִנְחָתוֹ וְאֵל הָאֲחֵרִים וְאֵל מִנְחָתָם לֹא יִפְנֶה וְאֵת אֲשֶׁר יִבְחַר
בּוֹ לְדוֹרוֹת לַעֲמֹד וּלְשִׁרְתָּ לְפָנָיו הוּא וְזָרְעוֹ כָּל הַיָּמִים יִקְרִיב אֵלָיו עַכ"ל, בְּאוֹפֵן שֶׁפְּנוּנַת
הַרְמְב"ן לֹמַר שֶׁאוֹמְרוֹ רֵאשׁוּנָה וְאֵת הַקְּדוֹשׁ וְהַקְּרִיב אֵלָיו ר"ל בְּעַד מִחֵר שִׁישַׁע אֵל
מִנְחָתוֹ, וְאוֹמְרוֹ שְׁנִית יִקְרִיב אֵלָיו ר"ל בְּעַד לַעֲלוֹם, וְאִין הַדְּבָרִים הָאֵלֶּה מוּכַנְּסִים, שְׂאָם

אין מקום להעלות במחשבה שישע אל מנחתו למחר גם אין מקום להעלות על לב בעד כל הימים ולא היה צורך לומר שנית יקריב אליו, ואם אפשר להעלות במחשבה שאפילו למחר ישע למנחתו ואין רצונו בו שיהיה לעולם, א"כ אחר שאין שם רק קבלת המנחה מנא ליה למשה לומר שיהיה לעולם ויתכן שמשה נתנבא מה שיהיה עתיד הקב"ה לעשות בענין המטות שמטה אהרן יפרח ויהיה פהו לעולם כמו שנאמר והיה האיש אשר אבחר בו מטהו יפרח, אבל גם שם בענין המטה יש לשאול שאפשר לא היה רק לפי שעה פיון שהנחנו שאפשר להעלות על לב פו, אמנם לדעתי נראה שזה לא יעלה על לב שהקב"ה ישע אל מנחתו לפי שעה פי שהוא אמר ולא יקימנה, ועוד שאם פו אין לדבר סוף כל יום יצטרף הפהו מופת שהקב"ה בוחר בו אבל אין ספק שאם ישע אל מנחתו יובן לעולם, ומה שהוצרך לומר שנית ואת אשר יבחר בו יקריב אליו, רצה לאמר ולגלות לקרח שהוא מבין פוונתו שהוא לחלוק על השכינה כמו שפיאר הדברים ואמר אתה וכל עדתך הנועדים על ה', ולכן אמר קודם ואת הקדוש והקריב אליו וחזר ואמר ואת אשר יבחר בו יקריב אליו שפירושו את אשר יבחר בשכינה השכינה יקרבהו, כלו' שאותו שלא יקריב אליו הוא לסבה שהוא אינו בוחר בשכינה אבל אדרבה רוצה לחלוק על השכינה,, והיה פאליו יאמר ואת הקדוש והקריב ה' אליו ואת אשר יבחר בה' יקריב אליו: ועל מה שנאמר ויפול על פניו פירש"י זה סרחון רביעי ועל זה טען הרא"ם בפרשת שלח שהרי כתב פרשת דברים פי מה שנאמר ונחצרות הוא ענין קרח א"כ היה קודם ענין מרגלים ששולחו מדבר פארן, והחליט הרא"ם ז"ל לשהם אגדות חלוקות, והנה גם רש"י ז"ל כתב פרשת מסעי ויסעו מחצרות ויחנו ברמתה על שם לשון הרע של מרגלים כמו עם גחלי רתמים, וכיון שנסעו מחצרות לרמתה הרי ענין מרגלים קודם לענין קרח, אבל כבר נתבאר ישוב האגדות הללו בח"א מחבורנו זה שנקרא מעשי בראשית בפ"א שאינם חלוקות, ושגם שני המאמרים קבלתם אמתית, שנדאי ענין קרח ופתיסת הארץ לבליעתם היתה אחרי ענין המרגלים והוא סרחון ד', ומה שארז"ל שמשה היה מוכיחן על ענין קרח בחצרות הוא לפי שהיתה קבלתן שמאז התחיל המחלוקת של קרח, שפבר אמרו רז"ל שהיה מחלוקתו על גשיאותו של אליצפן פו עזריאל, וענין מנוי הנשיאות היה במדבר סיני כמו שנאמר שם דהינו קודם בואם לחצרות: ובמה שנאמר זאת עשו קחו לכם מחתות טרם בואנו אל ישוב פשוטן של פתובים נקדים הספקות ונאמר: ספק א' היאך יתכן שמשה אדונו יתן להם עצה פדי שישרפו: ספק ב' היאך היו נשמעים אליו באומרן שיהיה הנסיון בקטורת והיאך נשמעו אליו להמתין עד למחר, ולמה בחר משה בקטורת ורצה שיהיה מחר, ורש"י פירש שהוא עת שכרות, וזר הוא שייחזיקם לשכורים והם יודו גם פי שהקטורת היא המעולה שבעבודות, ולא ידעתי האם היו שוטים קרח ולמה שמעו לעצתו: ספק ג' היאך יתכן שיתיר להם האסור להקריב אש זרה ובפרט לאהרן: ספק ד' היאך לא נשרף קרח שגם הוא היה מן המקטירים, וכבר ארז"ל באגדה שנסרף ונתגלגל ונבלע, האמנם הכתוב מכריז ואומר ואש יצאה מאת ה' ותאכל את החמשים ומאתים איש מקריבי הקטורת פנראה שקרח לא היה מקללם: ספק ה' שהיאך יתפלל משה אל תפן אל מנחתם, שהרי פנבואה לא נתקנא ואמר מי יתן כל עם ה' גביאים, ולענין הפהונה מה לו אם יבחר ה' שפל העדה יהיו ראויים לעבודת פהונה: ספק ו' מה שאמרו המעט פי העליתנו וגו' שלא יתכן לומר המעט אלא פשבא להרבות באותו

המעשה בעצמו, כמו שנאמר המעט קחתה את אישי ולקחת גם דודאי בני ר"ל תוסיף לקיחה על לקיחה ראשונה, וכן בפרשה הזאת המעט מכם פי הבדיל וא"כ פה אין יובן אומרם המעט פי העליטנו, אבל יתכן שיובן על העליה פלומר דרך קנטור מספיק עליה אחת שעשינו לא נעלה עליה שנית, ולכן אמרו לא נעלה, ומה שאמרו דתן ואבירם ותתן נחלת שדה וקרם, רש"י ז"ל פירש ולא נתת נחלת שדה וקרם פלומר לא הביאותנו ולא נתת לנו עכ"ל, ואין הדברים מתיישבים בלשון הפתוב, וגם הפכיל הענין שאחר שלא הביאם לארץ פשיטא שלא נתן להם נחלת שדה וקרם, וגם למה לא אמרו ולא נתת לנו בתים גנות ופרדסים: ספק ז' אמרו העיני האנשים ההם תנקה, כי זה לא יאמר רק למי שמרמה האנשים ומראה להם שנותן להם והוא גונב דעתם ואינו נותן להם דבר, אבל משה אמר להם בהדיא שלא יתן להם הארץ ולא נחלת שדה וקרם ושומותו במדבר, א"כ היאך יפול לומר שהוא מנקה עיני האנשים ומראה אותם: ספק ח' במה שנאמר הבדלו מתוך העדה הזאת ואכלה אותם כרגע, שאם ישאל לא חטאו למה היה הקצף עליהם, ואם גם הם מרדו פקרח למה יאמר האיש אחד יחטא, והרמב"ן נתעורר על הספק הזה וכתב בשם ר"ח שמשה היה חושב שהקב"ה פוננתו לכלות כל ישראל ושהקב"ה פירש לו שאין הדברים פו שאין פוננתו לכלות רק עדת קרח, והרמב"ן טען על פי של ר"ח ואמר חלילה שלא יבין נבואתו, והוא ז"ל פי שפוננתו ית' היתה לכלות כל ישראל שגם הם נגרו ונהיה טוב בעיניהם ענין קרח ולכן נתחייבו פליה אבל משה למד עליהם זכות שקרח הוא הגורם והוא המפתה אותם, והו פירוש הרמב"ן, ובאמת א"כ לפי פירושו לא יקרא חוטא פי אם המדיח ולא העיר הנדחת ולא היה ראוי לכלות העיר וגם לא לקרא אותם בשם חוטאים פינון שהמדיח גורם ומפתה אותם, שהרי פאן באמרו האיש אחד יחטא נראה שהם אינם נקראים חוטאים פינון שקרח הוא הגורם והמפתה: ספק ט' לכל הפרושים כמ"ש קודם מפי הקב"ה הבדלו מתוך העדה, למה לא אמר משה להם הבדלו אבל אמר העלו, ולמה אמר פאן הבדלו ואח"כ נאמר הרומו מתוך העדה: ספק י' לפי הרמב"ן ז"ל שכתב שנתחייבו פליה ושהוא למד עליהם זכות, למה במשנה תורה פרשת עקב אמר להם על ענין העגל שהוכיחם על החטא, וכן בענין המרגלים נאמר פ' דברים שהוכיחם ג"כ ולמה לא הוכיחם על חטאם גם על ענין קרח, ואדרבה פרשת עקב הזכיר ענין קרח דתן ואבירם בכלל הגדולות והגבורות של הקב"ה כמו שנאמר שם ואשר עשה לחיל מצרים וגו' ואשר עשה לכם במדבר וגו' ואשר עשה לדתן ולאבירם: ספק י"א אם הפוננה היתה לכלות כל ישראל למה לא אמר ואעשה אותה לגוי גדול כמו שנאמר בעגל ובמרגלים שהיה רוצה לכלותם: ספק י"ב באמרו ואם בריאה יברא ה' וגו' וידעתם פי נאצו האנשים האלה את ה', והרי אפילו שלא יברא בריה חדשה רק שישרפו או שיקמותו מיטה פתאומית יבחן פי נאצו, וכבר נאמר במרגלים וכל מנאצי לא יראוה ולא ברא בריה חדשה: אמנם לישוב זה נאמר מאמר שארז"ל שדבריו זרים להבין פוננתם ואחר נבא אל שאר הספקות, והוא שאמרו דרש רבא שמש וירח עמד זבולה מגיד שעלו שמש וירח אל זבול ואמרו לפני הקב"ה רבש"ע אם אתה עושה דין לכן עמרם נצא ואם לאו לא נצא, עד שזרק עליהם הקב"ה חצים וא"ל לכבודי לא מחיתם ולכבוד ב"ו מחיתם, וה"ד לאור חצייה יתלכו והאינדנא עד דלא מחו להו לא נפקו, וכבר אין צורך לומר הספקות שבדרשה זאת שכל דבריה בכלל אינם מובנים פלל, עם פל זה בכלל הדרשה

יפלא מנין לו לדרוש מה שאמר חבוקק שם שהוא על ענין קרח, אבל יתכן שרבה הגדיל לומר בחידתו זאת שפראשונה הכיר אברהם את בוראו ושהוא חידוש העולם יש מאין הפל מתנועת הגלגלים והמאורות ותבונתם, ואין כל אדם זוכה להשגה זאת, וישעל פן רצתה החכמה האלהית בחדוש הנסים להודיע אלהותו וקלתו והשגחתו, כמו שנאמר ביציאת מצרים וידעתם כי אני ה' בקרב הארץ וכן פי אין כה' אלהינו וכן רבים.

וראה עוד רבא שמה שאמר משה פה היה זר מאד שהתחיל לומר בזאת תדעון פי ה' שלחני ואחר כך אמר אם פמות כל האדם וגו' לא ה' שלחני ואם בריאה יברא, הל"ל תדעון שה' שלחני, ומה אומרו וידעתם פי נאצו.

ורצה לומר רבא שנדאי קרח דתן ואבירם נזרקה בהם אפיקורסות שלא היו מאמינים בחדוש העולם וחשבו העולם קדמון ולית דין ולית דיין, שאם היו חושבים ומאמינים בהשגחת הש"י בפרטים ובהיות תורה מן השמים להישרה לעמו היאך מלאם לבם להקטיר לפניו וה' לא צוה, וז"ש משה הנה אלו אומרים שהם מאמינים בהש"י וביקלתו ושהוא ברא הפל אבל אינם מאמינים בשליחותי ואומרים שאני עושה מלבי, הנה יתבאר בזה אם הקב"ה ימיתם מיתה אחרת אם פן אמת האמינו בה' ולא הכחישו רק שליחותי פי על פן לא ברא בריאה חדשה, אבל אם יברא בריאה חדשה ודאי שהם הכחישו חדוש העולם ועל פן ברא הקב"ה בריאה חדשה להורות שהוא חדש העולם שמי שלא חדש העולם אין בידו לחדש בריאה חדשה.

והנה על זה בא רבא ומצא לדרוש מן הפסוק שבחבוקק לענין קרח, מפני שקודם זה אמר תבקע ארץ שרמז אל ענין קרח שנאמר ותבקע האדמה אשר תחתיהם, ואמר רבא בדרשתו זאת מליצה נאה מאד שהשמש והירח שהם מאירים לעולם אשר מהם הכיר אברהם בוראו והאיר לעולם לא יספיק להאיר ולהודיע אלהותו לכל העולם, אבל על ידי משה והתורה יתפרסם אלהותו יותר ממה שיפרסם על ידי המאורות, וכמו שיבא בס"ד ביאור בענין מה שנאמר האזינו השמים ואדברה שמושה היה אומר לשמים שהם ישתקו ושתורתו תספיק להשמיע אלהותו לארץ, וא"כ היטיב לומר רבא שפן אמרו המאורות שאם אינו עושה דין לכן עמדם שיפרסם היות שליחותו ותורתו אמת הם לא יאירו, כאילו אמר שלא יספיק אורם להאיר ולהודיע אלהותו, והפליג השלם שהוא במליצתו ואמר שהקב"ה אמר להם לכבודי לא מחיתם, כלומר קרח מכחיש חדוש העולם והל"ל שאעשה דין לכבודי.

ונהו זרק עליהם חצים והם מאירים, כלומר הפה אותם בבטול הטבע ובבריאה חדשה בארץ וכמו שנאמר ביהושע שאמר שמש בגבעון דום, ובזה הם מאירים פי מתוך הנסים יתפרסם אלהותו ית' ושהוא חידוש העולם, ונהו שאמר ועד האידנא עד דלא מחו לא נפקי ר"ל שעד היום אם לא על פי הנסים אינם מאירים כלל, וה' יאיר עינינו: ומלת בריאה פירש הראב"ע שהוא פטעם גזרה מן וברא אתהו, והרמב"ן פירש פי כאשר תבקע האדמה ברעש הנקרא זלזלה תשאר פתוחה גם ימלא הבקיעה מים אבל שתפתח ותסגר מיד וכו' זה הדבר נתחדש עכ"ל, ויפלא מאד שאפילו הכי אין כאן בריה חדשה, ורז"ל אמרו שפי הארץ נברא בין [השמשות] כאילו אין זה מן הטבע הנברא בששת ימי בראשית, ואם הדבר פן שהמנהג הוא לפתוח ולסגור ואין הפרש אחר רק שפאן סגר

מִיד, וְדַאי אֵין זֶה מְסַפִּיק לְהַקְרִיא בְּרִיָּה חֲדָשָׁה שְׁנֹבְרָא יֵשׁ מְאִין: סָפֵק י"ג לְמָהּ בִּיקָשׁ מִשָּׁה עֲנִין פִּי הָאָרְצִי שְׂיִבְלַעֵם, וְאִיךָ הִיָּה עוֹנֵשׁם זֶה עֲנִין אֶל חֲטָאֵם, וְגַם הֲר"ן הִקְשָׁה לְמָהּ נִידוֹנוּ בְּשִׁרְיָפָה וְלֹא בְּבַלְיַעָה: סָפֵק י"ד בְּמָה שְׁנֹבְרָא הֲרֹמוּ מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת וְאֶכְלָה אֹתָם פְּרָגַע, לְמָהּ לֹא נֹאמַר וְאֶעֱשֶׂה אוֹתָךְ לְגוֹי גְדוֹל, וְכֵן ג"כ מַה שְׁטַעַן הֲרַמְבַּ"ן שְׂיֵשׁ בְּיַד הַקַּב"ה לְהַמִּית עִם רַב וּלְהַנִּיחַ אִישׁ אֶחָד כְּמוֹ שֶׁאֵרֹז"ל בְּבַפּוּרֵי מִצְרַיִם ג' יְשָׁנִים בְּטִלִית אֶחָד הַשָּׁנִים מֵתִים וְהֶאֱמַצְעֵי נִמְלֵט: סָפֵק ט"ו בְּעֲנִין אוֹת הַמְטוֹת, שְׂרַש"י פִּירַשׁ שְׂהִיָּה אוֹת לְכַהֲנֵת אֶהְרֹן, וַיֵּשׁ לְשִׂאוֹל לְפִירוּשׁוֹ עֲנִין מְטוֹת הַנְּשִׂאִים שְׂהִרִי לֹא הִיָּתָה מְעוֹלָם טַעֲנָה לְשִׂאָר הַשְּׂבָטִים לְעֲנִין הַפְּהוֹנָה רַק בְּנֵי לְוִי כַּמ"ש לְבָנֵי לְוִי הַמְעַט מִכֶּם וְגו' וּבִקְשָׁתֶם גַּם פְּהוֹנָה.

וְהַרְמַבַּ"ן פִּי כִּי הַשְּׂרִיפָה הִיָּתָה אוֹת לְכַהֲנָה וְהַמְטָה אוֹת לְלוֹוָה. וְגַם עַל פִּירוּשׁוֹ זֶה יִפְלֹא אוֹמְרוֹ וְהִיָּה הָאִישׁ אֲשֶׁר יִבְחַר הָרִי א"כ שְׂבַחַר בְּאֶהְרֹן לְכַהֲנָה, וְאִם כִּפִּי הַרְמַבַּ"ן הַל"ל וְהִיָּה הַמְטָה אֲשֶׁר אִבְחַר וְגו': סָפֵק ט"ז לְמָה גְּמַל שְׂקָדִים, וְרַש"י פִּירַשׁ הַפְּרִי הַזֶּה מְמַהֵר לְהַפְרִיחַ, אַף הַמְעוֹרָר עַל הַפְּהוֹנָה פּוֹרְעֵנָתוֹ מְמַהֵר, וְאֵין זֶה טַעַם מְסַפִּיק רַק לְהוֹצֵאת הַפְּרַח אֲבָל לֹא לְעֲשִׂיַת פִּירוֹת, וְהִיָּה מְסַפִּיק לְפִי פִירוּשׁ רַש"י ז"ל שְׂיַעֲשֶׂה פְּרַח שֶׁל שְׂקָדִים, וְעוֹד הִיָּה נֶס גְדוֹל, שְׂהַפְרִי הַנְּהוּג לְהַתְּאַחַר עֲשִׂיַתוֹ הַפְּרַח שְׂיַמַּהֵר וַיַּעֲשֶׂהוּ בְּלִילָה אֶחָד, וּבְזֶה יוֹבֵן יוֹתֵר שְׂהַמְעַרְעֵר עַל הַפְּהוֹנָה יַמַּהֵר פְּוֹרְעֵנָתוֹ כְּמוֹ שְׂיַמַּהֵר הַפְּרַח מֵהַפְּרִי הַהוּא לְצֵאת הַפֶּה טַבְּעוֹ, אֲבָל מְבֹנָאָר שְׂאֵין דְּבָרֵי רַש"י רַק דְּבָרֵי אַגְדָּה: סָפֵק י"ז לְהַבִּין מַה שְׁנֹבְרָא וַיַּעֲמֹד בֵּין הַחַיִּים וְהַמֵּתִים, וּכְבָר נֹאמַר בְּאַגְדָּה שְׂאֵחֲזוּ אֶת הַמְּלֶאכֶה, וְעַם כָּל זֶה אֵין עֲנִין עֲמִידָה זֹאת בֵּין הַחַיִּים וְהַמֵּתִים מוּבַנָּת: פְּרָק כֹּה בְּהִיתֵר הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר נִתְעוֹרְרָנוּ בָּהֶם בְּפ' קֶרַח, וְנֹאמַר שְׂמִשָּׁה אֲדוֹנָנוּ אַחַר שְׂרָאָה אֶת קֶרַח וְעֵדָתוֹ רוֹצִים בְּכַהֲנָה וְאוֹמְרִים שְׂפֹל יִשְׂרָאֵל רְאוּיָם לְכַהֲנָה, מְרוּב עֲנוֹתָנוּתוֹ אִמַּר הַלְנֵאִי שְׂיַהֲיָה רְצוֹנוֹ ית' שְׂפֹל הָעֵדָה יִהְיוּ רְאוּיָם לְהַקְרִיב לְפָנָיו ית' כְּמוֹ שְׂאִמַּר קֶרַח כָּל הָעֵדָה פְּלָם קְדוֹשִׁים, וּלְכֹךְ אִמַּר לְקֶרַח בְּקֹר וַיִּנְדַּע ה' אֶת אֲשֶׁר לוֹ, וּמ"ש לוֹ בְּקֹר הוּא מְפָנִי [שְׂבָאוֹתוֹ] יוֹם כְּבָר הַתְּחִיל אֶהְרֹן בְּעִבּוּדָה וְלָכֵן אֵין אֲפֻשְׁרוֹת לְקַחַת עִבּוּדָתוֹ מִיָּדוֹ וְלִכְפֹּס בְּאַמְצַע הָעִבּוּדָה שֶׁל אוֹתוֹ הַיּוֹם וּמַה שְׂאִמַּר לָהֶם שְׂיַקְרִיבוּ הַקְטוֹרֶת וְלֹא עִבּוּדָה אַחֲרָת, הוּא הַטַּעַם כִּי הִיא הָעִבּוּדָה הֲרֵאִשׁוֹנָה כַּמ"ש בְּבִקְרָא בְּבִקְרָא יַקְטִירָנָה וְלָכֵן לֹא אִמַּר שְׂאֶהְרֹן יַעֲבֹד עִמָּהֶם רַק אִמַּר לָהֶם הָעִבּוּדָה, וְלֹא הִיָּתָה פְּוֹנָתוֹ שְׂיַשְׁרְפוּ, אֲבָל אֲדַרְבָּה הִיָּה רְצוֹנוֹ שֶׁהַקַּב"ה יִתְרַצֶּה בְּכֹךְ כַּמ"ש בְּעֲנִין הַנְּבִוְאָה מִי יִתֵּן כָּל עַם ה' נְבִיאִים וְהָעֵד שְׂכַשְׂהָתְפַלֵּל וְאִמַּר אֵל תְּפִן אֵל מְנַחֲתָם לֹא אִמַּר כֵּן, רַק עַל דָּתוֹ וְאֲבִירָם שְׂהֶם אִמְרוּ לוֹ וְתִתֵּן לָנוּ נַחֲלַת שְׂדֵה וְכָרֶם, שְׂהִיו מְתוֹלֹצְצִים לְעֲנִין קֶרֶבֶן מְנַחָה כְּאֲשֶׁר יָבֵא, וְגַם אִמְרוּ כִּי תִשְׁתַּרְרַר עָלֵינוּ גַם הַשְּׂתַרְרַר, לְכֹךְ אִמַּר אֵל תְּפִן אֵל מְנַחֲתָם לֹא חֲמוֹר אֶחָד מֵהֶם נְשִׂאֲתִי שְׂנַרְאָה שְׂהוּא לְעֲנִין הַשְּׂרָרָה שְׂאִמְרוּ לוֹ, א"כ פִּינּוֹן שְׂתַפְּלָתוֹ לֹא הִיָּתָה בְּאוֹמְרוֹ אֵל תְּפִן אֵל מְנַחֲתָם רַק עַל דָּתוֹ וְאֲבִירָם א"כ נִרְאָה שְׂהִיָּה רוֹצֵה שְׂיַפֵּן לְמְנַחַת הָאֲחֵרִים, וְעוֹד יִתְבָּאָר הָעֲנִין לְפָנִים בְּפָרָק זֶה, וְלֹא אִמַּר לָהֶם מִשָּׁה לְהַקְרִיב אִשׁ זָרָה רַק מְעַל הַמְּזִבַּח כְּדִין, וְאַח"כ כְּשֶׁאִמַּר לְקֶרַח שְׂיַקְרִיבוּ פְּלָם וְהוּא וְאֶהְרֹן אִישׁ מְחַתָּתוֹ לֹא הִיָּתָה הַפְּוֹנָה שְׂפֹלָם יַחַד יַקְרִיבוּ דֵּהִיָּנוּ אֶהְרֹן וְקֶרַח וּמֵאֲתִים וְחַמְשִׁים אִישׁ, אֲבָל הִיָּתָה הַפְּוֹנָה שְׂהֲר"ן אִישׁ יַקְרִיבוּ וְאִם לֹא תִקְנֹבֵל מְנַחֲתָם אִזּוּ יַקְרִיבוּ קֶרַח וְאֶהְרֹן, וּמִשָּׁה חֲשַׁב שֶׁהַקַּב"ה יִבְחַר מִי שְׂיַרְצֶה אוֹ פְּלָם, וְאֵת מִי שְׂלֹא יִבְחַר לֹא תִקְנֹבֵל מְנַחֲתוֹ לֹא עוֹנֵשׁ אַחַר כָּלֵל, וּלְכֹךְ בְּעֲנִין הֲר"ן אִישׁ שְׂאִינָם מְבָנֵי לְוִי הִיָּה נִרְאָה לוֹ

שלא תקובל מנחתם, אבל קרח בהיותו לוי אמר אפשר שייבחר הקב"ה בשניהם דהיינו בקרח ובאהרן כי יתרצה אליו, ולכך אמר לו שיקריבו הר"ן קנודם, והעד שפן נאמר והקרבתם לפני ה' איש מחתתו ומאשים ומאמים מחתות ואהרן איש מחתתו, ואילו היתה הפנונה פלם יחד הל"ל והקרבתם לפני ה' איש מחתתו שנים וחמשים ומאמים מחתות, וכך היה שקרם ואהרן לא הקריבו שהרי באהרן נאמר ויעמדו פתח אהל מועד ומשה ואהרן הרי לה שהיה עם משה ולא הקריב קטורת, וכן בקרח נאמר ויקהל עליהם קרח את כל העדה באופן שגם הוא לא הקטיר ולכך נאמר שגשרף: ולענין הקטורת פרש"י סם המות ניתן לתוכו שבו גשרף נדב ואביהוא, ולא נתבאר מי נתן סם המות להרוג את נדב ואביהוא, ועוד יהיה זר על הדעת לומר שמשה יתן סם המות בקטורת, אבל נראה שאין לגרוס נתן בפת"ח שמשה נתן, אבל ניתן בחיר"ק ר"ל שבסמים של הקטורת יש סם ממית, ולדעתי אינו סם שימית בריח אבל הוא סם שישורף והוא המלח סדומית שעד עתה עושים ממנו עפר השרפה, וזה היה פלא מאתו ית' שלעושי רצונו לא היה מזיק, ולכן עשה להם התראה משה שפסם ממית שורף נותנים לתוכו, ועל פן קראם חטאים בנפשותם ר"ל שהם נתחייבו בנפשם שעשו הקטורת אחר התראתו שיש בו סם שורף ואם אין זה רצון ה' ישורפו: והנה מה שאמרו דתן ואבירם למשה ונתן לנו נחלת שדה וכרם העיני האנשים ההם תנקר, שהקשינו על זה ספקה', הנה נתעורר טרם נבא אל הביאור על אומרו אל תפן אל מנחתם, שהלא הקטורת אינה נקראת מנחה ולמה קרא אותה מנחה, אבל נראה שהענין אל מה שנאמר פ' שלח שאחר שהודיעם הגזרה הרעה שלא יכנסו לארץ ושימותו פלם במדבר, תקף אמר להם והיה כי תבאו אל ארץ מושבותיכם וגו' והקריב המקריב קרבנו לה' מנחה סלת עשורון וגו' ויין לנסף רביעית ההין, לכך אמרו הארץ לא נתת לנו ונתת פכר לנו שדה שנוציא סלת וכרם שנוציא יין, פאילו הדברים פשוטים שהארץ פכר היא שלנו, וא"כ העיני האנשים ההם תנקר אל הארץ לא הביאותנו וכבר נתת לנו שדה וכרם, לכן אמר משה אל תפן אל מנחתם, פאומר הם מוציאים לעז לענין המנחה שצויתם להביא סלת עשורון ויין לנסף, א"כ אל תפן אל מנחתם, ועל מה שאמרו העיני האנשים ההם תנקר שפירושו אתה רוצה לרמותנו, השיב משה פי המרמה את חבירו הוא לקבל ממנו תועלת אבל אני לא קבלתי תועלת מהם, א"כ למה אני מרמה אותם, וזהו שאמר לא תמור אחד מהם נשאתי: ובמה שנאמר הפדלו מתוך העדה נראה ודאי שהקב"ה לא אמר לכלות רק עדת קרח, אבל אמר למשה שינדה את פלם שקרח וכל עדתו מאחר שהחציפו נגד משה ועשו מה שעשו הנה נתחייבו שמתא שם מיתה, ושאר עדת ישראל שהיו אצלם תוך ארבע אמותיהם אמר הקב"ה שינדה אותם.

וכן נאמר הפדלו מתוך העדה הזאת ר"ל מכל עדת ישראל שינדה אותם, ואמרו ואכלה אותם פרגע ר"ל אותם הידועים בעלי המחלוקת ולא אמר שיבדלו כדי להרוג האחרים, שכבר יוכל להרוג אלה ולהניח א' ביניהם, כמ"ש רז"ל שלשה ישנים בטלית אחת וכו', אבל היתה ההבדלה שינדה אותם המתקרבים אל המגודים, ולכן השיב משה לבלתי נדויתם ואמר האיש אחד יחטא ועל פל העדה תקצוף, ולא ר"ל בזה שח"ו הקב"ה רוצה לעשות שלא פדין לקצוף ולהמית מי שלא חטא, אבל אמר הלא אתה אינה קוצף לאבד רק האנשים שחטאו ולא פל העדה א"כ גם אני לא אנדה רק החוטאים, ולכך אמר הקב"ה

למשה דבר אל בני ישראל, שיִדְבַר עִמָּהֶם כִּינֹן שְׂאֵינָם חַיִּיבִים נְדוּי, וַיֹּאמֶר לָהֶם שְׁהֵם נְדוּי הַחוּטָאִים שְׂיִבְדְּלוּ מֵהֶם, וְהָעֵד שֶׁלֹּא הִיְתָה אֲמִירְתוֹ ית' לְכָלוֹת כָּל יִשְׂרָאֵל מֵהַ שְׁנֵאָמַר עַל כָּל הָעֵדָה תִּקְצֹן וְלֹא אָמַר וְכָל הָעֵדָה תִּכְלָה רַק תִּקְצֹן, וְלִכְּךָ חֲזַר הַקַּב"ה לֹאמַר לְמֹשֶׁה שָׂאֵם כֹּן שְׂיִזְרֹז אֹתָם שְׂיִתְרַחֲקוּ מִן הַמַּגִּידִים, וְכֹן עָשָׂה שְׁאָמַר לָהֶם הִעֲלוּ מִסְבִּיב לְמֹשֶׁה: וְמֵה שְׁנֵאָמַר וְאִם בְּרִיאָה יִבְרָא ה', וְנֹדַי בְּרִיאָה חֲדָשָׁה יֵשׁ מֵאַיִן הִיָּה כִּי כִּמוֹ שְׁדַרְזוּ"ל שְׁפִי הָאֶרֶץ נִבְרָא בֵּין הַשְּׁמָשׁוֹת, לְפִי שְׁהָעֲנִין שֶׁלֹּא נִהְיְתָה הַבְּקִיעָה שְׁנִבְקַעַת הָאֶרֶץ רַק בְּקִיעָה קִטְנָה כָּל כָּךְ כִּמוֹ שֶׁהִיָּה תַּחַת קֶרַח דָּתוֹ וְאַבִּירָם, כִּמוֹ שְׁנֵאָמַר וְתִבְקַע הָאֶרֶץ אֲשֶׁר תַּחֲתֶיהָ, וְכִמוֹ שֶׁהָאָדָם כִּשְׁהוּא בּוֹלַע בְּפִיו הוּא שׁוֹאֵף הַמֶּאֱכָל וּבוֹלַע כִּמוֹ כֹּן הִיְתָה אוֹתָהּ הַבְּקִיעָה הַקִּטְנָה שׁוֹאֵפֶת וּמוֹשְׁכֶת אֵלֶיהָ כָּל הָאָדָם וְכָל הַרְכוּשׁ אֲשֶׁר לְקֶרַח וּלְדָתוֹ וְלְאַבִּירָם וּבוֹלַעֵם, וְאַפִּילוּ שֶׁהִיוּ מִרְחוֹק מִן הַבְּקִיעָה שְׁאָפָה אוֹתָם הָאֶרֶץ בְּפִיָּה אֵל תּוֹכָה וּבִלְעָה אוֹתָם, א"כ זֶה נֹדַי בְּרִיאָה חֲדָשָׁה יֵשׁ מֵאַיִן שְׂיִהְיֶה לְאֶרֶץ פִּי כְּבַעֲלֵי חַיִּים שְׂיִשְׂאֵף וַיִּבְלַע.

וְכֹן פִּי הָאֶתוֹן שְׁאֵרְזוּ"ל ג"כ כְּכָר הִיָּה הַפָּה לְאֶתוֹן, אֲבָל שְׂיִדְבַר כְּמַהֲלֵכֵי שְׁתִּים הִיָּה יֵשׁ מֵאַיִן שְׂבִשְׁשֵׁת יְמֵי הַמַּעֲשֵׂה לֹא נִבְרָא לוֹ דְבוּר, וְכֹן לְפִי הָאֶרֶץ לֹא נִיתַן בָּהּ נְשִׁמַת חַיִּים שְׂשִׂשְׂאֵף וְתִבְלַע א"כ נֹדַי אֵין לָךְ בְּרִיאָה חֲדָשָׁה יֵשׁ מֵאַיִן יוֹתֵר מִזֶּה, וְהָעֵד שֶׁהַדְּבָרִים הִיוּ כֹּן מֵהַ שְׁנֵאָמַר נָסוּ לְקוֹלָם, שָׂאֵם תַּחַת כָּל אֶחָד מֵאַנְשֵׁי קֶרַח וּמִרְכוּשׁוֹ הִיְתָה נִבְקַעַת הָאֶרֶץ לֹא הִיְתָה מוֹעֲלַת הַמְּנוּסָה, וְגַם תַּפּוּל טַעֲנַת הַרְמַב"ן שֶׁלְקוּל הָאֲנָשִׁים הַצּוֹעֲקִים יֵאָסְפוּ הָאֲנָשִׁים לֹא יִנוּסוּ, אֲבָל הִיְתָה מְנוּסָתָם בְּרִאוֹתָם שֶׁהָאֶרֶץ בְּפִיָּה הִיְתָה שׁוֹאֵפֶת וּמוֹשְׁכֶת כָּל מִי שֶׁהִיָּה שָׂם מֵאַנְשֵׁי קֶרַח, וְהֵם כִּשְׁהִיוּ רוֹאִים שְׁהֵם נִמְשָׁכִים וְנִשְׂאָפִים אֵל פִּי הָאֶרֶץ הִיוּ צוֹעֲקִים בְּנֹדַי שְׁכָל רוֹאֵיהֶם יִנוּסוּ, וּבְדַרְכָּנוּ זֶה יְהִי לְקוֹלָם כְּפִשׁוּטוֹ לֹא כִּמוֹ שְׂפִירֵשׁ לְקוּל רַעַם בְּקִיעַת הָאֶרֶץ.

וְכִּבְר דָּתוֹ וְאַבִּירָם שְׁחָטָאוּ בְּפִיָּהֶם נְדוּנוּ בְּפִי הָאֶרֶץ, וְהָר"ן אֵישׁ שְׁחָטָאוּ בָּאֵשׁ נִשְׂרָפוּ, קֶרַח שְׁחָטָא בְּפָה נִבְלַע, וְאִם עַל פִּי מִדְּרָשׁ שֶׁהַקְּטִיר ג"כ וְחָטָא בְּשִׂתִּיהֶם כְּכָר אָמְרוּ ג"כ שְׁנִבְלַע וְנִשְׂרָף, וְזֶהוּ שְׁנֵאָמַר וְאֵשׁ יִצָּאָה מֵאַתָּה ה' וְלֹא נֵאָמַר וְתִצָּא אֵשׁ כִּמוֹ שְׁנֵאָמַר בְּנִדְב וְאַבִּיהוּא לֹאמַר שְׁקוֹדֵם שְׁנִבְלַע קֶרַח יִצָּאָה הָאֵשׁ, וּמִכָּאֵן אָמְרוּ שְׁקֶרַח נִשְׂרָף וְנִבְלַע וְאִם לֹא יִצָּאָה הָאֵשׁ קוֹדֵם הֵיָּאָף נִשְׂרָף, וְמֵהַ שְׁנֵאָמַר אַח"כ הָרֹמָם מִתּוֹךְ הָעֵדָה הַזֹּאת יוֹבֵן נֹדַי שְׁכָל הָעֵדָה כָּלָם נִתְלוּנְנוּ עַל מֹשֶׁה כִּמוֹ שְׁנֵאָמַר וַיִּלּוּנוּ כָּל עַדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, אֲמַנְם לֹא נִקְהָלוּ כָּלָם עֲלֵיהֶם רַק קִצְתָם, וְלְפִי זֶה לֹא נֵאָמַר וַיְהִי בְּהַקְהֵל כָּל הָעֵדָה כִּמוֹ שְׁנֵאָמַר בְּתִלוּנָה וְהַקַּב"ה לֹא אָמַר לְכָלוֹת רַק אוֹתָם שְׁנִקְהָלוּ עֲלֵיהֶם, וְכֹן ג"כ אוֹמְרוּ הָרֹמָם ר"ל שְׂיִנְדָּה אוֹתָם זֶזוּ הִיא שְׂמֵתָא שָׂם מִיְתָה וְעֲנִין אוֹת הַמְּטוֹת לְדַעֲתֵי יִתְכֹן שֶׁהִיָּה אוֹת לְשִׁבְט לוּי שְׂיִהְיוּ לוּיִים וְגַם לְאַהֲרֹן שְׂיִהְיֶה פָּהוּ, וְלִכֵּן נֵאָמַר וְאַתָּה שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל מִטָּה לוּי שָׂאֵם הִיָּה אוֹת עַל הַלוּיִים לְבַד הִיָּה צָרִיף לְכַתֹּב עַל מִטָּה לוּי שְׂבִשְׂאֵר הַמְּטוֹת לֹא נִכְתַּב רַק רְאוּבֵן שְׂמַעוֹן יְהוּדָה וְלֹא הִיָּה כְּתוּב שְׁמוֹת הַנְּשִׂאִים בְּמִטָּה וְהָעֵד שְׂכֹן נֵאָמַר וַיִּתְּנוּ אֵלָיו כָּל נְשִׂאֵיהֶם מִטָּה לְנִשְׂיָא אֶחָד מִטָּה לְנִשְׂיָא אֶחָד לְבֵית אֲבוֹתָם, שְׂפִינֹן שְׁנֵאָמַר לְבֵית אֲבוֹתָם נִתְבָּאָר שֶׁהַמְּטָה הִיָּה כְּתוּב בּוֹ בֵּית אֲבוֹתָם דְּהִיָּינוּ הַשְּׂבִיט לֹא שָׂם הַנְּשִׂאִי, וְלִכְּךָ אָמַר וּמִטָּה אַהֲרֹן בְּתוֹךְ מְטוֹתָם וְלֹא אָמַר מִטָּה לוּי, וְעוֹד מֵמַה שְׁנֵאָמַר וְאַתָּה שֵׁם אַהֲרֹן תִּכְתֹּב עַל מִטָּה לוּי כְּנִרְאָה שְׂבִאֲחֵרִים לֹא הִיָּה שְׂמוֹתָם עַל מִטָּה שְׂבִטוּ רַק שָׂם הַשְּׂבִיט, וְלִכְּךָ הַצָּרִיף לֹאמַר שְׂשֵׁם אַהֲרֹן יִכְתֹּב עַל מִטָּה לוּי, שָׂאֵם הִיָּה הָעֲנִין בְּשִׁנָּה שְׂגַם שְׂאָר

הנשיאים נכתב שמים כל איש על מטהו לאהיה צריף לומר רק ואת שם אהרן תכתוב על מטהו ושכבר ידענו שהוא משבט לוי, וא"כ היה האות הזה ללויה ולכהונה: ומה שגמל שקדים ולא פרי אחר, נראה שגם זה היה על דרך שראה הנביא מקל שקד שהיה הפתרון שוקד אנכי על דברי לעשותו כמו כן קראה פה היותו שוקד על דברו שקדש שבט לוי ללויה ואהרן לכהונה ולא ישנה מעולם רק ישקוד על דברו ומה שנאמר ברית מלה עולם, ר"ל בזה שאפילו שהפכה יחטא לא תתחלל כהונתו אם לא שיחטא במה שנוגע לכהונה כמו שלקח האסורה לו, ואמר ברית מלח שכמו שהמלח נדאי ענינו מן האש והמים שאעפ"י שהם מנגדים זה את זה הנה יעמדו יחדיו מחוברים כאילו יש להם ברית אהבה שלא להתפרד כי זו הוראה על חונק הברית פשיעמדו שני הפכים יחדיו, לכן יאמר לכל חזוק ברית ברית מלח, וכן נאמר בד"ה ה' אלהי ישראל נתן הממלכה לדוד על ישראל לעולם לו ולבניו ברית מלח ר"ל אפילו שיחטאו לא יעביר הממלכה כמו שהמלח עם היותו משני הפכים מנגדים זה את זה עם כל זה לא יתפרדו: ובמה שנאמר ויעמדו בין החיים ובין המתים, יראה היות פירושו שאחר שראה אהרן שהמשחית אינו מבחין בין אותם שנתחייבו מיתה במדבר לחטא מרגלים ובין אותם שאינם מכללם, הלה עם הקטרת ועמד בין אותם שנגזרה עליהם מיתה ובין אותם שלא נגזרה, ואותם שנגזרה עליהם מיתה קראם מתים על דרך העומד ליגזז פגזוז דמי ולאחרים קרא חיים, ולכך נאמר אחר"כ ויבאו בני ישראל כל העדה שדרשו ו"ל כל אותם שהיו לחיים, ולכן נאמר ויהיו המתים במגפה ולא נאמר וימותו כמו שנאמר בשמואל וימת מן העם מידן ועד באר שבע ע' אלף איש אבל אמר המתים שכבר היו מתים, וכן בענין פעור שנאמר ויהיו המתים הנה לפי שנתחייבו מיתה שנקבלו בפעור, אבל בשמואל לא היה שם רק שמונה אותם דוד ונפקד עונם כאשר בארנו פרק י"א, ובזה הותרו כל הספקות י"ו אשר הזכרנו: פרשת חקת פרק כז ויקחו אליה פרה, עם היות אמת שלא יעדנו בחבור זה לדבר רק בספורי המעשיות, אף גם זאת בענין הפרה הזאת אכתוב לה מה שיש לי בה, והוא ע"ד הרמז דרך הנסתר עם מה שכבר הקדמתי לה לענין סיפור המעשיות אשר יבאו לרמז אל דבר נסתר שיקבלו המשכילים מהנמשל ממנו, דע שגם בקצת חקים יש בהם רמז אל תוכיות ענין נעלם, ואינו טעם אל החק שהוא כי החק אין לו טעם, אבל עניני החק ירמזו אל דברים נסתרים, והחק במה שהוא חק טעמו ידוע אל מי שצוהו, האמנם כי כן דרך כלל רצתה חכמתו ית' שישאל ית' היו מובדלים לעבודתו יתב', והנה המעשים שנעשים בידי האדם תחת השמש הם אם לגוף או לנפש, ר"ל פועל נכון, שכבר ידעת שפעולות האדם נחלקים על ד' חלקים, כמו שכתב הרמב"ם ס' המורה ח"ג פכ"ה, והם פועל ריק, פועל שחוק, פועל בטל, פועל נכון, שאמנם פוננתו פה בפועל נכון, ולכך אמרנו שאין לה מעשה למשכיל אשר לא יהיה לגוף או לנפש או לשניהם לטובתם או לרעתם, אבל לאדם הבלתי משכיל יעשה פעולה לפעמים בלתי היותה אל שום תכלית, והוא יקרא פועל בטל בלתי טעם כלל, ולכך רצה הקב"ה ונתן מצות לישראל שהם לגוף ולקיום הקבוצ המדיני לבד, כגון לא תכרות את עצה, וכן וקראת אליה לשלום וכדומה, ונתן להם מצות לנפש לבד והם ידיעת את ה' ושבת ושאר מועדים ותפילין וציצית וכדומה להם, ונתן עוד להם מצות שהם לשניהם לגוף ולנפש כמו הצדקה ואהבת הריע והעניקה לעבד ואהבת הגר, באופן שלכל המינים מהמצות הללו יש להם טעם, אם לגוף

ואם לנפש ואם לשניהם, ובהיות רצונו יתב' שגוף האדם וכ"ש נפשו ישיגו כל השלמות שבחקם, לפיכך הרבה להם מצות, ואפ"י שהם לתועלת גופנו או לנפשנו או לשניהם, הנה היא עבודה לו יתב' שפנה אנו משיגים שלמות גדולתו ותהלתו שרוצה בטובות בריותיו ואין ספק שהיא תהלתו, ולהיות פי לגבורות ה' ולהללותו אין סוף ואין תכלית והוא דבר בלתי מושג לאדם בהיותו בחיים כמו שנאמר לא יראני האדם וחי, לכך צוה הקב"ה לעשות החקים לעבודתו שאדם עושה אותם ואינו יודע טעמם לא לגוף ולא לנפש, מלה"ד למלך ב"ו שאומר לצורך שיעשה לו פתח וישים שני אבנים טובות נגד שני מלכיות שיש לו, וכן שישים משבץ בלא אבן, והיה זה לפי שיש למלך מלכות אחד שאינה ידוע לצורך, הנה הצורך ההוא לא ידע למה יעשה המשבץ ואין אבן למלאת בתוכו, א"כ כך היתה תורתנו מצות החקים שהם נגד גדולתו ותפארתו במה מן הגדולה שאינו מושג אלינו, אמנם פי כן שאין טעם לחקים עם כל זה יש להם רמז, והנה תמצא בתורה ד' קיחות שאמר הקב"ה למשה פ' תרומה ויקחו לי תרומה, פ' רשת אמר ויקחו אליה שמן זית, פ' רשת תשא קח לה סמים, וכאן פ' חקת ויקחו אליה פרה אדומה, והנה היו אלו הארבעה לקיחות נגד ארבעה דברים שיש באדם, הנפש והגוף ויצר הטוב ויצר הרע, ואמנם נגד הנפש אמר ויקחו אליה שמן זית וזו למאור, כמו שנאמר נר ה' נשמת אדם, פנגד הגוף אמר קח לה סמים שהגוף נעשה מיסודות ומזגים, לכן אמר לו קח לה סמים נפרדים ויעשה אותם ענין פטום אחד, ונגד היצר הטוב אמר ויקחו לי תרומה אשר ידבנו לנו שהוא הלב הטהור שהוא תרומה לה, ונגד יצר הרע אמר ויקחו אליה פרה, ואמר אדומה מדת הדיו, ואמר אשר לא עלה עליה עול שהיצר הרע פלו אינו רק פריקת עול, ואמר לשחוט אותו ולשורפו פלומר לכלותו מן העולם, ומשום הכי האפר שלו מטמא טהורים ומטהר טמאים, שפמו שהאדם אם לא היה לו יצר הרע לא היה לו בחירה ורצון, ואם לא היה לו בחירה ורצון לא היה משיג השכר הנצחי, א"כ נמצא שהיצר הרע הוא סבה לטהרתו ולהשגתו העה"ב המיועד, והוא מטמא הטהורים פשוט מאד, שמוליד הרשעים לאבדון, הרי שהיצר הרע מטמא טהורים ומטהר טמאים כמו הפרה ונמשל בזה אליה ובהן פי כן דרשו ז"ל כל אשר עשה והנה טוב מאד זה יצר הרע ועוד בהן פי כמו שיש כל טוב אשר עליו נאמר וה' ברוך את אברהם בכל, כמו כן יש כל רע, והוא שהתפלל עליו יעקב ואמר המלאך הגואל אתי מכל רע, ועל שניהם אמר הפתוב שראה אלהים את כל אשר עשה והנה טוב מאד, וכבר אמרנו בפרק ראשון מחלק זה שאומרו פאן הוא תחטא בו ביום הג' וביום הז' יטהר ואם לא יתחטא ביום הג' וביום הז' לא יטהר, שהוא פירושו שמי שלא יתחטא ביום הג' שהוא האלף השלישי שניתנה תורה, וביום השביעי היום המיועד שכלו שבת כשארז"ל ושיח חרוב הנה ביום השביעי לא יטהר, ובענין הנר למאור שהיא הנפש רמז שאין לה הטוב המצופה רק ע"י בחירה ורצון מעצמו, לכך נצטוה עד שתהא שלהבת עולה מאליה שפירושו מעצמה, ויורה זה שירמזו הנפש לאורה על שם ההשגה שעתידה להשיג, כשארז"ל ל אור הגנוז לצדיקים, והתרומה נאמרת על יצר הטוב, לפי שבלב האדם פאשר ידבנו לתת הכסף והזהב הוא היצר הטוב שאינו מחשיב התועלת המדומה, והפרה היא נגד היצר הרע פאשר אמרנו, והיתה ההזאה שבע פעמים נגד מה שארז"ל שז' שמות נקראו ליצר הרע, ונגד שבעה דרכי התשובה שייצר הרע טוען נגד כלם ומונעם פאשר בארנו בח"א הנקרא מעשי בראשית פ"כ תראנו משם

ונסמכה פר' פרה לפרשת קרח להורות על היצור הרע אשר הסייתם לעשות פן, וכבר אמרו ז"ל שניתן באפר הפרה עץ ארז על גסות הרוח פי כל הרעה שבאה לקרח ולעדתו מחמת רום לבב בא עליהם, ואפשר שהקדים עץ ארז לאזוב לתועלת, על דרך שאמר שלמה גאות אדם תשפילנו, פאילו אמר המגביה עצמו פארז סופו להיות פאזוב וכתולעת, ולכה רמז להזות על הטמא עם האזוב שסיר ממנו רמות הלב, וכבר אמרתי לה בני שפל אלה הם רמז אל הענין לא נתינת טעם לחקים: פרק כז ויבאו בני ישראל אל כל העדה.

פרש"י ז"ל עדה השלמה שפבר מתו מתי מדבר ואלו פרשו לחיים, והרמב"ן טען עליו וז"ל וא"כ מה צורך להזכיר פן בבואם אחרי כן אל הר הקר, ור' אברהם פירש פי הזכיר זה בעבור פי יצא אדם להלחם פם הזכיר הפתוב שלא נפקד מהם איש בבואם מעיר אדם, ואינו נכון פי ישראל נטו מעליו ולא נלחם פם כלל, והנכון בעיני פי מנהג הפתוב להזכיר פן במקום התלונות ויבאו כל עדת בני ישראל מדבר סין אשר בין אילים ובין סיני ויסעו כל עדת בני ישראל למסעיהם ויחנו ברפידיים יודיענו הפתוב פי היו פלם בתלונה וכן ותשא כל העדה ויתנו את קולם וילוונו כל עדת בני ישראל ממחרת, ואחרי כן בבואם אל הר הקר להודיע שהיו פלם בהספדו של אהרן קדוש ה' כמו שאמר ויבכו את אהרן כל בית ישראל וגו', ואמר לעיני כל העדה, ובמדבר סיני רבה ראיתי שהזכיר הלשון הזה עדה שלימה בפתוב השני וכו' בהר הקר בלבד פי הראשון מפני התלונה נאמר כאשר פירש עכ"ל הרמב"ן ז"ל, ואני נפלא על מה שטען על רש"י ז"ל ממה שנאמר פן בהר הקר שהלא הוא השיב בעצמו להודיע שהיו פלם בהספדו של אהרן, וא"כ למה יסלק פירוש רש"י ז"ל פי גם רש"י אמר פן במה שנאמר בהר הקר, ועוד פלא לדבריו ז"ל שפל אותם הפתובים שהביא אין להם ענין עם אלו השנים שנאמרו בקדש ובהר הקר, שבאלו השנים נאמר ויבאו בני ישראל וחוור ואמר כל העדה שנדאי בא ללמדנו ענין אחר אבל בכל אותם הפתובים שנאמר ויבאו כל עדת ישראל אין זה דומה, והדברים פשוטים ששם הפנונה לומר על התלונה שהיו פלם ולא מקצתם ואדרבה זהו שתמה רש"י ז"ל למה לא אמר ויבאו כל עדת בני ישראל כמו בשאר הפתובים אבל אמר ויבאו בני ישראל כל העדה, אבל לדעתי פירוש רש"י ז"ל הוא על נכון, וגם מה שמצא הרמב"ן במדבר רבה שנדרש פן בפסוק שני בהר הקר הוא על נכון, פי אחרי שמתו אנשי מדבר וגם מתו מאותם שנכתבו לחיים בענין הנחשים השרפים יראה שלא נתקיים מה שנאמר ובניכם אשר אמרתם לבז יהיו וגו' הם יירשוהו, שהרי גם מהנכתבים לחיים מתו, ולכה בא הפתוב להודיע שעד קדש באה עדה שלמה שלא מת אחד מהנכתבים לחיים.

וגם עוד חזר ואמר בהר הקר שגם שם באו ולא מת אחד מהם זולתי אהרן, ופירש שהיתה מיתתו בעון מי מריבה שלא היה בכלל מתי מדבר, ואח"כ כאשר חטאו ונאמר ויזכר העם באלהים ובמשה נאמר ויקמת עם רב מישראל, ואדרבה מאז שפל מתי מדבר השלימו למות אם היו שם כמה מסעות קודם ענין הנחשים בכל מסע ומסע היה מפרסם הפתוב שבאה העדה שלימה לפרסם שאותם שנכתבו לחיים לא מת אחד מהם, וזה יהיה לומר שאם לא היו חוטאים לדבר באלהים ובמשה שפלם היו באים אל הארץ ולא היה חסר אחד מהם פי זהו מספור נפלאותיו יתברך, ולכן גם האגדה שמצא רש"י שדרשוהו פאן וגם מה שמצא הרמב"ן ז"ל במדבר רבה הפל על נכון, פי אחר שאמר שישבו בקדש

וְשִׁנְתָּהֶם שֵׁם, חֲזַר לְסִפְרֵי נִפְלְאוֹת ה' שֶׁבָּאוּ גַם כֵּן בְּהַר הַהָר פֶּלַע הָעֵדָה שְׁלִימָה: וּבְאֲנָמְרוֹ וַיֵּשֶׁב הָעָם בְּקִדְשׁ פִּיגְרֵשׁ הַרְמַב"ן נִרְאָה שֶׁקִּדְשׁ אֶחָד הָיָה בְּמִדְבַר פָּאֲרוֹ וְזֶה הוּא קִדְשׁ בְּמִדְבַר צִיּוֹן, וְלִדְעוֹתֵי שְׁזָהוּ נִקְרָא קִדְשׁ עַל שֵׁם וַיִּקְדַּשׁ בָּם וְהִרְבֵּה מְקוֹמוֹת נִקְרָאוּ עַל שֵׁם הַפְּעוּלָה שְׁנִתְחַדְשָׁה בָּהֶם: פָּרַק כֹּה לְעֵנִי הַחֲטָא בְּמִשְׁהָ בְּמִי מְרִיבַת קִדְשׁ הַמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רַבּוּ כָּל הַמְּפָרְשִׁים עֲלֵיהֶם, וְאָבִיא לָהּ דְּבָרֵי הַרְמַב"ן ז"ל לְפִי שֶׁבְּכֻלָּל דְּבָרָיו רֹב דְּבָרֵי שְׂאָר הַמְּפָרְשִׁים וּמָה שֵׁיִשׁ לְטַעוֹן עֲלֵיהֶם, וְז"ל הַחֲטָא בְּמִשְׁהָ וְאֶהְרֹן בְּמִי מְרִיבָה אֵינּוּ מִתְּפָרְסִים בְּכַתוּב, וְרַש"י פִּיגְרֵשׁ מְפָנִי שְׂצוּנָה אוֹתָם וְדַבְּרָתָם אֵל הַסְּלַע וְלֹא אָמַר וְהִפְתִּיתָם שְׂאִילֹו דְּבָרוֹ הָיָה הַקַּב"ה מִתְּקַדֵּשׁ לְעֵינֵי כָּל הָעֵדָה וְאוֹמְרִים וּמָה סְלַע זֶה שְׂאִינּוּ שׁוֹמֵעַ וְאֵינּוּ מְדַבֵּר מְקַיִּים דְּבָרוֹ שֶׁל הַקַּב"ה אָנּוּ עַל אַחַת כ"ו וְכו', וְדְבָרֵי אַגְדָּה הֵם אֲבָל לֹא נִתְחַנְּנוּ כִּי מֵאַחַר שְׂצוּנָה קַח אֶת הַמְּטָה יֵשׁ בְּמִשְׁמַע שְׂיִפָּה בּוֹ וְאִילּוֹ הָיָה רְצוֹנוֹ בְּדַבּוֹר בְּלִבְד מְפָנִי מָה הַמְּטָה הִנֵּה בִּידּוֹ, וְכֵן בְּמִכּוֹת מְצָרִים שְׂאָמַר וְהַמְּטָה אֲשֶׁר נִהְפָּה לְנַחֵשׁ תִּקַּח בִּידְךָ וְהוּא לְהַכּוֹת בּוֹ, וְלִפְעָמִים יֹאמַר נָטָה אֶת יָדְךָ וּרְצוֹנוֹ לֹמַר לְהַכּוֹת בְּמִטָּה, כִּי הִפְתּוּב יִקְצַר בְּדָבָר הַנְּשָׁמַע וְאֵין הַנֵּס גְּדוֹל בְּדַבּוֹר יוֹתֵר מִהַהֲפָאָה כִּי הִפְלִ שְׁנֵה אֲצֵל הַסְּלַע, וְעוֹד לָמָּה אָמַר בְּזֵה מַעֲלָתָם בִּי וְהַצּוֹאָה בְּדַבּוֹר אֵל הַסְּלַע הִנֵּה הוּא מָה שְׁנִזְכָּר בְּמַעֲשֵׂה, צְנוּהָ שְׂיִאֲמָרוּ וְהִיא שׁוֹמֵעַת כִּי ה' יוֹצִיא מִיָּם מִן הַסְּלַע כְּדָרְךָ כִּי הִיא שְׂמַעָה אֶת כָּל דְּבָרֵי ה' וְכֵן עָשׂוּ, כְּמוֹ שְׂאָמַר וַיִּקְהֵלוּ מִשְׁהָ וְאֶהְרֹן אֶת הַקְּהֵל אֵל פָּנֵי הַסְּלַע וַיֹּאמֶר לָהֶם וּגו' וְהִנֵּה הַסְּלַע שׁוֹמֵעַת בְּאוֹמְרוֹ כֵּן לְכַלּוֹן, וְטַעֲנוֹת רַבּוֹת לְמְפָרְשִׁים בְּחֲטָא הִנֵּה כָּבֵר סֵתֵר בּוֹ ר"א דְּבָרִים רַבִּים מֵהֶם וְהַסּוֹד שְׂרַמְזוּ בּוֹ גַם הוּא אֵינּוּ נִכּוֹן כִּי אִם מִשְׁהָ אֲבָד כְּוֹנְנָתוֹ בְּעַבּוֹר מְרִיבַת הָעָם וְלֹא דָבָר אֵל הַסְּלַע וְלִכֵּן לֹא יֵצְאוּ מִיָּם בְּפַעַם רֵאשׁוֹנָה וְחֲזַר וְהִפְהוּ פַעַם שְׁנִיָּיָה בְּכּוֹוֹנָה הַדְּבָקָה בְּכָל וַיֵּצְאוּ הַמַּיִם הִנֵּה חֲטָאוּ בְּפַעַם הַרֵאשׁוֹנָה, אֲבָל אֵינּוּ רְאוּי שְׂיִאֲמַר בְּזֵה לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי לְהַקְדִּישֵׁנִי כִּי אֵין כָּאֵן חֲסֵרוֹן אֲמוּנָה כָּלֵל, וְהֵר' מִשְׁהָ סֵבֵר בּוֹ סֵבֵרָא וְאָמַר כִּי מִשְׁהָ רַבִּינוּ ע"ה חֲטָאוּ הוּא שְׂנִטָּה לְצַד הַרְגֻזָנוֹת בְּאוֹמְרוֹ שְׂמַעוּ נָא הַמּוֹרִים, וְדַקְדַּק עֲלֵיו הַש"י שְׂיִהְיֶה אָדָם כְּמוֹהוּ כּוֹעֵס לְפָנֵי עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּמִקּוֹם שְׂאִינּוּ רְאוּי בּוֹ הַכּוֹעֵס וְכָל פִּינְצָא בְּזֵה בְּדִין הָאִישׁ הַהוּא חִיָּלֵל ה' מְפָנִי שְׂמַתְנוּעוֹתָיו כְּלָם וּמְדַבְּרָיו הָיוּ לְמַדִּין וְהָיוּ מְקַוִּים לְהַגִּיעַ בָּהֶם אֵל הַצְּלָחוֹת הָעוֹלָם הִנֵּה וְהַעֲה"ב וְאִיךָ יִרְאָה עֲלֵיו הַכּוֹעֵס וְהוּא מִן הַפְּעוּלוֹת הַרְעוֹת וְלֹא תְבוּא כִּי אִם מִתְּכּוּנָה רְעָה מִתְּכּוּנַת הַנְּפֶשׁ, אֲבָל אָמְרוּ בּוֹ מְרִיתָם כִּי הוּא כְּמוֹ שְׂאֲבָאֵר שֶׁהוּא לֹא הָיָה מְדַבֵּר עִם סְכָלִים וְלֹא עִם מִי שְׂאֵין לוֹ מַעֲלָה אֲבָל אִשָּׁה קִטְנָה שְׂבִנְשִׁיָּהֶם הִיָּתָה פִּיחֻזְקָאֵל בֵּן בּוּזִי כְּמוֹ שְׂזַכְרוּ הַחֲכָמִים וְכָל מָה שְׂיִאֲמַר אוֹ יַעֲשֶׂה יִבְחַנּוּהוּ וְכֹאֲשֶׁר רְאוּהוּ שְׂכַעַס אָמְרוּ שֶׁהוּא ע"ה אֵין בּוֹ פְּחִיתוֹת מְדָה וְלִילָא שְׂהִיָּה יוֹדַע שְׂהַשֵּׁם כְּעַס עֲלֵינוּ בְּבִקְשַׁת הַמַּיִם וְשְׂאֲנַחְנוּ הַכְּעַסְנוּ אוֹתוֹ ית' לֹא הָיָה כּוֹעֵס, וְאֲנַחְנוּ לֹא מְצָאנוּ לְשֵׁם ית' שְׂכַעַס בְּדָבָרוֹ אֵלָיו בְּזֵה הָעֵנִין אֲבָל אָמַר קַח הַמְּטָה וְהַקְּהֵל אֶת הָעֵדָה אִתָּה וְאֶהְרֹן אֲחִיךָ וְדַבְּרָתָם אֵל הַסְּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמִיו וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִיָּם מִן הַסְּלַע וְהַשְׂקִיתָ אֶת הָעֵדָה וְאֶת בְּעֵרִים, וְהִנֵּה הַתְּרַנוּ סִפְקֵי מְסַפְקֵי הַתּוֹרָה שְׂנִאֲמָרוּ בּוֹ דְּבָרִים רַבִּים וְנִשְׂאָל פְּעָמִים רַבִּים אֵיזָה חֲטָא חֲטָא וְרֵאָה מָה שְׂנִאֲמַר בּוֹ וּמָה שְׂנִאֲמָרוּ בּוֹ אֲנַחְנוּ וְהֵאֱמַת יִרְאָה דְּרַכּוּ אֵלּוֹ דְּבָרָיו ז"ל, וְהוֹסִיף הֶבֶל עַל הַבָּלִים שֶׁהִכְתּוּב אָמַר מְרִיתָם כִּי שְׂעָבְרוּ עַל דְּבָרוֹ וְאָמַר לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי שְׂלֹא הֶאֱמִינוּ בּוֹ אֵין הָעוֹנֵשׁ בְּעַבּוֹר שְׂכַעַס, וְיוֹתֵר הָיָה רְאוּי שְׂיִהְיֶה הָעוֹנֵשׁ עַל מִשְׁהָ כְּשֶׁקֶצֶף עַל פְּקוּדֵי הַחִיל בְּחֻצָּם וְהִכְתּוּב לֹא סִפְרָ כָּלֵל שְׂכַעַס, כִּי שְׂמַעוּ נָא הַמּוֹרִים הִיא תּוֹכַחַת כְּדָרְךָ מִמְּרִים הֵייתָם עִם ה', וְעוֹד

כי אהרן לא פעס מימיו כי בשלום ובמישור הלה מעודו ועוד שאי אפשר שלא היה פעס גדול מאת ה' עליהם בעשותם מריבה עם משה בכל הנסיונות במדבר כ"ש שחטאם גדול פשיאמרו למה העליתנו ממצרים שירצו להיות עבדים לשונאיהם בעבודת פרח מלהיות עם האלהים כבן העובד את אביו, וכן אמר הפתוב יען כי מאסתם את דבר ה' אשר בקרבכם ותבכו לפניו לאמר למה זה יצאנו ממצרים, ובפעם הראשונה אמרו פחות מזה למה זה העליתנו ממצרים להמית אותי ואת בני ואת מקני בצמא וקה עליהם קצף גדול ואשמה רבה כמו שאמר ויקרא שם המקום מסה ומריבה על ריב בני ישראל וגו' וכאן פתוב מפנרש המה מי מריבה אשר רבו בני ישראל את ה' ומה פשע גדול מזה הוא רב את יוצרו ומשה אמר גם כי התאנף ה' בגללכם לאמר א"כ הם חטאו וגרמו כל הרעה הזאת ובדברי הרב אין להם בכל המעשה חטא ופשע כלל, ומה שאמר הרב לא מצינו בש"י שפעס אבל אמר קח את המטה וגו', דע כי פאשר צריכים במחיתם דבר אעפ"י שמתלוננים בו והוא רחום יכפר עון ולא יעיר כל חמתו ולא יזכירנו ויתן להם שאלתם,, וכן במים הראשונים אמר בנחת רוח עבדך לפני העם וגו' אעפ"י שהיה שם מסה ומריבה שהנהיר ממנה וילדורות, וכן במן הנני ממטיר לכם לחם מן השמים בדרך אהבה וחסד אלא שאמר בסוף בדבור שני שמעתי את תלונות הודיע להם חטאם בלבד, אבל פאשר יתלוננו חנם ישפוך עליהם חמת אפו, ובכאן עוד רמז לקצף גדול וחיוב מגפה שנאמר וירא כבוד ה' אליהם שרומז אל הקהל הנזכר, והוא מראה יד ה' ההנה במגפות פאשר תראה במרגלים וביום קרח וממחרת, והתימה על הרב שהרי מקרא מלא הוא ויקציפו על מי מריבה וירע למשה בעבורם, וימנה הפתוב החטא הזה עם הנסיונות הגדולים שנסו את ה' במדבר.

והקרוב מן הדברים שנאמרו בזה והוא טוב לדחות השואל, הם דברי רבי חננאל שפתב כי החטא הוא אמרם המן הסלע הזה נוציא לכם מים, וראוי שיאמרו יוציא ה' לכם מים בדרך שאמרו בתת ה' בערב בשר לאכול וגו', וכן בכל הנסים יודיעם כי ה' עמהם להפליא, ואולי חשבו העם כי משה ואהרן בחכמתם הוציאו להם מים מן הסלע הזה, וזהו לא קדשתם אותי, ובמעשה הראשון בצור בחורב אמר הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב, והע' זקנים רואים עמוד הענן עומד על הצור והנס מתפרסם כי מעשה ה' הגדול הוא, אבל בכאן לא ראו דבר וטעו במאמרם משה ואהרן, ויתכן שיאמר בזה מעלתם בי כי הנהנה מן ההקדש נקרא מעילה וכן מריתם פי שהוא צנה ודברתם אל הסלע לעיניהם, והטעם שאתקדש לעיניהם, או שניתם דברי מן ותמר את משפטי פי לא צויתי שתאמרו פכה, ויהיה לא האמנתם בי יוצא אל בני ישראל, או הוא לשון חזוק לא התחזקתם להקדישני לעיניהם מן ואמנה מן המשוררים, היתד התקועה במקום נאמן, והאמת כי הענן סוד גדול מסתרי התורה, כי בראשונה אמר לו הנני עומד לפניך שם על הצור בחורב והפית בצור, יאמר כי שמו הגדול על הצור בחורב שהוא כבוד ה' האש האוכלת בראש החר, ובעבור פן לא הכה אלא פעם אחת ויצאו מים רבים, אבל בכאן לא פירש לו פן והספימו שניהם להפות בצור פעמים והנה זה חטא, ועל פן אמר לא האמנתם בי לשום אמונה בשמי ובאמונה יעשה הנס, ונאמר מריתם פי כי מרו את רוח קדשו הנקרא בכל מקום פי ה', ולכך אמר מעלתם בי ואין מעילה אלא שיקור, והנה החטא מןזכר מפנרש בפתוב, וכן אמר המשורר מלפני, אלוה יעקב ההופכי הצור אגם

מִים וְכֵן תּוּכַל לְהִתְבּוֹנֵן זֶה בְּתַפְלַת מִשָּׁה שְׁאָמַר ה' אֱלֹהִים אַתָּה הַחֲלוֹת, כִּי יִתְחַנֵּן לְשֵׁם הַנִּכְבָּד שְׂיִמְחֹל לוֹ, וְעַל דַּעַת רז"ל שְׂמִזְכִּירִין לוֹ הַכַּעַס יִתְכַּן שְׁהִכָּה בְּצוּר וַיִּצְאוּ טִיפִין בְּמִיעוּט כְּנֹנְתוֹ עַל הַכַּעַס וְתִמְהוּ עַל הַדָּבָר, וְהִסְפִּימוּ שְׁנִיָּהֶם לְהַכּוֹת פַּעַם שְׁנִיָּה עַל הַצּוּר כַּאֲשֶׁר הִזְכַּרְתִּי וְהִיָּה הַחֲטָא עַל שְׁנִיָּהֶם וְעַל דַּעַתִּי טַעַם וְדַבְּרַתְּם אֶל הַסֵּלַע כְּמוֹ עַל הַסֵּלַע, וְכֵן פֶּה אָמַר ה' אֶל הָעַמּוּדִים וְאֶל הַמְּכֹנּוֹת בְּבִלְהָ יוֹבָאוּ, יִצְוֶה שְׂיִאֲמְרוּ לְעֵינֵי הָעֵדָה בְּהִיּוֹתָם נִקְהָלִים כְּלָם שְׁהַשֵּׁם יוֹצִיא לָהֶם מִים מִן הַסֵּלַע וְכֵן עָשׂוּ, וְאֵל יִקְשֶׁה עֲלֵיהֶם וְדַבְּרַתְּם לְעֵינֵיהֶם, כִּי טַעַמוֹ כְּמוֹ לְפָנֵיהֶם שְׂיִשְׁמְעוּ כְּלָם, וְכֵן וַיֹּאמֶר חֲנֻנְיָה לְעֵינֵי כָל הָעָם לֵאמֹר פֶּה אָמַר ה' כִּכָּה אֲשַׁבֵּר אֶת עוֹל מְלֶךְ בְּבַל וְגו' וְכֵן רַבִּים, אִו טַעַם לְעֵינֵיהֶם בְּכֹאן שְׂיִהְיֶה הַדְּבוּר בְּהִיּוֹתָם נִקְהָלִים שֵׁם וְהַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם כְּמוֹ שְׁאָמַר בְּעֲשִׂיָּה נִיִּקְהִילוּ מִשָּׁה וְאִהְרֹן אֶת הַקֵּהָל אֶל פְּנֵי הַסֵּלַע, כִּי כַּאֲשֶׁר נִקְהָלוּ שֵׁם וְרָאוּ הַסֵּלַע פָּנִים בְּפָנִים שְׁאָמְרוּ הֲמֵן הַסֵּלַע הַזֶּה נּוֹצִיא לָכֶם מִים כְּמוֹ שְׂהִזְכִּירוּ רז"ל שְׁלֹא יֹאמְרוּ מְעִינּוֹת הִיוּ שֵׁם, וַיִּתְכַּן שְׂהִיא כְּמִסְוֶרֶס, הַקֵּהָל אֶת הָעֵדָה וְדַבְּרַתְּם אֶל הַסֵּלַע לְעֵינֵיהֶם וְנָתַן מִיָּמִיו, וְטַעַם וְנָתַן מִיָּמִיו שְׂיִהְיֶה מִים רַבִּים נּוֹבְעִים מִמֶּנּוּ כְּמוֹ שְׁאָמַר וַיִּצְאוּ מִים רַבִּים, כִּי הִנְתִּינָה תֹאמַר עַל הָרְבוּי כְּמוֹ וְנִתְנָה הָאָרֶץ יְבוּלָה וְעַץ הַשָּׁדָה יִתֵּן פְּרִיּוֹ, כִּי זָרַע הַשְּׁלוֹם הִגִּפֹן תִּתֵּן פְּרִיָּה וְהָאָרֶץ תִּתֵּן יְבוּלָה וְהַשָּׁמַיִם יִתְּנוּ טַלָּם, כְּלָם עַל הָרְבוּי יְבִטִּיחֶם, וְכֵן כְּתוּב נִחְלִים יִשְׁטוּפוּ וְאִין טַעַם מִיָּמִיו כְּמוֹ תִּתֵּן יְבוּלָה וְיִתֵּן פְּרִיּוֹ, שְׂאִין בְּטַבַּע הַסֵּלַע לְהִיּוֹת בּוֹ מִים, אֲבָל טַעַם הַמִּים אֲשֶׁר יִצְאוּ מִמֶּנּוּ, כִּי בְּהַפּוּף הַשֵּׁם הַחֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנּוּ מִים וְבוֹ יְהִיוּ וּמִמֶּנּוּ יִצְאוּ יִקְרָאוּ עַל שְׂמוֹ מִיָּמִיו, וְכֵן וַיְבַרֵךְ אֶת לַחֲמָה וְאֶת מִיָּמִיהָ, לַחֲמוּ וְנָתַן מִיָּמִיו נְאֻמָּנִים, וְאָמַר כֵּן לְהוֹדִיעַ שְׂמִגּוּף הַסֵּלַע יִצְאוּ לֹא מִן הָאָרֶץ אֲשֶׁר תִּחְתִּיו כְּמִנְהַג מְעִינּוֹת רַבִּים מְאֻמָּצָעוּ, וְכֵן כְּתוּב הַהוֹפְכֵי הַצּוּר אֲגַם מִים חֲלָמִישׁ לְמַעֲיָנּוּ מִים, וְחִזַּר וְאָמַר וְהוֹצֵאתָ לָהֶם מִים מִן הַסֵּלַע, כִּי אַתָּה בְּעוֹדָךְ שֵׁם תּוֹצִיא לָהֶם הַמִּים מִן הַסֵּלַע לָהֶם שְׂכֵלָם יִרְאוּ אוֹתָם נּוֹבְעִים מִמֶּנּוּ עַכ"ל הַרְמַב"ן ז"ל, וְהִנֵּה אֲנִיחֶנּוּ לֹא נִצְטָרֵף לְטַעוֹן עַל הַפִּירוּשִׁים אֲשֶׁר כָּבַר הוּא ז"ל דָּחָה אוֹתָם, אֲמַנָּם נִתְעוֹרַר בְּמָה שְׂיִשׁ לְטַעוֹן עַל פִּירוּשׁוֹ ז"ל לְבַד וְהַסְפִּיקוֹת הַנוֹפְלוֹת עַל זֶה: סִפְקָא שְׂהוּא ז"ל אָמַר לְתַרְזֵן מָה שְׁאָמַר הָרַב שְׁלֹא מְצִינּוּ שְׂהַש"י כַּעַס אֲבָל אָמַר קַח אֶת הַמַּטֵּה וְגו', וְהַשִּׁיב הוּא וְז"ל דַּע כִּי כַּאֲשֶׁר צָרִיכִים בְּמַחְזִייתָם דָּבָר אַעפ"י שְׂמִתְלוֹנְנִים וְחוֹטְאִים בּוֹ וְהוּא רַחוּם יְכַפֵּר עוֹן וְגו', וַיְבָאָמַת זֶה הַכֹּף מִמָּה שְׂכַתְבֵּךְ אַח"כ שְׂזָהוּ מַעֲשֶׂר נְסִיוֹנוֹת, שְׂאֵם לֹא הִיוּ שׁוֹאֲלִים רַק הַצְּנוּרָה אִין כָּאן נְסִיוֹן וּמָה שְׂכַתְבֵּךְ הוּא ז"ל פ' בְּשִׁלַח שְׂהִיּוֹתָם מִתְלוֹנְנִים וְלֹא מִתְפַּלְלִים לֵה' שְׂיִתֵּן לָהֶם שְׂזָהוּ נְסִיוֹן, אִין דְּבָרֵינוּ מוֹכֵנִים שְׂחֲטָא וְדָאִי הוּא אֲבָל לֹא נְסִיוֹן, וְגַם בְּרַפִּידִים יִישְׁבְּנוּ הָעֲנִין שְׂהִיָּה נְסִיוֹן בְּעֲנִין הַמִּים שְׂשִׁאֲלוּ לְפִי שְׂהִיָּה לָהֶם מִים בְּכִלְיָהֶם, וְזֶה נִקְרָא נְסִיוֹן שְׂהִיּוּ שׁוֹאֲלִים טָרַם בּוֹא הַצְּנוּרָה אֲבָל בְּעַת הַצְּנוּרָה לֹא יִקְרָא זֶה נְסִיוֹן: סִפְקָא ב' יִפְלֵא לְפִירוּשׁוֹ שְׂהוּא ז"ל טַעַן עַל רַש"י ז"ל וְאָמַר שְׂאִין הַנֵּס גְּדוֹל בְּדַבּוּר יוֹתֵר מִהַכֹּפָא, וְהוּא פִּירַשׁ בְּעַבּוּר שְׂהִכָּה פַּעַמִּים, וְגַם שֵׁם בְּאָמַת אִין הַנֵּס בְּהַכֹּפָא אַחַת גְּדוֹל מִשְׂתֵּי הַכֹּפָאוֹת, שְׂמֵאֲחַר שְׂהַכֹּפָא אַחַת לֹא יַעֲשֶׂה יוֹתֵר מִהַדְּבוּר אִם כֵּן הַכֹּפָא שְׂנִית לֹא יַעֲשֶׂה יוֹתֵר מִהַרְאִשׁוֹנָה.

וְעוֹד יִשׁ לְטַעוֹן בְּפִרְש"י ז"ל לְמָה צָנָה הַקַּב"ה בְּפַעַם רִאשׁוֹנָה לְהַכּוֹת וּבְשִׁנִּיָּה לְדַבֵּר, כִּי זֶה לֹא נִתְבָּאָר לוֹ טַעַם בְּכָל דְּבָרֵי הַמְּפָרְשִׁים: סִפְקָא ג' שְׂלְפִירוּשׁוֹ מָה הִיָּה חֲטָא אִהְרֹן, וְאָמְרוּ שְׂמִשָּׁה עָשָׂה בְּהַסְכַּמַת אִהְרֹן זֶה לֹא יִתְכַּן כִּי מָה יַעֲשֶׂה אִהְרֹן וְלֹא יִסְפִּים לְמָה

שְׁמִשָּׁה עוֹשֶׂה וְהוּא הָעֵיקָר בְּנִבְוָאָה: סִפְק ד' עַל כָּל הַפִּירוּשִׁים, מַה שְּׁנֹאֲמַר וַיִּקְדַּשׁ בָּם שְׁפִירְשׁוּ שְׁמֵתוֹ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן עַל יָדָם, שְׁהָרִי לֹא מֵתוּ עַד־יָנִין.

וְהַרְמַב"ן גְּדַחֵק לֹאמַר כִּי מִי מְרִיבָה אֵלֶּה שְׁנִגְזְרָה בָּהֶם הַגְּזֵרָה עַל מִשָּׁה וְעַל אַהֲרֹן הָיָה אוֹתָם מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ וְכוּ' וְעוֹד רַבּוֹ הַפִּירוּשִׁים בְּחֻטָּא הַזֶּה, שְׁהַרְד"ק בְּשֵׁם אָבִיו כָּתַב שְׁהַחֲטָא הָיָה שְׁהָעַם הָיוּ דוֹחֵקִים אוֹתָם לְהוֹצִיא לָהֶם מִיָּם מְסַלַּע וְהֵם הַשִּׁיבּוֹ הַמֶּן הַסְּלַע הַזֶּה מִבְּלִי אֲשֶׁר יָרַד עָלָיו ה' בְּאֵשׁ לְחַמְמוֹ וּלְפַעֲפֵעוֹ, כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר בַּפֵּעַם הָרֵאשׁוֹנָה הַנִּגְנִי עוֹמֵד לְפָנָיִךְ שָׁם עַל הַצּוּר בְּחוֹרֵב נוֹצִיא לָכֶם מִיָּם, זֶה א"א, וְכַבֵּר הַשִּׁיגוֹ עַל פִּירוּשׁ זֶה בְּמֵאֲמָרָם שְׁלֵא יִצְוִינִי ח"ו מֵעַל כִּזְוָה בְּאֶדְוֹן שְׁלֵ גְבִיאִים שְׁיִחַשְׁבוּ שְׁהַש"י יִצְטָרֵף אֶל הָאֵשׁ, וְגַם הַשִּׁיגוֹ עָלָיו שְׁאֲמַר שְׁהָעֵיקָר חֹסֵר מִן הַסִּפְרָא.

וּבְאֲמַת עוֹד יֵשׁ לְטַעוֹן שְׁאִין עַל חֻטָּא זֶה נוֹפֵל אוֹמְרוֹ אֲשֶׁר מְרִיתֶם אֶת פִּי, כִּי הַש"י לֹא אָמַר לָהֶם דְּבָר. וְהַר"י אֵלְבּוֹ בְּסִפְרָא עֵיקָרִים שְׁחַבְר פִּירוּשׁ שְׁהַחֲטָא הָיָה שְׁלֵא נִתְעוֹרְרוּ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן מֵעֲצָמָם לְהוֹצִיא לָהֶם מִיָּם מְצוּר חֲלָמִישׁ מִבְּלִתִּי שְׁיִרְאוּ עֲצָמָה מְרַעֲדִים וְנוֹפְלִים עַל פְּנֵיהֶם, כְּמוֹ שְׁעֲשֶׂה אֵלֶיהוּ בְּאוֹמְרוֹ תִרְדוּ אֵשׁ וַיְהוֹשֻׁעַ שְׁאֲמַר שְׁמֵשׁ בְּגִבְעוֹן דּוּם.

וְטַעֲנוּ עַל פִּירוּשׁ זֶה כִּי אֲדַרְבָּה עֲנוּתוֹתָו גְּרַמָּה לוֹ, וְגַם שְׁלֵא מְצָאנוּ בְּמֶן וּבְשָׁלוֹ וּבְשִׁאָר הַדְּבָרִים שְׁהַפְקִיד הַקַּב"ה לָמָּה לֹא נִתְעוֹרְרוּ וְלִדְעָתִי כִּי הַפִּירוּשׁ הַזֶּה שְׁלֵ ר"י אֵלְבּוֹ ו"ל אִין בּוֹ טַעַם כָּלֵל, שְׁהִיאָף יִתְכַן שְׁיַעֲזוּב אַהֲרֹן שְׁפִינֵן שְׁמִשָּׁה לֹא נִתְעוֹרַר הִיאָף יִתְעוֹרַר הַתְּלִמִּיד לְפָנָי הָרַב וַיִּכְטַח יוֹתֵר בְּכַח נְבוֹאָתוֹ יוֹתֵר מִרַבּוֹ וְעוֹד אִיָּף יִתְכַן לֹאמַר מְרִיתֶם אֶת פִּי: הָאֲמָנָם לִדְעָתִי יִרְאָה לֹאמַר בְּעִנְיָן הַחֲטָא הַזֶּה אַחַר שְׁנִקְדִּים מֵאֲמָרָם ו"ל הַבִּיא הַשְּׁמַעוֹנִי בְּסִפְרָא הִילְקוּט בַּפ' זֹאת וְ"ל וַיִּקְהִילוּ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן וְלָמָּה כְּנֹסוּם אֵלֶּה מִשָּׁה וְאַהֲרֹן מְהִלְכִין וְכָל יִשְׂרָאֵל אַחֲרֵיהֶם וְהָיוּ יִשְׂרָאֵל רוֹאִין אָבֹן וְהָיוּ עוֹמְדִין וּמְקִיפִין אוֹתָהּ וְאִין דוֹר שְׁאִין בּוֹ לִיִּצְנִין וְהָיוּ הַנְּקָרְבִים אוֹמְרִים אִין אַתֶּם יוֹדְעִים שְׁכֵן עִמָּרָם רוּעָה שְׁלֵ יִתְרוֹ הָיָה וְרוּעִים פְּקָחִים בְּמִיָּם וְהוּא מְבַקֵּשׁ לְמַשְׁכְּנוֹ לְהִיכֵן שְׁיֵשׁ בּוֹ מִיָּם וְלֹאמַר לָנוּ הָרִי הוֹצֵאתִי לָכֶם מִיָּם וְלִהְטָעוֹת אוֹתָנוּ אִילוֹ כֵּן יוֹצִיאֵנוּ לָנוּ מִן הָאָבֹן הַזֶּה אוֹ מִזוֹ לְזוֹ וְהַקַּב"ה כִּף צְנוּהוּ מְכַל סְלַע שְׁרוּצִים הוֹצֵא לָהֶם, וּמִשָּׁה הַכִּף פָּנָיו סְבוּר שְׁיִשְׂרָאֵל אַחֲרָיו וְהָיוּ עֲשׂוּיִים כְּתוֹת עַל הָאָבְנִים אָמַר לָהֶם בּוֹאוּ עִמִּי שְׁהוֹצִיא לָכֶם מִיָּם אָמְרוּ לוֹ מִזֶּה אָנוּ מְבַקְשִׁים אִם מִן הַסְּלַע הַזֶּה אִין אַתָּה מוֹצִיא אִף מִן אַחֲרָת אִין אָנוּ מְבַקְשִׁים וְנִתְפַּרְכְּמוּ פָּנָיו כְּנִגְדָם וְנִשְׁבַּע שְׁאִינוּ מוֹצִיא לָהֶם מִיָּם אֵלֶּה מֵאוֹתָם שְׁהוּא מְבַקֵּשׁ זֶהוּ לְשׁוֹן מְדַרְשׁ אַגְדָּה אוֹת בְּאוֹת.

וּמִבּוֹאָר הַתִּימָה בְּאַגְדָּה זוֹ שְׁאִיָּף יִתְכַן שְׁמִשָּׁה יִשְׁבַּע לְבִלְתִּי עֲשׂוֹת מַה שְּׁצְנוּהוּ הַש"י אַחֲרֵי שְׁצְנוּהוּ אוֹתוֹ שְׁיִוְצִיא לָהֶם מֵאִיזָה סְלַע שְׁיִרְצוּ, אֲמָנָם לֹא הַבֵּאתִי לָךְ אַגְדָּה זוֹ רַק לְעִנְיָן אוֹמְרוֹ שְׁהַקַּב"ה כִּף צְנוּהוּ שְׁיִתֵּן לָהֶם מְכַל סְלַע שְׁיִרְצוּ, שְׁוֹדַאי צָרִיף שְׁיִהְיָה לוֹ לְבַעַל אַגְדָּה זוֹ עַל מַה לְסַמּוֹךְ מִן הַכְּתוּב.

וְהוּא שְׁלִדְעָתִי יֵשׁ עַל מַה לְסַמּוֹךְ מִמ"שׁ וְדַבְּרָתָם אֶל הַסְּלַע לְעִינֵיהֶם, שְׁלֵא אָמַר לְפָנֵיהֶם רַק לְעִינֵיהֶם ר"ל הַטּוֹב בְּעִינֵיהֶם, וְכֵן חֲזַר וְאָמַר הַכְּתוּב יַעַן לֹא הָאֲמָנָתָם כִּי לְהַקְדִּישְׁנִי לְעִינֵי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל, שַׁר"ל בְּזֶה שְׁיִדְבְּרוּ אֶל הַסְּלַע הַטּוֹב בְּעִינֵיהֶם, וְגַם מֵאוֹמְרוֹ אֶל הַסְּלַע יוֹבֵן שְׁלֵא הָיָה הַצִּיּוּי שְׁיִדְבְּרוּ אֶל סְלַע רְשׁוּם אֲבָל אֶל מִיָּן הַסְּלַע לְכָף נֹאמַר בַּה"א הִדְיָעָה וּמִכָּאֵן יֵשׁ ג"כ סִמּוֹךְ עַל מַה שְּׁדַרְשׁ בַּעַל הָאַגְדָּה אַחֲרָת סְמוּכָה לָזוֹ, א"ר הַיּוֹדָה ב"ר סִימּוֹן

בְּשֵׁם רִיב"ל מֹשֶׁה הִכָּה אֶת הַסֵּלַע וְכָל הַצּוּרִים שֶׁבַמִּדְבָּר נִבְקְעוּ וְהָיוּ מוֹצִיאִים מִיָּם שֶׁנֶּאֱמַר יִבְקַע צוּרִים בַּמִּדְבָּר וְאַחַר שֶׁהִקְדַּמְתִּי לָהּ זֶה אוֹמֵר לָהּ בְּהִיטֵר כָּל הַסִּפְקוֹת, וְהוּא שֶׁנֶּדְאִי יִשְׂרָאֵל הִיטָה חֲנִייתָם שֶׁם סְמוּדָה לְאוֹתוֹ הַסֵּלַע, וְהֶעֱד מֶה שֶׁנֶּאֱמַר קַח אֶת הַמַּטֵּה וְדַבְּרָתָם אֶל הַסֵּלַע, שֶׁהָרִי לֹא נֶאֱמַר שֶׁיִּלְכוּ שָׁם כַּמ"ש בְּרַפְיִדִים עֲבוּר לִפְנֵי הָעַם וְגו' קַח בְּיָדְךָ וְהִלַּכְתָּ, נִרְאָה שֶׁשָׁם סְמוּדָה לְאוֹתוֹ סֵלַע הִיטָה חֲנִייתָם, וְכִינּוּן שֶׁנֶּאֱמַר שְׁלֹא מִצְאוּ מִיָּם נִרְאָה שֶׁכָּבֵר בִּקְשׁוּ וְחִפְרוּ בְּאוֹתוֹ הַסֵּלַע וְלֹא מִצְאוּ מִיָּם.

וּמ"ש וְדַבְּרָתָם וְדֹאֵי דְבוּר דְּנִקָּא צִוָּה וְלֹא הִפָּאָה פְּאֻשֶׁר כָּבֵר אֲמַרְנוּ פ' ג' מַחֲלֵק זֶה וְהִרְחַבְנוּ שֶׁם הַדְּבוּר מְאֹד בְּעִנְיָן זֶה. גַּם נִתְבָּאָר שֶׁם מֶה שֶׁיֵּשׁ לְשֵׁאל שְׂדוּד אָמַר בְּמִזְמוֹר ע"ח הֵן הִכָּה צוּר נִיזוּבוּ מִיָּם, וּבְמִזְמוֹר ק"ה אָמַר פֶּתַח צוּר נִיזוּבוּ מִיָּם וְלֹא אָמַר הִכָּה, ע"ש שֶׁהֵם הָיוּ אוֹמְרִים הֵן הִכָּה צוּר נִיזוּבוּ מִיָּם הַיּוֹכֵל לְחַם תַּת, שֶׁהִיטָה אֲמוּנָתָם לוֹמַר שֶׁהִיא הַמַּרְיַע וְלִכְפֹּד צִוָּה הַקַּב"ה שֶׁלֹּא יִכּוּ הַסֵּלַע אֲבָל שֶׁיִּדְבְּרוּ לְבַד, וּמִשָּׁה וְאַהֲרֹן פְּאֻשֶׁר רָאוּ שֶׁבְּאוֹתוֹ הַסֵּלַע הַסְּמוּדָה לָהֶם בִּקְשׁוּ וְלֹא מִצְאוּ מִיָּם, עִם הִיטָה שֶׁאָמַר לָהֶם הַקַּב"ה שֶׁיִּדְבְּרוּ לְאִיזָה סֵלַע שֶׁיִּרְצוּ יִשְׂרָאֵל, כָּבֵר חֲשַׁבּוּ מִשָּׁה וְאַהֲרֹן שֶׁיּוֹבֵן חוּץ מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע, שֶׁכָּבֵר חִפְרוּהוּ וּבִקְשׁוּ וְלֹא מִצְאוּ מִיָּם, וְהָיָה פְּשׁוּט לָהֶם שֶׁגַּם יִשְׂרָאֵל לֹא יִבְקְשׁוּ מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע כִּי אֵין פְּנוּנָתָם רַק מִיָּם יִהְיֶה מְאִיזָה סֵלַע שֶׁיִּהְיֶה, וְהַמַּטֵּה שֶׁאָמַר לוֹ הַקַּב"ה שֶׁיִּקַּח לֹא לְהַכּוֹת בּוֹ אָמַר לוֹ כֵּן, וּבְמַלְחָמַת עֲמֻלָּק גַּם כֵּן לְקַח הַמַּטֵּה וְלֹא לְקַח אוֹתוֹ לֹא לְהַכּוֹת וְלֹא לְנִטּוֹת, וְבוֹ תִּסְתַּלַּק טַעֲנַת שֶׁכַּתֵּב הַרְמַב"ן וְנ"ל, וְאֵלּוּ הָיָה רְצוֹנוֹ בְּדַבְּרוֹ בְּלִבְד מִפְּנֵי מֶה הַמַּטֵּה הִזָּה בְּיָדוֹ, אֲבָל נִדְאִי שֶׁבַפְּעַם הִרְאִישׁוּנָה אָמַר הַקַּב"ה לְמִשָּׁה שֶׁכָּל פְּעַם שֶׁיִּרְצָה לַעֲשׂוֹת אוֹת שֶׁיִּהְיֶה הַמַּטֵּה בְּיָדוֹ, כִּי כֵן נֶאֱמַר וְאֵת הַמַּטֵּה הִזָּה תִּקַּח בְּיָדְךָ אֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה בּוֹ אֶת הָאֲנֻתָן, וּמִשָּׁה וְאַהֲרֹן הָיוּ זְרִיזִים וְזִהִירִים בְּמִצְוֹתָיו ית' לְדַבֵּר אֶל הַסֵּלַע וְלֹא לְהַכּוֹת, אֲבָל בְּחֻשְׁבָּם שֶׁמֶה שֶׁאָמַר הַש"י שֶׁיִּדְבְּרוּ לְאִיזָה סֵלַע שֶׁיִּרְצוּ הֵם, הַפְּנוּנָה לוֹמַר חוּץ מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע סְמוּדָה לָהֶם שֶׁכָּבֵר חִפְרוּהוּ וּבִקְשׁוּ וְלֹא מִצְאוּ מִיָּם, הִנֵּה הָיוּ הוֹלְכִים לְסֻלְעִים הָאֲחֵרִים כְּדִי שֶׁיִּבְחָרוּ יִשְׂרָאֵל אִיזָה סֵלַע שֶׁיִּרְצוּ, וְכֹאשֶׁר כָּל עֲנִינָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל הָיָה לְנִסּוֹת כְּאֲשֶׁר תִּרְאָה שֶׁנִּמְנָה זֶה בְּכָלֵל עֲשֶׂר נִסִּיּוֹנוֹת, לֹא הָיוּ רוֹצִים לְזוּז מִשָּׁם מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע, אִפְּי שֶׁכָּבֵר בִּקְשׁוּ וְלֹא מִצְאוּ וְלֹא הָיוּ הוֹלְכִים אַחֲרֵי מִשָּׁה כְּאֲשֶׁר דָּרַשׁ בַּעַל הָאֲגָדָה, שֶׁעַל כֵּן נֶאֱמַר וַיִּקְהִילוּ שְׁנֵית וְהָיוּ מוֹרִים עַל אוֹתוֹ הַסֵּלַע בְּאֲצַבַּע שֶׁרְצוֹנָם מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע בְּעֲצָמוֹ, וְעַל כֵּן אָמַר לָהֶם מִשָּׁה שֶׁמְעוּ נָא הַמּוֹרִים, ר"ל שֶׁיִּשְׁמְעוּ אוֹתָם הַמּוֹרִים בְּאֲצַבַּע עַל אוֹתוֹ הַסֵּלַע בְּעֲצָמוֹ, וְאֵין אוֹמְרוֹ מוֹרִים לְשׁוֹן מְרִי רַק לְשׁוֹן הוֹרָאָה כְּמוֹ וְשִׁמְעַת לְקוֹל מוֹרְיָךְ, וְאֵז כְּאֲשֶׁר הִיטָה מַחֲשַׁבְתָּם שֶׁל מִשָּׁה וְאַהֲרֹן שֶׁלֹּא אָמַר לָהֶם הַקַּב"ה שֶׁיִּדְבְּרוּ לְסֻלְעַת וְשִׁיתָן מִיָּמִיו לְאִיזוֹ סֵלַע שֶׁיִּרְצוּ רַק לְשֶׁאֵר הַסֵּלְעִים, וְאֵלּוּ הָיוּ מוֹרִים וְרוֹצִים מְאוֹתוֹ סֵלַע הִנֵּה מִשָּׁה הִכָּה בַּמַּטֵּה עַל הַסֵּלַע פְּעָמִים לֹא כְּמִכָּה לְהוֹצִיא הַמִּיָּם, אֲבָל כְּאִישׁ שֶׁיֵּשׁ לוֹ מַטֵּה בְּיָדוֹ וְיוֹרָה וַיִּגַּע בְּסֻלְעַת וַיֹּאמֶר הֵמֵן הַסֵּלַע הִנֵּה נוֹצִיא, כְּלו' מִן הַסֵּלַע הִנֵּה שֶׁכָּבֵר רָאִינוּ שֶׁאֵין בּוֹ מִיָּם אֲתֵם רוֹצִים שֶׁנוֹצִיא מִיָּם, וְאֵעִפ"י שֶׁמִּשָּׁה הִנֵּה הַמִּכָּה שֶׁנִּיחָה הָיוּ אוֹמְרִים הַדְּבָרִים הֵמֵן הַסֵּלַע הִנֵּה נוֹצִיא לְשׁוֹן רַבִּים וְלֹא הִיטָה הַהִפָּאָה לְהוֹצִיא מִיָּם, אֲבָל בְּכַעֲסוֹ עַלֵּיהֶם אָמַר כֵּן וְהִכָּה כְּאֵדָם שֶׁמִּכָּה בְּכַעֲסוֹ עַל הָאָרֶץ, וְהִיטָה פְּנוּנָתָם לְלַכֵּת לְפָנִים לְדַבֵּר בְּלִתֵּי הִפָּאָה אֶל הַסֵּלַע שֶׁיִּבְחָרוּ הֵם כְּדִי לְהוֹצִיא מִיָּם, וְהִנֵּה כְּאֲשֶׁר הִכָּה יִצְאוּ מִיָּם מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע בְּעֲצָמוֹ שֶׁבִּקְשׁוּ וְלֹא מִצְאוּ וְזֶה הָיָה הַחֲטָא שֶׁמֵּאֲחַר שֶׁהַקַּב"ה אָמַר לָהֶם שֶׁיִּדְבְּרוּ לְאִיזָה סֵלַע שֶׁיִּבְחָרוּ יִשְׂרָאֵל וְהֵם רָאוּ שֶׁיִּשְׂרָאֵל לְנִסּוֹת רוֹצִים מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע שֶׁבִּקְשׁוּ וְלֹא

מָצְאוּ, הִיָּה לָהֶם לְדַבֵּר אֶל הַסֵּלַע וְשִׁיתָן מִיָּם אֶפְיָלוּ שִׁבְקָשׁוּ וְלֹא מָצְאוּ, הָרִי בְּזָה יִצְדַּק
מֵה שֶׁנֶּאֱמַר מְרִיתֶם אֶת פִּי שֶׁהִקְבִּ"ה אָמַר לָהֶם מִכָּל סֵלַע שִׁירְצוּ, וְהֵם לֹא רָצוּ לְדַבֵּר
לְאוֹתוֹ הַסֵּלַע שִׁבְקָשׁוּ וְלֹא מָצְאוּ מִיָּם, וְזֶהוּ שֶׁנֶּאֱמַר וְהָ' הִתְאַנַּף בִּי עַל דְּבָרֵיכֶם, כִּי רָשָׁ"י
פִּירַשׁ עַל עֲסָקֵיכֶם וְאִין אֲנִי צָרִיכִים לְכֹה שֶׁמֶמֶשׁ עַל דְּבָרֵיהֶם שֶׁהִיוּ מְבַקְשִׁי מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע
נִתְאַנַּף.

וְיִצְדַּק אֹמְרוֹ לֹא הֶאֱמַנְתֶּם בִּי, וְיִצְדַּק מְאֹד מֵה שֶׁנֶּאֱמַר הִמָּה מִי מְרִיבָה אֲשֶׁר רָבוּ בְנֵי
יִשְׂרָאֵל אֶת ה' וְיִקְדַּשׁ בָּם, שֶׁכָּבֵר נִקְדַּשׁ בָּם כִּינּוּן שִׁיִּצְאוּ מִיָּם מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע בְּעֶצְמוֹ שִׁבְקָשׁוּ
הֵם וְלֹא מָצְאוּ, כִּי הִקְבִּ"ה קִדְּשׁ שְׁמוֹ בְּעֶצְמוֹ שֶׁהוֹצִיא מִיָּם אֶבֶל מִשֶּׁה וְאֶהָרֵן לֹא הִקְדִּישׁוּהוּ
אֲחֵרֵי שֶׁלֹּא הִיָּתָה פְּנוּנְתָם לְהוֹצִיא מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע מִיָּם וְחָשְׁבוּ שֶׁהִקְבִּ"ה לֹא יַעֲשֶׂה יֵשׁ מְאִין
שִׁבְקָשׁוּ הֵם וְחָפְרוּ וְלֹא מָצְאוּ: וְרָאָה גַם רָאָה כַּמָּה יָאוֹת לָנוּ דְרָכָנוּ זֶה כַּאֲשֶׁר יִדְוֹקֵדֵק
הַכְּתוּב, שֶׁהִקְבִּ"ה אָמַר לְמִשֶּׁה וְהִשְׁקִיתָ אֶת הָעֵדָה וּבְעִירָם, וְאַחַר כֵּן לֹא נֶאֱמַר וְיִשְׁק
הָעֵדָה רַק וּתְשֵׁת הָעֵדָה, הֶרְמַב"ן וְ"ל טָעַן טָעָנָה זֹו וְהִשִּׁיב שֶׁמִּגְדֹּל הַצָּמָא נָפְלוּ וְשִׁתּוּ,
וּבְאֶמֶת לֹא הִגִּיד לָנוּ הֶרְמַב"ן מֵהַתּוֹעֵלֶת אֲשֶׁר יִגִּיעַ אֵלֵינוּ מֵהַגְּדֹת הַצָּמָא הַגְּדוֹל, אֶבֶל
לְפִי דְרָכָנוּ יִצְדַּק מְאֹד לְפִי שֶׁאֵלוּ הַמַּיִם שִׁיִּצְאוּ מֵהַסֵּלַע הִזָּה לֹא חָשְׁבוּ אֶהָרֵן לְהוֹצִיא מִיָּם,
וְלָכֵן לֹא יִקְרְאוּ שֶׁהֵם מְשֻׁקִּים אֶת הָעַם שֶׁכִּינּוּן שֶׁהִקְבִּ"ה נִתְּנָם שֶׁלֹּא בִּידִיעַת מִשֶּׁה, אָמַר
וּתְשֵׁת הָעֵדָה שֶׁלֹּא נִקְרְאוּ הַמַּיִם עַל שֵׁם מִשֶּׁה וְאֶהָרֵן עַד שֶׁנֶּאֱמַר טִיבוֹתָא לְשִׁקְיָא וְחִמְרָא
לְמַרְיָה, כִּי הֵם לֹא הִשְׁקוּם כִּינּוּן שֶׁלֹּא חָשְׁבוּ לְהוֹצִיא מִיָּם.

גַּם לְפִי דְרָכָנוּ זֶה אִין צָרִיף שֶׁנִּדְחֹק עֶצְמָנוּ כְּמוֹ שֶׁנִּדְחֹק הֶרְמַב"ן שֶׁאֹמְרוֹ כָּאִן הִמָּן הַסֵּלַע
הִיא תְּמִיָּהָה מִתְקַיְיֶמֶת. וְהִרָאב"ע הִנְכַרְח לְהוֹסִיף דְּבָרִים שֶׁעֵינְקָרָם חֶסֶר מִן הַסֵּפֶר, כִּי לְפִי
דְרָכָנוּ הִיא תְּמִיָּהוּת כְּכֹל שְׁאָר תְּמִיָּהוּת.

וְגַם אֹמְרוֹ נּוֹצִיא לָכֶם מִיָּם הַטִּיבוֹ לֹאֲמַר כֵּן, שֶׁלֹּא הִיָּה אֶפְשָׁר לָהֶם לֹאֲמַר הִמָּן הַסֵּלַע הִזָּה
יוֹצִיא לָכֶם ה', שֶׁנּוֹדָאי הִיוּ יוֹדְעִים שֶׁיֵּשׁ בְּיַד ה' לְהוֹצִיא מִשֵּׁם מִיָּם וְלַעֲשׂוֹת יֵשׁ מְאִין, אֶבֶל
בְּחֻשְׁבָּם שֶׁהִקְבִּ"ה לֹא אָמַר לָהֶם רַק מֵהַסֵּלַע הַאֲחֵרִים שֶׁאִין רָצוֹנוּ לַעֲשׂוֹת יֵשׁ מְאִין,
וְחָשְׁבוּ כֵּן בְּאוֹמְרוֹ וְנָתַן מִיָּמִיו כִּינְרָאָה שִׁיתָן הַמַּיִם הַמּוֹכְנִים שָׁבוּ לֹא שִׁיבְרָאוּ אוֹ יִבִּיאֵם
שֵׁם מִחֲדָשׁ.

וְלָכֵן אֹמְרוֹ כִּינּוּן שֶׁהִקְבִּ"ה לֹא אָמַר לָנוּ עַל הַסֵּלַע הִזָּה, הַנּוֹצִיא לָכֶם אֲנַחְנוּ מֵהַ פְּחָנוּ וּמֵה
גְּבוּרָתָנוּ וּבְזֶה יִצְדַּק שֶׁהִיָּה קִדּוּשׁ ה' גְּדוֹל לְהוֹצִיא מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע, וְרָצוּתָם הַמַּיִם מְאוֹתוֹ
הַסֵּלַע יִצְדַּק שֶׁהִיָּה נְסִיּוֹן לֵה' לֹא בְּקִשְׁתָּ מִיָּם, וְגַם יִשְׂרָאֵל הִבִּינוּ שֶׁמִּשֶּׁה כְּשֶׁהִכָּה הַצּוּר לֹא
הִיָּה חוֹשֵׁב לְהוֹצִיא מִיָּם, שֶׁמִּתּוֹף דְּבָרֵיהֶם שֶׁאֹמְרוֹ דְרָף תִּימָה הִמָּן הַסֵּלַע הִזָּה כְּכֹר מְבוֹאָר
שֶׁהֵם לֹא יָדְעוּ שִׁיִּצְאוּ מִיָּם.

וְיִתְיַשֵּׁב מְאֹד גַּם כֵּן אֹמְרוֹ הִמָּן הַסֵּלַע הִזָּה שֶׁלְּכֹל מֵהַ שֶׁהִבְאֵנוּ מִן הַפִּירוּשִׁים לֹא נָתַנוּ
טַעַם לְאֶמְרָם מִן הַסֵּלַע הִזָּה, שֶׁכָּבֵר הִיָּה מְסַפִּיק אֹמְרוֹ הִמָּן הַסֵּלַע נּוֹצִיא לָכֶם מִיָּם, וְהִיָּה
הַסֵּפֶק שֶׁנִּתְעוֹרַר הִר"א שֶׁהִבִּיאֵו הֶרְמַב"ן שֶׁנֶּרָאָה שֶׁהִשִּׁיב לֹא כַּעַס שֶׁכְּנַחַת אָמַר לְמִשֶּׁה
קַח אֶת הַמָּטָה, שֶׁהֶאֱמַת כֵּן הוּא, שֶׁכְּנַחַתָּה שִׁבְקָשׁוּ מִיָּם הַצָּרִיף לָהֶם לֹא כַּעַס דְּבָר, אֶבֶל
כְּשִׁבְקָשׁוּ מְאוֹתוֹ הַסֵּלַע נִתְבָּאָר חֲטָאתָם שֶׁהִיָּה לְנִסְיּוֹן וְעַל זֶה נִמְנָה בְּכֹלל הַנִּסְיּוֹנוֹת וְעַל
זֶה נֶאֱמַר וְיִקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה וַיִּרַע לְמִשֶּׁה בְּעֶבְרוֹם שֶׁלְּפִירוּשׁ הֶרְמַב"ן שֶׁהִיָּה חֲטָאֵם
הַתְּלוּנָה וְשֶׁלֹּא הִתְפַּלְלוּ לֵה', הִל"ל וְיִקְצִיפוּ בְּמְרִיבָה וְלֹא וְיִקְצִיפוּ עַל מִי מְרִיבָה.

אָבֵל לְפִירוּשָׁנוּ נִתְיָשֵׁב מְאֹד שֶׁהִקְצִיפוּ עַל עֲגִינֵי מִי מְרִיבָה שֶׁבִקְשׁוּ מֵאוֹתוֹ הַסְּלַע בְּעֶצְמוֹ.
וּלְפִי דְרָפְנוּ זֶה הַתּוֹרָה כֹּל הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר רַבּוּ הַמְּפָרְשִׁים בְּמִי מְרִיבָה הִלְלוּ וְיִמְתְּקוּ הַפִּי:
וּמ"ש נֶעְבְּרָה נֹא בְּאַרְצָה כְּתֹב הַרְמַב"ן ו"ל שֶׁלֹּא אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל עַד אֲשֶׁר נֶעְבְּרוּ אֶל הָאָרֶץ
אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן לָנוּ כְּדֵי שֶׁלֹּא יִקְנָאוּ בָּהֶם עַל הָאָרֶץ.

וְאֵנִי תָמָה שֶׁהַרְמַב"ן בְּעֶצְמוֹ הִבִּיא שָׁם מָה שֶׁשָּׁנוּ בְּסִפְרֵי אֲשֶׁר נֹתֵן לָהּ פֶּרֶט לְסִיחּוֹן וְעוֹג
שֶׁנִּשְׁטַלְתָּ מֵעֶצְמָה, וְא"כ הִיאָה יֹאמֵר לְאָדוֹם עַד אֲשֶׁר נֶעְבְּרוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' אֱלֹהֵינוּ נֹתֵן
לָנוּ, שֶׁהָרִי אַחַר שֶׁיַּעֲבְרוּ כָּל גְּבוּל אָדוֹם עֲדִינֵן לֹא בָּאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר ה' נָתַן לָהֶם, אָבֵל
בְּסִיחּוֹן אָמַר כֵּן לְפִי שֶׁאַחֲרֵי גְבוּלוֹ שֶׁל סִיחּוֹן וְעוֹג לֹא הָיָה שָׁם מַמְלָכָה שֶׁהָיוּ צָרִיכִים
לְקַחַת רְשׁוּת לְעֵבֹר בָּהּ: פֶּרֶק כֹּט הִנֵּה בְּמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִלֶּךָ עֶרְדַּ כִּי בָּא
יִשְׂרָאֵל דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים.

כָּבֵר פִּירְשׁוֹ שֶׁהָאֵל"ף נֹסֶפֶת וְהָיָה כְּאִילוֹ יֹאמֵר דֶּרֶךְ הַתָּרִים. וּפְרַש"י ו"ל שֶׁשָּׁמַע שָׁמַת
אַהֲרֹן וְנִסְתַּלְקוּ עֲגִי כְבוֹד, וְזֶה עַל פִּי הָאֲגָדָה אָבֵל בְּפֶשֶׁט הַפְּתוּב יִפְלֹא שֶׁהַכְּנַעֲנִי יֵאֱמִין
בְּזִכּוֹת אַהֲרֹן וּבְעֲגִי כְבוֹד וְגַם אִם יֵאֱמִין הֲלֹא מִשָּׁה שֶׁהוּא שָׁקוּל כְּנֶגֶד כָּלֵם חַי.

אָבֵל מְדַרְשׁ אֲגָדָה הוּא שֶׁדִּרְשׁוּ כֵּן מִפְּנֵי הַסְּמִיכוֹת שֶׁהִסְמִיךְ הַפְּתוּב עֲגִינֵן הַכְּנַעֲנִי לְמִיתָה
אַהֲרֹן. אֲמַנָּם לְפִי הַפֶּשֶׁט יִרְאֶה שֶׁשָּׁמַע הַכְּנַעֲנִי שֶׁלֹּא נָתַן אָדוֹם אֶת יִשְׂרָאֵל עֵבֹר בְּמִסְלָה
דֶּרֶךְ הַמֶּלֶךְ רַק בָּאוּ בְּדַרְכֵים עַקְלִקְלוֹת שֶׁהַמְּרַגְלִים בָּאִים כִּמ"ש שֶׁבָּאוּ דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים וְזֶה
יִוְרָה חֶסְרוֹן יְכוּלָת לְיִשְׂרָאֵל וְחֶסְרוֹן כְּבוֹד לְעַם רַב וְעֲצוּם כְּמוֹהוּ שֶׁיְבֹאוּ דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים,
וְלָכֵן מְלֹאוּ לְבוֹ לְהִלָּחֵם עִמָּהֶם.

וְאִפְשָׁר שֶׁהִסְמִיךְ הַפְּתוּב עֲגִינֵן זֶה לְעֲגִינֵן מִיתָה אַהֲרֹן לְהוֹרוֹת שְׁמִיתָה הַצַּדִּיק עוֹשֶׂה רוֹשָׁם.
וְהַרְמַב"ן ו"ל כְּתֹב טַעַם לְמְדַרְשׁ אֲגָדָה שֶׁשָּׁמוּעַת הַכְּנַעֲנִי הָיְתָה מִיתָה אַהֲרֹן מִמָּה שֶׁנֶּאֱמַר
פָּרַשְׁתָּ מִסְעֵי שָׁשָׁם נֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע הַכְּנַעֲנִי מִלֶּךָ עֶרְדַּ וְלֹא הִזְכִּיר הַמְּלַחְמָה.

וּבְאֵמַת גַּם שָׁם גִּילָה הַפְּתוּב שֶׁשָּׁמוּעַ הָיְתָה עֲגִינֵן בִּיאָתָם דֶּרֶךְ הָאֲתָרִים, שֶׁכֵּן נֶאֱמַר וַיִּשְׁמַע
הַכְּנַעֲנִי וְגו' בְּבוֹא יִשְׂרָאֵל, שֶׁכְּנִרְאָה שֶׁשָּׁמוּעַת הָיְתָה סִיבַת בִּיאָתָם, רַק שֶׁקִּיצַר הַפְּתוּב
וְסָמַךְ עַל מָה שֶׁנִּתְבָּאֲרוּ הַדְּבָרִים פ' חֲקַת: וְעַל מ"ש וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שְׁבִי פְרַש"י ו"ל עַל פִּי
אֲגָדָה אֵינָה אֵלָּא שְׁפָחָה.

וְהַרְמַב"ן כְּתֹב ו"ל אֵינָה אֵלָּא שְׁפָחָה א' לְשׁוֹן רַש"י מְדַבְּרֵי רַז"ל, נִתְעוֹרְרוּ הַחֲכָמִים בְּזֶה
מִפְּנֵי דַעְתָּם שֶׁלֹּא יְהוּ יִשְׂרָאֵל מְנוֹצָחִים כָּלֵל מְאוּיָב זוּלָתִי בְּעַת קְלַקְלָתָם, כְּגוֹן בְּמִלְחָמַת
עֲמֶלֶק הָרֵאשׁוֹנָה מִפְּנֵי שֶׁאָמְרוּ הִישׁ ה' בְּקִרְבָנוּ, וּבְשִׁנְיָה מִפְּנֵי חֲטָאִם בְּמְרַגְלִים שֶׁהִזְהִירוּ
מִשָּׁה מִמֶּנּוּ.

אָבֵל בְּכָל מִלְחָמַת מְצוּנָה לֹא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ כָּל יְמֵי מִשָּׁה, וּלְפִיכָהּ פִּירְשׁוֹ הַפְּתוּב הִנֵּה
וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ שְׁבִי הַשְּׁבִי שֶׁהָיָה בְּיָדוֹ וְהִיא הַשְּׁפָחָה הַזֹּאת שֶׁשָּׁבוּ אוֹתָם יִשְׂרָאֵל מֵהֶם, מִלְּשׁוֹן
כְּבוֹר הַשְּׁבִי שֶׁהוּא כְּבוֹר הַשְּׁפָחָה, כִּי לֹא אָמַר וַיִּשָּׁב מִמֶּנּוּ אֲנָשִׁים אוֹ נָשִׁים וְטָף.

וְעַל דֶּרֶךְ הַפֶּשֶׁט עֲגִינֵן הַפְּתוּב לֹאמַר כִּי לֹא הָרַג מֵהֶם הַכְּנַעֲנִי שׁוּם אָדָם, אָבֵל שָׁבָה מֵהֶם
מְעַטִּים וְכֹאשֶׁר נָתַן ה' אוֹתוֹ בְּיָדָם הִשְׁבִּיבוּ אֶת הַכָּל וְלֹא נִפְקַד מֵהֶם אִישׁ, וְהִזְכִּיר הַפְּתוּב
זֶה לְהוֹדִיעַ כִּי מִפְּנֵי שֶׁרָאוּ יִשְׂרָאֵל מִתְחַלָּה כִּי גָבַר עֲלֵיהֶם הַכְּנַעֲנִי הִנֵּה נִדְּרוּ הַנְּדָר הִנֵּה
לְהַחֲרִים כָּל שְׁלָלָם לָהּ וַיִּשְׁמַע ה' בְּקוֹלָם.

וניתכן שְׁנֵאמֶר עוֹד כִּי קָצַף ה' עַל הַכְּנַעֲנִי הַזֶּה בְּעִבּוֹר שְׂבָא מֵאֶרֶץ מְרֻחִים לְהִלָּחֵם בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא יֵרָא אֱלֹהִים וְרָצָה שְׂיִהְיֶה לְחֶרֶם עַל כּוֹן הַגְּבִיר אוֹתוֹ מִתְחַלָּה כְּדִי שְׂיִדְרוּ לְהִתְרִימוּ עַכ"ל הַרְמַב"ן ז"ל.

וּבְאֵמֶת כִּינּוֹן שְׂאִין הַדַּעַת סוֹבְלַת שְׂיִהְיוּ יִשְׂרָאֵל מְנוֹצְחִים רַק בְּעַת קְלַקְלָתָם א"כ אפ"י שְׂפָחָה אַחַת שְׁנֹשְׁבִית נִצְחוֹן הוּא. וּמ"ש הַרְמַב"ן ז"ל שְׂשָׁבוּ קִצַּת אֲנָשִׁים כ"ש שְׂהוּא נִצְחוֹן, וּמָה שְׂאוֹמֵר שְׂהִתְזוּרוֹם בְּמִלְחָמָה לֹא נִזְכָּר זֶה בְּפֶתוּב וְהוּא הֶעֱיָקֵר שְׂהִיָּה צָרִיף לְהִזְכִּיר.

וּמ"ש ג"כ שְׂהַגְבִיר הַקַּב"ה הַכְּנַעֲנִי עַל יִשְׂרָאֵל כְּדִי שְׂיִדְרוּ נָדָר, אֵמֶת הִיָּה מְסַפִּיק צְוּי מֵאִתּוֹ ית' שְׂיִתְרִימוּ אוֹתָם כְּמוֹ שְׂצוּהָ לַעֲשׂוֹת לִירִיחוֹ מִבְּלַתִּי שְׂיִגְבִיר אוֹתָם עַל יִשְׂרָאֵל וּמִבְּלַתִּי שְׂיִדְרוּ נָדָר עַל זֶה: אֲמַנָּם דְּרָף פֶּשֶׁט עַל נִכּוֹן יִרְאֶה שְׂנֹדָאֵי מְעוֹלָם יִשְׂרָאֵל לֹא הָיוּ מְנוֹצְחִים מִן הָאוֹיֵב וְגַם כָּאֵן יִשְׂרָאֵל נִצְחוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי, וְאָמְרוּ וַיֵּשֶׁב מִמֶּנּוּ שְׂבִי ר"ל שְׂיִשְׂרָאֵל שְׂבוּ שְׂבִיָּה רַבָּה מֵהֶם, וּבִהְיוֹת מִצְוֹתוֹ ית' לְבַלְתִּי הַחַיּוֹת כָּל נִשְׁמָה אָמְרוּ יִשְׂרָאֵל שְׂעַתָּה שְׂהַכְּנַעֲנִי בָּא חוּץ לְמִקְוֵמוֹ לְהִלָּחֵם הַנּוֹתֵר לָהֶם לַעֲשׂוֹת שְׂבִיָּה אֲבָל כְּשִׂיִּקְחוּ עָרִיָּהֶם יִתְרִימוּ אוֹתָם וְאֵת עָרִיָּהֶם, כִּי לְהִתְרִים הָעָרִים לֹא הִיָּה בְּמִצְוֹת ה' רַק מִפְּנֵי הַנָּדָר וּבְעִנְיַן מִלְחָמַת הַכְּנַעֲנִי הַזֶּה כְּתַב הַרְמַב"ן ז"ל שְׂבִימִי מִשֶּׁה הַרְגוּם אִזּוֹ וְהִתְרִימוּם וְאֵח"כ נִתְקַנְיָם הַנָּדָר שֶׁל הָעָרִים כְּמוֹ שְׂנֵאמֶר בְּסִפְר שׁוֹפְטִים.

וְאִין הַפְּתוּב מוֹרָה כֹּן שְׂהָרִי נֵאמֵר וַיִּשְׁמַע ה' לְקוֹל יִשְׂרָאֵל וַיִּתֵּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וּגו' וַיִּחְרַם אֹתָהֶם וְאֵת עָרִיָּהֶם, שְׂנִרְאֶה שְׂמִלְחָמָה אַחַת הִיָּתָה שְׂהִתְרִימוּ אוֹתָם וְאֵת הָעָרִים. אֲמַנָּם לְפִי דְרַכְנוּ לֹא הִיָּה בִימֵי מִשֶּׁה רַק שְׂשָׁבוּ מֵהֶם שְׂבִיָּה רַבָּה, וּמָה שְׂנֵאמֶר שְׂהַקַּב"ה נִתַּן אֶת הַכְּנַעֲנִי וְכֹן הַנָּדָר שְׂנִדְרוּ אִם יִתֵּן, יִפְלֹא, שְׂהִלֹּא כְּבָר נִשְׁבַּע לְאַבּוֹת לְתַת הַכְּנַעֲנִי אֲבָל הָעִנְיָן הוּא כְּמוֹ שְׂנֵאמֶר בְּסִפְר שׁוֹפְטִים וַיִּנַּח ה' אֶת הַגּוֹיִם הָאֵלֶּה לְבַלְתִּי הוֹרִישָׁם מִהָר וְלֹא נִתְּנָם כְּדִי יְהוֹשַׁע וּגו' וְאָמֵר שֶׁם שְׂהָיוּ הַגּוֹיִם שְׂהִנִּיחַ לְנַסּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל הַפְּלִשְׁתִּי וְהַכְּנַעֲנִי וְהַצִּדְוֹנִי וְהַחִוִּי.

וּכְבָּר גַּם כֹּן נֵאמֵר זֶה בְּתוֹרָה מְעַט מְעַט אֲגַרְשָׁנוּ מִפְּנֵיף לֹא תוּכַל כְּלֹתָם מִהָר כֹּן תִּרְבֶּה עָלֶיף חַיַּת הַשָּׂדֶה, שְׂלַדַּעַתִּי זֶה אָמֵר לָהֶם שְׂיִרְצָה לְבַלְתִּי כְּלֹתָם מִהָר כְּדִי לְנַסּוֹת אֶת יִשְׂרָאֵל כְּאִמּוֹר בְּסִפְר שׁוֹפְטִים, וְלָכֵן אָמֵר לָהֶם שְׂאֵם: יְכַלוּ אוֹתָם מִהָר כְּאִשֶּׁר יִחְטָאוּ אִין לְיִסְרָם רַק עַל יְדֵי חַיַּת הַשָּׂדֶה, וְטוֹב לָהֶם לְהִיּוֹתָם תַּחַת אֲנָשִׁים וְלֹא תַחַת חַיַּת הַשָּׂדֶה שְׂיִעֲשׂוּ הָאֶרֶץ שְׂמָמָה, וּכְבָר פִּירְשָׁנוּ אוֹמְרוֹ כֹּן תִּרְבֶּה עָלֶיף חַיַּת הַשָּׂדֶה בְּאִנְפוֹן אַחַר פ"ט ע"ש.

וּלְפִי שְׂכְּבָר הִיָּתָה הַכְּנַעֲנִי הָאֵלֶּהִית לְבַלְתִּי כְּלוֹת כָּל הַכְּנַעֲנִי אֲבָל שְׂיִשְׂאָרוּ מֵהֶם, וְכֹן הוֹדִיעַ לְיִשְׂרָאֵל הַנֶּה עַל כֹּן נִדְרוּ נָדָר לֵאמֹר, שְׂאֵם יִהְיֶה זֶה הַכְּנַעֲנִי מְכַלָּל מֵהַ שְׂיִנְתָּן לָהֶם בִּימֵי הַיּוֹשֵׁעַ שְׂיִתְרִימוּ אוֹתָם וְאֵת עָרִיָּהֶם, וְכֹן שְׂמַע ה' לְקוֹלָם וְהִיָּה זֶה הַכְּנַעֲנִי מְלָף עֶרֶד מְכַלָּל אוֹתָם שְׂנִינְתָּנוּ בְּיָדָם, כַּמ"ש בְּסִפְר שׁוֹפְטִים וַיִּלָּף יְהוֹדָה אֶת שְׂמַעוֹן אַחִיו וַיִּכּוּ אֶת הַכְּנַעֲנִי יוֹשֵׁב צְפֹת וַיִּתְרִימוּ אוֹתָם וַיִּקְרָאוּ אֶת שֵׁם הָעִיר חֶרְמָה, וְאוֹמְרוֹ וַיִּחְרַם אֹתָהֶם וְאֵת עָרִיָּהֶם אִין פִּירוּשׁוֹ שְׂאִזּוֹ בִימֵי מִשֶּׁה הִתְרִימוּם וְגַם כְּבָר אָמְרָנוּ שְׂאִין לוֹמֵר שְׂהִתְרִיָּגָה הִיָּתָה אִזּוֹ בִימֵי מִשֶּׁה וְהָעָרִים בְּמִי הַיּוֹשֵׁעַ שְׂאִין הַפְּתוּב מוֹרָה כֹּן, רַק שְׂיִחַד הִתְרִימוּם אוֹתָם וְאֵת הָעָרִים וְעוֹד שְׂאֵם הִיָּתָה הִתְרִיָּגָה אִזּוֹ לְמָה זֶה קוֹצֵר הַפְּתוּב לְבַלְתִּי הוֹדִיעַ עִנְיַן הַמִּלְחָמָה

הזאת ופרטיה כמו שהגיד במלחמת עמלק ומדין וסיחון ועוג אבל נדאי שבימי יהושע נתקייים הנדר פאשר אמרנו ואמרו ויתן את הכנעני ר"ל שנתנם שלא יהיו מהנשארים לנסות, ומ"ש ויתרם אתהם ואת עריהם ר"ל שמאז הסכים הש"י שינתרמו, ומאז גזר עליהם חרם כפי הנדר שגזרו ישראל.

ומה יאות מאד לפי דרכנו מ"ש ויתן ה' את הכנעני ולא אמר בידם, כי לא נתנם אז בידם רק הספים להחרימם. ואמרו ויתרם אתהם וגו' שב אל הקב"ה לא אל ישראל, והקב"ה קרא שם המקום חרמה על שם שגזר עליהם שם חרם, ר"ל באותו מקום ששבו השביה ושפאו להלחם.

ושם בספר שופטים נאמר ויקרא שם העיר חרמה לא אמר שם המקום, כי על שם שהקב"ה גזר עליהם חרם וקרא שם המקום חרמה קרא גם יהודה שם העיר חרמה, ועל פי דרכנו זה נתישבו כל הכתובים וענין הספור הזה על נכון: ובענין סיפור נחש הנחשת, כתב הרמב"ן ז"ל שהיה זה להורות גם תוף גם, שעם היות שהגזוק פאשר יראה את המזיק יוסיף לו זמן ההיזק וכמו שהביא שם ראיה מן הנשוף אשר נשכו קלב שוטה.

וכן כתב שהוזכר מסכת יומא וכתב שפמו כן פה היה מטבע הענין שראית הנחש יזיק לנשוף ממנו ע"כ. ובאמת מה טוב שיהיה גם תוף גם, אבל יפלא מאד שאמרו והיה כל הנשוף וראה אותו וחי נראה שהנשוף אשר לא יראה אותו ימות, וזה פלא שאחרי שהתנדו על עוונם ומשה מחל, ולא עוד אלא שהתפלל בעדם והקב"ה מחל וקבל תפלתו ונזהר העני שלא ראה נחש הנחשת או לא הספיק לראותו שימות לא ידעתי למה יומת מה עשה.

אבל לבא אל תוכן הבנת כל הכתובים שנאמרו בענין זה של הנחש נקדים הספקות שיאות להתעורר עליהם: ספק א' אמרו וישלח ה' בעם את הנחשים השרפים ואחר כך נאמר התפלל אל ה' ויסר מעלינו את הנחש ולא הזכירו ישראל השרף, ואחר כך חזר לומר הש"י עשה לה שרף ולא הזכיר נחש, ואחר כך נאמר ויעש משה נחש והיה אם נשף הנחש והביט אל נחש ולא הזכיר שרף.

ולא יעלה על הדעת שאחד מפל דברי תורתנו תמימה שהקב"ה אמר ומשה כותב שיהיה כפי ההזדמן רק בדיקדוק רב ובכוננה מיוחדת, ולא ימלט אם שהנחש והשרף הפל א' ופירושו הנחש שהוא שורף, או שהוא שני מינים, תגדל המבוכה יתר שאת שהיא אפסר שיבא החלוף מדברי הקב"ה אל מעשה משה, והגם שנאמר ששניהם מין אחד עוד יפלא ענין הנזכר בשינוי לשון ולא יתכן להיות כן אם לא מטעם נכון: ספק ב' שישאל למה לא שאלו ממשה רפואות הנשוכים רק שיסיר מאז והלאה הנחש מעליהם: ספק ג' אמרו ויתפלל משה בעד העם ולא אמר על דבר הנחש אשר שלח כמו שנאמר על דבר הצפרדעים: ספק ד' אמרו עשה לה שרף, ובאמרו לה לה דרשו להנאתה, שלח לה דרשו לדעתה, ומה יש לדרוש בזה שנאמר עשה לה: ספק ה' מה שנאמר עשה לה שרף ושם אותו על גם והיה כל הנשוף וראה אותו וחי, ואח"כ אמר ויעש משה נחש נחשת ושימו על הגם והיה אם נשף הנחש את איש והביט אל נחש הנחשת וחי, והנה כל זה האריכות למה, והיה מספיק שיאמר ויעש כן משה פאשר צוה ה': אמנם יתכן לומר בענין זה שאין ספק שהנחש מין אחד והשרף מין אחר.

ושלח ה' שני מינים הללו ליפרע מהם, אחד נגד מה שדברו נגדו ואחד מה שדברו נגד משה כמו שנא' וידברו באלהים ובמשה. והנה נגד מה שדברו נגד ית' שלח הנחש, שכן הוא נפרע בנחש ממי שידבר בסתר נגדו ית' כמ"ש בעמוס ואם יסרתו מנגד עיני בקרקע הים משם אצוה את הנחש ונשכם, ושלח עליהם השרף על מה שדברו נגד משה כמ"ש רז"ל לחישתן לחישת שרף וכל דבריהם פגחלי אש, וע"כ נאמר ששלח ה' על המדברים להם נחשים ושרפים, וכבר ישראל כאשר הרגישו שאלו השני מינים באו עליהם על שדברו באלהים ובמשה, התנדו לפני משה את עונם ותכר שהתנדו ידעו שמשה בגודל עונותו תכר ומיד מחל להם מה שדברו נגדו, ולא בקשו ממנו רק שימחול לה' שימחול חלקו.

וע"כ לא אמרו רק שיסיר מעליהם הנחש שפא על שדברו באלהים. ולא בקשו על ענין השרף, שפבר ידעו שמשה מחל הרי מעצמו יסור השרף והנה כאשר התפלל משה נאמר ויתפלל משה בעד העם, ר"ל שמשה היה שלוחם והתפלל לה' שימחול חלקו ולא נאמר על דבר הנחש אשר שלח כי היתה תפלתו גם על החולים הנשוכים שיתרפאו, ואמנם ישראל כאשר התנדו על עונם לפני משה לא בקשו רפואות הנשוכים המנטלים על ערש דוי שלא היו יודעים באיזה אופן יבאו גם הם להתנדות כדי שיתרפאו ויבדאי לא יתרפאו בלתי וידוי, והנה היתה עצת הש"י שיעשה משה הנחש, וכאשר הנשוכים יביטו אליו באותה פנונה לחיות אין לה וידוי גדול מזה שהרי הם מתנדים על עונם שעשו מעשה נחש וע"י הנידוי יתרפאו והנה הש"י אמר למשה עשה לה שרף ולא אמר נחש, כאילו יאמר אני כבר מחלתי אבל עשה לה שרף שיתנדו על העון שדברו נגדה שלחישתה לחישת שרף וזה אומרו עשה לה, אמנם משה לא עשה פן אבל עשה נחש כאילו יאמר אני מחלתי אבל יתנדו על העון שדברו נגדה, ולכך לא נאמר ויעש פן, באופן שהקב"ה היה אומר מחלתי ועשה בשבילה שרף, ומשה כאומר אני מחלתי לא עשה אלא נחש, אשרי העם שפכה לו שלים נאמן ואשרי העם שה' אלהיו מלה רחמן: פרשת בלק פרק ל וירא בלק כתב רש"י ז"ל וירא בלק את כל אשר עשה אמר אלו שני מלכים שהיינו בטוחים עליהם לא עמדו בפניהם אנו על אחת כו"כ לפיכך ויגר מואב.

הרא"ם האריך ע"ז לומר מי הכריח לומר פן לרש"י ז"ל, אבל לדעתי הדברים מבוארים שראה ויוכח רש"י ז"ל כי למה התחיל הפתוב בבלקנאמר וירא בלק והשלים באומרו ויגר מואב, ולכך פרש"י ז"ל שאילו היתה ראיה זו שנאמר בבלק ראית לב לבד כבר היה ראוי שיאמר ויגר בלק אבל הראיה הזאת ר"ל שאמר פן בפה, והעד על היות פן פנונת רש"י הוא מ"ש אמר אלו שני מלכים שהיינו בוטחים לשון רבים להורות שכן אמר בפה, וזה אומרו לפיכך ויגר מואב כאילו יאמר לפיכך נאמר ויגר מואב ולא נאמר ויגר בלק: כתב הרמב"ן ז"ל במה שנאמר פי רב הוא שהיה מואב קטן.

ולא כתב ז"ל מה התועלת הנמשך בסיפור טעם היראה למה היתה ומה לנו אם היתה היראה לרובם או לגבורתם. אבל לדעתי רצה הפתוב להודיע רשעתם של מואב, שאפילו שראו מה שנעשו להם נסים ונפלאות במצרים לא האמינו היות זה השגחה אלהית, ולפי שנאמר שמעו עמים ירגזון אילי מואב יאחזמו רעד ואמר פי ביציאתם ממצרים מלכי מואב אחזתם רעדה לפחדם מאומה מושגחת מהאל ית', לכן אמר הפתוב וירא בלק ולא

אמר מלך מואב לומר שלא היה אז מלך בזמן קריעת ים סוף, שאם היה אומר נרא בלך מלך מואב הייתי אומר שגם ביציאתם ממצרים היה מלך, וא"כ הוא היאך נאמר אילי מואב יאחזמו רעד מפני ראותם נפלאותיו ית', וכאן אומר שלא הייתה היראה מפני היותם מושגחים רק להיותם רבים כמ"ש כי רב הוא לכה נאמר ובלך מלך למואב בעת ההיא לומר שלא היה מלך מואב בעת יציאתם ממצרים, והיה זה נתינת טעם על פי לא אחזתו רעד מחמת שמעו השגחת הש"י עליהם אבל חשב את משה מכשף שהוציאו כמו שדדרשו ז"ל אין פחו אלא בפיו, וכל זה ג"כ נתינת טעם אל ששלחם בעד בלעם, שאם הייתה היראה מפני היותם מושגחים מהבורא ית' לא היה כל פה שוטה עד שיחשוב שקללת בלעם תועיל נגדו ית' וכאשר תבאר עוד לפנים בסוף דבריו במה שאמר אני אמרתי כבד אכבדה.

ועוד נבאר ענין זה לפנים באופן אחר: ואמרו ויקץ מואב פרש"י קצו בחייהם כמו שפי' במה שנא' פ' ואלה שמות ויקצו מפני בני ישראל. ולדעתי שם יצדק פירושו זה לפי שהיו תושבים יושבים ביניהם, אבל כאן שהיו יושבים בערבות מואב חוץ לעירם כמ"ש והוא יושב ממולי והם על אם הדרך ללכת לדרךם לא שינה לומר שהם קצו בחייהם.

אבל לדעתי יהיה פירושו שהיה להם צרה גדולה מפניהם מפחדם מהם, כי יהיה לשון צרה כמו נעלה ביהודה ונקיצנה ונבקיננה אלינו שפירושו לצור על ירושלים ולהלחם בה, ואמר קודם ויגר מואב ר"ל שנתנירא מלצאת למלחמה עליהם, פיון שראה מה שעשו לאמורי שיצאו לקראתם, ואח"כ נאמר ויקץ מואב שהיה צר להם שישאלו לא ילחמו עמם וכאשר ראו שישאלו הרגו את סיחון ועוג שיצאו לקראתם הם הסכימו להיותם תוף מבצריהם אבל נתניראו מערי הפרזות אשר סביבותם, ועליהם אמרו עתה ילחכו את כל סביבותינו, וגם אמרו כן כאילו הם אינם יראים שהם במבצריהם היו בוטחים.

ונה אמרם מאחרי שאנחנו אנשי המלחמה תוף המבצרים הרי העם הזה ילחכו פלחוד השור את ירק השדה שאינו צריך טורח אבל לוחד פדרכו ואמר ירק השדה שאין לו שומרים כה ילחכו ישראל כל סביבותינו אם אין אנו מתייעצים להלחם עמהם כמו שאמר אולי אוכל נכה בו: וענין אמרו ארץ בני עמו רש"י פירש ע"פ האגדה ארץ בני עמו של בלק.

והרמב"ן פירש דרו פשט בני עמו של בלעם כי שם נולד ושם יחוסו, והטעם להזכיר כן מפני שהיה קוסם מן הארץ שכל עמה קוסמים עכ"ל. ולא ידעתי מה טעם להזכיר שכל עמו קוסמים או אינם קוסמים אבל לדעתי תבאר הטעם על אמרו כן אחר שזדקדק בפתוב שאמר וישלח מלאכים ואח"כ נאמר וילכו זקני מואב וזקני מדן ואח"כ וישבו שרי מואב, שקודם קראם זקנים ואח"כ שרים.

אבל יתכן שבלק שלח המלאכים ההם דהיינו השרים שילכו פתורה שהיא ארץ בני עמו של בלק שהיו שם רבים ממואב וממדן, ורצה שאותם ילכו עם המלאכים אל בלעם, ויהיה טעם הפתוב בני עמו לקרא לו שבני עמו ילכו לקרא לו ואז קמו זקני מואב וזקני מדן שהיו בפתורה והלכו עם המלאכים והשרים של בלק ודברו אליו דברי בלק, וזהו

שנא' ויאמר אליהם לינו פה הלילה וישבו שרי מואב פי הזקנים הלכו לביתם שתושבים היו בפתורה ולכן לא נזכר עוד שם זקנים רק שרים.

ולא נצטרף לכל הדחק שנדחק רמב"ן ז"ל לומר שהיו מלכים או שופטים ולומר שהלכו דרך מדין לפתורה ונשפארו שם זקני מדין, פי כל זה אנו צריכים לנבואה, שמדין הנה בין מואב ופתורה ושהזקנים של מדין נשפארו ולתת טעם למה נשפארו.

עוד יתכן שמה שנאמר וישבו שרי מואב אמר בן לפי שזקני מדין היו ביגד קסמים ולכן שלח אותם לביתם שנתנירא שלא ישרה עליו רוח נבואה מפני הקסמים: וטעם אוכל נכה בו פרש"י אני ועמי.

והרמב"ן פירש אני ומדין. ומהר"י עראמ"ה פירש שהנה זה פאומר נכה בו אני ואתה אני במלחמה ואתה בקללה, והוא נכון יותר, ואפשר לפירוש זה שהנה רוצה שגם לבלעם תהנה תפארתו המלחמה ההיא והנה אומר בן להשחידו בדברים.

ולכל הפירושים יפלא למה לא אמר אולי נוכל נכה בו, אבל הנכון אצלי הוא שאמרו נכה יובן שנכה זה את זה, פי לא עלה בדעתו לנצח עם רב כזה, והעד שכן הוא שלא אמר נכה אותו רק נכה בו פאילו יאמר נלחם עמו יחד שבלק בן אמר בהדיא אולי אוכל להלחם בו וגרשתיו דהיינו להכות זה את זה, ולא אמר אולי אוכל לכלותו או להשמידו: עוד טען מהר"י עראמ"ה ז"ל אמרו לשון הליכה לכה קבה לי אנתו, ואין זה טענה שכן נאמר לכה והייתה לנו לקצין: וטעם אמרו את אשר תברך מבןך ואת אשר תאור יואר, יפלא שהנה ליה למימר לענין הברכה את אשר תברך יבורך כמ"ש יואר אבל הענין הוא שמאחר ששלח לומר לו ארה לי את העם, א"כ הנה מוכרח לברך את בלק אחרי שיאמר שישאל יהיו מנוצחים מבלק הרי זאת ברכה לבלק, ולכן אמר לו שמה שיברך אותו כבר הוא מבורך פלומר איש מצליח ואיני צריך רק שתקלל ישראל כמו שנאמר לקוב אויבי לקחתיה: וטעם וקסמים ביגד פרש"י שלא יאמר אין פלי תשמישי בידי וזה תימה שבלעם הקוסם לא יהיו עמו פלי תשמישיו ועוד שלא ראינו שהנה לו שום פלי רק הפה, ועוד שפבר ראינו שהנה נזהר לבלתי עשות דבר רק על פי ה'.

אבל קרוב הדבר שזקני מואב וזקני מדין פשהלכו לבלעם לומר לו דברי בלק חשבו שתכף יקום ללכת ולכן לקחו הפסילים שלהם שהיתה יראתם עמהם כדי ללוותו, כמנהג פאשר שר או מלך הולך הולכים משרתי ע"א בפסילי אלהיהם עמו ללוותו ולכבדו, או אפשר היו שם מינים הרבה של ע"א זה קוסם וזה מעונן וזה מנחש וכל מי שהנה כפוף תחת העבודה ההיא הנה לו סימן עליו להיותו ניכר פאשר עד היום בהרבה מקומות, ולהיות בלעם קוסם כמו שנקרא בלעם הקוסם הלכו אליו הזקנים הפופים לאותה האמונה, ולכן היו הקסמים ביגד להראות שמואב ומדין הם כפופים לקסמים שלו: פרק לא כבר הקדמתי לה בתחלת חבורי זה שנאתי האריכות פי רבה היא, עם כל זה לפעמים נתפתתי להביא מה שכתבו מפרשים זולתי, והטעם על אשר לא בחרתי בדבריהם.

והנה בפרשה הזאת כל המפרשים האריכו למעניתם מאד, ע"כ לא אביא דבריהם פי תכבד עלי המלאכה לגמור כדי לתת טעם אל מה שלא בחרתי באחד מאותם הדרכים, ובפרט מהר"י עראמ"ה העקינה ומהררי"א האריכו מאד.

ולזה אמרתי אחוה דעי ואתה המשפיל כפאשר תשקיף השקפת עיון בדברי הקודמים לי
תבחר ותקרב ואמנם דברי המקצרים הפשטנים אל תנח נדי מלהביאם. תחלה במה שנא'
מי האנשים האלה עמה פירש"י להטעותו במאמר פעמים שאין הכל גלוי לפניו אין דעתו
שנה עליו אף אני אראה עת שאוכל לקלל, ובפ' בראשית פירש"י על מה שנא' ויאמר
לו איכה שפבר הנה יודע אבל ליכנס עמו בדברים, ופירש שפמו כן בלעם ליכנס עמו
בדברים אמר כן.

אבל יתכן לומר נכון מזה שאומרו פאן מי האנשים האלה עמה הוא פאומרו למה האנשים
האלה עמה. וכמו כן פירש באומר מי לה פל המתנה אשר פגשתי שהוא כמו למה לה.

וכן פה פעס ה' עליו על שעכב אותם ועל שאמר להם לינו פה הלילה, וזה טעם אומרו
עמה, שאם היתה שאלה פשואל מי הם האנשים הנה מספיק אומרו מי האנשים האלה,
אבל אומרו עמה הוא פאומרו למה עכבתם עמה.

והנה במה שאמר בלעם בלק מלה מואב פירש רש"י אע"פ שאני חשוב בעיניך חשוב
אני בעיני המלכים, ודרשו כן ממה שראינו שאפ"י כשהיה מדבר בלעם לשרי בלק לא
היה קורא אותו מלה, כמו שנא' אם יתן לי בלק ולא אמר מלה מואב וכשהיה מדבר עם
האלהים אמר מלה מואב.

אבל לפי דרכנו שאמרנו שפעס הש"י על שעכבם, יתכן שהיתה תשובתו בלק מלה מואב
שלח אלי פלומר חלקתי כבוד למלכות. והנה בענין שאמר לו הקב"ה לא תלה עמהם לא
תאור את העם ואח"כ אמר לו לה אתם נתחבטו המפרשים וכתב הרמב"ן וז"ל לתתי
להלן עמכם אלא עם שרים גדולים למדנו שרוחו גסה ולא רצה לאמר שהוא ברשותו
של מקום אלא בלשון גסות ולפיכך וינסף עוד בלק שלוח שרים רבים לשון רש"י, ואינו
נכון פי כבודו שיתפאר ויתגדל בדבר ה', ועוד שהוא לא היה חושב שיתן רשות ללכת
עם שרים אחרים ונכבדים.

אבל טעמו שאין ה' חפץ שילך כלל, והנה בלק חשד אותו פי להרבות שכרו אמר כן
ולכך אמר לו למה לא הלכת אלי האמנם לא אוכל כבדה וע"כ הוסיף שלוח לו שרים
רבים ונכבדים להראות לו פי הוא חפץ בו מאד ונדר לתת לו הון ועושר ככל אשר יגזור
עליו, ובלעם השיב להם אם יתן לי בלק וגו' לא אוכל לעבור את פי ה' פי הוא אלהי ולא
אוכל לעשות קטנה או גדולה אם אעבור את פיו פי בשמו אני עושה.

או יאמר לא אוכל לעבור את פיו בדבר קטן או גדול פי הוא אלהי ואני עבדו. עוד כתב
הרמב"ן וז"ל, אם לקרא אליה פאו האנשים אם הקריאה שלה וסבור אתה ליטול עליה
שכר קום לך אתם ועל פרח הדבר אשר אנדר אליה אותו תעשה ואעפ"כ וילך בלעם
אמר שמה אפתנו ויתרצה, לשון רש"י, ויחר אף אלהים פי הולך הוא ראה שאין הדבר
טוב בעיני אלהים ונתאנה לילה גם זה לשון רש"י, ור"א כתב אמר הגאון אם יטעון טוען
ויאמר אחרי שאמר לו לא תלה עמהם איך אמר לו קום לה אתם, יש להשיב פי השם
לא רצה שילך עם הראשונים עד שיבאו שרים נכבדים מהם, ולפי דעתי אין צורך, פי
טעמו כמו שלח לה אנשים, פי השם אמר לישאל עלה רש ונהם לא האמינו רק אמרו
נשלחה אנשים אז שאל משה את ה', וכן זה פי מה צורך הנה לו לומר ואדעה מה ינסף

ה' דבר עמי רק חשב בלבו מחשבה רעה וה' אמר לו לה אתם רק השמר שלא תדבר רק מה שאומר לה, והעד על פירושי ויחר אף אלהים כי הולך הוא אלו דבריו וכל זה איננו שונה לי, כי מה שאמר הגאון איננו פן כי ה' אמר לו לא תלה עמכם לא תאור את העם כי ברוך הוא בעבור שלא יקלל את העם ומנענו, ואיך יהיה מותר לו ללכת עם שרים אחרים ולא מנעו מלכת בעבור חסרון מעלת השרים ומה שאמרר' אברהם אינו נכון שינחם האלהים וישיב דברו אחר בעבור עקשות השואל, וענין שלח לה אנשים לא כן היה, וכבר פרשתי טעמו ולא יעניש האלהים בדבר שימתן רשות בו חלילה.

ובמדרש אמרו מפאן אתה למד שבדרך שאדם רוצה לילך בה מוליכין אותו: והנכון בעיני בענין הזה כי מתחלה מנעו השם שלא יקלל את העם כי ברוך הוא, ולמה ילך עמכם אחרי שלא יקללם והם לא יתפצו בו לדבר אחר ע"כ לא תלה עמכם שלא תאור את העם כי ברוך הוא, ובדיוע כי בלעם הודיעם את דברי האלהים, ובלק שלח אליו פעם שנית כי לא האמין, והוסיף לו כבוד בשרים רבים ונכבדים מן הראשונים ונדר להרבות שריו וכבודו, ובלעם ענה אותם שאין הדבר תלוי בממון לא ברצונו רק הפל ביד ה', וישאל ממנו עוד מה יצוה אותו ועשה זה כהגון כי מה ידע הוא בדעת עליון ועצת ה' לעולם טובה והוא יורה חטאים בדרך, ויודיענו מה יעשה מלאכי גוים או יגיד לו מה יקרה להם בעתיד.

והנה ה' אמר לו כבר הודיעתי כי העם ברוך הוא ולא תוכל לקללם ועתה חזרו לפניך. וטעם אם לקרא לה בלבד באו פלומר שייתרצו בלכתה עמכם ע"מ שלא תקלל את העם כאשר הודיעתי מתחלה, קום לה אתם ואף את הדבר אשר אדבר אליך אותו מעשה, שאפי' אם אצוה אותה לברכם שתברכם ולא תירא מבלק, וזה טעם אם לקרא, וכן היה החפץ לשם הנכבד מתחלה שילך עמכם אחרי הודיעו אותו שלא יקללם ושייתנהג בענינים כאשר יצוה, כי הרצון לפניו ית' שיברך את ישראל מפי נביא לגוים, והנה היה על בלעם להגיד פן לשרי בלק ולומר הנה הרשה ה' אותו להיות קרוא לכם בלבד אבל על מנת שלא יקלל את העם ועל מנת שאם יצוה אותי לברך שאברכם ואם לא יתרוצו בקי' יהיו מניחים אותו, כי גם בפעם הזאת השנית אמר בלק ולכה נא קבה לי את העם הזה, לא יתפן בו להודיעו עתידות ולא לדבר אחר זולתי לקוב את העם והנה בלעם מרוב חפצו ללכת לא הודיעם זה ולא אמר להם פלום ויקם בבקר ויתבונש את אתונו וילך עמכם פרוצה להשלים חפצם ע"כ חרה אף ה' כי הולך הוא, שאלו הודיעם לא היה הולך, ועוד שהיה בזה חלול השם כי בלכתו עמכם סתם והוא ברשות ה' חשבו שמתן לו רשות לקלל להם את העם והנה חזר בו ממה שאמר תחלת לא תאור את העם כי ברוך הוא כפי מה שהגיד להם, וכאשר יראו עוד שלא יקללם יאמרו כי אח"כ נמלה עוד, או יתהל בהם כהתל באנוש, חלילה לה' מעשות כדבר הזה כי נצח ישראל לא יכזב ולא ינחם עכ"ל הרמב"ן ז"ל והנה הוא ז"ל כבורח מן הדוחקים ומן הספקות הנפלות בשאר הפירושים אשר קדמוהו פירושו פן.

והבאתי פל אריכות דבריו שלדעתי אחר העיון ירבו על פירושו זה הדוחקים והספקות יתר שאת על הספקות שנתעורר הוא בשאר הפירושים: ספק א' בתחלת דבריו אמר שמתחלה מנעו ה' שלא יקלל את העם ולמה ילך עמכם, ואח"כ אמר כי הרצון לפניו ית'

שִׁיבְרָף אֶת יִשְׂרָאֵל נְבִיא בְּגוֹיִם וְאִם הִרְצוּן פֶּן לָמָּה לֹא הִנִּיחוּ לְלֶכֶת בְּרֵאשׁוֹנָה: סִפְק ב' שֶׁהוּא בְּעֵצְמוֹ ו'ל פֶּתַח שִׁבְתְּחֻלָּה אָמַר לָהֶם בְּשֵׁם ה' שְׂאִין רְצוֹנוֹ לְקַלְלֵם ו'ל וְהִנֵּה חֲזוֹר בּוֹ מִמָּה שֶׁאָמַר תְּחֻלָּה לֹא תֵאָנֹר אֶת הָעַם כִּי בְרוּךְ הוּא כְּפִי מִה שֶׁהִגִּיד לָהֶם עַכ"ל, וּא"כ לָמָּה לֹא אָמַר לוֹ הַש"י אֲזַי אִם לִקְרָא לָהּ בָּאוּ הָאֲנָשִׁים בְּלִבָּד קוּם לָהּ אַתֶּם אַחֲרֵי שִׁרְצוֹנוֹ הוּא שִׁיבְרָף אֶת יִשְׂרָאֵל נְבִיא בְּגוֹיִם: סִפְק ג' אוֹמְרוּ ע"כ תְּרַה אֶף ה' כִּי הוֹלֵךְ הוּא שְׂאִילוֹ הוֹדִיעֵם לֹא הִיָּה הוֹלֵךְ, וּא"כ הַקַּב"ה הִיָּה מֵהַתֵּל בָּם וְרָצָה שִׁיּוֹדִיעֵם כְּדֵי שְׂלֹא יִלְךְ: סִפְק ד' אוֹמְרוּ וְהִטְעַם אִם לִקְרָא בְּלִבָּד בָּאוּ כְּלוֹמַר שִׁיִּתְרַצוּ, וְכִי בְּיַד הַשְּׁלִיחַ שֶׁל הַמֶּלֶךְ הוּא שִׁיִּתְרַצָּה הַפֶּה מִצְנַת מְלֶךְ מְשֻׁלְחוֹ.

וְעוֹד שֶׁמֵּלֶת בָּאוּ אֵין פִּירוּשׁוֹ יִתְרַצוּ אָבֵל פִּירוּשׁוֹ שֶׁכְּוֹנֵנָה זֶה בָּאוּ מִצַּד מְשֻׁלְחָם: סִפְק ה' שֶׁהַעֲיָקָר חֲסֵר הֵיכֵן אָמַר לוֹ הַש"י שִׁיּוֹדִיעֵם: סִפְק ו' שֶׁכִּיּוֹן שֶׁהִיָּה רוֹצָה הַש"י שִׁיּוֹדִיעֵם וְיַעֲשֶׂה תַּנְאֵי עִמָּהֶם שֶׁלִּקְרָא לְבַד מִבְּלִתִּי שִׁיִּקְלַל יִלְךְ אַתֶּם, א"כ מָה אָמַר לוֹ וְאָף אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר אֶדְבַּר אֵלֶיךָ וְגו', שֶׁהִרִי לֹא הִיָּה הוֹלֵךְ ע"מ לְדַבֵּר דְּבָר.

וּא"ת שֶׁהִיָּה הַתַּנְאֵי לְבָרָךְ, הִיָּתְכֵן שֶׁמֶלֶךְ אֶחָד יִרְצָה בַּתַּנְאֵי זֶה וְהוּא רְצוֹנוֹ לְקַלְלֵם אֶת הָעַם שֶׁהוּא יֵרָא מֵהֶם וְיִתְרַצָּה וְדַאי שְׂלֹא יִקְלַל וְסִפְק יִבְרָךְ: עוֹד פִּירוּשׁ הַרְמַב"ן ו'ל בְּסוּף הָעֲנָוִן שֶׁשָּׂרִי מוֹאֵב הָיוּ עִם בְּלָעַם וְלֹא שָׁמְעוּ שֶׁהֶאֱתוֹן דְּבָרָה.

וּבְאֲמַת הַפְּתוּב אוֹמַר וְשָׁנִי נְעָרִיו עִמּוֹ וְלֹא אָמַר שֶׁהָיוּ הַשָּׂרִים עִמּוֹ: אֲמַנָּם אֲנַחְנוּ כְּדֵי לְבֹא אֶל בֵּיאוֹר עֲנָוִן בְּלָעַם מֵרֵאשׁוֹ עַד סוּפוֹ נִקְדִּים כָּל מִה שֶׁצָּרִיךְ מֵהַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר הֵהִתְעוֹרְרוֹת מִחֻוּיֵיב, הֵן בְּעֲנָוִן הֵן בְּלִשׁוֹן הַמִּקְרָאוֹת וְסוּדוֹרָם, וְגַם בְּעֲנָוִן אֲשֶׁר כָּבַר יְדַעְתָּ מִה שֶׁפֶּתַח הַרְמַב"ם ו'ל סֶפֶר הַמּוֹרָה ח"ב פָּרָק מ"ב שֶׁכָּל זֶה מֵרֵאשׁוֹ הַנְּבוּאָה, וְיַדַּעְתָּ כִּמָּה הֶאֱרִיךְ הַרְמַב"ן ו'ל לְהַשִּׁיב אִפּוֹ עַל הַרְמַב"ם ו'ל בְּפָרָשַׁת וַיֵּרָא אֵלָיו.

וּכְבָר בַּח"ב מִחֻבּוּרֵי זֶה פָּרָק ט"ו פְּתַבְתִּי עַל עֲנָוִן זֶה, אֲמַנָּם כָּאֵן אֲרַחִיב לָךְ הַדְּבָר, וְאֵל יִחַשֵׁב זֶה לִי לְרֵמוֹת לְכַב בְּהַפְּנִיטֵי רֵאשֵׁי בֵּין הַהָרִים הַרְמִים הָאֵלֶּה, שֶׁלְעֲנָוִן מִה שֶׁנּוֹגַע לְאֲמוּנַת הָאָדָם נֶאֱמַר בַּתּוֹרָה פְּרִשְׁתָּ נִצְבִּים לְמַעַן הָקִים אֹתָךְ הַיּוֹם לוֹ לְעַם וְהוּא הִיָּה לָךְ לְאֵלֵהִם וְגו' לֹא אַתֶּם לְבַדְכֶם אֲנֹכִי פִּנְתָּ אֶת הַבְּרִית הַזֹּאת וְגו' כִּי אֶת אֲשֶׁר יִשְׁנוּ פֹה עֲמָנוּ עוֹנְמֵד הַיּוֹם וְאֶת אֲשֶׁר אֵינְנוּ פֹה וְגו'.

א"כ כָּל אֶחָד מֵאֲתָנוּ גַם בְּנִינּוֹ וּבְנֵי בְּנֵינּוֹ אַחֲרֵינוּ עַד סוּף כָּל הַדּוֹרוֹת אֲשֶׁר עֲבָרְנוּ בְּבְרִית הַהוּא שֶׁכָּרַת עִמָּנוּ כְּלָנוּ מְשׁוֹעֲבָדִים לְחַקּוֹר בְּסִתְרֵי דְבָרֵי תוֹרָה וְלִהְיִישִׁיר אֲמוּנַתְנוּ אֵלֶיךָ עַל הַצַּד הַיּוֹתֵר נֶכּוֹן אֲשֶׁר בְּחַקְנוּ, וְלִקְבֵּל הָאֲמַת מִמִּי שֶׁאָמְרוּ אַחַר שֶׁנִּדְעָהוּ, וְלֹא תַעֲיִק סְבָרַת זוֹלַתְנוּ בְּשֶׁגַם קִדְמָה לָנוּ לְעַכְב עַל יְדָנוּ מִלְּחַקּוֹר, וְאֶדְרָבָה רֵאוּי לָנוּ לְלַמּוֹד וְלִקְבֵּל מִמִּי שֶׁקִּדְמָה לָנוּ, שֶׁכְּשֵׁם שֶׁהוּא לֹא רָצָה בְּקִצָּת לְקַבֵּל מִמִּי שֶׁקִּדְמָה לוֹ וּבְקִצָּתוֹ בְּחֵר וְאֲשֶׁר לֹא בְּחֵר הִרְחִיקוּ מֵעָלָיו, כֵּן נֵאוֹת אֵלֵינוּ לְעֲשׂוֹת כְּדְבָרֵיהֶם.

וְאֵין סִפְק שְׂלֹא אֶחָד מֵהֶם שֶׁהִיָּתָה כְּוֹנֵנָתוֹ בְּהִיּוֹתוֹ מִחֻבֵּר סֶפֶר לוֹמַר לְכָל הַבָּאִים קְבִלוּ דַּעְתִּי, אָבֵל כְּוֹנֵנָתוֹ הִיָּתָה וְדַאי הוֹדַעְתָּ דַּעְתוֹ לְבַד, כְּדֵי שֶׁהַבָּאִים אַחֲרָיו יֵרָאוּ וְכֵן יִבְחָרוּ לָהֶם, כִּי ע"י קְבוּצָה רַבַּת הַדַּעְוֹת הַנִּפְרָדוֹת יִבְחֹן הָאֲמַת.

וְכֵן כְּוֹנֵנָתוֹ גַם אֲנַחְנוּ וְלִכְךָ נֶאֱמַר אֲמַת מֵאַרְץ תִּצְמַח. וְאַחֲרֵי נִתְאַמַּת אֵלֵינוּ שֶׁכֵּן הִיָּתָה כְּוֹנֵנַת הַקּוֹדְמִים לָנוּ יָאוֹת לָנוּ לְהַשְׁלִים כְּוֹנֵנָתָם וְלְחַקּוֹר עַד מְקוֹם שֶׁיִּד שֶׁכְּלָנוּ מִגַּעַת.

ובשגם בהיותנו חוקרים ודורשים בסתרי התורה ובאהבתה נשגה כמו שנא' שגיאות מי
יבין לא לחטאת יחשב פאשר פנונתנו לשם שמים, אבל אשמים אנחנו פאשר נתרשל
מלחקור בסתרי תורתנו באמרנו פבר אריות גברו ונקבל דבריהם פפי מה שהם ואפילו
שהם חלוקים בדבריהם על כל אחד נאמר מי יחלוק על הארי הזה, ועל הדרה הזה נניח
הקודמים לנו חלוקים בעיסתם באמרנו פן ירוצו את גולגלתנו, שאין ספק כי כל עושה
אלה עליו נאמר אמר עצל ארי בחיץ בתוה רחובות ארצת.

אבל נאות לנו לחקור ולעיין בעין שפלנו ולכתוב דעתנו לתועלת לבאים אחרינו, אם
שיספיקו לדעתנו ואם שישלוקוהו ולא יבחרו בו לטעם נכון אצלם לא נתגלה אלינו, הרי
לעולם יקבל תועלת בהודעת דעתנו, על דרה זה היתה נדאי פנונת כל הקודמים שכתבו
דבריהם לתועלת לבאים אחריהם ושליחותיהו קא עבדינו, בין מי שנבחר בדבריו ובין
מי שלא נבחר בהם.

וכתבתי כל זה לה מפני ראיתי בדורות הללו כי רבו האנשים ההולכים בדרה זה מפני
עצלותם או יראתם והיא ישרה בעיניהם שאתה לא תבחר ולא תקרב דרה זה אלי, אבל
התאמץ לעלות ולהבין סתרי תורתנו בעניניה ומה שתאמין בהם, ואל יבהילוה שמות
הגדולים אשר בארץ פאשר תמצאם חלוקים באמונה ההיא, וחקור ובחר פי לכה נוצרת
וניתן לה השכל ממרומים וזה יועיל לעצמה, ואם תרצה להועיל גם הבאים אחריה תבחר
דעותיה ותכתבם על ספר בדיו, כי בין אם תשיג השגה מתקבלת ותבחין או בלתי
מתקבלת, לעולם יהיה תועלת למשפיל, ואם יהיה נזק לבלתי משפיל לא תחוש לו שאין
לה אשם בזה אחרי היות פנונתה לש"ש: פרק לב הספקות אשר ההתעוררות מחונייב
בהם רבי מאד: ספק א' מה שנאמר לא תלה עמהם לא תאור את העם כי ברוה הוא
נאח"פ אמר אם לקרא לה באו האנשים קום לה אתם, וזה הספק שנתעוררו בו המפרשים
אשר הזכרנו: ספק ב' אומרו כי כבד אכבדה מאד וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא
קבה לי את העם, וכבר אמר לו קודם אל נא תמנע מהלך אלי, והיה מספיק שיאמר אל
נא תמנע מהלך אלי לקוב את העם הזה כמו שנאמר לקוב אויבי לקחתיה, ואחר כה
יאמר כי כבד אכבדה: ספק ג' מה שהשיב בלעם אם יתן לי בלק וגו' נאח"פ אמר ואתה
שבו נא בזה והל"ל שבו בזה נאח"פ להשיב להם כמו שעשה לראשונים שלא השיב להם
רק לינו פה הלילה נאח"פ השיב לא אוכל לעבור וכבר לא אמרו לו לעבור את פי ה' עד
שהוצרה לומר לא אוכל לעבור, וידוע כי הם חשבו שמעצמו נמנע מלקחת לפחיתות
השרים הראשונים: ספק ד' למה חשב בלעם שהקב"ה יתן לו רשות ומה ראה על ככה
וכי לא ידע שלא בן אדם הוא והוא בעצמו אמר לא בן אדם ויתנחם, ואין ספק שפבר
שמע כל אשר עשה אלהים לישראל ועוד למה אמר בלק בפעם השנית שישלח כל אשר
תאמר אלי אעשה ולא בראשונה.

ועוד אם אומרו כל אשר תאמר אלי אעשה הפנונה כמו שכתב הרמב"ן שיתן לו הון
ועושר למה לא שלח לו פן בראשונה. ועוד שהל"ל כל אשר תאמר אתן לה ולא יאמר
אעשה לה, ועוד שפבר אמרו לו כי כבד אכבדה שהפנונה לתת לו מתנות, ואין לומר
שאומרו כבד אכבדה רוצה לומר פבוד לבד ושאין בכלל זה שיתן לו [מתנות] שא"כ
הוא היא נאמר אח"פ אמרתי כבד אכבדה והל"ל אמרתי את כל אשר תאמר אלי אעשה:

ספק ה' אומרו ויגלה עם שרי מואב ואח"כ אומר והוא רוכב על אתונו ושני נערי עמו [ואנה] נשארו השרים: ספק ו' אחרי שאמר לו לה אתם למה יחרה אפן עליו: ספק ז מה שאמר המלאך לו אחרי כל הדברים לה עם האנשים, והלא כבר היה הולך עמם כמו שאמר ויחבשו את אתונו ויגלה עם שרי מואב: ספק ח' אומרו שנית ויגלה בלעם עם שרי בלק שכבר היה עמם: ספק ט' למה לא נתגלה המלאך עד ג' רגלים: ספק י' אומרו גם אותה הרגתי מה ירבה הגם הזה: וטרם בואנו אל ביאור הספקות האלה נזכיר מה שכתב הרב המורה בענין זה ח"ב פמ"א ומ"ב, בפמ"א פתב וז"ל איני צריך לבאר החלום מה הוא, אבל המראה והוא אמרו במראה אליו אתנדע והוא אשר תקרא מראה הנבואה ותקרא ג"כ יד ה' ותקרא מחזה, הוא ענין איום מחריד יחזיר לנביא בעת היקיצה, כמו שהתבאר בדניאל באומרו ואראה את המראה הגדולה הזאת ולא נשאר בי פח והודי נהפך עלי למשחית ולא עצרתי פח, ואמר ואני הייתי נרדם על פני ופני ארצה.

ואמנם דיבר המלאך והעמידו לו כל זה במראה הנבואה. ובכמו זה הענין יתבטלו החושים ג"כ מפעולותיו ויבא השפע ההוא לכת הדברי וישפע ממנו על הפח המדמה וישלם ויעשה פעולתו עכ"ל הרמב"ם ז"ל, ודוק ותמצא בדבריך צריך מאד אל הענין אשר אנחנו בו וזכרהו שכתוב ח"ב פרק מ"ו וז"ל הפל הוא במראה הנבואה לא שהם פועלים נמצאים הנראים עכ"ל.

אמנם לא הוצרך הרמב"ם ז"ל לתת טעם למה תהיה הנבואה או המראה ע"י האיום ובטול החושים ההוא לרוב פשיטותו אצלו, עם היות שהטעם שאמר לה גם הוא מוכן מבין ריסי דבריו, והוא הטעם פי להיות האיש מתמיד במורגלות אליו לא ירא ולא ירתת מהם, וכאשר יגיע אליו דבר בלתי מורגל אצלו תמשך אליו פחד ורעדה עצומה עד שקצתם ימות, וקצתם ישמגעו מזה, ואמנם רצה הקב"ה להשפיע הנבואה אל בני האדם ולשלוח להם שליח שיריץ דבריו אליהם כמו ששאלו באמרם אל ידבר עמנו אלהים, וראתה החכמה האלהית היות באדם החושים וגם היות השכל בו אשר מן החושים ומן השכל יולד לו פח משפיל להבדיל בין המורגל אצלו ובלתי מורגל אצלו ויבדיל בין האפשר והרחוק, והנה שיזכר עמו ה' או מלאך הוא מהבלתי מורגלות כמו שאמרו דור דעה ועל ידבר עמנו אלהים פן נמות, הנה החכמה האלהית קודם שרות על הנביא מראה בנבואה שלח עליו אותו האיום והרתת שיבטל אותו הפח הנולד מן החושים והשכל אשר בו יבדיל מן המורגל והבלתי מורגל ואז לא ירחיק דבר המלאך אליו או הש"י בעצמו ולא ירחיק היות שם איפה בין השמים והארץ וכדומה לזה, ולפי זה אמרו ז"ל שהחלום חלק מן הנבואה, שגם האדם בשינה בחלום יתבטל ממנו זה הפח עד שאינו מרחיק היותו מעופף בשמים כשאר עופות ולא יהיה פלא בעיניו, והוא הטעם מפני שע"י תרדמת החושים יתבטל הפח המבדיל ההוא ולא יפחד מהבלתי מורגל אצלו אבל יחשבהו מורגל, ולפיכך ישלח הש"י לנביא טרם בוא עליו הנבואה אותו האיום כדי לבטל הפח הזה, והחושים והשכל יעמדו וישקטו מפעולתם וישמע דברי ה' או המלאך ויבין דבר מתוך דבר ולא יפחד ולא יבא למות כי לא ירחיק ולא יהיה פלא בעיניו כל אשר יראה, והנביאים אשר באו אחרי משה ג"כ היה להם ביטול הפח הזה: אמנם אקדים לה והבין זה שאין ראוי לנו להאמין שיש בתורת משה בכל מה שהוזכר בה דבר שלא היה בפועל כמו שזכרנו, וזהו ההבדל שבין הנבואות שהוזכרו בתורה ובין הנבואות שהוזכרו

בנביאים, שלא נאמר בתורת אמת דבר שלא היה בפועל, אמנם בשאר נביאים יש מהם שהיו בפועל מה שראו, ויש מהם שראו ונדמה להם דבר למשל שלא היה כלל בפועל, וזה שנאמר וביד הנביאים אדמה כמו שהביא הרמב"ם מקצתם שם פ' מ"ו שכב על צדף השמאלי וחתור בקיר והדומה להם, ודוק ותשפח שלא הביא הרמב"ם ו"ל בפרק שהוא שום אחד ממראות הנבואה שהוזכרו בתורה אבל במראות הנבואות שנאמרו בנביאים, וגם שם לא אמר שלא היו בפועל רק בראותו הכרח בהם כמ"ש והעברת על ראשה ועל זקנה וזה היה מצוה במרי שהיה פהו גדול וחיוב שני לאוין על כל פאה, הרי לה בהדיא שלא אמר הרמב"ם ו"ל שלא היו בפועל רק באותם שהזכיר פרק מ"ו וכדומה להם ואין ספק שגם שם כדי שייבנו הענין המדומה להם והנמשל ממנו היה ג"כ מחוייב שיתבטל מהם אותו הפח המבדיל בין המורגל והבלתי מורגל, שאם לא היה מתבטל הנה בראותם דבר בלתי מורגל אפשר היו מתים או לפחות מגודל פחדם ודאי היו מתבלבלים עד שלא היה אפשר להם להבין המראה והדמיון והנמשל מהם והבן גם זה: עוד אומר לה ההבדל במדרגות לא במדרגות הנבואה בפרט שהביאו הרמב"ם, שאינם לענין חבורנו זה אשר יעדנו בו אבל פונתנו באמרו מדרגות הוא בענין בטול הפח הזה אשר אמרנו, ונאמר לה כי החלום יש ממנו פלו שוא שעליהם נאמר החלומות שוא ידברו שאינם מורים ענין רק לפי האדם שיעלו אל המוח ממה שיאכל וישתה וממה שיתעסקו המתשבות בהקיץ באותו הזמן, ויש חלק שני והוא יורה על דבר אמתי פחלומו של שר המשקים והאופים ופרעה ונבוכדנאצר והדומה להם, וחלק ג' והוא חלום נבואי אשר עליו נאמר בחלום אדבר בו, אלו הם ג' מדרגות.

והנה בכל המדרגות יתבטל ודאי אותו הפח המבדיל אשר זכרנו, אמנם במדרגה ראשונה גם החושים השמע וכ"ש הראות וגם הטעם והריח ומשום יתבטלו עד שאם תגע אותו אם לא בנגיפה, וכ"ש אם תשים בצדו ריח רע שלא יריח או תשים בפיו דבר מה שלא ירגיש אם לא ברבוי לתנועת בית הבליעה, ולא ישמע אם לא בקול חזק מאד.

אמנם החלק השני והוא שייגד לו על פי משל דבר עתיד או נסתר בשגם אינו נבואי והנה יותר קל להקיצו מהמדרגה הראשונה, ובשביל זה ישאר החלום שהוא בזכרונו כפי מה שראוהו, לפי שאין התושים כל כך בטלים כמו במדרגה ראשונה, עד שלפעמים ימצא חולם שדעתו מיושבת עליו וחוש השמע שבו חזק, עד שמדברים לו האנשים ושואלים ממנו והוא משיב פענין, גם לפעמים קמים בפועל ממטתם והם ישנים והולכים ומדליקים נר ועושים מה שהיה מחשבתם לעשות או ללכת לאיזה מקום הולכים והם ישנים, אמנם המדרגה שלישית שהוא החלום הנבואי הנה כל חושיהם חזקים וזלתו הראות, ויהיה בו בטול הפח שהוא המבדיל בין האפשר קרוב והרחוק אשר זכרנוהו, אבל מה שנקרא מראה הנבואה גם חוש הראות לא יתבטל כי הוא ביקיצה, וכ"ש חוש השמע ושאר החושים אין בו רק אותו האיום והרתת המביא בטול אל הפח המבדיל המורגל מן הבלתי מורגל ובין האפשר והרחוק, באופן שהחושים כלם לא יתפרדו כלל מן הדבר הנראה או הנשמע להם במראה הנבואה ההיא, והוא נחקק בכל הזכר שלהם ומתעוררים כל חושיו בדבר שהוא להבין דבר מתוך דבר עלבנריו, בין שתהיה אותה המראה שהוא רואה בפועל כמו אותם שהוזכרו בתורה, ובין שיהיה מדומה פקצת מראות הנבואה שהוזכרו

בְּשָׂאָר נְבִיאִים, לְעוֹלָם יִהְיֶה הַדְּבָר חֲקוּק בְּלִבָּם וַיְבִינֵהוּ הַבְּנֵה שְׂכֵלִית אֲמִתִּית בְּלִי מְבוּכָה
כָּלֵל אַחַר שְׁנֵת־בִּטּוֹל מֵהֶם הַפֶּתַח הַהוּא כְּמוֹ שְׂאֲמָרְנוּ.

וּכְבָּר אֲמָרְנוּ שְׂאִינוּ מִן הַמִּינוּעַד בְּחַבּוּרְנוּ זֶה לֹאמַר שְׂאָר מְדַרְגּוֹת הַנְּבוּאָה זוּלַת אֵלֶּה שְׂאֵנוּ
צָרִיכִים לְהַקְדֵּמָתָם, כְּדִי שְׁנִבְאָ אֶל הַבְּנֵה עֲנִין בְּלַעַם שְׂאֲנַחְנוּ בּוֹ, וַיִּהְיֶה הַשְּׂתַדְלוּתְנוּ
בְּהַסְרַת הַתְּלוּנָה שְׂפֶתֶת הַרְמַב"ן ו"ל פְּרִשְׁת וַיֵּרָא עַל הַרְמַב"ם ו"ל בְּמָה שְׂפֶתֶת ס' הַמּוֹרָה
ח"ב פֶּרֶק מ"ב ו"ל, וְלִזְה הַעֲיָקָר הַגְּדוֹל נָטָה אֶחָד מִן הַחֲכָמִים וְהוּא רַבִּי חֲזִיָּא הַגְּדוֹל
בְּלִשׁוֹן הַתּוֹרָה וַיֵּרָא אֵלָיו ה' בְּאַלְוֵי מִמְרָא וְגו', כִּי פֶּאֶשֶׁר הַקְּדִים כָּלֵל וְהוּא שְׁהִשָּׁם נִרְאָה
אֵלָיו הַתְּחִיל לְבָאָר אִיךְ הִיְתָה צוּרַת הַהִרְאֹת הַהוּא וְאָמַר שְׂתַחֲלָה רְאָה אֲנִישִׁים וְרִץ וְאָמְרוּ
מֵאֲמָר אֵלֵיהֶם, וְאָמַר זֶה אֲשֶׁר פִּירֵשׁ זֶה הַפִּירוּשׁ שְׂמֵאֲמָר אַבְרָהָם וַיֵּאמֶר ה' אִם נָא מְצֵאתִי
חַן בְּעֵינַיִךְ אֵל נָא תַעֲבֹר מֵעַל עַבְדְּךָ שֶׁהוּא גַם כֵּן סִיפּוֹר מֵה שְׂאֲמָר בְּמִרְאָה לְאַחַד מֵהֶם
וְאָמַר לְגְדוֹל שְׂפֵהֶם, וְהִבּוּ הָעֲנִין הַזֶּה עוֹד בְּסוֹד מִן הַסּוֹדוֹת.

וְכֵן אָמַר עוֹד בְּעֲנִין יַעֲקֹב אָמְרוּ וַיֵּאבֶּק אִישׁ עִמּוֹ שֶׁהוּא בְּצוּרוֹת הַנְּבוּאָה, אַחַר שֶׁהַתְּבָאָר
בְּאַחְרוּנָה שֶׁהוּא מְלֵאךְ, וְהוּא כְּעֲנִין אַבְרָהָם בְּשִׁנָּה אֲשֶׁר הַקְּדִים סְפוֹר כָּלֵלִי וַיֵּרָא אֵלָיו ה'
וְגו' אַח"כ הַתְּחִיל לְבָאָר אִיךְ הִיְתָה זֶה, וְכֵן בִּיַעֲקֹב אָמַר וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֵאכֵי אֱלֹהִים וְאִח"כ
הַתְּחִיל לְבָאָר אִיךְ קָרָה עַד שְׂפִגְעוּ בּוֹ וְאָמַר שֶׁהוּא שָׁלַח שְׁלוּחִים וּפְעַל וְעָשָׂה וַיּוֹתֵר יַעֲקֹב
לְבַדּוֹ וְגו', וְזֶה הַנְּאָמָר עֲלֵיהֶם מְלֵאכֵי אֱלֹהִים מִתְּחִלָּה וַיִּפְגְּעוּ בּוֹ מְלֵאכֵי אֱלֹהִים, וְזֶה
הַהִתְאַבְּקוֹת וְהַדְּבּוֹר כָּלוּ בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה, וְכֵן עֲנִין בְּלַעַם כָּלוּ בְּדַרְךָ וְדַבְּרֵי הַאֲתוֹן הַכָּל
בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה, אַחַר שֶׁהַתְּבָאָר בְּאַחְרֵית הָעֲנִין דְּבּוֹר מְלֵאךְ ה' לּוֹ עַכ"ל הַרְמַב"ם ו"ל,
וְעַל אֵלּוּ הַדְּבָרִים כְּתֹב הַרְמַב"ן ו"ל פ' וַיֵּרָא אֵלָיו שְׂאֲסוֹר לְשִׁמְעֵם כ"ש לְהֵאמִין בָּהֶם,
וְהֵאָרִיךְ שֵׁם מְאֹד, שְׂאֵם הִיְתָה בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה לְמָה הִיְתָה יַעֲקֹב צוֹלַע עַל יָרְכוּ, וְאִם הִיְתָה
בְּמִרְאָה הַנְּבוּאָה א"כ לֹא לְשֵׁה שְׂרָה וְכו'.

וּכְבָּר הִיְתָה יָכוֹל הַרְמַב"ן לְטַעוֹן עֲלָיו מִן הַכְּתוּב בְּעֲצֻמוֹ שֶׁהֵיָאךְ נִרְאָה לּוֹ בְּמִרְאָה שְׂשָׂרָה
צָחָקָה בְּקַרְבָּהּ, וְהֵיָאךְ רְאָה בְּלַעַם בְּמִרְאָה שֶׁהֵאֲתוֹן רֵאֲתָה אֶת הַמְּלֵאךְ אוֹ שְׂרָאֲתָה דְבָר
מִפְחִיד עַד שְׂסִיפֵר זֶה הַכְּתוּב.

אֲמַנָּם כְּבָר בְּאַרְנוּ הָעֲנִין מַח"ב מִחַבּוּרְנוּ זֶה פֶּרֶק ט"ו ע"ש, וּכְבָּר אֲמָרְנוּ שֶׁהַתּוֹעֲלַת מְאוֹתוֹ
הַרְתַּת הוּא שִׁישְׂאָר זָךְ הַשְּׂכָל וְשִׁלָּא יִפְחַד מִרְאוֹתוֹ דְּבָרִים מְבַהִילִים שְׂאִין סְפֵק שֶׁהִיְתָה
נִמְשָׁךְ לּוֹ מוֹת אוֹ שְׂגַעוֹן אוֹ לְפַחּוֹת יִתְבַּהֵל וְלֹא יִבִּין הַמִּרְאָה, וְכֵאֵן בְּבִלְעָם נִבְאָר אוֹתוֹ
כְּפִי מֵה שְׁנִבְיָנָהוּ: פֶּרֶק לֵג הַנֵּה עִם מֵה שֶׁהַקְּדָמְנוּ כָּאֵן וּבְמָה שְׂבֵאָרְנוּ בַח"ב מִחַבּוּרְנוּ פֶּרֶק
ט"ו נְבֵאָ אֶל בִּיָּאוֹר פ' בְּלַעַם וְכָל הַסְּפִקוֹת שְׁנִתְעוֹרְרְנוּ בָהֶם וְנֵאמַר, כִּי מֵה שְׂאֲמָר הַכְּתוּב
וַיֵּאמֶר אֱלֹהִים אֶל בְּלַעַם לֹא תִלָּךְ עִמָּהֶם לֹא תֵאָנֹר אֶת הָעָם כִּי בְרוּךְ הוּא, אִין זֶה שְׁנֵי
צוּוּיִם שְׂלָא יִלָּךְ וְשִׁלָּא יֵאמֶר, אֲבָל אוֹמְרוֹ לֹא תֵאָנֹר הוּא פִּירוּשׁ לְמָה שְׂאֲמָר לֹא תִלָּךְ
כְּאִילוֹ אָמַר לֹא תִלָּךְ כְּדִי שְׂתֵאָנֹר.

וְכֵמוֹ זֶה הוּא מ"ש אֶל תִּשְׁלַח יְדָךְ אֶל הַנְּעַר וְאֶל תַּעֲשׂ לּוֹ מְאוּמָה, שְׂאִין סְפֵק שִׁישְׂלַח יְדוֹ
אֶל הַנְּעַר לְהַתִּיר עֲקֵדָתוֹ וּקְשָׁרְיוֹ מֵעָלָיו וְלֹא כָּא הַצּוּוּי רַק שְׂלָא יִשְׁלַח יְדוֹ אֶל הַנְּעַר לְהַרְע
לּוֹ, וְלִכֵּן אַחַר שְׂאֲמָר אֶל תִּשְׁלַח יְדָךְ אֶל הַנְּעַר פִּירֵשׁ לּוֹמַר אֶל תַּעֲשׂ לּוֹ מְאוּמָה, וְכֵן לֹא
תִשְׁחִית אֶת עֲצָה לְגִדּוֹחַ עָלָיו גִּרְזוֹן וְאוֹתוֹ לֹא תִכְרֹת, כִּי הוּא פִּי לְגִדּוּחַת הַגִּרְזוֹן, וְכֵמוֹ כֵּן
פֵּה אָמַר לֹא תִלָּךְ וּפִי' וְלֹא תֵאָנֹר כִּי מֵה לּוֹ אִם יִלָּךְ וְלָמָּה יִמְנַע לּוֹ הַהֲלִיכָה.

ובלעם הגיד האמת לשרי בלק שהקב"ה אמר לו לא תלך ולא תאור, והוא דקדק בדברי הקב"ה שאמר לו לא תלך עמם ולא תאור, וראה שאמר לו פן אחרי ששאל לו מי האנשים אמר בלעם שנדאי הקב"ה מנע אותו מלקח עמם אבל לא מנע אותו מלקח עם אחרים.

שאם אין רצון הקב"ה שילך כלל הנה אומר לא תלך ומה לו לומר עמם, ולכן אמרו מאן בלעם. ובלק פאשר ספרו לו דברי בלעם שאמר להם שהאלהים אמר לו לא תלך עמם ולא תאור העם כי ברוך הוא, והוא נסתפק אם מאן לבא לפחיתות השרים ולשפלותם, או אפשר ג"כ הדברים אמת שהאלהים אמר לו פן, לכן שלח לו שרים רבים ונכבדים ואמר לו שלא ימנע מהלוח אליו לא יזוז סבה שיהיה פלומר אם הקב"ה אמר לא תאור ר"ל שלא יקלל בשם עצמו בא אלי ואכבדך, אפילו שלא תאור בשם עצמו.

ונהו מספים אל שדרשו ז"ל שבא בלעם לבקש שכרו לפי שפן אמר לו אל תמנע מהלוח אלי כי כבד אכבדך מאד, ואח"כ אמר וכל אשר תאמר אלי אעשה ולכה נא קבה לי. והנה לא אמר ארה לי כי האומר לזולתו שיהיה ארוך הוא מקלל מעצמו, אבל האומר ומתפלל לה' שיאבד אותו הרי הוא אינו מקלל כי שני מיני קללות הם, וכן ג"כ הפסם שני מיני ברכות, אחת שיקלל האדם מעצמו כמ"ש באיוב יאבד יום אנלד בו, שהיא הנה המקלל, ויש מין אחר שהאדם יבקש שהש"י יקלל כמו שיקלל הפהן את האשה בתת ה' את רכך ונפלת.

וכן בענין הברכה שיצחק בירך ואמר ויתן לך האלהים, וכן יעקב לבני יוסף התחיל האלהים אשר התהלכו וגו', אבל לבן ובתואל לא אמרו לרבה רק בשם עצמם אחותנו את ה'י לאלפי רבה.

וא"כ פאן שבלק שלח בעד בלעם לא ביקש ממנו רק שיקלל בשם עצמו, כי על פן אמר לו ידעתי כי את אשר תאור יואר. אמנם פאשר שלח בלעם להשיב לבלק דברי ה' שאמר לו לא תאור, חזר בלק ושלח לו לומר שמאחר שהש"י אינו רוצה שהוא יאור את העם ושמפני כן נמנע לבא אליו, שעכ"פ לא ימנע, וכיון שאינו יכול לקלל בלתי רשות האל ית' שיבקש מאתו ית' שהוא יקללם, וזה אמרו לכה נא קבה לי את העם הזה, שענינו שיפרש הש"י ויבקש ממנו לקללם.

ועל זה השיב בלעם שלא יכול לעשות לא קטנה ולא גדולה, ר"ל כי בין מה שאמר לו קודם לקלל בשם עצמו והיא קללה קטנה, ובין שיבקש מאתו ית' שיקללם והיא הקללה הגדולה, כמ"ש רש"י ז"ל שאמרו קבה לי קשה מאמרו ארה לי, אמר בלעם שלא יוכל לעשות לא זו ולא זו כי פבר יפלא פפי הנחשב בפרש"י ז"ל שבלק ביקש קודם קללה קטנה ובלעם השיב שאין לו יכולת, ועתה שיבקש גדולה הימנה, שאלתו הקטנה לא ניתנה לו והוא שואל הגדולה אבל לפי דרכנו יאות מאד שבלק אמר לבלעם אחר שאינה ברשות עצמו לקלל תבקש מאתו יתברך שיקללם, ועל זה אמר בלעם ואדעה מה יוסף ה' דבר עמי, לפי שזו היתה שאלה אחרת שיבקש מהש"י וזה הנה ענין הקרבנות, ומפני זה קודם שהיתה שאלת בלק שיקלל בשם עצמו א"ל הקב"ה לא תלך ולא תאור, אבל אחר כך שיבקש שיקוב העם בתפלה להש"י א"ל לך אתם וכה תדבר.

וּלְכֹהֵן בַּפֶּעַם שְׁנִית שִׁשְׁלַח אֵלָיו אָמַר לוֹ כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֲעֲשֶׂה לָּא כְּרֵאשׁוֹנָה, שִׁבְרֵאשׁוֹנָה שְׁהִיְתָה שְׁאֵלְתוֹ קִלְלָה בְּשֵׁם עֲצָמוֹ לֹא הָיָה צְרִיף לְקַרְבָּנוֹת, אֲבָל בְּשִׁנְיָה שְׁהִיְתָה שְׁאֵלְתוֹ שְׁיִבְקֶשׁ מִהַשׁ"י יָדַע שְׁהָיָה צְרִיף קַרְבָּנוֹת לְכֹן אָמַר כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֲעֲשֶׂה, וְזֶהוּ שִׁנְאָמַר וַיַּעַשׂ בְּלֶק כְּאֲשֶׁר דִּבֶּר שָׁב אֶל מֶה שִׁאָמַר כֹּל אֲשֶׁר תֹּאמַר אֵלַי אֲעֲשֶׂה, לֹא כְמוֹ שִׁכְתָּב הַרְמַב"ן ו"ל שֶׁהַפְּנוּנָה שְׁיִתֵּן לוֹ הוֹן וְעוֹשֶׁר, וְהוֹתֵרוּ בְּזֶה הַסְּפָקוֹת א' ב' ג' ד' ו'.

וְאָמְנָם כְּוֹנֵנֵת הַקַּב"ה הִיְתָה שְׁלֵא שְׁיִלְף עִמָּהֶם, אֲבָל לֹא לְסַבֵּת שְׁפִלוֹת הַשָּׁרִים רַק לְפִי שְׁהִיְתָה שְׁאֵלְתָּ בְּלֶק שֶׁבְלַעַם יְקַלֵּל אֶת יִשְׂרָאֵל בְּשֵׁם עֲצָמוֹ, אֲבָל אִם יִשְׁלַח שְׁנִית שְׁיִקְלֵלֶם ע"י תְּפִלָּה אוֹ עֲבוּדָה לְהַשׁ"י שְׁאֵז יִלְף, וּלְפִי זֶה כְּאֲשֶׁר בָּאוּ הַשָּׁרִים הָאֲחֵרִים אָמַר לוֹ שְׁיִלְף.

וְהִנֵּה כְּאֲשֶׁר אָמַר לוֹ הַקַּב"ה שְׁיִלְף אַתֶּם, מִגִּזְדֵּל תִּאָּנוּתוֹ לְלַכֵּת בְּהִיּוֹתוֹ בְּמִרְאֵה הַנְּבוּאָה בְּאוֹתוֹ הַרְתַּת וְהֵאִיּוֹם וְהַתְּשִׁיבָה הַחַוִּישִׁים בְּתַרְדֵּמָה שְׁהִיָּה, הִנֵּה עָלָה בְּמַחְשַׁבְתּוֹ הִיּוֹתוֹ בְּקַר וְחִבֵּשׁ אֶת חֲמוּרוֹ כְּמוֹ שִׁאָמְרָנוּ, שְׁיִשׁ אֲנָשִׁים שְׁבִישִׁינָה קָמִים וְעוֹשִׁים מֶה שְׁבִלְכֶם לַעֲשׂוֹת וּמְדַבְּרִים וּמְשִׁיבִים כְּעִנְיָן תוֹף הַשִּׁינָה, וְהָעֵד מֶה שִׁנְאָמַר אַח"כּ וַיִּגַּל ה' אֶת עֵינָי בְּלַעַם, כְּנִרְאָה שֶׁעַד עַתָּה הָיָה בְּאוֹתָהּ הַתַּרְדֵּמָה וְחִשַּׁב שֶׁהוּא הוֹלֵף עִם שְׁרֵי מוֹאָב, וְלֹא הָיָה עִמּוֹ רַק שְׁנֵי נְעָרָיו, שִׁבְרֵאוֹתוֹ אֲדוּנִיָּהֶם רֹכֵב הִלְכוּ אַחֲרָיו כְּמִנְהַגָּם, וְלִכֹּן חָרָה אַף ה' שֶׁהוּא הוֹלֵף לְבַדּוֹ מִגִּזְדֵּל תִּאָּנוּתוֹ וְלֹא עָשָׂה מִצְוֹתוֹ לְלַכֵּת עִם הַשָּׁרִים, וְזֶהוּ שִׁנְאָמַר וַיִּסַּר אַף ה' כִּי הוֹלֵף הוּא וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתוֹנוֹ וְשְׁנֵי נְעָרָיו לְבַד עִמּוֹ וְהָיָה כְּאִילוֹ נִכְתָּב כֹּן וַיִּסַּר אַף אֱלֹהִים כִּי הוֹלֵף הוּא וְהוּא רֹכֵב עַל אֲתוֹנוֹ וְשְׁנֵי נְעָרָיו עִמּוֹ וַיִּתְּצַב מִלֵּאָף ה' בְּדַרְף לְשִׁטֹּן לוֹ.

וְהַתּוֹרָה מְעִידָה שֶׁהָאֲתוֹן רֵאֶתָהּ הַמִּלְאָף אוֹ דִּבֶּר מִפְּחוּד כְּמוֹ שִׁפִּירֵשׁ רַמְבַּ"ן, וְאֲפֹשֶׁר שְׁלֵא רֵאֶתָהּ רַק הַחֶרֶב, כְּמוֹ שִׁיאָמַר שִׁרְאָה הַנְּבִיא אֶת ה', כִּי אֵין הַפְּנוּנָה בְּרֵאִיָּה הִיא רַק בְּמֶה שִׁרְאָה כְּבוֹדוֹ ית', כְּמוֹ כֵן יֹאמַר פֶּה שִׁרְאֵתָהּ הָאֲתוֹן מִלֵּאָף ה' וְהִיא לֹא רֵאֶתָהּ רַק הַחֶרֶב, וְאוֹמְרוֹ חֲטָאֵתִי כִּי לֹא יָדַעְתִּי הוּא תְּשׁוּבָה עַל שְׁהִפָּה הָאֲתוֹן שְׁלֵא כַּדִּין.

וְאוֹמְרוֹ אִם רַע בְּעֵינֵיךָ אֲשׁוּבָה לִי הוּא תְּשׁוּבָה אֶל אוֹמְרוֹ יִצְאֵתִי לְשִׁטֹּן, וְהִנֵּה אֵז נִדְאִי דִּבֶּר הָאֲתוֹן אֵלָיו בְּפוֹעֵל, וְהוּא בְּהִיּוֹתוֹ בְּאוֹתוֹ הָאִיּוֹם וְהַרְתַּת לֹא הִרְחִיק שֶׁהַחֲמוּר יִדְבֵּר וְלֹא נִפְלָא בְּעֵינָיו אֲבָל הִשִּׁיב לוֹ כְּאֲשֶׁר יִדְבֵּר אִישׁ אֶל רֵעֵהוּ, לְהִיּוֹתוֹ בְּאוֹתוֹ אִיּוֹם שְׁנִתְבַּטַּל מִמֶּנּוּ כֹחַ הַמְּבַדִּיל בֵּין הַמְּוֹרָגֵל וּבֵין הַבְּלִתִּי מְוֹרָגֵל כְּבָר לֹא נִמְשָׁף לוֹ פֶּסֶד וְלֹא נִבְהַל מִרְאוֹתוֹ הַחֲמוּר מְדַבֵּר, וְאַח"כּ יָדַע נִדְאִי שֶׁהַחֲמוּר דִּבֵּר לוֹ בְּפוֹעֵל, אֲבָל אִם לֹא הָיָה מְתַבַּטַּל מִמֶּנּוּ הַפֶּסֶד הִיא כְּאֲשֶׁר הָיָה רוֹאֵה דִּבֵּר תִּימָה כְּזֶה שֶׁהַחֲמוּר מְדַבֵּר הָיָה נוֹפֵל וּמַת מִפְּחוּדוֹ אוֹ מְשִׁתְּגַע אוֹ מְתַעַלֵּף, וְאַח"כּ הָיָה חוֹשֵׁב שְׁלֵא דִּבֶּר הַחֲמוּר אֲבָל שְׁהִיָּה דְמִיּוֹן לְבַד.

וְהִנֵּה אַחַר שֶׁהוֹסַר מִמֶּנּוּ אוֹתוֹ הַרְתַּת וְשָׁב אֶל מֶה שְׁהָיָה קוֹנֵדִם שְׁתָּבֵא עָלָיו מִרְאֵה הַנְּבוּאָה כַּמ"ש וַיִּגַּל ה' אֶת עֵינָי בְּלַעַם, נִתְאַמַּת אֲצִלוֹ דְבוּרָה שֶׁל הָאֲתוֹן וְאָמַר אִם רַע בְּעֵינֵיךָ אֲשׁוּבָה לִי, אֵז בִּיֵּאָר לוֹ הַמִּלְאָף שִׁאִינּוֹ רַע בְּעֵינָיו הִתְלִיכָה אֲבָל שְׁיִלְף עִם הָאֲנָשִׁים לֹא כֹף לְבַדּוֹ, וְהוּא אוֹמְרוֹ לָף עִם הָאֲנָשִׁים.

ונזה כפי מה שהתנה עמו ואפס את הדבר אשר אדבר אליה אותו תדבר, וכאשר הודיעו המלאך שלא יהיה החרון רק על לכתו לבדו בלתי האנשים, הנה הלה עם האנשים ולכה חזר לומר וילך עם שרי בלק, שגם מזה יובן שקודם היה הולך לבדו כאשר אמרנו.

וגם הודיענו שהלה עם השרים שהנערים נהרגו, והיה זה אומר גם אותה הרגתי שאמר גם אותה כמו שהרג את שני נערי ולכן היו שלשה רגלים, פי פעם ראשונה שנטתה הרג אחד שהיה מצדו האחד של בלעם, ופעם שנית הרג נער שני מצדו השני, ובפעם השלישי רצה להרוג אותו בעצמו ונטתה מפניו.

לכן נאמר ותט לפני זה שלש רגלים) שאם לא נטתה ג' רגלים כבר היה הורגו שכל פעם הרג אחד, והוא בהיותו באותה תרדמה לא הרגיש בהריגתם, ואמרו הקייתי הוא כמו ותחינו את הילדים לפי אונקלוס שתרגם וקיימתו, או כמו הקייתם כל נקבה.

וכאשר תדקדק בפרטי דברינו אלה תמצא היתר כל הספקות שנתעוררנו בהם וישוב כל המקראות והענין גם כל הספקות שנתעוררנו בכל הענין. ואתה לה ראה מה שכתבתי חלק ב' מן החבור הזה פרק ט"ו כי שם הארכתי ג"כ מאד ואז יתבארו לה כל הדברים כלם כי תמצא ישובם על נכון: פרק לד במה שנאמר את שבעת המזבחות ערכתי, פירש רש"י נגד השבעה מזבחות שבנו אברהם יצחק ויעקב, אבל לפי הפשט יראה שלא עשה בלעם דבר רק במצותו ית'.

ובזה יאות מאד ראיתנו שאמר לו הקב"ה ב"פ הדבר אשר אדבר אליה ולמה הוסיפו הדברים. ועוד שפראשונה אמר לו אשר אדבר וגו' אותו תעשה ובשנית אמר אותו תדבר.

אמנם היתה פנונת הכתוב במה שבפעם הראשונה א"ל אף הדבר אשר אדבר אליה תעשה, רמז לקרבנות ולמזבחות שעשה, ובאחרונה שאמר תדבר רמז לו על הכרכות והקב"ה צוה לו לעשות כן, ובא האות שכן נאמר את שבעה המזבחות ערכתי, ומי אמר לו שיערוך, אבל נדאי ר"ל שצויתני, ולטובת ישראל צוה לו כה, שנגד כ"א מזבחות שבנה נתברכו ישראל כ"א ברכות מפי בלעם כמו שתמצא מנינם כ"א בדיקדוק, וכן תמצא שנאמר ליחזקאל שיקריבו שבעה פרים ושבעה אלים, וכן נאמר באיוב.

והראב"ע פתב בסוד השביעיות האלה והוא סוד. אבל על דרך הפשט יתכן לישוב במ"ש ויספתי ליסרה אתכם שבע על חטאתיכם, שהחטא יש לו שבעה דרכים שבהם ישתדל למנוע התשובה, וכבר רמזתי מענין זה ח"א מחבורי זה פ"ק שעל זה נאמר שבעתים יוקם קינו, וכן שבע תועבות בלבן, וכנגד אלו גזרה חקמתו ית' כפרתם בשבע וצוה לו על פר ואיל, שכל מה שהפר מזכיר מעשה העגל האיל בצדו מזכיר העקדה.

והשבעה דרכים שהיצר הרע משיב על כלם הם אלו, שהאדם יתכן להיות נמנע מן החטא לשבעה טעמים. א שאין תועלת לגוף מרוב האכילה והמשגל.

ב שאדרבה ימצא לו נזק לגוף מהם. ג עונש המין עד מאתו ית' בעוה"ז שאין ספק וברור מאד לכל נאפי' לחוטא שאין לו תועלת לעוה"ב מן החטא.

ה הפסד השכר הנצחי. ו העונש הנצחי.

ז היותו עושה נגד רצון בוראו דרף אהבה ונגד כל אלה הז' נלחם היצר הרע ומנצח, ועל כן אמרו ז"ל שבע שמות נקרא היצר הרע, שמה תועלת יש לנו בדעתנו מספר שמותיו של יצר הרע.

אבל כבר ידוע שהשם יורה על תנאי וכפי מספר התוארים יהיו השמות כשארז"ל יתרו שיטר פרשה, חובב שחבב וכו' והנה נגד כ"א מזבחות, נתברכו ישראל כ"א ברכות, בפעם ראשונה שלשה.

ובשנייה שלשה. ובשלישית י"ב דהינו י"ב פסוקים.

שעם היות שבלק ספק את כפיו והפסיק, עם כל זה בלעם השלימם, באופן שנתברכו ישראל כ"א ברכות. א מה אקוב.

ב מראש. ג מי מנה.

ד לא איש אל. ה הנה ברך.

ו לא הביט. ז אל הוציאם.

ח כי לא נחש. ט הן עם כלביא.

י מה טובו. יא כנחלים נטיו.

יב יזל מים. יג אל מוציא.

יד פרע שחב. טו אראנו ולא עתה.

טז והנה אדם. יז וירד מעקב.

יח וירא את עמלק. יט וירא את הקיני.

כ כי אם יהיה לבער קין. כא וצים מיד פתים.

וראה והבט מעשה ה' כי נורא הוא, שבפעם ראשון בירך בג' ברכות, הפציר לקלל הכפיל הברכות ובירך ששה הפציר עוד לקלל הכפיל הששה ובירך י"ב, וגדולים מעשי ה' שהיו כ"א ברכות נגד כ"א מזבחות שפנה: ובמ"ש וישם ה' דבר בפני בלעם פתב הרמב"ן יש מפרשים כי לא ידע בלעם בדברים אף ה' מלא אותו דברים ואמר לו שוב אל בלק וכה תדבר כי יצאו הדברים מפיו, ואולי כן דעת רז"ל שאמרו עיקם את פיו ועקמו פאדם שקובע מסמר בלוח ר' אליעזר אומר מלאך הנה מדבר.

ואינו נכון בעיני בעבור אמרו שומע אמרי אל ואמר מחזה שדי יחזה, אבל טעם וישם הלמוד שלמדו הדברים עכ"ל, ועל פי דרכם יהיה יותר נכון לומר שבלק ובלעם היו בעצה אחת, שאם הקב"ה לא ירצה שיקללם או ירצה שיברכם שלא יגלה בלעם הדבר רק לבלק לבדו, כי כן נאמר ודבר מה יראני והגדתי לך, וכן בפעם שנייה אמר בלק מה דבר ה' אבל הקב"ה הפיל עליו רתת ורעדה כמנהג למתנבאים, ולא הוסר ממנו הרתת והתרדמה עד שדבר לבלק כל הדברים ששם בפיו לפני שרי מואב, וזה הוא שנא' והוא נצב על עולתו הוא וכל שרי מואב, ולכך אמר שומע אמרי אל אשר מחזה שדי יחזה נופל וגלוי עינים שהיה בריתת ההוא.

אָמַנְם לְדַעְתִּי אֵין בְּפֶשֶׁט הַפְּתוּב שְׁיִוְרָה שְׁמַמֵּשׁ אֵלּוּ הַדְּבָרִים שְׁדָבַר בְּלַעַם הֵם שְׁשֵׁם הַקַּב"ה בְּפִיו, שֶׁא"כ לֹא יִתְכַן לִוְמַר וַיִּשָּׂא מִשְׁלוֹ כִּי אֵין זֶה מִשְׁלוֹ אֲבָל הוּא שֶׁל הַש"י, אֲבָל יִתְכַן שֶׁהַקַּב"ה הִיָּה מוֹדִיעוֹ שְׁלֹא יִקְלַל אֲבָל שְׁיִבְרַךְ וְהוּא הִיָּה מִמִּשְׁלֵי מִשְׁלִים מְסֻפִּימִים לְכַוֵּן הַש"י, וְהַעֲדָ שְׁבַפְעַם הַג' לֹא נֶאֱמַר שְׁדָבַר הַקַּב"ה עִמּוֹ וְהוּא הִמְשִׁיל מִשְׁלֵי מַעֲצָמוֹ בְּשִׁבִיל שְׁכַבֵּר נִתְאַמַּת אֲצִלּוֹ שְׁרַצוֹן הַקַּב"ה הוּא לְבָרְכֶם, כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בְּהִדְיָא וַיִּרְא בְּלַעַם כִּי טוֹב בְּעֵינָי ה' לְבָרַךְ, וּבִשְׁנֵי פְעָמִים הִרְאִישׁוּנִים נְמַלְךָ אִם טוֹב לְבָרַךְ וּלְכַרְךָ נֶאֱמַר וַיִּשֵׁם ה' דָּבָר בְּפִי בְּלַעַם וְלֹא אָמַר דְּבָרִים, כִּי לֹא הִיָּה אוֹמֵר לוֹ הַקַּב"ה אֲלֵיוּ רַק אֲנִי הַבְּרָכָה עַל אֵיזָה דָּבָר יְבָרְכֶם, כִּי בְּבָרְכָה רֵאשׁוּנָה אָמַר לוֹ שְׁיִבְרַכְכֶם עַל רַבּוּי מְסֻפְרָם, וּבְבָרְכָה שְׁנִיָּה אָמַר לוֹ שְׁיִבְרַכְכֶם עַל הַתּוֹקֵף וְהַגְּבוּרָה כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר פְּתוּעָפוֹת רָאִם לוֹ, וְהוֹסִיף בְּרָכָה שְׁלִישִׁית לְעַנְיֵן הַמְּלָכוֹת וְאָמַר וַיִּרְוֶם מֵאֲגַג מְלָכוֹ וְתַנְשֵׂא מְלָכוֹתוֹ, כִּי בָּלָק לֹא נִתְיָרָא רַק עַל הֶרְבּוּי כְּמוֹ שְׁנֶאֱמַר כִּי רַב הוּא, וְלָכֵן הִיָּתָה בְּרָכָה רֵאשׁוּנָה עַל הֶרְבּוּי שְׁיִרְבּוּ נֶגֶד כְּוִנְתּוֹ מִמֵּשׁ, וּכְשֶׁחֲזַר וְהִפְצִיר בִּירְךָ אוֹתָם עַל הַצְּלָחָתָם בְּרוּמָמוֹת הַמְּלָכוֹת, כִּי לְעַנְיֵן הַתְּחַדָּשׁ גִּצְחוֹן אֵין כָּאֵן בְּרָכָה אַחֲרַת רַק רַבּוּי וּגְבוּרָה וּמְלָךְ מְצָלִיחַ: וְעַתָּה טָרַם נְבֵא לְבִיאוֹר כֹּל דְּבָרֵי הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת נִתְעוֹרַר בְּסֻפְרוֹת הַנְּאוֹתוֹת לְהַתְעוֹרַר בָּהֶם: סִפְק א' הַעֲנִינֵן בְּכִלְלוֹת נִרְאָה מִשְׁוֹנָה מְאֹד שְׁאֵין סִפְק שְׁבָלָק אֲפִילוֹ שְׁלֹא הִיָּה מְלָךְ מֵאֵז לֹא יִתְכַן לִוְמַר שְׁנַעְלֵם מִמֶּנּוּ כֹּל הַנְּסִים וְהַנְּפִלְאוֹת כְּלָם שְׁעֲשֵׂה הַקַּב"ה עִמָּהֶם וּבִפְרָט בְּקִרְיעַת י"ס כַּמ"ש אֵילֵי מוֹאָב יִאֲחַזְמוּ רַעַד, וְעַם הַיּוֹדֵת שְׁאֲמַרְנוּשְׁעַל כֵּן אָמַר הַפְּתוּב שְׁבָלָק הִיָּה מְלָךְ בְּעַת הַהִיא לֹא קוֹדֵם וְשְׁעַל כֵּן לֹא נִתְיָרָא רַק מִהֶרְבּוּי, עִם כֹּל זֶה שְׁלֹא הִיָּה מְלָךְ הִיאֲרָ אֲפִשֵׁר שְׁלֹא שְׁמַע כְּלָל מִכָּל הַנְּסִים הֵהֶם, וּבִפְרָט שְׁכַבֵּר אָמַר הִנֵּה עִם יְצֵא מִמְצָרִים, וְא"כ הִיאֲרָ יַחְשׁוֹב לְקַלְלֵם שֶׁהַקַּב"ה יִסְפִּים עִמּוֹ עַד שְׁאֲמַר אוֹלֵי יִישֵׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים וְקַבְּתוּ לִי מִשָּׁם: סִפְק ב' מָה הִיָּה עַנְיֵן הַשְּׁטוּת הַמְּנוֹפְלָג הַזֶּה שְׁחָשַׁב שְׁבַה־שְׁתַּנּוּת הַמְּקוֹם יִשְׁתַּנּוּ רַצוֹנּוֹ ית' עַד שְׁיִתְרַצֶּה שְׁיִקְלַל מִשָּׁם: סִפְק ג' מָה עַנְיֵן שְׁאֲמַר בְּלַעַם כִּי לֹא נִחַשׁ בִּיעֲקֹב וְלֹא קָסַם בִּישְׂרָאֵל וּבִרְאשׁוּנָה לֹא אָמַר כֵּן: סִפְק ד' מָה זֶה שְׁבָלָק בְּפַעַם הַשְּׁנִיָּה אָמַר וְקַבְּנוּ לִי מִשָּׁם, כְּאֵילוֹ אֵין לוֹ סִפְק בְּזָה, וּבְפַעַם הַשְּׁלִישִׁית אָמַר אוֹלֵי יִישֵׁר בְּעֵינֵי הָאֱלֹהִים: סִפְק ה' לְדַעַת מָה עַנְיֵן כֹּל הַהִשְׁתַּדְּלוֹת שְׁעֲשֵׂה הַש"י שְׁבַלְעָם לֹא יִקְלַל, וּמָה תּוֹכַל לְהַזִּיק קַלְלַת הַיְתוּשׁ הַהוּא כִּינּוֹן שְׁהַעֵם בְּרוּךְ מִפִּיו שֶׁל הַקַּב"ה: סִפְק ו' אוֹמְרוֹ לוֹ אֲמַרְתִּי כִּבְדֵּךְ אֲכַבְדָּךְ וְהִנֵּה מְנַעַף ה' מִכְּבוֹד, כִּי מָה הִיָּתָה כְּוִנְתָּה בָּלָק בְּאוֹמְרוֹ לוֹ כֵּן וּמָה יוֹעִיל בְּזָה.

וְעוֹד אַחֲרֵי שְׁרָאָה שְׁבָא אֲלֵיו וְהִשְׁתַּדַּל כֹּל הַהִשְׁתַּדְּלוֹת הַהוּא בְּבִנְיָן אוֹתָם הַמְּזַבְּחוֹת וְהַקְּרִבַת הַקְּרָבָנוֹת וּכְבָר הוֹדִיעוֹ שֶׁא"א לוֹ לַעֲשׂוֹת דְּבָר בְּלִתֵּי רְשׁוֹת ה', א"כ לֹא הִיָּה רְאוּי לְכַעֲנוֹס עָלָיו וְכ"ש אַחַר שְׁנָתָן לוֹ עֲצָה שְׁיִכְשִׁילֵם הָרִי וְדַאי עֲשֵׂה כֹּל מָה שְׁבָכַחוּ: סִפְק ז' שְׁבַבְרָכָה הַשְּׁנִית אָמַר לוֹ הֲלֹא דְבַרְתִּי אֲלֵיךָ לֵאמֹר כֹּל אֲשֶׁר דָּבַר ה' אוֹתוֹ אַעֲשֶׂה, וְכָאֵן בְּשְׁלִישִׁית אָמַר לוֹ הֲלֹא גַם אֵל מְלֶאכֶיךָ אֲשֶׁר שְׁלַחְתָּ אֵלַי דְבַרְתִּי לֵאמֹר שְׁכִינּוֹן שְׁאֲלֵיו בְּעֲצָמוֹ אָמַר כֵּן מָה הוֹסִיף עָתָה בְּאֲמֹר לוֹ גַם אֵל מְלֶאכֶיךָ וְכו', וּמָה תּוֹסַפֵּת הַתְּרָאָה הִיָּתָה לְמֶלְאכֵיךָ מִמָּה שְׁהִיָּתָה לוֹ בְּעֲצָמוֹ: סִפְק ח' וּמָה שְׁנֶאֱמַר לָכֵה אֵיעֲצָךְ, וְלֹא רְאִינוּ עֲצָה בְּדְבָרָיו.

וּכְבָר נִדְחַק רַש"י ז"ל וְאָמַר לָכֵה אֵיעֲצָךְ מָה לָךְ לַעֲשׂוֹת וּמָה הִיא הַעֲצָה אֱלֹהִיהֶם שֶׁל אֵלּוּ שׁוֹנָא זִימָה הוּא כְּדַאִיתָא בְּחֻלְקָא, תַּדְע שְׁבַלְעָם הַשְּׂאֵי עֲצָה זוֹ לְהַכְשִׁילֵם בְּזִימָה, שְׁהָרִי נֶאֱמַר הֵן הִנֵּה הָיוּ לְבִנֵי יִשְׂרָאֵל בְּדָבַר בְּלַעַם, אֲשֶׁר יַעֲשֵׂה הָעַם הַזֶּה לְעַמְּךָ מִקְרָא קֶצֶר

הוא זה אי־עצֶה להכשילם ואומר לה מה שהם עתידים להרע למוֹאב באחרית הימים עכ"ל רש"י ז"ל.

והרמב"ן פתב ונ"ל והנכון בעיני שיאמר אגיד לה העצה אשר יעץ האלהים אשר יעשה העם הזה לעמך עכ"ל. ובאמת הפירושים הללו לא ירוו את הצמא לצמאים לפשט הפתוב וישוּבו: ספק ט' אומר וּלֹא הִלֵּךְ כַּפֶּעַם בַּפֶּעַם לְקִרְאֵת נְחֻשִׁים וְאִנְחֵנוּ לֹא רָאִינוּ שְׁסִיפֵר כָּלֵל שֶׁהִלֵּךְ לְקִרְאֵת נְחֻשִׁים: ספק י' ישוב כל המקראות בברכות הללו וקישורם זה עם זה שגוראים בלתי מסודרים, ועוד למה הפכיל לומר אל מוציאם ממצרים פתועפות ראם לו: ספק י"א למה היפך בלעם ואמר מבכריה ברוד ואורריה ארור הפך ממה שאמר יצחק ששם גאמר אורריה ארור ומבכריה ברוד: אמנם לדעתי יתכן לומר בהיתר כל הספקות שבלק לא נעלם כלל ממנו כל הנפלאות שעשה הש"י עם ישראל וכי הוציאם ממצרים וקריעת י"ס וכ"ש בלעם שהיה יודע הכל, אמנם פי כן ידעו ג"כ מה שאירע להם שבאו עד סמוך לארץ וחרו לאחוריהם, ושהכנעני והעמלקי הכוּם ורדפוּם עד חרמה כִּאֲשֶׁר הִפְצִירוּ לַעֲלוֹת, וכן שמתו רבים בנשיכת הנחש, ולכך נתאמת אצלם שאינם נושאים חן בעיני ה' אבל שהם מאוסים בעיניו וכן היו ככל האומות וסר מעליהם הפחד והרעדה שהיתה עליהם מקריעת י"ס, ולכך נא' פה וירא בלק את כל אשר עשה ישראל לאמורי, באמרו שישׂראל נצחם לא בהשגחה אלהית, ולכן לא אמר שראה קריעת י"ס ומלחמת עמלק, שפכר נתאמת אצלם שסר צלו של הש"י מעליהם.

ועל זה ביאר הפתוב שלא היתה יראתו מפניהם רק להיותם רבים כמו שגאמר פי רב הוא, ועל כן נכנס בענין זה אולי תועיל קללת בלעם פניו שאינם מושגחים מאתו ית'. והנה כִּאֲשֶׁר רָאָה בַּפֶּעַם הָרִאשׁוֹנָה שֶׁלֹּא הִצְלִיחַ מַעֲשֵׂה שְׁטֵן, אָמַר וּדְאִי אֵין כַּעֲסוּ שֶׁל הַש"י לְכַלּוֹת אֶת כָּלֵם וְאֶפְשֶׁר שֶׁלֹּא הִכְעִיסוּהוּ רַק קִצְתוֹ, וַיִּתְּכֵן וּדְאִי שֶׁבָּלַק עָשָׂה ע"י הַנְּחֻשִׁים שֶׁלֹּו וּמִצָּא שֶׁבְּאוֹתוֹ הַקִּצָּה הַנִּרְאָה מִשְׁדָּה צוֹפִים הֵם אוֹתָם שֶׁהִכְעִיסוּ הַש"י, וְלִכֵּן בַּבְּרָכָה שֶׁנִּיָּה אָמַר בַּלְעָם לֹא נִחַשׁ בִּיעֶקֶב וְלֹא קָסַם בְּיִשְׂרָאֵל וְלֹא אָמַר כֵּן בְּרִאשׁוֹנָה, וְהִיָּה אוֹמְרוֹ לֹא נִחַשׁ כִּאֲלוֹ יֹאמֵר לוֹ טְעִית בְּחֻשְׁבוֹנֵךְ בְּנֻחֻשִׁים וּבְקָסָמִים שֶׁלֵּךְ שֶׁאַתָּה מִנְחַשׁ שֶׁבְּאוֹתוֹ הֵצַד יָאוֹת לְקַלֵּל, שְׁאִין הַנְּחֻשִׁים מוֹעִילִים בָּעַם הַזֶּה.

והעד הגאמן שבלק עשה נחוש שבפעם השלישית אמר בלק אולי יישר בעיני האלהים אבל בשנייה לא נסתפק אבל אמר וקבנו לי משם, שמזה נראה שאחר שאמר לו בלעם שלא יועילו הנחשים בעם הזה אמר בלתי נחושים אולי יישר בעיני האלהים, כאומר אולי דרך מקרה יהיה באותו הקצה אותם שהכעיסוהו: אמנם כל ההשתדלות שעשה הקב"ה שבלעם לא יקלל אבל שיברכם, היה מפני שפכר היה מוסכם בין כל העמים שהיו שנואים למקום מכל הסבות והטעמים שאמרנו, שראו שבאו עד הארץ וחרו לאחור ושרדפם עד חרמה, גם ידע ענין הנחשים השרפים שנשכּוּם, שעל כן הסמיך הפתוב ענין בלק אל הענין ההוא, והיה כאלו יאמר שאחר שידע, בלק ענין הנחשים שנשכּוּם שהש"י הוא שונא להם, ולכך לא נתיירא רק מרבוים, ולכך רצה הקב"ה להראות שאפילו שהוא מיסר אותם כִּאֲשֶׁר יִסַּר אִישׁ אֶת בְּנוֹ, אֲבָל שֶׁאַהֲבָתוֹ דְּבַקָּה בָּהֶם וּבְרָצוֹתוֹ לְפָרְסָם זֶה עָשָׂה כָּל הַהִשְׁתַּדְּלוֹת הַזֶּה.

וּכְבָר רַלְב"ג טָעַן טַעֲנָה זֹאת וּבִיקֵשׁ לוֹ חֲשִׁבוֹנוֹת רַבּוֹת וּלְדַעְתִּי זֶהוּ הַנְּכוּן: וְאָמְנָם מֵה שְׁאָמַר בְּלֶק לְבַלְעֵם אֲמַרְתִּי כְּבֹד אֲכַבְּדָהּ וְהִנֵּה מְנַעֶה ה' מִכְּבוֹד, יוֹבֵן זֶה־עַם מֵה שְׁנֵאֲמַר וְלֹא אָבָה ה' אֱלֹהֵיהֶם לְשִׁמּוֹעַ אֶל בַּלְעָם וַיִּהְפֹּןָה לָהּ ה' אֱלֹהֵיהֶם אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה כִּי אֶהְבְּדָהּ ה' אֱלֹהֵיהֶם, כִּי בְּנֹדָאֵי יִפְלֹא בַּפְתּוֹב הַזֶּה כִּי דָבָר פְּשׁוּט הוּא שְׁלֹא־הִבְתֵּם הַפֶּה הַקְּלָלָה לֹא לְשִׁנְאָתְכֶם וְכָל הַטּוֹבוֹת שֶׁעָשִׂיתֶם לָהֶם לְאַהֲבַתְכֶם עָשִׂיתֶם, אֲבָל יוֹבֵן כִּי בְּלֶק שְׁאָמַר כִּי לְבַלְעֵם לֹא אָמַר כִּי רַק בְּחֻמְכֶם עֲצוּמָה, וּכְבָר יָדַע שֶׁבַלְעָם עָשִׂיתָ כִּי יִקְלְתוּ וְלֹא הָיָה לוֹ פֶּעַם עֲמוּ כָלָל, אֲבָל כֹּאֲשֶׁר רָאָה שֶׁבְּמַעֲשֵׂה הַזֶּה שִׁקְרָא לְבַלְעָם לֹא נַעֲשִׂיתָ עֲצוּתוֹ וּבִירָף אוֹתְכֶם, חָרָה לוֹ שִׁשְׁמַעוּ הַ כָּל שָׂרֵי מוֹאָב וְזִקְנֵי מִדְיָן, וְרָאָה וְהִפִּיר בְּרַעְיָה שְׁגָרָם לַעֲצֻמוֹ שֶׁהֵינֵא לְבַב שָׂרָיו וְנִמְסָ לָכֶם בְּקִרְבְּכֶם, וּכְדִי לְתַקֵּן קִצְת מְזֵה אָמַר לְבַלְעָם שֶׁהוּא אֹמֵר שִׁקְרָ בְּמָה שְׁאֹמַר שֶׁהִקְב"ה אוֹהֵב אֶת יִשְׂרָאֵל, וּכְבָר לֹא יוֹכֵל לְהִכְחִישׁ הַחוּשׁ כִּי לְמָה יִמְנַע בַּלְעָם מִלְהַרְוִית אוֹתוֹ הַהוֹן שְׁנֹדָר לוֹ אֶלָּא וְדָאֵי שֶׁהִקְב"ה אֵינּוּ רוֹצֵה שִׁקְלָל וְלֹא יִכּוֹל בְּלֶק לְהִכְחִישׁ זֶה, אֲבָל בְּחֻמְכֶם כְּדִי לְחַזֵּק לֵב הַשָּׂרִים הַפֶּה טַעַם הַדְּבָרִים וְאָמַר שְׁמָה שֶׁהוּא אֹמֵר שֶׁהִקְב"ה אֵינּוּ רוֹצֵה שִׁקְלָל אֶת יִשְׂרָאֵל אֲמַת הוּא אֲבָל מֵה שֶׁהוּא אֹמֵר שְׁלֹא־הִבְתֵּם אֶת יִשְׂרָאֵל לֹא רָצָה שִׁקְלָלְכֶם זֶה שִׁקְרָ, כִּי מֵה שְׁלֹא רָצָה הִקְב"ה שִׁקְלָלְכֶם הוּא מְשִׁנְאָתוֹ אֶת בַּלְעָם כְּדִי שִׁלֹּא יִמְשֹׁף לוֹ הַכְּבוֹד הַמְּנוֹפֵלֵג וְהַעוֹשֶׁר שְׁנֹדָר לוֹ בְּלֶק, וְזֶה אוֹמְרוֹ אֲמַרְתִּי כְּבֹד אֲכַבְּדָהּ וְהִנֵּה מְנַעֶה ה' מִכְּבוֹד, כְּלוֹמַר אֵלּוּ לֹא אֲמַרְתִּי אֲנִי לְכַבֵּד אוֹתָהּ כְּבָר הָיָה מְרוֹצֵה שִׁקְלָלוֹ יִשְׂרָאֵל, וְהַכְּפִיל לוֹמַר כְּבֹד אֲכַבְּדָהּ בְּרִצּוֹנוֹ לֹמַר שֶׁכְּבָר שָׁלַח לוֹמַר אֵלָיו שֶׁבְּשִׁגְמָ לֹא יִקְלָל שְׁאִפִּי הִכִּי יִכְבֵּד אוֹתוֹ, אֲבָל יִקְלָל בֵּין קָלָלָה בְּשֵׁם עֲצֻמוֹ וּבֵין קָלָלָה בְּבִקְשָׁה מֵהַש"י יִכְבֵּד אוֹתוֹ כְּפִלִּיִּים, אַחַת בְּשִׁבְיֵל הַקְּרִיאָה וְאַחַת בְּשִׁבְיֵל הַקְּלָלָה, וְעַתָּה שְׁלֹא קָלָל אֲבָל שֶׁבִירָף אוֹתְכֶם אֲמַר הִנֵּה אֵינִי מְחַוֵּיֵב לָהּ אֶפְיִלוֹ כְּבוֹד אַחַד, וְזֶה אוֹמְרוֹ לְקוֹב אוֹיְבֵי לְקַחְתִּיהֶם כְּלוֹמַר א"כ אֵינִי חַיִּיב לָהּ דָּבָר בְּעַד הַקְּרִיאָה וְהַלְקִיחָה שֶׁלְקַחְתִּיהֶם, וְזֶה אָמַר אֲנִי אֲמַרְתִּי כְּבֹד אֲכַבְּדָהּ פְּעָמִים וְה' מְנַעֶה אִפִּי מִכְּבוֹד אַחַד, וְאָמַר כִּי בְּלֶק שְׁאָם יֹאמַר בַּלְעָם שֶׁהִקְב"ה אוֹהֵב וְדָאֵי אֶת יִשְׂרָאֵל וְלֹא מְנַע הַקְּלָלָה מְשִׁנְאָתוֹ אוֹתוֹ, שְׁאָם לֹא הָיָה אוֹהֵבְכֶם לְמָה רָצָה שִׁיְבַרְכֶם וְהָיָה מְסַפִּיק שֶׁמְנַע אוֹתוֹ מִלְקָלְכֶם לְשִׁנְאָתוֹ אוֹתוֹ שְׁלֹא יִכְבֵּד כְּמוֹ שְׁאָמַר לוֹ בְּלֶק אֲבָל שִׁיְבַרְכֶנּוּ לְבָרָה יוֹרָה שֶׁמִּפְנֵי אֶהְבְּתוֹ לְיִשְׂרָאֵל רָצָה כִּי לְכֹף הַקְּדִים בְּלֶק טַעֲנָתוֹ וְאָמַר שְׁגָם מֵה שֶׁהִכְרִיחוֹ הַש"י לְבָרָה אֶת יִשְׂרָאֵל אֵינּוּ לְאַהֲבָתוֹ אוֹתְכֶם רַק לְשִׁנְאָתוֹ אֶת בַּלְעָם כְּדִי שִׁלֹּא יִתְכַבֵּד אֶפְיִלוֹ כְּבוֹד אַחַד, שְׁאָם לֹא הָיָה מְקָלָל וְלֹא מְבָרָךְ כְּבָר הָיָה חַיִּיב לוֹ כְּבוֹד אַחַד מִפְּנֵי שֶׁבָּא אֵלָיו בְּקִרְיָתוֹ, וְזֶהוּ שֶׁהַעֲיָדָה הַתּוֹרָה וְאָמְרָה וַיִּהְפֹּןָה ה' אֱלֹהֵיהֶם לָהּ אֶת הַקְּלָלָה לְבִרְכָה כִּי אֶהְבְּדָהּ, כְּאֵלּוּ וְאָמַר כִּי שִׁקְרָ אֲנִי בְּלֶק לֹמַר שֶׁעָשִׂיתִי כִּי מְשִׁנְאָתִי אֶת בַּלְעָם, וְגַם בְּכַתּוּב הַהוּא בִּיאָר שֶׁכָּל מֵה שֶׁעָשִׂיתָ וְהַשְׁתַּדַּל הִקְב"ה שְׁלֹא יִקְלָל בַּלְעָם לֹא הָיָה מִפְּנֵי הַיּוֹת קָלָלְתוֹ מִזְקַת כָּלָל לַעַם בְּרוּכֵי ה', אֲבָל לְפָרְסָם לַעֲמִים אֶהְבְּתוֹ אֲלֵיהֶם שְׁלֹא סָר צְלוֹ מֵעֲלֵיהֶם, וְאִפִּי שֶׁחָטָא לוֹ אֶהְבְּתוֹ דְּבִקְהָ בְּהֶם, וְזֶה אוֹמְרוֹ וַיִּהְפֹּןָה ה' וְגו' כִּי אֶהְבְּדָהּ, וְכֹאֲשֶׁר אָמַר בְּלֶק לְבַלְעָם כִּי מֵה שְׁלֹא רָצָה הַש"י לְקָלָל אֶת יִשְׂרָאֵל הוּא לְשִׁנְאָתוֹ אֶת בַּלְעָם שְׁלֹא יִקְבֵּל מִמֶּנּוּ הַעוֹשֶׁר וְהַכְּבוֹד שְׁנֹדָר לוֹ הַשִּׁיב לוֹ בַּלְעָם עַל נְכוּן שְׁזָה א"א שֶׁהָרִי כְּשֶׁבָּאוּ מִלְּאֲכִיו אֵלָיו בְּרִאשׁוֹנָה הַשִּׁיב לָהֶם שְׁאֵינּוּ יִכּוֹל לַעֲשׂוֹת דָּבָר בְּלִמִּית ה', וְלְכֹף לֹא אָמַר אֶל שָׂרֵיהֶם שֶׁהִרְאִשׁוּנָה נִקְרָאִים מִלְּאֲכִים, וְזֶה אוֹמְרוֹ שְׁאָף בְּפַעַם הִרְאִשׁוּנָה לֹא אָמַר לוֹ עֲדִינִי שִׁיְכַבֵּד אוֹתוֹ וְלֹא שִׁיִּתֵּן לוֹ דָּבָר רַק ע"י הַשָּׂרִים הַשְּׂנִיִּים, וְהִלֵּא גַם אִז לֹא רָצָה ה' שֶׁאֲקָלָל א"כ לְאַהֲבָתוֹ אוֹתְכֶם הוּא וְלֹא

לשנאתו אותי, ולכך לא אמר לו בלעם הלא דברתי אליך כמו שאמר בפעם השנייה אבל אמר הלא אמרתי למלאכיה קודם שנזר לכבדו כדי לסלק טענת בלק: ומה שנאמר לכה איעצה, לדעתי בחנם נדחקו רש"י ונהרמב"ן ו"ל, כי לדעתי היו הדברים על נכון, שבלעם כך אמר לבלק הנה אתה ירא מפניהם עתה בזמן הזה כמו שאמר עתה ילחכו הקהל את כל סביבותינו הנה איעצה שתכשילם כדי שמה שיש להם לעשות לעמה לא יעשו אותו עד אחרית הימים ושלום יהיה ביניהם, וזה אומרו לכה איעצה אשר יעשה העם הזה לעמה לא תתקנים עתה הגזרה רק באחרית הימים ועתה לא יזיקו לך ותגרשנו, כמו שהיה שאחר שחטאו בזימה ונכשלו בפעור הלכו משם, שהם היו בשטים בערבות מואב וחרו שלשה מסעות לאחור פאשר נתבאר בפ' מסעי שהם היו בהר העברים ומהר העברים באו אל ערבות מואב ומערבות מואב באו בשטים ושם היה ענין פעור, וחרו לאחור בהר העברים ששם מת משה כמו שנאמר עלה אל הר העברים, הרי א"כ הועילה עצת בלעם לגרש ישראל שהיו שם ממולו.

והעצה הזאת בפירוש בכתוב נאמרה לדעתי, שפאשר היו בלק ובלעם באותו הסברא שהקב"ה הוא בכעס ובפנים של זעם עם ישראל מפני ראותם הנחשים השרפים שנשכחם ובה בלעם לקלל והקב"ה אמר לו לברך, תכף נשא משלו ואמר מה אקוב לא קבה אל ומה אזעום לא זעם ה', כלומר טעינו בחשבוננו שאין הקב"ה בכעס עמהם.

ועתה יבא ישוב סדר המקראות וקישורם בברכות הללו כי כל דברי בלעם היו להזכיר את בלק שיכשילם ואינו צריך לקללה גדולה מזו, והקב"ה צננה שלא ידבר רע על ישראל, אבל בערמתו של בלעם היה אומרו לא זעם ה' פאלו נתן טעם לדבריו ואמר תדע למה זעם ה' בשביל שלבדד ישפון ובגוים לא יתחשב, כלומר אינם מתערבין עם הגוים להתחתן בהם, כלומר אם היו מתערבים היה זועם עליהם וזה הבין בלק תכף דבריו והפקיר בנות מואב, וזהו שנאמר הן הנה היו וגו' למסר מעל בדבר בלעם, לא אמר בעצת בלעם כי בדברו הבין בלק, וגם פה כשאמר לו איעצה סתם הדברים מפני ראותו אבל רמז לו אל הדבר שאמר לו קודם לכן ועל זה אמר לולכה איעצה אשר יעשה העם הזה יעשה אותו באחרית הימים ובעת תגרשנו מן הארץ פאשר היה: ועתה אתה המשפיל תבין ענין הכתובים שאמר בלעם בכל הפרשה הזאת שלא יתכן הבנת עניינם רק אחרי העיון במה שיפול ההתעוררות: ספק א' מה שאמר בלעם מן ארם ינחני בלק מלך מואב מהררי קדם, שלא מצאנו שהיה בלעם רק מארם נהרים פתורה, ולא מצאנו שארם נקרא הררי קדם, ועוד אפילו שנניח היות ארם נקרא הררי קדם, עוד יש לשאל שהיה לו לומר מן ארם מהררי קדם ינחני בלק, ועוד מה צורך להזכיר שארם נקרא ג"כ הררי קדם פינו שאין המכונן פה רק להודיע מאין שלחו ונהיאו: ספק ב' שתחלה אמר כי מראש צורים אראנו ואחר כך אראנו ולא עתה אשורנו ולא קרוב, וקודם לא אמר רק אראנו ואשורנו: ספק ג' אומרו ולא עתה פנראה שהיתה המחשבה שיהיה עתה הראיה היא: ספק ד' מה ענין זה שהיה מבקש בלק לקלל ישראל בקצה אחד ולא בקצה אחר, וכבר אמרנו שחשב בלק שהיה שם דגל אנשים רשעים ואין הדבר מתישב, שאם היו רשעים בלעדי קללת בלעם היה הקב"ה מקללם: ספק ה' כי כבר מבואר הענין שהיו יודעים מואב שאין ישראל באים לקחת ארצם ולא להלחם עמהם, דאל"כ היאך יפקירו בנותיהם לעם הבאים לקחת ארצם, וכבר היו מצוונים לבלתי התגר עמהם ואם היו באים

להלחם מרחוק יריחו מלחמה, וא"כ מה ראה בלק לעשות פן: ספק ו' אומרו עצום הוא ממני אחר שקבר אמר כסה את עין הארץ: אמנם יתכן לומר שבלק באצטגנינותו וקסמיו וניחושיו ראה שעתיד לצאת משבט יהודה דוד שיילחם עם מואב ומיתם כמו שנאמר וימדדום בחבל וגו' ולכך היתה פוננתו להחרים העם הזה ואפילו שהם אינם נלחמים עמו הוא היה רוצה להלחם עמם, והנה ראה מה שעשו לאמורי ונתירא להלחם עמם, וכאשר ראה פן נתייעץ כמו שנאמר במיכה מה יעץ עליך בלק וגו', והיתה עצתו עמוקה לאמר אולי תועיל קללות בלעם להלחם ולנצח כל העם כמו שנאמר אולי אוכל נכה בו ואם לא יועיל כדי לכלות כל העם אולי תפול על האיש העתיד לכלות מואב, שקבר ראה שהוא משבט יהודה וגם ראה שיהיה מזרע מואב דהיינו רות המואביה, ואפשר לומר שזה אומרו כי עצום הוא ממני ר"ל ממואב עצמו עתיד לצאת מי שיתריב את מואב, ולהיות שהיתה פוננתו פלה על שבט יהודה לכן אמר בלעם מן ארם ינחני בלק, ר"ל כפשוטו שקרא אותו מארם נהרים כי שם ביתו ואח"כ אמר מהררי קדם לכה ארה לי, ר"ל שהיה רצונו של בלק שיקלל לצד הררי קדם ששבט יהודה היה דגלו במזרח קדם כמו שנאמר פ' מדבר והחונים קדמה מזרחה דגל מחנה יהודה.

ואמר מראש צורים אראנו על דוד כמו שנאמר תשימני לראש גוים, וכאשר בלעם היה נותן עצה ברמז לבלק שיפקיר להם הנשים וכבר בלק היה רואה באצטגנינותו שממואב עתיד לצאת דוד, היתה א"כ העצה הפכה הפונה לכן אמר בלעם אראנו ולא עתה, כלומר אפי' שעתה יזנו עם בנות מואב לא יצא דוד מהם, וחזר עוד ואמר אשורנו ולא קרוב והשלים הביאור ואמר דרף כוכב מיעקב וקם שבט, שר"ל על דרף שנאמר לא יסור שבט מיהודה, ועל האצטגנינות של בלק אמר דרף כוכב מיעקב, ולכן היטיב לומר לכה איעצה, כי בלק אחר שראה באצטגנינותו שמבנות מואב עתיד לצאת דוד, לא היה רוצה לקבל עצתו של בלעם להזנות מואב, לכך חזר בלעם ואמר לו לכה איעצה כלומר קבל עצתי כדי שתהיה הרעה באחרית הימים ולא תהיה עתה.

והנה קשר הדברים היה על נכון בברכה ראשונה שאמר מה אזענם לא זעם ה' כי מראש צורים אראנו, שמלת כי פה נתינת טעם אל מה שלא זעם כפי מה שהשלים, ואמר הן עם לבדד ישפון ואינם מתערבים והם מיוחדים לו למה יזענם עליהם, ומפאן הבין בלק להכשילם, ובלעם ג"כ כדי שיבין בלק אמר משלו פן, ובוחזן פליות כתב בתורה שהעידה שהיה למסר מעל בדבר בלעם, ועל פן הרגוהו בחרב ששם במלחמת מדין נאמר שהרגו חמשה מלכיהם על חלליהם ואת בלעם בחרב, שפירושו הוא שהמלכים נהרגו במלחמה אבל בלעם הרגוהו אחר המלחמה בדין ולכן אמר בחרב, ועוד אחר שאמר שאינם מתערבים בגוים אמר שעם כל זה מי מנה עפר יעקב וגו', ואמר עוד וא"ת שזה הרבוי מי יודע אם הוא סימן טוב להם שהרי מציינו פמה אומות מצליחות ואחריתם לאבוד כמו שנאמר בפרוץ רשעים כמו עשב להשמדם עדי עד, וזה ג"כ אינו, וזה אומרו תמות נפשי מות ישרים, ר"ל אמות מות ישרים נקי מעון הלואי ויהיה אחריתי כמוהו, א"כ אין רבויים על דרף בפרוץ רשעים אבל הם נוחלים שני עולמות: עוד יתכן לומר במה שאמר ומהי אחריתי כמוהו והוא נסמך על מאמרם ז"ל שאמרו שהרשעים נעשים אבק תחת פפות רגלי הצדיקים, שזה אמר בלעם מי מנה עפר יעקב, ר"ל מי ימנה כאשר יקיצו

שוכני עפר של זרע יעקב תמות נפשי מות ישרים ותהי אחריתי כמוהו כאומר והלואי תהיה אחריתי להיותו אבק רגליהם, ויהיה אומר כמוהו שב אל העפר.

אח"כ בברכה שנייה אחרי שאמר לו בלק על פי נחישיו או קסמיו שעשה שמאותו הצד הנראה משדה צופים ודאי יתרצה ה' שיקללם, והנה השם יתברך חזר לומר לו שיברך ושללא יקלל וכבר אמר לו לא איש אל וכיזב וכן אדם ויתנחם, ושהוא רוצה בברכתם ואפילו באותו הצד הנראה משדה צופים שאמרת לא הביט הקב"ה און בייעקב ולא ראה עמל בישראל בשום צד מהם, ובכל הצדדים ה' אלהיו עמו ולא הסיר השגחתו ואהבתו מהם, וכן הם ביחוד קשראחד פאלו היה להם מלך, שפן היה סדרם בתקיעת החצוצרות למסע המחנות פעם שיש לכלם מלך אחד שכלם נשמעים אליו ועל פי דברו חונים ועל פי דברו נוסעים, וזה אמר נגד בלק שהוא אמנם אמר הנה עם יצא ממצרים כלומר עם בערבוביא בלתי מלך, על זה השיב שאינו פן אבל שהאלהים הוא מלכם ילך לפניכם, ושה יבחן מסדר תרועתם בנסיעתם ובחנייתם שיש ביניהם תרועת מלך, וכאשר רצה להביא ראייה שהנחישים לא יועילו נגדם, אמר אל מוציאם ממצרים שפלה מלאה נחישים וכשופים ולא הועילו פלל אבל הוציאם, ונתן טעם לפי שאין נחש בייעקב ולא קסם בישראל, וזו תשובה לדברי בלק שעשה נחישו שמאותו הצד ודאי יקללם, ועתה אמר שפל מה שעשה הקב"ה להורידם למצרים ולהוציאם משם הוא כדי לפרסם שמו ויכלתו ית' ושהנחישים והקסמים פאין נגדו, וזה אומר פעת יאמר ליעקב ולישראל מה פעל אל, פאילו יאמר שאין לה פעולה גדולה מזאת להוציא עם מעבדות שיתנשא פארי על פל האמות, ובברכה השלישית כבר נתבארו הדברים מאד שבראשונה שלקח אותו פמות בעל על פי הנחיש והקסם פחר באותו המקום, ובשניה שלקח אותו שדה צופים, ג"כ על פי הנחיש והקסם פחר באותו המקום, וכאן בשלישי ג"כ שלקח אותו ראש הפעור על פי הנחיש והקסם פחר לקחתו שם, ולכן אמר שפכל פעם ופעם היה מטה פניו ומביט על ישראל שם באותו הצד שמצאו על פי הנחישים שיוכל לקללם, אבל עתה בשלישית לא חשש עוד להביט באותו הצד שהיה נחישו של בלק שפכר נתאמת אצלו שהקב"ה רצה בברכתם, וזה אומר ולא הלא בפעם בפעם לקראת נחשים וישם אל המדבר פניו, פאילו יאמר שלא הלא לקראת נחשים כמו עד עתה שהיה פונה פניו אל הצד שמצאו על פי הנחיש שהוא טוב לקלל אבל שם פניו אל המדבר בכללותו מבלתי פנותו אל שום צד, וכבר נשא משלו בפשב כמו שהתחיל לספר שפל טובתם היה מפני שאינם מתערבים, לרמז שאם יכשילם להתערב שאז יפלו ממעלתם, וזה אומר מה טובו אלהיך יעקב משכנותיך ישראל, שפכלם נטיעי ה', והשלים באומר יזל מים מדליו, כלומר שאינם מתערבים באחרים אבל מדליו בעצמו ושלך תנשא מלכותו.

עוד יתכן שרמז בלעם בזה שאמר על ישראל שהם ישתו מים מן המקור האמתי באלהיות, אבל על ידי עזר בחכמות הטבעיות והלמודיות שמהם למד אברהם והכזיב האמונות שהיו בזמנו, כי ודאי פל מה שיש מופת על סותרו אין להאמין, ולכך אמר יזל מים מדליו וזרעו פמים רבים, וכבר בח"א מחבורי זה פי"ח הרחבתי לכאר ענגן זה ע"ש, פי בכל הפתובים שפאמר מים רבים אמרנו שפנרמז פן, פי בזה ינסרו הרבה מבוכות בפשוטי הפתובים, פאשר תדע שהחכמה האלהית יכונה בשם נהרות או מים חיים, והטבעיות ולמודיות בשם מים רבים, ובח"א פרק י"ח הבאתי מה שאמר דוד ענשי

מלאכה במים רבים, ואמרתי שהפוננה לומר שהם באים בים החכמה האלהית אשר עליה נאמר ורחבה מני ים והם נעזרים בהגיוניות שהיא מלאכה בלמודיות ובטבעיות, ועם כל זה יאמינו על פי הנבואה כל מה שאין מופת על סותרו, לכן אמר ה' ראו מעשי ה', עוד אמר דוד ג"כ ונהינהו בסימן כ"ט הרעים ה' על מים רבים, שלפי החכמות הטבעיות וחקירותיהם בקצת הם טובות לעזר אל האלהיות, שכן אברהם ע"י החקירה בטבעיות מצא האלהיות, כמו שארז"ל מלה"ד למי שהיה עובר ממקום למקום וראה בירה דולקת אמר אפשר בירה זו בלא אדון, כמו שתמצא ביאור מאמר זה בתחלת חלק שני מחבורנו זה, שהיתה פוננתה מבוארת לומר שאברהם ע"י חקירות מצא ענין האלהיות, עם כל זה מי שישתקע בחכמות ההם עד שלא ירצה להאמין בדבר שאין מופת על סותרו הנה יקצץ בנטיעות, באופן שהחכמות הטבעיות טובות במקצת והשתקעות בהם רע, לכן אמר קול ה' על המים שהיא החכמה האלהית אבל הרעים ה' על מים רבים כאשר תבא בחקירת השי"ת, הרעים על החכמות ההם, ועל פן ראוי להרחיקם שהם לא יאמינו דבר אם אין עליו מופת לחיבו אפילו שאין מופת לסתור, וכאשר בא הסיפור מיחזקאל במראה ההיא שאמר עליה היתה דמות כבוד ה' אמר ג"כ היות קול פנפי החיות כקול מים רבים ונהינהו.

והבן עוד סוף המזמור הנה שאמר דוד ה' למבול ישב וישב ה' מלך לעולם, באומר שבענין המבול נתפרסם מלכותו שהשחיתם על החמס שביניהם, וזהו סמיכות במה שהסמיך ואמר ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, כי דור המבול איש את רעהו חיים בלעו אבל הקב"ה נתן תורה לישראל שעל ידה יהיה שלום ביניהם.

עוד אמר דוד על זאת יתפלל כל חסיד אליה לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו, כי מה ענין החסיד אצל המים רבים, אבל הדברים מבוארים פפי מה שאמרנו שמים רבים הוא פנוי אל החכמות החיצוניות, ואמר שאין ראוי שתהיה תפלת החסיד רק שלא יפשל ח"ו באמונה רעה, פאלו יאמר שהחסיד לא יתפלל אל ההצלחות המדומות מן המזון וכדומה, רק עיקר תפלתו תהיה שלא יפשל באמונות, ואבאר לה המזמור הנה ע"ד שנהגו רז"ל לומר פיון דאמא לידן נימא ביה מלתא, והוא שהתחיל דוד באומר אשרי נשוי פשע פסוי חטאה, אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון ואין ברוחו רמיה, כי החרשתי בלו עצמי בשאגתי כל היום, כי יומם ולילה תכבד עלי ידה נהפך לשדי בחרבונני קיץ סלה, חטאתי אודיעה ועוני לא כסיתי אמרתי אודה עלי פשעי ואמה נשאת עון חטאתי סלה, על זאת יתפלל כל חסיד אליה לעת מצא רק לשטף מים רבים אליו לא יגיעו כי אמנם רואה אתה המשפיל בעיניו מבוכתהפתובים הללו והעדר סדרם וקנשי הבנתם, אמנם לדעתי היתה פוננת דוד אז בהיותו מסדר המזמור הנה לומר כי העון אשר לא ינה בו מן הפרי או חלול ה' תקל המחילה מאתו ית', ואומרנו שאין בו מרי רצוננו לומר שלא נכנס בו רוח אפיקורסות כמו שארז"ל שהעובר עבירה נכנס בו רוח אפיקורסות, ועל זאת הפוננה אמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה, וא"כ אם תקפו לאדם יצרו לחטוא מבלתי שיכנס בו רוח אפיקורסות ומבלתי שהיה בו חלול ה' תקל הסליחה, ועל זה הפוננה אמר דוד אשרי נשוי פשע פסוי חטאה שנמחל לו העון ולא נתחלל ש"ש על ידו, וביאר הדברים מאד ואמר אשרי אדם לא יחשוב ה' לו עון, ר"ל שלא יחשוב הקב"ה אותו עון לו לעצמו ית' שיששבהו חלול ה', והתנה תנאי שני שלא

נכנס בו רוח אפיקורסות, וזה אומר וזו ברוחו רמיה, וכמרגיש סתירה בדבריו שהוא אמר אשרי כסוי חטאה והנה הוא בעצמו גילה חטאו וכתב בזמירותיו את חטאו עם בת שבע, לישב סתירת דבריו אמר להתנצלות שהיה מוכרח לגלות חטאו, ואמר פי בהיותו מבקש מאתו יתב' סליחה על העון שהוא לא היה אפטר לו להתריש ולכסות הפשע, הנה היה מוכרח לשאוג שאגה וצעקה לבד מבלתי חתוף דברים, פי על פן יאמר שאגה בב"ח בלתי מדברים, ועל פן אמר פי התרשתי בלו עצמי כל היום, פאומר אם הייתי מתריש מן העון היו בלים עצמי בשאגה, ונתן טעם לדבריו שהיה מוכרח לגלות החטא או לשאוג, מפני שתכבד ידו עליו מצד החטא ויגבר עליו הינוכש המסבב הדאגה, ועליה אמר בחרבוני קיץ סלה.

והשלים הביאור לומר שעל פן הוכרח לגלות עונו וזה אומר חטאתי אודיעה ועוני לא כסיתי, וכאומר הנה החטא הזה של בת שבע לא היה בו חלול ה' פי נעשה בסתר כמו שאמר לו הנביא אתה עשית בסתר וגם לא היה בו ח"ו אפיקורסות, ועם כל זה מפני יראתו הוכרח לגלות, ולא היה צורך לגלות לפי שפכר הקב"ה מחל לו, וכמתרחט על שגילה חטאו אמר כסוי חטאה, פאומר הלנאי לא הייתי מגלה פיון שפכר הקב"ה מחל, והוא אומר אמרתי אודה עלי פשעי לה' ואתה נשאת וגו' ואחר שהשלים לומר פנונתו כאשר אמרנו לענינו ראשון שהחטא שאין בו הרהורים ולא רוח אפיקורסות תקל הסליחה, וזה אומר על זאת יתפלל פלומר מפני זה שעיקר העון הם ההרהורים לאפיקורסות אין ראוי לחסיד שיסתפל רק לשטרף מים רבים שהוא פנוי אל האפיקורסות שאליו לא יגיעו פי שאר החטאות תקל סליחתם.

וכן אמר ישאו נהרות דכים מקולות מים רבים אדירים משברי ים אדיר במרום ה' עדותיה נאמנו מאד וגו'. שהיתה אמנם פנונתו לומר שהנהרות שהם פנוי לאלהיות ישאו דכים מפני קול הפילוסופים שמכחישים ההשגה ואומרים אדיר במרום, פלומר אינו משגיח כלל בשפלים, אבל עדותיו של הקב"ה בתורה נאמנו שהוא משגיח.

ואמר לביתך נאונה קדש שהוא בית המקדש, על דרך שנאמר והיו עיני שם. עוד אמר בהדיא סי' י"ח ישלח ממרום יקחני ימשני ממים רבים, שגם שם מבוארים הדברים היות פירוש המים ההם על דרך זה, שהיה מתפלל שימשהו מהם.

עוד אמר סימן ע"ז דברים נאים מאד קול רעמה בגלגל האירו ברקים תבל רגזה ותרעש הארץ, שהדבר מבואר היותו מדבר על פרוסום האלהות באומר האירו ברקים תבל, ויהיה נכון מאד עם מה שכתב הרמב"ם ס' המורה, שהמשיל ואמר שהעיון באלהיות הוא כפי שהבריק עליו ברק אחר ברק עד שישב להאיר פיום, א"כ זה אמר האירו ברקיו תבל, ואחר זה אמר בים דרפך ר"ל בים חכמת האלהות שעליה נאמר רחבה מני ים, ואמר עוד ושפילה במים רבים שהוא משל נאה אל מה שאמרנו שהטבעיות הם עזר למצא שבילי האלהיות וביאר ביאור רב שבחכמות ההם לא יודע ענין האלהות ומדותיו בהשגחה וביכולת ית' ועל פן אמר ועקבותיה לא נודעו, ובענין זה אמר חבוקק דרכת בים סוסיף חמר מים רבים: ונשוב לדברי דוד שהשלים המאמר קשור מאד, שלא יתכן לדעת מדותיו ית' ע"י הטבעיות רק היתה אותנו בתורה ע"י משה ואהרן, והוא אומר נחית כצאן עמה ביד משה ואהרן.

עוד אָמר דָּוִד עַל עֵינָיו זֶה פָּצַנִי וְהִצִּילָנִי מִמַּיִם רַבִּים מִיַּד בְּנֵי נָכָר, וּבִיָּאֵר בְּהִדְיָא שְׂאִין הַפְּנוּנָה שִׁיִּצִּילָהּוּ מִבְּנֵי נָכָר הָאוֹיְבִים אַבְל מִן הַפִּילוֹסוֹפִים בְּאַמוּנָתָם הִרְעָה, שְׁפֵן הַשְּׁלִים אֲשֶׁר פִּיהֶם דְּבַר שְׂוָא, וְשִׁלְמָה אָמר פְּאֲשֶׁר גַּם הוּא דְּבַר בְּאַלְהוּת מַיִם רַבִּים לֹא יוּכְלוּ לְכַבּוֹת אֶת הָאֱהָבָה, וְכֵן יִחְזַקְאֵל אָמר לוֹ הַשִּׁי עַל הָאֲמוּנוֹת הִרְעוֹת שְׁהִיו אִזּוּ בְּיִשְׂרָאֵל, חוּד חִידָה וּמְשׁוֹל מְשָׁל, וְהַשְּׁלִים בְּאוּמְרוֹ אֵל מַיִם רַבִּים הִיא שְׁתוּלָה וְגו' הֲלֹא אֶת שְׁרָשִׁיָּה יִנְתֵּק, שְׁהֶם שְׁרָשִׁיָּהֶם שֶׁל הַפִּילוֹסוֹפִים, עוֹד אָמר יִשְׁעִיָּה פְּשָׁאוֹן מַיִם כְּבִירִים לְאֻנְמִים כְּשָׁאוֹן מַיִם רַבִּים, וְהַשְּׁלִים מְאָמְרוּ לַעֲת עָרַב וְהִנֵּה בִלְהָה, הִנֵּה נִתְבָּאָר לָהּ שְׁהַחֲכָמוֹת חִיצוֹנִיּוֹת קְרָאוּם מַיִם רַבִּים: וְנָשׁוּב לַעֲנִין בְּלַעַם בְּבִרְכָה שְׁלִישִׁית שְׁאָמַר בְּהַ פְּנִחִלִים נְטִיו כְּגִנּוֹת עֲלֵי נְהָר פְּאֱהֵלִים נְטַע ה' כְּאַרְזִים עֲלֵי מַיִם, יִזַּל מַיִם מִדְּלִיו וְזָרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים וַיִּרְוֹם מְאָגַג מִלְּכּוֹ וְתִנְשָׂא מִלְּכּוֹתוֹ, כִּי נִרְאִים דְּבָרֵי מְשָׁלוֹ זֶה נְבוֹכַדְנֶצַּר שְׁקוֹדֵם הִמְשִׁיחֵם לְנִחִלִים וְאַח"כּ לְגִנּוֹת עַל הַנְּהָרִים וְאַח"כּ כְּאֱהֵלִים וְאַח"כּ כְּאַרְזִים עֲלֵי מַיִם, אַבְל דְּמָה שְׁנִתְנַבְּא עַל כָּל מַה שְׁיִקְרָה לְיִשְׂרָאֵל עַד בִּיאַת מְשִׁיחֵנוּ שְׁמִתְחַלְתָּם הָיוּ נְעִים וְנָדִים, עַד שְׁבָאוּ אֵל הַמְּנוּחָה בְּבִנְיָן בֵּית רֹאשׁוֹן וְשֵׁנִי וְאַח"כּ נִתְגַּדְּלָה הַתּוֹרָה בְּמִשְׁנָה וּבְחֻתִּימַת הַשִּׁי"ס.

וְהִנֵּה עַל הַזְּמַן שְׁהִיו נְעִים וְנָדִים אָמר כְּנִחִלִים נְטִיו, שְׁהַנְּחַל נוֹטָה לְכָאֵן וּלְכָאוֹ, וְאַחַר שְׁבָאוּ אֵל הַמְּנוּחָה בְּבִנְיָן ב"ה אָמר כְּגִנּוֹת עֲלֵי נְהָר, שְׁאָמַר כְּגִנּוֹת עַל הַשִּׁנִּי בְּתִים, וְעַל דוֹרוֹת הַמְּשִׁנָּה וְהַשִּׁי"ס אָמר כְּאֱהֵלִים נְטַע ה' כְּאַרְזִים עֲלֵי מַיִם, שְׁהַגְדִּילוּהַתּוֹרָה וְהוֹצִיאוּ דְּבַר מִתּוֹךְ דְּבַר, כְּמִי שְׁאוּמַר דּוֹלָה מַיִם מִבּוֹרוֹת עֲמֻקִּים כֵּן אָמר יִזַּל מַיִם מִדְּלִיו, וְאַמַּר וְזָרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים עַל הַחֲכָמוֹת הַחִיצוֹנוֹת, כְּאֵלוֹ יֹאמַר שְׁיִשְׂרָאֵל יִזַּל מַיִם מִדְּלִיו, ר"ל כְּמוֹ שְׁאָמַר מִשֶּׁה תִּזַּל כְּטַל אֲמַרְתִּי, וְהֵם יִזְלוּ מַיִם מִן הַדְּלִי שְׁלֵהֶם שְׁהִיא הַתּוֹרָה וְזָרְעוּ בְּמַיִם רַבִּים שְׁאֲבָרְהֶם שְׁהִיא הַתְּחִלַּת הָאֻמָּה הַזֹּאת הִיְתָה הַשְּׁגָתוֹ בְּמַיִם רַבִּים, וּלְכִי שְׁהַזָּרַע הוּא הַתְּחִלָּה לַפִּירוֹת מִפְּנֵי זֶה הִמְשִׁיל אֶת אֲבָרְהָם לַעֲנִין הַזָּרַע: וְאוּמְרוּ יְרוּם מְאָגַג, פִּירַשׁ"י מְלֶךְ רֹאשׁוֹן שְׁלֵהֶם יְכַבּוֹשׁ אֶת אֲגַג מְלֶךְ עַמְלֶק, וְהִרְמַב"ן כָּתַב שְׁיִתְכּוֹן שְׁהִיא כָּל מְלֶךְ בְּעַמְלֶק נִקְרָא אֲגַג כִּי רַחוּק הוּא שְׁיִקְרָא הַנְּבִיא שֵׁם הַרְשָׁע בְּטָרָם נוֹצָר מִבְּטָן ע"כ.

וּלְדַעֲתִי כָּל שָׂר גְּדוֹל הָיָה נִקְרָא אֲגַג שְׁכֵן בְּמַלְכוּת תּוּגַרְמָה"ה עַד הַיּוֹם קוֹרְאִים לְשָׂר גְּדוֹל מְאֹד אַג"א, וְאִין הַפְּנוּנָה בְּעַמְלֶק שְׁאֵם הוּא בְּעַמְלֶק כְּכָר אַח"כּ אָמר בְּלַעַם וַיִּרְא אֶת עַמְלֶק וַיִּשָּׂא מְשָׁלוֹ שְׁנִרְאָה שְׁעַד כָּאֵן לֹא דְבַר בְּעַמְלֶק, וְלָכֵן אָמר יְרוּם מְאָגַג מִלְּכּוֹ ר"ל שְׁיִהְיָה גְּדוֹל מְאָגַג, וְאוּמְרוּ וְתִנְשָׂא מִלְּכּוֹתוֹ נִתְנַבְּא עַל בִּיאַת מְשִׁיחֵנוּ שְׁנִנְאָמַר בְּיִרְמְיָה וְאַנִּי ה' אֱהִיָּה לָהֶם לְאֱלֹהִים וְעַבְדֵי דָוִד נְשִׂיא בְּתוֹכָם אֲנִי ה' דְּבִרְתִּי, בְּאוֹפֵן שְׁפָל גְּבוּאָת בְּלַעַם הִיְתָה עַל דָּוִד וּבְשִׁגְמָם תְּבַחַר לֹמַר שְׁאָגַג הוּא שֵׁם עֶצֶם לְמֶלֶךְ עַמְלֶק עִם כָּל זֶה יִתְכּוֹן שְׁיִאמַר עַל דָּוִד כִּי מְסַבֵּת אֲגַג שְׁהִחִיָּה שְׁאוּל הִגִּיעַ הַמַּלְכוּת לְדָוִד כְּמוֹ שְׁנִנְאָמַר כְּשִׁהִחִיָּה אֶת אֲגַג קָרַע ה' אֶת מְמַלְכֶת יִשְׂרָאֵל מֵעֲלֵיָּה הַיּוֹם וּנְתַנָּה לְרַעְיָה הַטּוֹב מִפְּנֵי וְהַפְּנוּנָה בְּאוּמְרוֹ מְאָגַג ר"ל מְסַבֵּת אֲגַג, וְאַחַר זֶה אָמר אֵל מוֹצִיאָם מִמִּצְרַיִם כְּתוּעַפַת רָאם לוֹ, שְׁבָרְאוּשׁוֹנָה מַה שְׁאָמַר כְּתוּעַפַת רָאם לוֹ שָׁב אֵל הַקַּב"ה שְׁאֵם הָיָה שָׁב אֵלֵיהֶם, הִיל"ל כְּתוּעַפַת רָאם לָהֶם כִּינּוֹן שְׁהַתְּחִיל בְּלִשׁוֹן רַבִּים וְאַמַּר מוֹצִיאָם, אַבְל כָּאֵן אָמר מוֹצִיאָו בְּלִשׁוֹן יְחִיד, לָכֵן אוּמְרוּ כְּתוּעַפַת רָאם לוֹ שָׁב אֵל הָעָם עַד הַשְּׁלִים דְּבָרֵיו כְּרַע שְׁכַב כְּלוֹ בְּלִשׁוֹן יְחִיד עַל הָעָם, וְאַמַּר מִי יִקְיָמוּנוּ נְגַד בְּלֶק שְׁהִיא רְצוֹנוֹ לְגַרְשָׁם מִמּוֹלוֹ אָמר כְּרַע שְׁכַב מִי יִקְיָמוּנוּ.

ומה שהפך בלעם ואמר תחלה מברכה ברוך ה' ממה שאמר יצחק, הוא הטעם לפי שהקב"ה אמר לאברהם ואברהם מברכה ומקללה ארור, בא יצחק אחר שניתנה לו ברפת אברהם ואמר ליצחק פי אורר מברכה ארור מברכה ארור, ובהיות פי צריח תחלה להסיר הרעה ואחר לבקש הטובה כמו שצאמר סור מרע ועשה טוב, לכה אמר לו תחלה שאוררו ארור מפי ה' וא"כ לא חלה קללתו כלל, ואח"כ אמר שמברכיו ברוך, אבל בלעם שהיה אומר מפיו של הקב"ה כמו שצאמר שומע אמרי אל, לכה אמר כמו שאמר הברכה לאברהם שאמר תחלה ואברהם מברכה, פי כן יאות שיאמר הקב"ה שקודם שיזכה לברכה אין מקלליו ארורים, אבל אחר שפבר זכה ונכנס תחת כנפי שכינה ונתברך אח"כ מקללה ארור, וזהו קשר הדברים עם מה שאמר אח"כ גאם שומע אמרי אל שפירושו שלפי שאמר הקב"ה כה, אמר הוא ג"כ, להיותו שומע אמרי אל, ואפשר עוד שבלעם לפי שהיה בדעתו לקלל ואח"כ רצה לברך את עצמו קודם לכה אמר מברכה ברוך, כדי שיוכח מה שיאמר אח"כ ואורר ארור שתהיה הפנונה מעתה והלאה אחרי הברכה שברכם, והנה הודיע את בלק העתיד ואמר לו על ענין דוד, ולפי שצאמר לא יסור שבט מיהודה קרא את דוד שבט.

והנה יפלא שהיה לו לומר וקם שבט בישראל כמו שצאמר ולא קם נביא עוד בישראל כמשה ולא אמר מישאל, אבל הענין הוא שרמז באמרו על דוד כמו שאמרנו שהוא מזרע רות המואביה, ולכן אמר וקם שבט מישאל ומחץ פאתי מואב, שאמרו מישאל ר"ל מקצתו ממואב ומקצתו מישאל: ובאמרו וקרר כל בני שת, רש"י ז"ל כתב שפירושו כל האנמות, וא"כ הוא לא ידעתי למה חזר והזכיר עמלק והקניזי, ועוד למה לא יאמר כל בני אדם, והראב"ע כתב בשם יצחקי שהדברים שבים אל עמון ומואב והוא כפול ומלת שת נגזרת מחשופי שת וירמון אל בנות לוט והרב"ע טען על זה ואמר שאין זה נכון כי השת הוא האחור שהוא נגזר מן השתות יהרסון וא"כ מה ירמון זה לבנות לוט.

וילדעתי הדברים מבראריים שמלת שת פה נגזרת מחשופי שת ואין הרמז לבנות לוט כמו שכתב יצחקי אבל קרא לעמון ומואב בני שת ר"ל בני עבודת השתות שלהם, שעושים בשת שפוערים עצמם אל פעור וסרה טענת הראב"ע: פרשת פנחס פרק לה קח את ראשי העם והוקע אותם.

פרש"י קח את ראשי העם לשפוט את העובדים, וכן תרגם אונקלוס. אבל יתכן עוד שיאמר שיקח את ראשי העם מאשר חטאו ומעשה בהם דין ושיזה כל שאר העם ישמעו וייראו פשיטתו שהגדולים שבהם נידונים, ולכה קם זמרי שהיה נשיא כמשרז"ל שבא אצל משה כי היתה פנונתו להעזי ולמרוד בשרירות פאומר נשיא אני ומי יעשה לי דבר, וכבר אמרו רז"ל שצעלמה הלכה מעיני משה ולכה היו בוכים, ודרשו כן ממה שצאמר ענין הבכיה אחר מעשה זמרי.

אבל לפי הפשט היו בוכים על החרון אף שהיה בישראל ומה שעשה זמרי יראה ג"כ לפי הפשט שנראה אליו שלא נאסרה ארמית רק כדי שלא ימשה לעבד ע"א שלה ולאכול מזבחהו, ולכה הביאה לעיני כל ישראל שפינו שראה שמשה לא אמר הרגו המנאפים רק הנצמדים לבעל פעור הורה היתר זה, ולא ידע שקנאים פוגעים בו אע"פ שאין ב"ד

הורגין אותו והנה פאן ובמעשה קרח נאמר ויהיו המתים במגפה כ"ד אלה, אמנם פאשר מנה דוד את ישראל נאמר ויקמת וגו' שבעים אלה, והטעם שבקרח לא מתו רק אותם שנגזר עליהם מיתה, כמ"ש פרק כ"ה במ"ש ויעמד בין המתים ובין החיים, לכן אמר ויהיו המתים ולא אמר ויקמת כמו שנאמר בדוד, וגם הנצמדים לבעל פעור קראם מתים שיהרשעים בחייהם קרויים מתים וכבר ארז"ל שפנחס בדין עשה כן שקנאים פוגעים בו ואם כן הוא יש לשאול מה היה המעשה של פנחס יתר שאת כבר היה קנאי פאשר הקנאים.

עוד יפלא אומרו ב"פ בני ישראל שפך נאמר השיב את חמתי מעל בני ישראל ולא כליתי את בני ישראל. ויתכן שאמר פן להיות שם שני מיני חוטאים, מין א' הם היו החוטאים בניאוף ופעור, ומין אחר שלא היו מוחים בידם, ובקנאו תוף בני ישראל נתפפר לבלתי מוחים, ובעשותו הפועל נתפפר לחוטאים שישבו מפשעם, ולגבי המנאפים שייד קנאה ולגבי הבלתי מוחים שייד חמה, ע"כ נאמר השיב את חמתי מעל הבלתי מוחים ולא כליתי כל המנאפים והנצמדים, והוא שנאמר פ' נאמתחנן כי כל האיש אשר הלה אחרי בעל פעור השמידו ה' אלהיו, שאחר כך אחד אחד השמידם לא בפעם אחת כשחטאו ויש לשאול מ"ש ראש אנמות בית אב במדן הוא, ולא אמר למדן כמו שנאמר מלך למואב, אבל מפאן יצא להם ז"ל לדרוש שהלא ישראל בשטים ומה היתה עושה שם בת מלך אלא בעצה שלחיה, שפינו שנאמר במדן הוא ר"ל שאביה היה במדן ולא בשטים ובתו באה שם, וענין גודל שבחו היה שלקח רומח לא ספין או כלי זין בסתר, כי הרומח כבר ראוהו כל העם, וזהו שנאמר ויקם מתוף העדה שפלם ראוהו קם.

ועל זה נאמר בקנאו את קנאתי בתוכם, ורש"י פירש בקנאו את קנאתי בנקמו את נקמתי בקצפו את הקצף שהיה לי לקצוף כל לשון קנאה הוא המתחרה לנקום. ויש לשאול למה לא נאמר בנקמו את נקמתי אבל אמר בקנאו שהיא המתחרה לנקום.

אבל יתכן שלא רצה הפתוב לומר בנקמו רק בקנאו שהיא המתחרה לנקום להודיענו שמחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה, באופן שהודיענו שהיה לו שחר על המחשבה וגם על המעשה.

כי לדעת ארז"ל מחשבה טובה הקב"ה מצרפה למעשה אין הפוננה במי שחשב לעשות טובה ולא עשה שתחשב לו כמעשה, כי אין הדברים כן, אבל היתה פנונתם לומר שכשהאדם פנון לעשות מצנה ועשאה נותנים לו שכרה על הפוננה ועל המעשה שמצרפים אותו במעשה ויהיה שכרו כפלים, וכנגד זה אמרו הרהורי עבירה קשים מעבירה, וע"כ נאמר פה בקנאו שהמוכן יהיה על ההתחרות לנקום קודם שעשה הנקמה, וזו היתה הליכתו ברומח תוף הקהל בכוננה להורגו, שכל העם ראו ויראו באמרם אם לנשיא נעשה כן להדיוט עאכ"ו ובה רבים השיב מעון: ועל מה שנא' כי צוררים הם לכם בנכליהם וגו' על דבר פעור, הנה יתכן לשאול מה ענין הצריה הזאת והלא הרגו אותם ולא יקרא ההריגה צריה, ובעמלק נאמר לה והפית את עמלק שהוא השונא המוחלט ומה שייד לומר צרור והפית.

עוד יש לשאול שהיא יתכן שיפקירו בנותיהם להכשיל, שאם כן נראה שיידעו בקדושתן של ישראל ובטומאת עצמן וא"כ היה להם להתגיר, עוד יש לשאול אומרו לשון נפל,

פי מה שיניף נכל לענין זה ומה הוא נכליהם ונראות שעשו, פי הנכל הוא שינרמה את זולתו ויגנוב דעתו: לכן נראה שהמדינים נדאי לא עשו כן להכשילם.

אבל בהיותם נראים מישראל לרנבם כמ"ש פי רב הוא, הנה היו מראים עצמם אוהבים והיו מתערבים עמם והיו קוראים אותם למשתאות שלקהם ולזבחי אליהם, וכל זה להראות להם אהבה וקירוב דעת, לכן אמר הקב"ה צרור את המדינים פי צוררים הם לכם, כלו' שאינם אוהבים אבל הם אויבים בלב ומחמת יראה מראים אהבה ואפי' שרואים שישראל מנאפים עם בנותיהם לא היו מוחים בידם כל זה להראותם אהבה, כמ"ש שלמה שנאה תעורר מדינים ועל כל פשעים תכסה אהבה, והל"ל ואהבה תכסה פשעים כמ"ש שנאה תעורר מדינים, אבל יתכן שפך אמר שהשנאה תעורר מדינים, ועוד תעשה השנאה שעל כל פשעים תכסה באהבה, כלו' מראה כאלו אוהב אותו כדי שיפול בידו להנצקם, וכך היתה אהבת המדינים את ישראל היו מראים להם אהבה ובקרבם ישומו ארבם.

לכן הודיעו הש"י להם ואמר שצוררים הם ואינם אוהבים, אבל עמלק הנה צורר בפרהסיא לכן לא נאמר רק לו והפית את עמלק, וכאן אמר צרור את המדינים והפיתם אותם ר"ל שיכפו אותם פשוטאים לא כפי שגלחם לשלול ובזה נתישב מה שנתעוררנו בזה, ומ"ש ותבלע אותם ואת קרח שהיה לו להקדים קרח שהוא העיקר אמר כן להראות שקשים מחזיקי ידי עוברי עברה יותר מהעוברים עצמם, ועוד שקרס היתה מחלוקתו לסבת שררה אבל אלו בלתי שום סבה, ובמה שנאמר פ' מטות ועתה הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו, פרש"י ז"ל למה חזר ואמר הרגו הפסיק הענין דברי ר' ישמעאל שאם אני קורא הרגו כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש וכל הטף בפנים וגו' איני יודע אם להרוג עם הזכרים או להחיות עם הטף לכך נאמר הרגו עכ"ל.

ובאמת יפלא לפי הפשט שלא הנה צריך לכתוב הרגו הראשון רק כל זכר בטף וכל אשה יודעת איש למשכב זכר הרגו, אבל יתכן לומר שזהו שאמרנו פי מ"ש צרור את המדינים והפיתם אותם ר"ל שיכפו אותם מפת אויב לא ככל המלחמות שהפנונה אל השבי והשלל או לקחת ארצם, רק מלחמה כפי שרוצה להנצקם כמ"ש נקום נקמת וגו' ולכן אמר פעמים הרגו, שאם הנה אמר הראשון לבד היינו אומרים שיהרגום יחד, לכן הודיע היות הרצון שיהרגוהזכרים ואח"כ יהרגו אותם גם כן.

ובזה יתישב מ"ש הן הנה היו וגו' שנראה היות כל הפעס על הנקבות, ובזה יתישב שגם הריגת הזכרים היתה להנצקם מן הנשים: ובמה שנאמר, תוף ענין מספרם של ישראל ונזר והזכיר ובני אליאב גמואל ונתן ואבירם, יפלא מאד למה הביא ענין זה פה והרמב"ן כתב לכך הזכיר הכתוב זה להודיע שנשאר כל הירושא במשפחת הפלואי לגמואל לבדו.

ובאמת עוד יפלא שאף לפי פירושו הנה מספיק שיאמר הוא נתן ואבירם אשר הצו וגו' וכבר ידענו שנבלעו, ועוד זר מזה אומר ויהיו לגס שאין כאן מקומו לומר שהיו לגס רק במקומו בספור הבליעה.

ולישב זה נראה עוד התעוררות אחר שאנחנו רואים שמנה כאן ראשי משפחות כל הבאים מצרים, וכאשר לא הנה לאחד מהם רק בן אחד קרא את הבן ראש משפחה, כמו

ומכיר הוליד את גלעד ואמר לגלעד משפחת הגלעדי, וכן גם פן ואלה בני שותלח לערן משפחת הערני שלא היה לו בן אחר כי אם ערן, עם שפכר אומר משפחת המכירי ומשפחת השותנחי חזר לעשות בניהם ראשי משפחות, וכאן נאמר משפחת הפלנאי ולא היה לו רק אליאב ולא אומר משפחת האליאבי, וגם בני אליחב לא היה רק נמואל ולא אומר משפחת הנמואלי אבל הניחם פן על משפחת הפלנאי.

ונהו לדעתי שאמר משה ויהיו לגס לנתינת טעם למה נאמר משפחת הפלנאי שפלוא לא היה לו רק אליאב ואליאב לא היה לו רק נמואל ועם כל זה לא נקראת משפחה זו רק משפחת הפלנאי, לגלות שהיו לגס פלא: ובמה שנאמר המה מי מריבת קדש מדבר ציון, פרש"י שהם המרו על הים והם המרו גם פן במדבר ציון, ונשאלתי שהיא? תכן זה שרש"י בעצמו כתב פ' חקת על מ"ש ויבאו בני ישראל כל העדה מדבר ציון ונ"ל כל העדה עדה השלמה שפכר מתו מתי מדבר ואלו פרושו לחיים.

ולדעתי שהשואל לא מחקמה שאל על זה, פי חשב שפוננת רש"י ז"ל לומר שאותם האנשים שהמרו על הים המרו גם פן במדבר ציון. ואם היתה פוננתו ז"ל פן אין זה ענין אל הסיפור כאן שצוה הש"י על פטירת משה, פי לענין חטא משה מה לי אם היו אותם האנשים בעצמם או אחרים, אבל פוננת רש"י ז"ל לומר שהמים המרו את ישראל על ים סוף והמים המרו אותם גם פן פה, ואם פן היה ראוי שמשה ואהרן יקדישוהו פיון שבענין המים מרו פעם אחרת, ומפני זה אמר הכתוב כאן בענין הסיפור בפטירת משה על החטא שלא הקדישו אמר המה מי מריבת קדש, פנותן טעם אל תוספת חטא פיון שהמים פכר המרו את ישראל שהיה להם ליהרר ולהקדישו שלא ימרו: ובמה שאמר משה יפקוד ה' פרש"י על פי האגדה פיון ששמע משה שאמר לו הש"י תן נחלת צלפחד לבנותיו ונמר הגיע השעה שאתבע צרכי שיירשו בני את גדולתי וכו', אבל יש לשאול על אגדה זאת שיותר היה ראוי שישאל גדולתו לבנו כשאמר לו שילביש את אלעזר במקום אהרן שזה היה גדולה ממש אבל ענין פנות צלפחד היתה ירושת חלקו מהארץ.

ועוד יפלא שאם בנו של משה היה ראוי וממלא מקומו, פן הוא הדין שיירש מקום אביו, ואם לא היה ראוי היאך יבקש משה דבר בלתי הגון לעם. אבל יתכן הפך זה והוא שהדבור הזה נאמר למשה תכף אחרי מלחמת סיחון ומדין ותכף השיב לו אתה החלות להראות אעברה נא וגו' ולא נשמעו דבריו, ועתה שנכתב פרשת צלפחד שאפילו הבנות יורשות הסמיה הכתוב לאמר שאמר משה שאין רצונו שיירשו בניו כי צריה איש שימלא מקומו וזה היתה שימת עין על צרכי צבור, ולכן אמר יפקוד ה' שפן הדין הבן יורש מעלת אביו ולא היה צורך לומר יפקוד אם היה רצונו בכנו שיהיה במקומו.

ולכן אמר אלהי הרוחות שיידע מי שהוא ראוי לכך ולא דרוך ירושה: ובמה שנאמר פי לא נחל אתם מעבר לירדן והלאה פי באה נחלתנו פרש"י פכר קבלנו בעבר הירדן עכ"ל. והרמב"ן כתב שאינו הגון שיידברו פן לפני משה לאמר פכר קבלנום פי איננו בידם אבל ברצונו הדבר תלוי ולא קבלוה עד שיתננה הוא להם, אבל כף אמרו פי לא תנחילנה אותם למעט נחלתם בארץ טובה.

ונכון מזה בעיני לומר שאמרו פי באה נחלתנו מלת פי תהיה הוראות זמן ורובם פן ויהיה אומרו שלא נחל פשבאה אלינו הנחלה הזאת: פרשת מטות רש"י כתב בפרשת מטות

חלק כבוד לנשיאים ללמדם תחלה ואח"כ לכל בני ישראל ומנין שאף שאר הדברות פן ת"ל וישבו אליו אהרן וכל הנשיאים בעדה וידבר משה אליהם ואחר כך נגשו כל בית ישראל ומה ראה לאומרה פאן למד שהפרת נדרים ביחיד מןמחה ואם אין יחיד מןמחה מפר בג' הדיוטות או יכול שלא אמר משה פרשה זו אלא לנשיאים בלבד נאמר פאן זה הדבר וגו' ואין בדבריו ז"ל טעם אל מה שהסמיה פרשה זו אל פרשת פנחס, גם אין פאן טעם למה גילתה התורה ענין חלוק כבוד לנשיאים בדיני נדרים ולא בשאר דברות, ואם לומר שהתרת נדרים ביחיד מןמחה גם בכל דיני ממונות פן הוא שיחיד מןמחה דן או ג' הדיוטות.

והרמב"ן ז"ל נתן טעם אל מה שהסמיה פרשה זו לפרשת פנחס לפי שנאמר לבד מנדריכם ונדבותיכם. ובאמת אין זה טעם מספיק שגם פרשת צו נאמר ואם נדר או נדבה ובפרשת אמור ג"כ לכל נדריהם ולכל נדבותם, ועוד בפרשת אמור נאמר מלבד כל נדריכם ומלבד כל נדבותיכם אבל מה שיראה לומר בזה שאין ספק שגם כל הדברות נאמרו לנשיאים תחלה ואח"כ לכל ישראל, ומה שגילתה התורה ענין זה פאן, הוא הטעם עם מה שארז"ל שאמר זמרי למשה בת יתרו מי התירה לך, שפרשה זו באה נמשכת לפרשת פנחס שנהרג זמרי, והיתה זו תשובה לזמרי כי בת יתרו היתה מותרת קודם מ"ת אבל אחר מתן תורה שקבלו עליהם ואמרו כל אשר דבר ה' נעשה נאסרה, ובהיות שנהרג זמרי שהיה נשיא אמר פרשה זאת לנשיאים כאלו מזהירם, על דרך שנאמר לבני אהרן אחרי מות שני בני אהרן כמו כן אמר משה פרשה זו לנשיאים ונתן תשובה לזמרי כאילו יאמר אחר שקבלנו התורה ואמרנו כל אשר דבר ה' נעשה אם פן בכל אשר יצא מפיו יעשה והארמית אסורה לא קודם לכן: פרשת מסעי במה שנאמר עד מות הפהן הגדול, עם היות שלא יעדנו לבאר בחבורנו זה זולת המעשיות בהיותם על סדר סיפורי המעשיות כפי סדרם אשר נכתבו בכל פרשה, וכתתי פ' מסעי לענין שכתב בעל העיקרים ר' יוסף אלבו שטען נכרי לענין המשפט הזה שכתב בתורה שההורג בשוגג יגלה בעיר מקלטו עד מות הפהן הגדול, כי נראה אליו משפט בלתי ישר שאחד יגלה שנה ואחד עשרים, וכבר האריף הוא ז"ל להשיב לא אאריף להביא דבריו כי משם תראנו.

אבל לדעתי התשובה מבוארת שלפי שעניני חיוב הגלות אין ספק שיהיו המקרים משתנים מזה לזה עד שא"ח להביא כלם על ספר, שונדאי כל אחד כפי הכוונה או כפי המקרה כך יתחייב הגלות, ואפ"י בדת הנמוסיית יחייבו לאחד שנה גלות ולאחד עשרה ואחד שלשה כפי הענין, וכבר ארז"ל שענין השוגג הוא ששנים נמצאים בפונדק זה חייב מיתה וזה חייב גלות בא זה והורג את זה באופן שנה נהרג וזה גולה, וזהו שנאמר והאלהים אנה לידו, א"כ א"א להיות דין ישר מזה שיודע נסתרות יודע כמה שנים חייב זה גלות והוא ידע חיי הפהן עד כמה, באופן שלא יאונה לזה להיות הורג וגולה טרם מות הפהן רק כפי השנים שהוא חייב גלות, ואדרבה אם היתה התורה קובעת זמן קבוע לגולה שנה לכלם היה משפט מעוקל כי יש מי שחייב גלות הרבה ויש שאינו חייב רק מעט: פרשת דברים פרק לו במה שנאמר אחד עשר יום מחורב כפר פרש"י אמר להם משה מה גרמתם וכו' פן פירש ע"פ מדרש אגדה.

אָמַנְם כְּבָר אֲמַרְנוּ בְּחֶלֶק זֶה סוּף פָּרַק י"ד שְׁאוּמְרוּ י"א יוֹם שָׁב אֶל מ"ש הוֹאִיל מִשֶּׁה
בְּאֵר אֶת הַתּוֹרָה, שְׁפָל מִשְׁנֵה תוֹרָה הוּא י"א פְּרָשִׁיּוֹת וְלָמַד אוֹתָם לָהֶם בִּי"א יוֹם וְהוּא
נִכּוֹן בְּעֵינַי לְפִי הַפְּשׁוּט: וּמ"ש וַתְּצַרּוֹת פִּרְש"י וַתְּצַרּוֹת לְעֵנִן קִרְח.

וּבְפִרְשֵׁת קִרְח פִּירֵשׁ שֶׁהוּא סֶרְחוֹן ד', וּכְבָר פִּתְבַּתִּי שֶׁהָרָא"ם טָעַן שָׂאֵם פֶּן הִיָּה בְּמִדְבַר
פָּאָרֵן, וְשֵׁם נִתְיָיִשׁב זֶה בְּחֶלֶק הָרָאשׁוֹן פָּרַק א' וּבְחֶלֶק זֶה פָּרַק כ"ד: וּמ"ש יוֹסֵף עָלֵיכֶם
כָּכֶם אֶלֶף פְּעֻמִּים, כְּבָר יִפְלֵא כִּי לֹא מְצִינּוּ כָּלֵל שְׁנִתְקַיְיָמָה בְּרֻכָּה זוֹ שִׁיְהִי אֶלֶף פְּעֻמִּים
ת"ר אֶלֶף, וּבִזְמַן דְּוֹד שִׁיְהִי יִשְׂרָאֵל בְּתַקְפָּם נֹאֲמַר שְׁמַנְאָם דְּוֹד וְהִי אֶלֶף וְשִׁלֵּשׁ מֵאוֹת
אֶלֶף יִשְׂרָאֵל וְיִהְיֶה אֲבָל לִימּוֹת הַמְּשִׁיחַ אָמַר פֶּן כּוּמ"ש הַקְּטָן יִהְיֶה לְאֶלֶף וְהִצְעִיר לְגוֹי
עֲצוּם, וּפִירֵשׁ הָרָאב"ע מִחֲמַת דְּחֶקוֹ הַמְּשִׁפְחָה הַיּוֹמֵר קִטְנָה תִּהְיֶה אֶלֶף.

וְאִין זֶה מִתְיָיִשׁב בְּפִשְׁט הַכְּתוּב, אֲבָל לְדַעַתִּי עַל כָּל זֶרַע יַעֲקֹב אָמַר פֶּן שֶׁהוּא נִקְרָא קְטָן
וְנִקְרָא צָעִיר כּוּמ"ש וְרַב יַעֲבֹד צָעִיר, וְעַל כָּלֵלּוֹת הָאֲנָמָה אָמַר הַקְּטָן יִהְיֶה לְאֶלֶף כְּמוֹ
שְׁבָרְכֶם מִשֶּׁה יוֹסֵף עָלֵיכֶם כָּכֶם אֶלֶף פְּעֻמִּים, וְהִצְעִיר לְגוֹי עֲצוּם שְׂאֵמַר קוֹדֵם עַל הָרַבּוּי
וְאִח"פ עַל הָעוֹצֵם, וְלִכְּוֹ לֹא נֹאֲמַר עֲצוּם וְרַב כּוּמ"ש בַּתּוֹרָה: וּמָה שֶׁהִתְחִיל בְּפִרְשֵׁת דְּבָרִים
עֵנִן הַסְּפוּר שְׂאֵמַר לָהֶם רְאֵה נִתְתִּי לְפָנֵיכֶם אֶת הָאֶרֶץ וְהַפְּסִיק בְּעֵנִן וְאָמַר דְּבַר הַדִּיּוּגִים
שְׂשֵׁם לָהֶם וְאִח"פ חִזֵּר לֹאמַר רְאֵה נָתַן ה' אֱלֹהֵיךָ לְפָנֶיךָ וְסִיפֵר מַעֲשֵׂה הַמְּרַגְלִים, הַנִּכּוֹן
בְּעֵינַי שְׂמִשֶּׁה הַפְּסוּק לֹאמַר עֵנִן זֶה שֶׁל הַשָּׂרִים כְּדִי לֹאמַר שֶׁהוֹשִׁיב לָהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים,
וְשַׁעַם כָּל זֶה נִתְקַרְבוּ כָּלֵם בְּעַרְבוּבָא לֹאמַר וְשִׁלְחָה אֲנָשִׁים, כִּי עִם אֶחָד שִׁיְהִי לָהֶם
שָׂרִים מִיּוֹחֲדִים לְהַנְהַגְתָּם אִינוּ מִן הָרָאוּי שִׁיְלַכּוּ כָּלֵם לְשִׂאוֹל שֶׁהֵם יִרְצוּ לְשַׁלּוֹחַ מְרַגְלִים,
וּכְדִי לְהוֹכִיחָם עַל גְּוֹדֵל רִוַע סִדְרָם סִיפֵר שְׁכָבֵר שֵׁם לָהֶם שָׂרֵי אֲלָפִים וְשָׂרֵי מֵאוֹת וְעִם
כָּל זֶה וְנִתְקַרְבוּ אֵלַי כָּלֵכֶם: עֵנִן הַמְּרַגְלִים כְּבָר בְּאֲרָנוּ הַכְּתוּבִים הִלְלוּ שְׁבַמְשִׁנֵּה תוֹרָה
שֵׁם בַּפ' שִׁלַּח כִּי שֵׁם בֵּיתָם: וּבַמ"ש גַּם בִּי הִתְאַנַּף ה' בְּגִלְלַתְכֶם לֹאמַר גַּם אֶתָּה לֹא תִבֹּא
שָׁם, הַרְבֵּה מִן הַמְּפָרְשִׁים וּבְפִרְט הַרְמַב"ן ז"ל טָעַנוּ שֶׁהִיאָה יֹאמַר פֶּן שְׁבַגְלָלֵם הִיָּה הַפְּעַס
וְהַכְּתוּב מְכַרִּיז יַעַן לֹא הָאֲמַנְתֶּם בִּי, וְנִדְחַק הַרְמַב"ן ז"ל וְאָמַר בְּעֵבֹר מְרִיבַתְכֶם וְאִין זֶה
בְּכַתוּב שֶׁהָרִי נֹאֲמַר בְּגִלְלַתְכֶם וְלֹא נֹאֲמַר בְּגִלְלַתְכֶם, וְלֹא יֹאמַר עַל נִכּוֹן שֶׁזֶה סִיבָּה
לְזֶה, כִּינֵּן שְׂעַם הַיּוֹת שֶׁהִי מְרִיבִים אִם מִשֶּׁה, וְאִהְרֵן הִיּוּ מְקַדִּישִׁים שְׂמוֹ לֹא הִיָּה נִגְזֹר
עָלֵיהֶם שְׂלֵא יִפְגְּסוּ וְאִין זֶה רַק גְּרָמָה לְבַד.

וְכֵן פִּרְש"י פ' וְאִתְחַנַּן בַּמ"ש וַיִּתְעַבֵּר ה' בִּי לְמַעַנְכֶם. אֲבָל לְדַעַתִּי יִתְכֵן לֹאמַר שְׂמִשֶּׁה אָמַר
כִּי מָה שְׁנִגְזֹר עָלֵיהֶם לְבַלְתִּי הַפְּגִס לְאֶרֶץ הַיִּתְהַ מְדָה נֶגֶד מְדָה, שֶׁהֵם לֹא הָאֲמִינוּ בִּיכּוֹלֵת
ה' שִׁיְלַחֵם לָהֶם כְּמוֹ כֵּן לֹא רָצָה שִׁיְפְּגִסוּ וַיִּרְאוּ יִכְלְתוּ ית', אֲבָל מִשֶּׁה שְׁכָבֵר בְּאֲרָנוּ שַׁח"ו
לֹא חָטָא לְעֵנִן יִכּוֹלֵת ה' כְּמוֹ שְׁנִתְבָּאָר פ' חֲקַת אִם פֶּן לֹא הִיָּה רָאוּי אֶל עוֹנֵשׁ זֶה.

וְאָמַרוּ כָּאֵן בְּגִלְלַתְכֶם נִמְשָׁף אֶל מְאָמְרָם ז"ל שְׂאֲמַרוּ מִלֵּה"ד לְשִׁפְחָה שְׁנִפְל הַדְּלִי שְׁלָה
בְּפוּר הַתְּחִילָה בּוֹכָה בָּאָה שְׁפַחַת הַפְּלֵף וְנִפְל דְּלִי זֶהָב שְׁלָה מִיָּד הַתְּחִילָה מְצַחֵקת שְׂאֲמַרָה
מִי שִׁיּוֹצִיא הַדְּלִי שֶׁל זֶהָב יוֹצִיא הַדְּלִי שְׁלִי, וְהִבִּיאוּ ז"ל הַמְּשַׁל הַזֶּה עַל מִשֶּׁה שְׂמַת בְּחוּצָה
לְאֶרֶץ, אִם פֶּן יִהְיֶה פִּירוּשׁ בְּגִלְלַתְכֶם כְּאִילוּ יֹאמַר לְאִהְבַתְכֶם, וְאִין הַכְּנוּנָה לֹאמַר שְׁבַגְלַתְכֶם
כְּעַס עָלָיו אֲבָל הַכְּנוּנָה לֹאמַר שְׁבַגְלַתְכֶם נָתַן לוֹ זֶה הָעוֹנֵשׁ לֹאמַר לֹא תִבֹּא שָׁם, כִּי אִין זֶה
הָעוֹנֵשׁ מְדָה כְּנֶגֶד מְדָה כִּינֵּן שְׂלֵא חָטָא מִשֶּׁה בְּעֵנִן יִכּוֹלֵת ה': כָּל מָה שְׁנִתְבָּאָר בַּפ' זֹאת
בְּמִשְׁנֵה תוֹרָה לְעֵנִן אוֹמְרוּ הָאֲמִים לְפָנִים יִשְׁבוּ בָּהּ.

וכן מה שנגאמר ובשעיר ישובו החורים. וכן מה שנגאמר ארץ רפאים תחשב נראים דברי מותר כי מה צורך לומר מי שישב בה לפנים.

ויכר בארנו כל זה בח"א פכ"ג: פרשת ואתחנן רוב המקראות בספור מעשים שבפרשת ואתחנן בא ביאורם פרשת יתרו, ומה שנא' ואתם הדבקים בה' אלהיכם חיים כלכם פלא, שאחר שנגאמר ואתם הדבקים מדבר עם כלם היאך יאמר את"כ כלכם.

אבל יאות לדעתי עם מ"ש רשב"י ופאה חולקהון דצדיקיא דאתדבק נפש ברוח ורוח בנשמה ונשמה בהקב"ה, שבזה יהיה אומר אתם על כל האנשים נפרדים, ומ"ש כלכם שבים הדברים אל מציאות האיש הפרטי שכל חלקיו דהיינו נפש רוח ונשמה יהיו דבקים בה'. פרשת עקב מלת עקב יש שפירשוהו כמו בעבור, ויש שפירשוהו כמו חלף או שָׁכַר, וקרב"ן האריך בזה.

אבל יתכן היות פירושו שָׁכַר וְהָיָה כְּאִילוּ יֹאמֵר הַתְּנַצְלוֹת אֵל מ"ש קוּדֵם כְּמֵה פְעָמִים וְהָיָה כִּי יִבְיָאָה וְגו' ויתכן לשאול א"כ מאחר שכבר אמר הש"י לשלוח להם נביאים כְּאִשֶׁר שָׁאֲלוּ בְיוֹם הַקֶּהֱל כִּמ"ש בפרשה זאת בעצמה אם כן למה יצוה להם משה על מה שהם עתידים לעשות בארץ, ולמה לא יצוה אותם כשיבאו בארץ, לכן אמר משה וְהָיָה עַקֵּב תִּשְׁמְעוּן כְּאִילוּ יֹאמֵר שְׂיִהְיֶה שָׁכַר שְׁמִיעַתְם עִתָּה הַמְּשַׁפְּטִים שְׁעֵתִידִים לַעֲשׂוֹת בְּאֶרֶץ שְׂיִתְקִינָם וְיָבֹאוּ בְּאֶרֶץ וַיַּעֲשׂוּ שֵׁם הַמְּכֹפֹת, בְּאִנְפֵּן שְׂזָהוּ שָׁכַר שְׁמִיעַתְם, וְזֶה אֹמְרוֹ וְהָיָה עַקֵּב תִּשְׁמְעוּן הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה וְשִׁמְרַתְם וַעֲשִׂיתֶם אֹתָם שְׁשֹׁכֵר מִצְוֵה מִצְוֵה וּבִזְזָה יֹאמֵר מֵה שְׂיִפְלֵא בַסֶּדֶר הַפְּתוּב, שְׂאֵם הָיָה הַמּוֹכֵן כְּפִי הַנְּחָשׁב שֶׁהַשְּׂמִירָה וְהַעֲשִׂיָה וְהַשְּׁמִיעָה כְּלָם בְּכָלֵל הַתְּנַאי אִם כֵּן הֲל"ל וְהָיָה עַקֵּב תִּשְׁמְעוּן וְשִׁמְרַתְם וַעֲשִׂיתֶם הַמְּשַׁפְּטִים הָאֵלֶּה, אֲבָל עַל פִּי דְרָכָנוּ נִתְּשָׁבוּ הַדְּבָרִים מְאֹד: וּבִמ"ש כִּי תֹאמֵר בְּלִבְכֶם רַבִּים הַגּוֹיִם פִּרְש"י ז"ל שְׁמוֹנְכָרַח הַיּוֹת כִּי זֶה לְשׁוֹן שְׂמָא, וְגַם הֲרֵא"ם הָאֲרִיף אֶת דְּבָרָיו לְקוּיִם פִּרְש"י ז"ל.

אמנם גם אחרי כל דבריהם אין הפתוב מתישב שאין מנהג הלשון לומר שְׂמָא תֹאמֵר כֹּף לֹא תֹאמֵר כֹּף, ועוד שהוא אומר לפי פרש"י שְׂמָא תִירָא אֵל תִירָא וְאֵת"כ אומר בהדיא אֲשֶׁר אִתָּה יִרָא מְפָנִיָהֶם אִם כֵּן אִיךָ יֹאמֵר שְׂמָא תִירָא.

אבל לדעתי שמלת כי פה היא כמו בכל התורה שהוא הוראת זמן כמו כי תצא למלחמה, ויובן שגם זו הפרשה היא מפלל הכרחה שכבר התחיל בה שאומרו אל תירא הוא הבטחה אינו צווי, והיה כאלו יאמר שאם ישמעו וישמרו המצוות, זה שכרם שפאשר יאמר בלבן איכה אוכל להם להורישם, הנה אז יבא להם אבירות לב שלא יראו מהם לפי שיזכרו כל מה שעשה להם הש"י במצרים, אבל אם לא ישמרו ולא ישמעו המצוות הנה אז יבא מורה בללבם כמו שנגאמר בתוכחות, וכן נאמר פחדו בציון חטאים, ולכך היטיב לומר אֲשֶׁר אִתָּה יִרָא מְפָנִיָהֶם כְּלו' אִתָּה קוּדֵם שֶׁתִּשְׁמַע הַמִּצְוֹת וְקוּדֵם שֶׁתִּשְׁמַרְם כְּבָר אִתָּה יִרָא מְפָנִיָהֶם אִמְנָם אֲחַר שֶׁתִּשְׁמַע תִּסְתַּלַּק הִירָאָה לֹא תִירָא מֵהֶם.

עוד יתכן לומר נכון מזה והוא שאמר הפתוב כי תאמר בלבבך רבים הגוים כלו' ששתחשוב שהגוים הם רבים ושאין יכול להם במלחמה טבעית רק באלהית הנה אז נדאי תנצחם, ועל כן לא תירא מהם, אבל אם תאמר בלבבך שאינם רבים הגוים ושאמה יכול להם, הנה אז ראוי שתירא מהם מאחר שאמה בוטח על גבורתך: ענין הצרעה

נתבאר בחלק זה פָּרָק ט', ומ"ש פֶּן תִּרְבֶּה עֲלֶיךָ חַיַּת הַשָּׂדֶה נִתְבָּאֵר בְּחֵלֶק זֶה פִּי"ז תִּרְאֶנּוּ מִשֵּׁם: ומ"ש פֶּאן וּבְנֵי יִשְׂרָאֵל נִסְעוּ מִבְּאֵרֹת בְּנֵי יַעֲקֹן.

טַעַן רַש"י ז"ל וְהַרְמַב"ן הִסְפִּים לְדַבְּרֵי וְהֶאֱרִיכוּ מְאֹד עַל פִּי הָאֲגָדָה. אָבֵל לִפִּי הַפֶּשֶׁט לְדַעֲתִי אֵין אֲנֹו צְרִיכִים לְכֹל אוֹתָם הַעֲנִינִים, שְׂכָבֵר יִדְעַת שְׁפָל הַמַּסְעוֹת שְׁנֹאֲמָרוּ פִּרְשַׁת מִסְעֵי הֵם סְבִיבוֹת אֲדוֹם כַּמ"ש רַב לְכֶם סוֹב אֵת הָהָר הַזֶּה, וּמִדְקָאֵמַר רַב לְכֶם סוֹב פְּשוּטִים הַדְּבָרִים שְׂסָבְבוּ כָּל אוֹתָם הַמַּסְעוֹת כַּמָּה פְּעָמִים, פִּי הַהֲלִיכָה הַסְּבוּבִית הִיא כַּעֲגוּלָה, אִם כֵּן לֹא נֹאֲמָרוּ הַמַּסְעוֹת בְּפִרְשַׁת מִסְעֵי שְׁהִיוּ הוֹלְכִים מְזֵה לְזֵה כְּסֹדֵר, אָבֵל הַזְּכִיר שְׁמוֹת הַמַּסְעוֹת לְבַד אָבֵל הֵם הִיוּ הוֹלְכִים מְזֵה לְזֵה וְשָׁבִים לְאַחֹור, כִּי בִּהְיוֹתָם סוֹבְבִים לֹא הִיוּ הוֹלְכִים הַמַּסְעוֹת כְּסֹדֵר, פִּי לְפַעְמִים הִיוּ סוֹבְבִים לְצַד יָמִין וְלְפַעְמִים לְצַד שְׂמָאל, וּא"כ אֵין לְהַקְשׁוֹת שְׁפֹאֵן נֹאֲמַר מִבְּנֵי יַעֲקֹן לְמוֹסְרָה וְשֵׁם נֹאֲמַר מִמוֹסְרָה לְבְנֵי יַעֲקֹן, שְׁאֲחָרֵי שְׁאוֹתָן הַמְּקוֹמוֹת הִיוּ סְבִיב הַר שְׁעִיר יִתְכַּן שְׁפַעַם יִלְכוּ לְאַחֹור וּפַעַם לְפָנִים.

וְכֹאֵן פִּרְשַׁת יַעֲקֹב סִיפֵר שְׁהִלְכוּ מִבְּנֵי יַעֲקֹן לְמוֹסְרָה וּמִמוֹסְרָה הִלְכוּ לְהַר הָהָר, וְשֵׁם מֵת אֶהְרֹן, וּמֵהַר הָהָר הִלְכוּ הַגְּדֻגְדָה וּמִגְּדֻגְדָה יִטְבְּתָה, וְכֵן נֹאֲמַר פִּרְשַׁת בָּלַק וַיִּסְעוּ מֵהַר הָהָר לְסַבּוֹב אֶרֶץ אֲדוֹם שְׁכַנְרָאָה לֹא הָיָה מִדְּקָדִים רַק לְסַבּוֹב, וְלֹא חָשַׁשׁ לְהַזְכִּיר הַר הָהָר כִּי אוֹמְרוּ שֵׁם מֵת אֶהְרֹן ר"ל בְּאוֹתוֹ הַסְּבוּב שְׂסָבְבוּ אֶרֶץ אֲדוֹם שְׁהַר הָהָר הָיָה בְּקִצָּה אֶרֶץ אֲדוֹם.

וּמָה שְׁהִבִּיא מִשֵּׁה עֲנִין זֶה פֶּה יִתְכַּן שְׂבֹאִילוֹ הַשְּׁנֵי מַסְעוֹת נִתְעַפְּבוּ יָמִים רַבִּים שְׁהִיוּ הוֹלְכִים מִבְּנֵי יַעֲקֹן לְמוֹסְרָה וּמִמוֹסְרָה לְבְנֵי יַעֲקֹן וְכֵן מֵהַגְּדֻגְדָה לְיִטְבְּתָה וּמִיִּטְבְּתָה לְגְדֻגְדָה, וְנִתְּן עַל עַפּוּבָם שֵׁם טַעַם הִיוֹתָם אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם, וְלִכֵּן לֹא נֹאֲמַר וַיִּסְעוּ מִבְּנֵי יַעֲקֹן וַיִּחַנוּ בְּמוֹסְרָה וְכֵן לֹא נֹאֲמַר וַיִּסְעוּ מִגְּדֻגְדָה וַיִּחַנוּ בְּיִטְבְּתָה לְבַד אֲמַר מִגְּדֻגְדָה יִטְבְּתָה, שְׁפִירוֹשׁוּ שְׁפָל יוֹם הָיָה הַלִּיכָתָם מִגְּדֻגְדָה יִטְבְּתָה וּמִיִּטְבְּתָה גְּדֻגְדָה.

וַיִּתְכַּן ג"כ כִּי מ"ש שֵׁם מֵת אֶהְרֹן הוּא הַטַּעַם בְּאוֹתוֹ הָהָר, כִּי בְנֵי יַעֲקֹן וּמוֹסְרָה הֵם מְכַלְלֵי הַר שְׁעִיר וְהַר הָהָר הוּא הַעֲלִיּוֹן שְׂבֵהַר שְׁעִיר, כְּמוֹ שְׂאֵרֹז"ל תְּפוּס קֶטֶן עַל גְּבֵי תְּפוּס גְּדוֹל, עַל כֵּן נֹאֲמַר וַיַּעַל אֶהְרֹן.

וּלְדַעֲתִי מָה שְׁהִבִּיא פֶּה מִשֵּׁה עֲנִין זֶה הָיָה לְהוֹדִיעַ שְׁמִיתַת אֶהְרֹן הָיָה בָּהּ ג"כ קִצַּת מַעֲוֹן הַעֲגָל, וְרָאָה מָה שְׁנֹאֲמַר אַחַר כֵּן בְּפִרְשָׁה זֹו וּבְאֶהְרֹן הַתְּאַנַּף ה' לְהַשְׁמִידוֹ וְאֶתְפַּלֵּל גַּם בְּעַד אֶהְרֹן בְּעַת הַהִיא, כִּי מִמָּה שְׁנֹאֲמַר בְּעַת הַהִיא יוֹכֵן שְׂכַשְׁמַת הָיָה מִיִּתְּוֹ ג"כ קִצַּת מַעֲוֹן הַעֲגָל כְּמוֹ שְׁנֹאֲמַר וּבְיוֹם פְּקָדֵי וּפְקֻדָּתִי, לִכֵּן פֶּה שְׂסִיפֵר עֲנִין הַעֲגָל סִיפֵר אוֹתָם הַמַּסְעוֹת שְׁעֲשֵׂה שְׂאֵז מֵת אֶהְרֹן לְרַמּוֹז עֲנִין זֶה שְׂאֲמַרְנוּ.

וְכֵן ג"כ לְקִיחַת הַלְוִיִּים לְעַבְדוֹד רְצָה לְהוֹדִיעַ שְׁזָכוּ לְכֹה לְפִי שְׁלֹא חָטְאוּ בְּעֲגָל וּלְכֹה נֹאֲמַר עֲלֵיהֶם ה' הוּא נִחַלְתוֹ וְכָל עֲנִין זֶה הוּבָא פֶּה שְׂרָצָה מִשֵּׁה לְהוֹכִיחֵם עַל עֲנִין הַעֲגָל שְׁעֲשׂוּ קִצַּת סִיבָה לְמִיתַת אֶהְרֹן, וּבְזֵה נִתְּיָשְׁבָה כָּל הַפִּרְשָׁה עַל נִכוּן: אֲמַנָּם יְאוֹת שְׁנֹדְקָדֵק בְּמָה שְׁנֹא' וַיִּמָּת שֵׁם אֶהְרֹן וַיִּקְבֵּר שֵׁם וּבִפ' חֻקַּת שְׁנֹאֲמַר מִיִּתַת אֶהְרֹן בְּהַר הָהָר לֹא הַזְּכִיר הַקְּבוּרָה כָּלֵל, גַּם נִדְקָדֵק מָה שְׁנֹאֲמַר פֶּה הָיָה אוֹתָם הַמְּקוֹמוֹת אֶרֶץ נַחְלֵי מַיִם, וּבְשִׁגְם אֲמַרְנוּ שְׂאֲמַר כֵּן לְתַת טַעַם עַל הַתְּעַפְּבָם שֵׁם, עִם כָּל זֶה יִפְלֹא שְׂאֵין כְּאֵן מְקוֹמוֹ לְתַת טַעַם לְזֵה.

ועוד יש לראות שכאשר נאמר שהתפלל בעד העם לא נאמר שהקב"ה שמע אליו בפעם
היא אבל באהרן אמר בעת ההיא, אבל יובן היות הפנונה לומר שבעת ההיא לא ישמידנו
אמנם כבר נתחייב עונש, א"כ זהו שאמרה תורה שבהיות ישראל נוסעים מפני יעקן
למוסרות וממוסרות לבני יעקן שם נגזר על אהרן מיתה, עם היות כל אותם המקומות
ארץ נחלי מים, לרמז שלא היתה מיתתו מפני מריבת קדש במים, כי שם במקום נחלי
מים נקנסה עליו מיתה, וש"כ ה"ה בעון העגל.

ואמרו ויקבר שם ידמה שבהר הקר עלה והנפשט ומת אבל במוסרות הולכיהו ונקבר,
שבספור מיתתו בהר הקר לא הזכיר קבורה, וזהו שהודיע פאן משה שמאז שהיו ישראל
ממוסרות לבני יעקן הולכים מזה לזה מאז נקנסה מיתה על אהרן ושם נקבר, וכזה גילה
להם שהמיתה נקנסה שם ושם התפלל, ואם היתה פנונת אמרו בעת ההיא בעת עשיית
העגל לא ה"ה צריך לומר בעת, ההיא כי באמרו ענין העגל ואמר שהתפלל כבר יובן
שבשעת מעשה התפלל, שגם בתפלת העם לא אמר שהתפלל בעת ההיא, ועל זה במעשה
העגל פ' כי תשא לא הוזכר היות חרון אף על אהרן ולא הוזכרה תפלת משה עליו, וא"כ
ה"ה אמרו בעת ההיא בעת היותם במוסרות.

וכאשר תראה דברי כל המפרשים והאגדות ודברי אלה אתה תבחר ותקרב: גם נשאלתי
בפרשה זאת שכ' הרא"ם על פרש"י במה שנא' שמן זית זיתים שעושים שמן. וכתב
הרא"ם שיש זיתים שאינם עושים שמן, ובפ' כי תבא כתב שכל הזיתים עושים שמן.

ונראה בעיני השואל כאלו דברי הרא"ם סותרים. והשבתי לו שלא דק שדברי הרא"ם
נכונים, שפיון שלמדנו ארץ ארץ לגזרה שנה בבכורים הרי הוא כאילו נכתב בענין
בכורים זית שמן, וא"כ פיון שכבר נתברכה הארץ שכל הזיתים שבא"י עושים שמן, מה
יצטרף לומר בבכורים זית שמן שהרי בא"י כל הזיתים עושים שמן, ולכך דרשו שם
דאצטריף בבכורים זית שמן לומר זית אגורי: ומה שנאמר ועתה מה ה' שואל מעמך
נתבאר בחלק זה פ"ב תראנו משם.

ורוב הפוסקים שנאמר לענין מעשה העגל בפ' עקב נתבארו בפ' כי תשא כי שם ביתם:
פרשת שופטים במה שנא' ויסלף דברי צדיקים פרש"י ז"ל דברים המצודקים ולפי הפשט
לא נצטרף לזה כי מה שנאמר ויסלף דברי צדיקים, ר"ל ש'סלף דברי הפוסקים וחכמי
הש"ס ו'פרש בהם פירושים בלתי נכונים מפני השוחד: עוד אומר לה בפרשת שופטים
שרוב המפרשים בקשו חשבונות רבים לתת טעם שהיאף יתכן שעדים זוממים נהרגים
בשלא נהרג נפש על ידם ואם נהרג נפש על ידם אינם נהרגים, שכן דרשו ז"ל ממה
שנא' כאשר זומם שדרשו ולא כאשר עשה ולדעתי יתכן לומר שאין להורגם מפני
זילותא דבי דינא כמ"ש פ"ב דכתובות ופרק חזקת הבתים, ואפילו שי"א שאין אומרים
זילותא דבי דינא רק כשדנו ב' פעמים כבר כתבו התוס' שם שאפילו באחת ואפילו
לאומר שאין זילותא רק כשדנו שנים עם כל זה אינם נהרגים עדים זוממים, לפי שאם
אתה אומר להרגם אחר מעשה ה"ה אם יבאו עדים שיזימו את העדים שהזימו הראשונים
ונהרגו על פיהם הנה גם הם נהרגים שזה נדאי זילותא דבי דינא הוא, וכבר ידוע שלענין
העלאת פהו אמרו שאין חזרין ומעלין מפני זילותא דב"ד, עם היות שיעבור פמה לאוין
לישא גרושה וליטמא למתים, הרי לה שנידחים פמה לאוין מטעם דזילותא.

עוד יתכן לומר טעם לשאינם נהרגים אחר מעשה, והוא להורות היות חמור העד זומם יתר על ההורג נפש, פי ההורג חוטא אבל עד זומם הקטיא הב"ד להרוג. ומטעם זה ההורג נהרג ומיתה מכפרת כמ"ש יכופר בדם שופכו, אבל העד זומם אינו נהרג שמיתתו אינה מכפרת: ענין עמלק שבפ' תצא נתבאר פרשת בשלח פי שם ביתו: פרשת נצבים פרק לו עם היות שבפרשת נצבים אין שם סיפור מעשה כאשר יעדנו בחבורנו זה, עם כל זה ראיתי בה קצת מקראות אשר פלו בהם הרבה ספקות אמרתי לבארם לה על מה שנאמר פן יש בכם איש או אשה וגו' ושבת עד ה' אלהיך: ספק א' אומרו פן יש בכם כו' או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום פן יש בכם שורש פונה ראש ולענה, פי מה הוצרך לומר ב"פ פן יש בכם והיה מספיק שיאמר פן יש בכם וגו' לעבוד את אלהי הגוים הים והיה פשמעו וגו': ספק ב' אומרו לא יאבה ה' סלוח לו, שלא ימלט אם לא חזר בתשובה פשוט הוא פי למה יסלח לו, ואם חזר בתשובה למה לא יסלח לו ושערי תשובה לא ננעלו: ספק ג' אומרו פי אז יעשן אף ה', שמלת אז מורה על הוראת הזמן שהיה ומה היא הוראתו: ספק ד' אומרו שלום יהיה לי פי בשרירות לבי אלה, פי מי יאמר שיגיע אליו טוב לעתיד לבא מעשיית הרע ללכת בשרירות לב, שפינון שהוא מודה שעושה כן מחמת שרירות לב נתבאר שלא יצפה טובה זולת השרירות לב: ספק ה' אומרו הנסתרות לה' אלהינו והנגלות לנו ולבנינו וגו' לעשות את כל דברי התורה הזאת, שהדברים האלה הם בלתי מובנים ואין להם ענין קשר עם האמור: אבל נראה שמשה גילה לנו כאן מה שארו"ל האומר אהטא ואשוב אין מספיקין בידו לעשות תשובה, ואמר משה פי החוטא יחטא אם בלב להיותו חפץ וחושק בחטא שהוא, או יחטא לומר אהטא ואשוב, שמאחרי שבמקום שבעלי תשובה עומדים אין צדיקים גמורים יכולים לעמוד, יאמר א"כ אהטא להשיג אותה מעלה יתרה.

ולכך אמר ב"פ פן יש בכם, שבראשון אמר אשר לבבו פונה, ר"ל שאינו חוטא פאומר אהטא ואשוב אבל לבבו פונה לחטוא, ועל המין השני אמר שנית פן יש בכם שורש פונה ראש ולענה וגו' והתברר בלבבו, ר"ל שאין לבבו פונה לחטוא אבל מתברר בלבבו לאמר אהטא ואשוב ויהיה לי יתר מעלה על הצדיק גמור, והוא אומרו שלום יהיה לי פי בשרירות לבי אלה, ועל זה אמר לו לא יאבה ה' סלוח לו.

ואמר עוד שאם תאמר שערי תשובה לא ננעלו, הנה אומר לה שאין מספיקים בידו לעשות תשובה ותכף שיחטא יעשן אף ה' בו, וזה אומרו פי אז יעשן אף ה'. ואחר שהשלים לספר הקללות והעונשים המיועדים לרשעים, נותן טעם לדבריו למה אין מספיקין בידו, והשיב פי ענין השקר הניתן לבעלי תשובה יותר מלצדיק גמור אין לנו לחקור ע"ז למה יהיה כן, פי הנסתרות לה' אלהינו ואין לרדוף אותו השקר דבהדי כבשי רחמנא מה לה, אבל הנגלות לנו ולבנינו עד עולם הוא לעשות את כל דברי התורה הזאת, לא לבטל ולשוב בתשובה, וזהו נתינת טעם דאין מספיקין בידו פינון שמתחלת הענין אמר אהטא ואשוב, אבל פי יבאו עליה הברכה והקללה וגו' ושבת עד ה' אלהיך, זו היא התשובה האמתית המקובלת שהוא עד פסא הכבוד כמו שדרשו ז"ל.

ויכבר נתבאר מאמר זה בח"א פכ"ט וכן אמר הנביא שובה ישראל עד ה' אלהיך פי כשלת בעוונך, שהפנונה לומר ע"פ דרכנו זה שישוב בתשובה כאשר נכשל בחטא, אמנם אם

לא נכשל בחטא שלא היה לבו פונה לחטוא רק חטא בחשבו לומר אַחַטָּא וְאָשׁוּב הִנֵּה אִזּ לֹא יוּכַל לַעֲשׂוֹת תְּשׁוּבָה לְפִי שְׁאִין מְסַפִּיקִים בְּיָדוֹ: עוֹד יִתְכַּן לֹמֵר בְּפִתּוּב הִנֵּה שְׁפֹנְנַת הַגְּבִיא הִיְתָה לֹמֵר מַעֲלַת הַתְּשׁוּבָה שְׁאִפִּי' בְּהִיּוֹתוֹ בְּאוֹתָהּ מִדְּרָגָה עֲלִיוֹנָה דְּבַק בְּשִׂכְיָנָה וּבְכֹסֶס הַכְּבוֹד אִפִּי' שֵׁם הוּא עֶסוּק בְּתְשׁוּבָה לְפִי שְׁעִיקָר הַתְּשׁוּבָה הִיא הַחֲרָטָה, וְהַחֲרָטָה צָרִיכָה שְׁתִּהְיֶה דְּבַקָּה בְּמַתְחַרְט לֹא תִפְרֵד מִמֶּנּוּ, שְׁאֵם תִּפְרֵד מִמֶּנּוּ הָרִי זֶה כְּשֶׁבַע עַל קִיאוֹ לְכֹף אָמַר הַגְּבִיא שׁוּבָה יִשְׂרָאֵל עַד ה' אֱלֹהֶיךָ פִּי כִשְׁלֵת בְּעוֹנָה, כְּאוֹמֵר אֶפִּילוֹ בְּהִיּוֹתוֹ בְּאוֹתָהּ מִדְּרָגָה שֶׁהִיא עֲלִיוֹנָה עַל הַצַּדִּיק גָּמוֹר וְזֶה נִמְשָׁף אֵלָיו מִפְּנֵי שְׁחָטָא, אִפִּי' כֵּן לֹא יֵאוֹת שְׁיִזְפֹּר הַחֲטָא וְיִשְׁמַח בָּמָה שְׁחָטָא רַק שְׁיִדְאָג וְיִתְחַרְט וַיֹּאמֵר שְׁנִכְשַׁל בְּעוֹנוֹ.

גַּם עַל זֶה אַרְזו"ל גְּדוּלָה תְּשׁוּבָה שְׁמַגַּעַת עַד כֶּסֶף הַכְּבוֹד, שֶׁהַפְּנוּנָה לֹמֵר שְׁאִפִּילוֹ בְּהִיּוֹתוֹ בְּכֹסֶס הַכְּבוֹד הוּא עֶסוּק בְּתְשׁוּבָה, וְכֵן יוֹבֵן מֵה שְׁאָמַר הַמְּקוֹנֵן כִּי אִם מְאִנְס מְאִסְתָּנוּ קְצַפְתָּ עֲלֵינוּ עַד מְאֵד הִשְׁיִבְנוּ ה' אֵלֶיךָ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמְיֵנוּ כְּקֹדֶם, כִּי הַמְּבוּכָה מְבֹאֲרַת בְּפִתּוּבִים הִלְלוּ כִּי רַבָּה הִיא, וּכְבָר אֲמַרְנוּ שֶׁהַפְּנוּנָה בְּזֶה הִיְתָה כְּאוֹמֵר שְׁנִדְאִי לֹא מְאִס אוֹתָנוּ הַקַּב"ה, שְׁאֵם הִנֵּה מוֹאֵם לֹא הִנֵּה קוֹצֵף, שֶׁהַמוֹאֵס אִישׁ אֶחָד אֵינוֹ קֹצֵף עָלָיו, וּלְכֹף אָמַר שְׁפִינֵן שְׁקֻצֵף נִדְאִי לֹא מְאִס, א"כ הִשְׁיִבְנוּ וְגו'.

אָבֵל עוֹד יִתְכַּן לֹמֵר נִכּוֹן מִזֶּה בְּפִתּוּבִים הִלְלוּ מְסַכִּים אֶל דְּרַכְּנוּ אֲשֶׁר אֲנַחְנוּ בּוֹ, וְהוּא שְׁהִיְתָה פְּנוּנַת הַמְּקוֹנֵן לֹמֵר שְׁאֵם מְאִס אוֹתָנוּ וְקֻצֵף עַד שְׁאִינוּ רוֹצֵה לְקַבֵּל תְּשׁוּבַתְנוּ לְפִי שְׁאִין אָנוּ רְאוּיִים לְזַכּוֹת לְאוֹתָהּ עֲלִיוֹנִית מַעֲלָה הַמִּיּוֹעֲדָת לְבַעֲלֵי תְשׁוּבָה שֶׁהִיא יִתְרָה עַל מַעֲלַת הַצַּדִּיקִים הַגָּמוּרִים, וְזֶה מִפְּנֵי שֶׁלֹּא שְׁבָנוּ בְּתְשׁוּבָה רַק ע"י יְסוּרִין שֶׁהִבִּיא עֲלֵינוּ, הִנֵּה יִקַּבֵּל תְּשׁוּבַתְנוּ וְנִשׁוּב וְלֹא יִתֵּן לָנוּ מַעֲלַת הַבְּעֲלֵי תְשׁוּבָה רַק מַעֲלַת הַצַּדִּיקִים הַגָּמוּרִים, וְזֶה אוֹמְרוֹ הִשְׁיִבְנוּ ה' אֵלֶיךָ וְנִשׁוּבָה חֲדָשׁ יִמְיֵנוּ כְּקֹדֶם כְּלוֹמֵר חֲדָשׁ יִמְיֵנוּ כְּקֹדֶם שְׁחָטָאנוּ.

וּבְזֶה נִתְיַשְׁבוּ כָּל הַמְּקַרְאוֹת בְּפִרְשָׁה זֹאת וְהוֹתְרוּ הַסְּפָקוֹת שְׁנִתְעוֹרְרוּ עַל נִכּוֹן: פִּרְשַׁת הַאֲזִינוּ פֶּרֶק לֶה בְּעַנְיַן הַשִּׁירָה שֶׁל הַאֲזִינוּ כְּבָר יִדְעַתָּ כִּמָּה פִּירוּשִׁים שׁוֹנִים זֶה מִזֶּה נֹאמְרוּ בָּהּ, אָמֵם אֲנַחְנוּ הִנֵּה הַשְׁתַּדְּלוּתָנוּ כְּבָר לְבָאָר עֲנִינָה וְקִשׁוּר דְּבָרֶיהָ מְרֵאשָׁה לְסוּפָה מִבְּלִתִּי נִבִּיא פִּירוּשִׁים פִּירְשׁוּ זוּלְתַנּוּלֵא הַסְּפָקוֹת אֲשֶׁר בָּהּ, שְׁכָּבֵר יִדְעַתָּ כִּי כְּאֲשֶׁר יִבֵּא אֵלֶיךָ הַמְּשִׁפִּיל בְּהַשְׁקַפַּת עֵיוֹן יוֹסִיף יִדְעַתָּ יוֹסִיף מְכֹאֹב, לְהִיּוֹת דְּבָרֶיהָ סְתוּמִים כִּמ"ש בָּהּ הִלֵּא הוּא כְּמוֹס עֲמָדִי.

וְאִקְדִּים מֵה שְׁיִדְוַע לְכָל מְשִׁפִּיל מַעֲנֵן הַשִּׁירָה אוּ מֵה שְׁיִקְרָא שִׁיר אוּ שִׁירָה, שֶׁהַשֵּׁם הִנֵּה אָמֵם יֹאמֵר עַל קְבוּץ דְּבָרִים שְׁחִבֵּר מִי שְׁחִבֵּרָם קְצָרִי הַכְּמוֹת וְרַבִּי הָאִיכוֹת שְׁכָל אוֹת אוֹת שְׁבָה יוֹרָה עַל דְּבָר, וַיִּחַבֵּר אוֹתָם הַמְּשׁוֹרֵר בְּמִלּוֹת קְצָרוֹת וּבְמַתִּיקוֹת הַשִּׁיר לְמַעַן יִהְיוּ שְׁקוּעִים וְקְבוּעִים בְּכַח הַזְכוּר, כִּי לְקַצֵּרָם וּלְמַתִּיקוֹת לְשׁוֹנָם לֹא יִשְׁכַּח הַשִּׁיר עַד שֶׁהֶאֱחָרוּנִים שְׁבָאוּ וּמְצָאוּ הַמְּאִמְרִים שְׁנִקְרָאוּ שִׁירָה אִם בְּתוֹרְתָנוּ וְאִם בְּנִבְיָאִים וּבְכַתּוּבִים וְרָאוּ גִוְדֵל תּוֹעֲלָתָם לְזַכְרוֹן לְמַתִּיקָתָם לְשׁוֹנָם, חִבְּרוּ גַם הֵם דְּבָרִים אֲשֶׁר בְּחֵרוֹ לְהוֹעִיל לְזוּלְתָם בָּהֶם וְעָשׂוּ אוֹתָם דְּרָף שִׁיר, כְּמוֹ שְׁלֵמָה שְׁעָשָׂה שֶׁה"ש, וְהֶאֱחָרוּנִים הוֹסִיפוּ עוֹד לְהַמְתִּיק הַלְשׁוֹן בְּמִלִּיצוֹת מְשִׁמוֹת בְּמִכְטָא בְּסוּף כָּל עַנְיָן וְהוּא אֲשֶׁר קְרָאוּהוּ שִׁיר מְשׁוֹבָח, וְהוֹסִיפוּ עוֹד לְשַׁקּוֹל הַנְּקוּדוֹת בְּיַתֵּד וּתְנוּעָה.

שְׁיִהְיֶה כָּל עַנְיָן שֶׁנֵּה בְּנִקְוֹדוֹת בְּעַנְיָן שְׁאִצְלוֹ וְקִרְאוּם דְּלַת וְסוּגָר, כִּמְהוֹר"ר שְׁלֵמָה בֵּן גְּבִירֹל עָשָׂה בְּאִנְפֵּן זֶה שִׁיר כָּלֵל בּוֹ כָּל תְּרִי"ג מְצוֹת, וְכֵן עָשָׂה שִׁיר כָּלֵל בּוֹ כָּל עַנְיָן

מגלת אסתר, ואחריהם וקודם להם רבו לאלפים שעשו שירים ופזמונים, והבינו תועלתם כי ע"י מתיקות לשונם ישאר ענינם שגור בפי העם ולא תגבר יד השכחה עליהם, ראו על פכה וסדרום לאומרם לפניו ית' בתפלותיהם כל ענין פפי ענינו.

אף גם זאת לא יתכן שגורמה לדקדק בלשון המשורר כאשר יכפיל מלה אחת או יגרע ממה שהיה צריך הענין שהוא, כמו שנדקדק במה שיבא שאינו עשוי דרך שירה, כי הבחירה במתיקות הלשון והמליצה וכ"ש המשקל תמשיכהו ותחייבהו להוסיף על הצורך או לגרוע ממנו, והענין הזה יקרה ג"כ לממשילי המשלים.

אמנם פי כן אחרי ראותנו השירה הזאת של האזינו בלשון שירה וגם נכתבה פשירה כאלו היתה דלת וסוגר שקראוה בשאר השירים, הנה היתה פן להיותה שגורה בפי כל כמו שנא' למדה את בני ישראל שימה בפייהם והקדמתי לה כל זה שפאשר תבא על מה שנסתדל בבואורה שלא תבקש ממני שיתבאר ענין בכל תיבה ותיבה ממנה, ושפכתמצא הפל או תוספת תיבה לא תפלא, כי גם בכל השירות תמצא פן וכ"ש בשירות שצאמרו בתורתנו ואמרתם לה כל זה והבינהו, לפי ששאר השירות הם אין להם בכל חלק מן החלקים שבה רק הוראת ענין אחד, ולכן לא ימשך למשורר להוסיף או לגרוע רק בחידתו במתיקות הלשון, אבל בשירות שצאמרו בתורה מלבד המשכת מתיקות הלשון עוד ימשך תוספת להיות כי כל תיבה ותיבה ממנו יש בה הוראה נסתרת זולת הפשע, כשארז"ל כל התורה כולה שמותיו של הקב"ה, א"כ אנהנו שלא יעדנו לדבר רק על הפשט הנגלה לא יצדק שתדקדק דקדוק רב על התוספת והגרעון, אבל קצתו תבין שנמשך מתיקות הלשון ורובו תבין שהוא הוראה על הנסתר: פרק לט כל מי אשר קדמני בבואור השירה הזאת באמרו האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ אמרי פי לא נסתפק אבל חשב נדאי שזו היא העדאת עדים את השמים ואת הארץ כמו שהקדים ואמר ואעידה בם את השמים ואת הארץ.

ונה פלא בעיני שבפ' ואתחנן נאמר העדותי בכם את השמים ואת הארץ וכן בפ' נצבים שנאמר העדותי בכם השמים והארץ, לא הנצרו לומר לשמים ולארץ שישמעו ויאזינו. אבל לדעתי אומרו כאן ואעידה בם את השמים ואת הארץ הוא על הדרך שאמר ג"כ בפ' ואתחנן ונצבים, שכמו פן העיד עליה כאן את השמים ואת הארץ על מה שאמר להם וקראת אתכם הרעה באחרית הימים, וענין העדות לעצמו וענין השירה לעצמו, אבל ענין העדות הוא התראה והעדאה על קיום כל דברי השירה.

והנה ענין השירה הזאת נאמר פנונתה בקיצור אחר נרחיב הדבור, והוא שלדעתי כל השירה הזאת היתה הפנונה אחרי ראות משה שמחתו במתנת חלקו שניתנה זאת התורה על ידו להצלחת הישרה נצחית לאנמה ישראלית.

, וצוהו הש"י להתרות בהם עתה סמוך למיתתו על קיימם כל דברי התורה ולהזהירם על העונש המופלג אשר יגיעם אם לא יקיימוה, רצה קודם שיתרה בם על קיום התורה להראות להם שלמות התורה בכל ענינה ושע"י שמירתה ישיגו כל הידיעות המחויבות להצלחת הגופניות והנפשיות, ושהיא שלימה באופן שהרוצה להעמיק ולהבין סודותיה ימצאנה לפניו כשלחן ערוך.

ואֲשֶׁר תִּקְצַר יַדְיֶעַת שְׁכָלוֹ מֵהִשְׁיג סוּדוּתֶיהָ הִנֵּה בָּמָה שְׁיִשְׁיג מִמֶּנָּה יִסְפִּיק לְהַצְלִיחַ נַפְשׁוֹ
מֵאֲחֵרֵי שְׁלֹא נִתְרַשַׁל בְּלִימוּדָה וְטָרַח, וְיִהְיֶה זֶה כְּמִשְׁלַל לְמִלְכָּה ב"ו שְׁצוּנָה לְצֵאת כָּל בְּנֵי
עִירוֹ לְהִקְבִּיל פָּנָיו וְשִׁלְכָל הַבָּא יִנְתֵּן קִשְׁיֻטָּה אַחַת בְּשׁוּבְכֶם אֶל הָעִיר, הִנֵּה מְחַלֵּק הַקִּשְׁיֻטוֹת
יִתֵּן קִשְׁיֻטָּה לְכָל מִי שֶׁהֵלֵךְ לְהִקְבִּיל פָּנָיו הַמִּלְכָּה, וְעַם הַיּוֹת שְׁמֵאוֹתָם שֶׁהֵלְכוּ לְהִקְבִּיל יֵשׁ
רַבִּים מֵהֶם שְׁלֹא הִגִּיעוּ לְרֵאוֹת פָּנָיו הַמִּלְכָּה, שְׁכֵינֵן שֶׁטָּרַחוּ כָּל הָאֲפָשָׁר לָהֶם לְרֵאוֹת פָּנָיו
הַמִּלְכָּה יִהְיֶה שְׁכָרָם שָׁנָה פְּאוֹתָם שְׁרָאוּ.

וְעַל זֶה אָמְרוּ ז"ל וְלֹא עָלֶיךָ הַמִּלְאָכָה לְגַמּוֹר וְעוֹד רָצָה מִשֶּׁה רַבֵּינוּ ע"ה לְהוֹדִיעַם שְׁבָחָה
שֶׁל תּוֹרַתְנוּ תְּמִימָה, שֶׁע"כ נִקְרָאת וְדַאי תְּמִימָה שְׁכָל הַחֲכָמוֹת צָרִיכוֹת הַקְּדָמוֹת מִן
הַחֲכָמָה הַקּוֹדֶמֶת לָהּ עַד הַמְּוַשְׁפְּלוֹת הָרֵאוּשׁוֹנוֹת, שֶׁע"ז אָמַר מִשֶּׁה כִּי לְדַעַת כָּל מִה שֶׁצָּרִיךְ
לְהַשְׁגֵּת הַנֶּפֶשׁ וְלְהַצְלִיחָהּ תִּסְפִּיק יַדְיֶעַת הַתּוֹרָה בְּלִתי שׁוּם הַקְּדָמָה אַחֲרָהּ.

וּבְהִיּוֹת שְׁרָאָה מִשֶּׁה אֲדוּנָנוּ שְׁאֲבָרְהֶם ע"י הַשְּׁגָתוֹ הַמְּוַפְּלָגַת בְּטַבְעֵיּוֹת וּבְתַכּוּנַת הַשְּׁמַיִם
וְהָאֲרֶץ הַצֵּיץ וְהַשְּׁפִיל עַד שֶׁהִגִּיעַ אֶל מְדַרְגַּת הַכֶּרֶת בּוֹרְאוֹ, כְּמוֹשֵׁאֲרַז"ל עָלָיו מְשַׁל לְמִי
שֶׁהִיָּה הוֹלֵךְ מִמְּקוֹם לְמְקוֹם וְרָאָה בְּיָדָה דּוֹלְקַת אָמַר אֲפָשָׁר בִּירָה זֹו בְּלֹא אֲדוּן עַד שֶׁהַצֵּיץ
עָלָיו בַּעַל הַבִּירָה, שְׁכָבָר רַז"ל בְּמִשְׁלַל הַנְּמַרְץ הִזָּה רַמְזוֹ בּוֹ בְּאֻמְרָם שֶׁהִיָּה הוֹלֵךְ מִמְּקוֹם
לְמְקוֹם, כְּנֻנְתָּם לֹוֹמֵר שְׁאֲבָרְהֶם הִיָּה חוֹקֵר בְּאֵלֵהֵיּוֹת וְחָשַׁב אֱלֹהוֹת, בְּעֵנָּן שְׁמַצָּא בְּפִי דוֹרוֹ
הַיּוֹתוֹ בְּלִתי נְכוֹן לְחָשׁוֹב בּוֹ אֱלֹהוֹת וּבְקִשׁ עֵנָּן אַחֵר וְכוּן מַעֲנֵן לְעֵנָּן עַד שֶׁהִגִּיעַ לְמֵאוֹרוֹת,
וְהִיָּה הַבִּירָה הַדּוֹלְקַת וּמִשֶּׁם הַבֵּין אֱלֹהוֹתוֹ ית', וְע"ז אָמַר דָּוִד הַשְּׁמַיִם מְסַפְּרִים כְּבוֹד אֵל
וּמַעֲשֵׂה יָדָיו מַגִּיד הֶרְקִיעַ, וְכַמְבָּאֵר אֵיכוֹת עֵנָּן הַסִּיפּוֹר שְׁמִסְפָּרִים אָמַר אֵין אֲנִי אֲנִי וְאֵין
דְּבָרִים בְּלִי נִשְׁמָע קוֹלָם בְּכָל הָאֲרֶץ יָצָא קוֹנָם, כְּלוֹמֵר שֶׁהֶם אֵינָם מְסַפְּרִים אֲבָל יָצָא קוֹם
בְּעוֹלָם וּבְקִצָּה תַבֵּל מְלִיָּהֶם וּמִי שֶׁיַּעֲיִין בְּתוֹנְעוֹתָם יִפִּיר וַיִּדַע אֲדוּן הַבִּירָה, וְאָמְרוּ ז"ל
מְלִיָּצָה נָאָה נְאוֹתָהּ עַל עֵנָּן זֶה וַיִּז"ל יוֹמָא פ"ק ת"ר אֶלְמֵלָא קוֹל גְּלַגַּל חֲמָה קוֹל הַמּוֹנָה
שֶׁל הָעִיר נִשְׁמַע וְאֶלְמֵלָא קוֹל הַמּוֹנָה שֶׁל הָעִיר קוֹל גְּלַגַּל חֲמָה נִשְׁמַע, עוֹד שֶׁם א"ר לֹוִי
מְפָנִי מָה אֵין קוֹלוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַע בְּלִילָה מְפָנִי גְּלַגַּל חֲמָה הַמְּנַסֵּר בְּרִקִיעַ כְּחֶרֶשׁ הַמְּנַסֵּר
בְּאֲרָזִים וְהֵאֵי חִירְגָא דְיוֹמָא לֹא שְׁמִיָּה וְהֵינּוּ דְקָאֲמַר נְבוּכַדְנֶאצַּר וְכָל דְיִירֵי אַרְעָא כְּלֹא
חֲשִׁיבִין ע"כ, כִּי כְּוֹנֵת הַמְּאָמַר פִּירֵשׁ אוֹתוֹ בַּעַל הָעֵקֶדָה וְאָמַר שֶׁאֵם לֹא הִיָּה סְפוּר הַשְּׁמַיִם
כְּבוֹד אֵל כְּמוֹ שְׁנֵאֲמַר וְרָאָה מִי בְּרָא אֵלָה כְּבָר אֵז הִיָּה נִשְׁמַע קוֹל שֶׁל הָעִיר שֶׁהִיוּ אֵז
מֵאֲמִינִים בְּקִדְמוֹת, וְאֵם לֹא הִיָּה קוֹל הַמּוֹנָה שֶׁל הָעִיר שֶׁהִיוּ אֵז מְלַמְּדִים אֲנָשִׁים
לְאִפִּיקוֹרְסוֹת לְהֵאֲמִין בְּקִדְמוֹת הִיָּה קוֹל גְּלַגַּל חֲמָה נִשְׁמַע וּמְקוֹבֵל כָּל הָעוֹלָם וְהִיָּה מְפִירִים
אֶת בּוֹרְאָם.

אָמְנָם עַל מֵאֲמָרוֹ שֶׁל ר' לֹוִי לֹא אָמַר מְהֵר"י עֲרַמָּאָה בַּעַל הָעֵקֶדָה דְּבָר. וּלְדַעַתִּי שֶׁעַל דְּרָךְ
זֶה א"ר לֹוִי ג"כ מְפָנִי מָה אֵין קוֹלוֹ שֶׁל אָדָם נִשְׁמַע בְּלִילָה מְפָנִי גְּלַגַּל חֲמָה הַמְּנַסֵּר בְּרִקִיעַ
וּמֵאֲמָרוֹ עֲמוֹק מִן הָרֵאוּשׁוֹן, שְׁאֲמַר גְּלַגַּל חֲמָה מְנַסֵּר כְּחֶרֶשׁ הִנֵּה הַמְּנַסֵּר, ר"ל שֶׁהַשְּׁמַשׁ
תְּנוּעָתוֹ הַעֲצָמִית מִמְּעַרְב לְמִזְרַח וְהַגְּלַגַּל הַיּוֹמִי מוֹלִיכּוֹ מִמִּזְרַח לְמַעֲרָב, וּבְזֶה תִּהְיֶה
תְּנוּעָתוֹ מִמֶּשׁ כְּחֶרֶשׁ הַמְּנַסֵּר שְׁמוֹלֵיךְ וּמְבִיא וְאֵם לֹא הִיָּתָה כֵּן תְּנוּעָתוֹ הִיָּה אֲפָשָׁר לְשִׁמּוֹעַ
קוֹל הָאֲנָשִׁים בְּלִילָה, ר"ל אוֹתָם אֲשֶׁר בְּחֻשְׁכָּה יִתְהַלְכוּ, אֲבָל בְּהֵרָאוֹת תְּנוּעַת הַחֲמָה
הַפְּסִית אֵל תְּנוּעַת עֲצָמָה יִתְגַּלֶּה שְׁאֵין בּוֹ אֱלֹהוֹת וְשִׁישׁ מְנַהֵג הַמְּנַהֵיגוֹ הַפֶּה תְּנוּעָתוֹ,
וְהַשְּׁלִים לְבָאֵר כְּוֹנְתוֹ בְּאֲמָרוֹ שֶׁמָּה שִׁיּוּצֵיא מְנַסֵּרֶת הַחֲמָה לֹא שְׁמִיָּה, ר"ל יוֹדִיעַ אוֹתוֹ

הנסירה דלא שמייה שאין בו אלהות: ועתה אחרי אשר בארנו שהשמים הם הם המספרים כבודו וגדולתו יתברך, נבוא אל הענגן שאנחנו בו, שמשא בא לומר לישראל שהתורה היא עדות נאמנה מחכימת פתי ושאונה צריכה לחכמת התכונה, וישעיה אחר נתינת התורה בסיני ושהם ראו ושמעו אונס צריכים השמים לספר להם ולהודיעם חדוש העולם, וקודם שנבא אל ביאור הכתוב נאמר שיש לשאל למה אמר האזינו השמים ואדברה ותשמע הארץ ולא אמר ג"כ ושמעי ארץ עוד יש לשאל מה ששאלו רז"ל שמשא אמר שמיעה בארץ וישעיה היפה ואמר והאזיני ארץ.

אבל ידמה שאמר משה שאחר נתינת התורה כבר האנשים יבינו חדוש העולם וגדולתו ית' מבלתי ספור השמים, ולכן אמר האזינו השמים ואדברה, כי המדבר וחברו ג"כ מדבר יאמר לו תאזין ואני אדבר, ר"ל תשתוק ואני אדבר, כמ"ש באיוב הקשב איוב שמע לי החרש, וכן נאמר עוד שמע לי החרש ואאלפך חכמה, שלחרישה אומרים שמיעה והאזנה, וזה אומרו ותשמע הארץ אמרי פי, ר"ל שאע"פ שאברהם לא היתה השגתו רק ע"י תנועת השמים, עם כל זה עתה שניתנה התורה, מבלעדי הספור שלכם שאתם מודיעים חדוש העולם כבר הארץ תשמע דברי פי שהיא התורה ומה שהפך ישעיה הלשון ואמר שמעו שמים, כבר ידוע כי ההאזנה תאמר על המרחקים כמו שנא' והאזינו כל מרחקי ארץ, כי ההאזנה תאמר כאשר יטה האדם אזנו לצד הקול לשמוע, כמ"ש הט"ה אזנה ושמע, וישעיה כאשר אמר שמעו שמים והאזיני ארץ הוא בעצמו נתן טעמו בצדו ואמר כי פי ה' דבר, ר"ל אני אומר שמיעה לשמים והאזנה לארץ ולא כמשה לפי שאין אני המדבר אבל פי ה' דבר, כלומר בשמים הכין כסאו וסלק את שכנתו מן הארץ על רוע מעלליהם נתרחק מהם, ולכן אמר האזיני ארץ אבל משה שהוא היה המדבר אמר האזנה לשמים ושמיעה לארץ: פרוק מ והנה נמשך משה אדוננו לומר את אשר הקדמנו, ואמר שהתורה תהיה עמוקה ונסתרת בסודותיה טובה למשפילים אשר יבינו, וגם הנגלה ממנה טוב מאד לעוסק בה כאילו השיג הנסתרות אחרי שאין שכלו מגיע אליהם עם היותו טורח, אבל אין ספק שאשר אינו טורח עליו נאמר לא ידעוני, ועליו וכדומה לו נאמר ודעת דרכיה לא חפצנו, ומשה ידבר אל הרוצים וחפצים וטורחים ועליהם הכריז ואמר יערוף כפטר לקחי תזל כטל אמרתי, שהמטר הוא משל אל הנגלה והטל משל אל הנסתרת לדקותו שאינו נרגש ונראה לעין כמו המטר.

ועוד שכאשר אמר שהשמים יאזינו וישתקו, ושאחרי נתינת התורה אין צורך לספור השמים כי התועלת הנמשך מן השמים ותנועתם ימשך ג"כ מן התורה, לכן הזכיר הטל והמטר שהם ג"כ תועלות נמשכות מן השמים לארץ, כאילו יאמר שהתורה תתן ג"כ טל ומטר לגוף כמו שיתנו השמים לגוף.

ואמר עוד אחר שאמר שהתורה היא נגלה ונסתרת אמר שיקבלו ממנו המשפילים תועלת וגם הבלתי משפילים, וזה אומרו כשעירים עלי דשא שהוא העשבים הקטנים שאין בהם כל כף פח לקבל, והעשב הוא שיש בו קלח שיש להם יותר פח לקבל, שהפנונה אל המשפילים אשר שכלם יכיל להבין עמוקות ואל אותם שלא יכיל.

וזאת היתה הקדמה והצעה ממלשה אדונו אלינו להודיענו התועלת הנמשך מן התורה שהוא נמשל לשעירים עלי דשא ולרביבים עלי עשב, כי הפל כפי המקבל, אבל כל אדם בכללותו יקבל תועלת ממנה לנפש, תהיה השגתו מרובה או מועטת.

ולחיות שדברי השירה שכוללת כל התורה יהיו דברים נראים כפולים, הודיע לאמר שאל יחשובם תוספת, כי שמוותיו של הקב"ה הם, וזה אומרו כי שם ה' אקרא הבו גנדל לאלהינו. או שנאמר על הדרך שאמרנו, שפאן אמר משה שהשמים ישתקו ושהתורה תבאר ותפרסם כבוד ה', לפי שהשמים מעידים ודאי כי נתחדשו ונבראו ומסלקים הקדמות ואמונות זרות אחרות, אבל אין להם דבור שיאמרו מי הוא הבורא אותם, אבל אני מפרסם יותר מכם, כי אני אומר בתורה שם הבורא שברא אותם, א"כ ראוי שתשתקו אתם, וזה אומרו שתשתקו ותנו כבוד לשם אל הבורא שאני קורא אותו, והוא נתינת טעם אל שראוי שישתקו ושהוא ידבר, והוא אומרו כי שם ה' אקרא הבו גנדל לאלהינו: כבר ידעת שרצו רז"ל שתתחלק שירה זאת לששה חלקים.

וסימנם הזי"ו ל"ך האזינו השמים. זכור ימות עולם.

ירכיבהו על במותי ארץ. וירא ה' וינאץ.

לולא פעס אויב. כי ידין ה' עמו.

ויתכן לנתינת טעם לחלוקתם זאת, שמש"ה ראה מה שעבר על האומה ישראלית ומה שעתידי לעבור עליהם, ורצה להזכירם מה שעבר ולהודיעם העתיד, וראה שחמשה זמנים מתחלקים הם.

זמן ראשון מה שעבר עליהם טרם בואם לא"י, זמן שני אחרי בואם, זמן ג' גלות ראשון ע' שנה, זמן ד' גלות שני החיל הזה, ה' לימות המשיח, חלק אותה משה, שהחלק הראשון היינו האזינו הנה הקדמה פאשר תבאר את"כ, על הזמן ראשון הזכירם ואמר זכור ימות עולם, והזכירם שמדור הפלגה לקח הקב"ה לחלקו אומה זאת, ואמר על דור הפלגה בהפרידו בני אדם, שנתחלקו לעשרים כמו שאמרנו בפרק אחרון של מעשה בראשית ע"ש, וע"ז אמר כי חלק ה' עמו וגו'.

ואח"כ אמר מה שהיה בעת אומרו השירה שהיו במדבר, ומצאהו בארץ מדבר וכל הטובות שגמלם וזה זמן אחד, ועל הזמן ב' שהוא א"י בטובתם אמר ירכיבהו על במותי ארץ. על הזמן ג' שהוא גלות ראשון אמר וירא ה' וינאץ.

זמן ד' על גלות החיל הזה אמר לולא פעס אויב. על זמן ה' לימות המשיח אמר כי ידין ה' עמו ועל עבדיו יתנחם.

ואחר השלימו הקדמתו שאמר להם גנדולת התורה שאינה צריכה להקדמה מתכמה אחרת אבל שהיא מספקת בלתי חקירת מופתים מן תנועת השמים להודיע לאדם אמתות כל הדברים, וגם אמר היתה נכונה למשפילים ולבלתי משפילים, והודיע שפלה היא שמוותיו של הקב"ה, וראה היות פאן שאלה עצומה נפלאה מאד, שאחרי שהוא שבח את התורה ומתרה בהם שיקיימוה ומרבה בהתראת עונשים פאשר יסופר בכל דברי השירה, א"כ תפול השאלה שאחרי היות רצונו ית' שע"י התורה נכניע ונבטל היצה"ר אשר בנו

למה נתן לנו היצר הרע והוא ברא אותנו ועשאנו בו, וזה יהיה כמי שמפכה לאדם בחרב ונותן לו תרופה להתרפאות ממפתו, ותרצה תלונה ותרעונות בחק המשפט האלהי.

לכן התחיל משה באמרו שהקב"ה בראנו תמימים וישרים בלתי יצר הרע, כי יצר הרע נברא כמשרז"ל כי טוב מאד זה יצר הרע, אבל לא בראו באדם, והעד מה שתקנו לומר נשמה שנתת בי טהורה היא, ואחר שננער ממעי אמו יבא אליו היצר כמו שדרשו ז"ל יצר לב האדם רע מנעוריו, וזה נמשך מזנהמת הנחש, אבל פעולת ה' פשברא את אדם הראשון תמים בראו, א"כ אין פאן לא תלונה ולא תרעונות בחק משפטו יתב' כי ישרים הם.

ונה אמרו הצור תמים פעלו כי כל דרכיו משפט אל אמונה ואין עול צדיק וישר הוא: ועוד יש לדעת כי בענין היסורים והעונש הבא על האדם על רוע מעלליו יש ג' שאלות עצומות. א מה שאמרנו מצד היצר הרע, שמאחר היותנו נבראים מחמר ביצרנו זה הנה פאשר נכבוש אותו ונגבר עליו היינו ראויים לשכר אבל פאשר לא נוכל לו לא היינו ראויים לעונש פלל.

ב להבין מה לו להקב"ה אם המין האנושי יחטא הלא נגד עצמנו אנחנו עושים. ג אנחנו אומה ישראלית פאשר נחטא מייעד עלינו בשירה הזאת ובתורה כמה עונשין בעוה"ז, ולמה נגרע משאר האמות שהם חוטאים ויש להם הצלחה בעוה"ז, וזאת השאלה היא בכלל כל האומה כמו שאמרנו, והיא גם בפרט שיש רשע ורע לו ויש רשע וטוב לו, כי צדיק ורע לו פבר אמרנו שהוא פדי להרבות שכרו בעוה"ב, כמו שהיה אומר דוד אף טוב וחסד ירדפוני כל ימי חיי ושבתתי בבית ה' לאורף ימים, שפאשר ראה שלעולם הנה נרדף כמו שאמר רבים קמים עלי אמר פן שטוב וחסד הוא שעושה לו הש"י שירדפוהו פל ימי חיי ושיתה בצער פדי שישב בבית ה' שהוא עולם התגמול לאורף ימים, אבל הרשע למה יהיה טוב לו.

ועם היות שדוד ע"ה השיב ג"כ על זה ואמר בפרוץ רשעים כמו עשב ויציצו כל פועלי און להשמדם עדי עד, זה יצדק לאומה ישראלית שהם מצפים עולם התגמול, אבל כמי שאינו מצפה עולם התגמול ואינו חושש ויש לו הצלחה בעוה"ז הרי יש לו פל תאות לבו, וזה הנה אומר דוד אל תתן ה' מאוני רשע זממו אל תפק ירומו סלה, ר"ל פשירומו סלה ויהיה להם הצלחה בעוה"ז פבר באה לו פל תאנותו שהוא אינו מצפה עולם התגמול.

וכל השלש שאלות הללו הנה מתלונן איוב בהם, אם בראשונה שאמרנו שמאחר היות פנו יצר הרע לא היינו ראויים לעונש ואפ"ל שהיינו עושים נגדו יתברך, אמר איוב ידוף עצבוני ויעשוני יחד סביב ותבלעני זכור נא כי כחמר עשיתיני, ר"ל אם אני הייתי עושה ובורא את עצמי, יתכן היות מן הדין להענישני על החטא, אבל אתה עשיתיני בחמר זה ולמה תענישני ועל השאלה השנית שאמרנו שפיון שבחטא אין אנו גורמים רעה אלא לעצמנו שאנחנו מפסידים השכר הנצחי למה תענישני פבר מספיק מה שאנחנו עושים לעצמנו בהפסד השכר, הנה אמר איוב על זו השאלה חטאתי מה אפעל לך נוצר האדם למה שמתני למפגע לך ואהיה עלי למשא ומה לא תשא פשעי ותעביר את עוני כי עתה לעפר אשכב ושחרתני ואינני, שפירוש הדברים מבואר שהיה אומר מאחר שאיני גורם רעה רק לעצמי שאני מחסר ממני השכר הנצחי למה תענישני, והלא יספיק שלעפר

אֲשֶׁכֶּב וְאָמוֹת וְאִין לִי שָׁכָר כָּלֵל, וְנָהוּ אוֹמְרוּ וְשִׁחַרְתִּנִּי וְאִינְנִי וְעַל הַשְּׂאֵלָה הַשְּׁלִישִׁית
שְׂאֵמְרֵנוּ שֶׁהִרְשָׁעִים שְׂאִינָם מְצַפִּים עוֹלָם תִּגְמוּל הִיָּה מִן הַדִּין שִׁיָּהִיו כָּלָם שָׁוִים בַּעוֹה"ז
בְּרַעְיָה וְלָמָּה יִהְיֶה לָזֶה רַע וְלָזֶה טוֹב, הִנֵּה אָמַר אִיּוֹב מִדּוּעַ רִשְׁעִים יִחִיו עֲתָקוּ גַם גָּבְרוּ
חַיִּל זָרַעַם נְכוּן לִפְנֵיהֶם עִמָּם וְצֹאצְאֵיהֶם לַעֲיִנֵיהֶם בְּתִיהֶם שְׁלוֹם מִפְּחָד וְלֹא שִׁבְט אֱלֹהִים
עָלֵיהֶם וְגו' עַד וַיֹּאמְרוּ לְאֵל וְגו' וְמָה נּוֹעִיל כִּי נִפְגַּע בּוֹ, הֲרִי לָהּ שֶׁהִיָּתָה כָּל טַעֲנָתוֹ עַל
אוֹתָם שְׂאִינָם מְצַפִּים תִּגְמוּל לָמָּה יִהְיֶה לָהֶם טוֹבָה בַּעוֹה"ז, וְעַל הַג' שְׂאֵלוֹת הַלְלוּ סוֹכְבִים
דְּבָרֵי אִיּוֹב כָּלָם כְּאֲשֶׁר יִוָּשְׁקֶר עָלֵיהֶם הַשְּׂקֵפֶת עֵיוֹן.

וּמִנְשָׁה אֲדוֹנָנוּ בְּשִׁירָה הַזֹּאת הַתִּיר כָּל הַסְּפָקוֹת הַלְלוּ אֵל אֲנֹמָה יִשְׂרָאֵלִית, אִם עַל
הַרְאֵשׁוֹנָה מִהַיָּצָר הִרַע אָמַר הַצּוֹר תָּמִים פָּעָלוּ שִׁבְרָא אֵת הָאָדָם תָּמִים בְּלִמִּי יִצָּר הִרַע
וְאִין יִצָּר הִרַע בָּא רַק מִבְּטָן הָאָם כַּשֶּׂאֲרֹז"ל מְנַעֲרִיו מִשְׁנַנְעָר מִבְּטָן אִמּוֹ, וְכִי מִזְוָהמַת
הַנְּחָשׁ שֶׁהִטִּיל נִמְשָׁף הַיָּצָר הִרַע לִילוּד אִשָּׁה אֲבָל אָדָם כְּשֶׁנִּבְרָא תָּמִים נִבְרָא, וְהַקָּדִים
לוֹמַר שֶׁכָּל מִשְׁפָּטָיו יִשְׂרִים.

וְלַעֲנֵן הַשְּׂאֵלָה הַשְּׁנִיית שְׂאֵמַר אִיּוֹב חֲטָאתִי מָה אֶפְעַל לָהּ, הַשִּׁיב מִנְשָׁה עַל נְכוּן וְאָמַר שַׁחַת
לוֹ, שִׁב אֵל מָה שֶׁהַקָּדִים לוֹמַר יִדְעָתִי כִּי אֲחָרֵי מוֹתִי כִּי הַשַּׁחַת תִּשְׁחַתּוּן לְכֹה אָמַר מִי
שֶׁהִיָּה רִשָּׁע לַעֲצָמוֹ בְּשִׁגְמוֹ לֹא יִרְיַע לְאַחֲרִים לֹא בְּנָיו מוֹמָם דוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתֵּל, ר"ל אִין
רִשְׁעָתוֹ מוֹם לְבָנָיו עַד שִׁיִּתְרַחֲקוּ מִלְּהַתְחַתֵּן בָּם לְפִי שִׁיֹּאמְרוּ שָׂהֶם דוֹר עֲקָשׁ וּפְתִלְתֵּל,
הֲרִי שֶׁרִשָּׁע אֶחָד בְּמִשְׁפָּחָה כָּל הַמִּשְׁפָּחָה נִפְגַּמַת וְצָדִיק בְּמִשְׁפָּחָה כָּל הַמִּשְׁפָּחָה מְתִיחֶסֶת,
כְּמוֹ שְׂאֵמַר דָּוִד ע"ה עַל הָאִישׁ הַיָּרָא אֵת ה' דוֹר יִשְׂרִים יְבוֹרָךְ, אִם כֵּן הִלָּה' תִּגְמוּל זֹאת
עִם נָבֵל וְלֹא חֲכָם הִלָּה הוּא אֲבִיָּה, כְּלוֹמַר לֹא תוֹכֵל לְטַעוֹן מָה אֶפְעַל לָהּ שֶׁהֲרִי הוּא אֲבִיָּה
וְשִׁמּוֹ מִתְחַלֵּל עַל יָדָהּ, כְּמוֹ שְׂנֵאֲמַר בְּבַת כַּהֵן אֵת אֲבִיָּה הִיא מְחַלֵּלָת.

וְעַל הַשְּׂאֵלָה הַשְּׁלִישִׁית שְׂאוּמְרִים לָמָּה נִגְרַע מִשְׂאָר הָאֲנוּמוֹת בַּעוֹה"ז שֶׁכָּלָם חוֹטְאִים,
אָמַר מִנְשָׁה זָכַר יְמוֹת עוֹלָם בֵּינוּ שְׁנוֹת דוֹר וְדוֹר שְׂאֵל אֲבִיָּה וַיִּגְדָּה וַיִּקְנָה וַיֹּאמְרוּ לָהּ בְּהַנְחֵל
עֲלִיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם יִצַּב גְּבוּלוֹת עַמִּים לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל כִּי חֵלֶק ה' עִמּוֹ יַעֲקֹב
חֵלֶל נִחְלָתוֹ שֶׁהִיָּה אוֹמְרוּ שְׂאִין לָהֶם לְיִשְׂרָאֵל לְהַבִּיא רֵאָיָה מִן הָאֲנוּמוֹת שְׁחוּטָאִים וְהֵם
יֵשׁ לָהֶם הַצְּלָחוֹת הַעוֹה"ז, לְפִי שֶׁמִּתְחַלֵּל הַבְּרִיאָה נִתֵּן אוֹתָם תַּחַת הַמְּזוּלוֹת.

וְזֶה אוֹמְרוֹ בְּהַנְחֵל עֲלִיוֹן גּוֹיִם בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם, כְּמוֹ שְׂנֵאֲמַר וַרְאִיתָ אֵת הַשָּׁמַשׁ וְאֵת וְאֵת
הַיָּרֵחַ וְאֵת הַכּוֹכָבִים וְגו' אֲשֶׁר חֵלֶק ה' אֱלֹהֵיָה אֹתָם לְכָל הָעַמִּים וְאוֹתָהּ לְקַח ה' כֹּה אָמַר
בְּכָאֵן בְּהַפְרִידוֹ בְּנֵי אָדָם וְגו' לְמִסְפָּר בְּנֵי יִשְׂרָאֵל שָׂהֶם הַמְּזוּלוֹת, כִּי חֵלֶק ה' עִמּוֹ, וְא"כ
בְּזֶה נִסְתַּלְקָה גַם הַשְּׂאֵלָה הַשְּׁלִישִׁית שֶׁמָּה שִׁישׁ לְנִכְרִים הַצְּלָחָה בַּעוֹה"ז הוּא לְהִיוֹתָם
נִתּוּנִים תַּחַת י"ב מְזוּלוֹת וְאִם הַמְּזוּל הָאֶחָד יִצָּא מִשְׁפָּטוֹ נִגְדַת הָאֲנוּמוֹת נִגְדַת הַצְּלָחָתָם יִצָּא
בְּמִשְׁפָּט מְזוּל אַחַר לְהַחְזִיק הַצְּלָחָתָם, וְלַפְעָמִים יִגְבֵּר זֶה וְלַפְעָמִים שֶׁכִּנְגְדוֹ, אֲבָל יִשְׂרָאֵל
שְׂאִין לָהֶם מְזוּלוֹת רַק הֵם חֵלֶק הַשָּׁמַיִם, הִנֵּה כְּאֲשֶׁר עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם נוֹחִלִים שְׁנֵי
עוֹלָמוֹת וְכֹאשֶׁר אִינָם עוֹשִׂים רְצוֹנוֹ שֶׁל מְקוֹם אִין לָהֶם עוֹה"ז וְלֹא עוֹה"ב, כִּי הַמְּזוּלוֹת
כָּלָם מְנַגְדִים לָהֶם שְׂאִין לָהֶם חֵלֶק בָּם כָּלֵל, כְּמוֹ שֶׂאֲרֹז"ל אִין מְזוּל לְיִשְׂרָאֵל וְכִבֵּר יִפְלֹא
לְמִשְׁפִּיל בְּמָה שֶׂאֲרֹז"ל בְּבִתְרָא שְׁמִשָּׁה כְּתַב סִפְרוֹ וְסִפְרֵי אִיּוֹב וּפְרִשְׁתַּת בְּלַעַם, שְׂאִם הַכּוֹנֵנָה
בְּאוּמְרוֹ סִפְרוֹ עַל סִפְרֵי תוֹרָה הֲרִי פ' בְּלַעַם בְּכָלֵל, וְגַם אִם הוּא סִפְרֵי אַחַר הַיָּאֵר יֹאמַר
שֶׁהוּא כְּתַב פ' בְּלַעַם, וְהִלָּא יְדוּעַ שְׁמִפִּי הַקַּב"ה כְּתַב פ' בְּלַעַם כְּשֶׁאֲרֵי הַתוֹרָה א"כ מֵאִי

אומרו על פ' בלעם לבד הרי כל התורה כתב, ואין לומר שלא מפי הקב"ה כתב בתורה פ' בלעם, שכתב זה מן ספרם שכל התורה כלה כתבה משה מפי הקב"ה.

אבל כמה שאמרנו יתישב הענין מאד, שהקב"ה אמר למשה שיכתוב שירת האזינו ואמר כתבו לכם, והנה משה כתבה ותירץ בה השלש שאלות אשר כל ספר איוב סובב עליהם, וכן כתב בשירה הזאת פ' בלעם, שלא יקרא פ' בלעם מה שדבר עם האתון אבל יקרא פ' בלעם מה שנתבא על ביאת משיחנו ועל אחריתנו שישגא מאד כמו שאמר ויהי אחריתי כמוהו, ואמר ותנשא מלכותו שוב אל מה שנגאמר ועבדי דוד נשיא בתוכם פאשר בארנו פרק ל"ד, והנה גם זה כתב משה תוך השירה הזאת כמו שנגאמר הרנינו גוים וגו', והשירה עצמה נקראת ספרו של משה פניו שניתן לו רשות לכותבה לכל ישראל, וכבר יש להבין בענין השירה הזאת שלא ימלט אם שגאמר שמשנה כתבה מפי ה' או הוא כתבה מעצמו, ואם תאמר שכתבה מפי ה' שהש"י אומר והוא כותב הרי הוא ככל שאר דברי התורה ומה הוא הצווי הנוסף שאמר הש"י למשה לכתוב דברי השירה הזאת ונגאמר ויכתוב משה את השירה הזאת, ואם תאמר שכתבה משה מעצמו, הנה זה נגד המוספם מרז"ל שאמרו שכל התורה הש"י אומר ומשה כותב.

אבל יתכן שלא ניתן ספר התורה לשום אחד מישראל, אבל היה מונח בצדהארון כמו שנגאמר לקוח את ספר התורה הזו ושמתם אותו מצד הארון, אבל השירה נכתבה וניתנה לכלם עם היותה כתובה ג"כ בספר התורה ולכן נקראת השירה ספרו של משה.

ויתכן שלפי שמשנה באלו הפסוקים קצרי הפמות השיב וסלק את כל השאלות ששאל איוב, שכל טענותיו סוכבות על אלה הג', וכתב על אחרית האנפה ישראלית כמו שאמר בלעם, לכה אמרו ז"ל משה כתב ספרו וספר איוב ופ' בלעם, וכבר תמצא שארז"ל שאיוב לא נברא אלא למשל, ר"ל שהיה למשל לישראל לנחמה להם, שכאשר איוב היה מוצלח בכל ענינו והושפל מפל אשר לפניו ואחר כך באחריתו נתעלה והצליח בפלים, כמו כן האנפה הישראלית היו בתכלית ההצלחה המוחלטת ואחר כך הושפלו בגלות החיל הזה ועתידים להיותם נכפלים בהצלחות לימות המשיח, הרי לה שגם ספר איוב ופ' בלעם ושירת האזינו לתכלית אחד שהוא ביאת משיחנו: ואחר בואנו לענין זה אבאר לה מה שנגאמר בישעיה, הנה ישפיל עבדי וגו' אשר כבר ידעת כל הפרשה שהיא שועלים הלכו בה והמשיכו כל הפסוקים ההם לדברי הבאי וזה להיותם משונים בסדרם ובלתי מובנים.

ועתה אבאר לה שכל ענין אותה הפרשה שנגאמר בישעיה הוא שאמר ישעיה לנחמה לישראל והנה לענין ימות המשיח, וטרם החלי אנפיה כי מן הכתוב שנגאמר נח דניאל ואיוב נראה בהדיא שאיוב היה בין חורבן בית ראשון לשני, ר"ל באותם הזמנים, פניו שהוזכר אחרי דניאל, וגם תשקיף השקפת עיון על מה שהתחיל ישעיה קודם הפרשה שהיא בענין נחמה בבשורת משיחנו כמ"ש מה נאוו על ההרים רגלי מבשר עד שהשלים כי הולך לפניכם ה' ומאספכם אליה ישראל ואחר כך התחיל הנה ישפיל עבדי, שנגאמר בהדיא באמרו הנה ישפיל שמביא ראיה אל מה שהקדים בבשורת הגאולה.

והענין פן הוא שהביא מענין איוב שהיה בימים ההם משל לראיה פאשר בארנו שהוא למשל לאנפה ישראלית, וכמו שכתבנו קצת מזה בהקדמתנו אשר הקדמנו לחבורנו זה,

שאיוב בעצמו הרגיש שנברא למשל והיה מתרעם על זה ואומר והציגני למשל עמים ותפת לפנים אהיה, ודוק ותשפח שפל דברי ישעיה בפר' הזאת שאמר הנה ישפיל עבדי תמצאם בדקדוק בדברי איוב.

וכבר ידעת מה שנתלקו המפרשים שקצתם אמרו שנאמר על אברהם שנקרא עבדי, וקצתם אמרו על חזקיה, ואמרו פן בעבור שנמצא בהם שנקראו עבדי, וקצתם בארוהו על משה, אמנם אנחנו ימשכו דברנו על כל הפרשה הזאת שאמר ישעיה שהיו פלם לראיה לבשורה אל היעודים הטובים שאמר על ישראל, והתחיל ואמר שעם היות האומה ישראלית בתכלית השפלות שיחזירם ה' למעלתם בתוספת טובה, והביא ראיה מאיוב, כי דברי ישעיה היו מה שאמר לו הקב"ה בנבואתו ובאותו לשון עצמו אמרם, הנה ישפיל עבדי, ר"ל הנה איוב שהוא בתכלית השפלות ישפיל ויעלה למעלה, שפבר נאמר בעבדי איוב, ולכן אמר עליו הנה ישפיל עבדי פאלו נותן הקב"ה לנביא אות על ההצלחה לימות המשיח, שפאשר יראה שאיוב תוכפל הצלחתו יהיה לאות שגם ישראל תוכפל הצלחתם.

והנה דוק ותשפח שהפרשה הזאת שאמר ישעיה לא אמר אותה רק על איוב, כי כן כל פרט ופרט מדבריה תמצא בדברי איוב, באותה הפרשה נאמר, שממו עליך רבים כמו כן נאמר באיוב פנו אלי והשמנו ומה שנאמר משחת מאיש מראהו כמו כן באיוב נאמר על ריעיו וישאו עיניהם מרחוק ולא הפירוהו.

וכן נאמר פה ואשר לא שמעו התבוננו כמו כן נאמר באיוב עמדתו ותבוננו בי ונאמר וזרוע ה' על מי נגלתה פן נאמר שנגלה אליו ה' ואמר לו כל גבורותיו. פאן נאמר נבזה וחדל אישים פן נאמר באיוב בוז משפחות יחיתני, פאן נאמר איש מכאובות פן נאמר באיוב כי גדל הפאב מאוד, חליינו הוא נשא ומכאובנו הוא סבלם, זה מבואר שאחרי שנברא למשל לישראל הרי סבל כל צרותינו ומכאובינו, וזהו אמרו שאנחנו חשבונוהו גגוע בעון עצמו לא למשל, ואין הדברים פן רק מחולל מפשענו מדנפא מעונותינו, פיון שלא בראו הש"י רק להיותו משל לאומה ישראלית, פאן נאמר וה' הפגיע בו וכן באיוב נאמר למה שמתני למפגע לך, וכן נגד שאמר פאן מדנפא מעונותינו נאמר באיוב יואל אלוה וידפאני.

פאן נאמר ולא הדר ונראהו. וכן באיוב נאמר לא תשורני עין רואי, פאן נאמר וכמסתר פנים פן באיוב נאמר לגבר אשר דרכו נסתרה, פאן נאמר ויתן את רשעים קברו פן באיוב נאמר ימי נזעכו קברים לי, פאן נאמר על לא חמס עשה וכן נאמר על לא חמס בכפי, פאן נאמר ולא מרמה בפיו וכן נאמר באיוב ולשוני אם ידעה רמיה, פאן נאמר מעמל נפשו ובאיוב נאמר לילות עמל מנו לי, פאן נאמן הערה למנות נפשו וכן באיוב ותבחר מחנק נפשי מנת מעצמותי, פאן נאמר ואת פושעים נמנה וכן באיוב חתום בצרור פשעי, יראה זרע יאריך ימים מבואר שפן נאמר באיוב ויהי לו שבועה בנים ושלש בנות ויחי איוב אחרי זאת מאה וארבעים שנה.

הרי לך מבואר שפל הפרשה הזאת שאמר ישעיה נגד איוב אמרה להיות שנברא למשל לישראל פאשר אמרנו, שהיתה נתינת אות לבשורת יעוד הטובה העתידה לישראל ממה שקרה לאיוב.

והמשכתי לבאר לה פְּרִשָׁה זאת שֶׁל יִשְׁעֵיהָ כִּי קִנְאָתִי בְּהוֹלִלִים אֲשֶׁר בְּקִשָּׁה נִפְשָׁם לְפָרֵשׁ אוֹתָהּ עַל פִּי דְרָכָם בְּאַמוּנָה. וְעַל פִּי דְרָכֵינוּ זֶה יִצְדַּק מְאֹד מֵה שְׁאַמְרָנוּ שְׁמָה שֶׁאֵרוֹז"ל שְׁמִשָּׁה פֶּתַב סִפְרוֹ וְסִפְרֵי אִיּוֹב שְׁבִשִּׁירָה הַזֹּאת, מְלַבֵּד שְׁתִּירָץ קִנְשִׁיּוֹתָיו שֶׁל אִיּוֹב הַזֶּה ג"כ אָמַר כֹּל הַרְעוֹת הָעֲתִידִים לְבֹא עַל הָאָנוּמָה יִשְׂרָאֵלִית, וְגַם אָמַר הַטּוֹבוֹת הָעֲתִידִים לְבֹא בְּאַחֲרִית הַכֹּל, וְכֵן אֵרוֹז"ל שֶׁכָּתַב מִשָּׁה פְּרִשָׁת בְּלַעַם גַּם הוּא בְּשִׁירָה הַזֹּאת, שֶׁבְּלַעַם ג"כ נִתְנַבֵּא עַל כָּל הַגְּלוֹת הַחֵיל הַזֶּה בְּמָה שְׁאַמַּר אוֹי מִי יִחְיֶה מִשְׁמוֹ אֵל, וְעַם כָּל זֶה אָמַר וַתְּהִי אַחֲרֵיתִי כְּמוֹהוּ, אִם כֵּן הֵיטִיבוּ לֹאמֹר שְׁמִשָּׁה בְּשִׁירָה הַזֹּאת פֶּתַב סִפְרוֹ, שְׁבִשִּׁירָה הַזֹּאת כְּתָבָה לְכָל יִשְׂרָאֵל וְנִקְלָלָת בָּהּ כֹּל הַתּוֹרָה.

וְכִבֵּר אֲמָרָנוּ בְּמָה שְׁנֵאָמַר מְחַנֵּי נָא מִסִּפְרָךְ, ר"ל כֹּל מֵה שְׁנִכְתַּב בַּתּוֹרָה לְקוֹדֵם שְׁנִרְאָה בְּסִנְיָה לְמִשָּׁה נִקְרָא סִפְרוֹ שֶׁל הַש"י שְׁסִיפֵר לְמִשָּׁה מֵה שְׁהָיָה, אֲבָל אַחַר מִרְאָה הַסִּנְיָה הִיא סְפוּרוֹ שֶׁל מִשָּׁה, וְכֵאֵן בְּשִׁירַת הָאֲזִינוּ אֵינְנָה רַק קִצּוֹר אֲזַנְהָרָה לַתּוֹרָה שְׁנִתְּנָה מִשָּׁה, א"כ הֵיטִיבוּ ו"ל לֹאמֹר שְׁמִשָּׁה כְּתַב סִפְרוֹ בְּשִׁירָה הַזֹּאת וְגַם סִפְרֵי אִיּוֹב וּפְרִשָׁת בְּלַעַם.

וְעַל פִּי דְרָכֵנוּ זֶה נִתְּיָשְׁבוּ הַמְּקַרְאוֹת הַלְלוּ עַל נְכוֹן, וְיִוְתֵר מֵהֵמָּה כְּאֲשֶׁר תִּרְאָה מֵה שְׁאַמְרוּ בָּהֶם רוֹדְפֵי הַפֶּשֶׁט וְכ"ש הַמְּדַרְשִׁים עוֹד תִּשְׁקוֹל בְּמֵאֲזֵנֵי הַשֶּׁכֶל וְתִבְחַר וְתִקְרַב דְרָכֵנוּ זֶה: פֶּרֶק מֵהַזֶּה אַחַר זֹאת שְׁאַמַּר שֶׁהִנְחִיל לְגוֹיִם י"ב מְזֻלוֹת וְהִצִּיב גְּבוּלָם, אָמַר שְׁלִישִׁירָאֵל אַחַר שֶׁכָּל הַיְשׁוּבִים שֶׁהוּא תַּחַת מִשְׁפְּטֵי הַמְּזֻלוֹת נִחְלַק לְאֻמוֹת א"כ לֹא הָיָה לְיִשְׂרָאֵל דִּירָה בְּיִשׁוּב, וְלִכְךָ אָמַר יִמְצָאֵהוּ בְּאַרְצָה מְדֻבָּר וּבְתַהוֹ יִלֵּל יִשְׁיָמוֹן, כְּלוֹ' אֵין לָהֶם חֵלֶק בְּיִשׁוּב: וּבְעֵינֵינוּ יִלֵּל יִשְׁיָמוֹן פִּירְשׁוּ רַש"י וְהַרְמַב"ן ו"ל שֶׁהִשְׁמָמָה הוּא מְקוֹם יִלְלַת תַּנְיָנִים וּבְנֹת יַעֲנָה.

וּא"כ אֵין זֹאת יִלְלַת יִשְׁיָמוֹן אֲבָל יִלְלַת הַב"ח הַשׁוֹכְנִים בְּיִשְׁיָמוֹן, אֲבָל לְדַעֲתִי רוֹצֵה לֹאמֹר יִלְלַת יִשְׁיָמוֹן לְפִי שֶׁכָּכָל מְקוֹם מְדֻבָּר אוֹ יַעַר שְׁמָם כְּאֲשֶׁר יִתֵּן הָאֲדָם אוֹ זוּלָתוֹ קוֹל בָּהֶם, הַזֶּה הַמְּקוֹמוֹת הַשׁוֹמְמִים מְשִׁיבִים אֶת הַקּוֹל בְּיִלְלָה גְּדוּלָה, וְאֵת זֶה קָרָא יִלֵּל יִשְׁיָמוֹן, שֶׁהַיִּשְׁיָמוֹן בְּעֵצְמוֹ יִלֵּל, וְאָמַר שֶׁהַזֶּה מְצָאָם שֶׁלֹּא הָיָה לָהֶם מְקוֹם חֲנִיָּה בְּיִשׁוּב שֶׁלְכָךְ בִּיצִיאָתָם מִמְּצָרִים הוֹלִיכִים בְּמִדְבָּר: וְאָמַר עוֹד יִסְוֹבְבֵנָהוּ יְבוֹנְנָהוּ יִצְרָנוּ כְּאִישׁוֹן עֵינוּ, הַרְמַב"ן פִּירְשׁ וְז"ל וְטַעַם כְּאִישׁוֹן עֵינוּ רָמַז לְנִיצוֹר יֹאמַר שֶׁיִּנְצוֹר ה' אוֹתוֹ כְּאֲשֶׁר יִנְצוֹר הוּא עֵצְמוֹ אֵת עֵינוּ אוֹ תַּחֲסֹר מֵלֵת אִישׁ יִצְרָנָהוּ כְּאִישׁ אִישׁוֹן עֵינוּ כִּי מִן הַסֶּתֶם כְּאִישׁ יְדַבֵּר עַכ"ל, וְהַרְלַב"ג פִּירְשׁ וְז"ל כְּמוֹ שֶׁיִּשְׁמָר הַשֵּׁם ית' עֵינוּ שֶׁל אָדָם שֶׁהִקִּיף אוֹתוֹ הַלִּיחִיּוֹת וְהַפְּתוּנוֹת מֵהֶם הַשׁוֹמְרוֹת אוֹתוֹ וְהַעֲפָעָפִים.

וּלְדַעֲתִי בְּחִנָּם נִדְחָקוּ אֲבָל יוֹבֵן שְׁאַחַר שֶׁנָּא יִסְוֹבְבֵנָהוּ שְׁרוּצָה לֹאמֹר שֶׁהַקַּב"ה הָיָה הוֹלֵךְ בְּקִרְבָּם כְּמוֹ שְׁנֵאָמַר יִלֵּךְ נָא ה' בְּקִרְבָּנוּ וְנָא סְבִיב לְאַהֲלֵ מוֹעֵד יִחַנּוּ ר"ל כָּאֵן עַל דְרָךְ הַהַמְשָׁל שֶׁהַשְׁכִּינָה הָיְתָה בְּאַמְצַע מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל לְשׁוֹמְרָם כְּמוֹ הָאִישׁוֹן שֶׁשׁוֹמֵר הָעֵין שֶׁלּוֹ שֶׁהוּא סְבִיבוֹ כֵּן הָיְתָה הַשְׁכִּינָה בְּאַמְצַע מַחְנֵה יִשְׂרָאֵל, כִּי הָעֵין אֵין לוֹ אוֹרָה וְאִם אֵין הָאִישׁוֹן בְּאַמְצַעוֹ הַמְּאִיר הָיָה נִפְגַּע הָעֵין בְּכָל מְקוֹם שֶׁיִּפְגֹּשׁ, אֲבָל הָאִישׁוֹן מְאִיר וְשׁוֹמֵר הָעֵין מְכַל פְּגַע וּפְגִישָׁה, וְזֶה אוֹמְרוֹ יִצְרָנָהוּ כְּאִישׁוֹן אֵת עֵינוּ שְׁמְאִיר לוֹ וּמְצִילוֹ מְכַל פְּגַע כֵּן מְאִיר לְיִשְׂרָאֵל, וְאָמַר כֵּן כְּדִי לֹאמֹר שֶׁהוּא בְּאַמְצַע וְיִשְׂרָאֵל סְבִיבוֹ וּמְאִיר לָהֶם כְּמוֹ הָאִישׁוֹן שְׁמְאִיר לְעֵין, וְהִבִּיא מִשָּׁל הַנְּשָׂר, שְׁכַאֲשֶׁר יִרְצָה הַנְּשָׂר לְקַחַת הַקּוֹן שֶׁלּוֹ מִמְּקוֹם לְמְקוֹם, הַזֶּה יֵשֵׁב בְּאַמְצַע הַקּוֹן וְיִפְרוֹשׁ כְּנִפְיוֹ וּיְכַסֶּה הַקּוֹן וְכִךָ יִשְׂאָהוּ בְּאֹפֶן שֶׁהוּא בֵּין

גונזליו וכן נפיו סובבים את גונזליו מבחויז, פה ג"כ היתה השכינה באמצע וסביבותם ולמעלה מהם ג"כ" ואומרו ה' בָּדַד יִנְחֵנוּ וְאֵין עִמּוֹ אֵל נֶכֶר רַבּוֹ הַפְּרֹוּשִׁים, וּלְדַעַתִּי שָׁב עֲנֵנוּ זֶה אֵל מַה שְּׁאָמַר מִנְּשָׂה אִם אֵין פְּנִיָּה הַנִּלְכִים אֵל תַּעֲלֵנוּ מִזֶּה, וְאוֹמְרוּ אֵין עִמּוֹ שָׁב אֵל עִם יִשְׂרָאֵל שְׁלֵא הִיָּה בְּהִנְהַגְתּוֹ שׁוּם מְלֶאֱךָ פִּי אִם הַקַּב"ה בְּעֶצְמוֹ, כִּי כָּל אָדָם יִקְרָא נְכָרִי אֲצֵל הַבַּעַל הַבַּיִת וּמִי שְׁאִינוֹ תּוֹשֵׁב יִקְרָא נְכָרִי וְאִפִּילוֹ הוּא יִשְׂרָאֵל כְּמוֹ שְׁאָמַר דָּוִד לְאֵתִי הִגִּיתִי פִּי נְכָרִי אֲתָה, כְּמוֹ כֵּן הַמְּלֶאֱךָ יִקְרָא אֵל נֶכֶר בְּעֶרְפוֹ ית' שֶׁהוּא בַּעַל הַפָּרָם: וְאוֹמְרוּ וַיֵּאכַל תְּנוּבוֹת שְׂדֵי נִיגִיקָהוּ דְּבַשׁ מִסְּלַע וְשֶׁמֶן מִחֲלֵמִישׁ צוּר, וְנֹאמַר לְדַעַתִּי עַל הַמֶּן שְׁנִיתָנָה בַּמְדָּבָר שְׁאִין שָׁם רַק צוּרִים וּסְלָעִים, וְהַמֶּן נֹאמַר עָלָיו כְּצַפִּיחַת בְּדָבָשׁ וְכֵן נֹאמַר כְּטַעַם לְשֵׁד הַשֶּׁמֶן וּלְכֹף אָמַר בּוֹ לְשׁוֹן יִנִּיקָה.

ומה שנאמר תנובות שדי הוא כמו שארז"ל שֶׁהִיוּ מְבִיאִים לָהֶם תַּגְרִים בַּמְדָּבָר, וְכֵן נֹאמַר שֶׁהַשְּׁבִירוּם בְּנֵי עֶשׂוֹ. אוֹ אֶפְשָׁר תְּנוּבַת שְׂדֵי הוּא מְלִשׁוֹן שְׂדִים וְהַעֵד אוֹמְרוּ וַיִּנִּיקָהוּ ** (אֵל יתְּמָה הַקּוֹרָא עַל חִילוּף שִׁי"ן שְׁמַאֵל בְּיָמִין, כִּי כֵּן מְצִאנוּ רַבִּים ע"ד מְלִיצַת הַדְּרוֹשׁ לרז"ל וְעַל הַמֶּןסָגַר אוֹמַר אֵין זֶה דְּבָרֵי הַמְּסַבֵּר ז"ל, וְנִשְׁתַּרְבֵּב פֶּה מֵאִיזָה מְהַפֵּךְ בַּדְּבָרִים מְהַפֵּךְ בַּדְּבָרִים שְׁאִין לוֹ יְדִיעָה בָּהֶם.

הַמְדָּפִיס יג"מ) ** (וְעַם הַיּוֹת שְׁמַלַת שְׂדֵי כְּאֶשֶׁר הוּא מְלִשׁוֹן שְׂדָה נְקוּדָה הַדְּלִי"ת בַּקַּמ"ץ וְכַשֵּׁהיא מְלִשׁוֹן שְׂדִים נְקוּדָה הַדְּלִ"ת בַּפֶּת"ח וְפֶה נְקוּדָתָה בְּקַמֶּץ. כְּכָר בִּירְמִיָּה תַּמְצָא כְּזֶה הַיַּעֲזוּב מְצוּר שְׂדֵי שְׁפִירְשׁוּהוּ לְשׁוֹן שְׂדָה וְהוּא בַּפֶּת"ח, וְכַמוֹהוּ בִּיּוֹאֵל אֵל תִּירָאוּ בַּהַמּוֹת שְׂדֵי גַם הוּא הַדְּלִ"ת נְקוּדָתָה בַּפֶּת"ח.

וא"כ יתכן ג"כ פה שיהיה תנובת שדי מגזרת שדים. וכמו שאין פירוש בהמות שדי השדות שלי רק השדות, כמו כן לא יהיה פה תנובות שדי פירוש השדים שלי רק כאלו יאמר תנובות שדים).

ואמר המליצה הזאת על היות שקרה לישראל בירידתם למצרים וכן ביציאתם משם כל מה שיקרה לתינוק הנולד, כי התינוק יהיה בלחץ מןפלג תוף מעי אמו בתוף טומאת דם נדות אשר נתנה מננו לפחות ז' חדשים שהם רד"ו יום, כנגד זה היו ישראל בתוף המצרים והלחץ והטומאות של מצרים רד"ו שנה יום לשנה, וכאשר התינוק בצאתו מרחם אמו הוכן לו מזונו מן השדים מזון אחד פשוט לבד כן נתן להם המן, ועל כן נאמר כאשר ישא האנמן את הינוק וכן פה נאמר ויניקהו ובאומרו חמאת בקר וחלב צאן וגו' כל זה הוא תשלום סיפור הטובות שגמלנו שקודם אמר היות אהבתו אלינו אהבה כמו שנאמר הלא אביך ואח"כ אמר באהבה העורף אל גונזליו שיש לו יתר אהבה מפני כפל הטורח והצער והוא קודם להוליד הביצים ואח"כ לשבת עליהם עד שיצאו האפרוחים, ואחר כך דימה אהבתו אלינו בענין הגידול להם, לפי שהעורף לא יצטרך להניק מגופו, אבל מביא להם מאכל ואין לו צער גידול בנים, לכה דימה אהבתו למניקה, באופן שהפליג לספר האהבה שיהפוך כאלו הולידנו כאב וטרח להוציאם מן הביצים פעור, וגדלנו כאם על יניקת שדים, וכל זה תשלום סיפור לסלק טענת איוב שאמר חטאתי מה אפעל לך, שודאי אחרי היותנו בנים לו אם לא נלך בדרך ישרה יתחלל שמו הגדול וע"ד את אביה היא מחללת, וכ"ש אחרי הפרסום המןפלג מכל הטובות שגמלנו יפליג החלול

השם יותר: פרק מב אחר שהשלים בסיפור הטובות שגמלנו התחיל לומר שהיו אז כפויי טובה.

נאמר בתועבות יכעיסוהו. פרש"י במעשים תעובים כגון משכב זכור וכשפים שנגאמר בהם, תועבה והרמב"ן כתב בשידה אין תוכחת אלא ע"א עכ"ל, וכבר נאמר פסל ומסכה תועבת ה', לכן נראה שיקניאוהו בזרים הוא הענין שיעבדו השמש או הירח או השור, אבל תועבה נאמר הצורה של הנעבד העשויה פסל או מסכה.

אבל לפירוש רש"י יפלא שהרי מבאר אח"כ ואומר כעסוני בהבליהם שונדאי הוא שב אל מה שאמר בתועבות יכעיסוהו והנה משכב זכור לא יקרא הבליהם, ואומרו ינבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום, הכוונה לומר כי העובד דבר יעבד אותו לאיזה טעם, או שיראה אותו כשמש וירח או כוכבים או מה שיהיה, או שיראה פעולותיו ויכלתו ומתוך יכלתו ופעולותיו יחייב מציאותו, אבל אלו זוכחים לדבר שאין לו מציאות שיראה אותו בעין, ולא דבר שיחייב מציאותו ולא ידע יכלתו זולתי דמיון שמדמה מציאותו ומדמה יכלתו, ונה אומרו ינבחו לשדים לא אלוה אלהים לא ידעום.

ועל השדים השלים הדבור לומר חדשים מקרוב באו ר"ל שלא נבראו בבריאת עולם רק הבחירות הרעות חדשום נאמר לא שערום אבותיכם שלדעתי פירושו לשון שיעור ואומד הדעת (בחילוף שי"ן שמאל בימין) כמו וימצא בשנה הדיא מאה שערים, ויהיה אומרו מעולם לא הגיע באומד דעתם של אבותיכם לשער מציאות אלהות, אפילו שהיו עובדי ע"א לשדים, והוא במה שאין בהם לא ראות מוחש ולא ידיעה מחוייבת למציאותם, הם זוכחים ומשבחים את מי שהמציאם ובראם שהוא מחוייב המציאות.

ובחלק אחד מחבורנו זה פ"ב וט' תמצא ענין מציאות השדים ומה שיאות באמונת מציאותם. ואחר זה אמר להפליג על הכעס והעונש המיועד, עד שלסוף אמר כל מה שאני עושה להביא עליהם העונש אינו רק שלא יתחלל שם שמים, ואם אני מאבדם מפל וכל יתחייב חלול ה' כמו שנגאמר פן ינפרו צרימו, אבל בהעמידם ביסורים ואחר כך אנקום נקמתם יתקדש שם שמים ויתפרסם כי אין עוד מלבדו ע"ד זה נתבארה כל ענין השירה הזאת.

באומרו שאין לנו תקומה בגלות החל הזה לולא בעד שמו הגדול שלא ישאר מחולל כי אם ח"ו היו מפירים האומות שלהיות שחטאנו לאלהינו אנחנו בגלות ושהוא מסר אותנו בידם, לא הייתה לנו חס ושלום תקומה: ובמה שנגאמר איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה.

פרש"י ז"ל יבינו לאחריתם תנו לב להתבונן לסוף פורענותם של ישראל איכה ירדוף אחד ממנו אלף של ישראל. והרא"ם ז"ל כתב בפירושו על רש"י ז"ל וז"ל איכה ירדוף אחד ממנו אלף של ישראל לא אחד מישראל אלף ממנו, כי זה הפך ורדפו מכם חמשה מאה ומאה מכם רבבה ירדפו ששם ברכה ופה קללה עכ"ל.

גם בפ' בחקתי כתב רש"י ז"ל על פי המדרש אינו דומה רבים שמקימים את התורה וכו', והרא"ם פתב וז"ל ויש לתמוה דא"כ באו"ה דכתיב בהו איכה ירדוף אחד אלף ושנים יניסו רבבה היה לו לומר ושנים יניסו שני אלפים, אלא הול"ל שאינם דומים

מועטים הלוחמים למרובים הלוחמים, שֶהרבים נעזרים זה מזה ומתרבה פחם דומיין דכל טונא דמדלי איניש על פתפיה אינו אלא שלישי משאו, דליכא למימר דהתם נמי איכא למימר אינו דומה מועטים העוברים על התורה לרבים העוברים על התורה שֶהרבים העוברים על התורה עונשם מרובה מהמועטין העוברים בה, דזכות הרבים מרובה מזכות המועטין שמענו עונש הרבים מרובה מעונש המועטים לא שמענו וכו' ע"כ: ובאמת יש לשאול בענין זה שאלות.

ראשונה שלדברי הרא"ם ז"ל יגדל הקנשי שאם אתה אומר שזה הוא טבע הענין שאינו דומה רבים הלוחמים למועטים, יקשה מאד שבשגם תאמר שהברכה לישראל שם איננה מופלגת כמו הקללה, שהרי שם נאמר שירדפו חמשה מאה וכאן נאמר שאחד מאומות העולם ירדוף אלה מישראל, אף גם זאת טבע הענין לא יאות לומר שיתרבה, והיאך שם חמשה ירדפו אלה ומאה רבבה וכאן אחד אלה ושנים רבבה.

עוד יש לשאול על מה שפכת רש"י וכי כף הוא החשבון, שנוראה מדבריו שאם היה כף החשבון טוב לו אז מעתה, ואין הדברים פן שאם היה החשבון כף, יגדל הקנשי כי מה הוצרכו לו לומר שחמש מאה ירדפו ומאה אלפים שהחשבון כף הוא.

עוד יש לתמונה על מה שפכת הרא"ם שרש"י ז"ל פירש איכה ירדוף אחד אלה מן מהאומות ע"א אלה מישראל, וכתב פן לפי שאין לומר שאחד מישראל ירדוף אלה מן האומות ע"א ששם ברכה ופה קללה.

פי זה אינו הכרח שהרי נאמר אם לא פי צורם מחרם ויתכן לומר שאומרו איכה ירדוף אחד אלה ר"ל אחד מישראל אלה מן האומות ע"א, אבל צורם מחרם והם נסים לקול עליה נדף וכמו שנאמר ונסתם ואין רודף אתכם: אבל לדעתי רש"י ז"ל פירש שאומרו איכה ירדוף אחד אלה, ר"ל אחד מן האומות ע"א אלה מישראל, שאם היה פירושו אחד מישראל אלה מן האומות ע"א לא יצדק שבפרכות לא נתברכו רק שירדפו חמשה מאה והיאך יאמר אחד אלה, אמנם לפי פשוטן של דברים יתכן לומר שפירוש הדברים הוא שאחד מישראל ירדוף אלה מהאומות ע"א, ויצדק פי פוננת הכתוב היה לומר שאם האומות ע"א היו מתבוננים לאחרית פורענות עצמם, או אחרית טובות ישראל בביאת הגואל שאחד מישראל ירדוף אלה מהם, הרי היו מכירים שעתה שהם נסים מפני האומות ע"א הוא לסבה שצורם מחרם.

ולא יקשה ענין החשבון ששם בפ' בחקותי ידבר במה שיהיה במלחות שבע עצמים, אבל פה בפרשה הזאת ידבר במה שיהיה בביאת הגואל שהוא האחרית אשר עליו אמר בלעם ונתהי אחריתי כמוהו, ועל מה שנאמר פה שירדוף אחד אלה נאמר הצעיר יהיה לאלה ובמה שהוקשה להרא"ם ז"ל שאין לומר אינו דומה רבים העוברים על התורה וכו', לדעתי אין קנשי כלל, כי כאן בפרשת האזינו ידבר בשני ענינים א' בהפלגת רכות הלבב אשר יגיע לאומות ע"א ושני בהפלגת הגבורה אשר תגיע לישראל.

פי על הפלגת הגבורה אמר שאחד ירדוף אלה, ועל הפלגת רכות לבבם אמר ששנים יניסו רבבה ולא אמר רבבה ירדפו, ויהיה פירושו שרבבה מן האומות ע"א שיראו שנים מישראל ינוסו מפניהם, אבל שנים לא ירדפו אחרי רבבה מן האומות ע"א רק

שְׁנֵי אֲלֵפִים כְּפִי הַחֹשֶׁבֶן שְׁאַחַד יִרְדּוּף אֶלְרִי: וְנִכּוֹן מִזֶּה יִתְכּוֹן לֹאֲמַר שְׁאִין הַבְּדֵל בֵּין אוֹמְרוֹ יִנְיִסוּ אוֹ יִרְדּוּפוֹ וְשֶׁהַחֹשֶׁבֶן צוֹדֵק בִּפְּיָהּ הַזֹּאת כְּמוֹ שֶׁהוּא בִּפְּיָהּ בְּחֻקְתִּי, שֶׁבִּפְּיָהּ בְּחֻקְתִּי נֶאֱמַר שְׁחַמְשֵׁה יִרְדּוּפוֹ מֵאֵה א"כ כָּל אֶחָד הַמְקַיְיִם הַתּוֹרָה יִרְדּוּף ר', וְכִשְׁיִהִיו מְקַיְיִמי הַתּוֹרָה מֵאֵה יִרְדּוּפוֹ רַבְּבָה שְׁפָל אֶחָד יִרְדּוּף מֵאֵה שֶׁהוּא ה"פ ר', בְּאִנְפוֹן שְׁנִינְתוֹסָף לְכָל אֶחָד כְּשֶׁהוּא מְקַיְיִם עִם רַבִּים חַמְשֵׁה פְּעָמִים כְּמוֹ שֶׁהִיָּה לְבָדוֹ, א"כ גַּם פֹּה בִּפְּיָהּ הַאֲזִינוּ יִצְדַּק הַחֹשֶׁבֶן כֹּן, שְׁלִימֹת הַמְשִׁיחַ יִרְדּוּף אֶחָד אֶלְרִי וְכִשְׁהֵם שְׁנִים יִרְדּוּף כָּל אֶחָד ה"פ כָּל כֹּף כְּמוֹ שֶׁיִּהְיֶה רוֹדֵף לְבָדוֹ, בְּאִנְפוֹן שְׁפָל אֶחָד יִרְדּוּף חַמְשֵׁה אֲלֵפִים הָרִי לֵה שְׁנִים יִנְיִסוּ רַבְּבָה, וְנִתְיָשְׁבוּ כָּל הַדְּבָרִים עַל פִּי דְרַכְנוּ זֶה שֶׁיִּהְיֶה אוֹמְרוֹ יִבְיִנוּ לְאַחֲרֵיתָם ר"ל לִימֹת הַמְשִׁיחַ, וּמִפְּנֵי שֶׁהֵם לֹא יִתְבּוֹנְנוּ עַל זֶה אֲבָל יֹאמְרוּ יִדְנוּ רַמָּה וְלֹא ה' פָּעַל כָּל זֹאת הִנֵּה הוּא סִבָּה לְהַצְלַתָם שֶׁל יִשְׂרָאֵל שֶׁהֵם נִקְרָאִים אֲנֻמָּה, שְׁאֵם לֹא הִיָּה זֶה הָיוּ שׁוֹאֲלִים אֶפְאֵיָהֶם ר"ל אֵיפָה אֵיָה הֵם, וְאָמַר עוֹד בְּגוֹדֵל סְכָלוֹת הָאֲנוּמוֹת שֶׁהִיוּ בְּיָמֵים הֵהֶם, שְׁאֵפִי שֶׁהִיוּ יוֹדְעִים גְּדוּלַת צוּרְנוּ עַל צוּרָם עִם כָּל זֶה לֹא יִתְבּוֹנְנוּ עַל הַדְּבָר הַזֶּה וְיִחַשְׁבוּ שֶׁיָּדָם רַמָּה, וְזֶה אוֹמְרוֹ כִּי לֹא כְּצוּרְנוּ צוּרָם וְאוֹיְבֵנוּ פְּלִילִים, כְּאֵלוֹ יֹאמַר שְׁגַם כָּל הָאֲנוּמוֹת הוֹדוּ הִיּוֹת אֱלֹהֵינוּ גְּדוּל עַל כָּל אֱלֹהִים וְאִינָם מְכַחֲשִׁים זֶה, וְהוּא אוֹמְרוֹ וְאוֹיְבֵנוּ בְּעֶצְמָם יִהְיוּ פְּלִילִים וְיִשְׁפְּטוּ הִיּוֹת הַדְּבָר כֹּן שְׁגוֹדֵל אֱלֹהֵינוּ מְכָל אֱלֹהִים, אֲבָל יֵשׁ לָהֶם אֲמוּנוֹת רְעוּת, וְזֶה הַמְשִׁיחַ וְאָמַר אֲשַׁפְּלוֹת מְרוּרוֹת לְמוֹ עֲדִינָן מְסוּדוֹם וְעַמּוּרָה שֶׁלֹּא הָיוּ מֵאֲמִינִים בְּהַשְׁגָּחָה, וְכֹן יִתְמִידוֹ עַד כִּי עַבְדִּיו יִתְנַחֵם וְנִקָּם יִשְׁיב לְצָרֵיו וְכִפָּר אֲדַמְתוּ עִמוֹ, שֶׁפִּירוּשׁוֹ לְדַעְתִּי שֶׁב אֵל עַבְדִּיו, כְּאֵלוֹ אָמַר שְׁדָם עַבְדִּיו יָקוּם, וְגַם הַדָּם הַהוּא יִכְפָּר אֲדַמְתוּ וְעִמוֹ, כְּשֶׁאֲרִז"ל מִיַּת צְדִיקִים מְכַפֶּרֶת: פָּרַק מִג פְּרִשֶׁת וְזֹאת הַבְּרָכָה אוֹמְרוֹ מְסִינִי בָּא נִתְבָּאָר בְּחַבּוּרְנוּ זֶה ח"א נִקְרָא מֵע"ב פ"ד, וְעַנְיֵן הַבְּרָכָה שֶׁבִּירָף מִשֶׁה לְשִׁבְטִים רַבּוּ הַפִּירוּשִׁים בָּהּ וְנִדְחָקוּ כָּל הַמְּפָרְשִׁים עַל אֲשֶׁר לֹא בִּירָף אֶת שְׁמֵעוֹן, וְקִצַּת פִּירוּשׁוֹ שֶׁלֹּא בִּירָף שְׁמֵעוֹן מְפִינִי עֲזוֹן פְּעוֹר וְהַרְמַב"ן ז"ל סִילַק וְהַרְחִיק דַּעַת זֶה מֵאֵד, וְרַש"י כְּתִב שְׁרַמַּז בְּרָכָה לְשְׁמֵעוֹן בְּבִרְכַת יְהוּדָה שְׁנֵאָמַר שְׁמַע ה' קוֹל יְהוּדָה, וְהַרְמַב"ן ז"ל כְּתִב וְז"ל וְהַנְּכוֹן בְּעִינֵי כִּי הַכְּתוּב לֹא יִמָּגֵה בְּיִשְׂרָאֵל רַק שְׁנִים עֶשְׂרִי וְכָף אָמַר בְּיַעֲקֹב כָּל אֵלֵה שְׁבִטֵי יִשְׂרָאֵל שְׁנִים עֶשְׂרִי, וְהִנֵּה יַעֲקֹב הַזְכִּיר בְּנָיו הַשְּׁנִים עֶשְׂרִי וְהַזְכִּיר יוֹסֵף בְּשִׁבְטֵ אֶחָד, וּמִשֶׁה רָאָה לְהַזְכִּיר בְּיוֹסֵף שְׁנֵי שְׁבִטִים כְּמוֹ שְׁאָמַר וְהֵם רַבְבוֹת אֶפְרַיִם וְהֵם אֲלֵפֵי מְנַשֶּׁה, וְהִיָּה זֶה בְּעַבּוֹר שְׁנֵי דְרָכִים, הֵא' כִּי אַחַר שְׁצוּנָה הַקַּב"ה וְעֶשְׂאָם שְׁנֵי שְׁבִטִים בְּחַנּוּפַת הַמְּזֻבָּח וּבְדַגְלִים וּבְנַחֲלַת הָאָרֶץ הִנֵּה הוּא צָרִיף לְמִנּוּתָם שְׁנִים בְּבִרְכָתָם, וְעוֹד שֶׁהַזְכִּיר יְהוֹשֻׁעַ הַמְּנַחֵילָם אֶת הָאָרֶץ וְהוּא מֵאֶפְרַיִם הַקָּטָן וְהַזְכִּיר אַחֲיוֹ שְׁגוֹדֵל מְמַנּוֹ עכ"ל.

וְכִבֵּר הָאָרִיף יוֹתֵר, אֲבָל הַפְּלֵא עַל דְּבָרָיו אֵלֵה שֶׁבְּעַבּוֹר זֶה יִחַסֵּר מְלַבְרָף שְׁבִט אֶחָד, וְיוֹתֵר טוֹב הִיָּה שֶׁלֹּא לְהַזְכִּיר לֹא אֶפְרַיִם וְלֹא מְנַשֶּׁה וְהָרִי יְהוֹשֻׁעַ בְּכָלֵל יוֹסֵף. וּמֵה שְׁאוּמַר שְׁפִינּוֹן שֶׁהַזְכִּיר אֶפְרַיִם הַנְּכַרַח לְהַזְכִּיר מְנַשֶּׁה גְּדוּל מְמַנּוֹ, בְּאִמַּת שְׁמֵעוֹן גְּדוּל מֵאֲבִיו שֶׁל אֶפְרַיִם וְלֹא הַזְכִּירוֹ.

וְיִתְכּוֹן שֶׁיִּהְיֶה הַטַּעַם כְּשֶׁאֲרִז"ל בְּמָה שְׁאָמַר יַעֲקֹב אֲחַלְקֵם בְּיַעֲקֹב וְאֶפְיָצָם בְּיִשְׂרָאֵל, אִין לְנוּ סוּפְרִים וּמְלַמְדֵי תִינּוּקוֹת אֵלֵה מְשִׁמְעוֹן כְּדִי שֶׁיִּהְיֶה נְפוּצִים, וְשִׁבְטוֹ שֶׁל לוֹי עֶשְׂאוֹ מְחַזֵּר עַל הַגְּבּוּנוֹת, א"כ לֹא הִיָּה צָרִיף מִשֶׁה שֶׁיִּבְרָף בְּרָכָה בְּפִנֵי עֶצְמָה לֹא לְלוֹי וְלֹא לְשְׁמֵעוֹן כִּי נִכְלָלִים הֵם בְּבִרְכַת שְׁאָר הַשְּׁבִטִים, וְגַם לְלוֹי לֹא בִּירָף מִשֶׁה אֲבָל הַתְּפִלָּה שֶׁהַקַּב"ה יְבָרְכֵנוּ כִּמ"ש בְּרָף ה' חִילוֹ, וְאָמַר וּפּוֹעֵל יָדָיו תִּרְצָה עַל שֶׁהִרְג אֶת שְׁכָם, וְאָמַר

שָׁכְמוּ כֵּן בְּנֵי הַרְגוּ עוֹשֵׂי הָעֵגֶל, וְהִנֵּה תִרְאֶה הַיּוֹתוֹ מְדַבֵּר בְּלִשׁוֹן רַבִּים שֶׁאָמַר יוֹרוֹ מִשְׁפָּטֶיךָ לִיעֲקֹב וְגו' שִׁירְאֶה הַיּוֹתוֹ רָמַז לְכַלּוֹל אֶת שְׁמֵעוֹן שְׁגַם שְׁבֹט שְׁלוֹ מְלֻמְדֵי תִינוּקוֹת וְכֵן אָמַר שְׁפַע יָמִים יִינְקוּ לִשׁוֹן רַבִּים בְּשִׁבִיל שְׁפָלָל יִשְׁשָׁכַר וְזָבוּלָן כִּמוֹ כֵּן יִתְכַּן שְׁלֹא בִּירָף אֶת יִשְׁשָׁכַר אַחֲרֵי הַיּוֹתָם תִּלְמִידֵי חֲכָמִים וְזָבוּלָן מְפָרְנָסָם, וּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיִּשְׁשָׁכַר בְּאַהֲלֵיךָ אֵין פִּירוּשׁוֹ שִׁישְׁמַח יִשְׁשָׁכַר בְּאוֹהֲלָיו, אֲבָל פִּירוּשׁוֹ שֶׁזָבוּלָן יִשְׁמַח בְּצֵאתוֹ כְּשִׁישְׁשָׁכַר בְּאוֹהֲלָיו שֶׁל זָבוּלָן שִׁיפְרָנָס תִּלְמִידֵי חֲכָמִים, כֵּן לֹא אָמַר הַפְּתוּב רַק לְזָבוּלָן אָמַר, וְכֹאשֶׁר אָמַר יוֹרוֹ מִשְׁפָּטֶיךָ לִיעֲקֹב הֲרִי בִּיאַר עֲנִין הַהֲפָצָה שֶׁהִפִּיצָם יַעֲקֹב וְהַשְׁלִים עַל לִוֵי שִׁיחֲזָרוּ עַל הַגְּרָנוֹת בְּאוֹמְרוֹ וְכֻלִּיל עַל מִזְבֵּחַ, כִּי זֶה וְדָאֵי אֵינָהּ בְּרַכָּה שֶׁהוּא נוֹתֵן, שֶׁהֲרִי הַקַּב"ה בָּחַר בְּמַטֵּה לִוֵי שֶׁהֲצִיץ וּפְרַח אֲמָנָם לְפִי מֵה שֶׁפִּירְשָׁנוּ עַל מֵה שֶׁנֶּאֱמַר אַחֲלֵקֶם בְּיַעֲקֹב בַּח"ב מִחֲבוּרָנוּ זֶה פַּמ"ה, שֶׁשֵּׁם לֹא יִתְכַּן פִּירוּשָׁנוּ שֶׁהֵיחָתָה תִּפְלָתוֹ שֶׁל יַעֲקֹב שְׁלֹא תִהְיֶה עוֹד לְשְׁמֵעוֹן וְלִוֵי אוֹתָהּ הָאֲחֻזָּה וְהָאֲהָבָה הַנוֹסֶפֶת אֲשֶׁר עָלֶיהָ נִתְרַעַם יַעֲקֹב בְּרֵאשִׁית דְּבָרָיו וְאָמַר שְׁמֵעוֹן וְלִוֵי אַחִים, כִּי כִּבְרַךְ נִוְדַע הַיּוֹתָם אַחִים, אֲבָל אָמַר כֵּן עַל הַיּוֹת בִּינֵיהֶם אַחֻזָּה נִוְסֶפֶת עַל שְׁאֵר הָאֲחִים, וְא"כ לֹא יִתְכַּן טַעַם זֶה שֶׁאֲמַרְנוּ אֵל מֵה שְׁלֹא בִּיקָשׁ שְׁמֵעוֹן, אֲבָל אַחֲרֵי שֶׁנִּקְדָּים לְדַקְדָּק בְּמֵה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְהִי בִּישְׂרוֹן מְלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יִחַד שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל, כִּי נִרְאִים דְּבָרִים נְעֻדְרֵי הַהֲבָנָה וְהַקִּישׁוֹר עַד שֶׁהִמְפָּרְשִׁים אִישׁ לְדַרְכּוֹ פָּנוּ הִנֵּה נִבְאֵ אֵל הַחֲפִץ בְּנִתְיַנֵּת טַעַם אֵל מֵה שְׁלֹא הַזְנוּכָר שְׁמֵעוֹן, וְהוּא שִׁירְאֶה לְדַעֲתִי כַּמ"ש הַרְמַב"ן שֶׁמִּשָּׁה בִּירָף כָּל שְׁבֹט וְשְׁבֹט לְנוֹכַח וַיִּקְרָא לְכָל אֶחָד מִן הַרְאִשִׁים וַיִּשִׂים עֵינָיו עָלָיו, וְהַעֲדָה שֶׁבְּבִרְכַת לִוֵי אָמַר תּוֹמִיךָ וְאוֹרִיךָ שָׁב אֵל אֶלְעָזָר שֶׁהִנֵּה נָשִׂיא הַלְוִיִּים, וּבַעֲת פְּטִירַת מֹשֶׁה הָיוּ שֵׁם כָּל רָאשֵׁי שְׁבֹט וְשְׁבֹט, וְעָלִיהֶם הַקָּדִים לוֹמַר וַיְהִי בִישְׂרוֹן מְלֶךְ בְּהַתְּאַסֵּף רָאשֵׁי עַם יִחַד שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל כְּפִי הַתְּבָאָר לְפָנֵינוּ, וְהִנֵּה יִתְכַּן שֶׁרָאשֵׁי שְׁבֹטוֹ שֶׁל שְׁמֵעוֹן לֹא נִמְצְאוּ שֵׁם מִפְּנֵי הַרִיגַת פִּינְחָס אֶחָד מֵהֶם דִּהְיִינוּ זְמַרִי, לֹא הָיוּ מִתְקַרְבִּים אֵל שְׁבֹט לִוֵי שֶׁהֵיחָתָה שְׁנֵאָה בִּינֵיהֶם, וְכֵאֵן נִתְקַיְּמָה נְבוּאָת יַעֲקֹב וְתִפְלָתוֹ שְׁלֹא יִתְמִידוֹ בְּאַחֻזָּה שְׁמֵעוֹן וְלִוֵי וּבִהֵיחָתָה שְׁלֹא הָיוּ לְפָנֵי מֹשֶׁה רָאשֵׁי שְׁבֹטוֹ שֶׁל שְׁמֵעוֹן לֹא בִּירָף אוֹתוֹ וּמִשָּׁה ע"ה לְגַלוֹת עֲנִין זֶה אָמַר שְׁמֵה שְׁרָצָה לְבָרְכָם הוּא בְּשִׁבִיל שְׁפָלָם נֶאֱסָפוּ, כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר אֲנִשִׁי חֲסֵד נֶאֱסָפִים, וְשַׁעַל כֵּן לֹא בִּירָף רַק הַשְׁבֹּטִים שֶׁהָרָאשִׁים שְׁלָהֶם נֶאֱסָפִים לְפָנָיו, וְלִכְּה"ג כִּי נֶאֱמַר בְּהַתְּאַסֵּף, כִּי בִיעֲקֹב הוּא אֶסֶף אוֹתָם כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר הָאֶסְפוּ וְאֶגִּידָה לָכֶם, אֲבָל כָּאֵן מֵעֲצָמָם נִתְאַסְפוּ, וְכֵן תִּמְצָא שֶׁשֵּׁם בִּיעֲקֹב נֶאֱמַר הַיּוֹת שֵׁם כָּל שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל אֲבָל כָּאֵן לֹא נֶאֱמַר כָּל רַק יִחַד שְׁבֹטֵי יִשְׂרָאֵל מִפְּנֵי שֶׁנֶּחְסַר שְׁמֵעוֹן.

וּבִהֵיחָתָה שְׁרָאשֵׁי שְׁבֹטוֹ שֶׁל שְׁמֵעוֹן לֹא נִתְאַסְפוּ לְשִׁנְאָתָם שְׁבֹטוֹ שֶׁל לִוֵי שֶׁנֶּהְרַג זְמַרִי, כְּפִי שֶׁנֶּאֱמַר בִּירָף מֹשֶׁה אֶת לִוֵי אָמַר הָאֲנִי לְאָבִיו וְלֵאמֹר לֹא רָאִיתִי וְאֵת אַחִיו לֹא הִכִּיר עַל פְּנִיחָס כִּי שְׁמֵעוֹן וְלִוֵי הָיוּ נִקְרָאִים אַחִים כִּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר יַעֲקֹב שְׁמֵעוֹן וְלִוֵי אַחִים, וְהִנֵּה כְּפִי לֹא יִתְכַּן שֶׁפְּנִיחָס לֹא חָשַׁשׁ אֵל הָאֲחֻזָּה הַהִיא וְשֶׁבִדִּין עֲשָׂה, וְלִכֵּן אָמַר מִשְׁנֵאָיו מִן יְקוּמוֹן שְׁלֹא יְקוּמוּ לְנִקְוֹם: וְכִבְרַךְ רָאִיתָ הַתְּחִלַּת הַפְּרָשָׁה הַזֹּאת שֶׁהִתְחִיל לוֹמַר וְזֹאת הַבְּרַכָּה וּמִסִּיִּים בְּעֲנִינֵים אַחֲרֵים, וְכָל הַמְּפָרְשִׁים שֶׁרָאִיתִי לֹא נִתְעוֹרְרוּ רַק לְפָרֵשׁ כָּל פְּסוּק וּפְסוּק בְּפָנֵי עֲצָמוֹ אֲבָל לֹא נִתְנוּ קֶשֶׁר בְּדָבָרִים הַלְלוּ מֵה עֲנִינָם אֲצֵל הַבְּרַכָּה, אֲמָנָם נִרְאֶה שֶׁכָּאֵן הִרְאֶה ג"כ מֹשֶׁה גִּוְדָל עֲנוּתָנוֹתוֹ, כִּי כְּפִי שֶׁנֶּאֱמַר רָאֵה שְׁאֵין הַקָּטָן מְבָרַךְ אֶת הַגָּדוֹל הַקָּדִים לְבָרַכָּה דְּבָרֵי הַתְּנַצְלוֹת עַל מֵה יִסְמְנוּ עַד שֶׁהוּא רוֹצֵה לְבָרְכָם, כִּי אֵין הַמְּנַהֵג לְבָרַךְ רַק הָאֵב אֶת הַבֵּן כִּמוֹ יַצְחָק וְיַעֲקֹב, אוֹ הַמְּלֶךְ אֶת הָעַם כִּמוֹ שֶׁעָשָׂה שְׁלֵמָה שֶׁנֶּאֱמַר וַיְבָרַךְ אֶת כָּל קְהֵל

ישראל, שמאחר שקבלו אותו למלך יתכן לברכם, על פן אמר משה שפיון שהוא אינו אביהם של ישראל וגם לא קבלוהו עליהם למלך לא היה לו לברכם, ולכך הקדים קודם שיברכם ואמר ה' מסיני בא ונרח משעיר למו הופיע מהר פארן ואתא מרבבות קדש מימינו אש דת למו אף חובב עמים כל קדושו בידה והם תנפו לרגליה ישא מדברותיה, תורה צוה לנו משה מורשה קהלת יעקב, כאלו יאמר נתינת טעם אל מה שראוי שיברכם, שהנה ה' מסיני בא וגו' שהוא נתן להם את התורה ושמעו מפיו של הקב"ה, ואמר עוד אף חובב עמים שלדעתי אמר פן על אברהם שהיה מחבב עמים ומקרבים תחת פנפי השכינה, אמר כל קדושו בידה ר"ל כל האבות נכנעים אליה והם כפופים לאלהותה, והם תוכו לרגליה ר"ל שגם ישראל בעצמם נתיצבו בתחתית הקר ושמעו דברותיה, ועם כל זה אומרים תורה צוה לנו משה, א"כ כמו רבים ראוי לברך אותם, ועוד אמר ויהי בישרון מלך שב אל משה האמור שהם אומרים עליו שהוא מלך, וא"כ כמו רב או כמו מלך יאות לברכם, וכבר ידעת שזה מסכים למדרש רז"ל שאמרו כי מה שנאמר ויהי בישרון מלך על משה נאמר, ואחר שהקדים התנצלותו זה בירך אותם: פרק מד במה שנאמר וזאת ליהודה כתב הר"א שהפוננה לומר זאת הברכה נוספת, כלומר תהיה לו ברפת ראובן וזאת נוספת, והרמב"ן כתב שאינו נכון כי אין יהודה ברכת הנה שיתפלל עליו שלא ימות.

אבל יתכן לדעתי לומר שאמרו וזאת ליהודה היא ברכה נוספת על מה שברכו אביו במלכות, כי לא הזכיר יעקב בראובן ברכה עד שיאמר וזאת לראובן, אבל ביהודה אמר וזאת להוסיף על ברפת אביו וכן כל השבטים הבאים אחריו כלם תוספת, והנה כאלו אמר וזאת והפסיק ואח"כ ליהודה כך וללוי פן וכן כלם חוץ מראובן שיעקב לא ברכו.

וידעתי מה שאמר שמע ה' קול יהודה התפלל על דוד נעים זמירות שישמע תפלותיו ואמרו ידיו רב לו רומז על המקדש שהיה לחלקו כמו שנאמר מקדש ה' כוננו ידיה, ומלת ידיו שבה אל ה' האמור, ואל עמו תביאנו התפלל שביא משיחנו ושיהיה עזר מצריו: או יתכן שאמר ואל עמו תביאנו ג"כ על דוד, שקודם שמלך על ישראל היה שר משרי פלשתים עם אכיש בגת, וכבר אמר זה על דוד המזמור ק"י, ולהיות נדרש המזמור הזה בפנים משתנים מן האמת וכל דברי המזמור הזה נבוכים הם, הנה אבארנו לה מראשו ועד סופו, וכבר נתבאר ג"כ במזמור זה חלק ב' מחבורנו פרק ששי תראנו גם משם, שהתחיל ואמר לדוד מזמור נאם ה' לאדני שב לימיני עד אשית אויביה הדןם לרגליה, כי הנה דוד במזמור שלפני זה תמצא כל דבריו מכוננים אל מה שקרה לו עם נבל הפרמלי כמו שנאמר שם תחת אהבתי ישטונני ואני תפלה, שפירושו שתחת אהבתו את נבל ושעשה תפלה על שלומו כמו שנאמר אתה שלום וביתך שלום וכל אשר לה שלום, ונבל השיב רבו העבדים המתפרצים, וכן נאמר במזמור הזה וישמו עלי רעה תחת טובה, וכן נאמר במעשה נבל וישב לי רעה תחת טובה, וכן נאמר במזמור הזה ופקודתו יקח אחר על אשר לקח הוא את אביגיל לאשה.

הרי לה בהדגא שהמזמור שלפני זה היינו סימן ק"ט פלו ידבר בענין נבל הפרמלי. והנה הסמיך דוד המזמור הזה שאנו בו על נבואת אביגיל שנתנבאה עליו ואמרה לו שגייע להיות מלך ישראל, ושם היה לשון נבואתה כי עשה יעשה ה' לאדני בית נאמן, ועוד

שנית אמרה והיה פי יעשה ה' לאדני ככל אשר דבר את הטובה עליך וצוה לנגיד על ישראל, ועוד שלישית אמרה והיטיב ה' לאדני וזכרת את אמתה, הרי לה פי כל נבואתה היתה בזה הלשון ה' לאדני, והנה על כף יסד דוד המזמור הזה אחר שיסד אותו שלפניו על נבל, התחיל ואמר נאם ה' לאדני ר"ל זאת הנבואה היא נבואת אביגיל באמרה ה' לאדני, ועתה סיפר במזמור זה אנפן הגעתו למלכות בנבואתה, ואמר שהקב"ה אמר לו שב לימיני ר"ל שימתין עד שיכלה מלכות שאול שנקרא ימיני שאין מלכות נוגעת בתברתה, והוא אומר שב לימיני עד אשית אויביה הדום לרגליה, פי אחרי שישפלו אויביו יתן לו המלוכה על ישראל, וזה שימשוך הדבור ואמר מטה עצה ישלח ה' מציון ואמר לו עוד רדה בקרב אויביה, כלומר בין מלפא למלפא רדה בקרב אויביה שהיה שר עם אכיש בגת, ואמנם אחרי שהיה שר בגת קרה לו מלחמת עמלק שנשבו נשיו, וכאשר בא בנצחון שלח משללם לזקני יהודה שהם עמו ואמר הנה לכם ברכה משלל אויבי ה', וזה סיפר כאן במזמור הזה, ואמר עמה נדבות ביום חילה, ר"ל שנתנדב לשלום נדבות לעמו יהודה ביום הנצחון הראשון שלו, ואמר בהררי קדש לפי ששלח נדבות בהרבה מקומות מיהודה, כמו שנאמר שם ששלח לאשר בבית אל ולאשר ברמות ולאשר ביתר וגו' בהרבה מקומות לכן אמר בהררי קדש.

ודרו משל אל הנצחון הראשון שנצח, אמר מרחם משחר לה טל ילדותה, שזה הנצחון היה טל ילדותו אחר המעשה הזה תכף סיפר שהגיע למלכות ואמר נשבע ה' ולא ינחם אתה כהן לעולם על דברתי מלפי צדק, שרצה לומר בזה שהקב"ה נדר לו קיום מלכותו עד ביאת משיחנו ולכך אמר על דברתי מלפי צדק, רוצה לומר על מה שדבר להביא מלכי צדק שהוא משיחנו שנקרא מלך צדיק כמו שנאמר הנה מלכך יבא לה צדיק ונושע הוא, אחר כך סיפר מיתת שאול ואמר ה' על ימינה מחץ ביום אפו מלכים, ואמר מלכים לשון רבים על שאול ויהונתן כאשר עשה הקינה על שניהם ואמר עוד בסיפור מיתתם הגויות שתקעו בחומת שן כמו שנאמר ויקחו את גוית שאול ואת גוית בניו מחומת בית שן, ועליהם אמר ידן בגוים מלא גויות מחץ ראש על ארץ רבה, כאלו יאמר שגזר מיתת שאול עם הרבה מישראל שנפלו במלחמה ההיא, ויהיה אומר מחץ ראש על ארץ רבה כמו והכה אם על בנים.

ואחר שהשלים דוד סיפור נבואת אביגיל וכל מה שקרה לו עד שהגיע אל מדרגת המלכות ומיתת שאול, רצה לספר שכבר גם הוא חטא בענין בת שבע ושהיה ראוי שלא יתמיד במלכות ושלל ירים ראש, אבל הקב"ה נתן לו ענשו על חטאו במה שקרה לו עם אבשלום, כמו שנתבאר מדברי נתן הנביא שענין אבשלום היה עונשו על חטאו שנאמר שם הנני מקים עליך רעה מביתך וגו', ובהיותו בורח מאבשלום נאמר וכל הארץ בוכים קול גדול וכל העם עוברים והמלך עובר בנחל קדרון וכל העם עוברים על פני דרו, על זה אמר דוד במזמור הזה שבשתותו אותו הכוס מר בהיותו עובר אז נחל קדרון על פני דרו על זה ירים ראש פי אותו הענין היה לו כפרת עון, וזה אמרו מנחל בדרו ישמה על כן ירים ראש, ועל כן בברחו סידר מזמור והוא מזמור שני, אמר בו ואתה ה' מגן בעדי כבודי ומרים ראשי, והרי לה בהקדיא היותו אומר על אותו הרמת ראש שנא' שם בברחו מפני אבשלום, כאלו אמר שמפני הצרה שהגיע אליו מצד אבשלום הרים ראש.

והנה ראיית ספור פל המזמור שלפני זה הנה על ענין נבל הפרמלי, וספור מזמור זה נמשך לנבואת אביגיל וכל מה שקרה לו עד הגיעו למלכות, ומיתת שאול וענין הגויות, והיא נשאר בקיום מלכותו על ידי קבלת ענשו, בענין אבשלום, וכל הפסוקים במזמורים אלו תמצאם על סדר הנה שהיו המעשים, שתחלה רדה בקרב אויביו, ואח"כ עשה הנדבות ששלח לזקני יהודה, ואח"כ הגיע למלכות במיתת שאול, ואח"כ הנה ענין הגויות שתלו, ואח"כ הנה ענין בת שבע וכפרתו ע"י אבשלום, והנה בקנאתי אשר ראיתי המזמור הנה באו רבים לפרשו באופן אחר אמרתי לפרשו לה כאן: ונשוב לענינו שמשנה אמר ליהודה ואל עמו תביאנו, וכל זאת הברכה שבפרה את יהודה היתה על דוד שישמע זמירותיו ושיחזירהו אל עמו למלוכה אחר שרדה בקרב אויביו, ושיהיה עזר מצריו כמו שהיה צועק מה רבו צרי, וכבר אמרנו שאמרו וזאת ר"ל נוספת על ברכת יעקב, וכן כל הברכות שבפרה לשבטים חוץ מראובן שלא ברכו אביו, באופן שאמרו וזאת שב אל ברפת כל השבטים בכלל כמו שהתחיל לומר וזאת הברכה, לכה בא לפרש שזאת היא נוספת על ברפת יעקב לכל בניו: וענין ברפת לוי אמר שניסה אותו במסה ויריבהו על מי מריבה שהיא אהרן שנאמר עליו שנגזרה עליו מיתה מפני שלא קדש שמו ית' במי מריבה, ואמנם לקדושת שמו יתב' אמר לאביו ולאמו לא ראיתיו ואת אחיו לא הפיר ואת בניו לא ידע.

ואמרו לאביו ולאמו לא ראיתיו שב אל מה שעשה בשכם שהרג את שכם ולא לקח עבה לא מאביו ולא מאמו בראותו היות הענין חלול ה' כמו שאמר הכזונה יעשה את אחותנו, הרי שמסר נפשו על קדושת השם.

ואמרו ואת בניו לא ידע הפנונה על אהרן שפאשר אמר לו משה הוא אשר דבר ה' בקרובי אקדש תכה שראה קדוש השם וידום אהרן, זהו ובניו לא ידע. ואמרו ואת אחיו לא הפיר שב אל שפנחס הרג את זמרי שהיה משבט שמעון שהיו נקראים אחים באחונה נוספת על שאר השבטים, כמו שנאמר שמעון ולוי אחים שעל פן גם זרעם של שמעון ולוי היו קוראים זה לזה אחים ועם כל זה הרג פנחס את זמרי, א"כ זה הנה מאמר משה אדוננו שאותו שבט לוי שהענישת מפני קדוש השם בענין מי מריבה הנה קידש ה' שלש פעמים, שאת אביו ואמו לא ראה ואחיו לא הפיר ובניו לא ידע לסבת קדוש השם: ובברכת ראובן שאמר ויהיו מתיו מספר פרש"י שהיו במספר השבטים, ונאות מאד לומר שבברכת ראובן מתחלת מאמרו ויהי בישורון מלך בהתאסף ראשי עם יחד שבטי ישראל יחי ראובן ואל ימות ויהי מתיו מספר, שרוצה לומר בזה שלעולם בהתאסף ראשי יחד שבטי ישראל יהיה ראובן ראש מספרם שלא יפסיד הבכורה בענין זה: ומה שאמר לבנימן ידיד ה' ישפון לבטח, כבר יתכן שלהיות ירושלים ליהודה ובנימן הסמיך בבנימן לו, ועל פן קרא אותו ידיד שהיה אהוב וידיד ליעקב כמו שנאמר ונפשו קשורה בנפשו, ואין מלת ידיד סמוכה לה' אבל קרא אותו ידיד ואח"כ ברכו שה' ישפון לבטח עליו רוצה לומר בחלקו ושתהיה שם לעולם השכינה וזהו ויבין פתפיו שפן, ויתכן ג"כ שקרא אותו ידיד על היות המקדש בחלקו שנאמר בו מה ידירות משפנותיה: פרוק מה בברכת יוסף כבר נראה בהדיא היותה פירוש ותוספת אל הברכה שברך אותו יעקב, שיעקב אמר ברכות שמים והוא אומר ממגד שמים, יעקב אמר ברכות תהום ומשה אמר ומתהום רובצת תחת, יעקב אמר עד תאנת גבעות עולם ומשה אמר וממגד גבעות עולם, יעקב

אמר לקדקד גזיר אֶחָיו וְכֵן מִשָּׁה, וְהוֹסִיף לוֹ וְאָמַר בְּכוֹר שׁוֹרוֹ הִדָּר לוֹ, וּכְבֹר נִתְחַבְּטוּ
הַמְּפָרְשִׁים לוֹמַר לְמָה נִקְרָא יוֹסֵף שׁוֹר וּפְרָשׁ"י שְׁפָחוּ קִשָּׁה כְּשׁוֹר, וּמִהָר"י עֲרָאמ"ה שֶׁעַר
שְׁלֵשִׁים הֵבִיא טַעַם לְמָה נִקְרָא שׁוֹר, וְאָמַר שֶׁהַשׁוֹר הוּא מְלֵךְ לְבִהמֹת הַטְּהוֹרוֹת יוֹרָה עַל
יוֹסֵף שֶׁהוּא טְהוֹר הַמְּחֻשְׁבוֹת וְהָאָרִיף מְאֹד, וְהַנִּכּוֹן בְּעֵינַי הוּא לוֹמַר הַיּוֹתוֹ נִקְרָא פֶּן מִפְּנֵי
הַחֲלוּם שֶׁחֲלַם אֶחָד עָשָׂר פּוֹכְבִים מִשְׁתַּחֲוִים לוֹ וְהוּא הָיָה י"ב דְּהֵינּוּ י"ב מְזֻלוֹת וְהִנֵּה
בְּהִיּוֹתוֹ זוֹכֵה בְּבִכּוּרָה, רְאוּבֵן לֹא זָז מִהִיּוֹתָה טַפָּה רֵאשׁוּנָה כִּמ"ש יַעֲקֹב עָלָיו בְּכוֹרֵי
וְרֵאשִׁית אוֹנֵי, הִנֵּה הָיָה נִגְדוֹ בְּכוֹר מִזֵּל טְלָה, וְיוֹסֵף שִׁנְזָה בְּבִכּוּרָה צָרִיף שִׁיִּקְרָא שׁוֹר
שֶׁהוּא אַחֲרֵי טְלָה, וְלָכֵן אָמַר בְּכוֹר שׁוֹרוֹ שֶׁשׁוֹר נַעֲשֶׂה בְּכוֹר, וּפִיִּרְשׁ מִשָּׁה עוֹד שֶׁהַקְּרָנִים
שָׁלוּ רוֹמְזִים עַל מְנַשָּׁה וְאֶפְרַיִם וְאַחַר שִׁבְיָה כָּל הַשְּׁבֵטִים כָּל אֶחָד בְּפָנָי עֲצָמוּ בִּירָף כָּלֵם
יַחַד וּקְרָאִם יִשְׁרוּן בְּסוּף כְּמוֹ שֶׁהִתְחִיל בְּרֵאשׁ וְאָמַר נִיְהִי בִישְׁרוּן מְלֵךְ: וּבְאָמְרוֹ רוֹכֵב
שָׁמַיִם בְּעֶזְרָה רַבּוֹ הַמְּדַרְשִׁים, אָמְנָם לְפִי הַפְּשֵׁט יֵרָאֶה שֶׁפְּנוּנָתוֹ לוֹמַר שִׁישְׁדָּד מַעֲרָכוֹת
הַשָּׁמַיִם לְעֶזְרָם, כִּי הִרְכִּיבָה תֹאמַר לְעֶגְנוֹ מִמְשָׁלָה עַל דְּבָר וְהַכְּנַעְתּוֹ אוֹתוֹ תַּחֲתָיו, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמַר יִרְפִּיבְהוּ עַל בְּמֹתֵי אֶרֶץ, כְּמוֹ כֵּן הַקַּב"ה מְכַנִּיעַ מַעֲרָכוֹת הַשָּׁמַיִם וּמְשַׁפִּילֵם לְעֶזְרָת
יִשְׂרָאֵל, כִּי בְשִׁדּוּד מַעֲרָכַת הַמְּזֻלוֹת גָּרַשׁ מִפְּנֵיהֶם אוֹיֵב, כְּמוֹ שֶׁאֲמַרְנוּ בַּפ' הָאֲזִינוּ שְׁאִין
מִזֵּל לְיִשְׂרָאֵל וְשִׁלָּא הָיָה לָהֶם חֶלֶק בְּיִשׁוּב וְזֶה אוֹמֵר וַיִּשְׁכְּנוּ בְּטַח בְּדָד שְׁאִין שָׁר וְלֹא מִזֵּל
עֲלֵיהֶם, וְסִיִּים בְּבִרְכָה לוֹמַר אֲשֶׁרִיף יִשְׂרָאֵל עַד אוֹמְרוֹ וְאֵתָה עַל בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ, אֲבָל
אֲנִי לֹא אֲדְרֹךְ, ר"ל שֶׁהוּא לֹא יַעֲבֹר לְאֶרֶץ, וְזֶהוּ קִשְׁר אֵל אוֹמְרוֹ וַיַּעַל מִשָּׁם.

וְאֶפְשָׁר עוֹד שֶׁהַקַּב"ה הוֹלִיכֵנו עַל פְּנֵי רוּחַ וְהִרְאָה לוֹ כָּל עִיר וְעִיר, שֶׁמִּרְאוֹת כָּף מִרְחוֹק
כְּפִי טַבַּע רְאוֹת הָאֲנוּשִׁי אֵין בּוֹ תוֹעֵלַת כָּלֵל לְהַפִּיק הַתְּאֵנָה אֲבָל וְדַאי שֵׁם הִרְאָה לוֹ כָּל
פָּרֶט וּפְרָט, שֶׁלֹּא נִגְזַר עָלָיו רַק לֹא תַעֲבֹר הַיַּרְדֵּן, וְזֶהוּ שֶׁאֲמַר אֲשֶׁרִיף יִשְׂרָאֵל שֶׁעַל
בְּמוֹתֵימוֹ תִּדְרֹךְ, כִּי אֲנִי לֹא אֲדְרֹךְ רַק עַל פְּנֵי רוּחַ, כִּמְשֻׁדְרֵז"ל שֶׁהוֹלִיכֵנו שֵׁם עַד שֶׁלֹּא
חִסַּר לוֹ רַק הִדְרִיכָה: וּבְאָמְרוֹ וְלֹא קָם נְבִיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשָּׁה, אֲרוֹז"ל בְּיִשְׂרָאֵל הוּא
דְּאִינוּ קָם אֲבָל בְּאֲנוּמוֹת קָם וּמְנוּ בַלְעָם, וּכְבֹר רַבּוֹ הַמְּפָרְשִׁים בְּמֵאֲמָרָם זֶה, אָמְנָם לְדַעֲתִי
אֲרוֹז"ל שֶׁהַנְּבוּאָה שֶׁבָּאָה לְנְבִיאִים לֹא בָּאָה רַק אַחֲרֵי הַשְׁתַּדְּלוּתָם בְּדַרְכֵי הַנְּבוּאָה, כְּמוֹ
שֶׁנֶּאֱמַר מִתְּנַבְּאִים בְּמַחֲנֶה, וְכֵן בְּזִקְנִים וְהִתְיַצְּבוּ שֵׁם שֶׁהֵיוּ מְכִינִים עֲצָמָם לְנְבוּאָה, אֲבָל
שִׁיקוּם בְּפַעַם אַחַת מִבְּלַתִּי בִקְשׁוּ נְבוּאָה שִׁיבֵא הַש"י לְדַבֵּר עִמּוֹ זֶה לֹא הָיָה רַק בְּמִשָּׁה
בְּהִיּוֹתוֹ רוּעָה צֹאן חֲתָנוּ, וְלָכֵן אָמְרוּ ז"ל שֶׁבְּאֲנוּמוֹת קָם שָׁגַם הוּא לֹא הִלָּךְ לְטָרוֹחַ בְּהַשְׁגַּת
הַנְּבוּאָה אֲבָל כָּף קָם בְּפַעַם אַחַת, אֲבָל לֹא אָמְרוּ כֵּן ח"ו לְתַת עֶרְף וְדַמְיוֹן לְנְבוּאָת בַּלְעָם
עִם נְבוּאָת מִשָּׁה וּמָה לְתַבֵּן אֶת הַבָּר, וּלְדַעֲתִי שֶׁבַלְעָם קוֹדֵם עֲנִין בְּלֶק שֶׁשָּׁלַח אַחֲרָיו לֹא
הָיָה רַק קוֹסֵם כְּמוֹ שֶׁנֶּאֱמַר בַּלְעָם הַקּוֹסֵם, אָמְנָם כִּשְׁשָׁלַח בְּלֶק אֵלָיו לְבֹא הִנֵּה הוּא לְהַתְּגַדֵּל
אָמַר שִׁירָאֵה מַה יְדַבֵּר ה' כְּאֵלוֹ הַש"י מְדַבֵּר עִמּוֹ וְהִנֵּה אִזּוּ בָּאָה לוֹ הַנְּבוּאָה בְּפַעַם אַחַת:
וּבְמָה שֶׁנֶּאֱמַר לְכָל הָאֲנוּמוֹת וְהַמּוֹפְתִים אֲשֶׁר שָׁלְחוּהוּ, יִפְלֹא אוֹמְרוֹ שְׁנִית וּלְכָל הַיָּד הַחֲזָקָה
וְכֵן לְכָל הַמּוֹרָא הַגָּדוֹל, וְאִם הַכְּנוּנָה עַל מַעֲמַד הַר סִינַי וַיְהִי פִירוּשׁ הַדְּבָרִים שֶׁלֹּא קָם
נְבִיא שִׁיתָן תּוֹרָה, כִּי הַכָּל שָׁב אֵל מַה שֶׁנֶּאֱמַר לֹא קָם, שֶׁכֵּן כְּתוּב הַרְמַב"ן לְכָל הָאֲנוּמוֹת
דְּבַק עִם וְלֹא קָם, הִנֵּה יִפְלֹא מָה הָיָה צָרִיף לוֹמַר שֶׁלֹּא קָם נְבִיא שִׁיתָן תּוֹרָה לְיִשְׂרָאֵל רַק
מִשָּׁה.

אֲבָל אֶקְדִים לָךְ סְמִיכוֹת כָּל הַפְּרָשִׁיּוֹת בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה זוֹ לְזוֹ כַּשֶּׁאֲרוֹז"ל אֲפִי לְמֵאן דְּלֵא
דְרִישׁ סְמוּכִים בְּמִשְׁנֵה תּוֹרָה דְרִישׁ, אָמְנָם לֹא נְבָאָר סְמִיכוֹת רַק בֵּין פְּרָשָׁה לְפְרָשָׁה: וְהִנֵּה

סמיכות פְּרִשְׁת וְאֶתְחַנֵּן אֶל מַה שְׁנֹאֲמַר וְאֵת יְהוֹשֻׁעַ צְוִיתִי, ר"ל שְׁאֲחַר צְוָה לִיהוֹשֻׁעַ כֵּן וּמִסֵּר בְּיָדוֹ הַמְּשַׁלֵּה וְהַמְּלָכּוֹת, אַחַר כֵּן בִּיקָשׁ מֵאֵתוֹ ית' לַעֲבֹר כְּאֶחָד הַעַם לֹא בְּמִשְׁלָה וְשֹׁאֲפִי' כֵּן לֹא שָׁמַע אֵלָיו ה', וְנִסְמְכָה פְּרִשְׁת עֵקֶב לְמַה שְׁנֹאֲמַר וְשִׁמְרַת אֵת הַמְּצוּה וְאֵת הַחֻקִּים וְאֵת הַמְּשַׁפְּטִים, לֹאֲמַר שְׁשׁוֹכֵר עוֹה"ז לֹא יִהְיֶה רַק בְּשׁוֹכֵר הַמְּשַׁפְּטִים שֶׁהֵם עֲשׂוּיִים לְקִיּוֹם הַקְּבוּץ הַמְּדִינָתִי, וְאִם"כּ בִּיאֵר הַשֹּׁכֵר הַגּוֹפְנִי וּבִרְךָ פְּרִי בִטְנֶךָ וּפְרִי אֲדָמְתֶךָ וּגו', וְאֲמַר כִּי כָל זֶה יַעֲשֶׂה בְּשׁוֹכֵר הַמְּשַׁפְּטִים לְבַד כְּמוֹ שְׁנֹתְבָאֵר בְּמִקּוֹמוֹ תִּרְאֶנּוּ מִשָּׁם וְאַחַר שֶׁהַשְּׁלִים פְּרִשְׁת עֵקֶב בְּמַה שְׁנֹאֲמַר וְהִיא אִם שָׁמוֹעַ שְׁאֲמַר לוֹ הַשֹּׁכֵר וְהֶעֱנֹשׁ צְוָה עַל גְּתִינַת הַבְּרָכָה וְהַקְּלָלָה וְאַחַר הַשְּׁלֵמָתוֹ פְּרִשְׁת רְאֵה בְּעֵינֶיךָ הַחֲגִים, הִנֵּה צְוָה לְתַת שׁוֹפְטִים לְפִי שָׁמֵן הַחֲגִים וְהַשְּׁמִחָה יִמְשְׁכוּ הַחֻטָּאִים וְהַרִיבוֹת, כְּמוֹ שֶׁהִיא אוֹמֵר אִיּוֹב אוֹלֵי חֻטָּאוֹ בְּנֵי וְהִנֵּה טָרֵם שְׁנֹאֲמַר סְמִיכוֹת פְּרִשְׁת כִּי תִצָּא לַעֲגָלָה עָרוּפָה, נִתְעוֹרַר עַל מַה שֶׁהִתְחִיל לְשׁוֹן רַבִּים כִּי תִצָּא לְמַלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ, וְאִם"כּ אָמַר לְשׁוֹן יַחֲדִיד וְנִתְּנָו ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ, וְהִל"ל וְנִתְּנָם ה' אֱלֹהֶיךָ בְּיָדֶךָ, אֲבָל נִרְאֶה שְׁאֲמַר וְאֵתָה תִּבְעַר הַדָּם הַנָּקִי מִקְרָבֶךָ, אָמַר שֶׁזֶה יִהְיֶה שְׁכָרֶךָ שְׁכִי תִצָּא לְמַלְחָמָה עַל אוֹיְבֶיךָ וְנִתְּנָו ה' אֱלֹהֶיךָ, ר"ל שֶׁיִּתֵּן בְּיָדֶךָ הַדָּם שֶׁל אוֹיְבֶיךָ, וְלָכֵן אָמַר בְּלְשׁוֹן יַחֲדִיד שֶׁב אֶל הַדָּם שֶׁיִּנְצַחֻם, וְכֵן נִסְמְכָה פ' בַּפּוֹרִים וְהִיא כִּי תִבֵּא לְפְרִשְׁת עֲמֶלֶק שֶׁיִּמְחָה אֵת זְכָרוֹ, וְאָמַר שֶׁכְּשִׁיבֵא הָאִישׁ עִם הַבַּפּוֹרִים יִסְפֹּר הַהֲצִלוֹת שֶׁעָשָׂה לוֹ הַקַּב"ה מִיַּד לָבָן וּמִיַּד מִצְרַיִם, שְׁלֹא יִזְכִּיר עֵינֵי עֲמֶלֶק כְּאֵלוֹ יֹאמַר תִּמְחָה אֵת זְכָר עֲמֶלֶק וְהִיא כִּי תִבֵּא וּגו' לֹא יִזְכֹּר שֵׁם עֲמֶלֶק.

וְזֶה יִצְדַּק מְאֹד עִם מַה שֶׁפִּירְשְׁנוּ בְּמַלְחָמַת עֲמֶלֶק שֶׁהִיָּתָה מַלְחָמַת טְבַעִית לֹא אֱלֹהִיָּת, שְׁאִם הִיָּתָה אֱלֹהִיָּת הִיא צָרִיךְ שֶׁמִּבִּיא הַבַּכּוֹרִים יִזְכִּירָה עִם שְׁאָר הַהֲצִלוֹת וְסְמִיכַת פ' נִצְבִּים מְבוֹנָר עַל עֵינֵי הַבְּרִית שֶׁבְּסוֹף כִּי תִבֵּא אָמַר וְשִׁמְרַת אֵת הַבְּרִית וְאִם"כּ אָמַר לַעֲבֹרָה בְּבְרִית, וְהִיא סְמִיכַת פ' וַיִּלֶּךְ לְמַה שְׁאֲמַר כִּי הִיא חֲיִיָּה וְאוֹרָה יְמִיָּה לְשִׁבְתָּ עַל הָאֲדָמָה, וְהַטַּעַם נִבְאֵר אַחַר שְׁנִתְעוֹרַר עַל אוֹמְרוֹ לֹא אוֹכַל עוֹד לְצִאֲת, שֶׁהַכְּתוּב מַעֲיֵד לֹא כִּהְיָה עֵינּוֹ, וְרַש"י ז"ל פִּירֵשׁ שֶׁנִּיטְלָה מִמֶּנּוּ הַרְשׁוֹת, וְהַכְּתוּב לֹא יוֹרָה כֵּן, שְׁאֲחֲרֵי הַזְּכִירוֹ סְכוּם הַשְּׁנִיִּים נִרְאֶה שֶׁמִּחְמַת רֹב הַשְּׁנִיִּים לֹא יוֹכַל, אֲבָל יִתְכַּן לֹאֲמַר שֶׁאוֹמְרוֹ וַיִּלֶּךְ מִשָּׁה ר"ל שֶׁהִלֵּךְ בְּמַרוּצָה הַלּוֹךְ וְשׁוֹב כְּמַרְאֵה הַבְּזָק, וְאִין הַסִּיפּוֹר שֶׁהִלֵּךְ אֶל מְקוֹם אַחַר אֲבָל פִּירוּשׁוֹ שֶׁהִלֵּךְ בְּמַהֲרָה וְזִרְזוּת וְאָמַר לָהֶם הִנֵּה אֲנִכִּי בֵּן מֵאָה וְעֶשְׂרִים שָׁנָה לֹא אוֹכַל לְצִאֲת וְלִבּוֹא דָרָךְ תְּמִיָּה, וְכִי אִינִי יְכוֹל לְצִאֲת וְלִבֵּא, הָרִי אֲתָם רוֹאִים שְׁאֵנִי רַץ כְּצִבִּי, אֲבָל הַקַּב"ה אָמַר אֵלָי לֹא תַעֲבֹר וְזֶה מִפְּנֵי הַחֻטָּא, אִם כֵּן אֲתָם תִּזְהָרוּ מִן הַחֻטָּא כְּדִי שְׁלֹא יִגְרַשׁ אֶתְכֶם מִן הָאָרֶץ, וְזֶה אוֹמְרוֹ כִּי הִיא חֲיִיָּה וְאוֹרָה יְמִיָּה לְשִׁבְתָּ עַל הָאֲדָמָה.

וְעֵינֵי סְמִיכַת וַיִּלֶּךְ עִם הָאֲזִינוֹ מְבוֹנָר, גַּם סְמִיכַת זֹאת הַבְּרָכָה מְבוֹנָר, שְׁאֲחַר שְׁאֲמַר לוֹ עֲלֶה וּמוֹת אָמַר שֶׁזֹּאת הַבְּרָכָה בִּירָךְ אוֹתָם בְּשַׁעַת מוֹתוֹ: וְעַתָּה נִבֵּא לְהִרְאוֹת שְׁתוֹרְתֵנוּ הַקְּדוּשָׁה אֱלֹהִית כְּוִלָּה קְשׁוּרָה זֶה בְּזֶה כְּעֵין עֲגוּלָה שְׁאִין לָהּ רֹאשׁ וְסוֹף, כִּי הַכְּתוּב הִרְאוֹנוּ שְׁנֹאֲמַר לְכָל הָאֲנָשׁוֹת הוּא קְשׁוּר בְּמַה שְׁאֲמַר לֹא קָם נִבִּיא עוֹד בְּיִשְׂרָאֵל כְּמִשָּׁה, כְּלוּמַר שְׁלֹא קָם נִבִּיא כְּמִשָּׁה שֶׁיַּעֲשֶׂה הָאֲנָשׁוֹת שֶׁעָשָׂה הוּא בְּמִצְרַיִם, וְאַחַר כֵּן אָמַר וְלָכֵל הִיָּד הַחֲזָקָה וְלָכֵל הַמּוֹרָא הַגְּדוֹל אֲשֶׁר עָשָׂה מִשָּׁה לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל בְּרִאשִׁית בְּרֵא אֱלֹהִים, כְּאֵלוֹ אָמַר שֶׁהִיָּד חֲזָקָה וְהַמּוֹרָא הַגְּדוֹל עָשָׂה שֶׁיִּהְיֶה בְּרוּר וּמְפֹרָס לְעֵינֵי כָל יִשְׂרָאֵל שֶׁהַקַּב"ה חֲדַשׁ אֵת הָעוֹלָם, שְׁאוֹתָם הָאֲנָשׁוֹת שְׁפּוֹתֵרִים הַטְּבַע הַמְּנוֹטְבַע בִּיסוּדוֹת לֹא יוֹכַל עֲשׂוֹתוֹ רַק מִי שֶׁחֲדַשׁ אֵת הַטְּבַע הוּא יוֹכַל לְסוֹתְרוֹ, וְלִכְךָ תִּכְרָף שְׁאֵנוּ מְשַׁלְּמִים הַתּוֹרָה

אֲנַחְנוּ חוֹזְרִים וּמִתְחִילִים בְּרֵאשִׁית בָּרָא, כֹּאֲלוֹ יֹאמֵר לְכֹל הָאֲנֹתוֹת שְׁעֵשֶׂה נִתְפָּרֵס לְעֵינַי
כֹּל יִשְׂרָאֵל שֶׁבְּרֵאשִׁית בָּרָא אֱלֹהִים אֵת הַשָּׁמַיִם וְאֵת הָאָרֶץ תָּם וְנִשְׁלַם מַעֲשֵׂי תוֹרָה.

בְּעֶזֶר אֵל אֵינוֹם וְנוֹרָא: בְּהַשְׁלַמַּת הַסֵּפֶר וְהַשְׁלֵמַתִּי חֲבוּרֵי זֶה פֶּה גְּנִינָן, בְּהִיוֹתִי פֶּה גְּנִיזִינֵד"ן
בְּעִבּוּדַת ק"ק מְדִינַת פּוֹלִין, פְּרֻשַׁת וְאֶתְחַנֵּן שְׁנַת ש"מ לִפ"ק, וְסִימְנָה ש"ם שָׁם לֹו חֹק
וְהָאֵל אֲשֶׁר בָּחַר בָּנוּ לְעַם סְגוּלָה וְנָתַן לָנוּ תוֹרָתוֹ תְּמִימָה יִרְאַנוּ נִפְלְאוֹת מְמַנָּה, וְנִזְכָּה
לְרֵאוֹת רַגְלֵי מִבְּשׂוֹר פִּי תִמְלֵא הָאָרֶץ דְּעָה אֵת ה' וְלֹא לְחֻשׁוֹב קִנְצִין אֲנִי אוֹמֵר, אֲמַנָּם לְפִי
הַמְשִׁיף הַפְּתוּבִים בְּדִנְיָאֵל יִרְאֵה הַיּוֹתָנוּ קְרוּבִים אֵל יְשׁוּעַת ה', פִּי בְּדִנְיָאֵל נֹאמֵר אֲשֶׁרִי
הַמְחַפֶּה וְיִגִיעַ לְיָמִים אֶלְף וְשָׁלֹשׁ מֵאוֹת וְשָׁלֹשִׁים וְחַמְשָׁה, וְאַח"כּ נֹאמֵר וְאַתָּה לָךְ לְקַץ
וְתַנּוּחַ וְתַעֲמֵד לְגוֹרְלָךְ לְקַץ הַיָּמִין, וְכִבֵּר יִפְלֵא אוֹמְרוֹ לָךְ לְקַץ וְתַנּוּחַ כֹּאֲלוֹ יִחְלִיף הַדְּבֹר
וְיֹאמֵר אֲשֶׁרִי הַמְחַפֶּה וְגו' אֲבָל אַתָּה לָךְ לְקַץ, וְעוֹד יִפְלֵא אוֹמְרוֹ שְׁנֵי פְעָמִים לְקַץ,
וְבְרֵאשׁוֹן לֹא אָמַר הַיָּמִין.

אֲבָל נִרְאֵה שֶׁיֹּאמֵר אֲשֶׁרִי הַמְחַפֶּה כְּלוֹמֵר מִי שִׁיזְכָּה לְכֹף, וְאִם לֹא הִנֵּה לְקַץ יִהְיֶה עַל כֹּל
פְּנִים, פִּי עַל כֵּן אָמַר וְתַנּוּחַ, שִׁיּוּבֵן שָׁאֵם לֹא תִבֵּא הַגְּאוּלָּה בְּאֵל"ף שְׁל"ה, כִּכֵּר יִבֵּא בְּלֹא
סִפְק פְּשׁוּתוֹסִיף ק"ץ, כְּמוֹ שֶׁאָמְרוּ רז"ל זָכוּ אֲחִישׁוּנָה לֹא זָכוּ בְּעֵתָהּ, וְכֵן כְּשֶׁרָצָה הַקַּב"ה
לְמַהֵר אֵת הַגְּאוּלָּה לְאַבּוֹתֵינוּ בְּמִצְרַיִם מִיָּהָר מִנִּין ק"ץ, וְהִנֵּה הִיָּתָה וְדַאי נְבוֹאֵת דְּנִיָּאֵל עַל
הַזְּמַן שֶׁיִּצְרִיף גְּלוֹתָנוּ זֶה.

וְכִבֵּר יְדוּעַ שֶׁנִּחְרַב בֵּית שְׁנֵי ג' אֶלְפִים תַּתְכ"ט לְבְרִיָּאָה וְכֹאֲשֶׁר תּוֹסִיף אֶלְף שֶׁל"ה וְק"ץ
יַעֲלוּ חֲמִשָּׁה אֶלְפִים שֶׁנ"ד, וְסִימְנָם שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה, שֶׁה"א רֵאשׁוּנָה פִּירוּשָׁה חֲמִשָּׁה אֶלְפִים
וְשִׁמְטָה בְּגִימְטְרִיָּא שֶׁנ"ד, וְיִתְקַיֵּים מֵהַ שֶׁנֹּאמֵר בְּמוֹעֵד שְׁנַת הַשְּׁמִטָּה בְּחַג הַסִּפּוֹת כְּבוֹא
כֹּל יִשְׂרָאֵל לְרֵאוֹת אֵת פְּנֵי ה' אֱלֹהֵיךָ בְּמִקּוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר וְאוֹמְרוּ פְעָמִים קִץ יִצְדַק, פִּי
הֵרֵאשׁוֹן שֶׁנֹּאמֵר לָךְ לְקַץ, ר"ל לְחֻשׁוֹבֵן ק"ץ, אֲבָל הַשְּׁנֵי אָמַר קִץ הַיָּמִין שָׁב אֵל מֵהַ
שְׁנַתְנַבֵּא יְשַׁעְיָה עַל גְּאוּלְתָּנוּ, וְאָמַר נִשְׁבַּע ה' בְּיָמֵינוּ וּבְזֵרוּעַ עֵזוֹ, וְשָׁם כֹּל הַפְּרָשָׁה הַהִיא
לֹא יִדְבֵּר רַק בְּגְאוּלָּה הַעֲתִידָה כֹּאֲשֶׁר תִּרְאֶה מִשָּׁם, לְכֵן אָמַר דְּנִיָּאֵל קִץ הַיָּמִין שֶׁנִּשְׁבַּע עַל
הַקִּץ בְּיָמֵינוּ, כֵּן יִהְיֶה בְּמַהֲרָה בְּיָמֵינוּ וְתִמְצָא כִּי כֹאֲשֶׁר תַּעֲשֶׂה חֻשׁוֹבֵן שְׁנַת חֲמִשָּׁה אֶלְפִים
שֶׁנ"ה הִיא שְׁנַת שְׁמִיטָה בְּאַמַּת, וְאֲנַחְנוּ הַיּוֹם בְּשְׁנַת ש"מ נִשְׁאַרוּ עוֹד י"ד, וְסִימְנָם יֹאמֵר
לְצִרוּתֵינוּ ד"י: וְתַהֲלֵה לְאֵל עֲלִיּוֹן שׁוֹכֵן שְׁחַקִּים, אֲשֶׁר זִיכְנֵי לְהַשְׁלִים הַחֲבוּר הַזֶּה
בְּאַרְבָּעָה חֲלָקִים, לֹא יִזַּח מֵעַל חֻשְׁן מִשְׁפָּט פֶּשֶׁט הַפְּסוּקִים, דְּרוּשִׁים לְכֹל חֲפְצֵיהֶם
שְׁבַעֲתִים מְזוּקָקִים, יִרְאַנוּ נִפְלְאוֹת מְתוֹרָתוֹ מִשְׁפָּטִים וְחֻקִּים, לְדָלוֹת מִיָּם חַיִּים מְבוֹרוֹת
עֲמוּקִים, וְכֵן יֹאמֵר ה' שְׁלוֹם לְקְרוּבִים וְלִרְחוּקִים, יִשְׁמִיעֵנוּ קוֹל מִבְּשׂוֹר וְהַדְּבָרִים עֲתִיקִים,
אֲשֶׁר מִפֶּל לְשׁוֹנוֹת הַגּוֹיִם יִהְיוּ בְּכִנּוּף יְהוּדֵי מַחְזִיקִים, יֹאמְרוּ אֵלֵינוּ אֱלֹהִים עִמָּכֶם וְאַתֶּם
הַדְּבָקִים, חֲבַצְלַת הַשָּׁרוֹן שׁוֹשְׁנַת הַעֲמָקִים וְה' יִהְיֶה לְאוֹר עוֹלָם וְעַמָּה כָּלֶם צְדִיקִים: